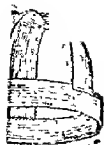


## પાવેલ . હુવારેલાં દૂસીસ—



હુનાંઆની લાઇનમાંજ હમરના ઘેરાવાનું માપ મોકલી આપજો અને અમે જોઇ ચક્રીયું કે તમને પણ ઘરાખર ઘેરાતું સ યળી ચક્રીયું છે, જનાંથી તમને કુખાવા. કે જેથીની નહિ લાગતાં હટે આરામ થશે.



વંળી અમારા જેલેકોનાં હલેસ્ટીક સસ્પેન્ડેરો—લીનનાં ઘરાખર ખંધ વાળાં અને સગવડવાળાં છે તથા ગર પળ મરી પડતાં નથી. આ સસ્પેન્ડેરો છેલ્લી દખનાં ખનાવેલાં છે અને તેથી ચેલેરનારાઓને આસીર્વાદ સમાન છે. તે આપોઆપજ ફીટ થાય છે અને આંકડા કે ખંધની ગર પડતી નથી.

વળી અમારી પાસે હલેસ્ટીક સ્ટેડીફોર્સનાં પેળ ગંજવર સ્ટેડ છે અને અમે ખાત્ર મ પવાળાં મોડરો હપર અમે ખાત્ર કાળજી અપાએ હીએ. વધુ વિગત માટે લખો:—સલાહ મફત આપવામાં આવેલો.



એન. પાવેલની  
કંપની,

લુર્મીંગ્ટન રોડ, સુખકુંડ

સીઓની સુંદરતા વાળ છે.

વાળને સુંવાળા લાંબા અંકચીત કરવા માટે

કોહીલર-એટો-ડી. રામ-હર દોનીક વાપરો. કિંમત એક રૂપિયા ૧-૪-૦.

ખનાવનાર—કોહીલર વકરા-મોડરો-ડી. મળોરા

# સ્ત્રીબોધ.

સ્તંક ૬૫ મું. ] જાન્યુઆરી, ૧૯૨૧. [ અંક ૧ લા.

## ગૃહસ્થવનની સુંદરતા.

મૂળ અંગ્રેજીમાં લેખક રેવરંડ. જે. આર. મીલર. ડી. ડી.

[અનુવાદક—ગ. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.]

### પરિણિત સ્થવન.

ઠરાની વસ્તિ ઉપર લગ્નની જે મગલાશિષા ધરે છે તે ખર્ચ પડતા નાહ. વગસાદ લેવી છે, આ વગસાદથી હનમે ઝગડુ ય છે, અને આ સુદર ખોલોમાથી વહેતાં હનરો વહેળીયાનાં ) ગતા કીનારા ઉપરની ઘાસ લીલીછમ રહે છે, અને અષ્ટધ્ય મધુરો પમરાટ પ્રસરાવે છે.

વા પણ કેટલાએક જોડાય છે. અથવા તો આ કારણે, લગ્ન સમયે છીના પણ હોય છે, કારણ કે જ્યોત્સના પરિણિત જીવનનું ઉચ્ચ સુખ મેળવી શકે તેમ હોય છે, તેઓમાંના ઘણાં, સુખી જીવનની શુભ વાત ઈચ્છ્યા નથી હોતાં તેથી તે ઉચ્ચ સુખ ભોગવી શકતા નથી.

આમાંની પ્રથમ ભૂલ ના થાય તે માટે, જ્યોત્સના લગ્ન કરવાનાં હોય તેમણે લગ્નની પવિત્રતા તથા ગંભીરતા ધરોળર સમજવી જોઈએ. લગ્ન તો દૈવિ કાયદો છે, અને ધર્મને મનુષ્યને જીવનનું કયાં તેની સાથે જ તે કાયદાનું નિર્માણ કર્યું હતું. એ કાંઈ મનુષ્યે સંમયના વહેવાર સાથે, પોતાની સગવડ માટે, કરેલી ગોઠવણ નથી. એ કાંઈ કોઈ પૃથ્વી પરના પારાશાસ્ત્રીયે રચેલા કાયદો નથી. એ કાંઈ મનુષ્યને જગતી સમયમાં પડી ગયેલા ટેવ નથી. લગ્ન જીવન તો દૈવી ધરણી અને વી આદેશની છાપ છે.

એક સગપણ તરિક્કે પૃથ્વી જીવન તે અતિ તિક્કેટનું અને પરમ પવિત્ર છે. આજક અને માવિતરનું સગપણ ઘણું ગાઢ છે, શાસ્ત્રમાં માજકને પોતાના માતૃપિતાને માન આપવાનું, તેમને પૂજ્ય ગણવાનું, તેમને વળગી રહેવાનું, અને હરેક રીતે તેમનું જીવન આનંદપૂર્ણ કરવાનું કહ્યું છે. અને તે છતાંયે પિતૃવ્રત કરતાં દીપત્ય તેમને ઉચ્ચ કાંટીએ મૂકેલા છે, કારણ કે પોતાના માતૃપિતાને મૂકીને, પોતાનું જીવન ઘર તજીને મનુષ્યે પોતાની સ્ત્રી સાથે રહેવાનું છે. લગ્ન પછી પતિની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કરજ પોતાની પતિન પ્રત્યે છે અને પતિની પતિ પ્રત્યે છે, બન્નેયે એકબીજાને અર્થે જ જીવન ગાળવાનું છે. જીવન સાટે જીવન અર્પવાનું છે. શુદ્ધના લાભ આગળ બીજા સર્વ લાભ લગ્ન પછી ગોણ ગણવાના છે.

રામચંદ્રજી વનવાસ જવા નિકળ્યા, ત્યારે તેમણે કૌશલ્યા માતાની તો રૂબ રૂબ લઈ તેમને ઘેર રહેવા કહ્યું, પણ સીતાજીને તો પોતાની સાથે લઈ ગયા.

લગ્ન સંજોષ ન તુટે તેવા છે. બંને જણ સત્ય રીતે, પૂર્ણ પણે એકબીજાને છે. તે પહેલાં તે એક ચમત્કાર હોય છે, લગ્ન, એ અર્થને એક સમજ કરે છે. તેથી જીવનો એવાં તો ખરેખરાં, અને ઘટ એક થઈ જાય છે કે તે પછી એ નહિ પણ એક જ જીવન બંની બન્યું છે; તેવાં એકબીજાની બન્યું છે કે મૃત્યુ શીવાય બીજું કાંઈ તેમને જીવંત પાડી શકે નહિ. લગ્ન એ કાંઈ એક યા બીજા પક્ષની મરજીથી તોડી શકાય

તેવો કસર નથી. લગ્ન થયાં પછી દોઢક વાર કઢાય એમ પણ ખબર પડે કે જે જણા એક બીજાને ખરેખર અનુકૂળ નથી; પહેલાં ન જણાયેલી ટેવો કે વર્તણૂક એક પક્ષને બીજામાં માલુમ પડે, અને લાગ આવે કે તે સખંધથી સુખ મળવું અશક્ય છે; પતિ દુર કે તકરાર હોય અથવા પતિની બીજાસી, હડાહડ કે બોજરૂપ હોય; તે પણ શાસ્ત્રે સ્પષ્ટ પંજી દે છે કે લગ્ન એકવાર થયું તે તોડી શકાયજ નહિ. ખ્રિસ્તિ શાસ્ત્રમાં એકજ ગુના માટે (જિન વફાદારી માટે) એમ લખ્યું છે કે શું-દેજારને મરેલા તુલ્ય માની લઇને લગ્ન કરાર તોડવાની પક્ષને છુટ છે. આ શીવાય ખ્રિસ્તિના બોધમાં પણ લગ્નગ્રંથી તોડવા માં બીજું કંઈજ પ્રમાણ નથી. જ્યારે લગ્નવેલી સમેક્ષ, ધર્મરની મનુષ્ય સાક્ષીઓની હાજરીમાં, જે જણા એકબીજાને હાથ ઝાંટી પતિ પતિની યવાના સોગન લે છે, ત્યારે તે હાથ છોડાવનાર કંઈ માત્ર જોઈ શકે. જીવનના અંત સુધી પવિત્ર રીતે એક બીજા સુખ સાચવવાનું અને બહુ કરવાનું તેઓ પણ લે છે.

લગ્ન સખંધની પવિત્રતા, તથા અખંડિતતા ધ્યાનમાં લઈને તથા તે સાથે શુભાચેલી બીજી અનેક નાની મોટી ખાખતો વિચારીને, એટલું તો લગ્ન પહેલાં જોવુંજ જોઈએ કે લગ્નથી જોડાનાર બંને જણા એક બીજાને અનુકૂળ થઈ જશે, તેમનું જોડાણ સંપૂર્ણ બનશે, તથા એક બીજાને રીતસરના પણ સુખી કરશે. આ ખાખત સ્પષ્ટ લાગે છે તો પણ તે ધ્યાનમાં રખાતી નથી તેથી તે તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ. જે લગ્ન પહેલાં પ્રમાણિક પણે તેનો વિચાર થાય તો લગ્ન યથા પછી ખસ્તાવાનું ઘણું ઓછું થઈ જાય.

અને લગ્ન સખંધીના વિનયો વિષે જે શુદ્ધ યોગ્ય રીતે કહેવ જોઈએ. લગ્ન દિવસ આપણુ જીવનમાં એક સ્મરણીય અને પવિત્ર દિવસ તરિકે વણાવે જોઈએ. જીવનમાં અંત સુધી તે દિવસના આંશિર્વાદ આકીના સઘળા દિવસો ઉપર ફરવા જોઈએ. આપણા જીવન પંચાંગમાં ગ્રેમ અને આભારના પ્રકાશથી તે દિવસ બીજા સર્વ દિવસો કરતાં ઉજવણ દેખાવે જોઈએ. વૃદ્ધવયમાં પણ સુખી લગ્ન જીવન આણનાર લગ્ન પછીનું સ્મરણ એક તારાની નાકેક અગત્યનું રહેવું જોઈએ. આ કારણથી લગ્ન પ્રસંગને પણ બને તેટલા શ્રેષ્ઠસંલિત બનાવવા જોઈએ કે જેથી જીવનના બીજા મર્વ દિવસો અને પછી કરતાં તે વધ અપ્રાગત



વાતું નથી; તેમ. ચતાં તેની સાથે ઉત્તર જીવનમાં સાનંદ સ્મરણ કરવા  
છીય કાંઈ મિનારો સુધાયલી હોતી નથી. તેમ છેક જ હોહાટ અને  
પાગલવાળી ક્રીયાઓ અને ઉત્સાહો રાખવામાં આવે તો પણ તેમાં  
પ્રત્યાહ દખાઈ જાય છે; લગ્ન સમયનો આનંદ કાંઈ હોહાટલયો દોલાકલ  
આનંદ હોય રહેજ નહિ. એ તો સાંત અને ઉડો આનંદ હોય.

તેમ લગ્ન સમયે પરણનાર યુગલની પાસે તેમના તનના મિત્રોજ-જમનો  
મિત્રાસ તેઓ લગ્ન પછી પણ રાખવા ધરજતા હોય તેઓજ-હોવા  
જાયે. જે સમય કાંઈ ઉપલક્ષ્યા મિત્રોનો નથી; ડાળવાલુ મિત્રોનું  
કામ નથી. આ પ્રસંગે સર્વ સંજોગો-આનંદ પ્રસંગો, લગ્નક્રિયા,  
પ્રકાર, ભેટ તથા અભિનંદનો, એવા ક્રમમાં ગોઠવવાં જોઈયે કે  
મુગળ હોટાળો સાય નહિ, કે ઠાકના હોયા મન સાય નહિ. આ  
વી જાણીજ વ્યવસ્થા એવી સુંદર થવી જોઈયે કે સદાને માટે તેની  
પ આનંદભરીજ રહે. આ ખાખતો નજવી લાગયે પણ લગ્ન સમયના  
પરિણામ અથા સુખીજ હોવા જોઈયે. ઉત્તર જીવનમાં લગ્ન પ્રસંગનું  
મારણ માંત્ર ચતાંજ આનંદોર્મિ ઉછળી આવે તેમ ગોઠવણ થવી જોઈયે.  
કે પણ ખનાવ-એક નાની પણ ખાખત-એવી ના ખનવી જોઈયે કે  
તે પ્રસંગની સંપૂર્ણતા-શાંતિ-અને આનંદમાં રહેજ પણ ખલેલ નાંખે.

( અપૂર્ણ. )

સુધવાની પ્રખ્યાત ચરોતરની ધુટેલી

છીકંછી-તપકીર.

છેલ્લામાં છેલ્લી દખ સુખ અનુલવી માણસો મારકતે

મશીનમાં વાળી પડ અદાવેલી

લુલાખની ગોળી.

( રજાસંદ. )

ખાજક તેમજ ખંડાને પણ સુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની

અદાવેલીની કોમત ૦-૧૨-૦ વધુ વિગત માટે લખો:-દવાવાળા

દેવાલાલ એન્ડ કંપની-આણંદ

## કન્યાશાળામાં અભ્યાસક્રમ.

(લેખક:—મીસ નીકોલેમ પ્રીન્સિપાલ મહારાણી ગવર્સ સ્કૂલ વડોદરા.)

હિંદી કન્યાઓ માટેની માધ્યમિક શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં અત્યારે મુખ્ય જરૂર એ છે કે તેના ક્ષેત્ર અને ક્રમ નિશ્ચિત ન કરી નાંખતાં તેમાં ફેરફાર કરી શકાય તેમ રાખવું જોઈએ. અત્યારે હિંદમાં બહુજ સોડી સીઓ કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા સુધીના અભ્યાસ આહુ રાખે છે, તો પણ લગભગ બધીજ કન્યા હાઇસ્કૂલોમાં તે માટેનું શિક્ષણ અપવામાં આવે છે. સત્યાવાળાઓ સ્ત્રીઓની જંદગીઆતો. સંતો. પવા માટે પ્રુકળ પેસા અને સમયનો વ્યય કરે છે તે તો બ્રાજબીજ છે. કોલેજોમાં ઢેળવણી લીધેલી સ્ત્રીઓ હિંદનું બાવિધ ઘડવામાં. ઘણો ભાગ ભજવશે. સ્ત્રીઓમાં ઢેળવણી, વૈદકજ્ઞાન, સાહિત્ય તથા સમાજસેવાનું કાર્ય તેઓજ કરશે. તેને આ ચોટા કાર્ય માટે તેમાર કરવા માફ એ તેટલી મહેનત થાય; એ તેટલો સમય જાય, કે એ તેટલો ખર્ચ થાય, તો પણ વધારે નથી. પરંતુ આ કન્યાઓની ઢેળવણી માટે એટલે કે જ કન્યાઓ કોલેજનું શિક્ષણ લેવાની છે તેમને માટે સામાન્ય કન્યાઓ, જોવા પંદરેક વર્ષની ઉમરમાં નિશાળ છોડી જવાની છે, તેમને નુકશાન કરવું જોઈએ નહિ. આ બીજા વર્ગની કન્યાઓનું કાર્યક્ષેત્ર, વિશાળ દુનિયા નહિ પણ તેમનું ઘરજ ઘવાનું છે.

"નુકશાન" એ શબ્દ વાપરવામાં ભય છે તે હું જાણું છું, કારણ કે ઘણી વાર આ કન્યાઓને અપાતું શિક્ષણ કેવળ નકામું છે. એમ અતિશયોક્તિ પણ કયન સંભળાય છે. પરંતુ તેમને અપાતું શિક્ષણ નકામું તો નથીજ. ઘણું ખર્ચ શિક્ષણ તો તેમને જરૂરનુંજ છે. પરંતુ અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણ પછીના લગભગ એક તૃતીયાંશ સમય હાલ કરતાં સારી રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આ કન્યાઓને ખરી જંદગી વ્યવહાર અને અભ્યાસથી, શુદ્ધવ્યવસ્થા, તથા આરોગ્ય શાસનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન મેળવવાની, નામું અને હીસાબ રાખતાં શીખવાની, સ્વભાષાના તથા અંગ્રેજી સાહિત્યમાં રસ લેવાની, તથા ઢેળવાયલા કુટુંબોમાં જે જે વિષયોની સામાન્ય અસી ચાલે તેમાં ભાગ લઈ ચકે તેટલું જ્ઞાન મેળવવાની છે.

આ પરિણામ આણવા માટે આ એ તરેહની કન્યાઓ માટે જુદી

પાંચમા ધોરણ પછી હાઇસ્કૂલમાં જે વિભાગ કરી નાંખવા જોઈએ. એક વિભાગમાં જે કન્યાઓ હાઇસ્કૂલનો ક્રમ પૂરો કરી આગળ જવો માંગતી હોય તેમને રાખવી અને બીજામાં જે કન્યાઓ અધવચેથી છોડી જવાની હોય તેમને રાખવી. દરેક વિભાગનું ધોરણ એકનું એકજ રહેવાય અને ટેટલાએક સામાન્ય વિષયોમાં તેઓ સાથેજ અભ્યાસ કરે. આ સામાન્ય વિષયોમાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, કલાજ્ઞાન, વિજ્ઞાન ( ઘરગથ્થુ અને સામાન્ય ) આવી જાય. પરંતુ જે વિભાગની કન્યાઓ મેટ્રીકમાં જોડવાની હોય. તે વિભાગની કન્યાઓનું અભિ્યુત તથા બીજી ભાષા ( સંસ્કૃત યા ફ્રેન્ચ વગેરે ) નો અભ્યાસ કરે અને બીજા વિભાગની બાળાઓ તેજ સમયમાં શુદ્ધવસ્થા તથા શુદ્ધ-વિજ્ઞાન, આરોગ્યશાસ્ત્ર, નાનું અને સાહિત્યનો હોડો અભ્યાસ કરે. આ રીતે શિક્ષકની સંખ્યામાં જુગ્મ વધારો કરવાથી, આ ખંને વર્ગની બાળાઓ એકજ સંસ્થામાં અને એક બીજાના સહવાસમાં રહીને અભ્યાસ કરી શકશે તથા કોઈ પણ વર્ગને બીજા વર્ગ માટે જરાયે નુકસાન વેકવું પડશે નહિ તથા તેઓ એક સંસ્થામાં રહેવાનો લાંબા મેળવી શકશે.

નોંધ:—ઉપરના લેખ આ વિદ્યુષી બાઈએ ઘણા સમય ઉપર અંગ્રેજીમાં અમને ચોકલી આપ્યો હતો. તેને પ્રસિદ્ધ કરતાં મોટું થયું માટે કામા માગીએ છીએ. તેમના વિચારો ખાસ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે. આર્યમિક શિક્ષણ લેતી બાળાઓમાં જે વર્ગ તો છેજ. એ: દાલે-જમાં જઈ-દાહતર વગેરે યમ વિશાળ દુનિયામાં જશે. તે વર્ગ નાનો છે પણ સમાજને બહુ ઉપયોગી છે. બીજે ટુંક સમયમાં ઘરસંસારમાં પડી જનાર છે. તે મોટા છે અને લવિબ્યની પ્રભા ઉપર ઘણી અસર કરે તેવો છે. ખંને વર્ગ તરફ ધ્યાન આપવાનો એક સરળ રસ્તો ઉપરના લેખમાં ખતાવ્યો છે. પરંતુ આ લેખમાં શિક્ષણ કઈ ભાષાદ્વારા આપવું જોઈએ તે વિષે ઇશારો કર્યો નથી. અત્યારની મેટ્રીકની પરીક્ષા સામે આ એક પ્રાંધિ છે, માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાય તોજ ટુંક સમયમાં કન્યાઓને સંગીન જ્ઞાન મળે. મોટા શહેરોમાં આ લેખની સૂચના મુજબ કન્યા-હાઇસ્કૂલોમાં જે વિભાગ થાય તો ઠીક. પરંતુ નાના ગામોમાં તો અમદાવાદ મહિલાવિવાલયના ધોરણ ઉપરજ સંસ્થાઓ શરૂ થાય તો કામ વધારે સરળ થાય એમ અમોર ધારવું છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના નેતાઓએ આ વિષય ઉપર હજી ધ્યાન આપ્યું નથી તે શેષનીય છે.

અધિપતિ—“ સ્ત્રીઓ ”

‘વધી પડેલી’ કુમારીકાઓ.

“વધી પડેલી” કુમારીકાઓ.

[ આલુ વાર્તા. ]

લખનાર:—પુતલીબાઈ.

૨૬ મું.

એક કહાણી.

ગયા અંકમાં આપણે માધવ તથા રાધા વચ્ચે વિચારોની આપ-  
યતી જોઈ તે પછી માધવ મહીને એક સુધી ભાવનગર ગયો હતો.  
ત્યાંથી પાછો ફરતાં તે એક સાંજે મંગલા રાધાને મળવા મહેર  
ગયો પણ ખારબા પરથી પાછો ફર્યો કેમકે ખખર મળી કે “મંગલા  
ખાઈ સીક છે તેથી સુતેલાં છે, અને રાધાખાઈ બહાર ગયાં છે.”

ખીજે દહાડે સવારે વર્તમાનપત્ર વાંચતાં માધવની નજર એ  
યુરોપીયન સ્ત્રીએ કરેલા આપઘાતની ખખર ઉપર પડી, અને જર  
વાંચતાં તે કમનસીબ સ્ત્રીની એક જ મિત્ર તરીકે જુલાની આપના  
તરીકે તેણે મંગલાનું નામ જોયું. “હવે સમજ પડી” તે મન  
જોડ્યો, “કે કાલે મંગલા કેમ ચીક હતી, ખાઈડી, ભક્તી અને દયાળુ છે  
તે એને ઘણું લાગ્યું હશે.” એ પછી ઠરાવ કર્યો કે સાંજે જઈને  
રાધાથી ખખર મેળવવી કે મંગલા કેમ છે, અને તેમ જયો પણ ખખર  
બહાર ગઈ છે એવી ખખર મળી. પાછો નહિ ફરતાં તે દરિયે કિનારે  
ગયો કે “જેઠ, એક યા બીજી, યા બન્ને, મળશે, અને આંખોમાં  
આંસુ માર્યા, પણ દોષ ખાનુઓ ફરવા આવેલી દેખાઈ નહિ, ફક્ત  
દુર રેતીપર ચોડાંક છોકરાં તેમની દાયાઓ સાથે રમતાં દેખાયાં, માટે  
નિરાશ થઈ ખાનુટ ઉપર બેઠાં અને પોતાની લાગણીનું પુકારણું કરી  
જોયું તો મંગલાને ન મળવાની નિરાશા લાગી નહિ હતી, પણ રાધાને  
નહિ મળવાથી ઘણી લાગેલી હતી. “એ વાતો ઘણી હૃદયચીર થઈ.”

તો જરા વાતો કરીએ, એમ તે ઇચ્છતો હતો તેટલાંમાં પેલાં  
તેં ખાળકોમાંના એ નણ્ણને આંગળે લગાડી હસ્તી કુદતી રાધા રેતીના  
ગા ઉપર ચડી આવી સામીંગ ઉભી.

તે હલો થયો, ટોપી કાઢી, નમ્યો અને આગળ જઈ બોલ્યો  
માહો ! તમે અહિં છો કે ? હું ચેર જઈ આવ્યો ! મંગલા પણ  
નહિ, કેમ હવે સારી પેઠે તો છે ને ?

“ મને ખબર નથી, હજે. ”

“ કેમ વાર ? ” માધવ સાચું બોલ્યો, “ કાલે તો મને  
મળેલા કે. સીક છે, માટે હું આજે પુધું છું. ”

“ કાલુ જાણે હાથ બી. ” એમ કહી રાધાએ પીઠ ફેરવી એટલે  
તે બીધા કે આલી જયે, માટે વાત વધારી.

“ જઈ કાલે એની દેહ બગડવાનું કારણ પણ મોટું હતું તો,  
પરમાં જેવાલ વાંચ્યો, - તમારાં મન ઉપર પણ તે ખનાવથી માડી  
યઈ હતું. ”

“ મારાં મન ઉપર તે વાતથી કંઈજ અસર થઈ નથી, સી.  
દી, ” તે બોલી.

“ માફ કરજો મિસ રાધા, પણ મારા માનવામાં નથી આવતું  
રવા ખનાવથી તમારાં જેવાં કામળ હૃદય ઉપર કંઈજ અસર  
થાય. ”

“ મી. નીવેલી, હું કાંઈ દહાડો જીવું નથી બોલતી ” રાધા તાંબીથી  
તે, “ સાહેબજી, મને ચેર જવું છે, ” અને એમ બોલી વળી પાછી.  
માધવ પાછળ દોડ્યો, “ મિસ રાધા, તમે મારી સાથે કાં યુક્તો  
છો ? તમને જે વાત નહિ ગમતી હોય તે હું નહિં કરું, પણ  
મને કહો તો હું બહુ ને ? હું કેમ બહુ કે આ ખનાવની વાત  
સાંભળવા નથી માંગતા ? ”

રાધાં હસી, હાથ લાંબો કીધો, “ માફ કરજો હોં, મને તમારી  
યુક્તિ થવાનું કંઈ કારણ નથી, પણ મારો સ્વભાવ બગડેલો છે. ”

માધવે હાથ લીધો, જરા પકડી રાખીને બોલ્યો, “ હું ખૂબ માફ  
છું, બોલો માફ કીધું ? ”

રાધાએ હાથ છોડાવવાની કોપિશ કીધી જેથી માધવને તે પકડી  
વાની દયારે મરજી થઈ-પકડી રાખવામાં તેને ખુશી ઉપજી.  
જે હવે એમે ચેડાં ના કાઢો ને ! મારો હાથ છોડો, મારે જવું

છે, ” તે જરા ગુસ્સાથી બોલી, તોપણ માધવને લાગ્યું કે તેના ચહેરા ઉપર સ્ત્રીય યથો ખરો, અને હોઠ જરા હાસ્યમાં વિચ્છાયા :

“તો હાથ છોડું છું, પણ મને જરા જવાબ આપો કે મંગલા શું ગઈ કાલે સીક હતી ? ”

“તે હું બેસતી નથી, બે તણ દહોડા થયા હું મંગલા સાથે બોલીજ નથી ! ”

“શું ? તમે બોલતાં નથી એકમેક સાથે ? ” તેણે અજાણ થઈ રાધાના ચહેરા તરફ જોયું.

“તે ખારી સાથે બોલતી નથી, એટલે હું કેમ બોલું ? એ રીતે તે કંઈ કામ થાય ? હું પાકે છું કે અમને છૂટા થવું પડશે. ”

“છૂટા ? એ શું બોલો છો ? તમે બે સખીઓએ તો મોટું કામ માથે ઉઠાવ્યું છે ને છૂટા પડશે તો તે કેમ ચાલશે ? તમે બંને એક વિચારનાં છો અને થયું શું જી આમ લડ્યાં ? ”

“લડ્યાં તો નથી, ” રાધા બોલી, “પણ જો તમે સાંભળવા માંગતાં હો તો બંધી-વાત કહો. ”

“હા, કહેા, ચાલો, આપણે સામા બોર્ડ ઉપર બેસીએ. ”

## મકરણ ૩૦ મું.

### મતદેરનું કારણ.

“મી. ત્રિવેદી, તમે સાંભળવાજ માંગો છો તો હું તમને હકીકત કે તમે જી ખનાવની ખજાર ચેપરોમાં વાંચી, તેજ ખનાવને લાંબી અમો બે વચ્ચે મતભેદ પડ્યો. એ છાકરીને આ ખાતામાં દેવાની પહેલાં ખારી સૂચના હતી પણ પછી તેની ચાલચલણ મને ગમેલી નહીં અને મંગલા તેના ઉપર ફીદા ફીદા થઈ ગઈ. તે હુશિયાર, બોલકણી દેખાવતી હતી ખરી, પણ તેમજ લાંબી પડુ હતે, નહિ તો એક સુલભમાં નેની પરણેતર જીવતી હેવાં છતાં તેની સાથે પરણત નહિ. ”

“સુલભમાન ? આહો, તેમને શું છે ? તેમને ધર્મ તેમને ચાર અઘરી પરણવાની છૂટ આપે છે. ”

“હા, પણ તે તો ખ્રિસ્તી હતી તો તેને એ વાતની છીટ સખી

જોઈતી હતી, એમાં જે આખર થવાનું છે એ સમજવું જોઈતું હતું. તેને ખદ્દો જીવી તેણે પરણવાની સૂચના કરી કે કુંદલા માથો. પરી-જ્ઞાનમાં દુઃખો થઈ અને આખર જોઈ. ”

“માફ કરજો, મિસ રાધા, પણ મારા વિચાર પ્રમાણે એક સુસલમાન જે કે ચાર ખાચડી કરવામાં નથી ધર્મના કાયદો તોડતો. કે નથી સંસારી તોડતો, એમ જણવાથી તે પરણી-હશે, તેમાં તેના વાંક શો ? ”

“તમે પણ ત્યારે તો મંગલનાજ વિચારના છો હોં! મંગલા પણ એજ તંકરાદ લાવી હતી. તે થયતાને તેને કાઢી મૂકી અને રખડતી કીધી, ત્યારે એ તો તેને વિવાલયમાં પાછી લેવા નીકળી ! નહું સામી થઈ, મેં કહ્યું કે “આપણું નામ ખગડશે, ત્યારે પણ મંગલા મારી સાથ રીત્તાઈ હતી; તોપણ મેં મારો વિચાર ખદ્દો નહિ. હવે જ્યારે તે સીએ આપઘાત કીધો ત્યારે મંગલા કહે છે કે ‘એ પાપ મારે લીધે થયું—’”

“મંગલાએ છેક એમ જોલવું નહિ જોઈએ, તમે પાછી નહિ લીધી એ વિવાલયનું લડું ચાલીને, તેથી એમ નહિ કહેવાય કે એ પાપ તમારે માથે—”

“હું એક પણ પાપ માનતી નથી કે એ પાપનો દોષ મારે માથે ચડે છે, પણ જે મંગલાના એવાજ વિચાર હોય તો અલગત. અમારાથી સાથે રહેવાય નહિ, અમારે છૂટાં પડવુંજ જોઈએ. ”

“ના, ના, એ તો બોલશેજામાં, જે મારાથી કંઈ ખનતું હોય તો કહો, કે હું કંઈ, અને તમે જે સપીએને છૂટી પડવા નહિ દઈ, તમે કહો તો હું મંગલાને સમજવી એ સી જૂલ દેખાડું, કે જોથી તમે ખનને વધે પાછી મૂલેહ થઈ જાય ? ”

“એની જૂલ ? તમે કહો છો કે એની જૂલ છે ? તો તમે હવડાં થોડા વખત ઉપર એનાં મત સાચ મળતા થયા હતા ? ”

“ નહિ, મિસ રાધા, તમે જૂલો છો, હું મૂળતો થયો તે એક વાતમાં, અને એની જૂલ જોઈ હું તે બીજી વાતમાં. આ પાપી કર્મનું પાપ તમારે માથે એમ મંગલા કહેતી હોય તો તેમ માનવામાં હું એની સાથ એકમત થોજ નથી, તમારા જણા સ્વભાવ પ્રમાણે ખચિ-ત તમે એવું કહ્યું તો નહિજ કરી શકો કે જોથી એક આપઘાતનું

પાપ તમારે માથે ચઢે, અને મંગલાને એ સમજાવી એની ખાતર કરવા માંગુ છું’ કે એણે એવા શબ્દો બોલવાનું નહિ’ બોધતા હતા.”

“એમ તમે માનતા હો. અને એમ તમે મંગલાને કહો તો હું ઘણી ઉપકારી થાઉં.”

“અને મારી સાથે ગુસ્સો નહિ’ કરો? મિત્ર રાધા તમે મારા પર દેટલાં ખડા થયાં! ચાલીજ નવતા હતા, અને હું તમને બોધ દેટલો ખુશી થયો તે શું કહું? તમને પેલાં છોકરાંઓ સાથે રમતાં હસતાં જોવાથી મને જ આનંદ થયો તેનું વર્ણન હું કરી શકતો નથી. આપણે હેઠ્ઠાં મળ્યાં તેને મહીનો થઈ ગયો અને હું કેવો ઉલટબર તમને મળવા આવેલો.”

પણ માધવે મનમાં ગોઠવી રાખેલી આ પ્રેમ વાલાં ઉપર રાધાનું જરા પણ ક્યાન હતું નહિ, તે તો કંઈ દૂર જોતી હોય તેમ બેસી રહી, અને કોઈ દૂરની વાતના વિચારનાં તેને લીન થયેલી બોધ માધવે વાત ફેરવી નાખી.

“મંગલાને તે છોડી એટલી ખંધી પ્રિય થઈ પડેલી શું?”

“હા ઘણી.”

“ત્યારેજ તો એ બનાવથી એના મન પર માઠો અસર થઈ હશે એને લાગ્યું હશે કે જો રાધાએ એ છોડીને ખાલી આશ્રમમાં લેવા દીધી હોત તો તે આટલો દુઃખી થઈ મરત નહિ.”

“હું સામી થઈ, પણ તેથી મંગલાને પોતાનો મરણ પ્રમાણે આલતી અટકવાની જરૂર નહિ’ હતી, તે આલત તો મારો વાંધો બાબુએ મેલી તેને આશ્રમમાં લાવત.”

“ના, હું મંગલાનો સ્વભાવ બાહુ’ છું તે પ્રમાણે એ કદી પણ એવું કરે નહિ.” તમને અણગમતાં બાબુસને ઘરમાં લાવી કહેશ વધારે નહિ.”

“વારૂ, ત્યારે એક ન -- ધારેલો બનાવ બન્યો. ત્યારે ખંધો વાંકો મારો એમ ટહી કહેશ કરવો બોધાયે? મારો વાંક નહિ’ હોય ને કોઈ મને બોલે તે મારાથી ખમાય નહિ!”

“મને લાગે છે, મિત્ર રાધા, કે તમે જરા સખત છો. માણસાઈ સ્વભાવની નબળાઈઓ--જે યોડી કે ઘણી સ્વર્માં હોય--તે કમૂલ રાખી



“જ્યાં વિદ્યાલયની આખરની વાત આવી ત્યાં એમ નાખતી કરાવતી લાંબા દહાડા ટકાય નહિ, સમજ્યા? મંગલા નરમ દિલની છે, તેને દયા લાગી આવે છે ખરી, પણ દયાજી કયાં કરીએ તો ‘ડીસી-પ્લીન’ નહિ રહે, સાજ કાલાવાલા કરે કે ધારે તોડો, તો પછી ધારા કાઢવા કાનૂનો જેવું કંઈ રહેજ નહિ.”

“દયા કરવાથી ઠાંધ વાર બગડેલું માણસ ઉપકારી થઈ સારા રસ્તા પર આવી જાય છે, હવે તમને શું પસ્તાવો નથી લાગતો કે હું એટલી સખત નહિ ચાત તો મંગલા પોતાનાં મનની લાગણી પ્રમાણે કરત અને આ છોડી બચી જાત?”

“જરા—જરા બી નહિ! પસ્તાવો શેના? મેં તો જે વાંચ્યો હતું તે કહેલું.”

માધવને આ મનની મજબૂતીના પૂરાવો વણે આવકારદાયક લાગ્યા, તે જરા હસ્યો અને બોલ્યો, “તમારાં મનની એવી મજબૂતી હું ખરેખર વખાણું છું, અમે જવાં સાધારણ માણસ તો દયાથી દારવાઈ જઈએ અને ધારાના ન ધારા કરી મેલીએ.”

“મી. ગોવેદી, હવે ઘણું થયું, મને તમારાં વખાણુ બોધતાં નથી, મેં તે માગ્યાં નથી, અને જો તમે આચરનીમાં બોલતા હો—તો જાણો ઠાંધ બીજાની મસકરી કરે, મને એવી મસકરી ગમતી નથી! હું હવે દોર જઈ છું,” અને એકાએક હઠી એમ બોલી, જરા નમીને ચાલી જઈ.

માધવ આથી મનમાં મલકાયો,—રાધાને ચીંટવતાં તેને હંમેશા મજાદ મળતી—અને તેથી હસ્તે ચહેરે તે તેનોજ વિચાર કરતો સ્ટેશન ઉપર ગયો. “સરસ મજબૂત મનની, અને મજબૂત તનની” સ્ત્રી છે. મને લાગે છે, એનાં માખાપે એને નાનપણથી સ્વતંત્રપણે કરતી, વિચારતી, અને બોલતી રાખેલી હોવી જોઈએ—એ ઉચ્ચ માતાનું પરિણામ—આપણા દેશની સ્ત્રીઓ એવી હોયજ નહિ. પોપાકની ખાખતમાં પણ સ્વતંત્ર છે. સાદાઈથી પોપાક સજ છે—દેશનેની સુલામગીરી કરતી નથી, પોતાની મરજી પ્રમાણેનું પહેરે છે, અને એકલી ફરે છે, તેથી કેવી દમ્ભમદાર દેખાય છે! એવીજ સ્ત્રીઓ મને તો ગમે,” અને પછી લાંબે વખત તેનાં મગજમાં તુરંગો આપ્યા કાંધા કે એવી સ્ત્રીને છતી પોતાની કરી લેવામાં કેટલું સુખ મને વગેરે. એવી સ્ત્રી “પણે” હોય

તા. પૂરવ કેવો હિંમતવાન થાય, આગળ વધે, અને સંસારનું તેમ  
દેશનું કલ્યાણ થાય, આપણા દેશમાં તો સ્ત્રીઓનું સ્વતંત્રપણું ખુલ્લું  
લઈ જમાનાઓ સુધી પરતાં જ પંનાવેલી—તેમને હવે આજે જરા બહુ  
ફરવાની, ખોલવા ચાલવાની છૂટ મળી છે તો તેઓ ક્યાંથી ચાલે  
થાય ! આપણી સ્ત્રીઓને એવી ચતાં હજી ઘણી વાર.” વગેરે.

મુખ્ય પહોંચે ત્યાં સુધી માધવ રાધાને ભૂલી શક્યો નહિ  
તેને વિચાર આવ્યો કે હવે મારે ‘પરણવું’ તો કાં નહિ હું એના  
વિચાર કંઈ ? એ મને કબૂલ કરે ? જો હું પરિચય વધાઈ તો ? પ  
મીજાજ એટલો છે ! એ તો એનું મન પીગળે, મારા તરફ પ્રેમ  
લાગણી થાય, તોજ વચ થાય, નહિ તો એવી સ્ત્રી ભારી પડે. વ  
થાય તોજ એવીથી મુખ મળે, બાકી પ્રેમ વગર જો પેસાથી કે બી  
રીતે આઠધાંધને પરણે તો જન્મ ભંડાર દુઃખી થવાનું, હાર ધામવાનું  
ફળત થવાનું થાય. વળી માંહે મન પણ વચ થવું જોઈએ, જો  
કેવળ એના દમામ ઉપર, એનાં ગુણ લક્ષણો પર મોહી પ્રહુ, અને  
માંહે દિલ એને હું અર્પણ કરી નહિ શકું તો પછી વળી હું કેવે  
હું તે હું જાણું છું—અને તેનાં મનની કેટલીક ભુની વાતો તેને થા  
આવી, એ વધુ ભુવાન અંજળાઓની છંખી તેની નજર સામે તરી આવે  
તે જરા હસ્યો, જરા પસ્તાયો, જરા દલગીર થઈ, ” પેલી ક્યાં હશે  
પેલીનું શું થયું હશે ? ” એવા કંઈક ખ્યાલોમાં પડ્યો, તેટલામ  
મુખ્ય આનંદ.

અંકરણ ૩૧ મું.

રાધા છૂટી પડેલો માંગે છે.

રાધા હવે ગઈ તેવી પ્રાતાના આરડામાં ગઈ, અને ચાંદના ખડ  
જાનો ઘંટો વાગ્યો ત્યારેજ બહાર નિકળી જમવાના આરડામાં ગઈ  
જ્યાં મંજલા ખેડેલી હતી. બન્ને એકમેકને નમીને બેઠા અને મંડ  
એમીજ વાતચીત કરી. પણ રાધાએ એકું કે મંજલા ઘણીજ દુઃખ  
દેખાય છે, તેના મહેરા ઉપર કીમત છે, તેની આંખોમાં સ્વાદ છે  
પડેલી હોય તેમ.

મંગળા ઉઠીને દીવાનખાનામાં જઈ એકલી બેઠી, રાધા અગાસી જઈ સાબિતો દેખાવ બેતી ઉભી. અર્ધો કલાક વિત્યા કેડે તે મંગળા આગળ જઈ ઉભી. “મંગલા ડીયર,” તે બોલી “મેં ઘણું ત્યાર કીધો છે, અને હવે તને કહું છું કે મને લાગે છે કે મારે અને કેવું નહિં જોઈએ, આપણું વચ્ચે મતફેર પડ્યો એટલે આપણે ભુલાઈ ગયાં વાનખી છે.”

“જમ તારી મરજી,” મંગલા રીરા વગર બોલી “હું જોઈશ, પ્રેમી એક જોરડો શોધી કાઢીશ, કામને વખતે આવીશ, ને પાછી ધી, મને કામ ઉપર ચાલુ રાખવાની તારી મરજી હશે તો.”

“હું તને કામ ઉપર ચાલુ રાખું એવું કેમ તું બોલે છે રાધા? આપણું બંનેએ મળીને જે કામ ઉભું કીધેલું તે ઉપર રાખવા નહિં મવાતું મારા હાથમાં કેમ હોય?”

“એ તો તારી લાયકી છે બેન, બાકી જે તું આવે તો આ સ્થા સલાવવા કાંઈ બીજાને લઈ મને દખલદાર આપે, એ તો જ્યાંથી આપણું વચ્ચે મિત્રાચારી હતી ત્યાં સુધી આપણે સરખી ભાગીયણો પેઠે સંસ્થા ચલાવી, હવે દોસ્તી તુટી એટલે એ સંબંધ પણ તુટ્યો.”

“મેં દોસ્તી તોડી નથી, હું તને હજી પણ મારી મિત્ર માનું,” હવે મંગળા પણ ઉભી થઈને બોલી, “તે મોંઘ અઢાળું તેમાં શું કહે?”

“મારાથી કાંઈના તાણા ટપલા ખમાય નહિં જા! તેથી વગર કે!”

“એવા તે શું મેં તને તાણા ટપલા કીધા વાંકે? તું જાણે છે ખરી કે હું કાંઈ દહાડે ઉરાકરાઈને આડું અવળું બોલતી નથી.”

“તે તો હું જાણું છું, પણ તું મારાપર બોડું આજ મૂક્યું, મેં સુચના કીધી તે તે માન્ય રાખી એટલે સમ્મતી થઈ; પછી જ્યારે રાખ પરિણામ નિષ્ફળ ત્યારે એકલીનો મારોજ વાંક કાંય? તું મારા પ્રમાણે ચાલો ત તારાં મનની ખાતરી થઈ હશે તોજ છે? તો જી મારાપર તોહંમેત શા મોટે મૂક્યું? મેં તો મારાં અંતઃકરણમાં ખરું લાગેલું તે તને કહેલું.”

“તારાં અંતઃકરણને જે ખરું લાગેલું તે મને નહિં લાગેલું ત્યારે કેમ મારી નાપસંદગી જાહેર નહિં કરું? તારાં અંતઃકરણ પ્રમાણે તો મારાં પ્રમાણે હું નહિં બોલું? પણ જે રાધા, ખરું કહું કે.”

મને તારાપર આ માટે ગુસ્સો આવ્યો? તારામાં દયાનો અંશ નથી એવું મને દેખાયું. એવો ખનાવ ખનવા પછી પણ તે દયા કે દિલગીરી નહિ દેખાડી, જરા પણ.”

“મને દયા કે દિલગીરી નહિ લાગે તોખી બોલી દેખાડું?”

“જોડી આ માટે? ખરી લાગવી તો બેઠાં, પણ રાધા, મને કહેવાં કે, કે તું તારું હૈડું ઘણું જ સખત ખનાવે છે, તું બેઠે છે કે દયાળુ થવું એ નખજાઈની નિશાની છે, પણ બેઠું કે તેમ નથી. જેમાં બાંધાને માટે કામ કરવા નિકળેલી સ્ત્રીમાં દયાનો ગુણ અવશ્યનો છે. એને સ્ત્રીઓનું લાગણું બેઠાં, ત્યારે જ તે સ્ત્રીઓનું બહુ કરી શકે—”

“હું તને જવાબ દઈ શકતી નથી, મંગલા, કેમકે હું બોલીશ તો મારાથી એવું એલાણે કે તારું હૈડું હુખાય, માટે હું સુખી રહું છું. પણ એટલી મારી ખરેખર તું કબૂલ રાખ કે આપણે છૂટા પડીએ?”

“એ વાત મારાથી એકદમ કબૂલ કરાતી નથી, આપણે છૂટા પડી એ તો વિવાલયને ઘણું ગેરકાયદે થાય, તેનો તો વિચાર કરવો બેઠાં?”

“હું વિવાલયને લગતું કામ નહીં છું મને, કહે તે કરવાં ના પાડતી નથી, પણ તને અમિય થવા પછી મારાથી તારી સાથે રહેવાસ નહિ.”

“અમિય? એ શું બોલે છે? હું મને અમિય થઈ જ નથી, તું સામી મને ધિક્કારે છે, કેમકે હું તારા જોડેલી મજબુત મનની નથી, તું મને એક નખજાઈ મનની ડોસી ગણી ધિક્કારે છે તે હું બહુ છું.”

મંગલા જરા હસી. પણ રાધા હસી નહિ, બંને થોડો વખત ચૂપ જ રહ્યાં. થોડી વારે મંગલા બોલી “રાધા કાલે રવીવાર છે, માટે આજે સાંજની દેને હું લાનોલી મારા મામીને ઘરે જઈ છું, તેટલામાં તું પણ કાઈ સારી અગ્યાએ ફરવા જઈ કે આ બધા કડવાસ બૂધાઈ જવાય, અને માનજે કે મને તારાપર ગુસ્સો નથી આવ્યો, કે તું મને અમિય નથી થઈ. ફરીથી કહું છું કે આ વાતમાં તે જે નિર્દયપણું દેખાડ્યું તેથી મારા મન ઉપર માફ અમર થઈ છે, પણ હું બહુ છું કે તું બંધે નિર્દય નથી, ફક્ત તું એમ ધારે છે કે દયા કેરવી તે નખજાઈ ખતોવવાં ખરાખર છે માટે તું દયા ખતાવતી નથી.”

“એજ, એજ ખતાવે છે કે તું જાણી લેધને તારું હૈડું સખત બનાવે છે. તને દયા નહિં લાગી એમ તું કહે છે ? ધાર કે એ છોડી તારી નાની બેન હોત ? તો તને દયા નહિં લાગત તેની ?”

“હા, બેન હોત તો મને દયા લાગત, અને મારાં દુઃખને કીધે હું ખધા કાયદા કાનૂનો પણ જૂલી જત તે હું કબૂલ કરું છું, પણ હું મારાં નસીબે તેની બેન નથી તેથીજ એક પારકી તરીકે તેના તરફ જોઉં છું. અને મને દયા નથી આવતી પણ ગુસ્સો આવે છે, અને એવા વાંકા તરફ દયાથી દોરવાધ ન જતાં ખરેખર હૈય તે કરવું લેધએ, ત્યારેજ મહત્વનાં કામો કરાય.”

“અક્ષોસ ! તું ઠેકલી નાદાન છે, રાધા ! હું તારા કરતાં દસ વર્ષ વડી છું, ચોટલુંજ નહિ, પણ મારાપર ઘણી લીલી સુકો પડેલી છે, માટે આપણા વિચારોમાં ફેર છે, પણ તેથી કંઈ આપણે એક મેકનાં શરૂ નથી, ના, જહાલી રાધા, તારી સંગત અને સંબંધ મને ઘણાંજ અજત્યનાં છે, હું તારાથી જરા પણ છૂટી રહી શકું નહિ, કોઈ વાર તારાં મનની મજબૂતી મારાં નબળાં મનને ઘણી કામ આવે છે, અને તેમ કોઈવાર તું પણ મારી કિમત પીછાણશે. ચાલ હવે, હું તૈયારી કરવા જઈ છું,” મંગલાએ હાથ લાખી કીધા, પરમ દહાડે આપણે પાછાં મળીશું ત્યારે નવા દેખાવો અને નવી વાતોની અસરથી આપણે પાછાં આપણાં આગલાં સ્વરૂપમાં એકમેકને લોટીશું અને સંપત્તી કામે વળગીશું.

બન્ને શેકહેન્દ કરી છૂટા પડ્યા.

## મકરણુ ૩૨ સું.

### એક લાપાણુ.

સોમવારને દિવસે લાનોલોથી પાછી ફરી મંગલા પોતાને કામે વળગી, રાધા સંસ્થાનાં કંઈ કામ માટે ઠોઠમાં ગઇ, તે સાંજ સુધી મળી નહિ. સોમવાર મંગલાનાં લાપાણુનો દહાડો હતો. દર અઠવાડીયે તે પોતાના આગ્રમમાં એક લાપાણુ આપતી હતી કે જ્યાં પધારવાની

કે છાંડીઓ આવીને બેસતી. આજનાં લાપાણીની બાળત “ સ્ત્રીઓના લાંબા  
તે પ્રજાનાં લાંબા ” એ હતી. કોઈ થોડા બેરા અંકારનાં આવેલાં હતાં  
કેમજ આસપાસનાં લોકમાં મંગલા અને તેનું કાર્ય જણીતું થયું  
હતું. મંગલા વાક્યાનુયં દેખાડવા માટે જોઈતી નહિ પણ ઘણી સેહલ  
સરલ બિખારતમાં—જાણે વાત કરતી હોય તેમ પોતાનાં મનનાં વિચારો  
સડસડાટ જણાવી દેતી. આજે લાપાણુ શરૂ કરતાં તેણે પોતાની જેન-  
પણીઓને કહ્યું કે “ જેના આજે લાપાણુ શરૂ કરવા અમારું હું તમને  
કહેવા માગું છું કે મને એક નવામાં કાગળ મળ્યો છે, કે જે ઉપર  
મારે બે જોડાં જોડવા પડશે, જે કે સાધારણ રીતે તો નવામાં કાગળ  
કચરાની ટોપલીને સ્વાધીન થવા જોઈએ. આ કાગળ કોઈ આકીસના  
કલાઈ લખેલો દેખાય છે કેમજ તે ફરીઆદ કરે છે કે મેં સ્ત્રીઓને  
કેળવી સ્વતંત્ર ધંધા કરાવવાની સંસ્થા કાઢી આકીસોમાં કામ કરતા  
કલાઈ કરકુનો વગેરેના ઉક્તમાં બારે નુકશાન કીધું છે. તે ઇંગ્લેન્ડ  
ગ્રાઉન્ડ લખે છે અને જોડણીમાં ભૂલો છે, કદાચ અધુરી કેળવણીવાળો  
યુરોપીઅન હોય કે કોઈ હોંડુ ટોચ, જુઓ હું વાંચું છું. તે લખે છે—  
“ મંગલા બાપ, તમે પારો છો કે તમે સ્ત્રીઓને કેળવવાની સંસ્થા  
કાઢી દેશને કેવાક મોટો લાભ કરો છો, પણ જણતાં નથી કે સ્ત્રી  
કેટલો ગેરફાયદો યાય છે. સ્ત્રીઓ ઘરકામ ચૂકી, બાંચાંની સંભાળની  
કરજો. ભૂલી ઉઘર પોપણુ કરવા આકીસોમાં જાય છે, પણ ત્યાં કોઈ  
કેવા અને કોઈ કેવાની વચ્ચે તેમને બેસવું પડે છે, તેમની આંખર જાય  
છે, કોઈવાર તેમાંથી આપણાં કરવાની તેમને ફરજ પડે છે, તે તો  
તેમને સારી પકે રોશન છે. સ્ત્રીઓ ખધાજ ધંધામાં પુરુષોની હરીફાઈ  
કરશે તો પછી પુરુષો શું કરશે? ઉપડાંજ જીવોને, સ્ત્રીઓ ટાઇપરાઇ-  
ટરનું અને કંસાઈનું કામ કરે છે તેથી કંસાઈના ખજાર ઘટી  
જાય છે. એ સ્ત્રીઓ ન હોત તો અને ખધા મળી કંસાઈક ફરી અ-  
મારા ખજાર વધરાવત. આમ જ્યારે મરદોના ખજાર ઘટી જાય ત્યારે  
તેઓ પરણે તે કેમ? તો પછી તમે સ્ત્રીઓમાં કુવારાપણું વધ્યુંજ  
જશે તે યાદ રાખજે, અને હવે સ્ત્રીઓને મરદોના ધંધામાં હરીફાઈ  
કરવા મોકલવાથી મહરજ રહેજે. સ્ત્રીઓને માટે ઘણું કામ પડેલાં છે,  
તેઓ જવરનેસ યાય, નસ યાય, કે રોકટર પણ યાય તો તેઓ પ્રરુષ

હવે આ લખનારની મને દયા આવે છે. હા ખરું છે કે અઠ તા. કલાઈનો પગારજ થોડો તેમાં હરીફાઈ વધે તો એમને ભારી પડે, પણ ત્યારે કરવું કેમ? આપણને તો સંસારમાં સુધારો કરવો છે, સ્ત્રીઓની પંક્તિ ચઢાવવી છે, એટલે તેમને પૂરુષોની સામે હરીફાઈ કરવા મોકલવીજ પડે છે. એમ કરીશું તોજ તેઓ સ્ત્રીઓને માન આપશે. મારી મતલબ સ્ત્રીઓને ઉદરપોષણ કરતીજ ખનાવવાની નથી, પણ તેમનો દરજ્જો ચઢાવવાની છે, તેઓ પણ અક્કલ હુશિયારીવાળી; પરમાત્માને જવાબદાર એવો આત્મા ધરાવનારી, વ્યક્તીઓ છે. એવું પુરુષોને દેખાડવાની છે, અને તેથીજ હું સ્ત્રીઓને જ ગમે તે ધંધા શીખવાને ઉત્તેજન આપું છું. આજસુધી તો એમજ મનાવું હતું કે સ્ત્રી એક હલકી છુદિવાળું, તુરંજ માણી છે, જમ પીંજરામાં ચોપટ, મેના. પાણીને તેને રમાડીયે, તેનાથી રમિયે, તેમ સ્ત્રી છે, પણ હવે ઠાઈ એમ કહી ચકશે? જ્યારે સ્ત્રીઓ ડોક્ટર થઈ, વકીલ થઈ, બ્યાપારી થઈ, સરકારી અમલદાર થઈ ખહાર પડે છે, ત્યારે? હવેડાંજ ડેટલીક ડોક્ટર થઈ છે, ડેટલીક બ્યાપારી આંકીસોમાં સારી રીતે કલાઈ તરીકે કામ કરે છે અને યુરોપ અમેરિકામાં એકામાં નામાં રાખવાની અને બીજાં બેખમદાર કામ પણ કરે છે. હું કબુલ કરું કે સ્ત્રીઓ જે ફક્ત શિક્ષક, નર્સ અને જવરનેસ, યા ડોક્ટર ચવાનીજ નેમથી ઠેળવણી લે, અને બીજા ધંધાઓમાં નહિ પેસે તો પણ તેમને માટે ઘણું ઘણું કામ પડેલું છે. પણ મારી મતલબ તો એ છે કે ખમજ ધંધાઓમાં પુરુષોની ખેરાબર સ્ત્રી પણ કામ કરે અને તેમને દેખાડી આવે કે સ્ત્રી એક તુરંજ માણી નથી, એક રમવાનું રમકડું નથી. હવે જો ઠાઈ પણ ધંધામાં હરીફાઈ કરવી હોય તો તે ધંધાની ઠેળવણી ખરાબર લેવી જોઈએ. મેં પોતે નામું રાખવાની (Clerkship) ઠેળવણી લીધેલી છે એટલે જો હું મદદનીશ થઈશું છું તો શીએલીજ શોપ્સ હું વગર ઠેળવણી દેનાર નામું રાખવાની હું તો પોતે પોતે નથી તેમજ બીજા ધંધાઓનું સમજવું. જો તમે જો ધંધા લેવા મેંજતાં છો તો તેનાં ખરાબર લો, ક્યાંથી તમારું કામ શીખી લેવું કે ઠાઈ એમ નહિ કહે કે જુવો અમેરિકા કામ!

પુરુષોએ કેટલાક કામ નેનાંજ કરી મૂક્યાં છે. ઘરમાં કામ નાં પાણી લાવવું, રાંધવું, ઘોડું, એ બધાં જેવાં કામ અણાય છે,

અને જે ઠાઠ પુરૂષને કરવું પડ્યું તો તે ખાયલામાં ખાય છે. હું કહું  
 પુ કે ઠાઠ કામ એવાં નથી કે જ-ખેને જાતીઓ સરખી રીતે કરી  
 નહિ શકે. જે કામ જેવાં કરે છે તે હલકાં, ને પુરૂષો કરે છે તે હલકાં,  
 એમ વિચારવાનો વહિવટ પડી ગયો છે. હા, બેનો, કવિઓ કહી ગયા  
 છે-રસકાન જવો લખી ગયો છે. કે સ્ત્રીનું કામ ઘર સંભાળવાનું છે,  
 ઘરને વાળતું જાળતું સુખી સંતોષી કરવાનું છે, તે બધું ખરું, પણ  
 આજે દુનિયા કેવી છે? ક્યાં છે દરેક સ્ત્રીને માટે વર અને ઘર?  
 અલગત હિંદુઓ ખાળસગનથી દરેક સ્ત્રીને વર અપાવે છે, દોઢને કુંવારી  
 રાખતાં નથી, પણ બધીઓ પરણે છે-તેમના પર લગ્ન ક્રિયા થાય છે  
 એટલું જ-સંધીઓને ઘરની રાણી થઇ ખાટલેથી ખાટલે અને ખાટલેથી  
 ખાટલે બેસવાનું સુવાનું મળતું નથી. કેટલીક જુવાનીમાં રાંડે છે  
 કેટલીક વરને નાપસંદ પડવાથી માબાપને માથે પડે છે. અને હિંદુ-  
 ઓમાં જુવાનીમાં સરલુ પામે છે. હવે જે ખાળસગનની રસમ કંઈ લાંબો  
 વખત ચાલવાની નથી-હંમણાથીજ આ રસમ સામે મોકાર મચી રહ્યો  
 છે, માટે ખાળસગન બંધ પડ્યે ત્યારે આપણામાં, પણ પારસીઓ ઇંગ્લેન્ડ  
 જેની પેટે-કુમારીકાઓ મોટી થશે, તેનો વિચાર રાખવો જોઈએ. અ-  
 લગત સ્ત્રીઓને માટે પરણેલી છંદગી, ખાળકોનું સુખ, અને મતિનું  
 જન પસંદ કરવા જોગ છે, પણ આજના વખતમાં એ મળે છે ક્યાં?  
 આજના વધી પડેલા ખર્ચો અને સરીરની નિર્જાળતાને ક્ષીધે, બીજા  
 કાંમોમાં પુરૂષો પરણવાથી પકડેજ રહે છે તે આપણે જાણીએ છીએ,  
 આગળ આતતાં ફરજઆત લગ્ન નિકળી જશે એટલે આપણા હિંદુઓમાં  
 પણ એમ થશે; આજે હિંદુઓમાં કુમારીકાઓ નથી-એમ કહેવાય નહિ  
 હિંદુઓમાં ખાળ વિધવાઓ છે તે-કુમારીકાઓજ છે; અને તે પણ  
 એવી કે જમને પરણવાની આચાજ નથી. એવીઓનું આજની મોંઘવા-  
 રીના વખતમાં પાળત થવું પણ મુશ્કેલ પડે છે. જ્યાં લાઈખાપ પાળતા  
 હતા ત્યાં પણ વિદ નિકળે છે. સાવકા માં કે લાણી કહે છે કે “હું  
 કેમ જે માથે પડેલીને વેઠું, સગો બાપ કે લાઈ કહે છે કે ‘મારાથી  
 ખર્ચ પોષાતો નથી.’” એવા વખતમાં જે વિધવાઓને સારી કેળવણી  
 હોય તો તેઓ સંસારને હપયોગી થઇ પડવા હપરાંત સ્વતંત્ર અભિ-  
 માની, બાહ્યા સ્ત્રીઓ બને; અને પુરૂષોની ખાતરીજ થઇ જાય કે જને



મેઘને પડે, લડવું પડે તો લડે, વટવું પડે તો વટે પણ ઘરનાં ખુણાં પછડી નહામી ખેતી ન રહેતાં ઠોઠાં હુતર, ઠોઠાં વિલા, સંપાદન કરે અને જરૂર પડે તો ઉદર પોષણ કરે અને પેસાની જરૂર નહિં હોય તો દેશની, પ્રજાની, કે ન્યાતની સેવા કરે. પણ “અમે તો નિર્બળ, અમે તો બુદ્ધિહીન અમને શું આવડે? અમથી શું થાય?” એમ બોલી ખેતી ન રહે. હા તમારામાંથી જેમને નસ, ડોક્ટર કે શિક્ષક થવું હોય તે ભલે થાય, પણ એટલી હદમાં જ સીનું ઉપયોગીપણું અટકી રહેવું નહિં જોઈએ. હવે તો આપણી સીખોએ એવી ટેળવણી, એવાં ટ્રેનીંગ દેવાં જોઈએ કે જ્યાં ઠોઠાં ધંધો એવો ન રહે કે જ્યાં સીખો પુરવની ખરાબર કામ ન કરી શકે. આજની લડાઈમાં સીખોએ કેવું કેવું કરી ખતાવ્યું તે તમે જાણો છો. શત્રુથી દેશને બચાવવા સારું ઇંગલેન્ડની સીખોએ દારૂગોળો ખન વવાનું મુશ્કેલ કામ પણ કીધું, અને રશીઆમાં તો કેટલીક લડવા પણ ગઇ. માટે જો સીખોએ પુરવની ખરાબર સ્વતંત્ર થવું હોય તો તેઓએ “હું નખળી છું હું નાની છું.” એમ ધારી ખેતી નહિં રહેવું જોઈએ, પણ હિંમતથી બહાર પડી સર્વ કામમાં ધણી પિતા કે બાઈને મદદ કરવા લાગી જવું જોઈએ કે જ્યાં આપણા દેશમાંથી આજસાધ બાય તો સાથે દરીદ્રતા પણ દુર થાય, હુતર ઉલોગ અને તેથી નિષ્પજતી સંપત્તિનો વધારો થાય, અને દ્રવ્ય વધવાથી દેશને ઘણા ઘણા ખીજ લાભો થાય.”

આટલું બોલી મંગલા જરા ખેડી, પછી પાછી ઉઠી બોલી, “આજે તો સ્થિતિ કેવી છે તે બેનો તમે જાણો છો.” આજે તો સીખો ગુલામગીરીમાં છે, જંજીરમાં છે, અને તે ગુલામગીરી ન્યાતના રીવાજોની છે. “અમારામાં રીવાજ નહિં તે બહાર કેમ નિકળીયે, અમારામાં રીવાજ નહિં તો શીખવા બસવા કેમ જઇયે?” એમ કહી ગુલામ સીખો ઘરમાં પડી રહી કાળ વ્યર્થ ગુમાવે છે, વળી કેટલીક જાણે કંઈ જાતે રમકડાં હોય તેમ પુરૂષોને ખુશી કરવાનોજ પોતાની ફરજ સમજે છે અને તેઓ કમાનાર પડકાર એટલે તેમનાં દ્રવ્ય ઉપરજ પોતાનો આધાર માની, પુરૂષ કહે તેમ આલવાની પોતાની ફરજ સમજે છે. પણ બેનો, તમે આપજળથી પૈસા કમાવા માંડશે તો તમને એવી ગુલામગીરી કરવી પડશે નહિં, તમે સ્વતંત્ર થશો, સ્વમાન બાળવવા શીખશો, પૂરવના પ્રપંચો પર દોલાઈ પાપના આઠા માર્ગ લેશો નહિં, પરસ્પર પ્રેમ બાંધશે તેજ પરવશે, હુંવારી સ્થિતિમાં રહેવામાં

નામોશી સમજશે નહિ, તેમ વળી કુંવારી સ્થિતિ હોવા છતાં  
કોઈ પુરુષનાં પ્રવ્યને ખાતર તેને વંશ યશે નહિ. હાં આપણે  
ખહાર પડવાંથી પુરુષોને તરત વેળાં નુંકશાન યશે ખરું, પણ જલદીથી  
તે જોશે કે આપણે કેવાં છીએ, અને તે આપણને માન આપશે. વળી  
સોંચો બળવાન, કારસાલ, પરાક્રમી યવાથી પ્રજા જે આજે બળકીણ  
નિપજ છે તે બળવાન નિપજશે, જ્ઞવી માતા તેવાં બાળક યશે અને જે  
સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે આજે કેટલીક તરફથી ફેકટનાં ફાંફાં મારવામાં  
આવે છે તે આપોઆપ હાથ આવશે. પરણેલી સોંચો ઘરખાર અને  
ખરચાની વધારે સારી સંભાળ રાખી ચકશે, રાકુમાર સ્વતાંત્ર પછે જંદર  
પોપણ કરશે, અથવા શહેરની મ્યુનીસીપાલિટી કે દેશની પાલામેન્ટમાં  
જેસી પુરુષોને સારી સલાહ આપી-કેટલાંક કામો જાતી દેખરેખથી  
કરી કરાવી આવતાં જમાનાને. ઉપશેજો થઇ પડશે. આજે ઘેર ઘેર  
સોંચોની નખળાઇને લીધે જુવાન સોંચો અને બાળકો કેટલાં મરે છે  
તે આપણે જાણીએ છીએ અને ઘણાં બેઠ પાગીએ છીએ, પણ જ્યારે  
સોંચો પણ પુરુષોની ખરાખરે મેઢનતે કરતી યશે ત્યારે સોંનું મૂલ્ય  
વધશે-આજે તો “એક મુઠ્ઠાં તો બીજી તૈયાર, એમાં શું ?” એમ કહી  
સોંની આંતરગી ઉપર ખર્ચ કરવાની પણ કેટલેક ઠેકાણે દરકાર હોતી  
નથી, ત્યારે તો ખન્નેનું મૂલ્ય સરખું યશે, અને ભવિષ્યનાં બાળકોને  
ઘણાં મોટા ફાયદો યશે. તયારુતુ.”

આ ભાષણ પછી ઘણી સોંચો મંગલા આગળ આવી, કોઇએ  
કહ્યું કે “તમે સાંફ બોલ્યા” કોઇએ કહ્યું કે “તમે જો એટલું બો-  
લોને ! આપણા હોક કહી ન્યાતની રસમો છોડે ? ધારા તોડે ? આજે  
દીકરીઓને બહાવતા નથી તો બીજું શું શીખવશે ?” વગેરે બોલ્યાં  
અને ઘણાં વાદવિવાદ કરીને છૂટા પડ્યાં.

સર્વ જવા મહી રાધા મંગલા આગળ આવી અને બોલી,  
“મંગલા તારા વિચારો જલ્દી તું ઘણી ખુશી યઇ ખું.”

મંગલા પાસે આવી. “તું ખુશી યઇ તેથી મને સંતોષ યયો,  
ચાલ હવે કહેતી ના, કે આપણા વચ્ચે મતફેર છે. મોટી મહત્વની  
બાબતમાં આપણે એકમેકને હચકી આપનારાં છીએ, એમ હવે તારી

“ તારા વિચારો તો હું જાણતી હતી, મંગલા, પણ મારો મીજાજ ક. નયો હતો, અચિત્ત હું ખડોતીલી છું, મને માફ કરજો.”

“ હા તું છે જરા ખડોતીલી, પણ એતો હોય, ગુણ દુર્ગુણનું ભુલે અનેહું છે કોઈ સંપૂર્ણ નથી. વળી મારા વાંકે શું થોડા છે તે માફ કરીશને? અને હવે આપણે બન્ને સંપાને રહીશુંને? ખાલ?”

મ કહી બન્ને ગળે વળગી, ભેટી, કીચ કાપી, અને રડીને છૂટી પડી.

( અપૂર્ણ. )

દેશી સાણુ—નાનાના, ધોવાના.

**સુરુ એન્ડ કંપની.**

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબાઈ.

મુંબાઈના એજન્ટો.

યુનિવર્સલ સોપ મીલ્સ લી. (કપડવંન)

**The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.**

ધી યુનિવર્સલ ફાયર એન્ડ જનરલ

ઈન્શ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ.

આપણુ:—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.

હરેક જાતના આગના તથા દરીયાઈ વિમા દેરીફના ભાવથી લેવામાં આવે છે.

વિખ્યાત મોટ લેખા:—

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ:—

૨૫-૨૬, ચચ ગેટ સ્ટ્રીટ,

કોટ; મુંબાઈ.

એમ. કાનલ એન્ડ કું.

મેનેજિંગ એજન્ટસ.

## ગર્વદમન.

ઉત્તર કુળમાં તે જન્મ્યા હતા. વિશુદ્ધતા માટે તે કુળ હિંદુ હરણ ગણાતું.

નીતિના જીવનથી તે જીવતા. સંસ્કારથી પ્રેરણા થતા, વિકાસ પામતા, તેનું જીવન નિષ્કલંક હતું.

કાળાંતરે તેને ઇચ્છા થઈ. પિતૃશૃક ત્યાગી સાગર યાત્રા માટે તેણે પ્રયાણ કર્યું.

સાગરના મોજા પ્રથમ હતા. તેની ગર્જના ગંભીર-નિષ્કુર હતી. તે નિષ્કુર હતાં રસીકના હૃદયને તે પ્રિય લાગતી. તે સાગરના પટપર ચાર કાફલા વિશ્રાંતીથીના યાત્રા કરવા જતા હતા. સાગરની પાર જીવંતુ તે અજ્ઞાત હતું.

પિતૃશૃક મૂકી આ વિશુદ્ધ પુરુષ સાગર યાત્રા કરવા નીકળ્યો. દિવસે સૂર્યપ્રકાશમાં અને રાત્રે તારાઓનાં તેજમાં તેની યાત્રાના આરંભ થયો.

પિતૃશૃક ત્યાગ્યું ત્યારે તેને જેદ ન થયો. કારણ તેના હૃદયમાં અભિલાષ-ઉત્સાહને જીવલેલ-તણખો અળકેતો હતો.

સાગર તરવા તેની પાસ નૌકા હતી. નૌકા જ્ઞાની પણ વેગવતી હતી. દૂર દ્રષ્ટિ મર્યાદાને પણ પાર વટાવ કરતા બીજા કાફલાઓને ક્ષણથી પણ અદ્ય સમયમાં તેણે હઠાવી દીધા. આ ચાર પ્રથમ કાફલાઓમાં હજારો નૌકાઓ વહન કરતી હતી.

સર્વ નૌકાઓને પાછળ મૂકી આ વીર પુરુષ આનંદમાં આનંદમાં યાત્રા કરવા લાગ્યો. આકાશ વાદળથી છવાયું. ચોપાસથી પવન ફુકાયો. સંકટના પગલો સ્પષ્ટ સંભળાવવા લાગ્યા.

પળવાર આનંદ સમી ગયો. સમુદ્ર તરવાનો વિચાર અલોપ થયો. જ્યાં ભૂમિ નજરે પડે ત્યાં સાગર નાંખવાનું તેણે ઇચ્છ્યું.

પવનના સુસવાટથી સાગરની ગંભીરતાનું જ્ઞાન થયું. પિતાના જ્ઞાન આવાસમાં સુખમય જીવન મૂકી સંસારના કોઈ વેરાન ટાપુમાં નિવાસ કરવાનો વિચાર તેને હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ કરાવવા લાગ્યો. પણ પિતામાં ઉત્સાહ નહોતો. પોતામાં ઉત્સાહ હતો. પિતા તે નિઃશ્ચય

બુજાવળથી આથ લીડવા તેણે પ્રયત્ન કર્યો. સર્વ પ્રયત્નો આશ્વર્યથી દરવામાં આવ્યા. પણ સર્વ યત્નો નિષ્ફળ ગયા. વિજય તીર્થનો પ્રતોષ ઘણો હતો. તેના અને વિજય તીર્થના સંબંધનાં તમામ બંધનો તો હતા. તેના ગવ અને આપણીથી બંધનો પર ઘણો આઘાત હતો અને તે આઘાતથી બંધનો તૂટી જવા લાગ્યા. વિજયતીર્થમાં ભળાટ થયો, હુલ્લડો થયો અને તે અગતિનો લાભ લઈ પ્રતિસ્પર્ધી બન્યો. પ્રતિસ્પર્ધીનો વિજય થતાં વિજયતીર્થનો સદા માટે ત્યાગ. તેને સમુદ્ર તરફ પલાયન કરવું પડ્યું.

તેણે પિતૃશૃંગની વાટ લીધી પણ ત્યાં જતાં જતાંએ ઘણું ખમતું થું. પ્રતિસ્પર્ધી તેની પાછળ પડ્યો હતો. તેનો ગર્વ ઉતરવાની શરૂ હતી. પિતૃશૃંગે આવતા માલુમ પડ્યું કે પિતૃશૃંગે પિતા વિનાંનું જ. અહિં પ્રતિસ્પર્ધીની નિર્જય હોવા છતાં અશાન્તિ હતી.

ધીમે ધીમે ગર્વ ઉતરવા લાગ્યો. ગર્વ પલટાઈને અહંકાર થયો. પિતાથી પોતે વિશેષ હતો. એવો ભાવ તેનામાં હતો. આ અહંકારમાં ગેર્યા ખાતો તે પિતાની સેવા કરવા લાગ્યો. પણ પિતાનો પત્તો લગતાં તેને પશ્ચાત્તાપ થયો.

ગર્વ અને મહિમાના લોભમાં વૃદ્ધ-પૂજ્ય પિતાને તે વીસરી ગયો. ગર્વ જતાં તેને પશ્ચાત્તાપનો ડંખ થયો. માત્ર વિજયતીર્થ સાથે ક્વાસને લીધે તેને કંઈક આશા આવી.

પિતૃશૃંગ તેને શૂન્ય લાગવા માંડ્યું. સ્નેહાળ પિતાનો, સ્નેહ યાદ આવ્યો. સમુદ્ર યાત્રાની જ ઇચ્છા યદ્ય હતી તેના પ્રતિ તેને તિરસ્કાર આવ્યો. અન્તે અહંકારની સાંકળ વૂટવા લાગી. આત્મસ્વરથી તેણે પોતે પોતે કહ્યો.

પિતાએ તેનું મન પારખી લીધું. તેણે સંપૂર્ણ અનુભાવના વિષય પાછળ સંપૂર્ણ અધ્યયન કર્યું છે એમ તેને ખાતી થઈ. એક અહંકારમય હોયરામાંથી પિતા બહાર આવ્યો. ગર્વહીન પુનઃ તે ભેટ્યો. પાનીની છૂંબલતામાં વૃદ્ધ પિતાના કરેલા અનાદરને લીધે તેને ખરેખર પશ્ચાત્તાપ થયો; અને પશ્ચાત્તાપ મછી તે પિતાના જીવી જીવતા પામ્યો.

“એક બાળા”

આ પિતા તે બ્રહ્માંડમાં વ્યાપેલા પ્રત્યક્ષ છતાં અવિદ આત્માને પરોક્ષ જાણે, અહંકાર-અજ્ઞાનમય-ભેદિતાથી દેશ્યેલો; ઇંધર અને તેના અવિદ આત્મા હતા.

સખી ! સેવાના પંથે સીધાવો.

સખી ! સેવાના પંથે સીધાવો.

(૧)

સખી ! સેવાના પંથે સીધાવો,  
મનુ જીવનમાં ધન્ય જોજી દહાવો, સખી.

(૨)

પૂણ્ય યોગ મળ્યો આ અમૂલ્ય,  
આંક ભારતનો, આજ દીપવો,  
જીવ્યું જન્મ્યું સફલ કહાવો— સખી.

(૩)

આર્થ, ધર્મ, જ્ઞાન શાસ્ત્રમાં લખાયો,  
જીવન મેળવો જો યોગાયો,  
વૃત્ત ચિવાની સવદા સ્વીકારો— સખી.

(૪)

જ્ઞાન ધ્યાન સમાધિ પૂજનો,  
ધર્મ કર્મ સ્વાધ્યાય જપનો,  
સુખ્ય ઉદ્દેશ દેસ સેવાનો— સખી.

(૫)

સત સંજ્ઞાને સ્નેહથી વધાવો,  
ભાષ ભાંડુસમાં સંકે પ્રમાણો,  
દીન જનનો કે કષ્ટ નિવારો— સખી.

(૬)

દેશ સેવામાં સર્વ સમર્થો !  
સહ ધર્મ સહચાર સુધારો !  
સખી ! સંચાર સ્વર્ગ ઉતારો— સખી.

સખી ! સેવાના પંથે સીધાવો,  
મનુ જીવનમાં ધન્ય જોજી દહાવો.

“ નહીનીકાન ”

## એક ખાલિકા.

આસો માસના સુદીના પહેલા પખવાડીઆમાં પહેલા નવ દિવસ રાત્રીના આવે છે. નવ રાત્રીના દિવસમાં એક કુમારિકા સવારના ડારમાં દિવાકર આવતા પહેલાં હઠી અને પોતાનું કામ પરવારી કર વચ્ચાણુપણુ ધારણ કરી હાથમાં સુંદર મોતીની ગુંથેલી નાણુકે બાંધી હાથ અને તેમાં અખીલ, ગુલાલ અમૃત પુષ્પ વિગેરે પુખ્તી મચી હાથ પોતાની માની આજ્ઞા હાથ અખિકાની ઉપાસના લેવા આવી.

રસ્તે ગલીકુંચીવાળો હતો નહિ પણ ઘણો લાંબો હતો. અને પાસ ખેતરોની હારો આવી જતી હતી. આઠ ઠોઠ ઠેકાણે માણુમ હતાં. સૂર્યદેવના ચોપદારોએ નેમી પોઠારી એટલે દુનિયાના બધા પોતપોતાનું કામ કરવા લાગ્યા, અને તેવીજ રીતે ઉમા નામની ખાલિકા પોતાનું કામ કરવા મંદીરમાં આવી.

મંદીરમાં પેસવાનાં બે ખારણું હતાં તેમાંથી જ ઠેકાણે માણુસની રહેતી હતી તે રસ્તેથી તે પસાર થઇ અંદર જતાં ચોડોઠ રસ્તે આંબો, અને ત્યાર પછી મંદીરનો ઘાટ સર થયો. એ ઘાટ ઉપર આલીએ એટલે મંદીરમાં જવાનો રસ્તો અને તે ઉપર ચઢવાનાં થીઆ આવે છે, મંદીરના ઉપરનો ઘુમટનો વાગ ઘણો નકરીદાર હતો, અને નીચે આરથપહાણની ચકતીઓ જડેલી છે. માતાની પુજારીએ કરી હતી. તેમના અંગ ઉપર સુંદર અને સ્વચ્છ વચ્ચાણુ ધારણ કરેલાં હતાં, અને વાઘના ઉપર સ્વારી કરેલી હતી. મીઠા પોતાની સેવા કરવા આવેલી બાળાને બહુ સાક્ષાત્ વરદાન પતા હોય નહિ અને તેના ઉપર અંગીદિધી નીરખતા હોય નહિ જણાતું હતું. કુમારીએ આણેલા સાધનથી અંતઃકરણથી અક્ષીક પુજા કરી નમન કરી સર્વનું કલ્યાણ ધરણી મંદીરના એક શ્રામાં લોચકે હતું. તેમાં ઉતરી અને માતાજીનું હૃદયપૂર્વક ક્યાન અને તે કરી રહ્યા પછી પોતાને ઘેર જવા ફરી.

તે મંદીરની પાસેના બગેચે અને વિશાળ જંગલમાં એક નાનું

માણસો જતાં. વાઘ, વર, અને કાડી ખાનારા પ્રાણીઓના ત્યાં ખડુ ભ  
કતો ઘણા ગાઉ સુધી એ જંગલ પથરાયેલું હતું. અને એ જંગલમાં  
પ્રાંચે દુર જઈએ, એટલે સુગંધીદાર ફૂલોનાં નાનાં છપવરો આવેલ  
કેતાં. ત્યાર પછી સુંદર ચળકતાં પાણીનાં સરોવરો હતાં. અને તેમ  
ક્રમજનાં ફૂલો રાજ્ય કરતાં હોય તેમ જણાતાં હતાં. સરોવરો ખાર  
તુલસીના ક્યારા હતા. અને નજીકમાં સુંદર માંદડાંની ખાંધેલી ઝુપડ  
હતી. અને તેના ખારણા પાસે ચોક્કા કરવાને એક વાઘ બેઠો હતો અ  
તે જાણે મોક્ષની ઇચ્છા રાખતો હોય તેમ દેખાતો હતો. ઝુપડીના અ  
દરના ભાગમાં એક નાના સરખા દેવાલયમાં સાક્ષાત માતાજી ખીરાજેલ  
હતાં. અને તે સમાધીમાં હતાં. અને તેમની સેવા કરવા એક વૃદ્ધ  
માતા રહેતાં હતાં. વાંદેશ્વરીએ પોતાની પુજા કરવા આવેલી કુંભારકા  
બોલાવવા વૃદ્ધાને મોકલી.

ખાળા ઘેર જતી હતી એવામાં ખારણામાં વૃદ્ધા તેને મળી અને  
પોતાની સાથે આવવા કહેલું. તે ખાળા તેની સાથે ગઈ. પાછળ વધુ વેલ  
રસ્તામાંથી વૃદ્ધા અને કુંભારી પસાર થઈ ગયાં. પાંદડાંની ઝુપડી પાસે  
આવી અને તેમાં પેસે છે કે તેણે અંદર માતાજીને ખીરાજેલાં જોયાં  
માતાને નમસ્કાર કરી તે પાસે બેઠી. તેનું હૃદય ખીંકેને લીધે  
ધ્રુજતું હતું, પણ માતાજીએ તેને શાંત પાડી, અને સ્ત્રી ધર્મ વિ  
દુષ્ટકામાં બેઠી. આખો અને તેને સમજાવ્યું કે “ સોના ધર્મ આદર  
સ્ત્રી પુનર્વુ એ છે. આદર્શ સ્ત્રીત્વ એટલે સ્ત્રીમાં રહેલી શુભ કે વ્યક  
શક્તિઓ કેળવીને તેનાં માનવ જીવનના વિકાસ અર્થે સદુપયોગ કરવે  
તે છે. સગાં વડાંલાંની સેવા કરવામાં જ કોઈ સ્ત્રીત્વ સમીપે રહી નથી  
કેળવાયેલી શક્તિઓનો સદુપયોગ જરૂરથી કરીએ તેટલાં જાણે છે  
અમુક કાંઈ જ સ્ત્રીઓ માત્ર જ કરી શકે છે. તે કરવાની તાકાત કો  
પણ પ્રાણીમાં નથી. કોઈ પણ જાતું કરતાં અનંત જગત સમાંત્ર  
મહાશક્તિ નારાયણને ડર સંખવા. તે પછી અતઃકરણમાં આસ્થ  
રાખી અંતરની વેદના ખમવાનો પ્રયત્ન જ લાવવો, એટલે કે અતઃકરણ  
દુઃખાય તેમ કરતાં ડરવું અને ત્યાર પછી લોઢાના કહેવાં તરફ ક્યાં  
આપવું. લોઢાએ આપણાં કંમોનું દર્પણ છે, એ દર્પણમાં કદાચ આપ  
ણું જોઈ પ્રતિબિંબ પણ પડે અને એમ હોય તો તેનું કારણ દુર કર  
વાની ફરજ સમજવી. જગતની વસ્તુઓ ઘણી મોઢક હોય પણ જોઈ  
મોઢમાં ન દેસવું એ ખાંસ કરીને યાદ રાખવાં જરૂર છે. જગતની વસ્તુ



# “સ્ત્રી-બોધ”

ઘડપણમાં મુખી થતું હોય,

અને

બાળ બચ્ચાને મુખી કરવાં હોય,

તો, આપો

પહેલી સલાહ

હંદગીનો વીમો ઉતરાવવાની.

અને

સીઓની હંદગીનો વીમો ઉતારીયે છીએ.

ધ ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન લાઇફ ઇન્શુરન્સ કંપની.

૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ; મુંબઈ.

ભરતખંડ ઇન્સ્યુરન્સ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ કનસર્નર્સ લી.

( થાપણ રૂ. ૪૦૦,૦૦૦ )

દરેક શેર રૂ. ૧૦) નો એ મુજબ રૂ. ૪૦,૦૦૦ ઓહનરી શેરોમાં  
વહેંચવામાં આવેલા છે.

૩. ૧) દરેક શેર દીઠ અરજ સાથે. રૂ. ૨) દરેક શેર દીઠ એ-  
લોટમેન્ટ વખતે. રૂ. ૩) એલોટમેન્ટ થયા પછી એક માસથી અનેબાકીના

રૂ. ૪) માસ ત્રણની મુદતથી દરેક કોલ રૂ. ૧) થી લેવામાં આવશે.  
હિતુ:—મેમેરેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનની સરતો મુજબ

વીમાનું કામ, (હંદગી, લગ્ન તેમજ જનોંધ) શરૂ કરશે.

પોલીસી હોલડરોને તેમજ શેરહોલડરોને અમુક સરતોથી જમીન-  
ગીરી ઉપર લોન તરીકે નાણાં ધીરવામાં આવશે.

તે ઉપરાંતનું મેમેરેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનમાં  
દર્શાવ્યા મુજબ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ પ્રીન્સીપલ્સ ગ્રુપ, વીવીગ, કલાર મીલ,  
રાઇસ-મીલ, જીનીંગ ફેક્ટરી, ટુક વખતમાં કંપનીના શેર્સ એક્ચાઇ-  
વએથી અને ડીરેક્ટરોની સંમતીથી આણુ કરવાને ધરાદો ધરાવે છે.

ચેન્સેક્ટસ તેમજ અરજના ફોર્મ માટે લખો—ડી. પાસ્ટવાલા.

( ગામેશામ એન્ટો બોધ્યે છે. )

મેનેજિંગ એજન્ટ,

ભરતખંડ ઇન્સ્યુરન્સ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ કનસર્નર્સ લી.—મુસ્ત

# સ્ત્રી સમાચાર.

( સંયોજક:—શ્રી: શાસ્ત્ર દેસાઈ. )

તાલ કંપનીની ઉદારતા—પુન-  
ર્જની અને કુશળી પોતાની મીથેમાં  
હામ હરતી સ્ત્રી હામદારને સોશીઅલ  
સરવીસ લીગની સુચનાથી મેસર્સ  
તાલ, કું. એ, સુવાવડનો ખાસ સવા-  
જમ આપવાની ધીમના કીધી છે તે  
મુજબ એવી સ્ત્રીઓને જે માસનો  
લવાજમ આપવામાં આવનાર છે. વળી  
બીમાર પડેલા હામદારને મદદ કરવાની  
તેમજ અદકમાતથી મરણ પામતા  
હામદારોના વારસોને જોખમાં જોઈ  
રૂ. ૩૦૦) ની અને વધતામાં વધતી રૂ.  
૧૦૦૦) ની મદદ આપવાની યોજનાઓ  
પણ આવતાં તલાં સાલથી અમલમાં  
મેલવામાં આવનાર છે.

સુવાવડથી થતાં સરજો, તે  
ઝાડકાડવાની કેદશીલ—સુવાવડ વખ-  
તે થતી સ્ત્રીઓનાં અઘણ મૃત્યુ થતાં  
દેવાથી અમેરીકામાં ત્રણ ત્રણેબર  
માસમાં જાળજી અને માતાઓનો જલાવ  
કરતા માટે મેલેજ લીમેન્સ કલેજમાં  
યોપડે હાજર થીવ પંચાર કરવાનો  
દારને થયેલ હતો.

એક સ્ત્રીનેશીનર જાણને સ્ત્રી—  
હવજમાં લાખ હેવાને માટે એક નામ-  
સ્ત્રીન બાઈ કાઉટેસ મારટી વીલ્સને  
એક સ્ત્રીને સ્ત્રીને મારટી સ્ત્રીને સ્ત્રીને  
કાવામાં આવી છે. ૧૯૨૬ માં કબલી-  
ના એક જળવામાં તેણીએ આગળ  
પડતો સામ લીધે હતો તે વખતે  
તેણીને મોતની સજા કરવામાં આવી

મહીલા પરિષદ—મહીલા પરિષદ  
વવામાં આવે છે કે મીસીસ એલ  
મીનીવાલ આયંગરના પ્રમુખપણા નીચે  
ત્યાં સેનેટ હોલમાં મળેલી બાનુઓની  
કોન્ફરન્સે બાનુઓના હિતને લઈને  
સંજ્ઞાપત્ર કરાવેલ પસાર કરાશે જેમાં  
એવી માનણી કરવામાં આવી છે કે  
છાકરાઓની માફક છાકરાઓની કલવણી  
ફરજીઆત કરાવવી. બાનુઓ માટે વધુ  
લગીથી મેલેજ રજાવવી, નરસોની  
લાલમ માટે વધુ હોસ્પીટલો ઉઘાડવી,  
બાનુઓને સુરક્ષામાં મત આપવાનો  
દક આપવો, અને નહેર મંડળીમાં  
નીમાયા માટે તેમજ લાવક કરાવવી.

નાગર બાનુઓની પરીષદ—  
બનારસમાં નાગર બાનુઓની પરીષદ  
હાજર હોલમાં મળી હતી. ગં. સ્વ  
મહીએન અમદાવાદવાળા મીસીસ  
રાણસાઈ ઉત્તરરામ અને ધાંગલા-  
વાળા મીસીસ ચીમનલાલ મહેતાએ  
હાજર રહી આગળ પડતો સામ લીધે  
હતો.

કચોળ મહીલા પરીષદ—આ  
પરિષદ લરવાની તરફેણ કરવા બુદ્ધેયર  
ફોફળ લાલીયા આવેલા મી. નરોત્તમ  
કાસ એવરહાસના મંહાતમાં કચોળ  
બાનુઓનો એક બેઠકસલા મોસોર  
લીલાવતી મનેરદાસ ત્રીલોચનલાર  
વરજવનદાસના પ્રમુખપણા હેઠળ મળ  
હતી. સમામાં પ્રમુખ ઉપરાંત કચોળ

## ગૃહન્યવસ્થાની ગભરામણી.

( રા. દેશવપ્રસાદ દેસાઈ. )

રતનબેનની ઢિંકરી કમળા નાનપણથીજ બાણવામાં આલાક હતી. રતનબેનના વખતમાં તો છોકરીઓને લજ્જાવવાની રીત બહુ નહોતી. તોપણ તેમને કાગળ લખી શકે તેટલું જ્ઞાન હતું. અને બીજી રીતે તો તે ઘણાજ હાંશીયાર હતાં. ઘરને કારણાર કરવામાં પ્રવિણ હતાં. અને એમની સ્વાદિષ્ટ રસોઈ તો ઝાળખીતામાં એક કહેવત રૂપ હતી. વળી અનાજની સાચવણી કેમ કરવી, અંધાણું અને સુરખખા લાંબા સમય સુધી શી રીતે બળવવાં, સળો લાગેલા ધાન્યને શી રીતે સમું કરવું, વગેરે બાબતો તેમને પુછવા તો પાટોસના બધાં બેરા આવતાં હતાં. આ ઉપરાંત, નાનાં બાળકો માંડાં પડે તો તેની વણી ખરી દવાઓ પણ તે બણતાં હતાં. રતનબેન આ બધું પોતાની બા પાસેથી શીખ્યાં હતાં. તે વખતમાં ઘણીખરી ટોશીઓને આ બધું જ્ઞાન હતું. ત્યાર પછી સ્થિતિ બદલાવા લાગી હતી. કારણ કે છોકરીઓને માથે નિગ્રાજનો બોલો વધારે આવ્યો. એટલે ઘરનાં કામની ઝીણવટથી તપાસ તેમનાથી થઈ શકે તેમ રહ્યું નહિ. વળી ઘરનાં બેતરો પહેલાં તો ઘણાં હતાં, એટલે સામંતું અનાજ આવતું. આ અનાજને બળવવાની જુદી બધા અનુભવથી બણતાં હતાં. પણ પછી તો ગામડાં મૂકીને વસિત મોટાં શહેરો તરફ આવી એટલે બેતરોના દાણા આવતા બધ વધ્યાં. વળી જમ્યાની છુટ ઓછી થઈ તથા દાણાની મેંઘવારી પણ વધી, એટલે લાંબુ અનાજ ભરવાનું પણ રહ્યું નહિ. મોટાં મોટાં સંયુક્ત કુટુંબો પણ તુટતાં ગયાં, એટલે બાળકો સંખ્યા અનુભવી, જ્ઞાન પણ ઘટતું ગયું. અને તે સાથે આ સર્વ હમન બીજી રીતે, તેમજ પુસ્તકમાંથી મેળવી શકાયા નહિ.

રતનબેનના વખતમાં આવી સ્થિતિ થવા માંડી હતી. પ્રજા સુભાગ્યે એમને તો આ સર્વ જ્ઞાન માત્ર થયું હતું. અને આ જ્ઞાનને લીધે સ-  
નાનાં તેમજ પાટોસમાં તો એમને પારંવાર પુછવા આવતાં હતાં. પણ પુછવાનું બધું બધું બેરું હતું. કોઈની દાંત. આ બધું શીખી લેવાની નહોતી. અને કોઈ કદિ એમ કહેતું કે “ રતનકાકી, અમને આ બધું

શીખવાને;” તો તે કહેતાં હતાં કે, “આમાં શીખવાનું કાંઈજ નથી તમારી ઉમર થશે ત્યારે તમને પણ આવડશે.” અને રતનજેન એમના બહુતાં હતાં કે આ બધું શીખવાની કાંઈ જરૂરજ નથી. એ તો બધાને આવડેજ.

કમળા ઘણીજ ચાલાક હતી. એના બાપ એક જુના સમયના શાસ્ત્રી સુધારક હતા. એમને સંતાનમાં કેવળ કમળાજ હતી. અને એમની એક ઠોંશ એ હતી કે હું કમળાને દિકરાની માફક બણાવું. કમળા છ વર્ષની થઈ કે એમણે તરતજ તેને નિશાળે મૂકી દીધી. અને એ લેસન ખરોખર કરે તેની તેણે ઘણીજ કાળજી રાખતા હતા. કમળા પણ બહુવાની ઠોંશીલી હતી અને બહુજ સાર લેસન કરતી હતી. પરિણામે ઘરના કામમાં તેણે હાથ નહોતું રહેવું અને એના બાપની બહીકે રતનજેન પણ એને ઘરના કામમાં હાથ ચકતાં નહોતાં.

કમળા બાર વર્ષની થઈ ત્યારે એણે ગુજરાતીનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. તેના બાપે વળી તેને ઘેર થોડી થોડી અંગ્રેજી જ્ઞાનની પણ શરૂઆત કરી હતી. આ સમયમાં રતનજેન થોડા દિવસની માંદગી લોગવી ગયાં. કમળાને આ ઘા ઘણો સખત લાગ્યો. પણ તેના બાપે તેની એવી તો સલાહ દેવા માંડી કે તે ઘા થોડા વખતમાંજ રૂઝવા લાગ્યો. સગાઓએ તો એમને સલાહ આપી કે હવે કમળાને નિશાળ મૂકાવી દઈ ઘરકામમાં પહોંચાડો, એટલે તમારી લીડ લાગશે. અને પછી કાંઈ લાયક ઘર શોધી કેન્યાદાન આપો, અને પછી તમે પણ કેન્યાદાન લો. તમારે છોકરો નથી એટલે વંશ તો રાખવોજ જોઈએ. પણ કમળાનાં બાપે આ લોકડું કહેવું સાંભળ્યું નહિ. એમણે તો પોતાની કમળાને દીકરાંજ બણી હતી. અને દીકરા જેટલું જ્ઞાન આપવા નહીં કંઈ હતું. વળી તેણે સુધારક હતા. કાંઈ નાની તર એક વર્ષની બાળકી સાથે પરણી-તેના ભવ બાળવા તેણે તૈયાર નહોતા. તેમણે પોતાના મૂળ વતન ગામડેથી એક પોતાથી મોટા રાંડેલાં બહેનને તેડાવ્યાં અને ઘરને બાર તેમને સોંપી દીધું. આ બહેને ખરી લાગણીથી આ બાર ઉપાડી લીધા. અને કમળા નિશાળે જતી હતી તે એમને અમતું નહોતું. તોપણ લાઇનું મ્હોં રાખવા માટે કાંઈ બોલતાં નહોતાં.

કમળાને એના બાપે ગુજરાતી સાત-ચોપડોયો પહેલાં બણાવી હતી એટલે તેના બુદ્ધિવિકાસ સારો થયો હતો. એકાદ વર્ષ એને નિશાળ સાથે ઘેર અંગ્રેજીનું જ્ઞાન ઓંપી દઇને તેર વર્ષની થતી તો.

આજે ઉપર આરિયની છાપ પડવી જોઈએ તેમનામાં સ્વદેશાભિમાન ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. આ સર્વ મટમ મહેતીયો અને સરકારના દબળ નીચેની નિશાળોમાં થવું અસંભવ છે માટે હું તો નવી નિશાળજ કાઢીશ અને મારા સદ્કાર્યમાં પ્રભુ મને મદદ કરશે.

કમળાનો ઉત્સાહ, કમળાનો નિશ્ચય, જોઈ રાયજીને કાંઈ અવનવો અનુભવ થયો. પરંતુ જરા ટોળ કરવાના વિચારથી તે જોડ્યા: જોડો મારી કમળા તો આજ દેવદૂત થઈ લાગે છે ! હવેમાં જોલાય છે કે જાગૃતિ છે ?

કમળા કાંઈક આવેશથી જોલી, હું જાગૃત છું. પુરી જાગૃત છું. એટલુંજ નહિ પણ મારો અંતરાત્મા જાગ્યો છે. મેં ધાર્યું છે તે હું કરીશજ.

રાયજીએ ગંભીર મુખ કર્યું અને જોડ્યા, મારી કમળા આટલી દુશ્માભિમાની હશે, તેના મને ખ્યાલ નહોતો. રસોડામાં રાંધતાં રાંધતાં તે બહુ બહુ વિચારો કર્યા લાગે છે પણ શું તારા ઉત્તમ કાર્યમાં મદદ કરવાની આરી કરજ નથી ? તારા નિશ્ચયે વળી મને પણ નિશ્ચય કરાવ્યો છે. મારે ક્ષેત્ર પણ ડેલવણીનું છે તો હું જી ડેલવણીને મદદ કેમ ના કરું. જે પુરૂષો સાથે અસહકાર કરવાનો તમારો વિચાર ના હોય તો હું તમને પૂર્ણ મદદ કરવા તૈયાર છું અને ભવિષ્યમાં તમે જે ઠેલિજ કાઢશે તો મારી હાલની જગાનું રાજનામું આપીને હું તેમાં જોડાઈશ.

ના, ના, પુરૂષો સાથે અસહકાર કરે અમને કેમ પાલવે ! કમળાએ કહ્યું. અમે તો સહકારથી કાર્ય કરીશું. અસહકાર તો હાલની ભૂલભરી ડેલવણી પદ્ધતિ સાથે કરવાનો છે. અમારે સંસ્થા કાઢવાની છે તેમાં નાણાની મદદ જોઈશે, તે માટે પુરૂષની મદદ જોઈશે. વળી અંતરવ્યવસ્થા માટે પણ તમારી સલાહ જોઈશે. અને જે લોકો મારી યોજના ઉત્સાહથી વધાવી લે તો હું તો એક જોડીંગ-વસતિગૃહ-પણ આણ કરી દઉં. ગૃહવ્યવસ્થાનું અફે શિક્ષણ તો જોડીંગમાંજ અપાય. વળી નિયમિતપણું ત્યાંજ શીખવાય. આરિય ઘટના પણ ત્યાંજ કરીયે. જોડો જે ખની શકે તો કરવાનું તો ઘણુંજ છે.

કમળા તો આમ ઘણાજ ઉત્સાહમાં આવી ગઈ હતી, અને આમ આમ ચોતાની યોજના ઘડતી જતી હતી. અંતે રાયજીએ કહ્યું કે હવે તો ચેટમાં કુરકુરીયાં જોણે છે. તારી યોજનાના વિચાર ભૂજે પેટે થઈ શકશે નહિ. માટે તારે અમે તેવું રાંધેલું પણ આવડું આપ.

બીજી દિવસથી કમળા અને રાયજીએ આ યોગનો હાથ ધરાવે તે વિષે જુદા જુદા માણસો સાથે પુષ્કળ ચર્ચાઓ કરી અને દિવસે કમળાના વિચારોને લગભગ મળતા ધારણ ઉપર એક યોગી કાઠા બહેરમાં મૂકી એક કમિટી નીમી, તેમાં લાગવગવાળા મણસો ઘણા હતા. મી. રાયજી તેના મંત્રી અન્યા. કમળાએ સંસ્થા હિલી કરી, અને તે તેની અધિષ્ઠાત્રી તથા વ્યવસ્થાપક નિમલોદિના નવા જુસ્સા તથા કમળા અને રાયજીના હિતસાહને લીધે થાકજ વખતમાં આ સંસ્થા ઘણીજ ખીલી. કમળાનાં સ્વપ્નાં સુપ્રથમ વર્ષમાંજ વસતિગૃહ-ખોડીંગ-પણ સ્થપાયું અને તેમાં વીરનાઓ દાખલ થઇ ગઇ અને કમળાએ એક પોતાની બહોતી વિદ્યાર્થી બાઈ શિક્ષકને નોકરી છોડાવી તેની ઉપરી નીમી.

ગામમાં કમળાનું નામ ઘેર ઘેર બહોતું થઇ ગયું અને નવું વર્ષમાં રાયજીને પણ રાજનામું આપી કોલેજમાં બેઠાનું પડયું. સંસ્થાને અંગે તેનાં સિદ્ધાંત પ્રચારક વિભાગ પણ નિમાયો અને નવી ખાંચ બીજી સંસ્થાઓ ચોડાકજ વર્ષમાં ગુજરાતમાં સ્થપાઇ.

એક પૂર્ણિમાને દિવસે કમળા અને રાયજી પોતાની અગાસી એકાં હતાં. અંદ્ર પ્રકાશી રહ્યો હતો. રાંધવાની ટે ઘરવ્યવસ્થાની કુટ કમળાને નહોતી. કોઈ હતાં. દંપતીને સંસ્થામાંથી પૂરતો દરમાન મળતો હતો એટલે ચિંતા નહોતી. રાયજીએ કહ્યું કમળા! જો તું જોળ શી રીતે વણી શકાય તે પ્રયત્નમાંજ, તથા સ્ત્રીએ ઘર ચલાવું જોઇએ એ વિચારમાં ઘરમાંજ બેસી રહી હોત તો? કમળા જો તો મને મારા કાર્યમાં પતિદેવનો સહકાર ના મળત. આ તો-કામનાં પણ તમે સાથેજ. અમે સ્ત્રીઓ તો શક્તિઓ નવી સૃષ્ટિ. રચનારીઓ પણ તમારો મદદ જોઇએ, બોલો પ્રભુ! આ મારો કન્યાઓ નવી સૃષ્ટિજ રચશે કની?

મનહર હીરાના નેકલેસ-ગ્રેસલેટો-વોટીઓ-એરોગસ-બુચીસ-ચેનડ-ન્ટસ-ચાર્મસ-પીન્સ વગેરે તથા અવેરાતના વિવિધ રકમનાં લાગીનાઓ, તથા કુટક હીરા, ચોતી, ખાના, માલુક, સગી, નવરત્નો વગેરે ખાસ બેવા અમારી દુકાને પધારશે.

સુરજમલ લલુભાઈની હાંડ

ઠે. કાલળાદેવી; પોસ્ટ બોક્ષ સામે.

મુંબઈ.

વિરૂદ્ધ છે. વળી રૂઝેદમાં નામુચી રાજ્યે પોતાની સ્ત્રીને ચતુર સામે લડવા મોકલ્યાનું વૃત્તાંત પણ છે. તેણે અતે ચતુરોને હરાવ્યા પણ હતા. વળી રાણી સરમા નામે બળવાન સ્ત્રીએ હુંદારાને હરાવ્યા હતા.

અર્વાચીન ઇતિહાસમાં પણ સ્ત્રી રાજ્ય કર્તાઓના દાખલા છે.

અહલ્યાબાઈ હોલકર એક લોકપ્રીય અને સખળ અર્વાચીન સંમય. રાજ્ય કરનાર હતી. તે ૧૮૫૭ ના બળવામાં

બ્રિટીશ લશ્કર સામે યુદ્ધ કરવા ગઇ હતી અને ઠેલણેક વખત સુધી તેણે ચતુરોને હંકાર્યા હતા. અતે તે ૧૮૫૮ ના જુન માસમાં લડતા રણમાં પડી હતી. વળી થોડાં વર્ષો ઉપર પતીઆલાની ગાદી ઉપર અંગ્રેજ રાજ્યની મદદ વડે હંસલુવર નામે રાણીને બેસાડી હતી. તે ઘણીજ લાયક રાજ્ય કર્તા નિવડી હતી, અને એક વર્ષના ટુક સમયમાં તે ગયેલા રાજ્યતાંત્રને વ્યવસ્થિત આણ્યું હતું. મુસલમાન રાજ્ય કર્તાઓમાં પણ પૂરજડાં, તથા ચાંદબીબીનાં નામ સહેજે યાદ આવે છે, અને હજી પણ જોપાલની ગાદી ઉપર બેગમજ રાજ્ય કરે છે.

આ રીતે હિંદુઓના ધર્મ પુસ્તક, તેમજ હિંદુ મુસલમાનની લા-

યકાતને ટેકા આપે છે. માટે સ્ત્રીઓ મતાધિકાર

જોડે લાયક. ભોજવી સહયે નહિ, અથવા તે તે હક્ક ભોજવવા

સામે વાંધો લેવામાં આવશે તેવા ભય રાખવો

મહાંમો છે. સ્ત્રીઓમાં આ કાર્ય માટેની લાયકાત છે, આ કાર્યમાં

સ્ત્રીઓની જરૂર છે, અને તેઓ આ કાર્યમાં ભાગ લે તે માટે ઇતિ-

હાસ પુરાણનો ટેકો છે, માટે નમના હાથમાં સત્તા છે તેમણે સ્ત્રીઓ-

ના હક્ક સ્વીકારવા બેઠયે, અને સ્ત્રીઓએ આ હક્ક માટે જુરસાભેર

માંગણી કરી, તે મળે ત્યારે તે ભોજવવા માટે સ્વાર્થ ત્યાગથી

તપર થવું બોધ્યે.

# બાળક.

પુસ્તક ૨. ]

ત્રીજી અધ્યાય, ૧૯૨૧.

[ અંક ૨ ]

મારા નાના બાળકો.

ગયે વરસે આ બાળવિભાગ શરૂ થયો હતો. આ બાળકો મહીનામાં તેમાં તમારે માટે વાતો તથા કવિતાઓ આપી હતી. તે તમે વાંચી હો. અને તમારા નાના બાળકો બહેનોને પણ સંભળાવી હો. આપણને કાંઈ આવડતું હોય, તે બીજાને શીખવીએ તેથી બહુજ મજા આવે. આપણે એકલા એકલા શીખીએ તો એકલપેટા કહેવાઈએ.

આ બાળવિભાગ શરૂ થઈ છેકરાંને ગમતો હશે એમ હું ધારૂ છું. કેટલાંએકે તો મને કાગળ પણ લખ્યા છે કે અમને તે બહુ ગમે છે. એક જણે તો લખેલું છે કે બાળકો માટે આપણું બહુ ચોપાનીયું નિકળશે કે નહિ? અમે તો આલું બહુ ચોપાનીયું હમણાં કાઢવાના નથી. બાળવિભાગ લેગોજ ચાલુ રાખીશું. પણ હમણાં બેએક મહિનાથી મુંબાઈમાં છેકરાં માટે એક ચોપાનીયું નિકળેલું છે. તે તમારે જોઈતું હોય તો મંગાવજો. તેનું નામ “બાલકવન” છે. અને તે શ્રેટે બીલ્ડીંગ, લેર્મીંગ્ટન રોડ, મુંબાઈ નં. ૭. એ ઠેકાણે મળે છે. બાર મહિને રૂ. ૪-૦-૦ આપવા પડશે. અમે તેના ઉપર અંક લેવા છે. તેમાં છબીઓ, વાતો, લેખ, અને કવિતાઓ મળેલી છે. કેટલાએક લેખો વાંચવામાં તમારે મોટાંની મદદ લેવી પડશે. તોપણ ચોપાનીયું સાડું છે. એમજ લખીએ કે એક મેળામાં તમે આ રૂ. ૨ મકડું લીધું હતું. અને એટલા રૂપીયા ના ખર્ચવા હોય તો આપણે આ “બાળક” તો છેજ. ચાલો હવે સાહેબજી



આવા સવાલથી શેઠ-સેંઠણીને લગાર નવાઇ લાગી પરંતુ  
પરડા કાઢાને મંગીતનો શોખ નહિ હોય એમ ધારીને મન  
વાળ્યું. અને લક્ષ્મી જાહેને કાકાના સલાહનો જવાબ આપતાં  
કહ્યું: “હાજી, મારી પુખ્તાને ફૂલની માળખેએ શુધતા, દિવાન-  
ખાનામાં ફૂલ ગોઠવતાં, શીવતાં, ભરતાં અને શુધતાં પણ આ-  
વડે છે.”

એ સાંભળીને પણ જાણે જાપાલાલ કાકાને સંતોષ થયો  
ન હોય, તેમ તરતજ એમણે પૂછ્યું: “અને બીજું કંઈ આ-  
વડતુંજ નથી?”

કંચનલાલે કહ્યું: “એને ચોકું ઘણું ચિત્રક્રમ આવડે છે,  
પરંતુ એના શિક્ષક કહે છે કે પુખ્તા ચિત્રકળામાં પાવરથી થયો.”

જાપાલાલ કાકાના મનનું હેજીએ સમાધાન થયું નહિ.  
એટલે એમણે ત્રીજી વખત પૂછ્યું: “અને એને રસોઇ કરતાં,  
પીરસતાં, માંદાની માવજત કરતાં, જાળકોને તેડતાં એ બધું  
આવડતું નથી?” જરૂર પડતાં ઘરનું બધું કામ કરવાની આ-  
વડત એને નથી આવી?”

એ સાંભળીને લક્ષ્મી જાહેન એકદમ ખેત્રી ઉઠ્યા: “નારે  
કાકા! જમે ખાસ કરીને એને એવી નજીર વાતો શીખવા  
દીધીજ નથી.”

જાપાલાલ કાકાએ ગંભીર થઇને કહ્યું: “ત્યારે તો  
તમારી પુખ્તા કેળવાયતી કહી શકાયજ નહિ. કન્યાઓને લખતાં,  
વાંચતાં, રમતાં, ગાતાં, વગાડતાં, શીવતાં, ભરતાં અને ચિતરતાં  
આવડે એ બધું સારું છે; છતાં પણ કન્યાની સારી કેળવણી તો  
જાણ કરીને તે રસોઇ કરતાં, પીરસતાં, માંદાની માવજત  
કરીને ઉભા. ઉઘેરતાં બરાબર જાણે. સવિધમાં વિપરીતી  
તો ખાસ અને સહુથી પહેલી જરૂર  
ઉભટે માર્ગે ચાલ્યાં છો અને  
ઉમરમાં આપણું ઘટતું હતું તે

કંચનલાલ શેઠ જરાક ચરમાયા અને બોલ્યા: “પ્રાપ્ત  
આપડું કહેવું ખરું છે. ખરેખર અમે ભૂલ કરી છે. શ્રીઓ  
તમે કહો છો તે બધું જ્ઞાન ખરેખરું જરૂરું છે. જો  
કામ કરવામાં તથા જીવન મહેનત કરવામાં ચરમ નથી એ વા  
એમના મન ઉપર કસાવવી જોઈએ. ગાંધી વગાડવું કે ચિતરન  
એ તો પુરસદનાં અને આનંદ મેળવવાનાં સાધન છે. હવે  
આજથી જ પુષ્પાને બીજા અભ્યાસ સાથે ધરની વ્યવસ્થાને  
કેળવણી આપવાનો આરંભ કરાવીશ.” (સીતારામ જે. શર્મા.)

## ફોર મીલના માલિકાને સૂચના.

પેટન્ટ પ્રાંગણા આઈન્ડીયન મીલ રોડ્સ જે મુંબાઈમાં  
અમારે એકલાને જ ત્યાં મળે છે. વાપરવામાં આ પત્ર  
ધર્મિયની ઘરાબરે ઉતરે છે. અમારે ત્યાં શાહજાદી તાંદુર,  
ફ્રેન્ચ ટાઇલ્સ વગેરે પણ મળશે.

લાવ તાલ મારે લખો:—

V. P. Engineer & Co.

331, Hornby Road

Fort Bombay,

આ રે ત ર નું

અમૃતપિંદુ (રજીસ્ટર્ડ નં. ૮૪૨-૧૦)

ખાડો, હલદી, મરદો, અંબુ માયાનો દુખાવો, કમ્મરનો  
કે હાડકાનો દુખાવો, દાંતનું, કળતર, વીંછીનાં ઝેરી ડાખ, વગેરે  
અનેક રોગોમાં તત્કાળ ફાયદો કરનારી ઘણી જ અકસીર દવા છે.  
બધા દવાવાળા વેચે છે.

# પ્રો. ટી. કે. ગજજરની

રાણીના પુતળા છાપની

અનુભવ સિદ્ધિ દવાઓ

વાપરે.

ફિફલુએન્સા પ્રીવેન્ટીવ ( અટકાવનાર અને મટાડનાર ).

એચ્યુ મીક્સચર ( દરેક જાતના તાવ માટે ).

એકા ચ્યુરીફાયર ( ટોનીક-દરેક જણ માટે ).

વધુ વિગત માટે લખો:—

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર-ટેકનો કેમિકલ લેબોર્ટરી.

રેડીમની હાઉસ-એપોલો બંદર-કોટ-મુંબાઈ.

આયોનિક ફાર્મસીમાં બનતી

ઘરમાં વાપરવા લાયક ભરોસાદાર દવાઓ.

૧ ક્વીવરસોલ્યુશન-રેચક તથા રહેજના દરદો સાર. ૧-૪-૦

૨ ક્વીવર ડ્રોપ્સ દરેક જાતના તાવપૂર લાગુ. { ૦-૫-૦  
૧-૦-૦

૩ કોડલીવર ઓઇલ ધમલશન-ઉત્તમ. ૧-૮-૦

૪ સ્ટર્મીન સોલ્ટ-મુંબાઈના માણીને વધતું પાચન કરવાને ૧-૦-૦

૫ ગજરેલ હેર ઓઇલ. ( સુંગધીદાર વાળ વધારનાર ) ૦-૧૨-૦

૬ નીચો થાઇમોલીન-કોગળા દાંતને સાર. ૦-૧૪-૦

કોલેનન્ટ ઓઇલ, કોલેનવાટર, લેવેન્ડર વાટર, ડીલવાટર, લાઇમ વાટર વિગેરે.

નમુના તથા વધુ વિગત માટે લખો—

મેનેજર, આયોનિક ફાર્મસી.

૨૨, ૨૪—કાવસજી પટેલ, સ્ટ્રીટ કોટ—મુંબાઈ.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજી કાખરાજકૃત

## પુસ્તકો

૧. નીંદાખાતું (અખ્યાત નાટક)  
૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦  
૨. જમસેદ (ધરાની નાટક.)  
૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦  
મિત્રસ હે-ગોલુની અખ્યાત  
વર્તમાનોના અનુવાદ:-

૧. દુખિયારી ભરુ. ૧-૮-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. ભીખો ભરવારીઓ. ૨-૮-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

દાસ્ય રસિક બોધદાયક વાતી  
આલીશ હાજરનો ગાનજી  
ભાગ ૧ ભા. ૩. ૩-૦-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

ભાગ ૨ ભા. ૩. ૧-૮-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

પવિત્ર તહેવારો પર શાહના-  
માનું વાંચન દરેક ઘરમાં  
કરી શકાય, માટે મંગલો-  
ચીત્ર રસ્તમ શાહરાખ  
કાખરાજની રસીલી કલમથી  
લખાયેલું જેમાં શાહનામીનાં દા-  
સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મહુર

રાગરાગણીમાં જોડેલાં ૫૬ ગીત  
તેની સહેલી સારીગમ. સાથે  
છે, જેથી હારમોનીયમ પર  
કોઇ પણ વગાડી શકે છે,  
અને ગીત શીખી જવાય છે.

દિ. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૬  
ઉપરાંત પુસ્તકો સ્ત્રી-મે: ૧  
ઓફિસમાં મળશે.

૧૧૩, એસપ્લેનેટ રોડ, કોટ, મુંબઈ  
સ્ત્રી-મે: ૧ ઓફિસમાં મળતાં  
બીજાં પુસ્તકો.

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિલાસ  
પુસ્તક. બીજું-૨૨ વાર્તાઓ  
અને ૫૭ ચિત્રો. દિ. ૨-૦-૦  
ટ. ખ. ૦-

૨. સંસાર સુધારો- (સ્ત્રી)  
૫૦ વર્ષની જયુબીલીનો પર્વ  
ગુરુ હંદર ચિત્રો.  
દિ. ૧-૮-૦. ટ. ખ. ૦-

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોઢ.  
પોઝા-ગુમાસ્તાની ત્રી  
કર્તા: પુતલીબાઈ કાખર  
'સરહ કે મે.હુ' કર્તા  
બોમ્બે-દ્રાવ. દીવેલીઆ  
૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

તમે

સ્વદેશીને હિતેજન આપવા  
સાચી દવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખચાવ કરવા

આહો હો ?

એમ હોય તો વાપરો અને વાપરવાનું કહો.

**ઝંડુના રામબાણુ દવાઓ**

જેના ઉમદાપણા માટે  
અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સમ્મેલન તરફથી  
સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

**બાળા ગોળી-**

તોણ એકના  
આના દસ

**કેડું વગરની**

તંદુરતી બ્રહ્મનાર  
તંદુરતી દકાવનાર  
કોવત આપનાર  
કોવત જાળવનાર  
હસાવનાર-રખાકનાર  
ચીલી ઉંઘ લાવનાર

તદન સલામત

તમારા બાળકને અફરુ કે એવા બીજા ફેફવાળી  
બાળાગોળી કહી ન આપતા બાળકની  
જીવનશક્તિનો એ કાચ કરનાર છે.

**ઝંડુ** ધર્માસ્થિરિકલ વર્કસ, લીમ્પરિક.

—ફકાન—

—કારખાનું—

ગુની મહાજનવોડી, કાલમાદિવી || એલ્ફીન્સ્ટન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૩

મથુર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાઈસ લીસ્ટ મંગલો.

# ડ્રીન્ક ઓફોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હંચામાં હંચી જાતનું પીણું ઓછામાં ઓછું ભાવે આ પીણું જગતમાંના બધા પીણા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ હોઇ સ્વદેશી તરીકે વધુ પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ આવા જુજ ભાવમાં આવું ઉત્તમ પીણું કોઇએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો છે. તે એક ખોરાકની પણ ગરજ સારે છે. ખાળકો અને વિદ્યાર્થીઓને માટે લાભદાયક છે. રૂઝા, કોફી અને પરદેશી ચીજો વાપરતાં, 'ડ્રીન્ક ઓફોલેટ' એ નામ યોદ રાખજો. તાંકીદે આર્ડર આપો.

મેસર્સ ડાક્ટર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન, કોટ-મુંબઈ.

તેયાર છે!

સચીત્ર શ્રંષ

તેયાર છા!

શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

(લેખક—સ્વામી હંસ.)

અનુવાદ—ગીરીજીતશંકર ભગવાનજી જાધેકા—(વીનાયક)

જેની અંદર સાહસીક પ્રવાસ, હીમાલયના સુંદર દેખાવો, લક્ષ્મીની સ્તોત્રી, તપનું ફળ, યોગની સીદ્ધિઓ, ભગવાનના દર્શન વીગેરે અનેક ઉત્તમ પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલ છે. આ ગ્રંથની અંદર શ્રી શુરતાનયનું ચરિત્ર અને તેના શીષ્ય સ્વામી હંસનું જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર કાવ્ય અને બાઈબીલ સહીત મુલ્ય રૂ. ૨) બે.

મુંબઈની રમોલકોઝ કોર્ટના ચીફ જજ સાહેબ, આ પુસ્તક માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

૨૧. શ્રીમાનલાલ,

“શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન” વાળું પુસ્તક હું જોઈ ગયો છું. આગળ એ વીધય કોઈ એક ચોખ્ખાનીયામાં વાંચેલો મને સાંભરે છે. એમાં લખેલી હદીસત બહુ હેરાત બદેલી છે એટલુંજ નહીં પણ તે વાંચતાં વલો રસ પડે છે, અને તેમાંથી નંધુવાળું પણ મળે છે. માનસ સરોવરને લગતાં શુનરાટી વાપમાં પણ ઓછાં મુસ્તકો છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થયે જરૂર આવકારદાયક થઈ પડશે. લી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી.

પ્રગટ કરતાં—આમનલાલ ર. દેસાઈ.

ટેલીફોન નં. ૪૪૭૩,

નાં. ૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન, કોટ-મુંબઈ.



શક્તિચેખ્યાવર

પાટણકર  
દાનિક

ધર્મ શક્તિ આવે છે સિધાને ક્ષય જવી લાગતી અશક્તિ, નહાના બાળકોના પેટનું મોટું થવું, હાથપગનું લુલાપણું વિગેરે દુર થધને તેઓ પુરૂ થાય છે.

સુપ્રસિદ્ધ ડા. મેન અને બીજા ડાક્ટરો, વેદો, વિગેરેના ઉત્તમ અભિપ્રાય છે. બાટલીની કિ. રૂ. ૧) તથા બા. ની કિ. ૩ પોસ્ટ અર્થે જુદું. બધી પ્રસિદ્ધ દુકાનોમાં મળશે.

તાવને માટે.

પાટણકર

એગ્યુ-મિદ્યર

મુખ્ય સરકારના એગ્રીકલ્ચરલ કેમીસ્ટે તપાસી પછી સારો અભિપ્રાય પ્રેન્ટ થયો છે. અને લોકપ્રિય ડા. બાક-મકર. એમ. ડી/ એમ. એ. વિદ્વાનોના અત્યુત્તમ અભિપ્રાય મળેલા છે, ચાલુ, ધન્કલુએઆ, મેલેરિયા, તાલીઓ, આંતરીઓ વિગેરે કોઈપણ બતનો તાવ હશે તોપણ તાવ આંગમાં રહેતો નથી. પત્રીનો આવીને તાવને સાફ મટાડે છે. એ હમારા એગ્યુમિદ્યરમાં ઘણા ગુણો છે. બાટલી એ ની કીમ્મત રૂ. ૦૧૧. ૩ બાટલીના રૂ. ૩. ૩૦ રૂ. ૨) ૬ બાટલીના પોષ્ટ અર્થે જુદું.

ગરમીની દવા.

તદન ઝાડના મુળિયાનોજ અર્ક છે. મોટું આવતું નથી. હાલરો દહીંઓ સારા થયા છે. ૧૫ દીવસ વાલે એટલી દવાની બાટલીની બી. રૂ. ૫૦ દીવસ માટે રૂ. ૫૦ આંદી માટે મલમ રૂ. ૧.

પાટણકર કોલેરા પિડા.

મુખ્યમાં ગયા વર્ષમાં તુર્તિતુર્ત ઉપયોગ કરવાથી સેંદડો તેજી સારા થયા છે. દવાખાનામાં સર્વીશીકે છે. ૧૦ ગોળીની બાટલી એકના રૂ. ૧) ૨૫ ગોળીની બાટલીના રૂ. ૨ ઉધડી બંધ કરવા માટે રૂ. ૦૧ સો રૂપિયાના માવતી ખંરીદી કરનારને એજન્સી મળી શકશે.

પાટણકર, માયદેવ અને કંપની, દવાખાનું, ગીરગામ, મુખ્ય



પ્ર. સ. આવેલે, વેલ્લના સર્જન ઠાકરે પાસે ફરિયાદ કરવા

## ગણ જીવન.

મદર, લોહીવા, અનિયમીત રૂઠ, પેડુમાં કુખાવો, હિસ્ટ્રીઆ, લુવા  
ગ, ઠેઠે રતવાં જીર્ણવર તથા ગર્ભાશયના રોગ નાશ પામી ગર્ભ  
હે છે. આ દવાથી આંશાં મુઠલી મોટી જમ્મરની સેંકડો સ્ત્રીઓના  
ર ઘોડીઆં બંધાયો છે. સર્ટીફિકેટ ડા. તુલજરામ ચુ. ખાંડવાળા  
૧૯. એમ. એન્ડ એસ. “તમારી દવાઓ અકસીર છે.” આણંદરાય  
૧. દવે બી. એ. એલ. એલ. બી. સર્જકોટ દવા વાપરી સંતાપ થયો  
૨. મણીલાલ નબુભાઈ બી. એ. નડીઆદ દવાઓ ઘણી સારી છે. મા-  
કલાલ બા. ચાણદાર દાંતા તમારી દવાથી અ. ના. જન્મ થયો, વાડી-  
લાલ. ચોકસી વેળવપુર તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં. ઠાકરશ્રી  
સ્વામીંદ્રજી મુદસસલા તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ધનામ ર. ૧૫૦)  
વીઠારશો. ઠાકર સા. વડાગામ તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ધનામ  
૧૨૫) લેશો. કેશરાંકર બી. સીરસ્તેદાર, હાઈકોર્ટ મુખ્યાઈ. બંહેર  
મળરથી ઠગાએલાએ તમારી દવાનો અનુલવ લેવો બેઠ્યો. વીઠલદાસ  
૧. માણસા તમારી દવાથી બાળકી જન્મી સરત પ્રમાણે ર. ૧૦૦)  
મકદયા છે. યાત્રીનમીઆં બી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર કલોલ, તમારી દવાથી  
મકરી જન્મી છે. શેઠ સકળચંદ દો. માણસા તમારી દવાથી ચી. ના  
૧ જન્મ થયો. દોરોબજાં દા. આ શરાફ મુખ્યાઈ બેંક પુના, હિસ્ટ્રીઆ  
લોહીવા ને મદર નહુ દરદીઓ તમારી દવાથી ૨૪ કલાકમાં સાબ  
યા. ‘પુલચંદ’ મહેતા સ. આ. સર્જન મેસોપોટામીઆં તમે દવાની કિંમત  
૫૦) રાજો કંમતી છે. ચંદુલાલ હ. આંપડાની ધોળ અમદાવાદ,  
વાથી કાયદો છે. કૃપાબાઈ રા. હે. મા. સોદરા, હું નહોતી ધારતી કે  
વિવર્ગની શોષ આટલી ક્રોધમંદ નીવડશે. કેસવલાલ જ. ડોક્ટર  
પણસા, તમારી બે દવાઓ અજમાએશમાં સ્ત્રીની ગુણ લખવા મુજબ  
૧. મહારાણાશ્રી જશવંતસિંહજી દાંતા આરતોના રોગની ચાર ડખબી  
૧૦ વી. પી. થી મોકલો. મહેરજાનું ડાયર તમારી દવાઓ સમજાણ  
૧. આઈમાઈ જ. પટેલ તમારી દવાથી મને સારો ફાયદો થયો છે.

કટીસ્નાન પોટલીઓ ને ખાવાની દવા પોષમાં વી. પી. થી મોકલી  
ઓના હઠીલા દરદો દુક. વખતમાં મટાડીએ છીએ. બીજની દવા આંધ  
પુણેલા એક વખત કામ પાડી જુઓ ગણ જીવન દવાની કિ. ર. ૩.  
પ્રત્યેક વહાર નીચેના આર્ડરથી કરો—

ગણખાઈ પ્રણવંકર હે. મી. પિકટોરીઆં સ્કુલ  
સુ. ગણસા, (ગુજરાત).



## વીરો કેકો.

એક આશિર્વાદસમાન અને

અમૂલ્ય પિણુ મિષ્ટ અને

દૌરત આપનારા પિણુ તરીકે  
જગતદેવ છે. ઠોકરોની પસંદ

દેવી એક અમૂલ્ય ચીજ છે.

વળી, લહેજતદાર, શક્તી

આપનાર, તદુરસ્ત

ખોરાક છે

નાનુક ખાણી જાણના એકો જોડમ ઉપર લાયક પદાર્થો એની-  
મીઠાઈ પીઠાના હોય તેને માટે "વીરો કેકો" ખાસ મૂકેલો છે તેમાં  
વેસીંગ અને "ફેરો-ન્યુક્લીયસ" આવે છે, તેથી જે શ્રમ અને થાક  
તેઓને લાગે છે તે દૂર થાય છે, અને લાલ રોડીના ઝિન્કમાં વધારો કરે  
છે "વીરો કેકો" ના ઉપયોગના નિર્મિત વપરાશથી એનીમીયા તબવા,  
અને ચાક બેક્ટેરિયા નાશ પામે છે

મર્ત્યવી એએને પ્રભુતી પહેલા વીરો કેકો આપવાથી નર્તકિ  
વખતે મહાધનને લઈને યદી ફેરફાર હુ ખડાયક વિગલાઓને "વીરો  
કેકો" દૂર કરે છે અને તે ખાસ ઉપયોગનો છે નર્તકિમાં તેના ઉપયોગ  
કરવાથી હયા પ્રમાણુ ધાવનુ આવે છે અને થળાં વખતે ધૂધી ચાલુ રહે છે

પણી જીવાન માતાઓ જે માણસને ફેરફાર સાથે "વીરો કેકો"  
નો નીચમીત ઉપયોગ કરે તો તેઓ બહુજ ફેરફાર પામે, અને પછી બા  
લો માટે કુખનો રીપીટીંગ નર રહેશે નહિ

મર્ત્યવી સ્થિતિમાં "વીરો કેકો" નો ઉપયોગ કરવાથી બહુજ  
આન દલાયક પરિણામ આવે છે.

"વીરો કેકો" ની ખાસ ગુણ, મદવાદ પછી અથવા ઓપરેશન,  
આસિફ કે સારિરીક નબળાઈ પછી નાનવાની કે અધુરા આસિફ અદ  
કાચ પછી, બહુજ જરૂર છે મદ જરૂરિયાતને તે પ્રદીપ કરે છે, અને  
મદવાદથી અસરકારક થયેલાને પાછા ફેરવવાદર અનાવે છે.

ચા, ફેરો કે ફેરોના ઉપયોગના વપરાશથી કેટલુ નુ સાન થાય છે, તે  
મદદમાં હજી મદદ એમ નથી, પણ સ્વાસ્થ્ય આગેવડે લાયક "વીરો કેકો"  
થી બળવાના રાગીની બીજવાળી નેરોને દરેકને આનંદ થશે હવના બાળક  
માટે જન્મવાં વખતે તે ખાસ અથવા લાયક છે તેઓ બળવાન પુરુષ  
અને એએ વાય અને તેથી રીતે તેઓના બળવાનો નિમિત્ત પામે એવી રીતનું  
"વીરો કેકો" માં મિશ્રણ કરવામાં આવ્યું છે

# શ્રીબોધ

પ્રસ્તાવ ૬૫ મું. ] દેવગ્રામી ૧૯૨૧. [ અંક ૨ લો.

## અનુક્રમણિકા.

વિષય. લેખક. પાન.

- ૧ રાષ્ટ્રીય ઠેળવણી અને સૌ શિક્ષણ ... રા. કેશવમસાદ દેસાઈ... ૫૧
- ૨ પૌષ્ટિક સુધારા કેમ બુદ્ધિય ... મણીજી ... ૫૭
- ૩ મિયવદા ... રા. ભીડલાલ પ્રેમજી પટેલ... ૬૧
- ૪ સુદેવ રવિ ... રા. કેશવમસાદ દેસાઈ... ૬૪
- ૫ વધી પડેલી કુમારીકાઓ (વાતી) ... બાઈ સુતળીબાઈ દાલાલ... ૭૨
- ૬ નવા રા. રાષ્ટ્રીય સુધારા ... રા. કેશવમસાદ દેસાઈ... ૮૫
- ૭ અમેરિકન ઓ-ચાયાગ્રીસ ... એકબાઈ ... ૮૪
- ૮ સૌ વિષે સ્વામી ભવેશ્વરદાસ ... વિચારો... વિવેક ... ૮૫
- ૯ કાલિદાસે આશ્રમમાં પુનારીમડળી ... V ... ૮૭
- ૧૦ નોંધ ... અવીપતો ... ૮૮
- શ્રીબોધનો બાળવિભાગ.
- ૧ આ.મી. સોદા વધારે યાચો કાચું ... મી. મણીલાલ પીતમિરજાસ ... ૯
- ૨ બાળ રમત ... મી. દેસાઈ ભેતીલાલ મહુરજાઈ ... ૧૦
- ૩ સ્વર્ગ ક્યાં છે ? ... S. T. R... ૧૧
- ૪ અક્ષર વચનારની કથા ... મી. હિંગલજીભાઈ સુનીલાલ ગા.પટે

તંત્રીઓ:— મી. વિનંદાચંદ્રી બેતલવાડ.

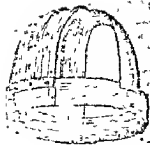
રા. કેશવમસાદ દેસાઈ

અંત્રી:— રા. હયલાલજી માધવલાલ કાંદેર.

શ્રીબોધ બોર્ડિંગ—કેર શેવરાઈ-શ્રીરામ—કુલેશ.

(સમલે) મંત્રીને યશસ્વી મહેલો.

## પોવેલનો સુધારેલા દૂસીસ—



હુનીઆની લાઇનમાંજ કમરના ઘેરાવાનું મા  
સેડેલી આપજો અને અમે જોઈ શકોશું.  
તમને પણ બનાવેર બેસાવું દેવા સ-મજી સકયું  
છે, બનાવો તમને દુખાવો. કે બેચેની ના  
લાગતો હલટો આરામ થશે.



વળી અમારા લેલેકોનાં ઇલેસ્ટીક સસ્પેન્ડેરો—લીનનના બરાબર બંધ વાળાં અને સગવડવાળાં છે તથા જરા પુલુ મરી પડતાં નથી. આ સસ્પેન્ડેરો છેલ્લી ટળનાં બનાવેલાં છે અને તેથી પેટરનારાઓને આશીર્વાદ સમાન છે. તે આપોઆપજ ફીટ થાય છે અને આંકડા કે બંધની જરૂર પડતી નથી.

વળી અમારી પાસે ઇલેસ્ટીક સ્ટેટીસ્ટીકના પળાગજવર ફેટોક છે અને અંગે ખાસે માપવાળી જોડકા કપડાં અને ખાસ કાળજી આપીએ છીએ. વધુ વિગત મટિંગ જોવા—સલાહ મશવ આગળમાં આપે છે.



એન. પોવેલની

ફેક્ટરી,

લંડન રોડ, મુંબઈ

સીઆની સુંદરતા વાળ છે.

વાણીને સુંવાળા લાંબા ચંકચીત કરવા માટે.

કોલીનુર-ઓરા-ડી. રોડ-દેરે રોનીક વાપરો. દિમત એક ખામીના ૧-૪-૦.

બનાવવેર—કોલીનુર વકરો—મોડરી સુંવાળ.

# સ્ત્રીબોધ

પુસ્તક ૬૫ સુ. ૦.]

દેવુઆરી, ૧૯૨૨.

[અંક ૨ નો]

## રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને સ્ત્રી શિક્ષણ.

દેશની રાજકીય પરિસ્થિતિને લીધે છેલ્લા ઇન્ચેક માસથી રાષ્ટ્રીય કેળવણી થતી જોઇએ એમ રાજકીય આગેવાનો તરફથી મખત હિલવાલ સર થઇ છે. નિરાળો હિપર સરકારનો સીધા કે આડકતરો અકુશ કોચ છે તેથી વિવાદોઓ ઘણાજ દળાયલા રહે છે, તથા દેશ પ્રેમની ભાવના તેમનામાં બિલકુલ ખીતતી નથી, એમ આ આગેવાનોનું કહેવું છે. અને તે કારણથી લે કાના પેલાથી, લોકોનાજ અકુશ નીચેની, તોફાનોજ નકી કરેલા કમવાળો, શિક્ષણ સંસ્થાઓ હોવી જોઇએ એમ પાત્રે તેમણે તેવી સંસ્થાઓની સ્થાપના પણ કરવા માંડી છે. અને અમદાવાદમાં એક સ્વતંત્ર યુનિવર્સિટીની વિદ્યાર્થીની સ્થાપના પણ થઇ છે. તેમ અમદાવાદ અને સુરતમાં બે નવી કોલેજે પણ સ્થપાઇ છે. અને તે હિપરાંત કેટલીએક ચાલુ ચાળાઓ સંસ્કાર સાથેનો સખધ તોડી, આ નવી રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થીક સાથે જોડાઇ ગઇ છે.

દેશમાં જુદી જુદી જાતના કેળવણીના પ્રયોગો ચાલે તે અહુક સાંર છે. જનારસની હિંદુ યુનિવર્સિટી તે એક આવો જુદો પ્રયોગજ છે. વળી પોતાના પ્રયોગોમાં સરકાર સાથેનો સખધ હરકત કરતા કોચ તો તે સખધ વિનાના પ્રયોગો કરવા તે પણ સાંર છે. કારણકે પેતાની ધરછા મુજબ પ્રયોગ કયો હોય તોજ તેની સફળતા કે નિષ્ફ તાનો ખાતી થઇ શકે; માટે આ પ્રકારની સંસ્થાઓ નિકળે તેથી તો સર્વે કેળવણી પ્રમ માણસોએ આનંદ પામવા જવું છે. અમેરિકામાં આવી સ્વતંત્ર વિદ્યાર્થીકો ઘણી છે, અને તેથી ત્યાં કેળવણીનો વિકાસ ઘણોજ થયો છે. આપણા દેશમાં પણ ૧૯૦૫ થી કાંઇકે રાજકીય કાર જોને લીધે આવા પ્રયત્નો સર થયા હતા. તથા અમદાવાદમાં પણ બે

જીવન અર્પી દેનારને અભાવે તે મરતો સદ્ગુણ નિવડયા નહોતા, તે દિલગીર થવા જવું છે.

આત્મારે જે જીવ પ્રયોગ તરફ લોકોનું વલણ થયું છે તેનું મુખ્ય કારણ રાજકીય છે. પરંતુ કેલવણીના નેતાઓએ આ વલણને લાભ લઈ આ પ્રયોગને ખરેખરા કેલવણીના પ્રયોગો બનાવી દેવા જોઈએ. અને આ સર્વનું મૂળ કારણ રાજકીય છે એમ કહી તેથી દૂર રહેવું જોઈએ નહિ. નવી વિદ્યાપીઠમાં જે કમ થાય તે કમ ઉપર ટીકાઓ કેલવણીની દૃષ્ટિએ કરવી જોઈએ, તથા તે સંજ્ઞાથી જે કંઈ સૂચનાઓ કરવી હોય તે પણ કરવી જોઈએ. ગમે તો દોષ સરકારપ્રેમી કેલવણી-કારના મનમાં એમ હોય કે ગુજરાત વિદ્યાપીઠની જરૂર નહોતી, અને ગુજરાત મહાપાઠશાળા કાઠવી નાજ જોઈએ, પણ તે છતાંયે આ સંસ્થાઓ નિકળી જ છે, અને વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જવા લાગ્યા જ છે તે પછી પોતાનો ફેર કાઢી નાંખી, તેની અવગણના થઈ વિના તેના કમ સંજ્ઞાથી ચર્ચામાં લાગ લેવો, તે દરેક કેલવણીકારની ફરજ છે, અને જાણીતા કેલવણીકારની ટીકા તરફ લક્ષ આપવું તે નવી વિદ્યાપીઠના આદર્શોની ફરજ છે.

આ પ્રભાણે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો પ્રયોગ, ગુજરાતમાં તે પ્રેર જોરથી થઈ થયો જ છે તે સ્વીકારવું જોઈએ અને તે સ્વીકાર્યા પછી સૌ કેલવણીનું તેમાં શું સંચાન છે તે સૌ કેલવણીમાં રસ લેતા દરેક જણે તપાસવું જોઈએ. ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની હિલચાલે પ્રાયમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ, એમ ત્રણે પ્રકારની કેલવણી તરફ લક્ષ આપવા માંડ્યું છે. આ લક્ષ બે રીતે આપી શકાયું છે. એક તો પોતાના કળજનીયે, પોતાના વિચાર ગુજબ નવી સંસ્થાઓ કાઠવી. અને બીજું ચાલુ સંસ્થાઓનેજ પોતાના મતમાં ફેરવી નાંખી, પોતાના કળજમાં લેવી. આમાંનું બીજું કામ સહેલું છે પણ કેલવણીની દૃષ્ટિએ પહેલું કાર્ય વધારે ઉપયોગી છે. નવા કમવાળી ખવી સંસ્થાઓના પ્રયોગો કરે તે ઇચ્છવા લાયક છે. તેથી જુની સંસ્થાઓને અડચણ થઈ વિનાજ નવા પ્રયોગો કરી શકાય. વળી સંસ્થાઓ વધે એટલે દેશની કેલવણીની સમસ્યામાં વધારો થાય, અને તેના લાભ લેનારનો સંજ્ઞા પણ વધે. એકીચક્ર કે બનારસની વિદ્યાપીઠ રાષ્ટ્રીય બની જાય, તે કરતાં અમદાવાદ અને આગીગઢમાં નવી વિદ્યાપીઠો સ્થપાઈ છે, તે કેલવણીની નજરે વધારે અગત્યનું છે. અને પ્રાયમિક શાળાઓ કે માધ્યમિક શા-

જાઓમાં પણ જુની સંસ્થાઓના વિધાર્થીઓ તો નવી સંસ્થાઓમાં આવશે, પરંતુ વધારે માટે તે એજ છે કે વિધાર્થીઓ પણ નવાજ આવે. એટલે કે હાલમાં બહુતરનો લાભ ના લેતા હોય તેવાંઓને લલચાવીને નવી સંસ્થાઓમાં ભરતી કરવી.

સ્ત્રી ડેળવણીના સંજ્ઞામાં ગુચ્છાત વિદ્યાર્થી તરફથી હજી સુધી કંઈ ખાસ પગલાં લેવાયાં નથી. માધ્યમિક અને ઉચ્ચ ડેળવણી લેતી કન્યાઓની સંખ્યા તો એટલી ઓછી છે કે રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ તેમને ઉઠાડી લેવાની જુએમ કાઢ કરે નહિ. અને જો જૂલેજુલે તેની જુએમ કરવામાં આવે અને ઉઠાડી લીધેલી કન્યાઓ માટે બીજી રાષ્ટ્રીય સંસ્થા હોય નહિ તો નુકશાન ઘણું જ થાય. હવે રહી પ્રાથમિક કન્યા-શાળાઓ. રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ સરકાર સંજ્ઞાવાળી શાળાઓ સાથે અસહકાર કરનારા નેતાઓમાંના મી. વીઠલભાઈ પટેલ એક સુખ્ય નેતા છે. તેમણે સુસ્તમાં વાપણ કરતી વેળા જણાવ્યું હતું કે ડેળવણી સંજ્ઞાના અસહકારમાંથી પ્રાથમિક ડેળવણીને ખાદ્ય રાખવાની છે. ફક્ત ડેળવણીની દષ્ટિએ જોતાં જ્યાં નવો પ્રયોગ કરવાનો હોય. ત્યાં જ નવી નિશાળો કાઢવાની, અથવા તો જુની નિશાળોનું તંત્ર ફેરવવાની જરૂર છે. પ્રાથમિક-આમાન્ય પ્રાથમિક ડેળવણીમાં, કમમાં કંઈ ફેરફાર કરવાનો નથી ગામડામાં જેતીવાડી વધારે પ્રિય થાય માટે પ્રાથમિક કમમાં તેની કંઈક ગોઠવણુ થવાની જરૂર છે. આવી ગોઠવણુવાળી જુની શાળાઓ નિકળે તો તો સારી વાત છે. નહિતો ચાલુ શાળાઓનું ડેવળ, તંત્ર ફેરવવામાં ડેળવણીની દષ્ટિએ કંઈ ફાયદો નથી. પ્રાથમિક કન્યાશાળાના સંજ્ઞામાં પણ હજી સુધી રાષ્ટ્રીય ડેળવણી તંત્ર તરફથી કંઈ થયું નથી. આપણે જેમ ધરણીયું કે જ્યાં જ્યાં કન્યાશાળાઓની તાલુ હોય ત્યાં ત્યાં તેઓ નવી કન્યાશાળાઓ જોડે, અને તેમાં કમ વગેરે ફેરવવું હોય તો તે પ્રયોગ પણ કરે.

કન્યાઓના માધ્યમિક શિક્ષણ વિષે પણ આ રાષ્ટ્રીય ડેળવણી મંડળોએ વિચાર કરવો જોઈએ. માધ્યમિક શિક્ષણ પદ્ધતિમાં અત્યાર કરતાં વધારે ફેરફાર કરવાની કન્યાઓની બાળકમાં તો ખાતર જરૂર છે. વળી જ હોયથી માધ્યમિક કમ ગોઠવવામાં આવ્યો છે. તે સંજ્ઞામાં પણ ઘણું મત ભેદ છે. અત્યારે માધ્યમિક શિક્ષણનો અંત તે કોલેજની ઉચ્ચ શિક્ષણની પ્રવેશિક પરીક્ષા છે. પરંતુ આપણને તો શાળાની ડેળવણીનો અંત હોય તેવા કમની જરૂર છે. એટલે કે દેશના મોટા

જરૂર છે. કલકત્તા યુનિવર્સિટી કમીશને પણ ખાસ લલામણ કરી છે કે વૈદાની કેલેજમાં દાખલ થવા માટે છોકરા કરતાં છોકરીઓ માટે ધોરણ જોડું રાખવું જોઈએ. આનું કારણ એટલું જ કે સ્ત્રી દાકતરોની સમાજને ઘણી જ જરૂર છે. આપણે પણ આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. સામાન્ય જિજ્ઞાસુ શિશુઓને રાષ્ટ્રીય ક્રમ તો પૂના વિદ્યાપીઠે યોજ્યો છે અને અમદાવાદમાં તે માટે મહાપાઠશાળા સ્થાપી પણ છે. પરંતુ વૈદાને માટે રાષ્ટ્રીય શિશુઓમાં કાંઈ પણ ગોઠવણ નથી. એ તે માટે રાષ્ટ્રીય શિશુઓના નેતાઓ કાંઈક યોજના કરે તો તેથી ઘણું જ લાભ થાય. અલબત્ત હમણાં તો તેનો લાભ લેનાર વિદ્યાર્થીઓ પણ તૈયાર નહિ હોય. પરંતુ તે માટે વિદ્યાર્થી તૈયાર કરવાનો સ્તન પણ થવો જોઈએ. વૈદક જ્ઞાનની યોજના થાય કે ના થાય તો પણ સારી ટ્રોડોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરે તેવી કન્યા યોડીંગ-કન્યા નિવાસ શૃંષ્ટી અમદાવાદ જેવે સ્થળે જરૂર છે. કારણ કે ગુજરાતમાં કેકાણે કેકાણે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી કેલેજો કાઢી રાકાયે નહિ. તેથી જ કન્યાઓને અમદાવાદની કેલેજમાં ભણવું હોય તેમને રહેવાનું સ્થાન પુરૂ પાડવું જોઈએ. અને વળી તે ઘણું મોટું પણ ના હોવું જોઈએ. ઉચ્ચ શિશુઓમાં આ બે શાખાઓની જ હાલમાં તો જરૂર છે. હુવરજ્ઞાન કે તેવાં બીજા કયાની ખટખટ કરવાની હાલમાં જરૂર નથી.

પૂર્વે ચાલુ થયેલી રાષ્ટ્રીય શિશુઓની ચળવળે સ્ત્રી ડેળવણીનો અવગણના કરી હતી. હવે એવી ભૂલ થવાનો સંભવ તો નથી જ પણ રાષ્ટ્રીય અસંહારના આવેશમાં સ્ત્રી શિશુ માટે જ થોડાભણુ યત્નો થાય છે. તેને ધ્યાન ના આવે તે પણ જોવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રી ડેળવણીનો ઉપયોગિતા એટલી મધી છે, અને તે સંબંધી અત્યારે આપણે એટલા પછાત છીએ કે, તેમાં કાંઈપણ જોખમ-એડયા વિના, જે કાંઈ લાભ કાઢપણુ દિશાએથી મળતો હોય, તે ગુમાવતો જોઈએ નહિ. એટલું જ નહિ પણ આ વિષયની ઉપયોગિતા ધ્યાનમાં લઈ, રાષ્ટ્રીય ડેળવણીના નેતાઓએ પ્રાથમિક, માધ્યમિક, અને ઉચ્ચ, ત્રણે ડેળવણીની સંસ્થાઓ વધારી, તે સંસ્થાઓને લાભ લેનાર કન્યાઓ આકર્ષવી જોઈએ. છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓની કેલવણી વધુ અસરકારક છે, એમ કુદોડાનાં સિદ્ધાંતો ઘણા સાંભળીએ છીએ, પણ હવે તો તે માન્યતા ખરા બની છે એમ સાબીત કરનાર વર્તન જોવાની આપણે આશા રાખીશું.

દેશવપ્રસાદ દેશામ.



## પાશ્ચાત્ય સુધારો કેમ બૂલાય ?

( મળેલું. )

આજે કેટલીક તરફથી આપણને કહેવામાં આવે છે કે પશ્ચીમના સુધારાને બૂની જાવો, પણ તે કેમ બૂલી જવાય ? તેમને કહે, આપણે પશ્ચીમ તરફથી આવતાં કપડાં, ઝવેરાત, રાચરચીલાં, રેમકડાં, સાંજુ એવી ઘણી ચીજોનો ત્યાગ કરી શકીએ પણ કોઈથી પશ્ચીમ તરફની દવાઓ ડોક્ટરો તેમનાં આજરો તેમની રૂઢીઓનો ખડીખાર કરાશે ? નીચલી વાતો એક નજરે જોનાર લખે છે.

માનુસૂરીઆથી પેકીંગ સુધીની રેલવે લાઈનનાં એક સ્ટેશન નામે મુકદ્દન ઉપર એક વેગન ખાજુપર ખસેડી મુક્યું છે તેમાં જોશે તો કળાટો ચોમેર ગોઠવેલી છે, તેમાં સેંકડો દવાની ગાટલીઓ મુકેલી છે અને તેમની વચે એક જુવાન ઊંઘીસ વર્ષની વયનો યુરોપિયન ડોક્ટર નામે આર્થર જીકસન કંઈ કામ કરે છે.

ડરથી ટ્રેન આવી પહોંચવાની સીસોડી સંજાવામાં તે ચોતાનો મોટો રૂઆટીનો ડગલો ગળાપર પહેરી લઈ મોટા લાંબા શુટ પગે ચડાવે છે પણ એક સફેદ એમન તે ગરમ કપડાં ઉપર ખાંધી લઈ એક મોટા કોથળામાં ચોતાનું આજુ માથુ ખાસી કોઈ તેજ વાસવાળી દવાઓ દમમાં લિધે છે. કેમજી પેલી આવતી નેન ઉપર મોટી સંખ્યામાં ચીનાઈ મજુરો આવે છે કે જ્યાં થોડુંક ઉપરના મુકદ્દન છોડી ગયા હતા પણ પેકીંગ પહોંચે તેટલાં ટ્રેન ઉપર પ્લેગ ફાટી નીકળવાથી તેમને પાછા મોકલી આપવામાં આવ્યા છે. ટ્રેન ઉપર પાંચસો માણસ છે તે બધાને તપાસી જમને પ્લેગ લાગુ પડ્યો હોય તેમને મજુર પાડી તેમની આરવાર કરી અને તેટલાં જન બચાવવાનું બીડુ આ જુવાન ખીરાનરી ડોક્ટરે ઝડપ્યું છે. આજ સુધીમાં તો પ્લેગમાં સપડાયલા માંધી એક પણ બચ્યો નથી, પણ તે ચીનો હો કે બપાનીજ, ખીટીય હો કે રશીયન. તે જાણે છે કે આ દરદીઓ વચે કામ કરવામાં જોખમ છે, પણ એવી રીતે જો કોઈ નહિ તેમને મદદ કરે તો પ્લેગ

મેટલે છૂટાં રાખવા માટે જુપડાં કરેલાં છે તેમાં રાખે છે કે જ્યાં  
ગામેગામ અને શહેરે શહેર પ્લેગનો ફેલાવો નહિ થાય. એ મીચન  
માતાનું નામ ફી ચર્ચ ગોફ સ્કોટલેન્ડ છે. જોના ઘણા સલામત-  
માનુષ્યો અને જુદાંજુદાં પરમાર્થને ખાતર સુખદનમાં આવેલાં છે,

આઠ દિવસ સુધી આંધર જોઈતને અને તેના ગોઠ્યાઆંધે આ  
માંચસો માણસની વચે મહેનત કાઢી, નવમે દહાડે તેને પોતાને પ્લેગ  
કાણુ પડ્યો અને તે પટકાઈ પડ્યો. દસમે દહાડે તે મરી ગયો, પણ  
તેના ગોઠ્યાઓ તો છે! તેઓ હારી ખાતા નથી, ખીહતા નથી, જેમ  
મુકદ્દનમાં તેમ હાજેન અને બીજાં સ્ટેશનોપર તેઓ મહેનત કરે છે  
અને આખર ડેટલાઈ જન બચાવે છે એટલુંજ નહિ પણ પ્લેગને કે-  
હાતો અટકાવવાનું પ્રભુષ ત્રાપાદન કરે છે. એ ફેલાવો અટકાવવા માટે  
ફી ચર્ચ ગોફ સ્કોટલેન્ડ તરફથી મહેનત કરના ઓમાં ડેટલાઈ ચીના.  
ડાક્ટરો પણ છે. ચીનાઓ યુરોપિયન વેડું કેમ સીખ્યા તે બજુવા  
જોગ છે. ચીનમાં મીચનરીઓએ પોતાના ધર્મ ફેલાવવાની મહત્ત્વથી  
મજબૂતારો કર્યો તેને ઘણાં વર્ષ થયાં. તેઓ પેશાગમાં એક સારી  
હોસ્પીટલ ચલાવતા હતા; પણ થોડાં દય વીસ વર્ષની વાત ઉપર ચી-  
નમાં “બોક્સર રાઈઝીંગને નામે જીજ્ઞાસુઓ બળવો બગ્યો તે વખતે  
બળવાળોશોએ તે હોસ્પીટલ જાંગી તોડી નાખી હતી. પણ મીચનરીઓ  
પાછા હાથમાં નહિ. ઘરડી મહારાણીએ જીવાન પાત્રને બાજુએ બેસાડી  
જાગરથી રાજ્યની લગામ હાથ ધરી ત્યારથી દેશમાં પાછી શાંતિ થઈ  
પણ પરદેશીઓ સામે અને તેમની ઠેળવણી સામે અણમો તો ચાલુજ  
રહ્યો. તોપણ હાંડન મીચન ગોસાયટીએ એક જીવાન ડાક્ટરને પછો  
ચેકાંગ મોકલ્યો, કે ફરી એકવાર તે હોસ્પીટલ ચાલતી રહે. પણ  
તેણે જોઈ લીધું કે લોકમાં જરાપણે એ બાબે હોંસ કે ઉત્સાહ નથી,  
જે મહારાણી મદદ કરે. તોજ એ કામ પછું ઉપાડી લેવાય. પણ મ-  
હારાણીની મહેરબાની કેમ મેળવાય? ચીનમાં એ બનવું કંઈ સહેલું  
છે? માટે તે પોતાનાં નાનાં ઘરમાં લરાઈ રહી આસપાસનાં ગરીબોને  
પોતાની વિદ્યા અને દવાઓનો લાભ આપતો હતો, અને લોકમાં તેની  
કિર્તી ફેલાઈ હતી કે આ પરદેશી અબ્બયખીઓ કરે છે. મરતાને  
ભગારે છે.

એકવાર એકું થયું કે મહારાણીનો એક મોટો મદદગાર, તેના  
ઘણાં હાથ જોવા ઉપયોગી રાજ્યકુનેડ સમજનારો જીનો પ્રધાન મંત્રી

પડ્યો તે એટલો કે તેના વચર મહારાણી કંઈ કરી શક્યાં નહિ અને આકળાઈ ગમરાઈ ગયાં. કોઈએ કહ્યું કે એક ગોરા જાદુગર પેઢી શહેરમાં છે કે જે મરતાને જીવાડે છે તેને તોડાવવો. એટલે ઇંગલીશ મીશનરીને તેડું આપ્યું. તે ગયો અને ઘણી મહેનતથી, ઘણી કુનેહક તેણે તે ખુદા પ્રધાનને સાબો કીધો. દરખાસ્તમાં હોહા થઈ રહી, મહારાણી, પ્રુથી થઈ ગયાં અને પ્રધાને ભર દરખાસ્તમાં પોતાના તબિબનો હપ્તાર માગી તેને સોના મોહરોથી ભરેલી કાથળીએ આપવા કાઢી. પણ ડૉ. થોમ્સ કહેને ના પાડી—“મારે સોનું રૂપું જોઈએ નહિ” તેણે કહ્યું.

“ત્યારે તને શું જોઈએ છે ? જોહ, અમે તારાથી અતિ રાજ થયાં છીએ.”

“મારાથી નહિ પણ ચારી વેદક વિવાથી હશે” તે જોડ્યા.

“હા તારી વિવાથી, તારી વિવા અજબ છે.”

“નહિ, મારી વિવા અજબ નથી, જે તમે આ શહેરમાં એક વેદક કોલેજની સ્થાપના મને કરી આપો તો હું તમારા જીવાનને એ વિવા કીજનું કે જોધી તમારા હેશને કાયદો થાય.”

“વાહ ! તે તો કેવું સાફ ! મહારાણીએ તેમજ સર્વ દરખાસ્તો આગે વાક વાક કરી અને તાજડતોળ મોટી રકમો કાઢી દી. કોલેજની સલાહ સુજબ હોસ્પિટલ તથા કોલેજની સ્થાપના કરી. જ્યાંથી આજ સુધીમાં સેક્ટો જીવાનો ઇંગ્રેજ વેદુ શીખને જોડાર પડ્યા છે, અને દેશમાં કારેકાર ખેત તથા બીજાં દરદોમાંથી માલુસને ખચાવે છે.

યુરોપિયન કે અમેરિકન ડોક્ટરો કંઈ સ્વાર્થને ખાતર—એકલા કમીષને ખાતર કે પોતાનાજ દેશના કાયદાને ખાતર નવી સોધો કરતાં નથી. વીજનામાં કોલેજ સંખ્યાંથી તેમજ સ્વ રોજ સંખ્યાંથી જે અખતર સોધો કરવામાં આગ્યા તેના લાભ આજે જગતમાં સર્વ ડોક્ટરો લેવાય છે. તામ્રકસનું જોર તોડવા માટે પોલન્ડમાં એક ડોક્ટરે જે સોધ કીધી તેનો લોભ દુનિયામાં અંધે ડોક્ટરો લેવાય છે. હમણાં અમેરિકામાં રોકફેલર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં એક જીવાન જાપાનીઝ ડોક્ટર નામે નાંગુચીએ “ચલો કીવર” નામની ઝેરી તાવ દેહાવનારાં મચ્છરના શરીર ઉપર વસતી એક જુ સોધી કાઢી છે અને હવે એ ઝેરી તાવ અટકાવવાના

તેવા સંપાદન કરી શકે છે, અને દુનિયાને એકસરખો કાયદો કરી દે છે. જ્યારે યુરોપની પ્રયોગશાળાઓ તમારી સામે બંધ થાય. અને કે બીજાઓને દાખલ કરવાની ના પાડે ત્યારે “ક્રેગેટ વેસ્ટર્ન ટ્રીવીલીઝેશન” પાશ્ચાત્ય સુધારાને ભૂલી જશે. એમ તમને કહેવામાં આવે તો વાજબી માનજો; આજ તો પશ્ચીમની કેળવણીનાં ફળ ખાતા જાઓ તો-માંદગી વખતે તો પશ્ચીમના ડોક્ટર અને દવાઓની મદદ લેતા ચાલતું નથી-વળી ટેલાચાક, રેલવે, મોટરકાર વગેરે પશ્ચીમની વેવાના બળથી નીપજેલું વાપરે છે અને તોપણ પાશ્ચાત્ય સુધારાને ભૂલવા કહે છે તે કમ ભૂલી શક્યો ?

સુધવાની પ્રખ્યાત ચરોતરની પુટેલી

છીકણી-તપકીર.

છેલામાં છેલી હળ મુજબ અનુભવી માણસો મારફતે

મશીનમાં વાળી પડ ચડાવેલી

ભુલાખની ગોળી.

( રજીસ્ટર્ડ. )

ખાળક તેમજ યુદ્ધને પણ સુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની ખાટલીની કોમત ૦-૧૨-૦ વધુ વિખત મોટે લખો:-દવાવાળા

દેન્યાલાલ જોન્ડ કંપની-આણંદ

મનહર હીરાના નેકલેસો-પ્રેસલેટો-પીટીઓ-ગ્રેસ-મુચીસ-પેનડ-ટસ-ચાર્મસ-પીન્સ વગેરે તથા ઝવેરાતના વિવિધ રકમના દાગીનાઓ, તથા નકુટક હીરા, માતી, ખાના, માણેક, ચની, નવરતનો વગેરે ખાસ જોવા અમારી દુકાને પધારશે.

મુરજમલ લલુભાઈની દુકાં

કે. કાલખાદેવી, પોસ્ટ ઓફીસ સામે.

મુંબઈ.

## મિથ્યંવદા.

આશરે નસુસે વર્ષ પહેલાં, પૂર્વ જંગાગાનાં કોટાણી પાડમાં શિવરામ નામના એક અમાધારણ પંડિત રહેતા હતા, તેની વિધવા યશથી લોભાઈ ભૂંડાં બુદ્ધ લાગમાંથી અસંખ્ય વિધાયાઓ તેની પાસે વિધા-મેળવવા આવતા. વિધાયાઓને લઈ એક ઝાડની છાયામાં ખેસ ગામડાના એકાંત સ્થાનમાં તે વિધા લજ્જાવતા. દરરોજ જ્યારે શિશ્યકે વેરાએલા વિધામંડપમાં પંડિત ખેસતા, ત્યારે તેની પાસે એક નાન સરણી તેની એકની એક બાળકી કાવ્ય અને શાસ્ત્રનો સંવાદ શ્રાંખળત ખાલિકા એ સંવાદમાંના બિન્દુ વિસર્ગ આદિ બજાતી નહિ, પણ સંસ્કૃત છંદના સુભિષ્ક સુર તેને ખરેખર આનંદી બનાવતાં. ખેલવા રમવાના સ્થાનમાંથી તે સુર તેને ખેંચી લાવી, માધારણ રીતે બજાતા લયવાળા શિશ્યમંડપમાં આવતા. અલ્પાસ શરૂ થતાં પહેલાં વિધાયાઓ તે બાળાને સ્તુતિ ગાવાનું કહેતા. તરતજ બાળાને મુખ ઠરે તેવા મધુર કંઠથી આ શ્લોક ગાતી.

યા હન્દેન્દુ તુપારવાર થવલા યા શ્વેન પદ્માસના ।

યા લીળાંચર દણ્ડ માળિદતશુજા યા યુન્ન વજ્રાવૃતા ॥

યા વ્રજાચ્યુત શંકેરમમૃતિ દેવૈઃ સંદા વાન્દિતા ।

સા માં સરસ્વતી ભગવતી નિઃશેષ જાડયોપદા ॥ ૧ ॥

બાવાર્થ:—જે હુંદ, ચંદ્ર અને ખરહ જેવી શ્વેત છે. જે પવના આસનવાળી છે. જેનો હાથ લીણાના દંડથી વિમૂષિત છે. જેણે શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં છે. જે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર આદિ દેવોથી હંમેશાં વંદિત છે. તે લંગવેતી સરસ્વતી દેવી સંપૂર્ણ અજ્ઞાનનો નાશ કરનારી થાવ.

તે વખતે તેના પ્રાણ જે આનંદમાં મગ્ન રહેતા, તે આનંદ તેને કોઈ પણ રમતમાં મળતો નહિ. સૂર્યોસ્ત સમયે વિધાયાઓને રજા મળતી તે વખતે આખા દિવસના શાળાના કામમાં આલતા શ્લોકમાંના કાંઈએ ન ઉપજાવેલાં પ્રશ્નો તે બાળા શિવરામ શાસ્ત્રીને પૂછતી. તે

ખાલિકાની આવી અપૂર્વ જુદી શક્તિ જોઈ તથા શિક્ષા પ્રતિ  
તથાંત અનુરંગિણી જલજીને શિવરામ પંડિતે વિવાર્ધાઓમાં તેને પણ  
યાન આપ્યું. ખાલિકા અસીમ હિત્સાહે શિક્ષા ગ્રહણ કરવા લાગી.  
ની અત્યંત સ્મરણ શક્તિ અને તીક્ષ્ણ પ્રતિભાથી સંસ્કૃત ભાષામાં  
કદમ તે પારંગત નીવડી. વિવાર્ધાઓ તેની શક્તિની ધર્મા કરવા  
ગયા, પણ તે ખાલિકા દિવસે દિવસે પ્રતિબદ્ધ મેળવતી ગઈ.

દરરોજ આ નિર્જન કુટીના પાઠમંડપમાં વસી અદભુત આનંદથી  
રસવતી. માફક એક ખાલિકા કાવ્યનો પાઠ અને શાસ્ત્રની ચર્ચા કરે  
ક. સહાધ્યાયીઓ ( પુત્રવ વિવાર્ધાઓ ) સાથે સમાન થઈ તક કરે છે.  
ધૂર કંઠે સંસ્કૃત સ્તોત્રની આવૃત્તિ અને વન્દનાગાન કરી સર્વને  
બોધ કરે છે. એ દેખાવ શિવરામ પંડિતના અંતઃકરણને આનંદમાં  
રક્ષાવ કરી દે છે. વિવાર્ધા વર્ગને હિત્સાહી કરે છે. સહાધ્યાયીઓ  
નાં એક પશ્ચિમના સ્ત્રીશ્રદ્ધાશ્રુ પુત્રના મનમાં તે ખાલિકા પ્રતિ  
નેર્મળ પ્રેમના ક્ષુભા પૂટવા લાગે છે. એ વિવાર્ધા સાથે વાતચીત  
રવાની પ્રિયવદાને ઘણી ધરણ યાય છે. પણ તે વિવાર્ધા જાગાળી  
નાથ જાણતો નથી; આધી મન જોલી કથાવાર્તા કરી શકતી નથી.  
મેક બીજાની ભાષા ન જલુવી તે ખરેખર એક મોટી અડચણ કહેવાયઃ  
જુ અસાધારણ શક્તિ આગળ તે અડચણ પોતાનો પડાવ નાખી  
કેતી નથી. આ ખાલિકા ચણાજ ઘોડા સમયમાં તો સંસ્કૃત ભાષામાં  
પ્રપ્ત વાત કરવાનું શીખી ગઈ. જમ જમ તેઓ ખને એકબીજાના  
ધારે સહવાસમાં આવતાં ગયાં, તેમ તેમ વિશુદ્ધ પ્રેમની ગાદ દદ  
વતી ગઈ. છેવટે પશ્ચિમ નિવાસી શ્રદ્ધાશ્રુ કુલદીપક રઘુનાથ મિત્ર  
શ્રદ્ધાશ્રુ-પોતાના સહાધ્યાયી સાથેજ પ્રિયવદાનો વિવાહ સુકરર થયો.

સંસ્કૃત ગ્રંથો વાંચતાં અને સંસ્કૃતમાં વાતચીત કરતાં શીખ્યા  
મહી પ્રિયવદાએ પોતાનો અભ્યાસ છોડી દીધો ન હતો. જુદ સંસ્કૃત  
લોક જનાવવાનું કામ પોતાના પિતા પાસે શીખવા લાગી. આદ્યા-  
સ્થામાંથીજ જ જ હંદો તેના દાનમાં પેઠા હતાં, તેઓના પ્રતિષ્ઠ-  
નેઓ ભમરાના ગુંજાર. માફક ગુંજવા લાગ્યા. પિતાના વચનોને અનુ-  
સરી પ્રિયવદાએ પ્રથમ ઘરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલા કુલ દેવતા ગોવિદ  
દેવને આરાધવા.

૧ ફાલિન્દી પુલિનેપુ ફેલિફલનં કંસાદિ દૈત્યદ્વિપં ।

ગોપાલીધિરમિષ્ટુતં વ્રજવધૂ નેત્રોત્પલૈ રર્ચિતમ્ ॥

વર્હાલંકૃત મસ્તકં સુલલિતે રક્તેન્દ્રિયમદ્ગ્ન મને ।

ગોવિન્દં વ્રજસુન્દરં મંવદરં વંશીધર ક્યામલમ્ ॥ ૧ ॥

આ શ્લોક પ્રથમ ધનાઓ.

સામાર્થ્ય:—યમુનાનાં કાંઠાઓ ઉપર કહિ કરનાર, કંઈ વગેરે દેવના શત્રુ, ગોપીઓવડે વખણાએલા, વ્રજની ગોપીઓના નેત્ર... પૂજાએલા, મધુરપિચ્છના મુકુટથી સુશેષિત થએલા, સુંદર આશુભાલિંત નહીં ભગવાણ, વ્રજસુંદર, સંસારના દુઃખોનો નાશ કરનાર. સામળા-ગોવિંદને હું ગણું છું.

વિવાર્થોએ વચ્ચે ઉભી રહી મિથિવદા આ શ્લોક બોલતી ત્યારે તેનાં આંખોમાંથી આંનંદાશ્રુઓ ઝરતાં. વિવાર્થોએ પણ સ્તબ્ધ થઈ જતાં. તે પછી દેવને આરાધવા દિવસે દિવસે નવા નવા છંદો તે બાળા રચતી અને બોલતી.

પરણ્યા પછી સાસરે જઈને પણ મિથિવદાએ વિવા મેળવવી ચાહુ રાખી. દિવસે દિવસે તેનું વિવાતેજ વધતું ગયું. તેનાં સાંસારિક કાર્યો કરવા તેને ઘણાં સંબંધીઓ ન હતાં, તેથી મિથિવદાને પોતાનેજ કાંઈ બધાં કાર્યો કરવાં પડતાં. પોતે વિદુષી હોવાથી અભિમાનમાં તણાઈ ઘરનાં કામકામને કોઈ દિવસ તુચ્છકારતી નહિ. સ્વામીની સેવા કરવી, ઘરને સાકસુદ કરવું, ઘરને લીપવું, ગુપવું, દેવની પૂજા કરવી, રાંધવું, અતિથિની સેવા કરવી, ગાયોની સંભાળ રાખવી, વગેરે બધાં કાર્યો પોતે જાતેજ કરતી. એ બધાં કાર્યો થોડા વખતમાં સફાઈ ભરી રીતે કરી જે વખત ખચતો તે કોમટ ન ગુમાવતાં પોતાનો અભ્યાસ આમળ વધારતી. તેથીજ તેનું જૈરાવ વિશેષ ભાવે ખોલી રહ્યું છે. વિવાનાં અભિમાનથી સાંસારિક કાર્યને હેઠળ ગણી 'તે તે દાસીનાં કામ છે' એમ તે કહી પણ કહેતી નહિ, એવા અભિમાનને તેના હૃદયમાં સ્થાન મેળવતુંજ નહિ. જે કાંઈ-તે કાવ્ય રચના કરતી, તેજ કાંઈ સાવરણી પકડી ઘર વાળતાં તે કહી પણ ખંચાતી નહિ. આજકાલની ભણેલી સ્ત્રીઓ આવાં કામ કરતાં ખંચાતી હોય તો તેણે મિથિવદાના આ આદર્શ જીવન ઉપરથી બોધ-લેવાની જરૂર છે.

મિથિવદા-હેવટ સુધી મધુર કહે ગાઈ શકતી હતી. આથી તેનું

નું પાલન કરતી. તેના પતિ પાસે દેટલાક વિદ્યાર્થીઓ રહેતા. તે મધ્યાને પોતાને લાથે સોંપી તે ખાઈ જમાડતી, માતાના જવાજ સ્નેહથી તેનું પાલન કરતી, અને તેમાં ટાઈ માટે હોય તો પોતાની જાતેજ તેની માવજત કરતી.

પ્રિયવંદાની સ્મરણ શક્તિ અતિ પ્રખલ હતી. અમર દોષના જ્વાલીથી જુગદી સૂધીના ગણ તથા મહાભારતમાંના સાવિત્રી અને અર્ધતી ઉપાખ્યાન એક માસમાં મોઢે ઠઠ્યા હતાં.

પરજુથા મછી ઘરનાં ખર્ચાં કામ તેનેજ કરવાનાં હતાં, તેથી વિશેષ પાંચવા લખવાનું ન જનતું તો પણ થોડા થોડા જયતા વખતમાં માર્કેડ દુરાણમાંના મંદાલસા ઉપાખ્યાનની દર્શનિક ટીકા અને મહાભારતના અન્તિપર્વના મોટા ધર્મની એક વિસ્તૃત ટીકા તેણે લખી છે. પ્રિયવંદાના પ્રતાપર ઘણા શુંદર હતા, તેના પતિએ કાશીથી દેટલાક હાથના કબેલા સંસ્કૃત ગ્રંથો આજુથા દતા. તે ગ્રંથોનો આ વિદુષીએ ખંગાળી લખામાં અનુવાદ કર્યો છે. પ્રિયવંદાને પ્રથમ કાબો લણવાનો વધારે ભાગ હતો, પણ વિવાહ પછી તેના સ્વામીએ તેને શાસ્ત્ર અર્થામાં દેસાહી બનાવી હતી.

એક વ્રાજ્ઞણ કન્યા, હંમેશાં ઘણાં ઘણાં ઘરનાં કામ કરી જીવત મજતો તેમાં, એકાંત સ્થાનમાં સ્વામીની સાથે બેસી, તેના અમુળ્ય પોતે પવિત્ર યજ્ઞને દર્શન શાસ્ત્રના જૂદ પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવા મેટા કરતી. સ્વામીના મૂળથી શાસ્ત્રનો વ્યાખ્યાઓ સાંભળવા તેઓ મેક હયાનથી પતિ તરફ બેઠી રહેતી. આજો પવિત્ર દેખાવ માનવના યજ્ઞમાં ઉલ્લસિત યજ્ઞ શું આનંદિત ન કરે?

(ખંગાળીનો અનુવાદ.)

મહાદાસ ગિમશ પટેલ.

ગુરુકુળ અધ્યાપક.—શાંતાકુંડ.

દેશી સાજુ—તાવાના, ધોવાના.

સુરુ એંડ કંપની.

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબઈ.

મુંબાઈના એન્ટો.

શુનિવરસદ સોપ મીલસ. લી. (કપડવાં)



# સુંદર ગૃહ.

પરિણિત જીવન. (આ

## પ્રેમભરી ધીરજ.

લગ્નકીયા પુરી થયા પછીજ-જ્યારે જે વ્યક્તિઓ એકજ બન જાય છે ત્યારેજ-જીવનની ખરી શરૂઆત થાય છે; આ જીવનમં સુખની, વિકાસની, આરિત્યની હિસમતાની, તથા પ્રેમના આનંદની ઘણી ઘણી શક્યતાઓ રહેલી છે. લગ્નની વેદીની આસપાસ દેવદૂતો ધુમ્પા કરે છે, અને જ્યારે હસ્તમેળાપ થાય છે અને મંગળદેરામાં વ્રત લેવાય છે ત્યારે તેમનાં ગુંગન બંધ રહે છે, અને જ્યારે પરિણિત દંપતી તેમની જીવનયાત્રાએ નિકળે છે ત્યારે તેઓ તેમની ખાંખાની રક્ષક છાય તેમના ઉપર નાંખે છે. ધંધરે-ધર્મશાસ્ત્રોએ જે પ્રમાણે લગ્ન નિર્ધાર્ય છે, તે સુગ્રખ લગ્નસંબંધ બંધાય તો તે મહાન આશીર્વાદવાળો, આરિત્યનો હરથ વિકાસ કરાવનારો, ઉત્તમ પુરુષત્વ અને સીત્ત બીજવનારો, અને સર્વોચ્ચ સંપૂર્ણતાવાળો નિવડે છે. જે લગ્નથી આનંદ શીવાય બીજું કંઈપણ પરિણામ આવે, અને દંપતીમાંનાં એકનું પક્ષ સુખ, સંસારયાત્રામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેમાં દોષ પરબુનાર બંને જનનાં અથવા જેમાંથી કોઈકનોજ હોવો જોઈએ.

છતાંયે આપણે એમ નથી ધારી લેવાનું કે લગ્ન તે સ્વર્ગનુંગ દાર છે. જીવનના સર્વ દુઃખનું નિવારણ કંઈ લગ્નમાં નથી. લગ્ન પોતાની મેળે કંઈ અવશ્યમેવ જીવનની સર્વ સુંદરતા અને હરથતામાં પ્રવેશ કરાવતું નથી. લગ્નમાં સુખ અને આશીર્વાદ માટે આટલી બધી શક્યતાઓ રહેલી છે છતાં તેની નિષ્ફળતાં વરક આંખ-મિચામણાં કરવા જોઈએ નહિ. સાચું અને હઠાપણુમયું-સાચામાં સાચું અને અતિપય ઉદાપણુમયું-લગ્નજીવન હોય તોજ આદર્શ લગ્નસંબંધના સર્વ આશીર્વાદ સંદર્શન નિવડે.

જ્યાં એક બીજને ઘણા ઓળખતાં હોય, ગાઢ પરિચયમાં હોય, તોપણ મુદાઈની દિવાલ-પાતળો પડદો પણ-સંપૂર્ણ રીતે ખસી જાય ત્યાર પછી એક બીજની સર્વાંગ ઓળખ થઈ શકે, તેમ બીજના સત્ય જીવનની પછીજ ખરી માહિતી મળી શકે.

આંપણા દેશના ઘણા ભાગમાં રીપુરુષ લગ્નપહેલાં એક બીજને કેવળ અજાણ હોય છે. ઘણીવાર તો નજરે જોયેલાં પણ હોતાં નથી. ચીનમાં પણ કન્યાને એક મ્યાનામાં છુરખાખંધ, લગ્નક્રિયા સમયે આણુવામાં આવે છે, અને મ્યાનાના દ્વાર વરરાજ પાસે ઉઘડાવવામાં આવે છે. વરરાજ આ સમયેજ કન્યાનું મુખદર્શન કરે છે. આવી સ્થિતિ હવે આપણા દેશમાં નથી. હવે શિક્ષિત વર્ગોમાં વરકન્યા એક બીજને ઓળખતાં હોય છે. એક બીજથી જાણીતાં હોય છે. પરંતુ પશ્ચિમ દેશોમાં, જ્યાં લગ્નપહેલાં વરવધુ સંવનન કરે છે, એક બીજના ગાઢ પરિચયમાં આવે છે, ત્યાં પણ એક બીજના આંતર જીવનની સત્ય ક્ષીરકત તેઓ જાણી શકતા નથીજ. કાંઈ વાત પ્રથમ છુપાવવાની દાનત ના હોય તોપણ લગ્ન પછીજ એક બીજની સાચી ઓળખ તો થઈ શકે છે. ચારિત્ર્યની, સ્વભાવની, કાંઈ કાંઈ ખાખતો હોય છે, કે જોની માહિતી લગ્ન પછીજ, પહેલીવાર તેમને મળે છે; અને કાંઈક દોષો, સ્વભાવની વિચિત્રતાઓ, શોખ, મીઠાસ, જોનો લગ્ન પહેલાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ના હોય, તે લગ્ન પછી જોવામાં આવે છે.

પરિચિત જીવનમાં મોટો ભય આ ખાખતનોજ છે. તકરાર થવાના આ સંભવ, અને સ્વભાવના આ ભેદ, જોઈનેજ કેટલાંએક તો નિરાશ અને નાહિમત બની જાય છે, અને એવા નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે કે તેમનું લગ્ન તે એક ભૂલ થઈ ગઈ છે, અને તે નિષ્ફળ નિવડશે. તેમનું સુંદર સ્વપ્ન વિખરાઈ જાય છે, અને તે સ્વપ્ન સાચું પાડવા પાછા પ્રયત્ન, તેઓ કરતાં નથી. નાહિમત થવાનું કે નિરાશ થવાનું કાંઈજ કારણ નથી. સ્વભાવના ભેદ અને તકરારના સંભવ છતાંયે, પરિચિત જીવનનો અતિ ઉચ્ચ આદર્શ સાધવાનું બની શકે તેમ છે. એ તો ખરું જો નદિઓના સંગમ જવું છે. જો નદિઓ મળે છે તે વખતે, ગડખડ, ગોટાળો, ગજરામણ, ઉરઠેરણી અને તકારનો દેખાવ નજરે પડે છે, અને ઘડીભર એમજ લાગે છે કે આ નદિઓ તો હમેશાં ઘુડીજ દેખાયાં કરશે; પરંતુ જરાકજ આગળ જતાં તે બેનું એકઠું મળેલું, એક મોઢું, પહોળું, ચીત વહેણ દેખાય છે, અને બેના મેળાપ

જમતે આટલી બધી પાંધળ થઈ હશે, એમ કોઈને પણ ખ્યાલ આવે તેમ રહેતું નથી. તેજ પ્રમાણે જ્યારે બે જુદાં સ્વર્ગનંદન જીવન, કિંમત જિલ સ્વભાવ અને રચીતારા પ્રથમ એકમ પ્રાપ્ત કરવા એકકાં માય, ત્યારે કાંઈક મહારામણુ, દેખીતો વિરોધ જીવન જીવન વચ્ચેની અચ-કામણુ, ચર્યાતમાં વારંવાર નજરે આવેજ; કાંઈકવાર એમ પણ લાગી આવે કે આ બે જીવનનો શાંત સંજમ તો કદિ સંભવતોજ નથી, અને સદાયે તેમની વચ્ચે કલહ આદ્યાજ કરશે; પરંતુ એમભરી ધીરજ ધારણ કરવાથી આ બે પણ એક બની જઈ, તેમાંથી એકજ હિસા, બળવાન, પુણ્ય, મૂલ રસ-ભર્યું જીવન પ્રરિણમશે, અને શાંતિથી આગળને આગળ વધશે.

પણ એકમયતા કાંઈ એક દિવસમાં આણી શકાય નહિ, આણી તો શકાયજ નહિ, પણ ધીરે ધીરે, કદાચ ઘણા દિવસ પછી, નમ્રતાન-માંથી આ એકમયતા જીવશે. એક બીજા પ્રત્યે અનુકૂલતા ધારણ કરી રહી બેઠાં, અને તે માટે થોડા સમયની જરૂર છે. તરતની દરજ તો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ ધારણ કરવાનીજ છે. દરેક જુલો બીજાની ભક્તિ કરતા પોતાના સ્વાર્થને વિસરી જવાની જરૂર છે. કાંઈક ગદગદ થાય, કાંઈક ખોટું થાય, તો દરેક જુલો પોતાનોજ દોષ જોવા બેઠાય. કમા-વૃત્તિ અતિચાલ બેઠાયે. અધીરાઈથી તો આખી નોકા પુરી જાય. એકજ કડવા વેલથી, આત્માનું એકજ યજમાન, મહિનાઓની દીલ થાય. બન્ને જુલો જીવન સુખમય બનાવવાનો નિશ્ચય કરવા બેઠાયે, અને તેમાં જે કાંઈ વિશેષ આવે તે દર કરવા બેઠાયે. આમ કરવાથી મતભેદના જે મુદ્દા હશે, તેજ એકબીજા સખળ સાધન બની જશે. જ્યારે આત્માનું એકમ સાધવાની આ ક્રીયા-પ્રથમ દુઃખમય અને ભય ભરી લાગતી આ ક્રીયા-પુરી થશે, ત્યારે તેને પરિણામે પરિણિત જીવન ઉડી શાંતિ ભર્યું, શાંત આનંદવાળું; અને અવિરિહન પ્રેમપૂર્ણ થશે.

વિનય.

પરિણિત જીવન સખી કરવામાં બીજી વાત જે ચાલે રાખવી બેઠાયે તે “વિનય” સખી છે. જે લોકોમાં લગ્ન પડેલાં પણ પરણનાર સ્ત્રી-પુરુષ એક બીજાના સમાજમમાં આવે છે, તેઓ તે પ્રમતે એક બીજા તરફ પણ વિનય અને આનંદજનક ડીલખાત રહીવે છે. પરંતુ સજના

સીનીજ હશે ? એક બીજાના સ્નેહની, પ્રેમની, તેમને એટલી ખબર પાતી હોતી હશે કે તે ફરીથી દર્શાવવાની, ફરી ફરી કહેવાની જરૂર નહિ લાગતી હોય ? વળી હિંદુઓમાં તો લગ્ન પછીજ દંપતી ખરા સહવાસમાં આવે છે. અને જરા પુખ્ત થયા પછી, એટલે લગ્નને કાંઈક સમય વિત્યા પછી સાથે રહે છે. તેમણે એક બીજા પ્રત્યે વિનય રાખવો જોઈએ, તથા પ્રેમદર્શક વાતોલાપ પણ કરવો જોઈએ. તે લગ્ન જીવન રૂપી વૃક્ષને, પાણીરૂપ, આકળરૂપ, તરકારૂપ છે. શું પરણ્યા પછીનું વૃક્ષ એટલું ખર્ચુ મજબુત થઈ જાય છે કે તેને આ પ્રકાર, આ પાણી કે આ આકળની જરૂર ના પડે ? વિનય, સૌજન્ય, તે શું આખી દુનિયા સાથેના વ્યવહારમાં જરૂરનાં છે, અને આપણા ઘરમાં, આપણા પ્રેમ પાત્ર સાથે એકલાં હોઈએ ત્યારે તેની કોમલતા નથી ? ઘરનાં માણસનાં હૃદય કાંઈ જુદી રીતે ઘડાયલાં હોય છે કે, સામાન્ય વ્યવહારમાં જે અવિનયી, જંગલી, રીતભાત માટે સમા પણ ના મળી શકે, તેવી રીત-ભાતનું ઘરનાં માણસોને કાંઈજ ખોટું ના લાગે ? સામાન્ય વ્યવહારમાં અલપ પરિચિત મનુષ્યો, અને જાણીતા સુંઘ્યાઓ સાથે, પણ કાંઈક વિનય અને સારી રીતભાત ખતાવવી જરૂરની બહુાય છે, ત્યારે શું આપણા ઘરમાં પ્રિયમાં પ્રિય મનુષ્યો સાથે વિનય અને રીતભાતથી વર્તવાની જરૂર નથી ?

આખી દુનિયામાં એક પણ એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં શૂંઠ કરતાં વધારે વિનય, અને સૌજન્યની જરૂર હોય. જે હૃદય આપણુંજ છે, આપણને સમર્પિત છે, તેઓ આપણી તરફના સુશબ્દો માટે તલસે છે. જે પ્રેમ પવિત્ર છે, જે પ્રેમ આપણુંજ છે, તે પ્રેમને પણ તેના નિર્વીઢ રૂપ પ્રેમભયો શબ્દોની તથા વિનયની જરૂર છે. જંગલી રીતભાત તથા વિનય આપણા ઘરમાં, અને આપણા પ્રિય મનુષ્યો તરફ તો અક્ષમ્યજ છે, સાચો પ્રેમ, સૂક્ષ્મ પ્રેમ તો નાની નાની બાબતો, નાનાં માથા ભર્યા પ્રેમ પ્રમાણોની ઘણીજ આજ્ઞા રાખે છે. વર્ષગાંઠ કે નૂતન વર્ષ દિને કાંમતી બેટોની આ પ્રેમને દરકાર નથી; જે આકાશના દિવસો ખાલી અને શુષ્ક હોય તો આ કાંમતી બેટો તો મરકરી જીવીજ લાગે. માયાળુ વર્તણૂક અને પ્રેમની ઉચ્ચતાની જરૂર કાંઈ ઘરેણાં સાડીઓ કે સુંદર પુસ્તકોની ભેટથી સરે નહિ. પતિ પત્ની વચ્ચે અખંડિત સંપૂર્ણ વિનય, માયાળુ વર્તન, નિઃસ્વાર્થ સહયતા, ગાઢ પ્રેમાળપણ હોવું જોઈએ. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે કે—“એક સુંખન, સ્મિત, માયાળુ

નગર, ખરી અંતઃકરણથી આપેલું અભિનંદન એને તેવીજ નાની નાની અનેક ખાખતો જે સહેજ વારમાં ભૂતી પણ જવાય છે, તે જીવનમાં સુખ મળે છે. " આ સર્વ નહવું" લાગે, તે રહી અર્થ હોય તો તે સખાંધી વિચાર પણ ના આવવો જોઈએ એમ લાગે, તોપણ તે સર્વ પ્રેમના પોષક છે, અને તેના વિના હૃદય લુપ્ત રહી જાય છે- ભૂખ્યાં રહી જાય છે. પાત ઘણેજ કામાર્થ હોય અથવા પત્ની યાદેલી હોય, તેથી આવી નાની ખાખતોની બેરકારીથી જીવન સુખમય એક્ય ભોગવતા હોય તેમની વચ્ચે બેદ વધતો જાય છે, અને જલ્દે જો કિમ માગ ખની જાય છે.

હિંદુ સમાજમાં " વિપત્તિ " ને ખડુ યાદ રાખવાનો છે. જુના સંસ્કૃત નાટકોમાંથી આ વિનયી વર્તનના-આ પ્રેમ પ્રકારનાં અનેક દર્શાવો આપણને મળે છે. પરંતુ આપણા અંધાધુનીના સમયમાં સૌ સન્માન ઘટ્યું અને તે અસર પરિણિત જીવનમાં પણ દેખાઈ. કાલીદાસ કે ભવભૂતિના નાટકોમાં પ્રેમીયો વચ્ચે લગ્ન પછી પણ જે પ્રેમી વર્તણૂક, જે વિનયી વર્તણૂકનું આલેખન છે તે તો વિસરાયું, પણ ઉલટી કક્ષ્યતાં દાંપત્ય યદ્ય અધ. પાતમાં પણ અને સ્વાર્થ પ્રધાન થયાં. જોને ગુલામ રૂપ જણવા યાંડી. શિક્ષિત સમાજમાંથી હવે આ સંસ્કાર છૂંસાતા જાય છે તે આનંદની વાત છે. પરંતુ આ નાની દેખાતી ખાખતો તરફ હવે ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. દાંપત્ય પ્રેમની આ નાની નિંદાનીઓ છે. પ્રેમ વૃક્ષને પોષક પ્રકાર અને પાણી છે, અને તે વિના જો કિમ માગો થવાનો કય રહે છે. આ સ્થિતિ ના આવે તે માટે સાવધ રહેવું જોઈએ.

નિત્ય ક્રમમાં એક્ય અને સહાનુભૂતિ.

પરિણિત જીવનમાં બીજી અગત્યની ખાખત એ છે કે ખન્ને જણા વચ્ચે હેતુઓની, કાર્યોની એકતા હોવી જોઈએ. ખન્ને જણાનાં કાર્ય જુદાં જુદાં હોવાથી, ખન્ને જુદાંજુદાં યત્નકાવાનો કય લગ્ન જીવનમાં છે. પાત પોતાના ધંધા રોજગારમાં ગુણવેત્તા-સંપત્તિ મહેનતમાં મથેલા હોય છે; પત્નીને પોતાના ઘરનું કામ, પોતાના લોક વ્યવહાર, ખેતન-પણીયો અને છાકરામાં જીવ રહે છે. જે યોગ્ય ધ્યાન રાખવામાં ના આવે તો આ જુદી જુદી રેઠાણાથી, હૃદય અને જીવન પણ જુદાં

બીજાએ રસ લેવાં જોઇએ અને તે તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઇએ. દરેક સંત્રિ પતિયે ઘેર આવીને આખા દિવસમાં ઘરમાં બેસી બેસી શાંતિથી સાંભળવા જોઇએ, કાંઈક અંમત થઇ જાય, કાંઈક સુચવાડા લેવા થયા હોય, કાંઈ મહેનત કરવી પડી હોય, છાકરાંએ કાંઈ કાંઈ કર્યું હોય, તે બધું સાંભળવું; પાડોશીઓમાંથી ઠાણ મળવા આનંદ હોય, તેમણે શું કહ્યું. ગામજપાટા આ આવે છે, વગેરે વાત પૂછવી. અને આ બધી બાબતોમાં રસ લઇ સહાનુભૂતિ દર્શાવવી જોઇએ. પોતાની હૃદયવસ્તુમાં ને બાબતોમાં રસ પડે તે બાબતો મહાન બુદ્ધિશાળી પતિને મનથી પણ તુરંત મરવાની ના જોઇએ. મહાપુરુષના જીવન વૃત્તાંતોમાં, તેમના શુદ્ધ જીવનના પ્રસંગો ઘણાજ રજીક હોય છે; તેમની આખા દિવસની ચિંતાઓ તથા દરજ્જાના માનનો ભાર વેગળો મૂકીને, પોતાનાજ દારમાં પોતાના નાનાં બૂલકાઓ સાથે જોલવા, તેમના કાલા કાલા જોલ સાંભળવા, તથા શુદ્ધ જીવનનો આખા દિવસનો ઇતિહાસ, પ્રેમાળ પત્નીના મુખેથી જાણવા તેઓ અચળ કરે છે તે પ્રસંગો આનંદજનક હોય છે.

તેજ પ્રમાણે દરેક સમયે અને પ્રેમાળ પત્નીયે પતિની દરેક પ્રવૃત્તિમાં રસ લેવાની ઇચ્છા ધરાવવી જોઇએ. એમનું કંઈ કાર્ય પાર પડતું, તથા શેમાં તે નિષ્ફળ નિવડ્યાં તે જાણવાની તેણે ઇચ્છા ધરાવવી જોઇએ, અને તેમના નિત્ય જીવનક્રમની વિગતો સાથે સહાનુભૂતિ રાખવી જોઇએ.

લગ્નથી જો પરિણત જીવનો દરેક બાબતમાં પૂર્ણ ઐક્ય પ્રાપ્ત ના હોય, તો તે લગ્ન સંપૂર્ણ થયું કહેવાય નહિ. આ ઐક્ય સાધવાનો રસ્તો માત્ર એજ છે કે બન્નેની દરેક દરેક બાબતમાં બન્નેએ સામાન્ય રસ લેવો જોઇએ. બન્ને હૃદયોને કાંઈક આનંદની વાત હોય તો, સાથે ધડકવા લાગે; દિલગીરીની બાબત હોય તો દુખ પણ સાથેજ ભોગવવા લાગે. દરેકને એક સંરક્ષણ ભાર વડન કરવા લાગે. સમસ્ત જીવન બન્ને જણોને સામાન્ય-સરખુંજ થઇ જવા લાગે.

એક બીજી રીતે પણ તેમનાં જીવન ભેગાં મળી જવાં જોઇએ. તેમણે સાથે વાંચન તથા અભ્યાસ કરવાં જોઇએ, વેચાર બેણી એક સરખીજ રાખવી જોઇએ, અને કુરચ માનસિક વિકાસમાં એક બીજાને મદદ કરવી જોઇએ. તેમણે ઇશ્વર પ્રાર્થના પણ સાથેજ કરવી જોઇએ. તેમણે પોતાની પવિત્ર આસાઓ, પોતાના જીવન ભાર, બાળકોની ચિંતાઓ, વગેરે સર્વ સાથે પ્રભૂને ચરણે ધરવા જોઇએ. તેમણે પોતાની

ચિંતાએ, નખખાધે, લાલચે, કસોટીયેની વાતો કેમ એક બીજને ના કરવી જોઈયે, અને તેમ કરી શખેાથી, આશાસનથી એક બીજની સંકારભૂતિ શા માટે ના મેળવતી જોઈયે? અને તેમ કરી જીવનમાં વિજયી કેમ ના થવું જોઈયે?

આ પ્રમાણે તેમણે એકજ જીવન જીવવું જોઈયે, જે જીવતાં નહિ. દરેક આશા, દરેક યોગના, ખન્નેની સામાન્ય જોઈયે, એકાદી નહિ. જે પછે પતિ જીવનના ડોઢ પસુ કાયે કે વ્યવહારમાં પતિને વિસરે છે, અથવા પત્ની એવી કાંઈક યોગનાએ કરે, આનંદ જોએ, આશાઓ રાખે, મિત્રો કરે, કે જમાંની પતિને વશજો મૂકેલા હોય, તેજ પળથી શુદ્ધજીવનમાં આકૃત આવે. એવી કાંઈજ છુટી વાતો ના હોવા જોઈયે કે પતિપત્ની એક બીજને કહી શકે નહિ. એવાં ડોઢ પસુ મિત્રો કે સોખલીઓ હોવાં તા જોઈય કે જે ખન્નેને સામાન્ય ના હોય. આ રીતે તેમનાં શિત જીવન એકત્રિત થઈ જવાં જોઈયે અને વિચાર, ઈચ્છા, લાગણી, આનંદ અને શોક એ સર્વ ખન્નેને સામાન્ય હોવા જોઈયે-ખન્નેયે ભેગાજ ભોગવવાં જોઈયે.

પરિશિત જીવનની આંતરિક ખવિતતામાં ડોઢ પસુ નીજ માણસને પ્રવેશ કરવા કેયો જોઈયે નહિ. શુદ્ધતા અર્થમાંજ કાંઈક અંતરપૂર, કાંઈ ખાનગીપણાનો, સમાવેશ થાય છે. શુદ્ધ, શુદ્ધવાસીઓને, આસપાસની દુનિયાથી અલગ કરે છે એક શુદ્ધિથી વિષે એમ લખેલું છે કે તેણે પોતાના ઘરમાં એક નાનો ખંડ એવો ખાનગી રાખ્યો હતો કે તેમાં તે અને તેના પતિ સિવાય બીજા કોઈને પણ પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નહોતો. આ દાખલો ઘણો સચક છે. પવિત્ર શુદ્ધમાં પણ એક વળી અતિ પવિત્ર રિલાજ હોવો જોઈયે, જ્યાં પતિ અને પત્ની વિના અન્ય કોઈ પ્રવેશ પણ કરી ના શકે, નગર પણ ના ત્રાંખી શકે, જ્યાં તેમના શવાય બીજા કોઈનો સ્વર પણ કાને ના પડે, કોઈ અજાણ્યાને આ વિભાગમાં સ્થાન ના હોવું જોઈયે. ગાંઠ પરિશિત મિત્રને પણ તેમાંની છુટી વાત જણવાનો અધિકાર ના હોવો જોઈયે. તેનું દ્વાર કદી હવાઈ ન રહેવું જોઈયે, તેમાંની ભૂત કદિ બહાર ન આવવાં જોઈયે. જે સંજમમય એકત્ર ગાંઠ જીવન પતિપત્નીનું ત્યાં હોય તેનો દષ્ટાં પ્રભા વિના કોઈ બીજો કોઈ શકેજ નહિ.

# “વધી પડેલી” કુમારીકાવ્યો.

[ ચાંલુ વાર્તા. ]

લખનાર:—પુતલીબાઈ કાવરાજ.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

માધવ પોતાનો બચાવ કરે છે.

મંગલાનાં શાપણ પછી બીજા દહાડે વળી માધવ મહેમ આબેા તેને મંગલા મળી અને ઘણા વખત બેઠો, તોપણ રાધા દેખાઈ નહિ, બેઠેલે તેણે મંગલાને પૂછ્યું, “મિત્ર રાધા કેમ છે? બહાર ગયાં છે કે શું?”

“બહાર નથી ગઈ, પણ કંઈ અવ્યાસમાં રોકાઈ હશે.”

માધવે બેઠાં લીધું કે બન્ને સખીઓ વચ્ચે વચ્ચે સૂતેલ ધઈ છે, અને તેણે રહાપણ વાપર્યું કે રાધા છેલ્લી કયાં મળી હતી અને શું બોલી હતી તે વિષે કંઈ એસારો કયો નહિ, માત્ર તે એટલું જ બોલ્યો કે “તે દહાડે વર્તમાનપત્રમાં બેઠાં દુઃખ બરેલા બનાવના સંબંધમાં મેં તમારું નામ બોલ્યું—”

“અરે બળી તે વાત-તેથી મારી તબિયત બે દહાડા બગડી હતી.”

“હું આબેા હતો, પણ તમે મળ્યાં નહિ, તે બેજ કારણથી?”

“હા.”

“પણ મેં ચીઠી લખી બહાર પુછાવી ત્યારે તમે એ કારણ મને જણાવ્યું નહિ.”

મંગલા નીચું બેઠાં રહી, કંઈ બોલી નહિ.

“હું સમજ્યો. મારી લાગણી દુખાય એવું ધારીને તમે તે વાત ઉપર કશી ટીક્કા કીધીજ નહિ.”

“હવે ગઈ ગુજરી બૂલી જવાને—”

“ના, હમણાં હું ખાસ એ વાત કાઢી બેઠો છું, મંગલા, હવે તો તમારી મારાપર ઘણી મહેરબાની છે, પણ હું ધારું છું કે તમે મને જોવા “સ્કાઉન્ડ્રલ” એક વાર ધાયો હોતો તેવાજ હજી પણ ત્યાં તો હશેજ.”



“હવે કાં એવાં ચાલે તમેજ બોલી મારી પાસે અંકે કરાવો છો વાર ?”

“મને ખાસ કારણ છે, મંગલા, મને કહો કે હજી પણ તમારાં મનમાં મારે માટે તેજ—આગલા વિચારો—છે ? કે મારે માટે હવે કંઈ માન ધરાવો છો ?”

“માધવ, તમે સાચું સંભળવા માગો છો તો કહું છું કે હું તમારે માટે ખરી વાતો કંઈ જાણતી નથી, અને જુની વાતો તાજી કરી હું કંઈ પુછપરછ પણ કરવા માંગતી નથી. તમે માનને હાથકે હોવોળી, મારી બૂલ હોય, એવું જાણી હું હવે તમો સાથ એક પિત્રાધ્યાસાય વર્તવું ઘટે તેમ વર્તું છું, ખરૂં ને ?”

“હા, તે હું ના પાડતો નથી, પણ ફક્ત એકજ જવાબ હવે તમે મને દો, જે તમે મારી એ આગલી વાત—મારી ચાલચલણ—વિષેના તમારો અભિપ્રાય—તમે મિત્ર રાધાને કહ્યો છે ?”

“હાજ તો, મેં કહ્યો છે.”

“એમ ?” અજળ થઈ માધવે તેના તરફ જોયું.

“તમે અને આવસો એવો મને જ્યારે ખ્યાલ પણ નહિં હતો ત્યારે,—કોઈવાર અમારાં ઘરકુટુંબને લગતી વાતો થતી ત્યારે હું તમારે માટે બોલતી હતી અને એકવાર મેં રાધાને કહેલું ખરૂં કે તમારી ચાલચલણ મને નાપસંદ હતી.”

“તું હીમતવાન તો ખરી મંગલા, કોઈ બીજી હોય તો એમ સાચું નહિં. કહી દીએ મોટાપર. પણ વાર કહે કે તેં બધી એ બધા રાધાને કહી દીધેલી કે ?”

“બધો કે ખરી વાતો, કંઈ મેં રાધાને કહી નથી, ફક્ત મારો અભિપ્રાય જણાવેલો. તું બધીજ બધો હતી ?”

“બધો નહિં તો તું ખરી વાત ? મારે વાસ્તે તે વેળા કંઈ થોડું જુદું બોલાયું હતું ? પણ તું તું જાણે ? તેં જે સંભળ્યું તે માન્યું કે જેમ આપણાં કુટુંબમાં બધાંએ માન્યું. ખરી વાત કહેવા હું ઉભોજ નહિં રહ્યો, એટલે તેમના પણ તું વાંકી ?” પણ મંગલા, તેં જે મને જુનેકજાર માની મારો દાખલો એક છુરા શાખા તરીકે તારાં મિત્રો આજળ મૂક્યો હોય તો તેં ઘણી મોટી બૂલ કીધી છે. તું આ મારે

મંમળા કંઈ જોલી નહિ, મુગીજ રહી, જરા વારે વિવધ બદલીને વાત ચલાવી, અને વખત થતાં માધવ ઘેર ગયો, પણ જતાં એટલું જોલ્યો કે “ મિત્રે રાધાને મારા પ્રણામ કહેશે. ”

એ પછી ફરીથી પણ તે મહેમ ગયો ત્યારે તેને રાધા મળી નહિ એટલે તેને સમજ પડી કે દરિયે કિનારે તે મારાથી નારાજ થઇ હતી અને હજી પણ ગુસ્સામાં છે. તો પણ તેને મળવું તો જોએ, માટે એક શનીવારની સાંજ તે ખાસ ગયો, કેમજે એ દહાડો બન્ને સખીઓએ યોતાના મિત્રોને મળવાનોજ રાખ્યો હતો, એટલે રાધા મળવીજ જોઇએ એમ તેણે ધાર્યું અને વળી એનું મિત્ર મંડળ કેવું છે તે પણ જોવા માંગતો હતો.

### પ્રકરણ ૩૪ મું.

#### રાધાનું મિત્રમંડળ.

સ્ટેશનપરથી ઉતરી વિદ્યાલયમાં જતાં સુંદર કુલની કુંડાઓવાળા પોર્સમાં ઉતરી માધવે નોકરના હાથનાં પોતાના કાંઈ આપ્યો અને ખાંડીઓએ સલામ કહેવાડી છે એવો સંજેસો મળતાં તે દિવાનખાનામાં પેઠાં, તો તેણે રાધા મંગલા ઉપરાંત જે અજણી ખાનુઓને ત્યાં જોડેલી જોઇ.

મંગલા ગુરમીજનમાં હતી, ઉલટભેર આવી તેણે માધવને હાથ આપી શેકહેન્ડ કરી, અને પોતાની પાસે જોડેલી એકું સુંદર, કાળી લબૂકદાર આખોવાળી જુવાન સ્ત્રી સાથે ઝાળખાણ કરાવી, “ મી. ત્રીવેદી-મારાપિત્રાઇ, મિત્રીસ મહેતા, અમારાં વિદ્યાલયનાં એક આજલાં શિષ્ય ”

રાધા દુર એક સોફા ઉપર બેસી એક બીજી આઇ સાથે વાત કરતી હતી, ત્યાં માધવ જશે કે તેને આવકારદમ્ શેકહેન્ડ કરી પાછી બેઠી અને પેલી આઇ સાથેજ વાત ચલાવ્યા છાધી. માધવ પોતાની કંમેશની રીત અને જોલકણા સ્વભાવ પ્રમાણે મિત્રીસ મહેતાની સાથે વાતો કરવા મંડી ગયો. તેને કોઇ અજણ્યું લાગતું નહિ. તે ખાસ અત સવાલો કહી પૂછતો નહિ, પણ આજુબાજુના પર વાત કરવાની

તેને સારી આવડત હતી. મિસીસ મહેતા એક ઇટાલિયન આપેરા સાંભળી આવી હતી, તેની તારીફ કરવા લાગી, માધવ, કેશી જાણી વખતે આવી પડ્યો, એવી રીતે વાતો ચાલી. મંગલા વચ્ચે બોલી તે ઉપરથી જણાયું કે તેણે પણ એ આપેરા સાંભળ્યો હતો, અને માધવે અચ્ચર્ચા દેખાડી, “મંગલા ! મને ખબર નહિ” કે તમે પણ એવી રમુજમાં ભાગ લો છો, હું તો જાણું કે તમે પ્રધાન-દર્દાડા કંઈમાં જ રોકાયેલાં રહેતાં હશે.”

“કંઈ જી નહિ”, રાધા અને હું બન્ને ગદ્ય રાત્રે આપેરામાં ગયાં હતાં એવું સુંદર સંગીત સાંભળવાની તક હું કદી ચૂકું નહિ—હું કદાચ કદાચ જઈ—જ્યારે એવું હિચા પ્રકારનું ગાનતાન સાંભળવાનું હોય ત્યારે—અને તે કંઈ આ દેશમાં રોજ મળતું નથી, વળી રાધાને ગાયનના ઘણા જ સોપા અને સમજણ છે, અને જો હું નહિ જઈ તો તે ન જાય, એટલે મને જવું જ પડે છે.”

એ મહી રાધા આગળ બેઠેલી ખાતું ઉઠીને, મંગલાને મળી કંઈ અગત્યની વાત કરી જતી રહી; રાધાને મોકળી થયેલી બોધ તે તેની પાસે ગયો, “મિસ રાધા, હમણાં આપેરા હાજીરમાં જ કંઈ જી આવી છે તે સારી છે? મ્યુઝીક સાફ છે તેમનું?”

“ઘણું સાફ છે. શું તમે સાંભળ્યું નથી?”

“નહિ. હું ચરમીદો છું કે હજી હું ગયો નથી, પણ મને ખબર નહિ કે સાફ મ્યુઝીક હશે.”

“ઘણું સાફ છે, તમે આજે જ જાઓ, જો જગ્યા મળે તો—કેમજે જગ્યા તો આગળથી રોકાઈ જાય છે, તમે કયા વર્ગની ટીકીટ લો છો?”

માધવે જરા રાધા સામું બેસું, કંઈ મરકરી કરે છે. કે જણી સેવા માંગે છે કે હું કયા બેસીય ? એવો તેને વિચાર આવ્યો. કદાચ જવાની હોય પોતે, અને મારી પાસે બેસવા માંગતી હોય, એવી તેને ઊમેદ આવી, અને તે પછાડ્યો, “જા આપણે તો બરીજ માણસ, ત્રીજ વર્ગમાં બેસીએ, દૂરથી બેસીએ તો નફાઓના ચહેરા ઉપર સજાડેલા રંગ નહિ દેખાય, અને મ્યુઝીક પણ ધીમું અને ખીટું લાગે; તમે પણ એ જ વર્ગમાં બેસો છો ?”

લોકની વચે જઈ બેસવામાં આપણને શો લાભ ? વળી તેવાં જોમાં કોઈ અમારાં જોળખીતાં પણ નહિ, તો દીક્રા કોણ આગળ કરીયે અને અભિપ્રાય કોણનો સાંભળીયે ? ”

“તમે હંમેશા વચલા વર્ગમાંજ જોળખાણ અને મિનતા રાખો છો ?” માધવ એમ કરી જરા અંગત વાતોપર આવવા માંગતો હતો. “તમે જે રાત્રે જવાનાં હો તે કહો તો હું પણ તેજ રાત્રે જઈ, કેમજે મારા કોઈ બીજાં એવાં મિત્રો નથી કે જેમની સંજતમાં મને મજાક પડે.”

પણ રાધાએ જવાબ દીધો નહિ, તેનું ધ્યાન મંગલા અને માણેકની વાત ઉપર હતું.

માધવ પણ તે તરફ વળ્યો, અને મંગલાની નજદીક જઈ બેઠો. આની સામગ્રી તેની સામે ટેબલ ઉપર હતી. મંગલા બોલી, “માધવ જરા આ લેશો ?” માધવે લીધી, પછી પૂછ્યું, “તેલાં બીજાં કોણ ખાતું હતાં તેમની સાથે તો તમે મને જોળખાણજ નહિ કરાવી ?”

“ઓ, એ તો મિસ ઉનવાળા હતી, એ પણ અમારી એક આગલી શિષ્ય. એનાથી તો અમારાં વિદ્યાલયની કિર્તી વધશે, એ અત્રેની એક મોહાદાર વર્તમાન પત્રના સ્ટાફ ઉપર નોકરી મળી તે મને કહેવા આવી હતી.”

“એહો ! એની વાતચીતના જે ચોડા ચપ્પડો મારા કાન ઉપર પડ્યાં તે ઉપરથીજ મેં એક લીધું કે એ કોઈ ખાહોશ, કેળવાયેલી ખાતુ છે, પણ ન્યુસપેપર ચલાવવામાં એક સ્ત્રી ! મને લાગે છે કે આપણાં ન્યુસપેપરની ઘરાબી ઘટી જવાની !”

“કેમ વાઈ ? માધવ, હું નહિં ધારતી કે ઘણાં લોક તમારા જેવા અસલી વિચારના હોય, જે ન્યુસપેપર ખેરાંથી લખાતું હોય તે મરડો વાંચે નહિ, એમ તમે ધારો છો ? પણ આ ખાહોશ વિચાર તો ચોડો વખત મદદનીશ તરીકે રહી કામ ચીખી લેવાનો છે કે જ્યો આગળ ચાલતાં એ સ્ત્રીઓને લગતાં સવાલો અચોવવા એક ખાસ પેપર ચલાવી શકે.”

“વાહ ! તે ઘણું સાઈ, ત્યારે હું ધારું છું કે મિસ રાધા પોતાના તીખા તમતમતા વિચારો-પુરુષ વર્ગની સામે-તેજ પત્રમાં બહાર પાડશે, કેમ મિસ રાધા ?” તે હસ્યો.

“હા અલબત્ત ” મંગલા બોલી. રાધા કંઈ બોલી નહિ.

## મકરણ ૩૫ મું.

### એક સંલોગ.

ત્યેક અવાઠડયાં વિતવા ઠેડે એક રવીવારે ખપોરે ત્રણની દેનમાં માધવ મહેમ ગયો. વિદ્યાલયમાં રાધા તેને એકલી મળી, મંગલા લાનોલી ગયલી હતી. તેણે તેને સારો આવકાર આપ્યો, અને ખુશી દિલથી વાત કરવા લાગી, ઠાઠથી એક મિત્ર બીજા મિત્ર સાથે કરે તેમ. પીઆનો ઉઘાડી પડેલી હતી, રાધા ગાંધ જાણે છે એ માધવને ખબર હતી, માટે થોડી વાત કીધા પછી તે બોલ્યો, “તમે કાંઈ ગાઓ નવનંડશે તો મને ઘણું સંતોષ થશે.”

આજે હું બીજાઓ આગળ ગાતી નથી. રવીવારે હું એકલી ઢાઢ હું તો પીઆનો ઉઘાડી એક એ મહિનજ માત્ર કરું છું, મારાં મનને એથી ઘણું દિલાસો મળે છે.”

“તમારા મનને દિલાસાની જરૂર છે? તમે દુઃખી છો?” માધવે ધીમે શાંતે લાગણીથી પૂછ્યું.

“સોને હોય, કંઈને કંઈ દુઃખ કે દિલગીરી” રાધાએ એક નિશ્વાસ સાથે જવાબ દીધો. તેમાં વળી જે માણસ સંસારની રૂઢીઓ અને રિવાજોપર વિચારો ચલાવે, તેને તો દુઃખ હોયજ તો, દુઃખ હોય, ફીકર હોય કે રજે હું બીજાને બોલે માગે દોરવતી હોઈ, જમને ખાધને ફરવું, સાંકે સાંકે પડેરવું, એટલાજ વિચાર છે તેઓ સહેલમાં સુખી રહે.”

“હું ઇચ્છું છું, મિસ રાધા, કે તમારું દુઃખ કે દિલગીરી ટાળવાની મારામાં શક્તિ હોય,” માધવે તેનાં મનની વાત જણવાની ખાહેશથી પૂછ્યું, “અને તમારી ફીકરો તમે મને કહેતાં છો.”

“તમે પોતે કલા ખવાસના છો મી. ત્રાવેદી, પણ આખી દુનિયા તમારા જીવી નથી તો.”

“આજ કલા તો જગ કલા એ કહેવત હું તો માનું છું, મિસ રાધા, અને બીજા એક કહેણી છે કે જે જાતે સુખી હોય તેને દુનિયા પણ સુખી દેખાય, તમને અંત સુખ મળે તો તમને પણ દુનિયા સુખી દેખાય?”

“હું નહિં ધારતી. મને અંગત સુખ મળવું પણ મુશ્કેલ છે, હું સહેલથી સંતોષ પામું એવી નથી તો.”

“હું સમજું છું. તમે જે સુખ માંગો છો તે એવું કે જે સહેલથી મળી શકે નહિં, મારા જવા સાદા મલુસના વિચાર સાથ તમારા વિચાર મળે નહિં એવું ધારો છો? જે કે મારા પણ કેટલાક વિચારો સાધારણ દોષ કરતાં આનંદ વધેલા છે, અને તેથી તો હું પરણી શકતો નથી,” તે જરા આગળ માથું કરી મર્મથી બોલ્યો.

માધવ આ શબ્દો બોલ્યો તેથી નહિં રાધા જરા ચોંટી, કે અચકાઈ, કે શરમાઈ, તે તેને ઘણું ગમ્યું અને વધારે વખત એની પાસે બેસી એની સાથે દોસ્તી વધારવાનું તેને મન થયું.

“હશે ! તમારા વિચાર તે પૂરવાના, મારા તે છોના, તે ખન્ને મળે નહિ” તે જરા હસી.

“મળવા તો બેઠાએ !”

“આ જમાન, માં તો નહિંજ,” રાધા બોલી.

“કેમ નહિં, મિસ રાધા? આપણા દેશમાં હમણાં ઘણા નવા વિચારો આવેલા છે, તો હું તમે નહિં ધારતાં કે તમારા વિચારોને ઉત્તેજન આપે એવા એક પણ પુરુષ તમને મળે, અને તમારો સાથી કે મિત્ર ઘણું રહે ? જેમને જાત ન્યાતના વહેમ નથી, જેઓ જાત પરજાત સર્વને એક ખુદાનાં બાળકો ગણે છે, તેઓ એક મતનાં-એક ધર્મનાં-ચક્ર રહે. તમે આર્થ સમાજ છો, હું હિંદુ છતાં હિંદુ ધર્મનાં કહેવાતાં બંધારણોથી બંધાઈ રહેલો નથી.”

“અરે, મારા વિચારો સાથ આજ આ દેશમાં કોઈ એકમત નહિં થાય ! હું તો તદન ક્રાંટાઓર, બેજનકાટલીમાં ખપું છું, મી. નોવેલી !”

માધવે બેથું કે આ વાત સંધાને ગમતી હતી, તેના ચહેરા ઉપર ખુશાલી પ્રગટી હતી, અને તે બેઠા માધવની નોંડી ઉડડેલ થતી હતી. અંગત વાત ઉપર તેને લાવવા તે બોલ્યો. “મારા અને તમારા વિચારો મળતા હોય તોપણ તમે મારે વાસ્તે એવી વાતો સંભળો હશે કે તમે તો મને કહી તમારો મિત્ર નહિં કરો.”

રાધાએ વાત ફેરવી. “મહી તમે ઇટાલિયન ઓપેરામાં બધલા કે ?”

“મારે ઓપેરાની વાત કરવી નથી, મિસ રાધા; આજ તો હું બીજાજ વાતો કરવા આવ્યો છું, પણ તમે આ ક્યારે મંજાવશો ? મારું મહું સુકાઈ ગયું.”

“અરે ખચિત્ત! હું પણ બૂલી ગયું, મારે વિચાર રાખવા બેઠો હતો-કે તમે તરફી વખતે દૂરથી આવ્યા.” અને હાથને ચેંટ વગાડ્યે

## પ્રકરણ ૩૬ સું.

### મહત્વની વાતો.

આ આવે તેટલાં કંઈ ઠાલી વાતચીત ચાલી, આનું એક કંપ ગટીલી જઈને પછી માધવ પુરગીપર અટકીને બેઠો અને નવી વાત શરૂ કરવાની દબે બોલ્યો:-“તમને મારે માટે ખરાબ વિચાર બેઠી ગયો છે, કેમકે મારી પિત્રાઈ મંગલાએ તમને મારે માટે કેટલીક બોલી વાતો કહી છે, કે ન તે પોતે ખરી માને છે, અફસોસ કે એક માણસને ખીજ સાથે બોળખાણ કરાવ્યા પહેલાં તેને ખરાબ ઠેરકટર આપી દેવાને બેરાં અચકાતાં નથી.”

રાધાએ આ પીમા ઠાપી, આ બાબતે પેલી બાબતે તેનાથી કેમ-બોલાય?

“આપણે તે દહાડે દરિયે કિનારે મળ્યાં ત્યારેજ મેં બોધ લીધું કે તમે મારા પ્રત્યે ‘ત્રિશુભીસ’-સમ્મતાં છો, પણ ત્યારે મને ખબર નહિ કે મંગલાએ મારી વાતો તમારી આગળ ઠાપી હોય.”

“આજબીબી વાતો સંભળી, માની બેઠેલાં તેવું કાંઈ નહિ, પણ તે દહાડે મારો સ્વભાવ ખમડેડો હતો અને તમેજ બીરાવ તોમાં મથકેરી લાવ્યા, તે મને નહિ જમ્યું.”

“હું મથકેરી નહિ કરતો હતો, મિત્ર રાધા, પણ તમે તે દહાડે કંઈ એવજ ‘મુડ’માં હતાં અને હું ન બોલું તેનો કલટો અર્થ ઉઠાવતાં હતાં. પણ વાર પછી તે કલ્યાણનું કેમ છેવટ આવ્યું?”

“મારેજ વાંક હતો. હું ખુબ બોંકસ ઉપર ચડી હતી, અને રીસાઈ હતી.”

“બોંકસ! બોંકસની તું વાત કરે છે? મેં મારે બધું કામ બોંકસથી બગાડ્યું છે, એવો હું બોંકસીતો છું, હું ખાલાંસ અને કુચ્છતો મારેડો તે. બપોલ જ્યો અને ન લાઈનમાં મને કાંઈ આવડત નહિ તે લાઈનમાં પડ્યો. મંગલાએ વાત કાંઈકીને?”

“હા, કંઈ એ બોલેલી ખરી, કુદખુને લગતી વાતો કરતી.”

“હવે હું ઘણો ઘડાયો છું, ઘણો ફેરવાઈ ગયો છું; કાંઈ વાર તો હું પોતે અજ્ઞાન થાઉં છું કે તે આગલો માધવ હું કે? તેમાં શ્રીજી વિષેના મારા વિચાર ઘણા ફેરવાયા છે. તે વખતે-મારી જીવાનીમાં-હું પણ સર્વ સાધારણ જીવા-આત્માની પદે સ્ત્રીમાં સરિરની સુંદરતા એ મુખ્ય લક્ષણ ગણતો હતો-હવે કાંઈ સ્ત્રીની પ્રખરતાથી હું તેના પર મોહી પડું નહિ, પણ તેની વર્તણૂંક કેવી, તેનું ભેજું કેવું, એ જોઈ, વળી ખીલ રીતે પણ મારા વિચાર આજળ વધેલા છે, હું લગ્ન જીવી કાંઈ ચીજ માનતો નથી, જો એ માણસ એકમેક સાથે ખંધાઈને રહેવા ચાહતા નહિ હોય તો દુનિયાનો કામળી કાયદો તેમને બંધી શકે નહિ. હવે એવા વિચારની કાંઈ સી હોય તોજ હું પરણી ચકુંને?”

રાધાએ પોતાના ખ્યાલોમાંજ માથું નીચું રાખ્યું પછી ધીમેથી જોલી “જોહો! ત્યારે તો તમે છેક આજળ વધેલા છો.”

માધવ રાધાની હિંમત જોઈ અજ્ઞાન થયો, પોતાને તો ઉપલા ચપ્પડો ઉચ્ચારતાં જરા ધુજરાં લાગેલાં.

“લગ્નને લગતા સવાલો પર હું કંઈ વિચારો ચલાવતી નથી, એટલે હું મત આપી ચકું નહિ, તો પણ મારે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે તમે જોલો છો તેવું કરવું મુશ્કેલ છે. જો દેશમાં સુધારા ઘણા ધીમા થાય છે ત્યાં એકદમ એવા કુદરતી મારવા તૈયાર કાણ હોય?”

“અરે હું કંઈ આપણા દેશનેજ મારે જોલતો નથી, પણ સાધારણ રીતે કહું છું કે જો જન્મે જાણુએ એટલા આજળ વધેલા વિચારો હોય તો એ ખની શકે, જો જી એવાં જોડાણમાં જોડાવા લાયક હોય તેજ એવી હિંમત પણ ધરાવે તો!”

“અને એ લાયકાત તે કેવી હશે? તમારે તે લાયકાત પણ જાહેર કરવી જોઈએ.”

માધવ જાલીર અહેરે-એસી રહ્યો, પછી જોલ્યો:—“ખરૂં છે, લગ્નની યા વગર લગ્નમાં ખંધાઈ રહેવું એ કંઈ સર્વથીજ અને એવું નથી જન્મે સરખી પંક્તિની સમજણ ધરાવનારાં હોવાં જોઈએ. જો સ્ત્રી વાં લગ્નની જોખમદારી નહિ સમજી શકે, અને જો છૂટી થવું યાય. સ્વતંત્ર રહેવાની જોનામાં લાયકાત નહિ હોય-તેની આજળ તો વી.સૂચના સુઠવામાં પણ અપમાન ગણાય. એ સર્વ મુશ્કેલીઓ હું જાણું છું. મારા વિચાર પ્રમાણે તો-જો મારી પરજેતર હોય, ને તે



મારાથી નારાજ થઈ જઈશો, મને તો હું તેને આપું-મને દુઃખ થાય તો પણ આપું-હું સમજું કે એવું દુઃખ ખમી લેવું જોઈએ-પણ તેને લીધે ઠાઠ બિચારીને બાંધી રાખવી નહિં જોઈએ, બાકી બીજાઓનાં જોઈવી ‘આપેલાં’ જોઈએ ને સુલામગીરી કરે છે તે તો અધિચ મને ન રહે!” તે હસ્યો, “હું સમજી નથી શકતાં કે તે લોક કેમ ખમતાં હશે.”

આ બોલતાં માધવને વિચાર આવ્યો કે જોઈએ રાધા શું મત આપે છે, પણ તે બોલી નહિં, “બીજી આ આપું કે?” કરી બીજું પ્યાલું ભરી આપ્યું.

“ત્યારે તમારી અભિલાષાઓમાંની એક એ નથી?” તેણે પાથરો સવાલ કીધો.

“રાધાએ-ભવાં ચલાવ્યાં. “મેં ઠાઠ દહાડો લગ્નના સવાલ ઉપર વિચારો ચલાવ્યા નથી,” તે બોલી, “માફ ને કામ છે તે મારા જીવી અવિવાહીત સ્ત્રીઓના સંબંધમાં છે, એટલે મારા બધા વિચારો તેમનાં સલાંને માટે છે, એ કામમાં મને એટલી રોકાણ છે કે હું બીજા સવાલોમાં આ માટે માથું માફ?”

“તમે પોતાને એજ વર્ગમાં મુકો છો?”

“હા અલબત્ત.”

“વાફ ત્યારે, મને કહેવા લો કે તમે એમ નક્કી કરાવ કરી બેઠો છો તે જાણી મને દુઃખ થાય છે, અલબત્ત તમે સાફ કામ કરો છો, પણ તેથી તમે પોતે-”

આટલું કહે છે તેટલાં બાજનો માલી એક કાડું લઈ દોડતો આવ્યો, અને તેની પછવાડેજ એક જુહસ્ય અને એક બોનુ ચાલી આવતા દેખાયા. રાધા ઉભી થઈ સામી તેમને લેવા દોડી, અને આવ-કાર દઈ સાથે લાવીને માધવ સાથે બાજખાણ કરાવી, “આ મી. નીવેલી, આ મી. અને મિસીસ મહેતા.”

માધવ સુચવાયો. મિસીસ મહેતાને તે બાજખતો હતો, ચોડાજ દિવસ ઉપર મળ્યો હતો-તેને એક પારસી બાનુ ધારતો હતો, ત્યારે આ હિંદુ જુહસ્ય તેનો વર ઠમ દોય? મહેતાએ જો કે ઇંગ્લેન્ડ પોષાક પહેરેલો હતો તે છતાં તે તેને એક હિંદુ જુહસ્ય લેખે બાજખતો હતો.

જ્યો હતો. વળી તે અજ્ઞ મથો કે આ જોડું કેમ પ્રધાનું હતું ? માથેક શોભીતી, હસમુખી, જવાંત લલના છે, મહેતા વૃદ્ધ-યવા આવેલા જરા કદરવો ગંભીર દેખાવનો માણસ છે.

મહેતાને તેણે શેકહેન્ડ માટે હાથ આપ્યો, અને જરા નમી જાણ્યો, “મી. મહેતાને એમનાં વાપણા અને લખાણાની મારફતે હું જાણજું છું.” અને રાધાને શેકહેન્ડમાં હાથ આપતાં વાર ખુશ, વાતચિતમાં રોકાયો, “ઓહો ! કેમ છો ? આપણું છેલ્લાં મળ્યાં પછી તમે નવાં આપેરા કંઈ જોયા કે ? એકવાર હું ગયો હતો, પણ તમે કંઈ દેખાયાં નહિં, અલખત ફર્સ્ટમાં હશે—” વગેરે બોલવા મંડી ગયો જે જોઈ મહેતાએ મોટા ડોળા કાઢ્યા; રાધા તેને વાત કરાવતી હતી. તે ઉપર પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ, ફક્ત રાધાના હાથમાંથી ચાનું ખાણું લઈ, આગળ ધરેલો ખાંડ કે કુપ લીધા વના ચા ડોહવા કીધી. માધવે જરા વારમાં જોઈ લીધું કે હું મિસીસ ‘મહેતા સાથે’ વાત કરું છું તે મહેતાથી પ્રભાતું નથી, અને તેને ઘણી મજાક પડી. તેણે કરાવ કીધો કે એને ખૂબ ચીડવેલો, અને તેથી વધારે વધારે હસી વધારે વધારે સુંકી ધીમે સાદે તેની સાથે વાતો કર્યા કીધી. હવે માધવનાં મનમાં તો દિલગીરી હતી, આ, જેણે આવીને તેને રાધા આગળ કાઢેલો ગંભીર અને મહત્વની વાત અટકાવી હતી, તેથી તો તે વાત જોતો હતો કે એ પીડા ક્યારે પતે ! તેને લાગતું કે આજે મારાથી રાધાને મારા વિચાર તો કહેવાયા, હવે હું તેના જાણી ચક્યો હોત; તેને લાગ્યું કે જાણે રાધા મારા વિચારોથી ખુશ થઈ છે, મેં તેની તારીફ કીધી તે તેને જમી છે, તો જરા વધારે વાત વાત; હું એક એ પગલાં આગળ વધ્યો હોત, પણ તેટલાં વળી કેઈ ત્રીજું આનું, અને માધવે આશા મુકી : એ કેઈ છો હતી, જેનું નામ કહી રાધાએ પોતાના મિત્રોને જાણખાણ કરાવો ખરી, પણ માધવનું ધ્યાન ઠેકાણે હતું નહિં, તેણે સાંજણું જો નહિ. મિસ અને મિસીસ મહેતા ઉઠીને જતાં રહ્યાં.

એ સ્ત્રી આવી ત્યારથી રાધાને આજ સાંજ પોતાને ઘેર લઈ જવા આવેલો જણાઈ. “રાધા તું આજે એકલી છે, એમ મને અખર પડવાથી હું તને તેડવા આવો છું. આજે મારા ધણીની સાલગરેહ છે. મારી માડી તૈયાર છે, તું આજે અમારો સાથે જમજ, રાત્રે પાછી આવી આપીશ, મારા હીકરાને સુઠવા મોકલીશ, વગેરે તે બોલતી

હતી અને રાધા ના કહેતી નહિ હતી. એવું જોઇ તે જાણ્યો, અને રાધા આગળ જઇ રજ માંગી. તેણે જોઈને માટે હાથ આપ્યો, માથે જરા લાગણીથી હાથ પકડી રાખ્યો, પણ રાધાએ ઘણી ખેદકારીથી “સાહેબજી આવજો” એવું અંગ્રેજીમાં કહ્યું અને તેને જવા દીધો. જતાં તેના “ખાર તો ઘણા વાગ્યા” પોતાની ઉમેદો બગ થયેલી તેને દેખાઈ, પણ કંઈ ઉપાય રહ્યો નહિ, એટલે જવુંજ પડ્યું.

(અપૂર્ણ.)

## વસન્ત વિનોદીનાં કાવ્યો:—

૧. વિધવા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૪-૦

૨. ટહુકાર. ( છૂટક કાવ્યો. ) ૦-૮-૦

૩. કુમારકા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૩-૦

મળવાતું ટેકાણું:—(૧) સ્ત્રી-બોધ આદિસ. (૨) સોલ એજન્ટ મેસર્સ સાકરલાલ ખુલાખીદાસ એન્ડ કો. બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ ખાલાઉનુમાન, રીચીરોડ-અમદાવાદ. અને બીજા જાણીતા બુકસેલર્સ.

## હીસ્ટરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો ઇલાજ વાયુમુક્તા છે. જો ૨. નં. ૧૬૬-૧૪ અને કીમત રૂ. ૫). હીસ્ટરિયા-ફેફસે, ચિત્તભ્રમ, ખેચાવું, જડ ચવું વગેરે વાયુના દર્દ પર રાખ્યાલું છે. દવા વનસ્પતિની, મહિનાની; પથ્ય નહીં. મદરહુરણુ ચેત, રાતો કે ધાતુ વિકાર, ફાટ, તોડ અને ગર્ભાશયનાં દર્દ ઉપર ચોક્કસ-ગોળી ૪૦ કી. રૂ. ૧). ખાળકોની કોપણી કા. ૩. ૨) પોસ્ટેજ જુદું દરેકનું.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશી નામાવાળા—વડોદરા.

તા વ માં

## કોહીનુર કાલન વોટર વાપરવાની

ડાક્ટરો ભલામણ કરે છે.

ખનાવનાર:—ધી કોહીનુર વર્ક્સ. માંડવી-મુંબઇ.

# “ સ્ત્રી-બોધ.”

વહપણમાં મુખી થવું હોય,

અને

બાળ બચ્ચાને મુખી કરવાં હોય,

તો, આપો

પહેલી સલાહ,

છંદગીનો વીમો ઉતરાવવાની.

અમે

સ્ત્રીઓની છંદગીનો વીમો ઉતારીએ છીએ.

ધ ગ્રેટ ઇન્ડિયન લાઇફ ઇન્શુરન્સ કંપની.

૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ; મુંબઈ.

૧૨૫૧/૬ ઇન્ડિયન એન્ડ ઇન્ડિયન કનસર્નસ લી.

(આપણુ રૂ. ૪૦૦,૦૦૦)

દરેક શેર રૂ. ૧૦) નો એ મુજબ રૂ. ૪૦,૦૦૦ ઓહનરી શેરોમાં  
પહેલવામાં આવેલા છે.

૩. ૧) દરેક શેર હીઠ અરજી સાથે. ૩. ૨) દરેક શેર હીઠ એ-  
સોટમેન્ટ વખતે. ૩. ૩) એસોટમેન્ટ થયા પછી એક માસથી અનેબાકીના  
૩. ૪) માસ ત્રણની મુદતથી દરેક કોલ રૂ. ૨) થી લેવામાં આવશે.

હેતુ:—મેગારેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનની સરતો મુજબ  
વીમાનું કામ, (છંદગી, લગ્ન તેમજ જનોઇ) ચક્ર કરશે.

” પોલીસી હોલડરને તેમજ શેરહોલડરને અમુક સરતોથી બમીન-  
ગીરી ઉપર જ્ઞાન તરીકે નાણાં ધીરવામાં આવશે.

” તે ઉપરાંતનું મેગારેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનમાં  
દર્શાવ્યા મુજબ ઇન્ડિયન પ્રીન્સિપલ્સ ટ્રસ્ટ, લીમીટેડ, ફોર્સર મીલ,  
રાધરા મીલ, છાનીંગ ફેક્ટરી, ટુંક વણતમાં કંપનીના શેર્સ એસોટ  
થએથી અને ડાયરેક્ટરોની સંમતીથી ચાલુ કરવાનો ધરાહો ધરાવે છે.

ટ્રાસપેક્ટસ તેમજ અરજીના ફોર્મ માટે લખો—ડી. પોસ્ટવાલા.

(ગામેશામ એજન્ટો બોધાયે છે.)

મેનેજીંગ એજન્ટસ,

બારતપાંડ ઇન્ડિયન એન્ડ ઇન્ડિયન કનસર્નસ લી.—મુમ્બઈ.

## નવા રાજકીય સુધારા.

આહુ માસથી આપણા ઇલાકામાં નવા રાજકીય સુધારાઓ અમલમાં આવે છે. દેશની રાજકીય પ્રગતિમાં રસ લેવો તે દરેક ઇહેરીનો ધર્મ છે અને તેમાં હુદ્દિપૂર્વક રસ લેવો હોય તો નવા સુધારા શા છે તે આપણે સમજી લેવું જોઈએ. અને તે સુધારાનો ટુંક સાર અમે ઓળખીએ છીએ, અને સર્વને તે લક્ષપૂર્વક વાંચવા ખાસ સલામણુ કરીએ છીએ. ક. પાલમિન્ટ.

૧. પાલમિન્ટની વતી બ્રિટિશ સરકારને હિન્દી રાજતંત્ર પર અકુશ રાખવાની હાલ પૂરેપૂરી સત્તા છે તે હવે નિયમો ઘડીને કમી કરી રાકાશે-દા. પ્રધાનોને સંપાત્તા ખાતા ઉપરથી હિન્દી વચ્ચરને અકુશ જીકાવી લેવાનું અને તે સિવાયની પ્રાંતિક અને હિન્દી ખાતા ઉપરથી તે કમી કરવાનું ખની ગ્રહશે.

૨. હિન્દુસ્તાનના સવાલો માટે વખતો વખત હકીકત મેળવીને સેચનાઓ કરવાને બ્રિટિશ આમની અને અમીરોની શલાની એક સંયુક્ત કમિટી નીમાશે.

૩. હિન્દી વચ્ચર અને ઇન્ડીઆ ઓફીસ.

૧. હિન્દી વચ્ચરનો પગાર હવે બ્રિટિશ સરકારની તીજેરીમાંથી અપાશે.

૨. ઇન્ડીઆ ઓફીસનો કેટલો ખર્ચ ત્યાંથી આપવો એ નિયમોમાંથી નક્કી કરવાનું છે.

૩. ઇન્ડીઆ ઓફીસમાં હિન્દી સરકારને એંગે જ રાજકારી કામ કાજ ચાલે છે તેનો અને હિન્દી સરકારની વતી નાણાંનો અને ખીજે કારભાર ચાલે છે તેનાં ખાતાં બુદ્ધિ પાડવી (આમાંના પહેલાં વિભાગનો ખર્ચ પ્રીટીશ તીજેરીમાંથી અને ખીજા વિભાગનો ખર્ચ હિન્દી તીજેરીમાંથી આપવા સૂચના છે.)

૪. આ વિભાગને પરિણામે હિન્દી સરકાર નવાં વેપારનું કામે કરવાને એક હાઇ કમીશન નીમાશે.

૫. ઇન્ડીઆ ઓફીસમાં નીચેના સુધારા થશે.

(૧) તેમાં હાલ ઓછામાં ઓછા ૧૦ અને વધારેમાં વધારે ૧૪ સલાસદારો નીર્મા શકાય છે તેને બદલે ઓછામાં ઓછા ૮

અને વધારેમાં વધારે ૧૨ નીમવાનું ધારણ રાખવું.

(૨) તે સભાસદો પૈકી અડધા સીવીલોયનો હોવા જોઈએ. બાકીના અડધા હિંદીઓ નીમવાની સૂચના છે.

(૩) ઈંગ્લંડની બહારના-અર્થાત્ હિંદી સભાસદોને પગારમાં ખાસ વધારો આપવો.

(૪) આ સભાસદોની નીમણૂકની મુદત સાતને બદલે પાંચ વર્ષની રાખવી.

ગ હિંદી સરકાર પર આક્રુશ.

૧. હિંદી વચ્ચરની મંજુરી સિવાય હાલના કરતાં વધારે નાણાંના ખર્ચ કરવાની સત્તા હિંદી સરકારને મળશે.

૨. જે કાયદાને વિષે હિંદી સરકાર અને હિંદી ધારામંડળ એકમત હોય તે વિષે હિંદી વચ્ચરે સાધારણ રીતે વચમાં ન પડવું. પણ કાયદો ધારામંડળમાં રજુ કરતા પહેલાં સરકારે હિંદી વચ્ચર સાથે મસલત કરવી જોઈએ એવી સૂચના છે.

૩. સામાન્ય કારોબારી વડીવટમાં રાજનીતિના મોટા સવાલો વિષે તો હિંદી વચ્ચરની મંજુરી લેવી જોઈએ. તેમાં પણ અને ત્યાં સુધી મસલતનું ધારણ દાખલ કરવાની અને જ્યાં હિંદી સરકાર અને ધારામંડળ એકમત હોય ત્યાં વચ્ચે ન પડવાની સૂચના છે.

૪. હિંદની આયાત નિકાસ પર જકાત નાંખવા વિષે હિંદી સરકાર અને ધારાસભા એકમત હોય તો સરકારનું કિત જાળવવાના અથવા બીજા દેસ સાથે કરેલા ડોલકરાર પાળવાના કારણ સિવાય હિંદી વચ્ચર વચમાં પડશે નહિ.

ઘ હિંદી સરકાર.

૧. કારોબારી સભામાં ૩ સીવીલોયનો અને ૩ હિંદીઓ નીમશે; પણ તેની સાથે તે સભાના કુલ સભાસદો સાત હોવા જોઈએ એવી હાલની મર્યાદા દૂર કરી છે.

૨. હિંદી ધારામંડળ બે સભાનું બનશે-ધારાસભા અને રાજસભા-વાઇસરાય એકઠે સભામાં વિરાજશે નહિ.

૩. હિંદી ધારાસભામાં કુલ ૧૪૦ સભાસદોમાંથી ૧૦૦ સભાસદો પ્રજાના અને ખાસ મંડળોના મતથી ચુંટાશે અને બાકીના ૪૦ પૈકી ૨૬ અમલદારો અને ૧૪ બિન અમલદાર સભાસદો સરકાર નીમા

૪. રાજસભાનાં કુલ ૬૦ સભાસદો પૈકી ૨૦ અમલદારો નીમાણે ખાકીના ૪૦ પૈકી ૩૪ સભાસદો સ્ટેટ મતથી ચુંટાવવાની અને જિન અમલદાર સભાસદો સરકાર તરફથી નીમાવવાની સૂચના વિ સરકારે કરી છે.

૫. ધારાસભાને પ્રમુખ પહેલાં ચાર વર્ષ સુધી વાઇસરોય નીમશે અને તે પછી પ્રમુખને તેમ જ પહેલેથી તેના હપત્રમુખને સભા ચુકશે. રાજસભાના પ્રમુખ અને હપત્રમુખ તો વાઇસરોય નીમશે.

૬. ધારાસભાની અને રાજસભાની કાર્યવાહીના નિયમો સરકારે વાઇસરોય ઘડશે પણ વાઇસરોયની અંમતિથી તે સભાઓ તેમાં સુધારા વધારા કરી શકશે.

૭. સરકાર ખર્ચા ખરડા પહેલાં ધારાસભામાં રજુ કરશે, અને તેમાં સુધારાવધારા સાથે કે તે સિવાય તે મંજૂર થશે. તો તે રાજસભામાં રજુ થશે. જો રાજસભાને ધારાસભાએ કરેલા કંઈ સુધારાવધારા પસંદ ન હોય તો જાનની સંયુક્ત સભા બેલાવવામાં આવશે તેમાં વધુમતે નિર્ણય થશે.

૮. ખાનગી સભાસદો જ સભામાં સભાસદ હોય ત્યો તે ખરડો પહેલાં રજુ કરશે અને તે પછી હપત્ર મમાણે તેનો વિધિ થશે.

૯. જો કોઈ સભા કોઈ સરકારી કાયદો દાખલ કરવાની કે મંજૂરી કરવાની ના પાડે અથવા તેમાં એવા સુધારા વધારા કરે કે જે વાઇસરોયને પસંદ ન હોય અને દેશની સુલેહશાંતિ બળવવા માટે તે કાયદો મૂળ સ્વરૂપમાં પસાર કરવાની વાઇસરોયને જરૂર લાગે તો તેણે સર્ટીફિકેટ આપીને તે કાયદા પર સડી કરે એટલે તે પસાર થયે નહીં. પણ તે કાયદો પાર્લામેન્ટના ટેબલ પર આઠ દિવસ સુધી રહે અને તે પછી નામદાર સહેનશાહ તેને મંજૂરી આપે. તે સિવાય તેને અમલમાં મૂકી શકાય નહિ.

૧૦. હપત્ર મમાણે વાઇસરોય પોતાની સહીથી કાયમ પસાર કરે તે પછી તેને તરત જ અમલમાં મૂકવાની જરૂર વાઇસરોયને લાગે તો તેણે તેને અમલમાં પણ મૂકી શકશે. પણ તેને પછીથી નામજૂર કરવાની સત્તા નામદાર સહેનશાહને રહેશે.

૧૧. ખર્ચા ખાતાની આવક ખર્ચના અંદાજ ધારાસભા આગળ રજુ કરવામાં આવશે. પણ રાજકારી, સરકાર, નાકા વગેરે ખાતાના ખર્ચ વિષે કંઈ અર્ચા કરી શકશે નહિ તેમ જ મત પણ દેવામાં આવશે.

નહિ. તે સિવાયનાં અર્થાં ખાતાના અર્થ વિષે ધારાસભાની પાસે મંજૂર માગવામાં આવશે. ધારાસભા તે અર્થ મંજૂર કે નામંજૂર કરી શકે. અથવા તે કમી કરી શકશે. પણ નવા અર્થ વિષે કંઈ કરાવ સરકારને પરવાનગી સિવાય ધારાસભા આવળ રમ્મુ કરી શકશે નહિ.

૧૨. ઉપર પ્રમાણે કોઈ અર્થ ધારાસભાએ કમી કર્યો હોય તો પણ જો તે વાઈસરોયને જરૂરનો લાગે તો તેઓ મૂળ આંકડો કાયમ રાખી શકશે.

૬ પ્રાંતિક સરકાર પર અંકુસ.

૧. હાલ તમામ હિન્દી અને પ્રાંતિક ખાતા પર છેવટની સત્તા હિન્દી સરકાર ધરાવે છે. પણ જે ખાતા પ્રાંતિક ગણાય છે તેને વહીવટ અમુક મર્યાદામાં પ્રાંતિક સરકારને માત્ર સોંપાયેલા જ હોય છે. અને તેમાંના કેટલાકની ચોખ્ખી આવકનો અમુક હિસ્સો હિન્દી સરકારને અપાય છે. હવે હિન્દી અને પ્રાંતિક સરકારની વચ્ચે ખાતાની ચોખ્ખી વહેંચણી કરવામાં આવશે અને પ્રાંતિક સરકારને પોતાના ખાતા વિષે વધારે વિચારણ સત્તાઓ આપવામાં આવશે.

૨. હાલ જેમ પ્રાંતોનાં ખાતાં વિષે હિન્દી સરકાર છેવટનો અધિકાર જોગવે છે તેમ પ્રાંતોના તમામ ગાણાં પર પણ તે પૂરેપૂરો કાબુ ધરાવે છે. તેથી પ્રાંતોના આવક અર્થના આંકડો હિન્દી સરકારના અંદાજપત્રમાં સમાવવામાં આવે છે, અને પ્રાંતોની સીલીક હિન્દી સરકારને હાથ રહે છે. હવે હિન્દી અને પ્રાંતિક સરકાર પોતાને સોંપાયેલાં ખાતાંની વ્યવસ્થા તદ્દન હાથથી કરશે અને તેથી તેમનાં અંદાજપત્ર અને સીલીક ભુલ પાડવામાં આવશે.

૩. હાલ હિન્દી સરકાર પ્રાંતોનાં કેટલાંક ખાતાંની આવકનો અમુક હિસ્સો લે છે તે હવે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે લેશે નહિ. આમ સ્વાધાનિક રીતે હિન્દી સરકારની આવકમાં ભૂટ પડે તેથી બધા પ્રાંતો પાસેથી દ્રાણો લેવાનું કારણું છે અને તે કાળાની રકમ નક્કી કરવાને લોર્ડ નેસ્ટલેટ નામનું કારણું છે અને તે કાળાની રકમ નક્કી કરવાને લોર્ડ નેસ્ટલેટ નામનું કારણું છે.

૪. કેટલાંક પ્રાંતિક ખાતાં પ્રધાનોને સોંપવામાં આવશે અને ખાતાનાં હાલના ધોરણે સરકારને સ્વાધીન રહેશે. પ્રધાનોનાં ખાતાના વહીવટ વિષે તો હિન્દી સરકાર કે હિન્દી વલ્લર અને પાર્લામેન્ટ હવે કંઈ પણ અંકુશ ધરાવશે નહિ. એટલે સ્વાધીન ખાતાં વિષે તેમજ સામાન્ય રીતે પ્રાંતિક તંત્ર વિષેજ હિન્દી સરકારનો અંકુશ રહેશે.



૫ નાણાં સંબંધી અકુશ વિષે નીચેનાં મુદ્દા મહત્વના છે.

(૧) હાલ નાણાંના વહીવટ વિષે જે વિગતવાર નિયમો છે તેમાં સુધારો કરવામાં આવશે અને એકંદર ઉપરિ સત્તાની મંજુરી સિવાય વધારે ખર્ચ કરવાની સત્તા પ્રાંતિક સરકારને આપવામાં આવશે.

(૨) હાલ કંઈ નવો કર નાંખતા પહેલાં કે ચાલુ કરમાં ફેરફાર કરતા પહેલાં ઉપરિ સરકારની મંજુરી લેવી પડે છે. હવે કરનું એક ટોદક ઘડવામાં આવશે તેમાંના કર પ્રાંતિક સરકાર પોતાની મેળે નાખી શકશે અને અને તે ઉપરાંતના કર વિષેજ મંજુરી લેવી પડશે.

(૩) હાલ લોન કીટીને નાણાં મેળવવાની સત્તા પ્રાંતિક સરકારને નથી, તે સત્તા હવે અમુક મર્યાદામાં આપવામાં આવશે.

(૪) પ્રાંતિક સરકારની શીલીક ઇલાયદી તેના કાયદા રહેશે અને કંઈ પણ મંજુરી મેળવ્યા સિવાય તેમાંથી અમુક મર્યાદામાં ખર્ચ કરવાની સત્તા પ્રાંતિક સરકારને રહેશે.

૬ પ્રાંતિક કાયદા વિષે સાધારણ રીતે એ ધારણ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે સરકાર અને ધારાસભા એકમત હશે ત્યારે હિન્દી સરકાર વચ્ચે પડશે નહિ. પણ અધા કાયદા વિષે પહેલેથી હિન્દી સરકારની મંજુરી લેવી પડે કે નહિ તે નિયમોથી નક્કી કરવાનું છે.

૭ સામાન્ય વહીવટમાં મહત્વની બાબતો વિષે તો પ્રાંતિક સરકાર હિન્દી સરકારની મંજુરી લઇને જ કામ કરશે. છતાં તે વિષે પણ જ્યારે સરકાર અને ધારાસભા એકમત હશે ત્યારે સાધારણ રીતે હિન્દી સરકાર વચ્ચે પડશે નહિ.

૮ પ્રાંતિક સરકાર.

૧ પ્રાંતના જે ખાતામાં સ્વરાજ્યનું તત્વ દાખલ કરવાનું છે તે ખાતાને વહીવટ પ્રધાનેને સોંપવામાં આવશે અને તે વિષે તેઓ ધારાસભાને જવાબદાર રહેશે. બાકીનાં ખાતાને વહીવટ કારોબારી સભાને હસ્તક રહેશે.

૨ કારોબારી સભામાં હાલ આજમાં આજા જે નીવીલીઅનો નીમવાનું ધારણ છે તેને બદલે હવે એક સીવીલીઅન નીમારો અને એક હિન્દી નીમારો, આગે ચર્ચર, એક સીવીલીઅન અને એક હિન્દી

ઓના બધા હક્કો હીનની હીધા. ખાકી વૈદિક અને ઉપનિષદના ઉચ્ચ જમાનામાં પ્રાત સ્મૃતીય મૈત્રેયી, ગાર્ગી અને ઝેલી-બીટા વડુધીઓ આપણને જડી આવે છે કે જ ન સ્મૃતિધોના પદે પદોથી હતી અને જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા સંબંધી વિવાદમાં તેમના જવી હાયકાત ધરાવતી. જ્યારે આ આદર્શ સન્નારીઓ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનપર સત્તા ભોગવતી ત્યારે તેમને તે હક્ક હમણાં શા માટે નહિ? એક વખત જ બન્યું તે પુનઃ બની શકે! ઇતિહાસ પુનઃ પુનઃ તેના તે બનાવો રજૂ કરે છે. રાષ્ટ્ર સ્ત્રી-પૂજા અને સ્ત્રી બહુમાનને લીધે ઉત્પત્તિ થયું હતું. જે દેશમાં સ્ત્રી ઓને માન નથી તે દેશ કદી મહાન થયો નથી અને થશે નહિ. તમારો દેશ શા માટે આટલો અવનત છે? તેનું મુખ્ય કારણ શક્તિની અછવંત પ્રતિષ્ઠા પ્રતિ બેઠતું સન્માન નથી. મનુ કહે છે, “રમે-છે દેવતા જ્યાં સુંદરીઓ પામે સન્માન; અને જ્યાં તેમનું માન નથી ત્યાં બધું ધુળપાણી યાય છે.” જે કુટુંબમાં જે દેશમાં સ્ત્રીઓની બેઠતી કિંમત થતી નથી, જ્યાં એ દુઃખમાં રહે છે તે કુટુંબ, તે દેશને માટે ચક્રાંતની આશાજ નથી. આ કારણથી તેમનો પહેલો ઉદ્ધાર યત્રો બેઠાએ અને તેટલા માટે એક આદર્શ મઠ તેમને માટે સ્થપાવો બેઠાએ.

વિનોદ.

## ફોટો મીલના માલિકોને સૂચના.

ચેટન્ટ પ્રાંગણા શાસ્ત્રીય મીલ સ્ટોન્સ જે મુંબાઈમાં અમારે એકલાનેજ ત્યાં મળે છે. વાપરવામાં આ પત્થર ઇંગ્લિશની ગરાબર ઉતરે છે. અમારે ત્યાં શાહજાદી તાંદુર, દેવના દાઢદસ વગેરે પણ મળશે.

લાવ તાલ માટે લખો:—

V. P. Engineer & Co.

231, Hornby Road

Fort Bombay.

આંધળાને આશ્રય આપનારી મંડળી.

## આંધળાઓને આશ્રય આપનારી મંડળી.

૬૭

આંખના રોગથી પ્રભને જલ્દીતા કરવા, અંધ જન્મેલા અગર પાંડળથી આંધળા થયેલા, એવા લોકોને મદદ કરવા; ચિત્તે અને વાપણથી, જાહેરનામઃ અને પુસ્તકો વહેંચાવી-આંખના રોગ સંબંધી સાદી સમજ આપવાના ઉદ્દેશથી લગભગ એક વર્ષ થયાં આ મંડળ સ્થપાયું છે. આંખના રોગને લગતી ગામેગામે ધર્મિપતાલો ખોલાવવી; ધર્મિપતાલોના નિખાવ માટે મદદગારો તૈયાર કરવા; સારવાર માટે જોઈએ તેવા આપી ના શકે તેવાંઓને સારૂ મફત દવા આપવા, અંધ ખનેલાં બિચારાઓને ઉઘોગ, શિક્ષણ આપી નોકરીએ વળગાડી આપવા; આંધળાઓને રક્ષણ અપાવવા બાબતના કાયદા ઘડાવવા; અને અજ્ઞાનતાને લીધે આવતું અંધપણ જટકાવવા સારૂખાસ કરીને ખરૂં શિક્ષણ ફેલાવવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો મંડળનો હેતુ છે.

અમદાવાદની સુક્તિદેશ તરફથી આ સંસ્થાએ આંખની ધર્મિપતાલ ખોલાવી છે, અને તે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં ગામોનાં મંડળની સાખાઓ સ્થપાઈ છે. નિશાળે જનારાં બાળવિદ્યાર્થીઓની આંખની તપાસ કરવાની અને તેમનાં માખાપોને સૂચનાઓ આપવાની મંડળને અમારી ખાસ લક્ષ્યમણ છે. સુખાઈ ની મ્યુનિસિપાલિટીના તાબાની નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓની લેવાતી શારીરિક તપાસ વખતે મંડળ તરફના આંખના ડોક્ટરની હાજરી હશે તો બાળકોની આંખોને માટે તે તપાસ સહ તેમનાં માખાપોને જરૂર બતાવણી કરી શકશે.

આવાં ઉપયોગી મંડળને નાણાંની જરૂર હોયજ, માટે જમને અંદા આપવાની ઇચ્છા હોય અને આંખજાઓ વિષેનું, આંખની સંભાળ બાબતનું; બાળકની આંખોની લેવાવી જોઈતી સંભાળ-એ વિષયમાં જમને વધારે માહિતીની જરૂર હોય તેમણે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવા. આં. સેક્રેટરીઓ:—૫ બ્રહ્મનંદ રીલીફ એસોસિએશન; ઇમ્પી-રીયલ હાઉસ, લેમ્બર્ટનરોડ, ગોરગામ સુખાઈ.

રાજકીય પ્રમો તરફ દેશનું ધ્યાન અત્યાદે વધારે દેરાયલું છે, તેવે સમયે પણ સંસાર સુધારાને વિચારે મૂકવામાં રાંસાર સુધારે આભો નથી તે આનંદની વાત છે. નાગપુર કોંગ્રેસના મંડપમાંજ સંસાર સુધારા પરિષદ, પટેલ ખીલધી પ્રખ્યાત થયેલા સંસાર સુધારક રા. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલને પ્રમુખપદે મળી હતી. રા. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલનું ગાવણ ઘણું હિમતભર્યું હતું. તેઓએ હાલમાં હિંદમાં યદ્ય યયેડી જુડી જુડી નાતો તરફ અલગમો ખતાવ્યો હતો, તથા હિંદુઓ વચ્ચે લગ્ન વહેવારની છુટ હોવી જોઈએ એમ કહ્યું હતું. આ બાબતમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે મહાત્મા ગાંધીજી તેમનાથી જુદા પડે છે તે ખુબ દિલગીરી ભર્યું છે. નાની નાની નાતોના કુંડાળા ઘણી બાબતોમાં નડતર રૂપ છે એ નક્કીજ છે. જુના સુધારકો એમ માનતા હતા કે પેટાનાતોને એકઠી કરવાના પ્રયત્ન પહેલા કરવા જોઈએ એટલે નાની નાતો નાણદ યદ્ય જશે. અને પછી મોટી નાતો સંબંધી વિચાર કરી શકાશે. પરંતુ પેટાનાતો એકત્ર કરવાના જ કંઈ પ્રયત્નો ચલા છે તે સર્વ નિષ્ફલ નિવડ્યા છે. માટે હવે તો દેવળ હિંદુત્વની બાલનાનેજ ખીલવી, ખધી નાતો વચ્ચે વહેવાર કરવાના હિંમતભર્યો પ્રયત્નો થવા જોઈએ. નાતો ઘણી બાબતોમાં હરકતે કરે છેજ. કેટલીએક નાતોમાં કન્યાઓને ઉચ્ચ દેળવણી આપી શકાતી નથી. કારણકે તેનું લગ્ન નાતમાંજ અથવા નાતના અમુક કુંડાળામાંજ કરવાનું છે. અને તે બધું તો પછી તેને લાયક વર મળેવેવાનો વાંધો આવે. કેટલીક નાતોમાં કન્યાને મોટી કરીને લગ્ન કરી શકાતા નથી. કારણ કે ત્યાં એવો રીવાજ હોય છે કે નાનપણમાંજ બધાનાં વિવાહ થઈ જાય. અને તે વખતે તે રહી જાય તો પછી કોઈ મોટો કે જુદો રહે તેજ તેના લગ્ન થઈ શકે. સ્ત્રીસ્ત્રી રીવાજો એવા ક્રુર, વજેરના કેટલીએક નાતોએ કાંદ્યા છે, પણ સાધારણ રીતે નાતના પંચના બંધારણ એવા ઘડાયેલા હોય છે કે તેમાં જુના મતવાળાજ પ્રબળ હોય છે, એટલે જુના રીવાજ તથા હાનિકારક રીતો બદલાતાં ખુબ હરકતે આવે છે. આ નાતોને લીધે સીંઠેળવણી, લગ્નની વય, લગ્નની આવના, અને જુના રીવાજો કાંદવામાં, પ્રગતિ થતી નથી. માટે રા.

વિકલભાઈ પટેલની હીમાયત મુજબ હાલના શાંતિખંડનો તુટવાન જોઈએ.  
 નાતનાં બંધન પછી બીજો અગત્યનો સવાલ અર્થશ્રવણનો  
 તેમની સંખ્યા ઘણીજ મોટી છે; અને તેમની  
 અંત્યજો અન્ય હિંદુ સમાજનું વર્તન બહુ અન્યાયી છે  
 કલ્પ અમુક વર્ગમાં જન્મ થવાને લીધે તેમને  
 કલક નીચ અને અસ્પૃશ્ય ગણવામાં આવે છે. તેમને જીવન વિકાસની  
 તક આપવામાં આવતી નથી. અને મનુષ્ય નહિ પણ યંત્ર કે જાનવર  
 જવા તેમને ગણવામાં આવે છે. તેમની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં આવે  
 છે. આ પ્રશ્ન તરફ હવે ઠેવળ સંસાર સુધારકોનુંજ નહિ. પણ દેશ  
 ગમસ્તનું ધ્યાન દોરાયું છે. તલ્લેક વર્ષથી કૌશિયમાં પણ અંત્યજ અને  
 અસ્પૃશ્ય વર્ગો તરફનો અન્યાય દૂર કરવાના કારાવ થવા લાગ્યા છે.  
 અને ગાંધીજી નાતના બંધનોની કાંઈક તરફેણ કરે છે પણ આ અંત્યજ  
 તરફના અન્યાયના તો તેઓ સખળ વિરોધી બન્યા છે, એટલે આ  
 પ્રશ્નનો ઉકેલ હવે જલદી આવી જશે, એમ લાગે છે. તેઓ રાજકીય  
 દેવતાથી આ પ્રશ્નના હિમાયતી થયા છે. અને નાગપૂર કૌશિયે અસ્પૃ-  
 શ્યતા દૂર કરવાનો કારાવ કર્યો છે. વળી અંત્યજો તે હિંદુઓ છે, તેથી  
 હિંદુ મંદિરોમાં તેમને પેસવા દેવાની હિમાયત પણ હવે થવા લાગી  
 છે. જુના મતવાળાઓ હવે એમ કહેવા લાગ્યા છે કે અંત્યજોનો ઉદ્ધાર  
 કરવાના માર્ગ હવે હોવા જોઈએ. તેમને માટે જુદી નિશાનો કાઢી ભળા-  
 વવા જોઈએ. તેમને ચોખ્ખાઈ શીખવવી જોઈએ. પણ હજી સુધી કોઈ  
 પણ પ્રાચીન પંથીએ તે માટે પ્રયત્ન કર્યો જણાય નથી. તેઓ કલ્પ  
 બંધના સંદર્ભ માટેજ આ બાબત આગળ ધરે છે. અમારું તો એમજ  
 માનવું છે કે જેમ પેટા નાતો પહેલાં એકત્ર કરવામાં નિષ્ફળતા મળી  
 છે, તેમજ અંત્યજોને પહેલાં જુદા રાખી, ધોમે ધોમે સુધારી, પછી  
 એકત્ર કરવાની વાત પણ મિથ્યાજ છે. તેઓને સામાન્ય નિશાનોમાંજ  
 ભળવા દેવા જોઈએ. અસ્પૃશ્યતાનું કલંક તેમને માથેથી દૂર કરવું  
 જોઈએ. અને બીજા વર્ગોના સહવાસથી તેઓ આપોઆપજ સુધરશે.  
 અન્યારે દેશ સ્વતંત્રતાને માર્ગે આગળ ધરે છે ત્યારે, દેશના કોઈપણ  
 વિભાગને-અંત્યજોને કે કોઈએ-ફરજીયાત પરતંત્રતામાં રાખવા તે  
 આપણા પોતાના પત્ર કાપવા જરૂર છે. વળી આ ન્યાયની બાબત છે.  
 અને તેમને ન્યાય આપવો તે ધર્મ છે.

## સોબોધ.

આવતી દ્રાવેસને અમદાવાદે-ગુજરાતના પાટનગરે-નાતર્ આખું છે. એટલે સંસાર સુધારા પરિષદ પણ અમદા-ગુજરાત અને વાદમાંજ મળવી જોઈએ. ગુજરાત રાજકીય પરિષદ સંસાર સુધારો સાથે સંસાર સુધારા પરિષદ મળે છે. પણ અમદાવાદમાં ગયા વર્ષમાં મળેલી સંસાર સુધારા પરિષદ તદ્દન નિર્મોલ્ય હતી. તેજ નાટક ફરીથી ના ભગવાય તે માટે અત્યારથી ત્યાંના સુધારક આગેવાનોએ જન્યુત ચલુ જોઈએ. અમુક સામાજિક દુઃખો તરફ લોકોનું ધ્યાન દોરવું જોઈએ. તે તરફ તેમનો તિરસ્કાર જન્યુત કરવો જોઈએ. કાંઈ રચનાત્મક પુનર્વિન્યાસની ચર્ચાઓ કરવી જોઈએ. નાતનાં બંધનો, અંત્યજો પ્રત્યે અન્યાય, લગ્નની ભાવના, લગ્નવય, ક-શાશિક્ષણ, બાળમરણ, સ્ત્રીઓનાં નખખાં ચરીર, સ્ત્રીઓનાં રાજકીય હક્ક, સ્ત્રીઓ પ્રત્યે અન્યાયી કાયદાઓ, વગેરે બાબતોના અત્યારથી અભ્યાસ કરો જોઈએ, અને તે દરેક વિષય ઉપર માહિતીઓ મેળવી, તે તે વિષયના અભ્યાસીઓ પાસે આત્મમયથી મુદાસર નિષ્ઠા લખાવી છપાવવા જોઈએ. વળી સહકારી મંડળીઓની હિલચાલ-ખાસ કરીને ખેતીવાડીમાં તે મંડળીઓની ઉપયોગિતા-બાબત અભ્યાસ અને ચર્ચાઓ કરવાં જોઈએ. અને પરિષદ આગળ તેની રચનાઓ માટે મુદાસર રચનાઓ-કાંઈક અનુભવ પછી-યાય, તેની તૈયારીઓ કરવી જોઈએ. આ પ્રસંગે કાઠીયાવાડના આગેવાનોને એક સૂચના કરવાની છે. ત્યાં રાજકીય પરિષદની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે, પણ આ પ્રદેશ સંસાર સુધારામાં બહુજ પછાત છે. તો સાથે સાથે સંસાર સુધારા પરિષદની યોજના પણ કરવી જોઈએ.

૬૩.

સોવર્જને સુધારકોની સહાયતાની ઘણી જરૂર છે. તે સાથે સોવર્જ સુધારાને ઘણીજ મદદ પણ કરી શકે તેમ છે. સ્ત્રીવર્ગ. દોષક્રવાર એમ કહેવામાં આવે છે કે સુધારાના કાર્યમાં સ્ત્રીઓજ હરકતો નાંખે છે. પણ તે વાત ખરોખર નથી. ગાંધીજી બિહાર ગયા ત્યારે પડદામાં રહેતી સ્ત્રીઓને તેમણે પૂછ્યું કે તમે કેમ બહાર નથી નિકળતા? ત્યારે જવાબ મળ્યો. અમે તો તૈયાર છીએ પણ પુરુષો ક્યાં નિકળવા દે છે? આ પ્રશ્નને ઘણીવાર હરકત પુરુષો તરફની હોય છે. બે સ્ત્રીઓને સુધારાના પ્રયોગની માહિતી આપવામાં આવે તો તેઓ તેના ઉદ્દેશમાં ઘણીજ મદદ કરે.

હવે સંસાર સુધારા પરિવર્તન કામકાજ સુચારુતામાં જ ચાલે છે, જીવિતને તે સમગ્રતા વારં નહિ લાગે. તે સાથે પુરુષવર્ગે આ સંજોગો તેમની સાથે ઘરમાં અને બહાર, વાતો કરવાની તક સુરે બેઠે નહિ. જે આમ થાય, તે સાધારણ જ્ઞાનવાળી જીવિતો પણ ધરી શકે. મી. સક્કાઈની સહાનુભૂતિથી જન્મનાળેન સક્કાઈએ કેટલું સાફ કાર્ય કર્યું હતું તે આપણે જાણીએ છીએ. હમણા મદ્રાસ પણ આવો એક દાખલો મળ્યો છે, તે મીસીસ રંગરાવ નામના સ્વર્ગસ્થ બાઈનો છે. તેમનાં પ્રથમ શ્રાદ્ધ સમયે તેમની પુત્રી સુધારાવે તેમનાં જીવનનો કાંઈક વૃત્તાંત કહ્યો હતો તે જાણવા છે. મીસીસ રંગરાવ કાંઈ ખડુ બહેલા નહોતાં. તે કદાચ મરાઠી જનરની જોડે લખી વાંચી બેસતાં હતાં પણ પતિના અહવાસથી, પતિની હમેશાં સુધારાની વાતો સમજાવવાની ટેવને લીધે, તેમના જીવન સુધારા તરફ વળ્યા હતા. તેમનો જન્મ ૧૯૬૨ માં થયો તે ૧૮૯૭ માં પ્રીતિભોજન, નાતજાતના બેઠવિનાનું ભોજન તેમણે કર્યું હતું અને તેમાં ખડુ જીવસાહચી ભાગ લીધો હતો. તેમણે પોતાની બન્ને છોકરીઓને કોલેજનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તેઓ જ્યાં જોડે એક એ. સુધી ભણી, ત્યાર પછી આગળ ભણવા મદ્રાસ જવાનું હતું મીસીસ રંગરાવ પોતે જે છોકરીઓને લઈને મદ્રાસ ગયાં ત્યાં Y. F. C. A. ( પ્રોસ્ટિટ કન્યાઓની એસોસીએશન ) માં જઈ પહોંચ્યાં. ખાવાનું માંસાહારી હોવાથી પોતાના કાકાનું ઘર હતું ત્યાંથી ખાવાનાની વ્યવસ્થા કરી અને જે છોકરીઓને કોલેજમાં લખાઈ કરી. મી. રંગરાવ અસ્વસ્થ બનતા નહોતા. ૧૯૦૭ માં તેમની નિશાળ નિકળી હતી તેમાં તે ભાગ લેતા હતા. અને મીસીસ રંગરાવ પણ તેમની સાથે જ હતાં. આ દરમિયાન તેમના ગામના લોકો તેમની સામે થયેલા હતા. એકવાર તે મીસીસ રંગરાવને ઘેર, ઘેર, એમ કરીને બજારમાં ખૂંચી પાડી હતી. એકવાર એમનો નાનો છોકરો બજારમાં આગળ લેવા ગયો હતો, ત્યાં દુકાનદારે કહ્યું કે - તું તો ઘેર છે, નિકળ મારી દુકાનમાંથી. તે બિચારો રડતો ઘર ગયો ત્યારે મીસીસ રંગરાવ, વાત સાંભળી હસ્યા; અને ત્યાં ગામના લોકોના ગમે તેટલા વિરોધ છતાંયે તેમણે પોતાનું કામ છોડ્યું નહોતું. આ પ્રમાણે આ બાઈએ, પોતે સાધારણ શિક્ષણ મેળવેલું હતું, છતાંયે સુધારાના મહાકાર્યમાં ઘણી મદદ કરી હતી. તેમના દાખલા ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ.

કે કે દરેકજણે સ્ત્રીઓને સુધારાના પ્રયત્નો સંજોગથી પાતો કરવી, અને દરેક કામમાં તેમને સામેલ રાખવી. સ્વ. લાલશંકર ઉપાધ્યાયશરના પત્ની દિવાળીબેનો દાખલો પણ અમદાવાદમાં જણીતો છે. અને તેમનું કૃષ્ણાંત પણ આ શીખામણજ આપશે.

મુખાઈ ઈલાકાનો સરકારી કેળવણી ખાતાનો છેલ્લો (૧૯૧૯-૨૦)

નો રીપોર્ટ, બહાર પડ્યો છે, તે ઉપરથી જોઈ

મુખાઈમાં શ્રી શકાય છે કે કેળવણી પાછળ ખર્ચ વધારાતું જય કેળવણી. છે. આ એક સારી વાત છે. કુલે ખર્ચ ૨૩૫

લાખ થયું છે. તેમાંથી બીજા ભાગનું તો ફી,

દાન, કે હિરાણા તરીકે લોકોએ આપ્યું છે. છાત્રીઓની કેળવણી

પાછળ ૨૮ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા છે અને તેમને માટે કેલવણીનો

અંદાજો ૧૬૫૨ હતો. પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતી બાળાઓની

સંખ્યા ૧,૭૭,૬૫૪, હતી. માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યા-

ઓની સંખ્યા ૧૦૪૮૨ હતી. આ કન્યાઓમાંથી ૨૨ ટકા યુરોપીયન

અને યુરેઝીયન હતી, ૨૬ ટકા દેશી પ્રિસ્ટિ હતી, ૨૧ ટકા પારસી

હતી, ૮ ટકા બ્રાહ્મણ હતી. ૧૫ ટકા બીજી હિંદુઓ હતી, એક ટકા

મુસલમાન હતી. આ પ્રમાણે જોતા મુસલમાન કન્યાઓમાં કેળવણી વધે

તેવા પ્રયત્નો થવાની જરૂર લાગે છે. યુરોપીયન તથા દેશી પ્રિસ્ટિ અને

પારસીઓની વસ્તિ જોતાં તેમનામાં કેલવણીને પ્રચાર ઘણો સારો કહે-

વાય. હિંદુઓની વસ્તીના પ્રમાણમાં તેમનામાં કેલવણી ઓછી કહેવાય.

કન્યાઓનાં સામાન્ય સિદ્ધાંત વિષે ખીસ ક્રુક આ હેવાલમાં જણાવે છે

કે: "હાલની કન્યાની કેલવણી અને ભવિષ્યનો માતાના કાર્ય વચ્ચે જ

ભેદ મેં જોયો તેથી મને ઘણાજ અચંચો લાગે છે. શાળામાંથી કન્યા

કેવળ એક વિધાર્થી તરિક્કજ બહાર આવે છે. અને પછી તે તરતજ

પરણ છે અને તેને લાગે જુકવ્યવસ્થા અને બાળઉછેર ખન્ને આવે છે.

આ માટે તેને કેળવણી મળી નથી હોતી. અને મઝીયારા કુટુંબો પણ

હવે ઓછાં થયાં છે, અને ઓછાં થતાં આપ છે, એટલે તેમાંના પુત્ર

વડીલોની મદદ પણ તેને હોતી નથી...અત્યાર, સુધીમાં એવી કાંઈજ

યોગના કરવામાં નથી આવી કે જ્યાં "કન્યા" અને "માતા" બે વચ્ચે

બેના શિક્ષણ અને કાર્ય વચ્ચે-કાંઈ સંધાણ થાય. આ સંધાણનો કોઈક

જાઈ રચવા જોઈએ, કે જ્યાં આજની વિદ્યાર્થીને માથે ઘર આવે ત્યારે



તેને સુઝવણી થાય નહિ. આ માર્ગે તે શાળામાં શૃદ્ધવ્યવસ્થાનું શિક્ષણ આપવાનો છે. કન્યાઓમાં સાચા શિક્ષણનો પ્રસાર કરવાની કાંઈ પણ યોગ્યતા દરવી હોય, તો તેમાં શૃદ્ધવ્યવસ્થાને સ્થાન મળવું જોઈએ.”

આ રૂ ત ર નું

**અમૃતપિંદુ** (રજીસ્ટર્ડ નં. ૮૪૧-૧૦)

ઝાડો, હાલડી, મરડો, અણર્થ માયાનો દુખાવો, કમ્મરનો કે હાડકાનો દુખાવો, દાંતનું કળતર, વીંછીનાં ઝેરી ડંખ, વગેરે અનેક રોગોમાં તત્કાળ ફાયદો કરનારી ઘણીજ અકસીર દવા છે. ખર્ચા દવાવાળા વેચે છે.

**The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.**

ધી યુનીવર્સલ ફાયર એન્ડ જનરલ ઇન્શ્યુરન્સ કંપા. લીમીટેડ.

ધાપણ:—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.

દરેક ભંતના આગના તથા દરીયાઈ વિમા દેરીફના ભાવથી લેવામાં આવે છે.

વિગત માટે લખો:—

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ:—	}	એમ. કાનેલ એન્ડ કં.
૨૫-૨૬, ચચ ગેટ સ્ટ્રીટ,		
ફોર્ટ, મુંબઈ.		મેનેજીંગ એજન્ટસ.

## પંચામૃત.

( સંશોધક, રા. મનહર. )

૧. ઠાંઈ પણ આદમી જ્યારે પોતાના સ્વાર્થને ખદલે સમાજનું કેત વિચારે છે ત્યારેજ તે સાચો મનુષ્ય બને છે. ધનામની પ્રાપ્તિ મથવા સજામાંથી મુક્તિને ખદલે આવી ઉલત અને સંપૂર્ણ ઉદાર માનને આપણા લક્ષમાં નિરંતર રાખવાની છે. મોરિસ.

૨. દ્રવ્ય એ ખર્ચવાને માટે અને માનપદ રીતે સત્કાર્ય કરવા માટે છે. બેકન.

૩. માનવ જીવનનાં અડધાં દુઃખ દયા, પરોપકાર અને સહાનુભૂતિની નિવારી શકાય. બેકન.

૪. જે મૃત્યુ પછી ધર્માંદા કરવાનું લખી જાય છે તે ખરી રીતેજેતાં પોતાના કરતાં પારકાના દ્રવ્ય વડેજ પોતાની ઉદારતા ખતાવે છે. બેકન.

૫. લલમનસાધને હું ટેવ કહું છું, અને સ્વભાવિક દયા ને વૃત્તિ કહું છું. આ ગુણો ધૈર્યરી હોવાથી બીજા સર્વ ગુણો અને મોટાઈ કરતાં ક્રોધ છે, અને તેના સિવાય માણસ એક જીવોગી, તોફાની કંગાલ પુતળું છે. બેકન.

૬. સાચામાં સાચા પરોપકારી જેજ માણસો છે કે જોયા દુઃખ, પરાધીનતા અને નિરાશ્રિતપણાને અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે; અને આથી કરીને તેઓજ છે કે જોયા! ગરીબોને સ્વાશ્રયો થવામાં ખંતથી મદદ કરી રહ્યા છે. સ્માર્થલેસ.

૭. જે ગરીબને આપે છે તે પ્રભુને ધીરે છે. સોલોમન.

૮. જ્યારે એક પરોપકારી માણસ મરણ પામે છે ત્યારે તે જે પ્રકાર મૂકી જાય છે, તે તેના કુટુંબથી દૂર દૂર વધીના વધી સુધી માણસોને માર્ગ અજવાળે છે. લોગકેસા.

૯. દયા ઠાંઈ વસ્તુ આપવામાં સંભાળેલી નથી, પરંતુ હૃદયની નમ્રતા અને ઉદારતામાં રહેલી છે. કેટલીકવાર માણસો ઠાંયળીમાંથી પેસા આપે છે, પણ સહાનુભૂતિ જ્યવવા આશ્રયન આપી શકતા નથી. માત્ર પેસાનાના દાનનું ખડું મૂલ્ય નથી અને કેટલીકવાર તો તેવાથી નેકશાન થાય છે. પરંતુ સાચી દીલસોજીમાંથી ઉદ્ભવતી દયા અને ચારપૂર્વક આપેલી મહાયમાંથી હંમેશા આરા પરિણામ આવે છે.

# બાળક.

પ્રસ્થક ૨. ]

ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૧.

[ અંક ૨. ]

## આમાં સૌથી વધારે હાલો કોણ ?



એક વખતે અમારની રાત્રે એક આંધળો, એક બહેરો, એક લંગડો, એક નાગો એમ ચાર જણા ભોગ થયા. સરખે ગરબી બેઠી હોવાથી તે લોકોએ ગમ્યા મારવા માંડ્યાં. આંધળો બોલ્યો કે બાપુ, પેલા સાંઘામામાની અંદરની હરણી બેઠ કે ? તે હરણીનું ખરચું તે હરણીને કેવું ધાવી રહ્યું છે તે હું અહીંથી દેખું છું. ત્યારે બહેરો બોલ્યો હા, હા, હા, હાથી વાત હરણું ધાવે છે તેનો અવાજ હું અહીં સાંભળું છું. બે જણા બોલ્યા ત્યારે લંગડાનો વારો આવ્યો, તેણે પણ ટાઢા પેરનું ગમ્યું માર્યું, ત્યારે આપણે હાલો જલદી જલદી જોવાને રોકી જઈએ. હવે નાગાનો વારો આવ્યો. તેનાથી ત્રુપ કેમ સહેવાય ? ખમ્મા બાપુને, પણ મારગમાં બહારવટીયાને બહુજે ભેડ છે જવાદો નહીંતર નાહક લુટી લેશે તો પાછી પીડા થશે. બોલો આ બધામાં હાલું કોણ ?

લી. મહીલાલ પીતામ્બરદાસ.

કિમર ૧૪, મોરણ પ ગું.

## ખાળ રમત.

સ્થળ બગીચો—લાઇ બહેનનો ચંવાદ-વિષય શુભાળકળી.

રાગ ચંપાઇ જેવો.

લાઇ— કળી ખંરી ખીલી શુભાળ,  
ફરફર પાંખણી યાય શુભાળ.  
ઝેન મને તોડી લાળ,  
સો પુલોમાં ગમે શુભાળ.

બહેન— શુભાળ લેવા જતાં લાઇ,  
હાથે કાંટા વાગે લાઇ.  
શુભાળમાં રડ સી છે લાઇ,  
લ્યો ચંપાને સુધો લાઇ.

લાઇ— ચંપાનો સોનેરી રંગ,  
શુભાળનો આછો રંગ.  
મને ગમે સુધવો શુભાળ,  
બહેન મને તોડી દે શુભાળ.

બહેન— “કાંટા ખાતાં મળે સુગંધ,  
મનહર સુંદર આછો રંગ.  
સુખ માટે દુઃખ ખમવું પડે,  
લાવું ના તો લાઇ રહે.”

લાઇ— સુખ મળે વેડે ને દુઃખ,  
દુખની પાછળ આવે સુખ.  
ખાને જાંયુ કહેતાં જોમ,  
જાગે દીકું 'સાચું' તેમ.

‘સાઈ’ મોતીલાલ મથુરભાઈ મહુધાવાળા

સ્વર્ગ ક્યાં છે ?

## સ્વર્ગ ક્યાં છે ?

એક પાંચ પેસે સુધી વાડીવાળો જે વરસે ૨૦૦૦ રૂપિયાનું રૂ ઉગાડી શકતો હતો તે એક પાદરીને શહેર બહાર મળ્યો, અને તેમને પુછ્યું “ જોન સાહેબ તમે, સ્વર્ગ ક્યાં છે તે મને કહી શકશો. ” પાદરીએ જવાબ આપ્યો “ હા ખુશી સાથે, તે ક્યાં છે તે હું તને કહીશ. ” તું શહેરમાં જા અને ગાડામાં થોડો સામાન ( કરીઆણાં ) પેટી ટેકરી પર એક વિધવા રહે છે, ત્યાં લઈ જા. તેણી અને તેણીના ત્રણ બાળકો માંદા છે. તેથી તારી સાથે એક સારવાર કરનારી અને એક સંધનારને લઈ જા, પછી તું પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરજે અને ત્યારે હું સ્વર્ગ ક્યાં છે તે જોઈ શકીશ. ”

જીજે દીવસે તે પાદરીને તેજ વાડીવાળો મળ્યો તેને શહેર ખુશાલીથી ભરપુર હતો. તે બોલ્યો “ જોન સાહેબ તમે તદ્દન ખરું કહ્યું, તમે મને જે કહ્યું તે મેં કર્યું. હું એક ગાડું ભરીને સામાન તે ગરીબ વિધવાને ત્યાં લઈ ગયો. તેને આથી એટલું બધું લાગી આવ્યું કે તે રડી પડી. પછી ત્યારે મેં પ્રાર્થના કરી ત્યારે મને એમ લાગ્યું કે હું સ્વર્ગની તદ્દન નજીક હતો અને મારી છાંટગીમાં કદી ન ભોગવેલી એવી મનની શાંતિ મેં ભોગવી. ”

પછી મેં સારવાર કરનારીને અને સંધનારને રહેવાની જગ્યા કરી આપી અને તેને મેં વચન આપ્યું કે તેને ક્યાં સુધી મદદ કરીશ ત્યાં સુધી તે જરા પંથું દુઃખ ભોગવશે નહિ. આટલું કયો પછી હું ઘેર પાછો ફર્યો. ” ખરે જુખી હોય તેને જાનતી મદદ કરવી તેજ ખરું સ્વર્ગ છે.

## અક્ષલ વેચનારની દુકાન.

~\*~\*~\*~

એક માણસે ઘણા ઘણા વિચાર કરી ઘણા ઘણા વેપાર કર્યા પણ તેને સારો નફો થયો નહિ. પછી છેવટે મહેનતથી તે ઘણો નિરાશ થઈ ગયો અને શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. છેવટે તેણે ઘણા વિચાર કરી એક દુકાન માંડી, અને તેના પર “અક્ષલ વેચનારની દુકાન” નામનું પાટી ઉંચાડ્યું. એક વખત એક છોકરો એક આનો લઈ અક્ષલ લેવા આવ્યો અને કહ્યું “મને એક આનાની અક્ષલ આપો.” તેણે એક આનો લઈ છોકરાને એક કાગળ પર લખી આપ્યું કે “જે માણસો લઢતાં હોય ત્યાં ઉભા રહેવું નહિ.” પેલો છોકરો નવાઈ પામ્યો કે એક આનામાં આટલો કાગળનો દુકો ! પણ તેને લાગ્યું કે આ કોઈ દિવસ કામમાં આવશે. ત્યાર પછી તે છોકરો ૧૬-૨૦ વરસનો થયો ત્યારે તે એક દિવસે ઘણા પર બેસી બહારગામ જતો હતો. તે વખતે રાખનો કુંવર અને તેનો મિત્ર શિકાર કરવા ગયેલા ત્યાં બંનેને વાત કરતાં કરતાં લઢાઈ થઈ તે વખતે પેલો માણસ ત્યાં થઈને જતો હતો. પેલી ચિંટીમાં લખ્યું હતું તે સારી પેઠે યાદ હતું એટલે ત્યાંથી તે પાછો વળ્યો. હવે કુંવરનું ખૂન થયું ને મારનારને ફાંસીની શીક્ષા થઈ અને તે વખતે ત્યાં થઈને એક માણસ જતો હતો તેણે કુંવરને મઠક કેમ ન કરી એવું આજ સુધી બે વરસની કેઠની શિક્ષા થઈ એવું પેલા માણસે સાંભળ્યું ત્યારે તે મનમાં બોલ્યો “અક્ષલ વેચનારની દુકાન કેવી ?”

અ. વી. સ્કુલ  
ધોરણ ૩ ભૂ.  
આડ. ૧૧

હિંમતલાલ ચુનીલાલ શાહ.

૬મ્મર વરસ ૧૫.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજી કાખરાજકૃત પુસ્તકો.

૧. નીંદાખાતું (અખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦

૨. જમશેદ (કસની નાટક.)

૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦

મિસસ હેન્ડ્રીસ્ટની અખ્યાત

વૈત્તિકાના અનુવાદ:-

૧. હખિયારી ખતુ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. લીબો હારહારીઓ. ૨-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

હાસ્ય રસિક બોધદાયક વાર્તા

ચાલીશ હજારનો ચાનજી

ભાગ ૧ લો ૩. ૩-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

ભાગ ૨ જો ૩. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

પવિત્ર તહેવારો પર શાહના-

માનું પાંચન દરેક ઘરમાં

કરી શકાય, માટે મંગાવો-

સંગીત રસતમ સોહરાજ

કાખરાજની રસીલી કલમથી

લખાયેલું જેમાં શાહનામાનાં દા-

સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાંર મધુર

રાગરાગણીમાં બેડેલાં પદ્યો ત

તેની સહેલી સારી ગમ સાથે

છે, જેથી હારમોનીયમ પર

ઠાપ પણ વચાડી શકે છે,

અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિ. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૬

ઉપલાં પુસ્તકો સ્ત્રી-બાળ

બોદિસમાં મળશે.

૧૧૩, એલફેનેડ રોડ, ઠાટ, મુંબ

સ્ત્રી-બોધ બોદિસમાં મળતાં

બીજાં પુસ્તકો.

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિલાસ

પુસ્તક બીજું-૨૨ વાર્તાઓ

અને ૫૭ ચિત્રો. કિ. ૨-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. સંસાર સુધારો- (સીબોધની

૫૦ વર્ષની જયુબીલીનો અંશ.)

૭૭ સુંદર ચિત્રો સહિત.

કિ. ૧-૮-૦. ટ. ખ. ૦-૫-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-

ર્તાઓ-બુમાસ્તાની મની

કર્તો: પુતલીબાઈ કાખરાજ.

'સ્નેહ કે મોહ' કર્તો સ્વ.

બોમીન્દરાવ દીવેડીઆ કિ.

૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

તમે

સ્વદેશીને હિસેજન આપવા  
સાચી દવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખચાવ કરવા

ચાહો છો ?

જોમ હોય તો વાપરો અને વાપરનાનું કહો.

**ઝંડુના રામખાણુ દવાઓ**

જોના ઉમદાપણા માટે  
અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સમ્મેલન તરફથી  
સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

**ખાળા ગોળી—** તોલા એકના  
આના કરી

કેફ વગરની

તંદુરસ્તી બદાનાર  
તંદુરસ્તી રક્ષાવનાર  
કૌવત આપનાર  
કૌવત બાળવનાર  
હસાતનાર-રમાતનાર  
મીઠી ઉંઘ લાવનાર

તદન સલામત

તમારા ખાળકને અદાણુ કે એવા ખીબ કેફવાળી  
ખાળાગોળી કદી ન આપતા ખાળકની  
જીવનશક્તિનો એ કાય કરનાર છે.

**ઝંડુ** શર્માસ્થિટિકલ વક્ર સ, લીમાટેડ.

—દુકાન—

—કારખાનું—

જીની મહાજનવાહી, કાલબાદેવી | એલ્ફીન્સ્ટન રોડ; મુંબઈ નં. ૧૩

મગદૂર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાંધસ લીસ્ટ મંગાવો.



# ડ્રીન્ક ચોકોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હયામાં હયા જાતનું પીણું ઓછામાં ઓછા ભાવે આ પીણું જગતમાંના બધા પીણા કરતાં હિલ્કેટ હોઈ સ્વદેશી તરીકે વધુ પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ આવા જીવન ભાવમાં આવું હિતમ પીણું કોઈએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના હિતમ અભિપ્રાયો છે. તે એક ખોરાકની પણ ગરજ સારે છે. બાળકો અને વિવાર્ધો-ઓને માટે લાભદાયક છે. ચકા, કોફી અને પરદેશી ચીજો વાપરતાં, 'ડ્રીન્ક ચોકોલેટ' એ નામ યાદ રાખજો. તાકીદે ઓર્ડર આપો.

મેસર્સ ઠાકોર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન. કોટ-મુંબઈ.

તેયાર છે!

સચીન શંક

તેયાર છે!!

શ્રી કુંલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

:( લેખક—સ્વામી હંસ.)

અનુવાદક—બીરીલસકર ભગવાનજી ખરેક—(વીનાયક)

જેની અંદર સાદરીક પ્રવાસ, હીમાલયના સુંદર દેખાવો, સમ્રાજી કસોટી, તપનું રૂળ, ચોગની સીદ્ધિઓ, ભગવાનના દર્શન વીગેરે અનેક લગભ પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલ છે. આ ગ્રંથની અંદર શ્રી સુરેશ્વરનાથનું ચરીત અને તેના શીષ્ય સ્વામી હંસનું જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર કાગળ અને બાહરીંગ સહીત મુલ્ય રૂ. ૨) છે.

મુંબઈની સ્કોલરશીપ કોર્ટનાં ચીફ જજ સાહેબ, આ પુસ્તક માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

શ. ચીમનલાલ,

“શ્રી કુંલાસ માનસ સરોવર દર્શન” વાળું પુસ્તક હું ભેઠ મંથે છું. આવજ એ વીપય કોઈ એક ચોખ્ખાનીયામાં પાંચેલો મને સાંભરે છે. એમાં લખેલી હકીકત બહુ દેરત બારેલી છે એટલું જ નહીં પણ તે વાંચતાં ખરો રસ પડે છે, અને તેમાંથી બહુવાનું મળે છે. માનસ સરોવરને લગતાં શુભરાતી શાધામાં ઘણાં જોડાં પુસ્તકો છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થયે બંદર આવકારદાયક થઈ મંડયે. લી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી.

ટેલીફોન નં. ૪૪૭૩.

પ્રગટ કર્તા—ચીમનલાલ ર. દેસાઈ.  
તાં. ૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન. કોટ-મુંબઈ.



શક્તિયેપ્પાવર

# પાટણકર દાનિકાર

આ સિરેપ લેવાથી કડકી, અગ્નિનું મંદ થવું, સ્વખા- વસ્થા, છુલ્લુજ્જવર, (ધગી) દમ, ખાંસી, ક્ષય, ધાતુવિકારને લ- ગતા તમામ દરદો, કમતાકત પશું, વિગેરે વિકારો દુર થાય છે, આડો સાફ આવે છે, છુખ લાગે છે અને ખોરાક પાચન

થઈ શક્તિ આવે છે ક્ષિયોને ક્ષય જવી લાગતી અશક્તિ, ન્હાના ખાળકોના પેટનું મોઢું થવું, લાવપગનું છુલાપણું વિગેરે દુર થઈને તેઓ પુષ્ટ થાય છે.

સુપ્રસિદ્ધ ડા. મેન અને ખીન્ન ડાક્ટરો, વૈદો, વિગેરેના હૃત્તમ અભિપ્રાય છે. ખાટલીની કિ. રૂ. ૧) નણ ખા. ની કિ. ૩) પોસ્ટ ખર્ચ છુદ્ડ. ધધી પ્રસિદ્ધ દુકાનોમાં મળશે.

તાવને માટે

# પાટણકર

એચુ-મિદ્ધર

મુખ્ય સરકારના એચીફ

દયરલ કેમીસ્ટે તપાસી પછી સારો અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો છે. અને લોકપ્રિય ડો. લડક-

મકર. એમ. ડી. એમ. એ. વિગેરેના અત્યુત્તમ અભિપ્રાય મળેલા છે, ચાલુ, ઇન્દુલ્લેખ, મેલેરિયા, તાલીઓ, આંતરીઓ વિગેરે કાઠપણુ જાતનો તાવ હશે તોપણ તાવ આંગમાં રહેતો નથી. પસીના આવીને તાવને સાફ મટાડે છે. એ હમારા એચુમિદ્ધરમાં ઘણા ગુણો છે. ખાટલી એકની ધ્રામ્મત રૂ. ૦.૧૧. ૩ ખાટલી- ના રૂ. ૩.૦૦ રૂ. ૨) ૬ ખાટલીના પોષ્ટ ખર્ચ છુદ્ડ.

ગરમીની દવા.

તદન જાડના મુજિયાનોજ ચર્ક છે. મોઢું આવડું નથી. લજરો દર્દીઓ સારા થયા છે. ૧૫ દીવસ ચાલે એટલી દવાની ખાટલીની કી. રૂ. ૨૦ દાવસ માટે રૂ. ૫૦ ચાંદી માટે મુકમ રૂ. ૧.

પાટણકર કેલેન્ડર ૧૯૨૨.

મુખ્યમાં ગયા વર્ષમાં તુર્તાતુર્ત હપયોજ કરવાથી સેંકડો રોગી સારા થયા છે. દવાખાનામાં સર્ટીફિકેટ છે. ૧૦ ગોળીની ખાટલી એકતા રૂ. ૧) ૨૫ ગોળીની ખાટલીના રૂ. ૨ દલદી લઈ કરવા માટે રૂ. ૦.૧૧ સો રૂપિયાના માલની ખરીદી કરનારને એન્ગ્રેસી મળી સકશે.

પાટણકર, માયદેવ અને કંપની, દવાખાનું, ગીરગામ, મુખ્ય

પ્ર.સ. એક વેલ્લના સર્જન ડાક્ટર પાસ ફેલી દયા.

## ગ લી જ વ ન.

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત રતુ, પેડુમાં દુખાવો, હિસ્ટ્રીઆ, સુવા-  
રોગ, ઠોઠે રતવાં જીર્ણવર તથા ગર્ભાશયના રોગ નાશ પામી ગર્ભ  
રહે છે. આ દવાથી આરા મુકેલી મોટી હમ્મરની સેંકડો સીચોનાં  
ઘેર ઘોડીઓ ખંધાયાં છે. સર્ટીફિકેટ ડા. તુલજરામ જી. ખાંડવાળા  
એલ. એમ. એન્ડ એસ. “તમારી દવાઓ અકસીર છે” આણંદરાય  
હી. દવે બી. એ. એલ. એલ. બી. રાજકોટ દવા વાપરી સંતાપ થયો  
છે. મણીલાલ નભુભાઈ બી. એ. નડીઆદ દવાઓ ઘણી સારી છે. મા-  
જીકલાલ બા. ચાણુદાર દાંતા તમારી દવાથી અ. નો જન્મ થયો, વાડી-  
લાલ. ચોકસી વેજલપુર તમારી દવાથી બે સંતાન થયાં. દાદારશ્રી  
પૃથ્વીસીંહજી સુદાસણ તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ‘ધનામ રૂ. ૫૫૦’  
સ્વીકારશે. દાદાર સા. વડાગામ તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ‘ધનામ  
રૂ. ૧૨૫’ લેશે. કનકશંકર બી. સીરસ્તેદાર હાઈકોર્ટ મુંબાઈ. જહોર  
ખખરશી હગાએલાએ તમારી દવાને અનુલવ લેવો જોઈએ. વીક્લદાસ  
વી. માણસા તમારી દવાથી બાળકો જનમી સરત પ્રમાણે રૂ. ૧૦૦)  
મોકલ્યા છે. યાસીનખીઆ બી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર કોલોલ, તમારી દવાથી  
છોકરી જન્મી છે. શેઠ સકળચંદ દો. માણસા તમારી દવાથી થી. નો  
નો જન્મ થયો. દોરાબજી દા. આ સગાં મુંબાઈ બેંક પુના, હિસ્ટ્રીઆ.  
લોહીવા ને પ્રદર નણ દરદીઓ તમારી દવાથી ૨૪ કલાકમાં સાજાં  
થયાં. કુલચંદ મહેતા સ. આ. સર્જન મેસોપોટામીઆ તમે દવાની દિનત  
રૂ. ૫૦) રાજો કમતી છે. ચંદુલાલ હ. ઝંપડાની પોળ અમદાવાદ,  
દવાથી કાયદો છે. કૃપાબાઈ રા. હે. મા. સાંદરા, હું નહોતી ધારતી કે  
સોવર્ગની શોધ આટલી ફોલમંદ નીવડશે. કેશવલાલ જી. ડોક્ટર-  
માણસા, તમારી બે દવાઓ અજમાએશમાં લીધી ગુણ લખવા મુજબ  
છે. મહારાણાશ્રી જયવંતસીંહજી દાંતા ઓરતોના રોગની ચાર ડબ્બી  
બીજી વી. પી. થી મોકલ્યા. મહેરબાનુ ડાયર તમારી દવાઓ રામબાણ  
છે આઈમાઈ જી. પટેલ તમારી દવાથી મને સારો કાયદો થયો છે.

કેટીસ્નાન પોટલીઓ ને ખાવાની દવા પોટમાં વી. પી. થી મોકલી  
સીચોનાં હડીલા દરદો દુક વખતમાં મટાડીએ છીએ. બીજની દવા ખાઈ  
કંટાળેલા એક વખત કામ પાડી જુઓ ગલજીવન દવાની ફિ. રૂ. ૩.

પત્રવ્યવહાર નીચેના (આડંબથી કરો—

ગંગાળાઈ માણસાંકર હે. મી. (વક્ટોરીઆ સ્કુલ  
સુ માણસા, (ગુજરાત).

૧૧ ઈશ્વરગીત કૃષ્ણકલ

વલ્લભ કું. લી.

મુખ્ય અને વરોદરા.

વેળાદેખત રોનીક સીરચ—દેશી  
દિવિવામાંથી શાસ્ત્રીય રીતી અનુસાર  
ભવેલી શક્તિની દવા (૧) પાચન-  
ક્રમ વધારે છે અને સંતીરને અધુર  
તા આપે છે.

(૨) લીવરને પોતાનું કામ, અન્ન-  
ને નિયંત્રિત કરવાની શરીરને નિ-  
તી બનાવે છે.

(૩) અંજલુની વ્યાધીનો નાશ કરે  
અને આત્માગર્ભને લાક્ષણ આપે છે.

નોટ—અર્ધલી તેમજ સુવાવડી

આને પણ આ દવા આપી શકાય

તેથી સુવાવડન 'લાઝુ' થઈ શકે

તી, અંજલુ કાઝ ગળા દોષ તે ગરી

ય છે. દિ. દર ખાટીના રૂ. ૧-૨-૦

બ્લીશિરો શેરફેટ કંપાઉન્ડ

રૂપ—(જ્ઞાનવન્દુને શક્તિ આપનારી

મુખ્ય દવા) ગાણસના જ્ઞાનવન્દુઓ

અને મગજમાં બ્લીશિરો ફેરફેટનાં

તે રહેલાં હોય છે. તેનું પ્રમાણ ધરી

ય છે, ત્યારે 'સાધારણ' આરોગ્યતા

ને શક્તિ વધી રહે છે. અને નુકસાન

હાં સંપ્રાપ્ત થઈ દરેક લેખક સાથે

તેની શરીરને દુરલી રીતે માફક

ભવે તેવાં તરવાંમાંથી બનાવેલી આ

દર્શિય દવાનો ઉપયોગ કરવાની પડેલી

સટ પુરી પડે છે; જેઓ મગજનો

અંગણને પ્રસારી નિરોધ બહુતો

પ્રેમ તેમજ અધુર આ દવા પાવતી.

દીપ્ત દર ખાટીના રૂ. ૧-૨-૦

(મોટી આઈડી.)

(નાની સાઈડ.) ૦-૧૪-૦

મોટા બનાવડે માટે ફેલેસેંગ મનાવેલી

મળવાનું ઠંકાણું—ધી ઈશ્વરગીત

કૃષ્ણકલ વલ્લભ કું. લી.

પ્રીતેસ શ્રી—સંભળી.

ઈશ્વરગીત નામનું આ તંદુરસ્ત

કેમ હોય છે ? કુમારિકાઓ ચોખ્ખા-

યમાન બનવા સું દરે છે ? અને

સ્ત્રીઓ સદાય ઉત્સાહિત થતા

આખી હંદગીકેમ ખુશીમાં ગળે છે ?

આ બધાંય લાંબી છંદની લોખંડે

તેનું કાંઈ કારણ ? તમે તેમના જેવાં

ચાવ તે ગમતું નથી ? તમારાં બાળક

અને કુમારિકાઓને ચોખ્ખાવવાં નથી ?

તેનો પ્રપો સેદ તેા કસોય નથી ?

તંદુરસ્તીના નિયમે બેળવવા કર્પસંત

આકર્ષક અને ચોક્કાસમાન બનવા તેઓ

સું વાપરે છે ?

દરેક ભતનાં સુગંધીદાર પાવરે,

સ્વચ્છ અને મુખરૂં રહેવા માટે તરેલું

તરેલના સાંજ, નામેના જેવા કાળા બ-

ગ્ગર પાળ બનાવવા માટેનાં પદાર્થો

ખુશબોદાર દેર ઓછામાં ઓછું બે-

નાવી બળ આપે તેથી નિર્દોષ દવાઓ;

અને દુરલી રીતે - સમવાયણ કેમ

એ બધું પાપરડું તેમાં દોશિયારે બે-

નનું કાંઈ કામ નથી.

ઈશ્વરગીતનાં કાંઈ બાળોંઓ સાંધે

સાંધે સંભંધ પેસાવનાં એકલા

બાંહેલીઓ—

મેસર્સ આર કાંદાર એન્ડ કો,

૨૨, ઈશ્વરગીત રોડ, કાંદ. મુંબઈ.

જેમાંની દરેક તમારે લેવડે ?

જીવંતીય તેમજ દુરલ લાભ-લોક

કાંઈ સમયે પર પડેલીની કરવામાં

આવશે.

# સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તાક ક્રમ મુ. ]

એપ્રિલ, ૧૯૨૨.

[ અંક ૧ ધો.

## અનુક્રમણિકા.

વિષય.	લેખક.	પાનું.
૧ મનુષ્યાર્થના.	... - તંત્રી ..	...૧૫૫
૨ મનુષ્યીય.	...૨૧. કેશવમસાદ દેસાઈ	...૧૫૬
૩ એક અંતઃકર્મની કથા.	...૨૧. હનુમસાદ દેસાઈ	...૧૬૧
૪ સામોનોયમનો અભિગત.	... હેન ગ્રેમોલા મહેતા	...૧૭૦
૫ વધી પડેલી કુમારીકાઓ(વાતી)	...બાઈ પુતળીબાઈ કાપ્રાઈ	...૧૭૩
૬ શુદ્ધચવનની ચુંદરત.	...૨૧. કેશવમસાદ દેસાઈ	...૧૮૭
૭ નોંધ ..	...અધિપતિ ..	...૧૯૩
૮ જીઓ અને હવચ ચિસલુ...	...૨૧. કેશવમસાદ દેસાઈ	...૨૦૧
સ્ત્રીઓનો આજીવિસાગ.		
૧ ૧૩ હપર	... લેવક ...	... ૨૧
૨ દેલા હેલ દેલા હે.	...૨૧. હરિલાલ મનુલાલ ડાયા	૨૫
૩ ગામડાની મુસાફરી	...સૌ. ધરાવતી દીવેટિયા	... ૨૬

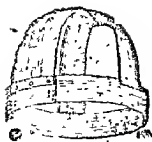
નંત્રીઓ:—બાઈ પુતળીબાઈ કાપ્રાઈ.

શ. કેશવમસાદ હામલાલ દેસાઈ; ખી. એ.

દ્રષ્ટા:—હનુમસાદ દેસાઈ, મહેતા,

"સ્ત્રીબોધ જોડિસ"—ધીરમસાદ દેસાઈ, —અમદાવાદ

(સુધારે) રત્નચંદ્ર મંત્રીને (પ્ર)ભેદ કરવા.



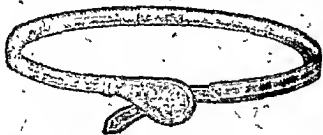
## પોવેલનાં સુધારેલા દૂસીસ—

ફનીઆની લાઇનમાં જ કમરના ઘેરાવાનું માપ મોકેલા આપજો. અને અમે જોઇ શકોશું કે તમને પણ બહુબર બેસતું દેખાંસ મળી શકે છે, જેનાથી તમને કુખાવો. કે બેચેની નહિ લાગતાં હલટો આરામ થશે.



વળી અમારા જેલોનાં ઇલેસ્ટીક સરપેન્ડરો—લીનનનાં બરાબર બંધ વાળાં અને સગવડવાળાં છે તથા જરા પણ મરી પડતાં નથી. આ સરપેન્ડરો છેલ્લી દબનાં બનાવેલાં છે. અને તેથી પેટેરનારાઓને આશીર્વાદ સમાન છે. તે આપોઆપ જ ફીટ થાય છે અને ચીકડાં કે બંધની જરૂર પડતી નથી.

વળી અમારી પાસે ઇલેસ્ટીક સ્ટોર્શોસનાં પણ ગંજવર સ્ટોક છે અને અમે ખાસ માપવાળાં ચોડાં જે ઉપર અમે ખાસ કાળજી આપીએ છીએ. વધુ વિગત માટે લખો:—સલાહ મુક્ત આપવામાં આવે છે.



એન. પોવેલની  
કંપની,

લેર્મીંગ્ટન રોડ, મુંબઈ.

સ્ત્રીઓની સુંદરતા વાળ છે.

વાળને સુવાળાં દાંખા ચકચીત કરવા માટે

કોહીતર-ઓર્ડર નં. ૨૦૪-૬૨ દોનીક વાપરો. કિંમત એક આદલીના ૧-૪-૬.

બનાવો—કોહીતર વર્ક્સ-માંઠવી, મુંબઈ.

## પોણી દિમતે મળવાનાં પુસ્તકો.

- ૧-૮-૦ કથામંજરી—ભાગ ૧ લો. બીજા ઠાણ પછી સંગ્રહમાં ન આવેલી સાક્ષરોએ લખેલી એળ નાની મોટી વાતો.
- ૧-૦-૦ કથામંજરી—ભાગ ૨ જો. " " ૧૪ વાતો.
- ૧-૦-૦ ગુર્જર સાક્ષર જયંતીઓ—ગુર્જરાતના નવ વિદેહ સાક્ષરોના જીવન ઉપર બણીતા વિદ્વાનોએ કરેલાં ભાષણો.
- ૧-૮-૦ મુખશાંતિ વિચારણા—સર જોન લખકના ગ્રંથ ઉપરથી ઘણાજ ફેરફાર તથા હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રના દૃષ્ટાન્તો સાથે.
- ૧-૪-૦ પૈસાદાર કેમ થવાય?—જુદામળધરાએ અથવા કરકસર. સમાધાનના " ક્રીકટ " નામે પુસ્તક ઉપરથી તૈયાર થયેલું.
- ૧-૦-૦ તાત્વચિંતન—નીતિબોધક શિક્ષાવર્તી—જેમ્સ એલન ફ્રાંક ડિવિસની દરજેજ કરવાની નૈતિક પ્રાર્થના રૂપે.
- ૧-૮-૦ સ્વર્ગની સામગ્રી—વિચાર તેવું વર્તન. જેમ્સ એલન ફ્રાંક.
- ૧-૮-૦ પશુમાંથી દેવ—અથવા પુણ્યાત્માઓનો પંથ—જેમ્સ એલન.
- ૧-૮-૦ બાળગીતા—પૂર્વાર્ધ. અધ્યાય ૧ થી ૬ સુધી.
- ૧-૬-૦ જાદુઈ બાગ, ભાગ ૧ લો. બાળકોને આકર્ષક જાદુઈ વાતો.
- ૧-૮-૦ મેવાડ-પતન—દિલ્લેન્દલાલ રોય ફ્રાંક ઐતિહાસિક નાટક. પતિ પ્રેમ, દેશપ્રેમ અને વિશ્વ પ્રેમની ઉચ્ચ ભાવનાવાળું.
- ૧-૪-૦ શારદાતું સ્વાર્પણુ યાને સેવકધર્મશ્રીશા-સામાજિક નોવેલ.
- ૧-૧૨-૦ રાજસ્થાનની વીરરમણી ચંદા—ઐતિહાસિક ને સ્વર્ણન.
- ૧-૦-૦ શુભામી વહેપાર—ભાગ ૧-૨ " અંકલ ટામ્સ કુબીન " નામે અમેરિકાની શુભામળીરીનો હૃદયદ્રાવક ચિતાર.
- ૧-૪-૦ ધર્મપાળ યાને દેવી કલ્યાણીનો આત્મોત્સર્ગ—જોશ સમ-યની ઐતિહાસિક, પ્રેમરસ ભરી, સુંદર નવલકથા.
- ૧-૮-૦ ચોખેરવાલી એટલે આંખની કણી!—જે બાગમાં ડૉક્ટર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર ફ્રાંક સાંસારિક નવલકથા.
- ૧-૪-૦ માયાનો ખજાર—ભાગ ૧-૨ આપટે ફ્રાંક ઉપરથી વીસમી સદીના હિંદુ ધર્મ સંસારનું સુંદર ચિત્ર આમાં આલેખ્યું છે.
- ૧-૦-૦ રૂબરૂ વહાણ અથવા પવિત્રતાની પ્રસાદી—ડૉ. ટાગોર ફ્રાંક.
- ૧-૮-૦ ચક્રવર્તી અશોક—ક્રીષ્નાસિક, ધાર્મિક, સરસ નવલકથા.



સ્વ. વાઘ રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા કૃત.

## રણજીતકૃતિ સંગ્રહ.

ઉપોદ્ધાત લેખક—રા. રા. કનૈયાલાલ આણેકલાલ મુનશી.  
પ્રકાશક—સાહિત્ય પરિષદ બ'ડોળ કમિટી. રાયલ સોળ પેલ પૃષ્ઠ ૪૨૫.

કિંમત રૂ. સવા બે. પોસ્ટેજ ભૂંડ.

સ્વ. વાઘ રણજીતરામે લખેલી નીચેની ન્હાની મ્હોટી ૧૪ વાતી તથા છેલ્લાં બે નાટકનો નવો જ આ સંગ્રહ છે:—૧ સાહેબરામ, (૧૩૫ પૃષ્ઠની મોટી અપૂર્ણ રહી ગયેલી નવલકથા.) ૨ સહીયરો, ૩ મહારી, ૪ હીરાં, ૫ શ્રદ્ધા, ૬ રત્નમીસાંજની સહેલગા, ૭ સુધર્મા, ૮ દોસિત, ૯ મંગળા, ૧૦ આમદ અને રૂપાંદે, ૧૧ માસ્તર નંદન-પ્રસાદ, ૧૨ ખનાસણ, ૧૩ તોળાલ, ૧૪ કાળીધાતપર, ૧૫ તેજસિંહ અને ૧૬ રિપુ. આ પુસ્તકની ખચતમાંનો અમુક હિસ્સો સ્વ. વાઘ રણજીતરામના કુટુંબને અને ખાઈનો સા. પ. બ'ડોળ કમિટીને મળવાનો છે. માટે સ્વ. વાઘ રણજીતરામ અને મુર્જર સાહિત્ય પ્રત્યે લાગણી ધરાવનાર સર્વેને આ પુસ્તક ખરીદવા ખાસ બલામણુ છે.

નવી આવૃત્તિ તદત નવાજ સ્વરૂપમાં !

શુનો આવૃત્તિની પ્રત પાસે હોય તોપણ આ સચિત્ર આવૃત્તિ તેમાંનાં ચિત્રોની ખાતર પણ રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

## “કલાપીનો કેકારવ.”

સચિત્ર નવી આવૃત્તિ—સોનેરી નામવાળું સ્વદર પુઠું. કિંમત રૂ. ચાર.

પોસ્ટેજ ૦-૭-૦ ભૂંડ.

આ આવૃત્તિમાં નીચેનાં ફરી ન જોવામાં આવેલાં એવાં તદત નવાં અખી-આર ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે:—

(૧) સ્વર્ગસ્થ કલાપી. (૨) કલાપીનાં રનેઠરાતી મોંધીમાઈ ઉર્ધ્વે ‘શોસના.’ (૩) કલાપીનાં રાણીથી શેઠાવાળાં ખાસાદેમ ‘રમા.’ (૪) મહારમા મુળદાસ. (૫) લીલાનો મુગ. (૬) આમ્યમાંતા. (૭) પદાડી સાધુ. (૮) નિશ્વ મંગળ. (૯) વૃદ્ધ દેહીચો. (૧૦) ચેક ધા. (૧૧) ભરત.

રા. રા. રવિશંકર રાવણે કેકારવમાંના મુદ્દા, પદ્યો વગર અતિ લાવવાહી અને મનોહર આકર્ષક ચિત્રો ખાસ અંતર્ગત કર્યાં છે એ તે ચિત્રો જોવાની નજરે સમક્ષ મુજરાત-કાલિયાપાડનું દેરી વાતાવરણ જોવેદન ખડું કરે છે.

જીવનલોકાલ અમરશી મહેતા,  
પ્રકાશક રા. રા. અમરશી મહેતા.

# ગુર્જર સાક્ષર જયન્તીઓ.

અમદાવાદની સાહિત્ય સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો-સાક્ષરોની જયન્તીઓ પ્રસંગે યથેર્થ શાપણોનો સંગ્રહ “ગુર્જરત નિદાપીઠ” ના અદાવિદ્યાલયોમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચલાવવા પસંદ થવાથી આ સંગ્રહ એકત્ર કરીને છપાવ્યો છે. આમાં વિદ્વાનોનાં નીચેનાં લેખો આવ્યા છે:—

વિષય.

ભાષણકર્તા.

(૧) દલાપી

(૧) રા. રા. મણિયાંકર રતનજી મદે,

(૨) અખો.

(૨) રા. બ. રમણભાઈ મદીપતરામ નીલકંઠ,

(૩) ગોરાંજી,

રા. રા. નર્મદાશંકર દેવચંકર મહેતા,

(૪) ગોવર્ધનરામ.

રા. રા. ન્હાનાલાલ કલપતરામ કેવિ,

(૫) નર્મદાશંકર.

રા. રા. રાલિત.

(૧) રા. રા. ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ગિરેરી,

(૨) પ્રો. આનંદચંકર ભાપુભાઈ મુવ,

(૬) મણિલાલ નભુભાઈ.

પ્રો. આનંદચંકર ભાપુભાઈ મુવ,

(૭) ધીરો.

રા. રા. દોશિરામ વિપ્રદરામ મહેતા,

(૮) શાલાશંકર.

રા. રા. રામભોદનરાય જયવંતરાય દેસાઈ.

(૯) પ્રેમાનંદ.

રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવ,

આ ઉપરાંત પહેલી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ સદ્ગત સા. શ્રી ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીનું તથા બીજી પરિષદના પ્રમુખ સા. શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ પદ્ય આમાં સંપૂર્ણ આપ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૩૩૦, પાકું છાપનું પુસ્તક કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

## એડીસનનું જીવનચરિત્ર.

વીજળીના દીવા, તાર, ફોનોગ્રાફ, સીનેમેટોગ્રાફ વગેરે સેંકડો શોધોના શોધક-એડીસનનું નામ જગજગેર છતાં તેના જીવનને લગતી અદ્ભુત વાતો ગુર્જરાતમાં છેકેજ અજાણી છે. આ પુસ્તક એ મહાપુરુષ જતે તપાસીને પસંદ કરી, તેમાંની બોળતોની સત્યતા માટે પોતે સર્ટીફિકેટ લખી આપ્યું છે. જીવનચરિત્ર છતાં અદ્ભુત નવલકથો જેવું જ લાગે છે. કિંમત રૂ. ૨. “જ્ઞાનવર્ધકમાળા”ના ગ્રાહક માટે અર્ધા કિંમતે.

“જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા”ના ગ્રાહક યનરને આ બે તથા “ક્યામનરી સાગ ૨ ને” અને “વિજ્ઞાનો આદર્શ” એ બધાં પુસ્તકો અર્ધા કિંમતે મળે છે. બાજુ પ્રગેષ ફોનો. રૂ. એક પ્રથમ જરીને તેના કાપમના ગ્રાહક થવા બહામણ છે.

# કથામંજરી-ભાગ પહેલો.

( સોનેરી નામંત્ર સુંદર પુઠું-કિંમત રૂ. અઢી. )

- બીજા કાષ્ઠ સંગ્રહમાં ન આવેલી નીચેની સાંજ વાતો આમાં છે:-
- ૧ વેપધારી-( રા. રા. જગનનાથ હરિલાલ પંડ્યા; બી. એ. )
  - ૨ તારાણ અભિજ્ઞાન-( રા. બ. રમણભાઈ મહીપતરાય નીલકંઠ )
  - ૩ એક રાત્રી-( ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, તે ઉપરથી રા. રા. મહાદેવ હરીભાઈ દેસાઈ; બી. એ. એલ.એલ. બી. )
  - ૪ અપરિચિતા-( „ „ રા. રા. જગવાનદાસ ગીરજાધર સટ. )
  - ૫ મણી-( „ „ રા. રા. વૈકુંઠલાલ કીપતરાય ઠાકોર; બી. એ. )
  - ૬ વીસમી સદીની શકુંતલા-( રા. રા. વૈકુંઠલાલ કીપતરાય ઠાકોર )
  - ૭ દોલત-( રવ. ભાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા; બી. એ. )
  - ૮ સુમતનો સંતાપ-( રા. રા. ધન્ડલાલ કે. યાજ્ઞિક, બી. એ. એલ.એલ. )
  - ૯ લગ્ન-( સા. ચારદા મહેતા; બી. એ. )
  - ૧૦ ગરબાવાળી-( રા. રા. સુધાકર. )
  - ૧૧ ગેસો કે પ્રેમ ?-( રા. રા. ચંપકલાલ એચ. ભગુડીલા; બી. એ. )
  - ૧૨ વિચિત્ર સ્વયંવર-( રા. રા. બાલયોગી. )
  - ૧૩ રેણુકા-( રા. રા. ગોકળદાસ ડી. રાયચુરા. )
  - ૧૪ કમળાનો કુળજો-( રા. રમણીક અ. મહેતા. )
  - ૧૫ પ્રિય બાલા-( રા. રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ પટેલ. )
  - ૧૬ લાલિત-માંધુરી-( રા. રા. જગજીવન કાળીદાસ પાઠક. )

## મેવાડ-પતન.

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ નાટકકાર બ્રાહ્મ-દિલ્લેન્દ્રલાલ રોયના ઐતિહાસિક ઉત્તમ નાટકકૃત્રે તેજુજી સુંદર ભાષાંતર કિં. રૂ. દોઢ.

આ નાટક મહારાણા ધતાપસિંહના પુત્ર અમરસિંહ તથા જહાંગીરના સમયનું છે. તેમાં પતિપ્રેમ, દેશપ્રેમ ને વિશ્વપ્રેમ એ ત્રણ ઉચ્ચતમ પવિત્ર ભાવનાઓને અત્યંત મનોહર રીતે ખીલવી તાદરશ કરી ખતાવી છે. મેવાડનું પતન થતાં તે જહાંગીરના કબજામાં આવે છે; છતાં હિંદુ મુસલમાનોનું એકંદરે ઘણીજ સરસ રીતે સાધવાનો ઉત્તમ માર્ગ કવિએ આમાં દર્શાવ્યો છે. હિંદુ મુસલમાનની એકતા સાધવામાં આ પુસ્તક સરસ વિચારો આપે છે. કેટલીક રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે પણ અતિ છે.

લગભગ પકતર કિંમતેજ ઉપયોગી પુસ્તકો જોડતાં હોય  
તો ગ્રાહક થઇ તરત લાભ લેા. સાતમું વર્ષ ૧૯૨૧ના  
જાન્યુઆરીથી શરૂ થયું છે.

## જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળાના

ગ્રાહકો માટેના નિયમો.

- ૧ પ્રવેશ ફીના રૂ. એક મળેથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાય છે.
- ૨ ગ્રાહકને આ માળાનાં તે ગ્રાહક થયા પછીનાં તમામ પુસ્તકો અર્ધા કિંમતે આપવામાં આવે છે, ને તે લેવા બંધાયેલા ગણાય છે.
- ૩ વર્ષની અધવય થનારા ગ્રાહકને તે વર્ષની શરૂઆતથી ગ્રાહક તરીકે નોંધવામાં આવે છે ને તે વર્ષનાં બકાર પડેલાં પુસ્તકોમાંનાં જ શિલ્કે હોય છે તે બધાને વી.પી. પોસ્ટથી મોકલવામાં આવે છે.
- ૪ આ પુસ્તકમાળાનાં પુસ્તકો તૈયાર થયેથી ગ્રાહકને વર્ષમાં બે હપ્તે વી. પી. પોસ્ટથી મોકલવામાં આવે છે, વી. પી. પોસ્ટેજ ગ્રાહકને શીર છે.
- ૫ થાઇલો વર્ષોનાં સીલીકે હશે તે પુસ્તકોની એકેક નકલ નવા ગ્રાહકને ખરીદવી હશે તો પોણી છંમતે મળશે.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા,

સંપાદક—પીરમશા રોડ; અમદાવાદ.

**શિક્ષાનો આદર્શ**—(લેખક: ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર. ત્રીસ પૃષ્ઠના આદિવચન લેખક મા. શ્રી જીવનલાલ હરિલાલ પંડ્યા; બી. એ.) કિંમત રૂ. એક.

આપણા દેશની વર્તમાન શિક્ષણ પ્રણાલીના સંબંધમાં માન અસંતોષ પ્રકટ કરીને રોહડા ફોવાથી કાઢીજ વળવાનું નથી; પરંતુ એ અર્વાચીન શિક્ષણ પદ્ધતિમાં જે પ્રકારની સુધારણા થવાથી આવરચકતા છે તે માટે કેવા કેવા ઉપાયો મેળવવા જોઈએ તે વિષે ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે પોતાના આ લેખમાં જે વિદ્રતાપૂર્ણ નોંધાવિધ સૂચનાઓ કરી છે તે અવરંધ વાંચો. કેળવણી, ખાતાના અધિકારીઓ, શિક્ષકો અને દેશ-હિતચિત્તોને ઘણુંજ શીખવાનું, જાણવાનું અને મનન કરવાનું આમાંથી જે લેખી સોજ પેલું જોઈએ કાઢજ, પાર્કુ પૂરું, પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦.

# સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૬૫ મું. ]

એપ્રિલ, ૧૯૨૧.

[ અંક ૪ થી.

## પ્રભુ પ્રાર્થના.

હે પ્રભુ, 'તું' અમારા જીવનનું મૂળ તેમજ મધ્યગિંદુ છે; અમારી સર્વ શરીરની શક્તિઓ તથા અમારા આત્માનું બળ, તુંજે અમને હમેશાં—હરપળે—આપે છે. અમારા નિમિત્ત થયેલા સ્થાનમાં રહેતી, તારી તંત્રથી અમને સોંપવામાં આવેલું કાર્ય, તારી મગ્ન મુજબ, અને ત્યારે ફરજ પ્રાપ્ત થતી હોય ત્યારે મહેનત અને દુઃખ વેડીને પણ, તારી સાથે સહકાર્ય બદુલ આનંદથી સાધવા ઇચ્છીએ છીએ. અમને મિતોહારી બનાવ, તથા અમારી કૃતિઓ દગાવવાની શક્તિ આપ પૂર્ણજાવથી અને સંપૂર્ણતાથી, અમારા શરીરની કૃતિઓ, મન ॥ શક્તિઓ, અમારું જીવન સર્વસ્વ, તારેજ ચરલે ધરી દેવાની શક્તિ આપ. અમને અમારામાંથી બહાર લઈ તારાજ બનાવ; જો અમે જીવીએ તો તારા આદેશ મુજબ, અને મરીએ તો પણ તારેજ ખાતર, ખરેખર, તારે કંઈ અમારી કે હોઈએ મર્ત્ય મનુષ્યની મદદની અગત્ય નથી; અમે હોઈએ કે ના હોઈએ—તોપણ, વયો સુધી જમાનાઓ સુધી, તારી હઠાપણ ભરી ચોળનાઓનો અચલ તો તુંજે કરે છે; છતાંયે અમારું મુખ તારા પવિત્ર કાયદાઓ સાથે એકતાન થઈ જવામાંજ છે; તારી મહત્તા અને અમારી અકપતાનો યોગ બંધુઓ તેજ અમારે મન તો લાલ છે. અમે નિર્બળ અને નાશવંત, તારા સતત બળનો આશ્રય લઈએ છીએ; તું વગર મહેનતે અમે વગર આશ્રમે સફળ વસ્તુઓનો નિભાવ કરે છે તારા આશ્રયમાં અમે અતિ મહેનતે અને શ્રમે કામ કરીને ભાગીદાર થઈએ છીએ. હે પ્રભુ, આ વિચારથી અમારા કૃત્યો ઉદાત્ત થાવ, અને અમાની સેવા ચાલુ રહે. ।

શાંતિ,

શાંતિ,

આમીન

## મહેતીજ.

આપણા દેશની હિતરતિના કાર્યમાં, દુનિયાને જાણ બાણીતી ના થયેલી, પરંતુ મહાન કરનારી મહેતીજીયો, જાણ મદદ કરી શકે તેમ છે. આપણે આ બાણીયે છીએ કે આપણે દેશ કેલવણીમાં-ખાસ કરીને સી કેલવણીમાં-જાણ પછાત છીએ. અને સી કેલવણીનું કાર્ય મહેતીજી-આને સોંપાયલું છે. તેઓ જે પોતાનું કાર્ય અંતઃકરણ પૂર્વક કરે તો સી કેલવણીમાં દલોજ વધારો કરી શકે. ત્યાં કોંગ્રેસના, કેલવણી પરિષદના, કે સંસારસુધારા કોન્ફરન્સના ઠરાવો પહોંચી શકતા નથી, તેવા ગ્રાંત અને રેલ્વે સડકથી દૂર ગામડામાં પણ મહેતીજીઓ હોય છે. ત્યાં ચોખાનીયા કે વર્તમાનપત્રો જૂજ આવે છે, અને તે પણ ગામ જીવન ઉપર ખાસ અસર કરતાં નથી. આવા ગામડાઓમાં સરસ્વતી મંદિર ( નિયાગ ) ની પૂજારણ તરિકે મહેતીજી કામ કરતી હોય છે. યોગ્ય મહેતીજી, યોગ્ય રીતે, યોગ્ય કાર્ય કરે, તો આખા ગામના જીવનમાં તે અવનવું ચેતન આવે. આ ગામના શાંત વાતાવરણમાં રહીને, શાંત કાર્યથી, શાંતિમય જીવન ગાળતા ગાળતા પણ મહેતીજી મહાન દેશ સેવા કરી શકે છે..

મહેતીજીનું કાર્ય મહાન છે. અને સમાજ પણ હવે તે કાર્યના મદદતા સ્વીકારે છે. હવે મહેતીજીઓની પ્રતિષ્ઠા વધતી જાય છે. તેમને પુરતો પગાર આપવાની જરૂર બધા સ્વીકારે છે. અને પહેલાં દરતાં પણ આ પગાર વધે છે. વળી, રજા, ખડતી, વગેરે બીજી બાબતોમાં પણ તેમને ખાતાં તરફથી અનુકૂળતાઓ વિશેષ મળવા માંડી છે. આ સર્વથી તેઓ સમાજની વધારે અને વધારે ક્ષણી બનતાં જાય છે. આ જાણનો ફલેલો તેમણે સમાજની એક નિષ્ઠાથી સેવા કરીને, પોતાની કરજ અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવીને, વાંળી આપવાનો છે. તેઓ ગામડાનો ઉદ્ધાર, અને સી કેલવણીનો વિકાસ લેટલો કરી શકશે, તેટલો બીજું કોઈથી થઈ શકવા સંભવ નથીજ..

પોતાનું કર્તવ્ય ખરેખર કરવું હોય ત્યારે પોતાના કાર્યના ધ્યેય વુ-શા છે તે ખરેખર સમજવા જોઈએ. તે સમજીને, તે સાધવા માટે,

સાચા દિલથી, હુદ્દિ પૂર્વક યત્ન કરવામાં આવે તો પરિણામ ઘણું જ સુંદર આવે. પ્રાથમિક શિક્ષણનાં હેતુ ઇન્સામાં ખુલ્લું સારી રીતે આ લેખાયલા છે. જે આપણા આદર્શ તરિકે તે હેતુ રાખીએ તો કાંઈ જ વાંધા નહીં. ઇંગ્લંડના કેલવેલી ખાતાના અધ્યાપન મૅ. ફારર ઇન્સની પ્રાથમિક શાળાના હેતુઓ વિષે નીચે પ્રમાણે લખે છે:

“ફ્રેચ પ્રાથમિક શાળાના હેતુઓ સ્પષ્ટતાથી આલેખાયલા છે, અને તે સાધવા માટે હુદ્દિ પૂર્વક અને સખળ યત્નો કરવામાં આવે છે. પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક, કાંઈક ધર્મ સંદેશ દેવા માટે સ્વરખલતા હોય, જેમ ત્યાં ગણવામાં આવે છે. તેનું ખાસ ધર્મ કાર્ય તેની માતૃ-ભાષાના પ્રચારનું છે. મનુષ્યના વિચારો દર્શાવવાના આ સાધનની શુદ્ધી-ભાષાની. શુદ્ધી-અળવવાનો યત્ન ગામડાઓમાં પણ કરવો, ત્યાં તેનાં શબ્દોના અરોપર અર્થ પ્રચારમાં આણુંદા, અને દેશના આદર્શ તથા રૂઢી સાહિત્યની અંદર રહેલી ભાષાની ખુબીઓ ત્યાં સર્પને સમ-બવવી, એ તેની ખાસ ફરજ છે. અને મારે અનુભવ એવો છે કે શુદ્ધ માતૃભાષાના પ્રચારના કાર્યમાં, તેમજ અળતી પરદેશી બાલીઓને દબાવી દેવાના કાર્યમાં, ફ્રેચ પ્રાથમિક શાળાઓ ઇંગ્લંડ કરતાં વધારે સફળ નીવડી છે.

“ત્યાર પછી ફ્રેચ પ્રાથમિક શાળાઓનું ખીજું અગત્યનું કાર્ય ગામડાઓમાં સ્થિત વિદ્યાર્થીના અગત્યના મૂળ શિક્ષાઓને પ્રચાર કરવાનું ગણાય છે. આ કાર્યમાં પણ તે શાળાઓ સફળ નીવડી છે.

“અને ત્રીજી અગત્યની વાત તો એ છે કે, સમગ્ર ફ્રેચ ભક્ષિને પ્રજાવર્ગમાં સહેજો સામાન્ય પઠોચારનાર સ્વેચ્છા સેવક તરિકે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકને લેખવામાં આવે છે. આ કારણથી ત્યાંની નૌમિક રુદ્ધિ-શિક્ષણાનુભવ શાળા-અધ્યાપન શાળા-માં ત્યાંના દેશના ઇતિ-હાસના શિક્ષણ હિપર ખુદે ધ્યાન આપવામાં આવે છે. ત્યાંને ઇતિહાસને અભ્યાસક્રમ અણીતા ઇતિહાસકારે રચેલા છે; અને તેમાં રાષ્ટ્રીય ઇતિ-હાસના સુખ્ય સુદાઓ હિપર ઘટતું વર્તન સુકદામાં આવ્યું છે; આ કારણથી પોતાની પ્રજાના વિકાસમાં કઈ કઈ ખોખતાએ ખાસ ધ્યાન લેજો છે તેનું જ્ઞાન વિધાયીને આપોઆપ થઈ જાય છે. અને દેશ-ભક્ષિનું કાર્ય તેનીથી હુદ્દિ પૂર્વક સધાય છે.”

ઇન્સની પ્રાથમિક શાળામાં આ રીતે સુખ્ય મેલુ કાર્યનું

આશા રાખેનામાં અંત્રી છે, અને તે ત્રણે કાર્ય તેણે બજાવ્યા છે, આપણામાંના શુદ્ધ પ્રચરણ, બીજું સૃષ્ટિવિજ્ઞાનના મુળ સિદ્ધાંતો સમજાવવાનું, અને ત્રીજું દેશભક્તિની ભાવના ફેલાવવાનું અને આ ત્રણે કાર્યો તેમણે ધાર્મિક વૃત્તિથી કરવાના છે. એ કાર્ય માટે તેમણે અલંબ જગાવાના છે, યોગ સાધવાના છે. તે દેશની આ ભાવના ઉપરથી આપણે અહિં ઘણા, ઘણા લઈ શકીએ તેમ છે.

મહેતીજીનું કાર્ય ત્રણ ધર્મ કાર્ય છે, અને તેમણે તે ધર્મ ભાવનાથીજ કરવાનું છે. અજ્ઞાનરૂપિ અપકારને હાંકી કાઢી જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનો પ્રચાર કરવો, તેના જેવું ઉત્તમ કાર્ય બીજું શું હોઈ શકે! કન્યા કેલવણીનો પ્રચાર દેશમાં, અને આસ કરીને નાના ગામોમાં ફેલાવો આજો છે! અને કન્યા કેલવણીમાં તો દેશની સર્વે દેશીય પ્રગતિનું મુળ રહેલું છે. આ કન્યા કેલવણીના વિશેષ પ્રચાર માટે મહેતીજીએ ઘણું કરી શકે. ઉદેશમાં તે આમે જ વિરોધ રહેલો છે, તે પ્રચરણ વડે તે આજો કરાવીને કન્યા કેલવણીને લોકપ્રિય કરી શકે.

પોતાની ગ્રામ્ય ખેડેનાને-ગોઠી ઉમરની સ્ત્રીઓને પણ તે ઘણી મદદ કરી શકે. પોતે મળતાવડા સ્વભાવથી તેમનો વિદ્યાસ સંપાદન કરી શકે. અને પછી ઘણી વાતોથી તેમને માહિતગાર કરી શકે. ચોપાનીયા કે બગિની સમજાવવી યમિકા જવા સાહિત્યમાંથી તેમની આસંગ શોડું ચોડું વાંચીને તેમને સમજાવી શકે. તેમને આરોગ્યના નિયમોનું જ્ઞાન આપી શકે. પ્લેગ, કોળેરાળ, કે બીજી મહામારી આવતી હોય, તે સમયે કેવળ પ્રભુના કોપનુંજ તે પરિણામ છે. અને બધા આપણીથીજ તે દૂર થઈ જશે એવી જે સામાન્ય લોક લાગણી હોય છે, તેને બદલે તે આ કારણોથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને કન્યા ઉપાધોથી તે નિવારી શકાય છે, તે સખંધી વાતો કરી, તેનું જ્ઞાન તે પ્રચાર કરી શકે. થોડી ઘણી ભણીતી દવાઓ પણ તે રાખીને પોતાની ખેડેનામાં વહેંચી શકે. વળી બાળકોને હાલેરવામાં પણ કાંઈ કાંઈ વહેમો પ્રવર્તતા હોય છે, તે સત્યથી ખંણ જ્ઞાન ફેલાવી શકે.

કૌંસમાં તો શુદ્ધ ભાષાના પ્રચારના કાર્યની પ્રાયશ્ચિક શિક્ષક ગણેથી આશા રખાય છે. ગણુ આપણા દેશમાં તો નિશાળોને લોકપ્રિય કરવાનું હામ પ્રભુ તેમનુંજ છે. છતી નિશાળો ઘણી બાળકોએ નિશાળમાં જતી નથી. તેમને નિશાળે જવાની ફરજ પાડનારા કાયદો પણ છે આપણા દેશમાં નથી. એટલે બધા આધાર મહેતીજીની મીઠાઈ



ઉપરના રશો છે. તેની મીઠાઈ, તેનો મળતાવડો સ્વચ્છ અને જેને કર્તવ્યભાન, વગર કાયદે પેણુ પણ કરી શકે તે છે.

સૃષ્ટિવિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને ખરે આશંક્ય અને સ્વચ્છતાના સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન સીકત્તથી તેમણે ફેલાવવાનું છે. ખાટું વહેનો અને રિવાજો તરફ વગર પકડાયે અણુઓ દૈત્યે દરાવવાનું કાર્ય તેમણે કરવાનું છે. છોકરીઓને ઘોડીયામાંથી પરણાવી દેવામાં આવતી હોય તે વખતે, લગ્ન અને કવિઓના સુખ દુઃખનો તેના ઉપર આધાર કેરો છે, તે વાતો કન્યાની માતાના ઠાન ઉપર આધારની છે.

અને કાનૂની શાખાઓ પસંદી છેલ્લા અને સદાનો કાર્યની આગ્રા રાખવામાં આવે છે, તે કાર્ય પણ મહેતીજીએ તો કરવાનું છે. આ કાર્ય તે દેશાધિમાનની-દેશભક્તિની શાનનાથી વ્યવસ્થા કરવાનું અને પાપવાનું છે. આ કાર્ય માટે કાનૂનના સિદ્ધાંતોનું શાખાઓમાં ઇતિહાસનું સાથે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. આપણા દેશમાં આપણા દેશના ઇતિહાસનું જ્ઞાન તે પ્રમાણે આપવામાં આવતું નથી. પરંતુ આ જ્ઞાન મહેતીજીએ પોતે પાછળથી મેળવી લેવું. પ્રાચીન ભારત અને તેની અસ્ફુટિ સખંધી જે ચાર પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરી તે જ્ઞાન પચાવી લેવું. તેમ ઇંગ્લંડની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ, ફ્રાન્સની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ, તથા યુરોપના જુદા સ્વાતંત્ર્યનો ઇતિહાસ પણ વાંચવો. આટલા વાંચનથી પાયાનું ચણતર સાફ થશે. અને મહી દુનિયામાં અને ખાસ કરીને દેશમાં, ખતતા ચાલુ ખનાતોથી અશ્વિત રહેવું. આટલી તૈયારી મહેતીજીની હશે તો દેશભક્તિના પાદ તે પોતાના ગામમાં સારા લણાવી શકશે.

પણ આ સર્વ સાધવા માટે એકલા જ્ઞાનની જ નહીં જ્ઞાન સાથે આરિઓની બહુજ અગત્ય છે. આ મહા કાર્યો તેમણે કરવાના છે, તેમણે તે ધર્મ ભાવનાઓ કરવાના છે. અધિમાન દૃતિથી. તેમજ અમે તો લોકોને ઉદ્ધાર કરી નાખીએ છીએ એવી તુમાખી ભાવનાથી તે કરવાં જોઈએ નહિ. વળી તે કરનારનું અંત આશિર અણીયુદ્ધ જોઈએ. કામ પણ તેની સામે આંગળી ખતાવી શકે તેટલું તેનું શક્તિ મંદ વર્તન હોવું જોઈએ નહિ.

આ કાર્ય માટે અમે મહેતાજીને નહિ પણ મહેતીજીને જ સંબોધન બહુ વિચારપૂર્વક કર્યું છે. મહેતાજીના પણ તે કાર્યો છે અને કેટલાકે

મહેતાજીએ તે કાંઈક અંશે સફળતાથી કર્યા પણ છે; પરંતુ પુરખો કરતાં શ્રીઓની અંદર પ્રવૃત્તિ કરવાની જરૂર હવે વણીજ છે. શ્રીઓમાં આ કાર્ય મહેતાજીએથીજ થઈ શકે તેમ છે. વળી મહેતાજી તો વામના પુણ્યમાંથી એકાદ પક્ષ સાથે લેજાયલા હોય છે. પણ મહેતાજીને આવી પક્ષાપક્ષી નથી હોતી. શ્રી શ્રીનું હૃદય જાણી શકે, સ્પર્શી શકે; અને સ્વીર્જનીજ ઉત્પત્તિથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ થઈ શકે. માટેજ મહેતાજીની, મહેતાજીના સામાન્ય કાર્યની, મહત્તા છે. પણ મહેતાજીએ આ કામ માટે પ્રવૃત્ત થયે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જોવા મહેતાજીએ પોતાના કાર્યથી વાળગે તેટલે અંશે દેશની પ્રગતી થયે. 'મહેતાજીનું' કાર્ય મહાન છે. ઉત્તમ છે, નિઃસ્વાર્થ છે અને તેમાં દેશની મહાન સેવાના બીજ રહેલાં છે.

દેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

દેશી સાયુ—નાવાના, ધોવાના.

**સુર એન્ડ કંપની.**

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબઈ.

મુંબાઈના એજન્ટો.

યુનિવર્સલ ચોપ મીક્સ. લી. (કપડવંજ)

સંચારની પ્રખ્યાત ચરોતરની યુટેલી

**છીકણી—તંપડીર.**

છેલામાં છેલી દળ મુજબ અનુભવી માણસો મારફતે

મશીનમાં વાળી પડ ચલાવેલી

**બુક્કાબંની ગોળી.**

(૨૭૨૬૩.)

ખાજક તેમજ પ્રફાને પણ સુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની ખાંટલીની કોમલ ૦-૧૨-૦ વધુ વિગત માટે લખો:—દવાવાળા

દનેચાલાત એન્ડ કંપની-આણંદ

## એક અંત્યજની કથા.

(અંગ્રેજ હાથપરથી લખનાર:—રો. ફ્રાન્સિસ હાલ્ડેસાઈ બી. એ.)

ધંધાની શોધમાં માફ ગામ છોડી મુખઈ આવવાને મેં જે નિશ્ચય કર્યો તેમાં મેં ઘણીજ મોટી ભૂલ કરી હતી તે નીચે લખેલા મારા અનુભવપરથી સમજાશે.

માફ ગામ કાઠીયાવાડના એક દેહે સ્ટેશનથી આઠ માઈલ દૂર આવેલું છે. ત્યાંની વસ્તી આશરે આઠસો માણસની છે, જેમાંના ત્રણ-સેંક તો મારી જાતના છે, માફે બાપ અમારા વંશપરંપરાને વણકરનેા ધંધો કરતો હતો અને તેમાં ગામડામાંજ બનાવેલી શાળાનેા હપથોજ કરતો હતો. તે વખતમાં હાલના જવી મોંઘવારી ન હતી. તેઓ માથાંદીઠ રોજના ચાર આના પેદા કરતા અને એક માણસની કમાઈમાંથી બે જેણું પોપણ રહેલાઈથી ચૂંક શકતું. પણ વખત બદલાતો ગયો. અમારા શુદ્ધામાં દર ત્રીજે વર્ષે વરસાદની તાલુ પડવા માંડી અને તેથી પડી ભાંગેલા હાથ વણાટના ધંધામાંથી પુરું કરવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. અમારામાંના ઘણા તો ગામ છોડી ધંધાની શોધમાં મુખઈ આવ્યા. અમે અમારી જમીન ગામમાં રહેનારાઓને ખેડવા માટે સોંપી નીકળ્યાં. મેં મારી ઘોળી ગાય બગીચા રૂપિયે વેચી અને તેનું ખરફ જેવું સફેદ વાછરડું કે જે મારાં છોકરાંઓ સાથે ઘણું હળી ગયેલું હતું તે પણ ચાર રૂપિયા સાથે વેચ્યું. શાળ પણ વેચી નાખી અને તેના પણ અડી રૂપિયા હપજયા. ગાય અમને ઘણીજ હપથોગી હતી. ઘરના નાનાં છોકરાંઓ એના દૂધ પરજ હજારો હતાં. એ સાથે મારી સરસ બકરી પણ મેં વેચી નાખી. અને તેના ત્રણ અને ત્રણ રૂપિયા હપજયા અને જ્યારે તે ત્રણે જાનવરો અમારા ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યા ત્યારે બધાંની આંખમાં પાણી આવ્યું અને છોકરાંઓએ તો તેમને અમારી સાથે મુખઈ લઈ જવા કંઠાસ કર્યો. પરંતુ તે વેચ્યા વગર છૂટેકાજ ન હતો. મારણ કે તેની હપજમાંથી અમારે મુખઈ જવાનું ખર્ચ કાઢનાનું હતું. પરંતુ જ્યારે અંખિયામાં વાવેલી દેળો ને શાકના વેલાનેા વિચાર આવ્યો ત્યારે બહુજ દુઃખ લાગ્યું. પાણી વિના તે છોટો સૂકાઈ જશે ને લીંબોતરીની જગ્યાએ લેનજડે થઈ જશે એથી વિશેષ દુઃખ લાગ્યું. પરંતુ અમારે અહિં રહી બુધિ

મરવાની કે મુંબઈ જઈ આવું વાળનારની નોકરી મેળવી સુખને શાંતી મેળવેવી એ બેમાંથી એક પસંદગી કરવાની હતી અને એ બેમાંથી મુંબઈ જઈ પસંદ કર્યો સિવાય મારે છૂટકા ન હતો.

### મુંબઈ તરફ.

અમારો ગામથી સ્ટેશનની આઠ માઇલની મુસાફરી ગાંસડા પાટલાં સાથે અમે સ્ટેલાઈથી કરી. ગાંધી યાત્રા અમે આઠ જમણે કરતાં. મારી ઓ-સોળ ને ચૌદ વર્ષની બે છોકરીઓ, આઠ ને ચાર વર્ષના બે છોકરાઓ, છ વર્ષની એક બનીછ ને હું પોતે, સ્ટેશનપર કંઈ બીડા ન હતી. પણ ટેડ ટીકીટ કેવી રીતે લઈ શકે? મેં ખારી નજીક જવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ રેલવેના મજૂર ને સીપાઈએ મને એટલી ગાળો દીધી કે મારે દૂર જતા રહેવું પડ્યું. મેં હાથ જોડીને મજૂરને ટીકીટ લાવી આપવા કહ્યું પણ એણે કાંઈ ગવુકાર્યું નહિ ને ગાળો દેવી આણું રાખી. હવે ક્યા જાડીને આવવાને વીસજી મીનીટની વાર હતી. તો પેલા મજૂરને ત્રીસ રૂપિયાની નોટો આપી ને ટીકીટો ખરીદવા કહ્યું ને તે ખદલ તેને ટીકીટ દીધી એ આના આવવા કરાવ્યા. જાડાની કુલ રકમ આઠાવીસ રૂપિયા થતી હતી. મજૂર રૂપિયા લઈ જાડીની સીગ્નલ આપવા સાફ ગયો. આવતી જાડીને અવાજ મારે કાને પડ્યો પણ હજી એ ટીકીટ લાવ્યો નહિ. એટલામાં જાડી આવી અને મજૂરે ટીકીટ લાવી મારા તરફ કેંઈ અને મને પ્રેટકોમ પર ગવા કહ્યું. ખાલી વહેલા પૈસાની એને વાતજ કરી નહિ. પૈસાને હિસાબ લેવા જટિલો વખતજ હતો નહિ. એને આવવાની દૂરસદ પણ ન હતી. અમે જમ તેમ કરી એક ખાનામાં દાખલ થયા. ખાનું સહેલું હતું ને કેટલાંક ઉચ્ચ વર્ણના ડિંદુઓ એમાં હતા. એ લોકોએ તો ટેડ થઈ એમના ખાનામાં બેસવા જિટલી હિંમત મેં કરી માટે બાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો અને છેવટે જ્યારે જાડી ઉપડી ત્યારે કળાયુગમાં નીચવલોનું જોર થશે અને ત્યારે દુનિયાનો નાશ થશે એમ કહી શાંત થયા.

### મુંબઈમાં.

અમે સવારનાં નવે વાગે ટ્રાઈટેડ આવી પહોંચ્યા. અમારા નસીબે અમે ટેડ હોવાથી એકસાઈજ અમલદારે અમારો સામાન જોયો નહિ ને અમે હરકત વગર સ્ટેશનની બેંકાર નીકળી શક્યા. આશરે અડધ

હતાં કે અમે વાલપોખડીમાં અમારા સગા બહાલાઓના મૂકામે આવી પહોંચ્યા. તેઓએ અમને લૂખે આવકાર આપ્યો. બે ત્રણ દિવસ પછી એ કંઈ કામ મેળવવાની તપાસ કરવા માંડી, એક દિવસ મ્યુનિસિપાલિટીમાં હલાલખોર તરીકે કામ કરતો મારો એક ભીન મને એના ઉપરી પાસે લઈ ગયો. એણે મને કહ્યું કે નોકરી મળવી મુશ્કેલ છે છતાંયે એ જોશે ને બીજા દિવસે એના મકાનપર મળવા કહ્યું, મારા ભીને કહ્યું કે તેના ઉપરીને કંઈ આપ્યા વગર નોકરી મળશે નહિ. હું એ સમજ્યો પણ શું આપવું પડશે એના મને ખ્યાલ નહતો. તપાસ કરતાં મને ખબર પડી કે સો રૂપિયાથી ઓછું એ કશું નહિ કરે તે પણ જામર સોદ કરવાની નોકરી ખાતર! પણ કરમાંથી જામર સાદ કરવાની નોકરી! નશીબની બલીદારી છે. પણ છૂટકો ન હતો, હાળને આપ્યા સાવેલા માર માંડી પાસે થોડા ઘણા પૈસા હતા. પણ સો રૂપિયા લાવવા ક્યાંથી. મારી બીના ઘરેલા ગીરો મૂકવાનો વિચાર ક્યો, પણ તેમાંથી તો પંદરેક રૂપિયા મળે એમ હતું. પણ ત્યારે કરવું શું? આજુબાજુના પાડોશી પાસેથી ખબર મળી કે નલકમાં રહેતો એક મારવાડી મારા જવાને પૈસા ધીરે છે. આ સાંભળી મારા હવમાં હવ આજે ને મારવાડીને અનેક આશીષો આપી.

### કસ્તુરચંદની દુકાને.

મારવાડીની દુકાન નલકમાંજ હતી. હું, મારો ભીન ને બીજા એ પાડોશીઓ કસ્તુરચંદને ત્યાં ગયા પણ તે ખુદાર અંધેલા હતા. તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે આજે ગોદીના મજુરોના પ્રગરનો દિવસ હોવાથી એ ત્યાંના મજુરો પાસે ચોતાના હેલાના રૂપિયા ઉઘરવા આવ્યા હતા. બીજા દિવસે મારે સાહેબને મળવાનું હતું. પરંતુ રૂપિયા વગર શી રીતે મળી શકાય? બીજા દિવસે ચનીવાર હોવાને લીધે એ ન મળાય તો આજુએ અંકવાડીયું નોકરી વગર બધું એમ હતું. મારા નશીબનો દોષ કાઢી અમે પાછા જવાની તૈયારીમાં હતા એટલામાં એ આવતા દેખાયા. ગોદીમાંથી ઉઘરાણું કરી આવેલા હોવાથી કંઈક મુઠિલા હતા. રીવાજ મુજબ અમે સેઠને વાત કરી. એ તો કથા વગરજ સમજી ગયા હતા. એ તો એમનું દરરોજનું કામ હતું. મને તરતજ સો રૂપિયા કાઢી આપ્યાં. એ ખસો રૂપિયાની પહોંચ ક્યાં આપી ને મારો ભીન મારે અમીન થયો. સો રૂપિયામાંથી છ રૂપિયા

તો પહેલાં મહિનાના બ્યાજના કાપી આપ્યા એટલે મારી પાસે તો રોકડા ચોરાણું રૂપિયાજ રહ્યા. રૂપિયા લઈ મેં એકનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માન્યો અને મારાં જવા અર્જનકૃત્યા પરદેશીની આનાકાની વચર મંદક કરવા માટે બહુ આશીષ આપી. મને ખબર ન હતી. આ સો રૂપિયાની ખાતર મારી છંદગીશર દુઃખ ખમવું પરશે ને મોટે વહે દીકરીની લાજ લટાવા દેવી પડશે.

### સાહેબની સુલાકાત.

છ રૂપિયા ઉમેરી હું સવારના સાહેબને બોલતે ગયો. અંદર હોવા છતાં મને એમ કહેવામાં આવ્યું કે ઘણા કામમાં હોવાથી કલાકેક પછી મળી શકશે. હું દૂર દરવાજા પાસે ઉભો રહ્યો. પણ જે કલાકેક સુધી કંઈ પત્તો પાડ્યો નહિ. મારી ધીરજ ખુટી ગઈ. એટલામાં એક સીપાઈ આવ્યો ને મારા આવવાનું કારણ પૂછ્યું. પણ ખસીસે વગર મારો સંદેશો પહોંચાડવાનું એણે કબુલ કર્યું નહિ. મેં એને આઠ આના આપ્યા ને નોકરીનું નક્કી થશે તો બીજા એક રૂપિયા આપવા કહ્યું. પછી જે મિનિટમાં મને તે સાહેબ પાસે લઈ ગયો. મને એમ કહેવામાં આવ્યું કે જાન્યુઆરી નોકરી ખાલી નથી પણ એક માસ ત્રણ મહિનાની રજા ઉપર જવાનો છે, તેની જગ્યા મળી શકે એમ છે. નોકરી કામચલાઉ હોવાને લીધે બેઠું રૂપિયા સાહેબને આપવા નહીં પડે. મેં ઘણી આજીજી સાથે કરગરીને જાન્યુઆરી નોકરી માટે વિનંતી કરી. ને જો મને તે મળશે તો સો રૂપિયા આપવાનું કહ્યું. મારી અરજીનો તુરત સ્વીકાર થયો. સો રૂપિયાનું ખંડલ ટેબલ પર મૂક્યું. મારી 'સી' વોર્ડમાં મળતુર કાદનારની જગ્યા પર નીમણુંક કરવામાં આવી અને તે બાબતની સૂચના મને સાંજના એમના આસિસ્ટન્ટ મારફતે મળશે એમ કહેવામાં આવ્યું. સાહેબને સલામ કરી આ ખુશ અખર કહેવા હું ઉતાવળે બહાર નીકળ્યો. એટલામાં પેલા સીપાઈએ મને રોકડો ને ખસીસની માંગણી કરી, મેં એને કબુલ્યા સુજળ એક રૂપિયા આપ્યા.

### ત્રણ મહિના પછી.

બીજા દિવસથી હું મારા કામે ચડી ગયો. ઘણાં દિવસ આવું કામ કરેલું નહિ. હોવાથી મને પહેલાં તો સુગ આવી. અને મૂકી દેવા મન થઈ આવ્યું. પણ પછી શું કરવું? જો સો રૂપિયા આપેલા તેનું શું?

તે મેને કંઈ પાછા મળે એમ હતું? મેં મારા સાથીઓને મારી મુઠકે-  
લીઓ બંધાવી. તેઓએ મને ઉતાવળ કરી નોકરી મૂકી ન દેવા સલાહ  
આપી અને ધીમે ધીમે ટેવ પડી જતાં એમ નહિ. થાય એમ ધીરજ  
આપી. વખત જતાં મારા કામમાં કંઈ અવીરુ મળ્યો. મારી ઓ તથા  
છોકરી ચાંચરાં એકઠાં કરી હાડકાં વીણી તેમાંથી છૂટક થોડા પૈસા  
લાવતા હતા. કોઈ કોઈ વખત તેઓ લૂગડાં ને શુભા ધોતીયાં માગી  
લાવતા. આ પ્રમાણે એકાદ મહિનો ચાલી ગયો અને અમારો નિર્વાહ  
મુખ્ય આંબ્યાથી ઠીક નભશે એમ લાગ્યું. પણ નરીખ જે ટગલાં આ-  
ગળું આમળાજ હતું.

### ચોમાસામાં.

જુલાઈની ત્રીજ તારીખે રસ્તુરવંદ બ્યાજ લેવા મારી ઝુંપડીએ  
આંબ્યા. મને હજુ પગાર મળ્યો નહતો. પગાર સત્તરમીએ થવાનો હતો  
મેં એમને અદારમીએ બ્યાજ કરી જવા વચન આપ્યું. ખીજે દિવસે  
સવારના ધોધમાર વરસાદ શરૂ થયો. અમારા ગામમાં આવો વરસાદ  
કોઈ દિવસ જોયો નહતો. પવન સખત ટુંકાતો હતો. એકાએક ઝુંપ-  
ડીનું છાપર ઉડી ગયું. હું તો કામે ગયેલા હતો. બધાં પાણીમાં તર-  
જોળ થઈ ગયાં. અમે અધધિ પાડોશીની ઝુંપડીમાં આશરો લીધો.  
સોળ ફુટ લાંબો ને બાર ફુટ પહોળી ઝુંપડીમાં છ જણ તો રહેતા હતાં  
છાપરામાંથી પાણી પડતું હતું. જમ તેમ અમે સમાવેશ કર્યો. સાંજે  
મારી છોકરીને તાવ આંબ્યો પાસેનાં હકામ પાસે લઈ જવા મને સ-  
લાહ આપવામાં આવી. પણ એટલામાં એને છ સાત ઝાડા થઈ ગયા  
ને ઉલટીઓ થઈ. મેને આનો અર્થ સમજાયો. મારા ગામમાં આવો  
રોગ મેં જોયો હતો. એને ટાલિરા થયો. હકામને બોલાવ્યો એને દવા  
આપી પણ એ કેલાકમાં છોકરી મરી ગઈ. પરંતુ આતો રોગની વર-  
સાત હતી, પંદર દિવસમાં આજીવ્યાજીવના અગીઆર માણસો મરી ગયાં  
પછી કંઈક ચીતી થઈ, સત્તરમી તારીખે પગાર થયો. વચન પ્રમાણે  
લામલોજ સાહુકારને ઘેર જઈ બ્યાજના પૈસા આપી આંબ્યો. સાહુકાર  
મારા નિયમિતપણથી પ્રથમ થયો ને વધારે પૈસાની જરૂર પડે ને  
લઈ જવા કહ્યું.

### વધુ દુઃખમાં.

તો પહેલાં મહિનાના વ્યાજના કાપી આપ્યા એટલે મારી પાસે તો રોકડા ચોરાઈ રૂપિયાજ રહ્યા. રૂપિયા લઇ મેં સેકને ઘણા ઘણા ઉપકાર માન્યો અને મારાં જવા અંજલિયા પરદેશીની આનાકાની વચર મદદ કરવા માટે ખુબ આશીર્વાદ આપી. મને ખબર ન હતી. આ સો રૂપિયાની ખાતર મારી છાંદણીબર દુઃખ ખમવું પડ્યું. ને મારે વહ દીકરીની લાજ લૂટાવા દેવી પડ્યો.

### સાહેબની સુલાકાત.

છ રૂપિયા ઉમેરી હું સવારના સાહેબને ખંમતે ગયો. અંદર હોવા છતાં મને એમ કહેવામાં આવ્યું કે ઘણા કામમાં હોવાથી કલકિક પછી મળી શકશે. હું દૂર દરવાજા પાસે ઉભો રહ્યો. પણ જે કલકિક સુધી કંઈ પત્તો ખાધો નહિ. મારી ધીરજ ખુદી ગઇ. એટલામાં એક સીપાઇ આવ્યો ને મારા આવવાનું કારણ પૂછ્યું. પણ બહોલ નગર મારો સંદેશો પહોંચાડવાનું એણે કબુલ કર્યું નહિ. મેં એને આંક આના આપ્યા ને નોકરીનું નકી ચશે તો બીજો એક રૂપિયો આપવા કહ્યું. પછી જે મિનિટમાં મને તે સાહેબ પાસે લઇ ગયો. મને એમ કહેવામાં આવ્યું કે જ્યુકની નોકરી ખાલી નથી પણ એક માસનું ત્રણ મહિનાની રજા ઉપર જવાનો છે, તેની જગ્યા મળી શકે એમ છે. નોકરી કામચલાઉ હોવાને લીધે ખુબ રૂપિયા સાહેબને આપવા નહીં પડે. મેં ઘણી આજીજી સાથે કચેરીને જ્યુકની નોકરી માટે વિનંતી કરી. ને જો મને તે મળશે તો સો રૂપિયા આપવાનું કહ્યું. મારી અરજીનો તુરત સ્વીકાર થયો. સો રૂપિયાનું ખંડલ ટેબલ પર મૂક્યું. મારી 'સી' વોર્ડમાં મળ્યું. કાદનારની જગ્યા પર નોમીનલ કરવામાં આવી અને તે બાબતની સંચના મને સાંજના એમના આસિસ્ટન્ટ મારફતે મળશે એમ કહેવામાં આવ્યું. સાહેબને સલામ કરી આ ખુબ ખબર કહેવા હું ઉતાવળે બહાર નીકળ્યો, એટલામાં પેલા સીપાઇએ મને રોકડો ને બહોલની માંગણી કરી, મેં એને કબુલ કરી મુજબ એક રૂપિયો આપ્યો.

### ત્રણ મહિના પછી.

બીજા દિવસથી હું મારા કામે ચડી ગયો. ઠાણ દિવસ આવું કામ કરેલું નહિ. હોવાથી મને પહેલાં તો સુખ આવી. અને મૂકી દેવા મને વધુ આવ્યું. પણ પછી શું કરવું? જ-સો રૂપિયા આપેલા તેનું શું?



તે મને કંઈ પાછા મળે એમ હતું? મેં મોઢાં પશુ એને તો ખસીસ મળી  
લીધો જણાવી. તેઓએ મને હતાવળ ક' નહિ પણ જરૂર વખતે રૂપિયા  
આપી અને ધીમે ધીમે ટેવ પડી જવડાં થયા. થોડા દિવસ પછી મારી બેઠી  
આપી. વખત જતાં મારા કામમાં તો આવક ને છોકરીની છૂટક આવક  
છોકરી ચાંચરા એકઠાં કરી હાડા ફેંક અંધાનું પુર ચાંચ એટલા પૈસા  
લાવતા હતા. કોઈ કોઈ વખતર મહિનાના રહેવાસમાં તો મારી તબીબત  
લાવતાં આ પ્રમાણે એકાદ, દીકરીનું સરીર તો ઠીક હતું. મારા સુખ-  
મુખમાં આજીવન દીક નામદંથી મારા જે બાળકોને મેં નીચાણે મૂક્યા હતાં  
તેમનું આગળ હતું. સાળ જીવાતી ને વખતો વખત ચોપડી તેમને આપ-

સુખમાં, ખોશું વર્ષ કાઢવું, પડશે એ વિચારે હું દિલ  
જુલોડું. નેથુ છોડી જવાય એમ લાગ્યું નહિ. મારવાડીના દેવાદી  
આજી, મરકંઈ ઉપાય નહતા; આમને આમ દીસેખર મહિનો આજી.  
મેં એમને ને વાત આવી કે મારી છોકરી ખરાબ રહેતે થકો છે મને.  
સવારનાં કે એ ઠીક નહિ. મેં એનું લગ્ન કરી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો.  
કોઈક તો કરી રાખેલો જ હતો એટલે વેવાઇને તે બાળતસર કાઢળ  
ડીનું મેં પણ એક વર્ષ પછી કરવાનું તેણે જણાવ્યું. હું નિરાશ થયો.  
થોડા વર્ષને દિવસે સવારના કઠલાં બાંજુપરની મારી દીકરીની ખમારી  
ચોલી જણાઇ, જેણી છોકો કામે ગઇ હશે એમ માન્યું. પરંતુ સાંજના  
જેણે પાછી ન કરી, એટલે ચોપ કરી પણ કંઈ પત્તો ન લાગ્યો. પોલીસ-  
ને ખબર કરી પણ એ હોઠાએ કંઈ ખાસ કાળજી ખતાવી નહિ. એક  
જણાયેતો વળી એમ પણ કહ્યું કે અમારી જાતમાં આવા નાસી જ-  
વાના બનાવો બન્યા કંઈ છે ને પોલીસ કંઈ એની તપાસ કરશે નહિ.  
અમે ચોંક કરવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નહિ પણ કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ.

ઉપાયો.

નવા વર્ષની શરૂઆત આ દુઃખને ચિંતાથી યેઇ. બ્યાજને માટે  
મારવાડાએ કોર્ટમાં ઘસડવા ધમકી આપી. ઘણી વખત સુખદંથી નાશી  
જવાનો વિચાર આજી પણ મારવાડો રૂપિયા સોદ પાછળ પડશે એ  
બીકે માંડી વાળ્યો. જમે તે રસ્તે પૈસા લાવવાનો વિચાર કર્યો. આખરે  
વલ્લેક મહિના પછી મારી બેઠી સોજના કામપરથી આવી અને સો  
રૂપિયાની નોંટ ને ઘડિઆળ મારા હાથમાં મૂકી. એ લઈ હું ઠસ્તર-

આહુ યયું. હવે પાછીના સો રૂપિયા મરી મારે ગામ જવા વિચાર  
કર્યો. મારી સીને ફરીથી મેં નશીબ અનુભવવાનું કહ્યું. અને આ  
વેળાએ એના હાથમાં વીંટી આવી. હું ત્રીણી કસ્તુરચંદ પાસે ગયો.  
વીંટીની કાંમત ખસેડી અડીસો રૂપિયા સુધી હસે એમ એણે કહ્યું.  
પરંતુ એણે તો ફક્ત પાછીના સો રૂપિયા ખદલજ એ રાખવા કહ્યું.  
કારણ કે ચોરીને માલ ગણવામાં લેખને સમાયેલું હતું. મેં કહ્યું  
કર્યું. દેવામાંથી આમ છૂટયો.

ન્યાય આંધળો છે.

દેવું તો પત્યું પણ દુઃખનો છોડો આવ્યો નહિ. પાપની સિંધા  
બેલી મોડી ચકા વિના રહેતી નથી. એક રૂપમાં નહિ તો બીજા રૂપમાં.  
અમારા દિવસો હવે શાંતીથી પસાર થતા હતા. આવક ખર્ચ પૂરું થાય  
એટલી હતી. પણ માણસને સંતોષ હોતો નથી, ખાસ કરીને શ્રીજીને.  
મારી સ્ત્રીની ઉમર મારાથી નાની હતી. અને એ સાધારણ દેખાવડી  
હતી. મુખાઇ આવ્યા પછી શરીર ઠીક થયું હતું માટે ઠીક દેખાતી હતી.  
અમારી ઉમ્મરના તકાવતને સીધે અને બીક રહેતી કે રંજેને મારી સ્ત્રી  
મને છોડી ચાલી જાય. મારી ઉમ્મર ૫૮ વર્ષની હતી. મારા બે બાળ-  
કો મરી ગયા હતાં. છોકરી મગે ગયા જીવીજ હતી. હું મારી સ્ત્રીની  
ખારીકીથી તપાસે રાખતો હતો. એની હોલચાલ તપાસતો. ચોડા એક  
વખતથી મારી સ્ત્રીની રીતસાત મને પસંદ પડતી નહિ. આમ બે એક  
મહિનો ગયા પછી મારે કાને વાત આવી કે મારી સ્ત્રી એક શુવાનીયા  
આથે હળેલી છે. મેં એને કપડે આપ્યા પણ એણે એનો ઇન્કાર કર્યો.  
માર્ચની ૩૧ મી તારીખે એ દામપરથી ખાલી આવી નહિ. તેણે શુવાન  
પણ આવ્યો નહિ. તે ખૂબ નાસી ગયા. મેં આવા બનાવો અમારા  
લોકોમાં અનેલા સાંભળેલા એટલે મેં જામ તેમ મન વાળ્યું ને મારા બે  
બાળકોને લઈ એકઠમ મારે ગામ જવા નિશ્ચય કર્યો. પણ નશીબ એ  
ડગલાં આગળનું આગળ. બધું વેચી સાટી જવા નીકળતાં સામે પોલીસના  
માણસો આવતાં જ્યાં ને મારા હાજ ગગડી ગયા. મને એક જણે  
પકડી એડી પહેરાવી. ને કસ્તુરચંદની સોખતમાં ચોડી પર લઈ ગયા.  
અમારા પર કામ ચાલ્યું, મને એક વર્ષની ને કસ્તુરચંદને ત્રણ વર્ષના  
દેખાનાની સજા થઈ. ચાણાની જલમાંથી હું છૂટ્યો છું. કસ્તુરચંદનું  
શું થયું એ મને ખબર નથી, મારો બાળકોનું શું થયું તે પણ મને  
ખબર નથી. હજારમાં, તેની દયામાં દુનિયામાં મારો શ્રદ્ધા હવે જતી રહી.

છે. જગતમાં હવે માફે કાંઈ રહ્યું નથી. માફે અધૂરે. લૂટાઈ ગયું છે અને મેલેરીયા તાવ લાગૂં પડેલા છે. અને હું થોડા દિવસમાં ખીજા દુનિયામાં હાજર થઈ જઈશ. ત્યાં ખંધાને સરખા ગંભીરમાં આવે છે એમ કહેવાય છે. શું અને એમ ગંભીરમાં આવશે ?

● નોંધ:—ઉપરની વાતો “દ્રીયન સોશીયલ રાફોર્ડ” પત્રમાંથી તેના લેખકની પરાધાનગીથી બુલ્લંદગી કરાવી અને આપી છે. મુળ લેખક મી. સોલોની અંત્યજ વર્ગના હજાર માટે બહુ સારા કામ કરે છે, અને તેમણે ખરી દરજી-લને આધારે જ ઉપરની વાત લખી છે, સામનું મેલું ઉપાડનાર માણસો પણ મનુષ્યો છે, તેમને આત્મા છે, હૃદય છે, લાગણીઓ છે, જે વાત લખીનારે વાસ-રાઈ નહય છે. ઉપર, વહુ વેલો સ્થિતિ તેમનામાંતા પણ થોડા લાગની હોય છે, અને તેઓ આશચ્ચની દૃષ્ટિયે, સમાજને પણ જ ઉપયોગી કામ કરે છે. તેથી ખાંધ કરીને તેમની સ્થિતિ સુધારવાની સર્વ કાંઈની ફરજ છે. માણસને અધર્મ દશાયે નાંખી તેને ચૂરી અને અતીતિ કરવાની ફરજ પાડવાનો ત્રાપ સમાજને જ લાગે છે. અંત્યારે એક તરફથી અંત્યજ વર્ગને સદાય કરવાની દીલચાલ ચાલે છે, તેમની આખી ડામને અસ્પર્શ ગંભીરમાં આવે છે તે ના મજબી કોઈપણ એમ કહેવામાં આવે છે, ત્યારે ધર્મને નામે દેલચાલે દિ'દુલ્લા એમ કહે છે કે તેમને અસ્પર્શ તો સખો-તેમાં અમે તેમને અપમાન આપતા નથી પણ ખીજી રીતે તેમનો હજાર કરવા યાત કરો. તેમને ચોખખાઈ શીખવો. તેમનો બાળકો માટે જુદી નિયામો કરી બજાવો. પણ આ જુના મતવાળાઓ આવી વાતો ક્યાં પોતાનું કલક દૂર કરવા માટે જ કરે છે. તેમને કહે જણ પૂજી ચક્ર કે તમે આ બાબત શું કહ્યું ? જે ધર્મચોર્મો અસ્પર્શતા દૂર નથી કરવા માંગતા, તેમણે અંત્યજોની સ્થિતિ સુધારવા ચા પંચલો લીધો ? આનો ઉત્તર તેઓ આપી ચક્ર તેમ નથી જ. પરંતુ અંત્યજ વર્ગની હીન દશાથી સ-માજને અત્યંત દુઃશાન છે. માટે આપણા સર્વની ફરજ, જુદે જુદે આજે એમની દશા સુધારવાની છે.

અધિપતિ.

મનહર હીરાના. નેકલેસો-એસલેટો-વીટીઓ-ચેરોસ-જુશીસ-પેનડ-ટસ-આર્મસ-પીન્સ વગેરે તથા ઝવેરાતના વિવિધ રેકમના દાગીનાઓ, તથા છુટક હીરા, મોતી, પાના માણેક, સર્ના, નવસ્ત્રો વગેરે ખાસ જોવા અમારી દુકાને પધારશે.

સુરજમલ લલુલાઈની હાં.

કે. કાલગાદિવી, પોસ્ટ-ઓફીસ સામે.

સુખ.

## હારમોનીયમનો પ્રહિંકાર.

યુરોપનાં સર્વે વાજીત્રોની સભા હતી. પિથાગોરને પ્રમુખપદ આપેલું હતું. એક ખાંભુએ ઔરંગન, હારમોનીયમ, ફલુટ અથવા વાંસળી, બેગ-પાઇપ અને બેન્ડમાં વાગે છે તેવાં બધાં યુગ વાજીત્રો રતાં. બીજી ખાંભુએ તારવાળાં વાજીત્રો (string instruments) રતાં-હાર્પ, બેન્ડો, મેન્ડોલાઇન, ગિટાર, વાયોલીન વિગેરે—

આવી સભા કોઈક વાર મળતી હતી, અને તેમાં દરેક વાજીત્ર પોતાની મિઠાઈ અને ગુણગુણાટ બાજીનાં સભાસદોને ખતાવતું અને જ સર્વોપરિ બધાંને લાગે તેને માન મળતું હતું. પ્રમુખ હોય તો જ વાજીત્રને હુકમ કરે, તેણે પોતાની કુશળતા ખતાવવાની.

આજે એક પછી એક પાંચ, છ વાજીત્રોનો વારો આવી ગયો. પછી પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું, “હવે હારમોનાયમ.”

આ ઉપરથી તેણે પોતાનો મધુરો (1) સાદ કહાડ્યો, પણ તેના ઘોંઘાટથી સભાને કંટાળો આવ્યો. છેવટે બધાં બોલે પાડી ઉઠ્યાં, “આને કાઢો મુઠા ! આ તો રંગ ખગાડ્યો !” આખરે સર્વોત્તમને કેનાવ પસાર થયો કે, “યુરોપનાં વાજીત્રોની સભામાં હવેથી હારમોનીયમ ના આવવું.”

હવે સભાનું કામ આગળ ચાલ્યું. અને છેવટે બધાંએ જગાડ્યું પછી સભા પુરી થઈ.

હારમોનીયમને કહાડી મૂક્યું તે સાંભળીને હિન્દુસ્તાનનાં સ્વાભાવિક રીતેજ દયાળુ હૃદયનાં વાજીત્રોને તેના પર દયા આવી. અને તેમણે પણ પોતાની સભા બોલાવી. તેમાં આવવા માટે, હારમોનીયમને પણ આમંત્રણ હતું.

આ સભામાં વીણાને પ્રમુખપદ આપેલું હતું. તેની એક ખાંભુએ તબલો, શરંગાઇ, વાંસળી, દોલ, સુંદરી વિગેરે રતાં; અને બીજી ખાંભુએ દિસરખા, તેંજુરો, સિતાર, તાલિસ, સરોદ વિગેરે રતાં. હારમોનીયમ પણ પહેલી હારમાં હતું.

આ સભામાં બધાં પોતપોતાની કુશળતા ખતાવવા નહોતા આવ્યાં. કદાચ હારમોનીયમનો સૂર સાંભળીને તેની પરીક્ષા કરવાજ આવ્યાં હતાં. તે બિચાર તો ઘણું નરમ હતું.

પછી પ્રમુખે હુકમ કર્યો એટલે તેણે પોતાના સૂરો કહાડવા માંડ્યા. અલબત્ત, સંભાને તે મીઠા તો નાજ લાગ્યા. પણ દરેકને તેના પર દયા આવતી હતી, એટલે તેમણે સર્વાનુમતે કરાવે પસાર કર્યો કે “હારમોનીયમ ધીમેથી વાંચ્યા કરે તો કાંઈ બહુજ ખરાબ તેનો અવાજ નથી. માટે આપણી સંભામાં તે આવી શકશે.”

તે દિવસથી હારમોનીયમ હિન્દુસ્તાનનાં વાજીત્રોમાં બેળાયું.

પહેલાં પહેલાં તો તે હદમાં રહીને ધીમે ધીમેજ સૂર કહાડતું. પણ જમ જમ દિવસે અથા તેમ તેમ તે બેશરમ થતું ગયું અને જે ઠેકાણે કાંઈપણ મિજલસ કે જલસો કે બેઠક હોય ત્યાં જવા લાગ્યું. છેવટે તેની લાગવમ એટલી વધી ગઈ કે મિજલસોમાં ને એવે ઠેકાણે તેનોજ મુખ્ય કારભાર. અને જ્યાં ત્યાં તેનો બેસાસૂર અવાજ તો હોયજ. ખીજાં બધાં વાજીત્રોને વિષે બધે ઠેકણે ખોટી ખોટી વાતો કરીને તેણે લોકોના મનમાં ઠસાવ્યું કે ‘વાજીત્ર તો હારમોનીયમજ.’

છેવટે ખીજાં બધાં વાજીત્રોને આ અપમાન લાગ્યું, અને તેમણે વિચાર્યું કે કાંઈ કરીને આ દગાબોરને ઠેકણે લાવવો.

તે ઉપરથી દિલરૂપા, વીણા, સિતાર અને તબલાં એ હિંમત કરીને ધીમે ધીમે પોતાની વગ વધારવાનું કર્યું. તેમણે લોકોને સમજાવવા માંડ્યાં ને કહ્યું કે, “હારમોનીયમ ખરે જોતાં આપણા દેશનું વાજીત્ર છેજ નહિ. અને હિંદના સંગીતશાસ્ત્રમાં જે બધી શ્રુતિઓ, મૂચ્છનાઓ વિગેરે ઝીણા ઝીણા સ્વરો નક્કો કરેલા છે તે તો તેમાં વાગી શકતાજ નથી. તારવાળાં દરેક વાજીત્રોમાં જે મધુરી ‘મોડ’ આવે છે, અને જેને હોષે આપણા દેશમાં આટલી બધી રાગરાગિણીઓ યદ્ય છે તેવું કાંઈ પણ તેમાં આવી શકતું નથી. વાંસળી, ચરણાઈ વિગેરેમાં પણ એ બધા અધવચલા સૂરો આવી શકે છે.

યુરોપનાં સંગીતમાં ને આપણા સંગીતમાં જે મુખ્ય ફેર છે તે તો તે બતાવતું નથી. તો પછી આપણી રાગરાગિણી એ વાજીત્રમાં વગાડીજ કે, કહાય ?”

આ બધું કહેવા છતાં પણ પ્રશ્નમનુ બધું સારજ. એવું માનનારા લોકોમાં કાંઈજ અસર યદ્ય નહિ. વળી કયાં હારમોનીયમની મધ જેટ જામ ને કયાં તેમની નમ્રતાવળી વાણી ! હારમોનીયમનું રાજ્ય તો જેવું ને તેવુંજ રહ્યું.

## “વધી પડેલી” કુમારીકાઓ

[ ચોથા વાર્તા. ]

લખનાર:—પુતલાબાઈ લામ્યાઈ.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

એદલ અને પીરોળ.

એદલના ઘણા આગ્રહનાં તેડાંથી એકવાર માધવ તેને અને પીરોળને મળવા દેવલાલી ગયો અને સનીવારની બપોરથી સોમવારની સવાર સુધી તેમને ઘેર રહ્યો. માધવને તો અઠવાડિયાના બધા દહાડા સ્વરૂપ હતા, પણ એદલને સનીવાર રવીવાર, વધારે અનુકુળ પડ્યો, કેમકે તે સ્કુલનો શિક્ષક હતો અને પીરોળ પણ હવે એક ઈંગ્લિશ નિશાળમાં ખાળ વર્ગ શીખવતી હતી.

માધવ ઘરમાં ઘેરતાંજ આબુખાણુ નજર ફેરવવા અને સવારો પુછવા માંડ્યો. આ તે વળી કેવું ઘર, એદલ ? મને તો જાણનાં લાકડાંનાં ઘર યાદ આવે છે, બગીચો તો સારો બનાવ્યો છે. અને ઘરમાં પણ જાણે બગીચોજ, કેટલાં ફુલ અને કેટલાં ફૂંડા ! અને ફરનીચરમાં તો ચોપડીઓના ઢગલા ! ઠીક ! તમે તો સુખી ! મુખાઈમાં હોય તો તહરેવાર નકામી ચીજોથી ઘેર ભરી સુકાય, પણ વળી તોરે ત્યાં તો છેકજ કંઈ સામન દેખાતો નથી તે કેમ ?

હવે આ બધા વાક્યો માધવ બોલ્યો તે પીરોળની અને તેની વિધવા બેન મેહરાની ગેરહાજરીમાં હતા, કેમકે એ બંને બજારમાં ચોરો ખરીદવા ગયલી હતી, તેટલાં માધવ ઘરમાં આવી પહોંચ્યો, સવારે જવ આજતામાં.

ઉપલા વાક્યો બોલાયા તેટલામાં તો બંને સ્ત્રીઓ ઘરમાં આવી, અને માધવને આવકાર દીધા, સર્વ બેઠાં, પછી માધવે ઘર વિષે સુ ટીક્કા કરી તે એદલ પોતાની ધણીઆણીને કહી અને પછી

નાનો સરખો નમીનનો કઠડો લાજિ પટે લીધો અને તે ઉપર જેમ  
મરીખ ખેડુત લોક થર ખાંધે તેમ ખાંધું-ચોક્કા ખર્ચે અને જલદી  
ચાલે તેવું—જેની આ કુર કાવરાની લીંતો છે પણ તે ઉપર કામલ  
લગાડી દીધા છે, આ લોચ લોધને? ફક્ત મટોડાંની છે, પણ પાટીઆં  
મુઠી દીધાં છે. છાપકે ફક્ત ઘાસવું છે, વાંચા દેખાય અને તેમાંથી  
કચરો પડે માટે કપડું બધાબધું છે અને તોળી, આનું બનાવતાંએ  
અંમને પાંચ દળર રૂપિયા તો ચર્મ ગયા—અને પછી વળી ફરનીચર  
ક્યાંથી લાવીએ મોઢું? તેથી આ દેવદારના છુક કેસીસ બનાવડાવી  
કાઢ્યા; અને દેવદારનીજ ટેબલ ખુરશીઓ ઘડાવીને વાપરાએ છીએ.

“દેવદારની ખુરશીઓ છે? માધવ જ્યાં જોકો હતો ત્યાંથી ઉઠીને  
જેઠક તપાસવા લાગ્યો, મને તો બખર પણ નહિ. મને તો ચરસ  
લકઝુરીચરા દીવાન જેવી આ જેઠક લાગી.”

બધાં સ્ત્રીઓ અને એકલે કહ્યું, “અમારા ઘરમાં મહેરા જેન છે.  
તેમની એ બધી કળા અને તાજતજાવટ તેમને શોભા શાયે. સુખ  
અગવડ પમાડનારા આસનોજ નહિ, પણ ખીલ ઘણી થીએ બનાવતાં  
આવડે છે. હમણાં આપણ વાતો કરીએ છીએ તેટલામાં તે જમવાનાં  
આરડામાં રાંધે છે, હવે જોજે જરા વારમાં ઠેની સોહકમ નિકળે છે,  
સારાં સારાં પકવાનની !”

એ પછી ખીલ ચોડી વાતો કરી પીરોજન ઉઠી, “ભાઈ માધવ,  
હું જરા ઘરમાં કામે જઈ છું, તમે જો મિત્રો જોસો અને વાતો કરો  
યા તેમને ગમે તો જરા આરામ લો, હું તમારા માટે નહાવાનું પાણી  
વગેરે તૈયાર કરું છું. અમે આકરો રાખતા નથી, પણ અમે ઘરમાં  
કેટલીક એવી અગવડો કીધી છે કે જ્યાં અમને નોકરોની ખોટ જણાતી  
પણ નથી.”

“મારે માટે તમને તસદી પડશે એમ જણત તો કદી હું અંદર  
પંરોણો આવત નહિ. જેન પીરોજન,” માધવે ઉઠી નમીને કહ્યું.

“તમે નહિ આવત તો અમે ઘણાં દિલગીર વાત ભાઈ, કે અમે  
મરીખ અને આકર નોકર વગરનાં છીએ માટે અમારા અતલગના મિત્ર  
પણ અમારે ઘર આવતા નથી !”

“પણ ત્યારે તમને મહેનત પડે તે?”

“કાં નહિ મહેનત લાગે? જો અતલગના મિત્રોને માટે મહેનત

પણ ન લઈએ તો ખીલું શું કરીએ? અને નાકરો નથી માટે મિત્રોને તેડવાનું નહિ એવા દરાવ કરી બેસીએ તો અમે કેવી બેનસીબ વાર?”

“તમારી મહેરબાની છે, પણ મારે માટે કંઈ ખાતર તસ્દી લેશો ના, અને પાણી ઉચ્છાદી લાવવાનું કામ મને સોંપજો.”

“તે માફ કામ.” એટલે ભૂલકા મારી ઉઠ્યો, “મારા મિત્રને માટે કરવાનો મને હક્ક નહિ કે?”

“હા, મી. ત્રીવેદી, એ તો મારા એટલનું કામ, કાંઈ, માટે વસ્તુ ઉચ્છાદવાની હોય ત્યારે એઓનેજ તેડવાનો અમારો ધરખો ધારો છે.”

એ પછી નહાવાની તથા ખીલું વ્યવસ્થા થઈ અને પ્યાર વાગતે જમવા બેઠા. જમતાં સર્વેએ મહેરા બેનની કાલેલી રસોઈની તારીફ કરી અને પછી ખીલું વાતો ચાલી.

“તમે મોનટેસોરી નિશાળ કાઢવાનાં હતાં તેનું શું થયું? બેન પીરાળ?” માધવે પુછ્યું.

“અમને માલમ પડ્યું કે એવી નિશાળને માટે સરકારનો ખર્ચ મોટો બેઠએ, એટલુંજ નહિ પણ આ ગામમાં એવા કોઈ છોકરાંજ નથી કે જમનાં માખાપ આપણને મોટી ફીજ આપીને છોકરોને શીખવું માકલે. અહિં તે યુનિવર્સિટીનું કુટુંબો છે, તેમને માટે તો સરકારી નિશાળો છે, અને ખાતર તો હિંદુ લોક, જ્યાં એવી નિશાળોનો કામ લે નહિ, જયુઠનાં પારસી રહેવાસી ઘણાજ એડી છે, એટલે તેમનાં આશ્રયથી સ્કૂલ ચાલે નહિ, અને જો બધી સામગ્રી લાવી વાટ જોતાં બેસીએ તો ખર્ચમાં ઘસઘસાઈ જાય, માટે હાલ તો એ વિચાર મોડી વાળી હું અનેની એક ઇંગ્લીશ સ્કૂલમાં શિક્ષક રહી છું, અને ત્યાં જોઈ પદ્ધતિથી શીખવું છું.”

### પ્રકરણ ૪૩ મું.

માધવને કેવી અર્ધગાંના લેહએ.

સોમવારની સવારે, માધવ પાછો મુખ્ય જવા નિહાળ્યો ત્યારે એટલે તેને સ્ટેશન હપર મૂકવા ગયો; પોતાનું ઘર દરથી મિત્રને



હું કે પેલું ઘર, એક ખરું સુખધામ-મને મળ્યું છે ત્યાં હું માનવ સાથે નહિ પણ ફીરેસ્તાઓ સાથે વસું છું એવું મને લાગે છે.”

દેન ઉપડવા પછી માધવ હસ્યો, અને મનથી બોલ્યો, “જેવા જેવા વિચાર, ફીરેસ્તાઓ સાથે વસી, મીઠું મધ સદા ખાતાં અને તો કંટાળો આવે! મને તો એવી અર્ધાંગના બેઠએ કે જે એક પૂરુષ જેવી સ્વતંત્ર, વિચારો અને વર્તનમાં હોય, ખુબસુરત એટલે શું? ગોરી ચામડી, નાજુક બદન? ના, ના, મારે તે નહિ બેઠએ, મજબી તંદુરસ્ત, મજબૂત, ખડતલ બર્ધરી મને તો બેઠએ, તકરારમાંથી ઉતરે, વાદવિવાદથી કરે, એકલી ફરે, પોતાનું પોતે સંભાળે અને પોતાની અક્કલ હુશિયારીથી પોતાનો નિર્વાહ પણ કરે. આ તો શું! મરદ કમાય, કમાવા સારું મહેનત કરે, અને બધરાં બેસીને ખાત્ર, સાફ સાફ પહેરે, રણે કપડાં બગડે કરી ના ધસીને ચાલે કે ધીમે; અને પછી વર મરી જાય ત્યારે ઘરનું ખૂણો ધરીને બેસે કે મારાથી કેમ કામ કરાય; અને મારાથી કેમ મહેનત કરાય? પહેલાંથી સ્વતંત્ર રાખ્યાં હોય તો બેરાં સંસારને વધારે ઉપયોગી થઈ પડવા સાથે, મરદ ઉપર એવાં બોબ સમાન નહિ થઈ પડે, ” અને આ વર્ણન ઠાણને લાગુ પડે છે તેને યાદ કરતો અને હવે તેને કેમ જીતવી તેનો વિચાર કરતો તે મુંબઈ ગયો.

પણ રાધાને જીતીને પરણવી, એ તેની હજી મતલબ નહિ હતી. જીતવી ખરી, પણ હાલ જે રીતે લોક પરણીને આખી જીંદગી બંધાયલાં રહે છે તેમ તો બંધાવું નહિ, રાધાનો ચ્યાર મેળવવો, તેને જીતી લેવી, અને પછી તેની હિમત બેવી કે તે લક્ષ્મી કિયાનો અનાદર કરે છે કે? બે કરે તોજ તે મારી, મારે લાયકની, બાકી નહિ તો તે એક સાધારણ મનની સાધારણ બીકણ સ્ત્રી, તેને જીતવામાં અત્યંત શો?

પણ રાધા કોઈ દહાડે એકલી મળતી નથી, અરે તે દહાડે પેલાં બે આવી નહિં ચઢત તો કંઈ વાત યાત, પણ કંઈ નહિં, ચોક્કસ તો બોલાયું: વિચાર તો દર્શાવ્યા, હવે બેઠએ કે તેને એ વિચારો અનુકુળ છે કે, બેઠ, ફરીથી બેઠ, એકલી મળે તેમ બેઠ, મંગલાની મદદ લે? તેને કહું કે હું રાધાને એકલીજ મળવા માંગું છું.

આવા વિચારોમાં હતાં તેટલાં એક તકમળી, મંગલાએ જમવાનું

મન મોકલ્યું, એટલે ધાર્યું કે હવે મંગલા સાથે મનસુબો કરાશે. પણ વયું એમ કે ને સાંજે જમવા તેડેલા હતો તે સાંજે પુઠકળ વરસાદ પડ્યો, અને તે વરસાદમાં જ ગયો, અને મહેમનાં સ્ટેશન ઉપર ગાડી નહિ મળવાથી આવરકોટ અને છત્રોની મદદથી ચાલતો જ ગયો. પણ ખંડલામાં પેઠા તેવો પહેલો આવકાર રાધાએ જ દીધો અને ખખર આપી, કે ‘મંગલા જેનું હજી આવ્યાં નથી, ખપોરે જે વાગતે ઠાટમાં કામે ગયલાં, અને સાત વાગતાંની દેનમાં આવનાર હતાં પણ વરસાદને લીધે અટક્યાં હોય કે દેન ચૂક્યાં હોય.

## અદરણ ૪૪ મું.

### માધવની તક.

માધવ આવરકોટ મુકી કપડાં ખંખેરી બુટ લુછતો બેઠો છે તો આજે રાધા કંઈ ખાસ ખુબસુરત દેખાય છે, તેના વાળ સારી કળાથી નખાનીઝ ખમરાની માફક ખધિલા છે-કંઈ લાલે સાડી અને સાથે કાણું લેસનું બલાહલ પહેરેલું છે, તેથી કે ગ્રામી તે-તેનાં કપડાં-ખધું કંઈ ધણું શોભિતું-ધણું ખેંચાણુકારક લાગે છે.

માંહે જઈ બેઠો અને કંઈ થોડી વાતો આંલી, પછી રાધાએ ઘડિયાળ કાઢ્યું. “સાડા આઠની દેન આવી ગઈ, હવે મંગલા જેનું નહિ આવે, વરસાદ પણ અટકતો જ નથી, સાધ મુખમાં છે, તેમને ઘેર રહ્યાં હશે.”

માધવ ઉઠ્યો, “ત્યારે-હું જાઉં?” તે દયા માંગતો હોય એવું ચહેરે બોલ્યો. રાધા હસી પડી, “કેમ તમે જાવો? જમવાનું તૈયાર છે અને વરસાદ ચારે પડે છે તેવામાં ઠાંધનેથી ખહાર જવા દેવામાં ફરતા છે. તમે શું એમ ધારો છો કે મંગલા નથી તેથી હું તમને આવા વરસાદમાં ખહાર કાઢીશ?”

સુસી સાથે માધવ પાછો બેઠો, “ત્યારે તો તમારી મહેરબાની, મને તો બૂખ પણ થણી લાગી છે અને છેટે જવાનું—”

“પણ કેમ જાઓ મી. ત્રિવેદી? શું તમે મને એવી કઠણ દિલની ધારો છો કે હું તમને આવા વરસાદમાં ખહાર કાઢું? તમારી સગી મંગલા મને જ કહે!”

“હું ખાધો કે તમે પંજુ ખીન્ન? બેરાં જવાં હશે કે એકલા જહસ્થ સાથે જમવામાં મોટું પાપ સમજો.”

રાધા હસી, “હું સાધારણ બેરાં જવાં નથી, એ તમે અત્યાર આમમન જોયું નથી?”

“હા, જોયું છે અને તેથીજ હું તમારા એક વખાણનાર થયેલું.” તે લાગણીથી બોલ્યો.

“હશે, મને વખાણ જોઈતાં નથી.” રાધા હસી.

એ પછી ખાણું આપ્યું, રાધાએ પુર ગંભીરતા અને માનથી પોતાનાં પહેલાણને બેસાડ્યો, પોતે બેઠી અને જોઈતી માવજત મદારત કરી તેને જમાડ્યો.

જમતાં માધવે પુછ્યું, “આટલા વરસાદમાં મંગલને મુંબઈ જવાની શી જરૂર પડી? હવે છે કે ભાઈએ ઘરમાં રાખી, ના તો છેલ્લે બોજાધને તરબોળ થાત, સ્ટેશનેથી ઘેર આવતાં, અને આડી તો કદી જડત નહિ.”

“મંગલને જવુંજ પડ્યું, એક બેરાંની સંસ્થા-ભગીની સમાજ-કરી છે ત્યાં એણે એક લેકચર આપવાનું કબૂલ કરેલું હતું-એટલે જવુંજ પડ્યું, સવારે વરસાદ નહીં હતો, ખપોરથી જરા જરા કરીને થયો, એટલે ના કહેવાડવાનો પંજુ વખત નહિ રહ્યો, લેકચર ચાર વાગતે હતું, પછી એ ભાઈને ઘેર જવાની હતી, અને જો ભાઈ આવે તો તેડી આવવાની હતી, તમારી સાથે જમવા.”

“જોહો! યુનીલાલ ભાઈને મળવાંથી મને પરમ સંતોષ થાત!” તે હસ્યો, “પણ મંગલાના વિચારો હવે લોકપ્રિય થતા જાય છે કાં?”

“હા, કેટલાક સારા વિચારવાળા હિંદુઓ એના બોલવાને ટેકા આપે છે, અને એનાં કામમાં મદદ પંજુ આપે છે પંજુ ભાઈ ભાણે તે રચતા નથી તેઓ તો એને વટે છે—”

“અરે જોહો ના હિંદુઓની વાત, મને તો હવે એમના પર બહુ ગુસ્સો આવે છે. હવે આ જૈન લોક-આ મહાત્મા ગાંધીની બ્રહ્મ નાતવાળાઓમાં જીવોને આજીવ મેં એક જીવાન એના મરણની વાત સાંભળી અને મેં તો એ પશુપક્ષી અને કીડા માંકડેની દયા પર હિંદુઓની અકલ ઉપર શારે આરોપ કર્યો, એમને કેખાતું નથી

કે બાળસગ્ગના માઠા રીવાજથી અને વિધવા વિવાહના પ્રાચીન જન-  
નામાં કેટલા અધર્મ, કેટલાં પાપ-ચાપ છે. આ પ્રાંત બિચારી તેર  
વર્ષની હમરે પીસતાલીસ વર્ષના પુરુષ સાથે પરણી હતી કે જને જે  
બધરી થઈ ચૂકેલી, પહેલીને દીકરો આજે પચીસ વર્ષનો છે. બીજાએ  
આવીને પરણ્યો, બીજાનાં જે નાનાં બચ્યાં છે અને એને પાતાને જે  
થયાં, અને બીજાની વખતથી ક્ષય રોગ થયો તે રીબી રીબીને મુઠ. હું  
ચાંધીજીની નાતમાં આવું ? જો એ નાતમાં વિધવા વિવાહનો આલ હોત  
તો આ મોટી હમરનો પુરુષ, મોટા દીકરાનો બાપ, તેર વર્ષની બા-  
ળકી લાવત ? પણ અકસોસ કે હીંદુઓ હજી સમજતા નથી. બાળકો  
એને વિધવા બનાવી દુઃખી કરે છે, તેઓ વગર વરે, વગર ઘરે, વગર  
સંતાને ઝુરે છે, અને ઘરડાઓ બાળકોએને પરણે છે. અકસોસે, મીસ  
રાધા, મને તો એવું લાગે છે કે હું તો હીંદુ ધર્મ છોડી દઈ ખ્રિસ્તી  
કે મુસલમાન થઈ જઈ, પણ આવા હીંદુઓમાંનાં એક નહિ ગણાઉં.”

“અકસોસ ! એવીજ રીતે હીંદુ ધર્મ ઉપરથી ધણીઓનાં દિલ  
હડી જાય છે, અને તોપણ કાં નહિ આર્ય સમાજોની સફરો વધારે  
ચલે ? જમને હિંદુઓમાં આજે પ્રસરી રહેલા કુચાલો-ધર્મને નામે  
આલતા અધર્મોની સામે અણબમો હોય તેઓ કાં નહિ આર્ય સમાજમાં  
જોડાય ? ખ્રિસ્તી કે મહોમેદન હોવા કરતાં હીંદુ રહીને આજનાં હિંદુ  
ધર્મથી છૂટા થવાનો એજ એક માર્ગ છે.”

“હું એ માર્ગ લઉંશ, મિસ રાધા, જોરથોડોસ હિંદુ પક્ષમાં  
તો હું વધારેવાર રહેવાનો નથી.”

પ્રકરણ ૪૫ મું.

‘માધવ’ મનની યાત કહે છે.

જમવા પછી રાધા હઠી, “અમારી ટેબલ ઉપર દોર મધી, અને  
તમે જો સ્મોક કરવા આલતા હો તો જોસો હું દીવાનખાનામાં  
જોસીશ.”

પણ માધવ ઉઠ્યો, “નારે, હું તો એકલો નહિ જોસું, તમે જરા  
પિઆનો વગાડો મને તમારું આલન સંભળવા જમે છે.”

ચક્રતો નથી. મારાથી તારા વગર છવાતું નથી. સધા, નહિ તો હું તને તારા કામમાં મદદ અને ઉત્તેજન આપત.”

“તમારાં ઉત્તેજન વિના હું ખેતી તો નથી રહી.”

“નહિજ, હું જાણું છું કે તું સ્વતંત્ર છે, બહાદુર નારી છે અને તેથી તો હું તને વખાણતાં વખાણતાં પ્યારના ખાટામાં પાંચો છું.”

“મને લાગે છે કે તમારાં મનની સમાધાનીને ખાતર તમારે મારાથી દૂર રહેવું જોઈએ, તે સહેલાઈથી બનશે કેમકે મારાં કામમાં તમારી જરૂર નથી.”

“અરે નહિ નહિ.” તે ઉભો થઈ દરગરીને બોલ્યો, “એવા છેક સખત ઉપાય ના હો. મિત્ર સધા, મને તમારા મિત્ર તરીકે કાંઈવાર મળવાનો હક્ક આપો, કેમકે ઘણી થોડી જોડા એવી છે કે જન્મની સાથે હું વાત કરી ચકું-જન્મ તમારી સાથે કરું છું તેમ-તો તું તમે મને છેક હાંધી કાઢશો? મિત્રમાં પણ લેખશો નહિ?”

“મને તો લાગે છે કે તમારા અને મારા વિચારોમાં ઘણા ફેર છે, ઘણી વાતમાં આપણાં મત જૂદાં પડે એવું છે.”

“નહિ, તેમ નથી, સિવાય કે તમને મારા વિષે કાંઈએ ખોટું કહ્યું હોય, અને તમે ખોટા અભિપ્રાય બાંધ્યો હોય.”

“હો ગાડી આવી.” દરવાજાપર ગાડીનો અવાજ સંભળતાં સધા બોલી અને માધવ ઉભો થયો. “હવે એક વાત સંભળી લો. ફરી મારી આગળ આજ્ઞ કાઢી છે તેવી વાતો કરશો માં, નહિ તો તમને દૂર રાખવાને માટે મને અપાર મહેનતમાં પડવું થશે.”

“જા. હું કેમ બધી આશા મુકી દઉં?”

“નહિ મુકશો તો હું જીવંત લેવાશે તેટલો મહેનત લઈ તમારાથી દૂર રહીશ.”

“વાર ત્યારે, હું શેકહેન્ડની પણ આશા રાખતો નથી.”

સધાએ હાથ લાંબો કર્યો તેજે જરા લઈ મુકી દીધો એટલે સધા બોલી, “યાદ રાખજે કે આજ ન ધારેલી હું તમારી પરોણા-ગત કરવામાં એકલી પડી, તમને તો મંગલ્લાએ અને એ મળીને જન્મના ત્યાં હતો.”

ઘેર જતાં માધવના મનમાં તોફાન ચાલે રહ્યું. “બધી આશા તો નહિં છોડું એ ના કહે, તો હું? અને છતવી તો ખરી, અને

એવીને છતવામોજ મંગલકાં એ મ્હાત યઈ ખુશીથી મારી થાય ત્યાં સુધી યાતન કરીશ,”

ઉપલા ખર્નાવને ડેટલાઈ દિવસ વિતવા બાદ એક દહાડે રાધાએ મંગલાની પાસે બેસી પૂછ્યું, “મંગલા તારા પિત્રાઈ ભાઈની જે વાતોથી જેને નામોશી લાગી તે તું મને કહીશ? મારે જાણવી છે.”

“હાં?” મંગલાએ રાધા તરફ મમ્મથી જોયું અને હસી.

રાધાથી હસી પડાયું તેના ચહેરા ઉપર લોહી ધાઈ આવ્યું તે બોલી, “મને કારણ છે, મને જાણવું છે તારા પિત્રાઈએ મને પોતાનો ખ્યાર જાહેર કીધો છે.”

“આહો! હું કેવી ખુશી! હું જાણતીજ હતી; પણ તે તેના હાથે કબૂલ કીધો?”

“તેટલે સુધી વાત આવીજ નથી, પણ મને કહે, એ બધી વાત માંડીને કહે, મારે જાણવી છે.”

મંગલા મેં જોવા લાગી, આનાકાની કરવા લાગી, પણ રાધાના ચહેરા ઉપર આગળનો છાપ એક પીગળી, અને ધીમે ધીમે કરી માથવની બધી વાતો ને પોતે જાણતી હતી તે કહી, જે કે એટલું બોલતી ગઈ કે “અમે આમ સાંભળ્યું હતું, ખરું જોડું ઠાણ જાણે? જેને માટે જાણું બોલાય છે એમ એ જાણતો હતો, પણ એણે ખુલાસો કયો નહિ, જરા પોતાનો ખ્યાલ કયો નહિ, પણ હમણું થોડા દહાડા ઉપર મને પૂછતો હતો કે “તે મારી બધી વાતો રાધાને કહી છે?” મેં જવાબ કીધો કે “તમારી તે વેળાની વર્તણૂક અમને નાપસંદ હતી તે રાધા જાણે છે, મારી વાતોથી જાણે છે ત્યારે એણે પૂછ્યું કે તું બધીજ ગપો મેં રાધાને કહી હતી?” અને મેં જવાબ કીધેલો કે “ગપો કે ખરી વાતો ને હોય તે, પણ મેં રાધાને થોડીક કહી હતી અને મારો અભિપ્રાય તે જાણે છે “તે ઉપરથી એણે મને કહ્યું કે તે વખતે ને ને વાતો બહાર આવી હતી તે જોડી હતી અને તેનાપર બોટો આરોપ મુકાયો હતો.”

રાધાએ જરા માથું ઉંચકી પૂછ્યું “એ કહે છે કે એના પાંક નહિ હતા?”

“હા કહે છે તો ખરો, પણ—”

“સાચી વાત બહાર આવેજ કેમ એવું હોય ત્યારે?” બધું ધીરજથી સાંભળી પછી રાધા બોલી, “પણ વાઈ હવે તો ને હોય તે

મંજલા તને મેં ઘણી જગાડી, પ્યાર વાજવા આળ્યા, બાં પોલી બે  
ગુડનાઈટ.”

માધવનો વાંક હતો કે નહિ તે માટે રાધાએ વધારે વિચાર કીધો નહિ, પણ કેટલીક નકારી પાપી સ્ત્રીઓની ચાલચલણ પોતે પણ જોયલી તેને યાદ આવી અને એવી સ્ત્રીઓપર તેને ગુસ્સો આવ્યો, અને એવી સ્ત્રીઓના શીકાર થઈ પડેલાઓની દયા આવી.

પણ માધવે તેને પોતાનો પ્યાર દેખાડ્યો તેથી રાધાના મન ઉપર કંઈ ચોરજ અસર થઈ. તેનું સ્વમાન વધ્યું, તેને લાગ્યું કે બધું તેનો દરજ્જો વધ્યો છે, તે આસપાસની કુમારીકાઓ કરતાં પોતાને ઉચી પંક્તિએ મુકવા લાગી, એક બોલ બોલું તો મારે માટે પતિ તૈયાર છે એ ખ્યાલથી તેના મનમાં ઉત્તમ પ્રશાસી આવી, તે સુખી અને પ્રશમીજીવ બની, તેમજ વધારે દયાળુ, વધારે દિલસોજ બની. તેનામાં યથોક્ત ફેરફાર તેની મિત્રો અને સાથે કામ કરનારીઓ બોધને અન્યથા થઈ.

(અપ્રક.)

## પ્રો. ટી. કે. ગજજરની

રાણીના પુતળા છાપની

અનુભવ સિદ્ધ દવાઓ

વાપરા.

ઈન્ફલુએન્સા ગ્રીવેટીવ ( અટકાવનાર અને મટાહનાર ).

એગ્યુ મીક્ષચર ( દરેક જાતના તાવ માટે ).

બોડા ચુરીફાયર ( ટાંનીક-દરેક જણ માટે ).

વધુ વિગત માટે લખો:—

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર-ટેકનો કેમિકલ લેબોર્ટરી.

રેડીમની હાઉસ-એપોલો બંદર-કોટ-મુંબાઈ.

# શુદ્ધલવનની સુંદરતા.

વિભાગ બીજો.

પતિનો ધર્મ.

શુદ્ધલવન સુંદર-સુખી બનાવવા માટે, કુટુંબના દરેક માણસે પોતાનો હિસ્સો આપવાનો છે, અને જો દરેક જણ પોતાની શુદ્ધિમત્તેની દરજ્જા પ્રમાણિકપણે અને ખરા મનથી બજાવે તોજ શુદ્ધલવનમાં સૌંદર્ય, સુખ, અને સંપૂર્ણતા, પ્રાપ્ત થાય. સંગીતકારોની એક મંડળી હોય, અને તેમાં ફક્ત એકજ બેસુક અને તાલ વિનાનું સંગીત કરતો હોય, તો બીજા સર્વ સુંદર સંગીત કરતા હોય તો પણ આખી મંડળીને તાલ ખગડો બને છે; તેજ પ્રમાણે શુદ્ધલવનમાં પણ, કુટુંબનો એકજ માણસ ગ્રેમ અને કરજમાં પાછો પડે છે, તો આખું શુદ્ધલવન બેસુક બની જાય છે.

એક માણસથી કંઈ શુદ્ધ સુંદર-બોધજે તેવું-બની શકે નહિ કાર્યકાર જમ કોટાના અંખરાની અંદર ઢાંધક સુખપ્રમય પુષ્પ હોય તો તેનો પ્રમથત આખી વાડને સુવાસિત કરી મૂકે છે, તેમ-કટુતા ભયી કુટુંબમાં પણ એકાદ મધર-પ્રેમમય-ગતુષ્ય હોય તો તે કુટુંબમાં પ્રેમ સુવાસ પ્રસારવી શકે છે. ઢાંધક વેળાએ એકજ નમ્ર અને નિસ્વાર્થ લવ, કંઈક સતા કાપી નાંખે, સ્વાર્થને પીગળાવી દે, અને કુટુંબમાં ગ્રેમના આશિર્વાદ રેલાવી દે. છતાંય એટલું તો ખરજ કે આવા એકાદ જણથી કોઈ સમસ્ત શુદ્ધલવન સંપૂર્ણ અને ભરપૂર બની શકે નહિ. તે માટે તો દરેક જણ પોતાની દરજ્જા બજાવવી જોઈએ-પોતાનો ભાગ બજાવવો જોઈએ. પતિનું કાર્ય અલગજ છે-બીજું ઢાંધ તે કરી શકેજ નહિ, પરિનો ધર્મ વળી જુદો છે, પંછી ખાજકા, ભાઇબો, ખડેને દરેકને સો સોનાં કાર્ય કરવાનાં-હૈ-સંગીત મંડળીમાં. જુદાં જુદાં સ્વરો એકઠાં મળી એક મધુર સંગીત ઉપજાવી કાઢે છે, જુદાં જુદાં વાજિનોની બિંબબિન્ન સ્વરો ભેળી મળી, મધુરી અક્ષર નિપજાવે છે.



હું કરે છે; બિનબિન યાને પાતાના કાર્યથી એક કારખાનામાં શક્તિ, ચલન, નાણુકાષ, અને હોશીયારી બધું કાર્ય નિપજાવે છે. તેજ પ્રમાણે કુટુંબના પણ સર્વ અંગો, પાતાની ફરજ યોગ્ય રીતે બજાવે અને જોખમદારીઓની ગુંચિરતા સમજે, તે પરિણામે કુટુંબમાં—ચૂડમાં—એકતાન, આનંદ અને આશિર્વાદ, વરસી રહે.

ત્યારે કુટુંબમાં પતિનું કાર્ય શું છે? પતિની ફરજ વિશે પ્રશ્નના આ આદેશ છે? લગ્ન સંબંધ ધાય ત્યારથી પતિએ શું શું કરવાનું છે? પત્ની પ્રત્યે એનો શો ધર્મ છે? જ્યારે લગ્ન વેદિ સમક્ષ—પવિત્ર અગ્નિ સમક્ષ—પ્રભૂની સમક્ષ—અને પંચની સમક્ષ, તેના તેની પત્ની સાથે, હસ્ત-મિલાપ ધાય છે, તે ગંભિર, પવિત્ર, પ્રતિજ્ઞા કરે છે, તે સંમંયથી શા ધર્મ બજાવવાનું તે માથે લે છે?

“ત્રેમ.”

આ સર્વનો ઉત્તર એકજ શબ્દથી આપી શકાય તેમ છે. આ શબ્દ “ત્રેમ” છે. દરેક ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે કે “પતિએ પત્નીને ત્રેમથી ચલાવી જોવે.” આજ દેવી આદેશ છે. તે નાનો છે—અથવા નાનો દેખાય છે. પણ તે સ્વીકાર્ય પછી, તેનું પાલન કરતી વખતે, આ આદેશ ગહન લાગે છે.

છબી પાડવાની કલા અત્યારે ઘણી આગળ વધી છે. મોટા દૈનિક પત્રના આખા પાનાની છબી એકાદ ઈંચ જગ્યામાં હોય સમાવી શકાય છે, છતાંયે સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્રમાંથી જોતાં માલુમ પડે છે કે એક એક વિગત આ નાની છબીમાં આવી જાય છે. તેજ પ્રમાણે આ નાના શબ્દસિર્ન—“ત્રેમ”—માં જીવનના—ચૂડધર્મના, વિચારોનો અને સૂચનાઓનો સંગ્રહ સમાયતો છે; અને જમ જમ સૂક્ષ્મતાંથી આપણે તે સર્વનો વિચાર કરીએ છીએ, તેમ તેમ આ સર્વ “ત્રેમ” શબ્દમાં સ્પષ્ટ રીતે આલેખાયલા માલુમ પડે છે. ત્યારે પતિના ત્રેમમાં કંઈ કંઈ મુખ્ય બાબતોનો સમાવેશ ચંદ્ર જાય છે?

સ્નેહપૂર્ણ સન્માન.

આમાંની એક બાબત પત્નીની આજ્ઞાના, તેની તરફના સ્નેહપૂર્ણ નિહાળની છે જ્યારે એક માણસ પોતાનો હાથ ડોહ સીને આપે છે. તે પોતાના કાર્યથીજ કદી આપે છે કે બીજા સર્વ સ્ત્રીઓમાંથી તેણે આ જીને પોતાના ત્રેમ માટે પસંદ કરા છે, અને તે તેને ગાઢ

ત્રેમથી ચાલે છે. સમ્ર વેદિ સમક્ષ તે પ્રતિજ્ઞા સુ છે કે તેના આ મરણ પર્વત ચાલુ રહેશે, જ્યારે તેના સુખની સુંદરતા કરમાઈ જાય. આંખનાં તેજ કરમાઈ જાય, જ્યારે ઘડપણની કરચલીયો અર્ધે દેખા અથવા માંદગી, આકૃત, કે ચિતા, તેમની નિશાનીઓ તેના ચરીર પર મૂકતાં જાય, ત્યારે પણ વફાદાર પતિને ત્રેમ તો, હંમેશાની અખંડિત, સાચો, અને આદર્શ રહે છે. એનું હૃદય તો પોતાની પ્રત્યે સ્નેહપૂર્ણ સન્માનથી જ ભરેલું છે, અને અન્ય કોઈ પણ પંજી દ્વારા પોતાની પત્નીથી જ તે આનંદ પામે છે.

પણ આ સંબંધના અર્થમાં દેવળ શાવનાપૂર્ણ આકાંક્ષા કરતાં વિશેષ અર્થ રહેલો છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રમાં તો આ ત્રેમનું પ્રમાણ પણ આપેલું છે. તેમાં લખ્યું છે કે,

“પતિઓ જે ત્રેમથી ઇસુખ્રિસ્ત દેવળને-ધર્મને-અહાતા હતા અને જે ત્રેમથી તેમણે તે માટે સ્વાત્મજોગ આપ્યો હતો. તેવા ત્રેમથી તમે તમારી પત્નીઓને અહાજો.” ઇસુખ્રિસ્ત જે ગાંઠ ત્રેમથી તેમના ધર્મને અહાતા હશે તેનું માપ આપેલું મર્ત્ય મનુષ્યો કાઢી શકાય તેમ નથી; તો પણ એ ત્રેમનું પૃથ્વી ઉપર જેટલું અનુસરણ થઈ શકે તેટલું દરેક પતિએ કરવાનું છે. ઇસુખ્રિસ્તે પોતાની જાત પોતાના ધર્મને અર્પી દીધી હતી. દરેક પતિએ પણ પોતાની જાત પોતાની પત્નીને અર્પી દેવાની છે, સાદી પણ સંપૂર્ણ બલિમાં તેણે પત્નીમય થઈ જવાનું છે. ધર્મના આદેશને સમજનાર પતિ, પોતાના અંશત સ્વાર્થનું બલિદાન સત્ત્વેદિમાંજ આપી દે છે. પોતાની સગવડોને તે વિચાર નથી કરતો, પણ પોતાની પ્રિયાની સગવડોને કરે છે. જાણે કે વટોળીયો હોય તો, પવનનો સુસવાટો પોતે વહોરે છે, અને તેના અપાટમાંથી પોતાની પત્નીને બચાવી દે છે. પત્ની પોતે કરવા માટે પોતે મહેનત કરે છે. તેને વધારે સુખ આપી શકાય, વધારે આનંદ આપી શકાય, તે માટે પોતે અન્ય સ્વાર્થત્યાગ કરે છે. પત્નીને જો કાયદો કરી શકતો હોય, તો કોઈ પણ જોગ તે બાદે સંખતો નથી.

સમ્ર ચતાજ, પત્ની પોતાના સર્વ સ્વાર્થની સુપરત પતિને કરી દે છે, પોતાનું જીવન સર્વસ્વ પતિને અર્પી દે છે, તે કાર્યમાં નતા અને અંબિરતા સમાયલ્યા છે. તે પોતાના માતૃપિતા જીવનું ઘર તણ દે છે. પોતાના અત્યારસગીની જીવનનાં

હોડી દે છે. નાનપણના મિત્રો અને મૈત્રિ તે મૂકી દે છે. જો આનંદો ભોમવંશ તો દેવાયલી હોય છે. તેના સર્વ સાધનોથી તે દૂર થઈ જાય છે. જો મનુષ્યની તે પત્ની થાય છે તેના મુખ સામું તે મુજબતા હૃદયથી, પણ પૂર્ણ વિશ્વાસથી તે જુવે છે. અને તેનેજ ચોતાના પવિત્ર સ્વાયં સોંપી દે છે. તે આમ કરે છે, ત્યારે તેને માથે ગંગિયાર ફરજ માત્ર થાય છે. આ સુપરત એક નાણુક હૃદયના જીવનભરના સુખની છે. તે સુખી થશે કે દુઃખી તેના આધાર તેના ઉપર રહે છે. આ સુપરતથી તે એક મનુષ્યને દૈવિ સુખ આપી શકે, અથવા તે તેનું સોદર્ય, સદાને માટે નષ્ટ કરી નાખે.

પત્ની ચોતાનું સર્વસ્વ પતિને અર્પણ કરી દે છે; આ રીતે મૂકેલા વિશ્વાસનો પતિ મત્યુત્તર આપશે? વધારા ધરે? તે એને અક્ષત પ્રેમથી ચહાશે? જંગ્ગાવાતથી તેનું રક્ષણ કરી, દુઃખમાંથી તેના બચાવ કરશે? પત્નીના સુખને તે કીમતી ગણી, તેની ખાતર તે દરેક થીજ ખમશે-સહન કરશે? તેનું વધારેમાં વધારે કલ્યાણ થાય, તેનામાં ઉન્નત સ્ત્રીત્વ ખીલે, તે માટે તે પ્રયત્ન કરશે? તેના વિશ્વાસુ પ્રેમ, તેના અરણ્યમાં જો જો ધરે, તે સર્વ સ્વીકારવા જટલીજ ચોગ્યતા. તે ધરવે છે? તે સદાને માટે તેને આશરે આવેલીને વધારા રહેશે?

મીસ ડૉક્ટર નામની એક અંગ્રેજ સ્ત્રી કવિયે, એક પરણવા તૈયાર થયેલી કન્યાના સુખમાં કવિતારૂપે નીચેના વિચાર મુક્યા છે:-તે કાન્યનું નામ એક સ્ત્રીના પ્રશ્ન છે.

“માફ બાવિ હું તારા હાથમાં મૂકું, અથવા મારો હસ્ત તેને અર્પું, તારા બવિબ્ધ સાથે માફ બવિબ્ધ બોડી દઈ, માફ સર્વસ્વ તારે માટે હું જોખમમાં નાખું, તે પહેલાં મારે અર્થે તું તારા આત્માને આજે પ્રશ્ન પૂછજે.

“હું મારાં સર્વ ખર્ચાત તોડી નાંખું છું અને તેનો મને શોધ નથી, પણ તારા જીવનકાળ દોષ ચંપલા પ્રતિજ્ઞા સુધી બાંધી નાખે છે? અથવા તારી વધારાસી મારા જટલી સુખ અને સ્વતંત્ર છે?

“તારા બવિબ્ધ માટે તું એવું આંખું પણ સ્વપ્નું જુવે છે કે વિના એવું જીવન ગાળી શકે કે જ્યાં હું બાળ ન હોતી હોઈ? જો તેમ હોય તો માફ સર્વસ્વ નષ્ટ થાય તે પહેલાં મને કહી દેજો અને મને બલે દુઃખ લાગે કે નુકસાન થાય.”

“હલ હંડાણમાં તપાસ કર તારો અંતરાત્મા તને એમ કહે છે તે મારાથી કાંઈક પણ છુપાવ્યું છે, તો હયા કરીને મને સત્ય કહીકત કહી દેજે, ખાલી હયા ખાધને મારાથી કાંઈ છુપાવીયે નહિ.”

“તારા હૃદયની કાંઈ પણ માગણી એવી છે ન મારાથી પૂછી ના થાય ? એક પણ સૂર એવો છે ન અન્યથીજ, જન્યત થાય ? ખોલ, કમલાથીજ ખોલી દે. નહિ તો અવિધ્યમાં કોઈ દિવસ મારાં છવન કરમાઈ જશે, સડી જશે.”

“તારા સ્વભાવમાં નવીનતાનો રાક્ષસી ચોદ રહેલો છે ? ન નવી અને વિચિત્ર વસ્તુઓ તરફ તારાં ક્ષણિક આકર્ષણ કરી નાંખે ? તે કેવળ તારોજ વાંક ના હોય પણ મારા હૃદયનું તારા હૃદયથીજ રક્ષણ કરે.”

“અવિધ્યમાં કાંઈ પૂછું દિવસ તારો હાંથ મારી પસિથી છીનવી લઇને, મારાં કક્કનાં હિતરમાં તું એમ કહીયે કે “વાંક મારો” નથી વિધાતાનો-તથા આગની બૂલનો છે.” કેટલાએક લોકો આમ કહી અંતઃકરણ સંતોષે છે; પણ તેમ તારે માટે સંભવ હોય, તો મહેર ખાની કરી આગથીજ મને ચેતાંવીને બચાવી દેજ.”

એક નમ્ર, નાજુક, વિદ્યાસુ, સુવાન, છવનેને, તેનાં અંધવાં પોતાનાં મૃત્યુ સુધી, રક્ષણ માટે આનંદિત કરવા સોટે, આશીર્વાદ કરવા માટે સ્વીકારતું તે ઘણીજ ગંભીર બાબત છે.

આ જોખમની ગંભીરતા તથા અવિનતાકેટલા બધા માણસો ઠહિ પણ સ્વીકારતા નથી તે કેવી અકસોજની વાત છે ! આ અવિન સ્વીકૃત કરજ બળવવામાં, કેટલા બધા નિરક્ષણ નિવડે છે ! ન નાજુક છવનનું મૃત્યુ પશ્યત રક્ષણ કરવાના સોગન લગવેદિ સમસ લીધેલા હોય છે. તે છવનને કુર કચ્છથી કેટલા બધા માણસો ચગડે છે ! ગ્રેમને બદલે સ્વાર્ધનું સામ્રાજ્ય કેટલા બધા માણસો ચાલવા દે છે ! મૃદુહૃદયોને ચોષવાના તથા ગ્રેમથી સંતોષવાનો પૂર્વ લીધા પછી, તેમ કરવા કેટલા બધા દુર્જન મનુષ્યો નિરક્ષણ નિવડે છે ! બપોરે, કાંઈ સી ખાસ એક ઇચ્છિત પ્રિયા, પોતાના કામળ હસ્ત, અર્પણ કરી, પત્ની બને છે, રચારે તે પોતાની આસાઓ, ભય, અવિધ્યની શમ્યતાઓ, આનંદ, હાંખ, વિદ્યાસના સાધનો-તથા કામળ અને અવિન ઇચ્છાઓ, અને આ સર્વ પોતાના પતિનાજ હાથમાં મૂકી દે છે, એમ દરેક પતિએ સમ-



## નાધ.

નવી ધારાસભાએ ફેબ્રુઆરી માસથી ચાલુ થઇ ગઇ છે. તેમાં લોકોના પ્રતિનિધિઓ પોતાનું કાર્ય કરવા મંડી શ્રીઓ અને ગયા છે. પરંતુ આ સર્વ પ્રતિનિધિઓ પુરવોજ ધારાસભા છે. કારણ કે હાલમાં કાયદાએ એમ કરાવ્યું છે કે શ્રીઓ ધારાસભામાં બેસી શકે નહિ. પરંતુ તેમાં એક ખારી રાખેલી છે. કાયદો એમ કહે છે કે જો લોકો તરફથી ચૂંટાયેલા ધારાસભાના સભાસદો એમ ધારે કે શ્રીઓને ધારાસભામાં બેસવાનો હક્ક મળવા જોઇએ તો તેઓ ધારાસભામાં એક કરાવ પસાર કરી શકે કે શ્રીઓને આ હક્ક આપવો. મદાસની ધારાસભામાં તો આ મતલબનો કરાવ આવી પહોંચ્યો છે. મુળમાં શ્રીઓ વધારે સંખ્યામાં બેઠવાયેલી છે. વળી એકત્રો મતાધિકાર તો મુનિશીપલ ચૂંટણી માટે તેમજ વાપર્યો પછી છે. એટલે મતનો તેમજ ધારાસભામાં બેસવાનો અધિકાર મુળમાં તેમને તાકીદે મળવા જોઇએ. આ કરાવ તાકીદે પસાર થાય તો કદાચ ચાલુ ધારાસભામાં પછી ઠાક જગા ખાલી પડતાં પેટા ચૂંટણી થાય તો શ્રીઓને તેનો લાભ મળી શકે. શ્રીઓને આ ન્યાય આપેલા પુરવ સભાસદો હવે જીતાવળે આપશે એમ આશા આપણે રાખી શકીએ.

દરમિયાન શ્રીઓએ પછી તે માટે હલ્ટ પારણ કરવી જોઇએ. તેમજે બુદ્ધિપૂર્વક ધારાસભાના કામનો હેવાલ વાંચવો જોઇએ. દરેક દરેક મત આપનારે, પોતે કેવા માણસને મત આપવો જોઇએ તેના નિશ્ચય કરવા માટે પોતાને શું જોઇએ છે તે જાણવું જોઇએ. તે માટે જાહેર બાબતોનું જ્ઞાન ધણું જરૂરનું છે. પોતાને ગમે તેટલું કામ હોય તો પછું વર્તમાનપત્રો વાંચવાનો સમય કાઢવો જોઇએ. તે સાથે પોતાનું સામાન્ય જ્ઞાન વધારવાનો હિમાયો પછું ચોજવા જોઇએ.

કેટલાએક વખતથી મુળમાં લીબરેલીઓનો સંવાલ થયો અચોં રહ્યો છે. મુળમાં ગમે તે રસ્તે જવ તો પછી લીબરેલીઓ અને લીબરેલી-આંધળા, પાંચળા, પતીયા અને તેમને દાન દારનારા નજરે પડે છે. હવાખાવાની જગ્યાએ,

કુંવારી રહી અર્ધ તેમને તો કસુતર, અમૂલ્ય આશિર્વાદરૂપ થઇ પડ્યું. તે શિશુજી આદર્શના હોય તો જાહે, પણ તે જાહે તેટલા ઉણા શિશુ-જીથી પણ જા શ્રીજીને હાંદગી બાળવાનું સાધુ સાધું મળે છે. તેથી તેમની શક્તિઓનો વિકાસ ચારો થયેલા હોય છે, તેમનામાં બંધાર અને વિવિધ બાળતોનો રસ ઉત્પન્ન થાય છે અને સતત પરિભ્રમને પરિણામે તે ચારિત્ર્ય ઘટના યથા વિના રહેતી નથી, તેનો લાભ તેમને મળે છે.”

કેળવણીથી જે વધારે હડો ફેરફાર થવાનો સંભવ રહે છે તે સંજોગથી લેઈ જણાવે છે કે:

“કુદરતે પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચે એવા ભેદ કયા છે કે જે ભેદી શકાય નહિ. દરેક યુગમાં પત્ની અને માતાનું પદ તેમને વધારે આદર્શક લાગશે અને તેમાં તે ઘણાજ રસ લેશે. પરંતુ જે ફેરફાર જોવામાં આવશે તે ચારિત્ર્યની શક્તિ બાળતોમાં હશે. કેટલીએક બાળતો ધીમે ધીમે અદરશ થશે અને બીજી બાળતોમાં તેમનો રસ વધશે. બવિવ્યમાં પણ હાલની માફકજ કેટલીએક સ્ત્રીઓ ઉત્તમ નિવડશે, કેટલીએક અધમ હશે અને કેટલીએક કેવળ સામાન્ય હશે. પરંતુ જે ભેદ રહેશે તે ઉત્તમ અને કનિષ્ઠ ગુણોના મિશ્રણમાં હશે. ભૂતકાળ કરતા વર્તમાન સ્ત્રીઓમાં નિર્ણયશક્તિ, આત્મસંયમ, હિમત, સ્વાતંત્ર્ય, અને રસની વિવિધતા વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવશે. તે વહેમી ઓછી થશે, પણ કઠણ હૃદયની હશે. સ્વાર્થત્યાગ ઓછો નહિ સાચ પરંતુ તે સ્ત્રીકારેલી ફરજના પરિણામરૂપ તથા અંતથી પાંડેલી ટેવને લીધે હશે, કેવળ બાવનાને લીધે ઉદ્ભવ થતા ગુણો અને સ્વર્થ પ્રકટતી અદ્ભૂતતા ઓછી જોવામાં આવશે. ઉપલા વર્ગોમાં કૌંસ્યબાનથી સ્વાર્થ ત્યાગ ઉદ્ભવશે અને હૃદયિયુક્ત નિર્ણય શક્તિથી નિઃસ્વાર્થ સેવા થશે અને નાની નાની વિવિધ સેવા કાર્યોમાં રસ લઈને તે જીવન પ્રકાશ-મય બનાવશે, નીચલા વર્ગોમાં અર્ધ શક્તિ તથા તાત્કાલિક આવેશો ઓછા હોય, પણ પાર્શ્વિક તેમજ સામાજિક અંકુશો નિર્બળ થશે.”

સેકા-પરલેલી તથા કુંવારી સ્ત્રીઓ વચ્ચેના ભેદ દર્શાવતા છે કે—

“પસંદગીના સ્વાભાવિક કાયદાને પરિણામે પત્નીઓ અકંદરે તે વર્તના જનત પુષ્પોન્ન હશે. તેમના અનુભવ વિવિધ અને બાદ





હોય છે, તેથી તેમને અન્યથા અતિથય રોકાણો હોવા છતાંયે, તેમના વિચારો પુખ્ત, ઠકાપણ બધો અને સંયમી હશે. કોઈ પણ માણસ જરા સંભાળથી તપાસશે તો તેને લાગશે કે કુવારી છંદગીમાં આવે-યથી દોરાયલાં આકળાં વિચારો અને નિર્ણયો બેવામાં આવે છે, તેને પરણેલું હવન પ્રાણ સંયમમાં રાખે છે.”

આ ચોડાં ઉત્તરાઓ આપણાં સમાજમાં અત્યારે ખાસ વિચારવા લાયક છે. ઉચ્ચ કેળવણીની અગત્ય દિવસે દિવસે વધતી જાય છે, પરંતુ તેની વિશદ અનેક પ્રકારના અંદેશો રજુ કરવામાં આવે છે. આ સમયે ઉપરના ઉત્તારામાંથી બેઈ શકાય છે કે, છંદગીમાં પણ તેવા અંદેશ હતા પણ અનુભવથી તે બુદ્ધિ પડ્યો છે અલખત ક્રાંતિ-કાળની શ્રીઓ, જેઓ ઉચ્ચ શિક્ષણની સરચાત કરશે અને જમના તરફ જાઓ. જવાબદારી તપા કાઢેક અતડાપડાથી બેશે, તેઓ કદાચ અતડા થઇ જશે. પરંતુ એકંદરે ઉચ્ચ શિક્ષણ લાભદાયી ધરશે. તે શિક્ષણથી શ્રીઓમાં વ્યક્તિત્વ આવશે. વ્યક્તિ આવે આગવોર પોતાનું મોપણ કરવાની સમિતિ આવશે, લામતું આકર્ષણ તો રહેશે. પણ એક નાતનાં હોવાથી કેવળ કુળનો ભેરથી જન્મ અત્યારે ગમે તેમ કન્યાઓને પરણાવી દેવામાં આવે છે, તેમ નહિ થાય અને તે કારણ આવા કુળ-વાન લોકો ઉચ્ચ કેળવણીને ગાંજો રેશે. પણ તે કાંઈ ઉચ્ચ કેળવણીના વાંક ના કહેવાય.

વળી શ્રીઓમાં પ્રવર્તેલા રોગોના ઉપાય શ્રી દાકતરોજ સારી રીતે કરી ચકશે. શ્રીઓ પોતાનું દિલ શ્રી દાકતરો આગળજ ખોલશે. આ શ્રી દાકતરો આપણને ઉચ્ચ શિક્ષણથી જ મુજશે. વળી ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી શ્રીઓ સામાન્ય કન્યા કેળવણીનું કાર્ય ઉત્તમ રીતે જ પાડી શકે. શ્રી કેળવણીકારો કન્યાઓના અસ્વાસ્થ્યમાં સારી રીતે ધડશે, તેઓ કન્યાઓના વિશ્વાસ સમુદાય કરશે અને શ્રી કેળવણીની પ્રગતિ, ઘણી કરી ચકશે. વળી જાહેર હવનમાં ભાગ લેવા માટે પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી શ્રીઓ વધારે લાયકાત પરાવશે. વળી લોકોએ દરોવેલા ગુણ સ્વભાવ પણ તેમનામાં ખીલશે. એટલે જરા ખામીવાળું પણ ઋચ્ય શિક્ષણ હવે તે દરેક રીતે લોભાકારક છે. આ સર્વ ધ્યાનમાં હાથ તેને હાતેજન મળે તેવાં મુજલાં તેવાં બેઈએ.

# The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર એન્ડ જનરલ  
ઇન્શ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ.

ધાપાણી—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.  
હરેક જાતના આગના તથા હરીયાઇ વિમાં ટેરીફના બાવથી  
લેવામાં આવે છે.

વિગત માટે લખો—

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ—  
૨૫-૨૬, એલગેટ સ્ટ્રીટ,  
ફાટ; મુંબાઇ.

એમ. કાનઇ એન્ડ કું.

એનેલમ એમન્ટસ.

આર્થોનિક ફાર્મસીમાં બનતી

ધરમાં વાપરવા લાયક ભરેમાદાર હવાઓ.

- ૧ લીવરસોલ્યુશન-રેચક તથા કલેક્શન હરદો સાર. ૧-૪-૦
  - ૨ ફીવર ડ્રોપ્સ હરેક જાતના તાવપર લાગુ. ૦-૫-૦
  - ૩ ડોઝલીવર ઓઇલ ઇમલ્શન-જીતમે ને લાગુ. ૧-૮-૦
  - ૪ સ્ટર્મીન સોલ્ટ-મુખાઇના પાણીને વધતું પામન કરવાને ૧-૦-૦
  - ૫ "બર્ડેલ" હર ઓઇલ (સુખીદાર તથા વાળ વધારનાર) ૦-૧૨-૦
  - ૬ નીઓ-વાઇટાઇન-ટોવળા તથા દીતને સાર. ૦-૧૪-૦
- કોકોલટ ઓઇલ, કોલિનવાટર, લેવેન્ડર વાટર, ડીલવાટર, લાઇમ  
વાટર વિગેરે. નમુના તથા વધુ વિગત માટે લખો—

એનેલમ, આર્થોનિક ફાર્મસી.

શ્રી. અનુજીની અસંગ દવ; બનાવનાર:  
નં. ૧૦૪, કાવસેલ પટેલ, સ્ટ્રીટ નં. ૧૦—મુંબાઇ.

અરતખડ ઇન્સ્યુરન્સ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઇન્સર્ન્સ લી.

(ચાપણ રૂ. ૪૬૦,૦૦૦)

ફંક શેર રૂ. ૧૦) નો એ મુજબ રૂ. ૪૦,૦૦૦ આદનરી શેરમાં  
વહેતવામાં આવેલા છે.

૩. ૧) દરેક શેર હીઠ અરજ સાથે. ૩. ૨) દરેક શેર હીઠ એ  
લોટમેન્ટ વખતે રૂ. ૩) એલોટમેન્ટ યથા પછી એક માસથી અને ખાખીના

૩. ૪) મોસમીની ખુદતથી દરેક કાલ રૂ. ૨) થી લેવામાં આવશે.  
હવે:—મેમોરેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનની સરતો મુજબ  
વીમાંનું કામ, (છ'દગી, લગ્ન તેમજ જનોઈ) શરૂ કરશે.

પોલીસી હોલડરને તેમજ શેરહોલડરને અમુક સરતોથી જામીન  
ગીરી ઉપર લોન તરીકે નાણાં ધીરવામાં આવશે.

તે ઉપરાંતનું મેમોરેન્ડમ અને આરટીકલ્સ એસોસીએશનમાં  
દરોબ્યા મુજબ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ પ્રીવેન્ટિંગ પ્રિસ, વીવીંગ, ફ્લોર મીલ,

સેંધેસ મીલ, છાનીંગ ફેક્ટરી, ફૂક દખતમાં કંપનીના શેર્સ એલોટ  
મંજૂરી અને ડીરેક્ટરોની સમતીથી ચાલુ કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે.

પ્રોપરેટર તેમજ અરજના ફર્મ માટે લખે—ડી. પાસ્ટવાલા.  
(ગામેગામે એજન્ટો બોધાયે છે.) મેનેજિંગ એજન્ટસ,

અરતખડ ઇન્સ્યુરન્સ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ઇન્સર્ન્સ લી.—મુરત

## ફ્લોર મીલના માલિકોને સૂચના.

એટન્ટ પ્રાંગમા આધુનીક મીલ સ્ટોન્સ લે મુખાધમાં  
અમારે એકલાનેજ ત્યાં મળે છે. વાપરવામાં આ પત્થર  
ઇંગ્લિશની બરાબર ઉતરે છે. અમારે ત્યાં શાહબાદી તાંદુર,  
ફેચ ટાઇલ્સ વગેરે પણ મળશે.

લાવ તાલ સાટે લખો:—

V.P. Engineer & Co.

281, Hornby Road.

Fort Bombay.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજી કાખરાજકૃત

## પુસ્તકો.

૧. નીલખાતુ (મખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦

૨. જમશેદ (ધરાની નાટક.)

૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦

મિરાસ હેરીયુરની મખ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:-

૧. હુમિયારી ાતુ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. લીખો લરલરીંગો. ૨-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

હાસ્ય રસિક બોધલાયક વાર્તા

ચાલીશ હજારનો ચાનજી

વાળ ૧ લો ૩. ૩-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

ભાગ ૨ લો ૩. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

ખવિત તહેવારો પર સાહેબો

મોત વાંચન દરેક ઘરમાં

કરી સકાય, માટે મંગાવો-

સંગીત રસતમ રોહાસાગ

કાખરાજની સ્ત્રીલીલકલમથી

લખાયેલું જેમાં શાહનામાના દા-

સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મધુર

રાગરાગણીમાં બેડેલાં ૫૬ ગીત

તેની સહેલી સાદી ગમ: સાથે

છે, જેથી હારમોનીયમ પર

કોઇ પણ પગાડી શકે છે,

અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિ. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

ઉપલાં પુસ્તકો સી-ગોન

બોક્સમાં મળશે.

૧૧૩, એસપ્લેનેટ રોડ, કોટ, મુંબઇ

સી-બોક્સ બોક્સમાં મળતા

બીજા પુસ્તકો:-

૧- વાતોસાગર અને જ્ઞાનવિલાસ

- પુસ્તક બીજું-૨૨- વાતોસા

અને પછી ચિત્રો કિ. ૨-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨- સંસાર મુધારો- (સીબોર્ધની

૧૫૦ વર્ષની સર્વપ્રાણીનો મંથન)

૭૭ સ્તંભો ચિત્રો સહિત

કિ. ૧-૮-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

૩- એક પુસ્તકમાં જે મોટી વા-

ર્તાઓ-શુમાસ્તાની અની

૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

# બાળક.

પ્રસ્તુત ૨૦.]

એપ્રિલ, ૧૯૨૨.

[ અંક ૪.

“વડ ઉપર.”

કનુ અને નાનુ નામે બે ભાઈઓ હતા. જાન્ને, ઘણાજ શાણ્ણ અને હજાગરા બાળક હતાં. પણ કોઈ સમયે એમણે પોતાના માળાપતું કહ્યું ન માન્યું, અને તેથી આપણામાં આવી પડ્યા. કનુને એક દિવસ પોતાના ઘરથી થોડે દૂર મેદાનમાં બેસી વડના ઝાડ ઉપર ચઢી ઉભાણી કરવાનું મન થયું અને તેથી તેણે પોતાની મા પાસે પછસા માંગ્યા. અલગજ તેની માએ કારણ પૂછ્યું એટલે કનુએ પોતાનો જરો વિચાર જણાવ્યો. માતાએ કહ્યું “કનુ દીકરા, તું ઉભાણી કરવા જાય એમાં મને કશો વાંધો નથી. પણ હું ધારૂં છું કે તું એ વડના ઝાડ ઉપર ન ચડે તો સારૂં, નહિ તર કાંઈ તારા શરીરને નુકસાની થતી થશે. તું નાનુને લઈ જાયે, નહિં વાડ ?”

“હાસતો” જરા નાસીપાસ થઈને કનુએ જવાબ આપ્યો. “પણ બા, બા, અમે વડ ઉપર ચઢીએ ? અમે સંભાળીને ચડશું.”

માતા બોલી “દીકરા વડ ઉપર ચઢીને ખાદા કરતાં એના ચોરા ઉપર બેસીને ઉભાણી વધારે સારી રીતે થઈ શકશે.”

માતાએ આટલું જ કહ્યું, અને જાન્ને છોકરાઓને એક ઘણડામાં સાફ સાફ ખાવાનું લરી આપ્યું. કનુ અને નાનુ મેદાનમાં આવેલા વડના ઝાડ પાસે આવ્યા ત્યારે વડ ઉપર ચઢી ઉભાણી કરવાનો વિચાર વધારે પ્રિય લાગ્યો કારણ કે એમની

માતાએ વડ ઉપર ચઢવા તો કહી કહી પછું હતુએ જ્યારે તે વડને ટેકવીને કોઇએ મુકેલી, નીસરણી જોઇ ત્યારે તો તેને તેની માતાએ દર્શાવેલ વિચાર તદ્દન ગેરવ્યાજબીજ લાગ્યો અને વડ ઉપર ચઢવામાં કાંઇ ભય નથી એમ ખાત્રી થઈ.

“કાંઈ નહિ” હતુએ નાનુને કહ્યું, “બાએ કાંઈ એમ નથી કહ્યું કે આપણે વડ ઉપર નજ ચઢવું; પણ ન ચઢીએ તો સારુ એમ એણે તો કહ્યું છે. આ નીસરણી વડે આપણે વડ ઉપર ચઢીશું અને થોડુંક ઘાસ પાંચરી ઉપર બેસી આપણું ખાવાનું ખાઈશું.”

નાનુ તો હતુ જે કહે તે કરવા તૈયારજ હતો અને તેથી થોડીજ મીનીટમાં બન્ને જણ વડના બાડ ઉપર ઘાસ પાંચરી ગાળુજ નિવૃત્તિથી પોતાનું ખાવાનું ખાવા લાગ્યાં. સેવ મંગરાં, ગટાકાં, પુરી, આલુ, અંજીર, જાંબુ વગેરે વગેરે વસ્તુઓથી બાએ ભરી આપેલ દાખલ ખાલી કરી સાથે લાવેલ ‘બાળકોના આનંદ’ મીઠી વાતો વાંચવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે કલાક દોઢેક પસાર થયો હશે અને એમના પડોશીની ધોળી ગાય ચરતી ચરતી તે વડ આગળ આવી. હતુ અને નાનુ ગાયથી ઘણાજ ઝીંટા ઠતા પણ ‘અત્યારે તો’ તે ગાય તરફ જોઈ બન્ને ફક્ત કુસ્યાં અને તે ગાય તરફ ગાળુજ લીરકારથી જોવા લાગ્યા.

હતુ કહે “અદ્યા નાનુ હવે તો-તું ગાયથી ઝીંટીતો નથી તે? આપણને હમણાં ગાય અંકી પણ શકશે નહિ માટે આપણે બન્ને રહોડું જોઈ ફક્ત મ્હોટેથી હસીશુંજ” તું કહેતો હોય તો આપણે એને કહીએ કે આંજે તું તારાથી યાય તે કર પણ અમે તારાથી બીલકુલ ઝીંટીતા નથી.”

ધીરે ધીરે ગાય વડ પાસે આવી અને બંને હતુ અને નાનુએ વાંત કરી તે સંભળી હોય તેમ નીસરણી પાસે ગઈ.

હતુ અને નાનુના પેટમાં તો બંને આઈસક્રીમનો સંચે જ આલ્યોતો! ગાયે પોતાનું નાક નીસરણી સાથે ઘસ્યું અને તેથી તે સીડી રહેજ ખસી. નાક ઘસી રહ્યાં બધી ગાયે પોતાનું

પડ્યું તેની સાથે ઘસવા લાગી. નીસરણી એટલી ગંધી ખસી ગઈ કે કતુ અને નાનુ બંનેથી “આહો!” થઈ ગયું.

નાનુ વચમાં કતુ કરતાં નાનો હતો અને તેથી તેને કારણ સમજાયા વગર તે ગેભરાવવા લાગ્યો. ગાય જાણે પોતાનું શરીર નીસરણી સાથે ઘસવાથી બહુજ સંતોષ થયો હોય તેમ વધારે ને વધારે શરીર ઘસવા લાગી અને આખરે નીસરણી જમીન ઉપર સપાટ પડી. નીસરણી ખડતાંની સાથે કતુથી એક ચીસ પડાઈ ગઈ અને તે ચીસથી વાડકીને ગાય તે જાડથી દૂર દોડી ગઈ.

કતુ રહતો રહતો બોલ્યો. “નાનુ, નાનુ, હવે આપણે શું કરીશું? આ બધું બાનું કહ્યું ન માનવાથીજ થયું. નીચે ચોતરા ઉપર બેસી ઉભા છીએ કરી હોતે તો આ ન થતે. હવે પછી કદી પણ આ કહે તેથી ઉલટું ન કરવું. ભગવાન કરે ને આપણે આ વડ ઉપરથી સહી સલામત ઉતરી શકીએ!!!”

બંને છોકરાં મોટેથી રડવા લાગ્યા; પણ એમના રડવાથી એમની આપણાં બોલી થઈ નહિ. કતુને ખારકો લાગ્યો કે જો કોઈ દિવસોના દિવસો મુખી તે વડ નજદીક આવેજ નહિ તો એ બંનેનું શું? તાકાં તાકાં, વરસાદ તેમ જળનાઓ વગેરે વેઠવાં પડશે પણ સાચી ભયાનક તો આવતું શું? બધું આવતું બંને મિત્રી પુરૂં કરી ગયા હતા. અને હવે કાળકો તદ્દન ખાલી હતો તેમજ પીવાનું પાણી પણ એમના નાના કુંભમાં તદ્દન થઈ રહ્યું હતું.

આમ કરતાં સાંજ પડી પણ ટોંછ તે વડ પાસે આવતું જણાયું નહિ. એક અંધારું થવા આવ્યું ત્યારે એમના પડોશીને ચાકર છીપકો ઘાંસનું ગાડું હેઠારતો હકારતો તે વડ તરફ આવતો હતો. બંનેએ પુષ્કળ ઘાંટીઘાંટ કરી પણ કંથુ પરિણામ ન આવ્યું. કારણ છીપકો તો તદ્દન બહેરા હતો. ધીરે ધીરે ગાડું વડ પાસે અડિવા લાગ્યું અને બંને છોકરાઓએ પુમંગરાણ ચાલુજ રાખ્યા પણ છીપકો તો જાણે તેના બળદ અને તે પોતે

તે-શીવાય તે મેદાનમાં ઘીલુ કાઢી આવતું, પ્રાણી, હાથનું નહિ તેમ સીધું જોઈ ગાડું હંકારતોજ ગયો.

છીપકાનું ગાડું વડ તરફ આવતું હતું તે આશા ઉપજાવનાર હતું પણ જ્યાં સુધી છીપકો હતું અને નાનુની ખૂમ સાંભળે નહિ ત્યાં સુધી એ સમજું નકામુંજ હતું. હતુંને વિચાર આવ્યો કે ગાડું વડ નીચેથી જશે અને તે પસાર થાય તે દરમિયાન વડની ડાળ પકડી તે ઘાસ ઉપર ફેલી પડવું એક ડાળી નીચી હતી તે ઉપર ઉભા રહી તેથી, સહેજ ઉંચી ડાળ પકડી જાને ઉભા રહી શકે તેમ હતું તેથી એમ કરવું વધારે સહેલું લાગ્યું.

“નાનુ, નાનુ, આખરે આપણે આ આપદામાંથી છુટકું થશાં હું, કહું તેમ હું કર. આ નીચી ડાળી ઉપર ઉભો થઈ પેલી સહેજ ઉંચી ડાળ પકડ અને જેવું ગાડું તારી નીચે આવે અને ઘાસ તારા પ્રગળે; લાગે કે તરતજ ઉપરથી હારા, છોડી દેજે. હું પણ તારી પાસેજ છું અને તરતજ કુદીશ.”

નાનુને ખાત્રીહતી કે હતું કદી પણ તેને ધક્કા થાય જોવા રસ્તો ન જાતાવે અને તેથી તે આમ કરવા તુરંતજ કબુલ થયો. જાને વડની ડાળ પકડી લટકયા અને એકજ મીનીટ થઈ હશે કે જો જાનેને તો એક કલાક જેવી લાગી, તેટલામાં ગાડું વડની નીચે આવ્યું. હતુંએ ખુમ મારી, “નાનુ, નાનુ મારા બંદે નહિં તર રમી જશે.”

જાને સાથે ઘાસ ઉપર પડયા અને નિર્વિનિ છીપકાના લખેલામાં પહોંચ્યા. છીપકાએ ગાડું છોડ્યું અને જાને ખાંધી પાછા નીકળતાં ગાડા ઉપર આ બે છોકરાને બેઠેલાં જોયા તો તેના અચાનકે તો પારજાન રહ્યો.

જાને છોકરાઓ ઉપર બિડા બેઠા પુષ્ટજ સ્ટોટથી હસતા. જાનેને છીપકાએ નીચે ઉતાર્યો અને તેમને ઘેર સુકી આવ્યો.

“એવક.”



## “દેલા હે છ દેલા હે !”

એક શેઠ સુગંધમાં રહેતા હતા, તેમણે ચોતોતો વિલેપા-  
રલેમાં આવેલો જંગલો સાચવવા દેલા પ્રસાદ નામે એક લેવાને  
નોંકર રાખ્યો.

એક રાતે દેલા પ્રસાદ ખંડલાની આસપાસ આંટા ભારતો  
હતો એવામાં ફરવાનું પાસે કાંઈક જાડખાંટ સાંભળીને બાલી  
ઉઠ્યો, “જાડખડ ખેડખડ કરતા હે !”

કંઈ ન દેખાવાથી જંગલને આંટો ફરતે પાછો આવ્યો  
ત્યાં એક ઉંદર આમતેમ દોડતો હતો. “ભાગાભાગ કરતા હે !”

એમ કહીતો દેલા પ્રસાદ વળી એક ફેરો દેવા બોલ્યો,  
ફરી આવીને જુએ છે તો ઉંદર કાંઈક સાંભળતો હોય, એમ  
કાન માંડીને બેઠો હતો. બેયો બોલ્યો કે “કાન દેકે સુનતા હે !”

વળી એક આંટો ફરતે આવ્યો ત્યારે ઉંદર તો નહોતો  
પણ ફરવાનું પાસે માંટી તથા કાંકરાનો ઢગલો પડ્યો હતો તેથી  
દેલા પ્રસાદ બાલી ઉઠ્યો, “દેલા (ઢગલો) હે છ દેલા હે !”

આ બનાવ પછી કાંઈ ન હોવાનો પ્રયત્ન, બેયો બોલ્યા  
કરતો કે ખડખડખડખડ કરતા હે !-ભાગાભાગ કરતા હે !-કાન  
દેકે સુનતા હે !-દેલા હે છ દેલા હે ! પછી તો એવું થયું કે  
તે ઉંદરમાં પણ ખડખડખડખડ કરતા હે ! મગેરે બકવા લાગતો.  
બેયો કેવીક સલાખ રાખે છે એ જોવા એક રાતે શેઠ  
ગુપ્તગુપ્ત જંગલો પહોંચ્યા. દશ ગળીઆર વાચ્યાને વખત હતો.  
બેયો ખારણામાંથી થોડે દૂર સુઈ રહ્યો હતો. કાંઈ દેખે નહિ એમ  
એક ખૂણામાં થોડ હુપાયા.

થોડીવારમાં એક ચોર આવીને ખારણાનું તાણ તોડવા  
લાગ્યો. જરા ખડખડાટ થયો એવામાં બેયો ઉંઘમાંથી ઝબકીને  
બોલ્યો, “ખડખડખડખડ કરતા હે !”

ચાર જણુ ઠે બેયો જાગે છે, તેથી સંતાવવાની જગ્યા  
ચોધવા આમ તેમ ફાંફાં મારવા લાગ્યો; એટલામાં બયો ઉઘ-  
માંજ બોલ્યો, “બાળાભાગ કરતા હે”.”

આથી એક પુણામાં સંતાઇને ચાર કાન માંડીને સાંભળવા  
લાગ્યો, ત્યાં બયો આંખો ચોળતો કહેવા લાગ્યો, “કાન-દે-દે  
સુનતા હે !”

બેયો જાગણર જાગે છે એમ ધારીને ચાર નાઠો, રોઠ પુચ્ચ  
યઇને બેયાને સાખારી આપવા આગળ આવ્યા એટલામાં બયો  
હજી ઉઘમાંજ ઉભો યઇને બોલી ઉઠ્યો, દેલા દે હ દેલા હ !”

રોઠ રાહ યઇને બોલ્યા, “હા દેલા, તું ખડા ખજારદાર  
હો કલસે તેરી તનખાં ફની કી જાવેગી ! (હા દેલા, તું ખડું  
ખજારદાર છે ! કાલથી તારો પગાર ખમણે કરી દેવામાં આવ્યો.)  
આ માટે પગાર વધ્યો તે બયો હજી સુધી જાણતો નથી.

હરિલાલ મલુલાલ છાયા,

ખી. એ. એસ. એસ. ખી.

## ગામડાની સુસાફરી.

ગામડાંની સુસાફરીને જોને અનુભવ હોય, તેને તો વાં-  
ચવાની જરૂર નથી. પણ રહારા જેવી બીજા અનુભવવાળીને તો  
ત્યાંની સુસાફરી કેવી રીતે કરી શકાય છે, તે જાણી નવાઇ  
લાગે. “અમે સર્વ તા. ૩ જાગે સાંજે સાડાપાંચ વાગે રાંધિલ  
જવાને માટે નીકળ્યા. ત્યાં અમે એક દિવસ અનિદમાં ગાળ્યો.

દિવસે સ્થવારે સાડાઆઠ વાગે હાંજોદરે જવાને નીકળ્યા.  
હાંજોદરે ત્યાંથી પાંચ ગાઉ ગયા છે. ત્યાં જવા માટે અમે  
સર્વ માંખામાં બેઠાં. રસ્તામાં બહુ હેલા આવતાં હિવાથી અમને  
તો થણી મજા પડતી હતી.

લીંબોદરે જતાં વાસણ કરીને એક ન્હાતું ગામડું આવે છે. ત્યાં અમે આરામ લેવાને માટે મુકામ કયો. ત્યાંના મહાદેવ ગામડાના પ્રમાણમાં ઠીક છે. તેને ફરતો ધુમટ જોવા લાયક છે. ને કામ પણ બહુ જુના વખતનું છે. સાત માળ મુખી ઉપર જઈ શકાય છે, પણ ભમરીઓ બહુ હોવાથી અમને સાત માળ મુખી ઉપર જવાનો લાભ મળી શક્યો નહિ. મહાદેવની અંદર લગભગ અગીઆર લીંગ છે. તેમાં એક સાથી મોટું અને જોવા લાયક છે. તે લીંગની અંદર એક ગાયની ખરી છે. ત્યાંથી રક્ષા પીને અમે આગળ આજ્યા લગભગ ગાઉ ગયા પછી ઉનાવા કરીને નહોતું ગામડું આડું આવે છે. ત્યાં પણ અમે રક્ષા પીધી, ને જરાવાર આરામ લીધો. ને ત્યાંથી પાછાં આગળ આવ્યાં. ત્યાંથી થોડેક છેટે જાળવા કરીને ગામડું આવે છે. પણ ત્યાં અમારે આરામ લેવાની જરૂર પડી નહિ. ને તે પછી જ્યાં અમે ખાસ જવાની ઇચ્છાથી નીકળ્યાં હતાં. તે ગામડું એટલે "કે લીંબોદરા" આવ્યું. ત્યાં અમે ઠાકોર સાહેબને ત્યાં મુકામ કયો હતો, એટલે અમને કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ આવી નહોતી. સ્નાન વિગેરે કર્યા પછી અમે ત્યાંના ઠાકોર સાહેબ જોળખાણ કરી. તે કે મહારા વડીલોને તો હોમની સાથે પહેલેથી જ સ્નેહ આવે હતો. પણ ફક્ત મહેને એ લોકોની સાથે પહેલી વાર પરિચય કરવાનો લાભ મળી શક્યો. ત્યાં અમે એક દિવસ આનંદમાં નિર્જમન કયો. બીજે દિવસે સ્થવારે વહેલાં ઉઠી, નિત્યના કામથી પરવારી પાછાં કલોલ જવાને માટે પિકટોરીઆમાં બેસી સ્ટેશન ઉપર ગયાં. લગભગ પોણા કલાક દ્રેષ્ટને રાહ જોવાવી. દ્રેષ્ટન આવી, ને અમે સર્વ કલોલ જવાને માટે તેમાં બેઠાં. એવી રીતે અમારી "ગામડાંની સુસાફરી ચંપ." ઉપર કૃપાથી દાઢ પણ બહુ નહોતી, તેથી અમે ઘણી સ્થેલથી સુસાફરી કરી શક્યા.

લેખક,

સૌ. ઇરાવતી દીવેદિઆ.

# ડીન્ક યોકોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હયામાં હયા જાતનું પીણ આંખમાં આંખમાં ભાવે આ પીણ  
જગતમાંના બધા પીણ કરતાં હલકું હોય સ્વદેશી તરીકે વધુ  
પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ આવા બુલ્બ ભાવમાં  
આવું હાતમાં પીણ કોઈએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના હાતમાં અભિપ્રાયો  
છે. તે એક ઔરાકની પછે ગરજ સારે છે. ખાજકો અને વિદ્યાર્થી  
આને માટે લાભદાયક છે. ચઢા, કાફી અને પરદેશી યાજ્ઞે વાપરતાં,  
‘ડીન્ક યોકોલેટ’ એ નામ યાદ રાખજો. તાજાદે આડેશ આપો.

મેસર્સ ઠાકોર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન, કાટ—કુંબધ.

તેયાર છે.

સચીન થંધ

તેયાર છે!!

શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

:( વેપક—સ્વામી દસે. )

અંતર્યામીશક્તિનાં કર ભગવાનનાં ભવિષ્ય—( પીનાંચક )  
જેની અંદર સાદસીક પ્રવાસ, હિમાલયના સુંદર દેખાવો, સરોવરી  
હસોટી, વપનું ફળ, યોગની સીદ્ધિઓ, ભગવાનના દર્શન, વીગેરે અનેક  
હાતમાં પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલ છે. આ જગતની અંદર શ્રી શુદ્ધતાનયન  
સરીત અને તેનાં શીષ્ય સ્વામી દસનું જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર હોગળ અને જામડીય સહીત મુલ્ય રૂ. ૨) છે.

કુંબધની સ્કોલરકોલ કોર્ટના ચીફ જજ સાહેબ, આ પુસ્તક  
માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

શ્રી ચીમનલાલ,  
“શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન” વાળું પુસ્તક હું જોઈ ગયો  
છું. આગળ એ વીપય ડાઈ એક આપનીયામાં વાંચિયો મને સાંસર છે.  
જમાં લખેલી હકીકત બહુ હેરાત બરેલી છે. એટલુંજ નહીં પણ તે પ્રાંચતાં  
પણી રસ પડે છે, અને તેમાંથી નજવાનું પણ મળે છે. માનસ સરોવરને  
લગતાં શુભરાત્રી વાપામાં ધણી આંખો પુસ્તક છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ  
યથે જરૂર આવકારદાયક થઈ પડશે. લી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી.

પ્રમટ કર્તા—ચીમનલાલ ર. દેસાઈ.

ટેલીફોન નં. ૪૪૭૩, નાં. ૨૦, ટેમેરીન્ડ લેન, કાટ—કુંબધ.

તમે

સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવા  
સાચી દવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો અચાવ કરવા

આહો હો ?

એમ હોય તો વાપરો અને વાપરનાં કહો.

અંદુના રામબાણુ દવાઓ

જનો ઉમદાપણો માટે  
અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સમમેલન લેરેકથી  
ચોનાના, ત્યાંદ મળ્યા છે.

બાળા ગોળી— તોલા એટલા  
આના કરા

કે વગરની

તંદુરસ્તી બક્ષનાર  
તંદુરસ્તી રક્ષનાર  
દોષત આપનાર  
દોષત બાળવનાર  
હુરાવનાર-પમાડનાર  
ચીરી ઉઘ લાવનાર

તેહન સસાત

તમારા બાળકને અક્ષણ કે એવા બીજા કેટલાય  
બાળાગોળી કહી ન આપતા બાળકની  
જીવનશક્તિનો એ કષય કરનાર છે.

અંદુ કામોસ્કારકર ત્વકશ, લીમ્બાદેહ.

—કુમાર—

—કારખાનું—

બુના મહાજનવાહી, કાલબાદિવી બેલ્કી-સ્થાન રોડ; મુંબઈ નં. ૧૩

મથુર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાધિક્ષ લીસ્ટ મંગાવો.

પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના સર્જન ડાક્ટર પાસ કરેલી દવા.

## ગર્ભજીવન.

પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત રૂત, પેડુમાં દુખાવો, હિસ્ટ્રીઆ, સુવા-  
રોગ, ઠેઠે રતવા છૂલુંજવર તથા ગર્ભાશયના રોગ નોંધ પામી ગર્ભ  
રહે છે. આ દવાથી આશા સુકેલી મોટી ઉમ્મરની સેકરો ઓએના  
વેર ઘોડીઓ ખપાયાં છે. સટીફિકેટો ડા. તુલજેરામ સુ. ખાંડવાળા  
એલ. એમ. એન્ડ એસ. "તમારી દવાઓ અકસીર છે" આણંદરાય  
ડી. દવે ખી. એ. એલ. એલ. ખી. રાગકોટ દવા પાપરી. સંતોષ થયો  
છે. મણીલાલ નથુલાલ ખી. એ. નડીઆદ દવાઓ ઘણી સારી છે માણે-  
કલાલ ખા. ચાણદાર દાંતા તમારી દવાથી અ. નો જન્મ થયો. વાડી-  
લાલ ચોકસી વેળલપુર તમારી દવાથી જે સંતાન થયાં, ઠાકારશ્રી  
પુશ્પીચીલજી સુદાસણ તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ધનામ ર. ૧૫૦)  
સ્વીકારશે. ઠાકાર સા. વડાજામ તમારી દવાથી કુંવર જન્મ્યા ધનામ  
ર. ૧૨૫) લેશે. કશાચંકર ગી. સીરસ્તેદાર હાઇકોર્ટ ગુણાઈ. જહિર  
ખખરથી ઠગાએલાએ તમારી દવાનો અનુભવ લેવો જોઈએ. વીઠ્ઠલદાસ  
વી. માણસા તમારી દવાથી ખાળખી જન્મી સરત પ્રમાણે ર. ૧૦૦)  
મોકલ્યા છે. યાસીનખીઆ ખી. એ. ધન્સપેકટર કલોલ, તમારી દવાથી  
ઝાકરી જન્મી છે. રોક સાકળચંદ હો. માણસા તમારી દવાથી ચી.  
નો જન્મ થયો. દોરાખજી દા. આ ચરાફ ગુણાઈ જેક પુના, હિસ્ટ્રીઆ  
લોહીવા ને પ્રદર વણ દરેલીઓ તમારી દવાથી રજા કલાકેમાં સાજા  
થયાં. કુલચંદ મહેતા સ. આ. સર્જન મેસોપોટામીઆ તમે દવાની કૌમત  
ર. ૫૦) રાખો કમતી છે. ચંડલાલ ઉ. અંખડાની પાળ અમદાવાદ,  
દવાથી કાયદો છે. કૃપાખાઈ રા. લે. આ. સાદરા, હું નહોતી પારતી કે  
ઓવર્જની શોધ આટલી કુતૂહલમંદ નીવડશે. કેશવલાલ જ. ડાક્ટર  
માણસા, તમારી જે દવાઓ અજમાવેશમાં લીધી ગુણ લખવા ગુજબ  
છે. મહોરાણાશ્રી જશવંતચીલજી દાંતા ચોરતોના રોગની ચાર ૩૭ખી  
ખીલ વી. પી. થી મોકલો. ગહિરખાંતુ ડાચર તમારી દવાઓ રાંમણીજી  
છે, આધમાઈ જ. પટેલ તમારી દવાથી મને સારો ફાયદો થયો છે.  
કેટીસ્નાન પોટલીઓ ને ખાવાની દવા પાદમાં વી. પી. થી મોકલી  
ઓએના હડીલાં દરદો દુકે વણતમાં મટાડીએ છીએ. ખીજની દવા પ્રાધ  
કંટાળેલા એક જાખત કામા મહી છુઓ ગર્ભસજીવન દવાની કિ. રૂ. ૩.

પ્રત્યેક દરેક મીચનાં એ સધી કરે  
જોખાંખાં માણસ કરે છે. મી. વિક્ટોરીઆ સ્કુલ  
સ. માણસા (અંજસત)



## વીરો કેકો.

એક આશિર્વાદ સમાર્પ અને

અમૃતમય પિણ્ડ ગિપ્ત અને  
હીવત આપનારા પિણ્ડ તરીકે  
લગભગ હરે છે. રાહદેશની પશ્ચિમ  
કરેલી એક અમૃત્ય મીઠ છે.

વળી, લહેનતદાર, શક્તી

આપનાર, તંદુરસ્ત,

મોરક છે.

નાનુક ગાંધાની બાબાએ જેઓ એકદમ ઉમર લાયક વપાથી એની  
માઆથી પીડાતા હોય તેને માટે "વીરો કેકો." આસ હાગતો છે. તેમાં  
કેરીયીન અને "ફાસ્ટીન્કલીન્ક" આવે છે, તેથી જે થગ અને પાક  
તેઓને લાગે છે તે દુર થાય છે, અને સાવ લોદોના હિદ્રોમાં વધારો કરે  
છે. "વીરો કેકો" ના ઉમેશના નિયમિત વપરાસથી એની માઆ નબળાઈ  
અને પાક એકદમ નાશ પામે છે.

મર્મવંતી સ્ત્રીઓને પ્રમુલી પહેલાં વીરો કેકો આપવાથી નર્તીંગ  
વખતે ગતિધાનને લઈને પત્ની-કેરીયીક-દુઃખદાયક વિદ્યવાદ્યોને "વીરો  
કેકો" દૂર કરે છે. અને તે આસ ઉપયોગનો છે. નર્તીંગમાં તેનો ઉપયોગ  
કરવાથી હંચા પ્રકારનું ધાવણ આવે છે અને કષ્ટો વખત સુધી આસ રહે છે.

પણી જુવાન માતાઓ જે અખબને નરવી સાથે "વીરો કેકો"  
નો નીચમીત ઉપયોગ કરે તેઓ તેઓ બહુત કેનદમદ થશે, અને પછી બા-  
લો માટે દુધનો સીસીની નરૂર રહેશે નહિ.

મર્મવંતી સ્ત્રીઓમાં "વીરો કેકો" નો ઉપયોગ કરવાથી બહુત  
અનંદદાયક પરિણામ આવે છે.

# “શ્રીભોધ” ના ચાલુ ગ્રાહકોને—

જીનનો અંક વિ. પી. થી આવે છે તે સ્વીકારશો.

કાગળ, હપામણી તથા બીજાં તમામ સાધનોની મોંઘવારી કદ કપરાંત વધી પડવાથી “શ્રીભોધ” હાલ ખોટામાંજ ચલાવવા પડે છે, છતાં જેમ જેમ તેની આવકમાં વધારો થશે તેમ તેમ તેમાં સુધારા વધારો કરવાનીજ અમારી ધારણા છે; આમાંથી કમાવોની ખોલકુલ ઇચ્છા રાખી નથી. જાણીતા લેખકોના હપયોગી લેખો આપવા કપરાંત બનતાં સુધી એકાદું ચિત્ર આપવામાં અવિ છે, અને રફ હલકી જતના કાગળ બદલીને આ અંકથી તેનાથી સારી જતના વાપર્યો છે. હાલ પુરતો તો આટલા ફેરફારથી અમારા લલિત્યના ધારણાને સાધારણ ખ્યાલ કરી જે ચાલુ ગ્રાહકો છે તે સર્વે આ કપ વર્ષના જૂના માસિકપત્રને ઉત્તર કરવાના કાર્યમાં અમને મદદગાર થવાં સારું વધારે નહિ તો એકેક બંને નવાં ગ્રાહક વધારી આપવાની જરૂર મહેરબાની કરશે એવી અમે પુરેપુરી આશા રાખીએ છીએ.

(૨) ચાલુ ગ્રાહકોમાંથી જેમને વિ. પી. યાદ છે તેમને જીન મારાનો અંક તૈયાર થવા આજ્ઞા છે તે વિ. પી. ધારૂંથી આવતાં અઠવાડીઆમાંજ મોકલીશું તે આવેથી સ્વીકારી લેશો. વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ૨-૮-૦ રજીસ્ટર્ડના છે આના અને મનીઝારડરના છે આના મળીને પોસ્ટમાં રૂ. ૨-૧૨-૦ વારવાના થશે. સરકારે ટપાલનો દરમાં આ સાલથી વધારો કરેલો હોવાથી રજીસ્ટર્ડના તથા મનીઝારડરના ખર્ચમાં વધારો થયો છે.

(૩) “શ્રીભોધ” ના જે ગ્રાહકો મનીઝારડરથી ઝોક વધતા લવાજમના રૂ. ૨-૦-૦ મોકલશે તેમને રજીસ્ટર્ડના છે આના ખર્ચે; માટે અને તો આ અંક મળેના પુરતો સૌએ પોતપોતાનું લવાજમ મનીઝારડરથી મોકલી આપવું. અ. ૧-૧-૧૯૩૬ના કુપનમાં આનંકનું નામ, ગામ અને રજીસ્ટર નંબર જરૂર ચુજરાતીમાં લખવાં.

(૪) ના. ૧ ગ્રાહક યનારને એમોલથી ગ્રાહક તરીકે નોંધી ચકાસે. માથે સુધીના અંકો ચિલકે નથી.

પીરમચારોડ;

અનંદવાડ;

જીવનલાલ અમરશી મહેતા;

મંત્રી—“શ્રીભોધ.”

તા. ૬.—અમરજીવાદન ગ્રાહકોને અમારી આશા છે લવાજમના

૧. બીજી સરીને પકોચ મમાવો લેવા વિનંતી છે કે પરદર્યાન ગ્રાહકોએ  
૨. લવાજમ મોકલવા.



# સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૬૫, મું. ]

મે, ૧૯૨૧.

[ અંક ૫ મો.

## નારી મહિમા (?)

શાહલવિકીરિત.

૧

જે નારી સુદાળ થાય થરીરે અસંખ્ય સુવાવડે,  
જે નારી વૃક્ષપાનકે ત્યજી દઇ, કહો નહો ને સકે;  
જે નારી રીખાય છે હરઘડી, આહાર પોષિક પુરે,  
તે મૃત્યુવશ થાય શીશુવયમાં, રે ! રે ! શું આશ્ચર્ય છે !

૨

જેના જીવન બધું છે અંત સુધી કંકાસ-ચિંતામંકી,  
જેની સ્થિતિ બોજવે મદનરી-સત્તા સદૃઢ જોરથી;  
જેને સોઈ ગણે મજેલી મદમાં પુત્રોત્પત્તિ ખાત્ર તે,  
તે મૃત્યુવશ થાય શીશુવયમાં, રે ! રે ! શું આશ્ચર્ય છે !

૩

જેને નંદી-અવકાશ પાક લખવા સાંભા-ય આરોગ્યના,  
જે પીડાયે સ્વઅંતરે દુઃખ થકી, જુદા જુદા રોગના;  
જુદકારો થાયે નહો દરદનો, મર્યાદથી બદ્ધ જે,  
તે મૃત્યુવશ થાય શીશુવયમાં, રે ! રે ! શું આશ્ચર્ય છે !

મુળશિકર કાનજી વાક.

આપવોજ પડશે.” હેમન્ત વધુ બોલી શક્યો નહિ. એનો શ્વાસ ફેંપાઇ જતો લાગ્યો.

હેમન્ત નરમ થઇ બોલ્યો, “ મેં તમારે શું બગાડ્યું હતું ? ”

ધ્યારીશંકરે કહ્યું, “ હું સવાલ પૂછું છું કે મારી એકની એક દિકરીયે તારા પિતાનું શું બગાડ્યું હતું ? તું તો તે વખતે નાનો હતો. તને તો ખબરે નહિ હોય. સાંભળ, ગુસ્સે થઇશ નહિ. એમાંથી તને બધી સમજણ પડશે.

જ્યારે તું નાનો હતો ત્યારે મારે જમાઇ નવકાન્ત મારી દીકરોના દાગીના ચોરીને પછી વિલાપત નાસી ગયો. પાંચ વર્ષ પછી બારી-સ્ટર થઇ તે પાછો આવ્યો ત્યારે ગામમાં જે હાહાકાર થયો તે કદાચ તને યાદ હશે. તારા આપ ન્યાતના પટેલ હતા. અને એમણે એમ કરાવ્યું કે જે હમારી દીકરીને એના ધણીને વેર મોકલું તો મારે એનો સદાને માટે ત્યાગ કરવો ને કંઈ પણ સંબંધ રાખવો નહિ. હું નારા પિતાને ખતે પડ્યો ને મને રસ્તો બતાવવા આજીજી કરી. જમાઇને પ્રાયશ્ચિત કરવાનું પણ કહ્યું. પણ તેમણે તેને ન્યાતમાં લેવાનું નાનું કહ્યું. મારી એકની એક દીકરીનો ત્યાગ હું કરી શક્યો નહિ ને ગામ છોડી કલકત્તે જઇ રહ્યો. ત્યાં પણ મને હેરાન કરવામાં બાકી રાખ્યું નહિ. મારા ભત્રીજાનું લગ્નની તૈયારી મેં કરવા માંડી હતી પણ તારા પિતાએ કન્યાવાળાને હાંધીયતું સમજાવી વિવાહ જાગી ન આવ્યો. મેં પણ તે પછી પણ લીધું કે જે હું બ્રાહ્મણનો દીકરો હોઉં તો આનું વેર વાળીશ. આ ઉપરથી તને બધું સમજશે. પણ સાંભળ હું બધી વાત પૂરેપૂરી કહીશ.

જ્યારે તું કોલેજના અધ્યાપક માટે કલકત્તે રહેતો હતો ત્યારે એક વીમદાસ ચેટરજી તારા રહેવાના મકાનની નજીક રહેતા હતા. તેના ઘરમાં કોઇ કાયસ્થની દીકરી રહેતી હતી તે બાળ વિધવા હતી તેનું નામ કુંસુમ. તે ઘણીજ ખુબસૂરત હતી. અને તે વૃદ્ધ માણસ તે છોકરી કોલેજના છોકરાઓના કુદાસે રસાઇ ના પડે એવી કાળજી ખાસ રાખતા હતા. પણ એમની આંખમાં છોકરીયે ધૂળ નાંખી. હમેશાં છોકરી લગ્નડાં સૂકવવા અગાસીમાં જતી અને તારૂં પણ વાંચવાનું સ્વર્ગ બાજુ મરના ધાબા ઉપરજ હતું. તે તે છોકરી સાથે બોલવાનો વ્યવહાર શરૂ કર્યો કે કેમ તેની મને ખબર નથી. પણ છોકરીની રીતભાતથી વૃદ્ધ બેમાયા એના કામમાં બૂલ થવા લાગી. ચોરીર સૂઝાવા લાગ્યું ને

એ રીતે એ વૃદ્ધને શંકા આવી. છેવટે એમને ખબર પડી કે તમારો પરિચય વધતો જાય છે. મારી પાસે એક દિવસે એ સલાહ લેવા આવી. મને ખબર વાત કરી, મેં કહ્યું 'કાકા, તમે જનાયે જવાની વાત કરતા હતા તો આને મારે ઘેર રાખો ને તમે જનાયે જવ. હું એની સંભાળ લઉં છું.'

એ જનાયે ગયા. મેં છોકરીને શ્રીસ્ત્રી ચેટરજીને ત્યાં મુકી ને બહાર એ એમની છોકરી છે એમ વાત કરી. ત્યાર પછી શું બન્યું તે તને ખબર છે. મેં બધીયે વાત કહી તેથી મને શાંતિ વળી છે."

"પણ કુસુમે લગ્ન કરવા બાબત કંઈ વાધો નહીં થાય ?" હેમન્ટે સાંભળ્યા પછી પૂછ્યું.

"તે જાણતું મરકેલ છે." ખારીશંકરે કહ્યું, "સીએના મનની વાત જાણવી સહેલી નથી. તેમના મનમાં કંઈ હોય ત્યારે કંઈ જણાવે છે. નવા ઘરમાં રહેવા જવાને લીધે થોડોક સમય તો તને ન મળી શકાયથી. તે ઘેલી થઈ. તે પણ તેનું સહેલાણી બોળી કાઢ્યું. ને શ્રીપતના ઘરની આસપાસ બમવાનું શરૂ કર્યું ને ઠાલેજા જવાનું કોરાણું મૂક્યું."

તારા અવ્યાસમાં આમ ખસેલ પરવાથી તેમજ છોકરીની આવી કંડોડી સ્થિતિને લીધે હું ઘણો દિલગીર થયો.

એક દિવસે મેં કુસુમને બોલાવીને કહ્યું: 'જો કુસુમ હું તો હવે વૃદ્ધ થયો અને તારે કંઈ પણ બાબત મને પૂછતાં શરમાતું નહિ. હું જાણું છું કે તે તારું હૃદય હેમન્ટને આપ્યું છે. એની પણ એજ સ્થિતિ છે અને તેથી મારી ઇચ્છા એમ છે કે તમારો યોગ થાય.' આ સાંભળી કુસુમની આંખમાં આંસુ આવીને ને તે શરમાઈ જતી રહી. તે પછી મેં 'શ્રીપતને ઘેર વખતો વખત જઈ એની સાથે તમારા સંબંધી વાત કરી એની શરમ ભાંગી નાખી. છેવટે એક દિવસે મેં એને વાત કરી કે તમારા બંનેનું લગ્ન કરવા હું પ્રયત્ન કરીશ. તે સાંભળી એ બોલી ઊઠી કે, એમ કેમ બને ? કંઈ હરકત નહિ. હું તને પ્રાણજની કન્યા તરીકે બહેર કરીશ એટલે કંઈ વાધો નહિ આવે. મેં આ જવાબ લીધો ત્યારે એણે કાલાવાલા કરીને મને તારા વિચાર જાણવા કહ્યું. મેં એને કહ્યું કે એમ કરવામાં શો કાયદો ? તારી પાછળ હેમન્ટ તો ચેલો છે તેને આ બધી અડચણો જવાવી શા માટે કુખી કરેલા. એક વખત લગ્ન થઈ જવા દે પછી શા રહ્યું થયે-કોઈને કંઈ ખબર નથી. ત્યારે શા માટે હેમન્ટની જીંદગી કુખી કુખી કરવી ?

કુસુમને એ યોજના ગમી કે નહિ તે મને ખબર નથી. કાંઈ કાંઈ વાર એ રડતી ને મુંગીજ બેસી રહેતી. તેને કાંઈ વાર જ્યારે હું એ યોજના પડતી મૂકવાની વાત કરતો ત્યારે તે ઘણીજ અસ્વસ્થ રહેતી. વસ્તુસ્થિતિ આમ હતી ત્યારે મેં શ્રીપતને તેમારે ત્યાં ગોઠવણ કરવા મોકલ્યો ને પછી બધું નક્કી થયું.

સત્રના દિવસ નક્કી થયાને થોડા વખત અગાઉ કુસુમે હઠ લીધી કે “કાકા, સત્ર માંડી વાળો.”

હું ગુસ્સે થયો ને કહ્યું, “મુરખ જેવી વાત કેમ કરે છે? આ પ્રમાણે બધું નક્કી થયા પછી શી રીતે બંધ રહે?”

આજીજ કરી એણે કહ્યું “કાકા, બહાર એમ વાત ફેલાવો કે હું મરી ગઈ ને મને કંઈ બીજા ઠેકાણે મોકલી આપો. પણ એ બંધ રાખો.”

મેં એને સમજાવી કહ્યું, “કુસુમ, કદાચ હું એમ કશુંલ રાખું પછી હેમન્ટનું શું? એ બિચારો અત્યારે સ્વર્ગીય આનંદમાં ડુબેલા છે ને પોતાની આશા પૂરી થવાના સ્વપ્નમાં છે. જો એને તારા મરણની વાત કંઈ તો પછી બીજા દિવસે મારે એના મરણના સમાચાર તને કહેવા પડે તેનો કંઈ વિચાર કર્યો? મારી પાસે બ્રહ્મહત્યા ને શ્રી દત્તાત્રય પાપ આ હમ્મરે કરાવવા તારો વિચાર છે?” આમ કહી આપણે મેં એને સમજાવી.

છેવટે સત્ર નિર્વિદને પતી ગયું. ને મારા મનની ચિંતાનો ભાર હલકો થયો. પછી શું બન્યું તે તને ખબર છે.

હેમન્ટ મુંગા રહ્યો. છેવટે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો, “ત્યારે અત્યારે એ વાત બહાર લાવવાનું, તેમને કંઈ કારણ હતું?”

ધ્યારીશંકર સાંતજ રહ્યો. પછી તે બોલ્યો, “તારી બેનના સત્રની બધી તૈયારી ચાલી રહી હતી ત્યારે મેં વિચાર કર્યો કે મેં એક કુટુંબને પર્મ વટલાવ્યો—તેમાં તો મને સ્વાર્થ હતો—પણ જો હવે આ સત્ર થાય તો એક બીજા કુટુંબનો પર્મ વટલાવવાનું પાપ મારે માથે પડે, અને તેમ થવા ન દેવું એ મારો ધર્મ મને જણાયો. એને તેથી મેં એ લોકોને લખી જણાવ્યું કે તારું સત્ર એક કુટુંબ સાથે થયેલું છે એનો પૂરોનો મારી પાસે છે.”

હેમન્ટ કોધને મહા મહેનતે દબાવી બોલ્યો, “એ છાકરીનું દેવે શું શું કર્યું તેનો વિચાર કર્યો? હું એનો ત્યાગ કરીશ તો પછી

“મેં મારી ફરજ અદા કરી છે,” ખારીયં કર શાંતીથી જોડ્યા ત્યજ્યેલી પરત્વીના ભરણપોષણની સંભાળ લેવાનું કામ મારે નથી. હેમંત આ સંભળી એકદમ ચાલતો થયો.

૪.

તે અજવાળી રાતને પાંચ દિવસ વિતી ગયા હતા. પવન જોરથી ફૂંકાતો હતો. તારા પ્રકાશી રહ્યા હતા. ચંચનશૃંગમાં અંધારું હતું. ખારી પાસેની શમ્યાપર હેમંત બેઠો હતો. કુસુમ તેના ચરણ પકડીને ભાંયપર પડેલી હતી. આજ એના ભાવિનો નિર્ણય થવાનો હતો. ચામેર દારણુ દુઃખ હતું. ન્યાયાધિય બેઠેલો હતો, આરોપી એના ચરણ પકડી બેઠેલી હતી. હરીહર મુકરજીનાં પગલાં સંભળાયાં તે ખારણા પાસે આવી જોડ્યા, “મેં તમને બહુ વખત આપ્યો છે, હવે વધુ મળી શકે એમ નથી. એ સ્ત્રીને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂક.”

કુસુમ આ સંભળી લયલીત થઈ. તેને પતિચરણ સુખ જોરથી પકડયા, ને કપાળે અડાડયા-પછી ફર ખસી. હેમંત ઉઠ્યો, ખારણા આગળ ગયો, ને જોડ્યો, “પિતાજી, મારી સ્ત્રીનો હું ત્યાગ કરી રાકીશ નહિ.”

“શું ? ન્યાત બહાર રહેવા માંગે છે ?” હરિહર ઘાંટો કાઢી જોડ્યા.

“મને ન્યાતની પરવા નથી.” હેમંતે શાંતીથી કહ્યું.

“ત્યારે હું તારો પણ ત્યાગ કરું છું.”

કુસુમપ્રસાદ દેસાઈ.

• ડૉ. હાંગોરની અંગેષ વાર્તાનો અનુવાદ.

મનહર હીરાના નેકલેસા-બ્રેસલેટા-વીટીઆ-એરોગ્સ-જુવીસ-પેનડન્ટસ-આર્મ્સ-પીન્સ વગેરે તથા અંગેરોતના વિવિધ રકમના દાગીનાઓ, તથા છુટક હીરા, માતી, પાના, માલુક, શની, નવરત્નો વગેરે ખાસ જોવા અમારી દુકાને પધારશો.

સુરજમલ લલુભાઈની કુંઠ  
ઠ. કાલખાદેવી, પોસ્ટ ઓફીસ આમે.  
મુંબઈ.

રથ વ્યક્તીઓ રાજ સલાવતી. પણ ક્રમશઃ પ્રજાવાદનો ભુસ્તો જન્મત ઉપર જાદુ કરવા માંડ્યો, અને ગત સંઘકામાં તો પ્રતિનિધિત્વમય સત્તા જનસમુદાયને આપવામાં પણ આવી છે. પણ તે સંમત. જનસમુદાયને નહીં, પણ તેના માત્ર અધીગરૂપ પુરુષ વર્ગનેજ, અને આધુનિક યુરોપ તરફ જોતાં આ સત્તાનો ઉપયોગ યોગ્ય યથો ભાગ્યેજ થઈ શકાય. પ્રત્યેક યુરોપીય પ્રદેશમાં આર્થિક અર્થાતી, નિર્ધનતા, વેરાનતા, વિનાશ, અને બીજા બીજા ઘણા કાર્યકર રાક્ષસોનું સામ્રાજ્ય જેવામાં આવે છે. પરંતુ આ દુઃખ અને વ્યથાના સમયમાં એક સત્ય તરીકે આવ્યું છે કે આ બીજારી રોગગ્રસ્ત, જખમી આલમ ફક્ત સ્ત્રીવર્ગની સહાયથી જ રોગમુક્ત અને પુનરુત્થાતા થઈ શકશે. એક સંઘકા અગાઉ યુરોપી પ્રજાએ પ્રથમ કાસેજ મહાકાબલી; અને પ્રજાવર્ગના અધીગરૂપ માત્ર પુરુષવર્ગેજ સંમત અંગત આખા મહત્ત્વ કામ કરવાનું ધાર્યું. હિંદુ પણ આવી ભુલ કરતાં ચેતતા રહેવું જોઈએ.

જે પ્રજાસમુદાયની રેંચીથી સ્ત્રીતીથ સામ્રાજ્ય બંધાયું છે, તેનું હિંદુ એક અંગ છે. અને દક્ષિણ આફ્રિકા સીવાય બીજા કોઈ મુસ્લિમ અંગેમાં સ્ત્રીને પુરુષ જટલોજ મતાધિકાર છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પણ હમણાંજ આ સમાનતા ચળવાની છે. તો પછી તેમની દરેક પરદેશીય ભગિનીઓ કરતાં નીચું સ્થાન આપીને હોદના સ્ત્રીવર્ગને અવરથ અવમાનીત તો નહીંજ કરવામાં આવે. જગતના દરેક સંસ્કૃતીમય દેશમાં સ્ત્રીવર્ગને મતાધિકાર છે, અને ગુન્હેગાર, ખાળક, અને ચિત્તભ્રમીત જનોજ માત્ર આ અધિકારથી વંચીત છે, તો તેમની પંક્તીમાં સુકાવા સામે સખ્ત વિરોધ કરવાનો હીંદી સ્ત્રીને ખેડક અપૂર્વ અધિકાર છે.

**મતાધિકાર વિરૂદ્ધ દલીલો.**

**૧ સ્ત્રી વર્ગ મુશિક્ષિત નથી.**

મતાધિકારની હયાત પદ્ધતી સુખખ ખડુ શીક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓ, કેમકુએટો, અને કર ભરનારાઓને મત મળી શકે છે. જે કોઈ સ્ત્રી મીલકતની માલિક થવાને અને વેરાં ભરવાને સંશક્ત હોય, તો પછી પોતાના આપેલા પદ્ધતિના ઠેર ઉપયોગ થાય છે તે જોવાને પોતાના ઉમેદવારને, ધારાસભામાં દાખલ થવા માટે મત આપવા તેટલોજ સંશક્ત તે જણાવીજ શકે. પદ્ધતીસર પ્રજાસત્તાક સરકારના સ્તંભરૂપ સૂત્રજ છે, કે “પ્રતિનિધિત્વથી વંચીત યુરોપવુ એક ભુલમરૂપ છે.”

૫. પડવાનશીન બાનુઓ.

કોઇ પણ મરદને, તેમ સ્ત્રીને. પણ પરાણે મત આપવાની ફરજ નથી. છતાં આ પ્રકારની સ્ત્રીઓ માટે જેલાદેદી મંડપની વ્યવસ્થા જુદી થી થઇ શકે. તેમ ન બને તો પણ સુકીબર સ્ત્રીઓને લીધે સમસ્ત વર્ગને અધિકારથી વંચિત રાખવામાં કાંઇ ડહાપણ સમાયજી નથી. મદ્રાસ છલાકામાં આવી બાનુઓ જુદા હોઇ મતાધિકાર માગનાર સ્ત્રીઓ લાંબાની સંખ્યામાં છે.

૬. મતથી ઘરમાં ફલહ ઉઠશે.

આં. દલીલ પણ અકલ વજરની છે. જો દેશોમાં ઘણાં વખોથી સ્ત્રીઓ મત આપતી આવી છે, ત્યાં જાહેરને જુઓ, કે તરત આ ભરમ ભાંગી જશે. જો પતિ પત્નીને ઝગડાજ કરવા હોય તો અત્યારે પણ છોકરાં, દાળમાં મીઠું વધારે પડવા સંબંધી વગેરે પુષ્કળ કોરસો નથી શું? મદ્રાસ છલાકામાં હાલ સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપલ મતાધિકાર છે છતાં ત્યાં તો એકે ગૃહમાં કંઠાસ કે કલહ ઉદ્ભવ્યાનું આપણે હજી સુધી સાંભળ્યું નથી. અને ધારાસભા માટેના અધિકાર આથી વધારે ભયાનક નીવડશે, એવો સંભવ પણ નથી.

શ્રીજી દેશોમાં શ્રી મતાધિકાર માટે શું શું અને કેવી રીતે કર્યું? બોલોલીયા.

સમાજ સંઘના વડા પ્રધાન મી. ડીકીન કહે છે:—

ગયા ૫૬ વરસના અનુભવથી જણાય છે કે સ્ત્રીને મતાધિકાર આપવાના ધારેલા દરેક કાયદા અને આશાઓ સંપૂર્ણપણે સત્ય નીવડીને નિરાશાજનક એકે માન્યતા ફળદાયક નથી નીવડી. રાષ્ટ્રની સેવામાં સીસમાંલે પોતાના મજબૂત ઉપયોગ કર્યાથી આંખની સભા પણ વિરોધમય નીતિ ભુલી ગઇ છે, અને હજી સુધારવાના ઉપાયો શોધવાની અને જો જો સામ્રાજ્યના તેઓ અંશ છે તેને માટે વધારે સંજર્વ થવાની તેને ફરજ પડી છે.

ઈંગ્લાંડના માલુ વડા પ્રધાન મી. એસ્કવીથને આસ્ટ્રેલીયાએ પોતાની ધારોસભાએ પસાર કરેલા નીચેના કાવ તાર મારફત મોકલ્યો હતો.

“આ સંસ્થાન એવા મતનું છે કે સંસ્થાન અને સામ્રાજ્યસંઘની પાર્લામેન્ટમાં સ્ત્રી વર્ગને મતાધિકાર આપવાનું પરિણામ ખુબજ ફાયદાકારક આવ્યું છે. તેનાથી સુટણીની પ્રવૃત્તિ વધારે ઘટાડામાં આવી છે

અને ગાંધી સંયુક્ત સંસ્થામાં જઈને તેમણે આપણને પુરો કરતાં શીખાવ્યાં હતાં. વધારે થયો છે. ધારાનું અધારણું અને તેમાં આસ કરીને શ્રી અને બાળકોને લગતા ધારાઓને આથી બહુ જોડવાનું મળ્યું છે. પણ ફક્ત આજ બાળકોમાં શ્રીમદ્ ભગવત ભાગ લે છે તેમ નથી. સ્વરક્ષણ અને સામાજિક પ્રશ્નોમાં પણ પુરુષવર્ગ જોડાયેલો છે. દરિયા અને મોઝાઈઓના લાવનારો તેઓ બતાવે છે. કાંઈ કાંઈ બધું કરે બધું બધું થાય છે. આ સુધારણાનું પરિણામ અવિચ્છિન્ન શુભ જ આવ્યું. હોવાથી અમે બહામણ કરીએ છીએ કે પ્રતિનિધિત્વ ભાગવતી દરેક પ્રજા શ્રીમદ્ ભગવત આપણે કાંઈક મેળવી શકશે. ”

શ્રીમદ્ ભગવત સંજો છે:- શ્રીમદ્ ભગવત સંજો છે. રાજકીય પ્રકારે વધારે વિશુદ્ધ બન્યું છે. આ સમાવેશને લઈ એક સહૃદયો કાર્યવાહકોની ટોળી ઉત્પન્ન થઈ છે, કે જેથી રાજકીય પરિસ્થિતિ વધારે ઉત્તર થઈ છે. ધારાસભાના જે સમાવેશ બહુ જ હોવાથી શ્રીમદ્ ભગવત આપણની વિશુદ્ધ હતા, તેઓને હવે તેમના વિશુદ્ધ બોલવાને કારણે નેથી જોડાયા છે.

શ્રીમદ્ ભગવત જસ્ટીસના પાત્રો, લેડી સ્ટાફ સંજો છે:-

શ્રીમદ્ ભગવત એકમત હોવાથી ભગવત આપણની યોજના બહુ જ સરળતાથી કામ કરે છે. શરૂઆતના સંસ્થાનવાસીઓ તરીકે શ્રીમદ્ ભગવત જોડાયેલ મુરદોઓ વેઠવી પડેલી હોવાથી સંસ્થાન સ્થપાય પછી પણ તત્કાલ મિત્રભાવ કાયમ રહ્યો. શ્રીમદ્ ભગવત વેદક તેમજ ધારા શાસ્ત્રમાં ધર્મો ચલાવવાનો હક છે. એક બારીસ્ટર મીસ. ગાંધીસ્ટાને કેસ ચલાવવાની પદ્ધતી માટે જોઈએ વારંવાર અભિનંદન આપ્યાં છે. ૧૯૬૩માં શ્રીમદ્ ભગવત આપણમાં આવ્યો ત્યારથી કમશ: સામાજિક બાળકોમાં અખાતિત અને બીજા ધર્મોમાં તેથી પણ વધુ કરવામાં આવે છે. છુટાછેડાની બાબતમાં તદ્દન સંમાન હક અમારો છે. અમારા દેશમાં એક પણ નથી લીધાતો, કે નથી વેઠતો. ભગવત આપણથી સીધા જવાને બદલે અચ્ચાં તરફના તેમના સ્નેહને વધારે વ્યવહાર સ્વરૂપ અપાયું છે. એક શહેરમાં કુદ પુર પાડવાનું ખાતું શ્રીમદ્ ભગવત હાથમાં હોવાથી બાળકોમાં મરણનું પ્રમાણ સંકટ ૪.૮૫ ટકા જોડાયું થઈ ગયું છે. દારૂ નિવેધ, જુગારનો ત્યાગ, ગુન્હેગારોની સંખ્યામાં ઘટતી, જીવન હેયનું ઉત્તરવ, અને ખેરાંક અને બીજા ખેરાંકો આગળ પડાયો ઉપર વધારે અર્થ, આદલા કાયાં શ્રી



અતઃ આપવાના પરિણામ રૂપે સૌથી વધારે સ્પષ્ટ જણાયા છે.

સામાન્ય મરણ પ્રમાણ ન્યુઝીલેન્ડમાં ૬ ટકા હોય, અમુક શહે-  
રમાં ૪.૮૫ ટકાજ છે, તે વિગત ધ્યાનમાં રાખવા જોવી છે. મલાસમાં  
આ પ્રમાણ ૨૦ ટકા છે. યુ. પી. કે જ્યાં સૌ વર્ગ ખડુ પહોંત છે અને  
પડે છે, ત્યાં ૩૫-૪૦ ટકા જેવું લેયંદર પ્રમાણ છે.

ઇંગ્લેન્ડના વર્તમાન આગેવાન રાજપુરોચોએ જણાવેલી કેટલીક વિગતો.

આમની સલામાં આ પ્રશ્ન ચર્ચામાં હોઈ જી સેસીલ કહે છે:-  
“૧૮૬૭ ના કાયદાની રૂએ મહાન રાજકીય પક્ષોએ મજબૂર વર્ગના લાભ  
અને ઇચ્છાઓ તરફ ધ્યાન આપવા માંડ્યું, ત્યારે એ વર્ગનું સ્થાન  
એકદમ ખદલાઈ ગયું. ૧૮૮૪ માં જેડુત મજૂરોને પણ આ અધિકાર  
મળ્યો એટલે આ એ વર્ગો એક બીજાના લાભને ખાતર રચાકસીએ  
ચંદ્યા અને જેડુત વર્ગના લાભ ધ્યાનમાં લેવાયા.”

સર આલ્બર્ટ સ્પાઈસર, એમ. પી. કહે છે:-“જ્યારે ચુંટણી  
આસતી હોય છે, ત્યારે જોયો મત આપવામાં નથી તેના કરતાં  
મતદારોના લાભ શું આપણે વધારે ધ્યાનમાં નથી રાખતા? આપણે  
ઘણાં વિવેક ખતાવીએ પરંતુ વસ્તુતઃ મતદારોનીજ ઇચ્છા આપણને  
એવે વખતે ઝેર છે તેથી વિવિધ વધા ઉલોગોમાં સોનું પ્રમાણ વધવા  
સાથે તેમને મત આપવાનો પણ નિશ્ચય અધિકાર છે.”

મી. એ. ગોલ્ડીન્ગ, એમ. પી. કહે છે:-“રજી કરવામાં આવેલી  
વિવિધ દલીલોમાં એકે એવી નથી, કે રાજકીય પ્રકરણમાં સૌએ ઓછા  
સ લેતી થઈ છે. ઉલટો તેઓનો રસ અને તેઓની અસર ખડુજ  
વૃદ્ધિગત થતાં જાય છે. કોઈ એમ પણ નહી કહી શકે કે સૌએ માત્ર  
લગ્ન, કે વહાલના સંકુચિત ફેર માટેજ સરખા છે.”

આગળ જતાં કારખાનાને લગતાં કાયદામાં રજાઓની જાતીય  
અસમાનતા, અને તેથી પ્રત્યક્ષ જણાતા સરકારના અન્યાય વિષે તેઓ  
બોલ્યા. કેમકે આ પદ્ધતી વેકની, ખરેખરી કરે તેવી છે. ઓફીસો,  
કારકુનગીરી અને વિવિધ અજાણ્ય ઓફીસોમાં પણ તેમજ છે. કેટલાક  
ઉલોગોથી સૌ વર્ગને વચીત રાખીને, કાયદામાં તેઓને સ્થાનમાં માત્ર  
ડા હોડા, ખદ્યાલ, ખળીયા ટકાવવા, એવી એવીજ ખાખતોમાં અ-  
ડાયું છે. અને મત વગર આ વસ્તુસ્થિતિ ખદલવાની શકતી તેઓમાં,  
નહી આવી શકે, એ ખાખત વિવેચન કર્યું હતું.

# “વધી પડેલી” કુમારીકાઓ.

[ આંહુ વાર્તા. ]

લખનાર:—પ્રતલોબાઇ.

અક્ટરણુ ૪૭ મું.

તામી નદીપર ચેલઘા.

માણેક પોતાનાં નવાં જીવનમાં જીવી જોઈએ તેવી આનંદી કે તનદંડસ્ત રહેતી નથી એવું જોવાથી મહેતાને ચિંતા થવા માંડી, અને તેણે ડાંકટરની સલાહ લીધી. ડાંકટરે પહેલો ઉપાય હવા ફેરવે સૂચવ્યો અને મહેતાંએ કેટલાંક સારી હવાવાળાં સ્થળોની તપાસ કરવા માંડી. માણેક આગળ એ વાત નિકળતી તે તો માથેરાન જવા કુંદી ઉઠી. પણ મહેતાને તે ગમ્યું નહિ, તેને હુમટો ચઢી આવ્યો. માણેક સમજી ગઈ, કે માથેરાનમાં તો જીવાન પારસીઓની “કમ્પની” મળવાને સંભવ એટલે અને રૂચે નહિ, અને ત્યાર પછી તે ગંભીર અને ચિંતિત બનીને ફરવા લાગી. મહેતાંએ હવા ખાંવાનાં સ્થળોને માટે ખચર કાઢવી આંહુ રાખી હતી, માટે તેને કાઠએ એકવાર હજારા સૂચ્યું. “અરે એવી તો સરસ હવા, અને હુવાનું પાણી તો અમૃત. વળી તમેને ગમે તેવું એમાં. ખંગલા થોડા એટલે લોક પસંદ થોડા આવે.” એક સાંજ મહેતાંએ ઘેર આવી આ વાત માણેકને કહી અને કેટલાકે દક્ષા ચઢાવીને હજારાની તારીફ કીધી, અને એકાંતવાસને માટે જોઈએ જ નહિ. માણેકને કાઠથી રીતે ઘરની ખબાર જવાનું ગમતું હતું માટે તેણે ખુશાલ જીવે તૈયારી કરવા માંડી. મહેતાંએ સાચે લંછ ગઈ થોડાંક નવાં કપડાં સીવાડી આપ્યાં, નવાં જોડણી તથિયા જોવરકોટ અપાવ્યાં તેમજ તકકાને માટે હંચી અપાવી, અને રેતીપર જોવાથી આંખ ખંગડે નહિ કરી કાળો અંશમે અપાવ્યો, અને જાંણે ઇંગલેન્ડ લઇ જતો હોય તેટલી ધુમપાછાડ ઘરમાં કરી નાખી. વળી “જોડમાં બેસવાનું” કુહા, તારો જીવ ફેરવે, તેને કંઈ દવા લેવી જોઈએ, કરી. “સાંભાળેને” અટકાવનાંરી દવા લંછ આવ્યો અને ત્રણ દહાડાં અંગાજ

કરાવી. માણેક નાનપણમાં ધાનાંમાં ઘણીવાર જોટમાં જોસ્તી હતી અને માછીમારોની સાથે ક્યાં ક્યાં ફરી આવતી હતી, તેને ઠાઠ દહાડે. "સી સીકનેચ" થતું નહિ, તોપણ પતિને રાજ કરવા દવા લીધી.

એક રાતની દ્રેને સુરત જઈ ધર્મશાળામાં ઉતરી સવારે સ્ત્રી જોઇને જોટમાં જોઈ, અને નદી ઉપર હોડી તરતી યહ કે માણેકની પ્રયાણીનો પાર રહ્યો નહિ. "આ આ પુલ કેવો સરસ લાગે છે, કિલ્લો કેવો દમામદાર લાગે છે અને આ બધા બંગલા કેવા સરસ છે, આપણુ આમ નદીપરજ રહેતાં હોત તો કેવું સારું," એવું એવું માણેક જોલ્યા કીધી અને જ વરે તેને આટલી મજા કરવાની તક આપી. તેના તરફ ઘણુંજ આશ્ચર્ય બતાવ્યો. "આ તો તમે ઘણું સારું શોધી કાઢ્યું, માથેરાનમાં તો કહી આ નદીપર તરવાની મજા ન મળત. આ એ અને કેવું ગમે છે" વગેરે જોલતી રહી. જ્યારે સુરત શહેર છોડી નદીએ વળાણ લીધી અને મેગડહાનાં ગામડાંના કિનારો આવ્યો ત્યારે માણેકે એક નવા આવેલા રેસમી તકિઆ ઉપર માથું મૂક્યું પણ મહેતાએ આગ્રહથી તે જોળામાં લીધું અને અતિ સુખમાં લીન થઈ ગયો. તેને લાગ્યું કે મારા બધા ખર્ચનો મારી બધી મહેનતનો ખર્ચો મળ્યો, માણેક પ્રુશી યહ છે, પ્રુથાલી અને સારાં હવાપાણીથી તનદસ્ત પણ થશે, અને મારા તરફ પ્રેમ પણ રાખશે.

## પ્રકરણ ૪૮ મું.

### એકાંતવાસનો કંટાળો.

હજારા એક નાનું ગામડું માત્ર છે, પાંચ દસ બંગલા-ગણ ચાર એનેટરીઅમ-દરિયા કિનારે આવેલાં છે, પારખની ધર્મશાળા ગામમાં આવેલી છે. એટલામાં કંઈ ઘણાં લોક તો હોય શકે નહિ. માટે જોટલાં હોય તેટલાં સમુદ્રકાંઠે એકમેકને મળવાં જોઈએ અને હોંડુ કે પારસી ઠાઠવાર મુંસલમાન-તેઓ એકમેક સાથે વાત કરી વિવેક તો ખતવિજ એ સ્વભાવિક છે. મહેતા ગમે એટલો એકાંત રહેવા માંગતા પણ સમુદ્ર કાંઠે તેને પણ એજાણ્યાઓ સાથે સહ્યતાને ખાતર જોલવું પડતું, અને દલાખરા મુખાધનાજ આવેલા એટલે જાળખાણ નિકળતી, અને વાંતો ચતી. વળી એવાં હવાં સ્થળોપર હોંડુ બેસાં પણ વધારે છૂટથી ફરે

છે, અને તેમ તેઓ ઘરના પુરુષો લેગાં યા જૂઠાં કરતાં દેખાતાં ત્યારે માણેક પણ તેમની સાથે વાંત કરતી, પણ તેટલુંજ. હિંદુને પરણેલી એક પારસીને હિંદુઓ શંકાથીજ જોતાં અને જરા બોલ્યાં ન બોલ્યાં કરી દૂરજ રહેતાં. માણેક જાતે ‘‘શરમાઈ હતી, તેથી ‘ડંગ થઇ જતી અને અલગી ફરતી. વળી મહેતા એવા નહિ’ કે ઠાઇને ઘરમાં બોલાવે કે ઠાઇને ઘેર માણેકને મળવાં લઇ જાય. પાંચ છ દહાડાં થઇ ગયો. પણ માણેકને ઠાઇ પારસીઓ ત્યાં આવેલાં દેખાયાં નહિ, અને પારસીઓ હોય તોપણ તેઓ એને સારો આવકાર દીએ કે નહિ’ દીએ એવાં માણેકનાં મનમાં શક હતો; તેપણ એકંદર તે એમ માનતી હતી કે ‘પારસીઓમાં વિવિધ વિચારનાં લોક છે, કંઇ બધાંજ તેને હિંદુ સાથે પરણી માટે પિયારે એવાં નથી, અને તેથી તે એવી ધૃત્તી કરતી કે ઠાઇ પારસીઓ’ ત્યાં આવે.

‘બોડા-દહાડા તો હજીરાના કિનારા ઉપર ફેલીમાં લધાડે પગે ચાલવામાં, દરિયામાં પગ બોળવામાં, ઝીણી ઠોરીઓ ઉંચકી એકઠી કરવામાં, માણેકને મજાડ મળી, પણ પછી તેને એકાંતવાસ કરડવા લાગ્યો.

‘‘જાણું એ શું ! ઠાઇ પાડપાડોશી પણ સારાં નથી કે તેમને ઘેર જઇએ કે તેમને ઘેરમાં બોલાવે કે વાતો કરીએ ! તમારાં હિંદુ લોકને તો મને જાઇને સુગ લાગે છે જાણે ! મને તો ‘કંટાળો આવી ગયો આ જગ્યાથી !’ એક સાંજે જમવા પછી બગાસાં ખાતાં તે બોલી ‘‘એ કરતાં તો સામી ખાજુ ડુમસ છે ત્યાં ઠાઇનો બંગલો મેળવે. ત્યાં ઘણાં પારસીઓ, હિંદુઓ, આવેલાં છે. આપણે નવી નવી બોળખાણો કરીશું અને ઠાઇ દહાડાં આપણે ઘેર તો ઠાઇ દહાડો બીજાને ઘેર મીઠાલશો કરીશું. આ તો કંઈ છેકંજ માછીમારનું ગામડું છે !’’

મહેતાને આ શબ્દોથી ઘણું દુઃખ લાગ્યું. ‘‘માણેક,’’ તે બોલ્યો, ‘‘જ્યાં પ્રેમ હોય ત્યાં એકાંતવાસ તો પ્રિય લાગે, પ્રેમી જોડાં ખાસ એકાંત જગ્યા શોધે અને હૃદયતંત્રી રચનાથી તેમનાં મન એટલાં તો રીઝે કે તેઓ પારસીની સંજતની દરકાર પણ નહિ કરે, એકમેકની વાતો સિવાય તેમને બીજી વાતોની હોંઝ પણ ન થાય, ને તું તો મારી સંજતથી કંટાળી જાય છે. મને તો અહિં એવું લાગે છે કે જાણે સ્વર્ગ મળ્યું, અને તું આવાં સરસ સ્થળમાં પણ લોકને મળવા અને લોકો સાથે વાંતો કરવા મોગે છે. તો હું કહું છું કે તને મારા પ્રત્યે

આવા શબ્દો ઉચ્ચારવા પછી મહેતાં સીસાઈ રહ્યા, અને બીજી સંવાદે બન્ને સાથે ફરવા નહિ જતાં એકમેકની પાછળ ગયા. મહેતા ગોપડી લઈ બેસી રહ્યો, તેથી માણેક છત્રી લઈ રેતીના કિનારા ઉપર બેઠો. મહેતા થોડીવારે પાછળ ગયો. પણ ફરતીજ જોયું કે ઠાણ જુવા-ચો-ધણેણ પોપાકમાં-સામે ઉભો રહી વાતો કરે છે. એ ઠાણ હશે, પેલા માધવ કે? તેણે કેમ બહુયું કે અમે અત્રે છીએ! મારાથી છૂપા કાગળો લખતીજ હશે, એ કે ટપાલ તો સંધ્યા એકઠો કરી-હું સુરત મોકલું છું, એમ વિચારતો ધીમે પગલે આગળ વધ્યો. રેતીના ટજસાઓને લીધે થોડો વખત માણેક અદરથ થઈ ગયો. પાછો ટેકરા ઉપર ચઢી મયાળે આવ્યો ત્યારે જોય છે તો પેલા સામે બેઠો છે. મહેતાને ગુસ્સો ચઢી આવ્યો. પણ પોતાની ભતને કપડો દઈ તે દબાવી લીધો, અને ધીમે પગલે આગળ વધ્યો. પાંચ સાત વારને તકાવતે હતો તેટલાં પેલા હાથે, ટોપી લંચકી સલામ કીધી, માણેકે આપેલો હાથ લીધો, અને ચાલ્યો ગયો.

મહેતા જોયો નજીક ગયો કે માણેક હડી ઉભી-થઈ, “મિત્ર” તે ધણેણમાં બોલી, “હમણાંજ મને અત્રે એક આજખાણવાળો મળ્યો હતો તે ગયો, એ ઠાણ નવરોળ હુખાસ નામે શુદ્ધ છે, એણે મને ખુશ ખબર આપી કે એનાં માં અને બેનો અત્રે માડનનાં સેનેટરિયમમાં આવે છે, એ તૈયારી કરવા આવેલો હવડાં પાછો જાય છે, તેમને કાલે લઈ આવશે.”

“શું મોટી ખુશાલીની વાત! હશે ઠાણ અધો ભોજની ડાસી અને તેની ચીખાવણી પોરીએ, તેમની સાથે તું ચળી જવાની, બહુ છું. એ પોયો પરણેલો છે કે?”

“નારે! એ તો હુમારોજ છે.”

“કાં? હજી બાળક છે કે? કેટલાં વર્ષનો હશે?”

“હશે, બત્રીસેકનો!”

“માલું શું તમારા પારસીઓનો સંસાર છે! બત્રીસ વર્ષે પણ મરાઠીને કેટલાં નહિ પડે અને બીજાઓની બધરીએ આગળ નાવનાં ફરે.”

મહેતા ભવાં ચઢાવી ફર્યો અને બીજું યંત્ર ઘણું પારસી જુવાનને બોલ્યો, અને માણેકે ઘણા તોખા જવાળો આપી તેમનો બચાવ કર્યો. એ ઉપરથી મહેતા રાજ્યદારી બાળતાપર હત્યો અને પારસીઓ

આજે તો ઇંગ્લેન્ડની સુશામત કરી દેશરેવાથી અલગ રહે છે પણ જ્યારે સ્વરાજ્ય મેલવીયું ત્યારે એમને અમે દેખાડીશું, ત્યારે સરખા હક્ક માંગવા આવજો મોઢાં-ધોધને-1” વગેરે ખખાલ્યો.

માલુકને જરા ગમત મળી, તે આખો કહડો આનંદી રહી, પણ મહેતાને લાગ્યું કે પેલો આવવાનો છે તેની બધી સુશાલી છે અને અનમાં ખુબ કુશલ્યો કે જ્યાં જઈએ ત્યાં એની જાળખાસુવાળાં મળે એ સી પીડા!

### પ્રકરણ ૪૬ મું.

નવરોજ અને તેની બેને.

મહેતા સવારે ઊઠીને એકલો ફરવા ગયો. માલુક માથું ડુખવાનું ખાનું કાઢી ખીજાનામાં પડી રહી. રેતીપર આમતેમ આંટા મારે છે તોટલાં મહેતાને બે પારસી બાઈઓ દરિયામાં પગ બાજતી જણાઈ. તેઓએ તેને નમન કર્યું અને એકે તેને ઉભો રાખી પૂછ્યું, “મી. મહેતા માલુકબાઈ કેમ છે? અમે તો એમને અમે મળવાની હોશમાં સમુદ્ર કાઢી આવ્યાં ને તમે તો એકલા છો?”

મહેતાથી જવાબ દેવાયો નહિ, તેં લકડી પડેલો પૂછ્યું એટલું કહ્યું કે “આજ એમના જીવને સારું નથી, માથું ડુખે છે.”

“અરે માથું શેનું ડુખે, એકલી ફરતી કંટાળો ગ્રંથ હશે, અમે આવ્યાં છીએ એટલે એનું માથું ખાથું સો નરમ પડી જશે,” ઉપલી બેમાંની એક જ જરા સારા દેખાવની માંગરી ઓખાવાળી ચબરોટ સ્ત્રી હતી તે બોલી, “ક્યાં છે તમારો ખગલો? ક્યાં છે? આઘાની અમને ત્યાં લઈ જવાની, માલુક અમને જોઈને ખચિતજ ખુશી થશે અને રમતી ફરતી થઈ જશે!”

મહેતાને યાદ આવી કે આ લલનાને તે આજખતો હતો. જ્યારે ચાપાટીના બાજતોપર એકલાં પારસી હોદુલોટો વચ્ચે તે પોતાનું જાક-ચાતુર્ય દેખાડતો હતો, ત્યારે માલુકની આ સખીએને તે ત્યાં ભેટો હતો ખરો.

મહેતાને પગ લાગ્યું કે આ છાત્રીએને સજવાથી માલુક ખુશ થશે અને તે તેને ખુશી ફરવા માંડતો હતો. એકવાર કહ્યું અને

રીસાવા પછી તેનું અંતકરણ તેને ડાખ્યાન કરતું; કેમ જો તેનાં મનમાં માણેકને મોટે ચાહ હતો.

“ચાલો મારી સાથે તમને લઈ જઈ, ખંગલો તો પાસેજ છે, કહી મહેતા તેમની સાથે ચાલ્યો, અને પાંચ મીનીટમાં તો ત્રણે સખીઓ ભેટી, હસી અને તેમની જીભલીઓ ચંપચંપ ચાલવા માંડી. “મી. મહેતા તમે તો ચોપાટીપર આવવાનું છોડી દીધું કે? અમને પારસીઓને તો વીસારીજ મૂક્યાં કે? અમને તમારાં સ્વરાજ્યમાં ભાગ આપ્યો કે નહિ આપ્યો?” શરીને મજાક કાઢી.

“મી. મહેતા હવે વધારે હુશિયાર “ઓડયન્સો” આગળ પોતાની: “સ્પીચો”ના ધડાકા કરે છે તે આપણુ પેપરમાં નથી વાંચતા? એઓ. ચોપાટીની સાંકડી હદમાં બેસી રહે તેવાં નથી તો!” સુના જો વડી અને જરા મંભીર હતી તે બોલી.

“બેસી તે કેમ રહેવાય? દહાડે દહાડ સ્વરાજ્યનું કામ આગળ વધતું જાય છે ને! વળી ગરીબ હોદનાં દુઃખોપર ડહામ પડ્યા ત્યારે મારા જવાબી સુગું બેસાય?” મહેતાએ જવાબ દીધો.

“નહિંય તો મુગા તે કેમ બેસે? પંજાબની આફત પછી ડોષ દેશભક્તથી સુગું ન રહેવાય,” શરીને બોલી “મને આવડતું હોય તો હું મળુ જાહેર મીટીંગમાં બોલીને તકતો, ધૂજાઉ.”

“કાં નથી બોલતા?” મહેતાએ ટેકો આપ્યો “તમારા જવાબ પારસીઓ ક્યાં છે આજ? પારસીઓ તો અલગ રહેવામાં, સલામતી માને છે, અને બોલીને ડોષબી જતનું દુઃખ રહે :ખમવું પડે તેથી બીડે છે,—”

“બોલતાં નથી, અમારાં પારસીઓ,” સુનાએ ખચાવ કર્યો, “પણ તમારા હોદુઓ ખાલી બોલે છે અને કરવાનું તે કરતા નથી, તેથી, પારસીઓને વિશ્વાસ નથી આવતો. ગાંધીજી કહે છે કે આપણને રાષ્ટ્રીય શાળાઓ જોઈએ છે પૂણે તે શાળાઓ ચલાવવા પૈસા જોઈએ તે કોણું કંઈ છે? નવી શાળાઓ તૈયાર કર્યા વિના જુની છોટી નાથી.”

“અરે પૈસો કાઢનારાખી અમારા પારસીઓજ. તેમને તમારા હિંદુઓ નહિ પૂજે! જુઓને બેસ. આર. ખમનજીએ કેવડી મોટી રકમ કાઢી આપી, અને સ્વરાજ્ય મેળે ત્યાં સુધી દર મહિને દસ હજાર રૂપિયા આપવાનું કબજા કાઢ્યું છે!” માણેક વચ્ચે બોલી.

આ સ્ત્રીઓ ઘણીવાર બેઠી, માણુકે આ નાસ્તો મંગાવી તેમને જમાડી, અને પોતે પણ જમી અને સાંજ સાથે ફરવા જવાની કબજાત કરી છેક તડઠે થયો ત્યારે છૂટાં પડ્યાં.

એ પછી માણુકેનો સ્વભાવ સુધર્યો અને મહેતાનો હુમટો હતયો. જાનને ઘરમાં પણ રાજ્યદુવારી બાબદોપર વાતો કરવા લાગ્યાં અને સાંજ દરિયાની રેતીના નગલાઓપર સર્વેએ સામટાં બેસીને, સમુદ્રની છાંયના અવાજને લીધે મોટે મોટે સાદે એની એજ વાતો કીધી. એ ચાર દહાડામાં તો એવું થયું કે સમુદ્ર તીરે ફરવા આવનારા ઘણાંએક શુદ્ધસ્થો અને થોડીક બાનુઓ મહેતાને બોલતો સાંભળવા આવી બેસવા લાગ્યાં અને સર્વ મળી મોટા મોટા ફડાકા મારવા લાગ્યાં કે આપણે આમ કરવું જોઈએ, તેમ કરવું જોઈએ. કેટલાક બ્રિટિશની હકુમત હજી હિંદને જશ્વરની છે એમ કહેતા અને આયર્લેન્ડનો દાખલો લેવા કહેતા, ત્યારે બીજાઓ, તેમાં મહેતા પોતે એકદમ ક્રાંતચેતની ક્રીડ શ્રેતાજનો પાસે કબજા કરાવવા માંગતો કે જમાં બ્રિટિશની હકુમત અમને જોઈતીજ નથી, એમે સમુજાયું સ્વરાજ્ય માંગીએ છીએ અને તે મારફત વગર આત્મખતથી લઇશું, એમ તે મી. ગાંધીના ચબ્દો ટાંકીને બોલતો. મહેતાના બાપણોની અસર કેટલાક સાંભળનારાઓ ઉપર એવી થતી કે તેઓ પણ ક્રાંતચેતની પક્ષનું બોલવા માંડતા, અને જેવા બોલના-રાઓમાં એક નવરોજી હતો. મહેતા જે વળા ચોપાટી ઉપર બોલતો હતો તે વળા તો નવરોજી તેની હાંસી કરતો હતો—તેના અને ક્રાંતચે-તના વિચારોનું પોક્ષપણું દેખાડી આપતો હતો અને તેની બેન ગ્રીરીન, જણે ક્રાંતચેતનો પક્ષ ધરેલો હતો તેને ખાટી પાડતો, ધમકા-વતો અને રાજ્યદોડી ગણતો હતો, પણ આજ નવરોજી મહેતાને બોલેબોલ ટેકો આપે છે; તે હવે બદલાઈ ગયો છે.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

બીજા પાર્ટી.

વેસાવાળાં પારસી હોંદુ હુકુઓ રોજ સમુદ્ર કઠિ મળે અને વાતો કરીનેજ છૂટાં પડે એતો અશક્ય છે—તેમાં પારસીઓને ચાર દહાડા પણ આલે નહિ, અને તેમજ પહેલી આ પાર્ટી નવરોજીની માતા મહેરબાઈએ કીધી અને મી. અને મીસીસ મહેતાને તેમજ બીજાં બોળખાણવાળાં



એને મોઢનનાં સેનેટરીઅમમાં આવવાનું આમંત્રણ કર્યું. સારાં સારાં કપડાં પહેરાયાં, સાફ સાફ ખવાયું પીવાયું અને રાત્રે આઠ વાગતાં સુધી સર્વેએ બેસીને આયન વાદન કર્યું. અને પાનાં રમ્યાં. સુનાખાઇ પાતાને સારી ગાંગારી સમજતી હતી તેણે એક મોટાં અવાજનાં-નાટક-થાળાને લાયકનાં-હામો-ન્યમ ક્ષપર વગડી, ખુબ અવાજ તાણીને ગાયનો ગાયો, કેટલીક હિંદુ બાઈએએ ઝીણા મીઠા સ્વરે ઇશ્વરભક્તિઓ ગાઇ અને કેટલાક હિંદુ શૂદ્રસ્થોએ પણ ગાયનો ગાઇ ગાયન વિધાની સારી પાઠીતી દેખાડી આપી. મહેતાને ગાતાં આવડે નહિ અને માણેકને પાના રમવાનો શોખ નહિ, એટલે મહેતાને ઝમત પડવા માટે શ્રીજની રમતની સૂચના નવરોજીએ કીધી અને નવરોજી, તેની બેન સુના અને બેક હિંદુ શૂદ્રસ્થ તૈયાર થયા કે “ચાલો શ્રીજ રમ્યે” અને મહેતાને બહોંસ કરીને બેસાડ્યો. “અરે તમે શું સદા રાજદુવારી વાતો-નાજ બળાપા કરશો કે કંઈ રમત ઝમત પણ આપશો ?” શીરીને પરકરી કીધી. અને લાવીને રમવા બેસાડ્યો. ગાયન વાદન થોડો વખત વાદ્યું, પછી પરાણાઓ વિદાય થયાં, મહેતાને બેસી રહેવું પડ્યું, કેમજે શ્રીજનું ‘રબર’ પૂરું થવું જોઇએ. વળી મહેરબાઇએ કહ્યું કે-પી. મહેતા તમે કંઈ બહારના નથી, તમારાં માણેકબાઇ તો ઘણાં વર્ષથી અમારાં મિત્ર છે, વળી તેમને ઘેર જવાની ઉતાવળ નથી, માટે દુઃખેમની સાથે વાતે બેસું હું તમે રમો” મહેતા ધ્યાનથી રમતો, પણ નવરોજીને શ્રીજમાં ઝાઝો રસ પડતો નહિ, તેના બેડીદાર હિંદુ શૂદ્રસ્થ સરસ રમનાર હતો એટલે ઘણું કરી તેજ “ડીકલેર” કરતો અને નવરોજી “ડમા” યતો. “ડમા” ને જો રમતમાં રસ હોય છે તો તે બેસી રહી રમત કેમ નીચે છે તે જોયા કરે છે, પણ નવરોજીને ખરો રસ નહિ હતો માટે ડમા યતાં વાર તે હઠીને માતા અને માણેક આગળ જતો અને ત્યાંથી તેના તેમજ માણેકનાં હસ્તાનાં અવાજ મહેતાને કાને જતા એટલે તેના ખાર વાગતાં ખરા-“ખુબખ, એમજ સીજ રમાતું હશે !” તે મનમાં કચવાતો “ફક્ત બેરાંઓમાં મસકેરી હા કરી જાણી છે.”

પણ રાજદુવારી બાબદોમાં નવરોજીનાં અને મહેતાનાં વિચાર એટલા એક મળતા હતા કે થોડા વખતમાં બંનેને ગોઠયા થઇ પડ્યા. સાથેના સાથે ફરે અને દેશનાં કલ્યાણની વાતો કર્યા કરે. ઠોઠવાર માણેક બંનેને ચીઢીડવતી કે “કેમ ખાદીનાં કપડાં અને ખાદીની

ગાંધી પહેરતા નથી ? કેમ ચરખો ફેરવતા નથી ? ” એ ઉપરથી એક સાંજે વાતો ચાલી, શીરીને કહ્યું કે “ અર્થાત્ આપણે ઘેરમાં ચરખા લેવા જોઈએ અને ખાદી વસ્તુઓ જોઈએ. સુના-ખાઈએ કહ્યું કે “ આપણો સીવવાનો સંચો તે આપણો ચરખો છે. ” પણ મહેતાએ તે માન્યું નહિ. સીવવાનો સંચો પરદેશી છે, વળી ચરખા ઉપર સુતર કાંતવાથી તો તમે દેશમાં કાપડ વણી શકો અને આપણી મતલબ મેનચેસ્ટરને ફટકા લગાડવાની છે. મહેરખાઈ જોલ્યાં કે “ મને તો તમારા ગાંધીજીની એ વાતમાં સમજ પડતી નથી. એમના કહેવાં પ્રમાણે આ ચરખાજ લઈને જેસે અને આ ખાદીનાંજ લગડાં પહેરે તો આ દેશમાં જે સારાં ઝીણાં કપડાં વણાય છે તે વણનારા ભૂખે મરે ? જે બાંડાં અને ટકાઉ કપડાં-મીલોમાં તેમજ ઘણે ઠેકાણે હાથથી પણ વણે છે તે બધાનો ધંધો બંધ પડે ? એ સૌ ખાદી પહેરે તો દેશના ઉદ્યોગ ઉપર ઘણી માઠી અસર પાડે. એ તો સાફ છે કે લોક ગાંધીજીના કહેવાં પ્રમાણે કરવા નીકળી પડતા નથી, નહિ તો દેશનું નષ્ટ થઈ જાય, સ્વદેશના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા માટે સ્વદેશી માલ વાપરવા એ મને માન્ય છે અને હું તો બનતાં લગી પરદેશી માલને મારાં ઘરમાં જોઈશો ઉપયોગ કરે. ” છું. પણ ઘણી ચીજો એવી છે કે જે આપણા દેશમાં બનતી નથી ત્યારે શું કરવું ? ”

“ શું કરવું ? જેતી રેહવું ! તે વગર ચલાવવું, પણ પરદેશી લેવું નહિ. ” મહેતાએ મોટો સાદ કયો.

“ ખરું ખરું મી. મહેતા ! અને પોતે માંયાંથી પમ સુધી પરદેશી કપડાંમાં સજ થયા છે ! ” મહેરખાઈ હસ્યો, “ વળી કાપડજ પરદેશી નહિ પણ દેશનજી પરદેશી ! તમારા હાંદુએને શા માટે ઈંગ્લેન્ડ દેશે કોટ પાટલુન શટ કોલર ટાઇ બુટ મોજાં બધું આ દેશમાં પહેરવું જોઈએ વાર ? જે કંઈજી અવરિત હોય તો એ છે. દેશ તેવા વિષય એ જેવી કોઈ કહેવત સારી નથી. એક ઠંડાં મૂલકનો ડેસ તે ત્યાંજ પહેરવો જોઈએ. એક ગરમ મૂલકનો વેશ તે ત્યાંજ પહેરવો જોઈએ વળી તે દેશીઆએજ નહિ પણ પરદેશીઆએ પણ ત્રાડવું કરવો જોઈએ પણ આ જમાનામાં લોક પોંખાકમાં જોઈતો ફેરફાર કરવામાં ઘણાજ પછાત છે. યુરોપિયનો ટેવ પડેલી માટે પોતાનાં દેશની ફેશન પ્રમાણે આ દેશમાં પહેરવાસે પહેરે તો અમન્યાં ; પણ દેશીઆને શી અરજ છે

તેમને પોપાકે ત્રહણ કરવાની ? તેણી વળી તમ જવા દેશમકા  
મી. મહેતા ?”

આથી હસ્વાનું થયું અને મહેતાને ચંહેરો ઉતર્યો અને એ પછી  
સીરીન સુનાઈએ મહેતાને વારંવાર એજ ખાંખદ સીડીરડવવા માંડ્યો  
કે “મી. મહેતા તમે ક્યારે ખાંદીના ચટ શીવાડો છો ? તમે ક્યારે  
ખાંદીની ટાપીઆ માંગાવો છો ?”

નવરોજીએ પણ આ વાતમાં મહેતાથી મતફેર દેખાડી કહ્યું કે  
ગાંધીજી જે હકો માંગે છે તે માંગવા અને લેવામાં હું સામેલગીરી  
આપું છું, પણ આ નિશાળો ભાંજી પાડવાની, વિષાધાઓને ચરખા  
લઈ બેસવા કહેવાની. અને ખાંદી પહેરાવવાની વાતો તો મને દેશને  
પછાત નાખનારી, દેશનું નુકસાન કરનારી લાગે છે. એ રીતે વાદ-  
વિવાદ ચાલતા, તકરારો થતી, કાંઈવાર કંજઆની અણીપર આવતા,  
કાંઈવાર હસાહસ અને ગમત થતી. પણ એમ કરતાં માણેક મહેતા  
નવરોજી સીરીન સુનાઈ અને મહેરખાઈ એક ઘેરના, એક કુટુંબનાં  
જવાં થઈ ગયાં. સાથે જમતાં, સાથેજ ફરતાં, અને રાત્રેજ છૂટી પડતાં.  
માણેકને હસવા બોલવાનું મળ્યું એટલે તેની તંદરસ્તી સુંધરી, તેના  
ચહેરા ઉપર સુરખી આવી અને મહેતાને વાતો કરવા, સોખતીઆ  
મંદ્યા એટલે તેણે માણેક ઉપરના જાપતો જરાં આંછો કર્યો, બળકે  
નવરોજી ઉપર તો પૂરો વિશ્વાસ મેલ્યો. કંઈજ તેણે જોઈ લીધું કે તે  
માણેક તરફ કરી ખાસ પસંદગી દેખાડતો નથી.

પણ નવરોજી પક્કો હતો. મહેતાને દેખાડવા તે દેશમકા થઈ  
ગયો હતો. માણેકને તેના હાથમાંથી છોડાવી લેવાય તો લેવા તેના  
જીવ તલપી રહ્યો હતો. માણેકને એ વાતની ખંખર નહિ હતી, તે તો  
સાધારણ રીતેજ વર્તતી, પણ નવરોજી સાંગે જોતો હતો, હવડાં નહિ  
તો પછી, મુખાઈ જમને પણ એ છોડીના પ્રીછો પકડી રાખતો, કંઈ  
નહિ તો એની સાથે દોસ્તી. ચાહું રાખતો, અને એનું મન પોતા  
તરફ જતી. લેવું એ નવરોજીની મતલબ હતી.

પ્રકરણ પરી મું.

માધવનાં લાઈ-સાલી.

વરસાદમાં ભીજતો કાદવ કીચડયો ખરડાયતો માધવ ઘેર ગયો  
પછી તેને એક તાર મળવાથી એકાએક ડાહ્યાગ જવું પડ્યું હતું

કમળ તેનો નાનો બાઈ જને માટે તે મંગલા આગળ જોઈએ હતો કે “મારી હુશિયાર બાઈ-બધા પેસાનું નખોદ વાળવા બેઠો છે.” તે ઘણું માઠો હતો. તેની સ્ત્રી કમળા રોજની માઠીમાં ખપતી હતી. શરીર ઉપર માસના કુંઝર વધવાથી તેની છાતી હાંધી આવતી, તેને રૂમેટીઝમ થતું, તેનાથી ચલાતું નહિ, માટે સારું સારું ખાઈ માંડતર જાડીએ ફરી હાથ અકસોસ કરતો હતો કે “શું કરું મારી તબિયત સારી રહેતી નથી.” પેસાવાળાની હીદરી ખરી, પણ પેસા સદાના હતા, અને ખાપ કરોડાપતિ થઇ ગયો હતો પણ ક્યારે એકાએક પરપોટો ફુટી જશે તે કોઇ કહી શકતું નથી.

હું તો રોજની માઠી એમ જણાવો કરતો કમળા ધણી ખચ્યા-એને લઇ ડાહ્યાલીંગ ગયલી હતી, ત્યાં માધવના બાઈ વૈકુંઠરાયને કંઈ બધાથી થઈ ડાહટરે તેને કહ્યું કે તારે અને રહેવું બેઠાં નહિ, માટે તું કલકતે જ, આ સમાચાર પત્રદારે માધવને મળ્યા હતા. મોટે ભાંડે ખંગડો લીધો અને મને અહિં આવવા પછી જરા સારું લાગે છે, છોકરાંની પણ તબિયત સુધરી છે તો હવે ખૂબ મૂકી હું કલકતે કેમ જઈ, ત્યાં તો કોઇ જાણખાણવાળાં પણ નહિ, અજાણ્યું શહેર, તે મારાથી ત્યાં ન રહેવાય એમ કહી કમલાએ ત્યાંજ રહેવા માગ્યું, જ્યાં વૈકુંઠ પોતાના બાઈને તેડાવ્યો કે તેના ભેગા પેતે કલકતે જાય. માધવ ડાહ્યાલીંગ ગયો કે ત્યાંથી બાઈને લઇ કલકતે જાય, પણ તેટલાં તો તે ઘણું લકડી ગયલો માલમ પડ્યો. માધવ બે દહાડા રહ્યો પણ તેની હાલત સુધરી નહિ એટલે ડાહટરે તાકાદ શીખી કે “એને લઇ જાઓ, અને ત્યાંના કોઇ સારા ડાહટરને દેખાડો. તો પણ કમલાએ સાથે જવાની મરજી દેખાડી નહિ. આથી માધવને ખૂબ ડહોર પડ્યો, અને તેને બે બોલ કહી અલજાવ્યો, કમળાને હિસ્ટરીયા થઈ આવ્યો, છોકરાં રડવા લાગ્યાં અને તેવાંમાં પાલખો આવી અને વૈકુંઠને લઈ આવ્યા. કલકતામાં પંદરેક દિવસ હોસ્પિટલમાં રાખ્યો, પણ તબિયત સુધરી નહિ, એવું બેઠાં માધવે, તારું ફરી કમળા છોકરાંને તેડાવ્યો, અને ત્રણ દહાડે વૈકુંઠ આજ મૂક્યો અને માધવને માથે ભા-ભીની ખરદાસ્ત લેવાની ફરજ પડી.

રાંડેલી લાભી અને રડતાં છોકરાંને લઇ માધવ અમદાવાદ ગયો અને ત્યાં બાઈની માલમિલકતને સંધો વહિવટ કરવામાં રોકાય પડ્યો. તે ત્રણ મહિના સુધી ત્યાંથી નિકળાયું નહિ. પણ આખર કમળા પોતાના કરોડપતિ પિતાને ઘેર રહેવા ગઇ, છોકરાં પણ સાથે ગયાં, એટલે માધવને માટે કંઈ કામ રહ્યું નહિ અને તે ખાછો ઘેર આવ્યો. [અપૂર્ણ.]

## નવીન રૂશીયાનો સૃષ્ટિ લેનીન.

યૂરોપની મહા પ્રતિભાશાળી વિભૂતિ અને નવીન રૂશીયાના સૃષ્ટિ મહાત્મા લેનીનના નામથી જગત્ આજે ભાગ્યેજ અજાણ હશે.

એની પ્રવૃત્તિએ આજે સમસ્ત જગત્ની આંખો એના પર ઠારી છે. એ પ્રવૃત્તિને વિનાશક માનનારા યૂરોપના મૂડીવાદી રાષ્ટ્રોની સદાની શક્તિ એના નાશની યોજનાઓ ઘડવામાં જ્યારે પ્રસંગોક્તિની એ પ્રવૃત્તિને ફતેહમંદ નીવડેલી એવામાં ખર્ચોતો જોષએ છીએ. જગત્માં આજે એનો જોડો માત્ર એક જ વ્યક્તિમાં મળી શકે અને તે મી. લેનિનસ્પુરના શબ્દોમાં, કદાચ એથી વધુ બળવાન, વધુ પાવન એશિયાની તે મહાત્મ વિભૂતિ-મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધીજીમાં. એ જે વીરોના જીવનમાં ઘણું સામ્ય છે. ઉભય ગરીબના, ખેડી અને ભાંગ્યાના ભેદ છે, - ઉભય આમ વર્ગના દુઃખી, રીખાતા, રંગોળાતા મનુષ્યોનાં દુઃખોથી દુઃખી થાય છે, એમની ઉત્તિમાં પોતાનું જીવનસાક્ષ્ય માને છે અને એમની સાથે એમના જવા થઈને રહે છે. પીડિતો માટે પોતાનું આયુ, પોતાનો હેડ ખર્ચો નાંખવા, માટે ઉભય એટલાજ જાણીતા છે. અને એજ એમના જીવન-સાક્ષ્યની ચાવી ! જે લાગવગ અર્થ ઉપર મોટરોમાં મહાલક્ષતા, વાઈસરોયની સભામાં જવામાં જીવન સાક્ષ્ય માંગતા અને માન ચઢા માટે મરી ફોટતા પ્રજાના નેતાઓ મેળવી શક્યા નથી તે લાગવગ એ ઉભય મહાત્માઓ સહેજ મેળવી શક્યા છે; જે પ્રભાવ ખીજીઓ પાડી નથી શકતા તે એમનો પડથો છે.

આપણે અહીં લેનીનના રાજકીય-સિદ્ધાંતોની ચર્ચા ન કરીએ કે લેનીનના મતે ઈંગ્લાંડના વડા પ્રધાનને મૂડીવાદમાં ઉન્નત આપ્યા-ઈંગ્લાંડને કેમ ચોકાવી દીધું છે એ ન તપાસીએ. આપણે તો માત્ર આપણા પૂજ્ય નેતા ગાંધીજીના સમોવડીઓ અને એમના જીવન સાથે સામ્ય ધરાવતા રૂશીયાના એ નેતાના સોદા જીવનની સાદી દૃષ્ટિએ જાંખી કરીશું.

પ્રથમ તો જગત્ એ મહાત્મ વ્યક્તિ વિષે ખુદ્દ જાણુ જાણુ છે; સોવેટ સરકાર વિષેના ઘણાં જ નિર્દોષ સંદેશો આપણાથી ગુપ્ત રખાયા છે, અને પરિણામે એના વિષે ઘણી ખરી ખોટી વાતો સાંભળી

છે. સેક્રેટરી વખત જોળીખારથી મરણ પામેલા કહેવાતો લેનીન આપણે જીવતો જોઈએ છીએ; એને રાક્ષસ ચીતરાયલા આપણે સાંભળ્યો છે; એ બળવાખોર ગણાયો છે; બંધારે મેં એને એક સાદો પ્રમાણિક, રાષ્ટ્ર નેતાના રૂપમાં જ નિહાળ્યો છે. એનાં જીવન અને કાર્યની તુલના ઇતિહાસ કરશે—લેનીન એ ઇતિહાસ હજી રચે છે.

અવ્યય અને શિક્ષણ.

રશીયાના વડા પ્રધાનનું ખરું નામ ‘નીકોલે લેનીન’ નથી પણ ‘હલાડીમીર ઇલીચ ઇલીચાનોવ’ છે, રશીયનોથી માતૃ વૉલગા નામે જોળખાતી નદી ઉપર આવેલા ‘સીમખર્કસ’ પરગણામાં ઈ. સ. ૧૮૭૦ ના એપ્રિલની દશમી તારીખે આ જગતનો પ્રકાશ લેનીને એલે. ડેટલાઈ એને એડુતનો છાકરો માને છે, ડેટલાઈ એક ઉમરાવનો બંને માન્યતાઓ સાચી છે.

જુનાં જમાનામાં રશીયામાં જ કોઈ લશ્કરમાં કર્નલ કે નૌકા સૈન્યમાં કેપ્ટન અગર સ્ટેટ કૌન્સિલર થતો એ સ્વાભાવિક ઉમરાવપદ પામતો. લેનીનના પિતા એડુતની સ્થિતિમાંથી સ્ટેટ કૌન્સિલરની પદવીએ પહોંચ્યા હતા. લેનીનના માતાં મેરીયા એલેક્ઝાન્ડ્રોવના કૈઝર પરગણામાં ખીલકત ધરાવતાં અને ધણીના મૃત્યુબાદ એને પેન્સન મળતું.

એના પિતા કસરતના ઉસ્તાદ અને સાગાના ઇન્સ્પેક્ટર હતા. શિક્ષણ માટે એમને અજબ ઉત્સાહ હતો અને જ્યાં ત્યાં એ શિક્ષણ પ્રચારનું કામ કરતા. એમનાં પાંચે છાકરાઓએ એના એ ઉત્સાહને સરસ ઉત્તર વાળ્યો—એમનું શૃંગજ એક નાની યુનીવરસીટી થઈ રહ્યું હતું. બધાં લોકોએ એકમેક પ્રત્યે પ્રીતી ધરાવતાં.

એમના શૃંગજીવનની સુંદરતા અને રસિકતા ઝારના જીલ્લમ હેઠળ કચડાતા લાખોના જીવનથી નિરાળાંજ પડતાં. એમની સ્વાતંત્ર્ય અને આમનો ખુલાખો વચ્ચેનો ભેદ નજરે તરી આવતો. બધાંએ બાળકોએ જાનપ્રાપ્તિ સાથે લોકો માટેનો પોતાનો પ્રેમ પણ એટલોજ ડેખ્યો અને એક પછી એક એમ સઘળાએ મજુરો અને એડુતોના શિક્ષણ અને ઉદ્ધાર-મુક્તિ-માટે જીવન અર્પવા માંડ્યું.

લેનીનના લાઈને કૌન્સિની સર્જન.

ઈ. સ. ૧૮૮૬ ના મે ની ૨૦ મીએ એક ઠરણ બનાવ બંન્યો છે. જ્યે લેનીનના ઉપર બહુ ડહાં છાપ પાડેલી કહેવાય છે. એના લાઈ

સંખીરીઆનું બરફ ઠે નતો ત્યાંનું આજંસુ જીવન ! એને તો બહે હડા અધ્યાસ અને મનનની ક્ષિતમ તક મળી. તે સુથે-સ્થાયના જામડામાં એણે પુષ્કળ મગજમારી અને લખવાનું કામ કર્યું, અને પરિણામ એનું તે 'ધક્ષીન', 'લેનીન', 'તાધક્ષીન' અને 'ધક્ષીય' ના ઉપનામો હેઠળ પ્રગટ થયેલાં અસંખ્ય પુસ્તકો !

આખ્યાયિકા યુરોપમાં એક અદ્વિતીય ઉપરેશા અને વ્યવસ્થાપક.

એની શિક્ષાની મુદત પુરી થતાં એને રૂશીઆના કોઇ મોટા શહે-રોમાં, કારખાનાવાળા સ્થળેએ ઠે યુનીવર્સિટીવાળા નગરોમાં વસવા અનાઇ કરવામાં આવી. એટલે રૂશીઆ છોડી પશ્ચિમના મુલકોમાં ગયા. ત્યાં કેટલાક ગોઠીઆઓ સાથે સહકારમાં એનું 'Iskra', પત્ર બહાર પડ્યું. એ ત્વરાએ રૂશીઆના દેશપાર થયેલ સામ્યવાદી નેતાઓનું કાર્યક્ષેત્ર ચઢ પડ્યું. આ ઉત્સાહી ઉત્ક્રાંતિવાદીઓ વચ્ચે લેનીને પોતાની વ્યવસ્થા શક્તિ ઢેળવી. સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાના કાર્ય માટે લાયક થવા ધરજતો આ સ્થળે આવતો; અને રૂશીઆના પુનર્જીવનના સમયના મંત્રો અહીં ગવાતા-અહીંથી નર્જના કરતાં ફેલાતા.

પોતાની પાછળ યુરોપના પોલીસ સમતા હોઇ એ મ્યુનીચ, કુસેલ્સ, પારીસ, લંડન અને જીનેવા એમ બધે એક પછી એક સ્થળે સમ્યો અને અંતે જીનેવાને પોતાનું મુખ્ય ધામ બનાવ્યું. એની પત્ની-નાડેઝડા કુપસ્કેયા એના મંડળની સેક્રેટરી હતી. એણે પોતાની તબીબતનું-કોઇ રસાયણી ગુપ્ત સાહી વડે ગુપ્ત સંદેશો ઉતારવાના થકવી નાંખનારા કામચી-સત્યાનાશ વાળ્યું.

લેનીન "બોલ્ષેવિક્કિનો" નેતા થાય છે.

લેનીન આ ઓલ્ડેવીકાનો નેતા થયો. પ્લેખેનોવ જેવા વૃદ્ધ નેતાએ પણ એને મત આપ્યો. જે કે પાછળથી એ સઘળા વિરુદ્ધ પક્ષે ભળ્યો હતા. કોઈ જાતના સાધન વિના પોતાના પાછળની એરહાન્ડરીમાં અણવણી ભૂમિમાં પણ એ નાહિમત ન થયો. Economic Studie એ નામનો ગ્રંથ એણે પ્રગટ કર્યો. એ આખા રશીયામાં વપસાયો. અને એની આવક વડે ઓગડેનોવ અને વોરોસ્કી જેવા સાથીઓની મદદથી એણે Forward નામનું નવું વર્તમાનપત્ર કહાડ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૦૪ ની કોંગ્રેસમાં લેનીને જ પ્રમો સોવેટ સરકારના વડા તરીકે એણે પાછળથી ઉકેલ્યા તે બધાં રજુ કર્યા. આમાં મૂડીવાદનો વિનાશ અને રશીયાનું ઉત્ક્રાંતિદ્વારા પુનરુત્થાપન મુખ્ય હતા.

૧૯૦૫ માં જ્યારે પ્રથમ બળવો ફાટી નીકળ્યો એ વેળા લેનીન પોતાને દેશ આગ્યો. પરંતુ તરત એને કીનલેન્ડ (૧૯૦૬) ત્યાંથી સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ (૧૯૦૭) તથા ત્યાંથી પાછો (૧૯૦૮) પારીચ્ ભાગ્યો. અહીં એણે બે પત્રો “સોસીયલ ડેમોક્રેટ” અને “પ્રોલેટરીયટ” કાઢ્યાં. રશીયાની સરહદ નજીક કેટલો નગરમાં પોતાના સાથીઓ સાથે એણે ધામો નાંખ્યો, કે જેથી બળવાખોરોની હીલચાલ પર નગર રખાય અને તેમને દોરી ચકાય.

લેનીન એક ગ્રંથગ્રસ્ત તરીકે.

આ પ્રચારના કાર્ય ઉપરાંત લેનીને બીજાં ઘણાંયે ક્ષેત્રો ડોકાવ્યાં છે. એક લેખક કહે છે કે “કાર્લ માર્ક્સની માફક લેનીન, ક્રોટીરા ચ્યુઝીઅમના જ્ઞાનના ભંડારો ઉઘલાવવામાં જરૂરો સુંબી દેખાતો એટલો કઠીએ નહોતો. એ આ સંસ્કૃતિ વિષે હમેશાં ઘણા ઉત્સાહથી પ્રસંસા ઉચ્ચારતો, અને અકિંજ એને એના માનીતા સિદ્ધાંતો મળી



ખળવે કરવા ઉરકરવામાં યુગ્યાચો હતો. એને કેદ કરવામાં આવ્યો. પણ કૈય સામ્યવાદીઓના પ્રયાસોને લીધે પાછો છુટો થયો. ત્યાંથી સ્વીટઝરલેન્ડ પાછો ફર્યો અને સુલ્ઝેહની લડત માટે પ્રયાસો શરૂ કર્યા. ઝીમરવોલ્ડ કોન્ફેડરન્સની વ્યવસ્થામાં એનો આગળ પડતો ભાગ હતો. ૧૯૧૭ ના એપ્રિલ મે પછી એટલે ઝીમરવોલ્ડની પડતી પછી એને રશિયા જવાનું મન થયું. મિત્રરાજ્યોની સરકારો એની વિરુદ્ધ હતી. એટલે એણે સ્વીટઝર્લેન્ડના સોસીયાલીસ્ટ પક્ષની માંગણીઓ સ્વીકારી. પરિણામે એને એકસો દરેક પક્ષના ઉત્ક્રાંતિવાદીઓ સાથે જર્મનીમાંથી જવા દેવામાં આવ્યો. આ ખનાવને યોદ્ધોવીકો જરમન સત્તાના એજન્ટો હતા એવું સિદ્ધ કરવા પુરાવા તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે એજ ટ્રેનમાં એક્સલરોડ અને માટ્ટવ જવા લેનીનના કદા વિરોધીઓ મેનશેવીકો પણ હતા. પેટ્રોગ્રાડમાં એનાં પનોતી પગલાં પડતાંજ અજાણે તથા નોકાસેન્ય તેમજ લરકરે પણ એને બાદશાહી આવકારથી વધાવ્યો અને ત્યારપછીનું લેનીનનું જીવન એ તો રૂઝીઆના ઉદ્ધારનો ઇતિહાસ છે. જગત એ જાણે છે કે રૂઝીઆ લેનીનના પ્રયાસે આજે જુદે જ માર્ગે વધું જાય છે. કયી દિશાએ સ્વર્ગ કે નર્ક એ તો ઇતિહાસ સિદ્ધ કરશે. આપણે તો પોતાનો દેશ અને દેશના આમને માટે જીવન અર્પનાર એ આત્મભાગી વીરને વંદીશું ને !

હિપીકાઉસ, મુખાઉ.

૨૩-૪-૨૧

વિનાદ.

સંપ્રવાની પ્રખ્યાત ચરેતરની પુટેલી

છીકણી-તપકીર.

છેલ્લામાં છેલ્લી ટપ મુજબ અનુભવી માણસો મારફતે

મશીનમાં વાળી પડ ચકાવેલી

જુલાઇની ગોળી.

(૨૭૨૮૩.)

ખાંજક તેમજ જુલ્હને પણ સુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની

ખાટલીની કોમત ૦-૧૨-૦ વધુ વિગત માટે લખો:—દવાવાળા

કનૈયાલાલ એન્ડ કંપની-આણંદ

## આરોગ્ય પત્રિકાઓ.

સંપાદક-વડોદરા આરોગ્ય પ્રદર્શનના મંત્રીઓ.

( સંપાદક-વડોદરા આરોગ્ય પ્રદર્શનના મંત્રીઓ. )

વડોદરામાં સમાજસેવા તથા આરોગ્ય પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે ઘણી ઉપયોગી પત્રિકાઓ વહેંચવામાં આવી હતી. આમાંની કેટલીએક ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને ઘણીજ ઉપયોગી હોવાથી સ્ત્રીઓમાં છાપી છે. આમાં દરેક વિષય ઉપર ટુંકું, સચોટ, અને ઉપયોગી લખાણ છે, તે સર્વને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા વિનંતિ છે.

સગર્ભા સ્ત્રીને શિખામણ.

પ્રસૂતી પહેલાંની તજવીજ.

( ૧ ) સગર્ભા સ્ત્રીએ જલ્દી જોઈએ કે તમારી હાલત કુદરતી છે અને એમાં કંઈ પણ અકુદરતી નથી. માટે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આલસો તો કંઈ કરકત આવશે નહીં.

( ૨ ) ખોરાક સાદો પુષ્ટિકારક અને જલદી પાચનશાય તેવો લેવો. અને પેટ પાણીને ખાવું નહિ. ચાક કાફી વિગેરે ખાટા પ્રમાણમાં ખીવો નહિ. દારૂ ગુણ લેવો નહિ.

( ૩ ) ઝાડો કબજામાં રાખવો નહિ. અને ઝાડો લાવે તેવી વસ્તુ ખાંચી. દાખલા તરીકે દાણ, કીસમીસ, અંજીર વગેરે.

( ૪ ) પિશાબ કમી થાય તો તબીબી સલાહ લેવી.

( ૫ ) દરરોજ હુંફાયલા પાણીથી અને સાબુ લગાડી નાહી ઘોષ સાફ રહેવું. ખાસ કરીને બહારના ગુણ ભાગો સ્વાચ્છતા અને રાતના સરમ પાણીથી ઘોષ સ્વચ્છ રાખવા.

( ૬ ) કપડાં દીર્ઘ પહેરવાં. પટા પટી કે કોરસેટ ખાંધવા નહિ. પેટ લપડતું અને ચરબીથી ભરેલું હોય તોજ તબીબી સલાહ પ્રમાણે એક માટે પેટ પર ખાંધવો. પણ આવો પાટો તાજાંને કદિ ખાંધવો નહિ. કદાચ એક સ્થાનને ટેકો મળે તેમ ખાંધવો.

( ૭ ) સાધારણ ફરવાની કસરત લેવી, મહુ થકવી નાખે તેવી કસરત કરવી નહિ. જે પ્રથમ કસુવાવડ થઈ હોય અથવા રકતસ્રાવ

તેને આઠ પીવા આપવી. આ પછી જે તે થોડો વખત ઘણું સાફ ત્યાર પછી તેના ગુલ્મ ભાગે ફરીથી ધોઈ તેને નીચી થા લંગોટ ખાંધવી.

(૧૩) સુવાવડી સ્ત્રી આગળ નહકના બેએક સગાં સિવાય કાંઈને પહેલાં પાંચ દિવસ જવા દેવાં નહિ, અને જો કાંઈ ચેપી સમાગમમાં આવ્યું હોય તેને સુવાવડી ખાઈ આગળ મુદલ દેવું નહિ.

(૧૪) હોકકે અવતથો ખાદ્ય છ કલાક સીને સુતાં સુતાંજ આખની રાખ કરાવવો. જે આ નહિ અને તો આથો અને કુટણપર સુવાડવી. સીંચણના પાન નીકળે તો પેટ નીચેના ભાગ અને ગુલ્મ ભાગ પર ગરમ પાણીમાં કપડું બિજાવી તે વતી શેક કરવો. આથી પિશાબ રૂર આવશે. જે આમ કરવા છતાં પિશાબ ન આવે તો પછી તબીબી મદદ લેવી જોઈએ.

(૧૫) ઝાડો સાફ રાખવો. જે ખીબ દહાડાની સંજ્ઞા અથવા ખીબ દહાડાની સવાર સુધીમાં ઝાડો ન આવે તો એક અમરો વિલાયતી દીવેલ અથવા એક પ્યાલું સુનામખીના ઉકાળાનું પાછું દેવું.

(૨૦) પહેલા બે દહાડા દુધ અથવા કાંઈનો ખોરાક લેવો. ત્યાર પછી થોડો થોડો ખોરાક વધારવો. પણ ભારે ખોરાક લેવો નહિ.

(૨૧) ખાળકને ધવાડયા પછી સ્તનની ખોટણીઓ ગરમ પાણીમાં કપડું બિજાવી તે વતી સાફ કરવી. પહેલા અઠવાડીયામાં માતાએ સુતાં સુતાંજ ખાળકને ધવાડવું.

(૨૨) પહેલા ખાર દિવસ સુધી સ્ત્રીએ ખિજાંના પરજ રહેવું. ત્યાર પછી ખિજાના પર ઉશીકાને અદેલીને બેસવામાં હરકત નથી.

(૨૩) જે ગમે તે, ધાવણ જગડે તેવો ખોરાક દુધ ઉપર લેવો નહીં.

**પ્રસૂતિ સમયની વ્યવસ્થા.**

પ્રસૂતી સમયની વ્યવસ્થાને માટે હજી આપણે ઘણા પછાત છીએ. તેને લીધેજ આપણા હિન્દુસ્તાનમાં સુવારોજ અને ખીબ પ્રસૂતી સમયના કચડર વ્યાધિઓને લીધે ઘણાં મૃત્યુ થાય છે. તે મૃત્યુનું પ્રમાણ ખીબ દેશોનો સાથે સરખાવતાં એટલું તો વધારે છે. માટે શરમાવું જોઈએ, અને ઘણું શિષ્યવું જોઈએ.

સુવાવડ વખત વાપરવાની કપડાં.

સુવાવડ વખત વાપરવાની કપડાં સફેદજ હોવાં જોઈએ. કારણ કે રંગીન કપડાંના રંગ કાચા હોય તો તેથી ઘણાં નુકસાન થાય છે. વળી ખીજું એ કે સફેદ કપડું જરાં મેલું યશે તો જણાઈ આવશે અને તે ધોવાની દરજ તરત જણાઈ આવશે. સફેદ કપડાં જુની કે ફાટેલાં હશે તો ચાલશે. પણ સ્વચ્છ ધોખીને ત્યાં ધોએલાં હોવાં જોઈએ. વાપરવા માંડ્યા પછી પણ દરરોજ સોડામાં ખાકીને અથવા સાંબુથી દરરોજ ધોઈને સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ. મેલાં કપડાં મારફત પણ ઘણા રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

સુવાવડમાં વાપરવાની કપડાં માંસડી ખાંધીને ન સુકતાં એક પેટીમાં ધોવરાવીને મૂકવાં કે જ્યાં પકારની રજકણો અંદર ઉડે નહીં. સુવાવડમાં ધીણ સ્વચ્છતા.

સુવાવડ વખત પોતાના શરીરની સ્વચ્છતા તથા તેની ખાસે બેસનારને પણ ઘણી સ્વચ્છતા રાખવાની જરૂર છે. સુવાવડી ખાંધને મડકતાં પહેલાં સાંબુથી હાથ પત્ર ધોઈને અડકવું કે જ્યાં કોઈ પણ ખતનો મેલ લાગે નહીં.

સુવાવડ માટે જગ્યા.

સુવાવડ માટેની જગ્યા પર પ્રસૂતિ સોની તખીઅતનો આધાર હોય છે. સુવાવડ માટેના ચારડો બેઠ વમરનો તથા પુષ્કળ હવા આવ જ કરે એવા હોવાં જોઈએ, કારણ કે તાણ અને ચોકળી હવા એજ પ્રસૂતીનો મૂખ્ય ખોરાક છે. ચોકળી ખુદશી હવા વમર દોહી પીણું પડી જવા ઉપરાંત શક્તિ ઘણી મોડી આવે છે, માટે શરીર પર પવન ન લાગે અને ચોમાસા જેવી બેજવાળી હવા હોય તે સિવાય ખુદશી હવા આવજ કરી શકે તેવી રીતે માતા તથા બાળક બન્નેને સુવાડવાથી તખીઅત તાંદુરસ્ત રહેશે.

પ્રસવ સંમયે રાખવાની વ્યવસ્થા.

પ્રસૂતી માટેનાં કપડાંની પેટી અને જે કોમમાં જેવી રીતે હવા ખાવાની હોય (દાખલા તરીકે હિંદુ રિવાજ મુજબે દેશી આસડ ખાતાં હોય તો) તે ખાંડીને તથા વીણીને સાફ કરીને કાચની સીસીમાં બરીને ચારડામાં તેથાર રાખવી અને પયારી, કોડવાનું તથા ચાદર વગેરે પણ

અવારનવાર તડકે નાખતાં રહેવું અને તરત ઉપયોગમાં લેવાય એવી રીતે રાખવું.

સુવાવડ માટે માણસો.

પ્રસૂતીના સમયને માટે માણસ અગાડીથી રાખીને તેને ખરાબર સ્વચ્છતાના નિયમો શીખવી તૈયાર રાખવું કે જેથી અપ પડે ત્યારે કાંઈ ગંદાપણ કરે નહીં અને ઉપયોગી થઈ પડે. હાથણ ખરોબર શીખવેલો હોય છે. અણુવણ બાંધવાને કદિ બોલાવવી નહિ. તેને હાથે પ્રસૂતાનાં અનેક મરણો થાય છે.

સુવાવડ વખત જે મીઠવાઈક (દાયણ) ને બોલાવવાની હોય તેને ખણ અગાડીથી પોતાની તબિયતથી બાણીતી કરવી અને તેની પાસેથી સૂચનાઓ લઈ લેવી.

પ્રસૂતી સમયે ઘણાં માણસો હોય તો ગરબડ થઈ થોડાંજો થઈ જાય છે, માટે જરૂર જટલાંજ માણસો ટેળવીને તૈયાર રાખવાં.

પ્રસૂતી માટે જોઈતી ચીજો.

પ્રસૂતી માટે જોઈતી ચીજોને માટે પોતાની મીઠવાઈક (દાયણ) હોય તેની પાસેથી જોઈતી ચીજોનું લોસ્ટ કરી અગાડીથી બધું તૈયાર કરી રાખવું. અને એવી રીતે મૂકી રાખવું કે જે જરૂર વખતે શોધવું ન પડે અને તરત જડી આવે.

## બાળકની છાંદગી બચાવો.

બાળકનું મરણ પ્રમાણ.

હિંદુસ્તાનમાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ ઘણું જાણકાર છે. મુબાઈમાં ૧૮ મહિનાની હિંમરનાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ સેંકડે ૫૦ રકમ હોય છે; અને તેથીજ બાળકો માટે મુબાઈ શહેર નહીં પણ સમગ્ર ભૂમિ છે, એમ કહેવાય છે.

હિંદુસ્તાનનાં બીજાં શહેરોની સ્થિતિ મુબાઈ કરતાં કાંઈ વિશેષ સારી નથી. વડોદરા શહેરમાં પણ દર સો બાળકમાંથી ૩૦ બાળકો એક વર્ષની ઉંમરે પુગે તે પહેલાં મરણ પામે છે. આ સ્થિતિ ઘણીજ બંધકાર ગણાય.

પણ પુરતી

રાખવામાં તે આમાંથી ઘણીની છાંદગી

બચાવી શકાય તેમ છે. દાખલા તરીકે ખંસો વર્ષ ઉપર ઈલાકામાં પણ આવીજ દશા હતી, અને ત્યાંનાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ પણ એટલુંજ ભયંકર હતું. પરંતુ હાલમાં ત્યાં આગળ બાળકોનું મરણપ્રમાણ સેંકડે ઘટી ૧૦ નું આવે છે. ચામાટે હિંદુસ્તાનમાં પણ બાળ મરણના પ્રમાણમાં ઘટાડો ન કરી શકાય ?

**બાળમરણનું મુખ્ય કારણ.**

બાળકના મરણની આ ભયંકર સંખ્યાનું અને સુવેલાં જન્મેલાં બાળકનું મુખ્ય કારણ પ્રસવ કરાવવા આવતી અનવશ, દાઇની અજ્ઞાનતા છે.

જો શિક્ષિત દાયણને પ્રસૂતિ વખતે કામે લગાડવામાં આવે અને જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં વેળાસર તબીબી મદદ લેવામાં આવે તો સુવેલાં જન્મેલાં બાળકની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી થાય એમાં કોઇ શક નથી.

ધનુર્વા, જન્મ્યા પછી આવતો તાવ, કાગળીયું (કાલેરા), ઝાડાનો રોગ, મરડો, શરીરનું ગળાઇ જવું; શિતળા અને ગોવર, એ ઉપરાંત ક્ય, વરાધ અને રતવા તથા રીકેટ (હાડકાનું નરમ થઇ જવું) અને અપચાથી પણ બાળક મરે છે, અથવા હમેશનું દુઃખી થઇ પડે છે.

જન્મ્યા પછી થોડા વખતમાં ઘણાં બાળકો ધનુર્વા, અને સખત તાવથી મરી જાય છે, તેનું કારણ એ કે અજ્ઞાન દાઇએ અંદી કાતર અથવા છરીથી નાળને જમીન ઉપર મુકાને કાપે છે. તેથી તેની હંટી ઉપર સોજો આવેલો હોય છે. હવે તમેજ વિચાર કરો કે આવી જમીન પર લોઢા ગંદા પગે અને અંદા જોડા પહેરી ફરે છે અને તે પર કેટલી ધૂળ હોય છે ? અને આવી રીતે જાતુએ બાળકના શરીરમાં જાય તેમાં નવાઇ શી ? શિક્ષિત દાઇ હોય તો આ પ્રમાણે ન યાય.

**કાલેરા.**

કાગળીઆ (કાલેરા) નું દરદ હાલમાં દર વર્ષે દેખા દે છે. તેમાં પણ જ્યારે કોઇ કુટુંબમાં આ દરદ લાગુ પડે તો નાનાં બાળક સપડાયા વગર રહેતાં નથી, અને આ દરદથી બચી શકતાં નથી.

**ઝાડાનો રોગ.**

આ દરદ બાળકમાં વારંવાર જોવામાં આવે છે.

દરદો અટકાવી શકાય તેમ છે.

હવે આપણે આગળ કહ્યું છે કે પૂરતી કાળજી રાખવાથી ઘણાંક

દરદોનું પહેલું કારણ-ખેટા ખોરાક.

આ દરદો ખેટો ખોરાક અથવા જંતુઓ, એ જે કારણને લીધે થતાં હોય છે.

ખાળકનો ખરો ખોરાક માનું દુધ.

પહેલાં થોડા મહિના સુધીનો ખાળકનો ખરો ખોરાક તો માનું દુધ છે. જે માની હાલત સારી હોય તો તે ખાળકને ધવાડી ચકચે એટલુંજ નહીં પણ એમ કરવાની તેની ફરજ છે. આવી કુદરતી ખોરાકથી ખાળક તંદુરસ્ત થતું જશે.

ખીછ જાતના દુધ ઉપર ઉછરતાં ખાળકનું મરણપ્રમાણ માના દુધ ઉપર ઉછરતાં ખાળકના મરણપ્રમાણ કરતાં ઘણું વધારે હોય છે. આ ઉપરથી જોશે કે માનું દુધ એજ ખાળકનો કુદરતી અને સાચો સારો ખોરાક છે.

પણ જે માને દુધ આવતું ન હોય તો શું કરવું? આ તો નિર્વિવાદ છે કે જે માનું દુધ ખાળકને ન મળી શકે તો ગાયનું અથવા ખરેખરીનું દુધ વાપરવું.

માના દુધ સિવાયનો ખોરાક.

ઘણા મોટે ભાગે ખરેખરીનું અથવા ગાયનું દુધ વાપરે છે. ખાળકની હાજરી આવું દુધ પૂરતા પ્રમાણમાં પાણી સાથે મેળવવાથી હજમ કરી શકશે, પણ ખાળકની હાજરી (જકર) કદિ પણ દાળ, ભાત, જીવો સખત વસ્તુ હજમ કરી શકશે નહીં. આવો તમામ ખોરાક અકુદરતી છે અને તેથીજ ખાળકો માર્યા જાય છે.

ખાળકનો અકુદરતી ખોરાક.

ચોખા, હોટ, વર્ગેરમાં અસુક સ્ટાર્ચ (ખેજ) નામનો પદાર્થ હોય છે, તે પદાર્થ ખાળક નવ મહિનાની ઉંમરનું થાય નહિ ત્યાં સુધી કદિ પણ પચાવી શકશે નહીં. તેથી કોઈ ખાળકને દુધને બદલે એવો ખોરાક આપવો નહિ; અને જે આપવામાં આવશે તો સખત દુખાવો થશે, ખાળક ગળાઈ જશે, અને આખો વખત રડયાં કરશે. તે નવ મહિનાનું યથા પછી પણ જે ખોરાકમાં સ્ટાર્ચ (ખેજ) આવે તે આપવાનું સલાહ ભર્યું નથી. યાદ રાખવું કે, જે વર્ષનું ત્યાં સુધી તેનો મુખ્ય ખોરાક દુધ છે.

દરદોનું બીજું કારણ જંતુઓ.

હવે બાળકોનાં દરદોનું બીજું કારણ જંતુઓ છે. ચિતળા, ગોંવર, ટૂંટીયું વિગેરે દરદો ચેપી ગણાય છે. કારણ તે એક માણસથી બીજા માણસને ઉડે છે; અને આ દરદો ઘણીક જાતના સૂક્ષ્મ જંતુઓને લીધે છે.

જંતુઓ બાળકના શરીરમાં કેમ દાખલ થાય છે?

આવા જંતુઓ ધુળની રજકણમાં અથવા ખરાબ પાણીમાં ભેળાયેલા હોય છે, અને તે ખોરાક માર્ગે અથવા દુધ માર્ગે અને માખીઓથી મનુષ્યના શરીરમાં દાખલ થાય છે. માખીઓ કાઢ પણ જાતની ગંદી વસ્તુઓ ઉપર બેસે છે, અને ગંદી વસ્તુ ખાય છે. ત્યાર પછી ઘરમાં, છડી આવી ખોરાક પર બેસે છે અથવા દુધના વાસણમાં પડે છે, અને તેમાં જંતુઓ અને ઝેર ભેળે છે. કોલેરા, મરડો, આડાનો રોગ, આ પ્રમાણે ખોરાક અથવા પાણી માર્ગે અથવા માખીથી મનુષ્યને લાગુ પડે છે. વળી ક્ષયનો રોગ પણ આજ પ્રમાણે ફેલાય છે. પણ કેટલીક વખતે ગાયને પણ ક્ષયનો રોગ લાગુ પડેલો હોય છે, અને તેના દુધમાં આવા ક્ષયના જંતુઓ નીકળે છે. માટે કદિ પણ દુધ ઉઠાળી ઠંડું પાડયા વગર બાળકને પીવા આપવું નહિ.

હવે આ દરદો ન જંતુઓને લીધે થાય છે, તે કેવી રીતે અટકાવી શકાય ?

જો બની શકે તો ગાયનું અથવા બકરીનું સ્વચ્છ દુધ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો. બજારમાં વેચાતું દુધ ઘણું ખરાબ હોય છે, અને પાણી ભેળેલું હોય છે એટલુંજ નહીં પણ જે વાસણમાં દુધ સુકવામાં આવે છે, તે વાસણ પણ ગંદા હોય છે, અને તેથી તે ઉપર હજારો માખી બેઠેલી હોય છે. આથી આવા દુધમાં અસંખ્ય જંતુઓ ભેળાયેલા હોય છે. માટે આવું દુધ બાળકને આપવું નહીં. જો ન છુટકે આપવું પડે તો દુધને ખરાબર ઉઠાળી ઠંડું પાડયા વગર આપવું નહીં.

જંતુઓને જાણકારી દેવામાં આવેલાં સ્વચ્છ પાણીથી બીજાનાં દરદોવાં કેટલાક લોકો બકરીના આંચળ પાણીથી સાફ કરી સાફ કપડાથી લુછી બાળકને ધવાડે છે, આ રીત પણ સારી છે.

ખાટલીમાંથી દુધ પાવાની રીત.

વળી જે ખાટલીમાંથી બાળકને દુધ પીવાડવામાં આવે છે તેની



પણ ખાસ ત્રાસાળ રાખવાની છે. બાળક દુધ પી રહે કે તુર્ત વધેલું દુધ, કાઢી નાંખવું; અને ખાટલીને જના, પાણીથી ઘોષ નાંખી, એક વાસણમાં ચોખ્ખું પાણી ભરી તેમાં ફાંખાવી રાખવી, અને ફરી વાપરતી વખતે ગરમ પાણીથી ઘોષ નાંખવી. યાદ રાખવું કે જો ખાટલીમાં અથવા ટોટી (ખાટલી) માં દુધ લાગે વખત પડી રહેશે તો બાળકને નુકસાન થશે.

વિશેષ અને અનિયમિત ખોરાકથી બાળક રડકણ થાય છે.

ઘણી માતાઓ બાળક ગરમ રડવું કે ધવડાવવા મંડી જાય છે. આથી બાળક ઉપરાછાપરી થાય છે, અને તેમ કરતાં તેની હોઝરી (જર)ને મુદલ આશાએશ મળતી નથી.

જો બાળકને અમુક વખતેજ દુધ પાવામાં આવે તો તેને દુધ હજમ થઈ શકશે, અને તેની હોઝરી (જર) ને પુરતો આરામ મળશે. ખનતાં સુધી બાળકને ત્રણ ત્રણ કલાકે દુધ ખાવું જોઈએ, અને રાત્રે ૧૦ વાગ્યાથી ૬ વાગ્યા સુધી મુદલ દુધ ખાવું નહીં. આથી બાળક તેમજ માતાને પુરતી વિધ અને આશાએશ મળશે.

બાળક નવ મહિનાનું થાય એટલે તેને ધાવંણ છોડાવવું જોઈએ, અને ગાયના દુધ પર મુખ્યત્વે હિછેરવું જોઈએ. વળી બાળક દુધ ઉપરાંત થોડીક ખીંછ ચીજો લાંબલા તરીકે, દાળ, શાત, વગેરે થોડાં અમાણમાં હજમ કરી શકે છે. વળી નવ મહિના ઉપરાંત ધવાડતાં માતાની તબીબીત નખળી થઈ જાય છે.

બાળકને ખુદલી હવામાં ફેરવવાની જરૂર.

હવે એક ખીંછ બાળક પર ખાસ લક્ષ આપવાનું છે, અને તે “ખુદલી હવા” છે. બાળકને તંદુરસ્ત કરવા માટે ચોખ્ખી ખુદલી હવા ઘણી અગત્યની છે. જ્યમ બાળકને ઘરની બહાર ફેરવશે તેમ તે વધુ તંદુરસ્ત થશે. વળી બાળકના મોં ઉપર અને નાક ઉપર કદિ પણ કપડાં નાંખવાં નહીં; કારણ આમ કરશે તો બાળક ચોખ્ખી હવા દમમાં લઈ શકશે નહીં. જો માથ અથવા મગજથી બાળકને બચાવવા કપડું નાંખવાની જરૂર પડે તો મચ્છરહાની નાંખવી.

સારાંશ.

૨ આ મરણો પછે શાગે અટકાવી શકાય તેમ છે.

૩ આ મરણો મુખ્યત્વે ખોટા ખોરાક અને જંતુઓથી થતા એપને લીધે છે.

૪ ખાજકનો સૌથી સારામાં સારો ખરો ખોરાક તે માનું દૂધ છે.

૫ દૂધ આપવું પડે તો તે ગાયનું દૂધ લેવું. આવા દૂધમાં જંતુઓ હોવાનો સંભવ છે, અને તેના ફેલાવા ઘણું શાગે માખીથી થાય છે.

ખાજકની જીંદગી ખચાવવાની દરેક શહેરીની ફરજ છે.

છેવટે ફરી યાદ રાખવું કે ખાજકની જીંદગી ઘણી કિંમતી છે, અને ઉપર કહેલી ખાજકો પર ખાસ લક્ષ આપશે તો ઘણાં ખાજકોની જીંદગી ખચાવી શકશે; એટલુંજ નહીં, પણ ખાજકની જીંદગી ખચાવવાની દરેક શહેરીની ફરજ છે.

### ૧ વર્ષની અંદરનાં ખાજકનું આરોગ્ય.

ખાજકના આરોગ્યનો મુખ્ય આધાર તેના શરીરનો ખાધો તથા ઉછરવાની રીત પર રહેલો છે; માટે દરેક સ્ત્રીએ માતા થતા પહેલાં ખાજકને ઉછેરવા સંબંધી સારું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

માતાનું દૂધ.

ખાજકને વધવાનો મુખ્ય આધાર તેની માતાનું દૂધ છે; તેની ખરોખરી કોઈ પણ જાતનો ખનાવટી ખોરાક અથવા દૂધ ઠરી શકતું નથી. માટે માતાની ફરજ છે કે પોતાની તબિયત ઘણીજ સંભાળીને તંદુરસ્ત દૂધ ખાજકને આપવું અને પોતાનાજ દૂધથી ખાજકને પોષવું. ઉપરનું દૂધ.

કેટલીક વાર, કમનસીબે માતાથી ક્ષય જવા બાધિને લીધે અથવા કોઈ બીજા કારણને લીધે પોતાનું દૂધ આપી શકતું નથી ત્યારે ખનાવટી બીજા અંગ્રેજી ખોરાકો કરતાં જતાવરનું તાજું દૂધજ આપવું. તે એકલું આપતાં ભારે પડે છે તેથી તેમાં પાણી ભેળીને આપવું અને તે પાણી ઉમ્મરના પ્રમાણમાં નાંખવું. કેટલું પાવું તે ખાજકના શરીરના ખાંધાપર આધાર રાખે છે તેથી માત્ર દૂધ અને પાણીનું પ્રમાણ જાણવું જરૂરનું છે.

પહેલા મહીનામાં—ત્રણ ચમચા પાણી, ૧ ચમચો ગાયનું તાજું દુધ, મીઠાચને માટે સ્કેન્ડ સાકર નાખવી.

બીજા મહીનામાં—બે ચમચા પાણી, ૧ ચમચો દુધ, જરૂર પ્રમાણે સાકર.

ત્રીજા મહીનાથી તે છઠ્ઠા મહીના સુધી—અડધું દુધ અને અડધું પાણી અને પછી. પાણી ચમચો ઓછો કરતાં જવું અને છેવટે એકલું દુધ આપવું.

દુધ અને પાણી સાથે ન ઉકાળતાં બન્ને જુદાં જુદાં ઉકાળવાં (દુધ ઘણું ઉકાળવું નહિ કારણ કે તે વધારે ઉકાળવાથી બારે પડે છે) અને અપ પ્રમાણે મેળવીને થોડું થોડું પાવું.

નવરાત્રવું.

આપણા ગરમ દેશમાં ઠંડી ઋતુ સિવાય દરરોજ નવરાત્રવાનો રીત પણ પશ્ચિમના દેશો કરતાં જુદી છે. આપણા દેશમાં બાળકને પગ પર સુવાડીને કાંઈ ચીકાચનો પદાર્થ ચોળી નવરાત્રે છે તે ઘણું સાફ છે, કારણ કે શરીર પર મસજ્યાથી શરીરની ગરમી વધે છે અને ઝાળીમાં કે પાટલા પર એકજ સ્થિતિમાં બાળક સુઈ રહેવાથી અવયવો સુસ્ત થઈ ગયા હોય તેમાં સ્ફુર્તી આવે છે.

બાળકને કપડાં.

બાળકને કપડાં ઋતુ પ્રમાણે ગરમ તથા ઝીણાં પહેરાવવાં. બાળકના શરીરના પ્રમાણથી કપડાં મોટાં રાખવાં, કારણ બાલક હાથ હલાવે એજ તેની કસરત છે, માટે અવયવો હલાવવામાં કાંઈ રોકાણ થવું જોઈએ નહીં, અને શરીર ખીલવવામાં કાંઈ પણ હરકત આવે એવાં હોવા જોઈએ નહિ. બાળકને હવાં.

હવા ઘણી અગત્યની ચીજ છે માટે ખોરાક જેટલીજ હવાને માટે પણ કાળજી રાખવી. બાળકનું પારણું પહેલાંથીજ શરીર પર સીધા પવન ન લાગે તેમ ખારી પાસે રાખવું. બાળકને જન્મથીજ ખુલ્લી હવાની ટેવ પાડી હશે તો તેને સરદી લાગી જવાની બીક ઘણીજ ઓછી થઈ જશે અને ફેફસાં મજબુત થઈ સસણી, દમ એવા છાતીના બ્યાધીથી બાળક અલગ રહેશે; તેમજ ખુલ્લી હવાથી બાળક આનંદી અને સતેજ પ્રુદ્ધિનું થશે. બાળકને દવા.

બાળકને નાની હમ્મરથી દવાની બીલકુલ ટેવ પાડવી નહિ. તબિયત બેચેન જણાય કે હલકે જુલાબ તથા ખોરાકમાં ફેરફાર કરી

દેવોં પશુ દવાની પ્રાપ્તિ પડી જવા દેવી નહિ. તારંવાર દવાની મદદથી તબિયત સારી કરવાથી કુદરતી શક્તિઓ સિધિલાં પામી બચે છે અને બાળકને બાધા પડી જાય છે.

બાળકને રમકડાં.

બાલક બેસતાં શીખે એટલે તેની પાસે નુકસાન ન કરે એવાં નરમ અને હલકાં રમકડાં આપવાં. રમકડાં વગર એકલું સુસ્ત બેસવા દેવું નહિ, કારણ કે રમકડાંની આપતિઓ તથા રંગ જોવાથી તે બાળકની કેળવણીની શરૂઆત થાય છે, અને બાલક કળાઓમાં ચતુર નથી.

( આલુ )

દેશી સાબુ—નાનાના, ઘાવાના.

**સુર એંડ કંપની.**

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબાઈ.

મુંબાઈના એજન્ટો.

શુનિવરસલ સોપ મીક્સ. લી. (કપડવંજ)

નવી આવૃત્તિ તદ્દન નવાજ સ્વરૂપમાં.

શુની આવૃત્તિની પ્રત પાસે હોય તોપણ આ સચિત્ર આવૃત્તિ તેમાંનાં ચિત્રોની ખાતર પણ રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

**“કલાપીનો કેકારવ.”**

સચિત્ર નવી આવૃત્તિ—રોનેરી નામવાળું સુંદર પુસ્તક. કિંમત રૂ. ચાર.

પોસ્ટલ ઓર્ડર નંબર ૭૭૬૮.

આ આવૃત્તિમાં નીચેનાં કદી ન જોવામાં આવેલાં એવાં તદ્દન નવાં અગ્રી-આર ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

(૧) સ્વર્ગસ્થ કલાપી. (૨) કલાપીનાં રનેહરાસી મોંઘીખાઈ ઉદ્ધે 'શોભના.' (૩) કલાપીનાં રાણીથી રોહાણામાં બાસાહેબ 'રમા.' (૪) મહાદેવ મૂળદાસ. (૫) વીણાનો મૃગ. (૬) આશ્વમાતા. (૭) પહાડી સાધુ. (૮) મિલ્કે મંગળ. (૯) વૃદ્ધ દેહીઓ. (૧૦) એક ઘા. (૧૧) ભરત.

રો. રા. સ્વિચકર રાવળે કેકારવમાંનાં આંડ પ્રસંગો ઉપર અતિ લાવવાલી અને મનોહર આંડ સુંદર ચિત્રો ખાસ ખતથી દોર્યાં છે એ તે ચિત્રો જોનારની નજર સમક્ષ શુભરાત-હાડિયાવાડનું દેશી વાતાવરણ આલેખી ખડું કરે છે.

જીવનકાલ અમરશી મહેતા,

કે. પીરમણા રોડ—અમદાવાદ.

નોંધ.

નોંધ.

આ પત્રમાં જે ફેરફાર થયો છે તે એમીલના ગયા અંક ઉપરથી  
 સર્વને માલુમ પડી ગયો હશે. “ એમીલ ” ની  
 વ્યવસ્થામાં ફેરફાર સર્વ વ્યવસ્થા તથા નાણાનો ભાર રા. રા. જીવન-  
 લાલ અમરશી મહેતાએ સ્વીકાર્યો છે. હાલના  
 મુરદેલીના સમયમાં તેમણે આ બાર ઉપાડીને કાંઈક સાદસ ઉપાડ્યું  
 છે. ખરું, પણ અમને-તંત્રીઓને ખાતી છે કે આ પત્રની કદર. ગુજરા-  
 તીઓ-નહિ, પારસી અને મુસલમાન ગુજરાતીઓ કયો વિના નહિ  
 રહે. આ ત્રણે વર્ગના વાંચકો આ પત્રને છે અને અમને આશા છે કે  
 તે હજી વધશે, અને રા. જીવનલાલે જે વધારે નકલો છપાવી છે તે  
 સર્વના માલુમ થઈ જશે. વળી તેમણે ફરીથી એમીલને સચિત્ત કર્યું  
 છે. એમીલના અંકમાં ગુજરાતના જાણીતા ઠવિ સ્વ. કલાપીના સુંદર  
 કાવ્ય “ વિષ્ણુનો મૃગ ” ઉપરથી ગુજરાતના જાણીતા ચિત્રકાર રા.  
 રવિશંકર રાવળ પોસે ખાસ ચિત્રાવેલું સુંદર ચિત્ર આપ્યું છે. તેમજ  
 તે ઠવિના બીજા એક કાવ્ય ઉપરથી એક ન્હાના ખાળકને હાથે ઘવા-  
 યલા પક્ષીનું આકર્ષક ચિત્ર પણ આપવામાં આવ્યું છે. અમારા  
 “ ખાળક ” ના વાંચનારાઓને આ બીજું ચિત્ર ગમ્યું હશે એમ  
 ધારીએ છીએ. “ વીણાના મૃગ ” ની મેનોહરતા ને લાવમયતા એવાં છે  
 કે તે હરકાદ જોનારની આંખને ઘડીભર થંભાવી દે છે.

X

X

X

X

આ અંકમાં આપેલું ચિત્ર પણ સર્વનું વિશેષ ધ્યાન ખેંચશે,  
 તે સ્વ. રાજકવિ કલાપીના સ્નેહરાજી મોલીખાધ  
 ચિત્રપરિચય ( શોભના ) નું છે. સારો પ્રેમ કાંઈ વાર સર્વ  
 અંજાણો તોડી નાખી, લોકોનો ને રૂઢીનો ડર  
 ફેર ફેરી, પોતાનું કાર્ય સંચોટ રીતે સોંપે છે. અલખતં આવા પ્રેમના  
 પ્રેમીયાએ લીધેલા માર્ગનું અનુકરણ સામાન્ય મનુષ્યો, સામાન્ય રીતે  
 કરે તે કાંઈ આવકારદાયક નથી. એ તો જે હળાહળ વિષ પીયે તે  
 શંકરજી જટામાં જંગા રાખે અને જે ગોવર્ધન પર્વત ઉપાડે તે  
 કૃષ્ણચંદ્રજી રાસ રમે. આ રાજકવિનું “ કલાપીના કેકારવં ” માનું  
 લાંબું કાવ્ય “ હૃદયત્રિપુટી ” નામજે વાંચ્યું છે તથા કલાપીના પત્રો.

જન્મજી વાંચ્યા છે, તેઓ કવિનું હૃદય સંપૂર્ણતાથી જાણે છે. જી  
ગુજરાતીઓએ તે નથી વાંચ્યા તે સર્વને તે વાંચવા ખાસ બલામણુ છે.  
ગુલાઇના અંકમાં જે ખાળાપયોગી સુંદર ચિત્રો આપવાની છે.

x

x

x

x

ભક્ષ્યમાં. રાજકીય પરિપદ બરાબ ગઇ છે. અત્યાર સુધી જ્યાં  
જ્યાં ગુજરાત રાજકીય પરિપદ બરાબ હતી ત્યાં  
સંસાર સુધારો ત્યાં સંસાર સુધારા પરિપદ પણ બરાબ હતી.  
પરંતુ ભક્ષ્ય આ વખતે એક ડગલું પાછળ હઠ્યું  
છે. ત્યાં સંસાર સુધારા પરિપદ બરાબ નથી. રાજકીય પરિપદમાં સંસાર  
સુધારાને લગતા જે ઠરાવો પસાર થયા છે. મઘપાન નિષેધનો તથા  
સ્પર્શસ્પર્શ નિષેધનો. હમણા હમણા અસ્પર્શ વર્ગોના ઉદ્ધાર માટે  
હીલચાલ સારી થવા માંડી છે અને અમને આશા છે કે તેના મૂળ  
તત્ત્વરૂપ “સમાનતા” ના સિદ્ધાંતને લોઢા ઝડપ કરી તેનો ઉપયોગ  
સર્વે ખાખતોમાં કરશે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓના હક્કનો વિચાર કરતી  
વખતે “સમાનતા” નો આ સિદ્ધાંત સર્વ લોઢા ધ્યાનમાં રાખશે,  
અને અત્યારે સામાજિક અને કાયદાની અનેક અસમાનતામાં સ્ત્રીવર્ગ  
સુધારો છે, તેમાંથી તેને મુક્ત કરશે. ભક્ષ્ય પરિપદમાં રાજકીય શિક્ષણ  
સંબંધી ઠરાવ થયો છે, પરંતુ તેમાં પાછળ પડી ગયેલી સ્ત્રી કેળવણી  
સંબંધી કંઈ ઉલ્લેખ નથી તથા રાજકીય શિક્ષણના કાર્યક્રમમાં કન્યા-  
કેળવણી તરફ જોઈએ તેટલું ધ્યાન નથી અપાતું તે સંબંધી પણ  
વિવાપીઠને ચાનક અપાઇ નથી, તેથી અમને દીલગીરી થાય છે.

x

x

x

x

ડૉ. જૈરે વાઇસરોયની ધારાસભામાં તા. ૨૩-૩-૨૧ ને દિવસે  
લગ્ન સંબંધી કાયદામાં સુધારો કરવા માટે જ  
લગ્નને, કાયદો ખરડો દાખલ કર્યો છે તે નીચે મુજબ છે.

૧૮૭૨ ના ત્રીજા કાયદામાં સુધારો કરવાનો ખરડો. ૧૮૭૨ ના  
ત્રીજા કાયદામાં સુધારો કરવો જરૂરનો લાગવાથી નીચે પ્રમાણે કાયદો  
કરવામાં આવે છે.

૧ આ કાયદાને સીવીલ મેરેજ એક્ટ (સુધારેલો) કહેવો અને  
૧૮૭૨ ના ત્રીજા કાયદાને આ કાયદા મુજબ સુધારીને પછી તેને  
સીવીલ મેરેજ એક્ટ કહેવો.

૨ ૧૮૭૨ ના કાયદાની પ્રસ્તાવનામાં એવા શબ્દો છે કે “જે લોકો હિંદુ, મુસલમાન.....જેન ધર્મ પાળતા નથી” તે શબ્દોને ખદલે એવા શબ્દો લખવા કે “જે લોકો આ કાયદા પ્રમાણે લગ્ન કરવા ઇચ્છતા હોય.”

૩ ૧૮૭૨ ના ત્રીજા કાયદાની બીજી કલમમાં એવા શબ્દો છે કે “વર કે કન્યા હિંદુ,.....જેન ધર્મ પાળતા નથી” તેને ખદલે એવા શબ્દો લખવા કે “વર અને કન્યા આ કાયદા પ્રમાણે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે.”

૪ ૧૮૭૨ ના ત્રીજા કાયદાના શીડ્યુલમાં એવા શબ્દો છે કે “હુ ખ્રિસ્તિ, જય, હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, બુદ્ધ, સીખ કે જેન ધર્મ પાળતા નથી.” તેને ખદલે એવા શબ્દો લખવા કે “હુ સીવીલ મેરેજ એક્ટ મુજબ લગ્ન કરવા ઇચ્છું છું.”

આને મળતા અંગાણે જે નિબંધન પ્રયત્નો “ખાંસું બીલ” અને “પુટલ બીલ” નામે થઇ ગયા છે. હવે આપણે આશા રાખીશું કે ડૉ. ગોરે રજુ કરેલું બીલ પસાર થશે. તે બીલ કાઢીને ૫૨ સાર્તિમાં લગ્ન કરવા હોય તો તેને કાયદા તરફથી, ધાર્મિક જુલુસો બોલ્યા વિના તેવું લગ્ન કરવાની છુટ આપે છે. બ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને ખંધુતા તથા સમાનતાના આ યુગમાં આ કાયદાથી ઘણો લાભ થવા સંભવ છે. અને તે એક ન્યાયી પગલું છે તેમાં તો શક છેજ નહિ. સર્વ સંમત સંજ્ઞાને તેને જરૂર ટેકા આપશે.

૫ સચિન્દ્રનાથ ટાગોરે અમેરિકામાંના એક પત્રકારને જણાવ્યું હતું કે “મળના પ્રગતિ પથમાં મકાશ નાખવાનું સ્ત્રીત્વનો આદર્શ કાર્ય તો સ્ત્રીજ કરે છે.” અને પછી તેમણે જણાવ્યું કે સ્ત્રીત્વનો ખરો આદર્શ તો માતૃત્વ છે. માતૃત્વનો અર્થ તેઓ કેવળ શરીર શાસનની નજરે સંકુચિત નથી કરતા; પણ સામાજિક, આધ્યાત્મિક, આદિ અનેક દૃષ્ટિએ તેઓ તે શબ્દ વાપરે છે. તે પત્રકારે એમને પૂછ્યું કે, સ્ત્રીનું કાર્ય શું હોતું જોઇએ? તેના ઉત્તરમાં તેમણે જણાવ્યું કે “સ્ત્રીઓ જે હિરણ્યમાં હિરણ્ય કાર્ય કરી શકે તે માતૃત્વનું છે અને આ કાર્ય કરવા માટે તેમને સોગય શિક્ષણ મળવું જોઇએ. ખાળાઓ જ્યારે શાળામાં

તેમને એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે તેઓ ભવિષ્યમાં ચેતિના બાળકોને ઇતિહાસ, ભાષા અને વિજ્ઞાન ઘરમાં શીખવી શકે અને હોશી-આંદીથી બાળ વર્તીઓ મારફતે શુભ આદર્શો તેમનાં મનમાં રોપી શકે.

“શ્રીઓમાં ભાષાશક્તિ સારી હોય છે, કંઈક ખાતર સારી રીતે કરવાની તેમને કુદરતી બક્ષીસ છે. પુરુષ આદર્શ માટે યુક્તપણે કાર્ય કરે છે, ભાષાની કુદરત તો તેનામાં નથી. જો શ્રીઓની આ ભાષા સંબંધી કુદરતી બક્ષીસને વાર્તા કહેવા માટે ખીલવવામાં આવે તો બાળકોને અને ભવિષ્યને ઘણાજ લાભ થાય, આખી ભવિષ્યની પ્રજા ઉત્તમનીવડવાનો સંભવ જિલો થાય.

“મળી હાલ દુનિયામાં સમતોલપણ નથી જોવામાં આવતું તેથી, ઘણું દુઃખ ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે, આ દુઃખ પણ શ્રીઓ ટાળી શકે અને નવીન સંસ્કૃતિ ઉત્પન્ન કરી શકે. પાછલી સંસ્કૃતિની ભૂલોને લીધે હાલની સંસ્કૃતિમાં જલુપો રહી છે. તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે વ્યક્તિ કરતા સંસ્થા અને વ્યવસ્થાની કૌમત વિશેષ આંકવામાં આવી, પણ શ્રીઓ કુદરતી રીતેજ સંસ્થા કરતાં વ્યક્તિની કૌમત ઢેટલી વધારે છે તે બલુતી હોવાથી, તેઓ સામાન્ય પ્રજાનું કલ્યાણ અને વ્યક્તિના સુખ બંને સચવાય તેવા માર્ગ દર્શાવી શકશે.”

આ પ્રમાણે એ કવિવરની માતૃત્વની ભાવના એમ છે કે શ્રી કેવળ કુટુંબમાંજ માતાનું કાર્ય કરે નહિ પણ પ્રજા-દેશનાં કાર્યોમાં માતાની મારફત કાર્ય કરે, પછી જો તે કુમારિકા હોય, સંધવા હોય કે વિધવા હોય !!

તંત્રી

ઓ ર ત ર નું

અમૃતખિંદુ (૨૭૨૪૬ નં. ૮૪૨-૨૦)

ઝડો, હલદી, મરડો, અણ્ણ માયાનો દુખાવો, કમ્મરનો કે હાડકોનો દુખાવો, દાંતનું કળવર, વીંછીનાં ઝેરી કંખ, વગેરે અનેક રોગોમાં તત્કાળ કાયદો કરનારી ઘણીજ અકસીર દવા છે. ખંધા દવાવાળા વેચે છે.



# “સ્રીબોધ”નાં ગ્રાહકો માટેજ લાભ.

જે ગ્રાહકે સને ૧૯૨૨ નું લવાજમ લઈું હશે કે ભરશે તેનેજ આ લાભ મળશે. ગ્રાહકને એક જાતની એકથી વધારે પ્રત અપાશે નહિ.  
નવા ગ્રાહક થનારને પણ આ લાભ મળશે.

## અર્થી કિંમતે મળવાનાં પુસ્તકો.

- ૧-૪-૦ સ્રીકેળવણીનો ખરો ઉપયોગ—સ્રી પુસ્તકના ખરેખરા પત્ર વ્યવહારરૂપે બાળકોની કેળવણીને લગતા ૩૨ ઉપયોગી પત્રો.
- ૦-૧૨-૦ શાંતિદા—સ્વ. સુમતિ લલુભાઈ કૃત સાંસારિક નવલકથા.
- ૦-૧૦-૦ રાસમન્દિર—ગો. ડી. રાયચુરા કૃત રાસ, ગરબા, વગેરે.
- ૦-૮-૦ બાળઉછેર-બાળરક્ષણ—“મગિની સમાજ”નો ઇનામી નિબંધ.
- ૦-૧૦-૦ તપસ્વિની—સતીબાની મહત્તા અને પ્રાણદય જતાવનાકે નેણ અંકી સુબોધક નાટક.
- ૧-૮-૦ સત્યભામા—( આઠ ચિત્રો સાથે ) પ્રતીતી પસંદગી અને પવિત્ર સાચા પ્રેમના આદર્શરૂપે ધર્મજી સુંદર ગદ્ય નાટક.
- ૧-૪-૦ સ્વામી વિવેકાનંદ—ધર્મને સ્વદેશ પ્રેમનું પ્રબોધક ગદ્ય નાટક.
- ૧-૪-૦ પ્રમોદા અને દિલેશ દીનારામ—ઐતિહાસિક નવલકથા.
- ૦-૧૨-૦ પંચરત્ન અથવા પ્રેમમય જગત—બોધક પાંચ પાત્રો.
- ૦-૨૦-૦ આરોગ્ય દર્પણ—ચારીર, વૈદકનું ઉપયોગી પુસ્તક.
- ૧-૧૨-૦ સુક્તિમાળા. અથવા જીવરાજ જીવનસુક્તિ આજ્ઞાન—વેદાન્તને લગતો સંવાદરૂપે ધાર્મિક સરળ ભાષાનો ગ્રંથ.
- ૧-૪-૦ પ્રવાસીના પત્રો—દેશ, ધર્મ, સમાજ, વિદ્યા, રાજ્ય, હુન્નર ઉદ્યોગ વગેરેની પત્રોદ્ધારા વિચારણીય ચર્ચા.
- ૧-૮-૦ ગીતા પરિચય—મૂળ લેખક બાપુ રામદયાળ મજમુદાર એમ. એ. સર્વે મતાનુયાયીને સરખોજ ઉપયોગી ધર્મગ્રંથ.
- ૧-૦-૦ શિક્ષાનો આદર્શ—ડૉક્ટર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત હાલની ચિંતણું પદ્ધતિ વિશેના પાંચ લેખો.
- ૨-૦-૦ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી—વિસ્તારી ૯
- ૧-૪-૦ લોક માન્ય તિલક ચરિત્ર—જીવનચરિત્ર

## પોણી કંમતે મળવાનાં પુસ્તકો.

- ૨-૮-૦ કથામંજરી—ભાગ ૧ હો. ખીખ કોઇ પણ સંગ્રહમાં ન આવેલી સાક્ષરોએ લખેલી ચોળ નાની મોટી વાતો.
- ૩-૦-૦ કથામંજરી—ભાગ ૨ એ. " " ૧૪ વાતો.
- ૨-૦-૦ ગુર્જર સાક્ષર જયંતીઓ—ગુજરાતના નવ વિદેહ સાક્ષરોના છવન ઉપર બણીતા વિદ્વાનોએ કરેલાં ભાષણો.
- ૧-૮-૦ મુખશાંતિ વિચારણા—સર જોન લબકના મન્ય ઉપરથી ઘણાજ ફેરફાર તથા હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રના દૃષ્ટાન્તો સાથે.
- ૧-૪-૦ પૈસાદાર કેમ થવાય ?—જૂઠમખમખશાસ્ત્ર અથવા કરકસર સમાપ્ત્તના " ગ્રીટ " નામે પુસ્તક ઉપરથી તૈયાર થયેલું.
- ૩-૦-૦ તત્ત્વચિંતન-નીતિબોધક શિક્ષાવહી—જેમ્સ એલન દ્વારા ૩૬૫ દિવસની દરરોજ કરવાની નૈતિક પ્રાર્થના રૂપે.
- ૦-૮-૦ સ્વર્ગની સામગ્રી—વિચાર તેવું વર્તન, જેમ્સ એલન દ્વારા.
- ૦-૮-૦ પશુમાંથી દેવ—અથવા પુણ્યાત્માઓનો પંથ—જેમ્સ એલન.
- ૦-૮-૦ બાળગીતા—પૂર્વોર્ધ. અધ્યાય ૧ થી ૯ સુધી.
- ૦-૬-૦ જાદુઇ બાગ, ભાગ ૧ હો. બાળકોને આકર્ષક જાદુઇ વાતો.
- ૧-૮-૦ મેવાક-પતન—દિનેન્દ્રલાલ રોય દ્વારા ઐતિહાસિક નાટક. પતિ પ્રેમ, દેશપ્રેમ અને વિશ્વ પ્રેમની ઉચ્ચ ભાવનાવાળું.
- ૨-૪-૦ શારદાનું સ્વાર્પણ યાને શેવાધર્મસમીક્ષા—સામાજિક નોવેલ.
- ૧-૧૨-૦ રાજસ્થાનની વીરરમણી ચંદા—ઐતિહાસિક ને સ્વપત્ર.
- ૩-૦-૦ ગુલામી વહેપાર—ભાગ ૧-૨ " અંકલ ટોમ્સ કૅપીન " નામે અમેરિકાની ગુલામગીરીનો હૃદયદ્રાવક ચિતાર.
- ૧-૪-૦ ધર્મપાળ યાને દેવી. કલ્યાણીના આત્મોત્સર્ગ—જોહા સમ-યની ઐતિહાસિક, પ્રેમરસ ભરી, સુંદર નવલકથા.
- ૨-૮-૦ ચોખેરવાહી એટલે આંખની કણી !—એ સામમાં ડૉક્ટર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર દ્વારા સાંસારિક નવલકથા.
- ૪-૪-૦ માયાનો ખજાર—ભાગ ૧-૨ આપટે દ્વારા ઉપરથી વીસમાં સદીના હિંદુ ઘર સંસારનું સુંદર ચિત્ર આમાં આવેખ્યું છે.
- ૪-૦-૦ રૂખનું વહાણ અથવા પવિત્રતાની પ્રસાદી—ડૉ. ટાગોર દ્વારા.
- ૨-૮-૦ ચક્રવર્તી અશોક—ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, સરસ નવલકથા.
- ૨-૦-૦ એડીસનનું જીવનચરિત્ર—વીજળી, તાર, સીનેમા, ફોનોગ્રાફ વગેરેના શોધક મહા પુરુષનું જીવન ગુજરાતીમાં તાજાં નવુંજ છે.

લખો:— જીવનલાલ અમરશી મહેતા

મંત્રી "સોજીવ" પીરમણ રોડ—અમદાવાદ.

# બાળક.

પુસ્તક ૨.]

૨૨, ૧૯૨૧.

[ અંક ૫.

## નાનો નરેંદ્ર.

અંકરણ ૨ ભું.

નરેંદ્રની સુસાંકરી.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

નરેંદ્ર બહુ બહાદુરીથી પર્વત તરફ ચાલ્યો. પર્વત નજીક દેખાતો હતો, પણ ખરી રીતે તો દૂર હતો. આખો દિવસ ચાલ્યો, ત્યારે તે તળેટી મુખી પહોંચ્યો.

ચોટેક દૂર ગયો એટલે તેણે એક ચોપટ દીઠો. તેનો મગ ભળમાં જકડાયો હતો. તે ઠાઠવાને તે મહેનત કરતો હતો તેનાથી તે નીકળી શકે એમ ન હતું. દોરી પણ વિંટળાએલી હતી, તેથી તેને ઘણી ઇજા થતી હતી.

નરેંદ્ર તે તરફ દોડ્યો. તેણે એકદમ તે દુઃખી પક્ષીને પીણથી છોડાવ્યું. ઉડતાં ઉડતાં તે બોલ્યું, કે બહાદુર છોકરા! હું તારો ઉપકાર માનું છું. તારી દયાનો બદલો તને મળશે.

પક્ષીને આમ બોલતું જોઈ નરેંદ્રને નવાઈ લાગી. છતાં ધીરે ધીરે તે આગળ વધવા લાગ્યો.

ચોટેક ચાલ્યો. એક મરઘી તેના તરફ દોડી આવતી હતી. તેને પકડવા એક શિયાળ, તેની પાછંજ દોડતું હતું. નરેંદ્ર તે

હોડી ગયું. બ્યારે શિયાળા દેખાતું બંધ થયું, ત્યારે નરેન્દ્રે  
મરઘીને ઓડી મૂકી. મરઘી હોડી જતાં બોલી, બહાદુર ઓકરા !  
હું તારો આભાર માનું છું. તારી દયાનો બદલો તને મળશે.

નરેન્દ્રને ફરીથી નવાઈ લાગી. તે ધીરે ધીરે આગળ ચાલ્યો.  
આખરે તે ઘણી ઉંડી અને પહોળા પટવાળી નદીને કાંઠે  
પહોંચ્યો. નદીને સામે કાંઠે પર્વતનો રસ્તો દેખાતો હતો. હવે  
તેણે શું કરવું ?

કાંઠે કાંઠે આમ તેમ ભ્રમીતો તે ફરવા લાગ્યો. પૂલ કે હોડી  
તેને જડી નહિ. નરેન્દ્ર નિરાશ થઈ જમીનપર બેસી રેવા લાગ્યો.  
ઓ દયાની દેવી ! ઓ દયાની દેવી ! મને મદદ કરો.

તરતજ મરઘી તેની પાસે આવી. તે બોલી, કે “ બહા  
ઓકરા ! અહીં દયાની દેવી કંઈ કરી શકે નહિ. તે મને દયા  
લાવી શિયાળાના ભયથી ઓડાવી હતી. મારે પણ તને બનતી.  
મદદ કરવીજ જોઈએ. તું મારા આવતા મુખી બેસજો. હું હોડી-  
વાળાને તેડી લાવું છું.”

નરેન્દ્ર કાંઠાપર બેઠો. મરઘી થોડીવારમાં હોડીવાળાને તેડી  
લાવી. નરેન્દ્ર તેમાં બેસી સામે કાંઠે ગયો. તેણે મરઘીનો ઉપકાર  
માન્યો. મરઘી પણ તેના તરફ મીઠી નજરે જોઈ રહી. પછી  
પોતાનું એક પીંછું તેને ચાઠગીરીમાં આપી આવી ગઈ.

ખરેખર પર્વતપર જતાં આવી મુશીબતો નહવાની, પણ  
હું પાછી પાની નહિ કરું. માતાને. માટે ગમે તેવું દુઃખ  
પણ અમીરાં. ઓ દયાની દેવી ! તમે મને સહાય કરજો. વગેરે  
બોલી તે આગળ જવા લાગ્યો.

શીખોઃ—( માળાપ અગર શિક્ષકની મદદથી )

પોપટ—મેના એવાં ઘણાં પક્ષીનાં નામ બોલો.

પશુ અને પક્ષીમાં શો ફેર હશે ? શિયાળા શું કહેવાય ?  
જેવા જનાવરનાં નામ બોલો. પહોળું—લાંબું સાંકડું—ટુંકું.  
નીક, તંલાવ, સરોવર, કાંસ, વહેજો, ખાડી, નદી, હરિયો  
મહાસાગરનો તટાવર બોલો તળાવની પાળ, નદીનો કાંઠો,  
હરિયાનો કિનારો વગેરેનો તટાવર બોલો.

તરણો, દોડી, વહોણ, આગળોટ, ગાડી, ગાડાં, રેલવે ગાડી, મોટર, સાઈકલ, બલુન, વગેરે મુસાફરીનાં વાહનનાં નામ જાણો. પીઠ, માથું વગેરે શરીરનાં દરેક ભાગનાં નામ જાણો. ઉડવું, ચાલવું, તરવું એ સમજો.

દેશી પહેરવેશ સાદો અને સસ્તો છે એ સમજો. (અપૂર્ણ)

એમયોગી.

## એનું નામ કાર્ય કુશળતા !

એકવાર દોઢએક ગૃહસ્થને ત્યાં ગ્રાહણ જાતિનાં નાનાં બાળકોને જમવાનું આમંત્રણ હતું; આથી બહુ ન્હાનાં બાળકોને જમાડવા સાડુ તેઓની મા સાથે આવી હતી.

એક બૂબાળવી ગ્રાહણીએ પોતાનાં ઝાડી વરસના બાળકને ખુબ સમજાવી રાખ્યું હતું કે જ્યાં છોકરાં જમવા માંડે એટલે તું રોઈ પડશે ને કહેશે કે “તું જમ તો હું જમું !”

સઘળું પીરસાઈ રહેતાં જમવાની છૂટ મળી કે, છોકરું માનો બોધ ભુલી જઈને ટપ જમવા માંડ્યું.

ગ્રાહણી નીચી નમીને કાનમાં કહેવા લાગી, “બોલો !-અરે !-બોલોએએ !”

છોકરાંએ આમું જોયું પણ કાંઈ સમજણ ન પડતાં જમવાનું ચાલુ રાખ્યું. ગ્રાહણી શુરસે યકને તેના ખભા મસજવા તથા સાથળ પર વળદાર ચોંટીઆ લરવા લાગી. બીચારું છોકરું પહેલાં ધીમે ધીમે અને પછી રાગ કાઢીને રડવા માંડ્યું.

બાબુમાં બીલ ગ્રાહણી પોતાના બાળકને જમાડતી હતી તેવું પૂછ્યું, “કેમ રૂએ છે ?”

ગ્રાહણી હજીકે કરીને બોલી, “કાંઈ નથી ! એને તો દેવા પડ્યા છે !”

બીલ ગ્રાહણી બોલી, “હેવા નહિ, કાંઈક છે તો ખરું !”

ગ્રાહણીએ કહ્યું, “એને મરી લવું છે ! એ મોત માગે છે ! (હાથ ઉગામીને) એકે દઈરાને સુંડમાં !”

એવામાં ગૃહસ્થના ધરના સ્ત્રીવર્ગનું ધ્યાન ખેંચાતાં એકે પાસે આવીને પૂછ્યું, “શું છે ? કેમ કહ્યા કરે છે ?”

બ્રાહ્મણી હાથ વડે મ્હોં સંતાડીને બોલી, “એનું નામ બાબો એટલે થયું ! કો'કને ઘેર ફરજેતિ કરાવે છે તે !”

“કહો તો ખરાં, શું છે ?”

“શું કહું, મ્હારૂં કપાળ ? !—(છોકરાને ખલા પકડી જણાવતાં) એ મરો તમે ! પારકે ઘેર આમરૂં ગુમાવી !”

“પણ છે શું ?”

“કહેતાંય શરમ આવે એવું છે !—સુવું ક્યારનું બરયા કરે છે કે ‘તું જન્મ તો હું જન્મું !’—તે મ્હારાથી કાંઈ જમાય ? ! (છોકરાંને) મ'ટો વગર બોલ્યું જમવા ! નહિ તો વાત છે !”

છોકરૂં ગભરાઈ જવાથી જમી શકે એવી સ્થિતિમાં હાલું નહિ. એવામાં ગૃહિણીએ નજીક આવીને કહ્યું, “છોકરાને રહાવો નાં, એને તમે પણ તેનીજ સાથે જમવા બેસી જાઓ.”

બ્રાહ્મણીએ ડાળ કયો, “નારે બા એમ થાય ? એને તો હેવા પડ્યા છે ! એનાં નચાવ્યા નાચીએ તો કયાં આરો આવે ? (છોકરા તરફ હાથ ઉછાળતાં) નજીબોદ જાય તમારૂં ! મળ્યાં ખાણસમાં મને હલકી પાટોછ તે !”

ગૃહિણીએ કહ્યું, “તમે એને વડોમાં; ખાળક કાંઈ સમજે છે ? એક જમ્યું પણ જમ્યા વિના પાછું જાય તો અમારૂં કયું કરાવ્યું પાણીમાં જાય માટે તમે ખિલકુલ શરમાયા વિના જમવા બેસો; એને રહાવો માં.”

પત્રાવળી પીરસાઇ; ઘડીક તો બ્રાહ્મણી એમને એમ બેસી રહી પણ ગૃહિણીના અત્યંત આગ્રહથી લાચાર બનીને, ન છુટકે, છોકરાંને ધમકાવતી કોળીઆં લરવા લાગી, “લેએએ !—લેએએ !—લેએએ !—લેએએ !—લે બાઉ !—લે બાઉ !—લે જમું !—લે જમું !—હવે સખ વળ્યું ? !—”

## હડીલા રાણુ.

એક દિવસ રાણુ માતાની સાથે હિન્ગીન્ગ ગાડીનમાં ફરવા ગયો હતો. જે બેન્ચ પર તેઓ બેઠા હતા તેની બાજુમાં એક કુતરો કંઈ ખાતો હતો. રાણુની નજર તે કુતરા પર પડી અને તેની પાસે જવાનું મન થયું તેથી તે ધીમે રહી ઉઠ્યો. રાણુને કુતરા પાસે જતો જોઈ તેની બાજે અટકાવ્યો અને કહ્યું, “રાણુ, કુતરા પાસે જઈશ તો તે તને કરડી ખાયે; માટે ત્યાં જતો નહિ.”

રાણુ—“બા, પણ હું ત્યાં જઈ તેને રમાડીશ એટલે રહને નહિ કરડે, પણ ઉલટો ચઢારી સાથે ગેલ કરશે.”

રાણુની બાજે આંખ કહાડી અને કહ્યું—“રાણુ, તું ખોટી હડ નહિ કર; ત્યાં ત્હારે જવાનું નથી. અહીં બેસી બેઠા કર.”

હડીલા રાણુને તેની બાજે કહ્યું તે કંઈ ધ્યાનમાં ઉતરું નહિ. પરંતુ તેને તો એમજ થયા કરતું હતું કે ક્યારે બા અહીંથી ખસે અને હું કુતરા પાસે જઈ રમાડું. પાએક કલાક પછી ઠાંઈ ઓળખાણવાળા આવી પહોંચ્યા અને રાણુની બા તની સાથે વાતોમાં પડી. રાણુ તે તકને લાલ લઈ કુતરા પાસે જઈ પહોંચ્યો અને તની સાથે ગેલ કરવા લાગ્યો. કુતરાની સાથે ગેલ કરતાં કરતાં રાણુને પોતાના ગજવામાંની ટીકડીઓ સાંભરી અને તે કુતરાને જાણે આપતો નહોત્ય તેમ કુતરા સાંભું હાથ ધરતો અને જેવો કુતરો ટીકડી લેવા ઉઠ્યો થાય કે તરત હાથ પાછો ખેંચી લેતો. જે પ્રમાણે ઠરેક વખતે રાણુ કુતરાને લલચાવતો, પરંતુ એક વખત રાણુ હાથ ઉઠ્યો લેવાનું ચુકી ગયો કે તુરતજ કુતરાએ ફાંગ મારી તેના હાથે બંધકું બંધું અને ટીકડી પડાવી લીધી. રાણુને ઠરક થવાથી મ્હોટેથી ભુમ પાડવા તેમજ રડવા લાગ્યો. રાણુની બા કે જે વાતોમાં મચચુલ હતી તે રાણુની ભુમ સાંભળી દોડી આવી અને રાણુને હાથે પાટો બાંધ્યો અને ઘણે ઠપકો આપ્યો. રાણુ પોતાના હડીલા સ્વભાવ માટે શરમાઈ ગયો અને ત્યાર પછી તેણે હડ કરવી છોડી લીધી.

કેશવ આશ્રમ

મુંબઈ.

હાટેર ચીમનલાલ ગાધવલાલ.

# કથામંજરી-ભાગ પીએ.

( મોટાં પૃષ્ઠ ૩૦૦ સોનેરી મુદ્રર બંધાઈ-કિંમત રૂ. ત્રણ. )

આ ભાગમાં વિદ્વાન લેખકોની નીચેની યોદ્ધ વાતો-કથાઓ છે:-  
૧ નિર્મળા. ( લગભગ ૧૦૦ પૃષ્ઠની અપ્રસિદ્ધ પવિત્ર સ્નેહકથા. )

૨ ગુલછડીના બાગમાં ગુલાબ ( લેખક મી. શિયાવલ્લ નસરવાનજી  
મોલ્યા. પારસી સંસારી સ્નેહકથા )

૩ બે મૃગનાયક—( લે. જીવનલાલ અમરશી મહેતા. આત્મબિયોગ વંડે  
પરમાર્થ સાધનની અપ્રસિદ્ધ કરુણ કથા. )

૪ સુખી રાજકુમાર—( લે. રા. રા. સવાઇલાલ સુનીલાલ યાસિક.  
ઉપલીજ કથાના સિદ્ધાંતવાળી કથા )

૫ એક સ્વપ્ન—( લે. રા. રા. પુઠ્ઠરરાવ વામનરાવ મહેતા,  
એમ. એ. એલ. એલ. ખી. )

૬ મદનનો મનોરથ—( લે. રા. રા. મોહનલાલ પાવંતીશંકર દેવે,  
એમ. એ. એલ. એલ. ખી. ચાંદુ જમાનાના ઉછરતા યુવક  
ત્રેમી જીવનનું એક સુંદર દર્શન. )

૭ નિર્ભયતાની મૂર્તિ—( લે. શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી. આત્મબિયોગની  
શક્તિનો પ્રભાવ દર્શાવવાની વાતો. )

૮ માંછીની છાંટરી—( લે. રા. રા. ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા. માણ-  
ત્રેમ, મનોનિશ્ચય અને સાચો પ્રેમની અપ્રસિદ્ધ વાતો. )

૯ ચતુર્મુખ-ચાર મુખનું } ( લે. રા. ખ. રમણભાઈ મહિપતરામ  
કોટુક. } નીલકંઠ, ખી. એ. એલ. એલ. ખી.

૧૦ ગુલદાર બંધ. } બુદ્ધિચાતુર્યની અદ્ભુત વાતો. )

૧૧ વિચિત્ર વિલ—( લે. રા. રા. પુઠ્ઠરરાવ વામનરાવ મહેતા. આશ્ચર્ય-  
કારક, બુદ્ધિચાતુર્ય, અને અદ્ભુતતાભરી વાતો. )

૧૨ હીરામાણિકની મોટી ખાણ—( લે. રા. રા. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ  
વધી પડેલી ખોટી જડરીયાંતો વિશે વિચારણીય યોગ્ય કથા. )

૧૩ દુખમાંથી સુખ—( લે. સ્વ. કંલ્યાણી. )

૧૪ માંડલાંપા મત્યેનો પ્રેમ—( એક ખંતેલા ખંતેલા. )

મળવાનું ઠેકાણું—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

પીરમથા રોડ-અમદાવાદ.



# મહુમ કેપુશરો નવરોજી કાખરાજકૃત પુસ્તકો.

૧. નીંદાખાતું (મજ્યાત નોટક)  
૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦  
૨. જમશેદ (ધરાની નોટક.)  
૦-૧૨-૦ ટપાલખર્ચ ૦-૨-૦  
મિસસ હેન્ડ્રીવુડની મજ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:-

૧. હિંમંતારી ખંચુ. ૧-૮-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. લીબો હરહોશીઓ. ૨-૮-૦  
ટ. ખ. ૦-૪-૦

હાસ્ય રસિક બોધદાયક વાર્તા  
ચાલીશ હજારનો આનંદ  
ભાગ ૧ દો ૩. ૩-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

ભાગ ૨ નો ૩. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

પવિત્ર તહેવારો પર શાહના-

ખાતું વીચન દરેક ઘરમાં

કરી શકાય, માટે મંગલો-

સંગીત રસતમ મોહરાજ

કાખરાજની રસીલી કલમથી

લખાયેલું જેમાં શાહનાં ખાતું દા-

સ્તાનનાં રંગ તરેહવાર મધુર

રાગરાગણીમાં એકલાં પદ ગીત  
તેની સહેલી સારી જ. મ. સાથે  
છે, જેથી હારમોનીયમ પર  
કોઈ પણ વગાડી શકે છે,  
અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિ. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૬  
ઉપલાં પુસ્તકો સ્ત્રી-બોધ  
ઓફિસમાં મળશે.

૧૧૩, એસપ્લેનેટ રોડ, કોટ, મુંબઈ  
સ્ત્રી-બોધ ઓફિસમાં મળતા  
બીજાં પુસ્તકો.

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિહાર  
પુસ્તક ખીજું-૨૨ વાર્તાઓ  
અને ૫૭ ચિત્રો. કિ. ૨-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૪-૦

૨. સંસાર મુધરિ- (સીબોધની  
૫૦ વર્ષની જયબીલીનો પ્રસંગ.)  
૩૭ મુંદર ચિત્રો સહિત.

કિ. ૧-૮-૦. ટ. ખ. ૦-૪-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-  
ર્તાઓ-શુમાસ્તાની મની  
કતો, પુતલીબાઈ કાખરાજ.

'સ્નેહ કે મોહ' કતો સ્વ.

મોળીન્દરાવ દીવેડીઆ કિ.

૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

# The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.

ધી યુનીવરસલ ફાયર એન્ડ જનરલ  
ઇન્શ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ.

ધાપણુ:—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.

હરેક જાતના આગના તથા દરીયાઇ વિમા ટેરીફના ભાવથી  
લેવામાં આવે છે.

વિગત માટે લખો:—

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ:—

૨૫-૨૯, ચચમેટ સ્ટ્રીટ,  
ફાટ; મુંબાઇ.

એમ. કાનલ એન્ડ કું.

એનેલ જ એન્ટસ.

આર્થાનિક કાર્મસીમાં બનતી

ધરમાં વાપરવા લાયક લેરોસાદાર દવાઓ.

- ૧ લીવરસોલ્યુશન-રેચક તથા કલેજના દરદો સાર. ૧-૪-૦
- ૨ ફીવર ડ્રૂપ્સ દરેક જાતના તાવપર લાગુ. ૦-૫-૦
- ૩ કોડલીવર ઓઇલ ધમલશન-ઉત્તમ ને તાજુ. ૧-૮-૦.
- ૪ સ્ટર્મીન સોલ્ટ-મુંબાઇના પાણીને વધતું પ્રાચન કરવાને ૧-૦-૦
- ૫ "અન્ડેસ" હેર ઓઇલ (મુંબાઇદાર તથા વાળ વધારનાર) ૦-૧૨-૦
- ૬ નીઓ-થાઇમોલીન-કોઝળા તથા દાંતને સાર. ૦-૧૪-૦

કોઝેનટ ઓઇલ, કોલનવાટર, લેવેન્ડર વાટર, ડીલવાટર, લાઇમ  
વાટર વિગેરે. નમુના તથા વધુ વિગત માટે લખો—

એનેજર, આર્થાનિક કાર્મસી.

ગ્રા. ગાજરની અસલ દવા બનાવનાર.  
નં. ૧૦૪, કાવસંજી પટેલ, સ્ટ્રીટ કોટ—મુંબાઇ.

શક્તિયેખ્યાવર

# પાટણકર દાનિકસિંહ

યદ્ય શક્તિ આવે છે સ્ત્રિયોને સ્વ લગ્ની લાગતી અશક્તિ, ન્હાના બાળકોના પેટનું મોટું ચણું, કાંથપગનું લુલાપણું વિગેરે દર યદને તેઓ પુષ્ટ થાય છે.

સુપ્રસિદ્ધ ડા. મેન અને બીજા ડાક્ટરો, વૈદ્યો, વિગેરેના હિતમ અભિપ્રાય છે. ખાટલીની કિ. રૂ. ૧) ત્રણ ખા. ની કિ. ૩) પોસ્ટ ખર્ચ જુદું. બધી પ્રાસિદ્ધ દુકાનોમાં મળશે.

તાવને માટે

# પાટણકર

એચુ-મિશ્નર

મુખ્ય સરકારના એજીક્ટર લેમીસ્ટે તપાસી પછી મારો અભિપ્રાય મજબૂત થયો છે. અને લોકામિય ડા. બડક-

મકર. એમ. ડી. એમ. એ. વિદ્વાનોના અત્યુત્તમ અભિપ્રાય મળેલા છે, ચાલુ, ધન્ડલુએંગા, મેલેરિયા, તાડીઓ, આંતરીઓ વિગેરે કોઈપણ બતનો તાવ હશે તોપણ તાવ આંગમાં રહેતો નથી. પસીનો આવીને તાવને સાફ મટાડે છે. એ હમારા એચુમિશ્નરમાં ઘણા ગુણ છે. ખાટલી એકની કીમ્મત રૂ. ૧૦. ૩ ખાટલીના રૂ. ૩૦. ૨) ૬ ખાટલીના પોષ્ટ ખર્ચ જુદું.

ગરમીની દવા.

તદન અડના મુજિયાનોજ અર્થ છે. મોટું આવડું નથી. હાલો દહીં એ સારા વેચા છે. ૧૫ લીવસ માલે એટલી દવાની ખાટલીની કી. રૂ. ૧૦ લીવસ માટે રૂ. ૫૦ ચાંદી માટે મલમ રૂ. ૧.

પાટણકર કોલેરા પીલ્સ.

મુખ્યમાં ગયા વર્ષમાં સુલ્કીલ્લ વપરોમ કરવાથી સેંકડો સેની સારા થયા છે. દવાખાનામાં સર્વી ક્લેક છે. ૧૦ ગોળીની ખાટલી એકના રૂ. ૧) ૨૫ ગોળીની ખાટલીના રૂ. ૨૦ ૨ લવટી બંધ કરવા માટે રૂ. ૧૦. ૩) સો રૂપિયાના માલની ખરીદી કરનારને એજન્સી મળી રાકશે.

પાટણકર, માંચદેવ અને કંપની, દવાખાનું, બીરખામ, મુખ્ય

## વસન્ત વિનોદીનાં કાવ્યો:-

૧. વધવા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૪-૦

૨. ટહુકાર. ( છૂટક કાવ્યો. ) ૦-૮-૦

૩. કુમારકા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૩-૦

અળવાતું ઠંકાણું:- (૧) સ્ત્રી-ખોધ આદિસ. (૨) સોલ એન્ડ મેસર્સ સાકરલાલ ખુલાખીલાસ એન્ડ કો. બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ ખાલાહનુમાન, રીચીરોડ-અમદાવાદ. અને બીજા જાણીતા બુકસેલર્સ.

### હીસ્ટરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો ઈલાજ વાયુચક્રતા છે. જનો ૨. નં. ૧૬૬-૧૪ અને કીમત રૂ. ૫). હીસ્ટરિયા-ફેફર, ચિત્તભ્રમ, ખેચાવું, જડ થવું વગેરે વાયુના દર્દ પર સમજાણ છે. દવા વનસ્પતિની, મહિનાની; પરથ નહોં. પ્રદરહરણ શ્વેત, રાતો કે ધાતું વિઠાર, ફાટ, તોડ અને ગર્ભાશયના દર્દ ઉપર ચોક્કસ-ગોળી ૪૦ કો. રૂ. ૧). ખાળકોની કાંપણી કો. રૂ. ૨) પોસ્ટેજ ભુદું દરેકવું.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ દેશી નામાવાળો-વડોદરા.

## “સ્ત્રી-ખોધ”

ઘડપણમાં મુખી થવું હોય,

અને

ખાળ બચ્ચાને મુખી કરવાં હોય,

તો, -આપો

પહેલી સલાહ

હંદગીનો વીમો ઉતારાવવાની.

અમે

સ્ત્રીઓની હંદગીનો વીમો ઉતારીએ છીએ.

ધ ગ્રેટ ઈસ્ટર્ન સાઈફ ઈન્શુરન્સ કંપની.

૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ; મુંબઈ.

તા વ માં

# કોહીનુર કાલન વાંટર વાપરવાની

ગાકરો ભલામણ કરે છે.

ખતાવનાર:—શ્રી કોહીનુર વર્ક્સ. માંડવી-મુંબઈ.

## પ્રો. ટી. કે. ગજજરની

ગણીના પુતળા છાપની

અનુભવ સિદ્ધ દવાઓ

વાપરો.

ઈન્ફલુએન્સા ગ્રીવિ'ટીવ ( અટકાવનાર અને મટાકનાર ).

એચ્યુ મીક્સચર ( ફરેક જાતના તાવ માટે ).

બોકા ચ્યુરીફાયર ( ટોનીક-ફરેક જાણુ માટે ).

વધુ વિગત માટે લખો:—

મેનેજિંગ ડીરેક્ટર-ટેકનો કેમિકલ લેબોર્ટરી.

રેડીમની હાઉસ-અંપોલો અંદર-કોટ-મુંબઈ.

## ફ્લોર મીલના માલેકોને સૂચના.

પેટન્ટ પ્રાગમા ગ્રાહન્ડીંગ મીલ સ્ટોન્સ જે મુંબાઈમાં અમારે એકલાનેજ ત્યાં મળે છે. વાપરવામાં આ પત્થર ઈંગ્લેન્ડની ખરાબર ઉતરે છે. અમારે ત્યાં શાહજાદી તાંદુર, ફ્રેન્ચ ટાઇલ્સ વગેરે પણ મળશે.

લાય તાલ માટે લખો:—

V. P. Engineer & Co.

231, Hornby Road

Fort Bombay,

# શેઠાણીઓ!! દયાળુ દેવિયો!!

તમે જીવદયાની આંટલી બધી લાગણી.

કુતરાં, બિલાડાં, પોપટ, મેના જેવાં પશુ પક્ષીઓ તરફ રાજો. તેમને લાસથી નવરાવી ઘોવરાવી ખવરાવો, પાળો, અને લાસથી રમાડો—

અને

તમારા દેશલાઠનાં માનવ સંતાનો અંત, વચ્ચે અને ઘર વિના ટળવળે, ભૂખે મરી જાય, તો પણ તેમના સામી જરા મીઠી નજરે ન જુઓ, એક મુઠી અનાજ આપી ન બચાવો !!

થું એ તમારું દયાળુપણું કે સોપણું કહેવાય?

આજથી તેમને બચાવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ કંઈ પણ દાન મોકલો.

રીપોર્ટ મફત મળે છે લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાથાશ્રમ—નડીયાદ

તમે

સ્વદેશીને હિતેજન આપવા  
સાચી દવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખચાવ કરવા

ચાહો છો ?

જેમ હોય તો વાપરો અને વાપરવાનું કહો.

**અંકુના રામખાણુ દવાઓ**

નવા ઉમદાપણા માટે

અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સંમેલન તરફથી  
સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

**ખાળા ગોળી**

તોલા એકના  
આના ૬૨૧

કેફ વગરની

તંદુરસ્તી બંધનાર  
તંદુરસ્તી ટકાવનાર  
કોવત આપનાર  
કોવત બાળવનાર  
હસાવનાર-રમાડનાર  
મીઠી ઉઘ લાવનાર

તદન સલામત

તમારા બાળકને અંકુણ કે એવા બીજા કેફવાળી  
ખાળાગોળી કહી ન આપતા બાળકની  
જીવનશક્તિને એ ક્ષય કરનાર છે.

**અંકુ** કાર્માસ્થાપકલ વકસ, લીમાટેલ.

—દુધન—

—કારખાનું—

જીના મહાજનવાહી, કાલખાંદવી એલ્ફીન્સ્ટન રોડ; મુંબઈ નં. ૧૩

મશ્હૂર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાધસ લીસ્ટ મંગાવો.

# ડ્રીન્ક ચોકોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હયામાં હયા જાતનું પીણું આજામાં આજા બાવે આ પીણું જગતમાંના બધા પીણા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ હોઈ સ્વદેશી તરીકે વધુ પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ આવા જુજ ભાવમાં આવું ઉત્તમ પીણું કોઈએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો છે. તે એક ખોરાકની પણ ગરજ સારે છે. ખાજકા અને વિંધાથી-આને માટે લાભદાયક છે. રહા, દોકી અને પરદેશી ચીજો વાપરતાં, 'ડ્રીન્ક ચોકોલેટ' એ નામ યાદ રાખજો. તાકાદે આઈશિ આપો.

મેસર્સ ઠાકોર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમ્પરીન્ડ હેન. કોટ—મુંબઈ.

તેયાર છે!

સચીત્ર મંથ

તે છે!

— શ્રી કૃલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

:( લેખક—સ્વામી હંસ.)

અનુવાદક—ગીરીભાઈ કર ભગવાનજી બધેકા—( પીનાયક )

તેની અંદર સાદસીક પ્રવાસ, હિમાલયનાં સુંદર દેખાવો, ભક્તની કસોટી; તપનું ફળ, યોગની સીધીએ, ભગવાનના દર્શન વીગેરે અનેક ઉત્તમ પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલ છે. આ મંથની અંદર શ્રી શ્રવેતાત્રયનું ચરીત્ર અને તેના શીષ્ય સ્વામી હંસનું જીવનચરીત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર ઠાગળ અને બાઈડીંગ સહીત મુલ્ય રૂ. ૨) બે.

શુભાધની સ્મૃતિકોલ કોર્ટના ચીફ જજ સાહેબ, આ પુસ્તક માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

૨૧. ચીમનલાલ;

“શ્રી કૃલાસ માનસ સરોવર દર્શન” વાળું પુસ્તક હું એક ગ્રંથો હું. આગળ એ વીધય કોઈ એક ગોપાનીયમાં વાંચેલો અને સાંભરે છે. એમાં લખેલી હકીકત બહુ હૈરત ભરેલી છે એટલું જ નહીં પણ તે વાંચતાં ધણે રસ પડે છે, અને તેમાંથી લાંબવાનું ધણું મળે છે. માનસ સરોવરને ભગતાં જુગરાતી ભાષામાં ધણું આજાં પુસ્તકો છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થયે બંદર આવહારદાયક થઈ પડશે. લી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ હવેરી.

પ્રગટ કર્તા—ચીમનલાલ ર. દેસાઈ.

રેલીફેન નં. ૪૪૭૩;

નાં. ૨૦, ટેમ્પરીન્ડ હેન, કોટ—મુંબઈ.





## વીરો કેકો.

એક આશિર્વાદ સમાન અને

અમૃતમાય (પણ) મિષ્ટ અને

દીવ્ય આપનાર-પિણા-તરીકે  
નગજાહેર છે. રોકડેશની પસંદ

કરેલી એક અમૂલ્ય ચીજ છે.

વળી, લહેજતવાર, શક્તી :

આપનાર, તંદુરસ્ત

ખેરાક છે.

નાનુંક અધિપતિ બાળાઓ તેઓ એકદમ ઉમર લાંબક યવાથી એવી-  
મીઠાથી પીડાતા હોય તેને માટે " વીરો કેકો " ખાસ કામનો છે. તેમાં  
દોહીનીન અને " ફાસ્ટીન્યુક્લીનસ " આવે છે, તેથી જે યમ અને યક્  
તેઓને લાગે છે તે દુઃ થાય છે, અને લાલ-સોડીના ઢિંદ્રોમાં વધારો કરે  
છે. " વીરો કેકો " ના લંગેશના નિયમિત વપરાશથી એવીમીઆ નળવાઈ  
અને યાક એકદમ નાશ પામે છે.

મર્જવતી સ્ત્રીઓને પ્રસુતી પહેલાં વીરો કેકો આપવાથી નસીમ  
વખતે અમાધાનને લઈને થતી કેટલીક દુઃખદાયક વિદાલનાઓને " વીરો  
કેકો " દૂર કરે છે. અને તે ખાસ ઉપયોગનો છે. નસીમમાં તેનો ઉપયોગ  
કરવાથી ઉચા પ્રકારનું માવજુ આવે છે અને ઘણા વખત સુધી ચાલુ રહે છે.  
ઘણી જુવાન માતાઓ તે માખજુને રોકી સાથે " વીરો કેકો "  
નો નીચમીવ ઉપયોગ કરે તો તેઓ બહુ જ દુઃખમંદ થશે, અને ઘણી જા-  
લો માટે દુષ્કૃતી સોડીની નજર રહેશે નહિ.

મર્જવતી સ્ત્રીઓમાં " વીરો કેકો " નો ઉપયોગ કરવાથી બહુ  
અનંદદાયક પરિણામ આવે છે.

" વીરો કેકો " ની ખાસ જરૂર, મંદવાક પછી અથવા ઓપરેશન,  
માસિક કે કારિરીક નમંજાઈ પછી નાવવાની કે અધુરા માસેક અદ-  
કાવ પછી, બહુ જ મજાવ છે. મંદ જરૂરિયાતે તે પ્રતીત કરે છે, અને  
મંદવારથી અસકત થયેલાને પાછા હાવવહાર મળાવે છે.

મા, કોઈ કે કોઈના દાંમેશના વપરાશથી કેટલું દુઃખ ન થાય છે, તે  
સખોમાં કદી સમય એમ નથી, પણ સ્વાસ્થિ આરોગ્ય લાવક " વીરો કેકો "  
થી જાળોના સરીરની ખીવવથી તેઓ દરેકને જાનંદ થશે. કમતા બાળકો  
માટે જમવાને વખતે તે ખાસ આપવા લાયક છે. તેઓ બળવાન પુરુષ  
અને સ્ત્રીઓ-લાવ અને તેથી રીતે તેઓના અવરો વિશાસ પામે એવી રીતનું  
" વીરો કેકો " માં મિશ્ર કરવામાં આવ્યું છે.

જનાવનાર

પી વીરો કેકો કુખની

સુધેક.

નમ્રતા તથા માલીટી માટે લખ્યા એકા  
એમ-ક-ટી. એમ. ઠાકોરની કુખની.  
૩૬ નર્મજોર સીર કુખમાં.

ધી એલેમ્બીક કુમીકલ

વકસ કું. લી.

મુખ્ય અને વડોદરા.

વેલ્ટેબલ ટેનોક સીરપ—દેથી  
ગોપચિયામાંથી થાકીય રીતી અનુસાર  
મનાવેલી શક્તિની દવા (૧) પાચન-  
શક્તિ વધારે છે અને યરીરને અછટ  
મવન આપે છે.

(૨) લીવરને ગોઠાવું કામ બન-  
વાને નિયમીત બનાવી યરીરને નિ-  
યમી બનાવે છે.

(૩) અછળ્લીની વ્યાધીનો નાશ કરે  
છે, અને અતમાર્ગને તાઘાત આપે છે.

નોટ:—ગર્ભવતી તેમજ મુલાવડી  
ખીજીને પણ આ દવા આપી સહાય  
છે, તેથી મુલાવડા લાગુ થઈ શકતા  
નથી, ગર્ભર લાગુ થયા દોષ તેા મંદી  
નથી છે. ઈ. ૧૨ બાટલીના રા. ૧-૨-૦  
ગ્રીસેરો ફોસ્ફેટ ઇમ્પાઉન્ડ

સીરપ—( જ્ઞાનવન્તુને શક્તિ આપનારી  
અમુલ્ય દવા ) આલુમના જ્ઞાનવન્તુઓ  
માં અને મગજમાં ગ્રીસેરો ફોસ્ફેટનાં  
તત્વો રહેલાં હોય છે. તેનું પ્રમાણ પડી  
નથી છે, ત્યારે સાધારણ આતેમ્યતા  
બંને શક્તિ નથી વહે છે. અને જ્યાં  
જ્યાં રાજ્યાખંધ દરેકો ઉત્પાદિત થાય  
છે. તેથી યરીરને કુદરતી રીતે મારફક

જોવા તેવાં તત્વોમાંથી બનાવેલી આ  
નિદોષ દવાને ઉપયોગ કરવાથી પડેલી  
ગ્રાટ પુરી પડે છે; જોવાને મંજૂરનો  
રે અંગબળનો ધસારો ભરીય જમ્માતો  
પ્રાય તેમજે અચ્ચક આ દવા વાપરાની.  
દીખત ૧૨ બાટલીના રા. ૧-૧-૦

( મોડી સાદગ. )

( નાની સાદગ. ) ૦-૧૪-૦

બાજી મનાવડો માટે કેટલોગ મંગાવો.

મળવાનું ઠેકાણું—ધી એલેમ્બીક

કેમીકલ વકસ કું. લી.

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

અમેરિકાના જાળમુખ્યા વડુસ્વ  
કેમ દોષ છે ? કુમ્બરિકાઓ સોભા-  
યમાન બનવા શું કરે છે ? અને  
ફરીથી સહાય ઉત્પાદિત બન્યો  
આખી ઇંદગીકેમ ખુશીમાં આવે છે ?

આ બધાંય લાંબી છંદગી મોખે  
તેનું કાંઈ કારણ ? તમે તેમના જેવા  
વાવ તે મમર્ડ નથી ? તમારું બાક  
અને કુમારિકાઓને ચોક્કાવનાં નથી ?

તમે છપો સેદ તેા ક્યોમ્ નથી ?  
વડુસ્વીતા નિયમે બજવા દવામાં  
આકર્ષક અને ચોભાયમાન બનવા તેઓ  
શું વાપરે છે ?

દરેક બલનાં મુખધીલાર પાવર  
સ્વચ્છ અને મુપર રહેવા માટે તરેલ  
તરેલના સાધ, નાજતા બેતા કાળા જ  
મ્મર વાજ બતાવવા મટિનાં વપરાતાં  
ખુશમિલાર દેર જોણેલા પ્રકૃષ્ટિત બ-  
નાવી બજ આવે તેવી નિર્દોષ દવાઓ  
અને કુદરતી રીતે સચવાયલાં ૧૨  
જે બધું વાપરજ તેમાં દોષિવારે  
બંનું કાંઈ કામ નથી.

અમેરિકાનાં કારણાઓ સાદ  
સીધા સંબંધ ધરાવતા એકા  
આડતીઓએ—

મેમર્સ બ્યાર ઠાકાર એન્ડ કો  
૩૨, એપોલો સ્ટ્રીટ, કેલ. મુંબઈ.  
એમાંની કઈ વસ્તુ તમારે જોઈશે ?  
જમ્માજી તેમજ મુટક બાવે એ  
કાઈ લખવે વેર પડેલવી કામગીરી  
આવશે.

આ ગાસિકપત્ર ચાલુ સોમાવાલ મંગળવાસે અમદાવાદ પાંચકુવા ચાર રસ્તા દવા-  
ખાનેલા મોતાના ધી રાજગઢ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે, અને તેના માલિક  
રા. દેવપ્રસાદ ડાયટાલ ફિલ્ડ—અને બાઈ પ્રતીબાલ મલાલ  
માટે સોમાવાલ મંગળવાસે તેલ દેવાલે પ્રમ ૬૫

# શ્રીબોધ.

પુસ્તક ક્રમ અંક : જુન, ૧૯૨૧. [ અંક ૬ ]

## અનુક્રમણિકા.

વિષય.

કેશક.

પાન

૧ સુપરેશન અને સામાજિક રીતો...	૨૧. કેશવમસાદ કેસાધ...	
૨ વધી પડેલી કુમારિકાઓ ...	૩૦. પુતળીબાઈ	૨૨
૩ શુદ્ધિ નિવાસી ...	૨૨. પુનમચંદ કે. શાહ...	
૪ શુદ્ધિવનની સુદરતા ...	૨૩. કેશવમસાદ કેસાધ...	૨૮૫
૫ આરોગ્ય પત્રિકાઓ ...		૨૬૮
૬ પંચામૃત ...	૨૪. મનુજી...	૩૦૨

## શ્રીબોધનો બાળવિભાગ.

૧ નાનો નરેન્દ્ર ...	૨૫. પ્રેમચોખી	૩૫
૨ જીવનતા અને ન્યાયીપણું ...	S. T. B.	૩૬
૩ શરેનથાક અને પાલરી ...	" "	

તંત્રીઓ:—આઈ પુતળીબાઈ કાપ્રાણ.

૨૧. કેશવમસાદ કેસાધ

પી. એ. એલ. એલ. બી.

મંત્રી:— જીવનલાલ અમરેશી મહેતા,

"શ્રી-બોધ" આદિશ:—પીરમસાદ રામ,—જમણાલાલ

(સંપાદક અને પ્રકાશક મેન્ડીને જરૂરિયાત મુજબ)

૧૯૨૧-૨૨-૨૩ (૧૯૨૧-૨૨-૨૩) વિદ્યુત્તરિકા

# કુટલીક અગત્યની માહિતી.

“સ્રી-બોધ”નું સવાળમ રૂ. ૨-૮-૦ છે. પરદેશ માટે રૂ. ૭-૪-૦  
 “સ્રી-બોધ”ના વૃક્ષાંશના અંક તા. ૧૫ મીની અરસામાં અને  
 યાગરુદનો અંક તા. ૧૦ મી યાગરુદના અરસામાં બહાર પડશે.

“સ્રી-બોધ”ની ચાલુ વાર્તા તંત્રી બહેન પુતળી ખાંડી બહે  
 તે પુરી થવા આવી છે. તે પુરી થયા પછી એક હિન્દુ સંસારી સરસ  
 તો સર કરવામાં આવશે. તે એવી તો. દીલપસંદ નીવડશે કે તે  
 માટે વાંચકો “સ્રી-બોધ”ના નવા અંકની રાહ જોઈ રહેશે.

“સ્રી-બોધ”ના ચાલુ વર્ષના નવા ત્રાકક એપ્રિલથી નોંધીએ  
 નિએ. તે પહેલાના અંકો ખલાસ થયા છે.

“સ્રી-બોધ”ના આંદકોને આધી અને પોણી કીંમતે મળતા  
 ફરકોની જાહેર ખજાર અંદરનાં પાનામાં વાંચો, ને તેનો સત્વર લાભ હો.

“સ્રી-બોધ”ના લેખકો પ્રત્યે આ માસિકના લેખકોએ ખાસ  
 નીને સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ઉપયોગી થાય, અને સુદેલાઈથી લખાણનો  
 તાવ તેઓ સમજી જાય તેમ સાદી સરસ ભાષામાં લખવા તરફ ખાસ ધ્યાન  
 માંપવા વિનંતી છે. પારસી, મુસલમાન લેખક બહેનો તથા  
 સાહ્યોને પોતાના તેઓ મોકલવા ખાસ વિનંતી છે. “સ્રી-બોધ”ના  
 ત્રાકકોમાં વધારે પ્રમાણ પારસી બહેનોનું હોવાથી તેમના તેઓ  
 વધારે પ્રિય થવા સંભવ છે.

“સ્રી-બોધ”માંની જાહેર ખજાર પાંચથી દસ હજાર કેળવાયેલા  
 કુટુંબોમાં વંચાય છે, ને તેથી તેના માલીકોને તેનો લાભ જરૂર  
 સારો મળવો જોઈએ. અમારા જાહેર ખજારના શાવ વેધલી મોંઘવારીના  
 પ્રમાણમાં માફકસરનાજ છે. માટે જમને પોતાના ધંધાની જાહેરાત  
 આપવી હોય તેમણે અમને મોકલવી. એક પાનાના એક વર્ષના  
 રૂ. ૭૫, અથવા પાનાના રૂ. ૪૦ રાખ્યા છે. વધારે પુલાસા માટે લખો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા,

મંત્રી-“સ્રીબોધ”; અમદાવાદ.

ક.—મેના તથા આ માહિતીનો અંક જમને નસુના દાખલ  
 ત્રાકક થઈ સવાળમ મોકલશે એવી આશા છે. છતાં ત્રાકક  
 મરજી ન થયે તો તેવો જવાબ તો જરૂર લખશેજ.  
 વૃક્ષાંશના અંકમાં જે સુંદર ચિત્રો બાળક વિભાગની આવશે.

# સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ક્રમ. ૬૫. ]

જુન, ૧૯૨૧.

[ અંક ૬ ઠી.

## ક્ષયરોગ અને સામાજિક રૂઢીચો.

કાંઈક કાળોથી આપણા સમાજમાં એવી રૂઢીચો ચાલુ થઈ બેસી છે, કે તેથી સામાજિક આરોગ્યને ઘણું નુકસાન પડેલું છે. મંસાર સુધારકો જ્યારે તે રૂઢીચો નાબુદ કરવા આગ્રહ કરે છે, ત્યારે એ માથીનપંથીયો. પોતાની વિરુદ્ધતા દર્શાવે છે, પણ તેથી થતાં ઘોર નુકસાન તરફ નજર દોડાવતા નથી. પરંતુ હમણાં એક દાકતર તરફથી "લિદમાં ક્ષયરોગ". એ ન.મ. દાકતરી પુસ્તક નિકળ્યું છે, તેમાં દર્શાવેલા વિચારોથી આપણા સમાજની નજર ઉઘડવી જોઈએ. આ પુસ્તકના લેખક ડૉ. આર્થર લે. કેસ્ટર એમ. ડી. ક્ષયરોગ માટેનાં લિદ સરકારના ખાસ અમલદાર હતા તથા નિઝામ રાજ્યના વૈદક તથા આરોગ્ય ખાતાના મુખ્ય અમલદાર છે. તેઓ તેમના પુસ્તકમાં ઘણીજ સારી ભાષામાં ક્ષયરોગ સંબંધિ માહિતી આપે છે, અને તે શાથી ચાય છે, તથા કેવી રીતે અટકાવી શકાય તે જણાવે છે. આમાં સામાજિક રિવાજો-પડદા તથા ખાળસરનો ક્ષયરોગ સાથે કેવો સંબંધ છે, તે દર્શાવવા એક ખાસ પ્રકરણ લખાયલું છે. લોકલવનની અંદર જે ફેરફાર થાય, તેને અનુસરતા ખોળ સામાજિક ફેરફાર કરવામાં આવે નહિ, તો શું નુકસાન ચાય તે લેખકે લાગણી ભરી રીતે દર્શાવે છે. લોકો નવી જાતના સુધારા-સંસ્કૃતિ તરફ ઉતાવળે વધે, અથવા મોજ શોખ કે પેસાની પાછળ નવા યુગની ઢાળે લાગે, તે વખતે પોતાના જીવનમાં ખોળ ફેરફાર ના કરે, છુની રૂઢીચો ના ખદ્દે, તો અવશ્ય રોગને ભોગ સમજી જાય. કોઈ કહે કે રૂઢીચો-અમુક રૂઢીચો-જુના કાળમાં નુકસાનકારક નહોતી? અલબત્ત તે રૂઢીચો જી જુના કાળમાં પણ મુશ્કિલ હોય, તો તે નુકસાનકારક તો નેટલીજ હોય, પણ તે

વખતની ખીજ રહેણી કરણી જુદી જાતની હોવાથી તે નુકસાનના પ્રતિકાર હોય, એટલે સમાજ તેમાંથી બંધી બંધ. એના જે રિવાજ નવા સંજોગોમાં કેટલું નુકસાન કરે તેના દરેકજણે પુરતો વિચાર કરીને, તેમાં ફેરફાર કરવા બેઠયે. કેટલાએક રિવાજોનું વર્ણન કર્યો પછી ડૉ. લે. કેસ્ટર જણાવે છે કે શ્રીઓ સાથે સંબંધ ધરાવનાર કેટલીએક રીતો, સ્થરોજ સાથે સીધા સંબંધ ધરાવે છે. અને પહેલાં “પડદા”ના રિવાજ તે સચ્ચે છે. આ સંબંધી તેમનું લખાણ વાંચ્યા પછી કોઈ એમ કહે કે, “ના, પડદાનો રિવાજ છો આલ્યા કરે,” તો તેનું બેજુ કાંઈ વિચિત્ર જોવા બેઠયે. ઇંગ્લાંડમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓને સ્થરોજ ઓછા પ્રમાણમાં થાય છે. હિંદમાં તેથી ઉપર છે. જુદી જુદી ઠાંત્રીમાં, હોંડુ કરતાં મુસલમાનમાં તે વધારે પ્રમાણમાં છે. રહેરનો લખેલો આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે, તેથી પૂરી ખાત્રી થાય છે. સુરતથી ચાર માઈલ દૂર, રહેર એક નાનું ગામ છે. તેમાં ધનવાન મુસલમાનોની મુખ્ય વસ્તિ છે. તે જ જગ્યા ઉપર વસેલું છે, તેની સામે આરોગ્યની દૃષ્ટિથી કાંઈજ ફરીયાદ કરવા જરૂર નથી. અહિં સ્થળનું મરણ પ્રમાણ ૨.૫૩ છે. પરંતુ કામવાર અને સિંગવાર તપાસ કરીએ તો તે મુસલમાન મરદોમાં ૨.૧૫ છે અને મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં ૬.૦ છે, પણ હિંદુ મરદોમાં ૧.૦૫ અને હિંદુ સ્ત્રીઓમાં ૧.૩૬ છે. આ સંબંધી ડૉ. લે. કેસ્ટર નીચે પ્રમાણે લીધા કરે છે:—

“આ ગામમાં મુસલમાનો હિંદુઓ કરતાં હંમેશાં સામાજિક દરજ્જા ધરાવે છે, અને હિંદુઓ કરતાં તેઓ ખાધે પીધે સુખી છે; પણ મુસલમાનોમાં પડદાનો રિવાજ સંખ્ત છે, અને હિંદુઓમાં ખીલકુલ નથી. આ રિવાજ વિના મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં સ્થળે લીધે જે જોઈ મરણ પ્રમાણ આવે છે, તેનું ખોલું કારણ આપી શકાય તેમ નથી.”

અલદેશમાં મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં સ્થળનું મરણ પ્રમાણ ૩.૫૦ આવે છે, અને ત્યાંની ખર્મીજ સ્ત્રીઓ, જે પડદો પાળતી નથી, તેમ- નામાં આ મરણ પ્રમાણ ૧.૦૬ નું છે. રજપુતાનામાં હિંદુ સ્ત્રીઓ મુસલમાનો જેવાજ પડદો પાળે છે, ત્યાં સ્થળનું મરણ પ્રમાણ બંને ઠાંત્રીની સ્ત્રીઓમાં સરખુંજ આવે છે. ડૉ. લે. કેસ્ટરે પોતાના પુસ્તકમાં એક અગ્રંથિત હકીમનો મત લેખરૂપે લીધો છે કે “અમારા સંવર્ષમાં સ્થરોજ મરણ પ્રમાણમાં મળતું છે, તેનું કારણ—અમારા પડદાનો

રીવાજ છે. ” વળી પડદો પાળનાર વર્ગના જે દરજ્જાના લોકોમાં સ્વ-રોગ પ્રવર્તે છે તે સખંધી ડોક્ટર જણાવે છે કે:—

“ સાધારણ રીતે કહીએ તો વધારે પૈસાવાળા કે છોકરાં જરીખ વર્ગમાં આ રોગનું પ્રમાણ ખૂબ મોટું નથી. જરીખ લોકો ખુલ્લી હવામાં ફરી રહે છે; તેમને સતત મહેનત કરવી પડે છે, અને તે કારણથી તેમની તબિયત સારી રહે છે. ખૂબ પૈસાવાર લોકોમાં પણ જો કે પડદા વિનાના વર્ગ કરતાં તે રોગનું પ્રમાણ વિશેષ છે ખરું, તોપણ તેઓ ખાનગી વાડી ખગીચામાં કસરત લઇ રહે છે, તથા ઘોડાગાડીમાં જેસી ખુલ્લી હવાવાળી જગ્યાઓમાં જઈ રહે છે, તેથી આ પ્રમાણ કાંઈકે હદમાં છે. પરંતુ સુચરોગના ખરેખરા ભોગરૂ તો મધ્યમ વર્ગના લોકો છે. તેમને આખરની નિશાની ખાતર તેમના પતિ પડદામાં રાખે છે, પણ પૈસાને અભાવે તેમને ખીલ રીતે ખુલ્લી હવાનો લાભ તેઓ આપી શકતા નથી. આવા લાભ મળે તોજ, પડદો પાળ્યા છતાંયે, તબિયત કાંઈક સ્વચ્છાય. પણ તે વિના તેઓ સુચરોગના ભોગ ખને છે. ”

જો ખીલ રીતે લીધે સુચરોગ વધારે યાવ છે, તે “ખાળસર” છે. આ કુરિવાજ મુસલમાનો કરતાં હિંદુઓમાં વધારે ફેલાયેલો છે. આ સખંધી લે. ડેસ્ટર જે લખ્યું છે તે આપ્રુએ વાંચવા લાયક છે. આ ખાખતો વિષે તેમણે ખુબજ સંયમથી અને સંભાળથી લખ્યું છે. તોપણ તેમાંથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે તે વિષયનો અભ્યાસ તેમણે ઘણાજ કર્યો છે. “વૃદ્ધ અને મોટી વયના વિધુરોનાં, નાની ખાળાઓ, સાચેનાં લગ્નનાં પરિણામ”, ખુબજ ભયંકર આવે છે. સંસાર સુધારા પરિષદમાં આવા લગ્નો તરફ ઘણા તિરસ્કાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. અને તે વિરોધ માટે આ પુસ્તકમાં ઘણીજ અસરકારક દલીલો આપેલી છે. ડૉ. લે. ડેસ્ટર આ વિષયમાં છેક છેલ્લે પાટલે લેસતા નથી, પણ ખુબજ મધ્યમસરની સચવાણી કરે છે, તેઓ કહે છે કે “પશ્ચિમમાં કન્યાઓનાં લગ્નને માટે અઢાર વર્ષની ઉંમર નાનામાં નાની ગણાય છે, તેના કરતાં ભલે અહીં બે વર્ષનો ફેર રાખો, અને કન્યાઓના લગ્નને માટે, સાળ વર્ષની હદ કરાવો. જેમ થશે તો હિંદની સ્ત્રીઓ માટે, તથા તેમની પ્રજા માટે, તેનો પરિણામ ખુબજ સુંદર આવશે. પણ આને ખરેખર આપણે શું જોઈએ છીએ? જ્યાં લગ્નવય મધ્ય છે, જેમ કહેવાય છે, તે પ્રદેશોમાં પણ સાદ વર્ષની

અને તેમાં પણ મોટા ભાગે તો તેર કે બાર વર્ષની વયની અંદર કન્યાઓનાં લગ્ન થઈ જાય છે.”

આ પ્રકરણ સખંધી પોતાનું વિવેચન કરીને અતોડો લેક્ટર બહુજ બાર મૂકાને જણાવે છે કે પડદા અને બાળલગ્ન જેવા સામાજિક રિવાજો અને કાયદો વચ્ચે સખંધ ઘણાં જ ગાંઠાં છે, અને ઘણો વિચારવા લાયક છે. તેઓ છેવટે ઉમરે છે કે—

“ કાયનાં કારણો સખંધી તપાસ કરતાં આ વિષયો તરફ મારે લક્ષ દોરાયું, અને તે સખંધી વિચાર કરતાં, તેનાં પરિણામો આરોગ્યની નજરે મને અતિ ગંભીર લાગ્યાં. મને લાગે છે કે આ કાયદું પ્રમાણે તે કુદરતના નિયમો ભાંગવામાં, માણસ ન ગંભીર ભૂલ કરે છે. તે ખતાવી આપનાર બચાવિતું છે.”

નવું કુરિવાજો ઉપર આ પ્રમાણે કાયનો સખંધ છે. આ રિવાજો તરફ સંસાર સુધારા પરિષદે ધ્યાન આપ્યું તો છે, પણ લોકોનું ક્યાં તો તરફ જોધયે તેવું દોરાયું નથી. પડદા, બાળલગ્ન, અને મોટી ઉમરના પુરુષ સાથે બાળાઓનાં લગ્ન, આ ત્રણેનાં નુકશાન અનેક છે. પડદાનો રિવાજ કેટલેક અંશે કાઢીઆવાડમાં, તેમજ સુસલમાનોમાં છે. સુસલમાન બાઇઓએ કાયદોના આંકડાઓ ઉપરથી શીખામણ લઈ તે રિવાજ દૂર કરી નાખે જોધયે. તેમજ કાઢીયાવાડમાં પૂણે તે સખંધી હિલચાલ શરૂ કરવી જોધયે. બાળલગ્ન તો હજી સુધી આવે છે તે જોધને દરેક સમજી માણસનું લોકી ઉઠેજવું જોધયે. પ્રજાના આગેવાનોએ આ બાળતમાં હવે નિમ્ન કરીને વેદમાં કરાવેલી સોળ વર્ષની વય કરતાં નાની બાળાનાં લગ્ન થઈ શકે, નહિ એમ ગોઠવણ કરવી જોધયે. વડોદરા રાજ્યમાં તેર વર્ષથી નાની બાળાનાં લગ્ન ના કરવા એમ કાયદો છે, તેનો અમલ ખરોખર થતો નથી. તે કાયદો સખત કરવો જોધયે અને ઉમર સોળ વર્ષની કરાવવી જોધયે અને હવે નવી પારાસમામાં પણ આવો કાયદો પસાર થવો જોધયે. આપણી પ્રજા નિર્જાન અને નિસ્તેજ સતી જાય છે. તેથી આ વિષય તરફ દરેક સતનું ધ્યાન આપી, હરકોઈ પ્રકારે તે રિવાજ દૂર કરવો જોધયે. મોટી ઉમરના પુરુષો પણ અમુક વર્ષ કરતાં નાની કન્યા સાથે લગ્ન કરી ના શકે. તેવો કાયદો થવો જોધયે. વયમાં અંતર વિશેષ હોય તે સીધું શરીર ક્ષીણ થઈ, તેને કાય થવાનો પાકો સંભવ રહે છે. પણ હાલમાં તો પરિસ્થિતિ એવી છે કે કન્યાઓ તેર



સાદની વયમાં બધીજ પરણી જાય; અને કોઈ માણસ વિધુર થાય અને તેને લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થાય તો મોટી કન્યા મળેજ નહિ. આ બાબતમાં જો વિધવા લગ્નનો રિવાજ હોય તો વિધુરો ઘણું ખર્ચ મોટી હમરની વિધવાઓ સાથેજ લગ્ન કરે. આ કારણથી પણ વિધવાવિવાહનો વિચાર થવો જોઈએ. જો તે થાય, તો પણ સ્ત્રીઓના આરોગ્ય ખાતર, તેમની ભવિષ્યની સાક્ષાદની તદુરસ્તિ ખાતર, અને સંમસ્ત મજાના કલ્યાણ ખાતર કન્યાઓના લગ્નની વય સોળ વર્ષની કરવીજ જોઈએ. આ કોઈ માન્યતાની બાબત નથી. ખાલી પશ્ચિમના અનુકરણની વાત નથી. પણ કુદરતી નિયમની વાત છે. અને તેને ટેકા આપનારા પુરાવા પેણુ હિંદુ શાસ્ત્રોમાં છે. વેદમાં સોળ વર્ષની વય ઠરાવેલી છે. પુરાણોમાં મોટી વયે સ્વયંવરથી કન્યાઓ પરણ્યાના દાખલાઓ છે. છે. અને સાથી વિશેષ તો અત્યારે અપણી બુદ્ધિ શું કહે છે તે વિચારો. કેવળ રૂઢી ચાલે છે મોટેજ ચાલુ ના રાખો. તે રૂઢીથી લાભ નથી, નુકસાન છે. મોટે સોળ વર્ષની પહેલાં કન્યાનાં લગ્ન નાજ કરવા જોઈએ એવો નિર્ણય દરેક જગે કરવોજ જોઈએ.

દેશપ્રસાદ.

## “વધી પડેલી” કુમારીકાઓ

[ ચાલુ વાર્તા. ]

લેખનાર:—પ્રતીબાબા.

પ્રકરણ પર મું:

નેતરતા પચાસ ફરકા.

માધના મંદવાહની, મરણી, વગેરે ખખરો માધવે મંગલને લખી હતી અને હવે જતે મળી વધુ વાતો કહેવા તે એક દહાડે મેહમ ગયો મંગળા એકલી તેને મળી, અને માધવે આખમાં આંસુ લાવી માધનાં દુઃખોની વાતો કીધી અને તેની પૈસાદાર બાળા હપર કીટકાર નાખતો ગયો. “બધું દુઃખ એને છે તે પૈસાનું છે. લાડનું છે, આવડું પાડા નેનું હિલે તો હાંકે કેમ નહિ? આખો દુઃખ સાહેબનાઈ”

ખાંચે તો ઠાં નહિ રેતીનાં કુંખારો ને રમેટીએમ થાય? “અને તો કાટંડીઝીઝ થયું છે હું તો હવે મરીજ જવાની” એમ જુમાટા મારતી હતી અને બિચારો વૈકુંઠ એની માવજત જતન કરતો. પાતાને બાંધી થઈ તેની દરકાર પણ ન કરી પણ ખરે તો એનું હાટું નખણું હતું. તેવામાં એટલા ઉંચા કુંગર હપર જવું નહિ જોઈતું હતું. “જેરી બાવીને કહે ! જેરી તો એવી જોઈએ કે ધણીને વાસ્તે જ્યાં જવું પડે ત્યાં જાય, સાવિત્રી સમરાજની પૂઠે પૂઠે પણ ચાલી ગઈ હતી. સુવાં તમારા આજનાં સુધરેલાં જેરાં ! હજી આગળનાં લોકાં કે લખી વાંચી નહિં જાણે પણ મહેનત મસાજત કરી શરીરને તો હલકું રાખે.”

“ભાઈ માધવ, એ તો તમારી બૂલજ છે હો. આપણું દાંડીનાં વખતમાં ડોઝા બધરાં નહિ હતાં ? એ તો બધા જન્મનામાં દોષ, પેસા વંધા એટલે બેસી રહેવું ને ખાવું એ તો અજાનતાનાં વખતમાં વધારે જ હતું આજે તો કેટલાંક કસરતના કાયદા સમજે છે.” મંગળાએ થીમેથી સહાદત આપી.

“તે હશે પણ આ સીનું તો પાડાં જેવું દિલ અને જરા જરામાં કંટ બેસી જાય અને હોસ્ટીરીઆ થઈ આવે. અને તો એવો ગુસ્સો આવેલો કે એકઠાં થયલાં લોકનાં દેખતાં તેજ વખતે મારી પતલી નેતરના એક પચાસ ફટકા સડાસડ લગાવત, પણ બાઇને ખાતર ચૂપ રહ્યો અને હવે લોક આગળ બોલે છે કે નખણાઇમાં ‘રીસુવ’ કરીને બાઇને મારી નાખ્યો. પણ બાઇને ઠોણ પગવી પગવીને આવી હાલ વર્ગા લગ્યું તે કંઈ બોલી ? મને બાઇએ ઘણાં વાતો કહી, એના મીઠા અને મગફરીની, પણ રજે કલ્પો થાય, રજે એની પ્રકૃતિ બજે એમ કરી કરી બધું ખમી જતો બિચારો.”

આ વાત આજે છે તેટલામાં રાધા દાખલ થઈ. માધવે ઉઠી નમન કર્યું, રાધાએ દિલસોજી જણાવી હાથ આપ્યો, અને બેઠી, તેટલામાં માધવ બોલ્યો, “તમે તો બધી વાતો જાણો છો, જુઓને આ કમળ-એમાં મારી બાંધી મારાપર. બાઇને મારી નાખવાનું આજ મૂકે છે. અરે એને તો ખચિત એક મજની સુંદર રૂપાની સુઠવાળી નેતર-બાઇને સડાસડ સડાસડ સુડી કાઢવી જોઈએ. મારા બાઇએ નહિ મારી : રૂંધી તે ઘણી જોડકા માથે ચડી, છોડીને મારવાથી ઘણી સારી રેખવાય છે. કેમ મીસ રાધા બોલતાં નથી ?”

“હું ધારું છું કે તમે છેક હટ કુદાવી જાવો છો.” રાધા હતી.

“અરે પણ તમે બધી વાત સાંભળી નેથી કે જો મેં હવડાંજ મંજળા બેનને કહી,” અને પછી માધવે પોતાની બાબોની બધી વાત રાધાને કહી, જે સાંભળી તે બોલી, “હા ખરું છે કે કેટલાંક બેરને એવી કોઈ સખત શિક્ષા બોધાય છે. પણ લોક શું ધારે તે વિચારવું બોધાયે.”

“અરે લોક? તમે લોકની બીક રાખો છો કે? લોક તો તમારે વાસ્તે ઘણું બોલે છે—” માધવે અર્જુના કીધી.

“વાર ત્યારે તમે મારજો.” “રાધા બોલી,” મંજળા અને હું કોર્ટમાં આવી તમો તરફથી જીજ્ઞાસી આપીશું, ખસને!”

“આ હા! શું આ સૌ છે! ખરું એક રત્ન છે, મંજળા ખરું કહું છું કે આવી સૌને પ્યાર મેળવવા માટે હું બે મેર ચઢવો પડે તો ચહું.”

માધવથી ઉતાવળમાં આવું બોલી દેવાયું પણ મોટેથી શબ્દો પડતાંજ તેણે જીભ કરડી. રાધા રાતી રાતી થઈ ગઈ, અને મંજળા ગભરાઈ ગઈ, પણ માધવે બોલવું આવું રાખ્યું. “એ પોતે જાણે છે કે હું જ કહું છું તે સત્ય છે પણ માનતી નથી, ત્યારે હવે કઈ શું? હવે આ ચાલ્યો સાહેબજ. હવે તો હું વાંકમાં આવ્યો એટલે તો એ મારી સાથે બોલશેજ નહિ, અરે મંજળા જરા તો દયા કરજો, અને મારી તરફથી સમજાવજો.”

અને એમ બોલતાં ઉભો થયો અને સાધારણ રીતે જરા હાથ મેળવી ચાલતો થયો. ખન્ને સૌએ એકમેકથી દૂર ઉભેલી હતી તેમ જીભી રહી. પંછી મંજલા જરા હતી અને બોલી “માધવ ઘણું બેઅકલ છે.”

રાધાએ એક જુરસીને અટલી, આંખ નીચીજ રાખી સવાલ કીધો “તમે ધારો છો કે બોલે છે તેમ પોતાની બાબોને નેતરની સોટી મારે?”

“હું એવો સવાલ પણ કેમ પૂછે છે રાધા?”

“મજાક પડે એમ કરે તો, અને હું તો એને માટે ‘હંચું’ મત ધરાવું,” અને એમ બોલી હતીને ચાલી ગઈ. જાણે એમ કહેતી હોય કે જે માણસ એટલી હદ સુધી કુન્ધાનો ડર નહિ રાખે તે સતત મારોજ.

“તમે ક્યાં રહો છો મી. ત્રિવેદી ? હું ધાકેછ કે મેં તમારા નામનું પાટયું હથુજ રોક ઉપરનાં એક મોટાં બીલ્ડીંગમાં જ્યાં અમારાં કાંઈ મિત્રો રહે છે ત્યાં બેસું. હું તેમને મળવા મી. મહેતા સાથે મયલી ત્યારે ત્યાં મેં તમારું નામ જોયું અને પછી મંગલા બેનને પૂછ્યું ત્યારે જણાયું કે તમેજ ત્યાં રહો છો.”

“હા, રહું છું, ખાપડો એકલો ઝુરતો કુંવારો, હવે કાંઈ દહાડે તે તરફ મી. મહેતા સાથે આવે તો જરા મુજ મરીખની પણ ખબર લેજો ને !”

માણેક ફક્ત હસી અને જલ્દે કંઈ બીજું બોલવું તો એકજ કરી પૂછ્યું, “તમે તો દેવલાલી ગયા હતાને ?”

“હા,” માધવે કહ્યું અને દેવલાલીને લગતી વાતો કરવા લાગ્યો. પણ માણેકનું ધ્યાન બીજી જમ હોય એવું લાગ્યું, તેણે પોતાની એક સખી જે પાસે બેઠેલી હતી તેની સાથે હલ્લુસે વાત કરવા માંડી તેથી માધવ પોતાની પિત્રાઈ બેન આજળ ગયો અને પૂછ્યું, “રાધા ત્યારે આવશે વાઈ ?”

“રાધા તો છેક જમવાને વખતે આવશે. તમે જમવા રહો અને બજીને સીધારો.”

“ઓ ! તે તો ઘણું સારું, ત્યારે હું જરા દરિયા તરફ ફરવા બહાર છું,” અને એમ કહી ઉઠીને ચાલતો ગયો.

ચોડો વખત દરિયા ઉપર ફર્યો પછી સ્ટેશન તરફ ગયો કે કદાચ રાધાની મૂલદાન થાય, તેટલાં તેને માણેક એકલોજ સ્ટેશન ઉપર જતી મળી. માધવ તેની આજળ ગયો અને પૂછ્યું, “મિસ્ટીસ મહેતા, તમે એકલાંજ છો, અહીં ગીરદી ઘણી છે, તમને ટીકાટ લાવી આપું ?”

“ના ટીકાટ તો છે મારી પાસે, અને એકલો ફરવાની મને ટેવ છે, પણ મારી ટ્રેનને હજી વાર છે.”

એવામાં સામા પ્લાટફોર્મ ઉપર ટ્રેન આવી અને માધવે સારી પેઠે નજર ફેરવી રાધાને શોધી, પણ તે જણાઈ નહિ, એટલે મિસ્ટીસ સાથે પાછો પાતમાઈ રોકાયો. તે છોડી છેક ધીમે અવાજે

હતી અને માથું નીચુંજ રાખતી હતી, તેથી માધવ પણ વાઠો બજીને સાંભળતો હતો, વજી સ્ટેશનની ગડબડને લીધે પણ છેક પાસે આવી લઈ તેઓ વાત કરતાં હતાં તેટલામાં રાધા પસાર થઈ ગઈ !

તેણે તેમને જોયાં અને જરા બળી ખરી, “કંઈ ઘણીજ રસ ભરી વાતો ચાલે છે.” તેને લાગ્યું.

વાત રસ ભરી હતી ખરી, કેમજે સાધને લગતી હતી. એક પુરુષ જ્યારે ખ્યારમાં લીન થયેલા હોય છે ત્યારે તેની પ્રિયાની વાતો, ને મુખપડેલી સંભળવાની મળે તે મુખ તેને બહાલું લાગે છે. વિવેનાં એક સંસ્કરણન વિષે વાંત કરતાં માણેક બોલી હતી કે “મને મિત્ર રણજીતે ચિત્રકળા શીખવવા માંડી હતી. તે ઉપરથી માધવે તેને સવાલ પર સવાલો પુછવા માંડયા અને માણેકે સાધાની કેટલોક વાતો કહી.

“હું પરણ્યા પછી સાધા મારાથી ખીસ્તી થઈ ગઈ છે.” તે બોલી.

“હં એમ કે? એના વિચાર પ્રમાણે તમારે પરણવુંજ નહિં બેઠું હતું કેમ? હવે બેઠોએ પોતે પરણે છે કે નહિં?” માધવે સંકા દેખાડી.

“હું તો નહિં ખાસ્તી કે પરણે.”

“અરે અફસોસ! ત્યારે તો હું ખરો કમનશીબ!” માધવે બોલી દીધું.

માણેકે અજબ સમ તેના તરફ બેઠું, જાણે પૂછતો હોય કે “તું તમે એને પરણવા માંગે છે?”

“તમે અજબ થાવો છો કે હું આમ કેમ બોલું છું, પણ મિત્રીશ મહેતા હું એ યુવતીને પરણું તોજ માફ જીવન સારુંક થાય એવું મને તો લાગે છે.”

માણેકે હસી, “હું તમને કહેલું છું છું પણ મને તો નથી લાગતું કે સાધા પોતાના વિચાર ફેરવે” તે બોલી અને પછી માધવને પૂછવે બીજી કંઈક વાતો સાધા વિષે કરી, પોતાની દેન આવે તે છુટી પડી અને માધવ પાછો પોતાની પિત્રાઇને ઘેર જમવા ગયો અને સાધાને મળ્યો. સાધા બોલીજ નહિં કે તેણે તેને મિત્રીશ મહેતા સાથે વાતમાં લીન થયેલા બોલ્યા હતા. પણ તે જરા ઠસ્કામાંજ રહી, માધવને કંઈ પણ ઉત્તેજન આપ્યું નહિં.

માણેકને ફરી જ્યારે માધવ મળ્યો. —ઉપલાં ચિત્રોનાં પ્રદર્શનમાં ન પાયાં તેઓ મળ્ય, —ત્યારે તેણે માણેકને એ સાંજની વાત કહી. “તમને છોડીને હું પાછો મંજલા બેનને ઘેર ગયો અને ત્યાં મને સાધા મળી ગઈ. એ દેનમાંથી ઉતરી શ્રાવણ ટોળામાં લેજાઈ ગઈ હશે તે આપણે તો બેયલીએ નહિં. પણ મારા તરફ જરા ખાંજવા.

ચલી લાગી. બરાબર બોલીજ નહિ. મને લાગે છે કે મેં મારા છેલ્લા કાળમાં કંઈ મરકરીયા કીધેલી તે એને ગમેલી નહિ.”

“ નહિજ ગમે વળી, જે છી પરજીવાની સામે આવા સખત વિચારો ધરાવે તે વળી મરકરીયા ખમે ? તમે નકામા આશાવંત થાવો છો એવું મને તો લાગે છે.”

આવી અંગત વાતો કરતાં આ બે, માણેક અને માધવ એક સોફા ઉપર બેઠા હતાં અને હલ્લુસે બોલતાં હતાં, તેટલામાં મહેતા તે આરડામાં દાખલ થયો, તેમને જોઈ તેના ચહેરો લાલ થઈ ગયો, પણ તે જાણે ચિત્રો જોવામાં કેવાકે લીન થયો હોય તેમ ક્યો કીધો, માધવ છઠીને ચાલી ગયો, માણેક બીજા આરડામાં દેટલાંક આજખાણવાળા આગળ ગઈ, તે તેણે જોયું.

વળી વરવહુ વચ્ચે મીનાકિસો ચમકો હતાં, શંનીવારને દિવસે માણેકને ઘેર પહોંચતાં મોડું થયું તે ઉપરથી મહેતા રિસાયો હતો. માણેકે મોડું ગઢાવી એકલી કરવા માંડ્યું હતું અને તેથી મહેતાને ખુબ રિસ ચઢી હતી, ઘડીમાં તેને લાગતું કે જાણે માણેકને મારી નાખી પોતે મરી જાય તેમાં આ રીતે એકલી પ્રદર્શનમાં જઈ માધવ સાથે વાતે બેઠેલી જોતાં તો તે દિવાનોજ થઈ ગયો હતો.

માણેકે જોયું કે આજ વરને છેક ખીજવવા જવું થયું છે માટે હવે ટાટો પાડવો જોઈએ. કરી સુના શીરીનને સાથે લઈ તે તેની આગળ ગઈ. “ તમે ક્યારે આવ્યા ? એકીમધી સીધા આવ્યા હશે, ” સાથે થયું, હવે આપણ સાથેજ ઘેર જઈયું, ” તે બોલી, અને મહેતા જવાબ દે તેટલાં સુના શીરીને ટોળ ટપ્પા એટલા કીધા કે તેને કસીને જવાબો આપવાજ પડયા, પછી બધાં સાથે રીફ્રેશમેન્ટ લેવાં ગયા, અને ત્યાંથી છુટા પડી પોતપોતાને ઘેર ગયાં, ઘેર જતાં મહેતાએ માણેકને પૂછ્યું “ એ માધવ શું એક જોસભરી વાતો કરતો હતો ? ”

માણેકે રહી દીધું-અને પોતાના હંમેશના ખુશમીજનમાં માધવની મરકરીયા કીધી, મહેતાના મનનું સમાધાન થયું અને ઘેર ગયા તેટલામાં તો તે પોતાની જાતને કપકો આપવા લાગ્યો કે હું બી સુખ છું, બહારના દેખાવથી બહુ છું અને નકામા રાઈ લઈ જઈ છું તો પણ તેજે માણેકને વારી કે એ માધવ સાથે તું મિત્રાચારી ના રાખે, એ માણસ સારો નથી, માણેકે કહ્યું કે હું ખાસ મિત્રાચારી તો નથી રાખતી, પણ તેમ હું તેના તરફ તોછડાઈથી વર્તી શકતી નથી, કેમકે

તે મંગલના પિત્રાઈ છે અને એમને એને વિષે આરો વિચાર તમને મોરા પર વિશ્વાસ નથી એ દિલગીરીની વાત છે, જાણે હું હલકી-સી હોઉં તેમ મારી આખરની સલાખ તમે રાખવા જાવો છો ત્યારે મને ગુસ્સો આવે છે.”

માણેકની આ હમિયની તકરાર હતી અને મહેતા તે જાણતો હતો તે છતાં તેના અદેખા સ્વભાવને લીધેજ તે દુઃખી થતો અને કરતો. માણેકનો દોષ એ હતો કે તે પોતાના મનને રોકવા કે તનને ઠંડાવા કંઈ પણ જાતનું કામ માથે રાખતી નહિ હતી. તે સદા પરવાડતી હતી અને પરવાડતાં ફક્ત વાતો કરવા, ટાંકણાં કરવા, દોષની વચ્ચે ફરે છે અને ખારકી નિંદા કે કુલલીમાજ મન રોકે છે. જો તે માતા થઇ હોત તો છોકરાની વનવાડમો રોકાત, તેમ નહિ તો તેણે કોઇ પણ જાહેર કામમાં ભાગ લેવો એમતો હતો. મહેતા જો અરે દેશબંધુ હોત તો તે પોતાની બાજની મદદથી કંઈ જાહેર સેવાનાં કામમાં જોડાત, અને દેશનું કલ્યાણ થાય એવાં કામમાં રોકાત. પણ આજના આપણા દેશબંધુ ફક્ત લાંબા વાંના, બાપણો અને લખાણો કરે છે તોફાને સુધારવાનાં, તેમની ગુચકેલીજાને ટાળવાનાં, વગેરે કાર્યો તો ખિસ્તી મીથનરી કે સેલવેશન આર્મીવાળા કરે છે; દેશમક્તો તો જીમ્સો દલાવી હાડકાં બાજે છે.

### પ્રકરણ ૫૪ મું.

#### ખાદીનો કુરતો.

હજારથી ઓળ્યા પછી મહેતાએ નાનં કાઓપરેશન વાંળી પાટીના અનેક પેટકામ મુજબવા માંડ્યા હતા. જાણે એ પાટીનો જેમણે કાપ મહેતા થઇ પડ્યો, અને કંઈ નહિ તો પોતાના ચાંદોના ટેકામાં તેને પશ્ચિમાત્ય પોશાક અને આચાર વિચાર તજવા પડ્યો કેમજ તેની ઉપર વણી ગમથી કુમલા થવા લાગ્યા કે તે જોલે છે તેવું કરતો નથી. અને એક સોજી જ્યારે તે એક મોટી ‘કક’ આંગળ બાપણ કરવા રોકાયો હતો ત્યારે ઠટલાકોએ તેના ઘરમાં જઈ તેના ચાકરોના હેખતા તેની ખુટી કબાટ વગેરેમાંથી તેના ઇચ્છિત કેપડાં એવી કાદીને બાળી સુધ્યાં,

જ્યારે તેને ખબર પડી કે કોણે તેનાં કપડાં ખાઈમાં હતાં ત્યારે તેની પૂછવાની પણ હિંમત ચાલી નહિ, કેમકે તે એવા હતા કે જમનાં પૂછડાં પકડી તે ચાલતો હતો. માટે મુને મોટે એ નુકશાન સહન કરી ગયો અને પછી ચોડો ચોડો કરી દેશી પોશાકમાં સજ થતો ગયો તે એટલે સુધી કે આખર “જુટ ઇસ્ટાકરા” તણ તેણે દેશી જોડા પહેર્યા અને ખાદીનો કુરતો અને ખાદીનોજ અંજરખો પહેર્યો. માણે કદી આ ખમાયું નહિ, પણ જાહેરમાં અણખો ખતાવી ચકા નહિ. તેણે તેની સાથે ફરવા જવાનું તબયું અને ઘણીખરી સુના શીરીન સાથે યા નવરોજ સાથે ફરવા માંડ્યું. તેમજ વળી મહેરખાઇને વચ્ચે નાંખી તેણે પોતાની બેના સાથે દોસ્તી કીધી અને પછી કેટલીક સંજ પોતાને ઘેર ન જતાં બેનાને ઘેર રહેવા માંડ્યું, જ્યાં મહેતા ઘણાં ખોજવાયો.

શીરીન નાન કોઓપરેશન પક્ષમાં એક અતિ ઇતસાહી વ્યક્તિ થઈ પડી હતી. તેણે ખાદીની સાડી પહેરવા માંડી હતી અને ઘરમાં ફેટીઆ લાવી સુતર કાઢતી હતી. નવજરોજ બે વણ મડીના ખજાર-ગામ ગયો હતા તેટલાં તેને ઘણી ખૂટ મળી હતી, અને નવજરોજ ઘરમાં આવ્યા પછી ઘરમાં કંઈ આ ચર થયા હતા. શીરીન જુદી રહી પોતાનો નિર્વોહ પોતે કરી લેવાની ધાક આપતી હતી, નવરોજ તેને પોતાના કાજમાં રાખવા ચકાતો હતા પરો, પણ તેને મુખ્યમાં કંઈ આકર્ષી નહિ મળતી હોવાથી તેણે પેશાવર બહુ કંઈ કામ સોપી કાઢ્યું હતું અને ત્યાં જવાની તૈયારીમાં હતા.

માણેકની જે એક સુરેઝીઅન સખી મીલેડેડ હતી તેની આમળ તે પોતાનાં મનની સંધી વાતો કહેવી મહેતા સાથે વ્યક્તિ હોવા કંઈ આ પછી તો તેણે રડીને પોતાની સખીને કહ્યું હતું કે “હવે મને એ મા-લુસ સાથે વસતું જીવન જવું લાગે છે, અને હવે તો હું કોઈની રીતે બેનાથી ખૂટી થવા માયું છું. એ ખાસખર ખેટા ચક લઈ જાય છે તો હું હવે તે પરાજ પાડી આપું, અને એને જાળવા પેલા માધવને જ-જાન આપું કે જ્યાં એ મને લેવાક આપે.”

આવા વિચારોથી માણેકે માધવ સાથે જરા પરિચય વધાર્યો. તેને એકલો તબયલી. જ્યાં જ્યાં તે દશને ખાવર તેની આજળ જતો અને તેને ફરવા લઈ જવાની માગણી કરતો, તે માણેક તરવ તૈયાર થઈ.



જતી, અને હવે વરના ધાઠની કે તેના પ્યારની તેને કંઈ પરવા નહિ હતી માટે તે છૂટથી જાહેર જગ્યાઓમાં માધવ સાથે ફરવા લાગી, અને માધવે રાધા વિષેની યાતનાની હમેદા તેને કહેલી હોવાથી ખન્ને વચ્ચે વાત તેની ને તેની ચલી.

તેમને સાથે ફરતાં અને વાતો કરતાં બેઠાં ચર્ચા ચાલી અને રાધાને એ યાતના ખજર પડી, અને તેને ઘણું દુઃખ લાગ્યું. માધવ મને પરણવા માંગે છે અને બીજીની સંજતમાં એટલો ફરે છે કે તેના વરને શક જાય, તો હવે મારે તેના પર વિશ્વાસ કેવો રાખવો એમ વિચારતી એકવાર તે મીલડોડને મળવા ગઈ, અને તેને યાતનાની સાથે ફરવા લાઈ ગઈ. મુબબકી રેવાસ જઈ પાછી આવતી એક બોટ ઉપર બન્ને ચઢ્યાં અને ડીક્કટ લાઈ તુટક ઉપર બેઠા અને સમુદ્ર લીલા નિકાળતાં વાતો કરવા લાગ્યાં. રાધાએ મીલડોડને માલુક વિષે ઘણીક પરપૂછ કરી લીધી અને તેમાં મીલડોડે રાધાને માલુકના કેટલાક વિચારો કહ્યા. “એ બોલે છે કે હું તો હવે એ વરથી કંટાળી ગઈ છું અને છૂટી થવા માંત્રું છું અને મી. ત્રીવેડીને વધુ ને વધુ ઉત્તેજન આપે છે અને કહે છે કે તેની સંજતમાં મારો વર મને બેચે તોળે મને તલાક આપશે.”

રાધાને લાગ્યું કે માધવ માલુકને કુસલાવવા માંગ્યો છે, અને મને જ કહે છે તે સંધુ બોલું છે. જો હું હવે એના પર વિશ્વાસ રાખું તો તેમાં મરીજ મુખી, અને કરાવ કીધે કે હવે માધવનો વિચાર જ મનમાંથી કાઢી નાંખી હું પાછી મારે કામે વળગી જાઉં.”

ઘેર જઈ તે રાત્રે રાધાએ ખંડાળે જવાની તૈયારીઓ કીધી, કેને જે વિવાલયમાં રજ પડી હતી; અને ખન્ને સ્થાપકો હવાફરને માટે જવાનો વખત આવ્યો હતો. તૈયારી કરતાં રાધાએ માધવના બધા કાનજ કાડીને બાળી નાખ્યા અને કરાવ કીધો કે હવે કહી એ માણસ બેડે પરણવાનો ખ્યાલ પણ કરવો નહિ.

અકરણ પપ મું.

નવરોહની અદક.

માલુકે યાતના વરને હવવાને મડિલી બાળનો હોજ રાધા થઈ પડી તેની તેને કે માધવને ખજર નહિ હતી, પણ નવરોહ; જેનો માલુક

મર્યેના ઘણા વર્ષના ખ્યાર હવડાં તાજે યથો હતો, તે આ ભેધ ઘણો બળવા લાગ્યો. એકવાર મિસીસ તાડીવાળા નામે એક મિત્રને ઘેર આ-  
લેક સાથ મેળાપ થયો ત્યારે તેણે તેને અતિ આલજથી કહ્યું કે “ઘણા  
દહાડાથી તમે મારે ઘેર આવ્યાં નથી, માટે જો પરમ દહાડે સાંજે  
આવો તો અમે બધાં ઘણા ખુશી થઈએ અને સાથે આ લઈએ.” મા-  
લેકે કહ્યું કે “હા હું પણ ઘણા દિવસથી સુના શીરીનને મળી નથી  
માટે મારો જીવ ભરાઈ રહ્યો છે, હું અચિત્ત આવીશ.”

પણ જ્યારે નવરોજે ઘેર જઈ પોતાની મા બેનો આગળ આ-  
વાત કહી ત્યારે તેને ન ધારેલો જવાબ મળ્યો. મહેરબાઈએ કહ્યું કે  
“એ રોડ વટલેલીને ઠાકું આપવામાં આપણે ઘણીજ ભૂલ કીધી, એ  
જાતે હલકીજ છે અને હવે એક હીંદુને પરણી બીજા સાથ ફરે છે,  
પેલા ઠાકું ત્રીવેલી કરીને છે તેની સાથ હદખહાર છૂટ લિયે છે, અને  
શીરીન જેણે મહેતાથી માલેકની ઘણી વાતો સાંભળી હતી, તે તો  
માલેક ઉપર છેક ફીટકાર નાખવા લાગી અને ત્રણેમી સાફ ના પાડી  
કે. અમે કંઈ એ સોને જમારે ઘેર તેડીએ નહિ” કે. એની સાથે આ  
પીવા બેસીએ નહિ. નવરોજે જે સ્વભાવે પાછો હતો તે ઘણું ચીકીર-  
ડાઈ ગયો અને માતા બેનોને કહ્યું કે “ઘર માફ છે તમારે નહિ પાછવે  
તો તમે બહાર જાઓ, પણ મેં તો તેડું કીધું એટલે માલેક ઘરમાં  
આવવાની, અને હુંજ તેનો આદરગતકાર કરીશ.”

ઠરાવેલે વખતે માલેક દાદર ઉપર ચઢી કે નવરોજ તેને લેવા  
સામે દોડયો. અને હાથ મેળવતા વાર ખુલાસો કીધો કે “મેહરબાઈ  
તથા સુના શીરીનને એકાએક ઠાકું અતલગનાં સર્ગાનું મરણ સાંભળ-  
વામાં આવવાથી જવું પડ્યું પણ તેઓ ત્યાં જોરે તૈયાર કરીને ગયાં  
છે, અને માફી માગી છે.” માલેકને જરા અજાણે તો લાગ્યું કે ત્રણે  
મિત્ર જતાં રહ્યાં, અને મળવા એક તો રહેત, પણ હશે કરીને માફે ગઈ.  
પણ તેના હાથ પગ ધુળવા લાગ્યા, નવરોજે તેને સારી ખુરશી  
મેઘ બેસાડી પાસે પોતે બેઠો અને જરા આ તો લેવો, કદી થમોસ  
હાટલમાં મરમ રાએલી-આ રાહામાં રેડવા માંડી.

“થેંકયુ, હું આ લઈશ, પણ સુના શીરીન બેમાંથી એક પણ  
હીં રાંકી નહિ?”

“નારે! બનેને મેં તો ઘણું બહોસ કીધી, પણ માતાજી સાથે  
હુંજ ભેધએ કહીને જતી રહી.”

માણેકે એ પીધા અને તેનો ત્રસરાટ જરા નરમ પડ્યો, પછી નવરોજી તેને પાતાની પોસ્ટ કડી આલખમ બેના આપી, અને કામો-ફાન ચાલતું થયું.

“તમે આ ટયુન પૂરો થાય કે મને કહેવા દેજો હો.” માણેકે અધીરાઈ દેખાડી. “મને બીજા કહેવું જવું છે.”

“હતાવળ શી છે મિસીસ મહેતા ?” હું તો જાણે આ તકે તમને એક અમલ્યની વાત કહેવા માંડું છું.”

માણેકે વધારે કુજવા લાગી.

“તમે જ્યાં જતને તકાવતનો વિચાર ન રાખતાં જ પગલું મૂકો તેથી હવે તમે પસ્તાવાં છો એમ સર્વ કાંઈ જુવે છે. એ હીંદુઓ અદેખા અને બધાંને સદા જપતામાં રાખનારા તેમનાથી તમારું છૂટા-પણું ખમાય ?”

“મારી જૂલ થઈ ખરી,” માણેકે ડોળા નીચા રાખી કહ્યું, પણ તે વખતે હું એ માણસના રાજદુવારી વિચારોપર ક્ષામાઈ બધું હતી અને મને એમ લાગ્યું હતું કે સર્વ જ્યાં જતે એક યઈ જઈ દેશના લાભારે કંઈ કાર્ય કરવું એમ છે. હું એને પરણી ત્યારે મને દેશને માટે ઘણું ઘણું કરવાની હોંસ હતી, પણ એતો કનારો નિવડ્યો. એ કેટલું કેટલું બોલે છે પણ દેશને માટે કંઈ પણ કરવાનું તે કરતો નથી. હવે તો મને લાગે છે કે એ બધા દેશમહત્તા કનારા છે, અને આ મહેતા તેમનો સરદાર છે. હવડાં એ ખાદીનાં કપડાં પહેરે છે તે કંઈ પોતાની મરેણી નહિ પણ જણાત્કારથી પહેરે છે. હવે ઝાઝી-વાર એ ટાંચ પણ ચાલશે નહિ, કેમકે એણે હવે કરાવ કીધા છે કે મુખમાં છેડી કંઠે દુર દરાજ ચામડાંમાં જઈ પડવું કે જ્યાંથી એ મોટાં મોટાં લખાણો કર્યે જાય, પણ કપડાં કે બીજા કાંઈ ખાજદોમાં એને કાંઈ પૂછે નહિ. હું તો હવે એની સાથે રહેવા નથી માંજતી, હું એનાથી છૂટી થવા માંડું છું. નવરોજી, એ મહેરબાઈ અહીં હોત તો હું તેમને મારી કેટલીક વારો આજે કહેવાની હતી.”

“હા મારાં માતાલ આજે અહીં નથી તે હોલમારીની વાત છે પણ માણેકબાઈ તમે જાણતાં નહિં હશે કે મારાં માતાલને કાંઈક તમારે માટે ખરાબ વિચાર આપ્યો છે. તેઓ કહે છે કે તમે નીચલા માળાપર રહેતા મો. નીચેની સાથે ફરવા કરવાનું હદથી બધાનાં મોઢેડું છે અને તેથી તેઓ હવે તમારી સાથે રોસ્તી રાખવા ચકાતાં નથી.”

માણેક કડવાસથી હસી, “અરસોસ ! હું દિલથી જુ કે જમનું મન જુ મેળવવા માગું જુ તેઓ પણ ખદારના દેખાવથી કમાઈ મારે વિષે હલકું મત બાધે છે. નવરોજી, હું તમને ખરું કહું જુ અને તે તમે મારી તરફથી મહેરબાઈને કહેજો, કે હું જી મી. ત્રિવેદી સાથે રાસતીનું રૂપ દેખાડું જુ તે ખોટું છે. હું મારા વરને સીડવી તેનાથી છુટી થઈ જવા માટે ફક્ત તાળ કરું જુ.”

“મેં તો માન્યું નહિ કે તમે કોઈપણ રીતે ખોટું કામ કરો, અને હું તો માતાજી સાથે લડી છઠ્ઠો કેમકે હું તમને ઘણી વર્ષથી જાણજુ છું. અરસોસ કે મારી કમાઈ થોડી તેથી મેં તમને પુછવાની હિંમત કીધી નહિ અને તમે આ ઠીંકુના કાંઈમાં રહ્યા.”

માણેકની આંખોમાં આંસુ આન્યા. “આપણી પારસી : એડીએને માટે મારા દાખલો સારો છે. કુંવારી પડી રહેવું-કંઈ ક્ષયથી કા-મોમાં રોકાઈ રહેવું પણ આવી રીતે પરબતમાં પરણવું નહિ, તેમના અને આપણા આચાર વિચાર મળવા કઠણ છે, એ તેઓ મારા દાખ-સાથી શીખશે.”

“તમે કંઈ પારસી કે ઉગ્રેજી લગ્નની વિધી પ્રમાણે પરણ્યા નથી કે તમને ડાઇવાસ લેવાની મુશ્કેલી પડે, તમે તો ફક્ત સીવીલ મેરેજ કીધું છે એટલે હું નથી પારસી કે મહેતાને તમેાપર કોઈ આજી મુકવું પડે.”

“અરે એવું હોય તો કેવું સારું ! હું તો એ મી. ત્રિવેદી સાથે કેવાકે પરિચય કરાવતી હોઉં એવું ડોળ ઘાણું જુ કે જ્યાં એ મારી વર થતો અને ‘ડાઇવાસ’ આપે.” માણેક થડી રીતે બોલી, અને નવરોજીને એટલું લાગી આવ્યું કે તેણે માણેકના પ્રશ્ન આમજ પડી કસમ લીધા કે “હું તને એ દમ્પત્યથી છોડાવવા મારાથી અનર્થ કરીશ, અને આખરથી તું છુટી થઈશ.”

એ પછી અંગીકા છુટી માણેક : જો અને જવા માંડ્યું. નવરોજી તેને એકલી જવા દીધી નહિ. પણ પોતે સાથે ગયો અને તેની બેનેને ઘેર પહોંચાડી.

# શુદ્ધ સ્થ વિવાહી.

(અનુવાદક:—શા. રા. પુનમચંદ કે. શાહ, બી. એ.)

૧.

રામચંદ્રની આ એક પ્રોફેસર હોઈ હતી. તેના પિતા યશોધનવા  
હતા, પરંતુ તેનું લગ્ન એક કુલીન છતાં ગરીબ ઘરમાં થયું હતું  
કુટિલ કાળે કાળે જાણે કેટલાં બધાનું મનુષ્ય કરી નાખે છે. વળી  
તે કેટલી બધી આચાર્યશ્રી વ્યક્તિઓને હતાશ કરે છે! લગ્ન થયા પછી  
તેના પિતાની સ્થિતિ એકદમ અગડી ગઈ. તે મરણ પામ્યા તેમજ  
કુટુંબમાં પણ દેવાળું પડ્યું. હવે તો તે અબજાએ પોતાના પતિને  
સર્વસ્વ સંભાળીને તેમની સેવા ચાકરી કરી, પરંતુ તે પણ ત્યારબાદ  
વર્ષના અરસામાં ગુજરી ગયા. અને વળી વધારેમાં તેના એકનોએક પુત્ર  
રામચંદ્ર પણ તેને દશે દેઘ ચાલતો થયો. પતિ તથા પુત્રના મરણના  
કારી ધારે લીધે એ અબજા યશુજી દુઃખી થઈ, પણ સમય જતાં તે જા  
જાઓ અને તેણે ગામના બધાં છોકરાં તરફ પ્રેમભાવ રાખવાનું, તેમને  
ખવડાવવા પીવડાવવાનું તથા સર્વ કાંઈ દુઃખી હોવને ભીડના પ્રસંગે  
સહાયરૂપ થવાનું આરંભ્યું. તેના પ્રેમપ્રકારી સ્વભાવથી ગામની યશુ  
સુશીલ સ્ત્રીઓ તેની આશિર્વાદ રહેતી તેમજ તેના તરફ પૂજ્યભાવ  
રાખતી. વળી તેઓ તેને કાંઈ પણ પ્રકારનું આપું આવવા દેતી નહિ.  
તેણે તો એક રામચંદ્રને ખોળીને, પોતાના દુઃખમાંના અગાધ પ્રેમના  
પ્રભાવથી અનેક ખાલકોનું પાલણપાપણ કર્યું અને તે સર્વની તે  
“હાલીમા” મધ પડી. અવિરત વેષભ્ય હોવનો તેણે આતો સુંદર  
સદુપયોગ કર્યો.

તેના નિર્જન મકાનની પાસે લાલ શિવનારાયણનું ઘર હતું.  
લાલ શિવનારાયણના પછુ ગરીબ કાયસ્થ હતા. તેઓ દરરોજ ચાર  
ચાઉ ચાલીને કાનપુર જતા, ત્યાં આખો દહાડો કુટુંબમાં નીચું મંથન  
લાલી મુનીમપણ કરતા. સાંજે ખાજા ચાર-ચાઉ ચાલી ઘેર આવતા  
હતા. આવી કારણે તેઓની પાસેમાં તેમને દર મહિને દસ રૂ. નો  
પગાર મળતો હતો. તેમના ઘરમાં તેઓ પોતે, તેમની પત્ની તથા  
મનો પુત્ર રામદયાળ એમ ત્રણે માણસ હતા. ગામડાની છોકરીને

લીધે આ દુકા પમારમાં પણ લુપ્તસુકુ. ખાધને નહોતું જમીને પૂરું થઈ શકે, પરંતુ લાલાળને પોતાની એક વિધવા બહેનને દરમહિને આર. ર. મોકલવા પડતા હતા, એટલે તેમને મન જીવગીના પ્રશ્ન થયો. વિષ્ટ થઈ પડ્યો હતો.

રામદયાળ થયોજ હિંમતી અને વિવાવિલાસી છોકરાઈ હતો. તે પણ પોતાના પિતાની સાથે સવારમાં કોનપુર જતો. અને નિશાળમાં ભણીને સોજી પાછો ઘેર આવતો. તેની ગરીબાઈ તથા અપળતાપર દયા લાવીને શ્રી માફ કરવામાં આવી હતી, તેમજ શિક્ષક લોકો પ્રેમભાવથી તેને પ્રસ્તોત કરી પણ પુરા પાડતા હતા. હમણાં તે અંગ્રેજ છટ્ટા ધોરણમાં ભણતો હતો.

એ કે લાલાળની ગરીબાઈ જમજહેર હતી, તોપણ ન્યાતમાં જે માણસને ઘેર પરણવા લાયક થોડું કુંવારી કન્યાઓ હતી તેઓ રામદયાળ તરફ નજર કરતાં, હતાં; આ પૈકી રંગપુર નિવાસી લાલા બવાનીદયાળ પણ એક હતો. વળી કન્યા સાવિત્રી ઉપવર થઈ ગઈ હતી. એક પેલાઘર ઘરમાં તેનું માર્ગ કડું હતું, પણ ધનાચેડે તો પાડી હતી. હવે મેટ્રીક પાસ થયેલો ઠોઠ વર શોધવા બધાં તો તેના નામ પટેરામણી (વરવિક્રય) ના જોણમાં જાણા. ર. ૨૦૦૦) ની માગણી કરતો હતો. અને બવાનીદયાળ ફક્ત સાધારણ સ્થિતિનો પ્રત્યક્ષ હોવાથી તેને તે પરવડે તેમ નહતું. તેથી નિરાશ થઈને ઉપટે વેલું લાલાળ પાસે રામદયાળનું માર્ગ ચાલવા એક હજમને મોકલ્યો.

૨.

શિવનારાયણની પત્નીએ હજમ આન્યાની વધામણી રામચંદ્રની માથે જ રહી:—

“ચોકાણી, તું કરે છે ?”

આ વખતે ચોકાણી રસોડામાં ખોવાનું કરતાં હતાં, ધૂમાડીયું ન દોવાથી ઘરના ચારે ખૂણાઓમાં ધૂમાડો ફેલાઈ ગયો હતો. તેવી ધૂણીમાં અજિા ચોળતી ચોળતી તે બહાર આવી અને રામચંદ્રની માને કહ્યું,

“હેમ, માલ, આવે, બેસો. તું કામ છે ?”

હસતાં હસતાં માલ બોલ્યા, “તમને તે કાંઈ ખબર છે કે તમારે બારણે રંગપુરથી એક હજમ રામદયાળને બેવાં માટે આન્યા છે, અને લાલાળને કાંઈ મારીને બેલાવે છે ? તમારે તો આજે દિવસ કંટી

અને રસોડું કયાં કરવું એટલે બહારની ખબર લેવી રહે ?”  
 શેઠાણી કરશે ન કે જેવીએની બાધા આખડીયો કરીને તેમની  
 આસે પોતાનાં લાડકાં પુત્રને ચોગ્ય વહુ મળી આવે તેવી યાચના કરતાં  
 હતી. પોતાનાં એકાંતવાસે દૂર થાય, શુદ્ધકાર્યમાં મદદ મળે, અને પુત્ર-  
 નેજા પરણાવવાની અભિલાષા વૃક્ષ યાય એ તેમની તીવ્ર ઇચ્છા હતી.  
 આમ હોવાથી આ વધામણી સાંભળીને તેમના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.  
 અને તેમણે પ્રસન્ન મુખે રામચંદ્રની માને વિનંતિ કરી.

“માલુ, તમને હાથ ભેડું, બહાર ખાટલો દાળીદો તથા હલમને  
 ચારે બલમપાણી વગેરેની કૃપા કરીને ન્યવસ્થા કરો. હું રસોડું તૈયાર  
 કરે છું. સાંભાલ તથા રામદયાળ મણુ હમણું આવતા હશે.”

પરોપકારી બાઇને તો “સાંવતું હતું અને વેલે કહ્યું.” એણે બધી  
 ન્યવસ્થા કરી અને હલમની આગળ લાલાલનાં, શેઠાણીનાં તથા રામ-  
 દયાળનાં પેટભરીને વખાણુ કયાં. થોડીવાર મછી લાલાલ આગ્યા અને  
 સર્વવાંતે સગપણનું નક્કી થઇ ગયું. શુણીયલ માતપિતા તથા રામચંદ્રની  
 માને ઘણેજ આનંદ થયો.

### ૩.

લક્ષ્મિકા થઇ ગઇ. નવી વહુ પેણુ ઘેર આવી અને થોડા ઘણા  
 દિવસ આનંદમાં પેસાર ચયા. આનંદમંગળ પુરો થયા મછી હિસાબ  
 કરવા માંડ્યો તો માલુમ પડયું કે રૂ. ૨૦૦) નું દેવું થઇ ગયું છે.  
 હવે લાલાલને દેવું પતાવવાની ચિંતા પેઠી, અને મહામુશીબતે દિવસ  
 કાટવા માંડયા. એક વર્ષ પછી રામદયાળ મેટ્રીકની પરીક્ષામાં પાસ  
 થઇ ગયો, અને પછી હિન્દુજાની રજામાં તેણે એક જગ્યાએ નોકરી  
 કરીને પિતાશ્રીને ભાર બોઠો કરવામાં મદદ કરી.

કેલેજ ઉઘડતાં રામદયાળ પ્રયાગના હિંદુ વસતિશુદ્ધમાં દાખલ  
 થયો, અને તેણે કેલેજનો અભ્યાસ ચલુ કર્યો. મિત્રોની મદદથી તેને  
 નવું શીખવણી મળી અને એ અમાણે આસિક રૂ. ૩૦) કમાવા લાગ્યો.  
 ખપ પુરતુંજ ખર્ચ કરી બાઈની રકમ તે પિતાલને મોકલતો હતો.  
 હવે આખા કુટુંબે વિચાર કર્યો કે નવસાર વર્ષ દુઃખસુખમાં કાટીકું  
 એટલે રામદયાળ બી. એ. થઇ ગઇ નોકરીએ અને દરેક  
 દરેક થશે.

આ વાતને જોઈ વધે થયું. રામદયાળ ઇન્ટરના વર્ગમાં આવ્યો. માતાપિતાને આનંદના દિવસો માથે આવ્યા છે એમ લાગ્યું. સાવિત્રીને સારો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો; અને સર્વ સંસ્કાર વિધિપૂર્વક કરવામાં આવ્યો. તેણે યોગ્ય સમયે પુનરત્નને જન્મ આપ્યો, તેનું નામ વિશ્વવંશ રાખ્યું. રામદયાળે પણ ઇન્ટરની પરીક્ષા આપી. રજાઓમાં ઘેર આવ્યો. રજા પુરી થતાં પરિણામ ઉત્તમ આવ્યું. આખી વિશ્વવિવાલયમાં તેનો નામ જ પ્રસિદ્ધિ આવ્યો અને તેને માસિક રૂ. ૧૨) ની સરકારી શિષ્યવૃત્તિ મળવાનું નક્કી થયું.

હવે, માતાપિતા પોતાને યશ્વંત્ર શાળામાં સમજવા લાગ્યાં. તેમણે દયાળુ પરમેશ્વરનો ઉપકાર માન્યો. છુટી પુરી થઈ જવાનો સમય આવ્યો, અને રામદયાળ ફરી કોલેજમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પરંતુ ટેવ ઠાંધને જામવા દેતો નથી, તેને તો મુશીબતો ઉભી કરવામાં આવેલા પ્રસંગ માથે છે. એક દિવસ લાલા શિવનારાયણ નોકરી પરથી ઘેર આવ્યા બાદ તેમને કોલેજના થઈ ગયો. નાનું ગામડું અને રાતનો વખત એટલે ન મળે ઠાકર કે ન મળે દવા. ગામમાં એક ઠંડવેલ હતો, તેને બોલાવ્યો, તેનો ઇલાજ લાગ્યો નહિ. સવારેના પહોંરમાં લાલાજીનો દેહાન્ત થયો. મરતી વખતે તેમણે રામદયાળને ગદ્ય-વદ્ય કહે જોઈ દીધો કે, “બાઈ, તમે તમારી માતૃશ્રીની તન મન અને ધનથી સેવા કરો અને મારા મરી ગયા બાદ તેને જરા પણ આપણું આવવા દેશો નહિ.” પ્રાણપ્રાણી સરીર છોડીને ઉડી ગયું.

૪.

હવે તો રામદયાળને માથે ગૃહસ્થાશ્રમનો જોગ પુરેપુરો પડ્યો. ખત્યાર સુધી પિતાજીની શિલ્પ કલા નીચે તેને ઠાંધ પણ પ્રકારની ચેન્ના નહતી. વળી, તેનાં મનની અલિલાયા એ હતી કે મને તેમ જુગ વેડીને પણ ખી. એ. ની પરીક્ષા આસ કરીને પછી એલ. એલ. ની નો અભ્યાસ કરવો. પરંતુ હવે તેમ બંનેનું દુઃખમય ભાસ્કરું. વળી તેને આ સમયે આ નહાનકડા ગામમાં દવાખાના વગર તથા યોગ્ય ઠાકર કે વેલ વગર લોકોને કેવી વિપત્તિ શોધવી પડતી હતી તેનો વેચાર થયો અને એવી રીતે સમાજસેવા તરફ પણ તેનું ધ્યાન જાયું. ગામી અનિશ્ચિત સ્થિતિમાં તેણે પોતાના પિતાજીનો દિવસપાણી કર્યો. ૧૪ મા દિવસે ક્રિયા કરી ઘેર આવ્યો તો માલમ પડ્યું કે માતૃશ્રીને



પક્ષ ઠાલેરા થઈ મૂકે છે. સૌપંથ, સારવાર માટે તેણે ઘણીજ દોડધામ કરી મૂકી. કાંનપુર જઈ દાક્તરને મળુ બોલાવી લાંબો. વૃદ્ધ વિધવા માતૃશ્રી ઘરમાં રહી ઘર સંભાળી શકશે તેમજ તેની સ્ત્રી તથા છોકરાની દેખરેખ રાખશે. એવી તેને આશા હતી; પરંતુ આયુષ્ય આવી રહ્યું હતું એટલે અનેક ઉપાયો કરવા છતાં સંધ્યાકાળે માતૃશ્રીએ દેહ મુકી. આ પ્રમાણે અચાનક રામદયાળ માતૃપિતા વિહીત અનાથ થઈ ગયો. શું કરવું તે સૂઝે નહિ. છતાં પ્રયત્ન કરવો અને હુઃખ સહન કરવું એમ ધારી તેણે અક્યાસ તો જારી રાખવાનું ઠરાવ્યું.

૫.

ઘેર ઠાઠ-મ્મોટું રહ્યું નહિ. એટલે પોતાની અર્ધાંગના તથા પુત્ર વિભ્રુદત્તને લેઈને રામદયાળ રજા ઉઘડયા પછી, મોડો મોડો પણ અલાહાખાદ ગયો. તેણે ત્યાંજ ઘર માંડ્યું. એક ઘર બાંડે લીધું અને પોતાના નિવોહ માટે શીખવણીની શોધ કરી. બી. એ. ક્લાસનો અભ્યાસ પણ જારી રાખ્યો. એ શીખવણીએ મળી આવી, પરંતુ ઘરમાં દેખરેખ રાખવા સાર તેને ઘણીજ ચોડી કુરસદ મળતી હતી.

સાવિત્રી ઘણી સુશીલ, ધીરજવાન તથા ઉચોગી શૃદ્ધિષ્ઠી હતી. જ્યાંમાં નામ પ્રમાણે ઉત્તમ ગુણો હતા. ઘરમાં એકલે હાથે કામ કરવાનું હતું, છતાં તે સર્વ શૃદ્ધકાર્ય કરતી અને પતિને સંતોષ આપતી તેમજ પુત્રને હોછેરતી. આ પ્રમાણે તે રત્નોર્ધપાણી, વાસણ માંજવાનું છોકરાને સંભાળવાનું તેમજ પતિની સેવા કરવાનું કાર્ય. અવસ્થિત રીતે વિના ચૂકે ક્યે જતી હતી. પરંતુ કામને બાંહે ઘણો પડવાથી તેમજ ગરીબાઈને લીધે પુષ્ટિકારક અન્ન ન મળવાથી તેની અસર તેના શરીરપર થઈ એટલે કે તેને ધાવણ કમી આવવા લાગ્યું. પરિણામે પુત્ર બૂજે મરવા લાગ્યો અને તેનો સ્વભાવ ચીડીઓ થઈ ગયો. આને લીધે માતા તેને દૂધ, ખાચડી, સાણચોખા વગેરે ખવડાવવા લાગી, છતાં પણ છોકરો દુર્બળ અને દુર્બળ રહેવા લાગ્યો. દાંત આંચા પંહેલાંના ધાવણ બાળકને ખાવાનું આપવાથી તેના જઠરને નુકસાન થાય છે. સ્ટાર્ચ (મેંદા) વાળા પદાર્થો થુંક સાથે મળીનેજ સાકર જેવા થઈ શકે છે. આ ક્રિયા બાળકમાં ન થવાથી સ્ટાર્ચ (મેંદા) વાળા પદાર્થો ખવાવવાનું અશક્ય કામ પેટને કરવું પડે છે. માટે વૈજ્ઞાનિક નિયમ એવો છે કે જ્યને ત્યાં સંધી ધાવણ બાળકને ધાવણ સિવાય કંઈ

પણ આપણું નહિ. જનતાં સુધી પાછી પણ પાણું નહિ અને હાંત આવીને પાંકા થયા. વગર કાંઈ પણ જાતનું અન્ન ખવડાવણું નહિ.

હિંદુ લલનાએનો અતિસ્વભાવજ એવો છે કે તેઓ પરદેશમાં પણ એક બીજા સાથે જલદીથી હળીમળી જાય છે, તેમજ પરસ્પર સહાય કરવા માટે હંમેશાં તૈયારજ રહે છે. તેમનામાં કદાચ એકજ કુર્ચુણ છે, અને તે કહો તો ધૈર્ય. જો બીજીની સમૃદ્ધિ તથા સુખ જોઈને ખળે છે તેના તિરસ્કાર કરે છે, પરંતુ બીજી સુશીલ સ્ત્રીઓ પાસે તેઓ પોતાનું અંતઃકરણ સુલલુ કરી દે છે. તેમજ તેમના પર નિષ્કપટ તથા નિશ્ચલ પ્રેમ રાખે છે. સાવિત્રીનો સ્વભાવ ઘણોજ સારો અને સીધો હતો. બધા સાથે મિત્ર બોલવાનું તો તેણે જાણે માના દ્વંધ સાથે પીધું હતું. આને લીધે પાડોશની બધી સ્ત્રીઓ સાથે તેને ચોડાજ દિવસમાં જોળખાણ થઈ ગઈ. તેઓ વખતો વખત તેની પાસે આવતી વાતચીત કરતી અને જરૂર પડતી મદદ પણ કરતી.

એક દિવસ બપોરે પાડોશની એક ડોસીમાં સાવિત્રી પાસે આવીને વાતો કરવા લાગી. તે દિવસે વિષ્ણુદત્તને આડા થઈ ગયા હતા અને તેથી તેને થેન પડતું ન હતું તેમજ બહુ રોતા હતા. આ જોઈને ડોસીમાંએ કહ્યું, “વહુ બેટા, છોકરો બહુ રડે છે અને તેને આડા પણ બહુ થઈ ગયા છે. એક કામ કરો. બજારમાંથી એક પેસાનું અક્ષી ભંગાવો અને સવાર સાંજ અડધી રતિભાર તેને આપ્યાં કરો. આવી આડા બંધ થઈ જશે તેમજ રડવાનું પણ જોડું થશે.”

સાવિત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો:—“અક્ષીજી નુકસાન તો નહીં કરેને ?”  
ડોસીમાં બોલ્યાં, “જરા પણ નહીં. વળી તમારે હવે સુવાવડ આવવાની છે, માટે તમે હમણાંથીજ અક્ષીજી આપવાની વ્યવસ્થા કરો. નોં રહેમને દુઃખ નહિ થાય. નહિ તો તે વખતે તમને આ માંદા છોકરાની ભારે ફીકર રહેશે.”

સાંદી લોળી અનુભવરહીત સાવિત્રીએ ડોસીમાં કીકજ કહેતાં હશે. માની લેઈ તેમનેજ વિનંતિ કરી, “માલ, અક્ષીજી લાવી આપોને.” અક્ષીજી આવી ગયું, અને તે દેવાનું કામ પણ ચાલ્યું. બે ત્રણ દિવસમાં વિષ્ણુદત્તને આડા બંધ થઈ ગયા, અને રડવાનું પણ કમી થઈ ગયું.

ચોડા દિવસ પછી ડોસીમાં રખેનો દિવસ આવ્યો તે દિવસે

રામદયાળને શીખવવા જવાનું પણ ન હતું. તેથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે  
 “આજરોજ પત્નીની સાથે વાતચીત કરીશું.” બપોરે ઘરકામથી પર-  
 વારીને સાવિત્રી જ્યાં રામદયાળ સુધી રહ્યો હતો ત્યાં ગઈ અને પાગલ  
 આગળ બેસીને તેના પગ સાંપવા લાગી. કોમળ હસ્તનાં સ્પર્શથી  
 રામદયાળ જાગ્યો અને પોતાની અર્ધજાગ્યા સંજોગે આંખ મેળવીને જોયો,  
 “હમણાં હમણાં તને ઘણી વિપત્તિ ભાગવવી પડે છે ખરું ને ?”  
 સાવિત્રી—“સ્વામિનાથ, આપના દર્શન માત્રથી મારી સર્વ વિપત્તિઓ  
 નાશ પામે છે. પરમેશ્વર આપને જ્ઞાનદ્રમાં રાખે એવી મારી  
 હરનિશ પ્રાપ્ત થઈ છે.”

રામદયાળ—“આજકાલ વિશ્વદેશ ઘણો સુસ્ત રહે છે. ખાટલા પર  
 પડ્યો પડ્યો સુઈ રહે છે અને જ્યારે આંખો ઉઘાડે છે ત્યારે  
 હસંતો જણાય છે.”

સાવિત્રી—“બાળકને ઇશ્વરે હવે સમજણ આપી છે. હવે તે વિચારે  
 જરાપણ દુઃખ દેતો નથી. આનંદથી સુઈ રહે છે. હવે તેણે  
 રડવાનું બીલકુલ છોડી દીધું છે, તેમજ આડા ખણ ખાઈ  
 મળ મળા છે.”

રામદયાળ—“પરંતુ તેની આંખો હમેશાં ઘેનવાળી કેમ રહે છે ?”

સાવિત્રી—“ઝાડા ધવાથી નખજાઈ આવી ગઈ છે. તેથી તે સુસ્ત  
 રહે છે.”

રામદયાળ—“હજી સુધી હું તને સુખ આપી શક્યો નથી. મારી  
 અભિલાષા પૂર્ણ થાય એવા દિવસ કદાચ જણે ક્યારે આવશે ?”

સાવિત્રી—“તકે ઇશ્વરમાં પુરેપુરી આસ્થા રાખો. ભગવાન સહજ  
 સારું કરે છે. એકનિષ્ઠાથી કર્મ કર્યો જણે જો વિતા  
 વધારે કરશે તો આમની તબીયત ખજડશે. ગમે તેમ કરી  
 આપ બી. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થઈ જાઓ એટલે સહ  
 સારાં વાનાં થશે. પછી આપ કોઈપણ શાળામાં નોકરી કરીને  
 વધીલાતનો અભ્યાસ કરજો, વધીલ થઈ મળા પછી દારિદ્ર્ય  
 દૂર થઈ જશે.”

રામદયાળ—“જેમજે, પરમેશ્વરે શું ધાર્યું છે. હું તો તકને સવારથી  
 સાંજ સુધી કામમાં ગુમાવેલી જોઈ છું. જ્યારે જ્યારે તાદ્  
 શીલ સુખ તેમજ વધતી જતી નખજાઈનાં હું વિચારું કરું છું  
 ત્યારે ત્યારે આપણા દુઃખ દીવાળે મળે અને તિરસ્કાર ઉપજે

રામદયાળને શીખવવા જવાનું પણ ન હતાં હિનાનો ત્યાં એ જો કારણેને  
“આજરોજ મંત્રીની સાથે વાતચીત કરું. હવે અક્ષીણની જરાપણ અસર  
વારીને સાવિત્રી જ્યાં રામદયાળ સુધારાથી રામદયાળ તેને દાકતર રામા-  
આગળ ખેતીને તેના પગ માં પગાંડાએ દેવા કરી, પરંતુ આડા કમી  
રામદયાળ જાંઘો અને પોતાની રેને વિચાર આંખો કે કદાચ છોકરાને  
“હમણાં હમણાં તને ઘણી જ નહીં હોય. તેણે તુરતજ રામદયાળને  
સાવિત્રી—“સ્વામિનાથ, આ :

નાથ પામે જે આલમ ન હતું એટલે તેણે ઘેર જઈ સાવિત્રીને  
હરનિશ ખરમ ખૂંટ્યો. દાકતર સાહેબ ગુસ્સે થઈ ગયા અને  
રામદયાળ—“અં કંપકો આપ્યો. પછી સમજણ પાડીને કહ્યું કે “તમારી  
પડયોજ છોકરાનું જરૂર ખરાબ થઈ ગયું છે. હું મહેનત કરીશ  
હવે પછી તેને અક્ષીણ ખવડાવવાનું ન પડે, પણ તમે તેની  
સાવિત્રી—હમેશને માટે બગાડી નાખી છે. હમણાંજ દેસ ખાર દિવસ  
પ્રાય મૂર્તિ મનોહરલાલની પુત્રી અક્ષીણની ઝેરી અસરને લીધે  
જઈ છે. તેને અક્ષીણ ખવડાવવાને લીધેજ સંસ્કૃતીનો રોગ થઈ  
જઈ છે; પરંતુ આ છોકરાની તબીયત એટલી બધી લાસ ગઈ નથી.”  
રામદયાળ બિચારો તો આંખોજ ખની ગયો. પરંતુ ઘેર જઈને  
સાવિત્રીને એટલુંજ સૂચવ્યું કે દાકતર સાહેબે અક્ષીણ આપવાની મના  
કરી છે. એ વધારે ન કહી શક્યો; કારણ કે તેને બીક લાગી કે સર્વ  
હકીકત જણાવવાથી વખતે સાવિત્રીની આનસિક સ્થિતિ ખરાબ થઈ  
જાય અને તેથી અર્થને પણ હાનિ પહોંચે. વળી, તેણે તેજ વખતે દદ  
નિશ્ચય કયો કે હવે પછી કાંઈપણ ખાજકને ભૂલમાં પણ અક્ષીણ  
આપવું નહિ.

આપાદ મહિનામાં સાવિત્રીએ એક સુંદર કન્યાને જન્મ આપ્યો.  
મહોદલાની સર્વ સ્ત્રીઓએ સાવિત્રીની ઘણીજ સેવા ચાકરી કરી.  
સુવાવડમાંથી લક્યા પછી તે બિચારીને માથે કરી શુભકાર્ય આવી  
પડ્યું. હવે તો કામ પૂરું હોઈ થઈ ગયું. છતાં તેણે મુગે માટે શાંતિથી  
પોતાનું કામ કર્યું હતું.

૬.

આ પ્રમાણે ચાર વર્ષ પછી શ્યાં, તે દરમિયાન સાવિત્રીને બીજા  
જે છોકરા થયા, એટલે હવે તે ચાર છોકરાની માં થઈ છે. બાકી

સાવિત્રીના પ્રેમને લીધે તથા તેના હૃદયમ સ્વભાવને લીધે રામદયાળ પોતાના માતાપિતાને પણ બૂલી ગયો હતો, અને તેમના અરણ્યનું દુઃખ પણ સાલ્યું નહતું. સાવિત્રીની સહિત તેમજ પતિદેવ તરફના માનને લીધેજ રામદયાળને જરીખાઇતું દુઃખ પણ નહતું નહતું. તેમજ સાવિત્રીની સહાય, સલાહ અને દદતાને લીધે તેણે પોતાના અધ્યાસ છેવટ સુધી પુરો કર્યો હતો. હવે એની છાંદગીના સુકાની અને એની આશાઓનું કેન્દ્રસ્થાન જતું રહ્યું છે. ધીમે ધીમે તેનું મન ધર્મભાવનાથી ભરત થયું. તેણે પોતાની પત્નીની સપ્રેમ છેલ્લી ધર્મક્રિયા કરી અને ધર્મસેવા તથા દેશ સેવા કરીને પોતાની અર્ધજીવનાને પરતોઠનો માર્ગ સુખમ કરી દીધો.

પછી છાકરાને સાચવવા માટે તેણે પોતાની ફાઇને જાણાવીને ઘેર રાખી. છાકરાનું હવે તો વિધવા ફાઇમા ઘણા પ્રેમથી સાલન ખાસન કરે છે, પરંતુ રામદયાળ હમેશાં ચિન્તામગ્ન રહે છે. પહેલાંનું દારૂ હવે તેના શબ્દન પર નજરે પડતું નથી. તેને તો હમેશને માટે દુઃખજ છે! એક ધર્મશિખાની નરની માફક તે જીવન ખુબરે છે. તેણે ફરી સત્ર પણ કર્યું નથી. યથાશક્તિ દેશકાળમાં પોતાનો ફાળો આપે છે. તેનું હૃદય હવે શૂન્ય છે અને તે પોતાના પુરાણ સંમયને પ્રેમથી સંભારે છે.

“વિજ્ઞાન” માસિકના માટે એપ્રિલ અને ૧૯૨૦ ના અંકમાં અવેદી વાર્તા પ્રસી.

સુધવાની અધ્યાત્મ માર્ગદર્શની પુટેલી

છીકણી-તપકીર.

છેલ્લામાં છેલ્લી દળ સુખ્ય અનુભવી માણસો મારફતે મશીનમાં વાળી પડ ચલાવેલી

જુલાઈની ગોળી.

(૨૪૨૨૨)

ખાળક તેમજ જુલાઈને પણ સુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની લીની કોમત ૦૦-૧૨-૦ વધુ વિગત માટે સખો:—દવાવાળા

કનૈયાલાલ જીન્ડ કનૈયા-અખંડ

## ગાંધીજીવનની સુંદરતા.

પતિનો ધર્મ.

( હે.પી.કે.-સા. કેરાવપ્રસાદ દેસાઈ, બી. એ., એલ.એલ.બી. બી.)

( એમ.એ., પૂર્વ પેદર થી આણુ. )

વિનયપૂર્ણ વર્તણૂક.

બાદ પ્રેમના અર્થમાં વર્તણૂકમાં અતિશય વિનય રાખવાનું આવીજ અર્થ છે. કોઈ માણસ હૃદયનો સાચો હોય, વક્ષાદાર હોય, પણ વાણી અને વર્તનમાં પ્રેમપાત્રનું હૃદય ધારવા માટે જ સ્નેહાદર્શતા હોવી જોઈએ તેની તેનામાં કોઈ વાર ખામી રહી જાય છે. ખ્રિસ્તી ધર્મ પુસ્તકમાં પતિને ખાસ આજ્ઞા કરેલી છે કે તેમણે પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ રાખવો અને તેની તરફ ઠટ્ટવર્તન કરવું નહિ. આ આજ્ઞામાં કડવો સ્વભાવ, કડવી સામર્થ્યો, માયાહિન વર્તન અને ક્રોધપૂર્ણ વાણી પણ નહિ ધારવાનું સમાવેશ જાય છે. આ આજ્ઞાનો યોગ્ય અર્થ એમ થાય છે કે હૃદયની ક્રિયામાંજ સર્વ પ્રકારની કડુતા દબાઈ જવી જોઈએ અને તેને બંદેશી મીઠાશ પતિ રહેવી જોઈએ.

આ બાબતમાં બધાજ પતિ દોષાહિન છે? કેટલાએક પતિ પોતાની પત્ની પ્રત્યે કડુતા નથી ધરતા? તેઓ ઘણીવાર કડવા સંબોધો-સંખ્ત મહેણો-પોતાની પત્નીના મુઠ્ઠા હૃદયમાં તીરની માફક નથી મારતા? આ બધું વધારે વિચારે થઈ જતું હશે; કારણ કે જો માણસ પોતાની પ્રિયાને સાચા દિલથી ચાહ છે, તે તેને દુઃખ દઈ શકેજ નહિ. કવિ કાલિદાસે એક કવિતામાં કહે છે કે “કોઈ માણસ કુરતાવી એક કીડાને પણ ચળદી નાખે તેવા હોય, તો તેની રખીતી ચીતભાત ગમે તેવી સફાઈવાળી હોય છતાંયે તેને હું મારા મિત્રમાં ગણું નહિ.” એવા પણ મનુષ્યો છે કે તેઓ એક કીડાને, કે પ્રભુના છેક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવને, કે કોઈ પણ મુજા પ્રાણીને તેજ માન ઇશ્વર કરવાની ધરજા પણ ધરાવતા નથી, તો પણ તેઓ હરહંમેશ તેમના

હતાં બળીયા સ્વભાવથી અને વર્તનથી, તેમજ કડવા વેણથી તેમની પ્રેમાળ સહૃદય, અને સાચા દિલની ઝીણું હૃદય ઓરી નાંખે છે તથા તેને અભાગ્યે અતિસય વેદના કરે છે.

વાત એમ છે કે પોતાના ઘરમાં પુરવો સ્વભાવે તેમ વર્તનમાં ખુબ જ બેદરકાર રહે છે. ઘરની ખહાર, ખીજાને ત્યાં તેઓ બેદરકાર નથી રહેતા; ખીજા ઠેકાણે તેઓ અતિ સહય રહે છે અને આ સહયતા માટે તેઓ ઘણું અભિમાન ધારે છે, સહેજમાં 'ખોટું' લાગી જાય તેવાં ખાણે સાથે પણ વાત કરતાં, પોતાની ભાષા અને ખીજી રીતભાતમાં તેઓ તેને 'ખોટું' ના લાગે તે માટે ખુબ સાવધાન રહે છે. પણ ઘરમાં તેઓ બોલવામાં બેદરકાર, વર્તનમાં જાણી અને પોતાના વર્તન તથા વાંછીથી સામાને કેવું લાગશે તેનો વિચાર કરતો પણ તેઓ કરતા નથી. આજો દિવસ ઘરની ખહાર તેમનો મીઠાઈ મથો 'હોય', 'ખોટું' લાગેલું મનમાં દબાવી રાખ્યું 'હોય', તે સર્વનો ઉભરો તેઓ ઘરમાં આવીને કહાડે છે. રીતસરના પ્રશ્નોના ઉત્તર ખુસ્સાથી આપે છે. જરા જરામાં ઉરઠેરાઈ જાય છે. અંટો 'ખોટું' ને ખુસ્સાં, ભર્યું વર્તન રાખે છે. તેઓ ભૂલી જાય છે કે એમની પોતાની પત્નીને પણ લાગણીથી 'હોય' છે તેને પણ 'ખોટું' લાગી સહે છે. તેઓ એમ જાણે છે કે એક ઓ પોતાની પત્ની સાથે એટલે પતિ ખહારથી ઉરઠેરાયલો આવ્યો 'હોય' તે પણ જાણી જાણે અને પતિ જમે તેવું જાણી વર્તન રાખે તો પણ પત્નીએ તો જાણવું જોઈએ કે તે તેની તરફ અપાધ પ્રેમ રાખે છે. અને પતિ જમે તેમ વર્તે, જમે તેમ કહે, તેથી સામાન્ય રીતે કાંઈ પણ જોઈને જમે તેટલું 'ખોટું' લાગે તેવું 'હોય', તો પણ પત્નીએ તો તેથી 'ખોટું' લગાડવું જ ના જોઈએ !

આના કરતાં વધારે જુદી માન્યતા ખીજી હોઈ સહેજ નહિ. જો 'ખોટું' પોતાની પત્ની સાથે તો અતિસય સહય વર્તન કરવું જોઈએ. તેનાં સંજોગોથી કાર વિચારે બોલાયલા સંજોગોથી ખીજી કાંઈ પણ જો કરતાં તેની પત્નીને વધારે 'ખોટું' લાગશે, કાંઈ પણ જો કરતા પોતાની પત્નીની જણી દુખાડવાથી જ પતિને વધારે દુઃખ થવું જોઈએ. તેણે તો ખુબ વિચારીને તથા લાંબાથી જાણનામાં લઈને તેની તરફ વર્તવું જોઈએ. પ્રેમ કાંઈ પ્રેમપાત્ર સાથે જાણી વર્તને ચલાવવાનો અધિકાર આપી શકતો નથી. જેમ જેમ સંજોગ વધારે 'ખોટું' 'હોય', તેમ તેમ વજર વિચારે બોલાયલાં અસહ્ય બોલ કે વર્તનથી 'ખોટું' પણ વધારે લાગી

જાય. પરંતુ પુરૂષો પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ના કરે તેટલુંજ ખસ નથી. દુર્ગુણની ગેરહાજરી. તે કાંઈ એક સદ્ગુણ નથી. કટુ શબ્દો કરતાં અલખત મૌન વધારે. સાફ છે. પથરના પુતળા જેવું. ગાંભિર્ય પણ અવિનય કરતાં તો સાફ છે. કુલ આડ વિનાની કાંઈ વાડીમાં જરાયે આંખરાં ના હોય, તે આંખરાંનાં મેદાન કરતાં તો સારી લાગે, પણ તેના કરતાં સુંદર સુગંધમય લિધાન અતિશય રમણીય લાગેજ. કાંઈ ખતિ, પત્ની પ્રત્યે કટુતા ધારણ ના કરે તે ઘણીજ સારી વાત છે; પણ તેના કરતાયે સારી વાત તો એ છે કે તેનું વર્તન કામળ અને ત્રેમપૂર્ણ હોય. કેટલાએક માણસો કડવાં વેણ નથી બોલતા, મહેલાં નથી ભારતા, પણ તેમના મુખમાંથી બહાલસોયા શબ્દો પણ નથી નિકળતા. યુવાન રમણ નેટલી ત્રેમોળ્લુતા તે દાખવતો નથી. તેના બોલ દુનિયાદારી અને કંડા યથ જાય છે. આવા વર્તનથી ત્રેમ માટે તલંસતા હૃદયને સંતોષ થાયજ નહિ, એમ સર્વ કાંઈ કહી શકશે.

શબ્દ, સામાન્ય રીતે નિર્લેખ વસ્તુ જેવા લાગે છે અને તેથી ક્યો શબ્દ કેમ બોલાઈ ગયો, તેની કાંઈ દરકાર કરતું નથી. શબ્દ બોલતાં કાંઈ વાર થતી નથી, એટલે તે બોલ્યાથી સાંભળનારને શું સુખ કે દુઃખ થયું હશે, તે યાદ પણ રહેતું નથી. બોલનાર તો બોલીને તે વિસરી જાય છે; પરંતુ જેને શબ્દબાણ લાગ્યાં હોય તેના તો હૃદયમાં તે સૂળની માફક સાદ્યા કરે છે અથવા જો વેણ મીઠા હોય તો તેના પમરાટ અંતર માફક ફેલાયલો રહે છે. તે બોલનારને એવા તો નિર્લેખ લાગે છે કે સાંભળનારના આત્માના આનંદ અને શાંતિ તે તોડી શકતા હશે, કે વધારી શકતા હશે, એવા કાંઈ ખ્યાલજ આપણા તો મનમાં રહેતો નથી. તે સુખમાંથી બંજે સરી પડે છે, અને પછી સદાને માટે સુખ યથ જાય છે, એમ આપણને તો લાગે છે. એક અંગ્રેજ કવિ, એક “શબ્દ” નો ચિતાર આપે છે તે વાંસવા લાયક છે.

“કંટાળાભરી સુખકાં તોડનારો એક શબ્દ, મેં સાંભળ્યો. વિજળીની  
“ઝડપથી બોલાયલા તે શબ્દની પાંખો ઉપર નિઃશિખા વિનાય હતો.  
“તેના કરતાં તિલક હથિયાર, તેના કરતાં વધારે દુઃખ કે મોત  
“આજનાર, પૃથ્વી ઉપર મેં બીજું જોયું નથી, તેના પ્રતિબંધ  
“વરોનાં વધ. લગી તેટલોજ દુર પ્રકટો હતો.”



“પરંતુ એવા રુબ્દ પલ્લુ મેં સાંભળ્યો છે કે નિરાશામય હવનમાં તે આશાના તારારૂપ ઘર્ધ રણી હતો, અને દુઃખ તથા આકૃષ્ટતા અપેક્ષારના સમયમાં આશુભરી આંખે ભેટા, તે અતિશય ચળકતો લાગતો હતો; તે વચનથીજ નિરાશ સુસાકરનું હૃદય-હવનના અપેક્ષારમય પથમાં પલ્લુ આશા-દિન પ્રતિદિન વધતી જતી આશાથી ટકી રહેતું હતું.”

સામાન્ય રીતે પતિનું વર્તન પત્ની પ્રત્યે સહયતાપૂર્ણ હોયું જોઈએ, પરંતુ અમુક પ્રસંગો તો એવા છે કે તે સમયે સહયતા હપરાંત, વિશેષ વિચારપૂર્ણ વર્તન તથા સહાનુભૂતિ દર્શાવવાની ખાસ જરૂર છે. કોઈવાર પત્ની થાકી ગયેલી હોય છે. આખા દિવસમાં ચિંતા કાર્યો પ્રસંગો આવી ગયેલા હોય છે; ઘરમાં બધું કાર્ય સાનુકુળ રીતે આદ્યું હોતું નથી, તેની ધીરજ ખુટી ગઈ હોય છે, ગમગીનીના કાંઈ સમાચાર તેણે સાંભળ્યા હોય છે, ઘરમાં બાળક માંદું પડ્યું હોય છે; અથવા કોઈ બાળકે કાંઈક તોફાનથી કે કહ્યું ના માનીને તેના હૃદયમાં નિરાશા પ્રસરાવી હોય છે. આવી પ્રસંગે પતિયે શું કરવું જોઈએ? જો તેનામાં જરાયે કામળતા હોય, તો તે દર્શાવવાનો આ સમય છે. તેના થકિલા હૃદય ઉપર ભાર પડે તેવા એક પલ્લુ રુબ્દ એણે બોલવો ના જોઈએ. પત્નીના ધન્યતા હૃદયને શાંત કરવા, તેને બળ અને શાંતિ અર્પવા વિચારપૂર્વક-પ્રેમપૂર્વક-તેનાથી જે કાંઈ ખંની શકે તે તેણે કરવું જોઈએ.

એક વખતે સખ્ત વાવાઝોડામાં હું એક આડ નીચે યધને જતો હતો, તેટલામાં આડ ઉપરથી એક પક્ષી, ડાળાં પાંદડાંમાંથી કૂદતું નીચે આંચું અને મારી છાતી સાથે અથડાઈ, મારા મોઢા ઉમલા નીચે બરાબ ગયું. સખત તોફાન વખતે તે આશ્ચર્ય બોળવા આંચું હતું. દરેક પત્નીના મનમાં એવી ખાતરી હોવી જોઈએ કે જ્યારે તેને ગભરામણ થશે, કંટાળો આવશે, ત્યારે પોતાના પતિના પ્રેમમાં તેને સલામત અને શાંત અવસ્થા મળશે. તેને એમ પણ ખાતરી હોવી જોઈએ કે, પતિ તેના કુરોડોથી અચ્છા રહેશે, તેની સાથે હૃદયથી વર્તશે, અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાના બળને તે હપથેજ કરશે, તથા તેને જે ઘસારો વેઠવો પડશે તે ઘસારાને સાટે પોતાના બળથી તેને સખળ કરશે. પત્નીના મનમાં પતિની સહાનુભૂતિ મળશે કે નહિ, તે સંબંધી શંકા રહેવી જોઈએ નહિ. જ્યારે તે આશ્ચર્ય માંગતી વ્ય,

અને પાતાના હેય તરફ દ્રશ્ય, જીવી કે પરોપકાર વગેરે, કોઈ પણ કામમાં તેનાથી આવી શકાયું નથી. છ'દ્ગી માત્ર સંતાન ઉત્પન્ન માટેજ સરજી હોય તેમ નાનાં નાનાં છોકરાં એકઠાં કરી તેને નમાયાં કરી કોઈ પણ સુખ ભોગન્યા વગર ખિચારી રહેતે પડી જાય છે. કમનશીબ બાળકો.

આવા આવા અસંખ્ય બનાવો બનવાથી માતા વગરનાં સંકટો બાળકો રાજગતી યાય છે. તેઓ યોગ્ય અને ડંચી કેળવણીના અભાવે જમે તેમ છછરીને મોટાં યાય છે અને કોઈ પણ સંસ્કાર મળતા નથી. તેથી જ બાળકોને તથા આપણા દેશને કેટલું મુશ્કેલ કરવું પડે છે તે આને કોઈથી અજાણ્યું નથી.

અટકાવવાના ઉપાય.

દરેક બાળકમાં મિતાયાર એ મોટું શસ્ત્ર છે. બાળકના જન્મ પછી અમુક મહિના સુધી બ્રહ્મચર્ય સખત ધાળવું એ ધર્મ મહારાજો બ્રહ્મજી. મનનો નિમક શીખવો જોઈએ. એકાન્તનો પ્રસંગ લાવવો ના બ્રહ્મજી. મનોબળ કેળવવા માટે સાફ વાંચન, સારી કસરત, શારીરિક મહેનતવું કામ, સારી ઉચ્ચ સોખત, એવું પ્રહસ કરવું અને મનને શ્રેષ્ઠે એવો તામસી જોરાક, શુ'ગારી વાંચન, નાટકો, સીનેમા, અરલીસ ક્રીડા, ખરાબ સોખત, એ સર્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. મગજમાં પ્રાપ્ત સારા સંસ્કાર રહે એવાં શ્રવણ મનન, વાંચન રાખવાં.

બાળકની માવજત અને કેળવણી વિશે.

માબાપને સૂચના.

જો સ્વર્ગસ્થ પુરુષોત્તમ કાનડું ગાંધી. લગભગ યોણીચારસો પૃષ્ઠનો. ૧૩૫ કિંમત રૂ. ૧૫૫ છે. તે હાલના પ્રમાણમાં અત્યંત સુખ છે.

જો નિરોગી, સખળ તથા સદ્બુદ્ધિવાળાં બનાવવા માટેની સર્વ આ પુસ્તકમાં ઘણીજ સરળ ભાષામાં વર્ણવેલી છે.

સ્નેહસંગીત—સચિત્ર રા. રા. કેશવ હ. શેઠ કિંમત આર આના. (૧) સ્નેહસંગીત, (૨) સ્નેહાનળ, (૩) નેહતપ અને (૪) પ્રકીર્ણ એ. ચાર પ્રકારનાં ત્રેપન કાવ્યો, રૂપેરી (મનુ સુંદર પુર્ણ, લાઇબ્રેરીમાં ખાસ સંગ્રહવા યોગ્ય કાવ્યની નજરે. ૩૧ સરજી કાવ્યસંગ્રહ છે.

# પંચામૃત.

(સંશોધક, રા. મનહર.)

૧. જ્ઞાનનો હેતુ ઠકાપણને પકવ કરવાનો, ચારિત્ર્યને સુધારવાનો, આપણને વધારે સારા, વધારે સુખી, વધારે ઉપયોગી અને જીવનના દરેક સુખ કાર્યમાં વધારે હિદાર, વધારે ઉત્સાહી અને વધારે ખતીલા બનાવવાનો છે.. સમાધાન.

૨. માણસ જ્યારે પોતાના જીવભાઈઓની સેવા કરે છે ત્યારેજ તે દેવના જવો થાય છે. સિસેરા.

સત્કાર્ય ગમે તેવું નાનું હોય તો પણ તે દર્શા, ગમે તેવી નજીવી આશાને માટે પણ કાર્ય કરે, કાર્ય કરે, કારણ કે સર્વ સત્કાર્ય ઉત્તમ અને પવિત્ર છે. ન્યૂમેન હોલ.

૪. માનવ દૃઢ્ય એવું બનાવેલું છે કે તેનો અંધ કરવાધીજ તે સંપૂર્ણ બને છે. સેવા કરવાધીજ આપણે અધીકાર ચલાવીએ છીએ જે આપણે દાનમાં આપીએ છીએ તે આપણી પાસેજ છે. આપણે બીજાના સેવક બનવાધીજ તેમના ઉપર વિજયો બનીએ છીએ. સ્વાર્થને વિસરતાંની સાથેજ આપણે ઉત્તમ પદ પામીએ છીએ. ન્યૂમેન.

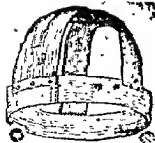
૫. જે સફળતા મનુષ્યો બીજાના કલ્યાણાર્થેજ પોતાનાં શુભોનો ઉપયોગ કરે અને ગર્વિષ્ટ બની બીજાના દોષ માટે તિરસ્કારને બદલે સહાનુભૂતિ દર્શાવે તો કેટલાં બધાં મનુષ્યોને તેના સંભારે વાળી શકે? અચર.

૬. તારા દુઃખને ભૂલી જઈ તારા બંધુને સહાય કર, સુવર્ણને સેવક બનાવ તું તેનો દાસ બનીશ નહિ. સિક્કુકની ઝાળીમાં છૂટે કાચે સિંહાં નાખ. આપણના અન્ધકારમાં ગુંગળાતા મનુષ્યને સુખરૂપી પ્રકાશમાં લાવ. અદ્વિચાર કર્યાજ કર; કારણ કે તેની પાછળ સત્કાર્ય આપણેજ. રેનિસન.

૭. સત્કાર્યની પેઢી કદિ કેવાણું કાઢતી નથી. યોરો.

૮. સ્નેહ રાખો. ફક્ત પોતાની જાતને નહિ; પરંતુ આપણે માત્રને લક્ષ્યારાં લાઇ ગણીને આશ્રયમાં કરતાં ફક્તની પેઠે સર્વની.

## પોવેલનાં સુધારેલા દ્રસીસ—



કર્નોઆની લાઇનમાજ કમરના ઘેરાવાનું માપ મોકલા આપજો અને અમે જોઈ શકીશું કે તમને પણ ખરાબર બેસતું દ્રસીસ મળી શક્યું છે, જેનાથી તમને કુખાવા કે બેચેની નહિ લાગતાં ઉધટો આરામ થશે.



વળી અમારા જેઠકોનાં ઇલેસ્ટીક સરપેન્ડરો—લીનનનાં ખરાબર ખમ વાળાં અને સગવડવાળાં છે તથા જરા પણ મરી પડતાં નથી. આ સરપેન્ડરો છેલ્લી ઢબનાં બનાવેલાં છે અને તેથી પેહરનારાઓને આશીર્વાદ સમાન છે. તે આપોઆપજ ફીટ થાય છે અને આંકડા કે ખંધની જરૂર પડતી નથી.

વળી અમારી પાસે ઇલેસ્ટીક સ્ટોકીંગ્સના પણ ગંજવર સ્ટોક છે અને અમે ખાસ માપવાળાં બોર્ડર ઉપર અમે પાસ કાળજી આપીએ છીએ. વધુ વિગત માટે લખો:—સલાહ મંદત આપવામાં આવે છે.



એન. પોવેલની  
કંપની,

લેમીંગ્ટન રોડ, મુમ્બઈ

સ્ત્રીઓની સુંદરતા વાળ છે.

વાળને સુંવાળાં લાંબા ચકચીત કરવા માટે

કોહીનુર-એટો-ડી. રોજ-દુર ટોનીક વાપરો. કિંમત એક ખાટલીના ૧-૪-૦.

બનાવનાર—કોહીનુર વર્ક્સ—માંડવી, મુંબઈ.

# પાઠક.

પુસ્તક ૨. ]

જુન, ૧૯૨૧.

[ અંક ૬. ]

## નાનો નરેંદ્ર.

(ગયા અંકથી આશુ)

અકરણ ૩ જી.

જેતરનો પાઠ.

નરેંદ્ર ઘણા દિવસ આગળ આશ્યો. પણ હજી તે શિખર સુધી પહોંચ્યો નહોતો. તેને બંદલો જે કાંઈ હિંમત વગરને છોકરો હોત, તો ખરેખર તે ઘેર પાછો ફરત.

ઘોડેક આશ્યો એટલે એક ઠાસો તેણે ટીકો. ઠાસે પૂછ્યું, “છોકરા ! તું કયાં જાય છે ?”

નરેંદ્ર—“હું અમરકાળ લેવા આવ્યો છું. મારી વહાલી માતા ઘણીજ માંદી છે, તેની હવા માટે જોઈએ છીએ.”

તે ઠાસે પોતાનું માથું હલાવ્યું. તેને નવાઈ લાગી. નરેંદ્ર તરેંદ્ર થોડીક વાર ટીકી ટીકી જોવા લાગ્યો. પછી તે આશ્યો, “આ જેતરમાં ઘઉં વાવેલા છે, તેને કાપી, બધા ભેગા કર. પછી મસળી, ઘઉં જીરું પાડ. પછી તેને દળી લોટ કર, તેની રોટલીઓ બનાવ. આટલું કરીશ તોજ હું તને આગળ જવા દઈશ. ને તને કાળ મળશે. જે આ જેતર.” એમ બોલી તે એકદમ આશ્યો ગયો.

તે બહાદુર છોકરાએ પોતાનું ફાટલું બહન કાઢી નાખ્યું. જમીન પર પડેલું ફાટરડું હાથમાં લીધું, ને કામે વળગ્યો. તેને લાગ્યું કે ઘણાં અઠવાડિયાં તેને કામ કરવું પડશે.

પણ જ્યારે તે સઘળું કામ પૂરું કરી રહ્યો, ત્યારે તેને ઘણાજ આનંદ થયો. તે ડાસાને તેણે ખુબ પાડી, તે આબ્યો. તેણે જોયું, તો બધું કામ તેના કહ્યા સુજળ થઈ ગયું હતું. તેથી તેણે તેને ચાળડયો ને ચાળાંશી આપી કે,

“બહાદુર છોકરા ! તે' જે કામ કર્યું છે તે બદલ હું તને કંઈક આપવા માગું છું.” જોમ કહી તેણે તેને એક લાકડાની નાની પેટી આપી અને કહ્યું, “તું ઘેર જાય ત્યારે કંધાડજે. તેમાંથી તને નવું નવું મળશે.” નરેન્દ્રે તેનો આભાર માન્યો; ડાસો ખુબ રાજ થયો અને છુટા પડ્યા.

રીંગો:—( શિક્ષક અગર માળાપની મદદથી. )

જેતરમાં કેમ વાવેતર ચાય તે રીંગો.

જુહા જુહા પાક સંજાંધી પણ જાણવું જોઈએ.

ઘઉં જેવાં ધાન્યનાં નામ જાણો.

જુદી જુદી જોરાઈની ચીજોનાં નામ સમજો.

દાતરડું વગેરે જેતરનાં જોનારનાં નામ પુછો.

પેટી શાની શાની જનતી હશે ? કોણ બનાવતું હશે ?

સુતાર, લુહાર, મીચી, દંડરજ વગેરે વધુ નામ જાણો.

શા ઉપરથી એવાં નામ પડ્યાં હશે ?

નાની નાતો થવાથી દેશને નુકશાન છે તે પણ સમજ

ગ્રાહ્ય તો ઘણા ક્ષાયદો ચાય.

નરેન્દ્રે ડાસાને આજીજ કરી હોત તો તે જઈ શકત, પણ

સારો છોકરો તેવું પસંદ કરતો નથી. આજીજ કરીને

ચોતાનું કામ કરાવતું એ આજીજ પસંદ કરે છે. નરેન્દ્ર જેવા

છોકરાઓ તો કામ ન કરવાનું પસંદ કરે છે.

તમે કેવા બનશો ?

( અપૂર્ણ )

( ૩ મથોગી )

## ઉદારતા અને ન્યાયીપણું.

બીજાઓ આપણી સાથે જેવી રીતે વર્તે એવી ધર્યા રાખીએ છીએ, તેવી રીતે બીજાઓ સાથે આપણે વર્તવું, તેને ઉદારતા કહે છે.

એક તંદુરસ્ત અને દરેક કામ સહેલાઈથી કરી બંદે એવો માણસ પોતાનું, પોતાની સ્ત્રીનું અને પોતાનાં બાળકોનું શુભ-રાત પોતાની ભત્રમહેનતની કમાઈથી કરતો હતો.

પણ એવાંમાં દેશમાં રોગ ફાટ્યો, તેની મંજુરી થઈ અને સાથે ખાતપાનની ચીજના ભાવ પણ વધ્યા.

તે મંજુરને અને તેના કુટુંબને આંધી ઘણી હાંડમારી પડી. તેની ઘોડી બચાવેલી રકમ ચુરી થયાં પછી તેને પહેલાં તેનો સરસામાન રફતે રફતે વેચવો પડ્યો, પછીથી કપડાં પણ વેચવાં પડ્યાં.

ત્યારે એ પૈસા પણ પૂરાં થયા ત્યારે તેની ખાસે કાંઈ રહ્યું નહિ, તેને ભૂખના વરૂને તેના બારણાં આગળ ધુરકતું જોયું. નહિ! તેના ઘરમાં એકલા ભૂખમરાએજ નહિ પણ સાથે સાથે દરદોએ પણ વાસો કર્યો.

હવે આ માણસના પાટોશીઓમાંનો એક ઘણો પૈસાદાર અને બીજો થોડે પૈસે સુખી હતો.

તે પહેલાંને ત્યાં ગયો અને કહ્યું, “અમને અને મારી સ્ત્રીને અને મારાં બાળકોને હવે દરેક ચીજની જરૂર છે, આદિજ અમારા પર આટલી મહેરબાની કરો.”

શ્રીમતે ઉત્તર વાળ્યો; “હું એ માટે શું કરી શકું? જ્યારે તમે મારે માટે કામ કર્યું હતું ત્યારે શું મેં તમને તમારા પૈસા આપ્યા નહોતા? અને શું તમને મોંઝાગ્યાં પૈસા તે વખતે મેં આપ્યા નહોતા? હું કદી પણ તમારી સાથે તેમજ બીજાઓ સાથે અન્યાયપણું વર્ત્યોજ નથી. તમારાં દુઃખ માટે ખરેજ હું દીલગીર છું, પણ આવા ખરાબ વખતે-કાણે ભણે એ ક્યાં

સુધી રહેશે ?—દરેક જણે પોતાનું સંભાળવાનું છે.”

તે ગરીબ મુંગો રહ્યો; તેના અંતઃકરણમાં ઘણું દુઃખ થતું હતું; તે ત્યાંથી દયામણું મોંએ ઘેર જતો હતો એટલામાં રસ્તામાં તેનો બીજો સુખી પાડોશી મળ્યો.

તેને વિચારમાં અને દીલગીરીમાં ભેળવે તે બોલ્યો, “કેમ! તમારા કપાળ પર કરચળી વળી ગઈ છે અને આંખમાં આટલાં ગદ્યાં આંસુ ? કેમ શું છે તમને ?”

તે ગરીબ બાપડે બદલાયલા સાદે પોતાનું દુઃખ કહ્યું.

ન્યારે તેણે પુરું કર્યું, ત્યારે પાડોશી બોલ્યો, “તેથી શા માટે તમે આટલા ગદ્યા દીલગીર થાઓ છો ? શું આપણે ભાઈઓ તથી ? અને તેથી શું હું મારાં પાડોશી ભાઈને દુઃખમાં રહેવા ફરજ ? ચાલો, આપણે પરમેશ્વરે જે કંઈ થોડું ઘણું મને આપ્યું છે તેનાથી આપણું ગુજરાન કરીશું.”

આવી રીતે તે ગરીબ કુટુંબની હાલમારી તે બંન્નાં સુધી તેની જરૂરી બીજો મેળવી શક્યો ત્યાં સુધી દૂર થઈ.

S. T. R.

## શહેનશાહ અને પાદરી.

શહેનશાહ સિકંદર પોતાના રાજ્યમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસ એક પાદરીના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો. શહેનશાહે ઓરડામાં જોયું તો પાદરી ત્યાં હાજર હતો નહિ અને વધારે બારીકાઈથી જોતાં તેને એક ખુણામાં ધૂળથી ભરેલી એક ચોપડી મળી. તે તેણે લઈને જોઈ તો તે ધર્મપુસ્તક હતું. તેમાં થોડી નોટો સુકીને બંન્નાં હતું ત્યાં પાછું તે સુકી દીધું.

આખરે પાદરી આવ્યો, તેને જોઈ શહેનશાહે પુછ્યું, “તમે રોજ બોધબલ (ધર્મપુસ્તક) વાંચો છો ?”

“હા, નામદાર” પાદરીએ જવાબ આપ્યો.

શહેનશાહે કહ્યું, “હું તમને શાબાશી આપું છું.”



આ વાતને બે વર્ષ થઇ ગયા પછી માછો શહેનશાહ તેજ રસ્તેથી જતાં તે પાદરીને ત્યાં ગયો અને તેના બાઇબલને ત્યાંને ત્યાંજ પડેલું જોઇ બોલ્યો, “પાદરી સાહેબ, તમે બાઇબલ વાંચતાજ નથી.” અને પાદરીના દેખતાં પેલી નોટો કાઢી બતાવી. આ જોઇ પાદરી ગલરાયો.

માટે બાઇબો, આંખણાથી મોટાં નાનાં અને સરખાંઓ સાથે આપણે હંમેશા સાચું બોલવું જુહું બોલવાથી કોઇ વાર આપણા બાઇબમાં, સમાવડાલાં અથવા લોકમાં નીચું જોવું પડે. આપણે ગુન્હો કબુલ કરવાથી આપણે તે બીજી વાર કરતાં અટકીએ છીએ.

જો તે પાદરીએ શહેનશાહને સાચેસાચું કહી દીધું હોત તો તેને શહેનશાહ આગળ આવું નીચું જોવું ન પડત, શહેનશાહને તેને માટે ઉંચો અભિપ્રાય રહેત અને તેને બાઇબલ વાંચવાનું મન થાત. માટે આપણાથી કોઇ કામ થયું ન હોય અથવા કોઇ કામ થોડું થઇ ગયું હોય તો તે કહી દેવામાં કદી શરમાવું નહિ..

S. T. R.

સ્વ. ભાઇ રણજીતરામ વાવાભાઇ મહેતા કૃત.

## રણજીતકૃતિ સંગ્રહ.

ઉપોદ્ધાત લેખક—રા. રા. દુનિયાલાલ માણેકલાલ મુનશી.  
પ્રકાશક—સાહિત્ય પરિષદ ભંડોળ કમિટી. રોયલ સોળ પેજ પૃષ્ઠ ૪૨૫.  
કિંમત રૂ. સવા બે પોસ્ટેજ જુદું.

સ્વ. ભાઇ રણજીતરામ લખેલી નીચેની ન્હાની ન્હોટી ૧૪ વારો તથા છેલ્લી બે નાટકોના નવાજ આ સંગ્રહ છે:—૧ સાહેબરામ, (૧૩૫ પૃષ્ઠની મોટી અપૂર્ણ રહી ગયેલી નવલકથા.) ૨ સહીયરો, ૩ મદારી, ૪ હીરાં, ૫ શ્રદ્ધા, ૬ સ્ત્રીસાંજની સહેલગા, ૭ મુખર્જી, ૮ ઘોડત, ૯ મંગળા, ૧૦ આમદ અને રૂપાદે, ૧૧ માસ્તર નંદન-પ્રસાદ, ૧૨ ખવાસણ, ૧૩ તેળલ, ૧૪ કાળીઘાટપર, ૧૫ તેજસિંહ અને ૧૬ રિપુ. આ પુસ્તકની ખચતમાનો અમુક હિસ્સો સ્વ. ભાઇ રણજીતરામના કુટુંબને અને બાકીનો સા. પ. ભંડોળ કમિટીને મળવાનો છે. માટે સ્વ. ભાઇ રણજીતરામ અને ગુર્જર સાહિત્ય પ્રત્યે લાગણી ધરાવનાર સર્વેને આ પુસ્તક ખરીદવા ખાસ ભલામણ છે.

# The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર એન્ડ જનરલ  
ઈન્શ્યુરન્સ કંપી. લીમીટેડ.

ધાપણુ:—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.

દરેક જાતના આગના તથા દરીયાઈ વિમા ટેરીફના લાવથી લેવામાં આવે છે.

વિગત માટે લખો:—

રજીસ્ટર્ડ ઓફિસ:—  
૨૫-૨૬, ચચ ગેટ સ્ટ્રીટ,  
ફાટ; મુંબાઈ.

એમ. કાનલ એન્ડ કંપી.  
મેનેજિંગ એજન્ટસ.

આર્થાનિક ફાર્મસીમાં બનતી  
ચરમાં વાપરવા લાયક ભરોસાદાર દવાઓ.

- ૧ લીવરસોલ્યુશન-રેચક તથા કલેજના દરદો સાર. ૧-૪-૦
- ૨ ફીવર ડ્રોપ્સ દરેક જાતના તાવપર લાગુ. ૦-૫-૦
- ૩ કોડલીવર ઓઇલ ધમલશન-ઉત્તમ ને તાજું. ૧-૮-૦
- ૪ સ્ટર્મીન સોલ્ટ-મુખાધના પાણીને વધતું પાચન કરવાને ૧-૦-૦
- ૫ "ગજરેલ" હેર ઓઇલ (સુ ગંધીદાર તથા વાળ વધારનાર) ૦-૧૨-૦
- ૬ નીઓ-થાઇમોલીન-કોગળા તથા દાંતને સાર. ૦-૧૪-૦

કોકોનટ ઓઇલ, કોલનવાટર, લવેન્ડર વાટર, ડીલવાટર, લાઇમ  
પેસ્ટર વિગેરે. નમુના તથા વધુ વિગત માટે લખો—

એનજર, આર્થાનિક ફાર્મસી.

ગ્રા. ગજાવતી સ્ટ્રેસલ દવા ખનાવનાર.  
નં. ૧૦૪, કાવસલ પટેલ, સ્ટ્રીટ કોટ—મુંબાઈ

શક્તિયેષ્યાવર

# પાટણકર દાનિકસિદ્ધ

યદ્ય શક્તિ આવે છે સ્થિતિને ક્ષય જીવી લાગતી અશક્તિ, નહાના ખાળકોના પેટનું મોટું થવું, હાથપગનું લુલાપણું । વગેરે દુર યદ્યને તેઓ પુષ્ટ થાય છે.

સુખસિદ્ધ ૩૧૦ મેન અને બીજા ડાક્ટરો, વૈદો, વિગેરેના હુતમ અભિપ્રાય છે. ખાટલીની કિ. રૂ. ૧) ત્રણ ખા. ની કિ. ૩ ખોસ્ત ખર્ચ જુદુ. બધી પ્રાસદ્ધ દુકાનોમાં મળશે.

તાવને માટે

# પાટણકર

એચુ-મિદ્યર

મુખ્ય સરકારના એજીકે-  
લ્યરસ કેમીસ્ટે તપાસી પછી  
સારો અભિપ્રાય પ્રગટ થયો  
છે. અને લોકપ્રિય ડો. લાડકે-

મકેર. એમ. ડી. એમ. એ. વિદ્વાનોના અત્યુત્તમ અભિપ્રાય મેળેલા  
છે, ચાહુ, ધન્દલુએંગા, મેલેરિયા, વાદીઓ, આંતરીઓ વિગેરે  
કેદાપણ બતનો તાવ હશે તોપણ તાવ આંખમાં રહેતો નથી.  
પત્તીનો આવીને તાવને સાફ મટાડે છે. એ હમારા એચુમિદ્ય-  
રમાં ઘણા ગુણો છે. ખાટલી એકની ક્ષમ્મત રૂ. ૦૧૧. ૩ ખાટલી-  
ના રૂ. ૩૧. ૩૧. ૨) ૬ ખાટલીના પોષ્ટ ખર્ચ જુદુ.

ગરમીની દવા.

વદન જાડના મુલિયાનોજ અર્થ છે. મોટું આવડું નથી. દબારો દદી બો  
સારા થયા છે. ૧૫ દીવસ આદ્યે એકલી દવાની ખાટલીની ડી. રા. ૪૦  
દાવસ માટે રૂ. ૫૦ આંદી માટે મલમ રૂ. ૧.

પાટણકર કોલેરા પિલ્સ.

મુખ્યમાં ત્રણ વર્ષમાં તુર્તાતુર્ત ઉપયોગ કરવાથી સેંકડો મોળી સારા  
થયા છે. દવાખાનામાં સર્વીશીકેટ છે. ૧૦ ગોળીની ખાટલી એકના રૂ. ૧)  
૨૫ ગોળીની ખાટલીના રૂ. ૨ ઉલટી ખર્ચ કરવા માટે રૂ. ૦૧  
સો રૂપિયાના માલની ખરીદી કરનારને એજન્ટની મળી રાકશે.

પાટણકર, માયેદેવ અને કંપની, દવાખાનું, ગીરગામ, મુખ્ય

# શેઠાણીઓ!! દયાળુ દેવિયો!!

તમે જીવદયાની આટલી બધી લાગણી.

કુતરાં, ખિલાડાં, પોપટ, મેના જેવાં પશુ પક્ષીઓ તરફ  
રાખો. તેમને લાડથી નવરાવી ઘોવરાવી ખવરાવો, ખાળો,  
અને લાડથી રમાડો—

અને

તમારા દેશભાષનાં માનવ સંતાનો. અન્ન, વસ્ત્ર અને  
ઘર વિના રખવળે, બૂખે મરી જાય. તે પશુ તેમનાં સાથી  
જરાં મીઠી નજરે ન જુઓ, એક મુઠી અનાજ આપી ન  
બચાવો !!

શું એ તમારું દયાળુપણું કે આંખણું કહેવાય?

આજથી તેમને જીવવાની પ્રાતજા લઈ કંઈ પણ  
દાન મોકલો.

રીપોર્ટ મફત મળે છે લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાથાશ્રમ—નડીઆદ

તમે

સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવા  
સાચી કવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખચાવ કરવા

ચાહો છો ?

જેમ હોય તો વાપરો અને વાપરવાનું કહો.

**ઝંડુના રામબાણુ દવાઓ**

જેના ઉપદેશપણા માટે

અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સમ્મેલન તંત્રી  
મોતાના આદિ મળ્યો છે.

**બાળા ગોળી**

તોલા એકના  
આના ઠરા

કેફ વગરની

તંદુરસ્તી બચનાર  
તંદુરસ્તી ટકાવનાર  
કોવત આપનાર  
કોવત જાળવનાર  
હુસાવનાર-રમાડનાર  
ચીંછી ઉંઘ લાવનાર

તદન સક્ષામત

તમારા બાળકને અદાણુ કે એવા બીજા દેડવાળી  
બાળાગોળી કહી ન આપતા બાળકની  
જીવનશક્તિનો એ કષય કરનાર છે.

**ઝંડુ સ્નાયુચક્ર વક્ર, લીંબાટેક.**

—દુકાન—

—કારખાનું—

જુની મહાજનવાહી, કાલબાદેવી એલ્ડી-સ્ટન રોડ, મુંબઈ નં. ૨

મથૂર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાઈસ લીસ્ટ મંગાવો.

# ડ્રીન્ક ચોકોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હયામાં હયા જાતનું પીણું આજમાં આજા ભાવે આ પીણું જગતમાંના બધા પીણા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ હોઈ સ્વદેશી તરીકે વધુ પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧-૪-૦ આવા જુગ ભાવમાં આવું ઉત્તમ પીણું કોઈએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો છે. તે એક ખોરાકની પણ ગરજ સારે છે. ખાળકો અને વિદ્યાર્થીઓને માટે લાભદાયક છે. રક્ષા, કોફી અને પરદેશી ચીજો વાપરતાં, 'ડ્રીન્ક ચોકોલેટ' એ નામ યાદ રાખજો. તાકીદે આઈસ આપો.

મેસર્સ. ઠાકોર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમરીન્ડ લેન, કાટ—મુંબઈ.

તેયાર છે!

સચીન થંધ.

તેયાર છે!

શ્રી હૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

:( લેખક—સ્વામી હંસ. )

અનુવાદક—ગીરીનાથ શંકર ભગવાનજી મધેકા—( પીનાથક )

સ્ત્રી અંદર સાદસીક પ્રવાસ, હીમાલયના સુંદર દેખાવો, ભક્તની ફસોટી, તપનું ફળ, યોગની સીડીઓ, ભગવાનના દર્શન વીગેરે અનેક ઉત્તમ પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલ છે. આ ગ્રંથની અંદર શ્રી સુરદાસજીનું ચંદ્રીન અને તેના શીષ્ય સ્વામી હંસનું જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર કાગળ અને બાઈડીંગ સહીત મુલ્ય રૂ. ૨) જે.

મુંબઈની સ્કોલકોલ કોર્ટના ચીફ જજના સંહેતુ, આ પુસ્તક માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

રા. ચીમનલાલ,

“શ્રી હૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન” લાગુ પુસ્તક હું જોઈ ગયો છું. આગળ એ વીષય કોઈ એક ચોખ્ખીયામાં વાંચેલો મને સંતોષે છે. એમાં લખેલી હદીસત બહુ હેરત-ભરેલી છે એટલું જ નહીં પણ તે વાંચતાં ઘણા રસ પડે છે, અને ગ્રંથમાંથી બહુવાનું પણ મળે છે. માનસ સરોવરને લખતાં ગુજરાતી ભાષામાં ઘણું આજો પુસ્તકો છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થયે જરૂર આવશ્યકરણીય થઈ પડશે. ધી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી.

પ્રગટ કર્તા—ચીમનલાલ રૂ. દેસાઈ.

ટેલીફોન નં. ૪૪૫૩,

નાં. ૨૦, ટેમરીન્ડ લેન, કાટ—મુંબઈ.

# “સ્ત્રીબોધ” ની નવી ચાલુ વાર્તા.

સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થવાની છે. આ વાર્તામાં વર્તમાન સમયના હુમલાખોરને લગતા વિષયોની સુંદર રીતે સુચણી કરેલી હોવાથી તેના ગંચ-પર નવા બાંક માટે જરૂર અધીરા થઇ રહેશે, એવી અંમને પુરેપુરી ખતી છે.

“બાળ વિભાગ” માં પણ ખાસ બાળોપયોગી સુંદર વાર્તા આગવથી શરૂ થવાની છે.

નવા આલેક થનાર ચાલુ વર્ષના એપ્રિલથી ૧૯૨૨ આખરે સુધીના કલાજનના રૂ. ૪-૬-૦ મોકલી આપશે તેમને વિ. ૦ પી. ૦ તથા મનીઓ-રકર્ડનું એવકું અર્થ નહિ લગે; અને નવી શરૂ થનારી સામાજિક તથા બોજવિભાગની વાર્તા પહેલેથી વાંચવા મળશે.

જુલાઈથી નવા આલેક થનારે દોઢ વર્ષના રૂ. ૩-૧૨-૦ મોકલવા. વિ. ૦ પી. ૦ થી મગાવનારને પૈણ્ય એ વર્ષના અર્થ સાથે રૂ. ૪-૧૦-૦ અને દોઢ વર્ષના રૂ. ૪-૦-૦ બરવા પડશે.

પરદેશના નવા આલેકોએ ૧૯૨૧ ના એપ્રિલથી ૧૯૨૨ આખરે સુધીના રૂ. ૫-૧૧-૦; અને જુલાઈથી દોઢ વર્ષના રૂ. ૪-૧૪-૦ મોકલવાના છે.

“સ્ત્રીબોધ” શાળાઓમાં ખરીદવા મંજૂર થયું છે. કુંભ ઈલાકાના કચણી ખાતામાં તથા વડોદરા, બાવનગર, જુનાગઢ, વગેરે કાંઠી-આવાડનાં દેથી રાજ્યોની શાળાઓમાં ખરીદવા આ માસિક-મંજૂર થયેલું હોવાથી શિક્ષકો પોતાની પમજીવીથી ખરીદી શકે છે. તે ખરીદવા સરખાંસે મંજૂરી મેળવવાની જરૂર નથી. આ માસિક કન્યાશાળાઓમાં તથા તમામ જાહેર પુસ્તકાલયોમાં ખરીદવા ખાસ બકામથું ચાલુ છે.

વધેલી ભારે મોંઘવાને લીધે હાલ ખર્ચો મહું વધી ગયા છે ને તેના પ્રભાવમાં આલેકોની પુરતી મંખ્યા હોવાની જરૂર છે. તેમ થાય તેજ અમે તેના સુધારા વધારા માટે દુટથી ખર્ચ પણ કરી શકીએ, માટે આશા છે કે દરેક ચાલુ આલેક તેમજ બાળ શૃદ્ધિ આ માસિકના આલેકો વધારી આપવામાં અંમને જરૂર મદદગાર થશે જ.

જીવનલાલ અમરેશી મહેતા, મંત્રી “સ્ત્રીબોધ” - અમદાવાદ.

તા. ૬. જેમને આ અંક નસુતા હાનલ મોકલશે છે તેઓ જરૂર આલેક થઇ લવાજમ મનીઓરકર્ડથી મોકલશે એવી આશા છે. કદાચ જેમની આલેક થવાની મરજી નજ થાય તેમજે તેવો જવાબ તો જરૂર લખવા તરફી લેવી. જેમનો કાંઈ પુકારો નહી આવે તેમને એ પછીના અંક વિ. ૦ પી. ૦ થી મોકલાશે, ને તે લેવાને

( ૪ )

કેં કેં સિદ્ધિ કેં કેં સુખો સાંપડે,  
કેં કેં લહાવા જીવનનાં લેવાય ને !  
સુખમય આ સંસાર સદાયે દિસતો,  
મન માન્યા અંતરના કોડ પ્રાય ને !

સહ જીવનનાં સુખ મધુરાં શું કહું ?

( ૫ )

જીવન મધુરું હૃદય મધુરું થઈ જશે,  
મધુર થશે આ વિશ્વ તણા વ્યવહાર ને !  
સફલ થશે આ મોંઘી માનવ હૃદયી,  
ધન્ય મધુરો ઉદત આ સહચાર ને !

સહ જીવનનાં સુખ મધુરાં શું કહું ?

[ રસકુંજ ]

“ નસિનીકાન્ત. ”

પારસી લેખક મંડળ તરફથી રૂ. ૩૦૦) નું ઇનામ.

પારસી લેખક મંડળની કારોબાર મંડળીએ હાલ એવો દરાવ કર્યો છે કે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષની મુદતમાં, ગુજરાતી બાપામાં પારસી લેખકો (બાનુઓ અને ગ્રંથકર્તા) ના પુસ્તકો છપાઈ પ્રગટ થયાં હોય તેમાં જે સૌથી સરસ ગ્રંથ રચાયો હોય—બાપાની નજરે તેમજ સંગીત વિદ્યતાની નજરે—તેના ગ્રંથકર્તાને રૂ. ૩૦૦ અંકે ત્રણસોનું ઇનામ આપવું.

એ ત્રણ વર્ષની મુદત ઇ. સ. ૧૯૧૮, ૧૯૧૯ અને ૧૯૨૦ ના વર્ષોની દરાવવામાં આવી છે. માટે જે પારસી લેખકોએ એ ત્રણ વર્ષની મુદત દરમિયાન પોતાના પુસ્તક પ્રગટ કર્યા હોય અને જેઓ ઇનામ માટે તે રજુ કરવા માગતાં હોય તેઓને માનપૂર્વક અર્જ કરવામાં આવે છે કે તેઓએ પોતાના પુસ્તક એકમ નામ હામ જણાવી પારસી લેખક મંડળના આંતરરી સેક્રેટરિ ઉપર મી. કે. આર. રામા ચોરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (સુપરવાઈઝર, બિલ્ડીંગ, હોર્નબી, રોડ, ફેટ, સુન્દર) નાં મેહેરબાની કરી તા. ૧૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ સુધીમાં મોકલી આપવાં. એવી રીતે મળેલાં પુસ્તકો એક પરિશદ—કમિટી નેમી તેમની પાસે તપાસવામાં આવશે અને કમિટી જે પુસ્તક ઇનામ લાંબક દરાવશે તેના કર્તાને રૂ. ૩૦૦) નું ઇનામ મંજૂર તરફથી આપવામાં આવશે.



# સ્ત્રી-બોધ.

પુસ્તક ૬૫ મું. ]

જુલાઈ, ૧૯૨૧.

[ અંક ૭ માં. ]

## સહ જીવન.

[ બોધવશ સંદેશ કહેજો સ્વામને—એ રાજા. ]

( ૧ )

સહ જીવનનાં મુખ મધુરાં શું કહું ?  
શું કથવાં એ માનવનાં સદ્ભાગ્ય જો !  
ગૃહમાં-વનમાં મુખ-દુઃખ સર્વ સ્થિતિમંદી,  
શુદ્ધ સ્નેહ અંતરથી ના વીસરાય જો !  
સહ જીવનનાં મુખ મધુરાં શું કહું ?

( ૨ )

સ્નેહભર્યા રસપૂર્ણ મધુર સહચારમાં,  
દુનિયાંનાં ભય કેલેશ બધાં ભૂલાય જો !  
ઘોર અરણ્યો તન્દન વન સરખાં શોભતાં,  
સર્વસ્થળે અનુકૂળ સ્વજન પરિવાર જો !  
સહ જીવનનાં મુખ મધુરાં શું કહું ?

( ૩ )

દુનિયાંનાં આ દારૂણ વિષમય દુઃખથી,  
શાંત થવાને શીતલ મીઠી છાંય જો !  
ભવસાગરમાં હુણતા સર્વ જીવને,  
ચોગ્ય ગૃહિણી એજ અમોહું નાવ જો !

( ૪ )

કેં કેં સિદ્ધિ કેં કેં સુખો સાંપડે,  
કેં કેં હહાવા જીવનનાં લેવાય જો !  
સુખમય આ સંસાર સદાયે દિસતો,  
મન માન્યા અંતરના કોઠ પ્રસાય જો !

સહ જીવનનાં સુખ મધુરાં શું કહું ?

( ૫ )

જીવન મધુરું હૃદય મધુરું થઈ જશે,  
મધુર થશે આ વિશ્વ તણો વ્યવહાર જો !  
સફલ થશે આ મોંઘી માનવ જીવણી,  
ધન્ય મધુરો ઉત્તર આ સહચાર જો !

સહ જીવનનાં સુખ મધુરાં શું કહું ?

[ રસકુંજ ]

“ નસિનીકાન્તા ”

પારસી લેખક મંડળ તરફથી રૂ. ૩૦૦) તું ધનામ.

પારસી લેખક મંડળની કારોબાર મંડળીએ હાલ એવો દરાવ કરે છે કે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષની સુદતમાં, ગુજરાતી ભાષામાં પારસી લેખકો (બાતુઓ અને મહત્ત્વો) ના પુસ્તકો છપાઈ પ્રગટ થયાં હોય તેમાં જે સૌથી સરસ અથવા રમણીય હોય—આપણી નજરે તેમજ સંગીને વિદ્યતાની નજરે—તેના અંચકર્તાને રૂ. ૩૦૦ અને ત્રણસો તું ધનામ આપવું.

જો ત્રણ વર્ષની સુદત ઇ. સ. ૧૯૧૮, ૧૯૧૯, અને ૧૯૨૦ ન વર્ષોની દરમિયાનમાં આવી છે. માટે જે પારસી લેખકોએ જે ત્રણ વર્ષની સુદત દરમિયાન પોતાના પુસ્તક પ્રગટ કર્યા હોય અને જેઓ જનાર માટે તે રજુ કરવા માગતા હોય તેઓને માનપૂર્વક અર્જ કરવામાં આવે છે કે તેઓએ પોતાના પુસ્તક એકમ નામ હામ જણાવી પારસી લેખક મંડળના જાનરરી સેક્રેટરી હર્ષદ મી કે. આર. હામા ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ (સુપરવાઇઝર મિદ્દલિ, હોર્નબી રોડ, ફાટ, મુંબઈ) ને મોકલવાની ફરી તા. ૧૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ સુધીમાં મોકલી આપવાં એવી રીતે મળેલાં પુસ્તકો એક પરિશદ—કમિટી તેમજ તેમની પાર તપાસાવવામાં આવશે અને કમિટી જે પુસ્તક ધનામ લાવક દરાવશે તેના કર્તાને રૂ. ૩૦૦) તું ધનામ મંડળ તરફથી આપવામાં આવશે.

## દેશભક્ત કેવા જોઈએ ?

કેટલીક વ્યવહાર સૂચનાઓ.

( મળેલું. )

આપણા આ સુંદર દેશમાં કેવી કેવી સારી કુદરતી રચનાઓ છે. સમુદ્ર તીરે રેતી ઉપર ફરવાનું કેવું રમણીય લાગે છે, નદી કિનારે ઠંડી લેહકી કેવી મનપસંદ લાગે છે, કે જાણે આકાશમાં ફરીએ ! પણ સમુદ્ર તીરે સવારના વખતે ફરવા જવો તો ત્યાં લોકે કીધેલી ગંદકીથી તમે કમકમીને ઘેર જતાં રહેશો. નદી કિનારે ફરવાની સખાટ જગ્યા નહિ. મળવાથી ઢોળાવ ઉપર, ઉગેલા ખાવળીખામાં ઘસીને તમે ફરવા આહો છો; પણ ત્યાં લોકે મેલું કીધેલું એવું હોય છે કે સવારના વખતે ફરવા જવુંજ નહિ. એમ તમે ફરવા કરો છો. બજારમાંથી આણીને જતાં તમે દુર્ગંધ અને કુવડાઈથી કમકમી નાક અને આંખ પર બંધ કરો છો. કોઈ કહે છે, “ અરે મુંબઈ કેવું ગંદું છે ! ” કોઈ કહે છે, “ તમે સુરત જોયું નથી, સુરત જુઓ તો શું કહે ? ” કેટલાંક જે ઇંગ્લાન્ડ જઈ આવ્યાં છે તે કહે છે, “ અરે લન્ડન કેવું સરસ, આવડું મોટું સહેર પણ ગલીમાં દેખાય નહિ, બધું નજરથી દૂર અને સુધરેલી દબે જમીનની નીચે લઈ લીધેલું એટલે ના આરે વાસ કે ના મજે ગંદાઈના દેખાવો. એથી લોકની રિયતિ ઉપર કેવી સારી અસર ! મરણ પ્રમાણ કેટલું યોડું ! લોકસુખાકારો કેવી સારી ! ”

“ પણ એ કંઈ સધ પોતાની મેળે થયું ? ” પેલો લન્ડન જોઈ આવેલો કહે છે, કે એકવાર લન્ડન એવું તો ગંદું હતું કે જર્મનીનો પ્રખ્યાત ઉપદેશક માર્ટીન લૂથર ત્યાં જઈને રાજા હેન્રી આઠમીની દરબારમાં રહેવાને ખાધો હતો, કે જેમ આજે જીર્મ ગામોનાં લોક મુંબઈ જઈ રહેતાં ખાંડે છે. ”

આ પોતાની મેળે નહિ ત્યારે કોણથી થયું ? પરાપકારી, મહેનત, પરગણુ માણસોનાં પ્રતાપથી થયું કે જોઓમાંનો એક શરતીર એકવીન એકવીક તાંમે હતો. ગામડાંની ચોખ્ખી દવામાં જન્મેલો અને વસેલો તે લન્ડનમાં આવ્યો ત્યારે તેને ત્યાંની દુર્ગંધ અને કુવડ દેખાવેલી ન લાગી, કે જેમ ઘણા ગામડીઆઓને લાગી હતી, પણ એકવીકે

સુધારવાની મહેનત લીધી. આજે આપણા દેરામાં એવા કોષ-હોય કે જેઓ સર્વ તનમન અર્પણ કરી શહેરની મ્યુનીસીપાલિટીના કાયદાઓ સુધારે, કુવડાઈ, ગલીઓ અને અપવિત્રાઈ કેટલી છે તેનાં ખરેખરં વર્ણનો જાહેરમાં લખી લોકની લાગણી ઉસ્કેરે, અને ગામડાંઓમાં, નદી પારે, સમુદ્ર તીરે મેલું કરનારને સમજાવી. શરમાવી, તેમને વારતે ખાસ જગ્યા કરાવી આપી પાણીના ઝરાઓ, નાળાંઓ અને નદાંઓ પવિત્ર કરાવે. એકવીકની પેઠે મહેનત કરે તો તેઓ લાખો છવ ઉગારી શકે.

જેમ આજે આપણાં ગામડાંઓમાંથી જુવાનો કેળવણી લેવા માટે મુખ્ય આવે છે તેમ એકવીક નામના ગામમાંથી એકવીક લન્ડન આવ્યો હતો. તે બેરીસ્ટર થયા માટે અભ્યાસ કરતો હતો અને 'કુરસદની વેળા' વર્તમાનપત્રોમાં લખાણો કરતો હતો; કેમ કે તેને પૈસાની મરજ હતી. એકવાર વિમા કમ્પની માટે કંઈ લખાણ કરવાનું માથે લેવાથી તેને મરજોની સંખ્યા અને મરજોનાં કારણો વિશે શોધખોળ કરવી પડી, અને તેમ કરવા તેને લન્ડન શહેરનાં ગ્રીસ મહોલ્લાઓમાં જવું પડ્યું અને ત્યાં તેણે જે દેખાવો જોયા, મરજ પ્રમાણુ મોટું હોવાનાં જે કારણો તેને જણ્યાં તેથી તેનો છવ કમકમ્યો, તેનો પિત્તો ઉજ્જ્યો, તેને અતિ કોષ આવ્યો અને ત્યારથી તેણે કરાવ કીધો કે હવે એજ કામ ઉપર મડતું અને કાયદામાં સુધારો કરાવી ગરીબોની હાલતમાં ફેરફાર કરાવવો. અને તે માટે તે વાટ જોતો બેઠો નહિં પણ અતિ ઉત્સાહથી તેણે કલમ ચલાવી જાહેર પત્રોમાં લખાણો કરવા માંડ્યાં, અને તેનાં લખાણો વાંચી કેટલાક મોટા માણસો તેના મિત્ર થયા.

એ વેળાએ—મહારાણી વિક્ટોરિયા ગાદીએ આવ્યાં તે સમયે—લન્ડનના પૂર્વ ભાગના મહોલ્લાઓમાં જવું તો છવવાની આશા મૂકીને જવું એમ સાધારણ કેદણી હતી. " શું મરવાનો યથો છે કે ત્યાં જાવ? વિમો ઉતારાવીને જાએ હોં બાઈ! કોષ-રડનાર નહિં હોય તો જાએ હોં! " એમ ચેષ્ટા થતી. ત્યાં લૂચરાં લૂટી લેતાં, મારીને દાટી દેતાં, ત્યાં તો ત્યાંથી તાવનાં અને ખીજાં રોગોનાં જંતુ એવાં હાથ પડતાં કે છવજ લીએ. ત્યાં જવાની પોલીસનાં માણસોને પણ હિંમત નહિં હતી. અને કેટલાક મહોલ્લા તો એવા હતા કે ત્યાં પોલીસવાળા પેસી પણ શકે નહિં. ત્યાં ચોરો ચોરી કરીને બરાઈ જતા તો કદી પકડાતા નહિં, એવા અંધારા અને સાંકડા તે મહોલ્લા હતા. ચોરો સામા પોલીસને કમાવી મારી નાખતા. એ સર્વ વાત ડીકન્સની લખેલી નવલકથાઓ વાંચનાર જાણે છે.

એવા મહોક્ષામાં એકવીક લોકની ખરી હાલતથી વાકેફ થઈ લખાણ કરવાની હેતુથી લખણ થયો. તેણે ત્યાં એવો તો ગંદચાડ અને મંદવાડ જોયો, અને લોકને એવી તો માઠી સ્થિતિમાં રહેતાં જોયાં કે તેનું દિલ ડુંખાયું. તેને ધણીજ દુખા આવી, અને જે સત્તાવાળાઓ ગરીબોને આવી સ્થિતિમાં રહેવા દેતા હતા તેઓપર ધણીજ ગુસ્સો આવ્યો. અને તે ગુસ્સાના આવેશમાંજ તેણે કેટલાંક લખાણો કીધાં. હું ધારું છું કે મુંબઈમાં પણ કેટલાંક મહોક્ષાઓ એવા છે કે જ્યાં એવો દુખાવંત સાથે દિમ્ભતવાન માણસ જાય તો તેને અતિશય ગુસ્સો આવે અને તે ગુસ્સાથીજ લખાણ કરે અથવા જાહેર જગ્યાઓમાં જોડે.

એકવીકને તેના જે ભિત્રાએ કહેલું કે “મરવા જાય છે કે !” તેઓ ખરા પડયા: એકવીકને ટાઈફસ તાવ આવ્યો અને તેની જીવવાની આશા મૂકાઈ. પણ તેમાંથી તે સાગ્ને થયો. સાગ્ને થઈને તેણે ખરીસરની લાઈન-જેમાં પૈસાદાર થવાનો સંજવ હતો-તે ઊડી દીધી અને ગરીબોની હાલત સુધારનાર એક કમીટીન સરકાર તરફથી નેમવામાં આવ્યું તેમાં મદદનીશ પ્રમુખ થયો, અને ઘણા નાનો પગાર કબૂલ કીધો. તેણે એટલા ઉત્સાહથી કામ કરવા માંડ્યું કે પ્રમુખ કંટાળી ગયો ! “આ તે કંઈ આપણું કામ ? આવામાં જીવને જોખમે કેમ જવાય ?” એવું એવું કહીને તેણે રાજીનામું આપ્યું એટલે એકવીકને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું. તેણે પૂરે જોશથી કામ ચલાવ્યું. ખરી વિગતો અને સાચા આંકડા મેળવ્યા વગર લોકની કે સરકારની ખાતરી યાવ નહિ એ તેનો વિચાર હતો માટે તેણે શહેરેશહેર અને ગામેગામ દૂરી પરપૂછ કરી વિગતો અને આંકડા મેળવ્યા, અને એવી વાતો લઈ આવ્યે કે સરકાર ગમરાઈજ ગઈ ! હવે કેમ કરવું, કેવા કાયદા બાંધવા કે નોંધી આવું ન થાય, લોકને કેમ સુધારવા, કેમ જવાવવા, એ વાત ઉપર જાહેરમાં ચર્ચા ચાલી રહી, અને ધણીએક કમીટીઓ થઈ અને ધણીઓની લાગણી ઉત્કેશવાથી લન્ડન અને મેન્ચેસ્ટર અને બીજાં મોટાં શહેરોના લોકની હાલત સુધારવા ઉપર બીજા પરોપકારી ઈન્દ્રિયોનું લક્ષ દોડ્યું. તેઓ કામે લાગ્યા અને તેઓએ એકવીકનું આરંભેલું કામ હજારો હાથે ઉપાડી લીધું.

તે સમયમાં મજૂરોને માટે કંઈ કાયદા નહિ હતા. નોટલા દલાદ ચાલે તેટલા કલાક મજૂરો પાસે કામ કરાવતા, નાનાં કે નાજગાં કે ઘરડાં કે અચ્ચાં જોતા નહિ, પૈસાને માટે સર્વ કચડાતાં પછી પૈસો હાથમાં ખર્ચાય, બચતોમાં ખર્ચાય, પણ કમાવું તો વધારું કરીને, અને તે પણ

ગંદીલી, હવા વગરની, લિલસ વગરની, ડરામણી વગ્યાઓમાં. એડવીકે એ બધું ઉઘાડું પાડ્યું. કમીશનના બીજા સભાસદોને એક કારે બેસાડી પોતાના ગુસ્સા ભરેલા શબ્દોમાં લખાયા તેવા રીપોર્ટ લખ્યા અને લોકનું ધ્યાન મજૂરોના રક્ષણ તરફ ખેંચ્યું. લોકે સરકારને દરજ્જ પાડી કાયદાઓ બાંધવાની, છેકરાંને બારે મહેનતમાંથી બચાવવાની, ગુલાન સ્ત્રીઓને કુરસદનો વધારે વખત આપવાની, યુરોપને મહેનત કરી ધમાધ પીસાઈને મરના અટકાવવાની. છે કાંઈ આપણામાં આજે મજૂરોની ખરી લાક્ષત્યી સરકારને વાકેફ કરી, તેમના તરફથી લડી કાયદા બંધાવનાર ? એડવીકની લડતથી બંધાયેલા કાયદાનો લાભ આ દેશને મળ્યો છે ખરો, પણ હજી કેટલી ગરજ હતી એ મહેનતુ વર્ગમાં ત્રણાઈ જવકાઈ તન-કુર-સ્તિને લમતા કાયદાઓ કરવાની ? તે વખતે એડવીકે સુચના કીધી કે મજૂર વર્ગના રક્ષણ સાથે સરકારે ઇન્સપેક્ટરો નેમના જોઈએ. ત્યારે લોકે કહેવા લાગ્યા કે પૈસો નકામો ખરવાશે, અને પાર્ટીમેન્ટે કશું કે આ મોં-થુસ કાઈ થેલો છે કે ન જ ને તેવું કરાવવા માગે છે. એડવીકની મહે-નતથી યયલા કાયદાઓમાં એક કાયદો એ હતો કે જો કાંઈ આદમી એક કારખાનામાં કામ કરતાં હાજે યા યાયલ યાય, યા લૂસે યાય યા આંધળો યાય તો તેના શેડની દરજ્જ છે કે તેને મુસાશે બાંધી આપે. તેણે પંચાવન વર્ષ સતત મહેનત કીધી ત્યારે તે આવો કાયદો પસાર કરાવી શક્યો.

લોકની સુખાકારી, મજૂર વર્ગની સ્થિતિની સુધારણા એ સરકારની દરજ્જ છે એમ તે વખતે માનવામાં આવતું નહિં હતું. તે મનાવવા એડવીકે લખાણો કર્યાં, જાહેર પ્રજાએ તે જાંચ્યાં, એથી પ્રજામત કેળવાયું, મતને આ-ધીન થઈ સરકારને સુધારા કરવા પડ્યા. આજે આપણા દેશને પણ પા-ર્લામેન્ટ મળી છે, અને લોકોના હાથમાં છે એવી રીતે સત્તાધારી આંક-ડાઓ મેળવી ખરી વિગતો બહાર લાવી, અસુખાકારી અને મરણ પ્રમાણુ યાથી વધે છે તેથી જાહેર પ્રજાને વિદિત કરી સરકાર પાસે કાયદા બંધા-વવા જોઈએ, તેને બદલે આપણા દેશમંકતો તો ઘેર બેસીને સરકારનાં કામોની બારીકાથી તપાસ લેવા વિના તેમને વખોડશે અને લોકને સરકાર સામે ખોટું સમજાવી હસકેરી મેલશે એવા છે. એ આપણું દુર્ભાગ્ય સમજવું.

# ગુહજીવનની સુંદરતા.

વિલાસ ત્રીજો.

પત્નીના ધર્મ.

( અનુસંધાન ૫૦ રજી વી. )

લેખક-ડા. રા. કેશવપ્રસાદ જી. દેસાઈ, બી. એ. એલએલ. બી.



સકળ કન્યાઓના જૂથમાંથી, એક સાચા દિલના સદ્ગુહસ્થની પત્ની તરિકે પોતેજ પસંદ થાય તે કોઈ પણ સમારીને ધણુંજ માનમર્યુ છે. જાણે સણીપદને માટે તેને નિયત કરી હોય, એટલું માન મર્યુ તેમ સમજવાનું છે. તેના પતિ પોતાનો પ્રેમ તેને ચરણે ધરીને, પોતાના મનો-રાજ્યના તખ્ત ઉપર તેને પધરાવે છે. તેના હાથમાં મોટી સત્તા મૂકે છે. પવિત્ર બંધનનો કબજો તેને સોંપે છે. આ સુપટ લાભદાયી રીતે જે પહે-રશે તેનું રાજ્ય તે સંપૂર્ણ અને આશીર્વાદી ભરપૂર કરી નોંખશે કે તેનામાં મોકલા પવિત્ર વિશ્વાસને તે અપાત્ર નિવડશે? આનો ઉત્તર તેનું પરિણિત જીવન જ આપી શકે.

પરંતુના પહેલાં દરેક કન્યાએ યાંત્રિયે જોવું જોઈએ કે જેને માટે મર્વત્યાગ કરવા તે તત્પર થઈ છે તે આ સર્વ માટે યોગ્ય છે કે નહિ; પોતાનું જીવન તે સુખમય બનાવી શકશે? પ્રેમ અને સહચારની સર્વ અકાંક્ષાઓ, તે તૃપ્ત કરી શકશે? પોતાના હૃદયના સર્વોત્તમ રચાનમાં પદ-રાવવાની યોગ્યતા તે ધરાવે છે? આ સર્વ પ્રશ્નો કન્યાએ પોતાના શ્રેય સાર જ પૂછવા જોઈએ. નહિ તો કદાચ તેને અજોડ ગૃથેલી વેણીના કૂકને કરમાતા નેટલો સમય થશે, તેટલાજ સમયમાં તેનાં સુખી સ્વપ્નો પણ કરમાઈ જશે; અને જેને માટે તેણે પોતાના સર્વ સંબંધીઓને તજ્યાં, તેનામાં પવિત્ર વિશ્વાસ પૂર્ણ કરવાની લાયકાત નથી, તેમજ તે તેનું જીવન સુખથી ભરી શકે, તેમ નથી, તથા તે તેના હૃદયના તાર જગાવી શકે કે આત્માનાં ઉંડાણ હલાવી શકે તેમ નથી; એ જ્ઞાન તેને ધણું જ મોહુ-સુધારી ના શકાય તેટલું મોહુ-યશ.

પરંતુ ઉપરના પ્રશ્નો હલકાવાને બીજી રીતે હૃદયને પૂછવા જોઈએ. જે ગુહસ્થ તરફથી

છે, તેની માંગી અને વધારા પત્ની પોતે બની શકશે ? તેના પગ આગળ જે પ્રેમ પાથર્યો છે તેને લાપક પોતે છે ? જે મનુષ્ય તેને પોતાની હૃદય-રાત્રી સ્થાપવા માંગણી કરે છે તેને તે આશીર્વાદ રૂપ યજ્ઞ શકશે ? અભારે તે પુરુષ તેનામાં જે કમનીયતા, જે સદ્વ્યાર, જે સુસ્વભાવ, જે પ્રબળ, પ્રેમસાક્ષક પ્રેમ, જે આનંદસ્ત્રોત, અને સદ્કાર નિરખી રહ્યો છે તે ખરેખર તેને મળી શકશે ? બલિષ્ઠમાં તેની સાથે કોઈ પણ રીતે અસંગત થવાનો સંભવ છે ? તે પુરુષના હૃદયની કાંધપણ ધૃતિઓ તે તૃપ્ત કરી ના શકે તેવી છે ? તેના હૃદયના કાંધ પણ તાર એવા છે કે તેને તેની અંગુલીયો સ્પર્શો ના શકે ?

પુરુષના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવાની જરૂરી જરૂર છે તેટલીજ જરૂર સ્ત્રીના હૃદયને પૂછવાની છે. પરિણિત જીવન એસર બનાવવું ના હોય તો પત્નીયે પણ તે સંગીતમાં પૂર્તિ કરવાની છે. લગ્ન દિવસે પત્નીને પવિત્ર અવિષ્મ, ગંભીર જોખમદારી, અને કોમલી કાર્યોની સુપરત થાય છે; અને જો આ સર્વ એકદમ તેની નજર સમક્ષ મૂકી દેવામાં આવે તો કાદર હૃદય પણ તે બાર નીચે દબાઈ જવાનો સંભવ છે. તેને જે શક્યતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે એવી છે કે દેવો પણ તેની અભ્યાસ કરે. પુરુષના જીવનનું કેવળ સુખ જ નહિ, પણ તેના આશ્ચર્યનું, તેની લાગવગનું, તેના વિકાસનું, સર્વ બલિષ્ઠ તેના ઉપર આધાર રાખે છે.

એક પ્રખ્યાત લેખક મુગ્ધલિપ્તિનો જે ચિતાર આપ્યો છે તે જુઓ.

“ એક મુગ્ધલિપ્તિ, મનુષ્યને મજેલી ઉત્તમોત્તમ ધૃષ્ટિરી બક્ષીસ છે, તે તેની દેવી છે, આગાધ કલ્યાણ કરનારી છે, અને સદ્ગુણોની ખાજી છે. તેના કંઠમાં મધુરું મંગીત રહેલું છે, તેના સ્મિતથી દિવસો આનંદમય બને છે, તેનું સુંમન પવિત્રતાનું રક્ષક છે, તેનાં હૃદય રક્ષણ કરનારા અને રોગ હરનારા તેના જીવનમાં અમૃત રેડનારા છે; તેના હૃદયપણમાં તેની સકળ મિલકત સમાયેલ છે, તેની કરકસર તે મોલકતનો ચોટાયાત છે, તે મુદ્દ આશ્ર મુદ્દ સાચી સલાહ આપનારા છે, તેનું વક્તવ્યજન, સકળ ચિંતા નિવારક આશીર્ક છે, અને તેની પ્રાર્થનાઓ, પ્રશુના આશીર્વાદ અપાવનાર ઉત્તમ પુરોહીત છે.”

જો પત્નીયે પુરુષ માટે આ સર્વ કરવાનું છે તો શું તેણે લગ્નવેદિ સમીપ જતા પહેલાં પોતાના હૃદયને આ સર્વ પ્રશ્ન પૂછવા ના જોઈએ ?



પત્નીનો સાચો આદર્શ શો છે ? તે કાંઈ નિત્ય જીવન ખદારની અને અમૃત ઉપર જીવતી, તથા તર્ક પ્રદેશમાં મહાલતી વસ્તુ નથી. યુરોપનાં કેટલાંક શહેરોમાં, પ્રવાસીઓને ધર્મમંદિરની નાની પ્રતિમાઓ સહેજ પહોંચતી બનાવેલી વેચવામાં આવે છે. તે બરફ કરતાં પણ વધારે ચેત હોય છે. પણ એટલી બધી નાજુક હોય છે કે જરા ધૂળથી તે ગંદી થઈ જાય છે, અને જરી સ્પર્શથી ખંડિત થઈ જાય છે, માટે તેને કાચનાં ઢાંકણમાં રાખવી પડે છે. તે બહુજ સુંદર હોય છે, પણ તેનાથી કાંઈજ ઉચ્ચ કાર્ય સરળ નથી. તે પ્રતિમા દેવળમાં પૂજારીઓ લઈ લઈ ચક્રતા નથી, તેમાંથી સુંદર બજનો નિકળી ગગનને સ્પર્શતા નથી. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીત્વનાં એવાં પણ આદર્શો છે કે, તે સુંદર હોય, કમનીય હોય, આદર્શક હોય, આકર્ષક હોય, છતાં એ એટલાં નાજુક હોય કે આપણી વસ્તુતઃ અને ચક્ષુ ઉતરતી વાળી દુનિયામાં તે ઉપયોગી થઈ પડે નહિ, આવા આદર્શો કવિતા અને તત્ત્વજ્ઞાનામાં જોવામાં આવે છે. ઝમકતાં પૃથ્વિ ઉપર આલેખાં થકાં આ પાત્રો પ્રણા બેંચાણકારક લાગે છે. પરંતુ તે પાત્રો હાલના નિત્ય જીવનમાં શું કરી શકે ? આપણી દુનિયાના સહેજ પવનથીજ એ તો કરમોષ જાય. સખત મહેનત વાળા અને જીવન માટે નિસ મજૂરી કરવી પડે તેવાં હાલના જીવનમાં જો તેઓ ફક્ત એકજ દિવસ ગાળે તો તેમની નાજુક પૂજાસુરતી તરતજ વિખરાઈ જાય. આપણે તો એવા આદર્શ જોઈએ કે જે, સહેજ આંચકો લાગતાં છુટી ના જાય કે પવનના જતોક ઝપાટામાં ઉડી ના જાય; પણ જીવનના મહેનત ભંખાં અને લાગપૂર્ણ માર્ગે આગળ વધતાં, વધુ અને વધુ કમનીયતા પ્રાપ્ત કરે. સાચી પત્ની કાંઈ કવિઓનાં સ્વપ્ન જેવી કે ચિતારાના અશ્વીશુદ્ધ ચિત્ર જેવી, કે આડતાજ ભાંગી જાય તેવી અકૌટિક સુંદરી જેવી ના જોઈએ, પણ એ તો તંદુરસ્ત, મજબૂત, લંબહાર, મહેનતુ સ્ત્રી જોઈએ; જીવનની સામાન્યમાં સામાન્ય ફરજ બજાવવા તૈયાર, હોવી જોઈએ. છતાં, ઉચ્ચ અને ઉદાર કાર્યો કરવા માટે આત્માની જે સુંદરતા હોવી જોઈએ તેવી સુંદરતાથી અલંકૃત જોઈએ.

### પદ્મહારી.

પત્નીમાં જે મુખ્ય પ્રધાનપણે હોવો જોઈએ તે વંશદારીના વિશાળ અર્થમાં વંશદારીનો છે. તેના પતિનું હૃદય તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. સાચા પ્રેમના મૂળમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોવો જ જોઈએ. અણવિશ્વાસના અંશ મા-

આસ્ત્રિયા-તેમ જ વર્તનથી પોતાના પતિના પૂર્ણ વિશ્વાસને પાત્ર થાય છે. પતિને તેના પ્રેમમાં વિશ્વાસ હોય છે; તેને ખાતરી હોય છે કે તેની પત્ની તેને સતત પ્રેમથી ચાલે છે. તેને પત્નીની વ્યવસ્થાસક્રિયામાં અને તેની ગૃહવ્યવસ્થામાં પણ મંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. તે એમ જાણે છે કે પોતાની પત્ની સમગ્ર જીવન જીવે છે તથા ધરમાં જગાડ કરે તેવી કે ઉડાડ નથી, અને તેનું દિત્ત દરેક આજતમાં જળવે તેવી દરેક પત્નીમાં એવી આવડત હોવી જોઈએ કે તેના પતિને એમ લાગે કે મારા ધરની બંદરની સર્વ વ્યવસ્થા તે કરી શકશે અને મારે તેમાં કાંઈ જ શીકર કરવા જેવું રહેશે નહિ. પત્નીના ઉડાડાણને લીધે તથા કરકસરની ખીન આવડતને લીધે ધણાએ કુટુંબોનાં સુખ અને શાંતિ નષ્ટ થયાં છે, અને પત્નીની કરકસર અને ધરની હાંશીયારીથી વ્યવસ્થાને લીધે ધણાએ માણસો આગળ વધી સમૃદ્ધિવાન થયા છે.

દરેક સાચી પત્ની તો પોતાના અને પતિના હિતમાં કાંઈ બેદ જોતી જ નથી. પતિ પત્નીને મારે જ જીવે છે, તેની જ પ્રતિમા હૃદયમાં ધારીને સારો દિવસ તેને જ મારે મહેનત કર્યા કરે છે, અને પત્ની પણ સતત એમ વિચાર કર્યા કરે છે કે પતિને સાઈ કેમ લાગશે? જ્યારે પતિ મુશ્કેલીમાં હોય છે ત્યારે તે સદાનુશ્રુતિ, આનંદ અને પ્રેમથી તેના ભાર હળવો કરી નાંખે છે. તેના સર્વ યોગનાઓમાં તે ઉત્તમથી ભાગ લે છે. તે ભાર રૂપ ધમને પતિને તળાએ બેસાડતી નથી; પણ એ તો તેને મદદ કરનાર, ઉત્તમ અને ઉત્તમ સ્ત્રી જ કરવા પ્રેરનાર, તેના હૃદયનું ખંડે બળ છે.

બધી જ પત્નીઓ કાંઈ તેમના પતિને આર્થિક રૂપ થતી નથી. ધણીવાર સ્ત્રીને એક નાનુક વેત્ર સાથે સરખાવવામાં આવે છે અને પુરુષને મજાશુભ જાડની ઉપમા આપવામાં આવે છે, અને જાડની આસપાસ વેલી વળગી રહે તેમ સ્ત્રી પુરુષને અવગ્રાહીને રહેતી કદવવામાં આવે છે. પરંતુ વેલી જાડને જુદી જુદી રીતે વળગી રહે છે. કેટલીએક વેલીઓ જાડ ઉપર તોરણની માફક રહે છે અને ઉનાળામાં પોતાનાં લીલાં પાનથી તેને ઢાંક આપે છે, તથા શીયાળામાં તેનાં ડાળાં, પોતાના સુંદર રાતા ફળનાં લુખ ખાધો શોભાવે છે. પણ કેટલીએક બીજી વેલીઓ જાડ ઉપર દબાઈને વાંચાય છે, તેનો સર્વ રસ શોષી લે છે, અને તેને સુકવી નાંખીને પોતે વિકસે છે.

સાચી સ્ત્રી તો પોતાના પ્રેમના પ્રભાવથી, પોતાના પતિના મનુષ્ય.

તેના સર્વ બળને ઉચ્ચ રસ્તે-પ્રભુતાને પથે વાળીને તેનું શ્રવન મહાને, અને બળવાન બનાવે છે. તેના પવિત્ર વિધાસનું પાત્ર બનીને તેના પ્રેમને વશ થઈ જાય, તેના સ્વભાવમાં જે કાંઈ ઉત્તમ અંશો રહેલા હોય છે. તેને તે બહાર આણે છે. હિંમત અને ઉત્સાહની પ્રેરણા તે પોતાના પતિમાં કરે છે. તેનું શ્રવન તે સૌંદર્યપૂર્ણ બનાવે છે. તેના સ્વભાવમાં કાંઈ કંઈકાના હોય, કાંઈ જંગલીપણું હોય, તે તે ઘસી નાંખે છે, તેના મનુષ્યત્વને તે સંસ્કૃતિથી અને નમ્રતાથી શણગારે છે. અને તે હમેશાં જ કલાગરી રહે છે તથા તેની લેશપણ ધ્વજોનો અનાદર કરતી નથી. તોંપણ ખરી રીતે તો તે તેની રાણી છે, તેના સકળ શ્રવન ઉપર તેનું સંપ્રાપ્ત્ય આવે છે, અને તે સતત તેને પ્રગતિને માર્ગ મોકળાથી દોરે છે.

પરંતુ એવી પણ પત્નીઓ હોય છે કે વેલની માફક પતિને વળગી તેનો રસકસ ચૂસી લઈ, સુકવી નાંખે છે. તેઓ પરતંત્ર, નિર્ભય, આજસુ અને નિરાધાર હોય છે. તે ફક્ત પરાવશંખી હોઈ લેશપણ બળ પતિને આપતી નથી. તે પતિને વળગી રહે છે, પણ ફક્ત તેના શ્રવ લેવાનું. તેને તેઓ જરાયે મદદ નથી કરતી. તેઓ કાતો દોલાવામાં આબેરે છે કે રસ્તામાં રજો છે. ઘેર ઘેર જઈ ગાંધાં મારે છે, અને દુવગ કાષ્ઠનિક દુનિયામાં જ વિચરે છે. તેઓ કેવળ નકામી છે, અને તેથી કામગીરી હલકી બહાલા પતિને પણ બોલાવે છે. પતિનું શ્રવન સમજા, મુખી, પ્રકુદ્ધ બનાવવાને બદલે. તેઓ તેનું બળ હરણ કરે છે, તેના કાર્યમાં વિધ નાખે છે, અને તેનું શ્રવન નિષ્ફળ બનાવી દે છે. તેઓ જાને પણ કંગાલ. શ્રવન જ ગાળે છે. પરતંત્રતાથી જે નિર્ભયતા અને મિન આવકત એ જે વાનાં ના આવે તો જ તે સૌંદર્યપૂર્ણ રહે છે. સાચી પત્ની તો પતિપર આધાર રાખે છે, તેને વળગી રહે છે, પણ તે સાથે તેને તે મદદ કરે છે અને ઉત્તેજન આપે છે. તેના પતિ પોતાના સકળ શ્રવનમાં તેના પ્યારના લીધે ધણા જ ઉત્સાહથી વર્તન કરી શકે છે. કારણ કે ધરની શાંતિમાં જે પ્રેમપૂર્ણ મુખ તેને માટે રાહ જોયા કરે છે, જે હલકા તેના ગમે તેવા કાર્યની સાથે સહાનુભૂતિના ધનકારા કર્યા કરે છે, જે શબ્દો દિવસના કાર્યને અંતે આનંદ અને પ્રેમસાહનના શબ્દો કહેવા તૈયાર છે, તે સર્વને લીધે તેને પોતાની મહેનત સહેલી થતી લાગે છે, શ્રવનમાર હલકા લાગે છે, અને શ્રવન કલહમાંથી દૂરતા જતી રહેલી લાગે છે. પોતાની કાંદારીને લીધે, તથા પોતાના મધુર શ્રવનના જ્વલંત સતત પ્રેમસાહનથી, પોતાના પતિને તે પુરો મધ્યે દેરલાં માન આજર અપાવી શકે, શ્રવન સતત અને સકળ દેરલું બનાવી શકે તેના

આમાલ કામ પશુ પત્નીને હોતો નથી. એક પ્રખ્યાત લેખક તે મંત્રથી નીચે પાંગાળે લખે છે:—

સા. “ પોતાની મધુર ગુકુમાર પ્રેમાળ પત્ની, પોતાના ઘેર પાછા ફરવાની વરંભાતુર હૃદયે રાહ જુવે છે, તેને સ્વાગત કરવા તે એક પગે ચાલ રહી છે, સમને ઘેર ગયા પછી તેને ખુશ કરવાનાં સાધનોની તૈયારી તે કરી રહી હશે, એમ જોના મનમાં ખાતરી છે, તેવા પતિને પોતાની સર્વ મહેનત મધુરી લાગે છે; જો તે ફક્ત કઠીયારોજ હોય તો તેની કુવાડીના ચી તેને મન રમત જેવા લાગે છે, જો તે લુચાર હોય તો એરણુપરનો ખવાજ તેને મંગીતમમ લાગે છે, જો તે ખેડુત હોય તો હજ ઉપર સુ. “સગમય સીસોડી મારતો તે પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, અને જો તે કા-ડીંગર હોય તો તે પોતાનું કાર્ય ખૂબ મોજથી કરે છે. પોતાની પ્રિયતમા પોતાની ગૃહરાણી છે, એ જાનથી ચિત્રકારની પીંછીમાં અવનવાં દરેયો આવે છે. જો પોતાની પ્રિયતમાની સહાનુભૂતિવાળી શીકાથી ઉત્સાહ અને મહદ મજવાતી ખાતરી હોય તો લેખકને શુદ્ધ વિષયમાં પણ, આનંદ રહે છે. જો પોતાની મધુર સ્ત્રીના આનંદમય અવાજનું પ્રોત્સાહન વરમાં મળ્યું હોય, તો પારાશાસ્ત્રી પણ પોતાનો મુકદ્દમે સારી રીતે તૈયાર કરી શકે છે, તે મંત્રથી સ્પષ્ટ વિગાર કરી શકે છે, અને પોતાની દલીલો અસરકારક રીતે મોઢવી શકે છે. જો વેધ પોતાના દરદીઓને જોવા જાય તે સમયે તેને ખાતરી હોય કે તેની મધુર પ્રિયતમા તેની સફળતા માટે પ્રાર્થના કરી રહી છે, તો તેનું વર્તન જ એવું ખાતરી બધું જની જાય છે કે મોઢગીના બીજાના પાસે તે હાજરી આપે એટલે તેની અસર જ સાંતિમય જ બની જાય. અને ધર્મગુરુ યા કીર્તનકારના મનમાં, પોતાને ઘેર પોતાની પ્રિયતમા શિવતમ્યા વદને સ્વાગત કરવા હમેશાં તત્પર છે એવાં મધુરો સ્મરણો રમી રહ્યાં હોય તો તે કુખી આત્માઓને પોતાના ઉપદેશથી વધારે સાંતિ જરૂર આપી શકશે. ”

(આલુ.)

દેશી સાયુ—નાવાના, ધોવાના.

સુરુએંડ કંપની.

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબઈ.

મુંબઈના એજન્ટો.

યુનિવર્સલ સોપ મીલ્સ લી. (કમ્પાન્ડ)

## પુસ્તક પરિચય.

ખાલનાર્તા. સંચલકર્તા રા. ગિરિજાશંકર ભગવાનજી - અધિકા

દક્ષિણમૂર્તિ વિનયમંદિર-ભાવનગર.

જ્યારે દેરામાં જાણતી આવે છે, ત્યારે જ્યાં જ્યાં આપણી ઉજ્જવેલો દોષ તે નજરે ચડે છે, અને તે દૂર કરવા પ્રયત્ન થાય છે. આમ થા તો જ જાણતી સર્વદેશીય જાણતી, અને સર્વદેશીય જાણતી દોષ તોજ દેશ પ્રગતિને માર્ગે જાય. છેલ્લાં યોગોં વર્ષોથી ખાલમાહિત્ય તરફ લોકોનું ધ્યાન દોરાવા માંડ્યું છે, અને તે માટે યોગ્ય ધણી પ્રયત્નો પણ થવા માંડ્યા છે. જાણકો માટે માસિકો, સામાન્ય માસિકોમાં જાણવિભાગ, તથા જાણકો માટે નાનાં પુસ્તકો હવે મળી આવે છે. વળી અમદાવાદમાં મળેલી સાહિત્ય પરિષદે આ વિષય તરફ લોકમત દોરવા કાંઈક પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો, એક કમિટી નીમી પોતાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો, અને સાંભળવા પ્રમાણે અમદાવાદ સાહિત્યસભા જાણસાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન પણ કરે છે. વળી ચરોતર ફેલવણી મંડળ તરફથી એક આદર્શ જાણ-માસિક પ્રસિદ્ધ કરવાની તૈયારી પણ થઈ ચૂકી છે. આ સર્વ ચિન્ત હજીજ આશાજનક છે. જાણકની ખીલવણી ઉપર પૂરતું લક્ષ આપાય તોજ પ્ર-ગતિ-અવિધ્યની પ્રગતિ વિકાસ જલદી થાય. પરંતુ ગુજરાતના કંદર-અણુજાપણા સાહિત્યમાં પણ જાણકોને વિચારવામાં આવ્યા નહોતા તે આપણે રા. ગિરિજાશંકરે કરેલા આ સંચલ-“ખાલનાર્તા” માંથી જોઈ શકીએ છીએ. સદરૂ પુસ્તકમાં નાની મોટી પચીસેક વાર્તાઓ છે. તે ધરણો પાસેથી સાંભળીને ચંચળેલી છે. ખીજી વાર્તાઓ નાનાં છોડીને બહુ જગી જાય છે. સંચલકર્તા લખે છે કે: “આ વાર્તાઓને લેસમાત્ર પણ જોય આપ્યા વિના, જેવા સ્વરૂપમાં તે મળી છે, તેવા સ્વરૂપમાં તેને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.” દાંડમાં જાણકો માટે અધિક અને અસંખ્યવાળું સાહિત્ય કાંઈક રથજે નજરે પડે છે, તેની સાથે આ વાર્તાઓ સરખાવી જોવા અમે સૈને બહામણ કરીએ છીએ. જાણમાહિત્ય લખનારોમાં આ જુના મંચદનો જરોજર અબ્બાસ કરશે તો ઘણો લાભ થશે એમ અમારું માનવું છે. વિષયો બધે નવા નવા હોય, અંદર જ્ઞાન આપવાનો કે નીતિનો બોધ આપવાનો બધે પ્રયત્ન કરવામાં આવે, પણ વાત.

હોવી જોઈએ તે આપણે આના ઉપરથી ચીખી શકીએ તેમ છે.

સરસ્વતી સંઘ દક્ષિણમૂર્તિ વિદ્યાર્થી બવનની શાળાના ઉપયોગ માટે પ્રસિદ્ધ થયો છે. અને રા. ગિરિજાશંકર એમ માને છે કે બાળવાર્તાના પુનરોદ્ધારનો પ્રયત્ન શાળામાં થઈ શકે. “વિદ્યાર્થીઓમાં શુદ્ધ અને નિર્દોષ આનંદ રેડવા, તેમનામાં કલ્પનાશક્તિ, ધારણાશક્તિ અને શબ્દજ્ઞાનનો વિકાસ... થાય” માટે આ વાર્તાના શિક્ષણને અવ્યાસક્રમમાં સ્થાન આપ્યું છે. આ બાબત રાષ્ટ્રીય શિક્ષણક્રમમાં વિચારવા જેવી છે. વળી મોટી ઉંમરની કન્યાઓના ક્રમમાં પણ આવી વાર્તાઓ કહેતાં આવડે તેવું કંઈક યોજવામાં આવે તો તેઓ સમય આવે બાળકોને વાર્તાઓ કંહી શકે. બાળ-ઉછેરનું આ તો એક અંગ ગણાવું જોઈએ.

રા. ગિરિજાશંકરે આ સંઘ પ્રસિદ્ધ કરી ચુસ્ત બાળકોની અને સામાન્ય પ્રજાની સેવા કરી છે. અગે આશા રાખીશું કે દરેક ઘરમાં આ પુસ્તક હાથસ યઈ જાય. પુસ્તકની કીમત આપેલી નથી, પણ તે વધારે નહિ હોય. જે લોકો વધારે દાન ખરચી શકે તેમ હોય તેમને મટિ પાકા આકર્ષક પુઠા સાથે અને બીજા તો થોડાં ચિત્રો સાથે આ સંઘ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો સાફ, એમ અમારું ધારવું છે.

સુશિક્ષિત સ્ત્રી. (લેખકે સૌ. પ્રસન્નગૌરી મુકુન્દરાય મહેતા. પ્રકાશક રા. જીવનલાલ અમરશી મહેતા. કિંમત રૂ. ૧) પાનાં ૧૭૫).

રા. જીવનલાલ અમરશી મહેતા હાલ પુસ્તકોના પ્રકાશક તરિકે ચુસ્તગતી બાપાની સારી સેવા કરે છે. તેઓ “વિચાર પુષ્પમાળા” નામે એક પુસ્તકમાળા પ્રસિદ્ધ કરતા હતા તેના ૧૩-૧૪ મા મણકા તરિકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. અત્યારે આપણે સમાજ જુનાં અને નવા વિચારો વચ્ચેની પરિવર્તન દયામાં છે. આપણે જુના અનુભવના હાથજુની વાતો જૂલ્યા છીએ, અને નવા જ્ઞાનની - વાતો હજી ખરાબર ધીખ્યા નથી. આવી બાબતોમાં ઘરની તથા બાળકોની સંબાળ તે એક મુખ્ય બાબત છે. આ પુસ્તકમાં સુશિક્ષિત સ્ત્રી બાળકોને ગૃહકેળવણી કરી રીતે આપી શકે તેના તાલુકા અને બોધક ચિતાર વાર્તા રૂપે આપવામાં આવ્યો છે. બાળકોની ગૃહકેળવણી અસ્તાનાજ હાથમાં છે, અને જે માતા સુશિક્ષિત હોય તો ઘરનાં બાળકોને સારી કેળવણી આપી, તેમની ગુદિ અને યારિઅનો વિકાસ કેવી સારી રીતે કરી શકે તે આપણે આ પુસ્તકમાંથી બહુ ધરસ રીતે જોઈ શકીએ છીએ. આજુ પુસ્તક વાર્તા રૂપે છે એટલે વાંચનારાને તેમાં રસ રહે છે અને આ ઉપયોગી જ્ઞાન કંટાળ્યા વિના મેળવી શકે છે.

વાર્તાની મુખ્ય પાત્ર સીતા છે. પતિ અને પુત્ર સાથે દરિયા માં મુસાફરી કરતાં વહાણ ભાંગવાથી તે વિષૂદ્ધિ પડી હિંદુસ્તાન પાછી આવે છે. પોતાનું કુખ ઓછું થાય તે માટે તે પોતાની એક બહેનપણી શુદ્ધાળને ઘેર રહે છે. શુદ્ધાળ સ્વતંત્ર અને પૈસાદાર વિધવા બાઈ છે. તેને બે દીકરીઓ અને એક દીકરો છે. આ ત્રણે લોકમાં અને એકરકારીથી ઉછરેલાં હોવાથી તેમના મોખ્ખ વિકાસ તરફ લક્ષ અપાતું નહોતું. પોતાનો વખત જ્ય તેથી સીતાએ આ બાળકોની કેતવણી પોતાના હાથમાં સોંપવા શુદ્ધાળને વિનંતિ કરી, અને શુદ્ધાળે તે માન્ય કરી. પછી આ ત્રણે બાળકોને કંઈ સારી રીતે તેણે કેળવ્યા તેની બધી હકીકત આવે છે. તે સાથે શુદ્ધાળને પણ તે પુત્રીથી માતા તરિકે દરનેનું જ્ઞાન કરાવે છે; અને તેના ઘરની બીજી વ્યવસ્થા પણ ઉત્તમ રીતે થાય તેમ ગોઠવણ કરે છે. આ સર્વ બહુજ બોધક છે. હેવટના બાળમાં શુદ્ધાળની એક બીજી મુબહારી બહેનપણી અને તેની પુત્રીઓ તેમને ઘેર આવે છે. આ પુત્રીઓએ અંગ્રેજ કેલવણી લીધેલી હોય છે; પણ શુદ્ધકેલવણી નહિ તથા શાળામાં પણ છાત્રી જ કેલવણી—જે હાલમાં તદ્દન સામાન્ય છે તે મજેલી હોવાથી આ બે જાતની કેલવણી વચ્ચે સરખામણી થઈ શકે છે. વળી પુસ્તકમાં કેટલેક સ્થળે દેશની આર્થિક સ્થિતિ સંબંધી તથા દેશાભિમાન સંબંધી પણ વિચારો આવે છે તથા શુદ્ધકેલવણી યા કેલવણીમાં આ વિચારોનું સું સ્થાન છે તે જતાવવામાં આવ્યું છે. આખા પુસ્તકમાં કેલવણી કે અયોગ્ય કેલવણી વિરુદ્ધ કાંઈ પણ દીકા કર્યા વિના યુસિદ્ધિ સ્ત્રી પોતાનાં બાળકોને કેની સરખ રીતે કેલવણી આપી શકે તેજ બાબત વિવેચન અને ચિતાર છે જે ખાસ યુક્તિ થવા જોઈ છે. એક દરે આ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી છે, રસપૂર્વક વંચાય તેવું છે, અને એક અતિ અગત્યના વિષય તરફ લક્ષ દોરનાર છે. તેની બાબા સરજ, પુંડુ પાકુ અને છપાઈ વગેરે સારાં છે.

એક વાત કહેવાની છે. જો કેવળ વાર્તા તરિકે તપાસીયે તો પુસ્તકમાં બહુ દોષ દેખાય છે. વચમાં લાંબાં લાંબાં વિવેચનો અને બોધ છે, તે વાર્તાના રસમાં ફાટી કરે છે. પણ કેવળ વાર્તાના પુસ્તક તરિકે તેને લેખનું જોઈએ નહિ. બીજું, આ પુસ્તક કથા પુસ્તકનું બાપાંતર છે તે કહેવામાં આવ્યું હોત તો ઠીક થાત. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પુસ્તક દરેક બહેલી બાઈ વાંચશે અને તેમાંથી બોધ લઈ પોતાનાં ઘરની મુન્નવરમાં કરશે.

કેશવપ્રસાદ.

સૂચના:—‘પુસ્તક પરિચય’—તેમાં પણ વિશેષે કરી સ્ત્રી તથા બાળા-

# અમેરિકન સ્ત્રીઓની એક ટ્રેન રેડિયમની મેડામ કરીને ભેટ.\*

( મેડામ કરીને અમેરિકન સ્ત્રીઓ તરફથી ત્રણ લાખ રૂપિયાની કિંમતનું એક ટ્રેન રેડિયમ અને સત્તાવીસ લાખ રૂપિયા તેમની અમેરિકાની મુલાકાત દરમિયાન લેટ તરીકે મળવા પામ્યા છે, જેનો અહેવાલ નીચે આપ્યો છે. )

અમેરિકાનાં સ્ત્રીઓનાં મંડળો અને વિજ્ઞાનીઓ તરફથી રેડિયમનાં શોધક મેડામ કરીને તા. ૨૧ મી મે ૧૯૨૧ ને દિવસે પ્રજાસત્તાક અમેરિકાના પ્રમુખ મી. હાર્ડિન્ગને હાથે ત્રણ લાખ રૂપિયાની કિંમતનું રેડિયમ ભેટ અપાયું છે. મેડામ કરી અને તેમની રેડિયમની શોધ વિશે અનેકવાર અગાઉ “સ્ત્રી-જોષ”માં કહેવાઈ ગયું છે. આ જોષીતા ફ્રેન્ચ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને તેમણે જે વસ્તુની જોળ કરી—તેની એક ટ્રેન વજનની રેડિયમની—અમેરિકા તરફથી લેટ મળી છે. અમેરિકાનાં જૂદાં જૂદાં આગેવાન મંડળો તરફથી જે પ્રકારનું માન મેડામ કરીને અપાયું તેનું આસાર અગાઉ ઘણું જ થોડાં જ અપાયું છે.

મેડામ કરીએ પોતાની શોધમંથી પેસા મેળવવા કદિ પ્રયત્ન કર્યો નથી; પણ પોતાની શોધનો લાભ દુનિયાને મળે તેવી ઇચ્છા પ્રગટ કરી છે. તેમની ઉંમર અત્યારે ૫૬ વર્ષની છે અને ફ્રાન્સની સોર બોર્ને યુનિવર્સિટીમાં શિક્ષક તરીકે કામ કરી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. જેમણે રેડિયમની શોધ દુનિયા આગળ જાહેર કરી, જેમણે રેડિયમની પાછળ પોતાનું

\* સ્ત્રી-જોષમાં મેડામ કરીનું જીવનચરિત્ર તેમની રેડિયમ વિશેની શોધજોળ અને રેડિયમ સંબંધના લેખ અગાઉ પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે.

મોસ મેરી કોડોવસ્કાએ વોરસો : હાઇસ્કૂલની ગ્રેજ્યુએટની પરીક્ષા પસાર કરી પારિસની જૂહી જૂહી યુનિવર્સિટીઓમાં અભ્યાસ કર્યો હતો અને પછી મો. કરીની પ્રયોગશાળામાં મહંગાર તરીકે નોકરીએ રજાં હતી. પાછળથી મો. કરીની સાથે તે પ્રવરણાં હતાં.

૧૯૦૪ માં મેડામ કરીને રેડિયમની શોધ માટે ‘નોબેલ પ્રાઇઝ’ અપવામાં આવ્યું હતું.



સર્વસ્વ ખર્ચા નાંખ્યું, તેમની પાસે : આપારે પ્રયોગશાળામાં કામ કરવા માટે સહેજ પછુ રેડિયમ નથી, અને તેના સિવાય તેમની પ્રયોગશાળાનું કામ તેમજ રેડિયમની બિચ્ચની શોધ અટકી પડ્યાં છે. જેમણે માનવી જાતના બંધા આતર એકજ દિશામાં—એકજ શોધ પાછળ—પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું છે, તેમની પાસે પ્રયોગશાળાના નિભાવ માટે પૈસા નથી તેમજ તેમની છોકરીઓને હવે શિક્ષણ આપવા જોગવાઈ નથી. થોડાં એક મહિના ઉપર તેમણે પોતાના મિત્રો આગળ રેડિયમ વગર પોતાની પ્રયોગશાળાનું કામ કેવું અટકી પડ્યું છે, તે વિષે પોતાના મનના ઉમ્મરો ખાલી કર્યો હતો. અને જાહેર દર્શકો દેવું કે, જે ફક્ત તેમની પાસે એકજ ઝેન રેડિયમ હોય તો પ્રયોગશાળાનું કામ સરળ રીતે ચાલે, અને પોતે રેડિયમ વિષેની શોધ આગળ લંબાવી શકે. તેમના મિત્રોએ કામ પછુ પ્રયત્ન એક ઝેન રેડિયમ દુનિયામાંથી મેળવી આપવાનું માથે લીધું, અને જુદા જુદા દેશમાં આગેવાન વર્તમાન પત્રોમાં મેડામ કરીની મુશ્કેલીઓ જાહેર કરી.

અમેરિકામાં તે સમાચાર પ્રગટ થતાં કંગવણીની સંસ્થાઓ, વૈજ્ઞાનિક, તેમજ સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓ તરફથી મેડામ કરીને આશ્ચર્યન દેવાયું કે એક ઝેન રેડિયમ અમેરિકાની સ્ત્રીઓ તરફથી બેઠ આપવામાં આવશે, પણ એ સંસ્થા કે તે બેઠ લેવા મેડામ કરીએ જાને અમેરિકા આવવું. વળી જુદી જુદી અમેરિકન સંસ્થાઓએ મેડામ કરીના મિત્રોને આમંત્રણ પૂર્વક લખ્યું કે કામ પછુ પ્રયત્ન મેડામ કરીને અમેરિકા આવવા સમજાવવાં અને તેમને માટે સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપવી. અંતે મેડામ કરીએ અમેરિકાનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું અને તેની સાથે “અમેરિકાની સ્ત્રીઓ, તરફ મેડામ કરીનું રેડિયમ ફંડ” — એ નામનું, ફંડ આગેવાન સ્ત્રીઓની દેખ રેખ તળે સ્થપાયું. તેમજ આ ફંડના પ્રમુખ તરીકે કોલમ્બીયા યુનિવર્સિટીના ( જ્યોર્જ ફોક્સ રીસચે લેજોરેટરીના ડાયરેક્ટર ) ડૉ. ક્રાન્સીસ ડાઉરેન્ટુક નીમાયા. ફંડ એક સેન્ટથી હજારો ડોલર ( સેન્ટ=અડધો આનો. ડોલર=ત્રણ રૂપિયા ) માટે ખુલ્લું મકાનું કે નથી ગરીબ યાં તવંગર કામ પણ મદદ આપી શકે. જેત જેતામાં એક મહિનાની અંદર દસ લાખ ડોલર ( ત્રીસ લાખ રૂપિયા ) ભરાઈ ગયા અને તેમાંથી ત્રણ લાખ રૂપિયાની કિંમતનું એક ઝેન વજનનું રેડિયમ ખરીદાયું.

મેડામ કરી એપ્રિલનાં ઉદ્ઘાટનવાર્યામાં અમેરિકા આવી પહોંચ્યાં, જે વખતે અનેક સ્ત્રીઓનાં મંડળો, વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓ, યુનિવર્સિટીઓનાં

મંડળ તરફથી જાહેર માન અપાયું હતું, તેમજ ન્યૂયોર્કના મેયર તરફથી ન્યૂયોર્ક શહેરનું છટાપણું બક્ષાયું હતું. અમેરિકાનાં વર્તમાનપત્રો કહે છે તેમ “આવું માન અમેરિકા તરફથી ઘણાં થોડાં જ મેળવી શક્યા છે.”

મેડામ કરીનો જન્મ પોલાન્ડમાં થયો હતો, અને કેળવણી પેરિસનાં જુદાં જુદાં વિદ્યાલયોમાં રહી મેળવી હતી. ક્રાન્સના જાણીતા પ્રેફિસર મો. પીપર્સ કરીની સાથે તે પરણ્યાં હતાં.

પ્રેફિસર રોન્ટેજનની ‘એક્સરેજ’ ની શોધ જાહેરમાં આવી ત્યાર પછી ક્રેન્ચ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ અનેક ધાતુઓમાંથી ‘એક્સરેજ’ નાં કિરણો મળી આવે છે કે નહીં તેની શોધ શરૂ કરી હતી. મેડામ કરીએ આ શોધ માટે સુરેનિયમ ધાતુ (Self of Uranium.) પસંદ કરી હતી. સોરબોર્ગની પ્રયોગશાળાની છાજલી ઉપર લાંબી મુદત થયાં તે ધૂળ ખાતી પડી રહી હતી. સુરેનિયમમાંથી નીકળતાં કિરણોની અસર ક્રોડિમાઈ પ્લેઈટ-છત્તી પાડવાના કાચ-ઉપર જણાઈ હતી. સુરેનિયમનું મૂળ શોધતાં ઓસ્ટ્રિયાની પીય બ્લોન્ડ ધાતુની ખાણ તરફ ધ્યાન દોરાયું, પણ તે ખાણ તો ઓસ્ટ્રિયન સરકારના કબજામાં હતી, અને ત્યાંથી સુરેનિયમ મેળવવામાં મુશ્કેલી જણાઈ. અનેક પ્રયત્ને તે ખાણમાંનું કાચું પીયબ્લોન્ડ મેળવી શકાયું અને તેની તપાસ કરતાં જણાયું કે, પીયબ્લોન્ડમાં ‘એક્સરેજ’ ના જેવાં જ કિરણો છે. આ અરસામાં મેડામ કરીનું નામ ક્રાન્સના રસાયણશાસ્ત્રી તરીકે આગળ આવ્યું હતું. મો. અને મેડામ કરીની મદદે પ્રેફિસર બેકવેરલ્ડ આવ્યા અને તે ત્રણેના પ્રયત્નોથી વળી બીજી ધાતુની શોધ થઈ. સુરેનિયમ પ્રમાણે થોરિયમનાં કિરણો તેનું જ કામ આપે છે એમ નક્કી થયું.

કાચું સુરેનિયમ મેળવવામાં યુરેનિયમ ખર્ચ આવતું હોવાથી અને મે અને મેડામ કરીની રિયતિ એવી નહોતી કે તેઓ સુરેનિયમ ખરીદી શકે તેમજ સોરબોર્ગ કે બીજી કેળવણીની સંસ્થાઓએ ઉદાર મદદ આપવાના સ્વીકાર્યું તેથી થોડાક સમયે પ્રયોગશાળાનું કામ અટકી પડ્યું, પછે આ અરસામાં ઓસ્ટ્રિયન સરકાર તરફથી એકેન્ટન વળનનું કાચું સુરેનિયમ મેડામ કરીની પ્રયોગશાળાને ભેટ મળ્યું, જેથી આવી પડેલી મુશ્કેલી દૂર થઈ અને તેમની શોધ આગળ લેવાઈ.

મેડામ કરી તરફથી નામાંકિત રસાયણશાસ્ત્રીઓને પોતાની પ્રયોગશાળામાં કામ કરવા આમંત્રણ મોકલાયાં, અને સર્વેએ જુદી જુદી રીતે સુરેનિયમનું પ્રયત્ન કર્યું, આના પરિણામમાં વળી બીજી ધાતુઓ મળી આવી અને તે વિષે નવું અજવાળું પડ્યું. મેડામ કરીનું મગજ અજબ કામ

કરી રહ્યું હતું. તેમની ખાત્રી થઈ હતી કે હજી પણ કોઈ અત્યંત ધાતુ યુરેનિયમમાં સમાઈ છે અને ઈંટી પડી સડી નથી; તે અત્યંત તત્વમાં વિજ્ઞાનિક કિરણો છે એવું તેમનું અનુમાન બંધાઈ ચૂક્યું હતું.

આહુ અપ્તરાઓ પછી અંધુની અણી ઉપર રહે તેટલા પ્રમાણની એક નવા પ્રકારની વસ્તુ મેળવાઈ. તેમણે આમાંના એક તત્વનું નામ પોતાના વતનની યાદ ખાતર પોલોનિયમ આપ્યું અને ખીલું જે ખાજગથી સોંધાયું તેનું નામ રેડિયમ પાડ્યું. યુરેનિયમમાં રેડિયમનો નાશ કરનાર પોલોનિયમ છે એમ તેમણે જાહેર કર્યું.

પ્રયોગશાળાઓમાં થતા પ્રયોગો અને રસાયણશાસ્ત્રીઓની કામ કરવાની પદ્ધતિ અત્યંત રહેનારને તેમની મહેનતનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ નથી. એકે છપાં રહસ્ય, અત્યંત તત્વને ખોળવા માટે તેમણે વર્ષોનાં વર્ષો રાત દિવસે પોતાની પ્રયોગશાળામાં ગાળ્યાં છે, અને આ નવાં તત્વોની જાણ દુનિયા આગળ રજુ કરી છે, અને કોઈ પણ છપાવ્યા સિવાય સપાટ દુનિયાના લાભ માટે જાહેર કર્યું છે. તેમની પાસે અત્યંત સચુજન રેડિયમ નથી—પોતાની શોધમાંથી તેમણે કમાવાની ઇચ્છા કરી નથી, પાસે પ્રયોગશાળા નિભાવવા પેસે નથી—એવાં એક ઔરસાયણશાસ્ત્રીઓ મેડામ કરીનું નામ રેડિયમના ઇતિહાસની સાથે સદાય જોડાયેલું રહેશે! તેમણે પોતાની શોધનું 'પેટન્ટ' મેળવ્યું નથી, રેડિયમ વિષેની માહિતી મંગાવનાર યાસેથી 'શી' મેળવી નથી, તેમજ પોતાની કામ કરવાની પદ્ધતિ—પ્રયોગો કદિ છપાવ્યાં નથી. તેમણે અને તેમના પતિએ જે કોઈ યુગ જગતેલી હતી તે પણ પ્રયોગશાળા પાછળ ખરચાઈ ચૂકી છે. અને હજી સોરખનું યુનિવર્સિટી તરફથી એક શિક્ષકના પગાર સિવાય વધારે કોઈ નહીં મેળવતાં પોતાની બે ટિકીટો સાથે અખંડ મહેનત કરી નિર્વાહ કરે છે. તેમના પતિ મો. પીયરી કરી પેરીસમાં મેડરના અકસ્માતથી મરણ પામ્યા હતા, અને તેમના મરણથી મેડામ કરીને કોડુ-ગ્રિમક દુઃખ, પેસાનો ટેકેટ, પ્રયોગશાળાના મદદગાર, અને પતિવિયોગ-એ સંબંધી દુઃખ જાગવવાનું આપ્યું હતું.

અમેરિકાની દરેક યુનિવર્સિટીઓ તરફથી ભાષણો આપવા માટે મેડામ કરીને આમંત્રણ થયાં છે અને કેટલીક યુનિવર્સિટીઓ તરફથી 'એનરરી ડીમીટો' એનાયત થનાર છે. તે પોતાને દેશ પાછાં ફરે ત્યારે તેમની પ્રયોગશાળામાં કામ કરવાને હત્તાલી વિદ્યાર્થીઓએ અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ સાથે જવા મરજી દર્શાવી છે; મેડામ કરીના રેડિયમ

ફંડમાંથી ખચત રકમ તેમની નવી પ્રયોગશાળા ખાંધવા પાછળ, નવા સાધનો મેળવવામાં અને તેમની દિકરીઓને શિક્ષણ મળી શકે, તેમનો નિર્વાહ વગર સુરક્ષીએ નથી શકે, તે માટે વ્યવસ્થા. આ ઉપરાંત અમેરિકામાં તેઓ બાપજો આપશે તેની ઉપજમાંથી તેમનું મુસાફરીનું સધળું ખર્ચ નીકળી જશે.

જેમને માન માટે દરકાર નથી, પૈસાને માટે તૃષ્ણા નથી, તે માટે જ્યારે જોઈએ ત્યારે પૈસા આવી મળે છે તે જ નિયમે મેડામ કરી પોતાના મિત્રો આમળ પોતાની સુરક્ષીઓ જાહેર કરી તેના છ મહિના માં જ અમેરિકાએ અગાઉ કોઈને નહીં આપેલું માન તેમણે મેળવ્યું છે અને અમેરિકન સ્ત્રીઓ તરફનાં ફંડમાંથી આશરે ત્રીસ લાખ રૂપિયા કિંમતી મદદ અને લાંબા વખતની તેમની ઇચ્છા એક ક્રેન રેડિયો મળે તો મારી પ્રયોગશાળાના પ્રયોગો દુનિયાની બધી માટે આગળ ધકેલે તે પાર પડી છે.

ન્યૂયોર્ક,

અમેરિકા.

વૈકુંઠરાય માધવલાલ દેસાઈ.

પોતાની ઉત્તમતાથી થોડાજ શમયમાં વધુ માન પામેલું સરતામાં સરતું સાદું અને ગુંદર સચિત્ર માસિક પત્ર.

“આલોક”

મયા કાર્નિકથી હોવા એક કાગળના ૪૮ થી ૫૬ પૃષ્ઠમાં, આર્ટી-ગેપનું સુંદર સચિત્ર મનમોહક પુસ્તક અને હોશીયાર ચિત્રકારોનાં સુંદર એક રંગી અને ત્રણ રંગી ચિત્રો સાથે ઉત્તમ વિદ્વાનોના ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક, ઐતિહાસિક, વૈજ્ઞાનિક અને સાહિત્ય સંબંધી ઉત્તમ લેખો અને કવિતાઓથી ભરપૂર નિયમિત જુદાર પડે છે. દરેક અંકમાં એક રસિકે રૂંટી વાર્તા, એક ચાલુ સચિત્ર કાવ્ય અને ( હાલમાં ) “અર્નગ અંદર” નામનું રસિક નૌવેલ આશુ આવે છે. આ સિવાય વિવિધ પ્રસંગ, સાહિત્યપરિચય અને વૈજ્ઞાનિક-સૌંદર્યની અભર પથ્થુ આવે છે. આમ છતાં સરતાપણની તો દદ જ નથી. વાર્ષિક ચો. સાયે. રૂ. ૪૫ થી. પી. ખર્ચ અલગ. પરદેશ માટે રૂ. ૬ ) જનરેશનલ માટે ઉત્તમ માધન છે. માવ પુણવો. આદક યવા આજેજ ઓર આપો. પત્ર વ્યવહાર કરવાનું ઠેકાણું.

“આલોક” કાર્યાલય સરસ્વતી-અમદાવાદ.

# ‘તું કહું કે તમે ?’

આજે તો રજનિકાન્તના જીવનમાં સોનાનો દિવસ હતો; સુસોયના બાબીને આજે ઘેર રાખવાનાં હતાં. રજનિકાન્તનો સુનાનો ખાંડ વિવિધ જાતનાં ચિત્રો તથા ગૂંચેલા રમાલ, તોરણો આદિથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. રજનિકાન્તના ઘરમાં તેમની બહેનો તથા તેમના નાના, બાપ્પાએ બધા હિસાબમાં દેખાતાં હતાં. ‘આજે તો બાબી આવવાનાં છે’ એ વિચારથી બધાંયે પ્રેમુર્ણિત હૃદયથી ઘરમાં હેરાફેરા કરતાં હતાં. આ બધી ધમાલ શાની છે, તે નહિ રદમજનનારાં ન્હાનો ન્હાનો બાળકો ઘરમાં ગળડું ખાવાનું કર્યું છે, એટલાથીજ હંપમાં આવી ગયાં હતાં. દૂકમાં આજે રજનિકાન્તનું ઘર હિસાબ અને આનન્દમાં હાથકાંઈ જતું હતું.

રજનિકાન્ત બી. એ. પાસ થઈ ચૂક્યા હતા, અને મુંબઈમાં એલ. એલ. બી. નો વિદ્યાભ્યાસ આગળ ચલાવતા હતા. તેમના અભ્યાસ કરતાં ઉમ્મરની ઝડપ વધારે હતી. અભ્યાસ તેમને માત્ર ત્રીસ વર્ષ ધરાં હતાં. સ્વભાવ શાન્ત, મીલનસાર અને હસમુખો હતો; આને લીધે તન્દુરસ્તી પણ સારી હતી. સુસોયનાની સાથે એમનો વિવાહ મોટી ઉમ્મરે થયેલો હોવાથી સુસોયનાને માટે તેમના હૃદયમાં બેઠું માન હતું. વિવાહ થયા પછી પ્રારંભ તેમનાં લગ્ન થયાં, અને તે જ વર્ષમાં તે બી. એ. માં પાસ થયાં. આથી વધુનાં પગલાં શુકનીઆળ ગણાયાં. બી. એ. માં અછુકારેથી રીતે પાસ થયા પછી તો રજનિકાન્ત સુસોયના તરફ વધારે પ્રેમભરે દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યા; અને ‘હવે સુસોયના કપારે ઘેર આવે’ એવા વિચારમાં પત્નીયેલા પતિના દિવસો જતા હતા.

સુસોયનાની ઉમ્મર આત્યારે સત્તર વર્ષની હતી. પિતાને ઘેર સારા સંસ્કારમાં ઉછરેલી હતી, છતાં મોસાળ પડના મિજાજનો વારસો તેને મળ્યો હતો; તેથી કેટલીકવાર સંસ્કૃતિને યે લગ્નને તેણે મિજાજ કરતાં શુભાની બાજા સરમાતી નહિ. રજનિકાન્ત સાથે વિવાહ થયા પછી તેણે રજનિકાન્તને વહાલતી દ્રષ્ટિથી જોવા માંડ્યો હતો; રજનિકાન્ત ઉપર તેને અપાર રોહ હતો, છતાં એક દિવસ બી. એ. થઈ ગયા પછી રજનિકાન્તે કાંઈ ન જાણે, તેવી રીતે એક કામગીરી સુસોયના ઉપર મોકલાવ્યો. આથી સુસોયનાનો મિજાજ ગયો, અને પ્રતિને દિવસે મોડાના મિજાજનું

પ્રદર્શન કરાવવાનો મનમાં વિચાર કરી રાખ્યો હતો. મિનજી છતાં જે સુલોચના ધરમાંમાં હોશિયાર હતી. બુદ્ધિશાળી હોવાથી નકામે વખત જરાયે ગુમાવતી નહિ. તેના પિતાની ખંતને લીધે તેણે અન્ધાસ પણ સારો કર્યો હતો. આજે તો પતિને લાંબા જીવન છે, એ વિચારથી તેનું હૃદયના ઉમંગના ઉમરાજ જતા હતા: રહેજસાજ વાતચિતમાંયે તેનાય દસી પડાવું. તેના હૃદયમાં મધુર મંથન ચાલી રહ્યું હતું. પતિના પવન વાત તેના મનમાંથી બૂંસાઈ ગયું નહોતી.

આજે સુલોચના આવવાની છે, એ વિચારથી રત્નનિકાન્ત જોતો રાજી થયા, છતાં તેમના હૃદયમાં એક મંઝવણ ઉભી થઈ. સુલોચનાને 'તું કહું કે તમે?' એ પ્રશ્નનો ઉત્તર તેમનું હૃદય આપી શક્યું નહિ જેમ જેમ દિવસ જતો ગયો, તેમ તેમ તેમની મંઝવણ મોટાટું રૂપ ધારણ કર્યું. તેઓ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, અરે, હવે શું કરવું? 'તું' એ વ્હાલસૂચક શબ્દ છે. પણ મુંબઈમાં અંદરવન પોતાની પત્ની સુશીલાને 'તું' કહે છે, છતાંયે તેમના ધરમાં હંમેશાં વાક્યસૂચક આવે છે. સારું, એ 'તું' ન કહેવું? 'તમે' કહેવામાં જે વધી છે. એક તો આપણું માન જાય, પ્રેમનું પ્રદર્શન થાય નહિ; સારું હવે કરવું શું? આદિ ઇન્દુરાય પોતાની નિર્મળાને 'તમે' કહે છે, છતાંયે તેમનો દંકાસ સદા કાઢ જાય છે." આમ 'તું' અને 'તમે' માં નિશ્ચય ન થવાથી રત્નનિકાન્ત મૂંઝવે લાગ્યા. જેમ જેમ ધરનાં મનુષ્યોમાં આનંદ વધવા લાગ્યો, જેમ જેમ સુલોચનાના હૃદયમાં મીઠી મલીપટી વધવા લાગી, તેમ તેમ રત્નનિકાન્તનું હૃદય વધારે ગમરાવા લાગ્યું. ગમરાટ એટલો બધો વધી પડ્યો, કે રાત્રે વાણી કરવામાંયે મન ન ચોંટ્યું.

રાત્રી પડી. ધેમધમાટ કરતાં સુલોચના સાંસરના ધરમાં દાખલ થયાં. રત્નનિકાન્ત પોતાના ખંડમાં રહે રહે દબળું એ વિચાર કર્યા હતા, કે 'તું કહું કે તમે?'

આપણામાં કહેવત છે, કે 'આવતી વહુ, અને બેસતો રાજા' એ બેને આપણે જેમ રાખવા ઇચ્છીએ, તેમ રાખી શકીએ. સુલોચનાએ પતિના ખંડનું બારણું ઉઘાડ્યું, ત્યારે રત્નનિકાન્તને આરામ પુરસાઉપર છડા વિચારમાં બેઠેલા દીકા: શુભાની બાજાને પોતાના પતિનો પત્ર સાંભર્યો, અને પતિને દેવાની દેવાનો વિચાર પણ કરી રાખ્યો હતો તેથી તેણે મનમાં ધાર્યું

તથા પોતાને દીઠા છતાં રજનિકાન્ત બોલતા નથી, એમ સ્વમંજુ, સુસોયનાને ખોટું લાગ્યું. તેના શુભાનને પુષ્ટી મળી, અને પોતાનો પહેલો નિશ્ચય દંઢ થયે.

રાત્રી તો વંદી જવા માંડી; છતાં એ રજનિકાન્ત ખુંદથી ઉપરથી હઠપા નહિ. તેમના હઠપના ધમકાર વધી ગયા હતા; તેમના શરીરમાં લોંછી ઉઠળી આબૂ-દત્ત; અને આવે સમયે સંસાર-રસ-પાન કરવાને બદલે, તેઓ મોટી ગુંથવળુંમાં પેડી ગયા હતા. સુસોયના તો પલંગ ઉપર નહિ સૂતા એક જુદી જ પથારી કરી સુઈ ગઈ અને મનમાં પતિના જ વિચાર ફરતી અર્ધી ઉઘટી રિચાતમાં તેણે રાત્રી પૂરી કરી. થયું; પહેલી રાત્રી બોલ્યા ચાલ્યા વિના પૂરી થઈ. સુસોયના સ્વપ્નારે જ્યારે પોતાના ખંડમાંથી બહાર ગઈ, ત્યારે રજનીકાન્તના હઠપમાં 'હાથ' થયું !

બીજે દિવસ ચલો. જમીને પોતાના સુવાના ખંડમાં જઈ રજનિકાન્ત વિચાર કરવા લાગ્યા; "તું કહું કે તમે ?" તું કહેતાં કટલાંક દંપતીઓમાં તેમણે દંકાસ'યતા જોયા; અને કટલાંક દંપતીને 'એમરસમાં તરબોળ' થતાં જોયા; તમે કહેતા દંપતીઓમાં પણ આમ જો રિચિત્રો જોઈ. દલે કરવું શું ? પરમેશ્વરને તું કહીએ, માને તું કહીએ, આપણા બંદાલા મિત્રોને તું કહેવામાં શો બાધ ? એક પાસથી આ વિચાર આવતો, ત્યારે બીજી પાસ-થી બીજો વિચાર આવી, આ વિચારનું ખંડન કરતો. પત્ની બિચારી જન્મભારા સુધી આપણને તમે કહે, અને એનાં નસીબમાં પતિ તરફથી તમે નહિજને ? શું સ્ત્રીની પદરી માનનીય નથી ? આખરે તેમણે નિશ્ચય કર્યો, કે આજે રાત્રે તું કે તમે કલા વિના જ વાત ચર્ચા કરવી. આ નિશ્ચયથી મનમાં સ્થેજ દિમત આવી; પણ હઠપમાંથી હજુએ કડકાટ ગયો નહિ.

બીજી રાત્રી પડી. સુસોયના આવી. આજે તો સુસોયનાએ નિશ્ચય કર્યો હતો; કે જ્યાંસુધી રજનિકાન્ત ન બોલે, ત્યાંસુધી તેણે પણ બોલવું જ નહિ. રજનિકાન્તની ખરેખરી કસોટી થતી હતી. સુસોયના તો આવીને બારેબાર પલંગમાં હાથી જવાનો ડોળ કરીને સુઈ ગઈ. રજનિકાન્ત ધીરથી પલંગ પાસે ગયા અને ધીરથી સુસોયનાનો હાથ પકડીને પૂછ્યું, "કેમ, તબી-યત તો ઠીક છે ને ?" "હા. પણ મન ઠીક નથી." સુસોયનાએ મિત્રજમાં જ વાત આપ્યો. તું કે તમે વાપર્પા વિના બીજે કિયે પ્રશ્ન પૂછવો, તે રજનિકાન્તને ન સુખ્યું. આ બીજી રાત્રી પણ મૌનમાં જ પસાર થઈ ગઈ.

ત્રીજીએ તો નિશ્ચય કરી રાખેલો દોષ છે, કે પતિને તમે કહેવા; એથી કરીને પતિની આ ખુઝવણુ તેઓ ચપાઈ સ્વપ્નામાં ન સ્વમંજુ થકે; એ સ્વાભાવિક છે. પહેલાંનાં દિવસોમાં આપણા રહેલો તો ત્રીજાનું સ્થાન

પોતાનાથી નીચું ગણતા હોવાથી. તેમને તો કહીએ. આમે પ્રેન ઉપરિયત થયો નહોતો. પણ હાલમાં તો શ્રીઓની પક્ષી પુરો નેટલીએ નહિ, પણ તેથી જાણી ગણાઈ એટલે હવે તું કે તમેનો પ્રશ્ન બહુ ગૂંચવણ ઉભી કરવા લાગ્યો. એક પાસથી વહાલ, અને બીજી પાસથી માન, આમ બેનાં યુદ્ધ ચાલવા લાગ્યાં. કેટલાંક દંપતી વહાલને પ્રાધાન્ય આપવા લાગ્યાં, અને કેટલાંક માનને પ્રાધાન્ય આપવા લાગ્યાં. પણ વહાલ અને માન જનને સમાન ગણનાર રજનિકાન્ત આ પ્રશ્નો નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. નવોદા સાથે બીજો પતિ ક્યારનોયે નવો જુનો યદ્ય ગ્યો હોય તેટલો સગવડ વીતી જવા છતાં પણ હજી તો આ નિર્ણય ન થાય તો આ અબોલા ક્યારે છુટશે ને પણ સમજાઈ નહોતું. સુસોચના રજનિકાન્તની મુંઝવણ હજીએ સ્થગિત નહોતી. તે તો એમજ માનતી હતી, કે પોતાનો પતિ પોતાનું માન તોડાવવા માગે છે. રજનિકાન્તનો પ્રશ્ન એવો હતો, કે બીજા પાસેથી તેનો ખુલાસો મેળવાય તેમ નહોતું. સુસોચનાને યે આ પ્રશ્ન કહેવો કે નહિ, તે પણ સમજાઈ નહિ.

બીજા અને ચોથા દિવસની રાત્રીએ પણ અબોલામાં જ વહી ગયું. સુસોચનાને હવે કાંઈક શંકા આવી. પોતાનો પ્રેમાળ પતિ આમ ચાર ચાર દિવસ થયાં કાંઈ બોલે નહિ એથી તેને કાંઈક વહેમ આવ્યો. રજનિકાન્તના હૃદયમાં કાંઈક જાંઘું દુઃખ છે, એમ તેને લાગ્યું. આવો વહેમ પડ્યા પછી તો પતિ-પ્રેક્ષા બાળાએ પતિને સદાય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પાંચમે દિવસે આવીને સુસોચનાએ એકદમ રજનિકાન્તના કંઠમાં હાથ નાંખી પૂછ્યું: 'વહાલ કાન્ત ! આજ પાંચ પાંચ દિવસ થયાં શા વિચાર કરો છો ? મેં હજીએ બોલવાનો વિચાર નથી ? મારાં વહાલા ! પણ તો વહાલભર્યો લખ્યો હતો, ત્યારે જીમ શેં નથી ચાલતો ?'

સુસોચનાના સ્પર્શથી જ રજનિકાન્ત ચમક્યો, તેની મીઠી વાણીથી તેમને દિગ્મગ્ન આવી. આખરે મનનો પડો જાયક્યો અને પોતાની મુંઝવણ સુસોચનાને જણાવી. 'વહાલો ! તું કદું કે તમે ?' સુસોચના ખડખડાટ હસી પડી. 'અરેરે ! આવા નજીવા કારણ માટે પાંચ પાંચ દિવસ અબોલામાં બીતાવ્યાં ? વહાલો ! તું તો મને સદાયે 'તું' કહેજે, હું તને સદાયે 'તમે' કહીશ. આટલું કહી પ્રેમપ્રેક્ષા સુસોચનાએ પતિનો ગમ-શટ દૂર કર્યો. પાંચ દિવસ પછી તેઓનો સંસાર સુખરૂપ ચાલ્યો ! ! !

પાંચમાર ! આ બી મધુરી મુંઝવણ તને કાંઈ દિવસ થયેલો કે

રતિપતિરામ ઉ. પંડ્યા, બી. એ.



# વધી પડેલી કુમારિકાઓ.

( લખનાર—પુતળીબાઇ કાંબરજી. )

પ્રકરણ પદ મું.

ખંડાળામાં મેળાપ.

માધવનું મન એક દેકાણે નથી, તે માણેક સાથ પરિચય રાખે છે અને મને ખ્યારનું ખોટું ડોળ દેખાડે છે, એનો વિચાર મનમાં હોવાથી રાધાએ કરાવે કર્યો હતો કે હવે એને કોઈ રીતે ઉત્તેજન આપવું નહિ. અને તેના કાગળો ફાડીને ગંધ હતી, પણ ખંડાળે જતાં વાર લાંબી સુંદર લીલા નિહાળતાં તેને ઇચ્છા થઈ, કે તેની સાથે માધવ હોય, તે આ રળીઆમણું રથગ ઉપર ફુંગરા ચડતાં અને માણીનાં અરણી કદાવતાં લાવો કરે, હસે અને દસાવે ! દીવાળીનું ટાંકણું હોવાથી ખંડાળા ધણુંજ રળીઆમણું થયું હતું, અરણી પૂર જોડેથી વહેતાં હતો, ફુંગરા પર લીલોતરી સાથ સુંદર જંગલી કુચે ખીલ્યાં હતાં. જ્યાંજતી ત્યાં રાધાને એક અંગત સાથીની ખુટ માલમ પડતી અને તેના વગર સંધુ અધુરું-રસા વગરનું લાગતું અને તે તે કાણુ એમ જો મનનું પથકરણ કરતી, તો માધવનો હામમદાર આકાર નજર સામે આવતો. તેનો હસેલો મુખડો, અને હાસ્ય રસીક મથકરીઓ અને રાજકીયાની વાદ થતી. તે મનથી મગ્ન થતી, અને તેને ભૂલી શકતી નહિ. એ ત્રણ દહાડા થયા કેરે તો તેની વાટજ એવા લાગી. એણે મંગલને પુછી લીધું હતું કે હું ક્યાં છું અને ખચિતજ મારી પૂઠે આવશે. પણ આવેલી તો હું એને એક સોખતી કરતાં વધારે મણીય નહિ. હવે હું બીજી કોઈ આશા રાખીશ નહિ, કેમજે એનું મન ખીજમાં છે. તે ખુબસુરત હોવાથી એ તેના તરફ લગ્નચામ છે તો. હું ચા માટે મૂર્ખ બનું અને એને ઉત્તેજન આપી પ્રેમ વચને બોલાવું. ના, કદી નહિ, મારે તો એનો પ્રેમ જોઈએ તો આખો જોઈએ, વેહેવાયશે મારાથી ખમાય નહિ. અને એવા વિચાર કરતાં એના શરીરમાં વેદના થાતી, તાવ બરાબો હોય એવું લાગતું, અને અકાગ્રહ જતી. માધવ જાણે એની મતા રેલ પાળીને તેના પગ ને વિચારને એકાગ્રી નિયંત્રણે એક એક માગતું.

“ખરી વાત કહું છું. જે એક કળવાવલી સ્ત્રી એક નમુના પોતાના નિર્મા ઉત્પન્ન કરે અને તે નમુનાનો સાંધી તેને મળે તો ને કુંવારી કેમ રીતે રહે? ન મળે તો રહે, ખરું ને?”

“કાણ જાણે, મને તો તેમ લાગતું નથી.”

“તમારા નમુના પ્રમાણેનો સાથી તમને હજી દેખાયો નથી.”

રાધા ના કહેવા ગમ પશુ તેણી દરડી દેવાયું. તે લાલ થઇ ગઇ, પાંચ દંડો દંડો જ બોલી, “હું તો નથી ધારતી કે મને દેખાયો છે.”

“મિસ રણજીત, કોઇવાર એવો સાથી શોધવાથી મળે છે. તમે સરોવર ઉપર આવો. બોટવાળા બોટી ધાપ છે. મેં ત્યાં નારતાની સર્વ સામગ્રી મુકાવેલી છે. સમુદ્રની સુંદર લીલા નિહાળનાં આપણે ખાઈશું અને જોઈશું કે મિસ રાધા રણજીતે મનમાં હત્યન કરેલા નમુના પ્રમાણેનો કોઈ સાથી તેને મળે છે? અને તે લગ્ન વિષેના પોતાના વિચારો દર્શાવે છે?”

રાધાથી ટકાયું નહિ, તે ગઇ, અને બોટમાં બેસી. રાધા દર વર્ષે છૂટીના દિવસોમાં ખંડાણે અને બીજી જગ્યાઓએ જતી ત્યારે એકલી જ જતી. જે કોઈ ઝોળખાણું મળ્યું તો તેની સાથે વાંતો કરતી, બેગાતી, ના તો ખુશ રહે, ગાતી યા વિચારો કરતી એકલી ફરતી. કદી તેને સાથીની ખુશ જણાઇ ન હતી, કદી તે કોઈ સાથીની વાટ જોતી ન હતી, પણ આ વર્ષમાં તેનામાં કંઈ અજાણ દરદાર થયો છે. તે પોતાને સાદી સાધારણ સ્ત્રીઓ જેવી જ નજામાં મનની જુવે છે, એક પુરુષની સંગત તેને રમીત છે, તે સંગતમાં તે ખુશી અને સુખી છે, તેની ગેરહાજરી તેને ખીલામણી લાગે છે, અને તોપણ તે માને છે કે તે આગળ વધનાર નથી, પરણવાની વાત કબૂલ કરનાર નથી, તેને કોઈ રીતે પોતાના મનની ખરી હાલત જણાવા દેનાર નથી.



પ્રકરણ પંદ મું.

સરોવર ઉપર સેલગાદે.

સરોવરની યાંત્ર સપાટી ઉપર દલસેસાંધી પાણી હાલવાના લપ લપ પવાજ સિવાય કંઈ અવાજ નહોતો. જાને ધીમે સ્વરે વાત કરતો હતો. રાધા તું મુગધની બહાર જવાની છે એવું જણાવ્યો મેં પશુ. તૈયારી લીધી, તેને ત્યાંથી મળવાની, કેમકે મને જે વાત કરેલી છે તે મુગધમાં જો ધાપ જ નહિ, તને કુરસદ જ નહિ, અને તારા દીવાનખાનમાં તો

“હોઈ આવતાં ને જતાં. એકલી તો તું મારી સાથે ફરેલા આવેજ નહિ—

“મને કોઈ પણ શુદ્ધ સાથે એકલી ફરવાની ગેરજ નથી. કેમકે હું સાધારણ સ્ત્રીઓની માફક જીવન ગાળવા ચહાતી નથી, મારે માથે મેં કામ લીધેલું છે, અને તે કરવા હું મારી મરહૂમ માતાને વચનથી બંધાયેલી છું.”

“હું માતાએ ખાસ એમ વચન લીધું કે તું પરણે નહિ એમ કખૂલાત આપે ?”

“ના, તેમ છેક નથી, પણ મારી માતાએ મને જે કામ કરવા કહ્યું છે તે કરવામાં લગનથી નડતલ આવે, એમ મને લાગે છે.”

“જે તારા વિચાર તેજ તારા પતિના હોય તો તે તને મદદ કરે, એમ તું ધારતી નથી ? નડતલ આવવા ન કે ?”

“પતિ” એ શબ્દજ અધિકાર દર્શાવે છે. જે હું એક પતિને સ્વીકારું તો તેનો મારા પર હક અધિકાર થયેજ, પછી હું તેના તરફ ખોટી યાદ તોજ તેની સેવા મુકી ખીન્ન કામોમાં મારો વખત ગાળી શકું.”

“અને તેથી તો હું કહું છું ને રાધા કે હું તારો પતિ થવા માંગતો નથી, પણ આપણે બે એકમેકનાં સાથી થઈ રહીએ ? તે તને કખૂલ નથી ?”

“હા, તેમ હું કખૂલ, કદે, પણ મને ખાતરી નોંધએ, મને પૂરો વિશ્વાસ નોંધએ, અને જે મને પૂરો વિશ્વાસ નહિ હોય તો હું હા ખી યાદ ને કદે એની હું છું.”

“વિશ્વાસ હોય તોજ લગનથી કે લગન વગર બંધાયલાં રહેવાં એ મારો પણ વિચાર. આજે થયે કેકાણે બેરીઓ એવો જુલમ કરે છે કે પર ખિચારો જાણે બંધાયેલા ગુલામ. તે જે પોતાની સ્ત્રીમાં સારી વાતો કરવાની શક્તિ નહિ હોય, તોએ તેનાથી કોઈ ખીજી સ્ત્રી સાથે વાતચિતનો વહેવાર નહિ રખાય, ફરવા જવું તો ધરનાં ધ્રુવ સાથે, જમવું તો તેનીજ સાથે, અને જમવા પછી વાતે બેસવું પણ તેનીજ સાથે. જે ધરની સ્ત્રીને ગાતાં વળડતાં નહિ આવડતું હોય તો પરણેલા પુરુષની તબાકાત નહિ કે તે કોઈ મિત્રની બેરીનું ગોપન સંભળવાં જાય, જવું હોય તો સ્ત્રીને લઈને જવું, અને ખાઈસાહેજ જે માંતો હોય અને યાકેલાં હોય અને જાગરણ કરી, ચક્રે નહિ તેનાં હોય તો વરે ધરમાંજ બેસીને બેસવું. એ ખળી રે એ ગુલામગીરી ! હું તો પાકું છું કે આગલાં વખતમાં વરોને વધારે છંદ હતી. ધરની સ્ત્રી ધરમાં રહે, છો-

કર્તા સંભાળે. ધરને લગતા સેંકડો કામોમાં રોકાયેલી રહે, વર  
ગમે તો ગાયનકારનું ગાયન સાંભળવા જાય કે કોઈ ચાલાક બુદ્ધિ-  
વાળી સ્ત્રી સાથે વાત કરવા જાય. આપણા લોકમાં તો આજ કેટલા  
જમાનાથી સ્ત્રીને કેળવતાજ નથી, પણ આગલા ઓક તેમજ રામન લોક  
વિષે મેં વાંચ્યું છે કે કેટલીક સ્ત્રીઓ ઘણી સારી રીતે કેળવાતી, કવિ-  
તાઓ લખતી, રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી બાપણો આપતી. તેવી સ્ત્રીઓની  
વાતો સાંભળવાથી રાજ્યદારો મદાપુરણેને કામદો થતો, માટે તેઓ તેવી  
સ્ત્રીઓની સંગતમાં કાળ કાઢતા. ત્યારે કંઈ એમ નહિં હતું કે તે કાર-  
ણથી ધરની સ્ત્રી દુઃખી સાય, બળે, કંડાસ કરે, અને લોક પેલા પુરુષને  
ધાતકી અને એવશમાં લેખે. ”

“હા, પણ તેમ રામન લોકમાં તકાલ આપવી, પરણેતરને મૂકી  
કંઈ ખીજ લાવવી, પરણેલી સ્ત્રી ખીજને આપી ખીજની પોતે લેવી એવી  
જમી છટો હતી. આ દેશમાં તો લગ્ન એક પવિત્ર બંધારણ છે ને ! ધ-  
ર્મની કિર્પાથી બંધાયા પછી સદા વશદાર રહેવું એમ ધર્મ માગે છે. ”

“વશદાર એટલે ? તેથી શું કોઈ પારખી સ્ત્રી સાથે વાત પણ  
કરવી નહિં ? તેનું ગાયન સાંભળવા પણ જવું નહિં ? જોડીમાંના બજા-  
દિયો હોય તેમ જોડીમાંજ ફરવું, નહિં તો ઘેરે એસવું ? ના એવી ગુલા-  
મગીરી હું તો કહું એ નહિં અને સ્ત્રી તરફથી માંગુએ નહિ. રાધા, જો  
તું મને એટલી છૂટ આપી ચકતી હોય, તોજ આપણે વરવદ્દ થઈ શકી-  
એ. તું મને મારી મરજી પ્રમાણે છૂટથી ફરવા દિયે, હું તને તારી મરજી  
પ્રમાણેના કાર્યોમાં રોકાયેલી રહેવા દઉં, ધરનું કામ તારેજ કરવું. છોકરાં  
તારેજ સંભાળવાં એમ હું જીલમ કહું નહિ. ”

“ધરનું કામ તો સમજ્યાં, આજે બહારથી ધણુએ કરી મંગાવાય  
છે, પણ જો છોકરાં યથા તો માતાની ફરજ ચૂકાય એવી નથી તે ચૂ-  
કવી એ પાપ છે. ”

“શું છોકરાંને પકડી માતાએ એસી રહેવું જોઈએ ? ”

“છોકરાંનાં તનની સંભાળવું નહિ, પણ મનની કેળવણી પણ પળ  
કરવાની છે. બાળપણમાંથીજ સારા ગુણો ખીલવાય છે, સારી ટવે પડાય  
છે. જો માતા ઘેર બંદારનું કામ કરવા જાય તો છોકરાં એકલા રહે  
વા મોકલેને આધારે રહે ? મોકલેને આધારે રહી તેમના આચાર વિચાર  
પકડે ? જો એમ માતાઓ કરે તો સંસારનું સત્યાનાંશ સમજવું. ”

“એડી, માતા ઉપર વધારે, પિતાને કહરતે છૂટ બહેલી છે.”

“છે કે નહિ ? ત્યારે કાંય તમારાં બેરાંઓ તોફાન મેંચાવે છે ? જગ કોમ સાથ વાંતચિતનો વહેવાર વધુ રાખ્યો, કોમની ખુબસુરતીનાં કવી, કોમનું ગાયન વાદન સાંભળવા ગયા, તો કેવો હકક લટાઈ હોય તેમ કંકાસ ફળેતા કરે છે. એવી સ્ત્રીઓથી હું, હરે હું અને મોકળો ફરે હું. તને યાદ હશે કે મેં તને નાગપોરથી અને બીજાં આજોથી કાગળો લખેલા તેમાં વારંવાર બીજા સ્ત્રીઓની તારીફ કીધેલ તે ફક્ત તને સીકાવવા, પણ હું ખાતરી રાખું છું કે તું તેની. : 7”

“મને અદેખી પડવાનો કે વદવાનો હક નથી, પણ મી. ત્રિવેદી તમે શું એમ ધારો છો કે એક સ્ત્રી એક પુરુષ ઉપર પૂર વિશ્વાસ રાખી તેની સાથે પરણે તો પછી વરતે છૂટ છે કે વધુને પડતી મૂકી બીજા સ્ત્રીઓ સાથે પરિચય રાખે અને તોપણ વધુ તેમાં વાંધો જોય નહિ ? વરતે તેની ફરજની યાદ આપે નહિ ?”

“હું કંબુસ કહું છું કે પરણેલાંઓની એકમેક તરફ ચોકસ ફરજ છે. જો વર પેલે સાચો અને વધારા નહિ હોય તો તેણે વધુ સચાઈની અને વધારાની આશા પણ રાખવી નહિ જોઈએ. જો લગ્ન લગ્નમાં પણ ફરક છે. આપણા દેશમાં લગ્ન એ કંઈ પરસ્પર પ્યાર અને વધારાની વચનથી થયેલાં જોડણી નથી, પણ ફક્ત માળાપે જોડવી, આપેલાં સાટાં હોય છે વરવહુ તો નાનાં નાદાન હોય છે, એકમેકને ક્યાં પણ વચન આપતાં નથી. તો તેવાંઓ વચ્ચે સંપૂર્ણ વધારાની હોય નહિ એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં મોટી ઉમરનો વર અને એક નાની ઉમરની કન્યા પરણે તેમના વચે તો વધારાની વાંત હોય નહિ, પણ જોઓએ પોતાની લાચક ઉમરે અરસપરસ વચન આપેલું હોય તેમના વચે સચાઈ વધારાની જોઈએ, અને જન્મેજ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. વહુએ સમજવું જોઈએ કે મારો વર મારા તરફ અખંડ પ્યાર ધરાવે એટલે તે બીજાનો યાવ નહિ, વરે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે હું પવિત્ર મનવાળી સ્ત્રી સાથે મરણ્યો છું તે અપવિત્ર અને નહિ, અને એમ અરસ પરસ વિશ્વાસ રાખી જીવવું જોઈએ. તું મારી સાથે પરણે—વિધિથી કે વિધિ વગર, પણ જો તને મારાપર વિશ્વાસ નહિ હોય તો તું મને શક લાવી લાવી દુઃખી કરે ને ?”

“હું વિશ્વાસ વગર પરણું નહિ, મને તો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ જોઈએ.”

“અને તો તું ધરાવે છે રાધાની.” કોમેગ સ્વરે આશ્ચર્યત ચક્રે માધવે પછય.

૧૪૧ સાગે એ અસંભવિત ન હતું. એ રાજમહેલમાં પૂર્વે વસનાર  
 ૧૪૨-રાણીઓના ઇતિહાસ જાણનાર એ ટાઇ ત્યાં આવી ઉતર્યો હોય  
 તો તેને વિશેષ કય ઉત્પન્ન થાય એ પણ સ્વાભાવિક હતું-કેમકે  
 અનેક પ્રપંચજનો ત્યાં રચાઇ ગયાનું તવારીખોથી સિદ્ધ થયેલું હતું.  
 કંઈકનાં ખૂન વિચિત્ર પ્રકારે ત્યાં થએલાં હતાં. અહારથી પવિત્ર અને  
 મહાનુભાવશીલ દેખાતાં રાજવંશીઓ અંદરખાનેથી કેવાં કૂર, નિર્દય  
 રાજહોળી અને સ્વાર્થો હતાં તેનો ખ્યાલ પ્રાચીન ઇતિહાસવેત્તાને  
 આવી શુદ્ધો હોયજ તેથી તે એ નખળા મનનો હોય તો અહીં એકલો  
 રહી શકેજ નહિ. હું જરા સ્વભાવે નિરર હતો અને એવી એવી વાતો  
 સંભળવાથી ગતરાઈ એવી ન હતી તેથી મને એ બાજમાં રહેવા જતાં  
 કંઈ બીક જેવું લાગ્યું નહીં. પણ તેથી ઉલટું, રસીઅન રાજકુળના  
 માણસોની હીલચાલ જોવાની મને અવનવી તક મળશે એ વિચારથી  
 મને તો ત્યાં રહેવાથી કંઈક શુધીની લાગણી ઉત્પન્ન થઇ. વલ્લો  
 બદલીને બહાર જરખાના ભાગમાં હું સામેનો સુંદર દેખાવ નિહાળતો  
 બેઠો હતો. નદી કીનારા પાસેજ અમારૂં આ મકાન આવેલું હોવાથી  
 શીતળ હવાની લહેરીઓ મનને આનંદમાં પ્રકુલિત કરી દેતી હતી.  
 નદીમાં સહેલ કરવા જનારા પ્રવાસીની હોડીઓમાંથી આવતો આનંદમય  
 વાર્તાલાપનો મૃદુ કલકલ પણ કલ્પન્દિયને પ્રિય લાગતો હતો. મહારૂ  
 ધ્યાન તે તરફજ હતું એટલામાં પાછળથી હોટલવાળાની સીએ આવીને  
 મહારે ખભે ઓચીતો હાથ મુકીને મને કહ્યું કે, “આલો, આલો, પેલા  
 વરઘોડો જોવો હોય તો જલદી આવો. એ લોક કંઈ વહેલા આવી  
 પહોંચ્યા છે.” પ્રથમ તો મને આમાં સમજ પડી નહીં, પણ ફાલુવાર  
 વિચાર કરતાં મને યાદ આગ્યું કે પેલા રસીઅનો આવવાનાં હતા તેજ  
 આવ્યા હશે. તેથી હું ઝટ ઉભી થઇને દરવાજાપર પડતાં જરખાના  
 ભાગમાં જઇ ઉભી. નીચે વિચિત્ર આકારની ઘોડાગાડીઓ તથા અન્ય  
 વાહનોની ઠઠ જામી હતી. સામનનાં ગાડાં પણ પુષ્કળ હતાં. આગલા  
 ભાગમાં એક સુંદર ઘોડાગાડી હતી તેમાંથી એક પાદરી ઉતર્યો અને  
 તેણે અંદર બેસનારને હાથનો ટેકો આપ્યો એટલે તેને અવલંબીને  
 અંદરથી એક મહા સ્વરૂપવાન ગ્રીઠ વચની, મૂલ્યવાન વસ્ત્રાલંકારથી  
 સુશેષીત લલના બહાર આવી. તેની મુખાદતિ જોતાંજ તે મિત્તજ્ઞદાર,  
 ઠસ્સાદાર, અભિમાની ને મોજાલી હશે એમ મને જણાયું. તે તથા  
 પેલા પાદરી બંને પછવાડેની બીજી ગાડી પાસે ગયાં ત્યાં ઘણા નોકરો

અખમલનાં ગાદલાં તથા હરીકાં ને તકીયાવાળો એક પલંગ લઇને ઉભેલા હતા. ગાડીનું ખારણું હળવે રહીને જોલવામાં આવ્યું ને તેમાંથી એક સ્તંભ જેવા યુવાનને ઉતારીને ધીમે ધીમે તેને જ્યાં પણ ઇજા થાય નહી એમ ખડાર કાઢી હાથ ઉપર ને હાથ ઉપર રાખીને પેલા પલંગ ઉપર સુવાડવામાં આવ્યો. પાસેનાં માણસો અહુજ ધીમેથી વાતો કરતા હતાં, ને એ યુવાનના મુખ ઉપર આવરણ જેવું કંઈક આવી ગયેલું મને જણાયું, તેથી તેની આકૃતિ મ્હારાથી ખસખસ જોવાઈ નહી. પણ તેના સરીસેના ખાંધો જોતાં તથા નખળા પડી ગયેલા અવયવો જોતાં મને લાગ્યું કે તે ખિમાર હોવો જોઈએ. પલંગને હળવેથી ઉભાડીને સેવકો અંદર લાવતા હતા તેવામાં એ યુવાનના મુખ ઉપરનું વસ્ત્ર પવનથી જરા ખસી ગયું ને તેજ સહે મને જણાયું કે તેની મુખાકૃતિ નિર્ધારિત જેવી હોવા છતાં અતિ લાવણ્યમયી હતી, ને તેના કાળા વાળનાં ગુંછળાં પવનમાં તેના કપાળ ઉપર ફરફરતાં હતાં. પ્રથમ તો તેણે આંખો મીચેલી હતી, પણ ડોણ જાણે મ્હારી એકાદ દ્રષ્ટિને ધળે કે ડોણ જાણે આ કારણથી તેણે શરૂવાર આંખ ખોલીને મ્હારા સાંનું જોયું ને તેની સાથેજ પાછી આંખ ખંધ કરી દીધી. મને લાગ્યું કે કંઈક લયમીત અવસ્થામાં તે હોવો જોઈએ. પણ આ મ્હાફે ઠિવળ અનુમાનજ હતું. નોકરો તેના પલંગને ધીમે ધીમે ઉપર લાવ્યા ને તેને માટે નિમિત્ત કરેલા સ્થાનમાં તેને રાખવામાં આવ્યો. તેની પાછળ પેલી રાજવંશી લલના અને પાદરી બંને આવ્યાં. પલંગની સાથે એક અંગ્રેજ જેવો ઠોઠ ચાલતો મને જણાયો હતો. તે પલુ ઉપર જ આવ્યો.

રસીયન નોકરોમાંના યણાક તો બોહામણા રહેવાવાળા છતાં પુષ્ટ અને ચીનાંજો જેવાં ચીખાં નાકવાળા હતા તથા તેઓ ગરબડીક કંઈક જોલતા. તેથી મને તો એમાંનું કોઈ અમ્યું નહી. તેમની વાત-ચીત તથા હાહા હીહી બહુ થતી ત્યારે પાદરી ડોળા કાઢીને તેમને વારંતો ને શ્રુપ રહેવા આજ્ઞા કરતો. આ બધો મામલો યથાસ્થાને જોઠવાઈ ગયો એટલે હું મ્હારી માતા પાસે ગયું અને મ્હેં જોએલી સર્વ કડીકેત માતાઈને કહી સંભળાવી. પછી અમે નગરમાં ફરવા અર્થાં ને ફરીને કંઈક સામન ખરીદ્યો હતો તે લઇને એક ખાંડાં કૂંડી ત્યાં તો અમે જોયું કે રસીયન મંડળમાંના લોકો દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા અને અવસાન સમયને જાણે તેવી તૈયારીઓ કરવામાં ગુંચાયા હતા. સર્વનાં મ્હો ઉપર કાળાચ બામી ચંધ હતી. મહાન મનુષ્યોથી લઈ

જતાં સર્વ શન્યમય જણાતું હતું. મ્હારા આરડાબણી જતાં મને પેલી લલના પેલા પાદરી સાથે ઉભેલી જણાઈ. તેણે મને જોતાં જ જરા આશ્ચર્યચક્ર દ્રષ્ટિવડે પોતાનો મનોભાવ જણાવ્યો. પણ પાછી એકદમ ઢેઠાણે આવી ગઈ ને કેમ જાણે મને આજખતી હોય તેમ મ્હારાબણી માંચાણ દાંટ કરીને કહેવા લાગી કે:—“તમને અમારા આવવાથી અહમ્મ પડતી હશે, તેમાં વળી આ હમણાં જ બની ગયેલા શોકમય પ્રબંધને કાંઈ વિશેષ ગહાનિ ઉત્પન્ન થતી હશે. પણ દૈવની ગતિ અકળ છે. મ્હારા દુઃખનો તો પાર નથી. મ્હારો વડાલો પુત્ર જિમાર હતો તેને છટાલીની હવાથી કંઈક સાઈ થશે એવી આશાથી હું અડીઆં આવી; પણ અહીં પગ મુકવાની સાથે જ તેના પ્રાણ ઉપડી ગયા છે અને અમને સર્વને રબળતાં મુકીને એ પરલોકવાસી થયો છે. હવે તેની ઉત્તર ક્રિયામાં અમે સૌ ગુંચાયાં છીએ. તમારા માતાજીને આ માદા સમાચાર હજવેથી આપશો.”

તેના ચહેરા ઉપર જે શોકની છાયા સ્વાભાવિક રીતે આવે પ્રસંગે જામવી જોઈએ તે મને ન જણાતાં આમાં કંઈક ભેદ હોવાની આનંત થઈ. પણ હું બાળક તેથી મ્હારી ભૂલ થતી હશે એમ માની શોચ શબ્દોમાં સમજાવ દર્શાવીને હું ત્યાંથી મ્હારી માતા પાસે પાછી આવી ત્યાં તો હોંટલવાળાની જે કથારનીએ આવીને વાતે વળગી હતી. મ્હારી માતાને કાને આ અશુભ વૃત્તાન્ત પડી પણ ચુક્યો હતો. બધાં એમ કહેતાં હતાં કે એ યુવાન મરણ પામેલો છે. પણ મ્હાઈ મન તે વાત કબુલ કરતું ન હતું, તેના અચાનક દ્રષ્ટિપાત મને સ્પર્શી સાંભરી આવતો હતો. પણ હવે એકદમ આવું પરિવર્તન ન થયું હોય એમ પણ મ્હારાથી કેમ કહેવાય ?

તે યુવાનના શરીરને ધર્મક્રિયાઓ કરવા માટે એક સ્થળે રાખવામાં આવ્યું હતું ને તેની આસપાસ અસંખ્ય મીલુખતીઓના મંડાર પડતો હતો. તેના પગ બણી પેટા ઇંચિજ હાથમાં કંઈક ધ્રુપ જેવું લઈને એપાસ મુગ્ધ મસરાવતો હતો તેની અંતર એવી તો માદક હતી કે ઘણીવાર સુધી ત્યાં દોષ ઉભું રહી ચકતું નહિ. તે સુગંધ વાલેન્દ્રિમાં જરાવાર આવતાં જ ઘેન ચડવા માંડ્યું હોય એમ મને પણ યવા લાગ્યું. તેથી હું ત્યાંથી પાછી મ્હારા આવાસમાં ગઈ ને આ અદ્ભુત વૃત્તાન્તના વિચારના વમળમાં ગોધા ખાતી ખાતી બેસીજ રહી.



સામંજસનો સમય થવા આવ્યો હતો એટલે, રાતના ખાણા માટે વસ્ત્ર પરિધાન કરવાની તૈયારીમાં હું પડી ને મ્હારી દાસીને સુવાનો ઓરડો મ્હારા ઓરડાની પાછળ, હતો પણ તે આંકડો હતો તેથી તે આવીને મને કહેવા લાગી કે બહેન! આ મ્હારો પોસાક સંભાળથી રાખવાની જગા મ્હારી ઓરડીમાં નથી. તમારા ભાગમાં આ ખુશ્ખાલી છે. વળી તમને કંઈ ગડે તેમ નથી માટે રાતે મ્હારાં વસ્ત્રો અહીં રાખવા દેશો? મને કંઈ અડચણ પડે તેમ ન હતું, તેથી મ્હેં તેની હા પાડી એટલે તેણે આવીને પોતાની ટોપી કાઢ વગેરે બધું ત્યાં ખીટીઓપર ગાઠવ્યું. એ ભાગમાં માત્ર એક ટેબલ ઉપર મ્હેં કેટલાંક પ્રુપ રાખ્યાં હતાં. પછી મને તે કહેવા લાગી કે “તમને રાતમાં કદાચ ખડીક લાગે તો મને જોલાવજો. માતાજીની આજ્ઞા છે કે મ્હારે તમારા ઓરડાને બહારથી તાણું વાસીને કુંચી મ્હારી પાસે રાખવી. એટલે તમને જરાએ અજરાતનું કારણ રહે નહિ.”

હું કંઈ ડરતી ન હતી, પણ માતાજીને મ્હારે માટે આટલી કાળજી લેધને ખુશી થઈ ને મ્હેં તે બાબત વાંધો લીધો નહિ.

રાતનું ખાણું ખાધા પછી માતાજીને સુવાનો વખત થયો એટલે તેમની રજા લઇને હું મ્હારા ખંડમાં આવી. થોડીવાર અરજામાં ફરી ને આસપાસની શોભા નિહાળી લીધા પછી સુવાની તૈયારી કરવા લાગી. દાસી આવીને બહારથી ખારણું બંધ કરી તાણું મારી ગઈ. અરજામાં જવાની એક પારી મ્હારા ખંડમાં પડતી હતી તે ખુલ્લી હતી. બહારનો તમામ ભાગ વાસેલો હતો. જે રશીયનને વાપરવા આપેલો ભાગ અમારાથી થોડો દૂર હતો ત્યાંથી પણ કાંઈ શબ્દ આવતો નહોતો. મ્હારા પલંગમાં હોટી જઈને મ્હેં આંખ મીચી લીધી, પણ દિવસના ભાગમાં જેએલા અજાયબ જવા દેખાવાના વિચારો મને પાછા સ્ફુરી આવવા લાગ્યા. તેથી મને નિદ્રા હેવીની પ્રસાદી દુર્લભ થઈ પડી. રાત જતી ગઈ તેમ તેમ નિઃશબ્દતા વધતી ગઈ. પવન આવતો ત્યારે પેલા પડદાને અવાજ સંજોગ સંજોગ યતો. એવામાં મને અરજામાં કોઈનાં ધીમેથી પગલાં પડતાં હોય એવી ભ્રમણા થઈ આવી. હું જાગું છું કે હું છું છું તેની ખાતરી થવા માટે હું બેઠી થઈને કાન દઈને સાંભળવા લાગી. થોડીવાર તે અવાજ બંધ થયો. એટલે મ્હારી આંતર જ હશે એમ મને લાગ્યું. પણ વળી તે શબ્દ પાછો સંભળાયો ને મ્હારી

તી. હિંમતવાન છતાં એકલો હોવાથી મને જરા ગભરામંત્ર થવા લાગી. હાથે પારણું બહારથી બંધ હોવાથી મ્હારે નીકળી જવાનો પણ કોઇ સાર ન હતો. એટલામાં પેલા રશીયન નોકરોમાંના એક છઠ્ઠીઆમણા મેસવાળો, શંકસજ્જ, મ્હારી ખારીમાં ડોઢીયું કરતો હોય એમ મને થયું. શું કરવું તેની મને સુઝ પડી નહિ. હું પલંગની અંદર સંતાવા ગયો, પણ તે આશ્ચર્ય તો ધીમે પગલે ખારીમાંથી અંદર કુદીને આવ્યો. હવે મને શું કરશે તેની કાળ પડતાં મ્હારી છાતી ધબકવા લાગી. મનુ વિના આ ક્ષત્રે મ્હારે કોઇ બેસી કે રસક ન હોવાથી હું તે બચરણની શરણે. આશ્રય મ્હારા મનથી માગવા લાગી. એટલામાં તો નાછળથી બીજું પણ કોઇક કુદીને મ્હારા સપનમંદિરમાં દાખલ થયું. તે તેના લાંબા કદ ઉપરથી તથા સવારે મ્હેં જોયેલા તેના આકાર ઉપરથી, તેમજ મ્હેં ઉપર ઉડતાં વાળનાં શુંછળાંથી મને બાન્તિ યદ આ બીજું કોઇ નહિં પણ પેટા યુવાન જ હોવો જોઇએ. પણ તે તો મરણશય્યામાં પડેલો હતો. તે ઉઠીને અહીં આવે શી રીતે? એ વિચાર આવતાં મ્હારી ગભરામણ વધી. વળી મને વિચાર આવ્યો કે એ વાત મને સારી લાગતી ન હતી. તેથી કદાચ તે પોતે હજી જીવતો પણ હમ ન હોય? મને તેના પ્રતિ સ્વાભાવિક દયાની લાગણી તો થઈ હતી જ. તેથી હવે હું હિંમતથી ઉઠીને આગળ આવી ને “ઢાણુ છે! કર્મ અહીં આવા વળતે આવ્યા છો?” એમ પૂછવા લાગી. મ્હારો ઘબ્દ સાંભળતાંજ તે યુવાન મને સુપ રહેવાની સંજ્ઞા કરતો, કંઠાવાલા કરતો, મ્હારા પગે પડ્યો, ને બોલ્યો કે, “બાબા! મને બચાવો. પ્રભુની ખાતર તમારો આશ્રય આપો. ક્ષણ પણ ન ખુલો. મ્હને અહીંથી બહાર જવાનો રસ્તો સુઝાડો. વાર યશે તો મ્હારે મરણ અવશ્ય નીપજશે. મને આ લોક ઊંચે દૃષ્ટિને મારી નાંખવા માગે છે. હું મૃતવત્ પડી રહ્યો હતો તે કેવળ ઢાંગ કરીને જ. પણ, હમણું સૌ શાન્ત છે. મ્હને નિર્જીવ સમજીને કોઇ તપાસ કરવા આ અધારી રાતે હમણું તો આવે એમ નથી. દયા કરો. મ્હને કોઇ પણ રીતે આ મકાનની બહાર મોકલી દો. તમને સવારે મ્હેં જોયાં ત્યારથીજ મને હિંમત આવી છે. માત્ર ડાકતર જ મ્હારા પક્ષમાં છે. તેમણે બહોખસ્ત કરી રાખ્યો છે, ને બ્રિટિશ કોન્સલને હું મળું એટલીજ વાર છે. પછી મને કશો ભય નથી.”

## આરોગ્ય પંનિકાઓ.

( અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૦૦ થી.. )

( અપાદક-વડોદરા આરોગ્ય પ્રદર્શનના મંત્રીઓ. )

બાળ લગ્ન.

“ હું દુધ શૂદ્ધી તણું દાસપણું સ્વીકારી  
હાથે કરી સુખલતા સુખથી ઉભાલી. ”

નરસિંહરાવ.

એક બાળા કહે છે કે “ શેષવ વિષે કર પીડીએ અજ્ઞાત એક  
શિશુજને, હંદાવનાજ કરારમાં સહી કીધી મુજ મુજ શુરજને ” એ બાળા  
પોતે લગ્ન થું છે તે મનુજલણતી નહોતી. આટલી નાની ઉમરમાં  
આપણે આપણા બાળકોનાં લગ્ન કરી નાખીએ છીએ.

બુદ્ધિ મંદ પડે છે.

બાલકોનાં નાની વયમાં લગ્ન કરવાથી બાલકોથી પૂરેપૂરો અભ્યાસ  
યથ શક્ય નથી. બાલકોનાં શરીર અને બુદ્ધિ ખોલી શકતાં નથી.  
કાચી વયમાં લગ્ન કરવાથી ૩૦-૪૦ વર્ષની ઉમરમાંથીજ વૃદ્ધાવસ્થા  
ચરૂ થવા માંડે છે.

શારીરિક નિર્બળતા.

“ ટુંકાં ટુંકાં પોતીઆં ને બ્હીલાં બ્હીલાં મ્હોં રખેને બાધ તમે મ્હે-  
તાજ હો. ” એમ કહેવત છે તેને ખલે એવી રીતે હાવી બોધાયે કે  
“ ટુંકાં ટુંકાં પોતીઆં ને બ્હીલાં બ્હીલાં મ્હોં રખેને લાઇ તમે  
બાલપતિ હો. ” કેમકે બાળવયમાં પતિ અને પિતા બનેલા પુરુષો  
કદિ પણ દમામદાર હેબાવના, સુન્દર અને આનંદી હોઇ શકે નહીં.  
અને વસ્તીના મોટા ભાગ બાલપતિ હોય છે જ.

અભ્યાસમાં ખલેલ.

એકાદ વિવાદો બિચારે મહા મહેનતે અભ્યાસ કરતો હોય છે  
તો ત્યાં તેનાં બચ્ચાં કરચાં કવકલાટ કરીને અને પતિન પાંડાવોટ  
પાંડીને અભ્યાસમાં ખલેલ કરે છે. કેમકે નાની વયમાં લગ્ન તો કરી  
નાખેલાં હોય છે. એટલે કુટુંબમાં વૃદ્ધિ સારી રીતે થઇ હોય છે.

લગ્નથી અલ્યાસમાં બ્રીજ રીતે પણ ખલેલ પડે છે. વિવાદો-  
દ્વંશમાં હોય છે એટલામાં પત્ની ઘેર આવતી થાય છે અને પછી તો  
“આવી ઘેર પ્રિયા હવે અને તો લાણુ” ભવ થેલે ખરે.”

દેશકાર્ય માટે નાલાયકી.

ખાળલગ્નને સીધે યુવકો હર્યાસિલાનો થઈ શકતા નથી. વધારે  
અલ્યાસથી તેમનાં દુર્જન શરીરને અને ચિતાવસ્ત મનને થાક ચડે  
છે. કારણ કે પોતે ખાલ માતાનું સંતાન છે અને ખાલ પત્નીનો ખાલ  
પતિ હોય છે.

એક લેખક કહે છે કે “જ્યાં સુધી ભારતવાસીઓ નાનાં ખાળ-  
કાને કુમળી વયમાં સંસારી, ખનાવશે ત્યાં સુધી તેની ઉત્તિ અશ-  
ક્ય છે.” દર અમીઆર કે ખાર વર્ષની ઉમ્મરની ખાલમાતાનો  
પુત્ર સાડા છ ફીટ લંબો અને પહેલવાન જેવો પહોળી છાતીનો કઠી  
પણ હોય નહીં. નિસ્તેજ અને નિમોહ્ય ખાળકો સ્વરાજ્યને નિલાવી  
શકે નહીં; તેમનું બુદ્ધિબળ રાજ્યતંત્ર ચલાવવા માટે ઓછું માલમ  
પડશે; કેમકે તે ઘણી નાની વયથી સંસારની ચિતામાં પડેલાં હોય છે.”

મૃત્યુ પ્રમાણ.

હજારો ખાલકીઓ આ રીતેના ભોગ યંદને કુમળી વયમાં મરણ  
પામે છે. દેશના અમૂલ્ય રત્નસંગર ભ્રષ્ટ્ર સુકુમાર અને નિદોષ ખાળકો  
રૂઢી રાક્ષસીને ભોગ તરીકે અપાય છે. ખીજા દેશો કરતાં હિન્દુસ્તાનમાં  
જન્મે અને મૃત્યુની સંખ્યા વધારે છે. ખાલ માતા પિતાનાં સંતાનો  
જલદીજ મરણ પામે છે, કેમકે માતાપિતા જન્મે ખાલક હોય છે.  
નિર્જળ માટે સંસારમાં સ્થાન નથી. પોતે નિર્જળ થવું અને નિર્જળ  
ખાળકો ઉત્પન્ન કરવા એ પાપ છે.

કેટલાક આંકડા.

એક વર્ષથી માંડીને ૧૫ વર્ષ સુધીની ઉમ્મરની લગભગ ૨ કરોડ  
જેટલી ખાલપત્નીઓ આપણા દેશમાં છે. એ એક કરોડમાં ૧૩,૨૨૨  
પત્નીઓની વય એક વર્ષ અને તેની પણ અંદરની છે. આ માખાપ  
પોતાની બહાલી ખાળકીના લવની પાળ બાંધનાર કે પોતાના કષ્ટિ

ઉપાય.

ખાળકીઓને શુદ્ધ પવિત્ર વાતાવરણમાં રહેવું. એના મગજ ઉપ  
ચારા સંસ્કાર પાડે, જીવનનું મહત્વ સમજાવે. સારી કેળવણી આપે  
ધર્મને રસ્તે ચલાવે. શુદ્ધ વ્યવસ્થા પજાવે. પછી એને સોળ વર્ષ પા  
સગ્ન કરશે તો માલુમ પડશે કે એકદરે દેશને હાલ થયો છે.

વિધવાનાં દુઃખો.

“વિધવાની આ દેશમાં સ્થિતિ વિચિત્ર ઘણીજ”

સંસ્કૃત પંથી! તે સુણી ધરીશ તું મનમાં ખીજ.”

X X X X

“પ્રતિનિઃશ્વાસથી ચંદુ હૃદય, હેતું હીન્દુને શાપ.”

ગોવર્ધનરામ.

ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના વસ્તી પત્રકના રિપોર્ટ પ્રમાણે ૨ કરોડ ને ૬  
લાખ વિધવાઓ આપણા દેશમાં છે.

દુર્દશા.

આ અનાથ સ્ત્રીઓની દશા ‘ધણી વંશરનાં ટાર’ જેવી છે  
પતિની મરણ પછી કોઈ પણ એક દુર્ઘટનામાં ઘસી માફક તેને રહે  
પડે છે. એક વિધવા સ્ત્રી નોકર, રસોડીયા, નસી અને ઘરની મનુષ્યો  
ગુસ્સો ખાલી કરવાનું સ્થાને જાડગી પર્યંત થઈ પડે છે. છતી વાચ્યાં  
તે અવાચકે બની રહે છે. કેમકે બે પોતે કોઈ પર કંઈ પણ ગુસ્સે  
કરવા બંધ તો તેનો પોતાનો ‘રોટલો’ બધ.

“હતી અજ્ઞાન હું ખાળકી,

રમતાં કાળ સુએ જાળતી;

X X X

પછી કોઈનો જાળ નાનો,

બીજા ઘરમાં મરણ પાડ્યો.

X X X

પછી મુંઝવે બધાંએ મંજી,

બિના અપરાધ વિરૂપા કરી.

સાધારણ સ્થિતિના ભણેલા અને તન્દુરસ્ત યુવકો પેલાને અમારે પૂરેપૂરા વગર રહી જાય છે. ગરીબ માણાપ છાકરાને પૂરણાવવા ખાતર ઘરખાર, રાચરચીલું વેચીને છેક ગરીબ સ્થિતિમાં આવી પડે છે.

આવાં લગ્નોથી વિધવાઓ અને કળેડાં ઘણાં જોવામાં છે.

કેટલાક કોઠામાં વરવિક્રયનો રિવાજ છે. હંચાં કુળના છાકરા-ઓ ચોક્કસ રકમ વગર પરણી ચકતા નથી. જમ કુળ હંચું તેમ વરની કીમ્મત વધી જાય છે. આથી છાકરીનાં માણાપને ઘણુંજ વેઠવું પડે છે. લગ્ન વખતે દરવેલી રકમ આપવા ઉપરાંત જીવતા લગી છાકરીનું પુરું કરવું પડે છે.

આવાં હડી જડ ઘાલી ખેઠેલા ખોટાં રીવાજો દુર કરવાની હવે દરેક સુશિક્ષિત માણસની ફરજ છે. દરેક માણાપે પોતાનાં ખાળકોને યોગ્ય કેળવણી આપવી જોઈએ અને તેમનાં લગ્ન કરતી વખતે વચનો અને વરકન્યાનાં અવિધ્યનાં સુખનો ઘણો દીર્ઘદંષ્ટિથી વિચાર કરવો જોઈએ.

‘ખાળકો એ પ્રભુનાં ધોગખ્ખર છે’ અને દેશની અતિશય કીમ્મતી દોલત છે. તેમને ખેદરહારીથી દુઃખી કરવાનો માણાપને કશો હક્ક નથી.

( અપૂર્ણ. )

તથી આલુત્તિ તદન નવાજ સ્વરૂપમાં ।

હુનો આલુત્તિની મત પાંસે હોય તોપણ આ સચિત્ર આલુત્તિ તેમાંનાં ચિત્રોની ખાતર પણ રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

## “કલાપીનો કેકારવ.”

સચિત્ર તથી આલુત્તિ-સોનેરી નામવાળું સ્તંદર પુ’કું. કિ’મત ૩. ચાર.

પાસ્ટન ૦-૬-૦ જીડું.

આ આલુત્તિમાં નીચેનાં કહી ન જોવામાં આવેલાં એવાં તદન નવાં અગી-ધાર ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે :—

(૧) સ્વર્ગસ્થ કલાપી. (૨) કલાપીનાં સ્નેહરાસી મોંધીખાઈ ઉઠે. ‘લોખના’ (૩) કલાપીનાં રાણીથી રોડાવાળાં ખાસાહેબ ‘રમા.’ (૪) હાલમા મજાદાસ. (૫) લીલુતો મજા. (૬) ચાચ્યમાતા. (૭) પ્હાડી સાધુ. (૮) બિલ્વ મંગળ. (૯) વૃદ્ધ દેલીજો. (૧૦) ચેક ઘા. (૧૧) બરત.

૧૮ ૧૯ સ્વિચકર રાવળે કેકારવમાંના આડ પત્રોના ઉપર અતિ જાવનાહી અને મનોદર આડ સુંદર ચિત્રો ખાસ અંતર્ગત દોર્યાં છે એ તે ચિત્રો જોનારની ખર સમજ સુખરાત-સાદિયાવાડવું દેશી યાગવચ્ચ આજેદુખ ખડું કરે છે.

જીવનલાલ અમરસી મહેતા,  
“ ટ. પીરમથા રોડ—અમદાવાદ.

# “સ્રીમોધ”ના આહુકો સાટેજ લાભ.

જે આહુકો, સને પદરા ડું, લવાજમ, લાગુ હશે કે, લરશે તેનેજ લાભ મળશે. આહુકને એક જાતની એકથી વધારે પ્રત અપાશે નહિ. નવા આહુક થનારને પણ આ લાભ મળશે.

## અર્ધા કિંમતે મળવાનાં પુસ્તકો.

- ૧-૪-૦ શ્રીદેવવલ્લીના ખરો ઉપયોગ—શ્રી પુરવના ખરેખરા પત્ર વ્યવહારરૂપે ખાળકોની ઠેજવલ્લીને લગતા ૩૨ ઉપયોગી પત્રો.
- ૦-૧૨-૦ સ્મૃતિદા—સ્વ. સુખતિ લલુભાઈ કૃત સાંસારિક ગવલકથા.
- ૦-૧૦-૦ રાસમન્દિર—ગો. ડી. રામચુરા કૃત રાસ, ગરખા, વગેરે.
- ૦-૮-૦ બાળઉછેર-બાળરક્ષણ—“ભગિની સમાજ”ના ધનામી નિબંધ.
- ૦-૧૦-૦ તર્પસ્વિની—સંતાઓની મહત્તા અને પ્રાણલય ખતાવનાર નવ અંકી સુખોષક નાટક.
- ૧-૮-૦ સત્યભામા—( આંક ચિત્રો સાથે ) પત્નીની પ્રસંગી અને પવિત્ર સાચા પ્રેમના આદર્શરૂપ ધણુંજ સુંદર ગદ્ય નાટક.
- ૧-૪-૦ સ્વામી વિવેકાનંદ—ધર્મ ને સ્વદેશ પ્રેમનું પ્રબોધક ગદ્ય નાટક.
- ૧-૪-૦ પ્રમોદા ધાને કિલેર દીકારામ—ઐતિહાસિક ગવલકથા.
- ૦-૧૨-૦ પંચરત્ન અથવા પ્રેમમય જગત—બોધક પાંચ વાતો.
- ૦-૧૦-૦ આરોગ્ય દર્પણ—ગાંધીજી વેદકનું ઉપયોગી પુસ્તક.
- ૧-૧૨-૦ સુખિમાળા અથવા છવરાજ શ્રવેન્મુક્તિ આજ્ઞાન—વેદાન્તને લગતો સંવાદ રૂપે ધાર્મિક સરળ ભાષાનો ગ્રન્થ.
- ૧-૪-૦ પ્રવાસીના પત્રો—દેસ, ધર્મ, સમાજ, વિદ્યા, રાજ્ય, દુન્યવર ઉષોમ વગેરેની પત્રોદ્વાસ વિચારણીય ચર્ચો.
- ૧-૮-૦ ગીતા પરિચય—મૂળ લેખક ખાત્રું રામદયાળ મજસુદા એમ. એ. સર્વે મતાનુયાયીને સરખાવે ઉપયોગી ધર્મગ્રન્થ.
- ૧-૦-૦ શિક્ષાના આદર્શ—ડૉક્ટર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત હાલ શિક્ષણ પદ્ધતિ વિશેના પાંચ લેખો.
- ૨-૦-૦ સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી—વિસ્તારી શ્રવનચરિત્ર.
- ૧-૪-૦ લોક ગામ્ય તિલક ચરિત્ર—શ્રવનચરિત્ર.

## પોણી કંમતે મળવાનાં પુસ્તકો.

- ૮— કથામંજરી—ભાગ ૧ લો. ખીજા ઠાઠ પણ સંવદમાં ન આવેલી સાક્ષરોએ લખેલી એળ નાની મોટી વાતો.
- ૦— કથામંજરી—ભાગ ૨ જે. , , , ૧૪ વાતો.
- ૦— ગુર્જર સાક્ષર જયંતીઓ—ગુજરાતના નવ વિદેહ સાક્ષરોના જીવન ઉપર જણીતા વિદ્વાનોએ કરેલાં બાષણો.
- ૮— સુખશાંતિ વિચારણા—સર જોન લખઠના મન્ય ઉપરથી ઘણાજ ફેરફાર તથા હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રના દષ્ટાન્તો સાથે.
- ૪— પૈસાદાર કેમ થવાય ?—શુદ્ધઅખંધશાસ્ત્ર અથવા કરકસર.
- સ્માધક્ષના “ગ્રીક્ટ” નામે પુસ્તક ઉપરથી તૈયાર મથેલું.
- ૦— તત્ત્વચિંતન—નીતિબોધક શિક્ષાવર્ણી—જેમ્સ એલન. કૃત ૩૬૫ દિવસની દરરોજ કરવાની નૈતિક પ્રાર્થના રૂપે.
- ૮— સ્વર્ગની સામગ્રી—વિચાર તેડું વર્તન. જેમ્સ એલન કૃત.
- ૮— પશુમાંથી દેવ—અથવા પુણ્યાત્માઓનો પંથ—જેમ્સ એલન.
- ૮— બાળગીતા—પૂર્વાર્ધ. અઢયાય ૧ થી ૬ સુધી.
- ૬— જદુઇ બાગ, ભાગ ૧ લો. બાળકોને આકર્ષક જદુઇ વાતો.
- ૮— મેવાહ-પતન—દ્વિજન્દ્રલાલ રોય કૃત ઐતિહાસિક નાટક. પાત્ર ત્રેમ, હેસત્રેમ અને વિશ્વ ત્રેમની ઉચ્ચ ભાવનાવાળું.
- ૪— શારદાતું સ્વાર્પણ યાને રોવ.ધર્મસંગીતા—સામાજિક નોવેલ.
- ૧૨— રાજસ્થાનની વીરરમણી સ્ત્રી—ઐતિહાસિક ને સ્વતંત્ર.
- ૦— ગુલામી વહેપાર—ભાગ ૧-૨ “અંકલ ટામ્સ” ઢેખીન નામે અમેરિકાની ગુલામગીરીનો હૃદયદ્રાવક ચિતાર.
- ૪— ધર્મપાળ યાને દેવી કલ્યાણીનો આત્મોત્સર્ગ—જોહ્ન સમ-યની ઐતિહાસિક, ત્રેમરસ ભરી, સુંદર નવલકથા.
- ૮— ચોખેરવાલી ઐટલે આંખની કણી !—જે બોગર્મા. ડૉક્ટર. રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત સંસારિક નવલકથા.
- ૪— માયાનો બજાર—ભાગ ૧-૨ આપટ કૃત ઉપરથી વીસમી સદીના હિંદુ ઘર શંકારતું સુંદર ચિત્ર આર્મા આલેખ્યું છે.
- ૦— હૂખતું વહાણ અથવા પવિત્રતાની પ્રસાદી—ડૉ. ટાગોર કૃત.
- ૮— ચક્રવર્તી અશોક—ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, સરસ નવલકથા.
- ૦— એડીસનતું જીવનચરિત્ર—વીજળી, તાર, સીનેમાં, ફોનોગ્રાફ વગેરેના શોધક મહા પુરુષનું જીવન ગુજરાતીમાં તદ્દન નવું જ છે.

હોયો—

જીવનસાહેબ અમરશી મહેતા

મંત્રી “સીઓધં”, પારંમશી શહે—અમદાવાદ.



# બાળક.

પુસ્તક ૨. ]

જુલાઈ, ૧૯૨૧.

[ અંક ૭ મા.

મારા નાના ભાઈઓ,

તમારા “બાળક” ચોપાનીયાને વળી બીજા છ મહીના થયા છે. તમે હજી પણ વાર્તાઓ ઉલટથી વાંચો છો? થોડા વંખતથી તો “નાનો નરેન્દ્ર” એ નામે લાંબી વાત ચાલુ થઈ છે, તે હવે પૂરી થઈ જશે. દર વંખતે તમે એ વાત વાંચતા તો હશેજ, પણ એ વાત પૂરી થયા પછી પાછલા અંકો લઈને ફરીથી બધી વાત વાંચી લેજો. આખી વાત સાથે વાંચવાથી બહુજ રસ પડશે. તમને જે સમજ ના પડે તે મોટાં પાસેથી સમજ લેજો. એમીલના અંકમાં એક ચિત્ર આપેલું હતું તે તમે જોયું હશે. તેમાં એક નાના છોકરાએ મથરો નાંખી પંખીને મારી નાંખેલું દેખાય છે. તમે આમ મથરાથી પંખીને જનાવરને મારો છો? હમણાં વરસાદના દડાડા છે, એટલે દેડકા બંધારે ફરશે. ઘણાં છોકરાં દેડકા ઉપર મથરા નાંખી તેમને પંજવે છે. બોલો એ સારું કહેવાય? પંખીને ગલોલ મારવી નહિ, એમને તો દાણા નાંખવા. તમારી બારીએ એક છાળડી બાંધજો. તેમાં રોજ સવારે થોડા દાણા નાંખજો. પછી મજા જોઈ લેજો. કેટલા બધા પંખીયો તે ખાંવા આવશે. પણ જો જો તેના ઉપર બીલાડી કુદકે મારી પંખીને પકડે તેમ ના હોય. આ પંખીયો રોજ સવારે મધુર કલબઢાટ કરીને સૂર્ય ઉગવાની ખબર તમને આપશે. પોતાની ડોક હલાવીને, પાંખે ફફડાવીને, એ તમને આનંદ આપશે. તમે રોજ તેમની પાસે ઉભા રહેજો. પછી ચકલી, કાબર, સુડો, ખજૂતર, ખીસકોલી, દેવચકલી, વગેરેને બોલો તપાસજો. તેમના રંગ, પીછાના રંગ, આંખના રંગ બધું

આમ બોલી તે ઉઠ્યો. એક પછી એક એમ રોટલા લાવવા લાગ્યો. આખા દિવસને છેડે તે લાવી રહ્યો. પછીથી તે નરેન્દ્રની રજા માગી ઉઠી ગયો. નરેન્દ્રે તેનો ઉપકાર માન્યો.

પછી તેણે કુતરાને ખૂંમ મારી. તે આવ્યો, ને રોટલા દેખી પૂંછડી હલાવવા લાગ્યો. થોડાક રોટલા ખાંધા, છીજ એક જગોએ છુપાવી તે બોલ્યો, “મારી પીઠપર બેસી જા.” નરેન્દ્ર તેની પીઠપર બેઠો. આખરે તેઓ શુદ્ધાની સાંભી બાબુએ પહોંચ્યા. નરેન્દ્રે કુતરાને ધાળડ્યો. તેનો આભાર માન્યો.

કુતરા ખુશ થઈ ગયો. તે નરેન્દ્રના હાથ પગ ચાંટી પૂંછડી પટપટાવવા લાગ્યો. “તે” મારી ઘણા દિવસની ભૂખ મટાડી, તેથી હું તને આ શિયોડી આપું છું. ન્યારે ન્યારે મારું કામ પડે ત્યારે ત્યારે તું વગાડજે. હું તરત જ આવીશ.” એમ કહી તે શુદ્ધામાં પાછો ચાલ્યો ગયો. નરેન્દ્ર આગળ ચાલવા લાગ્યો.

આગળ કહ્યા પ્રમાણે શીખો—

કુતરા લસે છે. ગિલાડી ગિયાંઉ બોલે છે. એવી રીતે જુદાં જુદાં જનાવર શું બોલે છે તે શોધી કાઢો.

ગામડું ગામ, ચહેર, તાલુકો, જિલ્લો, ગ્રાંત, ઇલાકો, દેશ, ખંડ, પૃથ્વી વગેરે શીખો.

દિવસને છેડે શું આવે ? સવાર, બપોર ને સાંજ એ જાણો.

કુતરા પૂંછડી કેમ હલાવતો હશે ? છીજ જનાવરો આ નંદ દેખાડવા શું શું કરે છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરો.

ન્યારે કુતરા તારે અથવા બીજે ત્યારે શું કરે છે ? હાથ, પગ કેમ ચાંટે છે ? કુતરા શું શું કરી શકે ? તે જૂઞ ધ્યાન આપી શીખો.

કુતરાની પૂંછડી કાપી નાંખવાથી તેને ઘણું નુકશાન છે. તે અપાટાથી દોડતો હોય અને એકદમ વળતું હોય તો પૂંછડી તેને કામ લાગે છે.

તમને કુતરા પાળવાનું મન થાય કે ?

[ અપૂર્ણ. ]

# “રમુજ માળા.”

( ૧ )

દરદી—દાકતર સાહેબ, જરા મને તપાસો !

દાકતર—હા, ઉઘાડ તારૂં ચરીર.

દરદી—ખરાબર તપાસજો સાહેબ.

દાકતર—તને કંમળો થયો છે.

દરદી—હા, શું ! કંમળો ?

દાકતર—તને કશું પીણું દેખાય છે ?

દરદી—હા સાહેબ.

દાકતર—શું ?

દરદી—દાખલા તરીકે હળદર, સેવ, ગાંઠીયા વગેરે ! !

વાંચક ! દાકતરે શો જવાબ આપ્યો હશે ? !

સંપાદક—ખાતો પીતો.

( ૨ )

એક વખતે છ આંધળાં માણસ હાથી કેવો છે તે જોવા નીકળ્યા. તેઓએ એક પછી એક જોવા માંડ્યો. પહેલો તેના પેટને ઝડક્યો અને કહ્યું, ગમે તે હો પણ હાથી તો ભીંત જેવો છે ! બીજો તેના કંતુસળને ઝડક્યો અને કહેવા લાગ્યો, હાથી તો થાંભલા જેવો છે ! ત્રીજો સુંઢને ઝડક્યો અને કહેવા લાગ્યો કે હાથી તો સાપ જેવો છે ! ચોથો તેના પગને ઝડક્યો અને કહેવા લાગ્યો કે હાથી તો ઝાડ જેવો લાગે છે ! પાંચમો તેના કાને ઝડક્યો અને કહેવા લાગ્યો, હાથી તો પંખા જેવો છે. અને છઠ્ઠો તેના પુછડે ઝડક્યો અને કહેવા લાગ્યો, હાથી દોરડા જેવો છે ! આખરે તેઓ માંહોમાંહે લડી પડ્યા અને આખરે હાથ પણ જીગમવવા લાગ્યા. પણ બીચારાઓને ખબર નહિ કે બધામાંથી કેણું ખરું છે ! ! વાંચક ! બધાંમાંથી કેનું ખરું હશે તે શોધી કાઢશો ? !

ખાતો પીતો.

## કાગડાની અદેખાઈ.

જોક ચકલી હતી. તે હાથ પગ ઘોઈ ખીટીએ બેઠી.  
 ‘ઉંચું જોયું તો સોનાની ચાંચ થઈ.’ ‘નીચું જોયું તો સો’  
 નાના પગ થયા.’ ‘વાડમાં ગઈ તો ઘુઘરો મળ્યો.’ અને રાજાને  
 ઘેર ગઈ તો ઘોડો મળ્યો.’ તે ઘોડા ઉપર બેસી ચાલતી થઈ.  
 આ બધું જોઈ કાગડાએ જોયું અને તેની માફક તેણે પણ કંઈ.  
 હાથ પગ ઘોઈને તે ખીટીએ બેઠો. ‘ઉંચું જોયું તો કાંઈ’  
 થયો, ‘નીચું જોયું તો લંગડો થયો.’ વાડમાં ગયો તો વીંછી કંડયો.  
 રાજાને ઘેર ગયો તો ઘોડાએ લાલ મારી, અને તેથી મરી ગયો.  
 સાર—જે દેાઈ ખીલતની અદેખાઈ કરે તેના આવા હાલ થાય.

રશ્મીકાન્ત ખીલારીલાલ કાંઠાવાળા.

( ઉત્તર વર્ષ ૧૪ )

## શ્રી-ઓધ.

ઘડપણમાં સુખી થવું હોય,

અને

બાળ બચ્ચાંને સુખી કરવાં હોય,

તો, આપો

પહેલી સલાહ

હાંડગીનો વીમો ઉતારાવવાની.

અને

શ્રીઓની હાંડગીનો વીમો ઉતારીયે છીએ.

ધી ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન લાઇફ ઇન્શુરન્સ કંપની.

૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ: સુખાઈ.

# ગુર્જર સાક્ષર જયન્તીઓ.

અમદાવાદની સાહિત્ય સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો—સાક્ષરોની જયન્તીઓ પ્રસંગે થયેલાં બાપજોનો સંગ્રહ “ગુર્જરાત વિદ્યાપીઠ” ના મહાવિદ્યાલયોમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે અદાવવા પસંદ થવાંથી આ મેગ્રહ એકત્ર કરીને છપાવ્યો છે. આમાં વિદ્વાનોમાં નીચેનાં લેખો આપ્યા છે:—  
વિષય. ભાષ્યબુદ્ધિ.

- |                      |  |
|----------------------|--|
| ( ૧ ) કલાપી          | ( ૧ ) રા. રા. મણિચંદ્ર રતનજી બટ.         |
|                      | ( ૨ ) રા. બ. રમણનાથ મહીપતરામ નીલકંઠ.     |
| ( ૨ ) અખો.           | રા. રા. નર્મદાચંદ્ર દેવચંદ્ર મહેતા.      |
| ( ૩ ) મીરાંબાઈ.      | રા. રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ.           |
| ( ૪ ) ગોવર્દનરામ.    | રા. રા. લલિત.                            |
| ( ૫ ) નર્મદાચંદ્ર    | ( ૧ ) રા. રા. ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી. |
|                      | ( ૨ ) પ્રો. આનંદચંદ્ર બાપુભાઈ મુવ.       |
| ( ૬ ) મણિલાલ નજુભાઈ. | પ્રો. આનંદચંદ્ર બાપુભાઈ મુવ.             |
| ( ૭ ) ધીરો.          | રા. રા. કૌશિકરામ વિઠ્ઠલરામ મહેતા.        |
| ( ૮ ) બાલાચંદ્ર.     | રા. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય દેસાઈ.       |
| ( ૯ ) પ્રેમાનંદ.     | રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવ.            |

આ ઉપરાંત પદ્મશ્રી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ સદગત સા. શ્રી ગોવ. ધેનરામ માધવરામ ત્રિપાડીનું તથા બીજી પરિષદના પ્રમુખ સા. શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય મુવનું પ્રમુખ તરીકેનું બાપણ પણ આમાં મંપૂર્ણ આપ્યું છે. પૃષ્ઠ ૨૩૦, પાકું છોટું પુસ્તક. કિંમત રૂ. ૨—૦—૦ પોસ્ટેજ જુદું.

## એડીસનનું જીવનચરિત્ર.

વીજળીના દીવા, તાર, ફોનોગ્રાફ, સીનેમેગ્રાફ વગેરે સેંકડો શોષોના શોધક એડીસનનું નામ જગજગદેર જતાં તેના જીવનને લગતી અદ્ભુત વાર્તા ગુર્જરાતમાં એકજ અજાણી છે. આ પુસ્તક એ મહાપુરુષે જીવે તપાસીને જ્યારે કરી, તેમાંથી અજાણતા સસ્તા ખાટે પોતે સર્જી શીકેટ લખી આપ્યું છે. જીવનચરિત્ર જતાં અદ્ભુત નવલકથા જેવુંજ લાગે છે. એ જીવી અને સોનેરી પુસ્તક છે. કિંમત રૂ. ૨.

“જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા” ના આદક યનારને આ છે તથા “કથામંજરી ભાગ ૨ નો” અને “વિદ્યાનો આદર્શ” એ ચારે પુસ્તકો અર્ધી કિંમતે મળે છે. ખાટે પ્રવેશ શીટો રૂ. એક પ્રથમ બરીને તેના કાપમના આદક થવા બલામજુ છે.

# મહુમ કેખુશરો નવરોજી કાખરાજી કૃત પુસ્તકો.

મજવાનું ટેકાણું:—

૧ જેઠ કેઠ કાખરાજી;

તાતા બ્રહ્મોદ; ઈરનરસો; વાંદરાં (જી. યાચુ).

૨ “શ્રીમોધ” ઝોડીસ; અમદાવાદ.

૧. નીંદાખાનું. (પ્રખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

૨. જમશેદ (ધરાની નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

મિસિસ હેન્ડ્રીચુડની પ્રખ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:—

૧. દુખિયારા ખચ્ચુ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

૨. લીખો ભરભરીઓ ૨-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

હાલ્ય રસિક મોધદાયક વાર્તા

આડીશ હજરનો ચાનજી

ભાગ ૧ લો રૂ. ૩-૦-૦

ટ. ખ. ૧-૦-૦

ભાગ ૨ જે રૂ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૨-૮-૦

પવિત્ર તહેવારો પર શાહના

માનું વાંચન દરેક ઘરમાં

કરી શકાય, માટે મંગલો—

સંગીત રસતંત્ર સાહસો

કાખરાજીની રસીલી કલમથી

લખાયેલું જેમાં શાહનામાનાં સ.

સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મધુર

રાગરામણીમાં જોડેલાં ૫૬ ગીત

તેની સહેલી સારી.મ.મ. સાથે

છે, જેથી હારમોનીયમ પર

કાષ્ટ પણ વગાડી શકે છે,

અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિં. રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિજ્ઞાસ

પુસ્તક, ખીજું-૨૨ વાર્તાઓ

અને ૫૭ ચિત્રો. કિં. ૨-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

૨. સંસાર સુધારો—(શ્રીમોધની

૫૦ વર્ષની ન્યુબીલોનો ગ્રંથ.)

૩૭ સુદર ચિત્રો સહિત.

કિં. ૧-૮-૦ ટ. ખ. ૦-૮-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા.

ર્તાઓ—‘શુભાસ્તાની મની’

કર્તા: પુતલોજી કાખરાજી.

‘સ્નેહ કે મોહ’ કર્તા રત્ન.

મોગીન્દ્રરાવ દીવેડીયા. કિં.

૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

# ડીન્ક ચોકોલેટ.

એક પવિત્ર સ્વદેશી સાહસ.

હિંચમાં હિંચી જતનું પીણું ઝોઝામાં ઝોઝા બાવે આ પીણું જગતમાંના બધા પીણા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ હોય સ્વદેશી તરીકે વધુ પવિત્ર છે. એક શેરની કિંમત રૂ. ૧.૪૦ આવા જુજ બાવમાં આવું ઉત્તમ પીણું કોઈએ આપ્યું નથી. વિદ્વાનોના ઉત્તમ અભિપ્રાય છે. તે એક યોગની પથ્થુ ગરજ સારે છે. બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓને માટે લાભદાયક છે. મ્હા, કોફી અને પરદેશી ચીજો વાપરતા, 'ડીન્ક ચોકોલેટ' એ નામ માફ રાખજો. તાકીદે ઝાડોડો આપો.

નેસર્સ ઠાકોર પટેલ એન્ડ કુંપની,

૨૦, ટેમેરીન્ડ. સેન, કોટ—મુંબઈ.

તૈયાર છે! સચીત્ર અંધ તૈયાર છે!!

શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન.

(લેખક—સ્વામી હસ.)

અતુવાદક ગીરીજશંકર લગવાનજી બધેકા—(વીનાયક) જેની અંદર સાદસીક પ્રગમ, હીમાલયના સુંદર દેખાવો, ભક્તની કસોટી, તપનું ફળ, યોગની સીદ્ધિઓ, ભગવાનનાં દર્શન વગેરે અનેક ઉત્તમ પ્રસંગોનું વર્ણન આપેલું છે. આ અંધની અંદર શ્રી ગુરુદાસપત્નિ ચરીત્ર અને તેના શીષ્ય સ્વામી હસનું જીવનચરિત્ર પણ આપેલું છે.

સુંદર ઠાગળ અને બાહરીંગ સંદોત મુલ્ય રૂ. ૨) બે. મુંબઈની સ્મોલકોઝ સ્ટ્રીટના ચીફ જજ સાહેબ, આ પુસ્તક માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન” વાળું પુસ્તક હું જોધ ગયો છું. આગળ એ વીધ્ય કોઈ એક ચોપાનીયામાં વાંચેલો મને સાંભરે છે. એમાં લખેલી દક્ષીણ બદ્ધ હેરત બરેલી છે એટલુંજ નહીં પણ તે વાંચતાં પછો રસ પડે છે, અને તેમાંથી બહુવાનું પણ મળે છે. માનસ સરોવરને લગતાં ગુરુરાત્રી બાષામાં બહુ ઝોઝાં પુસ્તકો છે તેથી આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થયે જરૂર. આવકારણીય થઈ પડશે.

લી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.

પ્રગટ કર્તા—ચીમનલાલ રાં. દેસાઈ.

રેકોર્ડ નં. ૪૪૭૩, નાં. ૨૦, ટેમેરીન્ડ. સેન, કોટ—મુંબઈ.

# The Universal Fire & General Insurance Co. Ltd.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર એન્ડ જનરલ

ઇન્શ્યુરન્સ કું. લીમીટેડ.

ધાપણ:—રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦ એક કરોડ.

દરેક જાતનાં આગનાં તથા દરીયાઈ વિમા ટેરીફના ભાવથી લેવામાં આવે છે.

વિગત માટે લખો:—

૨૭૨૮૬ ઓફિસ:—	}	એમ. કાનજી એન્ડ કું.
૨૫-૨૬, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ,		મેનેજિંગ એજન્ટસ.
કોલ્ડ: મુંબઈ.		

## આયોનિક ફાર્મસીમાં બનતી

ઘરમાં વાપરવા લાયક ભરોસાદાર દવાઓ.

- ૧ લીવરસોલ્યુશન-રેચક તથા કબેજનાં દરદી સાર. ૧-૪-૦
  - ૨ ફીવર ડ્રોપ્સ-દરેક જાતના તાવપર લાયક. ૦-૫-૦
  - ૩ કોલ્ડલીવર ઓઇલ ઇમ્બલેશન-ઉત્તમ ને તાલું. ૧-૮-૦
  - ૪ સ્ટીમીન સોલ્ટ-મુંબાઇના પાણીને વધતું પ્રાચીન કરવાને ૧-૦-૦
  - ૫ "ગમરેલ" હેર ઓઇલ (મુંબઈનાર તથા વાળવધારનાર) ૦-૧૨-૦
  - ૬ નીઓ-થાઇમોલીન-ફોગળા તથા ફાંતને સાર. ૦-૧૪-૦
- કોલ્ડનટ ઓઇલ, કોર્લિનવાટર, લવેન્ડર વાટર, ડીલવાટર લાઇમ વાટર વિગેરે. નમુના તથા વધુ વિગત માટે લખો—

એનેજર, આયોનિક ફાર્મસી

પ્રો. ગજનની અસલ દવા બનાવનાર,  
નં. ૧૦૬, કાવસજી પટેલ, સ્ટ્રીટ કોલ્ડ-મુંબઈ.



## વસન્ત વિનોદીનાં કાવ્યો:—

૧. વિધવા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૪-૦

૨. ટહુકાર. ( છટક કાવ્યો. ) ૦-૬-૦

૩. કુમારિકા. ( ખંડ કાવ્ય. ) ૦-૩-૦

મળવાનું ટેકાણું:—(૧) સી-મેથ એશિય. (૨) મોલ  
એન્ડ મેસર્સ સાકરલાલ બુલાખીલાલ એન્ડ કં. બુકસેલ્સ એન્ડ  
પ્રીંટીંગ્સ બાલાદુભાઈ, રીચીરાડ-અમદાવાદ.

## હીરિરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો મહાજ વાયુમુકતા છે. જોતો ૨. નં. ૧૬૬-૧૪ અને  
કામત ૩. પા. હીરિરિયા-ફેરફાર, ચિત્રગ્રમ, ખેયાતું, જડ ચક્ર વગેરે  
વાયુના હાથે રામખાણું છે. દવા વનસ્પતિની, મદિનાની; પથ્થ નહીં.  
પ્રદરહર ચેત, રાતો કે ધાતુ વિહાર, શટ, તોડ અને ગર્ભાવધાની  
દો. ઉપર ચોકસ-ગોળી ૪૦ કો. રૂ. ૧). બાળકોની કાંપણી કો.  
રૂ. ૨) પોસ્ટેલ જુક દોરજી.

છગનેસાલ લલુભાઈ શાહ; દરશીનામાવાળા—વડોદરા.

તા વ માં

## કોહીનુર કોલન વાટર વાપરવાની

ડાક્ટરો ભલામણ કરે છે.

બનાવનાર:—શ્રી કોહીનુર વર્કસ, માડવી-મુંબઈ.

મનહર હીરાનાં નેકલેસો-ત્રેસલેટો-વીડીઓ-એરીસ-જુવોસ-  
પેનડ-ટસ-ચાર્મસ-પીન્સ વગેરે તથા ગ્રેસાતના વિવિધ રકમના  
હાળીનાઓ, તથા છુટક હીરા, મોતી, પાના, માલુક, રતી, નવ-  
રતનો વગેરે ખાસ જોવા અખાસી દુકાને પધારશો.

મુરબમલ લલુભાઈની કુંઠ

દે. દાલગદેવી, પેલ્ટ એશીસ સામે, મુંબઈ.

તમે

સ્વદેશીઓને ઉત્તેજન આપવા  
સાચી દવાનો ફેલોવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખર્ચાવ કરવા

આહો છો ?

એમ હોય તો વાપરો અને વાપરવાનું કહો.

**ઝંડુની રામખાણ દવાઓ**

જેના ઉમદાપણ માટે

અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સમ્મેલન તરફથી  
સોનાના ચાંદ મળ્યા છે.

**બાળા ગોળી—** તોલા એકના આના દશ

**ફેર વગરની**

તંદુરસ્તી બંધનાર

તંદુરસ્તી ટકાવનાર

કોયલ આપનાર

કોયલ જાગૃત્યનાર

હસાવનાર—રમાડનાર

મીઠી ઉંઘ લાવનાર

તદને સલામત

તમારા બાળકને અફીણ કે એવા બીજા ફેરવાળી

બાળાગોળી કહી ન આપતા. બાળકની

જીવનશક્તિનો એ. ક્ષય કરનાર છે.

**ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ, લીમીટેડ.**

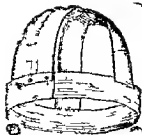
—ફકાન—

—કોરખાતું—

જીજનવાડ, કાલબાદેવી | એડ્રીન્સ્ટન રોડ, મુંબઈ-૧૩

મથક આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાકસ લીસ્ટ મંગાવો.

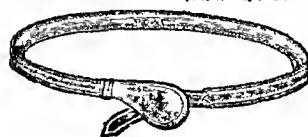
## પોવેલનાં મુધારેલા દર્મીમ—



હનીઆની લાક્ષ્મીમાજ કમરના ધેગરાતું માપ મોકલી આપજો અને અમે જોઈ સહીશુ કે તમને પણ જરાજર મેસતું દસીસ મળી રાખ્યું છે, જેનાથી તમને કુખારો કે બેચેની નહિ લાગતા હિંગો આરામ થશે

જળી અમારા લેડના દલરદી- મનપે નરો—લીનના જરાજર બધ વાળા અને સ મરંદવાળા છે તથા જરા પણ મરી પડતા નથી આ મરંદોરો છેડી કળના ખનાવેના છે અને તેથી પેહેરનાગજોને આસીવો સમાન છે તે આપોઆપજ ફીટ થાય છે અને આકડા ન ખેંચતી જરૂર પડતી નથી.

જળી અમારી પમે ઇલેક્ટ્રીક રોજીંમુના પણ મનવર રોક છે અને અમે ખાસ માપ વાળા મોડરો ઉપર અમે ખાસ કાળજી આપીએ છીએ વડુ વિગત માટે લખો—મનાક મફત આપવાના આવે છે.



એન. પોવેલની

કંપની,

વેર્મીંગ્ટન રોડ, મુબ

પ્રો. ટી. કે. ગજજરની

રાણીના પુતળા છાપની

અનુભવ સિદ્ધ દવાઓ વાપરો.

મુંદેલુએન્ડા પ્રીવેટીવ (અટાપનાર અને મગડના)

એચુ મીક્સચર (દરેક જાતના તાવ માટે)

બોહા પ્યુગીકાય (ટ્રાનીક-દરેક જણ માટે)

વધુ વિગત માટે લખો—

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર—કોનો કેમિકલ લેબોરટરી

વેર્મીંગ્ટન રોડ—આપોનો નં - 12—મુબ

# સ્ત્રી-બોધ.

પુસ્તક ક્રમ નં. ]

ઓગસ્ટ, ૧૯૨૧.

[ અંક ૮ માં.

## સુંદરી સર્વના સાર છે.

( દેસાઈ ભાતીલાલ મધુરભાઈ )

સંગ દરિગિત વર્તા જોવા-અઝમનો.

સંસારના સૌ લાહવ લેવા, (આ) ધન રૂડું છે સુંદરી,  
સંસારમાંથી સ્વર્ગ જોવા, દિવ્ય દુધી સુંદરી,  
સંસાર સાગર પાર યાવા, નાવ છે એક સુંદરી,  
સંસાર સુખમય સર્વ યાવા, સાર છે એક સુંદરી.

સંસારનાં રમેલી 'મર્દી', ઉત્તમ ગણું હું સુંદરી,  
સંસારની સાચી સંખ્યાથી, એક શુણ્ણિયલ સુંદરી;  
સંસાર અમૃતપાન સાધન સમ નથી કે સુંદરી,  
સંસાર સુખમય સર્વ યાવા, સાર છે એક સુંદરી.

સંસાર તાપ નિવાર સાધન, ખીલ સમું ના સુંદરી,  
સંસારની આ હોડમાં, નિષ્ઠિતિ સ્થળ છે સુંદરી;  
સંસારમાં મનના પિસારો, દુઃખમાં દિલાસો સુંદરી,  
સંસાર સુખમય સર્વ યાવા, સાર છે એક સુંદરી.

સંસાર માંથી રત્નકેરી ખાણ, મનહર સુંદરી,  
સંસાર વેલી-વૃક્ષ વૃદ્ધિ, જાણ શુણ્ણિયલ સુંદરી;  
સંસાર ધર્મકાર્યમાં, છે રૂળ પ્રદાતા સુંદરી,  
સંસાર સુખમય સર્વ યાવા, સાર છે એક સુંદરી.

સંસાર વૃક્ષ મધુર મેવો, એક મધુરી સુંદરી,  
સંસારના વહેવારને, પરમાર્થ સાધન સુંદરી;  
સંસારમાંથી મોક્ષ સાધન, એક માનું સુંદરી,  
સંસાર સુખમય સર્વ યાવા, સાર છે એક સુંદરી.

## શ્રીઓ અને સ્વતંત્રતા.

( લેખક શ્રી. શંકરજીની મહેતા, ળી. એ. )



શ્રીઓ અને સ્વતંત્રતા એ બે સંબંધી પરસ્પર વિરોધી છે. જગતના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ સમયે કોઈપણ દેશમાં શ્રીઓને યોગ્ય સ્વતંત્રતા મળી નથી. સુધારાને સિખરે પહોંચેલા પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પણ કદિ શ્રીઓ પૂરેપૂરી સ્વતંત્ર થઈ નથી, તો બિચારી 'હિંદની પશુવત્ શ્રીઓને તો સ્વાતંત્ર્ય સ્વપ્નમાં પણ ક્યાંથી હોય ? પુરુષે રમેલા આ સંસારની ધટનાજ એવી છે કે તેમાં શ્રીસ્વાતંત્ર્યને અવકાશ નથી. પુરુષોના દષ્ટિ-મિંદુથી આ સત્ય નહિ બાસે. તેમજ અનાદિ કાળથી દાસત્વ બોગવતી અમ્હાન શ્રીઓમાંથી ધણીને પણ અમાં અતેસાયોક્ત લાગશે. પરંતુ કોઈ પણ સુશિક્ષિત જાતના શ્રીઓના હૃદયને આ ખંડ લાગ્યા વિના નહિ રહે.

આપણા દેશની શ્રીઓની પરાધીન સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક છે. આજકાલના ધરના નોકરો પણ શ્રીઓ કરતાં વધારે સ્વતંત્ર છે. એ લોકો તો તમુમાં તલભારે ઓપું પડતાં નોકરી છોડી જવાની ધમકી આપે છે, ને પ્રસામત કરાવે છે. શ્રીઓ પોતાના પર ગમે તેટલો બુલ્લમ વરસાવનાર પતિ કે સાસુ નહુંદને તથા ચક્રતી નથી. દરેક શ્રીઓ સરખીજ પરતંત્ર હોય છે એમ ન જ કહી શકાય; પરંતુ પૂરેપૂરી સ્વતંત્ર તો કોઈજ નથી એમ કહીએ તો બીજાકુલ ખોટું નથી. સંયુક્ત કુટુંબમાં વડતરીકે વસતી શ્રીઓ સૌથી વધારે પરાધીન છે. તેમને ભાગે સ્વાતંત્ર્યનો અંશ માત્ર પણ નથી. તેમની જીંદગીનો જીડધો પોણો-ભાગ શુલામગીરી કરતાં પણ વધારે ત્રાસજનક દુઃખમાં જ્યતીન-ધાય છે. આપણા દેશમાં આવી લાખો શુલામો દુઃખના અસલ બાર તમે મહા કષ્ટથી જીવન વહન કરે છે. તેમને નસીબે પેટ પૂરતું ખાવાનું કે ઘડીકનો વિસામો પણ નથી, તો સ્વતંત્રતા તો ક્યાંથીજ હોય ? એમનું સ્ત્રીત્વ-અકિત્તવ ખીલવાનો અવકાશ જ મળતો નથી. દુઃખમાં રીવાઝ રીવાઝ ધણી શ્રીઓ અકાલેજ મૃત્યુવચ ધાય છે, અને કેટલીક તો આત્મહત્યા કરી દુઃખનો અંત આણે છે. હમણાં હમણાં પરગામ નોકરી પર જવાનો રીવાજ વધ્યાથી કેટલીક શ્રીઓ સાસુ નહુંદના ત્રાસમાંથી છુટી છે; પરંતુ તે પણ પૂરી સ્વતંત્ર તો થઈ નથી. કારણ કે સ્ત્રીને બહુ ઘટ આપવાથી તે છડી જાય, કલામાં ન રહે એવું સંકેતે નેવું પતિ ધારે છે. માત્ર અમ્હાન પુરુષોનીજ આવી મારણા હોય છે એમ નથી. પણા હંની કેળવણી પામેલી, વિદ્યામં

ગણતા કે દેશભક્ત ગણાતા. પુરુષો પણ પતિ તરીકે બહુ સાંકડા વિચારો ધરાવે છે.

આજના કેટલાક બહેનો પુરુષો પોતાની પત્નીને સમાજોમાં, મેળા-વડામાં લઈ જાય છે; તેમને ઇંગ્લેન્ડમાં વાતચીત કરતાં શીખવે છે; પોતાના પુરુષ મિત્રો સાથે ઓળખાણ કરાવે છે. આવા પુરુષો અને તેમની પત્નીઓ જાને એમ સમજે છે કે આ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય શીખર છે. પરંતુ આ સ્ત્રીઓને મારે કહેવું જોઈએ કે તમારા પતિ તમને માત્ર એક પોતાની શોભાની ચીજ ગણે છે. જેમ પોતાની “પોલીશન” જાળવવા શોભાતું ધર કે ફરનીયર રાખે છે, મોડરમાં ફરે છે, સારા કપડાં પહેરે છે, તે જ પ્રમાણે મિત્રો અને ઓળખીતાઓમાં પોતાની શોભા વધારવા, “પોલીશન” જાળવવા પત્નીને આગળ પાડે છે. આ પ્રમાણે ખ્દાર ફરવું એ ખોટું છે એમ મારું કહેવું નથી. પણ જો પુરુષ ધરમાં પત્નીને કોઈ પ્રકારનું સ્વાતંત્ર્ય આપતો નહોતો ને ખ્દાર તેને માત્ર પોતાના અલંકાર તરીકે લઈ જાય તો સ્ત્રીએ તે સામે વાંધો ઉઠાવવે જોઈએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ પતિના લખેલા લેખો કે પુસ્તકો પોતાને નામે પ્રસિદ્ધ કરે છે. પતિએ લખી આપેલાં ભાષણો જાહેર સભા સમક્ષ વાંચી જાય છે, તે કીર્તિ મેળવે છે. આ સ્ત્રીઓ સમજતી નથી કે આ કેટલી બધી આનસિક પરાધીનતા છે. કોઈના વિચારો-પણી બંધે પોતાના પતિનાજ હોય-તે પોતાના તરીકે જાહેરમાં ચક્રવા એનો અર્થ એજ કે પોતાનામાં સ્વતંત્ર વિચાર ફરવાની શક્તિ નથી. અને આવી શક્તિનો અભાવ તે આત્માની સંકુચિત સ્થિતિ સૂચવે છે. આવી સ્થિતિમાં આત્મા પરાધીન જ રહે છે.

આપણને ધણીવાર એમ લાગે છે કે આજની સુચિકિત ઉચ્ચ કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ માટે તેમના પતિને અભિમાન હોય છે, અને તેથી તેમને સર્વ પ્રકારની સ્વતંત્રતા આપે છે. પરંતુ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આ માન્યતા ગૂઝબરેલી છે. બહેની સ્ત્રીના પતિને જાહેરમાં એમ જતાવવું પડે છે કે પત્નીની કેળવણી માટે પોતાને અભિમાન છે; પરંતુ અંદરખાતે ધણીવાર તેમને પત્નીના જાનં માટે એક પ્રકારની ધર્ષા હોય છે. કેળવણી સ્ત્રીની રહેજ બૂધ થતાં “આણું જ લણું છે કે ?” એમ તરત કહેવાય છે. ચોંટું બહેનો કે જુના વિચારના પુરુષો જ માત્ર આવી ધર્ષા ધરાવે છે એમ નથી; સર્વ રીતે સ્વતંત્ર વિચારવાળા કેળવણી પુરુષો પણ એમાંથી ખાતલ નથી. ઘણા ધરા પુરુષોના હૃદયમાં એમજ કંલેજ હોય છે કે સ્ત્રી

તે કોમક ઉતરતા પ્રધારનું પ્રાણી છે. “વચ્ચું તેને સ્ત્રીએ પુરુષ સંરખું માનવ-  
 થયું.” એ તેમના મનમાં કંદિ ઉતરતું નથી. તો આવા તુચ્છ  
 પ્રાણીને પુરુષ જેવી કેળવણી લઈ પુરુષોની હરીફાઈ કરવાનો પુરુષોને માનનો  
 ઇન્કારો (monopoly) હુંટવાનો શો હક છે? “સ્ત્રીઓએ ઉચી સુનિ-  
 વસિંદીની કેળવણી લેવાની જરૂર નથી, તેમણે તો માન આદર્શ પત્ની અને  
 આદર્શ માતા થવાય એવું જ માન મેં પાડવું કરવું,” એમ કહેનારા ઘણા  
 હોય છે. સ્ત્રીઓનો અભ્યાસનો શ્રમ ઝાઝો કરવા કે તેમની સાંસારિક  
 સ્થિતિ સુધારવાના ઇરાદાથી શું આમ કહેવાય છે? આતું કહેનારાને  
 અંતરમાં ગોચી જાતિ હોય છે કે જે સ્ત્રીઓ ઉચી કેળવણી શેશે તો તે  
 પુરુષના કલામાં ગહેશે નહિ, ને સમાન હકો માગશે, અને એકઠે પુરુષોને  
 ઘણાજ ગેરલાભ થશે, માટે સ્ત્રીઓને તો અમાન જ રાખેલી સારી. આ  
 જમાનામાં કેળવણીના પુરુષથી ઉપાડે છોગે એમ તો કહેવાય નહિ કે સ્ત્રી-  
 ઓને બાણાવવી નહિ, માટે આદર્શ પત્ની ને આદર્શ માતા થવાની કેળવણી  
 લેવાનું કહેવામાં આવે છે. ઉચી કેળવણી લીધાથી, ખીંટું કાંઈ પણ ખાસ  
 શિક્ષણ લીધા સિવાય, પુરુષ પતિ અને પિતા તરફેની ફરજો શીખી શકે  
 છે તો સ્ત્રી પત્ની અને માતા તરફેની ફરજો કેમ ન શીખી શકે ?

આપણા દેશમાં સ્ત્રીની અધમ દશા મંતાન રહેલ વિધવાઓની છે.  
 પતિની ચિતા જ્વાલામાં એમની સ્વતંત્રતા નિઃશેષ હોમાઈ જાય છે.  
 રાત દિવસ વૈતરાં કરી પણે પણે તિરસ્કાર વેડતી આખી છુંદગી પૂરી  
 કરે છે. એમને માટે કોઈને દયા નથી, સહાનુભૂતિ નથી. ધરતોં દોર  
 કે પાળેલાં કુતરાં ત્રિલાડાં પણ એમના કરતાં સુખી હોય છે. જે દેશમાં  
 આવી લાખો વિધવા રૂપી ગુલામો ઘેર ઘેર આંસુ સારે છે તે દેશ શી  
 રીતે ઉત્તર કે સ્વતંત્ર થઈ શકે? આ ગુલામોને મુક્ત કરનાર કોઈ  
 ગાંધી હજી પેદા થયો નથી. શ્રદ્ધિ વિધવાને પુનર્જનની છૂટ આપતી નથી.  
 એટલુંજ નહિ પણ સર્વ પ્રકારની ગુલામગીરી સહન કરવાની ફરજ  
 પાડે છે. જે વિધવાઓ આવી ગુલામગીરીમાંથી મુક્ત થાય છે તે ઘણી-  
 વાર અનીતિનું દાસત્વ સ્વીકારે છે. એકવાર અનીતિને રસ્તે ગયા પછી  
 મનુષ્ય એનું દાસ જ થઈ જાય છે. અને એમાંથી એને સદાચારે વાળ-  
 વાનો પ્રયત્ન કરવાને બદલે એના ઉપર તિરસ્કાર જ બતાવવામાં આવે છે.  
 ખરું જોતાં અનીતિમાન માણસ, અને તેમાં પણ વિધવા જેવી સ્થિતિમાં  
 હોય તે દયાને પાત્ર છે. અને એને સન્માર્ગ બતાવ્યો એ જન સમાજ  
 નું કાર્ય છે. આપણા સમાજમાં સગં જ રચાઈ ગયો, રચેલાનો

નિયમ નથી, તો પુનર્જન તો ક્યાંથી જ હોય ? દાસમાં કેટલેક કેટલેક વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે કાંઈક પ્રયાનો થાય છે. પણ આમાં પણ ઘણી ખરી જગ્યાએ તેમને ધાર્મિક તથા નૈતિક શિક્ષણ આપવાની જ વાતો થાય છે. આ શિક્ષણને હેતુ એટલો જ હોય છે કે વિધવાઓ મૃત પતિનું સ્મરણ કરી ( જો કે કદાચ લગ્નના દિવસ સિવાય, પતિનાં દર્શન પણ ન કર્યા હોય ) સદાચારે ચાલે ને પરંપરા, કરવામાં જીવન માળે. પરંતુ તેઓ સ્વતંત્ર થાય, શામળી વગરનાં સગાં મંબંધીઓનાં મહેણાં ખાઈ ઝોશીઆળી છાંદગી ગણતી બંધ થાય, ને પોતાની મેળે જ પોતાનું જીવનન ચલાવી શકે એવું કરવાનો કાંઈ જ પ્રયાન થતો નથી. શિક્ષક થવા માટે હવે ઘણી વિધવાઓ અભ્યાસ કરે છે. પરંતુ તેમાં મર્ગાન્દાલાની અને ખાસ કરીને સાસરીયાંની સહાનુભૂતિ બાળે જ હોય છે. ઘણું ખર્ચે તો એના પ્રત્યે તિરસ્કાર જ હોય છે. એક દાખલો મારા જણવામાં છે. કે જેમાં એક છોકરી બાર વરસની ઉંમરે પરણી લગ્ન પછી આઠમે દિવસે વિધવા થઈ. આ છોકરી, હાલ શિક્ષક થવા માટે એક ટ્રેનિંગ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. તેથી તેનાં સાસરીયાં કહે છે કે ' હમારે નાક કાળી નાખ્યું. ' અને એની સાથે બોલવાનું કે એનું નામ દેવાનું પણ બંધ કર્યું છે !

ઘણા લોકો એમ કહે છે કે આપણી આર્થિક વિધવાઓ તો પુનર્જનના વિચાર માનથી પોતાને દૂરિત થયેલી ગણે છે. તેમને છૂટ આપો તો પણ તેઓ કદાપિ પુનર્જન કરવાનું કબૂજ કરશે નહિ. પણ આનું કારણ એટલું જ છે કે એ લોકો ન્હાનપણથી જ એવા વાતાવરણમાં રહ્યાં છે. પુનર્જનનું નામ પણ દેવાયા વિધવા સ્ત્રી સૌથી નરકની અધિકારી થાય છે એમ જ તેમને શીખવેલું છે. એમના મન ઉપર એક વારે મારી રીતે હસાવો કે પુનર્જન એ પૂરેપૂરો સ્વેચ્છાનો વિષય છે, એમાં સ્વર્ગ નરકને કાંઈ સંબંધ નથી, અને પછી જુઓ કે કેટલી વિધવાઓ પુનર્જન કરવા તૈયાર થાય છે. અલગત, નવા વિચાર મહણ કરતાં કાંઈક વખત તો લાગશે જ; પરંતુ આપણા દેશની સ્ત્રીઓના વિચાર કદિ પણ બદલાઈ શકે જ નહિ એમ માનવું ને બૂલ છે.

દુનિયામાં સર્વત્ર અને આપણા દેશમાં તો ખાસ કરીને નીતિના ધોરણમાં પણ પુરૂષ અને સ્ત્રીમાં બહુ બેદ મણવામાં આવે છે. જે જન-મગાજ પુરુષના સેકેડો દોષો તરફ દર્શક કરે છે તે જ સ્ત્રીની અત્યંત



કે અસહાય અવસ્થાને લઇને ધ્યેષ્ટી એકજ ભૂલ અસુખ્ય ગણે છે. કામ પુરૂષની કપટખળમાં ફસાઇ, ધ્યેષ્ટી સ્ત્રી તરફ સર્વ તિરસ્કાર દર્શાવે છે. કેટલાંય બહુ ડાહ્યાં માણસો તો પોતાના સંબંધીમાં કામ એવી સ્ત્રી હોય તો એનો વધ કરવો પણ ઇષ્ટ ગણે છે. આરે ધણાએ પુરૂષોની અનીતિ તો બહાર દોષ છે, અને એ બાબત પુરૂષને દૂષણકર્તા ગણાતી જ નથી. અનીતિનો ધણે કરતી સ્ત્રીઓને જનસમાજ અસ્પૃશ્ય જીવી ગણે છે. અને એજ સ્ત્રીઓને આવો ધણે કરવાની ફરજ પાડનાર, એ ધણમાં હિતજન આપનાર પુરૂષો ખુશીથી દુનિયામાં મ્હારે છે. આ પણ સ્ત્રીઓને માટે બહુ સોચનીય સ્થિતિ છે. અનીતિ એ સર્વને માટે સરખીજ લાંબાય છે. જે અનાચારથી સ્ત્રીને દૂષણ લાગે તેથી પુરૂષને લાગે જ. અને મનુષ્ય કેવી પરિસ્થિતિને વગ થઇ દુરાચારી થયું છે તે તપાસવું જોઇએ. ધણીવાર દરિદ્ર અવસ્થાથી કે સદુપદેશના અભાવે અણસમજી નાદાન માણસો અનીતિને રસ્તે જાય છે. તે માટે તેમના પ્રત્યે તિરસ્કાર ન કરી-વતાં એમની દયા આણી એને પાછું સંઘાચારી કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. એમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ માટે ધોરણ સરખુંજ રાખવું જોઇએ. આ બાબત-માં યુક્તિ ફોજવું કાર્ય આપણને શરમમાં નાખે એવું છે. આપણા જ દેશો બંધુ ભગિનીઓ માટે એ લોકો જીટણ કરે છે તેના સોમા ભાગવું પણ આપણે કરતાં નથી.

હવે સ્ત્રીને આવી પરાધીન, અચનત દશામાં મૂકવામાં દોષ કેનો છે ? એક વ્યક્તિ કે એક સમય નથી. અનાદિ કાલથી સ્ત્રીઓ પરતંત્ર દશા જ ભોગવે છે. મંસારની સવે ધટના, સવે રીત રીવાજે એવાં છે કે સ્ત્રી સ્વતંત્ર થઇ શકે જ નહિ. આ સંસાર પુરૂષનો રમેલો છે, તેથી એમાં પુરૂષના સુખ સગવડ માટે સર્વ સાધનો છે. તેની પ્રત્યેક યોજના એવી છે કે પુરૂષનો દહાથ ઉપર રહે અને સ્ત્રીને પુરૂષનાં દબાયલાં રહેવું પડે. આવી ધટના એકદમ બદલવી અને સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા આપવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે.

વળી આપણા શાસ્ત્રકારો અને સ્મૃતિકારો પણ સ્ત્રીને હલકી દશામાં મૂકવા માટે ધણે અંશે જવાબદાર છે. ધણાં લોકોને એવો વિચિત્ર ખ્યાલ હોય છે કે પ્રાચીન સમયમાં ભારતની સ્ત્રીઓ બહુ ઉચત દશામાં હતી. પણ આ ખ્યાલ ખોટો છે. કદાચ આટલી બધી અધમ દશા નહિ હોય; પરંતુ સ્થિતિ ઇષ્ટ તો નહોતી જ. ‘રીતા’ રામ ‘રાધા કૃષ્ણ’ એમ સ્ત્રીનું નામ પહેલું બોલાય છે તે ઉપરથી એમ ધારવું કે સ્ત્રીને બહુ માન

એક યોગીના બોલવા ઉપરથી લાગ કર્યો હતો; સર્વેશ્વ છોડી પતિ સાથે કંટક વનમાં વિગરનાર દમયંતીને વિના વાંકે અર્થે શનિએ ઘેર અરુણ- માં એકલી મૂકી નગરાજ આશ્વો ગયો હતો. આ શું સ્ત્રીની ઉન્નત દશા સમયે છે? મનુ, યાગવલ્ક્ય આદિ સ્મૃતિઓ તપાસીશું તો જણાશે કે સ્ત્રીજાતિને અત્યંત અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે.

પિતા રક્ષતિ કૌમારે મતાં રક્ષતિ યૌવને ।

રક્ષન્તિ મ્યદિરે પુત્રા ન સ્ત્રીસ્થાતંત્ર્ય મદંતિ ॥

આવાં વાક્યો સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે. મને યાદ છે કે એક વખત હમારી કોલેજની ડીપેટીંગ સોસાયટીમાં આ વિષય નીકળતાં મેં કહ્યું હતું કે ન સ્ત્રીસ્થાતંત્ર્ય મદંતિ એનું કહેવાનો મનુને કાંઈ દેહ નહોતો. ત્યારે મીટીંગના પ્રમુખે જણાવ્યું કે “ ‘સ્વાતંત્ર્ય’ શબ્દ આ ઠેકાણે ‘સ્વમ્હંદ’ ના અર્થમાં લેવાતો છે.” સ્મૃતિકારનો હેતુ આવોજ હોય તો તેણે સ્વામ્હંદ શબ્દ જ વાપરવો જોઈતો હતો, સ્વાતંત્ર્ય શબ્દ વાપરી નકામી ગુંથવણુ ઉભી કરવાની જરૂર નહોતી. વળી સ્વમ્હંદ તો સ્ત્રી, પુરુષ કે બાળક સર્વેયે તજવાનો છે. તો પછી સ્ત્રી જ સ્વમ્હંદને લાયક નથી એમ ખાસ લખવાનું કાંઈ કારણ નહોતું. મનુસ્મૃતિના પાંચમાં અધ્યાયનો છેલ્લો ભાગ, જેમાં સ્ત્રીઓની કર્તવ્યો લખેલાં છે તે પાંચતાં જણાશે કે મનુ મહારાજ સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવાની તરેણીમાં નહોતાં જ. એમ ચોખ્ખું લખેલું છે કે ન સ્વાતંત્ર્યેણ કર્તવ્યં કિંચિત્ કાર્યં ગૃહેષ્યપિ ॥ ( સ્ત્રીએ ઘરમાં પણ કશુંજ કામ સ્વતંત્ર રીતે કરવું નહિ. ) યત્ર નાર્યસ્તુ પુજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેષતાઃ એ વાક્ય ઉપરથી પણ એમ ધારે છે કે મનુસ્મૃતિમાં સ્ત્રીને બહુ ઊંચી પદવી આપવામાં આવી છે. પરંતુ સ્મૃતિનું જરાજર અધ્યયન કરતાં જણાશે કે આ ધારણા ખોટી છે. અને વળી આ જ વાક્યનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં લખ્યું છે કે ધરણાં, લુગડાં ને જોજન એ ત્રણ ચીજોથી સ્ત્રીઓની પૂજા કરવી. આ કંઈ હિંમત પ્રકારની, માનસિક પૂજા ન કહેવાય. એ જ અધ્યાયમાં પતિના મૃત્યુ પછી બીજા પુરુષનો વિચાર સરખો પણ કરનાર સ્ત્રી કેવા પાપમાં પડે છે તે જણાવ્યું છે. પતિવ્રતાના ધર્મ વર્ણવ્યા પછી કહ્યું છે કે આવી પતિવ્રતા સ્ત્રી મૃત્યુ પછે ત્યારે તેને અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછી તેના પતિએ ફરી લગ્ન કરવું ! રમવાન- માં ચાંચા કરવાનો રીવાજ કાંઈ આ જ કાલનો હોય એમ લાગતું નથી ! વળી એમ પણ કહાય હશે કે પતિવ્રતમાં કાંઈ ખામી આવી હોય તો તો અગ્નિસંસ્કાર કરવાની પણ વાટ જોવી નહિ ।

## પતિ--પત્ની સંવાદ.

વિવાહનો ઉદ્દેશ્ય.

પત્ની—હે શું વાગ્યો છે? મને સંભળાવો તો ખરા !

પતિ—શ્યો સાંભળો. હું વાંચું છું.

પત્ની—હતાવળા ન વાંચશો. પણે દાઢાજી બેઠા છે.

પતિ—શું હું એવો બેશરમ છું કે જો હું તમારે માટે હતાવળાથી વાંચું તો ઘરનાં વૃદ્ધ માણસો પણ સાંભળે ?

પત્ની—ના, એમ તો નહિ. તો પણ આજકાલ એવા પણ માણસો હશે. રિસાઈ ન જશો. કાંઈ સાળાજી જાય તો તમારી નિંદા કરે અને ખારાથી તે સહન ન થઈ શકે તેથી ધીમેથી વાંચવાં કરું છું. ઠીક, વાંચો.

પતિ—( વાંચે છે. ) 'સાદસ કરીતે કહી શકાય છે કે અમારા દેશમાં

પતિ-પત્નીની એકત્વતા ક્યાંઈ ભેદમાં આવતી નથી. જગન પુરુષને કિંદુ સ્ત્રી-પુરુષોનું જુદાપણું દર થઈ બને. એકત્વ થાય છે. જગન પુરુષ થએથી ક'પતી એકત્વ ગણાય છે. આ એકત્વતા તે કિંદુ જગનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે.' મારાં તરફ શા માટે જોઈ રહ્યાં છે ? કેમ, કાંઈ સમજાણ પડતી નથી ?

પત્ની—ના, કંઈપણ સમજાવું નથી. તમે શું કહી ગયા ? એ કોની કહેવત છે ?

પતિ—કહેવત નથી. એ તો એક લેખ છે.

પત્ની—લેખ છે તે તો ઠીક, પણ વાત શું છે ?

પતિ—જગનની વાત છે. પતિ શું છે અને પત્ની શું છે, તેમનો પરસ્પર કેવો સંબંધ છે, એ સર્વ વાત આમાં દર્શાવી છે.

પત્ની—એથી શું બહુ થવાનું છે ? આવી વાતો જાણવાથી શું લાભ ? હું તો સમજું કે કોઈ સારી કહેવત છે, તેથી આટલા બધા ધ્યાનથી વાંચી રહ્યા છે. જગનની વાત તો સદૃષ્ટિ જાણે છે.

પતિ—કહો, શું જાણે છે ?

પત્ની—એક પત્ની એ પતિનું અર્ધું અંગ છે. એમાં શું ? એ તો આઠ વર્ષની છોકરી પણ કહી શકે છે.

પતિ—( સહર્ષ ) ઠીક, પણ તેનો અર્થ ?

પત્ની—અર્થ તો હું જાણતી નથી. જો સદૃષ્ટિ કહે છે તે હું સાંભળું છું.

કહેવાત છે કે સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધુ અંગ છે. (સ્ત્રી એ પુરુષની અર્ધાંગિના છે.)

પતિ—હીક છે. સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધુ અંગ છે એટલે સ્ત્રી એ પુરુષની અર્ધાંગિના કહેવાય છે, પણ કહો કે તેનું તાત્પર્ય શું છે ? અર્ધુ શરીર ઘોષને હોતું નથી. મરતે એ હાથ અને એ પગ છે. તો પછી અર્ધુ અંગ કહેવાનો અર્થ શો ?

પત્ની—એટલું બધું તો હું સમજતી નથી. શું આ ચોપડીમાં તે સર્વ વાત લખી છે ?

પતિ—હા, લખી છે, અને એવી તો અનેક વાતો આમાં લખી છે. તમારે તે સાંભળવી છે ?

પત્ની—સાંભળું તો ખરી, પણ સમજ ન શકું.

પતિ—મને પુરતક બધું કરીને પછી હું તમને સમજાવીશ. કહો. મનુષ્ય શા માટે જન્મ લે છે ?

પત્ની—પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં પાપોનું ફળ ભોગવવાં માટે. જ્યાંસુધી તે પાપ મરતાં નથી ત્યાંસુધી જન્મ મરણ રહે છે.

પતિ—ત્યારે તો આપણે તે પાપોનો કાંઈ કરવા માટે અવરોધ ઉપાડો લેવા જોઈએ.

પત્ની—હા, વારંવાર જન્મ લેવો એ શું ઓછું કશું છે ? અથવા ઓછા જન્મની વાત છે ?

પતિ—શું કરવાથી પાપનો ક્ષય થવાનો સંભવ છે તે કહી શકશો ?

પત્ની—એ હું શું જાણું ? એને માટે લોકો લખ્યાં દુઃખો સદન કરે એ કોષ, સંન્યાસી થાય છે, કોષ વનમાં જાય છે, કોષ ઘરે રહીને જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ અને દાન કરે છે. તો હું શું જાતાવું ?

પતિ—એ બધું તો હીક પણ સર્વમાં ઉત્તમ કશું ?

પત્ની—શાંતિ છે ! શાંતિ છે ! આપ મને એવી વાત પુછો છો ? હું તો માત્ર વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ પાસે એવીજ ચર્ચા સાંભળું છું. વિશેષ ક્યાંથી જાણી શકું ? કાલીજી કહેતાં હતાં કે, કહેવાય છે કે સંન્યાસી અથવા અજ્ઞાતારી સૌથી શ્રેષ્ઠ મનાય છે; પરંતુ ગૃહસ્થના સરખું કોષ નથી. જાણ બચ્ચાંની પાસે રહીને ધર્મપૂર્વક રહેવું તેના જેવું એકે ધર્મનું આચરણ નથી.

પતિ—કાલીજીની સર્વ વાત સાત્ય છે; પરંતુ ગૃહસ્થનો ધર્મ તેના કરતાં પણ વધારે કઠણ છે.

પત્ની—એમાં શું ખોટું ? ગૃહસ્થની લાજ તો બચાવ જ રાખે છે.

પતિ—મારી વાતનું કોણું પ્રયોજન નથી. એ જવા દો. પણ એ બતાવો કે ગૃહસ્થધર્મની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થઈ ?

પત્ની—આપ શું પ્રુછો છો તે જ હું સમજતી નથી.

પતિ—ન સમજશું ? હીક, કહો કે ગૃહસ્થ કોને કહેવાય છે ?

પત્ની—જેને સ્ત્રી, પુત્ર ધર્યાર વગેરે હોય તે ગૃહસ્થ કહેવાય છે.

પતિ—ફક્ત પુરુષો જ ગૃહસ્થ કહેવાય ? સ્ત્રી નહિ ?

પત્ની—શા માટે નહિ ? જેને પતિ, પુત્રાદિ હોય છે તે પણ ગૃહસ્થ કહેવાય છે.

પતિ—ત્યારે સમજો કે ગૃહસ્થ ધર્મની ઉત્પત્તિ વિવાહમાંથી ( લગ્ન માંથી ) થાય છે. પતિ, પત્ની, પુત્રાદિ સહજી લગ્નથી થાય છે.

પત્ની—જે સ્ત્રી મરી જાય તો માણસો કહે છે કે “ તેનો ધર્મ મંસાર ખમી ગયો.”

પતિ—હા. એને લીધે બધા આશ્રમેની અપેક્ષા, જે કોઈ મોટા ગૃહસ્થ હોય છે તો પણ તે લગ્નથી બને છે. આ ગૃહસ્થધર્મનું પ્રતિ-પાલન કરવાથી લોકો પાપનો ક્ષય કરી પુણ્યનો સંચય કરે છે.

પત્ની—ગૃહસ્થધર્મમાં પાપનો ક્ષય કેવી રીતે થાય છે ?

પતિ—શું તમે સમજશો ? ગૃહસ્થને માટે આત્મસંયમ, પરોપકાર, અતિથિવેદ્યા, વગેરે ફરજે બતાવી છે. તે કરવાથી નીચ, વૃત્તિ દૂર થઈ ઉચ્ચ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ગૃહસ્થાશ્રમ આપણા સુખને માટે નથી, પરંતુ ધર્મ અને પરોપકારને માટે છે.

પત્ની—આ તો ખુશી થવા જેવું કે ગૃહસ્થોની ફરજો ધર્મ રૂપ સમ-જાય છે. પણ અસહ વાત તો રહી ગઈ. સ્ત્રી એ પતિની અર્ધાંગના કેમ કહેવાય છે, એ વાત તો આવીજ નહિ.

પતિ—સમુદ્ર કરો, સહજી કહું છું. પહેલું, પતિ અને પત્નીની એક બીજા પ્રત્યે શી ફરજો છે તે તમે કહો.

પત્ની—એક બીજા ઉપર સ્નેહ કરે. જેથી એક બીજાના મનની વાત જાણી શકે. એકના સુખથી બીજું સુખી થાયવા દુઃખથી દુઃખી થાય. એક બીજા દળી મળી આનંદમાં રહે.

પતિ—વાહ ! સારી ફરજો બતાવી. વિવાહનો હેતુ સમજાવો, પણ

શ્રી પુરુષોત્તમ દરજે ન સમજ્યાં. તમારી સાથે 'નકામું માથું' ફાડવું તેના કરતાં સુષ રહેવું તે વધારે સાફ છે.

પત્ની—એટલા બધા મુસ્સે સા માટે ચાઓ છો ! હું ન સમજી તો તમે સમજવો.

પતિ—હીક. થોડા વખતમાં સમજવાને માટે સાર એ છે કે ગૃહસ્થ-ધર્મ પાળવામાં એક બીજાને મદદ કરવી, ઉત્સાહ અને ઉત્તેજન આપવું, કે જેને લીધે એકની અસદ્વૃત્તિનો વિકાસ બીજાને લીધે થઈ શકે.

પત્ની—મેં જે વાત કહી તે તમે ન કહી ? એક બીજા સ્નેહ ન કરે ?

પતિ—સા માટે ન કરે ?

પત્ની—સા માટે ન કરે ? સ્નેહની તો વાત જ કહી નહિ. આજ તમને થયું છે શું ?

પતિ—કાંઈ થયું નથી. તમે ધીરજ રાખીને બધી વાત સાંભળશો તો બધું આવશે. હું જે કહું છું તેમાં સ્નેહની વાત પણ આવી જાય છે.

પત્ની—ત્યારે મારી વાતને એટલી બધી વખોડી કેમ નાખી ?

પતિ—માત્ર સ્નેહથી પૂરેપૂરું મતું નથી. મેં જે કહ્યું તેના પર ધ્યાન દેવાથી દંપતીમાં પ્રેમ આપોઆપ ઉત્પન્ન થાય છે. જો શ્રી પુરુષોત્તમનો હેતુ પૂર્ણ કરવા ધારે છે તો તેમાં પ્રેમ તો પ્રથમ પાત્ર થઈને જ ઉભો રહે છે. મેં જે સદ્વૃત્તિનો ચાન્દ કલ્પો હતો તેમાં શું સમજ્યાં ?

પત્ની—હું તો કાંઈ સમજી નહિ.

પતિ—એ તો સ્નેહની એક વૃત્તિનું નામ છે.

પત્ની—સ્નેહવૃત્તિ કેવી રીતે થઈ શકે ?

પતિ—જેવી રીતે ખાવું પીવું એ શારીરિક વૃત્તિ છે તેવી રીતે સ્નેહ એ એક માનસિક વૃત્તિનું નામ છે. જેવી રીતે ખાનપાન શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે તેવી રીતે સ્નેહથી મન પ્રકુશિત થાય છે. ત્રીને લીધે સ્વામી અને સ્વામીને લીધે ત્રી એ સ્નેહપાત્ર છે. જેવી રીતે એક બીજાને ધર્મપાળવામાં સદાચ કરે તેવી રીતે આ વૃત્તિને પણ ખેંચે છે. અને જે ધર્મ રૂપી પ્રેમ જગત્સિદ્ધ છે તેને લીધે પરસ્પર સુખ અને ધર્મચર્યા એ બંને બાળતા બની શકે છે.

પત્ની—ત્યારે પ્રેમને તમે આવો મુઠ્ઠા કેમ વર્ણવો છો ?

પતિ—એ વિશે ચર્ચા કરવાથી કાંઈ સાત નથી. શ્રી પુરુષોત્તમે પરસ્પર સ્નેહ કર્યો જોઈએ એટલાજ શીખામણ ખસ છે. પરંતુ એ સ્નેહ

તિલાય પીછા, દરમોની શીખામણ ઘણી જરૂરી છે. માત્ર સ્નેહ શીખવ્યાથી શ્રીઓ પીઠનું કર્તુ બાનામાં રાખતી નથી. માત્ર એવી મંત્રના રાણે છે કે એક પીઠનું સુખ જોઈ ગેરરી રહેવું અને ગૃહસ્થધર્મ બંધે સુધામાં પડે ( ? ) આપણે તો પ્યારનું જ કામ !

પત્ની—સાચું. એ વાત તો હું પણ કશું કહું છું. આજકાલ ઘણી શ્રીઓ એટલાજ ખાતર વડીલોથી શુભ રહેવા માટે ઝગડા કરે છે. એમને ધરનાં વડીલોની હાજરી ગોઠતી નથી તે ગૃહકાર્ય : જલુ બારે લાગે છે. તેઓ તો માત્ર મોજમજ બોમરવા જ ચાહે છે.

પતિ—ચાલો મારી મહેનત સરજ થઈ. માત્ર એટલુંજ કહેવાનું છે કે સ્ત્રી એ પ્રકૃતિની અર્ધાગતા કેવી રીતે છે. પહેલાં કહી ચુક્યો છું કે શ્રી અથવા પુરુષ એકલો ગૃહસ્થ કહેવાતો નથી. બંનેના મેળાપથી જ ગૃહસ્થ થઈ શકાય છે. એવી રીતે ગૃહસ્થના ધર્મ અને દરજ બંને મળીને ન કરે તો કંઈ ન કહેવાય અને તેને લીધે શ્રી એ પતિની અર્ધાગતા કહેવાય છે. પતિને સાંસારિક કાર્યોમાં સદાય કરવી તે સ્ત્રીની મોટામાં મોટી ફરજ છે. ગૃહસ્થાશ્રમને લીધે બાળ બ્રમ્હાનું પાળણુ પોષણ કરવું અને ઘેર આવનાર પરોણા પછને લાગણીથી આવકાર આપવો તે બીજું કર્તવ્ય છે. દિંદુ પરિવારમાં માત્ર વર વહુ ( મીયાં બીબી ) હોતાં નથી, પરંતુ માતા, પિતા, ભાઈ બહેન તથા બીજા સંબંધીઓ પણ પરિવારમાં ગણાય છે. સાને પ્રસન્ન રાખવાં પડે છે. આપણે સુખ તથા દુઃખ બીજાને સુખ આપવાની વૃત્તિની વધારે જરૂર છે. આ કાર્યોમાં કેટલું શ્રીએ અથવા કેટલું પતિએ કરવાનું છે—અર્થાત્ પેલા પેલા કરવા એ પતિનું કામ છે; અને પતિએ પેલા કરેલમાંથી બધાં કુટુંબીજનોનું બરણુ પોષણ કરવાની ફરજ સ્ત્રીની છે. પતિમાં જે સ્નેહ હોય તો પતિના ઉચિત ધર્મકાર્યોમાં સદાય ન કરવી એ સ્નેહવૃત્તિ સ્ત્રીને ઉચિત નથી. દિંદુ સ્ત્રી આ ઉપરથી સદધર્મિણી સ્ત્રી કહેવાય છે, અને પતિના સુખ દુઃખમાં સદા ભાગીદાર બની રહે છે \*

મનુસાધ.

## નોંધ.

ધારાસભાની પૂનાની બેઠકમાં રા. સા. દરિયાલ દેસાઈ એવો ઠરાવ લાવનાર છે કે ધારાસભાની ચૂંટણીમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર અને મત આપવાનો અધિકાર આપવો જોઈએ. આ ઠરાવ ધારાસભા. આપણી માંગણીઓ કરતાં તો ઘણાજ અધુરો છે.

આપણી માંગણી તો એમ છે કે સ્ત્રીઓને ધારાસભામાં બેસવાનો પણ હક્ક મળવો જોઈએ. સ્ત્રીઓને ધારાસભામાં કામકાજ કરવાને નાતાયક શામટે ઠરાવથી જોઈએ તેનું કાંઈજ કારણ નથી. તેઓ જીવિમાં કોઈ રીતે પ્રવેશ કરતાં દિવરતી નથી. દેશભેવાની બાવના પણ તેમની કાંઈ ઓછી તીવ્ર નથી. તેમ ધારાસભાના કામકાજ માટે સમય મેળવે તેવી પણ ઘણી સ્ત્રીઓ છે. ત્યારે ક્યા કારણથી તેમને આ હક્ક નથી આપવામાં આવ્યો તે સમજવું નથી. આ હક્ક આપવો કે નહિ તે 'પાર્લામેન્ટ' ઉપર આધાર રાખે છે. પણ અત્રેની ધારાસભાએ સ્ત્રીઓને સભાસદ થવાનો અધિકાર આપવાની તરફેણમાં ઠરાવ પસાર કરી યોગ્ય રીતે મોકલી આપવાની જરૂર છે. અને જ્યાં મુખી આ હક્ક મળે નહિ ત્યાં મુખી દરેક બેઠકમાં આવો ઠરાવ કરવો જોઈએ દરમિયાન રા. મા. દેસાઈનો ઠરાવ પસાર થયોજ જોઈએ. આપણી ધારાસભાના લાયકમાં જેટલું હોય તે બધું તો ચલુંજ જોઈએ. રા. સા. દેસાઈના ઠરાવને અનુમતિ આપવા મુંબાઈમાં સ્ત્રીઓની મોટી સભા મળી હતી અને તેમાં મુંબાઈની જુદી જુદી સ્ત્રીસંસ્થાઓએ બાગ લીધો હતો. ગુજરાતમાં કોઈ ઠેકાણે આ સંબંધી સ્ત્રીઓની સભા બરાબ નથી તે દિલગીરી બધું છે. અમદાવાદ, સુરત વગેરે સ્થળે આવી સભા મળતીજ જોઈએ. સ્ત્રીઓને હમણાં મતનો અધિકાર મળશે તો પછી ધારાસભામાં બેસવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરતાં પણ વાર લાગશે નહિ. માટે આ હક્ક મેળવવા અને મળ્યા પછી તેનો ઉપયોગ કરવાની દિલચાલ ગુજરાતમાં સર્વત્ર થતી જોઈએ.

હિંદની સ્ત્રીઓ માટે પ્રો. કવંતા અધ્યાગ પરિશ્રમને પરિણામે રૂપરાયેલી

હિંદ મહિલા વિદ્યાપીઠ.

હિંદ મહિલા વિદ્યાપીઠનો વાર્ષિક પદવીદાનના સમારંભ જૂન માસમાં મુંબાઈમાં થયો હતો. મર વિદ્યાર્થીની શરતો મુજબ વિદ્યાર્થીનું અભ્યાસના મુંબાઈ આવવાનું છે, તે મુજબનો આ પ્રથમ સમારંભ હતો.



વિદ્યાપીઠનું મધ્યસ્થાન મુખ્યત્વે આવશે એટલે ગુજરાત તેના કાર્યમાં વિશેષ રસ લઈ શકશે. વળી નવા પાંધસ આન્સેલર તરિકે સર લલુભાઈ શાહની ચુટણી ચાલુ છે તેથી પણ ગુજરાતે અનિમાન ધરવાનું છે. જે ગુજરાતી-ઓ ફેરો તથા સોડીકટ નિમાયા છે તેમને અમારો આગ્રહ છે કે આ વિદ્યાપીઠના કાર્યમાં રસ લઈ ગુજરાતનું દષ્ટિગિહ સતત તેમની સમક્ષ મૂકવું. આ વખતની સેનેટની સભામાં સુરત મહિલા વિદ્યાલયના પ્રતિનિધિ-ઓ હાજર નહોતા તે ખેદ પામવા જેવું છે. આ વિદ્યાપીઠ સાથે સખંધ મરાવતી ત્રણ સંસ્થાઓ હવે ગુજરાતમાં છે. સુરત મહિલા વિદ્યાલય, અમદાવાદ વનિતાવિદ્યાગ મહિલા વિદ્યાલય, અને અમદાવાદ મહિલા પાઠ-શાળા (કોલેજ). વળી વિદ્યાપીઠની પ્રથમ વર્ગની પરીક્ષામાં પ્રથમ નંબરે પાસ થનાર અમદાવાદ મહિલા પાઠશાળાની ગુજરાતી વિદ્યાર્થી છે તેથી આપણને સંતોષ થશે.

\*

\*

\*

\*

આ વખતના વાર્ષિક સમારંભ સમયે સર મહાદેવ ચૌબક્ષે જે આન્સેલર તરિકે બાબત મૂકી છે, તે સખંધી પાસ

વિદ્યાપીઠ અને ચર્ચા થવાની જરૂર છે. સર મહાદેવ ફરીયાદ કરે છે. અગ્રેજી. કે પાઠશાળાની કન્યાઓને બહાજ વિષયો માતૃભાષા

દ્વારા શીખવાય છે તે બરાબર નથી. હજી પાઠ્ય

પુસ્તકો માતૃભાષામાં તૈયાર થયાં નથી, અને અધ્યાપકો તથા શિક્ષકો અગ્રેજી પુસ્તકોમાંથીજ તે વિષયોનો અભ્યાસ કરે છે. તો પછી શીખવવા માટે અને પરીક્ષામાં ઉત્તરો આપવા માટે માતૃભાષાનો ઉપયોગ શા માટે કરવો જોઈયે? આમ સર મહાદેવ દલીલ કરે છે. પરંતુ તેઓ પોતેજ કહે છે તેમ વિદ્યાપીઠની સ્થાપનાનોજ એક હેતુ એ છે કે માતૃભાષાદ્વારા કન્યાઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની જોગવાઈ કરવી. આ હેતુ પાર પાડવા માટે કોલેજની સ્થાપનાનો સાથેજ પાઠ્ય પુસ્તકો લખાવવાનું કાર્ય કરવાનું હતું. આ કાર્ય વિદ્યાપીઠના સંચાલકોએ સાધ્યું નથી તે તેમની ચૂક છે. આજે ચાર વર્ષ થયા છતાં પાઠ્ય પુસ્તકો દરેક દરેક વિષયના તૈયાર ના હોય, તો વિદ્યાપીઠના ઉદ્દેશો ધ્યાનમાં લેતાં, આ એક મોટી એટલે ઉદ્દેશ દર જાહેર અગ્રેજી મારફતે શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરવી તે માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપવાના સિદ્ધાંતમાં અડાંબી ખામી જ બતાવે છે. આ સર્ગંધી જરૂરી બીજી તો પાઠ્યપુસ્તકો-દરેક વર્ષ અને દરેક વિષય માટે-માતૃભાષામાં પાઠ્ય પુસ્તકો તૈયાર કરાવવાની છે. હવે અમદાવાદમાં

પણ કોલેજ સ્થપાઇ છે એટલે મરાઠી અને ગુજરાતી પાઠ્ય પુસ્તકો તાકદ્દિ તૈયાર કરાવવાં જોઈએ. અમદાવાદની રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠે પણ માતૃભાષાના રાજ ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાનો સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો છે. એટલે ત્યાંના વ્યવસ્થા. પદ મંડળને પણ અમે પાઠ્ય પુસ્તકો તૈયાર કરાવવા તરફ લક્ષ આપવા વિનવીએ છીએ.

સુબાઇની ફોજદારી અદાલતમાં ૫૬૨ વર્ષની એક બાળા ઉપર ચોરી કરવાનો ગુન્હો સાબિત થયો. મેજસ્ટ્રેટે ગુનામાં ગુન્હેગાર કન્યાઓ. જણાવ્યું કે આવી બાળ ગુન્હેગારને કેદમાં મોકલવાથી કાંઈ ફાયદો નથી. પરંતુ તેને કાંઈ એવી ગ્રંથામાં મોકલવી જોઈએ કે જ્યાં તેના ઉપર સારા ફેખરેખ રાખી તેને સુધારવામાં આવે. છોકરાઓ માટે તો તે સાદે એક "રેફર મેટરી" - સુધારવાની ગ્રંથા છે, પરંતુ છોકરીઓ માટે કાંઈ મોકલવું નથી. મેજસ્ટ્રેટની આ દીકા ઉપર સામાજિક નેતાઓએ તેમજ સરકારે ધ્યાન આપવા જેવું છે. સુબાઇમાં એક ખ્રિસ્તિ મેરથા તો છે જે આવી કન્યા ગુન્હેગારને ગ્રંથરવા તૈયાર છે. પરંતુ એવી એક સામાન્ય સંસ્થા આ કાર્ય માટે જોઈએ જ. આવાં બાળ ગુન્હેગારને જે સામાન્ય જેલમાં મોકલવામાં આવે તો તેઓ સુધરવાને બદલે નહોર યજ્ઞ જાય અને બહાર આવી વળી પાછા એવાને એવા ગુન્હા કરે. કાંઈ સ્ત્રી અત્યારે ધારાસભામાં હોત તો જરૂર આ સંબંધી પુષ્કળ ફરીયાદ કરત.

લંડનમાં ખર્ચેની તુર્ક કોંગ્રેસે ઓઝોના છુટકારાનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે, તે ખજર આપતા મુબાઇ ફોનીકલ પત્ર જણાવે છે. ઓઝો અને ઇસ્લામ. છે કે જેઓ ઇસ્લામ ધર્મનું હાર્દ જાણે છે તેમને આ સમાચારથી નવાઇ નહિ લાગે. તે પંત્ર જણાવે છે કે ખ્રિસ્તિ યુરોપમાં ઓ-સન્માન અને ઓપૂજની વાતો ચતી હતી પણ તે સુખનં વર્તન યત્ન નહોતું. પણ સુસલભાન ધર્મમાં જે ચોજનાઓ, જે કાયદાઓ ઓઝો સંબંધી રચાયા છે તેથી તેમની સ્થિતિ વધારે સુખી અને માનભરી થઇ છે. ઇસ્લામના લગ્ન સંબંધી કાયદામાં પાછળથી કેટલીએક ફેરિઓ ફાળત થઇ ગઇ છે, તે જો નાખૂડ કરવામાં આવે તો ફિગામાં પ્રવેશના અગ્ર સંબંધીના સર્વ ધાર્મિક કાયદાઓમાં, આ કાયદો

શ્રીધામિન કાળને ધણોજ અંધગ્રેસતો બની નવય. લગન કર્યા પછી પણ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીચ્છેતિ પૂછ ધરાવવાનો તથા તે પૂછનો સ્વતંત્ર રીતે વહીવટ કરવાનો હકક આપે છે. સર્વ રીતે મુસલમાન ધર્મ સ્વીચ્છેતિ તરફથી માં છે, હિંદમાં આધારે મુસલમાન શ્રીચ્છા કેલવણીમાં ધણીજ પંજાત છે, પણ તેમને કેળવવામાં તેમના ધર્મનો તો જરૂરજ વાંધા નથી. માટે સર્વ મુસલમાનોને અમે પાસ વિનંતિ કરીએ છીએ કે કેલવણીનો લાભ તેમણે પોતાની કન્યાઓને આપવો, એટલે સ્વીચ્છેતિ છુટકારાનો અને તેમની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન આપોઆપજ હકલી જશે. આ બાગમાં તો જનાનો બહુ કહણ નથી એટલે કેળવણીમાં વાંધા નહિ આવે.

\* \* \* \*

મુજબમાં રાષ્ટ્રીય કન્યાશાળાની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં મૂખ્યત્વે એક દક્ષિણ બાઈ અને બીજા મુજરાતી બાઈ મુખ્યમાં રાષ્ટ્રીય મીસ જસલદખી કવિ બી. એ. અધ્યાપિક તરિકે ચોલાયા કન્યાશાળા છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ બેક બાઈઓનાં પ્રયત્નથી કન્યાઓની મોટી સંખ્યા આ શાળામાં હાથલ થશે. આ કન્યાશાળાની સ્થાપનાને લીધે પૂના વિદ્યાપીઠે હાલ તરત મુંબાઈમાં કન્યા હાઈસ્કૂલ સ્થાપવાનું મુક્તતી રાખ્યું છે. એટલે આ કન્યાશાળાને માથે કન્યાઓની જરૂરીઓત પૂરી પાડવાનો બેવડો બોલો આવી પડે છે. આપણે આશા રાખીશું કે આ બે ઉત્સાહી બાઈઓ આ સંરચાને નમૂનેદાર બનાવી દેશે. અને અંગે કમની ચર્ચા પણ થાય તો સારું.

\* \* \* \*

સ્વીચ્છેતિ વેદકથાને લેવા લક્ષ્યાવવા માટે મુજબ સરકારે નીચે પ્રમાણે સ્કૉલરશીપો આપવાનું જાહેર કર્યું છે. સ્વીચ્છેતિ દર મહિને રૂ. ૪૦) ની ચાર સ્કૉલરશીપો, વેદાંતો પ્રથમ વર્ણનો અભ્યાસ કરવા માટે. દર મહિને રૂ. ૨૦) ની છવીસ સ્કૉલરશીપો, અમદાવાદ, પૂના અને હૈદરાબાદની વેદક નિશાળોમાં અભ્યાસ કરવા માટે. ગ્રીહકર્તૃતાની જરૂર ધણી જ છે, અને આ પ્રમાણે સ્કૉલરશીપો આપવાનું કાર્ય તદન જીવાંજી છે. આપણે આશા રાખીશું કે મુજરાતી કન્યાઓ પણ આનો લાભ લેશે.

હિંદની ખદાર જવાને કેળવણી સ્ત્રીઓ તૈયાર હોય તો તેમને માટે અમેરિકામાં કેટલીએક સ્કોલરશીપો છે. આ પત્રના અમેરિકામાં જુનાં તેની રા. વૈકુંઠરાય દેસાઈ હાલમાં અમેરિકાની સ્ત્રીઓ માટે કામાં છે. તેમણે ત્યાંની જુદી જુદી યુનિવર્સિટીઓ સ્કોલરશીપો. સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવીને આ સર્વથી હકીકત એકઠી કરી અમારા હિપર મોકલી આપી છે. મીસી. મન યુનિવર્સિટીમાં એશિયાટીક સ્ત્રીઓ માટે ચૈદ સ્કોલરશીપો છે. દરેક વાર્ષિક સતસે ડૉલરની છે, અને એક વર્ષ માટે છે. જે અભ્યાસ સારો જણાય તો સ્કોલરશીપ આગળ વધારવામાં આવે છે. પ્રથમ એમ બંધન હતું કે દાકતર થવા માટે જ સ્કોલરશીપ આપવી, પણ હવે તેમ નથી. અરજદારોએ અમુક કૌર્મ બરવાનું હોય છે તેની વિગત અમારી પાસેથી મળી શકશે. યુનિવર્સિટીના ડીન લખે છે કે અરજીઓ સ્કોલરશીપ કરતાં વધારે આવે છે માટે વધુ લાપકાતવાળીને પહેલી પ્રસંગી મળશે. હિંદથી જનાર બાઈઓને સોબત આપવા તથા તેમની મંભાળ લેવા T. V. C. A. ની Friendly relations committee તૈયાર છે. કાઈ જાંદરે કન્યાઓને લેવા ત્યાંની બાઈઓ આવશે, તેમના ઉતારાની તજવીજ કરશે, અને તેમને દરેક વાતમાં મદદ કરશે. કેળવણીનું કાર્ય ઉપાડી લેવા કેટલી એક હિંદી બાઈઓ અમેરિકા અભ્યાસ કરવા ગય તે થલું જ મજબૂત થોગ છે.

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

સ્ત્રીઓની સુંદરતા વાળ છે.

વાળને સુંવાળા લાંબા ચકચકીત કરવા માટે

કોહીનુર-આટો-ડી. રોઝ-હેર ટોનીક વાપરો.

કિંમત એક પાટલીના ૧-૪-૦.

ગનાવનાર—કોહીનુર વર્કસ, માંડવી; સુંબાઈ.

સરળ થઈ શકત ઝોગ ઝાંખને લાગે છે. આ તરફ જ્ઞાન આપવા તેમને ઝાંખે ખાંસ વિનાંતિ કરીએ છીએ.

પુસ્તકની છપાઈ, કાગળ, તથા બાંધણી સારાં છે, અને કીંમત પણ જૂજ છે, તેથી સર્વ કાંઈને આ પુસ્તક ખરીદવા-બલામણું છે.\*

સીતા-વનવાસ.

( અનુવાદક અને પ્રકાશક બીખાભાઈ પુ. વ્યાસ. મળસુંદર ફળીયું.

ગાંધરા. પાનાં ૬૬ કીંમત - ૧૦-૦

સીતાજીને રામચંદ્રજી વનવાસ મોકલે છે તે સમયનું તેમનું આખ્યાન આ પુસ્તકમાં કરેલું છે. કતાર રામચરિત નાટકમાં જે પ્રસંગ છે તેજ આ પ્રસંગ છે, અને તે ઉપરથીજ મૂળમાં આ પુસ્તક અધરચંદ્ર વિદ્યાસાગરે જંગાણીમાં રચેલું. તેનું બાપાંતર હિંદીમાં થયું અને તેનું આ ગુજરાતી બાપાંતર છે. આ પુસ્તકની જંગાણીમાં ભણી આવૃત્તિઓ થઈ છે. ગુજરાતી માં છાપની અશુદ્ધતા બહુ રહી છે છતાં વિષયને લીધે પુસ્તક સારું છે. સંસારનાં મુખ.

( લેખક ગ. દરિપ્રસાદ ત્રજરાય દેસાઈ. પ્રકાશક સરતું સાહિત્ય વર્ધક. કાર્યાલય છુટક કીંમત પાકું પૂઠું આના બાર. પાનાં ૩૫૦.

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય ગુજરાતની એક મંડી નંદ્યા છે. ઘણું ઉપયોગી પુસ્તકો સરને આવે ત્યાંથી પ્રસિદ્ધ થયાં છે. "સંસારનાં મુખ" પ્રસિદ્ધ થયાથી એક ઉપયોગી પુસ્તકનો તેમાં વધારો થયો છે.

અંગ્રેજીમાં પ્લેઝર્સ ઓફ લાઈફ નામે પુસ્તક છે તેનો આધાર લખને આ પુસ્તક લખાયું છે. પરંતુ આજું પુસ્તક વાંચ્યા પછી ઝાંખે કહી શકીએ છીએ કે તે વાંચતો તે બાપાંતર હશે તેવો-તો ખ્યાલ પેશ આવતો નથી. અંગ્રેજી લેખકોનાં કથન ઉતારેલાં છે તે બાપાંતર છે, પરંતુ તેની ભાષા તરજુમીયા નથી. આપણા મધ્યમ વર્ગમાં-ખાસ કરીને સ્ત્રી વર્ગમાં-તેમજ કારીગર લોકોમાં એક જાતની નિરાશા પ્રસરેલી જણાય છે. આવી નિરાશા સાથે જગતમાં ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય નહિ. આ લોકોમાં એવી આવનાં પ્રસારવી નેછાયે ફી જીવન મુખમળ્યું છે અને સંસારમાં રિધવિધ સુખો દરેક વર્ગ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. આ આવનાં પ્રસારવામાં આ પુસ્તક ઘણુંજ ઉપયોગી થઈ પડે તેનું છે. તેનું પડેલું પ્રકરણ "સુખો થતું એ કર્તવ્ય છે" તે દરેક જાણે જીવનકલ્પના આ સમયમાં મનન થવું.

\* આ પુસ્તકો "શ્રીમદ્ધી" ગ્રાહીસમાં તેમજ સર્વ જાણીતા પુસ્તકસેલરોને ત્યાં મળે છે.

કરવા યોગ્ય છે. મંસારમાં સુખ કેમ પ્રાપ્ત કરવું તે માટે પુસ્તકમાં જુદા જુદા વિષયનાં પ્રકરણ લખાયાં છે. પુસ્તકમાંથી, મુસાદરીથી, જુદીજુદી લખિત કલાઓથી, કેલવણી, વિજ્ઞાન, અને ધર્મથી, કેવો આનંદ મળે છે, કેવાં સુખ ઉદ્ભવે છે તે જુદાંજુદાં પ્રકરણોમાં જણાવેલું છે. વળી દરેક મનુષ્યે મહત્તાકાંક્ષા અને ઉન્નતિની આશા કેમ અને શા માટે રાખવાં તે દર્શાવ્યું છે. કત્તાય ન થઈ જતાં ઉન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરવામાં થયું સુખ રહેલું છે તે દર્શાવેલું સાથે બતાવ્યું છે. દરેક દરેક પ્રકરણ ઉપયોગી છે, અને રસીક છે.

પુસ્તકની ભાષા સરકારી છે. છતાં સાદી છે. દરેક પ્રકરણમાં મૂળ અંગ્રેજી પુસ્તક કરતાં થોડો વધારો જોવામાં આવે છે. વળી ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી અનેક કાવ્યોના ઉતારા યોગ્ય સ્થળે આપીને પુસ્તકની રસીકતામાં બહુજ વધારો કરવામાં આવ્યો છે. પુસ્તક ઉત્તમ છે, લાભદાયી છે, અને સસ્તું છે તેથી અમે દરેક જણને તે ખરીદી વાંચવા બલામણુ કરીએ છીએ.

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

બાલકો માટે ગુજરાતી ભાષામાં સસ્તામાં સસ્તું  
અને સુંદરમાં સુંદર નિયમિત માસિક

## બાલજીવન

છે તે. દિવના દરેક ભાગમાં તથા દુનિયાના ખીણ મુલકોમાં ગુજરાતી ભાષા જાણનાર કુટુંબોમાં બહુ હોંશ અને ઉમંગથી વંચાય છે. પારસી, મુસલમાન, ખોળ વિગેરે કોમનાં બાલકો પણ બહુજ ઉમંગથી માસિક વાંચે છે, કારણ તે બહુજ સરળ અને સહેલી ભાષામાં લખાય છે.

બાલજીવન ખેતી ઉપયોગિતા અને સુંદરતા તરફ જોઈને કરોડી અને સુર્જની મુન્નીસીપાલીટીઓ તથા વડોદરા રાજ્યની લાઈબ્રેરીઓ અને યાજ્ઞાઓ માટે તે ખરીદવા મંજૂર થયું છે. રાષ્ટ્રીય ભાવનાઓને બાલજીવન પોષે છે. બાલકોને તે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આપે છે.

પુસ્તક નંબર ૭ આના.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦

પરમેશ માટે રૂ. ૪-૦-૦

બાલજીવન કાર્યાલય,

લોકમ બીલીંગ સંકલ્પીરોડ,

ભોલપલા, -મુંબઈ નં. ૯૮

# જીવનને જેટલું સુંદર બનાવવાં ધારીએ જેટલું બનાવાય..

( લેખક રા. વિનોદ. )

તમારા જીવનને બને જેટલું સુંદર બનાવો—એનો બને તેટલો સદુપયોગ કરો. કામ કરવાનું ચાહો, કારણ કે એ મનુષ્યજાતને ઉપયોગી છે, કારણ કે તમારામાં જે સારામાં સાફ તત્વ છે એને કોષ્ટ રીતે માર્ગ મળવો જોઈએ. નહિ તો નતો તે તમારું રહેશે કે નતો તે બીજાને કોષ્ટ રીતે ઉપયોગી થાય. જીવન એ પ્રવૃત્તિ છે. તમારા આકાશ પર ઝહોટા અક્ષરો એ શબ્દો કોનરી રાખો, ‘હૃદય, સત્ય અને કર્મ.’ જીવનને ચાહો—એ જે છે એને માટે નહિ તો પણ એ જે કંઈ થઈ શકે એને માટે—સર્વના સામાન્ય ભદ્રાને માટે જીવો. પ્રત્યેક કાર્યમાં હૃદય બાવના રાખો, અને હૃદય કાર્ય માટે તમારી જાતને લાયક બનાવવા અવિરલ પ્રયત્નો કર્યા જાઓ. તમે જે કંઈ સારી રીતે પાર પાડી શકો એને માટે થકાથી કામ કર્યા જાઓ. માણસોને તેમના સદ્ગુણો માટે ઝાળખતાં શીખો. જે કંઈ ઉપયોગી હોય એવા જ્ઞાનને ચાહો અને તેની ઉપયોગીતાના પ્રમાણમાં બીજાઓને માટે તમારો પ્રેમ, તમારું માન, સહાનુભૂતિ અને તમારી લાગણી જીવંત રાખો. હૃદયમાંથી જીવનનાં તંતુઓ ચર થાય છે. “મનુષ્ય જીવનને ચાહો.” આદર્શ બનાવો, અને જુદને ચલાનારા સ્ત્રી કે પુરુષ તમે થાઓ. બધાં કરતાં કોષ્ટ એકને વધારે ચાહો. ઈશ્વરે જીવન માટે સાચીની જે વ્યવસ્થા કરી છે તેને માન આપો. જીવનમાં હંડા હતરો અને એના રહેસ્ય પર મનન કરો. તમે હો તેનાથી દસ વર્ષ આગળનો વિચાર કરો અને બવિધ્યના સંતાનોના કલ્યાણનો વિચાર કરો. જે લોકો જીવે છે અને જે દેવે ‘પછી દુનીયા પર જીવવા આવવાના છે તેને માટે જીવો. પાછળ તો ઇતિહાસના ધડાઓ શીખવા પુરતું જ જાણે. વર્તમાનમાં રહેતાં શીખો. તમે હમેશાં અમરત્વનો જ વિચાર કરજો અને તેનાં રહસ્યો સમજજો. તમારા અમર જીવનનો વિચાર ગ્રેહણુ કરો. એ માટે તમારી વિચારશક્તિ લંબાવજો અને છતાંએ તમારા પગ હેડળની કોડી પાસેથી એ ધડો શીખવા જેટલા નમ્ર થજો. તમારા કામમાં હૃદય જીવનની બાંધણી સુધજો, તમારા હૃદયમાં કાવ્ય, સંગીત, સાહિત્ય કળાં, તત્વજ્ઞાન, વિજ્ઞાન

અને ધર્મને સ્થાન આપે. કોઈ પણ પ્રકારના અને પ્રમાણના અનિષ્ટથી દૂર  
 ભાગજો—શિક્ષા યાવ એ બીકથી નહીં પણ તમો સત્ય અને સમ્યાકને ચાન  
 હો માટે. જડવાઈ છે. અનીતિ અને અનિષ્ટ પર, મન, નીતિ, અને ધર્મનું  
 શ્રેષ્ઠ સ્વીકારો. તમે સ્વપ્નામાં જીવનનો જે ઉંચામાં ઉંચો ખ્યાલ કલ્પી  
 શકો તેમાં વિશ્વાસ રાખો અને એટલી ખાતરી રાખજો કે ધર્મને તો એથી  
 પણ વધુ સાફ જીવન તમારે માટે નિર્માણ કર્યું છે. મનુષ્યસમુદાય પર સેકા-  
 એથી જે અગ્નાન અને સ્વાર્થે જોર ઝગાવ્યું છે તે અગ્નાન અને સ્વાર્થ  
 નીચતાની ખેડીઓ તોડી નાંખો અને જીવન જે કંઈ-જેવું સુંદર-હોવું જો-  
 ઇએ અને યશ્ય શકે એ જીવવાનો નિશ્ચય કરો. પવિત્ર મનનાં યાઓ અને  
 ખોટા વિવેક ત્યજ દો. અને એ સર્વથી વધુ તો કામ કરો ! કર્મચોગ. કામ  
 કામના પ્રેમ ખાતર કરો. કામ એટલા માટે કરો કે તમો જે કંઈ કરવાનું  
 તે જોઈ શકો છો, એટલા માટે તમને સાફ કાર્ય પ્રગતિ પામેલું જોવાનો  
 શોખ છે. એવું કંઈ કરવાનો પ્રયત્ન કરો કે તે જ તમારી પાછળ જવલંત  
 જીવતું રહે. પણ એથી તાત્કાલિક-અલ્પજીવી છતાં જરૂરનું કામ વિસારે  
 ન પાડશો. જગત ઉપર કંઈપણ ઉપયોગી કાર્ય દેખાય તેને માન આપજો.  
 મનુષીના મોક્ષમાને ઉપદેશ કરો, કામના આનંદને પ્રકટાવો. પેસાનો મોહ  
 તો એક ઉમદા-ઉચ્ચ-કાર્યની સિદ્ધિના સાધન તરીકે જ રાખશો—અંત વિ-  
 લાસ અને વૈભવની શેષી ખાતર નહિ; પરંતુ-સત્કાર્યોની વધુ સફળ સિદ્ધિ  
 માટે. તમારી જાતને એટલા માટે ચાજો કે તમો એક ઉત્તમ હેતુનાં સં-  
 પન્ન સેવક થઈ શકો. જે જાતને સામાન્ય હિતના સેવક ન બનાવાય તો  
 પછી તે આત્મપ્રેમ એ મરણને આમંત્રણ છે. જીવનના ન્હાતા ન્હાતા તપાક  
 ને દૂર કરો. આ વિશ્વનગરના નાગરિક બનો, મહાત્માઓના વિચારો સામે  
 ખાતરી માગવા અવાજ ઉઠાવજો અને અંતિમ બહાને માટે વર્તમાન ધર્મથી  
 સંપન્ન શોધવા મંડો.

## હમાણાંજ પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો.

ઈમ્મુલું અનુકરણ—પુસ્તક બીજું	...	...	૩. ૦—૪—૦
“ એક અપૂર્વ લક્ષ ”—આવૃત્તિ બીજી, સચિત્ર	...	...	૩. ૧—૦—૦
મનોરંજક વાર્તાવળિ—ભાગ બીજો	...	...	૩. ૧—૦—૦

લેખક—જગન્નાથ હરિલાલ પંડ્યા, રાજકોટ.

જીવનલાલ અમરશી, મહેતા, અમદાવાદ.



# “વધી પડેલી” કુમારિકાઓ.

લખનાર—પુતળીબાઈ.

મકેરણ પદ મું

મંગલા ઉપર કુમરો.

સાજે જંગલે જઈ ટપાલના કાગળો લેયા તો મંગલનાં એક બારે કામળ હતો. હબેડી વાંચતાં રાધાના ડોળા ઉપર ગયા. “આહા ! વાંત તો ખરીજ !”

મંગલાએ નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું.

“જહાલી રાધા, તું ગયા પછી એક અજાણ બેઠાવ બંધ્યો. પેલો મહેતા કાંતે મોડી રાતે મંબરાયલે ચહેરે કાંતે ડોળે મારી આગળ આવ્યો ને પૂછવા લાગ્યો કે માણેક તમારે ઘેર છે ? મેં ના કહી ત્યારે કહેજો તમારો સગા મી. ત્રિવેદી ક્યા છે તે જાણો છો ? મેં કહ્યું કે હું કંઈ જાણતી નથી. અને તે તો ખરું જ કહ્યું. મને શી ખબર કે તે ક્યાં છે, તો કહેજો, ખરાખર ! તે પણ ઘેર નથી અને એ પણ જેમ થઈ ગયું છે મારે એ તેની સાથેજ ગયું, કરી હાય પગ અક્ષાળવા લાગ્યો. મેં કહ્યું કે તમે અંધિ આવીને આ રીતે કેમ કરો છો ? તો કહેજો એ જામાં તમારી કેળવણીનાં પરિણામ, તમે શ્રીઓને ઇલાપણના વિચારો આપો છો, તેમને સ્વતંત્ર થવા શીખવો છો તો પછી આલુંજ થાય ને ! મેં કહ્યું કે અમે શ્રીઓને પરણીને પછી બહીને બેવકા થવાનું શીખવતાં નથી. અમારું કહેવું તો એ છે કે જો નહિ પરણવું હોય તો કંઈ ધંધો શીખી લેવો કે જરૂરી પુરુષની આશિ-યાળી ન રહે. પણ મારે ન સાંભળતાં ખૂબ જખાલ્યો અને ફલાણે દહાડે માધવ સાથ નાટકમાં ગયું હતી, અને ફલાણે દહાડે દરિયામાં સહેલ કરવા ગયું હતી, મેં તો ડોટકડીવ રાખ્યા હતાં, ફાટોઆ પાણી લીધા હતા, મારી માસે સર્વ સાળીતી છે, એ સ્ત્રી લેખ્યી છે, બેવકા છે, એવું બહુ બોલી ગયો. આખર મેં અપમાન લીધું અને હું તોડતી બોલી કે મારા પરમાંથી જલો ત્યારેજ તે ગયો.” વગેરે.

રાધાએ આ કાગલ વાંચી પોતાનાં ઉરકરાયણો મનને દખાવ્યું. “મારે મારે જો કોઈની પુરુષ હોય તો પણ આ તો નથીજ, મારાથી આલું અમાય નહિ. મને જોઈએ તો પૂરેપૂરો એનો ખાર, એની વાદારી જોઈએ

નહિ તો મારે એકલીને રહેલું સાફ.” તેણે ફરી ડરાવે કહ્યો.

બીજી સવારે તેઓ પાછાં મળ્યાં. મળતાંવાર રાધાને માથવનો ગહેનો નેમ દયા આવી. તે ઘણો નાઉમેદ દેખાયો એના મનમાં તેને માટે લાગણી થઈ અને એ માથાથી જોતી, “કેમ મા. ત્રિવેદી, તમે અત્રે કંઈ સુખી નથી !”

“ના, સુખી તો નથી, મને સુખનો સેતારો જરા દેખાતાંજ અસ્ત થઈ ગયો.”

“સેતારોજ હશે તો ફરી ઉગશે, પણ કદાચ તેલની બતી હોય ને તમે દગાયા હો.”

“હું તો સેતારો માનું છું, અને તે પાછો ઉગવાની રાહ નેહું છું.” જો પછી તેઓએ બીજી વારો પ્રીધી, એક કાળ વાંચ્યું અને પછી માથે પાછી પોતાના મનની મુરદા દર્શાવી, “રાધા” તે બોલ્યો, તારા સન્દેહથી હું ઘણાંજ નિરાશ થયો છું. હું નેહું શકું છું કે તારાં દિલમાં મારા પ્રત્યે પ્રેમ છે, નાં તો તું મને આટલી છૂટકા બોલવા દિયે નહિ, મને તારી સમક્ષ ઉભોએ રાખે નહિ, પણ તું તારું મન કદાચ ઠરે છે, તારી ફરજને પહેલું પદ આપે છે અને માણસનું જે ખર્ચ સુખ તેને ઠોકરે મારે છે.”

રાધાથી ના કહેવાયું નહિ. તેની આંખો ઉપરથીજ તેનાં મનની ખરી હાલત જણાઈ આવી અને તે ખર્ચ બોલી, “હા, હું ફરજને પહેલું પદ આપું છું. મારા મિત્રો મારા તરફથી ઘણી આશાઓ રાખે છે. મારે સ્ત્રીઓને માટે ઘણાં કાળો કરવાનાં છે. આજે સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી તે મેળવવા પણ હું પ્રયત્ન કરું છું, તેવામાં હું જો મારાં મનની લાગણીઓ પ્રમાણે ચાલું તો મારાં કામ તરફ ભેવડા ગણાઉં—એટલુંજ નહિ, પણ મેં તમને કાલે સરોવર ઉપર એક બીજું કારણ કહ્યું તે કારણ મનખૂત છે.”

માથવને તે કારણ યાદ આવવાથી રીસ ચડી, “મીસ રજુશત, તમે જો મારા પર પૂરો વિશ્વાસ રાખી નહિ શકતાં હોવો તો હવડાંજ કહી દો, મને રખસદ આપી દો, હું જાઉં છું. મેં નેહું લીધું કે તમે પણ સાધારણ સ્ત્રીઓ જેવાંજ છો. જો તમારું બેજી સારી રીતે ખીસેલું હોત તો તમે મારે વારતે માંમજેલી જુની પુરાણી વાતોને લીધે મારા પર ચક્ર દાવી અને કુખી કરત નહિ, પણ બહુ છે કે તમે હવડાંજ બોલી લીધું. પરણીને મને પળવત તેના કરતાં એ સાફ.”

“હા, મને પણ એમ લાગે છે કે જોના પર મને પૂરો વિશ્વાસ નહિ, તેનો હાથ હું ડાબું કરી શકું નહિ, અને મને પરણવાની મરજી,

પડ્યો હતો અને નવરોજી એવો પ્રિય લાગતો હતો કે તેણે જાત એવાત કળા કીધી અને નવરોજીને એક બપોરે ઉપડી જતા દષ્ટીથી બપોરે પોતે ઉપડી ગયો. મહેતાને એ બાબે જરા પણ ખ્યાલ હતો નહિ, માટે તેણે તો એમજ ધાર્યું કે માધવ સાથે ગઈ, અને માધવ ક્યાં ગયો છે તે પૂછવા અને કદાચ મોણેક ત્યાંજ સંતાયતી હોય તો શોધી કાઢવા તે મેહમ ગયો હતો.

મંગલાથી બપોરે માધવ વિષે કંઈજ ખબર મળી નહિ ત્યારે તેના સહ મજબૂત થયા અને તેણે માનીજ લીધું કે જન્મે ભેગાં ગયાં છે.

માધવ ખંડાણેથી પાછો ફર્યો કે તરત તે મહેતાને મળવા લો લાયક બેરીમાં ગયો. અને અતિ ક્રોધથી તેણે મહેતાને પૂછ્યું કે “તે” મારા ઉપર બોલું આજ શા માટે મૂક્યું”?

મહેતાએ કહ્યું કે “ધણા દિવસથી હું જોઈ છું અને બોડા જુએ છે કે તું મારી બેરીની સંગતમાં ફરે છે અને તેથી માતું છું કે તે તેને શાસકાવી છે” પણ અલગત માધવ સામે જઈ ઉભો અને વડવા લાગ્યો તે ઉપરથી તેણે જોઈ લીધું કે મુઠો કંઈ નથી, અને તેનીજ બૂલ હોવા જોઈએ, માટે તે ટાઢો પડી ગયો, અને સામી માધવની માફી માંગી. માધવને હસવું આવ્યું અને તેણે કહ્યું કે “જે તને તારી અંધારીની ખબર ના, મળતી હોય તો તારી દેસબંદ મિત્ર શીરીનને પૂછ.”

ગાટલાથી મહેતાની આબોધનો પડેલો ખૂંધ્યો. નવરોજી પેસાવર ગયો છે એમ તે જાણ્યો હતો પણ માણેક તેની પૂઠે ગઈ હોય એમ હંમે તેને લાગ્યું. અને તે જોડેલો હુઝમમાં તેડેલો મહેનતમાં પડ્યો. કેમજે મુંઝવણી શુરવારે ઉપડી ગયેલા પેસાવર ગેલને અકરંભાત યવાની ખબર વર્તમાનપત્રોમાં આવી હતી, અને તેમાં એક ખાસતી બોધ કચડાઈ મરવાની ખબર હતી.

અરે! જે માણેક ત્યાંજ ગઈ હોય, નવરોજીની પૂઠેજ ગઈ હોય તો એજ હોવી જોઈએ, એમ તેને લાગ્યું. અને પોતાના ગભરાટમાં તે માણેકની બેનોને ધેર ગયો, કે જ્યાં આજસુધીમાં તેણે પત્ર મેલેલો નહિ. તે બિમારીએને ખ્યાલ પણ નહિ કે જે પારસી બાઈના કચડાઈ મરવાની ખબર તે સવારે પેપરમાં વાંચી તેઓ દલગીર થઈ હતી, તે માણેક હોઈ શકે. કણ માણેક જેવ થઈ છે ખરી, એટલે ખબર તો કાઢવી જોઈએ, એમ વિચારી તે બેનો મહેતા સાથેજ નવરોજીનાં માતા મહેરબાઈને મળવા ગઈ. મહેરબાઈને એ બાબે કશી ખબર નહિ હતી, તેઓએ એટલુંજ

કહ્યું કે પેલાવર મેલને અકસ્માત થવાની ખબર પેપરમાં લાંચી આગે મંભરાયાં ખરાં કે કદાચ નવરોજી તેમાં હોય, કેમજે ને કે એ આવેથી બુધવારે ઉપડ્યો. પણ એનો વિચાર કંઈ કામસર લાહોરમાં ઉતરવાનો હતો; તેમ ઉતરીને પાછો ખીજે દિને બેઠો હોય તો એજ અકસ્માતવાળી ટૂનમાં હોવો જોઈએ. માટે આગે તારથી ખબર મંગાવી છે, પણ હજી જવાબ મળ્યો નથી. પણ માણિકને એ બીના સાથ શો સંબંધ તે તેઓ સમજી શક્યાં નહિ. આખરે શીરીને મહેતાને બાજુપર લઈ જઈ કહ્યું કે મને ખબર છે કે માણેક ગુરવારનાં મેલમાં ઉપડી ગઈ, મારા માઈએ એને લાહોરમાં ફેંકેલા કહેલું હતું. અને જન્ને ત્યાંથી પરણીને પેલાવર જવાનો હતો.

આ ખબરથી મહેતાને શીસ ચડી, અને દુઃખી પણ થયો અને રહેલે કમ્પનીમાં ખબરો કાઢવા દોડ્યો, કે લાહોર છોડવા પછી અકસ્માત થયો કે પહેલે થયો, અને જન્ને કચડાયાં કે એકલી માણેકજી.

## મકરણ ૧૧ મું.

### ગાંધી ચીરલાંનો મંદાચોક.

જેમ જેમ વધુ ખબર આવતી ગઈ તેમ માણેકની બેનોની ખાતરી થઈ કે તેમની બહેલી જેન પેલાવર મેલમાં હતી, અને તેણે લાહોરની ટીકીટ લીધેલી હતી. મહેતા સાથે બાપડી ચીરલાં લાહોર ગઈ અને ત્યાં મુરનારની પેટીઓ વગેરે જે હાથ અબધુ તે કિષરથી તેને ખાતરી થઈ કે માણેક બિચારી રહેલેના અકસ્માતમાં કચડાઈ મુક હતી. તેણે આત્મિક તારથી એ ખબર આપી અને જન્ને બેનોનાં દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. બિચારી આલોં વિરલા ઉપર એકાએક, ન જાણતાં-ન ધારતા-મોટું દુઃખ આવી પડ્યું, અને તે બિચારીએને માટે બિવિખતાં સુંખની પણ કદી આસા રહી નહિ. “માણેકનું એક આળક પણ હેત તો અમારાં મનને જરા સંતોષ મળતે. તેને ઉધારવા લેઈરવામાં અમારાં મન રોકાતે” એમ કહી તે બિચારીએ રહી. તેમની ગરીબીને લીધે તેમને દિલાસો દેનારાં પણ લણાં મળ્યાં નહિ, તેમ માણેક લાહોર ગઈ તે વિશે મામમાં ઝાઝી ચકચાર પણ થઈ નહિ; પણ માણેક તેમની આમજ કહેલી વાતોથી તેઓને આવધ તો પડ્યું હતું કે

માણેક પોતાના પરજેલા મંસારમાં સુખી નદિ' હતી, અને સુખી થવાનો મંથવ પણ નહિ' હતો, માટે તેઓ તેનાં જો છેલ્લા વિજામલો પગલાંનું કારણ સરજી શક્યાં. તેમને લાગ્યું કે એ જીલમગાર વરથી છૂટવા માટે તે જિયારીએ એ પગલું લીધું હતું, અને નવરોજી કામ રીતે લુચ્ચો કે અપ્રમાણિક નહિ' હતો, કેમજે તેણે લાહેરની અગીયારીમાં તેજ સાંજે લખતી તૈયારી કરાવેલી વીરલાના જણવામાં આવા હતી. વળી નવરોજીની મા તથા બેન સુનાઈ તરફથી જેમ જેમ વાતો સંભળાતી ગઈ તેમ તેમ જો દુઃખી બેનેને પોતાની નાની બેનના દુઃખી મંસારનો વધારે ખ્યાલ આવ્યો. કીર્તન તો એમની નિરાધી યથા બેઠી હતી, અને જે આલો વીરલાં મહેરબાનને મળવા જતાં તો તેમના તર મોટા ડાળા કાઢી પીક ફરવી ચાલી જતી. તેને તો મહેતા તરફ દિલસોજી હતી, અને મહેતાની મોટી મિત્ર યથા ગઈ હતી. અને મહેતા આલો વીરલાંને તેમજ મારેસીઓનો મોટો દુશ્મન યથા બેઠો હતો.

—:~:—

### ‘મકરણુ ફર મું.

કુદરતની ખરી લાગણીઓ.

ખંડાળેથી રાધા પૂને ગઈ, પણ ત્યાં તેને વધુ દિવસ રહેવા દિશ નહિ'. માણેકના મરણની ખબર અને તે ઉપરથી જાહેરમાં આવેલી ખીના-જોથી તેની ખાતરી યથા કે તેણે માધવ ઉપર નકામો શક નાખ્યો' હતો માટે તે ખરતાવા અને પોતાની જાતને ઠપકો દેવા લાગી, અને પાંચેક દહાડા પૂને રહી પાછો આવી પોતાના કામ ઉપર મંડી.

પણ માધવ તેને જ મહીના સુધી ફરી મળ્યો નહિ'. એક અતિ હૃદય બેદક પત્રિકા લખી મંગલાના હાથમાં આપી તે કલમતા જતો રહ્યો અને રાધાએ ધણી વિચાર કરી કરી બે મહીને તેનો જવાબ લખ્યો. પણ તે જવાબમાં રાધાએ પોતાની નજાણાઈ ક્યુત્ર કીધી. “કુદરતની આગળ મનુષ્ય પ્રાણી લાચાર છે. છે. હું ગમે એટલો દૈદ કરાવ કરું છું કે હું મારા કામને વળગી રહું, અને પરજીવાની મરજ નથી, પણ અને માંહેથી કંઈ એવું થાય છે કે, હું સાધ લાજ યથા જાઉં છું. હું જોઉં છું કે જગતના પાણનારે જેમ તારાં મનમાં મારે માટે પ્રેમ સુક્યો છે તેમ મારા મનમાં તારા માટે પણ છે, તેને હું દયાવી શકતી નથી. તે જો હું દાખી રહું તોજાં હું કેવારી રહી મારે હાથ ધારેલું કામ કરી શકું. પણ જ્યારથી

એ તને તરછોડયો ત્યારથી મારાં દિલમાં જે વેદના થાય છે તે મારાથી જાગતી નથી, માફ ધ્યાન મારાં કામ-હિપર લાગતું નથી, હું સ્વપ્નમાં જીવંતી હોઈ તેમ જીવું છું, અને સાફ બોજન મને ખાઈ કહ્યું લાગે છે.

આ પ્રેમપત્રિકા જેમહીના સુધી માધવને મળી નહિ ત્યાંસુધી તેને પણ બહુ અકળામણ થઈ. તે ચીટેજ જની ગયો, તેને લાગ્યું કે જાણે જીવવામાં હવે રસ નથી, સાર નથી. તેને કોઈ સ્ત્રીની સંગત ગમતી નહિ અને તે ઘણો ખરો એકલો વસતો, પણ રાધાની પત્રિકાથી તેને નવી ઉલટ આવી. તેણે જલદીજ ખુશાલી બધી જવાળ લખ્યો અને બાકીના ચાર મહિના જન્મે વચ્ચે પ્રેમ પત્રિકાઓ આવી રહી. માધવે કલકતામાં કંઈ વેપાર કરવા માંડેશે હોવાથી તેને ત્યાં રહેવુંજ પડ્યું, અને આખરે તેણે રાધાને ત્યાંજ તેડાવી પરણવાનો દરાવ કર્યો.

આ વાત જ્યારે તેણે રાધાને લખી ત્યારે રાધા મંગલદાને સર્વજ્ઞ બીનાથી વિદિત કીધી અને કોઈ બીજી સ્ત્રીને પોતાની મદદમાં લેવાનું કહી રાધાએ રાજીનામું આપ્યું. મંગલાએ કહ્યું કે હું ઘણા દિવસથી જોઈ છું કે તને માધવના કાગળો મળે છે અને હું સુખી છે અને તારા સુખને મોટે તું મને છોડી જાય છે એટલે હું વાધો લઈ રોકતી નથી. મને મદદ કરવા એક સારાં ખાનદાનની દિંદુ વિધવા તૈયાર છે અને હું આશા રાખી શકું છું કે માફ વિદ્યાલય ચાલશે અને વધશે એ પછી લગ્નની પહેરામણી તરીકે રાધાને એક ઘણી સારી મોતીની કંઠી આપી મંગલાએ તેને કુલેના દારોથી મહીને વિદાય કીધી અને રાધા કલકત્તે જઈ માધવ સાથે પરણીને તેનાં જીવનની અને ધરતી ધણીઆણી યત્ન.

પણ ત્યાં તે નવરી પ્રેમ નહિ. બંગાલી બાપા તેણે તરત સીખવા માંડી અને બેઠેલીજ તે બંગાલી સ્ત્રીઓની વચે તેમની સુધારણાને લગતાં અનેક કામોમાં રોકાઈ પડી.

## પ્રકરણ. ૬૩ મું.

### નવરોજનો પસ્તાવો.

માણેકનાં મરણથી નવરોજને ઘણું દુઃખ લાગ્યું અને ઘણો પરતાવો થયો. તેણે પોતાની માતાને અને જેનેને લખ્યું કે માણેકનું મરણ નિષ્કળ્ય. તેમાં મોટે બાગે મારો વાંક છે, મારે લીધે તેણે એકઠીએ મુમાશરી

માથે લીધી અને મારે લીધે તે બાપડી એકલી કચડાઇ ગઇ. અને તે જાણવાથી મહેરબાઇએ આમાં વિરલાં ઉપર ધણી માળા રાખી, અને યોગ દલાડા તે બિચારીઓને પોતાને ઘેર લાવી રાખી. શરીરની રીસાધને ધર હોદી ગઇ તેને જવા દીધી. ધરમાં રાખવાથી મહેરબાઇએ એ બને બેનોની લાયકી જોઇ લીધી, અને તેને લાગુ કે દજી પણ બે હુ મારા દીકરાને નહિ પરણાવીશ તો તેને હાથ કોઇ વધુ માફાં કામ મશે, માટે તેણે દીકરાને લખ્યું કે વિરલાં ધણી મરીખ અને બલી છે અને મહેનત તથા ચાલાક છે. બે તું એને પરણે તો બિચારીનું એનું તેમજ આલાંનું ચોખ્ખી દુઃખ ઓછું થાય વગેરે.

નવરાત્રે જ્યારથી વિરલાંને પોતાની એનને માટે દુઃખી થઇ રહતી જોઇ હતી ત્યારથી તેનું મન થયું હતું કે બે એને સુખી કરવાનું મારા હોથમાં હોય તો કફે માટે માન્યનો એ વિચાર તેને ગમ્યો, અને માળે-કનો મરણ પછી દસ મહીને જ્યારે તેનું મુમઘ આવવું થયું ત્યારે તેણે માતાની મારફતે વિરલાંને પૂછ્યું અને બેને તરફની રાજી પુછીથી નવરાત્ર અને વિરલાં પરણ્યાં.

આલાંએ એક નવી નિકળેલી આરફનેજમાં મેદેનનું કામ લીધું. અને ઉપયોગીપણે પોતાની હંદમી મુન્નરતી રહી. તેને નાનાં બચ્ચાંની સંભાળવા રાખવાનું કામ ધણું ગમતું હતું અને જાતે દમાળુ હતી તેથી એ કામમાં તે ધણું સુખ ધણી મેંતોષ મળ્યા.

શરીરની આજે મોટી દેશમકત આર્થ મહિલામાં ખરે છે, મોટી સંખ્યાઓ આમળ બાણેા કરે છે લોકને ખાદીનાં ધસ્તો પહેરવા અને ખાદી વણવાં ઉપદેશ કરે છે. અને આચાર વિચારમાં તેમજ રહેણી કર-ણીમાં તદન હિંદુ બની ગઇ છે. મહેરબાઇએ અને તેનાં બીજા સમોજોંએ તેની સાથેનો સંબંધ છોડી દીધો છે, એટલે સ્વતંત્ર થઇ તે જમ મનમાં આવે તેમ બોલે છે, અને વતે છે. ગાંધીના અસહકારનું રહસ્ય તે એટ-લુંજ સમજે છે કે જ્યાંએસવું ત્યાં ખરિશ સરકારને ગાળેા દેવી, અને તેમની ગદ્દ વગર હિંદુસ્થાનનું રાજ્ય ચલાવીશું એવા દુઃકાર મારવા.

સમાપ્ત.

દેશી સાણુ—નાવાના, ધોવાના.

મુરૂ એંડ કંપની.

૨૩૧, હોર્નબી રોડ—કોટ. મુંબાઈ.  
મુંબઈના એજન્ટો.

યુનિવર્સલ સોપ મીલ્સ. લી. (કપાલંજ)

## એક વિચિત્ર પ્રપંચનળ.

(લેખક સાં શ્રી છગનલાલ હરિલાલ પંડ્યા, બી. એ.)

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૪૦ થી).

આવા તેના કંઈલામય પ્રલાપ સાંભળીને મ્હારે હૃદયું ભરાઇ આવ્યું. પણ હું કંઈ શું? મ્હારે ખારણું બંધ હતું તેથી તે વાત મ્હે તેમને ઘણીજ દયાવાળી લાગણી સાથે જણાવી. એટલામાં તેમની નજર મ્હારી દાસીનાં કંપડાં ઉપર પડી કે તત્કાળ તેમણે પોતાનાં વસ્ત્રો ઉપર તે પોશાક પહેરી લીધા. મને પણ આ તેમની સમયસૂચકતા જોઈ તેમને માટે સફલાવ ઉત્પન્ન થયો. અને જમે તે ઉપાયે પણ તેમને ખચાવવાજ જોઈએ એમ નિશ્ચય. ઉપર આવવાથી મ્હે મ્હારા ખીસ્તરા ઉપરની મજાબૂત ઠોરી. છાડીને તેમની સાથેના માણસને આપી. તે તેમને વિધાસુ હોવા જોઈએ એમ. હું, સમજી હતી. તેણે તરતજ તે લાઇને ખાંરીની ખંડાર નંધ જડખાનાં એક થાંભલા સાથે તે ખાંધી ને ખીજે છોડી નીચે લટકતો રાખ્યો. મ્હે તેમને ઈસારામાં કહ્યું કે “આ રસ્તે ઉતરી, જ્યો તો કોઇ જાણશે નહિ અને ખંડાર અંધાર છે તેથી તમે નિર્વિદને પસાર સંધ સંકરો.” તે પોતે નિર્બળ હોવાથી આ માર્ગ સહીસલામતીમાં ત્રણસુ કરી ચકારે કે નહિ તેની ચંકામાં પડ્યા. પણ મ્હે જણાવ્યું કે અહીં રહીને મૃત્યુને ચરણ સવા કરતાં આ ઉપાય લાખ દરજજે અજમાવવા જેવો છે. ને તે વિના અન્ય માર્ગ છે જ નહિ. જ્યો તેમણે મ્હારો ગૂંચલ કંઈ ઉપકાર માની મ્હારા હાથ ઉપર, હું ચેતી જઈ તે પહેલાં એક ચુંમી લીધી, અને પ્રથમ તેમના નોકર ઉતરી ગયો, તે પછી તેણે પણ સ્ત્રીવસ્ત્રમાં ઉતરી ગયા. તેમને પગરવ ધીમે ધીમે સંભળાતો બંધ થયો ત્યાં સુધી હું અંધારામાં જડખાની ખાજુએ જહી રહી જોયા કરતી હતી. પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે મ્હારી લાજ રાખી. એટલુંજ નહિ પણ આ દુઃખી યુવાનને મૃત્યુના પંજમાંથી છોડાવ્યો અને તે પરોપકારી કલ્પમાં મને સહાયભૂત કરી, તે માટે હું તેના પાડ માનવા લાગી. ખંધું રાત યથ ગયું એટલે દોરડું છોડી લઇને હું મ્હારા ખીંછાનામાં નંધને સુઈ ગઈ, અને હવે મને ઘસઘસાટ ઉંઘ પણ આવી ગઈ. પ્રભાતે હું જાગી ત્યારે સૂયોદય થઈ ચુક્યો હતો. છઠીને હું મ્હારા માતાજી પાસે ગઈ. રાતમાં શી શી અદ્ભુત ધીના ખંની ગઈ હતી તે મ્હે તેમને એકાન્તમાં કહી સંભ-



૧૧વી. તેઓ પણ પ્રથમ તો તે માની ચક્રમાં નહિ. આવી કપટજાળ  
 ૧૨ માટે રચવામાં આવી હશે તે કેમ સમજાય? મ્હારી દાસીનાં વસ્ત્ર  
 મદરય થઇ ગયાંના પ્રત્યક્ષ પુરાવા મ્હેં આપ્યો ત્યારે તો તેમની  
 પણ ખાતરી થઇ. દાસી ખીયારી ગભરાતી આવી, પણ તેને અમે કંઈ  
 જણાવ્યું નહિ. અને કોઈક ચોરી થયું હશે એવો અભિપ્રાય આપી  
 હોરાં પોતાનાં વસ્ત્રો તેને મ્હેં પહેરવા આપી દીધાં. તેથી તેના મનનું  
 આધાન થયું. પછી મ્હારી માતાને તેડીને હું શ્રીટીશ કોન્સલને ત્યાં  
 ઇટ ખખર કાઢવા ઉપડી. તે વેળા રસીયન પ્રવાસી મંડળમાં કંઈ  
 મળજાળાટ થતો અમારા જોવામાં આવ્યો. પાંજરામાં સપડાયેલું પક્ષી  
 ફડી ગયું જાણીને પ્રપંચ રચનાર હવે હાથ ધસતું હશે તથા ખાજના  
 તાસા અવળા પડયા તેથી હવે હાનિમાંથી કેમ ખચવું તેના ઉપાય  
 શોધતું હશે, એમ મ્હેં અનુમાન કર્યું. શ્રીટીશ કોન્સલને ખંજતે આવી  
 ખમે અમારા કાડી મોકલ્યાં. ચોડીવારે અમને જોલાવવા તેમનો નોકર  
 આવ્યો. અમે તેમને જાળખનાં હાંતી, ઇંગ્લાંડમાં ઘણીવાર અમારે તેમની  
 પ્રાચે મિજલસોમાં હજવું મળવું થયું હતું, અમારું કુળ પણ તેમના  
 જેવું હતું હતું, ને મ્હારા પિતાની ખ્યાતિ સારી હોવાથી તેઓને નામે  
 પણ અમને સારો આવકાર મળ્યો. તેઓ અમને આટલાં વહેલાં મળવા  
 આવેલાં જોઈને જરા આશ્ચર્ય પામ્યાં. પણ ચોડીવારે તેમનો સેક્રેટરી  
 તેમની પાસેથી કામના કાગળ લઈને ખહાર ગયો તથા તદ્દન એકાન્ત  
 મને જણાયું ત્યારે મ્હેં હજારે રડીને પેલા રસીયન યુવાનની વાત  
 છોડી. તે સાંભળી તેઓ જાણે કર્યું જણતા ન હોય તેમ કાને હાથ  
 દબાવે જોડ્યા કે, “ના, ના, અહીં તો કોઈ આવ્યું નથી. તમને  
 રાતમાં સ્વપ્ન આવ્યું હશે, એમ મને તો લાગે છે. તમારા જીવી  
 ખાળાએ ટીંગલા ટીંગલી જોડે રમવાનું મુકીને આવી વાતમાં પડવું  
 ન જોઈએ.” આ પ્રમાણે મને છાંભાણી પાડી તેઓ મ્હારાં માતાજીને  
 કહેવા લાગ્યા કે, “આ બહેનને કોઈ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવા  
 આપો. કે તેમનું મન આવી સમજાવી દૂર રહે.” મને આ સાંભળી  
 યજ્ઞીજ ખીજ ચડી, ને મ્હારો સ્વભાવ તીવ્ર હોતા તેથી મ્હારાથી  
 ખરે કહેવાઈ જાયું. મ્હેં તેમની મરફરી માટે તેમનો ઉપકાર માન્યો.  
 પણ ખાતરી જણાવ્યું કે “જીવીના મ્હેં વર્ણવી છે તે સ્વાર્થ છે.  
 ગમે તે રાજકીય કારણોને લઈને આપ છુપી રાખવા માગતા હો તો ભલે  
 પણ આપે અમારા જીવનાં તો વિદ્યાસ રાખવો જોઈએ. તે યુવાનને

તેના સાબલીઓના કાવતરામાંથી ખચાવનાર હુંજ હતી ને. બે હજી પણ આપ લોડસાહેબ એ વાતનો ધનકાર કરશે! તો હું ખંડાર જામીને. તે વાત ઉઘાડી પાડીશ, એટલું જ નહિ પણ વર્તમાનપત્રમાં પણ તે પ્રસિદ્ધ કરીશ.” આ મ્હારો ડારો સાંભળીને તેઓ હાથકી ગયા ને રખેને વાત ચર્ચાય એવી બીકથી મને નરમાસથી કહેવા લાગ્યું કે “બે બે, ખડેન, એનું કાંઈ સાહેસ કરતાં નહિ. એનાં પરિણામ લય કર આવી જશે. આવી ખાખતમાં તમારે પણ સાંવચેતી ધરી રાખવાની છે. તમે ખાલક છે તથીજ મ્હે વાત ઉઘાડી હતી, પણ હકીકત મુદે સાચી છે. તમે એ યુવાનને મદદ કરવાની હિંમત ખત્રાવી તે માટે તમને ધન્યવાદ થટે છે. તેઓ અહીં આવીને ભયમાંથી મુક્ત થયા છે. હવે તેમને ડાઘ હાથ પણ લમાંડી શકે તેમ નથી, માટે તેમના રક્ષણ સંબંધમાં નિશ્ચિત રહેશે. પણ હાલ વાત કાંઈને કહેશે નહિ.”

આ સાંભળી મ્હારી માતા તથા હું ખાને ઘરે આનંદ પામ્યાં, અને અમારી હોટેલમાં પાછાં આગ્યાં. પણ ત્યાં દરવાજામાં પેસતાજ અમારા બેવામાં આગ્યું કે, રસીઅન કેમ્પ તમામ ઉપડી ગયો હતો. તેમાંનું એક ચકલા સરખું પણ પાછળ રહ્યું નહતું, તથા બેદ ખુદી ગયો એમ તેમાંના અવથી પ્રાણીના જલુવામાં નક્કાં આગ્યું હશે ને તથીજ સર્વ પલાયનમાન થઇ ગયાં હશે એમ મ્હારા સમજવામાં આગ્યું. મ્હારો માતાજીને પણ તેમજ લાગ્યું. અમે કેટલાક દિવસ ક્ષોરે સમાં રહ્યાં ત્યાંમુદી કંઈ નવીન વૃત્તાન્ત અઃ સંજાથી બન્યો નહિ. ફરતા ફરતા અમે પાછાં કેટલેક દિવસે ઇંગ્લેન્ડ આગ્યાં, ને જાત-લગભગ વિસારે પડેલાં માંડો માત્ર મને પેલાં યુવાનના દયામણા ચહેરાની તથા તેણે ઉપકારમાં મને આપેલા અણુધાથી દાનની વખતો વખતો સ્મૃતિ થઈ આવતી હતી. ને હવે તેનું શું થયું હશે? તે જીવતો હશે કે કેમ? નિર્ભય હશે કે નહિ? એ વિગેરે પ્રશ્નો ડાઘ ડાઘ વાર મ્હારા મનમાં ઉદ્ભવતા હતા. એટલામાં એક દિવસ સવારે જહારી માતાએ મને “મોનિંગ પોસ્ટ” માંનો એક ફકરો વાંચના આપ્યો. તેનું મયાળું બેતાજ એ વાત પાછી મ્હેને તોજી થઇ આવી. તેમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત હતી:—

“રશીઅન પ્રિન્સ—ના બંધેટ પુત્રનું આકસ્મિક પુનરાગમન.

અમને જણાવતાં વણી ખુદી ઉપજી છે કે પ્રિન્સ—ના બંધેટ પુત્ર એકાએક પાછા આવી પહોંચ્યા છે. તેમની પ્રકૃતિ ઘણાં માસથી ખતરવા

માંડી હતી, અને કોઈ પણ ઉપાય કામ લાગતો નહતો, તેથી તેમનાં માતાજીની સાથે તેઓ ઇટલીમાં હવાફેર માટે ગયા હતા ત્યાંથી એકાએક અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા; એ વાત અમારા વાંચકોને અમે જણાવી ચુક્યા છીએ. તેઓનું શું થયું ને તેમનાં માતાનું શું થયું, તે વિશે કંઈ પણ ખબર આજ સુધી બહાર આવેલી નહતી. પણ તારીખ ૧૫ મીને રોજ તેઓ એકાએક આવીને પૂરેપૂરી તન્દુરસ્તીમાં તેમના પિતાને મળ્યા છે ને તેથી તેમની સલામતી માટે હવે કંઈ શંકા નથી. તેઓ આજ સુધી ક્યાં હતા ને તેમનાં માતા હાલ ક્યાં છે તે વાત હજી પ્રસિદ્ધ થયેલી નથી.” વિગેરે.

આ શુભ સમાચાર જાણી મહારા મનની શાન્તિ થઈ. પણ ‘પ્રપંચ’ રચનાર કોણ હતું તેની કંઈ માહિતી હજી મને મળી નહિ. પ્રભુએ તે કુમારને દોમકુશળ તેના પિતા પાસે પહોંચાડ્યો. તે માટે તેમને હું અંતઃકરણથી આડ માનવા લાગી.

આ ઘટના બન્યા પછી અમે સૌ અમારે કામે વળગ્યાં અને દિવસ-વ્યાપાર રોજની પેઠે ચાલવા લાગ્યો. પણ થોડાકજ સમય પછી એકવાર હું મહારા દીવાનખાનામાં બેઠી હતી ત્યાં દાસી એક કાર્ડ લઈને આવી તેના ઉપર ડાહ્યરનું નામ બેઠેને મને સત્વર સાંભરી. આશ્ચર્ય કે પેલા કુમારની સારવાર કરનાર ડાહ્યર એજ હોવા બેઠેને. તેથી હું દોડતી-જઈને બહારથી તેમનો હાથ પકડી અંદર તેડી આવી. તેઓ પિયુ મને બેઠેને ઘણા ખુશી થયા. મહારા દીવાનખાનામાં બીજું કોઈ નહતું એવી ખાતરી થયા બાદ તેમણે એક સીલખંધ પેકેટ ગળવામાંથી કાઢીને મારી પાસે સુક્યું, અને જમને જીવ બચાવવામાં સાહાયકતા થવાનું પ્રભુએ મહારા ભાગ્યમાં લખ્યું હતું તેમના તરફની નજીવી ભેટ સ્વીકારવાની મહેને તે ડાહ્યરે વિનંતિ કરી. મહેને તેથી હર્ષ થયો પણ બંડલ છોડવાનું મુક્તવી રાખીને મહેને તેમને તે રાતેના વૃત્તાન્ત સંબંધી અથથી ઇતિ સુધીની વાત હવે મને જણાવવા વિનંતિ કરી. તે સાંભળી તેઓ બોલ્યા કે:—“બહેન, એ ક્યાં બહુજ લાંબી છે પણ તમારી આટલી આતુરતા છે તો ટુંકામાં કહું છું તે સાંભળો:—

“પ્રિન્સ—રસીઅન આરની નજીકના સગા છે. તેમના પત્ની આર વર્ધના એક પુત્રને સુકીને પરલોકવાસી થયાં તે પછી પ્રિન્સે થોડાં વર્ષ બાદ પુનર્લગ્ન કર્યું. તેમનાં બીજાં બારનાં એ ઘણાંજ રુપસંપન્ન તથા

ઝાંર સાથે નિકટનાં સંબંધી હતાં. તેમનો મૃત્યુસ્થાશ્રમ સારી રીતે ચાલ્યો ને તેમને જે પુત્ર થયાં આ તેમના પત્ની તેમના પ્રથમના પુત્ર ઉપર પણ પોતાના જે પુત્રના જોગે પ્રેમભાવ રાખતાં હતાં. ને સર્વને સમાન ગણતાં હતાં. તે જોઈ તેમના પિતાનું મન પ્રમુદ્ધિત થયું; પણ ડેટલોક સમય વીત્યા બાદ જ્યેષ્ઠ પુત્રનું શરીર ધીમે ધીમે લેવાંવા માંડ્યું. તેમણે દવા કરવામાં કંઈ બાકી રાખી નહિ પણ અતે જ્યારે કંઈ ટેકો લાગી નહિ ત્યારે તેમના પત્નીએ ઘણીજ લાજણી જણાવી પોતાના જે નાનાં પુત્રને તેમની સંભાળ નીચે રાખીને જ્યેષ્ઠ પુત્રને હવા ફેર માટે તથા ઇટલીના પ્રખ્યાત ડાક્ટરોની સારવાર નીચે મુકવાં માટે પોતાની સાથે લઈ પ્રવાસે જવાની માગણી કરી. પ્રિન્સનું હૃદય આ તેમનો માતૃપ્રેમ જોઈ ઘણું પીગળી આવ્યું ને તેમણે નોકર ચાકરો તથા ડાક્ટરોનો ખર્ચાખસ્ત કરીને સર્વને ઇટલી તરફ વિદાય કર્યો. તેમના ગયા પછી તેમના કુટુંબમાંના એક વયોવૃદ્ધ ડાક્ટરે પોતાના મનની કંઈક શંકાના સમાધાન માટે તેમની પત્નીના અવાસમાં બધે ફરીને શોધખોળ કરી, તો તેની શંકા મજબુત થતી ગઈ. તેમણે ડેટલીક એવી સામગ્રી જોઈ કે તે વિષમયોગ માટેજ વપરાતી હતી. આ ઉપર તેમણે પ્રિન્સનું હયાન જેવું, અને જે ચાંપતા ઉપાય લેવામાં નહિ આવે તો આ ધીમે ધીમે શરીરને નિર્જળ કરતા વિષથી તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રનું મૃત્યુ થશે એવી તેમને ખાત્રા કરી આપી. તેની સાથે એમ પણ જણાવ્યું કે “સાહસ કરવામાં કશું નથી. ઉલટું તેમનાં જીવનું જોખમ વધશે માટે હું એક ડાક્ટર મ્હારા ઝાળખાલુવાળા છે તેને તમારી પાસે લાવીશ. તેને આ કામમાં ખાનગી રીતે ચાંપતા ઉપાય લેવા માટે આપની તરફથી સત્વર આપનાં પત્ની પાસે મોકલો એટલે તે જઈને બધી તપાસ છુપી રીતે રાખશે ને વિષની અસરને અટકાવે. તેથી દવાઓ પણ સાથે લઈ જશે. આપના પુત્રે તેમની હાજરીમાંજ ખાતું-પીતું ને તેઓ કહે તેમજ વર્તવું, એવી તેમને ખાનગી સૂચના કરી દેશે.”

“આ ડાક્ટર તે હુંજ. મને ડાક્ટરના કામ ઉપરાંત છુપી પોલીસના કામનો પણ ઘણો શોખ છે તેથી આ કામમાં હું ખુશીથી જોડાયો ને પ્રિન્સનો પત્ર લઈ તેમનાં પત્નીને ગણ્યો. પરીક્ષા કરતાં અમારા ધાર્મી પ્રમાણેજ સર્વ વાત મળતી આવતી જણાઈ. પણ હું જોણે કંઈ સમજતો ન હોઈ એવાજ મ્હે તો ડાળ રાખ્યો, ને હુમારને મ્હે ખાનગીમાં

ચેતવણી આપવા જવી હતી તે આપી લીધી. પેલા પાદરી, તો એમની માતાને મળેલો હતો ને નોકરીમાં માત્ર અમારી સાથે આવેલા એક સિવાય બીજા કોઇનો વિશ્વાસ રખાય તેમ નહતું. ફ્લોરેન્સ પહોંચતાં સુધીમાં બધી બાજુ મહેનતે લીધી. મહારા સમજવામાં આવ્યું કે એ યુવાનની જોરમાન માતા બહારથી તેના ઉપર પ્રેમ દર્શાવતી હતી, ને તેની પ્રકૃતિ સુધારવા માટે ઉપાય લેતી હોય તથા કાળજી ધરાવતી હોય ને તેને દુઃખે દુઃખી હોય એવો ભાસ કરી સર્વને કમળી હતી. પણ અંદરખાનેથી તેના વિનાશ, કરવાનેજ તત્પર થઇ રહી હતી, ને તેના ખાનપાન સાથે એવું કોઈ પ્રમાણી, સ્વાદ રહિત નિર્મળ વિષ થાડાજ પ્રમાણમાં મિશ્ર કરતી હતી કે તેની અસરથી તે ધીમે, ધીમે ક્ષીણ થતો જાય અને અંતે પંચત્વને પામે. આનો હેતુ સ્પષ્ટ હતો. તે પ્રિન્સના પ્રથમ પત્નીનો આ પુત્ર જ્યાં સુધી હયાત હોય ત્યાં સુધી તેની મોટી જગીર અને અઢળક દોલતનો વારસો તેના બીજા વારથએલાં લગ્નથી ઉત્પન્ન થએલા પુત્રોને મળી શકે નહિ. અને તે પુત્રોની માતા મહત્વાકાંક્ષી, રાજલોભી, ઉચ્ચ મહત્તિની તથા કેવળ સ્વાર્થોજ દોલાથી તે આવા નિહુર કામથી ડરે એમ નહતી. તેથીજ તેણે પોતાના પતિની પણ નજર યુધાવી તેને કંઈજ ખાતિ ન પડે તેવી સાવચેતી રાખી, પોતાના બે પુત્રો તેની પાસે રાખી, વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવી, શુદ્ધ માતૃપ્રેમની તથા સમજાવની લાગણી પોતાને ઘણી થતી હતી એમ દર્શાવી તે યુવાનને જોરમાને બહાને પોતાની સાથે લીધો હતો. પણ તેમના કુળના વૃદ્ધ ડાકતરને આંકા પડી ચુકી હતી અને તેમને જ્યારે ખાતરી થઇ કે અંદરખાનેથી તે તેના પુત્રનું મૃત્યુજ ઇચ્છે છે ત્યારે તેણે મને મોકલવાનો ઉપાય શક્તિ પ્રયુક્તિથી લીધો હતો. હવે મહારી ફરજ હતી કે મહારે ઉઘાડા ન પડવું ને એની માતા કરે તે કરવા હેતુ. પણ તેના પ્રતિકાર શુભ રીતે ચલાવ્યા જોવા તેથી મહેનત આચાર સુધી તે યુવાનની જાંઘળી ટકાવી રાખી હતી, પણ મને લાગ્યું કે હીઈ-જાળ સુધી વિષ-પ્રયોગ ચાલુ રહે તો તેની માઠી અસર થયા વિના રહેજ નહિ. તેથી મહેનતે યુવાનને સમજાવ્યો કે ફ્લોરેન્સ પહોંચતાં તેણે મરણ ને શરણ થયાનો ટોંગ પૂરેપૂરો જાળવવો ને તેની માતાને એવા ભ્રમમાં નાખવી કે તે હવે જીવવાનોજ નથી તેથી તે જરા અસાવધ રહેશે. ને તેના લાલ લહેને આપણે ફાવી ચકાવ્યું. આ વિચારને તે મળતો આવ્યો. તેથીજ ફ્લોરેન્સની હોટલમાં પહોંચતાં તમે જે દેખાવ

જેથી તે કૃત્રિમ હતો પણ તેની માતા તેથી છેતરાઈ ગઈ. ત્યાં પહોંચ્યા  
ખાદ મહે' એને વેનની દવા આપી તેથી એ દુરાચારિણીના મનની વધારે  
ખાત્રી થઈ અને તે તો એમજ માની બેઠી કે હવે તેની ધારેલી મુસાદ  
સર્વ પુરી થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તે યુવાને મ્હારી શીખા-  
મણુ એવી સારી રીતે પાળી કે તે નિસ્તબ્ધ જીવો પડી રહ્યો અને  
જીવતા છતાં તેને નિજીવ માનીને સર્વ ક્રિયાઓ કરવામાં આવી તે  
તેણે અતિ અશ્વિરતાથી સહન કરી. તમે મને તેના પગ તરફ ઉભો  
રહીને ધ્રુપં કરતો જોયો હતો તે વેળા હું એવી એક સુવાસ પ્રસરાવતો  
હતો કે તેનાથી, આસપાસનાં માણસોને પણ કંઈક વેન આવી જાય.  
આમાં મ્હારી મતલબ એ હતી કે એની માતા તથા પેલો પાદરી ત્યાં  
ખડુ વખત ન રહે' ને દૂર જાય, કેમકે કદાચ જો તે યુવાન અનાયાસે  
જરા પણ અંગ હલાવી દે તો મ્હારી યુક્તિ રદ જાય અને એનો ઢોંગ  
ખુલ્લો પડી જાય. ઈશ્વર ઇચ્છાએ સૌ ત્યાંથી દૂર ગયા ને રાત્રે પણ તેમને  
કંઈ વહેમ પડે તેનું ખન્યું નહિ' તેથી ખમાં યથાસ્થાને સુઈ ગયા.  
દિવસના ભાગમાં મહે' શ્રીટીસ - ડેન્સ્લને ચેતવી દીધા હતા અને ખને  
તેટલી ઉતાવળે તેનું શરણ લેવા એ યુવાન આવશે એવી મહે' ખાત્રી  
આપી હતી. તમારી હાજરી અમને અણધારી મદદરૂપ થઈ પડી.  
તમારો સમજાવ અને દયા ભરેલો લાગણી બેઠ તમને અમારા કાર્યમાં  
સહાયબૂત બનાવવાનો અમારો વિચાર થયો ને પ્રભુકૃપાથી તે સફળ  
પણ નીવડયો. હવે તે યુવાન ખિન્સ પોતાના પિતાની પાસે આનંદથી  
રહે છે અને તેમની પ્રતિ પણ ખાલ્યકાળમાં જીવી નિરોગી તથા આનંદ-  
મય હતી તેવી થઈ રહી છે. તમારા ઉપકારને તેઓ કણે કણે  
સંભારે છે અને તમારા પુનર્દર્શનની અતિ આકાંક્ષા રાખે છે."

મ્હારા અંતઃકરણમાં હર્ષનો ઉબરો આ વેળા સમાપ્ત નહતો. તેમની  
આ પ્રેમપૂર્વક મોકલેલી ભેટ સદાને માટે તેમનું સ્મરણ તાજું રાખશે  
એવી મ્હારી ખાત્રી હતી તેથી તે બાકીને મહે' બેઠ તો તેમાં મ્હોટા  
હજારો, ૧૮ થોટી, ઘણી, તેજસ્વી, ને પાણી, ગુથીને, ખનાવેલા, એક  
અમુલ્ય હાર નીકળી આવ્યો. તે કુમારનો જીવ ઉગર્યો તે ૧૮ મી  
તારીખેજ એમ મને પણ યાદ હતું તેથી હું સમજી ગઈ કે તેની યાદ-  
ગીરીમાં મોટી પણ અદારજ રાખ્યો હતો તેની સાથે હૃદયના આકારનું  
સ્તનગીત એક આબૂપણ (બુચ) હતું. ને તે હીરાના તીરથી વધિતું  
હતું તેની પાછળના ભાગમાં તે કુમારના પોતાના નામની નીચે

જાય છે. શ્રીમંતો હશે તે કદાપી મનને આનંદ આપવા અનેક કૃત્રિમ સાધનો રાખતા હશે તોપણ સૃષ્ટિના વ્યાવહારિક વ્યવસાયો જોવાને બેનશીખ રહેવાથી શરીર મંદ પડી જાય છે તેમજ બુદ્ધિ બેધર્મ્યે તેવી કેળવાતી નથી. ડેટલીક વાર મંડળોમાં જવાથી ઘણા જ લાભ થાય છે. એનીમીઆ ( પાંડુરોગ ) જેવા રોગો કે જે સામા માણસની ચિકીત્સાથી જ નબળાય છે તેવા રોગો મંડળનાં માણસોના કહેવાથી ઝંટ જળાઈ આવી યોગ્ય ઇલાજ લેવાય છે. ક્ષય વગેરે ભયંકર રોગો પણ પડદામાં રહેવાથી ઘણા મોડા માલમ પડે છે અને તેથી ડેટલીકવાર રોગ અસાધ્ય પણ સહ ગયેા હોય છે. પડદાના રીવાજોમાં હલ ઘણે ઠેકાણે એટલે સુધી જોવામાં આવે છે કે દર્દી સ્ત્રી કે પડદામાંથી હાથ જ ખતાવી શકે છે. કેંઈસાં તથા હૃદય ડોક્ટરોથી તપાસી શકાતાં નથી અને બિ-આરી મરણ પામે છે. ખરૂં છે કે પડદામાં રહેનારી સ્ત્રીની બાળાઓ એવું બેધર્મ્ય ઉછરી હોવાથી તેને કદાપી છૂટથી ફરવાનું મન થતુંજ નહીં હોય. તોપણ તે બે પોતાનું શરીર તપાસશે તો પડદામાં રહેવાથી શરીર ખીજું પડી ગયેલું તથા નિરુત્સાહી લાગશેજ.

નૈતિક હાની.

પડદામાં રહેવાથી મગજનો વિકાસ ઘણો ઓછો થાય છે. પરસ્પર સ્ત્રી પુરુષોના સહવાસમાં આવવાથી મનની દૃઢતા તથા સ્વમાન કેળવાય છે, અને ખોટો અસ્થાને સંકેત થઈ જતો રહે છે. બહારથી મયીદા દેખાડવા જતાં અંદરથી વધારે બગાડ થાય છે, જેનાં દૃષ્ટોત્તો આગલા સમયનાં તથા હમણાં પણ ઘણાં મળી આવે છે. કારણ કે હુદરતી શક્તિઓ જટલા જેરથી દાખી રહેવામાં આવે છે તેટલાજ જેરથી તે બીજી માર્ગે બીજી કાઢે છે. જેરથી દેખાવેલી કમાન, જેર કમી થતાં ઘણા જેરથી સામી છુટે છે.

બાળકને હાની.

પડદાના રીવાજથી સ્ત્રીઓને જાતે જટલું કંઈ અને હાની છે તેટલુંજ તેના બાળકને પણ છે. જન્મમાં હોય ત્યારથી તેના પર દબાણ પડી ચુકે છે; કારણ કે માતા એક ખંદીવાન જેવી હાલતની હોય છે એટલે હુદરતી આનંદ તેને મળતોજ નથી. જન્મ્યા પછી પણ બાળક ચોડું મોટું થતા સુધી માતાની પાસેજ રહે છે, અર્થાત્ પડદામાં ઢંઢાં એવુંજ રહે છે. બહાર બાડીમાં જાય તો પણ સૃષ્ટિનું સૈદ્ધ્ય જોવાનું

નથી. બુદ્ધિ ખરી ખીલવાની વખતે આંખ આગળ પડેલો આવી ગયો હોય છે, તેથી તે નિસ્તેજ અને નબળું રહે છે. ગામડાંનું બાળક.

આનાથી ઉલટું એક ગામડાંનું બાળક જોઈશું. તે તેને ખાવા પીવાની ખરાબર વ્યવસ્થા હોતી નથી તો પણ ઘણુંજ આનંદી અને સશક્ત રહે છે. કારણ કે હંમેશાં ખેતરમાં વિશાળ દૃષ્ટિએ જોયાં ક્યાંથી તેનું મન ઘણુંજ પ્રકુલ અને આંખ અચળ રહે છે. આવી બાળકને જો નાનપણથી યોગ્ય કેળવણી મળે તો ખડદામાં રહેલા બાળક કરતાં ઘણું બુદ્ધિમાન અને મજબૂત થીરનું થાય.

### “શ્રી-કેળવણી.”

“દીની જેટલી જોઈએ તેટલી સહાનુભૂતિ અને સલાહને અભાવે દુનિયા ઘણી વાતોમાં ઠોકર ખાય છે અને અધારે આથકે છે.”  
(શ્રી આ. સૌ. મહારાણી સીમનાંબાઈ સાહેબ, ગાયકવાડ.)

“જે પારણું સુધાવે છે તેજ દુનિયા પર રાજ કરે છે.”

“x x અને સંસારરૂપ ચિયળાની અન્ધરાત્રિમાં તેના શૈથથી થરથરતી અને અધકારમાં ઠોકરો ખાતી ખાલાઓનાં રક્ષણ માટે, ટેકા માટે, અને પ્રકાશ માટે, સુવિધા જોવી. ઊંચ આપનારી, ધારણ આપનારી, સુમાર્ગે દારનારી શક્તિ અન્યત્ર નથી. આ શક્તિ આ દેશમાં મોટા ભાગે આપણાં સાંપ્રદાયિકમાં છે તો યુગને અનુસરી કેટલીક વાતમાં પાશ્ચાત્ય વિધાનાં સહવાસમાં પણ છે.”

[લીલાવતી-જીવનકલા.]

સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે, જને આપણે જુના વખતનાં સ્ત્રીઓ એ નામથી જુદાં પાડીએ તે કદાચ આધુનિક કાળનાં કહો કે ભણતરથી-જ્ઞાન સામગ્રીથી ચણતારાએલો ન હોય, છતાં પણ ઘણી ખીલવાતો જે જીવનમાં જરૂરની છે તેમાં મક્કમ રીતે સ્વાથ્યો ખતી અને અનેકધા પુરૂષના દુઃખસુખના સાથી તરીકે ક્ષતેહમંદ નીવડ્યાં છે. શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ લખે છે તેમ “સરસ્વતી દેવીનું કદ્યાણુકર ભાઈ આપણી કન્યાશાળાઓમાં અધાઈ શકતું નથી. કન્યાઓને વાંચતી લખતી અને કંઈક અલિપ્ત ગણતી કરવામાં શાળાઓનો અભ્યાસ સમાપ્ત



જાય છે તથા તેમની ગણના ચવા મારે છે એટલે તેમની એ વેલણા એકદમ ચોક્કસ થઈ જાય છે. શરીર માદું હોય તેવી તેની નાણુકાઈ તથા નખખી અને મુગ્ધતા નસો હોવાની ખૂબી એ અંદાંરમાં સદીમાં ઘણી વખણાતી હતી તથા તેની પ્રથમ પાંચ થતી હતી, પણ તે ખૂબી કે સંદર્ભને જદલે આદર્શ તરીકે શરીરની પૂરેપૂરી તન્દુરસ્તીએ તથા હંથા પ્રકારના ખવાસે સ્થાન લીધું છે. પરંતુ વિનાની સંખ્યાખંધ કુંવારી સોચો, ગરીબ હોય કે ધનવાન હોય તોપણ તેમને કેળવણી ઘણીજ આશીર્વાદરૂપ થઈ પડી છે. એ કેળવણી આદર્શથી ગમે તેટલી ઉતરતી હોય તોપણ સંસારનાં સુખદુઃખ, ભોગવી પોતાનું જીવન જાળવાને માટે તેનાથી તેઓ વધારે સારા સાધનવાળાં બને છે. એથી તેમને વધારે વિકાસવાળી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, એથી જ તેઓ અગત્યના કે ગંભીર પ્રકારના અને જાતજાતના રસમાં ભાગ લઈ શકે છે, અને એથીજ એક જ ખાખતમાં એકાગ્ર થયેલા ચિત્તની અને આલુ મજુરીની ટેવથી ચારિત્ર્યની શિસ્ત બાગ્યેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે તેમને પ્રાપ્ત થાય છે.

સોચો અને પુરુષો વચ્ચેના તફાવતો કુદરતે નક્કી કર્યા છે, તે તરફ કદિ પણ આંખચાડા કાન કરી શકાય એમ નથી. દરેક જમાનામાં પહોંચી આવ્યા માતાનું જ સ્થાન સોચો ભોગવશે તેજ સ્થાન સુખ્ય રહેશે, અને તેમનામાં સર્વના કલ્યાણના તથા સ્નેહના જે પ્રધાન ગુણો રહેલા છે તેજ ગુણો પ્રત્યેક જમાનામાં પ્રધાન રહી તેમની સાથે અવતરશે. માત્ર ચારિત્ર્યની ઘણી ઝીણી ઝીણી ખાખતોમાં જ ફેરફાર જણાશે. ચારિત્ર્યનો અમુક ભાગ એવો થાય છે તો અમુક ભાગ વધારે ગંભીર અને ખજવાન થાય છે. જે પ્રમાણમાં સોચો આજે સારી અથવા નરસી, સ્વાર્થી અથવા બીનસ્વાર્થી હોય છે તેજ પ્રમાણમાં તેઓ ભવિષ્યમાં પણ રહેશે, પરંતુ તેના સારા અને નકારા બંને ગુણો કંઈક જુદી રીતે નિર્ધારિત થયેલા હશે. પાછલા જમાનાની સોચો કેરતાં હાલના જમાનાની સોચોમાં વધારે વિવેક જુદો, વધારે આત્મસંયમ, વધારે સ્વતંત્રતા, ઘણીજ દીલસોહ અને દરેક ખાખતમાં વધારે રસ હોય એવી આપણે આજે રાખી શકીએ. તેઓ કાનનાં કાચાં જોઈએ અને વહેમો/જોઈએ થશે, પણ તે સાથે તેઓ વળી જરા બેદરકાર અને કઠણ છાતીવાળાં થશે. તેમને અસ્વાર્થી હોવાનો ગુણ ઘણું કરીને જોઈએ નહિ થાય, પણ પોતાનાં 'ધર્મ' સમજ્યાથી તથા કામ કરવાની 'વ' પડ્યાથી તે ગુણ ઘણાં હંથા દરજ્જાવાળો થશે. ચારિત્ર્યનાં મને-

વિકારવાળાં મનમોહ અને તુરંગી લક્ષણો ઓછાં જણાવા લાગશે. હંઆ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં કેળવાયેલી વિવેકબુદ્ધિને લીધે ધર્મ કે કર્તવ્યની મજબૂત લાગણી તેમના વર્તનમાં મુખ્ય સ્થાન લેશે, અને રૂપાર્થ વિનાની કાળજીવાળી તથા યોગ્ય મોજ મળકવાળી ઘણી બાબતોથી પોતાનું જીવન હલકું વધારે સુખી થશે. હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓમાં અધ, ક્લીલ વિનાના જુસ્સાને લીધે એટલી બધી અસર થશે નહિ, તો પણ તેમનાં સામાજિક અને ધાર્મિક બંધનો તો નબળાં પડી જશે.

### અનાથ સ્ત્રીઓ.

“ નર જાત સુખી હશે અંહી કદિ મહાલતી સ્વચ્છંદથી,  
પણ નારીને રોવા વિના, નહીં કર્મમાં બીજું કંઈ.”

[ગોવર્ધનરામ]

પુરૂષ જાત પોતાની સત્તાને સર્વોપરી માને છે કારણ કે સ્વામ્યથી કંઈ પણ કરવાનું શિક્ષણ સ્ત્રીઓને બાળકપણથી કંઈ પણ મળેલું હોતું નથી અને તેથીજ સ્ત્રીઓને રંજડવી એ પુરૂષોને સહેલી વાત થઈ પડી છે.

ઘણા પુરૂષો તો પોતાના સ્વચ્છંદમાં ફરતા ફરે છે અને પોતે અન્ય સ્ત્રીના પાસમાં પડી પોતાની સ્ત્રીના પર તિરસ્કાર લાવે છે. તેને ઘરમાં રાખતા નથી, પીએરમાંજ તેને પડી રહેવું પડે છે. અથવા બીજી બેરી પણ કરે છે; ત્યારે પેલીની શી સ્થિતિ? સાસરામાં કાંઈને મોઢું અમતું નથી કારણ કે આપણામાં કહેવત છે કે ‘વરે માની તેને વરે માની.’ ઘણી જાનો તિરસ્કાર કરે તેને કાંઈ સનેહથી બોલાવતું નથી તેમજ પીએરમાં પણ આકારી થાય છે. તેને હુન્નર ‘હિવોગનું’ જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું હોતું નથી કે જ્યાં વખત કાઢવા સાથે પોતાનું જીવન રાખ કરી શકે. ખાંધા બોરાકાના પૈસા મળી રહે પણ તેથી તેના મનને સંતોષ થયાથી થાય? અને પરિણામે ઘણી સ્ત્રીઓ દુરાચારી થઈ પેટનું પુરૂ કરે છે અથવા ગૂરી ગૂરીને પોતાના હેઠને નાખ કરે છે. આવી દયાજનક સ્થિતિના દાખલા અનેક છે.

પુરૂષો ગમે તેવી અધોગ્ય વર્તણૂક પોતાની સ્ત્રી સાથે રાખે, ‘નબળા માટી બેઝર પર ચૂરો’ એ કહેવત પ્રમાણે આખા જામનો રોષ પોતાની બેરી પર કાઢે તો પણ પેલી બિચારીને તો ‘ગળે માંક મોંઢે દુધો’

## નાનો નરેંદ્ર.

—૧૦—

[ લેખક: પ્રેમચોગી. ]

પ્રકરણ ૫ મું.

માણસનું કામ.

નરેંદ્ર પાછો આગળ વધવા લાગ્યો. હવે તેને લાગ્યું, કે તે શિખરની ઘણાજ નજદીક આગ્યો છે. થોડા વખતમાં તેણે પોણા ભાગનો રસ્તો કાપી નાંખ્યો. પણ તેને જણાયું, કે હવે રસ્તો આગળ જતો નથી. વચ્ચે મોટી બીંત છે. પહેલાં તેણે આ બીંત જોઈ ન હતી.

તે બીંતને અડતો ચાલ્યો. તેણે ધાર્યું, કે મને દરવાજો જડશે. ત્રણ દહાડા ફર્યો પણ તેને દરવાજો જડ્યો ના. ઉલટો ત્યાંથી તે ચાલ્યો હતો ત્યાંજ ફરીને પાછો આગ્યો. કારણ કે હીવાલ કોટની માફક ગોળ ચણેલી હતી. તે ચાકી જવાથી જમીનપર ઘેસી ગયો.

મોટીવાર તેણે થાક ખાધો. એકદમ તેણે એક કદાવર માણસને ઘીઠો. તે તેના તરફ આવતો હતો. તેના હાથમાં એક મોટી ડાંગ હતી વરસાદના ગડગડાટ જેવા અવાજે તે બોલ્યો, જોકરા ! તારે શું જોઈએ છીએ ?

નરેંદ્રે કહ્યું, હું અમરકુળ લેવા જાઉં છું. મારી વહાલી માતા માંદી છે તેની દવા સાફ જોઈએ છીએ.

કદાવર માણસે કહ્યું, ઠીક, હું તને કોટની અંદર જવા દઈશ. પણ તે અગાઉ, તારે આ કુવામાંથી પાણી ખેંચી, આ પાંચ વિધાંમું એતર પાણું પડશે. કામ કરી રહે ત્યારે મને બોલાવજે. એમ બોલી તે જતો રહ્યો.

નરેંદ્રે વિચાર કર્યો, કે પેલા ઘરડા માણસના ઘઉં કાપી ફાટલીઆ તૈયાર કરી હતી, તો આટલી જમીન તો હું અપાટામાં માર્ગ શોધીશ.

એક વળત ફરીથી તેણે પોતાનું બદન કાઢી નાંખ્યું. કામે વળગ્યો. કેટલાક દિવસ કામ કર્યું ત્યારે સઘળી જમીનમાં પાણી ફરી રહ્યું. પછી કદાવર માણસને તેણે બોલાવ્યો.

તે આવ્યો. તેણે તેને શાળાથી આપી. વળી એક બહુન પણ આપ્યું. પછી કહ્યું, કે આમાં તારે બેસવું. હવે તું અપાટાથી ટોચપર પહોંચી જઈશ. પછી તે ખૂબ હસ્યો. એક છુટું ખારણું બિઘાડ્યું અને જતો રહ્યો.

શીખો—

ખેતરમાં પાણી કેટલી રીતે પવાય તે જાણો.

કદાવરનંદીગણો.—( ઉલટો ચાબડ )

{ જમીન-પાણી-હવા.  
ધન-પ્રવાહી-વાયુ. }

ડાંગ, તરવાર વગેરે હથિયારનાં નામ જાણો.

વીધાં અને એકરનો તફાવત જાણો.

ખારણું અને હરવાનતમાં શો ફેર.

## વાંદરા ને સાપના ગમત.

શાંતિલાલ—અલ્યા ચતુરસિંહ અને આવ. આને હું તને એક રમુછ વાત કહું.

ચતુરસિંહ—શું કહે છે ? મારે લેસન કરવું છે.

શાંતિ—જો ભાઈ, ગોખણીયું લેસન તેના કરતાં અનુભવી લેસન વધે કે નહિ ? અમે કાલે જંગલમાં મંગલ કરી આવ્યા છીએ એ અનુભવીક વાત તારે પણ જાણવા લાયક છે. આપણે રોજ સારી સારી વાતો વાંચીએ છીએ અને રસ પડે છે તેના કરતાં અનુભવીએ, એ રસ કંઈ ચોરજ હોય છે ભાઈ !

ચતુર—ચાલ ત્યારે તારો રસ ઢોળ અને હું એના પ્રવાહ-માં તણાઉં.

શાંતિ—સાંભળવાને તૈયાર થો. હું, ધનજી અને કાંતિ-  
લાલ ત્રણે ગયા હતાં. જો હું જરા પણ ખોટું કહું તો ધનુ  
ને કાંતિને પૂછી જોજો.

અમે ત્રણે જણ આના સાગર પાસેના જંગલમાં ફરવા  
ગયા. શું કરીશું? રમીશું કે બેસીશું? એવા વિચારમાં હતા,  
એનામાં કાંતિ બોલ્યો ચાલો જખ મારીએ. આ શિકારનો  
તો મને પણ ઘણો ગોખ. એટલે એ જાંવુએ ( તળાવની )  
વળ્યા. જેવો ટેકરા ઉતર્યા, કે સામી ચટાન ( ખડક ) પર  
એક ગમત જોઈ. એ ગમત બરાબર જોવાને સારૂ અમે ત્રણે  
જણ છૂપાઈ ગયા.

ચતુર—ચટ કંઈ પુરું કરતો નથી, ને લાંબું લાંબું લપ-  
સુંદર કરે છે. ઉતાવળ કર.

કાંતિ—ધીરજ તો રાખવી પડે ત્યારેજ મઝા પડે.

ધનજી—ગધાં ડહાપણ મૂકી સાંભળો તો ઢેવી મઝા ?

ચતુર—શાંતિ, આગળ ચલાવ.

શાંતિ—ત્યારે શી ગમત નિહાળી કે એક વાંદરા સાપને  
શિકાર કરતો હતો. તે હહાર્ટ સાપ ને નોળીઆની ગમત જોઈ  
હતી; પણ આની તોલે ન આવે હોં !!

વાંદરા લાઈ તો સાપને પકડે ત્યારે સાપ વિંટળાઈ જાય.  
એ છોડાવવા પ્રયત્ન કરે તો પણ સાપ તો છોડે નહિ. ત્યારે  
વાંદરાલાઈ સાપનું માથું પકડી ચટાન પર ઘસે એટલે સાપ  
તો ઉકલી જાય ને કરડે, એટલે સાપને પડતો મૂકી વાંદરા  
ઢોડતો ઢોડતો વાડમાં જઈ પાછો આવે.

ધનુ—એ તો કંઈ વનસ્પતિ સુધી આવતો હશે નહિ વાર ?

કાંતિ—મારું ધારવું પણ એમજ છે.

શાંતિ—આવીને સાપને પકડે, તેના મોં પર થુકે અને  
પાછું તેનું મોં ચટાન પર ઘસે. ઘડીકમાં હસે ને ઘડીકમાં  
દાંતીયાં કરે. જ્યારે જ્યારે સાપ કરડે ત્યારે ત્યારે વાડે જઈ  
પાછો આવે. અને એ પ્રમાણે સાપને રિજાવી રિજાવી છેવટે

મારી નાંખ્યો. સાંપ પડ્યો રહે, હાલે આલે નહિ તો પેલો વાંદરો અડપલાં કરે. હવે છે એમ માલમ ખરે કે તુલે મોં પર થુકે ને મોં અટાત પર ઘસે. છેલ્લે સાંપને પુરોજ કર્યો. આ બધું હમોએ ઘણીવાર જોયા કર્યું અને નવાઈ પામ્યા. ચતુરસિંહ—ખરેખર, હું પણ આજે હોત તો કેવો મજાનો અનુભવ મળત !

ધનુ—જંગલમાં ફરવાથી ઘણા લાલ છે. નવું જોવાનું ઘણું મળે છે. ચોકળી હવાથી તંદુરસ્તીને પણ લાલ પહોંચે છે. ચતુર—હવે જાવ ત્યારે મને જોલાવજો. શાંતિ—કઈ ઘડીએ ઘડીએ એવું જોવાનું ન મળે. છતાં જોલાવીશું તો ખરા.

જેનલાઇ, લીખાલાઇ પડેલ.

( હેડ મિ. માંડવી કન્યાશાળા, ગુંબઘ.)

## ત્રણ દોસ્તોની કાહાણી.

અસલના વખતમાં પ્રેમપૂરી નગરીમાં એક ગધેડા, શિયાળ અને વરૂ ત્રણ દોસ્તો રહેતા હતા. એક વખત જંગલમાં તેઓ ત્રણે બાજુ ને આ ફાની દુનિયા વિખેવાતો કરવા લાગ્યા. ત્રણેએ કહ્યું કે આપણે બહુ પ્રાપ્તક્રીધાં છે માટે પરમેશ્વર પાસે માફી માંગી સારી-છાંદગી શુભચે. એવો વિચાર કરી ત્રણે દોસ્તો એક પાક માણસની ઘર આગળ આવી પોતપોતાના ગુન્હાની માફી માગવા લાગ્યા.

પહેલાં વરૂ બોલ્યો કે જો દોસ્તો ! મેં બહુ ખરાબ ગુન્હા કર્યા છે. એક બકરી પોતાનાં ગરબાંની સંભાળ લેતી નહતી. મને પેલાં ગરબાંઓની બહુ દયા આવી તેથી મેં પેલી બકરીને ફાડી ખાધી. પણ અફસોસ ! પેલાં ગરબાં બૂખે મરવા પડ્યાં તેથી તેમને પણ હું ખાધ ગયો. એવું બોલી વરૂ રડવા લાગ્યું ને કહેવા લાગ્યું કે બોદા-મને નહિ માફ કરે એવો શુનાંહ મેં કીધો છે.

શિયાળે તેને દિલાસો દીધો કે અરે દોસ્ત તે' તો બહુ સાફ કામ કીધું. ખુદા તને જરૂર માફ કરશે. પણ મારો શુનાહુ ખુદા કદી માફ કરશે નહિ. એક મહોલ્લામાં બહુ મરઘીઓ રહેતી હતી ને આસપાસના લોકને હેરાન કર્યા કરતી હતી. મને લોકોની દયા આવી તેથી એક દિવસ હું બધી મરઘીઓ ખાધ ગયો. તે બોલી રહીને બહુ રડવા લાગ્યો.

આ જોઈને વરુએ તેને દિલાસો દીધો કે અરે લાઇ ! તે' તો બહુ સાફ કામ કીધું છે. તે' લોકોનું દુઃખ ભાંગ્યું તેથી ખુદા જરૂર તારી ઉપર શુધી થયો હશે.

ત્યારપછી ગધેડું બોલવા લાગ્યું કે મારાં પાપ ક્ષમાથી ભરી છે. એક વખત મને ધોરાક નહિ મળવાથી મેં એક ગાડાંમાંથી ધારાની પૂજી ચોરીને ખાધી હતી ને ત્યારે મોહલ્લામાં આવ્યો ત્યારે છોકરાં મને ખીજવવા લાગ્યાં તેથી મેં લાતો ઉછાળી હતી પણ ત્રાફ થયું કે કોઈને લાગી નહિ.

આ સાંભળી વરુ ને શિયાળ બોલ્યાં કે અરે આ નાપાક ગધેડા ! તું જાણતો નથી કે ચેરી સઉથી મોટું પાપ છે ? તે' લાતો ઉછાળી ને કોઈનાં છોકરાંને લાગતે તો જરૂર મરી જતે. તારું પાપ સઉથી મોટું છે. તને ખુદા કદી પણ માફી આપશે નહિ.

એવું કહી બન્ને દોસ્તો ગધેડા પર ધસ્યા ને તેને મારી નાંખી ખાધ ગયા.

નાદીર, અરદેશર ઈબ્રનિયર.

સરૂચ. ( વિદ્યાર્થી ધો. ૪ થું. )

## દધિચી ઋષિનો પરોપકાર.



પહેલાંના વખતમાં દેવો ને રાક્ષસો વચ્ચે મોટું યુદ્ધ બન્યું હતું. વેનાસુર નામનો રાક્ષસ દેવોને બહુ ખીડતો. દુઃખથી ત્રાસી દેવો ચોતાના રાજા ઇંદ્ર સાથે તેને મારવાનો ઉપાય પૂછવા વિષ્ણુ ભગવાન પાસે ગયા. વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું, કે દધિચી નામના ઋષિનું હાડકું લાવી તેનું વળ બનાવી મારશો તો તે મરશે. સાંધી બધા દેવો અને તેમના રાજા ઇંદ્ર દધિચી ઋષિ પાસે આવ્યા. ઋષિ તેમના આવવાનું કારણ સમજી ગયા; અને તેમને “ માફ સરીર બીજાં શા કામનું છે ” જોમ કહી સરીરમાંથી ચોતાનું હાડકું કાઢી આપ્યું, જેથી ચોતે મરી ગયા. તે હાડકાના વળથી રાક્ષસને માર્યો અને દેવો ખુશી થયા. ધન્ય છે દધિચી-ને કે જેમણે બીજાના લલા માટે ચોતાનો પ્રાણ આપ્યો. \*

અમદાવાદ, ન્યૂ ટા-  
કન મીસ્ટ.  
તા. ૨-૬-૨૦

લિ. નાસીર હીરજી નગરવાલા.

( જામર વરસ ૧૦ )

\* આ આંગલેખ અમને પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના શિક્ષક રા. રા. વલ્લભભાઈ લલુભાઈ પટેલ તરફથી મળ્યો છે. દસ વર્ષની વયના આંગલના સ્મૃતિ લેખના લેખમાં જરાપણ સુધારો કરવાનો રોગ ક્યાં વિના જેમ લખાઈ આવ્યો તેમજ છાપ્યો છે.

બહેન ખોરસોદ હોરમસજી મેડોરા ( જામર વર્ષ આઠ )ના લખેલો એક આંગલેખ અમને મળ્યો છે તે હવેના અંકમાં દાખલ કરીશું-મંત્રી.

પ્લેટોફ્ટ રીડ્સ-} બાષાન્તર કર્તા રા. રા. મહિશંકર  
રત્નજી ભટ્ટ. પ્રકાશક સાહિત્ય પ. બડોળ  
કમિટિ. ડી. રૂ. સવા.



# કિંમતી નવીન પુસ્તકો.



**હિન્દુધર્મની પાઠમાળા** } મૂળ લેખક લાલા બૈજનાથ  
શીટલર ગેશનજી. હિન્દુધર્મનાં  
સિદ્ધાંતો, તેનાં પ્રચલિત સંપ્રદાયો, ધર્મનિષ્ઠ સંતસ્રીપુરુષો, સાધ્વી સ્ત્રીઓ  
ધર્મમંથાપકો, રાજ્ય મહારાજાઓનાં જીવનચરિત્રો વગેરે તેર ભાગ અને  
૧૨૨ પાઠ આ પુસ્તકના છે. કાલિન ૧૬ પેજ; ૪૫૪ ૪૦૦ ઉપર. પાકું  
સોનેરી નળ નામવાળું સુશોભિત પુઠું. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

**શિક્ષાનો આદર્શ** } મૂળ લેખક ડૉ. રંચીન્દ્રનાથ ટાગોર.  
સા. શ્રી જીમનલાલ હરિલાલ પંડ્યાના લાંબા  
ઉપોદ્ધાત સાથે. પાકું પુઠું. કિંમત રૂ. એક.

**એડીસનનું ચરિત્ર** } વીજળી, તાર, ટેલીફોન, સીનેમેટોગ્રાફ,  
ફોનોગ્રાફ વગેરે હજારો શોધોના શોધક  
એડીસનનું મૂલ્ય જીવનચરિત્ર. તેની બે છબીઓ સાથે. એડીસને જાતે  
તપાસીને પસંદ કરેલા અંગ્રેજી પુસ્તક ઉપરથી. સોનેરી પુઠું. કિંમત રૂ. એ.

**નિર્ઝરિણી** } ઘમોદર ખુશાલદાસ બોટાદકરનાં કાવ્યોના નવો  
ગ્રંથ. ગ્રંથક. સા. શ્રી દોશિકરામ વિઠ્ઠલરામ  
મહેતાના ઉપોદ્ધાત સાથે. રા. બોટાદકરના “કલ્પોલિની” તથા  
“આતસ્વિની” ના જોવાજ લોકપ્રિય છે. કિંમત આરે આના.

**રાજુજીત કૃતિસંગ્રહ** } ૨૧૦ બાઇ રજુજીતરામ ધાવાબાઇની  
નાની મોટી આદ વાર્તાઓ તથા બે  
નાટકોનો સંગ્રહ. પ્રકાશ સા. પ. મડોળ કમિટિના મંત્રી પ્રો. બળવંતરાય કે.  
કાકોર. ૪૫૪ ૪૨૫ પુઠું પાકું. કિંમત રૂ. સવાળે.

**રતનાવલિ** } શ્રીહર્ષકૃત સંસ્કૃત ઉપરથી ભાષાન્તર કર્તા રતિપતિરામ  
ઉ. પંડ્યા; બી. એ. ૭ સુંદર ચિત્રો, એક તકશે, ૭  
કવિચરિત્ર, રતનાવલીની દૂંડી વાર્તા, નાટક નાટિકાબોધ, પાત્રનિરૂપણ, તેમજ  
સમજણ માટે ઉપયોગી ટીકા સાથે. કિંમત રૂ. સવા.

**અંગ્રેજની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ** } કર્તા ૨૧૦ નવલ-  
રામ લક્ષ્મીરામ.

બીજી આવૃત્તિ. રાષ્ટ્રીય વિનયમંદિરો, વડોદરાની દેનિંગ કોલેજ તથા શ્રી  
સયાજી કામરૂદ્ધલ વગેરેમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચાલે છે. કિંમત રૂ. દોઢ.

તમામ પુસ્તકોનું વિ. પી. પોસ્ટેજ ખર્ચ જુદું. લખો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજી કાખરાજી કૃત પુસ્તકો

મળવાનું દેખાણું:—

૧ જેઠ કેઠ કાખરાજી;

તાતા બ્લોક; ટરનરરોડ; વાંદરા (જ. યાણી).

૨ “શ્રીગ્રંથ” ઓડીસ; અમદાવાદ.

૧. નીંદાખાનું, (પ્રખ્યાત નાટક);

૦-૧૨-૦૦ દપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

૨. જમરોડ (ધરાની નાટક.)

૦-૧૨-૦૦ દપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

મિસિસ હેન્ડ્રીકુડની પ્રખ્યાત

વાર્તાઓના અનુવાદ:-

૧. હખિયારા ખચુ. ૧-૮-૦૦

દ. ખ. ૦-૮-૦૦

૨. લીખો ભરભરીઓ ૨-૮-૦૦

દ. ખ. ૦-૮-૦૦

દાસ્ય રસિક બોધકાંપક વાર્તા  
ચાલીશ હજારનો ચાનજી

ભાગ ૧ લો રૂ. ૩-૦-૦૦

દ. ખ. ૦-૮-૦૦

ભાગ ૨ નો રૂ. ૧-૮-૦૦

દ. ખ. ૦-૮-૦૦

પવિત્ર તહેવારો પર સાદનો-

માનું વાંચન દરેક ઘરમાં

કરી શકાય, માટે મંગાવો—

સંગીત રસતમ મોહનરાજ

કાખરાજીની રસીલી કલમથી

લખાયેલું જેમાં સાદનામાનાં દા-

રજાન ઉપરાંત તરેદવાર મહુર

રાગરામણીમાં જોડેલાં ૫૬ ગીત

તેની અહેલી આત્મી.મ.મ. સાથે

છે, જેથી દારમોનીયમ પર

કોઇ પણ વગાડો શકે છે,

અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિં. રૂ. ૧-૮-૦૦ પેપર ૦-૨-૬

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિહાર

પુસ્તક - પીપ્પુ-૨૨ વાર્તાઓ

અને ૫૭ ચિત્રો. કિં. ૨-૦-૦૦

દ. ખ. ૦-૮-૦૦

૨. સંસાર સુધારો-(શ્રીઓવની

૫૦ વર્ષની જુગીલોતો અંચ.)

૩૭ સુદર ચિત્રો સહિત.

કિં. ૧-૮-૦૦ દ. ખ. ૦-૮-૦૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-

ર્તાઓ-“શુભંસ્તાની મની”

કર્તા: પ્રતલોગાંધ કાખરાજી.

“સ્નેહ કે મોહ” કર્તા સ્વ.

મોગીન્દ્રરાવ દોવેરીઆ. કિં.

૨-૦-૦૦ દ. ખ. ૦-૪-૦૦

# શેઠાણીઓ! દયાળુ દેવિયો!!

તમે શુભદયાની આટલી ખધી લાગણી

ફેતરાં, બિલાડાં, પોપટ, મેનાં જેવાં-પશુ પક્ષીઓ  
તરફ રાખે, તેમને લાડથી નવરાખી ધોવરાવી ખવરાવો,  
અને લાડથી રમોડો—

અને

તમારા દેશભાઈનાં માનવ સંતાનો અગ્ર, વસ્ત્ર અને  
ધર વિના રળવળે, ભૂખે મરી જાય, તો પણ તેમના સામી  
જરૂર મીઠી નજરે ન જુઓ? એક મુઠી અનાજ આપી  
ન ખવડાવો !!

શું એ તમારું દયાળુપણું કે સ્ત્રીપણું ઠહેલાય?

આજથી તેમને જગ્યાવજાગી પ્રતિજ્ઞા લઈ કંઈ પણ  
દાન મોકલો.

રીપોર્ટ મફત મળે છે. લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાથાશ્રમ—નડીઆદ.

તમે

સ્વદેશીઓને, ઉત્તેજન આપવું;  
સાચી દવાનો ફેલાવો વધારવા  
તમારા પૈસાનો ખર્ચાવ કરવા


આહો હો !

એમ હોય તો વાપરો અને વાપરવાનું કહો.

**ઝંડુની રામબાણુ દવાઓ**

જેના ઉમદાપણા માટે

અખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદિક સંમેલન તરફથી  
સોનાનો ચાંદ મળ્યા છે.

**બાળા ગોળી** —  તોલા એકના  
આના દસ

**કેક વગરની**

તંદુરસ્તી બક્ષનાર

તંદુરસ્તી ટકાવનાર

કોવત આપનાર

કોવત જાળવનાર

હસાવનાર-રમાડનાર

મીઠી ઉધ લાવનાર

તદન સલામત

તમારા બાળકને અડીળ કે એવા ખીન દેશવાળી

બાળાગોળી કદી ન આપવતા બાળકની

જીવનશક્તિનો એ ક્ષાય કરનાર છે.

**ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ, લીમીટેડ**

—ફાઇન—

—કારખાનું—

જીનીમ લાજનવાડા, કાલખાદેવી | એડ્રીન્સ્ટન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૩

મરાઠ્ઠર આયુર્વેદિક દવાઓનું પ્રાકૃત લાસ્ત્ર મંગાવો.

# શ્રી-ખોદ.

ધરપલમાં મુખી થયું હોય,  
અને

ખાળ બચ્ચાને મુખી કરવાં હોય,  
તો, આપો  
પહેલી સલાહ

હંગીનો વીમો ઉતરાવવાની.  
અને

શ્રીઓની હંગીનો વીમો ઉતારીયે છીએ.  
ધી ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન લાઇફ ઇન્શુરન્સ કંપની.  
૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ: સુખાઈ.

આ ૩ ત ૨ નું

**અમૃતાંબુ** (રજીસ્ટર્ડ નં. ૮૪૧-૧૦)

ઝાડો, ઉલ્લી, મરડો, આશુ, માથાનો દુખાવો, કમ્બરનો.  
દે હાડકાનો દુખાવો, કનનું કળતર, વીંછીનાં ઝેરી ટંખ, વગેરે  
અનેક રોગોમાં તરફાળ ફાપે કરનારી ધણીજ અકમીર દવા છે.  
બધા દવાવાળા વેચે છે.

મુઘવાની પ્રખ્યાત ચરોતરની શુદ્ધી

**છીકણી-તંપકીર.**

છેલામાં છેલી હળ મુજબ અનુભવી માણસો મારફતે  
મંશીનમાં વાળી પડ ચલાવેલી

**ભુલાબની ગોળી.**

(રજીસ્ટર્ડ.)

ખાળક તેમજ બુઢાને પણ મુખે અપાય છે. ૧૦૦ ગોળીની  
ખાટલીની કીંમત ૦-૧૨-૦ વધુ વિગત માટે લખો:-દવાવાળાં

શક્તિયેખ્યાવર

# પ્રાટણકર દાનિકસિપ.

આ સિરપ લેવાથી કંઠકી,  
અગ્નિનું ગંદ થવું, રવચના-  
વસ્થા, ઈર્ષ્યવર, ( ધગી ) દમ,  
ખાંસી, ક્ષય, ધાતુવિકારને લ-  
ગતાં તમામ દરદો, કમતાકત  
પણું, વિગેરે વિકારો દુર થાય  
છે, જાડો સાદુ આવે છે, ભુખ  
લાગે છે અને ધોરાક પાચન

થઈ શક્તિ આવે છે. સ્ત્રીઓને ક્ષય જેવી લાગતી અશક્તિ, ન્હાંના  
આળસોના પેટનું મોટું થવું, હાથપગનું લુલાપણું વિગેરે દુર થઈને  
તેઓ પુષ્ટ થાય છે.

સુપ્રસિદ્ધ ડા. મેન અને બીજા ડાક્ટરો, વૈદ્યો, વિગેરેના  
ઉત્તમ અભિપ્રાય છે. ખાટલીની ડિ. ૩. ૧) તથા ખાટલી ની ડિ.  
૩) પોરટ ખર્ચ જુદું. બધી પ્રસિદ્ધ દુકાનોમાં મળશે.

તાવને માટે

# પ્રાટણકર

એગ્યુ-મિક્ચર.

યુગ્મ સરકારના એમીક-  
બારલ કમીસે તપાસી ગઈ  
સારો અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો  
છે. અને લોકપ્રિય ડા. બટકમ-

કર એમ. ડી. એમ એ. વિદ્વાનોની અત્યુત્તમ અભિપ્રાય મળેલાં  
છે, ચાકુ, ઇન્ડુએન્સિયા, મેલેસિયા, તાદીઓ, આંતરીઓ વિગેરે  
કોષપણુ જતનો તાવ દશે તેપણુ તાવ આંગમાં રહેતો નથી.  
પસીનો આવીને તાવને સાદુ મટાડે છે. એ હમારા એગ્યુમિક્ચર-  
માં ધણી શુભો છે. ખાટલી એકની કીમ્મત રૂ. ૦.૧૧ ૪ ખાટ-  
લીના ૩. ૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૨૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૩૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૪૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૫૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૬૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૭૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૮૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૦) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૧) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૨) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૩) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૪) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૫) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૬) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૭) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૮) ૧ ખાટલીના ૩. ૯૯) ૧ ખાટલીના ૩. ૧૦૦) ૧ ખાટલીના ૩.

ગરમીની દવા..

તલન જાડના મુગિયાનોજ અકે છે. મોટું આવતું નથી. હજારો  
દર્દીઓ સારા થયા છે. ૧૫ દિવસ ચાલે એટલી દવાની ખાટલીની કી.  
૨૦૦ ૪૦ દિવસ માટે ૩. ૫૦ ચાલી માટે મલમ ૩. ૧

ખાટલુકર કુલેશ પિપરા.

મુખમાં ગયા વર્ષમાં તુર્નાતુર્ન કપોતેગ દરવાથી સેંકડો રોગી સારા  
થયા છે. દવાખાનાનો મરીફકેટ છે. ૧૦ એળીની ખાટલી એકના ૩.  
૧) ૨૫ એળીની ખાટલીના ૩. ૨ ઉચકી ખંચ કરવા માટે ૩. ૦૦૧  
મેા રૂપિયાના માલની ખરીદી કરનારને એજન્સી મળી શકશે.

નાંધણી, ૧૩ ઝડપુયર્ષી, ૫૪ વ્યવહારશુદ્ધિ, ૫૫ આલ્પશ્રાવ્ય, ૫૬ આદ્ય  
મહાપુરુષો—શ્રી રામચંદ્રજી, ૫૭ હનુમાનજી, ૫૮ બીષ્મપિતામહ.

**ભાગ આરમ્ભો—પ્રચલિત ધર્મવ્યવસ્થા.**

૫૧ ૫૨ ધર્મ અને તેનું દાનનું સ્વરૂપ, ૬૦ ત્રિમૂર્તિ-પર્યાયલેખ ૧૧  
શક્તિ ઉપાસના, ૬૨ અન્ય દેવોની પૂજા, ૬૩ મૂર્તિપૂજા, ૬૪ શ્લોકોની  
પૂજા, ૬૫ પશુ પૂજા, ૬૬ જાંવ, ૬૭ પક્ષી, ૬૮-૭૦ વનજીવ, ૭૧ વન  
જીવવંશી યંત્રા લાભ, ૭૨ તીર્થ યાત્રા, ૭૩-૭૬ હિંદુસ્તાનના તીર્થ ક્ષેત્રોની  
અવિરતર માહિતી. ૭૭ અગત્યના ઔષ્ધજી, ૭૮ તીર્થક્ષેત્રોની વર્તમાન સ્થિતિ.

**ભાગ નવમો—દાનધર્મ.**

૭૯ દાન, ૮૦ સર્વોત્કૃષ્ટ દાન, ૮૧ દાનનો મેહિમા, ૮૨ દાનશુદ્ધિ.

**ભાગ દશમો—અસત્ વિદ્યાસ અને તેનું પરિણામ.**

(૧) હસિત જ્યોતિષ. (૨) જન્મ, મૃત્યુ, બાધા, આખરી, (૩)  
સિદ્ધિ જલવનાર જ્યો. (૪) વેપારી તપસ્વીજ્યો. (૫) અધર્મપરપરાની  
પ્રશંસા. (૬) જૂત પ્રેતાદિના ખોટા વહેમો વગેરે.

**ભાગ અગ્નીઆરમ્ભો—પ્રચલિત સંપ્રદાયો અને તેની વ્યવસ્થા.**

૮૪ સંપ્રદાયો અને તેનું સ્વરૂપ. ૮૫ સંપ્રદાયોની ક્રિપતિ અને હેતુ.  
૮૬ સ્માર્તસંપ્રદાય. ૮૭ શ્રી સંપ્રદાય. ૮૮ રામાનંદી-કબીરપંથ, દાદુપંથ.  
૮૯ મહાત્મા તુલસીદાસ. ૯૦ સનક અને મધ્ય સંપ્રદાય. ૯૧ ચૈતન્ય સંપ્ર-  
દાય. ૯૨ પુણી સંપ્રદાય. ૯૩ શક્તિ સંપ્રદાય. ૯૪ શીખ સંપ્રદાય. ૯૫ જૈન.  
૯૬ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય. ૯૭ સંપ્રદાયોનું પરિણામ અને તેની સ્થિતિ.

**ભાગ બારમો—ધર્મનિષ્ઠ મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંત.**

૯૮ જુદા. ૯૯ મહાન અસોક. ૧૦૦ વિક્રમાદિત્ય. ૧૦૧ શ્રીચંક્રાચાર્ય.  
૧૦૨ રામાનુજાચાર્ય. ૧૦૩ રાજા પ્રતાપસિંહ. ૧૦૪ સવાઈ-જયસિંહ.  
૧૦૫ અહલ્યામાધ. ૧૦૬ રામ રામમોહનરાય. ૧૦૭ દયાનંદ સરસ્વતી.  
**ભાગ તેરમો—મોક્ષનાં સાધનો—અધ્યાત્મ શાસ્ત્રવિચાર. સત્સંગ. ઇન્દ્રિય**  
**નિયંત્ર. સમતા. નિષ્કામ કર્મ. અનન્યમક્તિ. ધારણા, ધ્યાનને સમાધી તપ.**  
**સંસારની નિલાનિલતા. જીવાત્માનું સ્વરૂપ. જીવનમુક્તિ. પુરુષો. સ્વામી.**  
**બારકરાનંદજી. પરમહંસ રામકૃષ્ણ. સ્વામી રામતીથે**

**પ્રકાશક—**

**જીવનલાલ અમરેશી મહેતા,**

પીરમથા રોડ, અમદાવાદ.

આ માસિકપત્ર શા. મોહનલાલ ચીમનલાલે અમદાવાદ ટંકશાળા પાસે  
માલેલા ધી યુનિયન પ્રી. પ્રેમ ઠંડી લી. માં છાપ્યું અને તેના માલેક  
જીવનલાલ અમરેશી મહેતા માટે. શા. મોહનલાલ ચીમનલાલે તેજ

# શ્રી યોધ.

પુસ્તક ક્રમ ક્રમ. ] સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૧. [ અંક ૯ મો.

## આનુકંભણિકા

વિષય.	લેખક.	પાત્ર.
૧ મ્હારે માહેલડી	" નવિનીકાન્ત. "	૩૮
૨ શ્રીઓ અને મ્હતવના.	સૌ સરોજીની મહેતા, બી. એ	૪૦૦
૩ શુદ્ધગુણની મુરતી	કે. પ્રસાદ દેસાઈ	૪૦૧
૪ દેવનાયક.	મ લે ડામ્પર શ્રીચમર દાગોર	૪૧૩
૫ ટામમ એન્ડ એડીસન	' પ્રભુપ્રસાદ દેસાઈ '	૪૨૩
૬ પુસ્તક પરિચય	કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૪૨૪
૭ સાખી છદ્મી અને કુહાડો	મો પુતળીમાઈ કામગજી	૪૨૫
૮ રમણ અને ચંદ્ર ( વાર્તા )	" નવિનીકાન્ત "	૪૨૬
" માતા મોતી "	મી. અશ્વકર બ મનમોહ	૪૨૭
" આગક વિભાગ—	"	"
૧૦ એ ગીતુ ધનામ	પ્રભુપ્રસાદ દેસાઈ	૪૨૮
૧૧ નાગી નરેન્દ્ર.	" પ્રેમચોખી "	૪૨૯
૧૨ વાદળ અને મગ	( જાગરોષ )	૪૩૦

ત્રીઓ:—મ્હારે પુતળીમાઈ કામગજી.

૨૦. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ, મો એ એન એન શ્રી

મંત્રી:—જીવનસાસ અમરગી મહેતા

" શ્રી-યોધ " મન્દિર; પીરમલાલ રોડ, —અમવા.

( મંચો પત્રવ્યવહાર મંત્રીને સીરનામે કરવો )

વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૨-૮-૦ ( ટપાલ ખર્ચ સુધી ) દિલ્હીનાની મદદ ના

" રંગોના આદર્શ માટે ટપાલ ખર્ચ સુધી રૂ. ૩-૬-૦

૭૮૬ અકના ૨-૫-૦,



# “સ્ત્રીબોધ” ના આહુકોને અગત્યની સૂચના

નવા વર્ષમાં ધનારા સુધારા વધારા-ભેટનું પુસ્તક-બાળવિભાગમાં

વધારો—પ્રવેશ શીનો રૂ. એક માફ—પુસ્તકોમાં કમીશન વગેરે.

સચિત્ર નવી વાર્તા—આ અંકથી શરૂ થયેલી હતી, પરંતુ અંકથી તેના ચિત્રોના ખૂણે સંચાર થઈ, આવવામાં મોડું થવાથી તે આ અંકમાં દાખલ થઈ નથી; આવતા અંકથી જરૂર શરૂ થશે.

ભેટનું પુસ્તક—“સ્ત્રીબોધ” ના આહુકોને ભેટનું પુસ્તક આપવાનો વહીવટ નથી; પરંતુ અમે ૧૯૨૨ની સાલમાં આહુકોને એક ધણું જ સરસ પુસ્તક ભેટ આપવા ધાર્યું છે. એ પુસ્તક કંઈમાં નાનકડું કે વિષયમાં નિર્માણ નહિ, પણ એવું કિંમતી હશે કે “સ્ત્રીબોધ” નું લગભગ તો પુસ્તકમાં જ વસતી થશે; અને માસિકપત્ર એક વર્ષ મફત જ મળ્યા જેવું લાગશે.

ભેટ આપવાના પુસ્તકનું નામ અને શરતો હવે પછી જાહેર કરીશું.

વધારાનો ખાસ લાભ—“સ્ત્રીબોધ” ના આહુકોમાંથી જે કોઈ અમારી “જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકોમાંના” ના આહુકો થશે તેની પાસેથી પ્રવેશ શીનો રૂ. એક લેવામાં નહિ આવે. તેમજ કોઈ આહુકો પુસ્તકમાળાના પુસ્તક પુસ્તકો ખરીદશે તેને ૩પીએ બે આના પ્રમાણે કમીશનથી અને “પુસ્તકમાળા” ના રૂ. ૨૫ કે તેથી વધારે કિંમતનાં પુસ્તકો સામટાં એકો વખતે ખરીદશે તેમને તે પોણી કિંમતથી આપણમાં આવશે.

બાળવિભાગમાં વધારો—“બાળક” વિભાગ મોટે હાલનો એક ફોર્મ બહુ ઓછો પડતો હોવાથી, નવા વર્ષની તેમાં એક ફોર્મનો વધારો કરીને બે ફોર્મ કરવામાં આવશે; અને બાળકોને આનંદ હવળને તથા ઉપયોગી થાય તેવા ખાસ લેખોની વ્યવસ્થા પણ થશે.

ઉપરના બધા સુધારા વધારાનો આધાર આહુકોના સારા વધારા ઉપર રહે છે માટે સર્વે ચાહુ આહુકો પાતપોતાની માર્ફતના બધે આહુકો જરૂર વધારી આપશે, એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. આહુકો તરફના પુસ્તક બળ સિવાય અમારો ધારણા સંપૂર્ણ પાર ન જ પડે. એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે.

પરદેશના આહુકોને-વિ. પ્રી. ચર્ચ ન હોવાથી તેમને ચાહુ સાંલના લવાજમના બીજા મોકલ્યા છે. જેમણે બીજાનાં નાણાં હજી મોકલ્યાં ન હોય એ આ અંક મળેથી તુરત પોસ્ટ ચોરડરથી કે મનીચોરડરથી રૂ. ૮-૧-૦ મોકલી આપશે, એવી આશા છે. નવ નવ અંકો મળતાં સુધી લવાજમ ન મોકલાય તે અમોરે ઉધરાણી કરી પડે તે સરમાવા જેવું ન ગણાય કે?

અંતી—“સ્ત્રીબોધ”

# સ્ત્રી-બોધ.

પુસ્તક ૬૫ મું. ]

સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૧.

[ અંક ૯ મા.

## મ્હારે સાહેલડી !

ગરબી.

(૧)

પિતાનું પ્રાણુધન, મ્હારે સાહેલડી !

માતાની ભાગ્યરેખ, મ્હારે સાહેલડી !

ઝહેનીની રેનેહજ્યોત, મ્હારે સાહેલડી !

(૨)

સુજ અંતરની ઉર્મિઓ, નિશ્ચિન જે ઉછળાન્ત :

એકજ મૂર્તિ રેનેહની, ઘટઘટમાં વિલસન્ત.

પ્રીતિનું પુણ્યદાન, મ્હારે સાહેલડી !

મીઠું વસન્તગાન, મ્હારે સાહેલડી !

આંશાનું એક સ્થાન, મ્હારે સાહેલડી !

(૩)

કેં કેં કવિતાઓ રચું, ગાઉ મીઠાં ગીત :

ઝીલું નિશ્ચિન એકેનાં, આછાં આછાં સ્મિત.

પ્રેમનાં પ્રસાદરૂપ, મ્હારે સાહેલડી !

પ્રભુનું સન્દેશરૂપ, મ્હારે સાહેલડી !

લવનનો જ્યોતિપુલ, મ્હારે સાહેલડી !

(૪)

અધું નિશ્ચિન એકને, હેતુભર્યું અમૃત :

એક મંહી દિસે મહને, વિશ્વ અધું અલંકૃત.

અંતરની દેવી એક મ્હારે સાહેલડી !

રંક તણી લક્ષ્મી એક, મ્હારે સાહેલડી !

આત્માની શાન્તિ એક, મ્હારે સાહેલડી !

[ રસકુંજ ]

નલિનીકાન્ત.

## સ્ત્રીઓ અને સ્વતંત્રતા.

લે. સૌ. સરોજની મહેતા, બી. એ.

( અનુમંધાન પૃષ્ઠ ૩૫૭ થી. )

આપણી સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થાએ પણ સ્ત્રીઓની અવનતિ કરવામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો છે. કોઇ કાળમાં એ સંસ્થાની જરૂર લાગી હશે, અને તે સમયમાં એ ઇષ્ટ હશે; પરંતુ હાલ તો તેનાં અનેક વિધ અનિષ્ટ પરિણામો જ દેખાય છે. દાનીના પ્રમાણમાં લાભ બહુ યોડા છે. એથી આજસુ માણસોને મક્કતું ખાવામાં હિતેજન મળે છે; સાસુ વડુ, દેશણી જેઠાણીના અધડા નિરંતર ચાલ્યા કરે છે; અને સદ્ગુણ વધારે તો સ્ત્રીના સ્વમાનની હાનિ થાય છે. ‘હિંદુઓ ગણેજી જીવન કલેશમાં’ એવું મુખ્ય કારણ આ સંસ્થા જ છે. વડુ તરીકે રહેતી સ્ત્રીઓની જીંદગી ઉપર વર્ણુરી છે, એટલે પુનરુદ્ધિ કરવાની જરૂર નથી. સંયુક્ત કુટુંબમાં કોઇથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરું યમ ચક્તું નથી. આખા કુટુંબની મરજી, સગવડ સાચવવાં પડે છે. ત્યાં સ્વતંત્રતાને અવકાશ ક્યાંથી હોય? પોતાનાં મેતાનોનાં લગ્ન કરવામાં-તેમની આત્મી જીંદગીનાં સુખ કે દુઃખનો નિશ્ચય કરવામાં—પણ મા આપતું કરું ચાલતું નથી. ધરનાં ધરડાં કહે તેમજ કરવું પડે છે. જુના જમાનાનાં ધરડાંઓ નવા જમાનાના સંબંધોની યોગ્યયોગ્યતા ધણીવાર સમજતાં નથી. તેમની દૃષ્ટિમાં વિવા કે વિચાર-સ્વાતંત્ર્યની કિમ્મત નથી. માત્ર પોતાનાં કોઇ સંબંધોઓને ખુશી કરવા નરફ અથવા દ્રવ્ય તરફ તેમની નજર દોડે છે; અને પરિણામે અનેક કોમલ જીવનનાં બલિદાન અપાય છે. ઘણાં માણસોને આપણે એમ કહેતાં સાંભળીએ છીએ કે ‘મારે તો મારા છોકરા કે છોકરીનું કલ્પન નાનપણમાં કરવું નહોતું પણ મારાં-માણીયે હાક કરીને કરાવ્યું.’ જો માણસો ધરનાં વડીલોની વિરુદ્ધ યાચ તે ઉર્જાછળાં, સુધરેલાં, વહી ગયેલાં ગણાય છે. અને પોતાની સ્વતંત્ર જીવિશૈક્ષિતને તથા સારસાર વિચારને તિલાંજલિ આપી તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે તે કાલ્યાં ને સદાચારી લેખાય છે. પુરુષને જ પૂરું સ્વાતંત્ર્ય નથી મળતું તો સ્ત્રીને તો ક્યાંથી જ મળે?

સંયુક્ત કુટુંબમાં સ્ત્રીના સ્વમાનનો અનેક રીતે બંધ થાય છે. બહોળા કુટુંબમાં કરકસર આતર થી, દૂધ, શાક જેવી સ્ત્રીને પુરપોતે જ

આપવામાં આવે છે. ધણે ઠેકાણે સાંજે, પુરષો માટે હની રસોઇ થાય છે અને શ્રીઓ સવારનું વધેલું ટાકું ખાવાનું ખાય છે. અર્થાદિના રીવાજની પણ પરિસીમા હોય છે. ગમે તેવો મંદવાડ હોય પણ પતિથી પત્નીની શુશ્રુષા ન થાય. પત્ની અને પીયર માંદો હોય ત્યાં, જોવા તો જવાય જ નહિ. પોતાનું બાળક ગમે તેટલું રકતું હોય પણ વડીલોના દેખતાં સ્ત્રી કે પુરુષ એકથી ન જ તેડાય. પતિ પત્નીથી સાથે બહાર ન જવાય. પોતાની માતા પોતાની પત્નીપર, ગમે તેટલો જુલમ કરતો હોય તો પણ પુરુષથી પત્નીનો પક્ષ કદાપિ ન લેવાય, ધરતાં મોંઠાં જીવતાં હોય ત્યાંસુધી છોકરાંથી પોતાની માને મા કે બા ન કહેવાય, બહેન કે બાબી કહેવું પડે. કાંઠીયાવાડમાં કેટલેક ઠેકાણે તો છોકરાં પાસે માને 'વહુ' કહેવડાં છે, અને વડીલો માને ધમકાવતાં, ગાળો દેતાં શીખવે છે ! આવી આવી તો અનેક ન્દાની ન્દાની બાબતો છે કે જે એકઠી થઈ શકે અને સદા અર્ધમ દશામાં રાખે છે. સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થા કાયમ છે ત્યાં સુધી શ્રીઓની સ્વતંત્રતા આકાશ કુસુમવદ્ છે.

ઓપણા અજરાતમાં પડદાનો રીવાજ નથી, પણ સામાન્ય રીતે શ્રીઓ બહાર જતી નથી. મુબમ, અમદાવાદ જેવા શહેરોમાં શ્રીઓનો અમુક વર્ગ જાહેર જીવનમાં ભાગ લેતો હોય તેથી એમ ન ધારવું જોઈએ કે બધી જ શ્રીઓ આ પ્રમાણે બાજ લે છે. ઘરમાં પુરાઈ રહેવાની આ દેવને લીધે સ્ત્રીના વિચાર સંકુચિત થઈ જાય છે. પોતાને કેવું સ્વાતંત્ર્ય હોવું જોઈએ અને તે કેવી રીતે મેળવવું તેનો તેને કશો જ ખ્યાલ નથી હોતો. શ્રીઓ જાહેરમાં જાય તો તેમની નીતિનો નાશ થશે એ માન્યતા સોળમી સદીની છે. પ્રત્યક્ષ દર્શનોથી સિદ્ધ થયું છે કે બહાર ફરનારી શ્રીઓમાં અનીતિનું પ્રમાણ ઘરમાં રહેતી શ્રીઓ કરતાં કોઈપણ રીતે વધારે નથી. નીતિમાન થવું કે અનીતિમાન તેનો આધાર ઘરના સંસ્કાર અને કેળવણી ઉપર જ છે. વળી જુદી જુદી જાતનાં મનુષ્યોના સમાગમમાં આવવાથી માણસનું મનોબળ કસાય છે, અને નીતિની ભાવના ઉઘી થાય છે. કોઈ મનુષ્યને આખી જીંદગી સુધી એક ઓરડામાં પૂરી રાખી તેને કોઈનું હસન પણ ન કરવા હમીએ તો તે માણસ પવિત્ર રહેજ. પણ એમાં એને બીલકુલ સાળાશી ધટતી નથી. સ્ત્રી પ્રરુષને અન્યોન્યની સામિધ્યથી અનિદ્ર વિચારો આવે જ એ ભાવનાને જડમણથી કાઢી નાખવી જોઈએ. આપણું આત્મજાળ એવું હોવું જોઈએ કે ગમે તેવાં મનુષ્યના સમાગમમાં આવવા

એમાં વચ્ચે પડવાનો કોઈને હક નથી. કોઈ મનુષ્ય પરિણીત જીવનની પરાધીનતા સ્વીકારવા તત્પર ન હોય તો તેની પાસે બળાકારે તે સ્વીકારની શકાય નહિ. આપણા જનસમાજના રીત રીવાજોને લીધે હાલ તરત કુંવારી રહેનાર સ્ત્રીને અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ પડશે જ; પણ કોઈ સ્ત્રી એ સર્વ મુશ્કેલીઓની સામે યદ્યપે પણ કુમારિકા રહેવા તૈયાર હોય તો તેને એમ કરવાની છૂટ આપવી જોઈએ. સ્ત્રીથી બ્રહ્મચર્ય ન જ પાળી શકાય એ ફલીલ કેવળ ખોટી છે. કારણ કે અનેક બાળ વિધવાઓ ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે જ. લગ્નનો બાલવિધિ યવાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવાની શક્તિ વધતી નથી. એટલે કેવળ મનુષ્યના આત્મબળ ઉપર આધાર રાખે છે.

પતિને પ્રભુ ગણવાની બાવના પણ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા ઉપર બા સમાન છે. જે માણસને પ્રભુ ગણીએ તેની સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાને આધીન થવુંજ પડે. તેની સ્થેજ પણ વિરુદ્ધ ચલાવો ખ્યાલ પણ કરી શકાય નહિ. ઈશ્વરની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ચાલવાનો માણસને જેમ અધિકાર નથી તેમ પતિ પ્રભુની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ચાલવાનો પણ સ્ત્રીને હક નહિ. પોતાને પ્રભુ કહેવડાવનાર પુરુષ કેવા પાપમાં પડે છે તે એના ખ્યાલમાં નથી. પતિ ગમે તો આદર્શ રૂપ પુરુષ હોય તો પણ આખર કરેને પાંખર મનુષ્ય છે. તેને સર્વ શક્તિમાન પ્રભુની ઉપમા આપવી તે પ્રભુનું કેટલું અપમાન કરવા જેવું છે? એક નાટકના ગાયનમાં આવે છે કે—

હુહી કદુપ દુખડો, નિર્વેજ નિર્વેજ કાય,

મતિહીન પવિત પતિ મળે એ સતિને સુરસાય.

આ શબ્દોને ધણા લોકો બહુ ઉંચા પતિમતના આદર્શ તરીકે મૂકે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે—એ સ્ત્રીજાતિને અપમાન કરનારા શબ્દો છે. ગમે તેવો પતિ મળે તેનો તિરસ્કાર ન કરવો કે તેનો ત્યાગ ન કરવો એટલી સતી સ્ત્રી પાસે આશો રાખી શકાય. પણ ઉપજી લીંટીઓમાં વર્ણવ્યા મુજબના પતિને ‘સુરસાય’ ગણવો તે કોઈ પણ સ્ત્રીની શક્તિની બહાર છે એમ તો હું ધારે છું. પતિને પતિ તરીકે જ માન આપવાનું છે; તેને પ્રભુ મણી તેની પૂજા કરવી તે પતિ તેમજ પ્રભુ બન્નેને બીજા પદ લગાડનાર છે, અને સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરનાર છે.

સ્ત્રીઓનું અમાન એ પણ પરાધીન દશાનું એક મોટું કારણ છે. હિનયામાં સર્વમ્ જ્ઞાનવાન મનુષ્યો અમાન ઉપર સત્તા લોગને છે જ એ-

ટલે શ્રીઓનું અજ્ઞાન તેમને પુરૂષની અધીન કરે તેમાં નવાઈ નથી, પરંતુ તેમને અજ્ઞાન રાખવામાં હોય પુરૂષોનો જ છે. હજી સુધી સ્ત્રીકેળવણીની વિરુદ્ધ હોય એવા ઘણા પુરૂષો નજરે પડે છે. તેમાં 'પણ શ્રીઓ ઉંચી કેળવણી લે તેની વિરુદ્ધ તો બહુ ગોટી સંખ્યા છે. શ્રીઓ અજ્ઞાન રહે તેમાં પુરૂષોને એક પ્રકારનો લાભ છે, કારણકે માણસ બધાં સુધી અજ્ઞાન હોય ત્યાં સુધી તેને પોતાની પરાધીન દશાનું જ્ઞાન નથી હોતું. પોતે સ્વતંત્ર થઈ શકે એ એને ખબર જ નથી હોતી, અને તેથી ચાલતી આવેલી રિયતિમાં સંતોષ માને છે. શ્રીઓ જાણે બણે તો વાદવિવાદ-દલીલો કરે, પોતાના દક્ષા, માગે, સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કરે. અજ્ઞાન હોય તો એમજ ધારે કે શ્રી તે પુરૂષથી ઉતરતી છે અને તેનું દાસત્વ કરવા સરજેલા છે. કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે શ્રીઓ પોતેજ એમ કહે છે કે 'અમારે વળી બણીને શું કરવું છે?' પણ તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે તેમને પોતાની અધમ અવસ્થા વિશે ખબર નથી. તેમના મન ઉપર એમજ દસાવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી તે ઉતરતી. જાતનું પ્રાણી છે; પુરૂષને બચવાનું તે નોકરી કરવા માટે છે, અને તેથી સ્ત્રીને બચવાની જરૂર નથી. અમેરિકાના શુલામોને છુટા કરવાની લડત ચાલતી હતી ત્યારે શુલામગીરી કાયમ રાખવાના પક્ષ તરફથી એમ કહેવામાં આવતું કે શુલામો પોતેજ છુટા થવાની ના કહે છે. પરંતુ સામો પક્ષ આ દલીલ જરા પણ સ્વીકારતો નહોતો. કારણ કે શુલામોને સ્વતંત્રતા શું તે ખબર જ હતી નહિ. એમણે તો પરતંત્રતા જ જોઈ હતી. શ્રીઓ સ્વતંત્ર થવાની કે કેળવણી લેવાની ના કહે છે એમ કહેનાર આગળ આજ દરમિયાન મૂકવું બસ છે. જ્ઞાનની જરૂર મનુષ્ય માત્રને સરખી જ છે. અને શ્રીઓ પણ નથી, મનુષ્યો જ છે.

સ્ત્રીની આર્થિક પરાધીનતા એ પણ તેની અવનત દશાનું એક મોટું કારણ છે. પુરૂષ કમાય તે જ સ્ત્રીને ખાવાનું છે. તેથી એને પુરૂષની અધીનતા, સ્ત્રીકાર્યો સિવાય છુટકો નથી. ઘણા પુરૂષો એમ સમજે છે કે પોતે કમાય છે તે કુટુંબ ઉપર મહોટો ઉપકાર કરે છે. અને તેથી કુટુંબી જીવન એ તેને એક સમજ જેવું માત્ર આપવું જોઈએ, ને તેમાં સર્વ રીતે જાળવણી રહેવું જોઈએ. પણ એમને એટલો ખ્યાલ નથી કે દુનિયાના બધા બ્યવહારમાં કામની વહેંચણી (Division of labour) કરેલી હોય છે. મહાજીવનમાં પુરૂષ કમાય છે તો સ્ત્રી ઘર સંભાળે છે, બાળકોને ઉછેરે છે. શ્રીનું કામ મોઢ પણ રીતે સહેલું નથી જ. પર ચલાવવું તે રાંજ ચલાવવા જેવું અઘરું છે એમ કહેવાય છે તે છેક ખોટું નથી. અને વળી બાળકોને

ઉછેરજ્ઞાનું કામ તો બહુજ મહેનત અને જવાબદારીનું છે. શ્રી પણ પ્ર-  
શ્નનાં છવન વ્યવહારમાં બહુ ઉપયોગી થેલા બન્યો છે. એકલા પૈસા  
કમાવાથી કુનિયા ચાલી શકતી નથી. પુરુષો આ સમજશે ત્યારેજ શ્રીઓ-  
ની સ્થિતિ સુધરશે. વળી જે શ્રીઓને નવરાસ હોય તે દાહતુ વખતમાં  
ઘેર-બેઠા કાંઈક ધંધો કરી થોડી ધણી કમાણી કરે. તો પુરુષને બતાવી  
શકે કે માત્ર એના ઉપર જ પોતાનો આધાર નથી.

શ્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ કે નહિ તે ધણી મનથી  
ચોટા ચર્ચવા જેવો સવાલ છે. શ્રી સ્વાતંત્ર્યને લાયક નથી એમ માન-  
નારા ધણા છે. એ લોકો શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરે છે કે શ્રીને સ્વ-  
તંત્રતા ન આપવી જોઈએ. પરંતુ આ જમાનાની શ્રીઓ એવાં પ્રમાણોથી  
માનશે નહિ. આજથી હજાર કે બે હજાર વર્ષ ઉપર કોઈ માણસને એમ  
લાગ્યું કે શ્રીઓ સ્વાતંત્ર્યને યોગ્ય નથી માટે શું શ્રીજાતિએ કાપમને  
માટે એ સિદ્ધાંત સ્વીકારી લેવો અને પરતંત્ર રહેવું ? મંતુ, પરાચર  
આદિની આજ્ઞાઓ આપણે દરેક વાતમાં માનતાં નથી. આ જમાનામાં  
એ માનવાનું શક્ય પણ નથી. તો પછી માત્ર શ્રીઓને સ્વતંત્રતા આપ-  
વાની બાબતમાંજ શાસ્ત્રનો દરિયો પકડવા જવું તે કેટલું અયોગ્ય છે ?  
પ્રાચીનકાલમાં એવી પરિસ્થિતિ હશે તથા શાસ્ત્રકારોએ એ પ્રમાણે લખ્યું  
હશે. અથવા હાલના જમાનાના ધણા પુરુષો માફક તેઓ પણ સાંકડા  
મનના હશે. તેથી હાલની શ્રીઓએ શું ચુનહો કર્યો ? સર્વ કાલ માટે  
શાસ્ત્રો લખવાનું શક્ય નહોતું. વીસમી સદીમાં કેવો જમાનો આવશે તેની  
મે વખતે કલ્પના પણ નહિ હોય. જોઈએ હાલના વખતમાં પ્રાચીન શાસ્ત્ર-  
કારોના મત પ્રમાણે ચાલવાનું બને તેમ નથી. જે મનુષ્ય સર્વ પ્રકારની  
સ્વતંત્રતા ભોગવતું હોય તેને સામું માણસ સ્વાતંત્ર્યને યોગ્ય નથી એમ  
હેવાનો કશો હક નથી. શાસ્ત્રોમાં અનુના હોય કે ન હોય, શરદિ હોય કે  
હોય, પુરુષોની ઇચ્છા હોય કે ન હોય, પણ આ પ્રગતિમાન જમાના-  
ની શ્રીઓને સર્વ પ્રકારની સ્વતંત્રતા આપ્યા વિના છુટકો નથી જ.

દેશના રાજ્યકર્તાઓમાં શ્રી જાતિને ખાજ લેવા જેવો કે નહિ તે  
પણ શ્રીસ્વાતંત્ર્ય સંબંધી એક મોટો સવાલ છે. શ્રીઓના મતાધિકાર-  
ના ફરાવ આવતી ધારાસભામાં મૂકવાનો છે તે બહુ આનંદજનક છે.\*

\* આ લેખ લખાયા પછી આ પ્રશ્ન મુંબઈની ધારા સભામાં મુકાયો અને  
શ્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો ફરાવ વધારે બહુમતિથી પાસ થયો છે. -મંત્રી.

એ બાબતમાં પણ કેટલોક ઠેકાણેથી વિરુદ્ધતા દર્શાવવામાં આવે છે, તો પણ શ્રીઓને 'એનિસિપેલ કોરપોરેશન' કે 'ધારાસભામાં' બેસવા દેવાનો પ્રશ્ન આવે ત્યાં ધણી વિરુદ્ધતા 'ખતારવાય' એમાં નેવાઈ નથી. ધણી માણસો એકતો એક બુતો સુધાઈ ગયેશે સવાલ પૂછે છે કે શ્રીઓ કોરપોરેશન કે કાઉન્સિલની મીટિંગમાં જઈ ત્યારે ધરતું ને બાળકોનું શું થશે? આ માણસોને એટલેજ સાચો પ્રશ્ન પૂછીશું કે કોરપોરેશન કે કાઉન્સિલમાં બેસનારા પુરોના ધંધા, નોકરી, ઓફિસોનું શું થાય છે? એ બંધા કાંઈ નવરા માણસો નથી હોતા. એ સોકા જ્યારે પોતાનો ધંધો સંભાળવા સાથે સામાજિક સેવાનો એક નહિ પણ ઘણાં કાર્યો બજાવી શકે છે ત્યારે શ્રીઓ ધર સંભાળવા સાથે તેવાં કામ કેમ ન કરી શકે? વળી શ્રીઓ ક્ષરને એક ઘણું પણ વીધું મૂકતી નથી એમ તો છે જ નહિ. દેવ દર્શને કે રડવા કૂટવા જાય છે ત્યારે ધરતું ને બાળકોનું શું થાય છે? તે ઉપરાંત શ્રીમંત વર્ગની ધણી શ્રીઓ એવી હોય છે કે જેને ધરતું કાંઈ કામ હોતું નથી. અનેક વિધવા શ્રીઓ આજસમાં, ઉધવામાં કે મંદિરામાં ભટકવામાં વખત પૂરા કરે છે. તે શું ચોખ્ખા શિક્ષણ લઈ જઈને કાર્યોમાં જાગ ન લઈ શકે? બધી જ શ્રીઓને ન્હાનાં બાળકો સંભાળવાનાં હોતાં નથી. જેને બાળકો ન હોય કે મ્હોટાં થયેલાં હોય તેમને ધારાસભામાં બેસવાને કશી દરકત નથી. ધરકામતા બહાના હોળ શ્રીઓને રાજકીય હોકા આપવાનો સંચાલ ઉરાડી દેવાનું હવેના જમાનામાં બનશે નહિ. શ્રીઓ અને બાળકોના કિલ્લે સંબંધી અનેક પ્રશ્નો એવા હોય છે કે જે શ્રીઓ જ સમજી શકે. અને તેથી દેશના કાયદા કાનુનો ધડવામાં શ્રી જાતિનો હાથ હોય તો બહુ લાભ સાધે. અને સાચો અને રમૂતિઓ રચવામાં જેમ પુરૂષ વર્ગને હાથે શ્રી જાતિને મહાન અન્યાયો થયા છે તેમ ને થાય. આપણા દેશના કાયદામાં વારસાને લગતી બાબતોમાં શ્રીઓને ધણી અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે. જાપની લાખોની મીટિંગ હોય પણ તેની એક માંડ ઉપર પુત્રીને ફક્ત નથી. સંપૂર્ણ કુટુંબમાં કોઈ માણસ છોકરી વારસ મૂકી મરણ પમે તો તેનો જાગ તેના જાણ્યોને જાય છે. છોકરીને કાંઈજ મળતું નથી. આ તેમજ ખીજ કામદા સંબંધી અન્યાયો એવા છે કે જે મારા ધારવા પ્રમાણે શ્રીઓ ધારાસભામાં બેસશે ત્યારે જ દૂર યશે.

ખતમાં શ્રીઓને માંડે એવીજ કહેવાનું છે કે આપણે ખામીમાં નહિ.



રંધિયું, સાદસર કર્યું, ઝાંડકર્યું, ધોયું, એ / બધું તેમનાં કવિત્વપૂર્ણ વાર્તા-  
લાપમાં બહુ કંઈકતાભર્યું લાગે છે. એ બહુલાસોમાં દંપતીના મનમાં તે  
વખતે વિચાર સરખાયે નથી આવતો કે રોટલી કાચી હોય કે ફાળ બરાબર  
રંધાયેલી ના હોય, અથવા અંનેનું સડી ગયું હોય કે સાફ, કે રસોઈ વખત-  
સર થાય કે મોડી તેથી પોતાના સુખમાં કાંઈ પણ ફેર પડશે. તેમને તો  
આંખી બાળતોતો વિચાર કરવો તે જ તેમના પ્રેમને અણુછાજતું અને  
અપમાનભર્યું ભાસે છે.

તેમનાં આવાં સુખમય-સ્વપ્નામાં ભંગ કરવો તે કૂરતા લાગે છે, પણ  
આ સ્વપ્નાં લગ્ન પછી કાંઈ લાભો વખત નથી શકતાં નથી, નવાં પરણેલાં  
દંપતી ઘર, મડિ છે એટલે થોડા સમયમાં બાળી બાળ છે કે સુખ  
મેળવવા માટે કેવળ ભાવના સિવાય બીજી વસ્તુઓનો પણ અપૂરો  
છે. નિત્યનું ધરકામ ઘર થાય છે, એટલે તેમનાં ગગન વિહારમાંથી નીચે,  
સામાન્ય મનુષ્યો જે સામાન્ય ભૂમિ ઉપર પગ રાખે છે ત્યાં, તેઓને ઉત-  
રવું પડે છે, ત્યારે તેમને ખબર પડે છે કે ઘણી કેવળ સામાન્ય વસ્તુઓ  
ઉપર તેમને આધાર રાખવો પડે છે-તેનાથી તેઓ કેવળ પરત્ર છે. સાચી  
પહેલો તો તેઓને એ ખબર પડે છે કે લગ્નજીવન અને રસોડાને ઘાંડ સં-  
બંધ છે. પ્રેમનાં સર્વ સ્વપ્નાં સાચાં પડે-સર્વ ભાવનાઓ ખરી પડે તે  
સાટે નવા ધરમાં પ્રેમનો પાયો બંધવાર બાળતો ઉપર ચણવાનો છે.  
જે મહેલ ઉંચે આબજા સુધી ચણવાનો છે, જેના મીનારા મંગલેભેદી  
થવાના છે, અને જેનો ચળકાટ તડકામાં આંખને આંજી નાખે તેવો અને  
સાફ જગત વખાણે તેવો થવાનો છે, તે મહેલના પાયા તો સામાન્ય માટીમાં  
જ નાંખવાના છે, અને સાદા, સખ્ત પણ પ્રમાણિક ખંડકનો જે તેને ટકા  
આપવાનો છે. નાણુક લામણીયો, મધુરાં દાન, ઉદાત્ત ભાવનાઓ વાળા  
મહેલ ભણે પ્રેમ બાધે, અને તે જાદુજી જેટલે ઉંચે બાંધે, અને આ મહેલમાં  
લગ્નજીવનનાં સર્વ સુખ ભોગવતાં બે આત્માઓ મુખેથી વસે; પણ આ મહેલનો  
પાયો તો સામાન્ય ભૂમિ ઉપર જ રહેશે, અને ભાવનાંદીન પધરાનો જે તેને ટકા  
મળશે. આ પાયો તે સારી ગૃહવ્યવસ્થા છે, જીવાન પ્રેમીયોનાં મોહમય  
સ્વપ્નાં કરતાં સાફ બોજન, વખતસર વાળુ, ધરમાં ચોખ્ખાઈ, નિયમિતતા,  
વ્યવસ્થા, આ બધી લુખ્ખી સામાન્ય અને બંધવાર બાળતોથી, વધારે  
સુખ મળે છે. પ્રેમ છે ત્યાં ધીરજ છે, માયા છે, નમ્રતા છે; અને પ્રેમીને  
સાદું બોજન મળે તો પણ અમૃતસમ લાગે છે, અને તદ્દન સાદી રીતે

છે. આવી દુટની શરૂઆત થયું ખરું જોજન સમયે શરૂ થાય છે કે જ્યાં ક્વેળાની રસોઈ હોય અને તે પછી જેમ તેમ શંધી હોય અને ઢંગ વમર પીરસી હોય. પ્રેમની બાવના અને ઉદ્વેગને. હાંફો, કાઢવા માટે બેસ્વાદ રસોઈ ખસ છે. પ્રેમથી જે પત્નીને પ્રતિમા સમ પૂજવામાં આવે છે, તે પત્ની જો ધર ચલાવવા માટે નાલાયક નિવડે તો પૂજનભાવ જલદી નાશ પામી જાય છે. જે પત્ની પ્રેમનાં સ્વપ્નાં ખરાં પાડવા માંગતી હોય, અને લગ્નના પહેલા દિવસ જેટલું જ સુખ તે રોજ જોવા માંગતી હોય, તેણે શ્રદ્ધાવસ્થાનું ગાન બરોબર મેળવવું અને તે તરફ સતત લક્ષ રાખવું.

સંતોષ એક પવનમાં સલાહ આપે છે કે જીવાન પત્નીઓએ તો ધરમાંજ કામ કરવું. એનો અર્થ એમ થાય છે કે તેમનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર તે શ્રદ્ધા છે. પરંતુ તે સાથે હાલમાં પરાપકારની જે સંસ્થાઓં ઓછા સંકળતાથી ચલાવે છે, તેમાં આત્મની ધણી પ્રતિષ્ઠા રહેલી છે. સ્ત્રીમાં સંકલ્પશક્તિ, નમ્રતા અને પ્રોત્સાહનના શુભ સ્વભાવથી જ રહેલા છે, અને તેને લીધે મનુષ્યનાં દુઃખ, દિલગીરી અને ચિંતા હરવાના કાર્યમાં તે દેવદૂત સમ છે. એક કવિ લખે છે:-

“ પૃથ્વી ઉપર સ્ત્રીનું ધર્મકાર્ય શું છે ? સ્વર્ગની દુયાને નીચે ઉતારી  
લાવતી એ તેનું કાર્ય છે. પાપના સાપનું માથું મચડી નાંખી, પૃથ્વી ઉપર  
વસતી રહેલા થાપ અને પાપમાંથી સર્વને શાંતિ પમાડનાર આશીર્વાદ  
આજીવાનું કામ તેનું છે, માંદી પૃથ્વી જે તેને આધારે છે, તેને શાંતિ,  
દિવાસો, અને મદદ આપવાને તેની સુશ્રૂષા કરવાને તેણે જન્મ  
લીધો છે. ”

પ્રભુએ સ્ત્રીને સુશ્રૂષા માટે પોતાના દૂત તરિકે નિર્મેલી છે. જેને સંકલ્પ-  
શક્તિ અને મદદની જરૂર હોય તેની સેવા કરવી તે તેનું ઉત્તમોત્તમ કાર્ય  
છે. ધણીએ સ્ત્રીઓને નિરાધાર, અરાકત, નિર્ધન, અને માંદાઓની સેવા  
કરવાને જાજલ સમય હોય છે. બાળ્યે જ કોઈ સ્ત્રી એટલી બધી કમારું  
હશે કે જેને આ દુયાનાં કાર્યો માટે સંકલ્પ સમય પણ મળી શકે નહિ.

પરંતુ, દરેક સ્ત્રીની પ્રથમ કુરબાની પોતાનું ધર સંભાળવાની જ છે.  
તેનું પ્રથમ અને ઉત્તમ કાર્ય ત્યાં જ થવું જોઈએ. જ્યાંસુધી તે બરોબર  
થાય નહિ ત્યાંસુધી બહારનું કામ ઉપાડવાને તેને અધિકાર નથી. પ્રથમ  
તો તે “ શ્રદ્ધાસેવિકા ” બનવી જોઈએ. બહારનું કાંઈ જ કાર્ય તે ઉપાડી  
શકે નહિ તોપણ ધરનાં સર્વ કાર્ય માટે તે જોખમદાર છે એટલું સ્વી-  
કારીને ધરને પ્રભૂતી ખાતર, પ્રભુના ધામસમ સુંદર અને સંપૂર્ણ બનાવ-

વાની તેની દરજ્જા છે. જ્યાંસુધી તેણે આ કાર્ય નથી ત્યાંસુધી જુદી જુદી પરોપકારી સંસ્થાઓની સભાઓમાં જવાનો કે ત્યાં કારખાને કરવાનો તેને કાંઈ જ અધિકાર નથી. એવી પણ સ્ત્રીઓ છે, કે બહાર પરોપકારનું—પ્રભુનું કાર્ય કરવાની હોંશમાં, તેમણે ધરતી અંદરનાં પ્રભુનાં કાર્યની અવગણના કરી છે. તેમનું ધ્યાન દૂર દૂર દયાનાં કાર્યો તરફ દોરાયું પણ મોં આગળ પડેલા પ્રેમના કાર્ય તરફ તેમની નજર ના પડી. પ્રિયુષામ એ જ યામ, કે જ્યારે તેઓ શહેરની સંસ્થાઓમાં—શરીઓમાં—દેવદૂત સમ કામ કરતી હોય, ત્યારે તેમના ધરતી પવિત્ર દિવાલોમાં પડી રહેલાં કાર્યો માટે તથા : અસ્વીકારાપક્ષી દરમ્ને માટે ખુદ દેવદૂતો શોક કરે. જ્યારે તેઓ નિરાધારનાં, ગરીબોનાં કે દુઃખીયાનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવે ત્યારે તેમનાં કુટુંબના—પતિના—હૃદયમાં મેળવેલા સ્થાનથી બહુ યામ. માટે એટલું આસ ધ્યાનમાં રાખવું. જોછએ કે, ધરતું, અને, કુટુંબનું, ને, કાર્ય છે તે પ્રભુએ પત્ની માટે પ્રથમ નિર્માણ કરેલું છે, અને તેની અવગણનાનો બહોળો ગમે. તેટલા ઉપયોગી સામાજિક અને પારમર્થિક કાર્યોથી પણ વળી રહેતો નથી જ...

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

## \*દેશનાયક.

સેના જ્યારે રણક્ષેત્રમાં યાત્રા કરે, તે વેળાએ પાસેની ગલીમાંથી તેમને કોઈ ગર્જા દે કે ચીરેર ઉપર ટેકું મારે, ત્યારે અપમાનનું વેર લેવા તે જ સમયે છત્રભંગ થઈ તે ગલીમાં દોડી જાય નહિ. એ અપમાન એને સ્પર્શ પણ કરે નહિ, કારણકે તેની સામે મહાસંભ્રમ—મહામૃત્યુ પડયું છે, તેમજ જ્યારે આપણે યથાર્થભાવે આપણો દેશનું કાળ કરવાને યાત્રાએ નિકળીએ, ત્યારે તેના માંહાત્મ્યને બળે નાના મોટા અનેક વિદ્યોજ આપણને

\* આ લેખ ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે ઇ. સ. ૧૯૦૫ માં લખેલો. પંદર વરસ ઉપર કવિવરે જાહેર કરેલા આ લેખમાંના વિચારો અત્યારે પણ એક સરખા વિચારણીય હોવાથી તેનું આપાન્તર અમને મળતાં અત્રે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

સ્પર્શ કરી શકે નહિ-સણે સણે નાના નાના મતભેદોને માટે દોડાદોડી કરી જ્યાં યાત્રાભંગ કરે ત્યાં પાલવે નહિ.

આપણા દેશમાં આજકાલ જે સર્વ આંદોલન-આલોચનાના તરંગો ઉઠ્યા છે, તેમાં કેટલાક તો માત્ર કલહસ્વરૂપ છે. બેશક દેશવત્સલ લોક એ કલહને માટે અંદર અંદર શરમાય છે, કારણકે કલહ નિર્ભયનું શબ્દ છે, અકર્મણ્યનો એક પ્રકારનો આત્મવિનોદ છે.

દેશમાં ચારે દિશાએ દૃષ્ટિ નાખશો, તો જણાશે કે લોક આટલું દુઃખ એવે મુઠે મેઢિ વહન કર્યા નથી છે કે જગતમાં બીજે કાંઈ ક્યાંને એવો દરજ્જો દેખાવ નજરે પડશે નહિ. નિરાશા, નિરાશનંદ, બૂખ, રોગ એ સૌએ પ્રાચીન ભારતવર્ષના મંદિરની ભીંતને તોડી ફોડીને ધૂળ કરી છે. દુઃખના જેવું કઠોર સલ બીજું કયું છે ? એનાં જેવી દારણ પરીક્ષા બીજી ક્યાં છે ? એની સામે રમત ક્યું ચાલે નહિ, એની સામે દેવી રીતે આંખો મીચવી એ સંબંધ કૃત્રિમ દર્શનાઓ કરવાનો અવકાશ પણ નથી, એ અનુભવ સર્વને સખ્ત રીતે લીધા નાખે. આ દેશબ્યાપી દુઃખના સંબંધમાં આપણે કેવો બ્યવહાર આચરીએ છીએ, તે માપવાથી જ આપણા મનુષ્યત્વનું સાચું માપ થશે. આ દુઃખનો કાળા કંઠે કસોટી પથર ઉપર આપણે દેશાનુરાગ નો ઉજળો રખાએ પાડે નહિ, તો નિશ્ચય જાણીએ કે એ સાચું સોનું નથી. જો સાચું નથી, તેનું મૂલ્ય કાણુ આપે ? અંગ્રેજ એ વિષયનો ઝવેરી છે, તેને છેતરશે શી રીતે ? આપણા દેશ-હિતૈષણના ઉદ્દેશ ઉપર તેની કાઢા કી રીતે બેસાડવી ? પોતે આપણે તો જ દાવો કરી ચકાએ. પણ સાચું કહો, આપણે શું કર્યું છે ? દેશના દારણ દુઃખને દિવસે આપણામાંથી સુખી છે, તેઓ સુખમાં પડ્યા છે; જોમને અવકાશ છે, તેઓ આરામમાંથી જરાય દૂર થતા નથી; જે કંઈ ત્યાગ થયો છે તે એટલો થોડો છે કે કંઈકેવો પણ ત્યાગો છે; જે કંઈ સહન કર્યું છે, તેના કરતાં અનેક ગણી ભૂમિ પાડી છે.

આત્મકારણ શું ? એનું કારણ એ કે આજ સુધી પારકાને આપણે માથું ફોડવાની ચર્ચા કર્યા કરી છે, સ્વદેશ સેવાની તો ચર્ચા જ કરી નથી. દેશનું દુઃખ તો, ગમે તો વિધાતા, ગમે તો ગવર્નમેન્ટ દ્વારા કરશે એ વિશ્વાસ રહ્યા છીએ. આપણે એકઠા થઈએ, મૃત લેઈએ તે એ કાર્ય કરવા મંડી પડીએ, એ વાત તો આપણે અંકપત્ર બાને આપણી પોતાની પાસે મળી જવાકારતા નથી. આથી કેલવા મોકળી કામ આપણા હૃદયનો સંબંધ

જાંઘામં નહિ. દેશના હુખતી સાથે, આપણા પ્રયત્નોનો યોગ જનમે નહિ, વારતવતાની બીજા ઉપર દેશાનુરોધ જનમે નહિ. એટલાજ માટે ફકત પાનીક લેઈ મફત ફરે ને કામ પડ્યે કામ ઉતરેય દે નહિ.

વીચ વર્ષ ઉપર, પ્રેસીડેસી કોલેજના તે વખતના અધ્યાપક ડાક્ટર શ્રીયુત પ્રસન્નકુમાર રાય મહાશયને ઘેર છાત્ર સંમેલન થયું હતું, તે વખતે જે ગાન ગવાયું હતું, તેનો એક ભાગ નીચે ઉતારું છું:-

“શબ્દોએ રચેલું જાન અને વિના આંસુનું રાતું મિથ્યા છે. આં-  
વેદન-નિવેદનનાં દેહારથી મારું નરુ જાન્ય છે. રાહને દયા માગવી ને  
જંગલની સામે બીખારીને વેશે ફરવું, એથી તો લાજ આવે છે. આપણું  
કામ આપણે તો કરતા નથી ને બીજા ઉપર આટલો રાય શો ?

“પોતે જ પોતાની શરમ ઉઠાડો, પારકાને જારણે રખડો તો  
માનને માટે પારકાને પગે પ્રડી બીખ માગરી એ અધી બીખોમાં દલાઈ  
છે. આપો-આપો કહી પારકાની પ્રાછળ પ્રાછળ બટકો અને રૂકો કશું મળ  
ના. ને માન જોઈએ, પ્રાણ જોઈએ તો પહેલાં પોતાનો પ્રાણ સંભાળો.”

ત્યારથી આજ વીચ વર્ષ પછીના વિદ્યાર્થીઓ આજ નિઃસંદેહ  
કહેશે કે આજ અમે અરજીઓનો થાળ સુકી દેખને હાથ ખાલી ફરીશું,  
આજ તો અમે પોતાનું કામ પોતે જ કરવા તૈયાર થયા છીએ. એ વાત  
સાચી જ હોય તો તો સાફ, પણ પ્રારકાના ઉપર અનિમાન શા માટે  
રાખવું ? જ્યાં અનિમાન છે, ત્યાં જ શુભ આવે. પ્રાર્થના-અરજી આપવી  
પડે છે. આપણે યુવકની પેઠે બહિષ્કાર આવે સ્વીકારી તરું નહિ કે આપણે  
વિદ્યો સ્વીકારીશું જ ? આપણે પ્રતિદ્વંદ્વતાનં જોળ મશું જ ? વાતચાતમાં  
આપણી આંખમાં આંસુ કેમ ભરેલું આવે છે ? આપણે શા માટે એમ  
વિચારીએ છીએ કે, થયું મિત્ર સર્વ મળીને આપણો માર્ગ સુગમ કરી  
લેઈશું ? ઉત્પત્તિને માર્ગ તો હર્ષ મળે, ને એ વાત જંગમતા, ઇતિહાસમાં  
સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે.

શુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા  
દુર્ગ પંથસ્તત્ કવયો વદન્તિ ।

દુરત્યય-મુશ્કેલીથી જાળંગાથ એવો-માર્ગ બીજા સાફ ન કરી આપે,  
સીધો ન કરી આપે, તો આપણે માત્ર દેશીદોષો દહાડા કરીએ, અને

ધરખેતરમાં ને વાડીવજીરામાં પંગ જગાવી પડ્યો છે. વિનાય જો આમ થતો જ સાથે તો વર્ષ વર્ષનો દિસાજ લેતાં પાર. ક્યાં આવે ?

આવી સ્થિતિમાં રાજની મંત્રણા સભામાં-લેછેસ્લેટિવ કૌસિલમાં-એક જો પ્રશ્ન પુછવાના હોય તો પુછો, જોનો અને વાંધો નથી પણ જોથી શું આવી ગયું ? ગરજ જોના કરતાં આપણને વધારે નથી ? ધરમાં આગ લાગે ત્યારે પોલીસના ઘાણામાં ખજાર આપને નિરાંતે બેશી શકશો ! ધરમાં ઘેરી છોકરાં બળી મરે, ત્યારે દરોગાની શિષિલતા માટે માગિસ્ટ્રેટ પાસે ફરિયાદી કરવા મોટી સજા ભરસો તો તેથી વળવાનું શું ? ગરજ તો આપણે છે ! મરીએ છીએ તો આપણે ! અભિમાન કરવાનો, કલહ કરવાનો, વાટ જોવાનો હવે આપણને વખત નથી. જે કંઈ થાય તે કરવાને માટે આપણે જ કંઈ બાંધવી જોઈએ. પ્રયત્ન ક્યં હમેશાં કાર્ય સિદ્ધ થાય, ન પણ થાય; પણ આમજ્ઞાની નિષ્ફળતા થરા ન દેરી-એટલા વિનાની નિષ્ફળતા જો જ પાપ છે, એ જ કલંક છે.

આપણા દેશની જે દુર્ગતિ થઈ પડી છે, તેનું કારણ આપણા પ્રત્યેકના અંતરમાં છે અને આપણી જાત સિવાય બીજા માણસીએ કદી દૂર કરી શકાશે નહિ. આપણે પારકાના પાપનાં ફળ ભોગવીએ છીએ એ કદી જ સોચું નથી, અને આપણા પાપનું પ્રાયશ્ચિત પારકાથી નિરાંતે કરાવી લેવાશે, એવી પણ કદી જ આશા રાખી શકાશે નહિ.

સુભાગ્યે આજ દેશને જુદે જુદે રથાને પ્રશ્ન ઉઠે છે કે 'શું કરીએ, કેવી રીતે કરીએ ?' આજ કર્મ કરવાની ધૃષ્ટિ આપણને થઈ છે, કામે લાગ્યા પણ છીએ; એ ધૃષ્ટિ નિરાધાર ન થઈ પડે, આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ ન થઈ પડે, પ્રત્યેકની હૃદ હૃદ શક્તિ છુટા છુટા થઈ નહ ન થઈ જાય, તે બાબત આપણે આજ સંપૂર્ણ ધ્યાન દેવું જોઈશે. રેલગાડીની વરાળ સીસોટી વગાડવાં માટે નથી; એ તો ગાડી ચલાવવા માટે છે. સીસોટી વગાડવામાં જ સમસ્ત વરાળ કુદી દેવામાં આવે, તો મર્જના તો પ્રચંડ થાય, પણ ગાડી ચાલતી બંધ થઈ જાય. આજ દેશમાં જે ઉદ્યમ ચાલી રહ્યો છે, તેને અવરિચિત કરી એક નીકમાં પહેરવાની જોઈ નહિ, તો ધણું વ્યર્થ જાય. પરસ્પર વિરોધ પણ કરે, ત્યાં નવાં કર્મ-ધર્મમાં અને સામાયિક પ્રશ્નને આકર્ષણે તુચ્છ કાર્યોને મહા સ્વરૂપ આપી દેઈને પોતાની શક્તિનો અપવ્યય કરે.

દેશના સમસ્ત ઉદ્યોગને એમ વ્યર્થ થતા અટકાવીને એક દિશામાં.

દેશી-લાવવાનો એક માત્ર ઉપાય છે-ફાઇ એક જાણુને આપણે અધિનાયક રૂપે સ્વીકારવો. દેશમાં એકઠા થઇને વાલ્કિવાદ તો કરી શકાય, પણ તેની રીતે કામ કરી શકાય નહિ. શાક બજારમાં ગમે એમ એકઠા થઇને બધા કરી શકાય, પણ યુદ્ધે અંતમાં તો સેનાપતિ જોઇએ. વાતો કરતાં નાના પ્રકારનો લોક એકઠા થઈ શકે છે. સ્વેચ્છાએ સ્વેચ્છાએ પોતપોતાને પાસે એમ બોલી શકે, પણ વહાણ અસાધવાનું હોય તો તો એક ટુંડની જરૂર પડે.

મારા દેશવાસીઓને આજે હું નમ્રતાપૂર્વક કહું છું કે તમે કોઇના માર્યા આત્માને વિસરો ના. કોઇ મંડાડવાને માત્ર વિરોધની યેદા કરો ના. બિદ્યા ભાગવા જઈએ તો પારકાના મોં સામે તાણી રહેવું પડે, વિરોધ કરવા જઈએ, ત્યારે પારકા ઉપર જ સર્વ ધ્યાન દેવું પડે જ્યારે મારાં એ ન હોય. એ સર્વની પ્રગળ ઉપેક્ષા કરીએ તો જ મંગળ સાધનનું મહા ગોદેય પ્રાપ્ત કરવામાં આપણે વિજયી થઈ શકીએ.

તમે ખ્યાલ રાખજો કે જંગમંગ આજ મુખ્ય વિષય નથી. મેં તો એને નાનો કરી નાખ્યો છે. શી રીતે નાનો કરી નાખ્યો છે ? જંગમંગના આધાતથી આપણે સમસ્ત જંગમંગીઓ એકઠા થઈને વેદનાને બળે સ્વદેશના તરફ જોઈએ કે તરત જ એ જંગમંગી કૃત્રિમ રેખા નાનાથી નાની થઈ ગઈ. આજ સમસ્ત મોઢને કાપી સ્વદેશની સેવા સ્વદેશને કરવાને માટે આપણે તૈયાર થઈ ઉભા, તેની સામે જંગમંગ નખતો ધા તુચ્છ થઈ ગયા. પણ આપણે જો કેવળ પીડીશન કે પ્રોટેસ્ટ, બોયકોટ ને વાચાલતા કરીને બેસી રહ્યા હોત તો જંગમંગ મોટો થાત, આપણે નાના થાત-પરજીત થાત. કાલ્પિતનો શિક્ષા સકલ્પેતર આજ ક્યાં ઉતરી ગયો છે ! આપણે તુચ્છ કરી દીધો છે. ગાળાગાળી કરીને નહિ, મારામારી કરીને પણ નહિ. ગાળાગાળી મારામારી કરી હોત તો તો એ ચઢી વાગત. આજે આપણે વિદ્યાદાનની આપણી પોતાની વ્યવસ્થા કરવા તૈયાર થયા છીએ. એથી આપણા અપમાનનો ડાહ, આપણા આધાતની હાલત વેદના એકવારે મળી ગઈ છે. આપણી સર્વ ક્ષતિ સર્વ લાંછતની ઉપર તરી આવી છે; પણ એ માટે જો આજ સુધી કેવળ મહાસભાઓની મહા ઉચ્ચતા-દેશનાં એક પ્રાંતથી બીજા પ્રાંત સુધી દોડદોડ કરી મુક્ત, નાક મહાવીને નાકમાંથી ઉચ્ચારેલી ફરિયાદીઓ સમુદયથી આ પારથી પેલી પાર સુધી તરતી મુકો હત, તો છોટીની મોટી કરી મુક્ત અને એમની સામે જાતને નાની કરી મુક્ત. હાલ બારિસાલને રસ્તે આપણાં યોગ્ય માર્યા

બાગ્યાં અને પોડા કંડ દેવો પડ્યો, પણ જે વ્યાપાર ઉપર સમસ્ત એક દેહનેતર આધેલા બાળકની પેડે બેઠો મુકીયે તો આપણું ગૌરવ નવ. એ સામાન્ય વાતની ઉપર ચડી બેસતાં. માત્ર આંત્રું જ પાડ્યા બધાએ તો લાજ મરતું પડે. ઉપર ચંદ્રી આવવાનો એક ઉપાય છે. જેને અપિણે નામક પદ્મીની માળા આરોપીએ તેને રાજ દરબારને દરવાજેથી પાછા લાવી આપણી કુટીરને આંગળે પુણ્ય વેદિકા ઉપર સ્વદેશના પ્રતિ પતિ રૂપે અભિષેક કરો. કુદની સાથે માસમારી કરી દિવસ કાપવો એ કંઈ જયસામનો ઉપાય નહોત્ય, તેની ઉપર આરવામાં જ નવ છે. આપણે આજ આપણા સ્વદેશના કોઈ મનરવી પુરુષનું કર્તવ્ય આનંદ સાથે, ગૌરવ સાથે સ્વીકારી શકીએ, તો એમ કોને આપણામાંના કોની સાથે કવો વ્યવહાર થયો છે, કેવળા આગરણમાં કાવત્રા વિરૂદ્ધ કંઈ થયું છે કે નહિ, તે તુરંચથી તુરંચ થઈ સામાયિક ઇતિહાસમાં ડાગળ ઉપરથી એકવારે ભુંસાઈ જશે. વસ્તુતઃ આ ઘટનાઓને તુરંચ માની દેંદ્રી નહિ દેખ્યું તો આપણું અપમાન દૂર થશે નહિ.

સ્વદેશના હિતસાધનનો અધિકાર આપણી પાસેથી કોઈ લુટી શકે નહિ; એ અધિકાર ઇશ્વરદત્ત સ્વાયત્ત શાસન સદાકાળનું આપણું સ્વાયત્ત છે. અગ્નિજ રાજ્ય સૈન્ય લેખને ભરે પહેલે ભરે, રાતા કે કાળા ગાંઠન પહેરીને ત્યાંય કરે, ભરે કદો અતુરુજ ને કદો પ્રતિરુજ થાય, પણ પોતાના દેહનું કથ્યાણું પોતે દરવાનો જેનું સ્વાભાવિક કર્તવ્ય-અધિકાર, તે નષ્ટ કરવાની શક્તિ કોઈનીજ નથી. એ અધિકાર આપણે પોતેજ નષ્ટ કરી શકીએ. એ અધિકાર જે આપણે નાં મહણ કરીએ તો નષ્ટ થાય. પોતેજ એ અધિકાર ખોઈ બેસી પારકાના ઉપર કર્તવ્યસિદ્ધિલતાનો દોષ આપણે તો આપણે આથે લાજ ઉપર લાજ ! મંગળ દરવાનો સ્વાભાવિક સંબંધ જેમનો નથી, તેઓ તો માત્ર દયા કરે, તેમની પાસેથી સમસ્ત મંગળ, સમસ્ત લાજ કરવાની આશા રાખવી ને પોતે કશું ત્યાગવું નહિ, એથી કાજ થાય ના. એ પ્રકારની દીનતાનો અનુભવ કરવો એ શું કહણ છે !

મારે જ તો હું કહું છું કે સ્વદેશના મંગળ સાધનનું કર્તવ્યસિદ્ધાસન આપણી સાથે રાખ્ય પડી આપણને પ્રતિજ્ઞાએ લગવાયે છે. હે સ્વદેશ હૈવકગણ, એ પવિત્ર સિદ્ધાસનને વ્યર્થ કરો ના, એને પૂર્ણ કરો. રાંભાની શાસનનો અસ્વીકાર કરવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી-એ તો કોઈ વેળા કોઈ વેળા અશુભ, કોઈ વેળા શુભ ને કોઈ વેળા અશુભને આકારે



આપણા ઉપર, ચંદને વહી નરશે, પણ આપણા પ્રાપ્તે આપણું જો શાસન, એ જ ગંભીર, એ જ સત્ય, એ જ ચિરસ્થાયી. એ જ શાસનથી નિમિત્ત થયાર્યે રીતે બાંધે ધડાય, બહારને શાસને નહિ. એ જ શાસન આજ આપણે શાન્તદહ પવિત્ર ચિત્તે મદલ્ય કરીશું.

જો આપણે એ મદલ્ય કરીએ, તો સર્વે પોતપોતે મોટા યુધ્ધ અંધન-હીન યુધ્ધ ગમે નેમ ચાલે નહિ. એક જણને માન્યે આપણે ચંચાર્ય બાંધે પોતાને ખાની શકીએ. એક જણનો આપણે સર્વેએ સ્વીકાર કરવો જોઈશે. એક જણનો ક્ષિણ દસ્ત આપણી સર્વેની શક્તિએ બલિષ્ઠ કરી દેશું. આપણા સર્વના વિચાર એમના મંત્રણ બાબદારમાં એકઠા થશે અને એમની આગા આપણા સર્વની આગા રૂપે દેશમાં ધરે ધરે ગાજી ઉઠશે.

જેઓ પીટીશન ચા પ્રોટેસ્ટ પ્રણય વા કલહ કરવાને માટે રાજવા-ડીની સડકે દોડાદોડી કરી શુકે છે તે એને દેશનું મુખ્ય કાજ માને છે, તે દળમાં તો હું નથી, એ વાત ફરી જણાવવાની જરૂર નથી. આજ સુધી તેઓ દેશહિતવત્તીઓના નાયક યતા આવે છે, તેઓ રાજમાર્ગની સુધી રેતીને આંસુથી અને ધર્મથી સોંપી, ઉત્પાદક કરવાની ચેષ્ટા કરતા આવ્યા છે, તે પણ હું જાણું છું. માંહેલા વિનાશ પાણીમાં જળ નાંખી શત દિવસ કિનારે બેસી રહે, અંતે મુહલાં મળે એવી આશાનો એમને ચહે, એને નિઃસ્વાર્થ નિષ્કળતાનો નશો કહેવામાં આવે; માનવ સ્વ-ભાવમાં એને પણ સ્થાન છે. પણ એટલા માટે એ નાયકો ઉપર-દોષ દેખે શકતો નથી, એ આપણા બાંધેનો દોષ છે. દેશની આકોક્ષા મૃગજળ વિશે ન-દોહતા જળાશય વિશે વહે તો તેઓ તેને નક્કી એ દિશામાં વહેન કરી લેખ જામ, વિરુદ્ધમાર્ગે ચાલી શકે નહિ.

ત્યારે નાયક યવાની સાર્યકતા દી, એ પ્રજા ઉડી સડકે. નાયકનું કર્તવ્ય-કાર્યે પરિચાલન-અમને માર્ગે હો કે જમ સંશોધનને માર્ગે હો. આંતરહિત પતરવર્ધી નાયકને માટે વાટ જોઈ બેસી રહે કંઈ કામ ચાલ નહિ. દેશને જાણવું જ જોઈશે; કારણકે આણવું સ્વાસ્થ્યકર છે, બલકર છે. આટલા દિવસ પોલીટીકલ એજીટેશનને માર્ગે ચાલ્યા છીએ, તેથી બીજો કસ, લાભ જામે એટલો સામાન્ય થયો હશે, પણ નક્કી બલલાભ તો ચર્ચે છે. નક્કી એવી આપણું ચિત્ત-જાગ્રત થયું છે, આપણું જાગ્રત દર યુધ્ધ છે. ઉપદેશ-થી અમનું જાગ્રત કલમ ઉપડી આવે નહિ, વારંવાર અંકુશિત યુધ્ધ ઉડી આવે, બોગવડે કર્મતો ક્ષય, ચાપ, એમજ જામ કરતાં કરતાં યથાર્ય આવે.

અમશુદ્ધિ થાય, નહિ તો ઝોની નડ મરણની નહિ. ભૂલ કરતાં મને ભય થતો નથી, ભૂલની શક્યતા નિશ્ચયેષ્ટ બેસી રહેતાં ભય લાગે છે. દેશની વિધાતા દેશને વારંવાર વિમાર્ગે ફેંકતાં ફેંકતાં માર્ગ દેખાડી દેશે; સુર મહારાજ પાઠશાળામાં બેસીને માર્ગ દેખાડી શકશે નહિ રાજમાર્ગે દોડદોડી કરી નેટલું ફળ પામી શકાય, એટલા સમયમાં પોતાનાં ખેતર ખેડ્યે વધારે લાભ થવાનો સંભવ છે, એ વાત સારી રીતે સમજવાને માટે આટલા દિવસની વિવિધતા ગુરની પેટે સામે ઉભી છે. એ ગુરની શિક્ષા નંપારે સ્વયંમાં ઉતરશે, ત્યારે જ નેત્રો સડકે દોડે છે, તે ખેતરવાટે ચાલવા માંડશે. અને જે ઘેર પડ્યા રહ્યા છે, એ તો નથી સડકના કે નથી ખેતરના, તેઓ તો અવિચલિત યાનના આડબરે પડ્યા પડ્યા સર્વ આશાથી, સર્વ સદ્ગતિથી ભ્રષ્ટ થવાના.

આથી દેશને ચાલવું પડશે. ચાલશે તોજ તેની સકળ શક્તિ એની મેળે જાગશે, એની મેળે ખેલશે, પણ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલવાને માટે ચાલક જોઈએ. માર્ગનાં સર્વ દિવન રાખવાને માટે વિખરી પડેલી વ્યક્તિઓનું, ફળ ખાંધવું જોઈએ, સ્વતંત્ર શક્તિઓને એકત્ર કરીને જોઈએ, એક જણનું નાયકત્વ સ્વીકાર કરી દૃઢ નિયમને અધીન રહી પોતા ॥ મતભિન્નતાને યથાસંભવ નિયમિત કરવી જોઈએ; નહિ તો આપણી સાધકતાની, શોધની આ મહાયાત્રા દીર્ઘ કાળ સુધી કેરુંજ દોડદોડીમાં, ખૂમાખૂમીમાં, મારામરીમાં નષ્ટ થઈ જશે.

## રાજસ્થાનની વીર રમણી—ચંદા.

ઐતિહાસિક સ્વતંત્ર નવલકથા. કિં. ૧-૧૨-૦

આમાં ચારસો વર્ષ ઉપર થઈ ગયેલી રાષ્ટ્રપ્રેમીતા. દુર્મરશક સુરજનસિંહની પત્ની ક્ષત્રાણી ચંદાનો ચિતાર છે. સુરજનસિંહે લોભ—સ્વાર્થને વશ થઈને શહેનશાહ અકબરની સામે યુદ્ધ નં કરતાં મેવાડના મહારાજાને એ અજીત કાશ્ફો તેને સોંપી દેવાનો વિચાર કર્યો. ને તેની જાણ થતાં તેની પત્ની ચંદાએ પોતાના સ્વામીનોહી પતિનું ખૂન કરી પોતે સતી થઈ હતી. ઇતિહાસમાં આવો બનાવ કવચિત્ જ મળી આવે છે ને તેથી આ નવલકથા અદ્ભુત ને અત્યંત રસિક થઈ છે.

લખો—જીવણલાલ અમરશી મહેતા,

“શ્રીમોષ” મંદિર—અમદાવાદ.

# યોગસ એલ્વા એડીસન.



આ વિજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનીના જમાનામાં એવા બહુ યોગી માણસો હશે કે જેમણે પ્રખ્યાત અમેરિકન શોધક એડીસનનું નામ સાંભળ્યું ના હોય. વિજ્ઞાનીની બીજી કાતોશી, સી-નેમા આદિ હવે ધરગતું થઈ પડેલી યીજીના શોધક તારકે તેનું નામ જાણીતું થયેલું છે. પરંતુ તેને વિશે સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવાનું સાધન ગુજરાતીમાં હતું નહિ. આ સાધન સદરહુ પુસ્તકથી મળી શક્યું છે. હવેના રૂપરેખા યુગમાં, દેશનું ધન

વધારવા માટે વેપાર ઉદ્યોગ જ મુખ્ય સાધન છે. જે દેશ નેવાં ઉદ્યોગી દ્વારા સમસ્ત ધરશે તે દેશ ગદારનું ધન પોતાના દેશમાં આજી રાંકશે અને નવા ઉદ્યોગીનો આધાર નવી શોધો ઉપર ધરોળ રહે છે. આ દંડીકત આપણે એડીસનના જીવનકાંતમાંથી જણીએ સમસ્ત રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

\* પુસ્તક પરિચય. લેખક શ્રી. રેવાચંદ્ર ઝાવડા સોમપુરા, જી. એ. પ્રકાશક જીવનલાલ અમરલી મહેતા. પીરગણા, અમદાવાદ. "સાનપર્ષક પુસ્તક મળાનું" અક્ષિપ્ત પુસ્તક. પાનાં ૨૩૨. પાકું પુસ્તક. કીમત રૂ. ૨-૦-૦

એડીસનનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૭ માં થયો હતો. તે સમયે વિજ્ઞાની ઉપયોગિતાની ઝાંખી સોંકાને યધ હતી ખરી, પણ તેનો અપૂર્ણ



રસિનેમેટાઈઝેતો પ્રયોગ કરતાં પાંચ દિવસ અને પાંચ રાત સતત ઉઝળગેરા કર્યા પછી શાંતિ લેતા એડીસનનું આ ચિત્ર છે.

લાભ લઈ શકાય નેવી શોધો યધ નહોતી. તાર હતા, ટેલિગ્રાફ હતા, વિજ્ઞાનીક બળ સંગ્રહ કરવાનો “-ક્રાઇનેમો” પણ જાણીતો થયો હતો, પરંતુ આ સર્વ બહુજ અપૂર્ણ દશામાં હતું, અને તેમને સંપૂર્ણ કરવા માટે એડીસનની શોધકશક્તિ અને ખાતરી જરૂર રહી ગઈ હતી.

... એડીસનનું આખું કુટુંબ દીર્ઘાયુષી હતું. તેના પિતા તથા દાદા સો વર્ષની ઉપરના થયા હતા. પરંતુ એડીસન પોતે નાનપણમાં બહુ નાણુક આંધાનો હતો, અને મૂખ્યત્વે તે કારણથી એને શાળામાં ભણવા મોકલ્યા પછી તરતજ પાછી ધરમાંજ કેલવણી આપવાની ગેઠવણ કરવી પડી હતી. તેની કેલવણીનું કાર્ય તેની માતાએ જ હાથમાં લીધું હતું. આ દાખલા ઉપરથી આપણે “એક માતા સો શિક્ષકી” ગરજ સારે છે” એ વાતની અંગ્રેજી કેલેવણની પ્રતિભા કરી શકીએ છીએ. તેની માતાએ એક સારી શિક્ષિકાની મોડક તેને કેલવણી આપી, અને તે બાર વર્ષેનો થયો ત્યારે તે પોતાની માતા સાથે ગીમનકૃત ‘રોમન મહારાજ્યની ચડતી પડતીનો પ્રતાપ’ લુખતો ઇંગ્લંડેતો, અને સીઝરનો દુનિયાનો ‘ઇતિહાસ,

ખરેખતે વિજ્ઞાનનો કાષ, વગેરે પુસ્તકો તેણે વાંચ્યાં હતાં, અને ન્યૂટનનાં “પ્રિન્સિપીયા” નો સત્ય વિષે શંકા ઉત્પન્ન કરેલી. વળી તેને નાનપણથી પ્રયોગો કરવાનો તથા લેબોરેટરી રાખવાનો પણ શોખ હતો. એણે નાનપણમાં છાંપાં વેચવાનો ધંધો કર્યો હતો તે ઉપરથી ધણી એમ ધારે છે કે તેણે કુટુંબ ધણું જ ગરીબ હતું. પરંતુ તેમ નહોતું. છાંપાં વેચવાનું કામ કરવામાં તેનો મુંઝવે પોતે થોડું ધણું કમાઈને તેમાંથી પોતાની પ્રયોગશાળા માટે ફવાઓ વગેરે આણવાનો હતો.

છાંપાં વેચનાર તરિકે પણ એટલી નાની ઉંમરમાં એણે પોતાની અદ્ભુત સકિત અંતરથી આપી હતી. એણે રહેલી એક લાઇન ઉપર છાંપાં વેચવાનો એકલો હક્ક મેળવ્યો હતો, અને આગળજે કરવા માટે એક ડબ્બો તેને મળ્યો હતો. તેમાં એક ભાગનાં ફળ બીજા ભાગમાં લંછ જતાં અને વળી પાછાં આવતી વખતે બીજા ભાગનાં ફળ લેતો આવતો હતો. ધીમે ધીમે તેણે જે જગ્યાએ પોતાના સ્ટોર-હુકનો ખોલી, અને તેમાં સારી કમાણી કરી. તે વખતે તેની ઉંમર ફક્ત ત્રે વર્ષની જ હતી.

પરંતુ એટલાથી પણ તે સંતોષ ના પામ્યો. તેના પ્રિય પ્રયોગો માટે સમય તેને મળતો નહોતો તેથી તેણે દેનમાં બીડી પીનારા માટેનો એક ડબ્બો જે હમેશાં ખાલી જ રહેતો હતો, તેમાં એક ખૂણામાં નાની પ્રયોગશાળા મોકલી અને પ્રયોગોનું કામ ચાલુ રાખ્યું. વળી છાંપું વેચતાં તેને એમ લાગ્યું કે, તાજ સમાચાર હોય તો હજી વધારે વેચાણ થાય તેથી તેણે થોડાં બીજાં ખરીદ્યાં અને એક હાથે છપામ તેણે છપખાતું તૈયાર કરી દેનમાંજ તે છાપવા માંડ્યું. અને પંદર વર્ષની ઉંમરે પોતાની શુદ્ધ અને મહેનતથી તેણે બહુ સારી કમાણી કરી. તેણે વેચાણ વધારવા માટે તારફારા આગલી સ્ટેશનોએ તે અનુક્રમણિકા મોકલાવતો અને તેને લીધે ગારી ઉભી રહે એટલી વારમાં સ્ટેશને સ્ટેશને પુષ્કળ નફો તે વેચી ચાલતો.

આ સમયથીજ તારના યંત્રમાં તેને બહુ રસ પડેલો. તેણે પોતાને ઘેર એક તારનું યંત્ર હાથની ખનાવટનું હતું કર્યું. પોતે તારનું કામ શીખ્યો નહોતો. તેથી આ યંત્રમાં તેને ખામીઓ લાગવા છતાં તેમાં મુદ્દારા શી રીતે કરવા તેની સમજણ નહોતી પડતી. તેવામાં એક દિવસે, એક સ્ટેશન આસપાસનાં હોકારાને બેઠી બેઠી અકસ્માતમાંથી તેણે બચાવવાથી સ્ટેશન આસપાસ

તેની ઇચ્છાથી તેને તાર ઝોરીસનું બહુ કામ શીખવાની સગવડ કરી આપી. તે દરમિયાન એની રેલ્વે ટ્રેનમાંની પ્રયોગ શાળામાં ફોટોગ્રાફી એક વાર ધડાકો થયો તેથી ઈજન હાંકનારે જોરથી તમાચો મારી પ્રયોગ શાળા ફેંકી દીધી અને તેને ઉતારી મૂક્યો. ત્યારથી તે એક કાને રહેજ બહેરો થયો છે. તારમાસ્તરનું કામ તે શીખી ગયો અને ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં તો તે નાનકડો તારમાસ્તર થઈ ગયો અને માસિક રૂપ ડોલરના પગોર થી તે કામ ઉપર નિમગ્ન થયો.

તાર માસ્તરના ધંધામાંથી ફરતો ફરતો તે ન્યૂયોર્ક આવ્યો, કારણ કે ત્યાં વધારે કમાણી મળે. ૧૮૯૬ માં તે ત્યાં આવ્યો ત્યારે પાસે પાઈ પજ નહોતી. એક મિત્ર પાસેથી એક ડોલર ઉઠોતો લીધો અને એક નોકરી શોધી કાઢી. તે વખતે સોનાનો સ્ટોક વ્યાજતો હતો તેના વખત વખતના ભાવ નોંધાય તેવું એક યંત્ર શોધવામાં આવ્યું હતું. આ યંત્રવાળાની ઓફીસમાં તેને નોકરી મળી. ધીમે ધીમે તેણે આ યંત્રની કારીગરી બધી જાણી લીધી. એક દિવસ અકસ્માતથી તે યંત્ર તુટી ગયું અને કોઈથી તે સજ થયું નહિ. માલિકને તો મીનીટ મીનીટ નુકસાન જતું હતું. ઓફીસને કહ્યું કે મને રજા આપો તો હું સમુદ્ર કરી આવું. અને તેણે તે એક કલાંકમાં સમુદ્ર કરી આવ્યું. યંત્રના માલિકે તેને યાંત્રિક વિગતોના પ્રશ્ન પૂછ્યા અને માસિક ત્રણસો ડોલરના પગારથી રાખ્યો.

ત્યાર બાદ એક બીજા માણસે ઓફીસનને એક અગત્યની જાગત ઉપર શોધ કરવાનું સોંપ્યું. ઓફીસને તે શોધ સંતોષકારક રીતે કરી. પણ તેને ધનામ આપવાની વાત આવી. ઓફીસને ધાર્ડ કે મને પાંચ હજાર ડોલર મળે તો સાફ કહેવાય. પણ તેણે પોતે નહિ જોગતાં બધું તે માણસને જ સોંપ્યું. તેણે તેને ચાળીસ હજાર ડોલર આપ્યા. આ સમયે ઓફીસનની ઉંમર બાવાસ વર્ષની હતી. આ માણસના જોરથી ઓફીસન સ્વતંત્ર થયો અને શોધો કરવા માટે તેને બહુ સારી સવડ મળી. તેણે પોતે શોધો કરી અને નવા ધંધા ખતાવવા અને વેચવા માટે હુકમો બોલી. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૦ સુધીમાં તેણે ૧૩૨૮ પેટન્ટ મેળવ્યા છે. શરૂઆતની શોધોમાં તાર ખાતા મંજૂરી ધણી શોધો હતી, અને તેની શોધોથી બહુજ લાભ થવા છે.

ઈ. સ. ૧૮૭૪ ની સાલમાં ટેલીફોન માટે મી. એલે પેટન્ટ લીધો. ઓફીસને પણ ખાખત શોધો કરવા માંડી હતી તેમ ૧૮૭૫ની તેની ડાયરી ઉપરથી માલુમ પડે છે. બેલના યંત્રમાં અવાજ બરાબર સંભળાતો ન

હોતો, તેથી વેરટને યુનિયન ટેલીફોન કંપની તરફથી તે સુધારવાનું કામ ઍડીસનને સોંપવામાં આવ્યું હતું, અને તે સંબંધીની બધી શોધો થાય તે એ કંપનીને આપી દેવા બદલ વાર્ષિક છ હજાર લેખે સત્તર વર્ષ સુધીમાં તેને એક લાખ ડોલર પૂરા કરી આપવાનું કરાવ્યું, અને અતે હાલ ટેલીફોન ને સ્થિતિમાં છે તેવો તેણે કરી આપ્યો. વર્ગી એક બીજી શોધમાં સુધારા કરવાનું કાર્ય પણ તેને ઉપલી બે શરતોથી આ કંપનીએ સોંપ્યું એટલે વાર્ષિક બાર હજારની તેને એક જ કંપનીમાંથી આવક થઈ. આ સમયમાં ઇંગ્લંડમાં પણ ટેલીફોન કંપની બની થઈ અને તે માટે યંત્ર બનાવીને ગોઠવી આપવા માટે ત્રીસ હજાર પાઉંડ તેને મળ્યા.

તેની બીજી મહાન શોધ ફોનોગ્રાફ સંબંધી છે. તેની પ્રથમ શોધ તેણે ઇ.સ. ૧૮૭૭ માં કરી. આ યંત્ર સંબંધી તેની વાત કોઈ માનવું જ નહતું. પછી સાયન્ટીફિક અમેરિકન નામના પત્રની ઓફીસમાં જઈ તેણે પોતાનું યંત્ર બતાવ્યું અને તેની સમજણ પાડી તે ઉપરથી અધિપતિએ તે સંબંધી લેખ લખ્યો. ઍડીસને પણ પોતાનું યંત્ર જાહેર પ્રજાને બતાવવાનું જાહેર કર્યું. તે ઉપરથી એટલા લોકો ઉલટપા કે તેમને માટે રચેલીયલ ટ્રેનો દોડાવવી પડી. આ સમયે તેની ઉંમર ત્રીસ વર્ષની હતી. ધણી સમય સુધી તેમાં બહુ ખોમીઓ રહી, અને બીજા વ્યવસાયમાં આ કાર્ય તેણે નાંખી પણ મૂક્યું. ૧૮૮૦ માં તે કાર્ય તેણે ફરી દ્વાયમાં લીધું. પહેલાં રેકોર્ડો ટીનનાં પતરાંની બનતી હતી તે પછી ગ્રીજની બનાવી, અને ધીમે ધીમે તેમાં ઘણા સુધારા કર્યા. ફોનોગ્રાફ બનાવવાના કારખાનામાંથી પણ તેને બહુ સારી કમાણી થઈ.

પરંતુ તેની સર્વથી હેરાત પમાડનારી શોધ તો વિજળીક બત્તીની હતી. વિજળીને પકડીને દીવાબત્તીના કાર્યમાં વાપરવાનો વિચાર પ્રથમ કોલકને આવેલો ખરો, પણ તે કામ અંસકય જ મનાયું હતું. વર્ષો સુધી તેણે તે બાબત પ્રયોગો કર્યા, ઘણી નિષ્ફળતાઓ મેળવી અને ઘણું ધન પણ ખર્ચ્યું. કાચનાં ગોળામાંથી દીવા કાઢી નાંખી પ્રથમ કોલસાના ટુકડા દ્વારા વિજળીક પ્રકાશ આપ્યો. પણ તે પંદર મિનિટમાં બળી જતો હતો. ત્રાંજાનો તાર બહુ મેંધો પડતો હતો, અને તેમાં આખી દુનિયાનું ત્રાંખું વપરાઈ જવાનો ભય રહેતો હતો. પંજી વાંસના રેસાનો ઉપયોગ કરવાનો વિચાર થયો, અને એક માણસને તે માટે વાંસની તપાસ કરવા હિંદુસ્તાન પણ મોકલ્યો; પરંતુ તે પાછો ફર્યો તે પહેલાં તો ઍડીસને યોગ્ય પદાર્થની શોધ કરી પણ હતી. પ્રથમ બત્તી સતત બંગવા લાગી ત્યારે ઍડીસન

અને તેના સાથીઓ સતત અળીસ કલાક તેને તપાસતા બેસી જ રહ્યા હતા. આળીસ દુનિઆમાં તેની જાહેરાત થાય તે માટે પેરીસના પ્રદેશનમાં ડાંખેનેમો લઈ તે જાતે ગયો હતો અને ત્યાં તેજ બત્તીઓ તેણે બર્ષે ગોઠવી આપી હતી. તે વખતે ત્યાં તેની પ્રશંસા બહુજ થઈ હતી. ન્યૂયૉર્ક શહેરમાં આ બત્તી તેણે ફાંખેલ ફરી અને તે માટે કંપની ઉભી કરી.

આ પછી વિજ્ઞાનીની ટ્રામ ગાડી અને ટ્રેન માટે તેણે પ્રયોગો કરી, બરોબર ઉપયોગમાં આવે તેવી ટ્રામ પોતાના કમ્પાઉન્ડમાં લોહને બતાવવા નાંખી અને તેને પણ સંપૂર્ણતાએ પહેંચાડી.

ત્યારબાદ લોહના બેતીજમાંથી લોહું જુદું પાડવા માટે તેણે સંચા કર્યા. પણ તેણે જે આશુમાંથી લોહું કાઢવા માંડ્યું હતું તે કરતાં સારી આશુ બીજી કંપનીને હાથે લાગી તેથી તેને આમાં ખોટાં મછ તેથી તે કામ પડતું મૂક્યું. પણ આ સાંચા કામનો ઉપયોગ કરવા માટે તેણે પોર્ટેલેક, સ્પીમેટ કોન્ક્રીટના મકાન બાંધવાની શોધો પણ કરી. આ સમયની શોધોનો ક્રિતિ-હાસે પણ આમાં વાંચવા લાયક છે.

અંડીસનની બીજી એક પ્રખ્યાત શોધ, સીનેમેટોગ્રાફની છે. એ લખે છે કે “૧૮૮૭ માં મને વિચાર આવ્યો કે ફોનોગ્રાફ કાનને સાંભળવા માટે છે તેમ આખને માટે કામ તરે તેવું યંત્ર શોધી કાઢવું સંભવિત છે.”

ધણા પ્રયોગો કર્યા પછી ૧૮૮૯માં હાલતાં ચાલતાં ચિત્રો પાડવાનું પહેલું યંત્ર તેણે બનાવ્યું, અને પછી આશુ યંત્ર સંપૂર્ણ કર્યું. આ ઉપરાંત તારના દોરણ વિના સંદેશો મોકલવાની બાબતમાં પણ તેણે કેટલાએક પ્રયોગો કર્યા હતા, અને બીજી નાનો મોટી અનેક શોધો પણ કરી હતી.

અંડીસનના જીવનમાંથી ઘણાજ બોધ લઈ શકાય તેમ છે. અત્યારે ૭૪ વર્ષની ઉંમરે પણ તે એટલોજ ચંચળ અને મહેનતુ છે. તેનો મુખ્ય ગુણ તેની કામ કરવાની શક્તિ છે. વધારેમાં વધારે તે જ કલાક ઉઘે છે, અને બાકીનો સર્વ વખત કામ કરી શકે છે. તેમણે ખાસ પ્રસંગોએ તો તે સામટા વિજગર કરીને પણ કામ કરી શકે છે. આ સાથે તેનામાં આત્મવિશ્વાસ જોઈએ અને તે સદાયે આશાવાદી છે. વળી મુંઝેલીઓની સામે થવામાં તેને અજબ શરૂ આવે છે, અને પ્રયોગો કરવામાં શું ખર્ચોઈ જાય છે તે જોવાની તે દરકાર પણ કરતો નથી. આહારવિહારમાં તેમ રહેણી કરણીમાં તે બહુજ સાદો અને નિરભિમાની છે. તેણે પ્રથમ લગ્ન ૧૮૭૩ માં કર્યું હતું અને ત્યારબાદ તે પત્નીના મરણ પછી બીજું લગ્ન ૧૮૮૯ માં કર્યું. તેને દરેક સ્ત્રીથી ત્રણ ત્રણ બાળક થયાં છે. ન્યૂયૉર્કમાં “ગ્રેનમેટ” નામના પોતાના મકાનમાં મુંડલવનનું સંપૂર્ણ સુખ તે



બોગવે છે. તે કહે છે કે : “હું, તો બ્રહ્મજ્ઞાનમાં વસતો નથી, સતત વર્ત-  
માન તથા બિન્ધુમાંજ વસું છું. વિજ્ઞાન અને જ્ઞાની દરેક શાખામાં  
મને રસ પડે છે, અને તે સંમંથી પુસ્તકો વાંચું છું. કેટલાએક નાટકના  
ઓપેરા તથા બીજી ચોપડીયો વાંચીને હું જ્ઞાતાત્મી સાથે પથ રહું છું.”

આવા માણસો પોતાની શોધોથી પોતાના દેશને ઘણાજ ધનવાન  
બનાવે છે. તેણે ઉચ્ચ શિક્ષણ લીધું નહોતું પણ કુદરતી સમિતી, નિરોક્ષણ-  
થી, તેમજ અંતર્યા અભ્યાસ કરી સર્વ મુંઢર પરિણામ આપ્યાં છે. આપણા  
ગરબ દેશમાં આવા પુરોની ધણી જરૂર છે કે જ્યાં નવું ધન પેદા  
કરી શકાય. આપણને રાજ્યાશય ન હોય તો પણ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાં  
તેતાઓ વિજ્ઞાનને પ્રાધાન્ય આપી શકે તથા સુમમ પ્રયોગ શાળાઓ ઉઘાડી  
શકે. વિજ્ઞાનના વિષયોમાં રસ ઉત્પન્ન કરાવે તેવું આ પુસ્તક લખવા માટે  
રા. રેવાશંકરને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તે સાથે બીજી આશ્ચર્ય વખતે  
શોધોના મૂળ સિદ્ધાંતો સામાન્ય વાંચકને માટે વિસ્તારથી સમજાવવા વિનંતિ  
કરીએ છીએ.

કેશવપ્રસાદ.

## પુસ્તક પરિચય.

રણજીત કૃતિસંગ્રહ.

( કૃતી ૨૧. રણજીતરામ વાવાભાઈ. પ્રકાશક ગુજરાતી સાહિત્ય.  
પરિષદ બેંગલોર કમિટી. પાનાં ૪૧૦ આફુ પુઠું કો. ૨-૪-૦ )

ગુજરાતી સાહિત્યમાં રસ લેનાર કોઈ પણ રણજીતરામના નામથી  
અજાત નથી. ભાઈ રણજીતરામ ગુજરાત માટે કેવું અભિમાન ધરાવતા  
હતા, તથા ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને જન્મ આપવા માટે તેમણે કેટલું  
મંથન કર્યું હતું, તે પણ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ. તેમના  
અકાળ મૃત્યુથી ગુજરાતને કેટલી ગ્રાંથ ગઈ છે તે તેમના અપૂર્ણ લેખોથી  
આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આ લેખોનો સંગ્રહ બહાર પાડી બેંગલોર  
કમિટીએ ભાઈ રણજીતરામનું સ્મારક કાપમ કરવા સાથે સાહિત્યની પણ  
સારી સેવા બજાવી છે. આવા સ્મારક એકમાં બાંધી રણજીતરામની છબી  
આપી હોત તો ઠીક થાત. જે કે જે બાકી મનેની છબી તો પુસ્તકમાં  
સર્વત્ર છે; તોપણ તનેની છબી પણ અયોગ્ય ન ગણાત.

આ સંગ્રહમાં “સાહેબરામ” અને “સંદોઅરા” એ બે લાંબી  
કથાઓ છે, પણ તે અધૂરીજ રહી ગઈ છે. “મંગળા” લાંબી કથા  
લાગતી નથી પણ તેયે અધૂરો છે. સાહેબરામમાં કોસેજ જીવનની વર્ત-  
માન નહિ પણ અવિધના કોસેજ જીવનની જાંખી કરાવી છે અને

આદર્શ કોલેજીયન ચિતરવાનો પ્રયત્ન થતો લાગે છે. વળી સમાજનેતા અને સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિઓનો ચિતાર પણ રજુ થતો દેખાય છે. પણ વાર્તામાં રસ ઝામતાજ વાર્તા તુટે છે.

“ સદીઆરો ” ના બનાવો દેશી રાજ્યમાં બને છે. દેશી રાજ્યના સુધારાના વિચારો ચર્ચવાની રાશ્વત પણ તેમાં કરી છે. તેમાં પણ રસ ઝામતાજ વાર્તા અધુરી રહે છે. આ બે વાર્તાઓમાંથી બાકી રજુજીત રામના મનમાં થતા મંથનોનાં દર્શન થાય છે.

આ શિવાય ટુંકી વાર્તાઓ અને વિચાર ચિત્રો છે; તે રસિક છે. તેમાં “ માસ્તર નંદનપ્રસાદ ” અને “ અવાસણ ” એ બેની લેખનશૈલી ખાસ તપાસવા જેવી છે. તોજાત્ર અથવા તોજારાણી એક ઐતિહાસિક લેખ છે. ઘણી ઇતિહાસોની નાવિકા તોજાત્ર વિષે તેમાં માહિતી છે. પરંતુ બાકી રજુજીતરામની શોધક ક્ષતિને તેથી ઘણું માન મળે તેવું ખાસ કંઈ તેમાં નથી. સાંભળ્યા પ્રમાણે રજુજીતરામનો યુજ્જરાતના જુના ઇન્દ્રાસ મંથંધી અવ્યાસ સારો હતો અને તે સંબંધી સામગ્રી પણ તેમણે કીક એકઠી કરી હતી. તે વાત ખરી હોય. તો આ તોજાત્ર સંબંધી લેખ એમણે બહુ પહેલાં લખ્યો હશે.

સાહિત્યની પ્રગતિના અવ્યાસકાને આ કૃતિ સંબંધી જરૂર લાભ થશે. સામાન્ય વાંચકાને રસ પડે અને લાભ થાય તેવી વાર્તાઓ મળશે. પરંતુ મને એક સંશય થાય છે કે જો પુસ્તકનો બાવિ ખરીદનાર એમ બાણે કે અડધું પુસ્તક તો અધુરી વાર્તાઓથીજ બરેલું છે તો બાકીના અધ્યાપકોની ટુંકી વાર્તાઓ મુદ્દર છતાં પણ તે આ પુસ્તક ખરીદે કે કેમ ? હું ધમ્મજીશ કે ખરીદે; પરંતુ જો પ્રકાશકને અનુભવ એમ થાય કે તે નથી ખરીદાતી તો હજીયે ઈમત ઓછી કરે અને સ્વર્ગસ્થના સમારક, ખાતર તેટલી ખોટ વેદી લે. પ્રકાશક કમિટે હોવાથી જ આટલી સચના કરી છે.

એક બીજી પણ માહિતી મેળવવા હું આતુર છું. રજુજીતરામ સમારક એક નિકળવાનું બહાર યુવક હતું. તે એક હવે ક્યારે નિકળશે ? એમના મિત્રોએ એમનું ઋણ દૂર કર્યું એમણે અને સાહિત્યના ઇતિહાસના લેખક માટે સામગ્રી તૈયાર કરવીજ નોંધાયે.

૨૬. બાકી રજુજીતરામના આ ઉપરાંત બીજા ઘણા લેખો એવા છે જે સાહિત્યની નજરે ઘણા ઈમતી ગણાય. એ બધા લેખોનો બીજો પણ વહેલો બહાર પડેલો જોવા અમે ઉત્સુક છીએ. સાહિત્ય પરિષદ બેંકોળ કમીટી, ગ્રાં વાં. સોસાઈટી કે યુજ્જરાત સાહિત્ય સભા આ કામ જરૂર ઉપાડી લેશે, એવી આશા રાખીશું.



## લાંબી જંદગી અને કુહાડો.

આપણા દેશમાં કેળવાયલા વર્ગોમાં માણસો તરણવધે મરે છે, ખેતીનાં કે 'બીજાં' કામોમાં રોકાયલાં મરગામડે વસનારા ગમાર સોફ જ લાંબી જંદગી ભોગવે છે તેનું કારણ શું? કેળવાયલાઓને ઘણું કરી દેખા જુરશીએ બેઠા રહી કામ કરવાનું છે. કમાઈ કરવાની છે. કેટલાકને કાંઈ પણ જાતની કસરત લેવાની કુરસદ મળતી નથી, કેટલાક કમાવાનો એટલો ભોજ રાખે છે કે તનદુરસ્તીની ખાતર જોઈતી કસરત કરવામાં પણ વખત માળતા નથી અને પચાસ પંચાવનની ઉંમરે પચાસ પંચાવન સાખની રોક્ષત ઝુટી મરણ પામે છે. જે મહામહેનતે મેળવ્યું તેનો વિપ-ભોગ કરવાને પણ નથીજવાન થતા મંથી.

બરતાર મેકેકન જે અમેરિકાનો જાણીતા કસરતખાજ હોવા સાથે શ્રીક્રીકલ કલચર નામનું ચોપાન્ડું ચલાવે છે તે કહે છે કે:—

“બહારની ખુલ્લી હવામાં જમને કસરત મળે છે તેમના જેવા નથીજવાન કોઈ નથી. ઝોઝોનથી બરેલી હવામાં કસરત કરવાથી ઘણાજ ફાયદા થાય છે, અને ચહેરની હવામાં પુરતી ઝોઝોન મળી રાફ જ નહિ.”

“જમનો ધંધો જ તેમને ખુલ્લી હવામાં કસરત કરાવે છે તેઓ કસરતખાજો કરતાં પણ વધારે તનદુરસ્ત રહે છે. તે એક કસરતખાજના જેવા પ્રયોગો કરી જતાવતો નથી, પણ તેની જીવનશક્તિ (vitality) અમારા કરતાં સારી હોય છે. તેમજ તેનામાં ખમવાની તાકાત વધારે હોય છે.

“બહાર ખુલ્લી હવામાં કામ કરનારાઓ જે હદની બહાર મહેનત નહિ કરે તો તેઓ ઘણા મજબૂત બને છે.

“હું નાનો હતો ત્યારે નજીક હતો ગાદેખાર ચર્ચની ઉંમરે મને મારાં માબાપે ગામડીયાઓની વચે રહેવા એક મામડે મોકલ્યાં ત્યાં હું ગામડીયા-

ઓની સાથે બધું કામ કરતો. લાકડાં ચીરતો, - દુધ કઢાતો વગેરે. એ કામથી મારી નબળાઇ નહીં યશસ્વિત વધતી ગઈ. હું બાર વર્ષનો થયો તે પહેલાં તો હું સાંજ સવારે દસ દસ બાર બાર ગાયો દોષ સકતો, અને તે ઉપરાંત ખેતરનાં બીજાં કામો કરતો. એ જ કામથી મને એટલો બધો કાયદો થયો કે હું એક બળવાન શુવાન બન્યો. પણ મોટી વયે મારા નશીબનું ચક્ર મને ચહેરમાં લાઇ ગયું અને ત્યાં હું ટબલ પુરણીએ બેસી કામ કરનારો થયો. પણ એથી મારી તબિયત બગડી, મને દુઃખ દરદો લાગુ પડ્યાં અને નબળાઇ લાગવા માંડી, તેથી મેં તેનો ઉપાધ કીધો. તે વખતે અમારા ધરની આસપાસ ઝાડ ઘણાં હતાં તો પણ લાકડું મેં ધું લેવું પડતું અને ઠંડીના દિવસમાં અમારે ત્યાં સગડીમાં ઘણું લાકડું જોઇએ. માટે મેં દરાવ કીધો કે જેમ મદાન ગ્રેડરટન પ્રયોગે વર્ષની વધ લુધી લાકડાં કાપતો અને બાંજતો હતો તેમ હું કરું. અને મેં દર સવારે સૂઈ ઉગવાની અગાઉ એ કામ કરવા માંડ્યું. અલબત્ત મને બાળપણથી કુદાડો ઉપાડી વાપરવાનો ટેવ પડેલી તેથી હું સારી રીતે લાકડાં બાંજી ચકું હું અને મારા પગ બાંજતો નથી. પણ જેમને નાનપણથી શીખવવામાં આવ્યું નહિ હોય તેઓ તે આડો અટાડો કુદાડો મારી પોતાના પગ પરથી વખતે બાંજી નાખે !

“પેસા બચતા હતા અને મારાં બાંજેલાં લાકડાંથી કુટુંબને ગરમી મળતી હતી તેથી મારા મનમાં ઉલટ હતી. ઉલટ વગર હું બળે કલાક આવું કામ કરી શકત નહિ, કે કોઈ કંઈ શકે નહિ. ગરજ તેમજ ઉલટ જરૂરની છે.

“લાકડાં બાંજવાની ટેવ બાળપણથી નહિ હોય તો મોટપણે જરા જરા કરીને એ કામ શીખવું જોઈએ. એથી જેવી કસરત મળે છે તેવી કાષ્ટજ બીજા કામમાં મળતી હશે. અને તેથી જ કઠીઆરાઓ રાહસ જેવા મનશ્ચુત હોય છે, અને નિરાગી લાંબી હિંદગી બોગવે છે.

“અમારા જેવી કસરતો તેઓ શીખે તો અમે જે છનામો છતી જમએ છીએ તે તેઓ છતી નાખ, એમ હું માનું છું.

“કસરતમાં દમ પેટમાંથી ખેંચવો અને કાઢવો અને પાણી દેહમાં ભરી લેવાં એમ શીખાડવામાં આવે છે. આ કામમાં એ શીખવું કે વાદ રાખવું હું નથી. દમ સારી રીતે બહાર નિકળે છે, ચોખ્ખો હાથ સારી રીતે દેખ

સાંતી જામ છે, પરસેવો ખૂબ વધે છે, લોહીમાંથી મેળવેલ તકત નિકળી જાય છે અને તે સ્વચ્છ થઈ જાય છે. દરેક રનાયુને કસરત મળવાથી ખરડો, કમર અને કરોડનું હાડકું મજબૂત થાય છે, બેઠાને ડોલત મળે છે અને ચરીર એટલું તો હલકું લાગે છે કે જાણે તમે નાસવા કુદવા હસવા રમવા માંગો.

અફસોસ ! આપણા દેશમાં તો કુળવાન ગૃહસ્થો હાથમાં કુહાડો પકડતાં પણ શરમોય ! અને તેમની સ્ત્રીઓ પરસેવો ખાડવા માટે ચાલતી ફરવા જતાં પણ અચકાય. અથવા જાય તો જાણે નદી ઉપર સહેલ કરતાં હોય તેમ ધીમે ધીમે ડમકાં બરે ! મહેનત કરી પરસેવો ખાડવો એ શું ગૃહસ્થોનું અને બાનુઓનું કામ ! તેઓ તો કપડાં જ એવાં સરસ પહેરી ધરતી બહાર નીકળે કે રમે પરસેવો પડે ને ધૂળ ઉડે માટે સંભાળવા સાર માડી-માજ બેસી રહેવું પડે. આજે વધી ગયેલી સારાં કપડાંની શીલીઆરીયો સ્ત્રીવર્ગ અને બાળકવર્ગ ધણું ખર્ચે છે. છોકરાને પણ રેશમી વાગા અને જરીનાં કપડાં પહેરાવવાં કે પછી તેમને પણ કુદરતી રીતે રમતાં કરતાં અટકાવવા પડે ! તો તવાઈ શી કે આપણાં વચસાં વાંધેનાં કુટુંબોમાં પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ—ધણું ખાવે પીવે ધણા વેભવે માંદાં અને તેમનાં છોકરાં નમ્રોળાં અને કાછેલી. જો આપણા તરફ ચરીરનું ડોલત વધારવાની બાબત ઉપર વધારે ધ્યાન નહિ આપવામાં આવશે તો લોક, આજે છે તે કરતાં વધુ બળહીન થઈ જશે. હમણાં પારસીઓમાં એક શીલીકલ કલચર લીગ નાંખતી સજા થઈ છે અને તેઓ કામમાં ડોલત વધારવાને પ્રયત્ન કરે છે તેમજ હિંદુઓએ પણ કરવો જોઈએ. અને તનદુરસ્ત, ઓમુદાં અને નિરાંગી બાળક પેદા કરવામાં મગરૂરી સેતાં શીખવું જોઈએ.

## સત્યભામા.

( પત્નીની પસંદગી—શુદ્ધ પ્રેમનો આદર્શ. )

આપણી લગનપદ્ધતિ વિષેનું પાંચ અંગી ગદ્ય નાટક. હાર્ટોન જ્ઞાતાનાં છ મનોહર ચિત્રો સારા. અંક ૧. લેલો—પ્રેમાંકુર. અંક ૨. બીજો પ્રેમવિકાસ. અંક ૩. ત્રીજો—પ્રેમપ્રકાશ. અંક ૪. ચોથો—પ્રેમપરીક્ષણ. અંક ૫. પાંચમો—પ્રેમની પરિશીમા. કિંમત રૂ. એક ને બે આના દરરેક ૫ પૃષ્ઠની ઉંચી આદૃતનો રૂ. હાલ.

તપસ્વિની

સતીત્વનું પ્રાગલ્ભ્ય દરેક તથા અંગી નાટક. કિંમત દસ આના.

લખોર—જીવનસાક્ષ અમરેશી મહેતા,

## રમણ અને ચંદા.

લેખક:-“ નાલિનીકાન્ત.”

ન જાને સંસાર અમૃતમય કિં વિષમય ?

‘કાંઈ જાંબુવરણી ડોમલ રે,

‘કાંઈ બેડી આંગા ડાળે રે,

કે આંખે ફળ ધણાં.

‘કાંઈ તાંબાનાં તરબાણાં રે,

‘કાંઈ મોતીનાં અલિઆણાં રે.”

જો પ્રમાણે મંગળગીત ગાતી હજારેની મુંદરીઓ રમણને પીડી નહડાવી રહી હતી. રમણ ચંદાને માડીનળ્યો. રમણ જો પાંચ દહાડામાં પરણવાનો છે. એટલે આજ પ્રમાણમાં મંડપ આરોપણ કરી, સંધ્યાએ વરરાત્રને અંગે પીડી નહડવાની હોવાથી બાજકે વિશ્વાસ્યો છે. માંડે નાતરેલી સ્ત્રીઓ રમણને દાયે પગે મ્હોડે સર્વાંગે પીડી નહડાવી રહી એટલે પાટેથી ઉઠાડવા મામાને સાદ થયો. રમણ-સુશિક્ષીત અને યેરકાંશે રમણને હજારો આ કારસ પ્રિય નહતો; ત્હાયે જેને ત્યાં રહી પોને નહતા થી મ્હોટો થયો હતો, જેના અનેક ઉપકારવશ હતો, તે મુરખીઓ-કાકી અને કાકાની-મ્હજાને માન આપી કાઢિઆચાડી વિવાહ કરી વિવહીત થવાનો હતો.

રમણના મામા રમણને પાંચ રૂપિયા આપે કે એક પાછ સરખી ન આપે ત્હાય રમણ પાટેથી ઉઠવા તૈયાર હતો. રમણને મામા ગામડાની દૂક આજીવિકામાં રહેલા કુટુંબનું પોષણ કરતા હતા એ સુઝ રમણ સ્વમંજતો; એટલે મામા પ્રાસેથી કર્યું લેવાની આશા કેમ રાખે ?

‘દેખ અને કહોળ કડી મામેરાં પૂરી સમાજમાં વાહવા કહેવશ વની જો બાળેજને રૂધિતું નહતું. ત્હાયે મામાએ વ્યવહાર સાચવવા રમણને પા થી ઉઠાડવા અડધી રૂપિયા આપ્યો. રમણ પાટેથી ઉભો થયો. મણપતિને પગે લાગવા રહેણું ધરમાં ગયો.

જાસમ કમની રહમિની જ વિચારે એરિકામાં મણપતિની ફાંપના કશમિની, રમણ ઉત્સાહી હતો, રસિક હતો, આનંદી હતો; ત્હાયે કહોળ

અને દેખાવ ખાતર, મિથ્યા ખર્ચ કે પૈસાની રેલ છેલ કરવા ખુશી નહતો. તેમ સ્વતંત્રપણે પૈસા ખર્ચી શકે તેવા મંદિરા કે સ્થિતિમાં નહતો. અનેક પ્રતિક્રિયાઓ-વિષમતાઓ સહી ઇન્ટર મિન્યેટ થઈ અભ્યાસમાં વધેતો. ‘રમણનાં વિવાહ’ એ વાતથી ‘રમણના કુટુંબી’, રોહી કે શુભેચ્છકોને આશ્વાસ-આનંદ હતો-તેટલો નહીં. હોયે રમણ આજે ‘પ્રકૃત્વ’ અનંદમાં હતો. “કુલિન અને શિક્ષીત ગૃહણી મદારા ગૃંધની લક્ષ્મી થશે. મદારા અંધકારમયી જીવનમાં સહચારના દીપક એવશે” એ વિચારે તે ઉર્મગી અને ઉશ્વાસમયો હતો.

રમણના સમગ્ર જીવનમાં—કુટુંબનાં જો કોઈ અનન્ય વતસલ અને પરમ શુભેચ્છક વ્યક્તિ હોય તો રમણની મોટી ખડેન ચંદા હતી. રમણનાં માતા, પિતા કે મુરખની નુ રચાન એક ચંદમ હતું. રમણ અને ચંદા સરખાં નિર્દોષ અને જગતો બચ્ચાઓએ માતાપિતાનું સૌભાગ્ય બાધાવ રચામાં જ શુભાચ્છ હેતું. વડિઅર્થની ખડેન ડોરોયાસમી ચંદા રમણનું જીવન હતી—પ્રાણ હતી. ચંદા સરખી મધુરી—બાલસોષ ખડેન ખાતર રમણ આત્માનાં ન્યોછાવર કરવા તૈયાર હતો ચંદાનાં સુખ, ચંદાનાં આનંદ કાંજે પોતે અનેક દુઃખ સહી લેતો. ચંદાનાં સુખમાં જ પોતાનું સુખ હતું. ચંદા ગમે તેવી અમલ્ય વસ્તુની હજી બતાવે તો રમણ આસમાનમાંથી ઉતારી ખડેનને ચરણે-તે લાજર કરતો. ચંદા-અમોલી ચંદાનાં મુખ રમણથી તો આકાશ એક ય તેમ નહતાં. ચંદની ચરિકા સરખી ચંદાને નોઈ રમણ ઘેરો ઘેરો ચમ જતો. ચંદાનું ઉજમાળું હસતું સુખ રમણને આરાધન યોગ્ય હતું. ખડેનીનાં દર્શને અનેક દુઃખ વિસરાતું.

માતાપિતા શુભાવવાની સાથે આ બાળકોએ પોતાનાં ભાગ્ય પશુ શુભાચ્છ હતાં. કુદ્ર હૃદયનાં વ્યાવહારિક લોકમાં આ બાળકો ખડેનના બાલમાં જન્મ સિંચન ક્યાંથી જ ચાય? ઉમતી રોહવલ્લરી અકાલે કરમાં જિયારા-રસિકડાં બાઈ ખડેન દુષ્ટ રચમાવતી. કાકીના ચરણમાં પરાધીન થયાં મોગરાની કળિ સરખી ચંદા ખીલી ન ખીલી લાંજ કરમઘ. વ્યવહારની વિષમતામાં કચડાઈ અને ચંદની સન્દિકામાં નહતી. ચંદા અંધકારનાં બંધકર હંડાચુમાં દૂખી, નિર્દોષ હસતી રમતી લીંગલા. લીંગલામાં ખેલતી બત્રીછ; કાકીને મન લંબન યોગ્ય જણાઈ. કાકીએ પોતાના નિકટના કુટુંબીના એક બાગ્યું તૂટ્યું ઇમેજ બજાવા યુગાન સાથે વિવાહ મેળવ્યો. ચંદાનો પતિ હોટેલ અને જોરના નારના પાણીમાં રંગ લેતો. મોટી રૂત્રી સહી લોહર મિત્રોની પાર્દીમાં બટકતો. વિલાસમાં પૈસાનું પાણી કરતો અને

“એ રસીલી નયનની મીઠું ગીત હૃદયે રુકરતું હૃદયે...  
 ચંદા ભવવા દતી એટલે સમનના મંગલ કાર્યમાં એ બાપડીથી આગે  
 સધ શકાય તેમ નહતો. એટલે રમણને પીડી મહાકવવામાં મુદ્દાગણી ઓઝા  
 હતી. પરંતુ પીડી મહા-રહસ્ય પછી પાટથી હી, ગણપતિને પૂજે; સાધના  
 રમણ ધરમાં આબ્યો, કાઠી ગણપતિ સ્થાપન. આગળ કંકુના સાધીઆ  
 અને રંગિણી પૂરી રલાં દતાં. ત્યારે ચંદાએ નજીક આવી સાધીઆ ઉપર  
 કેસરનાં છાટણાં કર્યાં એ કાઠીની કૂર દાંડ સહી શકી નહી. અને બે કડવાં  
 વેણ ચંદાને સંભળાવી દીધાં. “કપાળમાં ચાંદસો નથી કે હાથમાં ચૂડીઓ નથી  
 તો પછી ગણપતિ પાસે આવતાં-સભાતી નથી?” એમ કડક શબ્દો કોણે  
 કહી દીધા. ચંદા દૂર દટી બધ, અને એક બાજુ ખૂણામાં બેસી ઉસક  
 ઉસક રડી પડી.

રમણે ગણપતિને પૂજે પડી, મુરખીસમાં કાઠીને નમન કર્યાં. પરંતુ  
 જેના ચરણમાં દેહ અને આત્મા નથી રહેતા હતાં એ મંગલ મૂર્તિ બહેન  
 ને ગણપતિ સ્થાપન પાસે દીઠી નહી. નવન મોનરૂ દરી વળ્યાં. એ  
 છાટ મૂર્તિ રસોડા નજીક ખૂણામાં રડતી બેઠ. ઉભો ચર્ચ બહેન પાસે ગયો  
 હાથ જોડી માથું નમાવવાની બહેન પાસે જરૂર નહતી, રમણના પ્રાણને  
 પ્રાણ અંતરનો આત્મા ગંગારવરૂપ બહેનના ચરણમાં અહોરાત્ર નમતો હતો.

“બહેન ! બહેન ! તું આમ રડે છે કેમ ? બાપુ ! ગર્ભશ નહીં !  
 “ચંદા ! તું મહેને ઓવારણાં લે ! તું આમ બાળક પેટ રોસાય એ  
 “કેમ પાલવે ?”

“નહી ! બાપ કે નથી. તમે દૂધે નહાવ અને પૂજે કૃષ્ણ ! બંગેવાને  
 “તમારી શુભવાડી લીધી રાખે. જલ બાપ ! ગણપતિ મંદિરમાં બેસો !”

“નહી ! બહેન ! તું રડ ત્યાંમુધો મહારા ગણપતિ કે મહારા સમ  
 “પણ રીઝવાના નથી. તને મહારા સમ છે; બહેન ! છાની રહે !”

આમ બાપ બહેનનાં મન મણાં કરતો હતો ત્યાં કાઠી આવી મહડ્યાં,  
 ને કહ્યું, “જે રમણ મેં તારી બહેનને કંઈ કહ્યું નથી. એ એવીજ છે.  
 ધરણ ટાણે સાપ કહાંડીને બેસે ત્યારે તારી બહેનના જીવને શાંતિ યાય.”

“કાઠી ! જે હાથ તે સ્પર્શ કહો ! આપ કડવાં બોલી બજતાંને  
 બાળો નહી.”

“જે બાપ ! ગણપતિની આડું એનાથી ઉતરાય નહી ત્યાં ગણ  
 પતિ મંદિરમાં આવી મહે કંકુમથી પૂરેલા મંગલ સારીઆ પર કેસરનાં



છોટણાં કરના માંડી એટલે મેં એને દૂર બેસવા કહ્યું. એમાં ત્હારી બહેન રાધે બરાબર રજતું ગળ કરી રહી છે !” દાકીએ મર્મમાં કહ્યું.

“કાકી ! કહે તો ખરા કે ત્હમે સહુ મ્હારાં દિતેશ્વર અને મ્હારી માની જણી બહેન નહોં? લગ્નમંડપમાં બહેન કદાચ ન આવે, પણ દેવ-મંડપમાં તો મનાઈ હોઈ ન શકે.” રમણે ઉત્તર આપ્યો.

“ત્હમે ઘેરે જ મણેલા આની ગાંડી ગાંડી વાત કરે છે ! ગણપતિના મંગલ રમણના આગળ રાંડી રાંડી, પગ કેમ મૂકાય? એમ કરીએ તો વિનાશમાં વરસી યાય અને સડક કાંઈ અમંગલ થઈ જાય.” દાકીએ અધિક મુલાસો કર્યો.

“નહીં નહીં, દાકી ! મ્હારી બહેન જેવી બહેન જે જે કામમાં ભાગ ન લે તે બધાં મ્હારે મન અમંગલ છે. પરમ જ્યોતિષમતી સર્વ સક્રિય બહેન વગર મ્હારે મંગલ શું હોઈ શકે? બહેન ભાગ ન લઈ શકે તો મ્હારાં સર્વ મંગલ પ્રસંગોમાં ધૂળ પડે !” રમણે દબ કરી. બાપ બહેનને સદમ સંબંધ જગતને બતાવી આપ્યો. પ્રભાતમાં જ આ વિવાદ બંધ રખાવવા, લગ્નમંડપના માંડીકરને બંને ખોદી કઢાડવા અને કંચોના મા બાપને ના કહેવાનો રવાના રમણે નિર્ધય કર્યો.

દાકી સાથે બંને અને બંનેની રીસાયાં છે. રાત્રે જમ્યા વગર સુઈ રહ્યાં છે. એ વાંત પ્રભાત થતાં ગામમાં ઘેર ઘેર ચલા માંડી બ્યવહારિક લોકોમાં રમણની મુખે મુખે ચલા રહી નાન જાત, સંગો મંબધી સર્વેમાં ગમ રાત્રીએ જ્ઞાસો લાગતો રમણ આજ અજાણ્યો થઈ ગયો.

રમણનાં દાકી સુત અને ગંભીર હતા. યાદ વધના અને વિચારવન્ત હતા; ત્હામે પત્નીવશ પતિ ખોનિ અને વિવેકને વિસરી જાય છે. રમણનું વર્તન આજ તેને સહજ ખૂબું. પત્નીને દોષ એ વિચારવન્ત પતિ બેઠે થક્યો નહોં. પરંતુ પ્રયત્નથી પ્રકૃતિ શાન્ત હોવાથી દરેક પછે સહને ન્યાય આપતો, દોષવશ ખતી અકાર્ય કરી બેસતો નહોં. ખીજાની ભૂલ નોંધે જોતાં પોતાની ભૂલને સ્વીકાર કરી લેતો.

રમણનાં જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય અને મંદાર આગળ પોતાની પત્ની નિર-ક્ષર અને મૂર્ખ લાગતી. રમણના પ્રદાસ આગળ કુટુંબની સર્વ વ્યક્તિઓ કાકાને માંખી લાગતી. રમણને કહીશું, સદમનું વાણું એમ કહી રાધે બાર-એકી પત્નીનું સમાધાન કર્યું.

બાબલડી ! લો અલખેલા દહાવ !  
 બાબલડી ! ગીત મધુર ગવરાવ !  
 બાબલડી ! ફૂલમાં ભાત પડાવ !  
 બાબલડી મુખ મધુર ખતલાવ !  
 બાબલડી ! લોચનીમાં ઉધડાવ !  
 બાબલડી ! ગૃહવાડી શોભાવ !  
 બાબલડી ! વ્હાલમને વિહરાવ !  
 બાબલડી ! મનહર મુખ ખતાવ !  
 સિતારી રનેહ તણી વગડાવ !  
 મધુરાં મુખડને મ્હલકાવ !  
 બાબલડી ! આંખથી આંખ મીલાવ !  
 બાબલડી ! મુખ મધુર ખતલાવ !  
 બાબલડી ! અંશુતપી છલકાવ !  
 બાબલડી ! ફૂલ મધુર પથરાવ !  
 બાબલડી ! પ્રાણ પ્રજુ પથરાવ !  
 બાબલડી ! મનહર મુખ ખતાવ !

## ચક્રવર્તી અશોક.

ઐતિહાસિક તેમજ ધાર્મિક એમરસભરી નવલકથા.

મોટ કદનાં પૃષ્ઠ ૩૫૦ પૃષ્ઠ. પાકું, કિંમત રૂ. અઢી.

બૌદ્ધ ધર્મના પ્રવર્તક સમ્રાટ અશોકના જીવનમાંના અનેક ધર્મયુદ્ધો-

માંના એક કલિંગ યુદ્ધના મુખ્ય કથાભાગ ઉપર આ નવલકથા રચાઈ છે. અશોક એક સમયે ધાનડી અને કુર સ્વભાવનો હતો તે જ કલિંગ યુદ્ધ પછી એકદમ કેવે બદલાઈ ગયો. તેમજ તેનું જીવનસત કેવી રીતે ફરી ગયું તેના તાદ્રશ ચિત્ર ઉપરાંત કપટી બુદ્ધિમતિ, સંપ્રજ્ઞાચાર્ય, અને કાવ-ત્રાખોર કલાવતી, વગેરે દ્વારા રાજકીય ખટપટનો સુંદર દેખાવ આમાં દૃશ્યમાન થાય છે. કલિંગ યુવરાજ એનેન્દ્રનું ઉત્તમ ચારિત્ર, મુગેન્દ્રરાજની કન્યા શોભનાનો તેમજ હન્દિરાનો નિર્ભય પ્રેમ, ચિદાનંદ, ઉપયુક્ત, અને મોગલીપુત્ર તિષ્ઠ જેવા ધર્માચાર્યોની ધર્મપરાયણતા વગેરે વડે આ નવલ-કથા એટલી તો મોહક તથા આકર્ષક છે કે પુરોચ્ચ વગર હાંધમાંથી છૂટી જાય એ નહિ.

લખો:—જીવનસાત અમરકાંતી મલિ. —અમદાવાદ.

## બાળકોની માતાઓને.\*

( રા. રા. ગીરજાશંકર લગ્નવાનજી બધેકા; ભાવનગર. )

જ્યારે અમારું બાળમંદિર ઘર થયું ત્યારે આ બાળમંદિરમાં આવનારા બાળકોને તેમનાં માબાપોએ કેમ રાખવાં તથા તેમની સાથે કેવી જાતનું વર્તન રાખવું એ વિષે છાપેલ સૂચીપત્ર તમને બધાંને મોકલવામાં આવેલું છે. એમાં જે સૂચનાઓ કરવામાં આવી છે તે તમારા ધ્યાનમાં હશે, અને જરૂર હશે તો એ પત્ર તમને અહીંથી ફરીવાર પણ મળી શકશે.

એ સંબંધમાં હું તમને કેટલુંક કહેવા ધારું છું. ધારો કે આપણે ઉધી ગયાં હોઈએ અને કાંઈક જાડથી કે કોઈક રાક્ષસી માયાથી આપણને કોઈ અજાણ્યા રાક્ષસના દેશમાં લઈ જઈને મુકી દે. ત્યાં જ્યારે આપણે જાગીએ અને જોઈએ ત્યારે માલુમ પડે કે આપણે તો રાક્ષસના દેશમાં આવી પડ્યા છીએ ત્યારે કેટલો બધો ત્રાસ થાય ?

ત્યાં તો મોટા મોટા રાક્ષસો હોય, ત્યાં ધરનાં દાદરા પણ મોટા હોય, તેમનાં કબાટો મોટાં હોય, તેમનાં પાણીપારાં મોટાં હોય, ગોળા પણ મોટા હોય. આપણે તો એ રાક્ષસોના પગનાં ગોઠણ મુઠી પણ પડોંચી ઘસીએ નહિ. એવા સંજોગમાં સપડાઈ ગયા અને વળી આપણને તેઓ ત્યાં ને ત્યાં પુરી નાખે તેમજ એવા ધરમાં રહેવાની ફરજ પાડે તો આપણને કેવું લાગે ? ત્યાંના મોટા દાદરનાં લાંબાં લાંબાં પગથીયાં હોય, તે ઉપર તેઓ તો ધમ-ધમ ચડે અને ઉતરે, પણ આપણે એ લાંબા માગાવાળાં પગથીયાં ઉપર ચડીને જઈ શકીએ નહિ; ત્યાંની યાત્રીઓ એવડી મોટી હોય કે આપણે આખા ને આખા સમાઈ જઈએ, પાણીપારૂં એવું ઉચું હોય કે આપણે ત્યાં પાણીને પહોંચી જ ને શકીએ; એટલે આપણે આપણું મનધાર્યું કશું કરી જ શકીએ નહિ.

આવું સ્વપ્ન આપણું બાળકોને આપણાં ધરોમાં હંમેશાં આવે છે, પણ આપણું તે તરફ ધ્યાન જ નહીં નથી. આપણાં ધરોમાં બાળક માટે

\* નોંધ—ભાવનગરમાં છેક નાનાં બાળકો માટે એક શાળા છે. તેમાંના બાળકોની માતાઓ આગળ આ બાપણુ આપવામાં આવ્યું હતું, તે ઉપરથી મોટાથી અને આપણું છે. આવાં બાળમંદિર દરેક ગામમાં અને શહેરના દરેક સત્તામાં હોવાં જોઈએ. જીવો એ કાર્યમાં નસ લેશે ?—આંધ્રપતિ.

બહુ એનું જ છે. ખીલીઓ બહુ હોય છે; પાણીવારાં હયાં ને મોટાં હોય છે એટલે બાળક ત્યાં પહોંચી શકતું નથી; કબાટ મોટાં હોય છે એટલે બાળક તેના ઉપયોગ કરી શકતું નથી અને બધી વ્યવસ્થા અને સરસામાન સ્ત્રિવાં હોય છે કે બાળકને તો વિચાર-ચમ પડે કાંચા તે કાંઈ માણસનો લોક છે કે રાક્ષસનો મુલક છે ।

આવા સ્થળમાં બાળકને હંમેશાં પોતાને સાર કાંઈ ને કાંઈ માગવું પડે છે. તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકતું નથી. પાણી પીવું હોય ત્યારે પાણીવારાં હયાં હોવાથી તેને પાણી માગવું પડે છે, આટલાં મોટાં હોવાથી તેને સહુ હોય સારે પાચરી દેવાનું કહેવું પડે છે, પાટલા મોટા હોવાથી તે પશુ મેળે ઉપાડીને મુઠી શકતું નથી, દાદરા મોટા હોવાથી મનમાં આવે ત્યારે ચડી શકતું નથી; ઘરમાં વસાવેલો બધા સાધનો બાળકને કંઈ કામનાં નથી, તેથી તેણે કરવું શું ?

કેટલાંક ઘરોમાં બાળક માટેનાં એમંથી અને ઉદારતાથી તેમને રમવાં માટે રમકડાં રખાય છે ખરાં; અને બાળક એક ખુણે બેસીને રમ્યા કરે એમ તેને કહેવામાં આવે છે. છતાં એવાં રમકડાંથી તેઓ લાંબો વખત સંતોષ પામતાં નથી. બહુ વારે જ્યારે તે રમકડાંથી અકળાય છે ત્યારે તેને ફાડી નાંખે છે અથવા ખીનકાને દાંતથી ચાવીને ફેંટી દે છે.

જો તેમને એમ લાગે કે આ વાત સાચી છે અને બાળકને માટે તો જેવો જોઇએ તેવો ઘરમાં એક પણ ખુણો નથી, કેમકે જે બધાં સાધનો છે તેમાં તે તેમને માટે તો બહુ મોટાં છે; તો તમારે તમારાં ઘરમાં સુધારો કરવો જોઇએ. બાળકને અનુકૂળ થાય તેવાં ન્હાનાં વાસણો, ન્હાની ટપુડીઓ અને તેઓ ઉપાડી શકે તેવાં ઘોડણાં, ન્હાની સાવરણી, એમ બધી સામગ્રી તેમને માટે ન્હાની સંપડાવવી જોઇએ; કેમકે બાળક ઘરમાં બેઠું બેઠું જે આપણે કરીએ તે કરવાનું મન કરે છે. ધણીવાર તમે માતાઓએ જોયું હશે કે બાળક, રોટલી વણવા, કઠી હલાવવા, ઠામ માંજવા, ધોવા, સંજવારી કાઢવા વગેરે માટે તત્પર થાય છે. 'પણ' એવાં કામ માટે ઘરમાં બધાં સાધનો મોટાં હોવાથી તેમને કદાચ ઇન્જાય એમ જણીને આપણે તેમને અડવા જ દેતાં નથી. તેમ ચવાથી બાળકો તાપુસ થાય છે અને પછી આપણે એક કામ તેમને કરવાનું જ્યારે કહીએ છીએ ત્યારે ઉત્તરો તે સામાં થાય છે અને આપણને લાગે છે કે તે આપણું કશું કરતાં નથી.

બાળકનો સહેજ સ્વભાવ છે કે તે કામ કરવા માગે, પાટલા દાળવા વગેરેનું તે મન કરે પણ કાંતો વાગવાની કે બગાડી નાખવાની કે ફેડવાની બહીષ્કારી તેને ના પાડવામાં આવે છે એટલે તે તુરત નાખુશ થઈ રહે છે અને પછી શાન્ત થાય છે. પણ ત્યાર પછી તે બાળકને માખાપ કાંઈ કામ કરવાનું કે કાંઈ વસ્તુ લાવી આપવાનું કહે છે ત્યારે તે કહ્યું કરવું નથી, તેમ જ વસ્તુ ગોળી લાવવું પણ નથી. બાળકોને જ્યારે આપણી માફક કામ કરવાનું મન થાય ત્યારે તેમને સંતોષ આપવો જોઈએ અને તેમનાંથી કામ થઈ શકે તેટલા સાર તેમને લાવકની બધી ન્હાની વસ્તુઓ વસાવરી જોઈએ. પણ તેમને લાવકનું કરું સાધન નહિ હોવાથી તથા બધી ચીજો તેમના ગળા કરતાં મોટી ને છોટી હોવાથી તેમને જ જોઈએ તે માગ્યા કરવું પડે છે અને આપણને લાગે છે કે તે તો આપણો જીવ ખાય છે. પણ જો બધી ચીજો તેને સાર ન્હાની હોય અને તેને બટે તેવી સગવડો હોય તો તે પોતાનું કામ પોતાની મેજેજ કર્યા કરશે, એમ હું અનુભવથી કહી શકું છું.

એવી બાળકોમાં અથા સાધનો એવી રીતે ગોઠવ્યાં છે કે બાળકો પોતાની મેજે પોતાને શેષે તે થઈ શકે છે. તેઓ મેજેજ પોતાને આસને બેસે છે, તેમને જોઈએ તેવડાં અને જોઈએ તેવાં સાધનો પોતાની મેજે લે છે, અને આનંદથી રમ્યા કરે છે અને રમી રહ્યા પછી પોતાની મેજે તેમને બરાબર જગાએ મુકી દે છે. મારે તેમને એ બાબતમાં કહેવું પડતું જ નથી.

બાળકનો સ્વભાવ જ શાન્ત બેસી રહેવાનો નથી, તેમને કાંઈને કાંઈ કરવાનું મન થાય છે. કેટલાક પેસાપાત્ર લોકો અને મોટાં માણસોના ઘરમાં એવુંજ મનાય છે કે બાળકોથી કેટલાંક કામો તો થાયજ નહિ. ઘણે સ્થળે તો તેમને ન્દવરાવવા, ત્રાજા જોળવડ, કપડાં પહેરાવવા વગેરે કામો મોટરો કે નોકરો કરી આપે છે. જો કોઈ માણસ આપણને જોરાક આવીને મોટાં માં મુકવાની તોકરી કરવા આવે તો આપણને તેના નોકર ગમશે કે ? આપણે તરત જ તેના નોકરની ના જ પાડશું. પણ બાળકને તો બધું આપણે જ આપીએ છીએ; આપણે જાતે તેમને બધું કામ કરી દેઈએ છીએ. તેમને કદાચ વાગી જશે, તેમનાં લુમડાં બગડશે, તેઓ ઘરનાં કામ માં આડાં આવશે, કે કાંઈ કામ બગાડી મુકશે, એમ કરીને આપણે તેમને કામથી અટકાવી રાખીએ છીએ અને મના કરીએ છીએ. તેને ઈન્ન

યશો અથવા તે બરાબર કરશે નહિ અને બગાડશે, એ જોલુંજ ન જોઈએ. માત્ર તેઓ કામ કરવાનો ઐતોષ પામે અને તેની હંદગીને કશું જોખમ ન થાય એટલી જ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે.

કહેવત છે કે “ હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા. ” એટલે કે બાળકો તોડી ફોડી નાંખે તેના કરતાં આંધળું બધું કરી દઈએ તોં સારું. પણ તે ખોટું છે. એમ કરવાથી તેઓ પોતાની મેળે કામ કરતાં શીખી શકતાં નથી. તેઓ પોતાની મેળે કામ કરતાં યાવ એમ કરે તે જ ખરી માતા છે. જે વરસની ઉન્મરનાં બાળકો પણ પોતાનાથી બનતું પોતાનું કામ શા માટે મેળે ન કરે ?

યુરોપમાં એક નિશાળમાં પ્રભુ ચાર વરસનાં છોકરાં પોતાનો ખોરાક પોતપોતાની મેળે કાચનાં વાસણોમાં પીરસીને ખાય છે અને તે વાસણો પોતાની મેળે પાછાં ધોઈને ઠેકાણે મુકી દે છે; અને એમ હેરફેર કરવામાં તેઓ તે ફોડતાં પણ નથી. એક યુરોપની બાઈ મોન્ટેસોરીની આવી બાળ-નિશાળની જોઈ તમને વાત કહી તો તમે તાત્કાલ ચમ્મ જાઓ ! અને એ બધી વાત આ દુનિયાની નહિ પણ કોઈ સ્વર્ગની તમને લાગે. ત્યાં ન્દાનાં બાળકો જાતે પોતાના વાળ ઓળે છે, જાતે કપડાં, છુટ વગેરે પહેરે છે. અને તેનાં ખુતાન પણ મેળે જ બાંધે છે. પણ અહીં આ બાળમંદિરમાં ફેટલીક સાડાપાંચ વરસની વયની કન્યાઓ આવે છે તેમને તેમની માતાઓ હજી સુધી નહવરાવે છે, વાળ ઓળે છે, કપડાં પહેરાવે છે અને બધું કરી આપે છે. એમ કરવા કરતાં તેઓ પોતાની મેળે પોતાનું બધું કામ કરતાં યાવ એમ થવું જોઈએ.

અહીં બાળમંદિરમાં એક કુંડી બરીને તૈયાર રખાય છે; તેમાં બાળકો પોતાની મેળે હાથ, મોઢું ધોઈને મેળે જ સાફસફ યામ છે. એટલે મને અનુભવથી જણાય છે કે જો ઘરે આગળ-પાછા તેમને પોતાની મેળે પોતાનું કામ કરવા દેવાની સગવડ રખાય તો ધીમે ધીમે તેઓ જાણવાનું, હાથ, પંખ, મોઢું વગેરે સાફ કરવાનું, લુગડાં પહેરવાનું, વગેરે તમામ કામ પોતાની મેળે કરતાં શીખી જશે અને તેમને માટેની બધી ખટપટ દૂર થશે તથા માતૃત્વની માયાકુટ મડી જશે.

હું ધરસંસારી છું અને મને પણ અનુભવ છે કે બાળકો જો તે માગ્યા કરે છે, હંમેશાં કરે છે અને માયાકુટ કરાવ્યાં કરે છે. પણ જો

મને તેમની મેળે કામ કરવાનો રસ્તો કરી આપવામાં આવે તો તેઓ તર પોતાનું કામ પોતાની મેળે કરતાં શીખશે. પણ આપણે તેને પરા-  
ને ગુલામ જેવાં કરી દઈએ છીએ. તે બોલું છે, માટે તેમને તેમનું બધું  
કામ જાતે જ કરવા દો.

તેમના હાથ પગ ન્હાના હોવાથી અને શક્તિ ઓછી હોવાથી તેઓ  
બધું કામ કાંઈ કપાટાબંધ અને જેવું જોઈએ તેવું બરાબર કરશે નહિ,  
પણ તેઓ જે પોતાને માટે કરે છે તેથી તેમને સંતોષ થાય છે તે  
મેળે આપણે સંતોષ પામવો જોઈએ. અહીં બાળમંદિરમાં હું જોઈ છું કે  
તેઓ પોતાને કાંઈ તેવું કામ પોતાની મેળે બરા દિલના રંગથી કરે છે;  
મજ તેમને ધરમાં પણ જે કરવાનું મન થાય અને જેમાં ધન કે  
ભીર જોખમ ન હોય તે કરવા દેવા માટે મારી ખાસ બચાવણ છે.

અહીં બાળમંદિરમાં બાળકોને ફળવવાનો અમારો પ્રયાસ તો માત્ર  
૧. કલાકનો છે અને તમારો ધરના બારીસ કલાકનો. તેમાં જે વિરોધ  
હાય તો અમે કાંઈ જ કરી શકીએ નહિ. પણ જે તમે અમારા કામને  
મનુકૂળ હો અને તેની જાતની ધેર પણ તમારા બાળકોની સાથે રીતમાત  
જો તો આ કાર્યમાં જરૂર ફેરફાર થાય.

પોતાનું બાળક સંપૂર્ણ સ્વચ્છ રહે તેની પૂરી સંભાળ માવતરોએ  
તેવી જોઈએ. પણ કેટલાંક બાળકો અહીં હજી ઘેરથી અસ્વચ્છ હાલતમાં  
આવે છે, તેથી અમારી કામવાળી બાઈ પાસે તેમને સાફ કરાવીએ છીએ.  
બાળકની સ્વચ્છતામાં માતાઓએ તેમની આંખ, દાંત, બરાબર સાફ છે કે  
નહિ, કાનમાં મેલ પડે છે કે કેમ, માથાના વાળમાં ખોડો છે કે નહિ, એ  
બધું જોઈને દરકારથી સ્વચ્છ કરવું જોઈએ. તેમનાં કપડાં પણ સાફ, બટન  
ડીવાળાં અને ફાટ્યાં હોય તો સંધિયાં રાખવાં જોઈએ, અને એ બધું  
માતાઓએ સંભાળથી જોવું જોઈએ. તેના નખ પણ બરાબર હવારેલાં  
જોઈએ. આ બધી બાબતમાં જે કાંઈ ખામી હોય તો તે બાળકનો દોષ  
નથી પણ માબાપનો દોષ છે.

બીજું, બાળકો તો આપણે ત્યાં પ્રજાએ મોકલેલા દેવના દૂતો છે.  
એ બધા ન્હાના ન્હાના દેવો છે. માટે આપણું વર્તન તેમના તરફ માન-  
બધું અને પ્રેમાળ જોઈએ. ધરણી પહેરાવવામાં ખરો પ્રેમ નથી; તેમજ  
સાફ સાફ ખવરાવવામાં કે કિંમતી વસ્ત્રો પહેરાવવામાં ખરો પ્રેમ રહેતો.

નથી, પણ તેમને સ્વયં કરવા, દેવું તથા સગવડ ફરી આપવી તેમાં બંધો પ્રેમ રહેલો છે. તેઓ જે ક્ષણે તે કરવા દેવામાં વાંધો ન લેવો જોઈએ.

કોઈ મોટું માણસ આપણને મળવા આવે ત્યારે આપણે તેમને માન આપીએ છીએ, તેમને વિનય બતાવીએ છીએ. પણ બાળકો જે દેવે તે ઘેરથી આપણે લાં મહેમાન ઘણાં આંબ્યાં છે તેમને હકારીએ, તેમને વિનય કે પ્રેમથી બોલાવીએ નહિ અને નજીવી વાતથી તેમનું અપમાન કરીએ એ કેટલું બધું ખોટું છે ? માટે તેમના તરફ સંપૂર્ણ પ્રેમ, વિનય અને આદરથી વર્તવું જોઈએ તથા તેઓ ન્હાનાં છે છતાં તેમને ન્હાનાં ગણી કાઢવાં ન જોઈએ. અને એવી રીતે જે રાક્ષસો, જેઓ બહુ મોટા હોય તે, આપણને ન્હાના ગણીને ઘુઘકારે કે અપમાન કરે તો આપણને કેવું લાગે તેનો ખ્યાલ કરો.

આ બાળમંદિરમાં આવતાં બાળકોની માતાઓએ પોતાનાં બાળકને કદિપણ મારવાં નહિ; તેમને હાથ અડકાડવો જ નહિ. ગમે તે થઈ જાય, સોનાનું ઘરેણું બાળકવામાં નાખી દે તોપણ તેના તરફ હાથ ઉગામવાનો નથી. બાળક તો આપણને પ્રભુની કૃપાથી મળેલું છે, અને તે પ્રેમથી હાથ ફેરવવા માટે છે; નહિ કે તે હાથ વાપરવા સારું મળે છે. જો તેમના ઉપર હાથ વાપરવાની છૂટ લેવામાં આવશે તો તે આપણા વિશ્વાસ કદી પણ નહિ રાખે. આપણી આંખ નહિ પાળે અને ઉદ્ભવ બની જશે અને દુનિયામાં માર અને ત્રાસની પરંપરા જ ચાલ્યા કરશે. ન્હાની ન્હાની બાળ-તોમાં આપણને કોઈ યથા જય છે ત્યારે બાળકને ધક્કા ધબ્બા મારીને આપણે કોઈ શાન્ત કરીએ છીએ, પણ તેમ કરવાથી કશું શુભ ફલ આવતું નથી. તેમ કરવાથી બાળક બગડે છે. તેમને ધરને ખુશે દાખી રાખવામાં આવે અને જ્યારે ત્યારે બહારમાં કે મારવામાં આવે તો બાળક સુધરવાને બદલે કેવળ નિષ્કુર અને નિર્દય થઈ જવાનું. કોઈ ચહે ત્યારે પોતાના હાથ કાપી નાખવા એ સાઈ છે પણ બાળકને મારવું એ કેવળ અયોગ્ય છે. બાળક તો પ્રેમથી જ આપણે પાળે છે.

બહેનો તમે વ્રત નિયમ પાળવામાં બહુ શ્રદ્ધા છો અને તેમાં તમારું મન બહુ દૃઢ રાખી શકો છો. તો હું તમને કહું છું કે આજથી તમે બાળકને કદી પણ ન મારવાનું વ્રત લ્યો અને એ વ્રત કાયમ પાળવાની શ્રદ્ધા રાખો.

બાળક બહેનો ! બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખો. આપણે અમુક એક માતૃત્વ વર્તન રાખીએ અને બાળક તોયો બીજી માતૃત્વ વર્તન રાખે.



# બાળક.

પુસ્તક ૨૦ ]

સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૧.

[ અંક ૬ માં.

## ચારીનું ઇનામ.

લખનાર.-શ. રા. દેશવપ્રસાદ-દેશાધ.

આજે ઘરમાંથી બધાંજ બહાર ગયાં હતાં. ઘરનું આખું રાજ રમુ, નિમુ અને દમુના હાથમાં આવ્યું હતું. રમુ અને નિમુ ભાઈ બહેન હતાં, અને દમુ તેમના કાકાનો દીકરો હતો. તેઓ ઘરમાં એકલાં હતાં તેથી પાંચાશમાંથી તેમના દોસ્તદારો મુરેશ અને સરલાને બોલાવી લાંબ્યાં હતાં. તે પાંચે જણને બહુજ બનતું હતું. ઘરમાં એમની ઘાટણ ગંગા હતી. તે પહુ ચાકરો જોડે પાછલે જોડલે વાતે કરવા બેસી ગઈ હતી. એટલે આ છોકરાં ગમે તેટલું તોફાન કરે તોયે કોઈ તેમને પૂછનાર નહોતું.

પહેલાં તો પાંચે જણાયે લેગા મળીને વિચાર કરવા માંડયો. કે હવે રમતું શું? આખી સલાનો પ્રમુખ હંમેશાં રમુ જેતું, ખજ નામ રમેશ હતું તે જ બનતો હતો, અને બધાને એક એક મત આપવાનો હક્ક મળતો હતો. પહેલા મુરેશે દર-ખાસ્ત મૂકી કે આપણે લૂંટારાની રમત રમીયે. બહુ દે આ બધા કળાટો આપણે તોડી નાંખીયે અને અંદરથી બધી ચીજો ખોરીએથી નીચે ફેંકી દઈએ. અને પછી પોટલા બાંધી સંતાડી દઈએ. બધાને આ રમત ગમી તો ખરી, પણ ઘરનાં બધાં બહાર-થી આવે અને કળાટો કુટેલાં બુવે તો એક એક જણને મારે પડે, અને ગલ્લા પેટીના બધાં જ પૈસા દંડ થઈ જાય.

આ રમત તો પડતી મૂકી, એટલે બીજી રમત કંઈ રમવી તે બાબત સરલા અને નિમુ કાચે બોલાવી મઠી પડમાં. પ્રમુખ

આઉએ હુકમ કર્યો તો પણ એટકે નહિ. એટલે તે જાને જાણુને એક એક આનો દંડ થયો. તેમનો એવો રિવાજ હતો કે કોઈનો વાંક પડે તો દંડ થાય. અને તે દંડ, એક હજારસીના મોઢા વાળી ગણા પેટી હતી તેમાં નાંખવામાં આવે. કોઈ કોઈ વાર આ પેટી બધા મળીને ખોલે અને તે પેસાની ઉગણી કરે, અથવા ધર્માંદામાં આપી દે. ઘણું ખર્ચ તો તે ધર્માંદામાં જતા હતાં. હાલ તરત તો હજારસીના મોંમાં એ આનીઓ પડી.

પછી નિમુએ કહ્યું, આપણે ખિલાડીઓની રમત રમીયે. આપણે સોએ હાથ અને યગ જમીન ઉપર મૂકીને જ ચાલવું. દાદર પણ તેવીજ રીતે ચઢવો ઉતરવો. બધાએ મીયાંઉ, મીયાંઉ, બોલવું. પછી આપણે રોટલી લંડારીયામાંથી કાઢી લાવવી અને પછી અંદર અંદર ખૂણ લટીને તે વહેંચવી. આ રમતનું વર્ણન સાંભળી બધાને ખૂણ હસવું આવ્યું, અને એમ લાગ્યું કે એ રમત રમવાનું કરશે.

રમુએ કહ્યું, આ માર્ગે રમત પણ સરસ છે. એ આટલું બોલ્યો કે તરતજ બધા બોલી ઉઠ્યાં કે દંડ આપો, દંડ આપો. કારણ કે એ મંડળીનો એવો એક હંમેશનો કાયદો હતો કે કોઈ અઘરો શબ્દ કે અંગ્રેજી શબ્દ બોલે તો તેનો એક પેસો દંડ થાય. રમુએ એક પેસો હજારસીના મોંમાં નાંખ્યો. પછી તેણે કહ્યું કે આ ખિલાડીની રમત પણ સરસ તો છે, પણ મારો વિચાર તો છુપી પોલીસની રમત રમવાનો છે. આપણે જાણું ગુપ્તગુપ્ત ફરીયે અને ચોરને પકડીયે. પછી ફેરી લરીયે અને તેનો ન્યાય કરીયે. તમારી આગળ આ બે દરખાસ્તો છે, તેમાંથી જે ઠીક લાગે તે પસાર કરો.

બધાને ખિલાડીઓની રમત ગમતી તો બહુ; પણ દાદરથી પકવાનો કે હાંચણ છોલાવાનો લય હતો. વળી આખી રમત તરિકે તેમાં કોઈ ઘાટ નહોતો. એટલે બધાએ અંદર અંદરજ આ બધી વાત કરવા માંડી. નિમુને પણ તે વાત ખરી લાગી, અને તેણે કહ્યું કે હું મારી દરખાસ્ત જ પાછી ખેંચી લઉં છું. આપણે સહિ છુપી પોલીસ રમીશું.

હવે રમેશ અને સુરેશ બે બાસે પોલીસ બંન્ધા. ગુપ્ત ગુપ્ત પગલાં ભરે, તથા આમ તેમ તીક્ષ્ણ નંજરે બુલે. એટલામાં રમેશે એક નવદસ વરસના લીખારીના છોકરાને ગુપ્તગુપ્ત પોતાના કપાઉટમાં પેસતાં જોયો. એકદમ તેણે સુરેશને ધસાડે. કરી બોલાવ્યો, અને કહ્યું કે પેલો ચોર બદ્ધાનતથી આપણા ઘરમાં પેઠો છે. એના ઉપર સખત દેખરેખ રાખી પકડવો જોઈયે. તેઓ બન્ને એકદમ નીચે દોડ્યા. દાદરના પગથીયા ઉતરવાને બદલે કઠેરા ઉપરથી લપસતા જ ચાલ્યા. પછી બાબુને ઘરવાળેથી બે જણા ગયા. પેલો છોકરો એટલા ઉપર ચઢ્યો હતો. અને ત્યાં એક છત્રી પડી હતી તે ઉપાડવાની. તૈયારીમાં હતો. પેલાએ છત્રી ઉપર હાથ મૂક્યો કે તરતજ બે જણા કુદકો મારતા કે તેની બે બાજુએ જઈ ઉભા, અને તેના બે હાથ સખત પકડી લીધા. બે જણને જોઈને તે છોકરો તો ગભરાઈ ગયો. તેને આ લોકોએ છત્રી સાથેજ પંડ્યો. તેના હાથ રૂમાલથી બાંધી લીધા. તેને તે લોકો ઉપર મેડીયે પોતાના રમવાના ચોરડામાં લઈ ગયા. પાંચે જણાની મડંગી લરાઈ. પેલા છોકરાના પગ બાંધી લીધા પછી કચેરી લરાઈ. રમુ જડજ થઈ મોટી ધુરથી ઉપર બેઠો. ત્રણ ધુરશીયો ગોળાંકારે મૂકીને તેનું ચોરનું પાંજરું બનાવ્યું. તેમાં પેલા ચોરને ઉભો રાખ્યો. નીમુ, સરલા અને હમુ એક કોચ ઉપર બેઠાં, તેઓ પંચ હતાં. પંચ અને જડજ મળીને જે ન્યાય કરે તે જરો. સુરેશે ગંધી હાકીત કહી, અને ચોરી કરતોજ પકડ્યો હતો તે જણાવ્યું, અને કહ્યું કે આવા ચોરને સખત શિક્ષા થવી જોઈયે.

પછી રમુએ ઠેલીને એનું નામ પૂછ્યું. એણે કહ્યું, માઈ નામ રામલો છે. રમુએ કહ્યું, તે શા માટે ચોરી કરી? તે તારી બાને કહ્યું હોત તો છત્રી તને લાવી આપત. આ સાંભળી રામલો રડી પડ્યો. એણે કહ્યું, મારી બા તો બહુજ માંદી છે. અહિંથી થોડે દૂર એક બંગલામાં મારા બાપા માળી હતા. તે ગયે વરસે મરી ગયા. પછી હું અને મારી મા સાથે રહેતાં હતાં.

મા મજૂરી કરતી હતી. જે મહિનાથી તો એને તાવ આવે છે, એટલે મજૂરીયે જવાતું નથી. હું લીજ માગી લાવું અને જે મળે છે તેમાંથી ચોખા લાવું છું. મારી મા ધીમે ધીમે ભાત કરી આપે છે, અને અમે બે ખાઈયે છીએ. કોઈકવાર કોઈ ગરીબ પાટોશીઓ છાશ વધી હોય તો આપે છે. અને કોઈકવાર તમારા જેવાના ઘરમાંથી ખાવાતું મળે છે તો તે ખાઈયે છીએ. હમણાં વરસાદના દિવસમાં લીજમાં મળતું નથી, અને બે દહાડાથી તો અપવાસ છે. માને ગમે તેમ કરીને આજે તો ખાવા આપવુંજ એમ વિચાર કરી એક છત્રી સમી કરનાર મીયાને બહુ કરગર્યો ત્યારે એણે કહ્યું કે, “કોઈના ખંજલામાંથી એક છત્રી ઉપાડી લાવ તો હું તને ચાર આના આપીશ.” આ ઉપરથી હું તે વિચારમાં આમ આવ્યો અને તમારે જોઈ દેલે છત્રો જોઈને અંદર પેઠો. પછીની ગધી વાત તો તમે જાણો છો. માતું બિચારીતું અત્યારે શું થતું હશે ?”

આ વાત સાંભળી જડજ સાહેબની આંખમાં પાણી આવ્યાં. અને નિમુ તથા સરલા તો રડવાનું લાગ્યાં. રમુએ કહ્યું, બ્રાહ્મો એને શી સન્ન કરવી છે ? ગધા એક બીજાના મોં સામું જોયાં કરે. પછી રમુ ઉઠ્યો. હબસીની ગદલા પેટી લાવ્યો. અને તે ટેબલ ઉપર ઠાલવી પેસા ગણ્યા. રૂ. ૧-૨-૩. બધું મેળી અંદર હતા. સુરેશ સામું જોઈને તે બ્રાહ્મો, બધું નિમુ ઉઠી અને લાંઠોરીયામાંથી છસાત પૂરીઓ લાવી એક કાગળમાં વીંટી. પછી રમુએ રામલાના હાથ છોડી નાખ્યા અને પેસા પેસા તેને આપ્યા અને કહ્યું, આ તારી બાને માટે છે. પણ ફરીથી ચોરી કરીશ નહિ.

નિમુએ પડીકું તેના હાથમાં આપી દીધું અને તે રામલો અચબો પામી જાણે સ્વપ્નામાં હોય તેમ ચાલી ગયો.

# નાનો નરેંદ્ર.

[ લેખક: એમચોળી. ]

પ્રકરણ ૧ હું.

પછી તેણે વાડી ભેઈ, તેની આલુખાલુ દોઢાના તારની વાડ હતી. તેની અંદર ઘણાં ઝાડ હતાં. નરેંદ્રને બહુજ આનંદ થયો. તે દરવાજા આગળ ગયો. તેને યાદ આવ્યું, કે વેદને મારે અહિંથીજ બોલાવવો ભેઈએ. કારણ કે દયાની દેવીએ મને એમ કહ્યું હતું. તેણે વેદ વેદ કહી બૂમ પાડી.

એકદમ એક ઠીંગણે માણસ ઝાડીમાંથી બહાર આવ્યો. તેના હાથમાં એક ચોપડી હતી. નાક ઉપર ચરમાં પહેરેલાં હતાં. ઢીંચણુ સુધીનું અંગરખું હતું. માથે લાલ પાઘડી હતી.

વેદે પૂછ્યું, નાના છોકરા તું શું માગે છે ?

નરેંદ્રે જવાબ દીધો, વેદરાજ ! હું અમરકુળ લેવા આવ્યો છું. મારી વહાલી માતા માંદી છે; તેને વાસ્તે ભેઈએ છીએ. મને દયાની દેવીએ મોકલ્યો છે.

વેદે કહ્યું, ખરેખર તું બહુજ ગહાદુર અને સત્યો છોકરો છે. કારણ કે સત્ય છોકરાનેજ દયાની દેવી મળે છે. વાફ, ચાલ. ત્યારે મારી સાથે આવ. હું તને અમરકુળ આપીશ.

વેદ ઝડપથી આગળ ચાલવા લાગ્યો. નરેંદ્ર પણ તેની પાછળ ઉતાવળથી દોડતો હતો. આખરે તેઓ ધારેલા ઝાડ પાસે આવી ઉભા. વેદે ગજવામાંથી નાતું અખુ કહાડ્યું. બહુજ સંભાળથી એક પાકું, સુંદર અને સરસ કુળ કાપી આપ્યું. અને કહ્યું, કે દયાની દેવીને પૂછી તેને ઉપયોગ કરજે. આ કુળની તું ગહુજ સંભાળ રાખજે. ને હાથમાંથી પકી જશે તો ફરી મળશે નહિ.

નરેંદ્ર તે વેદને પ્રણામ કરવા જતો હતો એટલામાં તે તે દેખાતો બંધ થયેલો. હવે તેણે વિચાર કર્યો, કે મારે ગહુજ

ઝડપથી ઘર જઈ જોઈએ. જો પાછો હું પર્વત પર થઈને જાઉં તો ઘણીજ અથડાઈ નરે. કેલેજ આ ફળ સુખાવી બેસું. તેથી તે જલુનમાં બેઠો. જલુન ઉડ્યું. સમસમાટ કરતું તેના ઘર આગળ આવી યાજ્યું.

પોતાની વહાલી માતાને તેણે વંદન કર્યું. તે બેલાન હતી, તેથી તેને આવેલો જાણ્યો ના.

નરેન્દ્રે જાળવીને ફળની એક જાળુનું છાતરું ઉખાડ્યું. ઘરમાં ચાપુ પણ નહતું. ધીમેથી તેને દાખ્યું; બે ચાર ટીપાં રસ પોતાની માતાના સુખમાં પાડ્યો. માતાએ ધીરે ધીરે પોતાની આંખો બધાડી. તેને લાંબું આવ્યું.

પોતાનો હાથ નરેન્દ્રના આથાપર મૂક્યો. પછી બોલી, કે બેટા ! હું ઘણીજ માંદી હેતી. પણ હવે મને મરી ગયું છે. હું ઘણીજ ભૂખી થઈ છું. બેટા ! આટલા દિવસ તે શું શું વેઠ્યું હતું; તે સંઘળું ક્યાંની દેવીએ મને ઠહી બતાવ્યું છે.

નરેન્દ્ર કંઈ પણ બોલ્યાં ચાલ્યાં સિવાય બોલો હતો. માતાએ તેને છાતી સરસો ચાખ્યો. ચુંબન કર્યો. માતાને હર્ષના આંસુ આવ્યાં. માતા મનમાં ગણગણી. કે કંઈ છે મારી કુખને; કે મારે આવો ઉત્તમ છોકરો છે.

આવી રીતે સુખની એક ઘડી વહી ગઈ. પછી ક્યાંની દેવીએ બધાની કિંમત તેને સમજાવી.

માદિકરો આ જોઈ છક થઈ ગયાં. પછી તેણે શિશોટી વગાડી પેલો કુતરો દોડતો આવ્યો. કુતરે પૂછ્યું શું કામ છે? નરેન્દ્રે કહ્યું, માતાં ભૂખી છે. કુતરો દોડ્યો. થોડી વારમાં ફળ વગેરે લઈ આવ્યો. માતાને ખવાડી તેણે ખાધું. કુતરો ચાલ્યો ગયો. નરેન્દ્રે ક્યાંની દેવીને હૃદયવત પ્રમાણે કયો. ક્યાંની દેવીએ જતો જતાં કહ્યું,

માતાને માટે સહેલું દુઃખ નથી પણ ખરેખર સુખ છે.

આખરે તેની માતા તદ્દન સાજી થઈ હરવા દરવા લાગી. પછી તેણે આનંદથી રહેવા લાગ્યાં.

કેટલાક કહે છે, કે થોડા વખત પછી દયાની દેવી તેમને પોતાના મુંઝર મહેલમાં લઈ ગઈ. અને હજુ પણ તેઓ ત્યાં રહે છે.

ત્યારે મારાં બાલકો !—હું પ્રેમીયોગી પણ તમને કહું છું, કે માતા દેવો મય ! પિતા દેવો મંચ ! માતા જીવંતી દેવી છે પિતા જીવંતો દેવ છે. તેમનીજ સેવા કરો.

जननि जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरियसी ।

જન્મ આપનાર માતા અને જન્મભૂમિ સ્વર્ગથી પણ મહાન છે.

તમારી માતાના મુખ માટે જીવનનો ભોગ આપો. તમારી જન્મભૂમિના સલા માટે જેટલું આપવું પડે તેટલું બધું આપો.

Honour thy father and mother: Bible

તમારાં માખાંપને માન આપો.—બાઈબલ શીખો.

દરેકને અત હોય છે. લોહું સોનું વગેરે ધાતુનો નામ જાણો. આપણા દેશમાં તે ક્યાં ક્યાં નિકળે છે. તે પણ જાણવું જોઈએ. વેદના હાથમાં કંઈ ચોપડી હશે ? ચરમાં કેમ પહેરવાં પડે ? નકામાં પહેરવાથી તુકશાન છે. તે પણ જાણજો. શરીરના બધા અવયવનો નામ જાણો.

લાલ. પિળો. વાદળી. નારંગી. લીલો. જાંબુડો. કાળો. એ દરેકના સંબંધ બરાબર જાણો. ધોળામાંથી બેધા બને છે. બેધા બળતાં ધોળો બને છે. રંગ બેનાવતાં તેમ શિખરો ? પ્રમાણ શા માટે કરવાં ? સલામ કોણ કરે ? માતાએ છાતી ચરસો ચાંપી ચુંબન કેમ કર્યું ? આંસુ ક્યારે ક્યારે આવતાં હશે ?

એવરે યાદ રાખો કે:

સુખનો સમયમાં છકી ન જવું; દુઃખમાં હિંમત ન હારવી; મુખ દુઃખ સદા ટકતાં મધી, એ નીતિ ઉરમાં ઉતારવી.

ખસ હવે જલાચ. ફરી વળી મુજશું. આવજો.

## વાંદરો અને મગર.

દરીયા કિનારે એક જાંબુનું ઝાડ હતું. એ ઝાડ ઉપર મીઠાં જાંબુ થતાં હતાં. ત્યાં રોજ એક વાંદરો આવી તે જાંબુ ખાતો અને ઠળીઆ નીચે નાંખતો. પાછા ઉપર એક મગર આવી તે ઠળીઆ ખાતો. એક દહાડો મગરને વિચાર આવ્યો કે આવા મીઠાં ઠળીઆ મારી બેરી માટે લઈ જાઉં. એમ કહી ચોંટાલઈ ગયો. તે ઠળીઆ બેરીએ ખાધા. બેરીએ કહ્યું કે આનો ગર જે જાનવર ખાતું હશે તેનું કલેજું કેવું મીઠું હશે ? તું મને એનું કલેજું ખવડાવે તોજ હું તારા ઘરમાં રહીશ. મગર એક દહાડો ઝાડ નીચે દીલગીર થઈ બેઠો. વાંદરાએ પૂછ્યું કે મગર ભાઈ, તમે આને એવા દીલગીર કેમ ? મગરે કહ્યું કે ભાઈ મારી બેરી રોજ મારી સામે લટકે છે. વાંદરા ભાઈ તને આવા મીઠાં ઠળીયા આપે છે ને તું આપણે ઘેર એક દિવસ પણ જમવા બોલાવતો નથી. વાંદરા કહે તારું ઘર તો પાણીમાં તે મને તો બીક લાગે. મગર કહ્યું તું મારી પીઠ ઉપર બેસી જા. એમ કહી વાત કરતાં કરતાં અડધા દરીયામાં ગયા. મગરના મનમાં આવ્યું કે હવે મારું ઘર પાસે આવ્યું છે ત્યારે ખરેખર કહી દઉં. નહીં તો મેં દગો કરેલો કહેવાય. વાંદરાભાઈ, વાંદરા ભાઈ, હું કંઈ તમને જમવા લઈ જતો નથી. મારી સી મારી સાથે રોજ લટકે છે. તું મને વાંદરાનું કલેજું ખવડાવે તો બોલું. વાંદરા કહે એવું હતું તો મને પહેલેથી કહેવું હતું ને હું મારું કલેજું તો ઝાડ ઉપર મૂકી આવ્યો છું. મગર કહે ત્યારે પાછા આવો. એમ કરી ઝાડ પાસે ગયા એટલે વાંદરા ઝટ લઈને ઝાડ ઉપર ચઢી ગયો. થોડીવારે મગર બોલ્યો વાંદરાભાઈ આવોને. વાંદરા કહે ક્યાં ? મગર કહે કલેજું લઈને મારે ઘર. વાંદરા કહે મૂખાં કોઈનું કલેજું તે ઝાડ ઉપર રહેતું હશે ? જા, તે મારો સાથે દગો કર્યો તેથી હવેથી તું મને બોલાવીશ નહીં.

લી. બેન બોરશેદ હોરમશાજી મેડોરા.

( ઉંમર વચ્ચે આઠ )



વાંચો, વિચારો ને પસંદ પડે તો તુરત જ આદક યદી લાલ લો !

## “જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા.”

છ વર્ષે થયાં નિયમિત આવેલી આ માળાનું નવું વર્ષ, જન્યુ-આરીથી શરૂ થાય છે; પરંતુ ગમે ત્યારે આદક યદીને વાસતા વર્ષનાં બધાં પુસ્તકો અર્ધી કીમતે મેળવાય છે. વિ. પી. પોસ્ટેજ આદકને શીર છે. માળાનાં બધાં પુસ્તકો શ્રેષ્ઠ આદક બંધાયેલા રહે છે.

પ્રવેશ શ્રીનો રૂ. એક આદક થતી વખતે એકજ વાર લેવાય છે.

નવા આદકને આ “પુસ્તકમાળા”નાં સન ૧૯૨૧ નાં નીચેનાં પાંચ પુસ્તકો અર્ધી કીમતે મળે છે, અને પાછલી-સાક્ષીમાંથી આદકને જોઈએ તે પોણી કીમતે મળે છે.

૩-૦ કથામંજરી; ભાગ બીજો. (વિદ્વાનોની વિવિધ વાતો.)

૨-૦ ગુર્જર સાક્ષર જયંતીઓ. (વિદ્વાનોનાં આધ્યાત્મો.)

૧-૦ શિક્ષાનો આદર્શ (ડૉ. ટાગોરના શિક્ષણ સંબંધી છ લેખો)

૩-૮ હિન્દુ ધર્મની પાઠમાળા. (સામાન્ય ધર્મજ્ઞાન)

૨-૦ એડીસનનું જીવનચરિત્ર.

છપાતાં ને તૈયાર થતાં પુસ્તકો—(પ. સ. ૧૯૨૨ માટે)

હૃષીકેશચંદ્ર; ભાગ ૧ લો (ગુજરાતીમાં સૌથી થેક ગણાતી નવલકથાની હરીકાષ્ટકરે તેની સામાજિક, સ્વતંત્ર નવલકથા.)

હાસ્યકથામંજરી; કથામંજરીનો ભાગ ત્રીજો.

વિજયધ્વજ (મ. જીમ્સ એલનના એક પુસ્તક ઉપરથી.)

સંવાદમાલા. (વિદ્વાનોએ ખાસ લખેલા મંવાદોનો સંગ્રહ)

મહાભારતમાંની બોધક વાતો—(તૈયાર થાય છે.)

મ૦ દોલસ્કોયની એક વાર્તા—પાંપીનો પરતાવો.

લખો:— જીવનસાલ અમરશી મહેતા,

મંબદક-પીરમથા રોડ; અમદાવાદ.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજ કાખરાજ કૃત

## પુસ્તકો

મળવાનું ટેકાણું:—

૧ જે૦ કે૦ કાખરાજ;

તાતા બોક્; ઇરનરેશ; વાંદરા (જી. યાખા).

૨ “સ્રીબોધ” ઝોડીસ; અમદાવાદ.

૧. નીંદાખાનું; (પ્રખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

૨. જમરોડ (ધરાની નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

મિસિસ હેન્રીવુડની પ્રખ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:—

૧. હુખિયાર; ખચુ. ૧-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

૨. લીખો ભરભરીઓ ૨-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

હાસ્ય રસિક બોધદાયક વાર્તા  
આલીશ હુખરનો આનંદ

ભાગ ૧ લે ૩. ૩-૦-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

ભાગ ૨ લે ૩. ૧-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

પવિત્ર તહેવારો પર શાહના  
માનું વાંચન, દરેક ઘરમાં

કરી શકાય, માટે મળવો—

સંગીત ક્ષેત્રમ સોહરાજ

કાખરાજની રસીકી કલમથી  
લખાયેલું જેમાં શાહનામાનાં શા-  
સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મધુર  
રાગરામણીમાં જેડેલાં ૫૬ ગીત  
તેની સહેલી સા.રી.ગ.મ. સાથે  
છે, જેથી હારમોનીયમ પર  
કોઈ પણ બગાડી શકે છે,  
અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિં. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

૨. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનપિલારા  
પુસ્તક ખીજું-૨૨ વાર્તાઓ  
અને ૫૭ ચિત્રો. કિં. ૨-૦-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

૨. સંસાર સુધારો-(સ્રીબોધની  
૫૦ વર્ષની જુબીલીનો અંશ.)

૩૭ સુદર ચિત્રો સહિત.

કિં. ૧-૮-૦ ૮. ખ. ૦-૮-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-  
ર્તાઓ-‘ગુમાસ્તાની મન્ટી’

કર્તા પૂ.છોવાઈ કાખરાજ.

‘રનેડ કે મોહુ’ તો. રવ.

બોગીન્દરાય દીવડીઆ કિં.

૨-૦-૦ ૮. ખ. ૦-૪-૦

વડોદરા રાજ્યની લાઘવેરીઓ માટે મંજુર થયેલું

## ચેતન.

—એક ઉચ્ચ અને રસવતું ગુજરાતી માસિક—

તન્ત્રીઓ: બહુ હિમરવાડિયા, બી. એ. તથા વિજયરાય ક. વૈદ્ય, બી. એ. એ સુવાન ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટને હાથે ચાલતું આ માસિક એના નામ પ્રમાણે કામ કરી રહ્યું છે. માથા ટીકાકારની દૃષ્ટિથી આ માસિકમાં લખાતા લેખો-ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે \* \* રા. કનૈયાલાલ મુન્સીની “વીસમી સદી” માં અધૂરી રહેલી “કોનો વાંક?” વાળી હિન્દુ સંસારતું, તાદૃશ્ય જ્ઞાન કાંતવતી વાર્તા પણ આવે છે. ને અમે ‘ચેતન’ ગુજરાતના ઉચ્ચ પંક્તિમાંનાં માસિકોમાંનું એક ગણીએ છીએ. ‘ચેતન’ એ પદ-કાર્ય કરી ખતાવીને બ્યાબ્બી-રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે”-સૌજન્ય વર્તમાન.

માસિક સારી પ્રગતિ કરતું જાય છે એ તેમાં આવતા લેખો પરથી માની શકાય છે. x હાસ્ય રસ, તંત્રચિંતા જીવનચરિત્ર અને વાર્તાપ્રધાન. લેખોની ચૂંટણી-સારી રીતે થઈ છે. + + અમે છંછીએ છીએ કે ગુજરાત એ માનિકને ઉત્તેજન આપવામાં પાછું નહિ પડે.” પ્રજામિત્ર નેપારસી.

જીહ્વાર્ષના સુખ્ય લેખો:—રુ. પ્રનાસકરતું રસથી નિતરતું લલિત-કાવ્ય; પ્રિયતમનાં પુનર્દર્શન; લેખના પ્રખ્યાત કાવ્યનું આવવાહી આપાતર, જૂના પરિચિત મુખડા; ભાષા લલિતનું અકબરતું સ્વપ્ન; મિ. હજીરીનો દિલ્લપૂચ લેખ અહિંસાનેની યાદ. રા. પરમાનંદની રસિક કલમે લખાયેલો “મદ્રાસનો પ્રવાસ.” મંસારના સજડતા જીવો માટે: મંસાર મન્દિરનું પુનર્જીવન; એમિર ખવ્વામતી જોગખ આપતો: એ મરની કવિતા; ઉપરાંત “રસ અખાડવાને સદાના ઈનેજર ચન્દ્રશંકર પંડ્યાનો રણજીતરામ; સર્વોત્તમ નવલ કથાકાર કનૈયાલાલ મુન્સીની કોનો વાંક? (ચાંદુ વાર્તા)

જાહેર ખખર આપનારાઓ માટે ગુજરાત કાલિયાવાડને ઘેર ઘેર પૂગતું આ માસિક ઉત્તમ સાધન છે. બાવ પૂછાનો. આહક થતા આજેજ લખો. લિવાજમ રૂ. ૪ (પા. જીડ).

રસ ગીતિક સુન્દર આર્ટ પેપરનું દળાવાન પુસ્તક લે. બહુ હિમર-વાડિયા. મૂલ્ય ૦—૧૨—૦.

આ સુન્દર અને રસવાહી પુસ્તક માટે તદ્દમારા હાથાઓના અભિ.

# સ્ત્રી-બોધ.

ધડપણમાં મુખી થવું હોય,  
અને

ખાળ બચ્ચાને મુખી કરવાં હોય,  
તો, આપો

પહેલાં મલાહ

હંગીનો વીમો ઉતરાવવાની.

અને

સ્ત્રીઓની હંગીનો વીમો ઉતારીએ છીએ.

ધી ગ્રેટ ઇસ્ટર્ન લાઇફ ઇન્શુરન્સ કંપની.

૧૨-૧૪. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ: સુબાઈ.

મનદર હીરાના નેકલેસ-એસલેટો-વીટીઓ-ગ્રીન્સ-જુવોસ-  
પેનડ-ટસ-ચાર્મસ-ખીન્સ વગેરે તથા અવેરાતના વિવિધ રકમના  
હાગીનાઓ, તથા છુટક હીરા, મોતી, પાના, માણેક, સની, નવ-  
રત્નો વગેરે ખાસ જોવા અમારી દુકાને પધારો.

મુરજમલ લલુભાઈની કુંઠ

ડે. કાલમદેવી, પોસ્ટ ગોરીસ મામે, મુંબઈ.

## હીસ્ટરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો ધુવાર્જ વાયુમુકતા છે જોનો ૨. નં. ૧૬૬-૧૪ અને  
કીમન ૨. પા. હીસ્ટરિયા-ફ્રેજ, ચિત્રમ, ખેયાવું, જડ થવું વગેરે.  
વાયુના હૃદયે રામબાણ છે. દવા વનસ્પતિની, માંદાની; પથ્થ નહો.  
પ્રદરહર જેત, રાતો કે ઘણુ વિહાર, કાટ, તોડ અને ગર્ભાશયનાં  
હૃદ-કપર ચોકસ-ગોળી ૪૦ કી. રૂ. ૧). બાળકોની કાંપણી કી.  
રૂ. ૨) પોસ્ટલ જુક'દરેકનું.

છગનલાલ લલુભાઈ શાહ; દેશીનામાવાળા-વડોદરા.



## વીરો કુકો.

એક આશિર્વાદ સમાન અને  
અમૃતમય પિણું મિષ્ટ અને  
કૌવત આપનારા પિણું તરીકે  
જગજાહેર છે. શક્ટશૈલીપસંદ  
કરેલી એક અમૃત્ય ચીજ છે.  
વળી, લહેજતદાર, શક્તી  
આપનાર, તંદુરસ્ત  
ખોરાક છે.

નાશ્વર આંધાની બાળાઓ એકેકેક કમર લાયક થવાથી એની-  
મોઆથી પીગતી હોય તેને માટે “વીરો કુકો” ખાસ લખેલો છે. તેમાં લેસીયીન  
અને “ફેસ્ટીન્યુલીન્સ” આવે છે. તેથી જ શન અને ચાક તેઓને લાગે છે તે દુર  
થાય છે. અને લક્ષ્મીદેવીનાં હિદ્રોમાં વધારો કરે છે “વીરો કુકો” ના હંમેશના  
નિયમિત વપરાસથી એનીમોઆ બગ્ગ અને ચાક એ કદમ નાશ પામે છે.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને પ્રસૂતી પહેલાં વારો કુકો આપવાથી નર્મિંગ વખતે  
ગર્ભાધાનને લઇને થતી કેટલીક દુઃખદાયક વિટંબ છાપાને “વીરો કુકો”  
દૂર કરે છે. અને તે ખાસ ઉપયોગને જે નર્મિંગમાં તેનો ઉપયોગ કરવાથી  
ઉચ્ચ પ્રકારનું ધાવણ આવે છે અને ધણી વખત મુખી આધુ રહે છે.

ધણી જુવાન માતાઓ જે માખણને રાટલો સાથે “વીરો કુકો”  
નો નીચમીત ઉપયોગ કરે તો તેઓ જાહુન ફેકેકમંદ થશે અને પછી બાલકો માટે  
કુપતી ચીજોની જરૂર રહેશે નહિ.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓમાં “વીરો કુકો” નો ઉપયોગ કરવાથી જાહુન  
આનંદદાયક પરિણામ આવે છે.

“વીરો કુકો” ની ખાસ જરૂર મંદવાક પછી અચચા ઓપરેશન  
માસિક કે શારિરીક નબળાઈ પછી નાતવાની કે અધુરો માસિક, અટ-  
કાવ પછી જાહુન જલાય છે. મંદ જઠરાગિને પ્રદીપ કરે છે, અને મંદ  
વાલથી અશક્ત થયેલાને પાછા કૌવતદાર બનાવે છે.

ચા, કાફી કે કોકોનો હંમેશના વપરાસથી ઘટું તુકસાન થાય છે તે  
શબ્દોમાં કહી શકાન એમ નથી. પણ સ્વાસ્થિ આનંદદાયક “વીરો કુકો”  
થી નાળકોના શરીરનો ખીલવણી જોઇને દરકને આનંદ થશે. કમતા બાગકો  
માટે જમવાને વખતે તે ખાસ આપવા લાયક છે. તેઓ જગવાન પુરુષ અને  
સ્ત્રીઓ થાય અને તેથી રીતે તેઓના અવયવો વિકસ પામ એવી રીતનું “વીરો  
કુકો” માં મિશ્રણ કરવામાં આવ્યું છે.

ખનાવનાર  
ધી વીરો કુકો કુપતી  
ન્યુબર્ક.

નમુનાતયા માફીતી માટે લખો એકલા  
એન્ટ-ડી. એમ. કાંદોરની ક.  
કા અયેવેટ સ્ટીટ મુંબઈ.

# સાહિત્યના ઉત્તમ પુસ્તકો.



**હિન્દુધર્મની પાઠમાળા** } મૂળ લેખક લાલા બેનનાથ  
રીઝાવર સેશનજન. હિન્દુધર્મની  
સિદ્ધાંતો, તેના પ્રચલિત સંપ્રદાયો, ધર્મનિષ્ઠ સંત સ્ત્રીપુરુષો, સાધ્વી ઋષિઓ  
ધર્મમંથરપદો, રાજા મહારાજાઓનાં જીવનચરિત્રો વગેરે તેર ભાગ અને  
૧૨૨ પાઠ આ પુસ્તકના છે. કાલિન ૧૬ પેજ; પૃષ્ઠ ૪૦૦ ઉપર. પાકું  
સોનેરી ત્રણ નામવાળું સુશોભિત પુઠું. કીંમત રૂ. ૩-૮-૦

**શિક્ષાનો આદર્શ** } મૂળ લેખક ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર.  
શ્રી જગનલાલ દુરિલાલ પંડ્યાનાણા  
ઉપોદ્યાત સાથે. પાકું પ્રાકું. કીંમત રૂ. એક.

**એડીસનનું ચરિત્ર.** } વીજળી, તાર, ટેલીફોન, સીનેમેટોગ્રાફ,  
ફોનોગ્રાફ વગેરે હજારો શોધોના શોધક  
એડીસનનું મંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર. તેની બે જાણીઓ સાથે. એડીસને જાતે  
તપાસીને પસંદ કરેલા અંગ્રેજી પુસ્તક ઉપરવી. સોનેરી પુઠું. કીંમત રૂ. બે.

**નિર્ઝરિણી-** } દામેદર ખુલાલદાસ ભોટાદકરનાં કાવ્યોની નવે  
ત્રીજી મંચક. સા. શ્રી કૌશિકરામ વિદ્યહરરામ  
મહેતાના ઉપોદ્યાત સાથે. તા. ભોટાદકરના “કંદસોલની” તથા  
“શ્રીમદ્ધર્મની” ના જોડે આ લોકપ્રિય છે. કીંમત બારે આના.

**રાજુજીત કૃતિસંગ્રહ** } ૨૧૦ માઇ રેખજીતરામ વાવામાઇની  
નાની મોટી યોદ વાર્તાઓ તથા બે  
નાટકોનો સંગ્રહ. પ્રકાશ સા. પ. બડોળા કમિટિના મંત્રી શ્રી. બળવંતરાય કે.  
દાદર. પૃષ્ઠ ૪૨૫ પુઠું પાકું. કીંમત રૂ. સવાળે.

**રતનાવલિ** } શ્રીકર્ણકૃત સંસ્કૃત ઉપરથી ભાષાન્તર કર્તા રતિપતિરામ  
ઉં ૭ પંડ્યા; બી. એ. ૭ સુન્દર ચિત્રો, એક નકશો,  
કવિચરિત્ર, રતનાવલિની દૂકી વાર્તા, નાટક નાટિકાબેદ, પાત્રનિરૂપણ તેમજ  
સંગળણ માટે ઉપયોગી ટીકા સાથે. કીંમત રૂ. સવાળે.

**અંગ્રેજની ઉન્નતિનો ઇતિહાસ.** } કર્તા ૨૧૦ નવલ-  
બીજી આવૃત્તિ. રાષ્ટ્રીય વિનયમંદિરો, વરોદરાની ટ્રેનિંગ કોલેજ તથા શ્રી  
મયાજી હાઇસ્કૂલ વગેરેમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે આવે છે. કીંમત રૂ. દોઢ.  
... તમામ પુસ્તકોનું વિ. પી. પોસ્ટેજ ખર્ચ જૂઠું. લખો:-

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

( ૪૪-૪૪૮ થી-આરુ )

જોવું કદિ બનવાનું નથી; તેઓ બધી વાર્તામાં આપણું જ ઝીણી નજરે અવલોકન કરે છે અને આપણું અનુકરણ કરે છે. જો આપણે આપણા વિચારો અને વિકારોને તાંબામાં રાખશું તો બાળક પણ તેમ કરતાં શીખશે. અને જેવું આપણે બોલશું, જેવું આપણે કરશું, તેવું જ બાળક પણ બોલશે અને કરશે. જે ઓછાં નોકર ચાકર માર્દત કરતું કામ કાજ લેશે તેમનાં કોકરો પરાધીન—મુલામ બનશે. માટે બાળકને જાતે કામ કરવું બનાવવા ખાતર આપણે પણ જાતે કામ કરવું જોઈએ, અને તેમની ખાતર આપણે આપણું વર્તન, વાણી અને કામ સારાં રાખવાં જોઈએ.

બાળકોને શેરીમાં હલકી સોજતમાં છુટા રખડવા દેવાં ન જોઈએ. શેરીનાં છોકરાંની હલકી રમતોમાંથી અને હલકા વાતાવરણમાંથી તેમને ખુશીને તેમને સારાં ધરમાં સારાં સાધનો લાગી આપે. તેમને ધરમાં આનંદ થાય એવાં જોઈતાં સાધનો ધરમાં વસાવે. તમારે જરૂર હશે તો અમે તમને જોઈતાં સાધનોની યાદી કરી આપશું. બાળક જે કરે તેમાં કોઈ જાતની તેને ઈજા ન થાય અને કોઈ અનીતિ વાળું ન હોય તેવું બધું કરવાં દેવું.

અમારી આ બાળકો યાજાતું બહુતર જરા તપીન જાતવું છે. અહીં બાળકને કદાચ એકદમ એકડા કે કડકો નહિ, આવડે; પણ તેઓ રમતમાં ને રમતમાં કડકો તથા એકડાં શીખી તો જશે જ. તેમને 'શુ' શીખ્યા' એમ પણ તમારે પુછવાની જરૂર નથી. પણ તેને 'શુ' ગમે છે, તેવું વલણ કેવું છે; તે 'શુ' કરવાં માને છે તે તમારે જોવા કરવું અને તેને જોઈતી ચીજ કે સાધન આપવાં. તે અહીં 'શુ' શીખે છે તે તમારે જેવું જાણવું હોય તો હર અડધાડીએ એકવાર અહીં આપે આવીને જોઈ જશે તો તમને ખાતરી થશે કે તમારાં બાળક ધીમે ધીમે પણ આગળ ચાલતાં જાય છે.

જેનો ૧. તમે બધાં મારાં આમંત્રણથી તમારાં બાળકોનો હિતને ખાતર તથા તેમના હિપજા હેતથી અહીં આવ્યાં છો અને મારાં ધરવું ધ્યાનપૂર્વક સંભળ્યું છે તેથી હું ખુબ ખુશી થયો છું અને હવે પછી પણ બીજાં કેટલીક વારો કહેવાં માટે હું તમને બોલાવીશ, તે વખતે તમે બધાં આપશો. એવી આશા રાખું છું.



મહાત્મા ગાંધીજી. ડૉ. ટાગોર, સં. શરદા મહેતા.

( અમદાવાદ મહિલા વિદ્યાલયમાં )



# સ્ત્રી-બોધ.

પુસ્તક ૬૫ મું. ] અક્ટોબર, ૧૯૨૧. [ અંક ૧૦ મો.

## ગૃહજીવનની સુંદરતા.

પત્નીનો ધર્મ.

ઉદાર હૃદય.

( અનુસંધાન '૪૬ ૪૧૩ થી. )

સારી પત્ની હમેશાં ઉદાર અને હેતાળ હોય છે: એકલપેરી અને કંજુસ નથી હોતી: કરકસરની ધૂનમાં તથા પોતાના બંડારમાં ઉમેશ કરવાની લાલચથી, આગુઆગુના ગાણસોની તંગી અને જરૂરીયાતોને તેણે વિસરવી જોઈએ નહિ. તેણે પોતાના ગૃહકાર્ય માટે સંભાળમરી ચિંતા કરીને તે માટે સતત ઉદ્યમ કરવો જોઈએ ખરો, પણ તે સાથે આસપાસની પરિસ્થિતિ, દુઃખ અને કંગાલિયત સામે પોતાના હૃદયનાં દાર બંધ કરી દેવાં જોઈએ નહિ. નમ્રતા અને સ્વાર્થત્યાગ વિનાના સ્ત્રીત્વની હું તો કલ્પના પણ કરી શકતી નથી, જે સ્ત્રીનું હૃદય આસપાસનું દુઃખ જોઈ પીગળી જતું નથી, જે બાધ પોતાની ચક્રિત પ્રમાણે તે દુઃખનું નિવારણ કરતી નથી, તેનામાં સ્ત્રીત્વને પ્રભાવશાળી બનાવનાર મુખ્ય બાબતની ખામી છે, જેમ કહી શકાય.

જ્યાની દેવી તરિકે સ્ત્રીનું વર્ણન કરવાનું આ રથાન નથી—જે તેમ હોત તો સ્વાર્થત્યાગનાં ઉત્તરે ઉદારરણ્યો આપીને પાનાનાં પાનાં ખરી શકાત. અહિં તો હું પત્ની તરિકે સ્ત્રીની કુરજોનું બ્યાન કહું અને તેથી ઘરને આંગણે, પોતાનાજ દાર આગળ જે જ્યાનાં અને ઉદારતાનાં કાર્ય તે કરી શકે તે સંબંધી જ બોલું બ્યાન છે. પણ આ બાધિત ક્ષેત્રમાં પણ તે ઘણાં ઘણાં કાર્ય કરી શકે તેમ છે.

હૃદયની ઉદારતા, અને હાથનું ફેરાપણું, પ્રથમ તો તેણે પોતાના પરમાજ્ઞ અતાવવાનું છે. પત્ની અને માતા તરિકે તે નમ્રતાથી પોતાનું પવિત્ર ધર્મકાર્ય બજાવી શકે છે. દુઃખને સમયે તેનો હાથ આંસુ છુટે છે. મંદગાડમાં તે હેતાળ પરિચારિકાનું કાર્ય કરે છે. પત્નીની મને ચિંતાઓની

બાર તે જલન કરી લે છે. આખો દિવસ તેનો બહે ગમે તેવો ચિંતામયો પસાર થયો હોય, પણ જ્યારે તે પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તેને ગ્રેમની સુવાસન એ તરફ લાગે. બીજા મિત્રો બહે તેને તથા દે, પણ તેની પત્ની તેને એક સરખી વફાદારીથી વળગી રહે છે. જ્યારે આશ્વત આવે છે અને દુઃખ પડે છે, ત્યારે પત્નીની વફાદાર આખો બે આશાના તારલાની માફક તેની તરફ તે અંધકારના સમયમાં પણ પ્રકાશે છે. જ્યારે તેનું હૃદય કચરાઈ જાય છે, ત્યારે જેમ પવનથી પ્રતકાઈ ગયલાં ફુલ તડકાથી પાછાં પ્રકુલ બને છે, તેમ તેના ચિત્તના પ્રભાવવડે તે ફરી પ્રકુલ થઈ જાય છે. કી. ટેકવેવીલ નામે એક મહાપુરુષ પોતાની પત્ની ખાખત લખે છે કે, “આશ્વતના સમયમાં તે શું કાર્ય કરે છે, તેની તમને તો કલ્પના પણ ના આવે. સામાન્ય રીતે તે ઘણી નરમ છે, પણ તેવે સમયે તે ચંચળ અને મગજૂત બની જાય છે. મને તો ખબર પણ ના પડે તેવી રીતે તે મારી તપાસ-સંભાળ-રાખે છે; મુસ્કેલીઓ મને નાહિંમત કરે છે, તે સમયે તે મને શાંત પાડીને નવું બળ આપે છે.” આ શુશ્રુષાન કાંઈ જેવાં તેવાં નથી. પણ હજારો પતિ આ મુજબ કહી શકશે. સાદી અને મહેનતુ પત્ની જે હમેશાં પોતાની બાજુમાં હોય છે, તેના દેવતાઈ શુશ્રુની પરીક્ષા આશ્વત સમયે જ થાય છે. અંધકારમાંજ તેના પ્રકારની ખબર પડે છે. માતા તરિકે, બહેન તરિકે, અને પત્ની તરિકે દેવી કાર્યો કર્યાના દાખલા આપણાં રાત્રીમાં પણ ક્યાં નથી? કુંતાજીએ પાંડવોને કેવી અવસ્થામાં ઉછેર્યા હતા? કૃષ્ણને છરી વાગી ત્યારે પોતાના મૂલ્યવાન પટકુંળનો છેડો ફાડી ટ્રાપદીયે કેવી સુચુપ્પા કરી હતી? દસરથ રાજા યુદ્ધમાં લડતા હતા અને રણભૂમિમાં તેમના રથનું ચક્ર નિકળી જતું હતું તે સમયે કેકેપીએ પોતાના હાથથી તીવ્ર વેદના ખમીને તે કેતું અટકાવ્યું હતું? આશ્વત ને સમયેજ આ દેવદૂતનું કાર્ય કરે છે.

“જ્યારે મહાન આશ્વતની ધ્યામાં આત્મા મૂકો બની જાય છે

“ત્યારેજ પ્રભૂતાં દૂત, સુપકીર્તી પોતાનું કાર્ય કરી જાય છે.”

આ પ્રમાણે, મનુષ્યજંડવનના ઘોર અંધકારમય દિવસોમાં—જ્યારે તે જોગમ નીચે-દબાઈ ગયો હોય, જ્યારે તેનો આત્મા ચિંતાના બાર નીચે કચરાઈ ગયો હોય, જ્યારે વિપત્તિઓથી તે હતાશ થઈ ગયો હોય, અને જ્યારે તેના મનુષ્યત્વને હંફાવતી કટાકટી વચ્ચે તે હોય, “ત્યારેજ સાચી સ્ત્રીને સખજ ગ્રેમ તેની આખો સામે પ્રકાશે છે; ત્યારેજ તેને ખબર પડે

છે કે સાચી સ્ત્રી તો પ્રભુએ મોકલેલી દયાની દેવી છે.

“ઓ સ્ત્રી! અમારા સુખના સમયમાં તું અનિશ્ચિત,

“રીસાળ, અને મંદામુસ્કંદીથી પ્રસન્ન કરાય તેવી,

“તથા પડછાયા માફકે બંદલાઇ જાય તેવી હું;

“પણ જ્યારે દુઃખ અને ચિંતા આવે છે,

“સારે તો તું ખરેખર સુખદાયી દેવદૂતી છું.”

મંદવાડને સમયે, પ્રેમાળ પત્ની, કેવી વિચારવંત, હૃદયપારીભરી,

મૃદુતાભરી સંજુષા, કરે છે! જ્યારે લાલચ કે ગરીબાઇ સામે બાંધ

બીડવાની આવે છે ત્યારે તે કેટલું બહુ અંતઃજન આપે છે! આફત અને

દુર્ભાગ્યને સમયે તે કેટલી બધી હિંમત બતાવે છે! અને તેની હિંમત

જોઈને તેના ઘણીને પણ કેટલી બધી હિંમત આવે છે! અણધારેલા તુક-

દાનથી દબાઇ જવાને બદલે તે ઉલટી પોતાના આત્માનું પૂર્ણ ઉત્તરપણું

બતાવી આપે છે. તે રડતી નથી, દુઃખ સંભાર્યાં કરતી નથી, નિસાસા

મુક્યાં કરતી નથી, અને તેમ કરીને પોતાના દુઃખને અનેક ગણું વધારી

મુકતી નથી, પણ બંદલાયથી રિયતિને અનુકૂળ થઇ જઈને તેના પતિને

બળ તથા આશા આપે છે. મોજશોખ તે મૂઝી દે છે, અને સાફ જીવન

અને કરકસરવાળી રીતભાતો વગર જબડાટે ચલણ કરે છે. આવા મંત્રોગો-

માંજ સ્ત્રીના આત્મામાં રહેલી બહાદુરી જણાઈ આવે છે. સુપત્નીનાં

સ્વાયંભાગથી, તથા તેની સખજ સદાતુષ્ટિ અને પ્રેરણાથી તથા તેની મદદથી

ઘણાં પુરોષો આફતકાળમાં ટકી ગયા છે અને ફરી પાછા સમૃદ્ધિવાન થયા

છે. પત્ની તેવે સમયે જો યોગ્ય મદદ કરી શકે તેવી નથી નિવડતી તો ઘણાં

પુરોષો આફત સમયે પડી જ જાય છે અને ફરી તાગ્ન થઇ શકતાં નથી.

પણ પત્નીનું દયાદાન તેના ધૈર્યની બહાર પણ પ્રસરતું જોઈએ. દરેક

સુ કુટુંબ-જે રથને વંસતું હોય તે રથને આશીર્વાદરૂપ થઇ જવું જોઈએ.

ત્યાંથી પ્રકાશ પડે છે, સાફ ત્યાંથી સંગીતના મધુરરવ સર્વત્ર પથરાય છે, અને

ત્યાંના ઉત્સાહ સર્વને ઉત્સાહિત કરે છે. પાડોશીઓ સહેજમાં પોરખી જાય

છે કે તે કુટુંબ સંકારી છે કે એકલચૂં છે, અને મજતાવડું છે કે નહિ.

કેટલાંએક કુટુંબો બહારનાની બિલકુલ દરકાર કરતાં નથી; અને કેટલાંએક

તો પોતાની મધુરતા અને સુવાસ સતત બહાર રેડ્યાં જ કરે છે. ખરું ધર્મ-

મય કુટુંબ તો દર દર સુધી સર્વને આશીર્વાદરૂપ થઇ પડે છે. તે કુટુંબ

દમેશ એના કાંઈને કાંઈ સુ કુતો કરે છે કે નેથી પોતાને લાભ થાય.

સાચે બહારનાને પણ લાજ યાય. બામબલમાં ઠલું છે તેમ તેઓ પોતાના દીવા બારીઓમાં મૂકે છે, એટલે તેનું અજવાળું ઘરમાં, પડે છે તે સાચે બહાર રસ્તા ઉપર પડે છે, અને તેથી રસ્તે જતા આવતા મુસાફરોને પ્રકાશ મળે છે, તથા મોડા ચર્ધ ગયેલા મનુષ્યનું હૃદય તેને લીધે પ્રકુલિત બને છે. એવા સુકુંબના ઘરનાં બારણાં સદાયે યાકેલાને આશ્રય આપવા, દુઃખીયાને દિલાસો આપવા, અને ખપ હોય તેને મરઠ કરવા, ખુલ્લોજ રહે છે. નિર્જન રસ્તા ઉપર જમ “વિસામા” હોય છે, તેમ આલું ઘર સર્વને વિસામો આપે છે. જે કોઈ દુઃખમાં હોય તેને ત્યાં જવાનું મન થાય છે, અને ત્યાં જતાં તેને મદદ અને સહાનુભૂતિ મળે છે. ત્યાં બાળકો પ્રેમથી ભય છે, કારણ કે તેમનો સત્કાર તે સ્થળે મુંદર રીતે થાય છે.

પણ ઘરને આલું બનાવનાર સુપત્ની જ હોઈ શકે. તેનો જ આવો ઉત્સાહ ઘરમાં પ્રસરી જાય અને ત્યાંથી પ્રકાશ કે સુવાસની માફક બહાર ઉભરાઈ જાય. આવી ગૃહિણી સર્વનાં દિલ જીતી લે છે, અને બધા દેવ દૂત સમ લેખે છે, તેનો હાથ પહેચે ત્યાં સુધી તે બધાને આશીર્વાદો વહેંચે છે. પાડોશીઓને કાંઈકને કાંઈક ઉપહારના બાર નીચે તેણે મૂક્યાં હોય છે. જ્યારે પાડોશમાં મંડવાડ હોય છે ત્યારે તેના ઘરમાંથી સહાનુભૂતિ અને મદદ કાઢ પણ પ્રકારે તે દુઃખી ઘરમાં જઈ પહોંચે છે. પાડોશના મોટેરાને આના ગૃહિણી માનસહિત બોલાવે છે અને તેમને ધીરજથી સાંભળે છે. નાનાંઓને તે મદદ કરે છે અને પ્રેતસાહન આપે છે. ગરીબને માટે તેા ભણે તે પ્રવૃત્તો જ હાય છે. દુઃખીયાને તે બળ આપે છે. દિલગીરીમાં હોય તેને તે દિલાસો આપે છે. પાડોશમાં કોઈ દુઃખ કે મુશ્કેલી આવવાં જોઇએ, એટલે તરત જ આ સમારીના મુખનાં દર્શન ત્યાં ચવાનાં જ, અને તે સાચે તેનાથી બનતી મદદ પણ તે કરવાની જ.

હું અને મી. આર્નોલ્ડના લખાણમાંથી ઉતારો કરું છું: “કોઈકવાર અવિચારી, ખુશામતમાં સ્ત્રીને દેવદૂત કહેવામાં આવે છે, પણ ખરેખર તે પુરુષા ઉપર પ્રભુએ મોકલેલી, માણસ જાતની દિલગીરી દૂર કરનારી દેવી જ છે. દરનાં રણની મુસાફરીયેથી આવેલો ભેકલવાયો મુસાફર, યુદ્ધમાં ધવાઇને આવેલો લોહી વહેતો યોદ્ધા, દેશ દેશના અને જુદી જુદી ઉમરનાં દુઃખીયાંઓ, આ સર્વ સહજ ઈશ્વર નિર્મિત સ્ત્રીની મદદની અપેક્ષા જ રાખે છે. દુઃખીના હૃદયના ઉદાણમાં, તેની જરૂરીયાતને સમયે, ઝાંખી મંચા-ઉદ્ધમને છે કે, પાંચ ઘાને કોઈ સ્ત્રીના કોમળ હરનારી પાંદો મધ્યમ,

કોઇ સ્ત્રી મોઢું માંયું, દાખે તથા કોઇ સ્ત્રી પોતાના મુઠું હોઢવી - મારી સાથે મુકોમળ વાર્તાલાપ કરે તે સાફ... છડનના સ્વર્ગીય બગીચામાં પશુ સ્ત્રીની જરૂર પડી હતી; - તે આ કુટકથી જરેલા સંસારમાં તે તેની જરૂર કુટલી બધી હોવી જોઇએ? તેની શરીર અવસ્થા. સામાન્ય રીતે નબળી હોય છે, પણ નિર્બળતામાં જ તેનું ખરું બળ સમાયેલું છે. જો પુરુષને માટે જ્ઞાન તે સત્તા છે, તે સ્ત્રીની બાબતમાં મૃદુતા તે સત્તા છે."

આ શબ્દો દરેક ગૃહિણીએ મનન કરવા યોગ્ય છે. દરેક ધરે "વિસામા" જેવું હોવું જોઇએ, બંધા નિરાશ, બમારા, દુઃખી, પાપી અને થાકેલા, સદાનુભૂતિ, સદાય, અને પવિત્ર પ્રેમના પ્રસાદ પામવાની આત્મીય જગે તે સમયે જન્મ શકે.

દંગરીની રાણી ઇલીઝાબેથ સમંધી બે નાની વાતોથી આ બાબત બરાબર સમજી શકશે, અને આવી સેવાથી કેવું ફળ મળે છે તે પણ જાણી શકશે. મરીબ અને મોંઢા તરફ તે અગાધ માયા રાખતી હતી. એકવાર તે એક પતવળા બાળકને પોતાના મહેલમાં લઇ આવી અને તેને સુવાડવા બીજું કંઈ રચના ના હોવાથી તેને પોતાના જ પંજરામાં સુવોડયું. તેના પતિએ આ વાત સાંભળી, અને કાંઈક ગુસ્સા સાથે તે ત્યાં આગળ દોડી આવ્યો. અને તે બાળક કેવું ગંદું છે તે જોયા તેણે તેનું ઓઢવાનું ઉપાડયું. તેણે ચું જોયું? તેણે તે પતિયા બાળકને બદલે ઇશુ ખ્રિસ્તનું બાળકવરૂપ જોયું અને તે ગભરાઈને પણ આનંદ પામીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ઇશુખ્રિસ્તે પણ એમજ કહેલું છે કે "નિરાધાર અને દુઃખમાં દુઃખકો માણસની તું જે સેવા કરે છે, તે મારી જ સેવા કરે છે." શેઠ સંગાળસાએ પણ પતિયા સાધુની સેવા કરી હતી તે પ્રભુની જ સેવા થઇ હતી, અને તેની સેવા અર્થે પુત્ર કેલેવાનો છવ આખો દતો તે પણ તેને પાછો મળ્યો હતો. આ રીતે દુઃખીયાની, દતોશની, દુઃસાધવાની અને મોંઢાની જે સેવા કરવામાં આવે ને સાક્ષાત પ્રભુની જ સેવા થાય છે એમ જાણવું જોઇએ. અને સુગંધિણીએ ઘેરે ઘેર "સેવાસદન" બનાવવું જોઇએ.

કોઇ ગૃહિણી, સાડી ગયેલી, ધરકામના અતિથય બોલમાં દુઃખથી એમ કહેશે કે, બહારનાને મદદ કરવા અને તે જગ્યાએ નવરાશ નથી કે તેટલું બળ પણ નથી. પરંતુ આવી પરાપકારના કાર્ય પ્રેમ અને હસાદથી કરવા મોંઢા પડી, તે કરવામાં બળ પણ નથી જોઇતું અને તેમાં

વળી દૂર પડેલાં ગામડાંઓમાં જ્યાં મનુષ્યની એવી નિંદાઓ રખાતી નથી ત્યાં એકેક નિશાળ બંને તથા તથા મદીના બંધને રહે છે અને ત્યાં શીખવે છે, અને ગામડાંની છોડીઓ પણ એ રીતે કેળવાયને પછી શહેરોમાં નોકરી મેળવી શકે છે કે પેતાનાં ઘરે સદાકથા ચલાવી શકે છે. તેમને કપડાં ધોવા, રંગવાનું શીખવે છે, વેતરવા સીવવાનું શીખવે છે અને રાંધવા માટે કેવું અનાજ, કેવાં ચાકખાંણ પસંદ કરવાં કે જેથી આરોગ્ય તળવાય તે માટે બધી સમજ આપી રાંધણકળા પણ શીખવે છે.

વળી છોકરાંને ઉછેરવામાં માતાઓનું અગત્યપણું દૂર કરવાની કાળજી રાખવામાં આવે છે. કામપર જતાંરી ગરીબ સ્ત્રીઓનાં છોકરાંને લાવી તેમની બરદાસ્ત કરવાનું છોડીઓને દેખાડે છે. છેક નવી શીખનારીઓને જીવતાં બાળક ન ધીરતાં મોટી બાવલીઓ આપે છે, અને નાનાં બાળકને કેમ ધરણું, કેમ નહવાડવું, કેમ મુવાડવું તે શીખવે છે.

નાનાં બાળકનો ખોરાક કેવો દોષો જોઈએ તેનું જ્ઞાન આપી તે બનાવવાની રીતો શીખવે છે, કે જેથી માતાના દુધ વગર બાળકને ઉપારવું પડે તો પણ તેની તન્દુરસ્તી બગડે નહિ. વળી ઠંડા દેશ એટલે ત્યાં બાળકનાં કપડાં અવશ્યનાં છે. આ દેશમાં જેમ શાશાના પહેરાવાય છે તેમ ત્યાં નથી તેથી શરીરમાં ગરમી સચવાય અને તો પણ ચામડીને હવા મળે એવાં કપડાં કેમ પસંદ કરવાં, વેતરવાં અને સીવવાં તે શીખવે છે, અને છોકરાંને રીજવવા રમકડાં વગેરે બનાવતાં શીખવે છે.

આવી નિશાળોમાં કેટલીક ધર્માદા છે અને બીજીઓમાં નાની મોટી ફી લેવામાં આવે છે, જેથી સર્વ વર્ગની છોડીઓમાં ધરકામનું જ્ઞાન ફેલાવી શકાય છે. પણ હલકા વર્ગો કરતાં ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીઓ આ શાળાઓનો લાભ વધારે લિયે છે અને પછી આખરદાર ગૃહસ્થોની દીકરીઓ લોકનાં છોકરાંને સાચવવાની, ધરની કારભારણી કે રસોઇપણી નોકરી લિયે છે, કામ કરવામાં શરમ સમજતી નથી અને એ રીતે વચલે વધેલાં આખરદાર કુટુંબોમાં દીકરા ભેગી દીકરીઓ પણ કમોતી થવાથી સંસારનો બોળે હલકો થાય છે. હોલેન્ડમાં એવું છે કે જેના ઘરમાં આકર આકરડી હોય તેને વધુ કર આપેલો પડે છે, પ્રેક્ટીક એક કુલીન સ્ત્રી માતાની મદદગાર, તરીકે યા છોકરાંની શિક્ષક તરીકે ધરમાં રહે છે અને પગાર લિયે છે. તો તેનાપર કર લાગુ પડતો નથી, તેથી ઘણાં ઘરોમાં નોકરો વગર ચલાવે છે પણ એક મુશ્કેલીત કુલીન સ્ત્રી સાથે રાખે છે કે જે ધરકામમાં મદદ કરી સાથે બેસીને જમે છે યા છોકરાંની માવજત અને કેળવણીમાં મદદ

કરી સાથે કરે છે. એ રીતે ચાકરડી અને કોઠાણી નહિ પણ એ સરખી કેળવણીની સ્ત્રીઓ વધારે મારી રીતે ગૃહવ્યવસ્થા રાખી શકે છે, તકરાર કે માથાકુટ થતી નથી, અને તેથી છોકરાં ઉપર પણ સારી અસર થાય છે. આપણા લોકમાં તો ચાકરડીઓને માળ દઇ તોછડાઇથી જોલાવવામાં ધરખણીઆણીઓ મોટાઈ સમજે છે અને તેમની બોલવાની ઢબનું અને ગાયોનું અવલોકણ કરી છોકરાં પણ માળ ગત્રોચ તોછડાઇ અને અપમાન ભર્યાં વાક્યો શીખે છે. આપણા દેશમાં કેટલેક ઠેકાણે ઘર વ્યવસ્થા શીખાડવામાં આવે છે પણ હજી જોઇએ તેટલું એ બાબતમાં થતું નથી. આપણાં ઘરોમાં ઘણીએક નવી ચીજો વપરાતી થઇ છે, પાણીના નળ, ફેરોસીનનાં ફીલા અને ચુલા, નવી નવી ઢબના કોચ યુરલો ટેબલ લામ્પ ગાંડી અને ખોરાકીના દાગડા વગેરે ઘણું નવું આવે છે, તો તે બધું કેમ જાળવવું, કેમ સ્વચ્છ રાખવું, અને તે કેમ વાપરવાં, ખર્ચ જોડો કેમ રાખવો ચાકરો ન હોય તો ધરતું કામ કેવી રીતે આટાપવું કે જેથી વખત થોડો બચ, થાક થોડો થકે અને કપડાં વગેરે થોડાં ખરડાપ એ બધું ઘણું શીખવાનું છે ને ખાસ કીધેલી શાળાઓમાંજ શીખવી શકાય. હવડાં તો જોવા માનની કોતાહતે લીધે ઘણા સારા સરસામન બગડે છે, નોકરોનાં ઝોશિયાળાં થતું પડે છે અને સ્ત્રીઓ જાળકોની તન્દુરસ્તી ઉપર પણ મારી અસર થાય છે. એવી નિયામોમાં ખોરાકની પદ્ધતિ કેવી રીતે કરવી તે શીખાડવાનું ઘણું અવશ્યનું ગણાય છે કે જેથી સ્ત્રીઓ સમજીને પૈસા ખરચે, ફડાનો ઉપર લલચાવનારા ડબ્બા અને બાટલીઓ બરા મોટાં મોટાં નામો આપી ને ખોરાકને પુષ્ટિકારક જણાવવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે પુષ્ટિકારક અને શુભકારક ખોરાક મોડાં આગળ પડેલા હોય છે તો પણ અજાનતાને લીધે બધરા સમજતાં નથી અને ઘરના સાદા ખોરાકથી સંતોષ ન માનતાં ઉબલી રીતે વેચવા મુકેલા ખોરાક ઉપર લલચાય છે અને પૈસાનું તુકચાન કરે છે માટે યશસ્વી આરોગ્ય રાખવા કેવો ખોરાક પસંદ કરવો, તે કેમ રાંધવો, અને કેમ રાખવો, કેટલો ખાવો ખવાડવો અને ક્યાં અટકવું તે સર્વ શીખવવાની જરૂર ઘણી છે. ગૃહવ્યવસ્થામાં વિજ્ઞાન (Science) ની ઘણી જરૂર છે અને તે છોડીએના નિયમો અને કોલેજોમાં તે શીખવતું બીજાં, તેમજ જુદાં સ્થળોએ કાઢી ત્યાં કામ કરાવોને રાધતે તથા સ્નાયુઓને તરબિયત આપવી જોઇએ કે જેથી મોટપણે સ્ત્રીઓને ઘરકામ બાજુ લાગે છે તેવું બચાવ અને અંકાઈ લાગે નહિ.

## જાપાની સ્ત્રીઓ.

પૂર્વ દિશામાં પાસિફિક નામનો એક મહાસાગર આવેલો છે. આ મહાસાગરમાં આવેલા થેસો, નિહોન, શિકોક, અને કિયુશિયુ નામના ચાર મોટા અને ખીલ કટલાક નાના ટાપુઓ મળીને એક દેશ બનેલો છે. આ દેશ તે જ જાપાન. જાપાન દેશ બહુ જ નાનો છે. આપણા હિંદુસ્તાનના દશમા ભાગ જેટલો હશે. તેની વસ્તી લગભગ સાડા ચાર કરોડની જેટલે આપણા સુબધ ધિકાકાથી દોઢી છે.

સમુદ્રમાં આવેલા કટલાક ટાપુઓના સમૂહથી બનેલા આ નાના સરખા દેશે છેલ્લાં થોડાં વરસોમાં સંસારભરમાં જે પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે અને પૃથ્વી ઉપરના મોટા મોટા ઉદ્યોગી, વ્યવસાયી, પ્રતાપી તેમજ પ્રભાવશાળી દેશોનો સાથે પોતાની જે ગણના કરાવી છે, તે અરેખર આશ્ચર્યચકિત બનાવે તેવું છે. થોડાં વરસ પહેલાં તેને બાગે જ કાષ આ સ્વરૂપે પિછાનતું હતું. જગતમાં તેની પિછાનની શરૂઆત તેણે ચીન સાથે લડાઈ આરંભી ત્યારથી થવા લાગી. આ પછી તેની અરેખરી જગ જહેરાત તો તેણે રૂશિયા જેવા એક મહાન રાજ્યની સાથે બાથ બીડી તેમાં પોતાનું જે અદ્ભુત બલ અને પરાક્રમ જગતને બતાવી આપ્યું તેને લીધે જ થયેલી છે. રૂશિયા સાથેની લડાઈમાં જાપાને જે અદ્ભુત વીરત્વ દાખવ્યું અને જેને લીધે તે દુનિયામાં આટલી બધી પ્રસિદ્ધિને પામ્યું તેવું મૂળ જાપાનની સ્ત્રીઓ જ છે. કારણ કે લડાઈ દરમિયાન પુરુષ વર્ગને અનુકૂળ બની તેમનામાં વીરત્વ અને સ્વદેશાભિમાનનો જુસ્સો ઉભરાઈ આવે એવી સર્વ પ્રકારની સહાયતા આપનાર જાપાનની સ્ત્રીઓ જ હતી. આ કારણોને લીધે જ પોતાના દેશની ઉન્નતિની ખાતર મહાન મોઝા આપી પુરુષવર્ગને સંપૂર્ણ સહાયક નીવડનાર જાપાનની સ્ત્રીઓ આજે જાપાનની આદિક સંસાર ભરમાં સુધન્ય બની રહી છે. પોતાના નામને સુધન્ય બનાવનાર આ જાપાનની સ્ત્રીઓ સર્વે કટલીક વિશેષ હકીકત જાણવી આવશ્યક થઈ પડશે એમ જાણી આ નીચે આપવામાં આવે છે.

૧. જાપાનની સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ મેળવીને જ આવી યોગ્યતા સંપાદન કરી છે. કારણ કે જાપાનની નિચાળોમાં ઊંકરાઓ કરતાં ઊંડીઓ ધણી વધારે જાણે છે અને જાણપણથી તેમને એવું તો યોગ્ય શિક્ષણ આપ-



વામાં આવે છે, કે તે દરેક વાતનાં લેવને સંગઠવા લાગી છે. તે ગણિતનું પૃષ્ઠ પકડી રહેતી નથી. જેવી રીતે પુરુષો પુરુષોને સુધારવાની કામમાં લાગ્યા છે, તેવી રીતે સ્ત્રીઓ પણ સ્ત્રીઓની સુધારણાના કામમાં વળગી પડી છે. ખુદ મદારણી જાતે સ્ત્રીશિક્ષણનો પૃથ્વ પ્રયત્ન અને પ્રયત્ન કરવાના કામમાં રોકાયેલાં રહેતાં હતાં. આ સ્ત્રીઓ પૈકી અનેક કવિ, ચિત્રકાર, શિક્ષક, સંપાદક, અને સમાજસુધારક પણ છે. જે જુનાં રીત-રિવાજો તેમને નકામા કે નુકસાન કરનાર જણાય છે તેનો તરત જ તેઓ ત્યાગ કરે, અને નવા તેમજ લાભકારી રિવાજોને પોતાનામાં દાખલ કરે છે. આ કારણથી તેમણે પડદાનો રિવાજ કાઢી નાંખ્યો છે. જાપાનમાં હાલ પડદાની રીત રહેવા પામી નથી, સારા સારા અને મોટા મોટા અધિકારી અને પ્રતિષ્ઠિત કુળની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પતિઓની સાથે જાહેર-સ્થળોમાં ખુલ્લે મોઢે અને ખાંધે આવે જાય છે. આપણા દેશની માફક તેને નિર્ધનતાનું કારણ સમજવામાં આવતું નથી. આમ છતાં તેઓ મકોની પેઠે ચાહે તે પુરુષની સાથે ફરવા નીકળી પડે એવી સ્વચ્છંદી પણ જની ગણ નથી. તેઓ પોતાના પતિ સિવાય ખીજા દાષપણ પુરુષની સાથે હરતી ફરતી નથી. પતિની હાજરીમાં તે સર્વની સાથે હજે મજે છે, વાતચીત કરે છે, સભાઓમાં જાય છે અને અમેરિકા તેમજ યુરોપાદિ ખીજા દેશોપરવાસીઓની સાથે પણ ખુલ્લી રીતે મજે છે.

જાપાની સ્ત્રીઓમાં આવો સમયોચિત ફેરફાર કરવાનો અવિચાર પેદા થવાનું મુખ્ય કારણ તેમને જાણપણથી જ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે છે. વડીલોની આજ્ઞા પાળવી, તનતોડ મહેનત કરવી, કસા પણ બડબડાટ વગર કે રોડછાં રડયા વગર કદ તેમજ કલેશ સહેવાં છતાં જાણતો હિંમતી હિંમતી હિંમતી જાણપણથી જ આપવામાં આવે છે. સ્ત્રીશિક્ષણના ખરા ઉચા ભાવોને કળની ઉપરની જાણતો હિંમતી હિંમતી હિંમતી જાણપણથી જ આપવામાં આવે છે, કે પછી મોટપણે તે જાણતો તેમના પવિત્ર જીવનનો મુખ્ય હિંસ્ય થઈ પડે છે.

આ હિંસ્ય પાર-પાડવાના ચેતનમાં કટલીક મુદતે તેઓ એવી તો ટેવાઈ જાય છે, કે ઉપરની જાણતો તેમના જીવનની સાથે લક્ષણ રૂપે ગંડાઈ જાય છે. આના પરિણામે આજા ઉઠાવવી, સહન કરવું, અવસાવી અને હલોગપરાયણ રહેવું છતાં જાણતોમાં માફ મોં અચકાડ્યા સિવાય

તેઓ પ્રસન્ન ગિતથી લાગી જાય છે.

જીપાનના લોકો આ જાતના શિક્ષણ તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે અને તેનો પ્રચાર પણ વિશેષ છે. આ પ્રકારના શિક્ષણથી પોતાના પૂજ્ય પુરુષોનો આદરસત્કાર કરવો અને તેમની આગામી માથે ચઢાવવી. એને ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાનો મુખ્ય ધર્મ માને છે. વળી પોતાની મોટી બેનનું કલ્હું માનવું અને તેને માતા સમાન ગણવી એ નાની બેનનો સર્વથી મોટો ધર્મ માનવામાં આવે છે.

મોટાં મોટાં ધરોની સ્ત્રીઓ પોતાના ધરનાં કામકાજ આનંદ અને પ્રસન્નતા પૂર્વક કરે છે. તેમ કરવામાં તેઓ કાંઈ પણ જાતની હલકાઈ કે દુઃખ માનતી નથી એટલું જ નહિ; પરંતુ પોતાની પુત્રીઓને પણ તેઓ પોતાની જાતના દલાલતથી એ જ પ્રકારનું શિક્ષણ આપે છે. તેઓ પોતાનાં ધરનાં કામકાજને નોકરોના બરોસા ઉપર બજુ જ થોડાં છોડે છે. આ કારણથી તેઓ કન્યાઓને સર્વ પ્રકારનાં ધરનાં કામકાજ જેવાં કે રસોઇ બનાવવી, બગીચામાં જોડતો માલ લાવવો, કાંમત ચૂકાવી આપવી, કપડાં ઝીવવાં, ઘોડાં, ડુંદી અને ઇંડી કરવી, મહેમાનનો સત્કાર કરવો વગેરેનું શિક્ષણ આપે છે. મહેમાનનો સત્કાર કરવાનું કામ કન્યાઓને જ સોંપવામાં આવે છે. કારણ કે ત્યાંની બાળાઓ અતિથિનો યથાવિધિ આદર-સત્કાર કરવામાં પોતાની માનદાનિ નહિ, પરંતુ ગૌરવ સમજે છે, અને અતિથિનું સંપૂર્ણ કામકાજ નોકરોને નહિ સોંપતાં પોતાના હાથથી કરે છે. આમ છતાં એ વાત ખાસ યાદ રાખવી પડે છે, કે ત્યાંની કન્યાઓને યુરોપની પેઠે એવું શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી કે તેઓ, બનીઠણીને યુવકોની સાથે સ્વચ્છંદે ફરેફરે. આ પ્રકારના વર્તનને જાપાની માંતા અને કન્યા બન્ને મહા નીચ અને નિંદનીય ગણે છે. જાપાનની સ્ત્રીઓ આપણા દેશની સ્ત્રીઓની પેઠે પોતાને પોતાના પતિની સહચરી લેખે છે. યુરોપ અને અમેરિકાની સ્ત્રીઓની માફક, પોતાને પતિના જેટલા સમાન દરજ્જાવાળી સમજેલી નથી.

કાંઈ વખત જ્યારે તેઓ પોતાના પતિઓની સાથે બહાર ફરવા નીકળે છે ત્યારે બહુ નમ્ર બાવથી તેમની સાથે વાતચીત કરે છે. બહુ મિકાડો મહારાજની મહારાણી પણ આ પ્રકારનું વર્તન ધરાવે છે. જાપાનની સ્ત્રીઓ મહોની પેઠે સાસરે જતાંની સાથે જ પોતાના પતિને સાસુ સસરાથી અલગ કરી દેતી નથી; પરંતુ ભારતની નારીઓની

પેઠે તેઓ પોતાના પતિનાં કુટુંબીઓ, અર્થાત્ સાસુ, સસરા, દેરાણી, બહેણી, નણંદ, દિયર ઇત્યાદિની સાથે જ રહેને પોતાનું જીવન ગાળવું ઉત્તમ સમજે છે. આનું કારણ એ છે, કે પતિ અને સાસરાના પક્ષનાં સર્વ મનુષ્યોનો આદર-સત્કાર કરવો તેને તેઓ પોતાનું સામાન્ય લેખે છે. જાપાનની સ્ત્રીઓ પોતાના તેમજ પોતાના પતિના સ્વચ્છંદી જીવનને પસંદ કરતી નથી. તેઓ હંમેશાં પોતાની સાસુની આજ્ઞાને માથે ચઢાવવા લાયક ગણી તેનું આનંદથી પાલન કરે છે.

રસોઇ બનાવી ભોજન કરાવ્યા પછી કપડાં, પુસ્તક, લાકડી, છત્રી, ઇત્યાદિ જે જે વસ્તુઓ પોતાના પતિને પોતાની સાથે લઇ જવાની હોય તે તેની સાથે લાવીને હાજર કરે છે; અને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરીને ઘરની અંદરની બાજુએ પાછી ફરે છે. આ પછી ઘરનાં ખીજાં કામો કરવાં લાગે છે. પતિને-તેની પત્ની જ ભોજન પીરસે છે અને તેથી કરીને જમવાના વખતે તે ખાસ હાજર હોય છે.

જાપાનના છોકરાઓ પોતાની માતા પ્રતિ બહુ જ પૂજ્યભાવ ધરાવે છે. જ્યારે તે ક્યાંએ બહાર નીકળે છે ત્યારે પોતાની માતાની પ્રણામ પૂર્વકે જમ ભાગે છે. વળી માતા ક્યાંક બહાર ગયેલી હોય છે તો તે જ્યારે ઘરમાં આવે છે ત્યારે સઘળા છોકરા બારણા આગળ આવીને માથું નમાવી તેનું સ્વાગત કરે છે. આપણા દેશમાં પણ અસલ આવે ત્યાં હોતા અને આવ પછુ કેટલેક અંશે એ પ્રકારનું વર્તન કરીતું કોઇ કોઇ સ્થળે જોવામાં આવે છે.

જાપાનની સ્ત્રીઓને દેશનાં હવાપાણીના કારણે, જલ્દાવસ્થા બહુ વહેલી આવે છે. આમ છતાં તેઓ મડોમની માફક પોતાના મુખ ઉપરની કરચલીઓને; ઘોળા થઇ ગયેલાં વાળને અને બેસી ગયેલા માથાને કૃત્રિમ શુગાર વડે છુપાવતી નથી તેમજ પોતાની એ અવસ્થાને માટે લેય-ફુખી પણ યતી નથી. આથી ઉલટું એવે પ્રસંગે ગંભીર બાવ ધારણ કરીને અમ્મલની ભારત સભારીઓની પેઠે ઘરના પ્રબંધ અને બાળકોના શિક્ષણમાં વધારે ચિત્ત પરાવે છે અને આઠાપાલક મટી આઠાકારકની મજેલી પદવીને માટે પોતાની જાતને અહોધન્ય સમજતી પોતાના છેવટના સમય પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રેય, ભૂતિ કે ઈશ્વરની સેવામાં અર્પણ કરે છે.

## જાપાની સ્ત્રીઓની કેટલીક વાતો.

પ્રાચીન કાળમાં શ્રીસ દેશની સ્ત્રીઓ પોતાનાં સંતાનનું ખડું જ પ્રેમપૂર્વક ચંચાલ પાલનપોષણ કરવામાં જરૂરએ કયાશ રાખતી નહિ. આમ છતાં સમય આવે દેશસેવા, જાતિસેવા અને પરોપકારના યુગમાં તેમના પ્રાણની આહુતિ આપવામાં પણ શોક કે પશ્ચાતાપ ન કરતાં ખડું જ ખુશી થતી હતી. જ્યારે સ્વદેશરક્ષણાર્થે તે પોતાના પુત્રોને રણભૂમિમાં મોકલતી ત્યારે તેમના હાથમાં દાસ આપી કહેતી કે “ બેટા, આ દાસનું રક્ષણ કરીને અથવા તો તેના ઉપર કપાવેલું ઘિર ચૂકીને આવજો; પરંતુ નાશીને આવતો ના. ” શ્રીસના ઇતિહાસની માધક ભારતનો ઇતિહાસ પણ આવાં એકો જ બદલત, ઉદાહરણોથી બરખૂર છે. ભારતની વીર માતાઓ અને વીરપત્નીઓ પણ પોતાના વીર પુત્રોને અને પ્રતિજ્ઞાને યુદ્ધમાં વિદાય કરતી વખતે એ જ વચનો કહી સંભળાવતી કે “ શત્રુઓને મારીને અથવા મરીને આવજો પણ રણમાંથી પીઠ ખતાવી નાશી જશો નહિ. ” આના દ્વંદ્વોત્તરીકે એક વખત એક રાજપૂત પોતાની માતા પાસેથી રણમાં જવાની રજા માગી પોતાની સ્ત્રી પાસે રજા લેવા ગયો. અહીં સ્ત્રીએ એક વીર-પત્નીને ધાજતાં વચનો કહી તેને વિદાય આપી. સ્ત્રીની રજા મળતાં તે તૈયાર થઈ આઘ્યો છતાં માર્ગમાં કંઈક ચંબચો. સ્ત્રીએ તે જોયું અને તે કાંઈ સાચીની રાહ જુએ છે એવા વિચારની સાથે પોતાના પતિમાં કંઈક કાંપરતા હોવાનું અનુમાન કરીને તેણે તેને નીચેનાં વચનોથી ઉત્તેજ્યો:—

રણમાં આઘ્યા સાહિબા, તાકત કુણકા સાથ;

ધારા સાથી ત્રીન છઃ હિય હથિવાર ૩ હાથ.

આ હુદો કાને અપકાતાં જ. તે સાવધ યદુ, પથે પથ્યો.

જાપાનની સ્ત્રીઓની વર્તમાન અવસ્થા પણ બરાબર આજ પ્રકારની થયેલી જોવામાં આવે છે. દરેકે દરેક માતા, પ્રાણી કે કન્યા, દેશહિતની સાધક બની રહી છે. જેને જે પ્રકારે તે પ્રકારે તે દેશહિતના કાર્યમાં સહાય કરે છે. રક્ષિયા સાથેના યુદ્ધના પ્રસંગે વણી સ્ત્રીઓએ પોતાના પેટમાંથી ખચાવીને યુદ્ધમાં મદદગાર થવાના હેતુથી ધન આપ્યું હતું. જેઓ પાસે ધન ન હતું તેઓએ પોતાની વહાલી વસ્તુઓ વેચી તેથી વપજેલા પૈસા યુદ્ધ અર્થે રાજ્યના ખજાનામાં મોકલાવ્યા હતા. જેમને યુદ્ધ કરવાને શોભ્ય સંતાન હતાં તેમણે

પોતાનાં સંતાન દ્વારા જન્મ-દેશરોવા કરી. દત્તીઃ નીચેનાં, દક્ષિન્તો, પરથી, આ બાબતનો બહુ સારો ખ્યાલ આવી શકશે.—

(૧)

ફસોળપાન સુદ વખતે એક નાની છોડી પાવીસ રૂપિયા બાજને સેનાપતિ પાસે ગઈ અને તેને કહ્યું કે આનો લગ્નમાં ઉપયોગ કેવો. સેનાપતિએ પૂછ્યું, કે છોડી, આ ધન તને કોણે આપ્યું? છોડીએ ઉત્તર આપ્યો, કે આપે કોણ? એ તો મારી મા અને વાપરવાને જ પૈસા આપતી હતી તે મેં રૂચીયા સાથે જરૂર સુદ યશ અને તે સમયે રાગને ધનની જરૂર પડશે એવા વિચારથી વાપર્યા ન હતા અને ધીમે ધીમે સવળા એકઠા કર્યા હતા. તે રીતે બધા એકઠા કરેલા પૈસા તે આ છે.

(૨)

એક વખત એક યોદ્ધા રણભૂમિમાંથી પોતાની માની ખખર કાઢવાને એક દિવસની રત્ન લઇને ઘેર આવ્યો. માએ તેને છેલ્લી આવતો જોઈને પૂછ્યું કે સુદક્ષેનમાંથી પાછા આવવાનું કારણ શું છે? તે યોદ્ધાએ જવાબ આપ્યો, કે હું કેવળ તારી ખખર કાઢવાને જ આવ્યો છું. પુત્રનાં આ વચનો સાંભળીને તે મોટા સાદે બોલી ઉઠીઃ ખખરદાર! ફરીથી આવું કરતો નહિ. સુદને માટે તને મોકલ્યો ત્યારથી મેં તારી સાથેનો પુત્ર તરીકેનો સંબંધ છોડી દીધો છે અને તું પણ તેવી જ રીતે મારી સાથેનો મા તરીકેનો સંબંધ છોડી દે અને તારા રાગને જ તારાં માતાપિતાં જણુ. તેની જ આગામી પાલન કર. દેશની ખાતર પ્રાણ અર્પણ કરવો. તેને તું તારું અહોભાગ્ય અને પરમ ધર્મ સમજ. મારી અને તારી બેનની ભેટ પછું ચિંતા કરતો ના. અમે, આનંદપૂર્વક દિન, વીતાવીશું. રાજ અમારા, રક્ષક છે. તેથી અમને કંઈજ કષ્ટ વા ડુઃખ. થશે નહિ. તું હમણાં જ પાછો વળા જા. અને તારા, જીવન, અને પ્રાણનો મોઢ ત્યાગી રણક્ષેત્રમાં તારું કર્તવ્ય અદા કરી કીર્તિ પામ.

(૩)

એક જાપાની યુવક પોતાની માની આગામીસાર લશ્કરમાં દાખલ થવાની અભિલાષાથી ખેંચા. પરંતુ તે, તેની વૃદ્ધ વિધવા માતા એકમેક એક જ પુત્ર હોય તેના ભરણપોષણનો આધાર તેના ઉપર જ હતો. આથી તેને લશ્કરમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો નહિ. વિચારો, નિરાશ થઈ ખેંદ કરતો પાછો ઘેર આવ્યો. તેને લશ્કરમાં દાખલ ન કરવાનું કારણ પોતે જ છે એમ જાણનાં તે. વિધવા ઓળે રાને પોતાના પેટમાં કટારે બોલી વાલી.

પુત્ર જંગીને તેની પાસે દોડી ગયો. તે વખતે પેટમાંથી કટાર ખેંચી કાઢી પુત્રના હાથમાં આપી, અને તે સાથે એક 'પત્ર પણ' આપ્યો. આ પત્રમાં તેણે લખ્યું હતું, કે વત્સ, સ્વદેશના કંઠ્યાણુ અર્થે તેં જે સંકલ્પ કર્યો છે તેમાં કંટકરૂપ બની હું અડચણ નાંખવા ન્હાતી નથી. મારા મૃત્યુથી તું સ્વતંત્ર બનીશ અને મારા ભરણપોષણનો બોજો તારા શિર પરથી ઉતરી જશે. આ મારી કટાર લઇને તે વડે શત્રુનો સંહાર કરજે. હું આશીર્વાદ આપું છું, કે ઈશ્વર તારા ગુનોથી પૂર્ણ કરો.

( ૪ )

જાપાનની એક સ્ત્રીએ એક રક્ષીપત્ર સાથે લગ્ન કર્યું હતું અને બન્નેમાં ગાઢ પ્રીતિ બંધાઇ ગઇ હતી. પરંતુ રસો જાપાન યુદ્ધ શરૂ થતાંની સાથે જ રક્ષીપત્રનો પ્રેમભાવ પલટાઇ ગયો. આ તરફ સ્ત્રીના મનમાં પણ સ્વદેશાનુરાગ અને ભક્તિ જોરથી ઉભરાઇ આવી. જ્યારે તે સ્ત્રીના જાણવામાં આવ્યું કે મારો પતિ રક્ષીપાત્રો ગુમચર છે અને જે પેટ્રીને તે હમેશાં પોતાની પાસે રાખે છે અને જરા પણ વીલી મૂકતો તથા તેમાં જાપાનના ભેદ સંબંધી કાગળપત્રો છે તેમજ જાપાનની સવળી હેડીકત તે રક્ષીયામાં પહોંચાડે છે ત્યારે તે સ્ત્રીએ અત્યંત પ્રેમ દોવાં છતાં પણ તે રક્ષીપત્રને પકડાવી દીધો અને એ પોતાનો પતિ છે તે બાબત તરફ તેણે જરા પણ દરકાર રાખી નહિ.

( ૫ )

જાપાનના યુદ્ધની વાતો વખતે એક જાપાની સ્ત્રીને મોઢે એક ભારતવાસીના મુખમાંથી એમ નીકળી ગયું, કે જાપાની અને ભારતી માતાઓની વચ્ચે બહુ જ અન્તર છે. આ સાંભળીને તે સ્ત્રીએ પૂછ્યું કે શું ? ભારતવાસીએ કહ્યું, કે જ્યારે હું મારો દેશ છોડીને નીકળ્યો તે વખતે મોરી સામે અનેક ચિંતાઓ ખડી હતી, મારી માની છાતી ભરાઇ આવી હતી, પિતાનું કાળજી કંપી રહ્યું હતું, સ્ત્રીનાં નેત્રાં આંસુથી ઉભરાઇ જતાં હતાં અને મિત્રોનાં મન હિંમત ઝડપ ગયાં હતાં. સ્ત્રીએ કહ્યું કે હું એક એવા સ્થાનમાં જતો હોઉં તો કે જ્યાંથી પાછો ફરીશ નહિ.

આ સાંભળીને તે સ્ત્રી કેટલોક સમય તો થૂપ રહી. પછી કંઈક વિચાર કરીને ખોલી કે અમારું હૃદય વળે નેરું હોવાનું તમારું અનુમોદન બરાબર મંથી. અમે પણ તમારી ભારતી માતાઓનાં જેવી કેમજી અતઃ કરણવાળી છીએ. અમારાં સન્તાન, માઈ અને પતિઓને માટે અમારામાં પણ એવો જ પ્રેમ અને મમતા ગર્વા છે. અગતે પણ અમારા હૃદયના વિયોગમાં એટલું જ દુઃખ રાવ છે. પરંતુ હેર માન એટલો જ છે કે અમારા દેશહિત,

ભતિ સન્માન, રાજ્યસેવાની જરૂર અને સ્વતંત્ર વિચારથી અમારાં હૃદયોમાં એક પ્રકારનું સાદસ, ઉત્સાહ અને ધૈર્ય પેદા થઈ આવે છે કે જેને લીધે અમે અમારાં આત્મજીને જેખટકે અને વિના શોકે રવાના કરી દઈએ છીએ. ભારતની સ્ત્રીઓમાં દેશહિતનો, દેશશુભચિન્તકતાનો કે સ્વભતિ સન્માનનો વિચાર નથી, તેથી અમારાં જેવું હૃદય તેઓ કરી શકતી નથી.

(૬)

એક નળપાની સ્ત્રીને પ્રીતિભોજનમાં નિમન્ત્રણ થયેલું હતું, પણ તે ત્યાં બરાબર સમયે ન આવી પહોંચતાં કંઈક મોડી આવી આ વખતે તેને નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવાનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું મારા ચોથા પુત્રને તેના ત્રણ ભાઈઓની સાથે રણભૂમિમાં મોકલવાને ગાડીએ ખેસાડવાને ગઈ હતી, ત્યાં કાંઈક વાર થઈ, માટે ક્ષમા માયું છું. તેનાં આ વંચનો સાંભળીને ત્યાં ખેડેલી એક બીજી સ્ત્રી બોલી કે એમાં તમારે ક્ષમા માગવાની નહિ, પણ અમારે તમને ધન્યવાદ આપવાની જરૂર છે. ધન્ય છે તે સ્ત્રીને કે જે દેશહિતમાં પોતાના ચાર પુત્રોથી સદાપક-થવાને ભાગ્યશાળી થાય છે.\*

ચુનીલાલ મૂળજીલાલ ત્રિપાઠી.

\* હિન્દી ઉપરથી.

ચોથો-ઓગસ્ટનો આંક બહાર પડી ચૂક્યો છે.

“ ગરવી ગુજરાત. ”

સચિત્ર માસિક પત્ર.

દર મહિને

ચિત્રો અને દોષ્ટો

રામજી સામંતનાં

૨૦

ગૃહ પત્ર.

વાર્ષિક લવાજમ હિંદમાં રૂ. ૬; હિન્દ બહાર રૂ. ૭-૮-૦

આ માસિક પત્ર વીરામી સદી જેવું-તેનાજ શિષ્ટ લેખકોને દ્વારે, સ્ત્રીઓ બાળકો સૌ વાંચી શકે એવી સરળ ભાષામાં લખાય છે. ત્યાં રાજ્યદારી વિષયો, ચરિત્રો, ન્હાની તથા ત્યાં વાર્તા, હાસ્ય, ઉત્તમ કાવ્યોની વિવિધતા બરાબર સમજાય છે. પ્રસિદ્ધ થયેલાં અંકોની હવે ચોડીજ પ્રતો બાકી છે.

“ ગરવી ગુજરાત ” ઓફીસ,

કે. કેશવજી દામજી ન્યુ બીલ્ડીંગ,

વરાગાદી ૧૦-૨ ગાંધી.

## શ્રીમંત માળાપોને.

( રા. રા. ગીરજાશંકર લગ્નવાનજી બધેકા. )

હું આ લેખ ખાસ કરીને શ્રીમંતો માટે લખું છું, છતાં એવો નથી કે મધ્યમ વર્ગ કે ગરીબ વર્ગનાં માણસો આનો લાભ ન જ લઈ શકે. આ લેખ શ્રીમંતોને માટે એટલા માટે છે કે આમાં કરેલી સમનાઓનો મોટે ભાગે શ્રીમંતોથી જ અમલ થઈ શકે તેવું છે.

અત્યારે આપણા દેશમાં એવા પરિસ્થિત છે કે શ્રીમંતો પોતાનાં નાનાં બાળકોને આપા, નોકર, કમ્પેનીયન કે શિક્ષકની સંભાળ નીચે મૂકી દઈ પોતાની ફરજ અદા કરતા હોય એમ માને છે. આપા, નોકર વગેરે તેમને સોંપાયેલ બાળકોને શેઠે વસાવેલા સુંદર આવાસમાં આદ્યારી પરમ્પરા એવાં સુંદર અને કૌમતી રમકડાં જતાવવામાં, બાળકોને ગમે તે રીતે પ્રસન્ન રાખવામાં, બાળકોને પોતે સ્વીકારેલી નીતિ, રીતિ, વગેરેમાં બરાબર તૈયાર કરવામાં અને શેઠની પાસે શેઠનાં બાળકોને સુંદર પૂતળાં જેવાં કરી જતાવવામાં પોતાની નોકરી બળવતાં હોય તેમ સમજે છે.

માતૃપિતાઓ કમ્પેનીની કે એશઆશમની પ્રશ્નિકામાં રોકાએલાં હોવાથી બાળકોનું આપા વગેરેને હાથે શું થાય છે તેનો બાળ્યે જ વિચાર કરે છે; અને આપા વગેરેને બાળકોના શિક્ષણનો વિચાર સરખો હોતો નથી તેથી તેમના મનમાં બાળકો સંબંધે કાંઈ ઉંચા વિચાર આવવાપણું છે જ નહિ.

મોટે ભાગે માળાપ અને નોકર ચાકર બંને વર્ગ એક જ વાત સમજે છે કે બાળકો જીવતાં રહે તો સાફ; જો તે ત્યાંથી નસીબ સારો હોય તો તન્દુરસ્ત રહે તો સાફ; અને કાંઈને ઉપાધિ કરાવ્યા વિના લુગડે લતે તથા ઘરેલુંથી લદાએલાં ઘરનાં સુંદર પૂતળાં યથા રહે તો એના જેવું એકંદર નહિ.

શ્રીમંતોનાં બાળકો નોકરચાકરને પોતાનો ગુસ્સો વગેરે ફગાવવાનાં અને માળાપોને પોતાનો અવકાશ હોય ત્યારે બે ઘડી વિભોદ કરવાનાં રમકડાં છે, એવું સદજ બની ગયું છે. ઘરમાં પણ એવું માણસ બાળ્યે જ હોય છે કે જેનામાં શેઠના ઘોડાના ખાસદારને જેટલું ઘોડાની તાસીર અને માવજતનું જ્ઞાન હોય છે, તેટલું બાળકની તાસીર અને માવજતનું જ્ઞાન હોય. જેટલું શેઠનાં પોપટને સાચવનાર નોકરને પોપટની પ્રકૃતિ



અને ખોરાકનું જ્ઞાન હોય છે તેટલું બાળકની પ્રકૃતિ અને ખોરાકનું જ્ઞાન હોય, અને જેટલું શેઠના બાગના માળીને બાગના છોડની સાચવણના નિયમોનું જ્ઞાન હોય. તેટલું બાળ છોડને ઉછેરવાનું જ્ઞાન હોય. શેઠ પોતાની પેઢીમાં નોકર રાખવાનો નોકર લાવક છે કે નહિ તેની તત્જવીજ કરે છે. કોઠાળી, ગમેંયા મારે. પણ તેનીજ તત્જવીજ કરે છે. પણ બાળકોને મારે આપ્યા, નોકર રાખવામાં તો એટલીજ તત્જવીજ કરવાની કે તે બાળકનાં લગ્ન કરેલાના લોભથી બાળકને ઇજા કરે તેવાં નથી, કે બહુ બહુ તો બાળકને રેડું મૂકી દઈ જ્યાં ત્યાં જામે તેવાં નથી. બેશક એક ગુણ તો આપામાં કે નોકરમાં હોવોજ જાણ્યો અને તે ન હોય તો તેને નોકરી મળે જ નહિ. તે ગુણ એ કે નોકર પાસે એવી કળાં હોવી જોઈએ કે નોકર પોતાને સોંપાએલ બાળકને એક સુંદર ગુલામ બનાવી શકે. ગુલામ તે છે કે જેના ઊવતરનો આધાર બીજાના ઉપર છે. અપંગ તે છે કે જે પોતાની મેજ પોતાનું કામ કરવાને શક્તિમાન નથી. શ્રીમંતોના બાળકોનાં ઊવતરનો આધાર તેને 'દા બાઈ' કહીને રાજ રાખનાર નોકરો પરજ છે. જેમ જેમ નોકરો બાળકને અનુદાન વર્તતા જાય છે તેમ તેમ બાળક ગુલામ બનતું જાય છે, બાળક પરવસ થતું જાય છે. બાળકને ફરવા મળું હોય તો તેને નોકર વિના ચાલેજ નહિ. બાળકને પાણી પીવું હોય તો નોકર વિના ચાલે જ નહિ અને જો બાળક પાસે નોકર ન હોય તો બાળકને પાણી પીધા વિના અને ફરવા ગયા વિના અધાવી લેવું જ પડે. આ તેની પૂરેપૂરી પરાધીનતા, આ તેની ગુલામી. એક માણસને બસે બીજો માણસ બીજાનો ગુલામ છે. એક રાજા જે પોતાના દરજ્જાને લીધે પોતાનાં મોજાં જાને કાઢી શકતો નથી તેમાં અને એક અપંગ જેને પોતાનાં મોજાં કાઢવાની શક્તિ નથી તે બંનેમાં કસોય ફેર તપી. એક મનથી પરાધીન છે, બીજો શરીરથી પરાધીન છે. એક મનનો અપંગ છે; બીજો હાથનો અપંગ છે. આજ રીતે જે બાળકોનું બહુ કામ નોકર ચાકરો હાથ્યા કરે છે તે બાળકો મનથી શરીરથી પરાધીન છે, અપંગ છે, ગુલામ છે.

આપા કે નોકરોનાં પરાધીનપણામાંથી કંઈક કંઈક મુક્ત થઈ બહુવા યોગ્ય કમ્મરનાં જે બાળકો ગણાવા લાગે છે તેમના ઉપર વળી બીજા રાજસત્તા શરૂ થાય છે. બાળકને સંપૂર્ણ ગુલામ બનાવવાની એ રીતો બરાબર આપ્યા, નોકરની રીતોના અનુમંધાનમાં બંધબેસતી છે. આ રીતો તે સિસકો રાખી બાળકને લગાડવાની છે આપારે 'મારતર' ને રાખવો એ એક હેસન-સોલા-ધંપ પડી છે. પણ કોઈએ વિચાર કર્યો છે કે તા માટે

આ યોજનાઓમાંની એક. યોજના હું આ સ્થલે જણાવીશ. આ યોજનાનો જે અમલ કરવામાં આવે તો બાળક આનંદી, તન્દુરસ્ત અને સ્વતંત્ર થાય. બાળક માતો, પિતો કે મોઢર આંકડોની પરાધીનતામાંથી છૂટે; બાળક પોતાની ઇચ્છિયો જીતેજી ખીલવી, પોતાના મન અને આત્માનો અનેકવિધ વિકાસ શોધી શકે.

આ યોજનાની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. બાળકને માટે કેવો આરડો જોઈએ.

શ્રીમ-નોના બંગલાઓમાં પણ બાળકને માટે એકાદ જુદો આરડો રાખવામાં આવતો નથી. આજો બંગલો અને તેમાં વસાવેલું ફરનીયર વગેરે એવા પ્રકારનાં હોય છે કે તેમાંથી બાળકને માટે કંઈપણ ન હોય. ઘરમાં બધુંય મોટી ઉમ્મરનાં માણસો માટેજ હોય છે. બાળકને માટે માત્ર સારાં સારાં રમકડાં હોય છે. આ રમકડાં મોટે ભાગે તો કબાટમાં કે આલ્મશરી ઉપરજ હોય છે. પણ કેદાચ તે બાળકને માટે નીચે હોય છે, તો તેને એટલી બધી કાળજીથી વાપરવાનાં હોય છે કે બાળકો તેમાંથી કાંઈ શીખી શકેજ નહિ. જોકે રમકડાં બાળકને બહુ યોડાં ગમે છે; તેમાંથી બાળકો આનંદ લઈ શકતાં નથી; યોડાજ વખતમાં બાળકો તેનાથી કંટાળી જઈ તેને ફેંકી દે છે; અથવા તેની અંદર શું છે, તે જાણવા માટે તે તોડી નાખે છે. બાળકોની આવી સ્થિતિ છે માટે પ્રથમ તો તેને એકાદ એલાયદો આરડો મળવો જોઈએ જે આરડામાં તમોમ વસ્તુ બાળકની ઉમ્મરને જોઈએ તેવી જોઈએ. આ આરડાનું વર્ણન આંબું આપી શકાય.

૧. એક બહુ મોટો નહિ અને બહુ નાનો નહિ એવો આરડો.
૨. આરડાની વિચારો, બેસાં અથવા અંખા થીલા રંગથી રંગેલી.
૩. બાળકો ઉભાં ઉભાં અડી શકે તેટલી ઉંચાઈએ દેશી જનાવરોનાં તથા દેશના મહાત્મ પુરુષોનાં મોટા પ્રસાણનાં ચિત્રા.
૪. ગોંમ ઉપર જુદા અને રાતા રંગના ચટાપટાવાળી શેત્રુંજીઓ.
૫. બાળકો પોતાની જાતે ઉપાડી શકે તેવાં હલકાં અને ટેરકમાં અંદર એક ખાન હોય તેવાં મેજો. જેની ઉપલી બાજુ સપાટ જોઈએ.
૬. મરજીમાં આવે ત્યારે આરામ લઈ શકે માટે નાની સંરખી દોલણી, ખાટલી, પલંગડી અને તેના ઉપર એકબી પથારી.

૭. ખુણામાં એક દાઘ મોં ધોવા માટે પાણીનું કુંડું. પાસે દાઘ મોં ધોવા માટે એક નોનો ટુવાલ. અને નાનો દોતીયો. તથા ચંરીસો.
૮. ખોરીઓમાં જાડનાં નાનાં નાનાં કુંડાં.
૯. એક પાણીનું ટબ.
૧૦. જાડને પાણી પાવા માટે નાની એવી ઝારી.
૧૧. બાળક લંબાઇ રૂકે તેટલી ઉચ્ચાઇએ દિવાલો ઉપર ખીલીઓ.
૧૨. પાણી પીવાને માટે નાનું માટલું અને નાનો હળવો ખાલો.

### બાળકનો વેશ કેવો રાખવો ?

૧. જન્મ અને તેમ કપડાં ખુલતાં અને મોઢાં આગળ ખટન હોય તેવાં.
૨. પગમાં બૂદ તથા મોજાં નહિ.
૩. માસે દોપી કે જેનું કંઈ નહિ.
૪. પસંદ કરવા જેવો વેશ. ગોઠણ સુધીનો ચડી કે ચોરણી, ખમીસ કે પહેરણ. ગંજીરાક નહિ. ખમીસ કે પેરણની બાંધો કાણી સુધીની.

### ઝોરડીમાં સાહિત્યો કેવાં જોઈએ.

૧. એક પાટીયું અને તેના ઉપર એક બીની માટીનો પિંડો, નજીકમાં દાઘ ધોવા માટે ડોલ અને એક ટુવાલ. માટીનાં રમકડાં સુકવવા માટે એક પાટીયું.
૨. નાના નાના રમણો, જસ અને એક નાની પેટી ( હુગડાં સંકેતીને મૂકવા માટે. )
૩. નાના મોટા રજખરના દડા અને લાકડાની ગેડીઓ.
૪. લાકડાનાં પેડાં અથવા લોઢાની પટ્ટીનાં પેડાં અને આંકડીઓ.
૫. જુદી જુદી ધાતુના જુદી જુદી કિમતના સિકાઓ.
૬. જિન ચુતર અને રેશમના સેમ્પલ માટે આવે છે તે કટકા એક જાતના બગ્ગે.
૭. બાજી નહિ પણ સોમડાં.
૮. રંગ ભેરંગી ચકરડીઓ.
૯. નાની નાની સાવરણીઓ તથા ડસ્ટપેનો ( સુપડાં ).
૧૦. ગરીબાઓ (ભમરડા) તથા દોતીઓ.
૧૧. બે ચાર નાનાં કાળાં પાટીયાં અને ચાકની પેટી.
૧૨. ગિઓનાં આસ્થાઓ. વિતો દેહી છપ્પનાં સુંદર અને ચોકળાં જોઈએ.

ભયાં વિચારેં થતા હતા, તેની ગુંચં એકદમં કઢી - મધ. તેના શક્તિહીન, નિસ્તેજ શરીરમાં અદ્ભુત શક્તિનો સંચાર થયો. તે એકદમ બોલી: “જા, વિલસુ, એ ‘આશ્રમ’ છે” જોયો છે ? જા, ગમે તેને પૂછીશ તો આશ્રમ જડશે. ત્યાં જઈને, ભારતીયેવાને બોલાવી લાવ. તેમને મળવાથી મહારા જીવને શાન્તિ થશે. પછી હું સુખથી મરીશ. જા દિકરી.”

એ શબ્દો બોલતી વખતની માતાની હાલચાલ, તેના સુખમંડળ ઉપર એકદમ અચેતો દેશકાર અને તેનો પ્રલંભાવરો અવાજ જોઈ વિલસુ હાથુમર આશ્ચર્યચકિત બની ગઈ. તે એકદમ આશ્રમમાં જવા માટે થઈ અને બોલી: “જા, ભારતીયેવા આવશે એટલે તું ખરેખર સારી થઈશ, - ખરેખર તને શાન્તિ થશે —”

“જાણું, હવે સાહે અવાની આશા ‘આશ્રમ’ ? પણ મેં મળવાથી મહારી એક મહોંટી ચિંતા દૂર થશે, એવી મહારી પૂર્ણ ખાતરી છે. પછી હું સુખથી મરીશ, બેટા —”

“જા, તું એવું બોલીય નહિ ! તને મહારા સમ છે. જા, તું જરૂર સારી થઈશ ! પ્રજા દયાળુ છે તે આપણને ‘આશ્રમ’ બની નહિ જ કરે. —”

“હા, મહારા ધધિર ઉપર પૂર્ણ ભરોસો છે. પણ બેટા જા, વખત ના લગાડીશ. આ વખતે દરેક લાખ લાખ રૂપિયાના મૂલ્યની છે. જા —”

જતાં જતાં એક વખત પોતાની માતા તરફ જોઈને વિલસુ બહાર નીકળી.

(૨)



મા દિકરીની વાતચિત આપણે સાંભળી તે સામ્રમતિ નદીને કઠિથી ગોડે દૂર આવેલી એક નદાની કૂપડી જેવા ધરમાં થતી હતી. એજ સાંજમેસિના કાંઠે આવેલા ‘વિકોરીઆ ગાર્ડન’માં તે જ વખતે ત્રણ સરખી

ઉમરની કુમારિકાઓ બેઠી હતી. તેમાંની એકનો પોપાક આજકાલની સમ્પૂર્ણ સુધરેલી હતો. તેના પોપાક ઉપરથી તે આજાકાકા શ્રીમંત કુટુંબની હશે એમ જણાતું હતું ખુટ સ્ટોકિંગ, ફુગવાળી પ્લેસનું રેશમી પોલકું અને ગુલાબી રંગની સાડી, એ તેનો પોપાક હતો. રહેતું વય સોળ-સત્તર વર્ષનું હતું. તેના અવમવો સમ્પૂર્ણતાને પામ્યા હતા, સ્વચ્છ તે સુંદર હતી પણ સદા જોનારને એ તે સંભાવે. ઉઝાંછળી અને અસહ્ય દરી એમ લાગતું અને હતું પણ તેમજ, ધરની શ્રીમંતાઈ, લાડ અને

હા ધણી શિશુજીને લીધે તે એવી બની હતી. તેની જે સખીઓનો પાક પણ તેના જોવાનું હતો; પરંતુ એટલો બધો બર્પકાંદાર નહોતો. એ વચ્ચે કેટલાક વખત સંધી આડીઅવળી વાતો થયા પછી, એ જે સખીઓમાંથી એક બોલી:—

“ જ્યોતરના, ચાલ હવે ઘેર જતા જતામાં હીવા વિખત યહ જશે.”

“ હીવા વિખત થશે એમાં યદ્ય શું બધું ? ” પહેલી કુમારિકાએ એક ઉત્તર આપ્યો: “ રસ્તામાં કાંઈ આપણને ખાઈ જવાનું નથી, કે ઘી કાંઈ ભરી નાંખવાનું. આં કાંઈ મોગલાં નથી, સમજ ? ”

“ મોગલાં નથી પણ વીણા, તારા જેવી હું કાંઈ સ્વતંત્ર નથી. તારે-ઘેર તો નોકર-આકરો છે; અને વળી, મોહું યાવ તોપણ તારો આપ કાઢી જોશે એવાં નથી. અમારે કાંઈ એવું છે ? મને તો જરા ધારે વાર યાવ તો મ્હારી બા આપું ઘર માથે કરે.”

“ અસિક્ષિત અને જૂના વિચારનાં ઘેરાંની જૂઠાં એક છે તો ! ” હો મરોડી વીણા બોલી:—“ આપણે સ્વતંત્ર થવાના પ્રયત્ન કરીએ છીએ અને એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓ—”

“ વાર વાર ! પણ એ નથી એમ તને કહ્યું કાણે ! એ અસિક્ષિત પૂતી સ્ત્રીઓ મૂર્ખ છે કે ડાહી છે તે જોવાનું કામ આપણું નથી.—”

પ્રમાને બોલતાં અટકાવી વીણા વચ્ચે બોલી:—“ આપણું નથી કેમ ? ”

“ જવા દેને વીણા ? ” જ્યોતરના વચ્ચે પડી; અને પાતનું વલણ મલકવા તેણે પ્રમાને પૂછ્યું:—“ પણ પ્રમા, સુશીલા આવવાની હતો તે મ ના આવી ? ”

“ કંઈ ઘેર કામ આવી પડ્યું હશે તેથી રોકાઈ ગઈ હશે.”

“ પણ પ્રમા, આપણે દરરોજ ચેલા કુવારા પાસે કુંજમાં બેસીએ છીએ તે છોડીને બહિઃ નહીં કડિ બંધાએ મંજવાનો તહેમે શા માટે વિચાર કર્યો હતો ? ” વીણાએ પૂછ્યું.

“ વિચાર કર્યો હતો—” પ્રમા વિચાર કરતી બોલી, “ કંઈ હું હો. હું જોને, આપણી મુશીબાનાં લગ્ન થવાની વાતો થાપ છે, તેથી આપણે બધી બહેનપણીઓ એકઠી યત્નિ રહેને તે સંજોગે વિચાર જણાવીએ તો કીક એવું જોને લાગ્યું હતું. પણ વાર વીણા, હું તો કહે, લગ્નના વિષયમાં તારો શો મત છે ? તું ક્યારે લગ્ન કરીશ ? ”

“ હું તો કડી લગ્ન કરનાર જ નથી.” વીણાએ આંખે એકમ પોતાનો ચોરખો વિચાર જણાવ્યો. તે સંજોગને જ્યોતરના અને પ્રમા

દશમર ચૂપ થઈ ગઈ.

“એટલે ! લગ્ન કરવાં જ નથી ?

“ નહિ જ. લગ્ન કરીને પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય ગુમાવવાનું અને પ્રસેનું કાસત્વ સ્વીકારવાનું મને લગારે પડે નથી. ”

“ પણ સ્ત્રીજાતિને એમ કહેવાથી કેમ ચાલે ? ”

“ ના શું કરવા ચાલે ? હવે તો આપણા જેવી કુમારિકાઓએ જ ચક્ષુવીને ખતાવવું જોઈશે ! ”

“ તારા જેવી કુમારિકાથી કદાચિત્ એ જની શકે, પણ અઠ્ઠારી વાત—” એટલામાં પદ્માની દૃષ્ટિ સ્કામે આવતી મુશીલા તરફ ગઈ, તે સાંચે જ તે બોલી ઉઠી: “ જુઓ પેલી મુશીલા આવી ! ” આમ કહી પાસે આવી પહોંચેલી મુશીલાને ઉદ્દેશીને રહેલું કહ્યું: “વાહ, મુશીલા, તું તો હીક છે હો ! આપણે નહીં ક્યાં પ્રભાણે અમે ક્યારનાંએ આવીને બેઠાં છીએ તે તારી વાટ જોઈએ છીએ. આ વિચાર ઉભો કરનાર તું હતી તેથી ખરી રીતે તો તારે સૌથી પહેલાં આવવું જોઈતું હતું.—”

“ હા—” મુશીલાએ ઉત્તર આપ્યો: “ પણ આજ મને જેવા માટે ત્હાંથી માણસો આવનાર હતાં તેથી મહારી બાએ મને રોકી રાખી. ”

“ પછી તેઓ આગ્યા કે નહિ ? ”

“ ના, થોડીવાર પછી નોકર આવીને કહી ગયો કે બધાં આવતી કાલે સ્કાંજે આવશે. ”

“ જીયું ને આપણો પુરુષવર્ગ સમય સાચવવાનું કેવું બલે છે તે ! ” વીણા વચ્ચે જ બોલી ઉઠી.

“ પણ હવે આવવું છે કે નહિ ? ” જયોત્સ્નાએ ઉભાં થઈને કહ્યું: “ જુઓ તો ખરાં, સડક ઉપરનાં વીજળીના દીવાં પણ ચપા. ”

“ હા ચાલો. ત્હમે બધાં મહારી વાટ જોશો એમ ધારીને જ હું આવી છું. પણ જયોત્સ્ના, હોં વીણાને પૂછ્યું કે ? ” મુશીલાએ કહ્યું.

“ પૂછ્યું ! ” વીણા પોતે જ વચ્ચે બોલી ઉઠી, “ અને મ્હેં ત્હમને મહારી ચોકખો ને ચટ અભિપ્રાય પણ કહી દીધો. તારાં તો લગ્ન હવે નહીં જ કરી ચૂક્યાં છે, અને પદ્મા તથા જયોત્સ્નાનાં લગ્ન પણ થોડા વખતમાં કરશે, પણ હું તો લગ્ન કરનાર નથી જ. ”

આમ કહીને તે ચાલવા માંડી. રહેની પાછળ મુશીલા, જયોત્સ્ના અને પદ્મા પણ ઘેર જવા નીકળ્યાં.

( ૩ )



હેરમાં હીલાધર વેદ ધણાજ પ્રસિદ્ધ હતા. તેમની ચાર પેઢીથી વેદકનો ધંધો ચાલતો હતો. હીલાધર પોતાના ધંધામાં પુણ્ય રીતે પ્રવીણ હતા; પરંતુ મહીએ ગરીએ ઉભરાઈ જતા. ડોકટરોએ પોતાની માથેક તેમને પણ પોતાને ત્યાં રોગી આવવા માટે સહવારથી સ્હાળ સુધી જપ કરતા બેતાબ્યા હતા. હીલાધર હમણાંજ એ ચાર દેવમન્દિરોમાં દર્શન કરીને ઘેર આવ્યા હતા. તેમના બેઠકના ખંડમાં મંદ પ્રકાશે બળતા દીવાને ઠીક કરી, તે પોતાની સાચીશાઈ પાલડીને ખીટીએ ભરાવવા જતા હતા, એટલામાં જનો ખખડ્યો. વેદે તુરંતજ વાંકાવળીને જના તરફ જોયું, તો બુટના ચડ, ચડ, અવાજ કરતી એક વ્યક્તિ ઉપર આવતી તેમની નજરે પડી.

“આવો બેરિસ્ટર સાહેબ,” ઉપર આવેલા ગૃહસ્થને નમસ્કાર કરતાં હીલાધરે કહ્યું: “કેમ, હવે તમારા ઘરમાં કેવી પ્રકૃતિ છે ?”

“વેધરાજ, પ્રકૃતિ સુધરવાને બદલે વધારે ને વધારે ખમડતી જાય છે.”

“તો પછી હવે મ્હારે કરવું શું ? ફરદીની પ્રકૃતિ નજરે જોયા શિવાય હું જોસડ પણ શું આપું ? તમારા કહેવા ઉપરથી માત્ર કલ્પના કરીને હું જોસડ આપું છું. પણ તમને મ્હોટેથી કહો અને અમે પોતે રોગીને નજરે જોઈએ તેમાં બહુજ ફેર નહોતો. માત્ર તમારા કહેવા ઉપરથી, અમારે રોગતું નિદાન શી રીતે કરાવવું અને એની ચિકિત્સા પણ કરવી કેવી રીતે ?”

“વેધરાજ, એ હું નથી સહમતો એમ તમને લાગે છે ? પણ હવે હુંએ શું કહું ? એનો સ્વભાવજ એવો હરીલો છે. હવે હવે કોઈએ શું કરી શકે ?”

“તો પછી હું પણ નોંધાવું છું. તમને મ્હને કહ્યો છે તે સંબંધી વાતોનો થોડો વિચાર કરીને જ મ્હેં જોસડ આપ્યું છે. જે ગુણ યવાનો હશે તો એજ જોસડથી થશે.”

“ઠીક છે, તો પછી એજ આપો.” બાટલી વેધરાજની સદામે મૂકતાં બેરિસ્ટર સાહેબ ખોલ્યા: “હવે તો એના આ રોગથી હું પણ કંટાળી ગયો છું. ઘરમાં શેની ખોટ છે ? કહ્યું. સારામાં સારા ડોકટરને બોલાવ્યો. તો કહે છે કે, ડોકટરનું તો નામ, સ્થાન, વિકિત્સા, એ

હમારી આ દેશી આડપામણી દવા લેજે તે પણ હું તો જાગ્ય સ્વપ્નનું છું.” એટલામાં વેધરાજે દવાના કબ્જાટમાંથી એક જે શીશીઓ કાઢી, હેમંથી થોડીક દવા હાથમાંની બાટલીમાં નાખી, અને તે બેરિસ્ટર સહાયે ચેરમાં સહજ હસતા હસતા બોલ્યા: “બેરિસ્ટર સાહેબ, બધા હોય ત્યાં સુધેને કંઈ એવું જ હોય છે! નહિ તો સાહેબ તમને તો રહ્યા મોટા માણસ. મોટી મોટી પરીક્ષાઓ આપી આવેલા ડોક્ટરો છોડીને મ્હારા નવા સાધારણ વેધ પાસે થોડીજ આવધાના હતા! પણ એવાં જુના વિચારનાં બેરીઓએજ અમ્હારો ધંધો ટકાવો રાખ્યો છે.”

“હા. હવે તો એમને કહેવું જોઈએ! વાર, પણ દવામાં કંઈ ફેર પાર કયો છે કે?”

“નાર ના! એનું એજ એસક ઝીને ઝીનાં એજ અતુષાન.”

“ઠીક છે ત્યારે.” આમ કહીને બેરિસ્ટર સાહેબે વેધનાં હાથમાં એક રૂપીઓ મૂક્યા.

“જાણજી મ્હારી પાસે જુદા પૈસા નથી તે...” વેધરાજે ખીસાં તપાસતાં તપાસતાં કહ્યું.

“કંઈ નહિ રહેવા યો. બીજા દિવસની ફીમાં પાડીશ.” એમ કહી વેધને ‘સાહેબજી’ કહેતા બેરિસ્ટર સાહેબ જનો ઉતરી ગયા.

(૪)



તણે પ્રસંગ અમદાવાદમાં એકજ દિવસે સંદર્શકાળે કમા-તુસાર બન્યા: અને ચોથા પ્રસંગ પણ તેજ દિવસે બન્યો. પરન્તુ તે પ્રસંગ અમદાવાદથી ત્રણસોને તેર માઇલ દૂર એટલે સુબધમાં બન્યો હતો. તે વખતે આઠ વાગ્યા હતા. ભાષખલા કપરનાં સાયમનું સંજ્ઞા દેખાં એક બેંકમાં એક તરણ વિદ્યાર્થી ખુરશી ઉપર બેઠો હતો. ટેબલ ઉપર ફેટલાંક વેધકનાં અભ્યાસનાં પુસ્તકો આડાં અવળાં પડ્યાં હતાં. પાસેજ એક ઉઘાડી કાંકે પડી હતી. તે તરણ એ પેટી ખરવાની ગંજબડમાં હતો, એટલામાં દરવાજો ઉઘડ્યો અને આશરે ચૌદેક વર્તીને એક બાહ્યાણનો છોકરો એક હાથમાં પ્લાનો આણે અને બીજા હાથમાં નારતાની રહેણી લાખને ક્ષમંદર આણ્યો. તેને જોતાં જ તે યુવકે મેજ ઉપરનાં પુસ્તકો એક બાજુએ ફેરી, થ્રેસી બગામાં, પાંચાની પ્રસુઓ બ્રહ્માનું એ બસકુમાર (!) ને કહ્યું. સ્વયંબા પ્રમાણે

“અને નારતો ટેબલ પર બધાં તહેજે કહ્યું: “સાહેબ, ખીલું કંઈ?”



અમનો સોડા, લિંબુ, રસભરી, અથવા સિંકર, સિંગોર, ચિરટ કંઈ લાવે કે ? ”

ધોટપણે પૂછાયલા એ ઓકરાના પ્રશ્ન સાંભળી તે તરણ હેતી તરફ કાંતુકથી જોઈ રહ્યો; હેતી નીકર અવાજ અને વાતચિતની ચાલાચી જોઈને તે ખુશ થયો અને તે ઓકરાને પૂછ્યું : “ ત્હાં નામ શું ? ”

“ સંકર. ”

“ ત્હારે માંખાપ છે ? ત્હાં નામ શું ? ”

“ મ્હારે તો કંઈ નથી સાહેબ. બાપ તો મ્હારો બા સાથે ટોટા કરીને કંઈક મ્હાસી ગયો છે, અને માં હતી તે થોડાજ વખત ઉપર મરી ગઈ. દેશમાં મ્હારે બે ખેતર છે; પણ એ તો કાકા પચાવી પડ્યા છે. હું જુન-રાતનો છું; મ્હાં નામ અમદાવાદ પાસે છે. બુવાલડી એવું નામ. ”

“ ત્હારે તું અલિં શી રીતે આવ્યો ? ”

“ આ હોટલવાળા. રામજી પટેલ અમારા ગ્રામના છે, તે ત્હાં આવ્યા હતાં તે વખતે હું હેમની સાથે અલિં આવ્યો છું. ”

“ ત્હને એ શું પગાર આપે છે ? ”

“ આપે છે ખાતું પીતું ને દોર રૂપિયા. ”

“ અને કામ કેટલા કરાક કરવું પડે છે ? ”

“ રહવાના પાંચ વાગેથી રાતતા અગિયાર વાગ્યા સધી. ”

તે તરણ સજીવર શાન્ત રહ્યો હેતી મનમાં કંઈક વિચાર ચલે આવ્યો. ફરીથી હેણે તે ઓકરાને પૂછ્યું : “ તું કંઈ બેળ્યો છે ? ”

“ જુનરાતી માર ચોપડીઓ મીપ્પો છું સાહેબ. ”

“ ત્હારી આગળ બેજુવાની છત્ત છે ? ”

“ સાહેબ, છત્તો હોય પણ આ ખપની. ”

“ પણ શીખવાની ત્હારી છત્ત છે ખરી ? ” વળી સજીવર વિચાર ફરી હેણે કહ્યું : “ તો પછી ત્હારા લાગતી હું એ વાત કહે, એ લોક સાંભળીય ખરો ? ”

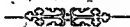
“ આ મોટે નદિ સાંભળું સાહેબ ! ”

“ તો ચાલ મ્હારી સાથે—હું ત્હને અમદાવાદ મ્હારે ઘેર લઈ જઈશ. ત્હાં હું ત્હારી બધી વ્યવસ્થા કરીશ; પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે, સાંઈ વતન રાખીને હોશીઆરીથી અજમાસ કરવો પડશે. ”

“ સાહેબ, એ તો મ્હાં કામ. પણ ત્હને મ્હને અમદાવાદ મ્હારે લઈ જાવો ? ”



## પાપટનું શિક્ષણ.



(લેખક:—મુળશંકર દાનજી ભટ્ટ-કમળ.)



કાંઈ એક ચહેરમાં એક પક્ષી હતું. તે અસિ-  
ક્ષિત હતું. તેનું મગ્નું સૂરીકું હતું. પરંતુ તે સંઘી-  
તશાહી ન હતું. તે ઉડતું હતું, પરંતુ તેમાં  
કંવાયત ન હતી.

સંઘીએ વિચાર કર્યો કે અચાનતા અંતરમાં  
કુ:ખદાપીજ થાય છે, કારણકે મૂળ વિદ્વાનોની બરો-  
બર ન આવે છે; પણ બહામાં કાંઈ આવતા નથી.

તેણે પોતાનાં બંત્રીજને બોલાવ્યો અને તેને  
કહ્યું કે, આ પક્ષીના શિક્ષણની પૂર્ણ બ્યવસ્થા મેં જોઈએ.

એ કામને માટે પડિતો નિયત કરવામાં આવ્યા. તેઓ તે પક્ષીની  
અચાનતાનું કારણ શોધવા લાગ્યા. તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે, પક્ષીનું રહેઠાણ  
સુદ્ધ માણે ન જોતું કારણ છે. એથી તેઓએ કહ્યું કે, “અમારા મત-  
પ્રમાણે એના શિક્ષણને માટે પ્રથમ, જરૂરની વસ્તુ એક ઉત્તમ પાંજરાની છે.”

પડિતો પોતપોતાનાં ધનામે લઈને રાજ ધઈ ધેર ગયા.

(૨)

સોનાનું એક ધણુંજ સુંદર પાંજરું બનાવવામાં આવ્યું. તેની બનાવટ  
અતુપમ હતી. ફનીયા બરના મનુષ્યો તે જોવાને આવવા લાગ્યા.

કેટલાએ મનુષ્યોએ હર્ષયી વિબ્ધજ શબ્દને કહ્યું કે, “વિદ્યા તો  
પક્ષીને પાંજરામાં બંધ કરી દેવામાં આવી છે.” તેઓને આનંદાશ્રુ ચાલી  
નીકળ્યાં. બીજાઓએ કહ્યું, “જો વિદ્યા એમાં ન હોય તો પણ વાંધો  
નથી, કારણકે પાંજરું તો ક્યાંએ નહીં જાય. પક્ષી ધણું ભાગ્યશાળી છે.”

પાંજરું બનાવનારને તેની મગ્નુરીના બહામાં ચાંદીની મહેરોની થેલી  
આપીને વિદાય કરવામાં આવી.

પક્ષીને એક પડિત બહાવવા બેઠો. અમુક વખત સુધી સારી રીતે  
વિચાર કર્યા પછી આસ લેતા લેતા તેણે કહ્યું:—“મારા કાર્યને માટે પાઠ્ય  
પુસ્તકોની જરૂર છે.”

\* ડોક્ટર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના એક લેખ ઉપરથી.

રાજના બત્રીજીએ સળસેર લેખકોને પકડી મંગાવ્યા. તેઓ ધડાધડ પુસ્તકો અને લેખોની નકલો કરવા લાગ્યા. પછી શું થયું ? હસ્ત લિખિત કાગળોનો એક પદાડ બની ગયો. લોકોને-પણ આશ્ચર્ય થયું. તેઓએ કહ્યું, “જોહો! વિદ્યાનો-ફુંગો આટલો હવો! તેનું શીખર તો આકાશમાં હુપાઈ રહ્યું છે.”

લેખકો પુલકીત હૃદયે પોતપોતાને ઘેર ગયા. કપીયાના બારથી તેઓની કેડ વાંટી વળી ગઈ.

બત્રીજી પાંજરાનો ડોળદમાક વધારવામાં ખૂબ ધ્યાન આપતો હતો. તેની મનોહરતાને જોઈને લોકોએ સંતોષ પ્રકટ કર્યો કે, “ખરેખર પક્ષીની હવેલિ મધ રહી છે.”

( ૩ )

શિક્ષકો અધિક સંખ્યામાં રોકવામાં આવ્યા, અને નિરીક્ષકોની સંખ્યા પણ વધારવામાં આવી. તે અને તેના સાથી સંગી બધા બધા બનાવીને તેમાં સુખપૂર્વક કાલયાપન કરવા લાગ્યા.

( ૪ )

કપીયામાં બધે બીજા કોઈ વસ્તુની કમીના હોય કે ન હોય પરંતુ હિંદાન્વેષકની કમીના નથી. તે બધી જગ્યાએ કહેવા લાગ્યા કે પક્ષી અને બીજા જે કોઈ તેના શિક્ષક સાથે સંબંધમાં છે તે સંધ્યા મેળામળાઈ જાયની રહ્યા છે.”

ન્યારે આ ચર્ચા રાજના કાને પહોંચી ત્યારે તેણે પોતાના બત્રીજીને બોલાવીને કહ્યું, “તું જે સાંભળી રહો છું તે શું સાચી વાત છે?”

બત્રીજીએ નિવેદન કર્યું, “સ્વામીજી, જો ખરી વાત જાણેલા આગતા હો તો સોની, સુતાર, પંડિત લેખક તથા નિરીક્ષકોને પુણ્ય જુઓ ! હિંદાન્વેષકો મુખે મરી રહ્યા છે. અને એકરૂં થવાથી તેઓની જીભ વધારે તેજ મોલે છે.”

તેઓ આ ઉત્તર આવસ્પક્ષતા કરતાં વધારે સંતોષજનક હતો. એથી રાજ ધણો ખુશી થયો, અને ફરકને અમૂલ્ય આશુભણીની નવાજ્યા.

( ૫ )

શિક્ષક વિભાગ પોતાનું કાર્ય કેવી રીતે કરી રહ્યું છે એ જાણવાની રાજને ઇચ્છા થઈ. તેથી એક દિવસ તે વિવા બધનમાં જઈ પહોંચ્યા. કંચનાળપર કાંબ, ઘરછી, બેરી, નંદરી, મંટા, ઝાંઝ, ટાપ, અરંજીક, અકંગ, તમલ, કંક, બાંસુરી, કવતાલ, વિગેરે વાજીલા; વાગી રહ્યા.

પંડિતોએ હિમ્મત સ્વરથી મંત્રામ્યાં રૂપાં સોની, સુતાર, સેખર, નિરીક્ષક અને હજારો જુદા જુદા પદ્મધારીઓએ મોટા ઉત્સાહથી રાગનું સ્વાગત કર્યું. રાગની બચીભાગે સ્મૃતિ હાર્યથી સુહૃદ્, “મહારાજ! કહે, આ બાળકમાં તમારો શો ભત છે?”

રાગએ કહ્યું, “નિઃસંદેહ શિક્ષણની આ ધણી સારી પ્રણાલી છે.”

રાગ ધણી ખુશ થયો અને પાછા ફરવાને હિમ્મતો હતો ત્યાં કોઈ હિદ્માન્વેષક બોલી કહ્યો, “મહારાજ, તમે પોપટને જોયો?”

રાગએ કહ્યું, “અરે! હા! મેં પોપટને તો જોયો જ નહિ. મને તો એ પાપ પશુ આવ્યું નહિ.”

પાછા ફરીને તેણે પંડિતોને શિક્ષણપ્રણાલીના વિવિધમાં પ્રશ્નો પૂછ્યા. તેઓએ બધું બજાવી દીધું. એ સંઘળું તપાસીને રાગ ધણી રાંછ થયો. શિક્ષણપ્રણાલી એટલી બડકલી હતી કે પક્ષી તેની સોમે પોતાને તુચ્છ સમજતું હતું. શિક્ષાવિધાનમાં કોઈ ખોટું ન દેખાવાથી રાગને ધણી સંતોષ થયો. પક્ષી તો કોઈ ભતની ફરીયાદ જ કરી શકતું ન હતું. તેના ગળામાં પુસ્તકોનાં પાનાં ખૂબ ઠાંસવામાં આવ્યાં હતાં જેનાથી તે સીધી પશુ કરી શકતું ન હતું. શિક્ષણની આ રીત જોઈને લોકો દંગ થઈ ગયા.

રાગએ જતી વખતે સરકારી હંદવિધાયકને હિદ્માન્વેષકો માટે જાનને કાન ગરમ કરવાની સૂચના આપી.

( ૩ )

આ રીતે પક્ષી અકર્મણ્યતા તરફ ધીરે ધીરે પરંતુ નિશ્ચિત રૂપથી દગબો લાવ્યું. નિઃસંદેહ ઉન્નતિ સંતોષજનક હતી તો પશુ પ્રકૃતિ શિક્ષણ પર વિશ્વય મેળવતી હતી. જ્યારે પ્રભોતકાલના સૂર્યનાં કિરણો પંક્ષીના પાંજરામાં પ્રવેશ કરતાં હતાં ત્યારે તે ખરાબ રીતથી રીસાતું જોઈને પોતાના પગ પછાડતું હતું અને કોઈ કોઈ દિવસે (જે કદાચ વાંત વિશ્વાસપાત્ર નથી તો પશુ) તે ગરીબ પક્ષી પોતાની ક્ષીણ ક્યાંયથી સોતેરી પાંજરાના સળીયાને કાપતું હતું. આ જોઈને કોઈકાળ ગરજ હોયો, “આટલી ભણી હિમ્મતવાળા!”

બીજા દિવસે છુદાર પોતાની ઝેરણ અને હથોડો લઈને રાગના શિક્ષણ વિભાગમાં આવ્યો. લોકોની બેઠી જલદીથી તૈયાર કરવામાં આવી અને પોપટને તેમાં બાંધી લેવામાં આવ્યું.

રાગએ બેઠકારીથી ચસે ધઈને માથું ઠેલાવ્યું અને કહ્યું, “એ પક્ષી કેવળ મૂર્ખ જ નથી, પરંતુ અકર્મણ્ય પશુ છે.”

એક હાથમાં પાઠ્ય પુસ્તક અને બીજા હાથમાં ઠોડા લઈને પેટિતે એ દીન પક્ષીને વાસ્તવિક શિક્ષા કરી.

સારી ચોકીદારી કરવા માટે કોટવાળને અને સારી બેડી બનાવવા માટે હુદારને એક એક માંદગી શોભાવવામાં આવી.

( ૭ )

આખરે પોપટ મરી ગયો !

આ વાતની ખબર કોઈને ન પડી. હિંદુ-વેગેક જ પ્રથમ બ્યકિત હતી. નેજી આ ખબર ફેલાવી.

રાજાએ પોતાના બનીજને બોલાવીને પુછ્યું, “ હું જે કાંઈ સાંભળી રહ્યો છું તે શું સાચું છે ? ”

બનીજએ કહ્યું:—“ સ્વામિન, પોપટનું શિક્ષણ પૂરું થઈ ગયું.”

રાજાએ પુછ્યું:—“ શું તે હવે કુદે છે ? ”

બનીજએ કહ્યું:—“ ના. કોઈ દિવસ નહિ.”

“ હડે છે ? ”

“ નહિ.”

“ ગાય છે ? ”

“ નહિ.”

રાજાએ કહ્યું, પક્ષીને મારી પાસે લાવો. કોટવાળ સિપાઈ અને સવા-રથી રક્ષિત થઈને પોપટને રાજાની પાસે લઈ આવ્યો. રાજાએ તેને પોતાની આંગળીથી હલાવ્યો પણ તે ન હલ્યો કે ચલ્યો. કેવળ તેની અંદરથી પુસ્તકોનાં પાનાં ખડખડ્યાં.

દરવાજા બહાર નવ-કિશકવ-વિહારી વાસંતિક વાયુના સડસડાટથી મધુમાસનું પ્રમાત ઉઘાસીનતાના રંગમાં રંગાઈ ગયું.

## પદ્મિનીની યુક્તિ.

સ્વપ્ન:—ચિત્તોડના કિશ્કીની બહાર એક તાંબુ. તાંબુના દ્વાર આગળ રક્ષકો ઉભા છે.

સમય:—રાત્રી.

લીમસિંહ:—હા, હું તારી સત્તા નીચે છું! હું બધું છું કે હું તારા હાથમાં છું. પણ તેથી શું? ચએલા કોલકરાનો મેં બરાબર ચાખ્યા છે—ખરે, હાલમાં પાળ્યા છે. શું આંગમાં રાજપૂત બોલી નથી! મારી

આખર મને વધારે પ્રિય છે. મારા માટે જે બધું કર અને જેખમ બરેહું હતું તે કાર્ય કરીને પણ મેં મારા સગીર મહારાજને અને ચિત્તોડની પ્રાંતને અપાવ્યા છે. મારી સ્ત્રીના અપત્તિમાં લાવણ્યથી મોહાઈને તે તેના દર્શનમાત્રની પણ ઇચ્છા કરી. મેં ના કહી; હું બીજું કંઈ ન શું શકું? માનહાનિ-પ્રતીક્ષાભંગના કરતાં મૃત્યુને હું વધારે પસંદ કરું છું.

અસાઉદીન:—( બેરકારીથી ) ખરેખર! ખરેખર! એ તો મેં પહેલાં પણ સાંભળ્યું હતું.

લીમસિંહ:—( આવેશથી ) અને હવે તું ફરીથી પણ સાંભળે છે! પછી, તે મારી પત્નીનું કાચમાં પ્રતિબિંબ માત્ર પણ જોવાની યાંછા કરી. એ વાતનો નિર્ણય મેં તેના હાથમાં મૂક્યો. તે બોલી “ મહે, મારી અને કમમાંધ આંખોની વચ્ચે પ્રજ્વળતા પ્રકાશ જરૂર રહેશે. મારા શીયળ માટે એજ ઉત્તમ પડો છે ..... ” આખરે તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. ધરાધ ધરાઈને તે તેનું મોં જોયું. અને પછી? પછી વિવેક બચે તે તારા પાસવાનોને મને બંદીવાન કરવાનો હુકમ આપ્યો.

અસાઉદીન:—( હસીને ) ખરેખર, બહુજ લાયક! પશ્ચિમી તારી સ્ત્રીએ-ખરે! તેનું સૌંદર્ય અકિંતીય જ છે, —તને ચિત્તોડના સાચા રક્ષકને, મારા હાથમાંથી છોડાવવાનો માર્ગ શોધી કાઢ્યો છે. તે માર્ગ ક્યો તે તું જાણે છે? પોતાનાં દેહને મરુ સ્વાધીન કરીને તે તને છોડાવવા માગે છે. એ સાદું મને તો મનમાવતું જ છે; અને તારા માટે તથા ચિત્તોડ માટે પણ એ ચેત્તવ જ ગણાય. સીક ચયું, નહિ? તારી સ્ત્રીએ બહુજ ઉત્તમ માર્ગ શોધી કાઢ્યો છે. હવે વધારે શું કરવાનું રહ્યું?

લીમસિંહ:—કમમાંધ દૂતર, હું જે છૂરો હોત તો તને મારા હાથનો સ્વાદ ચખાડત.. પણ, ના. તારા જેવા નામદ, બાંધલાના લોકોથી હું મારા રાજપૂત હાથને કલકિત ન કરું.

અસાઉદીન:—અહો! એ તો બહુજ રહેલું! અરે! પણ પશ્ચિમી આવી બધ પછી હું તને જવા જ ન દઈ તો! અને ખરેખર હું તેમ કરી પણ શકું; કારણ કે પશ્ચિમી પોતાનીજ મનેચ્છામાં મારી પાસે આવે છે.

લીમસિંહ:—એ વાત મનાય એરીજ નથી.

અસાઉદીન:—અરે, હમણાંજ તે આવવી જોઇએ. તે અને તેની પચાસ સખીઓ, બધાંજ પાલખીઓમાં બેસી આવી પહોંચવાનાં છે. હું તેમનો ચેત્તવ સત્કાર કરીશ તારે જરા પણ ચિંતા કરવી નહિ..

લીમસિંહ:—( કન્થિત દારે ) ચોડ! પારી તમતાર!

અલાઉદ્દીન:—સચ્ચર, તજરોરે ગંગા રહેશે. એજ પાલખીમાં તને પાછો મોકલી આપીશ.

( એક અમલદાર પ્રવેશે છે. )

અમલદાર:—નામદાર, હાવણીના નાકા ઉપર મચાસો દેખાવ છે.

અલાઉદ્દીન:—વાર, રસ્તાઓ ખુલા કરી દો. સિપાહીઓને તંબુમાં જવાનું કહી દો.

અમલદાર:—નામદાર, બધું જ ખાનગી સંબંધમાં આવ્યું છે. ( ચાલ્યો જાય છે. )

અલાઉદ્દીન:—જો બીમસિંહ, હમણાજ બધું જણાવ આવશે.

પાલખીઓનો અવાજ સંભળાવ છે કે ? રસાતો કચેરી લગભગ આવી પહોંચ્યો જણાય છે..... ( ગમકીને ) અરે, પહું આ રું ?

( મોટું ભુમરાણું સંભળાય છે અને વળી સાંત થઈ જાય છે. )

અમલદાર:—( દોડતો દોડતો ) નામદાર, નામદાર, પંડરાવાળા પાલખીઓમાંથી તો હથિપારશંક માણસો નીકળી પડ્યા ! ! આપણા રક્ષકોને તેમણે પકડ્યા છે અને કટલાકને તો મારી નાંખ્યા છે. બધા નંચક જ આવી લાગ્યા છે. હજી સમય છે. આપનો જાન જાળવો, જલદી બચાવો.

અલાઉદ્દીન:—( ગમરાટમાં ) ગારો.....ગારો. ( એકા-એક સેનિકો દ્વાર આગળ દેખા દે છે. રક્ષકો સાથે એક નાનું યુદ્ધ થાય છે અને પછી સમગ્ર સાંત થઈ જાય છે. )

અલાઉદ્દીન:—તંબુના પંછવાડેના બારણેથી નાસી જવાનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં:—ઓઃ તારૂં બૂરું યામ ! એક સ્ત્રી જતીએ મને મ્હાત કયો.

બીમસિંહ:—પ્રિયતી ! મારી અપ્રતીમ લાવણ્યમયી સ્ત્રી !

રાજપૂતો:—(બીમસિંહની આસપાસ વીંટાઈ બેઠા) જલદી, મારા પ્રભુ જલદી. સંધળા બેવરથા યદ્ય ચૂકી છે. આપ પાલખીઓ પાસે પહોંચી જાઓ. જો જરૂર લાગશે તો અમે તો અમારો માર્ગ લોકોને કાઢી લઈશું. જલદી, જલદી.

( સંધળા ચાલ્યા જાય છે. )

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાલય.

ભાવનગર.

} હરિશંકર હર્લલજી ત્રિવેદી.

૭ એફ. એ. સ્ટ્રીલના અસેશના આધારે.



## માસિક સાહિત્યની નોંધ.

આલોક—આપાક, સં. ૧૯૭૭. ત્રી પં. વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ  
“સાહિત્યશાસ્ત્રો.” પહેલા વર્ષનો આ નવમો અંક છે. આ સચિત્ર  
માસિકના છેલ્લા ત્રણ ચાર અંકો અને અભ્યા છે તે ઉપરથી તેમાંના  
સર્વ સામાન્ય લેખોની ઉત્તમતા પ્રતીત થાય છે. આ અંકમાં “સેવા  
ધર્મ” નો ખીન્ને હપતો છપાયો છે તેમાંથી કેટલોક ભાગ નીચે ઉતા-  
રીએ છીએ:—

“અહીં તો, એ છે કે પહેલું કામ કરો પછી જ કાંઈક બોલો, એમ  
નહિ કે કામ કરવાની સરખાત પહેલાં મિથ્યા બકબકાટ કરવાનું શરૂ  
કરો. સૌથી સરસ રીત તો એજ છે કે પ્રથમ કાર્ય કરવાની સરખાત  
ખંતથી કરો અને મિથ્યા બોલવાનું એકદમ બંધ કરો.”

“મનુષ્યની સેવા કરવાની યોગ્યતા તેના દૈનિક ગૃહકાર્ય (દીન  
ચર્યા) નિહાળવાથીજ આપોઆપ સર્વ સમજાય છે. તેનાં કષેત્રો પ્રસ્ત-  
દાથી-ચયથી-સૌરભથી-તેની મધુર વાણીના પ્રભાવથી અથવા ખીન્ને  
કાર્યબંધારથી કાંઈ જણાય નહિ. સર્વ સાધારણ માટે કરેલાં મહત્કાર્યોથી  
કોઈ મહાન પુરુષ થઈ શકતો નથી.

“જે કોઈ વિષ સેવા કરવાને તત્પર થાય તેણે પોતાનું વન,  
મન અને ધન સર્વસ્વ સેવા-હિતમાં અર્પણ કરવા માટે સદાસંવેદા તૈયાર  
રહેવું જોઈએ. આથી જ ખરેખરો ‘વિશ્વસેવક’ થયાનો અધિકારી બને છે.

“તમારી કરેલી સેવા જેટલી ઉત્તમ અને સરસ હશે તેટલુંજ  
તમારું જીવન આદર્શરૂપ થશે. સંસારમાં એવું કોઈ નથી કે જેને કોઈ પણ  
પ્રકારની સહાયતાની જરૂર ન હોય; અને સંસારમાં એવી કોઈ પણ  
વ્યક્તિ છે નહિ જે ખીન્ને કોઈ પણ સહાયતા ન કરી શકે.

“નિઃસ્વાર્થ-સેવા ખીન્નેના દ્વારા તમારી કરવામાં આવી હોય તેનો  
તિરસ્કાર કરશો નહિ. તેની ઉદાસીનતા પ્રકટ ન કરશો. સાવધાન! વિચાર  
કરો કે સેવા કરવામાં જેટલી સહાયતાની આવશ્યકતા છે તેટલીજ સેવા  
પ્રાપ્ત કરવામાં પણ છે. અંદા !

“કિસ કામકા હદ ગુલ જિસ ગુલમેં થૂં નહીં ।

“કિસ કામકા હદ દિલ જિસ દિલમેં તૂ નહીં ”

“પ્રેમ વિના સેવા કેવી રીતે થાય ? સુગન્ધ વિનાનું પુષ્પ કેવી  
રીતે ગિતવિતોડ કરી શકે !”

આ લેખ ઉપરાંત “ શુભ માર્ગમાં પ્રયાણ, ” “ ભારતોત્થાન, ” “ નજરનું છેલ્લું કાવ્ય ” એ વિષયોં પણ કિંમતી છે. “ અનંગ-મંદિર ” નામે ચાલુ વાર્તા છે. આ નામ જ “ આલોક ” ના તેજસ્વી પ્રકાશને ક્રીષ્ણ-ચાંદનાઈ અમને લાગે છે. તંત્રીએ ધારણ કરેલી “ સાહિત્યશાસ્ત્રી ” ની ઉપાધી યુજ્જ્વાલમાં નવીન દાખલ થતી લાગે છે.

**બાલજીવન—**( બાદરવો ) પહેલા વર્ષનો ૧૧ મો અંક. આ સચિત્ર માસિક ખાસ કરીને બાળકો માટે પ્રસિદ્ધ થાય છે. યુજ્જ્વાલમાં બાલ-સાહિત્યની હજી શરૂઆત જ છે. તેમાં આ અને “ ચરોતર એન્સ્યુકેશન સોસાયટી ” તરફથી હમણાંજ પ્રસિદ્ધ થતા લાગેલું “ બાલમિત્ર ” મુખ્ય સ્થાન પામશે. વડોદરામાંથી “ બાલશિક્ષક ” નવેક વર્ષ થયાં પ્રસિદ્ધ થાય છે તે પણ બાળસાહિત્યને ઉપયોગી સાધન પુરૂં પાડે છે. કેટલાંક માસિકોમાં છપાતાં તેવાર ચિત્રોવડે બાળકોની ખરેખરી જીવાસા પુરાય નહિ, એમ અમને લાગે છે. તે માટે તો ખાસ લેખોની સાથે ખાસ ચિત્રો પણ તેવાર થવાં જોઈએ. આ માસિક પત્રમાં તેવો પણ પ્રયાસ થાય છે, એથી તેની બાળકો માટે ઉપયોગીતા પણ વધે છે.

બાળકો માટે આ માસિક ખરીદવા અમારી ખાસ ભલામણ છે.

**“ શ્રી ઋષિમુખ ”**—તંત્રી-વસુભદ્રામ કલ્યાણજી ભટ્ટ, યુજ્જ્વાલ વાર્ષિક લવાનમ રૂ. ૫-૪-૦ પોસ્ટેજ સાથે. ( આવણ ) બીજા વર્ષનો ૧૦ મો અંક. આ સુંદર સચિત્ર માસિક વિશેષે કરીને છાદ્મણીના દિન સાર જ પ્રસિદ્ધ થાય છે છતાં તેમાં સર્વે વર્ગને ઉપયોગી થાય તેવા સામાન્ય લેખો પણ ઘણા સારા આવતા રહે છે. આ અંકમાં ‘ હાસ્યસનો યાજ્ઞ, ’ ‘ મૂલક મેળો ’ ‘ પુરુષપ્રયત્ન ’ ‘ ગાંધીજીની સ્વદેશી પાઠમાળા ’ એ લેખો ધ્યાન ખેંચે છે. શરૂઆતમાંની નીચેની રમુજ કવિતા ચાલુ સમયનો ધણે સુંદર પાઠો પાડે છે:—

**ખાદીએ મચાવેલો ખળભળાટ !**

ચાહેવાળા, ચીવડાવાળા, ખાદી વેચે ખાદી,  
પાનવાળા, ખીડીવાળા, ખરેલ વેચે ખાદી;  
ટાપીવાળા, મીઠામવાળાં, મોઢી વેચે ખાદી,  
બોહરા વેચે, બાપુ વેચે, કકર વેચે ખાદી.

ફેરોવાળાં મોઢાં ફેરતા, કાંધે નાખી ખાદી,  
ચોર વિષે આ સુંદર ખાદી, ખૂણે ખૂણે લાદી;  
મીસો માંહે થાળે થાળે મેળે વણાતી ખાદી,

ચોરે ચોરે ચરખા ચાલે, ખાદી લ્યો મોંઘ ખાદી !

હિંદ કરા દાદાજી, દરતી કીધી ખાદી,  
ખાદી એક જનીને બેડી કાપડીઆની દાદી;  
વચ્ચે વિદેશીની બરબાદી, દેશીની આખાદી,  
ખાદીની સાદાઈ સમજ્યા, વાદી ને પ્રતિવાદી.  
ચાદીમાં ચાલીતી ખાદી, વરરાજીને ખાદી,  
જમાઈ ને જાનૈયા પેરે, પેરામણીમાં ખાદી;  
ખાદી સાડી અંગ સજે છે નારી, રીત અનાદી,  
ચતુર્ગી દિ'દિ રમતને ગમવા લાગી ખાદી.  
જાડી ઝીણી લાંબી ટુંકી ધોળા તે પથુ ખાદી,  
ઝોધી સોધી વણી વણાવી રંગી તે પથુ ખાદી;  
જેક પ્રજા સંપત્તી સોકળ, તેક શુભાખી ખાદી,  
સ્વતંત્રતા આદીની માલિક, છે ખાદી સાદજીની.

“ગરવી ગુજરાત” — પુસ્તક ૧ છું એક ૧ થી ૪૮ તંત્રી

માઈ ઉદયજી દુસરીદાસ ઠક્કર; મુંબઈ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦

“વીસમી સદી” — ભાસિકના લગભગ અનુકરણે જ આ ભાસિક કાવ્યે કરે છે. લેખો મિત્રો, દેખાવ વગેરે દરેકમાં તે સ્પષ્ટ દેખાતું હોવાથી આંધા બંધાય છે કે “વીસમી સદી” ના વાચકો તેની અવેજીમાં આ ભાસિકનો જરૂર સ્વીકાર કરવા લલચારો. ત્રીજું એક “સ્વરાજ્ય એક” તરીકે કાઠવામાં આવેલો હોવાથી તેમાં સ્વરાજ્યની આજુ, હીતચાલને લગતા જ લેખો તથા મિત્રો આપ્યાં છે. રશિયન ક્રાંતિકાર, મેક્સીકોની સચિત્ર, માહોતી, રા. રા. વિભાગરનો “સ્વરાજ્ય સમારંભ” નો લેખ, મહાત્મા ગાંધીજીની જુદી જુદી સ્થિતિની છબીઓ — એ આડકલ્લ છે. મહાત્મા ગાંધીજીના નીચેનાં ચિત્રણની સૂત્રો મનન કરવા યોગ્ય છે:—

“જેને મધિર સિવાય અન્ય કાંઈ અવલંબન નથી તે જગતમાં પરા-ભવ જેવી કાંઈ વસ્તુ જોતો જ નથી.

“જો માનવ સમાજને આત્માના અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ હોય તો એ વાત ચોક્કસ છે કે શરીરબળ કરતાં આત્મબળ અનેકધા શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રમેનો એવો સિદ્ધાંત છે કે જે પર્વતોને હલાવી શકે છે.

“ભારત આત્મબળથી સીને જીતી શકે છે. આત્માની શક્તિ પાસે શરીરની શક્તિ તથ્યવત્ છે.

“જે અધિશા ધર્મેનું સંપૂર્ણ પાલન કરી શકે છે, તેનાં ચરણો પાસે સમસ્ત સંસાર નમે છે.

સમાસોચના કરવા એકાદ દર્મો અમલ કરી પોતે તે કાર્ય કરશે અને બીજા વિદ્વાનો પાસે કરાવશે તો સાહિત્યની ઉત્તમ સેવા થશે.

આ સમાસોચનાના સંબંધમાં અમારો બીજો એક વિચાર પણ સાથે સાથે જણાવી દેવો ઇચ્છુ છું. હાલ ચાલતા સરકારી ધોરણ પ્રમાણે સારામાં સારું પુસ્તક હોય, પણ તે માટે અંશુર યવાની માગણી જ્યાંસુધી ન થાય ત્યાં સુધી તે ખાતાના અમલદારો તે સારું કશો વિચાર કરતા નથી કે કરી શકતા નથી, તેવુંજ ઇંધક ધોરણ સમાસોચનાના સંબંધમાં પણ થઈ ગયેલું જોવામાં આવે છે. પુસ્તક અભિપ્રાય માટે આવેતોજ તેની નોંધ લેવાય એવોજ સમાન્ય નિયમ હોય એમ થઈ ગયેલું જણાય છે. પરંતુ આ સંબંધી અમારો વિચાર એવો છે કે અવસોકન માટે આવે કે ન આવે, પણ સાહિત્યમાં સમાસોચના કરવા જેવું જે કાંઈ પ્રસિદ્ધ થાય તેની રામદેવની ભાવના વિના અવસોકન થવું જોઈએ. આમ થાય તો સાહિત્યને લાભ થવા ઉપરાંત ચાલુ જમાનાના લેખકોને પણ એક રીત ધણોજ લાભ થાય, અને તેઓ પોતાની લેખન-શૈલિને યોગ્ય રસતે વાળે. શુદ્ધરાતમાં સાહિત્યસેવાની દૃષ્ટિથી પ્રસિદ્ધ થતાં માસિકો આ વિચારને અતુમોદન આપી, તેનો અમલ કરવાની કૃપા કરશે તો ધણોજ આભાર થશે.

શૃદ્ધિહીનુપપન્ન—વર્ષ ૨ નું અંક ૧ થી ૫. (ચૈત્રથી આવણ) માનદત્તત્રી નટવરલાલ એમ. લીમાવાળા; અમદાવાદ, લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦ આ ઉપયોગી આ માસિકની પહોંચ અમે હર્ષ સાથે લક્ષ્ય છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે તેમાંના લેખોની ઉપયોગીતા જેમ તેમ વધતી જશે તેમ તેમ તેનો આદર પણ વધશે.

વિદ્યારસ—પુસ્તક ૪ યુ. અંક ૧-૨-૩ (ઓગસ્ટથી અક્ટોબર) તંત્રી મિલ ધાનુ બ્રમનંદ; સીકંદરાબાદ. (દશણ) વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૮-૦ આ માસિક સદગત પૂ. દાદાભાઈ નવરોજીની માદંગીરી નિમિત્તે કાઢવામાં આવેલું છે. આ વર્ષથી તે સારું એક “સેવાજમની યોજના” ધરવામાં આવી છે. જેન ધાનુની પૂજ્ય દાદાભાઈ પ્રત્યેની આદના અતિ-શય ઝળઝળાત દેખાય છે અને તેથીજ તેઓ તેમના નામ સાથે સેવાભાવે કામ કરી રહ્યાં છે. આ માસિકના નકામાંથી એક “પ્રજાકીય ઉદ્યોગશૃદ્ધ”ની સ્થાપના કરવાની તેમની ધારણા છે. તે કેટલા પ્રમાણમાં પાર પડે છે તે તેના આહવાના વધારા ઉપર જોવાનું રહેશે; પરંતુ આશય ઉચ્ચ છે એ સંશય છે. આ માસિકમાં કેટલાક સર્વ સામાન્ય લેખો પણ આવે છે. કેટકે અસોકના લેખો, સંસ્કૃત શાષાતું વિધાધન, વાંચન, મહાભારત. ૧ પુસ્તકાલયોમાં આ માસિક પસંદ થવા ચોગ્ય છે. મંત્રી.

# બાળક.

પુસ્તક-૨. ]

અક્ટોબર, ૧૯૨૧.

[ અંક ૧૦ મો.

## સવારની સ્તુતિ.

( ભૂજાંગી છંદ. )

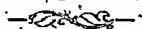
પ્રભો ! માગીએ બાળ સૌ પ્રેમ તારો,  
કૃપાનાથ ! બુદ્ધિ અમારી વધારો;  
ઉભા હોય નેત્રી શિશુ સર્વ આજે,  
સહા માગીએ, નાથ ! તું જ્ઞાન દેજે.

રત્નયુગ્મ સર્વ તે, લોકના લાભ સારું,  
રેવિ-ચંદ્ર-વાયુ વળી વિશ્વ પ્યારું;  
દયાળુ ! દયાનો નથી લેશ આરો,  
સહા પોપના તોપ તું ઠારનારો.

કદે પાંક ને બાળકો, મૂળતાથી,  
સહા માઈ દેવી ઘટે આ પિતાલ !  
સ્તુતિ અંતરે આજ બહાલ ! ઉતારો,  
કુબુદ્ધિ સહુ કોપી વિદ્યા વધારો.

કુધારા લગવી સુધારા સ્થપાયો,  
સહા પ્રેમથી મુજ ચંપતિ જમાવો;  
સુણી વિનતિ નાથ ! દુઃખો નિવારો,  
કુડા કલેશ આ દેશના સા વિહારો.

## પરગણું વિરેન્દ્ર.



વિરેન્દ્ર દશ વર્ષનો હતો. તે ગર્ભશ્રીમંત હતો છતાં પણ તેનાં મોં નરૂંતાં, ઉદારતા ઝોંદિ સર્વ શુંણા લેવામાં આવતાં હતાં. તેના લલા સ્વલાવથી આર્કંધાધને સગાં બહાલાં આઠારી પાઠારી તેમજ સહાધ્યાથી વિદ્યારી વિગેરે તેના દરેક કામમાં સહાનુ-ભૂતિ દર્શાવતાં, અને વિરેન્દ્રને સ્નેહની દ્રષ્ટીએ લેતાં. વિરેન્દ્ર તેના કલાસમાં ગરિબ વિદ્યારીઓને ચોપડીઓ તેમજ જરૂરીયા-તની ચીજો આપી પોતે સંતોષ પામીતો.

એક દિવસે સાંજના તે તેની મારીને ત્યાં જતો હતો તેવામાં એક સાધારણ ધર્મનો માણસ રસ્તાપર બેસીને અવરથામાં પડ્યો હતો. તે માણસ બોધના દર્દથી પીડાતો હતો. બાળક વિરેન્દ્ર તરતજ ત્યાં દોડી ગયો, અને તેની પાસે બેસી તેની ઓંખો ઢબાવવા તેમજ રૂંમાલ વતી પરસેવો લુછવા લાગ્યો. રસ્તે ચાલનારા લોકો પણ આ બહાના બાળકને આવું પરોપકારી કામ કરતો જોઈ ધન્યવાદ આપતા લાગ્યા. થોડા વખત પછી તે માણસ શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે વિરેન્દ્ર તેનું ઠેકાણું પુછી શાકુંતી ગામીમાં તેને ઘેર લઈ ગયો.

શતના આઠ વાગ્યા અને હજી સુધી વિરેન્દ્ર ઘેર આવ્યો નહિ તેથી તેના પિતા તેની શોધમાં નીકળ્યા. રસ્તામાં વિરેન્દ્રનો ઢોસ્તદાર મળ્યો. તેને પુછવાથી પત્તો મળતાં તેઓ આજારી માણસના ઘર તરફ વિરેન્દ્રના મિત્ર સાથે જઈ પહોંચ્યા. વિરેન્દ્રને તે માણસને ઢવા પાતો જોઈ તેના પિતાને ઘણો આનંદ થયો, અને પોતાના મિત્રમાં બહુનમ્રપણથી આગ્રી પટ્ટાપટ્ટાવડાનું જોઈ પ્રભુનો પાક માનવા લાગ્યા.

કેશવ-આક્રમ

મુખ્ય.

ઠંકાર ચીમનલાલ માધવલાલ.

## અંતે ગુફા જોવાનું રહી ગયું

મિત્રો ચાલો આજે આપણે ફરવા જઈએ. આજે આકાશ પણ ચોખ્ખું દેખાય છે. વળી ચોમાસાની હરિયાળીથી આપણને ખૂબ આનંદ થશે. ઠીક છે ચાલો, આપણે તો તૈયારજ છીએ. એમની નાની ટોળી રમણ, ચંદ્ર, રસીક, નૌતમ બધા તૈયાર થઈ રમણને ઘેર એકઠાં થયા.

ચંદ્ર—પ્રથમ વિચારો કે ક્યાં જઈશું.

નૌતમ—આજે તો આઘે અંધેરી તરફ જવાય તો ઠીક. ત્યાં એક ગુફા છે તે પણ જોતા આવશું ?

રસીક—રસ્તો કહેવું જોયો છે ?

રમણ—વાહ હોસ્ત !! ચાર ધોરણ બહુયા પછી પણ રસ્તાની પીકા રહી ! અંધેરી જવા માટે ભુલેશ્વરથી દ્રામમાં જેસી આંટ શાક જમએ, અને ત્યાંથી બી. બી. માં જેસી અંધેરી.

ચંદ્ર—વળી ફરવાજ નીકળીશું તો દ્રામમાં જેસી ભારી બંદર કે ભાયખંડા જઈ, ત્યાંથી છ. આઈ. પી. માં કાંદરથી ગાડી બદલી બી. બી. ની મુલાકાત લઈ સીધા અંધેરી જઈએ.

રસીક—હું ત્રીજે રસ્તો જતાંવું. એક આને દ્રામમાં ખચી સીધા કાંદર અને ત્યાંથી બી. બી. માં એકે આનામાં સીધા અંધેરી. પછી ત્યાંથી તો કોઈને પુછીશું. “પુછતાં પુછતાં લોકે જવાય” એ કહેવત યાદ છે ને ?

બધાએ મળી ચંદ્રનો રસ્તો પસંદ કર્યો, કે ફરવા ને જોવાજ જઈએ છીએ તો પછી ફરતાં દ્રામ, છ. આઈ. પી. બી. બી. એ બધાંની મુલાકાત લેવી ઠીક પડશે. જો કે લાંબા ને અડધાજ રસ્તો છે પણ આપણે તો ગમેત જ કરવો છે ને ?

રસીક—મિત્રો મને માફ કરજો. મારી શક્તિ પેસા ખચવા જેવી નથી. ગિચાંરી મારી બા મને કેમ ઉછેરે છે તે તો હું જાણું છું. બધાંએ વિચાર કર્યો કે આપણી ટોળીમાંથી રસીક જતો રહે

તો બોલુ. એ બિચારો ગરીબ છે. તો આપણે બધા સરખા લાગે તેનો ખર્ચ વેચી લઈશું. વળી ગરીબને મદદ કરવામાં પ્રભુ પણ પ્રસન્ન છે. વળી રસીક વગર સર પણ ન પડે, માટે એતો પહેલો. બધાંએ આગ્રહ કરી રસીકને ટકાવ્યો, અને ઠસવ પ્રમાણે અંધેરી આવી પુગ્યા.

સ્ટેશનથી ઉતરી એક ડાસાને શુક્રાનો રસ્તો પૂછ્યો. કાકાજી એ રસ્તો બતાવ્યો. ચાલતાં વાડમાં બકરી લરાઇ રહી હતી અને તે બૂમ મારતી હતી, જેથી બધાએ થઇ તે બકરીને વાડમાંથી કાઢી અને બકરીનો આશિષ લઈ આગળ ચાલ્યાં. તો રસ્તામાં એક ખટારો કાદવમાં ચોંટી ગયો હતો, તેથી ખટારા વાળાને મદદ કરી ખટારો ઠકાવ્યો. ખટારા વાળાએ પણ કંઈું કે નાનાં છોકરાં તમે પરગણુ થશો. એતરો, લીલોતરી, વાવેતર જેતાં જેતાં વાતોના ગપાટા ને પવનના ચપાટા સાથે ટોળી ચાલે છે. આગળ ચાલતાં નાની નદી આવી, તો વિચાર થયો કે કેમ જોળ'ગવી ? કેટલી ઉંડી હશે ? છેવટે તરીને જવાનો વિચાર નક્કી કર્યો. ત્યાં તો ચંદ્રે બૂમ મારી કે, જુઓ ! જુઓ ! બધા તે જાંલુ દોડ્યા. તો બિચારી એક ૩૦-૩૫ વર્ષની સ્ત્રી તણાતી જણાઈ. બધાંએ મળી બહાર કાઢી, પછી તેને ઉંધી નાખી પાણી કાઢી નાખ્યું. પોત પોતાના કેટ તેને જોહાડયા જેથી ગરમી મળતાં તે જોલવા લાગી કે, બચ્ચાં ! હું ક્યાં છું ?

રસીક બોલ્યો, માણ ગભરાયો નહિ. તમે સારાં થઈ ગયાં છો, અને હવે અમને કહો તમે ક્યાંના રહેનારાં છો, અને શી રીતે આ નદીમાં પડ્યાં ? બાઈએ બધી હકીકત કહી. જે પરથી તેને સ્ટેશન પર લઈ જઈ ગાડીમાં બેસાડવા નક્કી કર્યું. રસ્તામાં આવી રીતે રોકાણો થવાથી વખત પણ બહુ થઈ ગયો હતો.

મોતમ—મિત્રો આજે આપણા નસીબમાં શુક્રા જોવાનું નહિ. કેટલું બધું મોહું થયું, અને હવે સ્ટેશનથી પાછું જવાયો નહિ, તેમજ નદીની આપણને અંગર પલ નહિ ચાલો ફરી જોઈશું.



અંતે ગુફા જોવાનું રહી ગયું.

રમણ—એક વાત, ઘણી ગુફાની છે. આપણે આજે ઘણાં સારાં કામ કર્યાં. બિચારી ગંકરીનો એવ ખંચાવ્યો, ખટારોવાળા જેડુતને મદદ કરી, નહિ તો આ જંગલમાં કેણુ આવત? ક્યારે આવત? કયાં સુધી જંગલ ને જેડુત ખંને હુખી શાત? વંજી સૌથી મોટું આ બાધને! એવ પણ બચ્યો. જોવાનું ન મળ્યું તેથી શું? તેનાં કરતાં વધુ અગત્યનાં અને સારાં કામો આપણા હાથેથી થયાં, માટે હું તો આનંદ માનું છું.

ચંદ્ર—રમણની વાત મને બહુજ પસંદ છે.

આ પ્રમાણે વાતો કરતાં ઈટેશન આવ્યું. સૌએ થોડા પેસાં એકઠા કરી ટીક્રીટ તથા બાધને ગાડીમાં બેસાડી દીધી. સાથે આવવાનું પુછ્યું. તેના ઉત્તરમાં બાધએ ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું, હવે હું બસાબસા સારી છું, અને એકલી જઈ શકીશ. બાધની દેન ઉપડી ગયા પછી સુબાધ આવતી દેનમાં આપણી નાની રોંગી બેડી. અંતે ગુફા જોવાનું રહી ગયું.

પ્રિય બાળકો! આ ચાર છોકરા કેવા ઠાહ્યા! બીજા માટે પોતાની ગમત, પોતાનો ખર્ચ બધું ગુમાવ્યું. શાબાશ! છે આ છોકરાઓને? તમે પણ બીજાનું લઘુ કરવા તૈયાર રહેજો. જેનબાધ બીજાબાધ પટેલ.

## રાજસ્થાનની વીર રમણી—ચંદા.

ઐતિહાસિક સ્વતંત્ર નવલકથા. કિ. રૂ. ૧-૧૨-૦

આમાં ચારસો વર્ષ ઉપર ચર્ચ ગયેલી રણથંભોરના કુર્મરક્ષક સુરજનસિંહની પત્ની ક્ષેત્રાણી ચંદાનો ચિતાર છે. સુરજનસિંહે લોભ-સ્વાર્થને વશ થઈને શહેનશાહ અકબરની સામે યુદ્ધ ને કરતાં મેવાડના મહારાણાનો એ અજીત દીકો તેને સોંપી દેવાનો, વિચાર કર્યો ને તેની બંધુ થતાં તેની પત્ની ચંદાએ પોતાના સ્વામીદ્રોહી પતિનું બતેજ ખુન કરી પોતે સતી થઈ હતી. ઇતિહાસમાં આવી બનાવ કવિચિંતન મળી આવે છે ને, તેથી આ નવલકથા અદ્ભુત ને અત્યંત રસિક થઈ છે.

## એક અદ્ભૂત વાતી.

એક વખત મંશુલાઈ નામે જુવાન પોતાના મિત્ર ડાહ્યાલાઈને ત્યાં ગયો. ડાહ્યાલાઈ અદ્ભૂત વાતો જોડી કાઢવામાં ઘણો હોંશિઆર હતો. મંશુલાઈને પણ એક એવી વાત સાંભળવાનું મન થયું, તેથી તે ત્યાં ગયો હતો. ડાહ્યાલાઈએ પૂછ્યું, અહિં કેમ આવ્યા છો ?

મંશુ લાઈએ કહ્યું, એક સરસ વાત સાંભળવા.

ડાહ્યાલાઈ કહે, ત્યારે સાંભળો એક વાત કહું.

વાચક બાળકો ! ચાલો આપણે પણ એ વાત સાંભળીએ.

ડાહ્યાલાઈએ વાતી શરૂ કરી. એક વખત માણેકલાલ નામે એક છોકરો આણુપહાડપર સહેલ કરવા ગયો હતો. આકાશ વાદળ વગરનું સ્વચ્છ હતું. એવામાં દૂરથી સિંહાકૃતિનું વાદળ તેના તરફ આવતું દેખાયું, તેની કેશવાળી એક માણસ સંતાઈ રહે તેટલી ઓટી અને ઘાટા વાળવાળી હતી. તેની આંખો તો જાણે તેમાંથી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ નીકળતી હોય તેવી દેખાતી હતી. આ જોઈ તે ઘણો બીધો, પણ હિંમત રાખી બેઠો.

ધીમે ધીમે પેલો સિંહ માણેકલાલની પાસે પાસે આવવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે તેની પાસે જવા લાગ્યો તેમ તેમ તેનો આકાર ફરતો-બદલાતો-ગયો. અને ત્યારે તે તેની છક પાસે આવ્યો ત્યારે તે માણસના જેવો બની ગયો ને નીચે આવી માણેકલાલની પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. આ જોઈને માણેકલાલના હાંન ગગડી ગયા. ખૂમ પાડવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ ખૂમ પાડી શકાય નહિ. તે તો ફક્ત તેના ગળામાં લટકાયેલું વ્યાઘ્રું જોતો હતો. પેલો સસસ એની આ સ્થિતિ સમજી ગયો. તેથી તે બોલ્યો, ઓ ઠીંગણા મનુષ્ય, તું ઠરીશ નહિ. મારું નામ અંદ્રાસુર છે. હું હિમાલયથી આવું છું. હું અત્યારે અહીં આવું છું, ને સવારે હિમાલય તરફ ઉડી જાઉં છું. અંદ્રાસુરના આ બોલ સાંભળી માણેકલાલ

ને કંઈક હિંમત આવી ને લાખ્યા તટયા શબ્દોમાં બોલ્યો, ત-  
તમે આ ખ્યા...લો શું કરવા બાંધ્યો છે? મને એટલાનો જ જવાબ  
આપો એટલે હું ઘેર ચાલ્યો જઉં. મને ઘણી જૂખ લાગી છે.  
ચંદ્રામુર બોલ્યો, આહ ! શું તને જૂખ લાગી છે? લે ખા. એમ  
કહી તેણે ખ્યાલામાંથી મિઠાઈ કાઢી આપી તે માણેકલાલ અપાટા  
બંધ બાંધ ગયો : ત્યારપછી ચંદ્રામુર બોલ્યો, આ ખ્યાલાના ઉપયોગ  
તંને કહું તે સાંભળ. પહેલો ઉપયોગ તો તને અત્યક્ષ બતાવ્યો, ને  
હજી તેના બીજા ઉપયોગ એવા હોય તો મારી સાથે ચાલ. માણેકલાલ  
તો ચંદ્રામુરનું આવું માયાળુ વર્તન જોઈ તેના ઉપર શ્રીદા શ્રીદા  
થઈ ગયો હતો. તે તરત ઉઠ્યો ને ઘણા ખાડા ટેકરા ચઢી ઉતરી  
એક સરોવર પાસે આવી. તેનાથી અચીસ કે ત્રીસ ફુટ દૂર  
એક લાલ પત્થર હતો. ચંદ્રામુરે ખ્યાલાને તે પત્થર પર ધક્કો  
થોડીવાર ધક્કો પાડે તે પત્થર સરસર... કરતો આકાશમોગે  
ઉડ્યો. માણેકલાલ તેના સાંધું જોઈ રહ્યો, પણ પત્થર ક્યાં ગયો  
તે જણાઈ નહિ. હવે પત્થર ઉપડ્યો એટલે તમે એક લોચક  
દેખાડો. થોડીવાર પછી તેમાંથી એક માણસ નીકળ્યો. તેને જોઈને  
માણેકલાલ તો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. તેના વાજ લાલ હતા.  
તે કેડ મુંધી મનુષ્યના જેવો હતો. તેના પગ પત્થરના હતા.  
તેને આંગળાં તો હતાં જ નહિ. ચંદ્રામુરે પેલા માણસને કંઈ  
સંજ્ઞા કરી એટલે તે સરોવર આંગળ ગયો, અને પાંચ માછલાં  
લાવ્યો. તેમના રંગ વિચિત્ર હતા. એકનો લાલ, બીજાનો કીર  
મજા, ત્રીજાનો નારંગી, ચોથાનો લીલો અને પાંચમાનો પીળો  
હતો. પેલાં માછલાં પાણીમાંથી બહાર કાઢતામાં મરી ગયાં  
હતાં. પેલાં માછલાં ચંદ્રામુરના હાથમાં આપી પેલા માણસ  
અદૃશ્ય થઈ ગયો. ચંદ્રામુરે પેલાં માછલાં ખ્યાલામાં નાખ્યાં  
એટલે તે જીવતાં થઈ થઈ થઈ ફરવા લાગ્યાં. આ વખતે  
તેમનો રંગ પહેલાંના જેવો નહતો. પણ પોપટીઆ થઈ ગયો હતો.  
ત્યાર પછી માછલાં ફરીને પાણીમાં પડ્યાં. પછી ચંદ્રામુર માણેક-  
લાલને અંદર લઈ ગયો. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ એક વાડીમાં

આવી પહોંચ્યા. વાડીમાં લુંદી લુંદી લાતનો હાથે પુષ્પો હતાં; તેમાંથી શુભાળનું ફૂલ લઈ ખાલામાં નાખ્યું. ખાલામાં તેનો રંગ બદલાયો અને તેમાંથી એક સુંદર જાળક ઉત્પન્ન થયું અને થોડી વારમાં અદૃશ્ય થઈ ગયું. ત્યાર પછી તેઓ આગળ ચાલતાં એક સુંદર, શોભાયમાન ઓરડીમાં આવી પહોંચ્યા. ચંદ્રાસુરે માણેકલાલને પલંગ ઉપર બેસાડ્યો અને ખાલામાંથી આવવાનું કાઢી પોતે ખાધું, અને માણેકલાલને ખવરાવ્યું. ખાઈ રહ્યા પછી તેઓ લોચનની બહાર આવ્યા અને ઉભા રહ્યા. ત્યાર પછી ચંદ્રાસુરે પેલો ખાલો સરોવરમાં નાખ્યો, ને ગરજર કરતો લાલ પથ્થર પહેલાંની જગ્યાએ ગોઠવાઈ ગયો. ત્યાર પછી ચંદ્રાસુરે માણેકલાલને આંખ મીચી દેવાનું કહ્યું અને થોડીવાર પછી ઉઘાડવાનું કહ્યું. આંખ ઉઘાડી જુવે છે તો ન મળે ખાડા ટેકરા પણ તે તો પોતે જ્યાં હતો ત્યાં જ હતો. આટલું કહી ગદ્યાલાઈએ પોતાનો વાર્તા પૂરી કરી. મંજુલાઈ તે સદાસ અને ગદ્યાલાઈની જુદિનાં વખાણ કરતો કરતો પોતાને ઘેર ગયો.

શ્રી સમિય શાળા ।  
ગાંધી

હરિમતલાલ યુનીસાલ શાહ,  
(ઉમર વરસ ૧૬ થો. ૬ થું)

## પ્રતાપસિંહ

ઉત્તરના વાર શ્રેષ્ઠ મહારાણાંની ઐતિહાસિક કવચ નવલકથા આ એક છે. લેખક કોલાલાઈ રામચંદ્ર મહેતા. કિમત રૂ. દોઢા. આમા રાણા પ્રતાપના જીવનનો ઘણા પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ છે. સાચી રચનાશક્તિ, સાચી વારના અને માતૃભૂમિ પ્રત્યેના સાચા પ્રેમ આ ગાતામાં સ્થળ સ્થળે દેખાઈ આવે છે. દેશમક્તિની અને માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમની ગાન વાનો કરવાથી કોઈ વગર નથી; પરંતુ જાતિ, જોગ આપવાથી અને કાર્ય કરવાથી જ. અહીં સાચાંક સાચાં છે ને સાચાં. અન્ત મેળવાય છે; ને આ નવલકથામાં જોતજોત પ્રસંગ છે.

વાચો, વિચારો ને પસંદ પડે તો તુરંત જ આદક અર્થ લાલ લો!

## “જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા.”

છ વર્ષ થયાં નિયમિત આવતી આ માળાનું નવું વર્ષ જાન્યુ-  
આરીથી શરૂ થાય છે; પરંતુ ગમે ત્યારે આદક ધર્મને માલતા વર્ષ-  
નાં બધાં પુસ્તકો અર્ધા કીંમતે મેળવાઈ છે. વિ. પી. સોસ્ટેજ  
આદકને ધીર છે. માળાનાં બધાં પુસ્તકો એવા આદક અંધાધેંસ રહે છે.

અવેશ શ્રીના રૂ. એક આદક થતી વખતે એક જ વાર લેવાય છે.

તવા આદકને આ “પુસ્તકમાળા”નાં સન ૧૯૪૧નાં નવિ-  
નાં પાંચ પુસ્તકો અર્ધા કીંમતે મળે છે, અને પાછલી સાતોમાંથી  
આદકને જોઈએ તે પાણી કીંમતે મળે છે.

૧-૦ કથામંજરી; ભાગ બીજો. (વિદ્વાનોની વિવિધ વાનો.)

૨-૦ શુદ્ધિ; આદક જયંતીઓ. (વિદ્વાનોનાં આખ્યાનો)

૩-૦ શિ. જ્ઞાનો આદર્શ (ડૉ. ટાગોરનાં શિષ્ય સંબંધી ૭ લેખો)

૪-૬ હિન્દુ ધર્મની પાંડમાળા. (સામાન્ય ધર્મજ્ઞાન)

૫-૦ એડીસનનું જીવનચરિત્ર.

છપાતાં ને તૈયાર થતાં પુસ્તકો—(પ્ર. સ. ૧૯૪૨ માટે)

હૃષીકેશચંદ્ર; ભાગ ૧ લો. (શુદ્ધરાત્રીમાં સૌથી એક ગણાતી  
નવલકથાની હરીદાષ્ટકરે તેની સામાજિક, સ્વતંત્ર મનઃકથા.)

હાસ્યકથામંજરી; કથામંજરીનાં ભાગ બીજો.

વિજયધ્વજ (મ. જમ્મ એકવના એક પુસ્તક ઉપરથી.)

સંવાદમાલા. (વિદ્વાનોએ ખાસ લખેલા સંવાદોનો સંગ્રહ)

મહાભારતમાંની બોધક વાર્તા—(તૈયાર થાય છે.)

મ૦. દોલસ્થોયની એક વાર્તા—ખાખાનો પુસ્તકો.

લખો:—

જીવનસાક્ષ અમરશી મહેતા,

સંપાદક—પીરમદા રાડ; અમદાવાદ.

# મહુમ કેપુશરો નવરોજ કાખરાજ કૃત પુસ્તકો

મળવાનું ટેકાણું:—

૧ જે૦ કે૦ કાખરાજ;

તાતા ખંડાક; ટરનરોડ; વાંદરા (જ. ચાણા).

૨ “સ્રીબોધ” ઓફીસ; અમદાવાદ.

૧. નીલાખાતું (પ્રખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

૨. જન્મરોડ (કરાની નાટક.)

૦-૧૨-૦૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

મિસિરા હેન્ડ્રીવુડની પ્રખ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:—

૧. દુખિયારા ખચ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

૨. લીબો લરલરીઓ ૨-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

હાસ્ય રસિક બોધદાયક વાર્તા  
ચાલીશ હજારનો ચાનજી

ભાગ ૧ લો રૂ. ૩-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

ભાગ ૨ લો રૂ. ૧-૮-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

પંચિત્ર તહેવારો પર શાહના-  
ખાતું વાંચન દરેક ઘરમાં  
કરી શકાય, માટે મંગાવો—

૩૨૨૩૩ મોહરાજ

કાખરાજની રસીલી કલમથી  
લખાયેલ જેમાં શાહનાખાનાં ૬૧  
સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મધુર  
રાગરામણીમાં જોડેલાં ૫૬ ગીત  
તેની સહેલી સા.રી.ગ.મ. સાથે  
છે, જેથી હારમોનીયમ પર  
કોઈ પણ વગાડી શકે છે,  
અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિં. રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિલાસ

પુસ્તક ખીન્નું-૨૨ વાર્તાઓ

અને ૫૭ ચિત્રો. કિં. ૨-૦-૦

ટ. ખ. ૦-૮-૦

૨. સંસાર સુધારો—(સ્રીબોધની

૫૦ વર્ષની જયુબીલીનો મંચ.)

૩૭ સુદર ચિત્રો સહિત.

કિં. રૂ. ૧-૮-૦ ટ. ખ. ૦-૮-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-

ર્તાઓ—‘શુભાસ્તાની મની’

કર્તા: પુતલીબાઈ કાખરાજ.

‘સ્નેહ કે મોહ’ કર્તા સ્વ.

બોખીન્દરાવ દાવેડીઆ. કિં.

૨-૦-૦ ટ. ખ. ૦-૪-૦

# શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી લવન-ભાવનગરમાં વેચાતાં પુસ્તકો.

કિંમત.

૧. આપણો ઇતિહાસ. ( ઉન્મેષ પદ્ધતિ પર  
લખનાર અધ્યાપક નૃસિંહપ્રસાદ કાળીદાસ બટ.  
નવ્યામક શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન ), ૦-૪-૦
૨. હજારત મહામહા પયગમ્બર. ( ઉપલાજ લેખકની  
કલમથી. લખાયેલું ). ૦-૩-૬
૩. બાલવાર્તા. મુજરાત વિદ્યાપીઠના અધ્યાપક કાલેલકરની  
મુન્દર પ્રસ્તાવના સહિત. સંગ્રહ કરનાર ગિરિનથંકર  
ભ. બધેકા મુખ્ય અધ્યાપક, શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાલમંદિર. ૦-૭-૦
૪. ભગવાન બુદ્ધ. ( લખનાર ગિરિનથંકર બધેકા.  
અધ્યાપક કાલેલકરની પ્રસ્તાવના સહિત બીજી આવૃત્તિ ). ૦-૪-૦  
પોર્ટ્રેટ બુદ્ધ.

લખો:—શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી લવન-ભાવનગર.

**WHAT, NOW AND WHY TO READ?**  
The best books must be read accurately in order to be wise and useful to society.  
*Rishin.*

શું, શી રીતે, અને શામાટે વાંચવું?  
ઉત્તમ લખાણો, ઉત્તમ રીતે ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે  
વાંચવાં!—રસદીન.  
ઉત્તમ-લેખકોને હાથે ચર્ચાતું સમાજ પ્રિય થઈ પડેલું.  
**સચિત્ર “ઋષિમુખ” માસિક.**

ભાદ્રપદ માસમાં આવેલા કેટલાક વિષયોનું સૂચન.  
હારવાનનો સિદ્ધાંત. બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણપણું. સાંગેલાનો ચમત્કાર.  
ગીતા રહસ્ય. વિમાતા. આદર.  
રાણસોની રમણભૂમિ (વાલી) વિદ્યાદેવીની ઉપાસના. એક શીકારીની  
ચીત્ર કથા.

ઈ. અનેક કાવ્યો-વિષયો-વિનોદમાળા. ૦  
વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૬-૦-૦ તંત્રી અને પ્રકાશક  
છુટકા અંકની ૦-૧૨-૦  
કાલગાદેવી બાટીઆ મહાજનન વાડી. ભદ્ર પક્ષભદ્રાસ કલ્યાણજી.  
ત્રીજો માસે મં. ૧૯ (૨)

૪  
 'કોઈકે' રાજ્યની' લાઠીએ' માટે મંજુર થયેલું

## ચેતન.

—એક ઉચ્ચ અને રસવતું ગુજરાતી માસિક—

તંત્રીઓ: બહુ ઉમરવાળા, બી. એ. તથા વિજયરાયદે. વૈદ્ય, બી. એ.

જે યુવાન ગુજરાતી એન્જિનેરોને દારૂ ચાલતું આ માસિક એના નામ પ્રમાણે કામ કરી રહ્યું છે. સાચા રીકાડારની દૃષ્ટિથી આ માસિકમાં

લખાતા લેખો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. \* \* રા. કનૈયાલાલ મુન્સીની

“વીસમી સદી” માં એક સદી “કોનો વાંક?” વાળી દિવસ

સંસારનું તાદરૂપ જ્ઞાન કરાવતી વાર્તા પણ આવે છે, તે અંગે ‘ચેતન’

ગુજરાતના ઉચ્ચ પંક્તિમાનાં માસિકોમાંનું એક ગણાયે છે. ‘ચેતને’

એ પદ કાર્ય કરી બતાવીને વ્યાખ્યાની રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે.”—સંજ્ઞા વર્તમાન.

માસિક સારી પ્રગતિ કરતું જાય છે. એ તેમાં આવતા લેખો પરથી

માની શકાય છે. x હાલ રસ, તત્ત્વજ્ઞાન ઇત્યાદિ અને વાર્તાપ્રધાન

લેખોની ચૂંટણી સારી રીતે થઈ છે. + + અંગે ધ્યેયો, ધ્યેયો, ક. ગુજ-

રાત. એ માસિકને ઉત્તેજન આપવામાં પાડ્યું નહિ પડે.” પ્રગતિન નેપાંરસી.

લુલ્હાઈના મુખ્ય લેખો:—રા. પ્રમાસકરનું રસથી નિતરતું લલિત-

કાવ્ય: પ્રિયતમનાં પુનર્દર્શન; લેખના પ્રખ્યાત કાવ્યનું ભાષ્યવાદી

ભાષાંતર.” જૂના પરિચિત ગુપ્ત; ગાંધી લલિતનું અકસ્માત સ્વપ્ન; મિ.

હજીરીનો દિવસીય લેખ અહિંસાની યાદ, રા. પરમાનંદની રસિક કલમે

લખાયેલો “મદાસનો પ્રવાસ.” સંસારના સખડતા છવો માટે: સંસાર મન્દિરનું

પુનર્જનન; એમર અધ્યાત્મની એકાગ્ર આપતો: એમરની કવિતા; ઉપરાંત

“રસ અખાડવાને સલામ ઇનેબર અન્દરશંકર પંડ્યાનો રણજીતરામ;

સર્વોત્તમ નવલ કથાકાર કનૈયાલાલ મુન્સીની કોનો વાંક? (આંત્ર વાર્તા)

ગાંધી, ખબર આપનારાઓ માટે ગુજરાત કાઠિયાવાડને ઘેર ઘેર

પ્રગતું આ માસિક ઉત્તમ સાધન છે. આવ પૂછવો. આદ્ય યવા આજેજ લખો.

લગભગ ૩. ૪ (પા. ૭૭૬).

રસ ગીતો: સુન્દર આટ પેપરનું કળાવાનું પુસ્તક છે. બહુ ઉમર-

વાળા. મૂલ્ય ૦—૧૨—૦.

આ સુન્દર અને રસવાદી પુસ્તક માટે તદ્દમારા છાપાઓના અભિ-

પ્રાય જોશો? મળવાનું ઠેકાણું:—

“ચેતન” મન્દિર, ગાંધીપુરા, સુરત.



# રોઠાણીઓ ! દયાળુ દેવિયો !!

તમે હવેદયાની આંટલી ખેંચી લાગણી

કુતરાં, ખિલાસં, પાપડ, મેના જેવાં, પશુ, પક્ષીઓ  
તરફ રાખો, તેમને લાડથી નવરાંવી ઘોષરાથી ખવરાવો,  
એને લાડથી રમો—

અને

તમારા દેશલોહનાં મોનવં શૂંતાનો અન્ન, વંસે અને  
ધરૂં વિના ટળવળે, ભૂખે મરી જાય, તો પણ તેમના સામી  
જરા મીઠી નંજરે ન બુઝો? એક સુઠી અનાજ આંખી  
ન બચાવો !!

શું એ તમારું દયાળુપણુ કે સ્ત્રીપણુ કહેવાય?

આજથી તેમને જાણવનાની પ્રતિજ્ઞા લઈ કંઈ પણ  
દાન મોકલો.

રીપોર્ટ મફત મળે છે. લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાયાશ્રમ—નડીઆદ.

# સાહિત્યનાં ઉત્તમ નવાં પુસ્તકો.

**હિન્દુધર્મની માઠમાળા** } મૂળ લેખક લાલા પેજનાથ. }  
 સિદ્ધાંતો, તેના પ્રચલિત સંપ્રદાયો, ધર્મનિષ્ઠ સંત સ્ત્રીપુરુષો, સાધ્વી સ્ત્રીઓ  
 ધર્મમંથરાપકો, રાજ્ય મહારાજાઓનાં જીવનચરિત્રો વગેરે તેર બાગ અને  
 ૧૨૨ પાઠ આ પુસ્તકના છે. કાલિદાસ ૧૬ પૃષ્ઠ; ૪૦૦ ઉપર. પાકું  
 સોનેરી ત્રણ નામવાળું સુશોભિત પુઠું. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

**શિક્ષાનો આદર્શ** } મૂળ લેખક ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર. }  
 સા. શ્રી જીવનલાલ દુરિલાલ પ્રકાશનાલંબી  
 ઉપોદ્ધાત સાથે. પાકું પુઠું. કિંમત રૂ. એક.

**એડીસનનું ચરિત્ર.** } બીજાળી, તાર, ટેલીફોન, સીનેમેટોગ્રાફ. }  
 એડીસનનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર. તેની એ છબીઓ સાથે. એડીસને જાતે  
 તપાસીને પસંદ કરેલા અગ્રેજી પુસ્તક ઉપરથી. સોનેરી પુઠું. કિંમત રૂ. એક.

**નિર્ઝરિણી** } જામોદર પ્રજાસલાહક બોટાદકરનાં કાવ્યોનો નવો }  
 ત્રીજો મંચડ. સા. શ્રી કૌશિકરામ વિશ્નુદરશમ  
 મહેતાના ઉપોદ્ધાત સાથે. રૂ. બોટાદકરના “કલ્પલિની” તથા  
 “સોતરિયની” ના જેવુંજ આ લોકપ્રિય છે. કિંમત આદે આનાં.

**રાણુજીત કૃતિસંગ્રહ** } ૨૫૦ બાઈ રચ્યજીતરામ વાવાબાઈની }  
 નાની એટી ચોદ વાર્તાઓ તથા બે  
 નાટકોનો સંગ્રહ. પ્રકાશક સાહિત્ય પરિષદ બડોળ-કમિટિના મંત્રી પ્રો. બળવં-  
 તરાય કે. ઠાકોર. ૫૪૪ પાકું પાકું. કિંમત રૂ. સવાળે.

**રતનાવલિ** } શ્રીહર્વકૃત સંસ્કૃત ઉપરથી બાંધાન્તર કર્તા રતિયતિરામ }  
 ઉ. ૭ પંડ્યા; બી. એ. છ સુન્દર ચિત્રો. એક તકશો,  
 કવિચરિત્ર, રતનાવલિની દૂંકી વાર્તા, નાટક નાટિકાઓ, પાત્રનિરૂપણ તેમજ  
 સમજણ માટે ઉપયોગી ટીકા સાથે. કિંમત રૂ. ત્રણ.

**અંગ્રેજની ઉન્નતિનો ઇતિહાસ.** } કર્તા ૨૫૦ નવલ- }  
 બીજી આવૃત્તિ. રાષ્ટ્રીય વિનંયમંદિરો, વડોદરાની દ્વિનિગંઢોલેજ તથા શ્રી  
 સયાજી હાઈસ્કૂલ વગેરેમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે આજે છે. કિંમત રૂ. દોઢ.

તમામ પુસ્તકોનું વિ. થી. પોસ્ટજ ખર્ચ નૂહ. લંબો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

તમારા બાળકોને શું આપશો ?

શ્રી ચરિતર એલ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી પ્રગટ થતું

## બાલમિત્ર.

ગુજરાત, કૌટિયાવાહના વિદ્વાન્ લેખકોના જ્ઞાનવર્ધક,

આનન્દજનક અને ઉત્કર્ષ લેખોથી ભરપુર,

સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર સા. રવિશંકર બહાશંકર રાવળનાં

સુંદર ચિત્રોથી સુશોભિત,

૬ થી ૧૬ વર્ષનાં છાત્રા છાત્રીઓ માટે

આત્યંત ઉપયોગી માસિક

એગ્રેજ માસથી પ્રકટ થઈ ચુક્યું છે.

લવાજમ માત્ર રૂ. ૪-૦-૦ ચોસ્ટેજ સહીત.

ચાર વર્ષના એકી સાથે રૂ. ૧૪-૦-૦.

આફ્રિકા માં વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦.

અને ચાર વર્ષના એકીસાથે રૂ. ૧૮-૦-૦.

છુટક નકલના છ આના

બાહક તરોડે બાલકનું નામ નોંધાવો.

તૃતી—લગ્નસાથે લક્ષ્મણસાથે ખરેલ.

અમદાવાદ.

પત્ર વ્યવહારુ ચિરંતનુ.

વ્યવસ્થાપક: "બાલમિત્ર" એડીસ

શ્રી ચરિતર એલ્યુકેશન સોસાયટી-આણંદ.

# સ્ત્રીબોધ.

જાન્યુઆરી ૧૯૨૧. - [ અંક ૧૧ મો. ]

## અનુક્રમણિકા

વિષય.	લેખક	પાનું.
૧. મુદત્તવત્તી મુદત્તતા.	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૧૨૯
૨. મિસ દેશન-દેશમેન.	રા. બાલુ.	૫૦૪
૩. રાનેના બાદાઈ કર્મમાં તરી.		
૪. નું સ્થાન.	રા. ત્રિવપ્રસાદ મંડિત.	૫૦૭
૫. મદો અને રક્ષણ.	બહેન પુતળીબાઈ કાપરાઈ.	૫૦૯
૬. મુસાફરીની કાપરી.	સા. સરવ્વાદા વિદિયા.	૫૧૭
૭. મુદતેનિ—	મદાત્મા મોહનદાસ ક. માંધી.	૫૧૯
૮. મુદતેનિ પરિચય.	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૫૨૧
૯. મોચા-નિર્દારી (ચાલુ વાર્તા)	રા. સીતારામ શર્મા.	૫૨૪
૧૦. એક દલાઈની વાતગી.	રા. વેંકુદરાય દેસાઈ. (અમેરિકા)	૫૨૫
૧૧. મોરી કળાની ફરી દેવી બેઠકો ? મોસ ને. મ. વી.		૫૪૧
૧૨. મોસિક સાદિલની મોધ.	મંત્રી.	૫૪૫
૧૩. મોધિબાગ—		
૧૪. મોધ.	રા. પીરમ.	૭૪
૧૫. મોધરતી મેટવ.	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૭૫
૧૬. મોધનો અને દેસ.	રા. નરસિંહાનંત.	૭૬
૧૭. મેટવનાર મેટવણી.	રા. એસ. ટી. આર.	૭૭

તંત્રીઓ:—બાઈ પુતળીબાઈ કાપરાઈ.  
રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ; બી. એ. એન. બી.

મંત્રી:—જીવનસાત ઈમરગી મહેતા.

“ સ્ત્રી-બોધ ” મંદિર; પીરમસાદ રાડ. —અમદાવાદ.

( સમગ્રો પત્રવ્યવહાર મંત્રીને સોંપામે કરવો. )

જાન્યુઆરી ૨-૨-૮૦ ( ટપાલ ખર્ચ સુધી ) દિલ્હીસ્તાનની બહારના

રેશનમાં માલિકી માટે ટપાલ ખર્ચ સુધી ૩-૪-૦

દિલ્હી અંકની ૦-૫-૦

# “સ્ત્રી-બોધ.”

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. અઢી. પરદેશ માટે રૂ. ૩—૪—૮.  
(ઈ. સ. ૧૯૨૨ ના બક્ષિસ પુસ્તકના પોસ્ટેજ સાથે આઠ આના વધારે.)

બાળવિભાગમાં વધારો—“આળક” વિભાગ માટે દાહનો એ  
ફાર્મ બહુ ઓછા પડતો હોવાથી નવા વર્ષથી તેમાં એક ફાર્મનો વધારો  
કરીને બે ફાર્મ કરવામાં આવશે.

**બેટનું પુસ્તક**—ગુજરાતના વિદ્વાનોએ લખેલા હાથે રસિક લેખો  
નો નવો સમ્રહ “હાસ્ય કથામંજરી” નો  
૧૯૨૨ ની સાલમાં આહોરને બેટ. આપીશું. આ પુસ્તક કરમાં નોતું  
વિષયમાં નિર્મોહ્ય નથી, પણ એવું ગિમતી છે કે “સ્ત્રીબોધ” નું લવાજમ  
તો માત્ર આ પુસ્તકમાં જ વસુલ થઈ જશે; અને મુશ્કેલીને એક વર્ષ માં  
જ મળ્યા જેવું લાગશે. છતાં બક્ષિસ પુસ્તક બદલ તેના પોસ્ટેજ અર્થે સા  
માન આઠ આના વધારે આપવાના છે ૧૯૨૨ નું લવાજમ મોકલ  
હશે તેમનો જ આ બક્ષિસ પુસ્તક ઉપર લુક રહેશે.

વર્ષની શરૂઆત બન્યુઆરી માસથી થાય છે; પરંતુ “વીણા  
વીહારી” નામે શરૂ થયેલી નવી સચિત્ર વાર્તા જમને પહેલેથી વાચ  
કોય તેમણે જુલાઈથી આદરુ થઈ દેઠું લવાજમ સાથેજ મોકલ  
એટલે પછલા બધા અંકો મળશે.

**બેટનું પુસ્તક**—હાસ્ય કથામંજરી—બન્યુઆરી માસમાં બદાર પડે  
વિં પીં કરવાથી બોસ્ટના નવા નિયમ પ્રમાણે રજીસ્ટર્ડ વગેરે  
માગ આના વધારે અર્થ થાય છે માટે આહુ તેમજ નવા યનાગ એકો  
મનીઓ ડરથી લવાજમ મોકલશે તો તેમને ચાર આનાનો બચ વ થશે.

**સરનામા માટે સૂચના**—“સ્ત્રી બોધ”ના આહોરનું નવું રજીસ્ટર  
તૈયર કરી, સરનામાં છાપવાનાં છે. માટે જે આહોરના સરનામામાં કો  
પણ સુધારવા જેવું હોય તે માટે અમને જુલન લખી જણાવવું. પ  
બચાહરમાં રજીસ્ટર નંબર જરૂર લખવો. નંબર વિના કામગી  
અમલ થઈ શકશે નહિ.

પરદેશના આહોરને વિં પીં ચતુ ન હોવાથી તેમને લવાજમ માં  
વખતો વખત લખવું પડે છે. કેટલાક આરકો બહુ મરત મેગવંતને લકો  
હોય એ || રતે લવાજમનું બીલ સુધારવાની વાત થય નમાં જે લેતા નથી.

કેટલાંક બહાર પુસ્તકાલયો પણ અંકો રાખી લે છે તે વિં પીં  
નો અર્થ પાડે વાળે છે. આ પરસમાં લગભગ સડેક બહાર પુસ્તકલયોનાં  
વિં પી પાછાં થયાં છે. અંકો લીધા કરે ને લવાજમ ન બરે એ બહાર  
મર્યાદા માટે સરનામા જેવું નથી? આવા આરકોનું લીસ્ટ પ્રસિદ્ધ કરવા  
ની શીઘ્રતા કરે ન પડે એટલું જ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

# સ્ત્રી-બોધ.

[ પુસ્તક ૬૫ મું. ] [ નવેમ્બર, ૧૯૨૨. ] [ અંક ૨૧ માં. ]

## ગૃહજીવનની સુંદરતા.

[ અનુસંધાન, ૧૪ ૪૫૬ થી. ]

પતિ પ્રત્યે પત્નીના અંગત સંબંધ.

આપણે ક્યો પત્નીના પતિ સાથેના અંગત સંબંધ બાંધત તથા તેમાંથી ઉદ્ભવતી તેના ધર્મ બાંધત-ભાગ્યે જ કાંઈ કંઈવામાં આવ્યું છે. આ સંબંધ અમશ્વિત છે, તેમ અતિ પવિત્ર અને નાશુક છે, જિંદગી તે સંબંધી કાંઈ પણ બોલવું કે લખવું તે કાંઈ લાગતું નથી. તેમાંના ચોડા અતિ જરૂરી જીવન બંધવાના ધર્મ સંબંધી કેવળ છદ્દારો માત્ર જ કરી શકાય. સાચી સ્ત્રી પોતાના પતિ પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે. તેનાથી તે કાંઈ પણ વાત ખાનગી રાખતી નથી. પતિને અમૂક વાત નંદિ કંઈ તેવું વચન તે કાંઈને આપતી નથી. કાંઈ જાણ્યું તેની પ્રતિભા એના શબ્દોમાં કરે કે તે પોતાના પતિ આગળ બોલી શકે નંદિ; તે તેવો માણસને તે સાંભળી રહેતી નથી. પોતાની સર્વ લાગણીઓ, ધન્યતાઓ, આશાઓ, દુઃખ, મુખ, સર્વ તે પોતાના પતિને કહે છે. આ રીતે પતિ આગળ તે સંપૂર્ણ વિશ્વાસથી પોતાનું હૃદય ખુલ્લું કરે છે, પણ પોતાના ધરના આંતરિક પવિત્ર જીવન સંબંધી એક અક્ષર પણ બહાર બોલતી નથી. ગૃહ સંસારમાં બન્ને નાના નાના કંઠક થાય કે કાંઈક દુઃખ પણ હોય ! બન્ને તેના પતિમાં કાંઈક હોય હોય અને તેથી તેને દુઃખ પણ થતું હોય ! બન્ને તેનો પતિ કાંઈ કાંઈ દુઃખમાં ચૂકતો હોય ! બન્ને ધરની આંતરિક બંધનમાં જીવે તેવા મનબેદ પણ પડે ! પણ જો તેટલી લાંબા થાય તોયે આ આંતરિક દુઃખની વાત કાંઈ પણ મહાનુભૂતી ધરાવતા મિત્ર સુદાને નહીં, બસે ચૂક કરવી બાંધતી નથી. આમ વાત બહાર કરતી તે તેના પોતાના જ દિલને નુકસાન કરતા છે, તથા તેમ કરવાથી ફરીવાર દુઃખ વધતો અને ધરની આંતરિક પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનો એમન સમૂળજો જતો રહે છે. ને દુઃખની ફરીવાર બહાર નીકળે છે તે અણગમવાસ બાંધતો માત્ર

દુઃખેમાં હવે કંઈ જ કરે છે, ડાહી પત્ની પોતાની આ ખાતરી બાળતો  
હકત એક પ્રજાને જ કહે છે, અને પીરજવત પ્રેમથી કલહ અને મતભેદના  
કારણોને દૂર કરતા તે દુઃખેમાં મગ્નાં કરે છે.

સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં પ્રેમ પત્નીમાં વિશેષતાઓ જોઈ શકે છે. તેની  
ખાતરી ઉપર પ્રેમ પડે નાંખી દે છે; તેના સાદા ચહેરામાં તે સ્વરૂપ  
જોઈ શકે છે. પરિણીત જીવનનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન, પત્નીએ આ પ્રેમ  
સાચવવાનો છે; પોતે મધ્યમવયની થાય, આંધેર ઉંમરની થાય, મોં ઉપરથી  
જુવાનીની કમક જતી રહે, અવાજમાંથી ઝૂંઝીત 'જલ્લ' રહે તોપણ તેના  
પતિને મન કાંઈ ફેર માણુમ પડે નહિ, તેના પતિને મન તો અસલની માફક  
તે સૌન્દર્યવતી જ હોય તેવો પ્રેમ તેણે જાળવવાનો છે. આ વાત કાંઈ  
અશક્ય નથી; ફરેક સુદર ગૃહમાં તે યુગ્મ્ય થાય છે જ, પરંતુ આ સૌન્દર્ય  
કાંઈ ફરજના બાતબાતનાં કપડાંથી, કે વાળના-તેલના-હાકારાથી આવી  
શકતું નથી, જો તો કલા પ્રેમની છે, તેમજ તે આછી શકે છે. સમને દિવસે  
જે સ્થાન પત્ની વિશે પતિના હૃદયમાં હતું, તે સ્થાન જો તે દુઃખેમાં જાળવી  
શકે તો તે સદાય સ્વરૂપવતી જ લાગશે. તેણે વાતચીતમાં, પોતાનાં વાક્યોમાં,  
પોતાની સમસ્ત રીતમાતમાં મણીજ સાવચેતી રાખવી જોઈએ, અને સમ  
પહેલાં પતિ પ્રત્યે જેવી વર્તણૂક તે ચૂલાવતી હતી તેવી જ માનમરી વર્તણૂક  
તેણે સદાયે રાખવી જોઈએ. પોતાના જીવનમાં જે કાંઈ ઉમત, આકર્ષક,  
કે હૃદયગમ હોય તે સર્વનો તેણે વિકાસ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાનાં લુગડાં  
ગંભીરથી પહેરવાં જોઈએ. દુઃખેમાં પોતાને શોભતાં તથા સ્વચ્છ કપડાં જ  
ધારણ કરવાં. પુસ્તક પંડિતોની વાતો દીક છે, પણ ગમે તેમ અને ગંદાં  
કપડાં પહેરનાર પત્ની પોતાના પતિનો પ્રેમ સદાયે સાચવી શકે નહિ; વળી  
આંતરિક જીવન તરફ પણ નજર રાખવી જોઈએ. પતિ સાથે બુદ્ધિનો સહ-  
ગાર કરવા જેટલી પોતાની બુદ્ધિની ખીલવણી તેણે કરવી જોઈએ. વળી આ-  
ધ્યાત્મિક સૌન્દર્યથી તેણે સંપૂર્ણ ઘડું જોઈએ. જેમ જેમ વર્ષો પિતતાં ગમ  
તેમ તેમ તેનો પતિ તેનામાં કાંઈને કાંઈ નવીનતા નિરખે તેવા પ્રયત્ન તેણે  
કરવાં જોઈએ. જીવનકલહમાં, રોજની જાનજમાં ઉમર વધવા સાથે, સા-  
ચીરિક સૌન્દર્ય વધે અને ફીણ થતા શરીરના રૂપનું સ્થાન લે તેવી તજવીજ  
કરવી જોઈએ. એમ કહેવામાં આવે છે કે " જેમ કેટલાંએક પુખ્તો પો-  
તેમને જ આપે છે, તે જ પ્રમાણે પત્નીમાં, પણ જે તેમને પ્રેમથી સુરે  
તેમને જ આપે છે, તે જ પ્રમાણે પત્નીમાં, પણ કાંઈક એવી ખાસ

આકર્ષકતા; એવો કામ ખાસ-ગુણ; હોવો જોઈએ કે જેનું નિર્ગોળ, જેનો ઉપભોગ, કેવળ તેના પતિ જ દરેક સંકેતપત્નીએ પૃથ્વી ઉપરના બીજા કામ પણ મનુષ્ય કરતાં, પોતાના પતિને જ વધારે રીઝવવાનો ધર્મ કરવો જોઈએ. પતિના મુખના અભિનંદનનું મૂલ્ય તેણે બીજા કામના પણ અભિનંદન કરતાં વિશેષ લેખવું જોઈએ, અને તેથી તેણે પોતાની સર્વોત્તમ આકર્ષકતા કેવળ પોતાના પતિમાં જ રાખવી જોઈએ. તેણે હમેશાં કાંઈક નવિન કમનિષ્ઠતાથી પતિને સાર્નદાશર્ય કરવાની તત્ત્વવીજ કરવી જોઈએ; તેણે પતિને આનંદ અને મોજ આપવા માટે નવી નવી શુક્તિઓ કરવી જોઈએ. પોતાના ઘરમાં બીજા કાંઈ દાબર ન હોય ત્યારે, કેટલીએક જીઓ પોતાના પહેરવેશની તેમજ ચોખ્ખાઈના દરકાર રાખવો નથી; તેમ ન કરતાં દરેક પત્નીએ પતિ સમક્ષ તો પોતાનું સર્વોત્તમ સ્વરૂપ ધારણ કરવું જોઈએ. મહેમાનો હોય ત્યારે આનંદિત અને મોંઢર્યપૂર્ણ દેખાવાનો ધર્મ કરીને, તેઓ જાય ત્યારે યાકયી મોં ચઢાવીને સ્નમૂત બેસી રહેવાને, બહાર જાય ત્યારે ધૈર્ય એકાંતમાં પતિ પત્ની એકલાં હોય, ત્યારે આનંદિત અને મોંઢર્યપૂર્ણ રહેવાની સંભાળ પત્નીએ રાખવી જોઈએ. પતિ અને પત્ની બન્નેએ પોતાના સર્વોત્તમ, અંશો એક બીજા સમક્ષ આણવા જ જોઈએ.

વળી દરેક પત્ની પોતાના પતિ ઉપર કેટલી સાગવગ ધરાવે છે તેના ખ્યાલ, તથા તેનું ચારિત્ર્ય ધરાવતી તેમની સક્તિ કેટલી હોય તેના ખ્યાલ, તેને હોતો નથી. તેનું ચારિત્ર્ય, તેનું બલિષ્ઠ, તેનો દરજ્જો, અને તેનું આયુષ્ય જીવન તે ધણું ખરું ધડી ચડે તેમ હોય છે. પતિ ઉપર પત્ની જે સત્તા-સામ્રાજ્ય-ધરાવે છે તે પ્રેમનું સામ્રાજ્ય છે. પણ તે ધણું જ સંભળ અને રોડી ન ચડાય તેનું છે. જો તે પોતાની સત્તા સાચવી રાખે, જો તેના જીવનની રાખીનું પદ ખુબે નહિ, તો તેની પાસે જે ધારે તે કરાવી શકે. અજાણતાં પણ પોતાની જોખમદારીના ખ્યાલ વિના પણ તે પોતાના પતિ ઉપર એવી સત્તા ધરાવે છે કે તેનું બલિષ્ઠ કૃતિમ કે અધમ તેનાથી ધકામ છે. જો તેનામાં કંઈય ખાવનાઓ હોય નહિ, જો તે પોતે જ છાછરી અને અભિમાની હોય તો તેના પતિનું ગાંઠીય તે ધરાડી દેશે. તેના હૃદય નિશ્ચયને ચળાવી દેશે, અને કાષ્ટ ઉત્સાહિન પ્રવર્તનમાંથી તેને તે પાછો પાડશે. પરંતુ તેના આત્મામાં જે ક્ષત સ્તીત્વતા સુષ્ણ હોય, જીવન સંમુખી ખરા વિચાર તે ધગવતી હોય, જો તેનામાં દેવ, ભગ, અને ચારિત્ર્ય હોય, તો તે તેના પતિને ઉજ્જત, સુઆર્થવાળાં, અને નીતિમય



કાર્યો કરવાની પ્રેરણા કરી શકશે. જીવન સર્ગથી તેની ઉત્તમ ભાવનાથી પણ ઉત્તમ થશે. તેની અચળ હેતુપુરસ્કરતા તેના પતિના નિશ્ચયોને અને તેના વર્તનને દૃઢ કરશે. તેના આત્માની વિશુદ્ધિથી તેના પતિનો હિતસાહ પણ વિશુદ્ધ થાય છે. પતિના કામમાં રસ ભેગાથી, તથા દરેક વખતે તેમાં ડહાપણભરી સલાહ આપવાથી, તે સુરક્ષેથી વખતે ખઠાડી પારણ કરી શકે છે તથા પોતાની દરજ્જા બળવચમાં સુદૃઢ રહી શકે છે. તેની સંભાળભરી ધરની સુવ્યવસ્થા, પતિના વિજયમાં કારણભૂત થાય છે. સુધરીત, સુખી અને પ્રકાશીત ધરથી પતિના જીવનમાં સતત સાંતિ અને આનંદ વર્ષા કરે છે, અને ઉત્તમ જીવન ગાળવા માટે પ્રેરે છે. પત્નીની અહમ વધારી, માયાળુ પ્રેમગના, તેની કેમળ સદાનુભૂતિ, તેની આત્મિક સુદૃઢતા, તેના પતિને આશ્રય આપનાર, રક્ષણ કરનાર, સુખે દોરનાર અને આશીર્વાદ આપનાર બનીને પત્નીને પ્રજ્ઞતા પદમંજર જેવી ખરેખર બનાવે છે. પત્નીના આ આદર્શ જોઈએ દરજ્જે એક પત્ની સ્વીકારશે, તેટલે કંઈજ તે તેડું ધર્મકાર્ય દીઠીત કરશે અને તેની આશાઓનાં સુંદર સ્વપ્નમાં સાચાં પાડશે.

દરેક પત્નીને સીર આ " શ્રીનો બોલો " છે. તેને મંદીર અને વિચારશીલ બનાવવા માટે ને પૂરતો છે. તે પુરે પોતાનો દરત મુકણ કર્યો છે તેને ક્ષણે, તે તેના મંદીરમાં સફળ થશે, તે ઉત્તમ મનુષ્ય બનશે, તેના ઉપરની તેના સર્વ સામગ્ર્ય એ તેના બહાને માટે જ નિવડશે, એમ પત્ની શી રીતે કહી શકે ? તે કાંઈ મોટેથી નીતિમય સિદ્ધાંતો બોલીને, જાણે પોતે ઉત્તમ હેતુવાળા અને જીવન સર્ગથી ડહાપણમયા વિચારો ધરાવે છે, એવું ઉપરથી બતાવીને નહીં કહી શકે. તેમ પતિને મદદ કરવા અને હિતસાહ આપવાના નિર્મળ હાલો મનમાં કરીને પણ નહીં કહી શકે. ધણીના ધર્મ અને મનુષ્યત્વના આદર્શ ઉપર આપણ આધીને પણ તે તેમ નહીં કહી શકે. તે તો પોતે આત્માના વિંકાણમાં, દરેક વિચારમાં, તેમજ હૃદયની ભાવનામાં, સ્વભાવની દરેકે દરેક રંગમાં સાચી અને ઉદાત્ત સ્ત્રી બનીનેજ કહી શકે. તે પતિને પોતે મોટે કંઈજો તેવો નહિ, પણ જેવી પોતે બનશે તેવો બનાવી શકશે.

આ રીતે એ સર્વ બાબતો દૂરી દૂરીને ચારિત્ર્ય ઉપર આધીને આધાર રાખે છે. જે સારી સ્ત્રી હોય તે જ સારી પત્ની થઈ શકે અને જે ધર્મમય સ્ત્રી હોય તે જ સારી સ્ત્રી થઈ શકે. પત્નીપદમાંની ગંભીર બેબમદારીને પહોંચી વળવા માટે જે ડહાપણ અને બળની જરૂર છે તે એક પ્રભુ વિના અન્ય કોઈ આપી શકે તેમ નથી. અચારે તેની હેતુવાની જાતી રહે, માંભની

હાલી ચાલી જાય, આખની કમરે હોય નહિ, ત્યારે પણ તેના પતિની દષ્ટીએ યુગસુરત બચવા માટે ચારિત્ર્યનું જે જવાહીર મેળવવું જોઈએ, આત્માનું જે સૌંદર્ય મેળવવું જોઈએ, તે પણ કેવળ પ્રભુવિના બીજે કયાંપણ મેળવી શકાય તેમ નથી. પોતાની જાતને અને પરિચિત જીવનમાં અન્ય સર્વને આધીવાદરૂપ યથા પડાય તેવું વર્તન કરતાં તો ફક્ત પ્રભુ જ શીખવી શકે.

પ્રેમના પ્રથમ સ્વપ્નાં ક્યાં હતાં, પ્રેમ જોડેલે પ્રથમ જીવંતીમાં શા શા અર્થ થતાં હતાં, તેની સાથે પછીના જીવનમાં વૃણીવાર જે પ્રેમની નિમજ્જતાઓ નિવડે છે, આ સ્વપ્નાં કેવાં અસોપ યથા જાય છે, પ્રેમના સાક્ષરનું કેવું નિર્જીવ પરિણામ આવે છે, તેની સરખામણી કરવા કરતાં વધારે દિલગીરીમયું કાર્ય આ દુનિયામાં છે નહિ. આટલી બધી દિલગીરીભરી નિરાશાઓ શા માટે થતી હશે? આટલી બધી સમસ્યાઓ ધૂળમાં શત્રે રંધેજાતી હશે? આ સર્વ સ્વપ્નાં સાચા પાડવાનો, આ માળાઓ તાજાં અને મંદેકભરી રાખવાનો શું કાંઈ રસ્તો નહિ હોય?

છે, રસ્તો છે; પણ તે ધર્મમાં, ચારિત્ર્યમાં છે.

સુવર્તી, લગ્નવેદી સમક્ષ હસતી, મધુરરવજાતી જાય છે. પણ તેને ખ્યાલ છે કે જો તે પોતાના ધર્મ, રસ્તે, જીવન વિના ત્યાં જશે તો તે લગ્નવેદી નહિ રહે. પણ તેના જીવોદ્ધાન માટેની બમકતી આમરૂપ નિવડશે. જે આ સહિતો આદિ છે, અને જે અંત છે, તે પ્રભુ સાથે પોતાનું જીવન જોડે રાખે કરતાં સુધી આ વેદી સમક્ષ જતાં જોઈ પોતી જવું જોઈએ. માનવી પ્રેમ મણી જીવજીવન છે, પણ તેથી કાંઈ દરમિયાન સર્વનાં મારાતું નથી. કસોટીનાં સમય આવશે; ગુપ્તચણવર્તી પ્રસંગો આવશે; શુરસે સંવાનો જમત આવશે; નિરાશાઓ વશે; હુલ્લેસ અને દિલગીરીના પ્રસંગો પણ આવશે, તે સમયે પ્રભુ વિના જીવન કયાંથી ચાલે મળશે નહિ, તેના વિના પાંચકાપત્રો વિકટ ત્રણ પડશે, પરંતુ તેની કૃપાથી, તેના સાન્નિધ્યથી, જે કુશળ આજે કરમાયનાં દેખાય છે, તે જ આવતી કાલે ફરી ખીલશે, અને કુશળતાના પ્રેમનાં સ્વપ્ન, વળી પાછા ચાલે આનંદના મંદ સ્વપ્ન, અને તે સ્વપ્નમાં ધરપણમાં આજુપ, નિરાંત અને શાંતા મળશે.

સમૂહ.

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

## મિસ હેલન હેકમેન.

—

ખેરી છાકરી નાચતાં અને ગાતાં કેમ શીખી ?



સરસ્વતીચંદ્રના પહેલા ભાગમાં ૧૫ મા પ્રકરણમાં નીચેનું વાક્ય લખેલું છે: “ અપરમાને ખોલે પડેલો કયો પૂત્ર સુખી થયો છે ? ” જન્મ આ વાક્ય હિંદુ સંસાર એકલો તપાસીને લખાયું છે તેમ એકલા તેજ સંસારને એ લાગુ પાડી ચકાવે છે. આંગળીથી નખ વેગળા તે વેગળાનું પલ્લુ એક અપરમા પોતાની સાવકી દીકરીને વારસે કેટલું કરી શકે છે તે નીચેની ખરેખરી વાત પરથી જણાશે.

મિસ હેલન હેકમેનનો જન્મ અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનેમાં આવેલા મસ્કોજી નામના શહેરમાં, આગથી ૨૧ વર્ષ ઉપર થયો હતો. માત્ર એકજ વર્ષની ઉંમરે સખત મંદવાડને લીધે તેની સાંભળવાની શક્તિ જતી રહી. તેની સમજણ તે બે વર્ષની થઈ ત્યારે જ તેના માખાપને પડી. કારણ કે બે વર્ષની થઈ અને માખાપની વાતચીત સાંભળી શકતી નહિ એટલે તેમણે જણ્યું કે છાકરી ખેરી છે. ખાંચ ઇન્ડિઆમાંથી એક ને હોય ત્યારે મનને કેટલું દુઃખ થાય છે તેને તો આપણે બાબુએ મુકીએ, પણ એમ હોય છે ત્યાં થરીરનો કુદરતી વિકાસ પ્રમાણસર કે લાટદાર થતો અટકે છે. મિસ હેલનને પણ તેજ પ્રમાણે થયું. હેલન ૮ વર્ષની થઈ ત્યારે ત્રણ છાકરાં—એક હેલનથી મોટો બાઈ, બીજા હેલન, અને ત્રીજા એક બાળક જહેન—મુકીને તેની મા મરી ગઈ. હવે હેલનને ખેરોંની શાળામાં મુકવામાં આવી જ્યાં તે કાંઈ ખાસ શીખી નહિ.

હેલન બ્યારે બ્યાર વર્ષની હતી તે વખતે તેના બાપે નવી સ્ત્રી કરી. આ સ્ત્રી સરસ્વતીચંદ્રમાંની ગુનાનગા, કે દુવની અપરમાતા મુનીતિ, કે જ માત્ર હિંદુસ્તાનમાં વસતી મેંકડો ઝોરમાન માએના નમુના જ છે, તેવી નહોતા. તેણે ઘરમાં આવતાંની સાથેજ ત્રણે છાકરાંને પોતાનાં કરી લીધાં, અને ખાસ કરીને રાંક હેલન ઉપર વધારે લક્ષ આપવા લાગી. તથા એ અપંગ બચ્ચું કેવી રીતે આગળ ઉપર સુખી થાય એનો જ વિચાર કરવા લાગી. આ ઉદાર હૃદયની અનુપમ સ્ત્રીએ હેલનને વારસે જ બોગ

આપો છે, અને જે કંઈ છે તે શબ્દોથી કહી શકાય નહિ. એ તો મુક્ત અત્યારે હેલનની કેવી સ્થિતિ છે, અને ૧૨ વર્ષની ઉંમરે તેની સ્થિતિ કેવી હતી, તે સરખાવી જોવાથી જ જણાયો.

નવી માં જે વખતે ધરમાં આવી ત્યારે ૧૨ વર્ષ યશ્ન થયાં હતાં છતાંયે હેલનનું ચરીર ખેડાળ તથા પાંડુંસુંડું હતું, જેનું કારણ તેની કાનની ખોટ હતી. હજુ સુધી ખોલતાં કે પાતળીત કરતાં એ સીખી નહતી, પણ આખો દિવસ સનમન યજ્ઞને, હાથમાં એક દોરીના કકડો લઇને, કે કાંઈ રમકડાં સાથે રમ્યા કરતી. પણ જેવી નવી મા ઘેર આવી એટલે તેણે સહુથી પહેલાં તો હેલનને ખોલતાં શીખવાડવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. એકઠું ખોલવાનું જ નહિ, ખોલે તો બધાંએ છે, પણ સામાને સાદું લાગે એવું ૧૦૦ માંથી ૧૦ જણ માંએ ખોલે છે. માટે શબ્દનો ઉચ્ચાર એકલો નહિ, પણ હેલનની સાંપડી માંએ તેનો કંઈ મધુર કરવા પ્રયત્ન કર્યો, જેમાં એ સફળ થઈ કેમકે આજે હેલન ગાતાનો અને નાચવાનો ધંધો કરે છે. આપણે બરાબર ધારીને જોઈશું તો જણાયું કે બ્લેર લોકો ખોખરા બહા અવાજે સ્વથવા તો નસકોરામાંથી ખોલે છે. તેનું કારણ એ છે કે તે લોકો ખિચારાં પોતાનો અવાજ કેવો છે તે સાંજળી શકતાં નથી. પછી તેમાં સુધારો તો થી રીતે કરે ? અને વળી સાંજળતાં લોકોમાંથી પોતાનો શબ્દ મીઠો કરવા કંટલા જણ મળે છે ? હેલનનો કંઈ મીઠો થાય તેને વાસ્તે તેની નવી માંએ અમુક ગાતરું ઇમિજ સંગીત એને ગાતાં શીખવાડ્યું અને એ શીખવાથી અત્યારે એને કંઈ મળે તેવી સરસ ગાનારીને શોધા આપે તેવો છે.

ગાવામાં સર લંબાવવો પડે છે, જેવવો પડે છે, અને ઉચે લઈ જવો પડે છે તથા ધીમે પણ પાડી દેવો પડે છે. સંગીત શાસ્ત્રનો આ નિયમ હેલનના મગજમાં ઠસાવવાને તેની ચોરમાન માંએ ધરનાં દાદરાનો ઉપયોગ કર્યો. દાદર ચડીએ છીએ તેમ સર પણ જાયે ચડે છે, અથવા જેવવો પડે છે, અને તેજ પ્રમાણે પિઆનામાં પણ સર મોટો થાય છે. દાદરો નીચે ઉતરીએ છીએ તેમ સર પણ નીચે ઉતરે છે અથવા ધીમે પડે છે. આ રીતે સંગીતમાં સર ખેંચવાનો હોર્લ છે અને ધીમે પાડવાનો હોર્લ છે એમ હેલન શીખી. પણ ગાતી વખતે ક્યાં સર ખેંચવાનો અને ક્યાં નહિ, એ શી રીતે ખબર પડે ? એને વાસ્તે પણ હેલનની મા—મા કહેવામાં ખોટું છે ?—એ ખીજી કાંઈ અજળ સુકિત શોધી કાઢી. બ્યારે હેલન ગાતી હોય ત્યારે પોતાનો હાથ હેલનના કાંઠા ઉપર તે મુકતી, અને બ્યારે રાત્ર ખેંચવાનો આવે ત્યારે પોતાનો હાથ કાંઠા આગળથી ખસેડતી.

ખમા તરફ નેટશે. રાગ ખેંચવાનો હોય તેટલે જાય લઈ જતી. હેલન પણ પોતાની મનિ હોય નેટશે અને જ પ્રમાણે જાય જતો તેટલો અને તે પ્રમાણે પોતાનો રાગ ખેંચતી. તેજ પ્રમાણે જ મીસીસ હેલન—હેલનની મા—ખમા ઉપરથી લાચને નીચે કાઢાં તરફ લઈ જાય તો હેલન પણ તેજ પ્રમાણે પોતાનો રાગને ધીમે પાડતી. આ પ્રમાણે ધણીજ દહલુ રીતે હેલન ધણાં ગાયનો શીખી, કે જે ગાયનો પોતાની સાંભે પિયાનો વાગેતો હોય તે સાંભળ્યા વગર તેની સાથે તાલમાં રહીને હેલન અત્યારે પણ માઈ રહે છે.

હેલનની નામી બેને મીઝુડ કરાવે છે. જેની ઉમર અત્યારે ૧૨ વર્ષની છે, એ પણ વાયોલીન સારી રીતે વગાડી શકે છે. હેલનને નાચ શીખવામાં આ નાની બેને ધણીજ અપમાં આપે છે. નાની બેને વાયોલીન વગાડે અને મોટી બેને માયે. આમજ હેલન નાચતો સીખેલી. જે કે નાની બેને શું વગાડે છે તે મોટી બેને સાંભળી શકેલી નથી, પણ સંગીતે સારું જાણતી હોવાથી, તથા રાગ તાલનું જ્ઞાન પણ સારું છે એટલે, સાંભળ્યા વગર પણ જે પ્રમાણે વાયોલીન પર નાચવાને છે તેજ પ્રમાણે હેલનના પમ ઉપડે છે, અને હવે તો નાની બેને વગાડે છે ત્યારે અત્યંત નહિ, પણ થીએટરમાં એ ચાર પાંચ વાળું સાથે વાગેતાં હોય ત્યારે પણ સંભળાતું તથા તો એ પોતાની અજ્ઞતા સક્ષિપ્તી હેલન બેસે તે નાચી શકે છે.

આ બે—નાચ ને ગાયન—તો મિસ હેલનની ખાસ આવાડે છે કે જેમાં જેની હોશિયારી આપણને ચકિત કરી નાખે તેવી છે. આ ઉપરાંત આ અગત્ય છોકરી પિયાનો સાંભળ્યા વગર બરાબર વગાડી શકે છે અને ધણું સરસ શીવી તથા બરી પણ રાકે છે.

આ નાચવાનું ને ગાવાનું શીખવાથી હેલનને એક ધણીજ મોટો શાયદો થયો છે અને તે એ છે કે તેની ચરીર સંપત્તિ ધણીજ સારી થઈ છે. અત્યારનું એનું ઘાટદાર, સુંદર ચરીર જોઈને કાણુ કહેશે કે એ પહેલાંની મોડેળ સુનમુન હેલન છે. આ પ્રમાણે એની નાચ-ગાયનની શક્તિ એ એનું ચરીર સુધાર્યું અને ચરીર સુધર્યું એટલે એના નાચ—ગાયનમાં કાંઈ જોરજ મોટું આપતો ગયો. પહેલું સુખ તે જાતે નયો. એ ઘર કાંઈ દહેવતમાં કાંઈ સત્ય લાગે ખરું !

પહેલું મોઝસ ગાય, અને સાંભળ્યા વગર ગાયનની ટપ પ્રમાણે જ નાચે એ વાવ પરથી શો બોધ લેવાનો છે તે વાચનારી બહેનો પર જ મુકીએ તો ઠીક !

## ધરાનના બાહ્ય ધર્મ માં નારીનું સ્થાન.

ધરાનના ધાર્મિક સુધારક બાહ્યકક્ષા કહે છે: "કુટુંબના જોડાણો અને છોકરીઓને એક સરખી રીતે કેળવણી આપવું; કારણ કે શિક્ષણ એક સરખું હોવાથી, જેમના વિચારો એક સરખા થશે."

"ધોતુ, વનસ્પતિ અને પશુ જંગલમાં નર અને માદા જીવન ધારણ કરવાના બધાં સોંપતોનો એક સરખી રીતે ઉપયોગ કરે છે, તે પછી મનુષ્ય જીવનમાં માનવજાતિમાં એવી વિલક્ષણતા સારા હોવાથી 'ધરતી' નજરે તેઓ સમાન છે; કેમ કે તેઓ તેના જ ને 'સરખાં' ધર્યાં છે. છંદગીનાં હાથમાંથી બધાં અમૃત શ્વેત સાર નારીનાં શાંખાંડે શક્તિમાન નહીં થયે, નેટયા પ્રમાણમાં માણસ જેવાના પંચરૂપ સખળા માનવજાતિની સેવા કરે છે, તેટલો જ તે ધરતી નજરે પડે છે; કેમકે તેની (પ્રજાતી) આગળ આ પુરુષ છે અને આ સ્ત્રી છે એવો પ્રકાશ નથી."

"સ્ત્રી અને પુરુષ એ પંખાની જે પંખો છે; એટલે બન્ને પંખોમાં એક જ પ્રજાતી પ્રેરણા થાય, તેટલો જ તેઓ મનુષ્ય જાતિને સ્વર્ગતા મોજે, સમ જોડે."

"બાળકોની કેળવણી શરૂઆત હોવી જોઈએ. જે કોઈ કુટુંબમાં પેમાની લગ્ન હોય, તો પોતાની પાસે જે કંઈ ચોક્કસ હોય એમાંથી પહેલાં છોકરીઓને ભણાવવી જોઈએ, કેમકે છોકરીની અંદર જ ભવિષ્યના બાળકની માતા પ્રાપ્ત થઈ છે. દૈવજોગે કાળ બાળકનાં આશ્રય મરી જાય તો જન સમુદાય તેની કેળવણીનો ખાર પોતાના ઉપર ઉપાડી લેશે જોઈએ."

"આગલા જમાનામાં સ્ત્રી કેળવણીની જરૂર નહોતી. જણાઈ કેમકે સ્ત્રીઓ કુટુંબની દાસી ગણાતી હતી. પ્રભુ ખરું જોતાં તો સ્ત્રીઓને કેળવવાની જરૂર તો પુરવા કરનાં પણ વધારે જરૂરની છે. આ અમણ હોય અને પિતા જાનતાં ખજાને હોય, તો તેથી બાળકનું શિક્ષણ આગળ રહેશે, કારણ કે માના દુધની સાથે બાળકના જાનતો આરંભ થાય છે. માની જાતએ ધાવડું બાળક એ ભવિષ્યના દુષ્ટનું કામગીરી શરીર અથવા યુદ્ધ છે."

"આવાનું શિક્ષણ સર્વ રીતે સુધરેલું તો બાળકની છંદગીની સદર

જવન ઉપર અધુરા શિક્ષણની પડેલી છાત્રો આખી જીંદગી સુધી જુસી થકારો નહીં. એટલા માટે વારાધડીએ સાધુ, સાધુ, કહેવામાં આવે છે, કે કુટુંબની બાળાઓ અંબલુ અને ખોટાં બહેનો વિચારોવાળા હશે તો માતા થવાનો અવસર આવ્યેથી એક કન્યા અનેક સંતાનોનાં અગ્નિ, બેઠમ અને ગરીબાઈનું કારણ થઈ પડશે.

“ મોટા, થયા પછી હનિયામાં નીતિનો ફેલાવો કરવો એજ સ્ત્રીની મોટી ફરજ છે. એ ઉપરાંત એમણે હનિયાને સાબિત કરી આપવું પડશે કે વિગ્ન અને, કળા શિખવાની શક્તિ હમારામાં છે, અને, હમે જીવનની દરેક બાબતમાં પુરુષની પરાંબરી કરી, સહીએ એવા છીએ.

“ બાહ્યધર્મની સ્ત્રીની સૌથી પહેલી ફરજ એ છે, કે એણે સાબિત કરી આપવું કે બધા સદગુણોમાં, પવિત્રતામાં, અને, પરાંપકારનાં કામોમાં, એ પુરુષના કરતાં ઉતરતી તથી.

“ સ્ત્રીઓની ઈચ્છાશક્તિ પુરુષની સરખામણીમાં ઘણી વધારે છે. નીતિની બાબતમાં સારા નરસાંની પરીક્ષા અને બીજાઓ પ્રત્યે લાગણી ધરાવવામાં પણ સ્ત્રી ચઢીઆતી છે. ”

પુરુષોને સંમોધીને એ કહે છે કે, “ જાન અને ધર્મમાં તદ્દમારા સરખી મહાધર્મિણી-જત્ની ( ધણીઆણી ) શોધી લેજો. એ પૂર્ણતાના માર્ગની મુસાફર હોવી જોઈએ. તદ્દમારા જીવનની બધી ધાર તે ત્રીલી શકે અને પોતાના હૃદયમાં લેને જીરવી શકે એવી તે હોવી જોઈએ. તેનું જીવન-દયા, સહાનુભૂતિ-હમદર્દી-પ્રસન્નતા અને સંતોષથી જીજ્ઞાસુ બનેલું હોવું જોઈએ. તદ્દમે પણ એના જીવનમાં સુખ આણવા સાર પોતાનું જીવન સંમર્પણ કરજો. સ્ત્રી પુરુષના સંબંધમાં જે મહામિલન અને એકવાને ‘ છુપાવી રાખ્યા ’ છે તેનાથી મોટી એકલા પૃથ્વીના પડ ઉપર દોષપણુ સ્થળે હોઈ શકે એ મનુષ્યની કલ્પનાની પણ બહાર છે. ખુદ તદ્દમને, સંતાન આપે તો તેમને પણ આનંદપુરીનાં મીઠાં પુષ્પ બનાવજો ને ખીલવજો. ”\*

કોટા  
રાજપુતાના }

શિવપ્રસાદ હલપતરામ પંડિત.

## કાપડો અને રક્ષણ

બહુઓ અને બહુનો તમારા બધાની કેળવણીમાં તમે તેને પહેલું કાપડાને માન આપવાનું શીખવજો. “આ તો આપણું ધરતો કાપડો છે, આપણું શહેરનો કાપડો છે, આપણું દેશનો કાપડો છે, એ તો કાપ નહીં” એવા વિચાર તેમને બાળપણથી આપજો; કેમકે કાપડાથીજ સંસાર ચાલે છે અને કાપડાથીજ જ જંગલ નીબી રહ્યું છે. જાક ઉપરથી ફળ ખરું તો બીમિપર આવીને પડવુંજ નોંધ્યું એ કુદરતી કાપડો છે, જે રૂળ હેઠે નહિ પડે પણ ઉડીને કેડે દૂર જાય તો તમે કેવાં અજાણ થાઓ કે “આ કેમ ખરું ? એ શું થયું ? એમ તો કદી જ યોગ નહિ.” ખરું ને ? તે ગ્રામી કે તમે કાપડો જાણો છો કે જાડનાં ફળ જેવી ભારી બોળ જે જાડથી છટી પડી તો નીચે જ આવે છે, પાંદડાં જેવી હલકી બોળ જ ઉડીને દૂર જાય છે.

એમજ આપણે સંસારમાં તેમજ રાજ્યપ્રકરણમાં કાપડાથી ચાલીએ છીએ. કાપડાને માન આપવું તે-કંઈ શિક્ષા કરવાને માટે જ નથી. કાપડો આપણું રક્ષણ કરે છે, તેમજ જે આપણે કાપડાનો ભંગ કરીએ—તેનો અનાદર કરીએ—તોજ તે આપણને શિક્ષા કરે છે.

જેમનો હાથમાં કાપડાથી રાજ્ય કરવાનું છે તેઓ મરજી પ્રમાણે રાજ્ય કરી શકતા નથી. આપણો દેશમાં મેજરજેટો, ફોર્જદારો વગેરે કાપડા પ્રમાણે માણસને ઘુનેહમાર ઠેરવી શકે છે; અને કાપડા પ્રમાણેજ તેને શિક્ષા કરી શકે છે. કાપડો મોરડેને સંરક્ષક આપણું રક્ષણ કરે છે, કાપડાનો અનાદર કરી જે એક માણસ કે એક ટોળું બીજાને હેરાન કરે છે, તેજ સંરક્ષક વચે પડે છે, અને કાપડા પ્રમાણે તેને કે તેમની શિક્ષા કરી બીજાને રક્ષણ આપે છે.

માટે બાળકને પહેલાંથી શીખવવું જોઈએ કે તેણે ધરતો કાપડો તોડવો નહિ. સહુ કોઈ પેત પૌતાનો ધરતો કાપડો બનાવે છે, તેને માન આપવાની શરૂઆત ધરમાં રહેતાં સર્વ જંજીરોથી, આ દોષે અહીંજ મુકવાનો, આ ચોપડીઓ તહીંજ મુકવાની, એમ તમે ધરમાં ધારાં યાં કાપડા કાંદો છો અને જ્યાં તે પાળતો નથી તેમની સાથે વડો છો. પણ એમ વડી તમે બાળકને દેશના કાપડાને માન આપતાં શીખવો છો. જે બાળક ધરના



કાયદાને માન આપશે, તેજ મોટપણે દેશના કાયદાને માન આપશે, અને જે કાયદાને માન આપી સંસારમાં જીવે છે તે કાંઈ રીતે કુખ પામતું નથી.

તમારાં છોકરાં, વડતાં લડતાં, તમારી પાસે આવે છે: “જીવો મા, બાપએ મને માર્યો,” તમે કહેો છોકરે “આમ આવ આસા, કેમ, તે બાપને માર્યો? લે આ શિક્ષા ખમ,” કહી તમે તેને લપકાક, મારો છો એ શું છે? તમારા ઘરનો કાયદો છે કે છોકરાંએ એકમેકને મારવા નહિ. તે કાયદો લક્ષ્યએ તોડ્યો, અને ધીરને માર્યો કે લાગલો ધીર તમારી પાસે શ્યાંક લાવ્યો. જો તમે ધીરની ફરીઆદ નહિ સાંભળો, તેને શ્વેત કરી પાસેથી કાઢી મુકો તો બીજી વાર ધીર શ્યાંક લાવે નહિ, પણ કાયદો પોતાના હાથમાં લિધે, અને જેવો લક્ષ્ય તેને મારે કે તે લક્ષ્યને મારે. એ તમને ગમે? તમે કાયદો તમારા હાથમાં રાખી શિક્ષાને, આવર બાળકને મારો તો સંભાળીને મારો. પણ બાળકો એકમેકને મારે, તે તો વગર સમજે, કાંઈ પણ નાનુક જગ્યામાં મારી એકમેકને તુકચાન કરે, મારે અવસ્ય છે કે ઘરનો ઘણી કે ઘણીઆણી કાયદો હાથમાં રાખે અને ફરીઆદ થાય ત્યારે રક્ષણ આપે. એજ રીતે દેશના કાયદો છે. દેશના કાયદો કંઈ જુલમ કરવા માટે બનાવવામાં આવતો નથી, પણ જન માલની સલામતીને માટે રક્ષણને માટે બનાવવામાં આવે છે. કાયદાથી આપણું રક્ષણ થાય છે, અને કાયદો તોડનાર શિક્ષાને પાત્ર થાય છે, તે બાળપણથી દીકરા દીકરીને ખમખમની રાખશો તો મોટપણે તેઓ કજીઆ, ટંટા, કસો નહિ. કાયદો એટલા માટે કીધેલો છે કે તેના વરજ માન રાખી ગુસ્સાવાળો પોતાના ગુસ્સાને રોકી રાખે, લૂટાર વતિરાણો બીજાનું લૂટીને નહિ લિધે.

નાનાં છોકરાંની વડવાડનું સુખ્ય ફારણ એટલોય છે કે એકની પસંદ કીધેલી, ચીજ-એક નાની લોકડી કે આવલી કે ચિત્ર-ખીજને ગમી. જો ઘરના કાયદાનું બરાબર જ્ઞાન કરાવેલું હોય તો બાળક કહેશે, “બાપ આ મને આપ, મને ઘણું ગમે છે.” પેલો કહેશે કે “મને ગમે છે હું નહિ આપું” આખર છોકરાં સુઝી સમજીને એક ચીજ આપી તેને બદલે બીજી ચીજ લેશે અને એમ કરી દુનિયાનાં વેલવાર શીખશે, જેમ તમે મોનું રૂપ આપી તમારી જરૂરની ચાખે-આનાજ કપડાં વગેરે લ્યો છો, તેમ બાળકને એકમેકને આપ લે કરવા બાળપણથી શીખવી રાકાય. લટવું એ મહા પાપ છે, એ હેરામખોરી છે, એમ બાળપણથી શીખવી રાકાય. અને જેણે લૂટીને

લીધું તેની આખર માર્ગ એમ તમારા નામુકદા આરડામાં શીખવેલી શીખ પૃથ્વીની બહોળી સપાટી ઉપર જ્યાં જ્યાં કામ હાગે, જેની લટાર શક્તિ હશે તે કાયદાને માળ દેશે. "મા. એવો શો કાયદો તમારાં ઘેરનો કે મને ભેષ્યો તે હું ન લઉં ? મને ગમે તે હું નફેમ નહિ લઉં ? જાણ તો નાનો છે એને એમાં શો રમ પડે ? મને તો એ લાકડી ધણી કામની છે, હું તો એ ચિત્ર સંભાળી રાખું તો હતા, એ તો શરી નાખત." એમ લૂચનાર પોતાનો બચાવ ગમે એટલો કરે, પણ ગાના પોતે જો કાયદાને માન આપનારી અને છત્રસારી હોય તો કહી શકે કે "તે જરૂરું ભેષ્યું નહિ હતું. તને લેવું હતું તો તારે મને કહેવું હતું, હું તને આપાવત તારી. કાર્થ ચીજ લાખને આપી, બાઈને ખુશી કરી તને એ ચિત્ર કે લાકડી આપત, પણ જરૂરથી તો તે ધરનાજ નહિ પણ દેશના કાયદાનો પણ જાગ કીધો. જાણે છે કે આપણો રાજ્યએ કેટલાક કાયદા બધિયા છે, તેને માન આપીને હું તેમજ તારા પિતા દાદા સર્વે ચાત્રીએ છીએ. ખાડોશીનાં ઘરમાં સારાં મારાં ચિત્રા છે અમે ત્યાં જઈને લૂટી લાવીએ છિયે ? ના, કેમજો કાયદો એવો છે કે કંઈ પણ ભેષ્યું હોય તે લૂટીને લેવાય નહિ, માગીને લેવું. જો એ લૂટીને લિયે તેમને તો સીપાઈ પકડી બંધ વગેરે સમજાવવું અને તે રીતે દેશના કાયદાંતું બાળપણથી જ માન કરાવવું એ માતાના હાથમાં છે.

વંશી કેટલાંક વિના કારણે હોકરાને બીજાં પાડે છે કે "સીપાઈ પકડી જશે." પણ એમ જરૂરથી સીપાઈ અને પકડવું એ દૂરતાનું સ્વરૂપ થઈ પડે છે. સીપાઈ વિના કારણે પકડી શકે નહિ, પણ દેશનો કાયદો તોડે જોગજ પકડે, બીજાનું તો રક્ષણ કરે, એવું દેખાડે-દીખવીને સીપાઈને એક અણુકર્તા તરીકે તેમજ શિક્ષા કરનાર તરીકે બાળકને આજખાવે ભેષ્યો. કાયદો કટીબી એક તરીકે હોઈ શકે નહિ એ કેટલાંક વૃદ્ધ વયનાં માણસ પણ બંધાતા નથી. કેટલીકવાર લોક એક સરકારી અમલદારને કહે છે કે દેશને ખાતર આમ કરો અથવા પેનાને માર કરો, પણ જો સરકારી અમલદાર કાયદાની રીઠે ચાલનારો હોય તો તે કદી પણ કોઈની કંટલાટી કે સીધારસથી કામ કરી શકે નહિ, પણ એમજ કહે કે કાયદા પૂવક જે હશે તે યશે. જેણે કાયદો તોડ્યો તેને કાયદા પ્રમાણે શિક્ષા થતીજ ભેષ્યો એ પહેલું કુદરત આપ્યુંને શીખવે છે. કુદરતના કાયદા તોડનારને કુદરત માફ કરતી નથી. કુદરતના કાયદાં તોડનાર તનદુરસ્તી ખોડે છે અને જીવ ખોડે છે. ઉદાહરણ તરીકે કહું કે ચોખ્ખી હવા કમમાં લેવી એ કુદર-

તનો કાયદો છે. 'જો કોઈ પેતાનું ઘર એવું બંધ કરે કે તેમાં ચોખ્ખી હવા આવેજ નહિ તો શું કુદરત તેને માફ કરશે ? ધારો કે આખી દુનિયાના લોક તેને માટે પ્રાર્થના કરે પણ કુદરત કદી માફ કરી શકે નહિ.' કેમકે કુદરતને સત્તા નથી—તે તો કાયદા પ્રમાણે ચાલે છે. બંધ નંખાવી હવા કાયદા પ્રમાણે અપવિત્ર બની જાય છે, અને તે દમમાં લેનાર કાયદા પ્રમાણેજ શિક્ષા પામે છે—એટલે કે કોઇ દરદનો ભોગ થઇ મરણ પામે છે. માટે કુદરત જ્યારે કાયદા પ્રમાણેજ ચાલે છે ત્યારે માણસ પેતાના સંસાર વહેવારમાં કેમ ન ચાલે ? માટે કુદરતની નકલ કરી માણસે કાયદા બનાવ્યા છે અને કાયદાને માન આપીને ચાલતું એ માનવીની કુદરતી દરજ છે. કાયદાનો ખીન્ને બોલ ધર્મ છે. કેટલીક બાપાઓમાં ધર્મને બદલે કાયદોજ બોલાય છે. માટે સર્વ માણસે કાયદા પ્રમાણે ચાલવાનીજ દરજ છે અને તેથી અવશ્ય છે કે કાયદા એવા બનાવવા કે જેને માન આપવાથી નુકશાન કે હાની થાય નહિ.

કાયદા બનાવવાનું કામ માણસનું છે. માણસ જૂસને પાત્ર છે. વળી એક જમાનાના કીધેલા બધાજ કાયદા ખીજા જમાનાને અનુસરતા હોતાં નથી માટે સદા કાયદામાં સુધારા કરાવવાની કાળજી રાખવી ઘટે છે. જો કાયદા એવા હોય કે આગલા જમાનામાં કાયદો કરતા હતા અને આજે હાની કરે છે, તેને તોડવામાંજ જીવાનો સલામતી જીવે છે, અને તેથી નોડે છે. કાજાઓની દરજ છે કે કાયદા તોડવાનું પાપ છોકરાં પાસે ન રાવતાં કાયદામાંજ સુધારો કરવો અને યજી કાયદાને માન આપીનેજ જીવવાની જીવાનોને વબેદ પાડવી.

પુતળીબાઇ કાબરાઇ.

## રાજસ્થાનની વીર રમાણી—ચંદા.

ઐતિહાસિક સ્વતંત્ર નવલકથા. કિં. ૧-૨૨-૦

આમાં ચાતુરો વર્ષ ઉપર ચંદા ગયેલી રાણીબેરના દુર્ગરક્ષક સુરજનસિંહની પત્નિને કાળાણી ચંદાનો ચિતાર છે. સુરજનસિંહે સોબ-સ્વાર્થને વશ થઈ જઈ, રાજેનયાદ અકબરની મામેં સુદ્ધ ન કરતાં મેવાંડના મહારાણુને એ અછત કીચી તેને સોંપી દેવાનો વિચાર કર્યો. તે તેની જાણ થતાં તેની પત્ની ચંદાએ પેતાના સ્વામીદાદો પતિનું જાતેજ ખુન કરી પેત્રે સતી થઈ હતી. ઈતિહાસમાં આવા બનાવ કવચિત્તજ મળી આવે છે તે તેથી આ નવલકથા અદ્દશુત તે અત્યંત રસિક થઇ છે.

લખો:—જીવનસાસ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

## મુસાફરીની ડાયરી.

—૩૩૬—

કાઉન્સિલ આફ રેટના મેમ્બર એનરેબલ મી. લક્ષ્મીભાઈ સામળ-  
દાસના નામથી વાંચક વર્ગ માંથી અનુભવ હશે. ઉપર આફ કોનોટના  
દિલ્હિ જવા ઉપર એ પોને તો આગળથી ત્યાં ગયેલા હતા. મહારાજ તેઓ  
નિકટના સમ્યક્ષી હોઈ, તેમનાં બન્ને પુત્રવધૂઓની સાથે હું પણ દિલ્હિ  
જવાની હતી. પરંતુ તે વખતમાં મહાન મેળવવાની ઘણી મુશ્કેલી હતી.  
એક સાધારણ મહાનું ભાસિક બાહુ બેધી ત્રણ હજાર હતું. એટલે ઉપર  
આફ કોનોટના ત્યાં ગયા પછીજ જવાનું બની શકવા સંભવ હતું,  
અને થયું પણ તેમજ. તેના મયા પછી મહાનની સગવડ થઈ. અધિરીથી  
તા. ૧૭ મી. ફેબ્રુઆરીને ગુરવારે સો. મંજળા બાબી તથા સો.

મધુરિકા નીકળ્યા આ તરફ આવ્યા. શુક્રવાર તા. ૧૮ મી  
શનિવાર ફેબ્રુઆરીએ હું અમદાવાદ રેલવેને તેમની સાથે ગઈ.

તા. ૧૯-૨-૨૧ શનિવારે રહેવારે સવા દસ વાગે હમે બધાં દિલ્હિ રેલવે  
ઉતર્યાં. દેન લગભગ એક કલાક મોડી હતી. રેલવેની  
રહેવાની જગ્યા—મોડી ગાઈ, લાઈન્સ સાતેક માઈલ દૂર છે. મુ. લક્ષ્મીભાઈ  
તથા તેમના ટાઈપીસ્ટ મી. રાજ ગોષાળ રેલવેને આવ્યા હતા. મોટરમાં  
હમે બધાં તો વખતસર પહોંચ્યાં પણ સામન ટાંગામાં આવવાનો હોવાથી  
વખત લાગ્યો અને ન્હાવા કરવાનું પણ સ્વાભાવિક રીતે મોડું થયું અને  
જમી પરવારતા લગભગ બપોરના એ વાગ્યા. એકાદ કલાક તે પછી  
આરામ લઈ બહાર જવાની તૈયારી કરી. પ્રથમ દફતરમાં સહી કરી કાઉ-  
ન્સિલ હોલ જોવા ગયાં. તેની પાછળની બાજુમાં ચમુના નદી છે. એટલે આગળ  
કરતાં પાછળનો ભાગ વધારે રમણીય લાગે છે.

કાઉન્સિલના ત્રણસે સભાસભે માટે રહેવાને પોણાસો માટેનું બન્ધ  
મહાન હોલ તૈયાર છે, અને બીજું તેવુંજ મહાન તેની બાજુમાંજ  
બીજા પોણાસો સભાસભેને રહેવા માટે હજી બંધાય છે. બાકીના  
મેમ્બરો દિલ્હિની આસપાસ—તટ્ટકમાંજ રહેનારા હોય. તે પોતાને માટે  
રહેવાની ગોઠવણ બીજા આજબીટાઓને ત્યાં કરી લે છે. ત્યાંથી  
મેટકાર હાઉસ બહારથીજ જોઈ, પાછા ફરતાં મહા પીવાને  
વખત સવાથી પાસેની હોટેલમાં મહા પીવા ગયાં. અડધોએક કલાક ત્યાં  
બેસી જુમા મસજીદ જોવા ગયાં. તેની ત્રણે બાજુએ ફરતાં પુષ્કળ પગથીયાં  
છે. મસજીદ બન્ધ છે. લગભગ ત્રણ હજાર માણસ નિમાળ વખત સમાઈ

શકે એટલી સગવડ છે. હેતી બાબુમાં ખોલેલા એક ટાવર પર હમને જવાનું મન હતું. પરંતુ ત્યાંના એક માણસે કહ્યું કે 'બાઈ હોદ્દથી ત્યાં નહિ જઈ શકાય.' એટલે મુશ્કેલી પર જઈને બાકીનો વિચાર હતો, કારણ સાંઠ પડી ગઈ હતી એમને રહેઠાણ બંધાવું પડ્યું હતું. એટલામાં એક માણસ આવી પેતાની દુકાન જોયાં આંધેલથી તેડી ગયાં. સંધ્યા સમયે થોડાં બેસા હોવાથી હમારી બહુ મરજી નહોતી પણ 'હેમા' અત્યંત આંધેલથી અને દુકાન ત્યાં મેસજીની પાછળ નહોતી આંધેલથી ગયાં ગયાં પછી તેઓ ઘણીવાર રોકાયાં હોય છે અને લોકોની કોતરણીનું કામ જોવા લાયક હતું. એક દાંતનો નહોતો સરખો હોય બંધાવેલો હતો. તેમાં ઘણું જ બારિક તે સ્પષ્ટ કામ કરવામાં આવેલું હતું. એ હોય પર શહાબદા બાદ શહેની હોયમાં હુકા સાથે બેસાડેલી આકૃતિ હતી. તેને બંધાવવાનું મહિના થયા હતા તે તેની કિંમત રૂ. ૨૦૦) હતી. હોયદાંત અને સુખડના કપડાં જોવા પાતળા રૂપમાં બંધાવવામાં આવેલા હતા. તે પણ જોવા અને વખાણવા લાયક હતા. તે ઉપરાંત દાંતની તથા સુખડની નહોતી મોટી પેટીઓ. રમકડાં, પેપર વેઈટ્સ, લાકડાના મોટા મોટા કોતરણીવાળા પાટા વિગેરે અસંખ્ય નમુના હતા. એક સીસમનો પાટો બહુ સુંદર કારીગરીવાળો હતો, જોઈને કિંમત રૂ. ૧૦૦૦) હતી. આ બધું જોઈને મેં કાન પર આવ્યાં ને આવવી કાસે સ્વરે તથા ઓછે બહાને જવાનું પ્રોત્સાહ નહીં કયું.

આજે રહવારે સાતેક વાગે હડી નિત્યકમથી 'પરવારી સમારે' નવ વાગે સંદરજગતી કંઈ જોવા ગયાં. આ કંઈ રહેપડમાં એટલે આજેથી ૧૬૮ વર્ષ ઉપર બંધાવેલી છે. રહેવાનાં મેં મનથી પાંચ રવિવાર ગાંધી દૂર છે. કંઈ સફેદ આંરસપહાણની અને સારી તા. ૨૦-૨-૨૧ કારીગરીવાળી છે. હમાયુની કંઈ જોઈ, તે ઉપરથી આ બંધાવેલી એમ કહેવાય છે, પણ હેનાં જોઈની સુંદરતા અને મંદાઈ આવી શકી નથી. ખરી કંઈ નીચે બોંયરા જોઈ જગ્યામાં આવેલી છે, તે ત્યાં તે આવ માટી નહીં છે. પરંતુ તે જગ્યાએ ઉપરના બંગામાં આંરસપહાણની મોટી કંઈ છે. અસંખ્ય કંઈ જોવાની મનને રવાનાવિક ખેદ થાય છે, કે આવવી તમ્મદિ અને વેળવ હતો. છતાં આખરે તે માટીમાં માટી મળી જવાની સાંધી નિગમકોનીની કંઈ જોવા ગયાં. આંરસપહાણમાં મીનાકારી મેં અત્યંત સુંદર લાગે છે. પરંતુ એ કામ પંજા બુના જમતું નથી.

બાકી કબર તો ૫૪૩ વૃષ પહેલાંની નિઝામ હિંદી, મહોટા સંત, પુરુષ  
કહેવાતો હતો. તેથી ફેલી કબર અંદરથી સ્ત્રીઓને જોવા દેવામાં આવતી  
નથી અને બહારથી સારી રીતે જોઈ શકાય એમ પણ છે. ત્યાંથી ચઢી  
જઈની પુત્રી જડાનઆરાની કબર આગળ ગયાં એ પોતે વેરામી હતી  
અને પ્રેમની ભક્તિમાંજ પોતાનો સમય ગાગતી એમ કહેવાય છે. મરતી  
વખતે પોતાની કબર ઉપર કંઈ પણ બપટો કરવાની તેણે ના કહી હતી, તે  
પ્રમાણે કબર ઉપર માટી અને થોડું ઘાસ ઉગેલું જ હાલ પણ જોવામાં  
આવે છે. ત્યાં અંદરની દિવાલ ઉપર હેને માટે એક એવું લિખેલી છે.  
તેણે કહીરી જીન્દગીન ગાળી હતી અને તેથી લગ્ન કર્યા વિનાજ મરણ પામી  
હતી. ત્યાંથી હુમાયુની કબર જોવા ગયાં એ આગળથી ૧૫૩ વર્ષ પૂર્વે  
ખધાવેલી છે. તેને બાધવામાં પંદર લાખ રૂપિયા ખર્ચે થયા છે. બહુ  
કામ આરસનું જ છે. બાજુના ચોરડાઓમાંનાં એકમાંથી દિલ્હીનો છેલ્લો  
મોજદ પાદશાહ અગ્રજોને શરણે થયો હતો. કબર વિશાળ અને મુંદર  
છે. સદરજાની માફક અંદર પણ અસલ ખરી કબર તો નીચે જ છે.  
ત્યાં દિવસના વખતે પણ દીવા વિના અંદર જઈ શકાતું નથી. ઉપરના  
ભાગમાં હતી કબરથી બીજા ખંડમાં હતી ત્રણ રાણીઓની કબર છે. અ-  
ંદરથી જુદું દિલ્હી અથવા ઇસ્લામનું જવાનો રિવાજ હતો. પણ તડકા ચર્મ  
જવાથી ત્યાં જવાનું બીજા દિવસ ઉપર રાખી મકાન ઉપરજા જવાનો વિ-  
ચાર કર્યો. હુમાયુની કબરથી જરા નીચેના ભાગમાં જમણાં ઢાંચ ઉપર  
હેના હજમની તમે રાણીની મણીયાર ની પણ કબરો બધાવેલી છે.  
સાંજના ચઢા પી. બજારમાં ગયાં. આંદની ચોક, સાક બજાર તે અજમેરી  
દરવાજો યદિ સંકે સાતેક વાગે. ખાજા આરખાં બજાર સાધારણ કીક છે.  
પણ આજે તો કંઈ ખરીદ કર્યા વિનાજ મેરં આવ્યા. રાતના જમ્યા પછી  
પ્રોફેસર કામેને બીજા રમવા બોલાવ્યા હતા. હમારા મકાનની સદામે સર  
રંગસ્વામી સાથે ગરના બેઠાકમાં રમવા મુશા હતા. ને એક કબર રમ્યાં  
પણ વચમાં થયો વખત. સર રંગસ્વામી આપ મરને. સદમજાવવામાં જતો.  
બિચારા કામે સારી રીતે જાણું સામગતા એટલે પણ વધારે મુશ્કેલી  
પડતી. એ પણ કાકત્લીલ જોઈ રોટમાં મેખર છે. રાતના અગીયાર વાગ્યા  
પછી મુખે ગયાં.

આજે સફારમાં જાવા જવાનું કંઈ પ્રેમાત્મ રાખ્યું. નહોતું. દારણ  
મ. લશ્ચુકાકાને જોયા જ્યાંને કાકત્લીલમાં જવાનું હતું. જાપેરિ. હમે પણ  
કાકત્લીલમાં આંસનું કાંઈ નિવાસે જવાનાં હતાં તે પ્રેમિ

સોમવાર ૨-૧૫ મિનિટે મહાન ઉપરથી મોટરમાં નીકળ્યાં, તે ૨-૪૫ તા. ૨૧-૨-૨૧ મિનિટે ત્યાં પહોંચ્યાં. પુટાવાળાને યુ. સ્લેમ્સકોઝએ કહી રાખ્યું હતું, તેણે હમારા નામનાં ત્રણ કાર્ડ આંદર રાખેલ રવા માટેનાં આખ્યાં, તે લઈ ઉપર ઝીઝો માટે બેસવાની એલેરીમાં જઈને બેઠાં.

મોટર અંતર કાપે ચલુ હોય તેવી શાન્તિ હોલમાં પથરાયેલી હતી. હમે ઉપર હતાં અને નીચે કાર્ડ-સીલનું કામ ચાલતું હતું એટલે બધું જોઈ તથા સાંભળી શકાતું હતું. કામદાર વગનાં છાંસાંઓ પાસે કેટલી ઉમ્મરે કામ કર કરાવતું તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો હતો.

કોઈ બાર વર્ષ કહે, કોઈ અઝીયાર કહે, કોઈ ચૌદ કહે, કોઈ તેની વિચ્છેદ બધે તો કોઈ ટેકો આપે, એમ કેટલીક રમઝક ચાલ્યાં પછી આખરે વધારે મતે બાર વર્ષની ઉમ્મર કરાવવામાં આવી. અંગ્રેજ, બોલનું, બોલ-વનું પ્રરોગર સ્વભાવ શકાઈ નહીં, બાકી સાંભળવાની તો બહુ મજા આવતી હતી. પાંચ વાગે એ કામ પ્રક્રિયા ચલુ ને હમે. બધાં ઘેર આવ્યાં. અહીં ત્રણ કલાક ત્યાં બેસી રહેલાં હોવાથી બીજા કંઈ જવાનું મન ચલુ નહીં. સહિ જમ્યા પછી આજે પથુ ગ્રેફિસર કાલે બ્રીજ રમવા આવ્યા હતા. એકાદ કલાક રમ્યા પછી ચોડું વાંચીને સુઈ ગયાં.

આજે સ્વવારે કાર્ગોનિક ગેસ કંપની તથા દિલ્હી બ્રીસ્ટીટની ફેક્ટરી જેવા જવાનું રાખ્યું હતું. બાકી વર્ષ ઉપર હમે અહિં આવ્યાં હતાં ત્યારે મે કંપનીની પાસેના જ મહાનમાં રહ્યાં હતાં. આગણે દિવસે એટલે મધ્ય ભાગે ત્યાં જવા માટે પૂછાવતાં જણાવ્યું કે એ લેખા ફેક્ટરી વગેરે બંધ કરી બહાર મામ જવાના હતા. પથુ પછીથી શેકાયા અને હમને આવવા માટે તારથી બોડી ગાર્ડ લાઈન્સમાં હમે રહેતાં હતાં ત્યાં ખબર આપી. હમે સ્વવારે નવ વાગે નીકળ્યા ત્યાં ગયાં. કાર્ગોનિક ગેસ કેવી રીતે બને છે તે બધું ફરીને બોલ્યું. મોટાં મોટાં સીલેન્ડર એ ગેસનાં બરી રાખે છે. તેવા એક સીલેન્ડરમાંથી ચોર હજાર ઉપર સોડાની બાટલીઓ બરી રાકાય છે, ત્યાંથી બ્રીસ્ટીટ બનાવવાનું કારખાનું ત્યાં પાસેજ છે ત્યાં ગયાં. એક મોટા-પીપમાં સોટ નાંખી મશીનથી પાણી સાથે મેળવી કણેક બનાવે છે, તે પછી પોતળી એક સરખી મશીનથી કણેક વણાય છે, તે પછી આકાર બને છે, આગળ જતાં નામ છપાય છે, ને તે પછી બહીમાં સોખડ-ના મોટા મોટા તથા ઉપર રોકાય છે. ચોડાંક નચુનાનાં બ્રીસ્ટીટ લઈ મહાન ઉપર આવ્યાં. બપોરે જઈને પસ્ટુરચ કામ મેળવી પસ્ટુરચને

મનુનામાં સ્નાન કરવા ગયાં. ત્યાંથી સ્નાનાન્તરે વાગે પાછા આવ્યાં. નદી ઉપરનો પૂજ્ય મહેશ અને એ માળનો છે. સિદ્ધી ઉપરના આમ ઉપરથી દેવ નામ છે. ને તેની નીચે આડી થોડા વગેરે જઈ શકે છે. આને સાંચે બીજા કંઈ ન ગયાં. સ્વપારે ફકટરી સુધી જઈ આવ્યાં હતાં ને નદી ઉપરથી આવીને પણ અમિત થઈ ગયાં હતાં. એટલે હમણી મંડળમાંના વયોદક્ષ ગૃહસ્થ ગંગાધર પાસે એક વાર્તાની સરખાત કરાવી ને સાંભળવા મેલું. અસહની ઐતિહાસિક વાર્તાઓના હેમની પાસે બંડાર બરેલો છે. રાત્રે જાગીને-વાગીને સુઈ ગયાં.

આજ બપોરે મુ. લક્ષ્મીકાકાનો કરાવ કાઉન્સીલમાં રજુ કરવાનો હતો. હમે પણ બપોરની કાઉન્સીલમાં જવાનાં હતાં. હેમને પોતાને ત્યાં અગીયાર વાગ્યા પહેલાં જવાનું હોવાથી સ્વપારે આને છુટવારે પણ કંઈ બહાર જવાનું પ્રોગ્રામ રાખ્યું નહોતું. બપોરે તા. ૨૩-૨-૨૧ ત્રણ વાગે બધાં મોટરમાં નીકળ્યાં. આજનો વિષય સરકારે દિ-નુસ્તાનને આર્થિક સ્વરાજ્ય આપવું એ છે. તે સંબંધી હતો. હમે ત્યાં પહોંચ્યાં ત્યારે સરખાત થઈ હતી. મુ. લક્ષ્મીકાકાની દરખાસ્ત રજુ થયા પછી એનરેબલ મી. જાહી, એ. મી. મન્નન્દસીંગ, એ. મી. ખાપડે વગેરે આઠ દસ મેમ્બરોએ એ કરાવને ટેકા આપ્યો. પરન્તુ તે પછી ડાકટર સુબુ એ કરાવની સખત વિરુદ્ધ થયા જુદાં જુદાં પોઈન્ટ્સની વિરુદ્ધતા દર્શાવી. વળી પાછા એ. મી. જાહી, મુ. લક્ષ્મીકાકાની તરફમાં બોલ્યા. આખરે પ્રેસીડન્ટે થોડા સુધારા સાથે એ કરાવ કાયમ રાખવા પૂર્યું. પણ તે પ્રમાણે ના હોતાં એ કરાવ પસાર ન થતાં હડી ગયો. ડો. સુબુની જગ્યાએ મોઈ અગ્રેજ હોત તો બહુ નવાંજ ન લાગત! સાંચે રડાડા પાંચ વાગે કાઉન્સીલ હડી અર્થ ને હમે સફ સાથેજ ઘેર આવ્યાં. રજુ કરેલો કરાવ પસાર ન થયો. એટલે સ્વાભાવિક દિલ્લગીરી સફના મનમાં હતી. સાંચે આવી આ પી બીજા દિવસે હમારે આમ જવાનું હતું. પ્રોગ્રામ કરાવી હેને માટેની તૈયારી કરી. સ્વપારે નવની દેનમાં દિલ્લિથી નીકળી આમા જવાનો વિચાર હોતો. હમારા મંડળમાંથી રા. નહનાલાલને એક દિવસ આગળથી આશિવર હમારા વડીલ સંબંધી પડી ગયાથી તેમને વાગ્યાના બપોર જાણી હેમની બપોર ઠંડાવા મોઢલા હતા. અને હેમને ત્યાંથી પાછા દરતાં આમાને રોકેલે હમે મળવાનું નક્કી કરેલું હતું. રાવના બધી તૈયારી કરી સુઈ ગયાં. ( આજ )

સા. સરપુડા દિવેરીઆ



## બહેનોને—

(જન્મદિવસ નિમિત્તે બહેનોને મહાત્મા ગાંધીજીનો સંદેશ.)  
વહાણી બહેનો.—

આજે મહારી જન્મગાંઠને દિવસે તમને હું શો સંદેશો મોકલું એ વિચાર કર્યોજ હું છું. મારી જન્મગાંઠની સાથે બહેનોને શો સંબંધ હોય? મને લિલની સ્ત્રીઓ કેમ ઓળખે છે? એ વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે તેઓ મારા પ્રેમને ઓળખે છે. તેઓને ખબર છે કે મને સ્ત્રીઓનું શીયળ વહાણું છે, અને તે સાચવવાનો સહેલામાં સહેલો ઉપાય મેં બતાવ્યો છે. એ સ્વદેશી છે. સ્વદેશીધર્મનું પાલન કરવામાં જેટલી મદદ સ્ત્રીઓ કરી શકે છે તેટલી પુરુષો નહિ કરી શકે. બ્યારે બારતવર્ષની પુત્રીઓ ચતુર કાંતી પોતાને અને ખીજને કાંતતી હતી ત્યારે બારતવર્ષ બલે ગરીબ હોય પણ આજની જેમ કંગાળ નહતું. ત્યારે બારતવર્ષની સ્ત્રીઓ પોતાનું સંતિત્વ જેમ જાળવી શકતી હતી તેમ આજે નથી જાળવી શકતી, એ હું જોઈ રહ્યો છું. તેથી બહેનોની આગળ વળી પણ એજ વસ્તુ મૂકું છું.

બધી બહેનો ઓછામાં ઓછો એક દલાદ હમેશાં ચતુર કાંતવામાં આપો.

બધી બહેનો સાદાઈને ધર્મ જાણી તેમાંજ રાણુગાર સમજે ને કુમારિકાઓએ કાંતેલા ચતુરમાંથી જે કપડાં પેદા થાય તે પવિત્ર સમજી તે વડે તમારાં અંગ ઢોકા.

આમાંજ હું તો હિંદુસ્તાનને સારું સ્વરાજ પણ જોઉં છું. બહેનો પણ જોઈ શકે એમ હજી છું.

જે કાઈ ચાલુસ પ્રતિ આપણને માન અને પ્રીતિ હોય તે માન અને પ્રીતિ સારામાં સારી રીતે એમ બતાવી શકીએ કે હમેશાં તેનું અવકરણ કરવું.

હું હિંદુસ્તાન પાસે જે આગી રહ્યો છું તેના ઉદ્દેશરૂપે કરી સત્યપ્રગમ આવે, એટલા માટે જ છે—

આપણે જે કામ હિંદુસ્તાનમાં કરવાનું છે તે આકેળવણીનું પ્રથમ છે, કુળવંણી હોય તો સ્ત્રીઓ પોતાની શિયળનું રક્ષણ કરી શકે. તે કુળવંણી આપણા માટે આપણને ઘણી વિદ્વાની જરૂર નથી, પણ રૂઝાંટાં ચારિત્રની જરૂર છે.

આમાં મારા ઉપર જે પ્રેમ બતાવ્યો છે તે ઉપરથી હવે હું આપને મારા પર એવો પ્રેમ બતાવવા માંડ્યો છું કે—આપણે કરીથી સત્યપ્રગ

આપણે હિંદુસ્તાને પોતાનું રક્ષણ કરી રહ્યાં છો. જો આપણે આપણા દેશમાં પેદા થયેલા વસ્ત્રને વાપરીશું તો નેકી આપણે, આપણા દેશને યોગ્ય વખતમાં સુરક્ષિત કરી શકીશું. હું રેડીયા માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. રેડીયાથી સ્ત્રીઓનું શિવજ નાશવાય છે. આથી કોઈ બીજો ધંધો નથી કે જ્યાં આપણી દરોડો બહેનો ધેર બેસી પોતાનો સમય ગાળી શકે. આમાં કાંઈ બહુ અકર્ષની જરૂર નથી. હિંદુસ્તાને સ્વાશ્રયી થતાં સ્ત્રીઓને જોઈએ. જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં વીરનરો, વીરાંગનાઓ પેદા થશે ત્યારે આપણે સ્વાશ્રયી બની શકીશું. આપણે સત્યાગ્રહની વીરતા બતાવવાની છે. શત્રુની વીરતા કરતાં આમાં વધુ વીરતાની જરૂર છે. જો તેમ થાય તો આપણે સ્વતંત્ર જ છીએ. હિંદુસ્તાનમાંથી જો દરોડો રૂપીઆ પરદેશ જાય છે તેનું અને તમારી બહેનોનું રક્ષણ કરો.

હું આપની પાસે જે કાર્યની માગણી કરું છું તે આપને ઠીક લાગતી હોય તો તમે તેમાંથી જેકોને માટે તે કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ પડો છો:—

૧. ગરીબ વર્ગમાં રહેલી જ્યાં અનવસ્ત્રના સોસાં પડે ત્યાં રેડીયા ફાંપેલી કરી, જુખમરો ટાંચી, તેમને સ્વાશ્રયી બનાવવા.

૨. જ્યાં જ્યાં ગરીબી ગંદકી હોય, રોગપ્રસૂત સ્ત્રી બાળકો હોય, પતિત દવા હોય-ત્યાં તેમને સંયમના, સ્વચ્છતાના, આરોગ્યના અને વિશુદ્ધ જીવન ગાળવાના સાધનો કરી આપી તેમને તેમની રચિતિનું-ગહેણી કરણીનું-બાન કરાવવું.

૩. જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનપ્રચારની-આવશ્યકતા અભિગ્રાયા હોય ત્યાં જ્ઞાનપ્રચારણે જરૂરી સાધનો પૂરા પાડનાં અને પોતે તે માટે પ્રયાસ કરવો.

આ કાર્ય કરવા માટે પ્રથમ આત્મશુદ્ધિ, આત્મવિકાસ, ભગિનીબાવ અને વિચારવિનયની જરૂર છે.

આમ ભગિની સમાજ કરવા ધારે તો તેની પાસે પૂણી સુંદર રસ દાવી પ્રશસ્તિ છે. સમાજનું કાર્યક્ષેત્ર એટલું વિસ્તીર્ણ છે કે જો સગળક કાર્ય થાય તો મોટી પ્રવૃત્તિ તેની પાસે કાંઈજ નહિ ગણાય અને 'હોમરસ' નામનું ઉચ્ચારણ ધ્યાં વિના હોમરસની બારે સેરા થઈ શકે. જ્યારે હાપ-ખાનાં નહતાં, બાપેણીની સંગવડો ઝાઝી હતી, ચોવીસ કલાકમાં એક હંબર માઈલને બંદે બાપે ચોવીસ માઈલ આપણે મુસાફરી કરી શકતા હતા તે વેળાએ આપણા વિચારોનો પ્રચાર કરવાનું એકજ સુખ્ય સાધન ગણાતું હતું, તે આપણી કૃતિ હતું. એમ કહેવાય છે કે તેની અસર બહુ બારે

હતી. અત્યારે આપણે હવાને વેગે દોડમદોડા કરીએ છીએ, આખ્યાનો આપીએ છીએ, લેખો લખીએ છીએ તેમ છતાં આપણું ધાર્મિક અમલમાં મુકાવવા આપણે લગભગ અસમર્થ છીએ. દરેક દિશાએથી લગભગ નિરાશાનો મુર સંભળાય છે. મને તો લાગે છે કે જેમ આગળ હતું તેમ 'આજે' પણ આપણાં કાર્યના વડે જેટલો પ્રભાવ આપણે લોકો ઉપર નાંખી શકીશું, તેટલો કદિ આપણા આપણ કે લેખોથી નહિ નાંખી શકીએ. આ સમાજ મૂંઝા કાર્યને પ્રધાનપદ આપે એવી સમાજ પ્રત્યે મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

આટઆટલાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેમાંથી કશું વર્તનમાં ઉતારવામાં આવતું ન હોય તો તે તમામ ફાકટ છે, માટે એક ખાંડી વગળ નેટલાં પુસ્તકો વાંચો તે કરતાં તેમાંથી એક અધોળ નેટલું પણ વર્તનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરો.

જગતમાં અનેક શાસ્ત્રો છે, તે દરેકનાં નામ હું તમારી પાસે લેવા માગતો નથી, પરંતુ તેમાંથી તમે તમારા વર્તનમાં જેટલે અંશે ઉતારો તેટલું શાસ્ત્રનું રહસ્ય તમે પ્રાપ્ત કર્યું એમ માનવાને કશી દરકર નથી.

આપણે અનેક પ્રતિજ્ઞાઓ કરીએ છીએ, પરંતુ તે પાળવાને કંઈ પણ લક્ષ સંખ્યામાં નથી તે યોગ્ય નથી. જે જે પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે તે તે સચોટપણે પાળવી જોઈએ. દેહ પડે તોપણ કરેલી પ્રતિજ્ઞા ચૂકવી જોઈએ નહિ.

તમારું જીવન આદર્શમય બનાવો. રોજમાં તો આદર્શ પણ ફરી ગયો છે. પરંતુ હિંદમાં તે આદર્શ ભૂતવામાં આવ્યો નથી. હિંદુ કે મુસલમાન આપણે સર્વે આપણા પૂર્વજોનાં વારસદાર છીએ. અને એ વારસો ત્યારે જ સંભાળી શકીશું કે જ્યારે જીવનના આદર્શો પર સતત લક્ષ આપવામાં આવશે. આપણા પૂર્વજોમાં સાત્ત્વિકશક્તિ પ્રધાનપદ ભોગવતી હતી, પરંતુ આજે તે નાશ પામેલી જણાય છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં દંભી જીવન જણાય છે. હરકોઈ કાર્યપ્રસંગે અસત્ય બોલવાનું ડગલે અને ડગલે થઈ શક્ય છે તે દૂર દૂર જોઈએ, અને જીવન સત્યમય બનાવવું જોઈએ.

તમારો દીન ભાઈ,

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.

## પુસ્તક પરિચય.

રતનાવલી.

(શ્રી હર્ષદેવ કૃત સંસ્કૃત રતનાવલીનું બાષાંતર કર્તા રા. રતિપતિરામ કથમરામ પંડ્યા, બી. એ. પાનાં ૧૦૬. કામળ છપાઇ સારાં. પુઠું પાકું. પ્રચિત્ત. કામિત રૂ. ૧-૪-૦ )

કૌલેજમાં સંસ્કૃત ભાષા લખતે બણેલા વિદ્યાર્થીઓથી હર્ષદેવનું તામ અભાવ્યું નહિ હોય. વળાં શુન્દરાતીમાં પણ પૂજ્ય સાક્ષર શ્રી કેશવ-લાલ બાઇએ તેમની કૃતિઓ ઉતારી છે. સાક્ષર શ્રી રણછોડભાઇ ઉદયરામે પણ “રતનાવલી” શુન્દરાતી ભાષામાં ઉતારી છે. એટલે શ્રી હર્ષ, તેમજ રતનાવલીથી શુન્દરાત છેક અપરિચિત્ત તો નથી જ. “રા” રતિ-પતિરામે કરેલું આ પુસ્તકનું બાષાંતર આપણી ભાષામાં ત્રીજું છે. પરંતુ ગદ્યકવિનાં પુસ્તકોનાં બાષાંતર બિન્ન-બિન્ન વિદ્વાનો કરે તેમાં કંઈ ખોટું નથી. રતનાવલી એક મધુર રસીક અને સુંદાર રસથી ભરેલી નાટિકા છે. અને જેઓ આ બાષાંતરની ભાષા સમજીને વાંચી શકશે તેમને તેમાં ઘણુંજ રસ પડે તેમ છે. એટલું તો નહીં જ છે કે શુન્દરાતી-ના બહુજ સારા અભ્યાસકથી અથવા તો સંસ્કૃત ભાષા જાણતા માણસનેજ આ બાષાંતરમાં સગેજ પડે તેમ છે. શ્લોકોમાં સંસ્કૃત ચમ્પો ઘણા છે તથા તે એકંદરે અપૂર પછુ છે.

પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં પુસ્તક તથા ગ્રંથ લેખક હર્ષ વિષે થોડી ઘણી માહિતી આપેલી છે. પુસ્તકની અંદર છ સુંદર ચિત્રો ને એક દર્પ દેવનો રાજ્યવિસ્તાર ગુર્તાવનારો નકશો આપેલ છે તેથી સુંદરતા તથા ઉપયોગીતામાં વધારો થયો છે. કૌલેજના વિદ્યાર્થીઓને આ ભાષાંતર બહુ ઉપયોગી નીવડશે. સંવાદ ગુચ્છ.

(કર્તા રા. ગોવિંદભાઇ હરિભાઇ પટેલ. પ્રકાશક રા. બામલાલભાઇ ખુસાસભાઇ પટેલ, ધર્મજ (આણંદ-ધર્મજ) પાનાં ૨૪૬. કામળ છપાઇ સારાં. પુઠું પાકું. કામિત રૂ. ૨-૮-૦ )

આ પુસ્તકમાં પૌરાણિક તેમજ અંતિહાસિક પુરુષોના જીવનના કેટલા-એક પ્રમુખ લઈ તે કપરથી ઇતિહાસિક, મંવાદો ઉપજાવી કાઢવામાં આવી છે. આવા મંવાદોનો એક મુખ્ય હેતુ એ હોયો જેણે કે તે દ્વારા અમુક બનીશોનું કોઈ અને અમુક ગદ્ય ધોયક આંગળી લીધીને મુખે મોકળે આંગળી

બાળામાંથી ગુજરાતીમાં ઉતારેલા આવા કાષ્ઠનિક સંવાદો-લેન્ડોરના કાષ્ઠનિક સંવાદો-છે, તેમાં આ "કાર્ય બહુજ સુંદર રીતે સધાયું છે. પરંતુ આ " સંવાદ ગુચ્છ " માં તે દેતુ મર્યાદા છે કે કેમ ને શક્યમર્થુ જાગે છે. લેખકના પોતાના મનમાં પણ તે દેતુ હતો કે નહિ તે પણ સમજાતું નથી. વળી કેટલાંએક અભિપ્રાયોમાં પણ નેમના મન સારે આપણે મળત. યદ્યપિ શરીરું નહિ " પ્રતાપ અને સાક્ષિસિંહ " ના સંવાદમાં પ્રતાપસિંહના મૂખથી લેખક કહેવડાવે છે કે: " ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો બધાં સુધી વિશ્વમાન રહેશે, ત્યાં સુધી તો નિરીક્ષણ કરનાર પ્રત્યેક બ્યક્તિ વિભિન્નપણના આદિત્ર પ્રતિ તિરસ્કારપુરુષ, દગિયીજ જોશે. " આ ઘુટ્ટો ગળવો મારે મારે તો કહ્યું છે. લેખક પ્રતાપ અને અકબરનું યુદ્ધ શું. રાવણ અને રામના યુદ્ધ સાથે સરખાવે છે? રાવણ રાજ્યનો અને તેનો શા માટે નાશ કરતા રામ મધ્યતા હતા તેનો હેતુ જ લેખક સમજ્યા લાગતા નથી. બાપા બહુજ અને નિર્યેક કહ્યું છે, ખાત્રે બાગ જો પ્રસિદ્ધ થાય તો બાપા સરળ કરવા તરફ ધ્યાન રાખવા સૂચના છે. તેમ નહિ થાય તો પુસ્તક બધા લોકો વાંચી અને સમજી શકશે નહિ એવી ધાત્તી રહે છે.

દક્ષિણનો વાદ—

લેખક રા. રા. ગોવર્ધનદાસ કહાનદાસ અમીન પ્રકાશક રા. રા. પુનઝાલ બગવાનદાસ પારેખ ( વડવાણ. ) રાયલ ૧૬ પેજ ૫૪ ૩૫૦ સચિત્ર કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

આ પુસ્તકની સમાલોચના " સાહિત્ય " તથા " સમ લોચક " ના છેલ્લા અંકોમાં થઈ છે. " સાહિત્ય " કાર આ પુસ્તકને સ્વતંત્ર કૃતિ તરીકે અવલોકે છે. લેખકે પ્રસ્તાવના લખી નથી, પ્રકાશકે પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે, " આ ઐતિહાસિક નવલકથા તેમણે પ્રાતઃસ્મરણીય મદારાશ્રીય વીર શિવાજી મહારાજના સમયના પ્રસંગ લઈને ચોંટાળી છે. " આ ઉપરથી તે સ્વતંત્ર હોવાનું જાણી શકાય. પરંતુ પહેલેથી છેલ્લે સુધી વાંચતાં આ નવલકથા એક મરાઠી પુસ્તકનું અક્ષરસઃ બાળાન્તર જ લાગે છે. આખું અમીને કેટલાંક પુસ્તકો ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારાં લખ્યાં છે. " જર્મનીની ઉન્નતિ શાથી થઈ? " એ ઉપયોગી પુસ્તક મરાઠી ઉપરથી જ નેમણે લખ્યું છે. અમે તેમના પરિચય ઉપરથી પણ માનીએ છીએ કે તેઓ મરાઠીના સારા અનુવાદક છે. પરાયા યજ્ઞના બેઠતા થવા છતાં તેની સંસ્કૃતિનાં પંથ નથી, પરંતુ આ પુસ્તકમાં કંઈ પંથ ખુલાસા કરી શકી

સંસ્કૃતમાં કેમ રાખી હતો, એ સમજાતું નથી. પ્રકાશક બાઈબલે તે વિશે જિલકુલ સ્પષ્ટતા કરી નથી, એટલું જ નહિ પણ 'ચોનેલી છે' એવા મોંઘમ ઘંઘોળો આ કૃતિને સ્વતંત્ર કૃતિ તરીકે ઓળખાવવાના જેવો જ માર્ગ તેમણે લીધો હાથે છે. હાથ ગુજરાતીમાં નવલકથાઓ લખી બહાર પડે છે, તેમાં આવું કેટલુંયે થતું હતો, એ કાણ કહી શકે ?

આ આ પુસ્તકની ભાષા-સરળ હોવાથી તેમજ વાર્તાનું વસ્તુ હજીપણે સિવાઈને લગતું આકર્ષક હોવાથી વાંચતાં કંટાળો આવે તેવું નથી. પુસ્તકનું નામ માત્ર 'કર્કસ' લાગે છે. સફળાએ ખીજ આવૃત્તિ છપાવવાને મુશ્કેલ પ્રાપ્ત થાય તો તે વખતે નામ વિશે શરી વિચાર કરવા અમારી બહામણ છે.

કર્કસ : 'કર્કસ' નામ કહેવાતું - કેશવપ્રસાદ કેશાહ.

## ગુલામી વહેપાર.

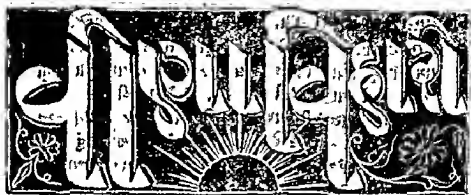
આફ્રિકામાંથી કાઢી-છીદી લોકોને લાલચ આપી અથવા બળાટકારે, અમેરિકા લઈ આવી, તેઓને બકરાં અને મેઘાંની માફક વેચી દેવામાં આવતાં હતાં. ત્યાં ગુલામો ઉપર કેવાં કેવાં અત્યાચાર કરવામાં આવતા હતા, તે સાંભળતાં પણ પથર જેવું હૃદય પિગળી જાય. ગુલામોના માલિકો પોતાનાં ગુલામોનો પ્રાણ લેતાં તો પણ કાયદાની રક્ષા એ તેઓને શિક્ષા કરવામાં આવતી નહોતી. ગુલામો ઉપર ગુજરતા આવા બધાંકર અત્યાચાર જોઈને 'મિસીસ એચ બી. સ્ટો નામની એક અમેરિકન વિદુષીએ લેડો ગુલામગીરીનું ખડું સ્વરૂપ જાણી શકે તે માટે 'અન્કલ ટોન્સ કૅબીન' (Uncle Tom's Cabin) નામનો એક સર્વોદ્દેશીય નાવેલ રૂપે લખ્યો. એ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી યોડા વખતમાં જ ઉત્તર તથા દક્ષિણ પ્રદેશનાં સેલ્વાસીઓ વચ્ચે ગુલામોને સ્વતંત્રતા અપવા માટે એક બધાંકર શુદ્ધ (Civil-war) શરૂ થયું અને તે લગભગ ચાર પાંચ વર્ષ ચાલ્યું અને ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં ત્યાં ગુલામગીરીનો અંત આવ્યો.

આ પુસ્તકમાં વહેંચેલી સર્વ જાગૃત સોચી છે. કેટલીક તો એ વિદુષી બાઈબલે પોતાની આંખોથી જોયેલી છે. આવી જગમગસિદ્ધ, લોકપ્રિય તથા એતિહાસિક સાચા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા અવરથ વાંચવા લાયક છે. બન્ને ભાગની કિ. રૂ. ૩-૦-૦

લખો:-

જીવનલાલ અમરશી મહેતા,

પીરમથા રોડ-અમદાવાદ.



(હિન્દુ સાંસારિક આલુ સચિત્ર વાર્તા.)

પ્રકરણ પહેલું.

સત્યધર્મશ્રમ.

"સત્ય, ધર્મ તથા પાકો, મુળે જઈને સુખ લોકને;

જુએ જઈને દર્શાવે દુઃખ, કેવો તે બુધિમાન્સે."



યાં સ્તનો સમય હતો. પૂર્વ દિશામાંથી રજની વદન ચંદ્ર  
હવે આવતો હતો, પશ્ચિમ દિશામાં દિનમણી સૂર્ય નીચે  
જતો હતો. રૂપેરી રસધી વેસે લીધું હોય છેવું પૂર્વ-  
ઠાસે સેઈ જણાવું હતું. ત્યારે પશ્ચિમાં કોઈ સુવર્ણ

રસધી રસી લીધું હોય છેવું પીળા રંગનું લાગતું હતું. એ સમયે સાધનાત  
નદીનું નેસગિક સ્વરૂપ અત્યંત મનોહર દેખાતું હતું. વાંદી ચૂકી યતી સર્પ-  
ઠારે વહેતી નદીનું વિવિધ સ્વરૂપ જણાવું નયનહારક, ભૂખ અને પુન-  
દશ્ય, રસિકોના મન સહજે વિસ્મયતાથી ભરી; દષ્ટ એવી નેસગિક વિચિત્ર  
પ્રકૃત મનોહર સૃષ્ટિનિર્મિતાની અદ્વિતીય રસિકતાની, અતકર્ષ કલ્પનાઓની  
અને અદ્વિતીય ચતુરાઈની જોખાણ કરાવતું હતું. અનંતકાળ શાન્તિપણે  
વહનારી સાધનાતના કાંઠે, એક હવે દેહી ઉપરના સિવાલયથી પોરક  
છેટે, લીલીછમ ઝાડીમાં એક પેલું કુટિમાં સર્વસંગ પરિવાર કરેલી બે વિશ્વતિ-  
ઓ બેઠી હતી. બહારની બાજુએ રમણીય પ્રાંગણપટમાં કેટલીક બાલિક મંડળી  
બેઠી બેઠી. પરસ્પરમાં હીમા-હલકે સાદે વિવિધ વિષયો ચર્ચા રહી હતી.

અમદાવાદમાં એ પશુકુટિ યોડા સમયથી 'સત્યધર્મશ્રમ' નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. આશ્રમની રહેઠાણે એક સુંદર ઉપવન બનાવવામાં આવ્યું હતું. આ આશ્રમમાં સાચા ધર્મની જ સદૈવ વાતો થતી હોવાથી હેના નામ પ્રમાણે તે ખરેખરો જ સત્ય ધર્મનો જ આશ્રમ યથા પડ્યો હતો. અત્યારે આશ્રમમાં વચ્ચેવચ્ચે વ્યાધ ચર્મે ઉપર સાધનાંદ સ્વામી ધ્યાનસ્થ રિયતિમાં બેઠા હતા. હેમનું વય પચાસ—પંચાવન વર્ષનું લાગતું હતું. પરંતુ હેમનો ચહેરો ઘણો જ ભંભ જણાતો હતો. સ્વામી પાસે હેમની તરફ એકામતાથી જોઈ રહેલી, બગવાં વંચો પરિધાન કરેલી, ત્રીસ પાંત્રીસેક વર્ષની એક સતેજ સ્ત્રી બેઠી હતી. લોકો હેને ભારતી મેયાનાં નામથી ઓળખતો હતા. પહેલાં એ ભારતીમેયા અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ ઝરેરી ગુણવંતસાલના ઘેર, હેમના દીકરા વિહારીને સંભાળવાં માટે રહી હતી, પણ પાછળથી વિહારી ઉમ્મર લાંબક થતાં, ગુણવંતસાલની રજાથી તે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી હતી, બે વર્ષ ભારતવર્ષના અનેક પવિત્ર સ્થળો ફરી વળ્યા પછી, હરદ્વારના એક આશ્રમમાં સાધનાંદ સ્વામી સાથે હેનો મેળાપ થયો અને સ્વામીની નિઃસીમે ભગવંદુક્તિ જોઈ હેમની શિષ્યા થઈ રહેવાનું પસંદ કર્યું. તે પછી ફરતો ફરતો તેઓ અમદાવાદમાં આવ્યાં. સરઆતમાં કેટલાંક દિવસો નદીના સાગા કાંઠાના શિવાલયમાં ગાળ્યા પછી, સાલ્યમતિની ઉપર વર્ણવેલી અલૌકિક વિશ્વરચના જોઈને, આવા રમ્ય સ્થળે પશુકુટિ બાંધી ધર્મશાસના કરવી, એવી સ્વામીજીની ઇચ્છા થઈ. ભારતીમેયાએ તે વાત ગુણવંતસાલના કાને નાખી અને હેમણે એટલી જગા વેચાતી હાથ સ્વામીજીની ઇચ્છા પ્રમાણે આશ્રમનું મકાન બંધાવી આપ્યું.

યોડા વખતે સ્વામીજી 'ૐ પરમાત્મજે નમઃ' કહીને ઉઠ્યા. ભારતી મેયાએ હેમને વંદન કર્યું. સ્વામીજી દરવાજામાંથી નીકળ્યા કે બહારે બેઠેલા મંડળે પણ ઉભા થઈને વંદન કર્યું. તે સ્વીકારી સ્વામી એ મંડળની વચ્ચે ગોઠવેલા એક આસન ઉપર બેઠા. ધીમે ધીમે સ્વામીજીએ ત્યાં બેઠેલા મંડળને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, એટલામાં મંડળમાંથી ઉઠીને એક બ્રાહ્મ સ્વામીજીની આગળ આવીને બેઠી. તે ગૃહસ્થ ચાણસ પિસ્તાળીસ વર્ષની ઉમ્મરના જણાતા હતા. પાછલા ચાર દિવસથી તે સ્વામી સાથે વિવિધ વિષયો ઉપર વાદવિવાદ કરી ચેતાની શોકોએનું નિવારણ કરી ચેતા હતા. સ્વામીજીએ આશ્રમ સ્થાપન કર્યો પછી સરઆતના ચાર છ મહિના સુધી અમદાવાદની કુતસિત, નારિતક અને નિંદાભરેલો તરફથી હેમને ઘણો જ વાસ આપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ 'સત્ય ત્રિકાલાખાધિત સત્ય જ હોય છે'



બંગ કરનાર યોગી, પગરૂટનો, ‘ટપટપ’ આવજ, સંભળાવા, લાગ્યો. એક ગાડી પાછળના રસ્તા ઉપર આવ્યો, ઉભી રહી અને ગાડીમાં ને બીજી ધરતાં જ આશરે પંચાવન વર્ષની વયનો એક ગૃહસ્થ ગાડીમાંથી ત્રીયે ઉતર્યો. તેનો પોશાક સાદો છતાં ટાપડીપીથો હતો. યોગીનો પગરૂટ સંભળતાં જ સ્વામીએ નેત્રો ઉઘાડ્યાં. દૂરથી- હાથપાનસનો પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. સ્વામીએ ભારતીયેના રહામે જોયું, મેંયા ઉઠીને દરવાજા વચ્ચે આવીને ઉભાં રહ્યાં. અને આવનાર ગૃહસ્થને જોઈને હેમજો કહ્યું:-  
“સ્વામીના હૃદયે ગુણવંતસાસ આવે છે.”

એટલામાં ગુણવંતસાસ ઝવેરી આશ્રમમાં આવ્યા, બહાર આંગ-લામાં બેઠેલા મંડળે હેમને અંદર જવા માટે રસ્તો કરી આપ્યો. ઝવેરી અંદર ગયા અને સ્વામીને વન્દન કરીને બેઠા. સ્વામીએ આશીર્વાદ આપી, કથળતા પૂજી હેમને પોતાની પાસે બેસવાનું કહ્યું.

ઝવેરી ઉઠ્યા અને સ્વામીજીની નજીક બેસતાં બેસતાં બોલ્યા:-  
“શુભમયી વિહારીનો આજે જ તારૂં આવ્યો છે, તેમાં જણાવે છે કે, કાલથી તેની કાસેજ બંધ થાય છે, તેથી અહિં આવવા માટે તે આવ રાતની ગાડીમાં લાંચી નીકળનાર છે. યોગી દિવસ પહેલાં આપે તેના મન્મન્દમાં મૂકેને પૂછ્યું હતું તેથી તે આવનાર છે એ વાત કહેવા હું પાસ આપની પાસે આવ્યો છું.”

આ સમાચાર સાંભળી સ્વામીએ પોતાની આંખો યોડીયાર સૂત્રો બંધ, અને એક નિસાસો મૂકીને કહ્યું:-“હી...હ-આનંદ છે. આવવા દો.”

સ્વામીએ મૂકેલો નિસાસો ભારતીયેનાના લક્ષમાં આવ્યો; પરંતુ તે કંઈ બોલ્યાં નહિ. કંઈપણ અનિષ્ટ પ્રકાર હોવા સિવાય સ્વામી આમ નિષ્વાસ મૂકે નહિ, એવી હેમની ભાવના હતી. સ્વામીનો એ નિષ્વાસ વિહારી ઉપર આવનાર કંઈપણ સંકેતો સૂચક સિદ્ધ છે એવું હેમને લાગ્યું. હેમનું મન અસ્વસ્થ બન્યું, ઝવેરીને કોઈ જાણવા સાધારણ લાગ્યો અને હેમજો તો તે તરફ ધ્યાન મેળવવા આપ્યું નહિ.

\* \* \* \* \*

એટલામાં આશ્રમની બહાર અંધારામાં ‘મેંયા’, ‘મેંયા’, એવી કોઈની હાંક મારવાનો કોમળ સ્વરિ સંચો. તે સાંચેજ બેઠેલી મંડળોનું ધ્યાન દરવાજા તરફ ખેંચાયું. ભારતીયેના ધીમેથી ઉઠીને દરવાજા આગળ ગયાં અને બહાર જોયું તો દરવાજાની પાસેજ અંધારામાં ચાંદ પંદરેક વર્ષની એક તરણી ઉભેલી જણાઈ.

“કોણ ? શું કામ છે ?”

ઉત્તરમાં માત્ર અસ્ફુટ રીતે ધીમેથી નીકળતા કુસ્કાનો અવાજ આવ્યો. ભારતીયેના તે સાંભળતાં જ લેની તરફ ગયાં, અને રેતેદબમાં અવાજે કહ્યું:—“કેમ બહેન ! રડીય નહિ. તું કહાંથી આવી છે ? સ્વામીના ઈશન માટે આવી છે કે ?”

“હા...આ...હા—ના—મેં, મહારી સાથે આવેા. મહારી બા આ...” યુન: તે બાલિકા કરતાં આવા લાગી.

“તહારી બા ?” આશ્ચર્યથી ભારતીયેનાએ પૂછ્યું, “હા, હા—હવે રહમતપુરી છે, તહમારે ત્યાં બે, પણ વખત આવી ગઈ છે ! ઠીક, પણ તહારી બાને શું થયું છે, બહેન ? શાન્તિથી કહે, એમ રડીય નહિ બાપુ !” આમ કહીને, હેમણે તે બાલિકાને હેમાસરસી ચાંપી, લેની પાટાં વાંસવ્ય આવે હાથ ફેરવવા માંડ્યા, ને લેને આશ્વસન આપતાં બોલ્યાં: “તહારી બાને શું થયું છે બહેન ? આજકાલ સંજા દિવસ થઈ ગયાં છે તે તરફ આવી શકી નથી. પણ એમને શું થયું છે તે મને કહે. બાપુ, રડીય નહિ ! આવ, અંદર આવ, જરા સ્વામી પાસે બેસ. બધું ઠીક થઈ જશે બહેન.” ભારતીયેનાની પાછળ પાછળ તે બાલિકા ધીમે ધીમે નીચી દલીએ અંદર ગઈ, અને સ્વામીને નમસ્કાર કર્યાં. ( જુઓ ચિત્ર નં. ૩ જી. )

“મુખી ભવ !”

સ્વામીએ એકદમ આંશીવાદ આપ્યો; પરંતુ રહામે જ બેઠેલી તે બાલિકાના રહામે જોતાં લેનો કરમાઈ ગયેલો મહેરા દલીએ પડતાં જ સ્વામી ચમકી ગયા ! પોતાની બેઠક ઉપર રહેજ પાછા હઠી મયા. ફરીથી હેમણે પોતાની દલી તે આગ-તુક બાલિકાના મહેરા ઉપર સ્થાપી. મીટ પણ માંડ્યા વિના ફેટલાંક વખત તે રહામે જ જોઈ-નિહાળી રહ્યા. ધીમે ધીમે લેમની મુખ્યચર્ચામાં ફરક પડવા લાગ્યો. તે બાલિકા ગંતમતકા એટલે વિધવા હતી, લેને પોતે “મુખી ભવ” એવા આંશીવાદ આપ્યો તેથી સ્વામી વિચારમાં પડ્યા હશે ? નહિ ! લેવે કોઈ પ્રકાર જણાતો નથી. કારણ સ્વામી લેના મુખ તરફ કોઈ જુદીજ દિશ્યા જોઈ રહ્યા હતા. એટલા અલ્પ સંમયમાં લેના મનરૂપી ચિત્રપટ ઉપર વિચાર રૂપી ફેટલાંક ચિત્રો અક્રિત થઈ ગયાં. પોતાની તરફ સ્વામી અચળ દિશ્યા જોઈ રહ્યા છે, એ જોઈને તે બાલિકા કણ્ઠમર વિચારમાં પડી ગઈ—મન-રાઈ ગઈ. એ રહમત જવાથી સ્વામીએ તુરત લેને ચિંતામુક્ત કરવા પૂછ્યું: “બહેન તહારું નામ શું ?”

“ વિલસુ. ”

“ કેમ વિલસુ ! ? ”

સ્વામીએ પૂછેલા પત્ર અને તે બાળા તરફથી મળેલા ઉત્તર પછી હેમના મુખમાંથી નીકળેલા એ ઉદ્ગાર એવા અમત્કારિક અવાજમાં હતા કે, તે સાંભળી આસપાસ બેઠેલા દરેક જણને અતિશય નવાઈ લાગી. સ્વામીના અવાજમાં એકાએક આવેા દરક કેમ પડ્યો, તે વાત ભારતીયેવાને પણ એકાદ મૂઠક કાપડા જેવી લાગી. તે સ્વામીને એ સંબંધમાં કંઈક પૂછવા જતાં હતાં એટલામાં સ્વામીએ નેત્રો બંધ કર્યાં છે અને હેઝો પ્યાનરથ છે એવું હેમને જણાયું. પુનઃ તે બાલિકા અસ્પૃશ્ય સ્વરે બોલી: “ મૈયા, મહારી બા-મહારી બા, હમણાં તે મૃત્યુસ્થા ઉપર જ પડેલી છે. ચાલો જલદી ચાલો મૈયા—” હવે તે બાલિકાથી હઃખાવેમ ઉપર અંકુશ રાખી શકાયો નહિ. ફરકાં ભરતાં ભરતાં હેણે પોતાનું વાક્ય પૂરું કર્યું: “ ચાલો, મૈયા જઈ ચાલો. હમને મળવાની હેને બહુ ઇચ્છા છે—ચાલો—”

બાલિકાની એ દવાઈ રિયતિ જોઇને ત્યાં બેઠેલા પ્રત્યેક માણસને લાગી આવ્યું. મૈયાના હૃદયને તો તે વાત અસહ્ય થઇ પડી. હવે શું કરવું એ પણ હેમને સ્મરતું નહોતું. તેથી સ્વામી પ્યાનરથ સ્થિતિમાંથી કદારે ભ્રમીત થાય એવી જ હેઝો વાટ જોઇ રહ્યાં હતાં. પરંતુ તે ગડમથલમાં એ બહુ વખત થઇ ગયો અને સ્વામી જલદીથી નેત્રો ઉઘાડે એવાં કંઈ ચિહ્ન જણાયાં નહિ.

વિલસુને મન એક ક્ષણ એક વર્ષ જેવી હતી. હેતું બોળાયું આશ્રમમાં અને આત્મા માંદી માતા પાસે હતા. હેનાથી એ સહન થઇ શક્યું નહિ, અને ફરીથી ધણીજ કાઠજીવી મૈયાને વિનવતાં તેણે કહ્યું: “ મૈયા, હમારે પગે પડું છું—ચાલો, મૈયા જલદી ચાલો—”

હવે મૈયાથી પણ રહી શકાયું નહિ, હેમણે કહ્યું: “ હા, ચાલ બહેન. ” અને શુભવંતલાલ ઝવેરી તરફ વળીને હેમણે પૂછ્યું—“ હમે તો હમણાં અહિં જ છાને ? ”

“ હા. ”

“ ત્યારે હું જાઉં છું. સ્વામીજી પૂછે તો હું આ બાલિકાની સાથે ગઇ છું એવું હેમને કહેજો. ”

“ વાહ. ” ઝવેરીએ કહ્યું, “ હું અહિં જ છું. હમે જાઓ. ”

વિલસુને લઇને ભારતીયેવા આશ્રમમાંથી નીકળ્યાં.

## પ્રકરણ પીનું.

સરસ્વતીની આત્મકથા.

“ મુજ નેતું વત ધણીનું, શણે પૂછે આ દેશમાં;  
.....હિન્દુઓ, ગાળે નં જીવન કલેશમાં.”

(સ્નેહમુદ્રા.)



ત અજવાળી હતી. નિશાનાંથ પોતાની વિમલ ન્યોત્તરતા વડે વસુધરાને સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા, વચ્ચે વચ્ચે સુખ રૂના ઢગલા જેમાં જણાતાં વિરલ વાદળ સંદ્રપ્રમાને સ્નાન કરી રહ્યાં હતાં. સત્યધર્મશ્રિમમાંથી ભારતીયેવા નીકળ્યાં તે વખતે આંતરિક્ષમાં એક મોટું કાળું વાદળ-સુખ આવેલું હોવાથી, સંદ્રનું તેજ આજુ થયેલું હતું તે તેથી સધળે અજવાળું ઝાંખું થઈ ગયું હતું, એ એક દુઃશિન્દ છે એવું વિલમુના ગમરાપલા મનને સાગવા માંડ્યું. ભારતીયેવાની પાછળ પાછળ ત્વરિત ગતિએ તે સાલતી હતી. ગાદ વાદળને લીધે ક્ષણભર રજનીનાથ અદૃશ્ય થઈ જતાં રસ્તા ઉપર અંધારું ઘેર થઈ ગયું. તે સાથેજ વિલમુના હંધામાં પ્રાસ્ટો પડ્યો. તે થંભી ગઈ અને ભારતીયેવાને ઉભાં રાખતાં બોલી,

“ મૈયા, કાળરાત્રિ કહે છે તે આ જ કે ? ”

થડકતા અવાજે પૂછાયલા આ પ્રશ્નથી ભારતીયેવાનું કોમલ હૃદય પાણી પાણી થઈ ગયું. પરંતુ ગમરાપલી વિલમુને ધીરજ આપવી જોઈએ એવા ઉદ્દેશથી હેમણે હેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: “ બાપુ, તું આગ ડરીય નહિ. આં તો માત્ર સંદ્રની આગળ કાળાં વાદળનું પડ થયું છે અને તેથીજ માત્ર અંધારું જણાય છે; થોડાજ સમયમાં ને જતું રહેશે અને પૂર્વવત સંદ્ર પ્રકાશ આપણા રસ્તાને સ્પન્નવાણશે. જ્ઞેન, માત્ર તું ઓળ ડરી ગઈ છે, તેથીજ ત્હારા મનમાં એવો વિચાર આવે છે. એ તરફ તું બિલકલ લક્ષ્ય આપીય નહિ. ”

વિલમુ ફરીથી સાલવા માંડી. સાગરમતીનો પૂલ ઝાળંગી હેઓ થોડે દૂર ગયાં. ત્હો જે ત્રણ ઝૂંપડીઓ દેખાતી હતી તેમાંની એક ઝૂંપડી પાસે વિલમુ ઉભી રહી. આસપાસ સધળે શાંતતા આપી રહી હતી. વિલમુએ ધીમેથી, કરતાં કરતાં ઝૂંપડીનાં કેમાડ ઉઘાડ્યાં. અંદર બળતા મંદ હીવાથી

સ્પષ્ટ ન જણાતી રિયતિ તુરત હાસતીમેયાના જોવામાં આવે તે હેતુથી ચંદ્રપ્રકાશ પણ ડાટડીમાં આવ્યો ! વિલસુની પાછળ પાછળ હાસતીમેયા અંદર ગયાં. પહેલા જ ખંડમાં એક ખૂણે દાગેલા ખાટલા ઉપર એક સ્ત્રી સ્ત્રી હતી. તેની વય લગભગ આઠીસ વર્ષની હતી. હાસતીમેયાને અંદર આવતાં જોતાંજ તેના મ્હેરા ઉપર ફેરફાર થઈ ગયો. તેના નિસ્તેજ મુખ-મંડળ ઉપર મંદ હાસ્યની રેખાઓ તરી આવી, બેઠાં થવાનો પ્રયત્ન તે કરવા લાગી; પરંતુ તે બચ્ચ ગયો. મૃત્યુએ પોતાના પાસથી ખાટલા સાથે તેને આંધવાની શરૂઆત કરી દીડી હતી. હૃદયે તેના દેહને કાપવત્ બનાવી તેને નિઃસત્ત્વ કરી નાખી હતી. તેના શરીરમાં લગ્નારે શક્તિ રહી નહોતી તેથી તેણે સ્ત્રી સ્ત્રી જ કહ્યું, “ મૈયા, હું વંદન કરું છું.”

વિલસુની પાછળ આવતાં મૈયા સરસ્વતીને ઉઠવાનો યત્ન કરતાં જોઈ આગળ આવ્યાં અને બોલ્યાં, “સરસ્વતી, સૂઈ રહો, ઉઠશો નહિ.” પણ તમારી હાલત એટલી વારમાં આ શી થઈ ગઈ ! પંદરેક દિવસ પહેલાં તો હું અહિં આવી હતી ને ? તમારે તો શરીર સારું હતું; અને આ એટલામાં થયું શું ?”

“ શું કહું મૈયા ! નથીયું ! જીનું શું ?” પણ મૈયા ઠોક થયું, છેવટની તમારી બેઠ ગઈ. હવે હું સુણેથી ગરીબ તમારા દર્શનથી અને મીરજ આવી. આજ ચાર દિવસથી મન અસ્વસ્થ થયું હતું, મ્હારો જીવ ટળવળી રહ્યો હતો. પણ હવે—”

મૈયાના આગમનથી થયેલા ઉત્સાહને લીધે સરસ્વતી એકદમ એટલું મૈયું બોલી ગઈ પણ હવે તે થાકી ગઈ. તેને દમ મ્હડી આવ્યો અને આગળ વધારે કંઈ બોલાયું નહિ.

“ મનને મૃપૂર્ણ રીતે શાન્ત રાખી ઈશ્વર ઉપર બહુસો રાખો.” મૈયાએ ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

“ જોના ઉપર મ્હારો પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે. સત્ય એ સદા સર્વદા સત્ય જ છે, એ વિશે મ્હારી ખાતરી છે. પરંતુ આ ચારી લાડકવાળી વિલસુને માટે મ્હારા મનમાં અતિશય ચિંતા થઈ રહી છે. મ્હારો આધાર જતો રહેતાં તે આ વિશાળ અને દુષ્ટ જગતમાં એકલી-નિરાધાર ગઈ પડશે. મૈયા, એ એકજ દારણ ચિંતા મ્હારા મરણની વચ્ચે આવે છે.—”

“ સરસ્વતી જ્યેન, તે વાતની તમને બિલકૂલ ચિંતા કરશો નહિ. આજથી વિલસુ મ્હારી છે.” મૈયાએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું, સરસ્વતીને એ સાંભળી સંતોષ તેમજ આનંદ થયો. અને ઉપકારની લાગેશ્વીથી તેણે મૈયાને કહ્યું: “અહાહા ! મૈયા તમારા આ ઉપકારનો

ખસો હવે હું થી રીતે વાળીશ ! તમારા આ આભાસનથી મહાર મન  
શાન્ત થયું. ઈશ્વર તમારું કલ્યાણ કરે ! ”

ખરેખર જ સરસ્વતીનું મન શાન્ત થયું ! તેને ખોલવાને ઉત્સાહ  
આવ્યો. એક પળ પિરમ લઈ તેણે કહ્યું : “ મૈયા, એક વખત તમને  
મહારી બધી વાત કહી સંભળાવું, એવી મહારી ઘણી તીવ્ર ઇચ્છા થઈ છે.  
પણ—વિલસુ, મૈયાને ખેસવા માટે કંઈક આપ. ”

વાત કરતાં હતું મૈયાને ખેસવાનું કહ્યું જ નથી એ લક્ષ્યમાં આવ-  
તાં જ તેણે વિલસુને કહ્યું. વિલસુએ એક જર્જરિત ગોઠી ખાટલાની પાસે  
પાયરી. ભારતીમયા તેના ઉપર અતિશય પ્રેમથી બેઠાં અને સરસ્વતીએ  
પોતાની વાત શરૂ કરી :

“ મૈયા, હવે મહારો ઘડીનોએ બરસો નથી તેથી હું એક વખત  
તમને મહારી બધી વાત કહી સંભળાવું છું. મૈયા, આઠ વર્ષ પહેલાં  
અમારું ત્યાંનું કુટુંબ—અમે બે અને આ વિલસુ એમ ત્રણ જણ  
આનંદથી રહેતાં હતાં. મહારે પાંચ છોકરાં થયાં તેમાંથી માત્ર આ છોકરી  
વિલસુ જ બચી ગઈ. એમને મહિને પચીસ રૂપિયાનો પમાર મળતો હતો.  
સરકારી વિગેરી ખાતામાં એમની નોકરી હતી. વિલસુ જ વખતે આઠ  
વાઈની હતી, તે વખતે અમે રાયપુરમાં પખાલીની પોળમાં રહેતાં હતાં.  
અમારી પડોસમાં જ હરિદાસ નામનાં એક મુખી કુટુંબના, અમારી જ  
ન્યાતના ગૃહસ્થ રહેતા હતા. ” એટલું જોલીને સરસ્વતી એકદમ અટકી ગઈ.  
પોતાના ખાટલા પાસે વિલસુ ઉબેલી છે એ તેના ધ્યાનમાં આવ્યું, અને  
પોતે જ વાત કરવાની છે તે તેના સાંભળવામાં ન આવે એવી તેની  
ઇચ્છા હતી તેથી તેણે વિલસુને કહ્યું : “ બેટા, તે કંઈ ખાધું નથી ને ?  
જા બહેન-ચૂલો. સળગાવીને ભાખરી કર. અને મહારા માટે લીધેલું દૂધ ને  
ભાખરી ખા. મહારે આજ દૂધ પીવું નથી. ”

વિલસુ સ્વવારથી મુખી હતી, હવે પોતાની માંદી મા. પાસે ભારતી-  
મયા બેઠાં છે તેથી તેને ધીરજ આવી હતી. અને વળી તેને સારી રીતે  
વાતચિત્ કરતી જોવાથી તો તેના હૃદયમાં આશાનો સંચાર થવા માંડ્યો  
હતો. તેથી પોતાની માતાની, આઠા માથે ચઢવીને રસોડામાં ગઈ.

સરસ્વતીએ પોતાની અધૂરી રહેલી વાત શરૂ કરતાં કહ્યું,

“ હરિદાસને અને અમારે ઘરોળા જેવું હતું; અને વિલસુના આપ-  
ને તેમની સાથે ઘણો સ્નેહ હતો. મનુ કરીને એમને એકનો એક છોકરો  
હતો. તેનાં વિલસુ સાથે લગ્ન કરવાની હરિદાસે માગણી કરી. પરમાં  
એમને બાલવિવાહ લગારે પસંદ નેહોતો, પરંતુ હરિદાસના અતિ આશ્ર્વને

લીધે લેમણે હા પાડી અને ચારે કેદ મહિનામાં તો વિલસુનો મનુ સાથે લગ્ન કરી નાંખ્યાં. મનુની ઉંમર તે વખતે લગભગ પંદર વર્ષની હતી અને તે અગ્રેજી ચોંથી ચોપડી શિખતો હતો. મૈયા, વિલસુનો, લગ્ન થયે પૂરા ચાર માસે નહોતા થયા એટલામાં અમારી અહલ્લા બેઠી, એક દિવસ વિલસુ તેનાં સાસંરીયાં સાથે ડાકારણ ગઇ હતી. બપોરે બધું કામ પરવારી હું દાળ-ચોખા લઇને બેઠી હતી એટલામાં પોલિસના ચાર સિપાઇ અને બીજા બે ચાર માણસો મ્હારા ઘેર આવ્યા. એમને જોતાંજ હું તો કરને. લીધે ગભરાઈ ગઇ અને જાન જ બચી ગઈ. એક માણસે આગળ આવીને મ્હારી પાસે ધરની બધી પેટી-પટારાઓની કુંચીઓ માગી. તેણે મ્હને કહ્યું: “બાઈ, આજ રહવારથી ત્હમારા વર કયાંક નહાસી ગયા છે. ખોટી નોટો તૈયાર કરી તિબ્બેરીમાં વટાવવાનો લેમના ઉપર આરોપ છે. એમનું એ કામ કાલ જ ઉધાડું પડ્યું છે. પણ ગમે તે રીતે એ વળી એમનાં જાણુયામાં આવ્યાથી આજ રહવારે જ લેઓ ગમે ત્યાં નહાસી ગયા છે. લેમને માટે પોલિસતપાસ ચાલુ છે; અને અમે ત્હમારાં ધરની ઝડતી લેવા આવ્યા છીએ, માટે ધરની બધી કુંચીઓ, મ્હારે સ્વાધીન, કરો. મૈયા, એ વાત સાંભળતાં જ મ્હને મ્હારા દેહનું પણ બાન ન રહ્યું. હું ભમિત બની ગઇ અને મેથુદ બનીને પડી ગઈ.”

સરસ્વતી ઘોડોક વિસામો લેવા અટકી અને વળી પાછી વાત કહેવા લાગી, “મૈયા, હું જ વખતે શુદ્ધિમાં આવી ત્હારે એ લોકો મ્હારા ધરની ઝડતી લઈને ગયા હતા. માત્ર એક સાહેબ અને એક પોલિસ એમ બે જાણુ ચોટલા ઉપર બેઠા હતા. મ્હને બેઠી થયેલી જોઇ એ પોલિસનો સિપાઇ અંદર આવ્યો અને કહ્યું: “બાઈ, ત્હમારા ધરની ઝડતી લેતાં નોટો બનાવવાનાં કેટલાંક સાહિત્યો અમને મળ્યાં છે. ત્હમારો વર એકલોજ એ નોટો બનાવતો હતો કે તેની સાથે બીજે કોઈ મદદગાર હતો ? વગેરે હકીકત તે મ્હને વારંવાર કહેવા અને પડપૂછ કરવા લાગ્યો. મ્હેં સોગંદ પૂર્વક સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. સ્વમાર્ગો, પણ અનીતિનો વિચાર કરે એવાં તે નહોતા, એવું મ્હેં લેને ધણુએ કહ્યું, પરંતુ પોલીસનાં માણસો કાણુ જાણે પત્થર હલવાનાં હોય છે, તેથી તેને તે વાત ખરી લાગી નહિ. છેવટે જતાં જતાં તેણે મ્હને ધમકી આપી કે, ‘જે ત્હમે ખરી વાત નહિ કહો તો ત્હમારા વરને ધણી બારે સજા થશે.’ મૈયા, તે દિવસ હું કદીએ ભૂલી નથી. જમ્હારે જમ્હારે મ્હને એ પ્રસંગ યાદ આવે છે ત્હારે લગભગ ગાંડી બની જાઉં છું. અમે પ્રજુથી કરીને સદાચરણથી ચાલતાં હતાં છતાં પણ, ક્યાં ચાંડાળે અમારા સુખમાં અહેર દેડ્યું તે પ્રજુ જાણે ! મૈયા, તે દિવસથી ત્હારી આંખોનાં આંસુ કદીએ સુકાયાં નથી.” (ચાહ)

## એક કલાકની વાતચીત.

(લેખક—વૈકુંઠરાય માધવલાલ દેસાઈ—અમેરિકા.)

ટીન...ટીન...ટીન...ટીન...

એક સ્કાન્ડના સ્નેહીને મળવા જવાનું વચન આપેલું તે પ્રમાણે મુલાકાતે જતાં મેં બારણાની ઘંટડી વગાડી.

ટીન...ટીન...ટીન...

પરતબ બારણું વિધડ્યું; અને સામેથી ત્રીસેક મિનિટની સ્ત્રી આવતી નજરે પડી.

“ઓહો! શુક્રવાની મ્હાં!”

સ્ત્રીએ તેણી આવકારવાયક જવાબ મેળવ્યો: “How do you do, Come in.”

મેં પૂછ્યું, “મીસીસ સ્મીથનું ઘર આ?”

“ક્યાં મીસીસ સ્મીથનું?”

“સ્મીથોનાં મંડળવાળાં મીસીસ ક્રાન્સીસ સ્મીથ.”

“ના, અહીંથી ચારે મહાન છોડીને રસ્તાને નાકે આવેલું છે તે તેમનું ઘર. પણ તમે અંદર નહીં આવો? તમને મળવાથી ખુશી થઈ જી, અને જરૂર મી. સ્મીથ પણ તમને મળવાથી ખુશી થશે. તમે તે દિવસે ‘હિંદની સ્ત્રીઓ’ વિશે આપેલા ભાષણમાં મને ઘણો રસ પડ્યો હતો, અને હજી વધારે જાણવાની છતાંસા છે...”

“પણ માફ કરશો?” મેં કહ્યું, “મીસીસ સ્મીથને મેં પાંચવાગે મળવાનું વચન આપ્યું છે, તે હવે સાત જ મીનીટ બાકી છે. સ્મીથના બજતા નામેથી હું જાણતી. અહીં આવ્યો, અને તમને તરફી આપી. ફેરી વળી કંઈ વખતે તમને જરૂર મળીય. તમારે જો કંઈ ખુલાસા મેળવવા હોય તો હું તે ખુશીથી પૂરા પાડીશ. તરફી આપવા માટે ખરેખર દિલગીર છું.”

“તમને વાંધો ના હોય તો મીસીસ સ્મીથને અહીં બોલાવીએ.” તે સ્ત્રીએ મને પૂછ્યું.

“મને લગારે વાંધો નથી, પણ તેમને ત્યાં મારે જવાનું, તેને બદલે તમે તેમને અહીં બોલાવો તે ઠીક-કહેવાય કે?”

“પણ તેમણે માફ કરેલું, પૂરું થાય તે પહેલાં તો.” તમે અંદર આવો, હું ટેલીફોનથી મીસીસ સ્મીથને પૂછું છું કે તેમને અહીં આવવાનું વાંધો



મને કેવા સવાસો, પૂછાયા છે તે તમે જાણો તો હસ્યા વગર રહો જ નહીં. પણ તે સાથે પૂછનારના મગજનું સમતોલનપણું ઠીક સમજાય છે.”

“કેવા સવાસો, કહો તે ખરા?”

“હિંદુસ્તાનમાં વાધ, સિંદ, દાથી યુષ્મજ છે, ત્યારે માણસો રહી કેમ શકે છે? હિંદમાં મચ્છરો છે? સાપ છે નહીં? ઝેરી જનવરો છે ખરું? લેકોને કપડાં પહેરતાં તો મીઠાનરીઓએ શીખવ્યું? તમારા લોક પત્થરાને કેમ પૂજે છે? તમારી સ્ત્રીઓ બાળકોને નદીમાં કેમ ફેંકી દે છે?” અને આવા તો ઘણા પ્રશ્નયશા. પણ તેમાં સત્યાંશ કેટલું તેનો ખ્યાલ આપું? અને તે પહેલાં તમને જ પૂછું કે “શું અમેરિકામાં જંગલી ઝેરી પ્રાણીઓ નથી? મચ્છરની વસ્તી નથી? જો તેમ છે તો તમે કેવી રીતે વસી થકા છો? બાકી મીઠાનરીઓએ હિંદીઓને કપડાં-પહેરતાં શીખવ્યું તેમાં મેં કંડે. ચાર ટકા ખરું હશે. અમારા પહાડોમાં વસતી જંગલી, અજ્ઞાન ટાળીઓ ફક્ત લંગોટી પર જ રહે છે, તેમનામાં મીઠાનરીઓએ કામ કર્યું હોય અને તેમને કપડાં પહેરતાં શીખવ્યું હોય તો કાણ જાણે. પણ એમ ના ધારતા કે મીઠાનરીઓના આગતા પહેલાં આખા હિંદને કપડાંનું બાન નહોતું. બાળકોને નદીઓમાં ફેંકી દેવામાં આવે છે, તેવું તો મેં કેથે વાંચ્યું કે સાંભળ્યું નથી. જો કદી જન્યું હોય તો અફસાત થયો હોય અને કાઢતું બાળક નદીમાં તણાઈ ગયું હોય.”

“અમેરિકામાં હિંદને વિષે આપું અજ્ઞાન લેવાથી તમે અમારા વિષે શું ધારો છો?” મીસીસ સ્મીથે પૂછ્યું.

“તમારા વિષે મારે કરાં કહેવાતું હોય જ નહીં, પણ જોએ હિંદ વિષેની ખબરો ફેલાવે છે તેમણે સાવચેત રહેવું જોઈએ” કે, તેમના કહેવાનો કેવો અર્થ સમજવામાં આવે છે. વળી સાથે કહેવું જોઈએ કે તમે લોક જો સાંભળ્યું તેના ઉપર જ ખ્યાલ બાંધી લો છો, અને તેના ખરાખોટા પાણીનો વિચાર સુઘણે કરતા નથી. હું કયુલ કંઈ ‘હુ’ કે અમારે ત્યાં સ્ત્રીઓને અન્યાયે અપાય છે, તેમને પડતાં દુલખનો મને ખ્યાલ છે, વિધવા-ઓની દશા કહેલી છે, પણ તે સ્થિતિ કેટલી ઝડપે ફેરવાતી જાય છે! લલતી હિંદની રાજ્યપટ્ટારી અજવળમાં સામાજિક અજવળો પણ જોર પકડતી જાય છે, અને હિંદના સમાચાર ઉપરથી કદી શકું કે એક વર્ષ અગાઉ, તું જે હિંદ હતું તે એત્યારે નથી. મારા મિત્રના એક કાગળમાં છે કે “જ્યારે તમે હિંદમાં પાછા ફરશો ત્યારે તમારી સ્થિતિ રીપવાન વીક્સ

જેની યશો. અને હું પણ તેવું જ જોવાને ઇચ્છું છું. પણ તમે જેની અમોરી દયામંદી સ્થિતિ સમજો છો તેવી લગાડે નથી. ”

“ ખ્રીસ્તી ધર્મના સ્વીકારથી હિંદનો ઉદ્ધાર ચાલ એમ માનતા છો ? જાપાન, ચીન, કેરીઆમાં છેલ્લા ત્રીસ વર્ષમાં ખ્રીસ્તી ધર્મના અગિયારથી જમરા ફેરફાર થયો છે. તે પ્રમાણે તમારે ત્યાં ચાલ ખરું ? ”

હું નથી માનતો કે ધર્મ બદલવાથી જ દેશનો ઉદ્ધાર થતો હોય. ઇશ્વર છે તેવો આધારો નથી. ઇશ્વરને ઝોળખવાના અનેક પંથ, ધર્મ, રસ્તાઓ છે, અને એમાંના એકને પવિત્રપણે વળગી રહેવાથી માણસ જાતનો ઉદ્ધાર ચાલ એમ માફ માનવું છે. હવે એક ધર્મમાંથી બીજામાં જવું તેમાં ઉદ્ધાર છે જ નહીં. તમે ખ્રીસ્તી પ્રજા એમ માનતા છો કે બીજા ધર્મવાળા તમારો ધર્મ સ્વીકારે નહીં તો તેમના આત્માનો ઉદ્ધાર જ નથી, તેમને માટે ઇશ્વર જ નથી, અને તેમને માટે ઇશ્વરના ફરમારમાં ન્યાય નથી. પણ ઇશ્વર કે જેણે આખી દુનિયામાં પવિત્રની પ્રજા પેદા કરી તે તમારી નજરે જોતો નથી. મારા એક ધર્મના પ્રસવાટમાં હું તમારાં દેવળોમાં, બાલ્યજન ક્લાસમાં, સખાચડે સર્પાસ અને રીડીજીયસ સ્ટડીમાં નિયમિત ગયો છું, અને તે પણ તમારો ધર્મ સમજવાને, ખ્રીસ્તી પ્રજાને ખરી રીતે, ઝોળખવાને અને તમારામાં બળી મારાપણું મેળવવાને જ. જો ધર્મને વળગી રહી ચર્ચા કરીએ તો હું સર્વ ધર્મને ઇચ્છું માનું છું. કાંઈકેટલે બળે, મહમદ અને જરથોસ્તને બળે, રામ કે કૃષ્ણને બળે, અને દુનિયાના તમામ પયગંબરને બળે, અને તેમનાં શિક્ષણમાંથી અહંણું કંઈ જાણું છું, એકઠું કરી તેમને પગલે ચાલો. તેમાં જ માનવ જાતનું મહત્ત્વ છે. પણ જો ધર્મને સામોજીક વ્યવહાર સાથે બેળારી નાંખી તેનાં પરિણામો જોઈએ તો દરેક ધર્મમાં સાંકે નરમું, ન્યાયી અન્યાયી પણ જણાશે. આ નજરે ખ્રીસ્તી ધર્મમાં જેવા દોષ છે, તેવાં હિંદુ, યુસુફમાન, કનરુસુકસ, અને બીજા ધર્મોમાં પણ જણાશે. એક ધર્મમાંથી બીજો ધર્મ અદલાથી, તેની ટીકટ ખરીવાથી જો ઉદ્ધાર થતો હોય તો તેવો ધર્મ પાખંડી હોવો જોઈએ. ખરું તો એ કે એક બીજામાંથી સારાપણાની આપણે કરી એક બીજાનું ચઢણુ કરવાનું. હિંદમાં અનેક ધર્મો છે, તેમાં એક વધ્યો કે ઘટ્યો એમાં હિંદને કશી લેવા દેવા નથી. પણ હું નથી માનતો કે ખ્રીસ્તી ધર્મના સ્વીકારથી જ હિંદનો ઉદ્ધાર ચાલ. પણ એમ માનું છું કે એક બીજા ધર્મના ખર્ચે સિદ્ધાંતને સમજાવવાથી અને ધસાવવાથી ખરું સ્વરૂપ સમજાય. ”

“ હું તમારા મતને મળતી છું ” ખીસી સ્ત્રીએ જણાવ્યું. “ હું વખતની વાતચીતમાંથી કેટલેક પ્રશ્નો મળ્યા છે. ખીસી : ખીસી કોઈ તમે બાપુ કરવાના છો ? ”

“ તેની તો મને ખબર નથી. ” મેં કહ્યું; “ અમ્હારી પ્રીતિ પત્ની મધ્ય છે, અને રત્નઓમાં હું કેટલેક સ્થળે મુસાફરી કરવા મગજ છું. એટલે અહીં હોઈએ નહીં. વળી બીજા અને ત્રીજા દર્શનમાં બુદ્ધિ-બુદ્ધિ સંસ્થાઓમાં હિંદ અને હિંદીઓ મારેનો ખ્યાલ આપ્યો હતો. એટલે મારે વધારે કહેવા જેવું કશું રહ્યું નથી. તમારા કોઈનો એક ગુણ હું વખાણું છું. હરવખતે નવું જાણવાનું, અને તેમાં ઉત્સાહ ધરાવવાનો ગુણ અમારામાં નથી અને હશે તો તમારા જેવો નહીં. એક પરદેશી પ્રત્યેની તમારી લાગણી, તેની તરફથી દાંડે જાણવા મારે જે ખટપટ-અવસ્થા તમે કરો છો તે પણ વખાણવા જેવો છે, અને મને તેવા પ્રસંગોએ ‘ પરદેશી ’ તરીકેની જુદાઈ જાણવા નથી. કદાચ ન્યૂયોર્ક જેવાં શહેરોમાં વસી દસ વર્ષે અમેરિકન પ્રજાને ખ્યાલ આવી શક્યો હોત તે અહીં એક વર્ષમાં તમારા સાથે સહવાસમાં રાખવાનો છે. વેકેશન પછી હું ન્યૂયોર્ક હોઈએ એટલે જે લામ મને અહીં મળ્યા તે ત્યાં નહીં મળે, પણ ત્યાંથી દાંડક નવું જાણવાનું મળશે એમ હું માનું છું. ”

૨૧મી કુટુંબ મંડળમાં એકાદ કલાકની વાતચીત પછી આ મુલાકાતો છોડી આવ્યા. હ અને સહાડા છત્રી વચ્ચે ‘ ડીનર ’\* તો વખત હોવાથી મેં ઉઠવાનું જાણ્યું ધાર્યું. જો કે મને કુટુંબમાંથી એકને ત્યાં ‘ ડીનર ’ મારે આમુદ્ધ થયો, પણ તે અમારું બીજું સ્થળે આમ ત્રણ મધ્ય રહેલું હોવાથી તેનો અસ્વીકાર કરતાં આ મુલાકાતેથી મુલાકાતમાંથી સૌની રત્ન છોડી પડ્યો. અત્યારે તો બીજે કોઈ પ્રસંગ પછી અમેરિકાની પણ જોળખાણનું વચન આપી અહીંથી રત્ન છોડ્યું.

\* અમેરિકા સ્થાન પ્રમાણે રાતના ખાણને ‘ સપર ’ હું નામ પેલું છે. અમેરિકામાં ‘ ડીનર ’ સજ્ઞ રાતના ખાણ તરીકે જોળખાય છે.

એક મોટા પંદાયલા શેઠને ત્યાં પગે પગે નોકર હતા, એટલે મોટાં બાઈ સાહેબ ગાળ ઉપર એટલે આરામ કરતાં. કેળવાયલી સ્ત્રીનો મગર નોકર હવે પડ્યા પડ્યાની એવી તકેદારી દારબાર. રાખતાં કે પગે પગે તેમને એક ગાડોનો ફેરો માળ પર ખવાડા વરદી આપતાં. તે જવાન બાનુએ ઘણી હિંચી યુનિવર્સિટીની કેળવણી લીધી હતી; અને પોતાને ઘણાં જ પાઠોશ, સમજવાનો કાંકો રાખતાં હતાં. મગર ધરસંસારની કેળવણી લીધેલી નહીં, એટલે તેના ધરનો દારબાર કેમ ચાલે છે તે જુઓ.

એક ધરડા પારસી દારબારી રાખેલા. તે સવારના હડી અનાનર, ધી, લાદ્યાં વગેરે કંદાડી આવે. પણ તે કંદાડીને આપી દેવાનો હુકમ નહીં. હવે બાઈ સાહેબને તે બધું બતાવવા લાવે. બે ચમચા ધી, એક ટીપરી ચોખ્ખા, અડધી ટીપરી દાળ, અને છ પટાટા કાઢવાનો હુકમ અને બે દહીંની તે બાપડાએ બજરમીની કદર બાઈ અડધી ચમચો ધી કે એક પટાટો વધારે કહાડ્યો, તો જોઈ લ્યો બાઈ સાહેબનો મીનકર. "ગારા હુકમ વગર તમે વધારે કહાડ્યું જ કેમ ? મારે ત્યાં શું કાંઈ મંદત બંદત આવે છે, કે એવો બગાડ થવા દેડ ? એકદમ ગોડાડનમાં જાઓ અને અડધી ચમચો ધી ને એક પટાટો પાછો નાંખી દેજો." આવો ટપારો બાઈ સાહેબ કરે અને મનમાં મધન થાય, તેમજ ધણીજીને કહે કે જુઓ, મને ધર ચલાવતાં કેવું સરસ આવડે છે ? હું કેવો ફાકટના બગાડનો બચાવ કરું છું. વગેરે પણ ગરીબ બીચારાં તે અધુરી કેળવણીવાળાં બાઈજી તેમને ક્યાંથી ખખર પડે કે નીચે ગોડાડનમાં કેવો રંગ આવડતો હતો ? અને ચાર આનો અચાવતો જતાં રોજની ફેટલી લૂંટ થતી હતી ! નોકરના હાથમાં કામ પડ્યું એટલે પછી તેઓને કુછું જ શું ? પાસ થયેલાં બાઈ સાહેબને ઇંગ્લીશ નોવેલ અને મ્યુઝીકમાંથી દુરસદ મળે ત્યારે કાંઈ જોયું કેની ? એટલાં થોડા રાશન માટે મરીને મસ મોટો આંકડો ચુકવે તેની તે બાઈને શું ધ્યાન હતી ?

ખીજે એક દાખલો આપીય. ગારા આજબાણનાં બાઈનાં એક જવાન બેટી યુનિવર્સિટીની એકાદ બે પરીક્ષામાં પાસ સંસારમાં કેમ- થયાં. દીકરીનાં માયજી તો એટલાં બધાં હરખઈ હરખઈ આવડતો નમુનો. જાય અને લોકો આગળ હુકમાઈ લઈને કહે કે મારી દીકરીને પાસ થયા પછીથી વાંચવાનો કાંઈ એવો જોખ લાગ્યોય કે જોલવાનીથી વાત નહીં, બસ આખો દહાડો આંખ ફૂંપી આવે ત્યાં સુધી

સોશલ પર સુઝને વાંચ્યા કરે ને પછી આના પર ગાયનો ગાય તે બી વળી  
છેલ્લમાં. જે ગરીબ ભોળા માતા ! કેવી ઉકમાઈથી વાતો કરે ! પણ એમ  
સમજે નહીં કે લોક તેનેજ પાછળથી આવી નમૂનેનાર કેળવણી બેટીની  
કેળવણી જાણી હતા કરે ને હસે. એ તે બંધુ એમ કે તે પાસ થયેથી બેટીની  
એક ઠેકાણે શેઠાદી યહ. સામેડીની સારે ધરનું એટલે ધરસંસારની કેળવણીના  
દાંત તરત તો ઉપયોગ પડે એ નહીં. સામા ધણીજ ઉકમાઈથી પોતાના  
દોરતોને રહે કે મારી બધરી ધણીજ કેળવણી અને અપરુડોઈ છે.  
કોર્સીંગ અને છબીરાં મુશ્કીલી જાણે છ. પણ બાપડા ધણીજને નહું સવું  
એટલે ખેંચ નહીં કે તેની કેળવણી બધરીએ કેટલી અધુરી કેળવણી  
લીધી હતી.

એક દિવસે તેમનો બંગરેથી બાઈ શેઠને નારતો જાંઘડી રાજ લઈ ને  
ગયો તે પાછો રૂંધો જ નહીં. બંગરે સુધી તો બાઈ સાહેબે ધીરજ રાખી  
રહી જોઈ. પણ વ્યારે નહીં જ આવ્યો ત્યારે આંખ પાસે ચાહ કરાવી પાંક  
મોખળ સાથે ચલાવી લીધું. રહેવાનું કેયું ગામડાંમાં (ગહેરની બધાર પંચમાં)  
એટલે એવો સારો કોઈ હોય પણ નહીં કે ત્યાંથી બાઈ મંગાવે. દુઃખે પાપે  
આંખ દિવસ તો ગયો અને સાંજે લગારે મોડેથી ચાહેલા પાકેલા તેમણનાં  
ધણી એણેસંથી આંખ અને જમવાનું કાઢાડવા કહ્યું. આંખોમાં આંસુ નાથે  
જવાનું ધણીઆણીએ ફરીઆદ કરી કે આજે તો મીસતરી નથી તે હું શું  
કરું ? ગમે ને કહો, પણ સમજુ ધણી તેથી તેણે કશું કહ્યું નહી, પણ હસીને  
જોડવા કાંઈ કીકર નહીં, આજે એમ બી ચલાવી લઈશું. હું કંઈ કરી લાવ કે  
આપણે જમવા બેસીમે. આ સંબળી વળી ધણીઆણી ફીક્કે દમ ધઈ  
ગયાં. મગર એમ છતાં સંધ્યાનીમાં તો ગયાં અને એવો છમરડો કરી  
નાંખ્યો કે આપણને હસવું આંખ વગર રહે જ નહીં. દેખાદેખીની ફીક્કે  
આરીમાંથી બાઈ પરવારે ત્યારે ઠીકું કરતાં બી રાખે કેની ? મંધનાંજ આવડે  
નહીં એટલે આમાંથી છમરડો કર્યો. હાથનાં નાનુક આંગળાંઓ દઢાડી  
ફીધાં, ધી દોળી નાંખ્યું, રામ આંખમાં કરાડી, અને છેવટે છંદ બધાં કંધાં  
વાંચ્યાં, અને પછી રડને હાથે ધણી પાસે આવી જોડ્યાં કે, મને તો આ એવું  
કાંઈ આવડે નહીં. જોશો હવે બનેતો ! સુનિવર્સીટીની કેળવણી આ કેશણે  
શું કામ આવી ? જે આ હજાંજળી બાનુ. જગતે કાંઈ સમજુ, દિલ,  
સંમીન કેળવણી પામેલી છેકરી હોતે તો શું એમ કરતે ? ના, ખચીન  
નહીં. તેથી તો એક કપાટે, કાઈની પણ દરકાર વગર સધળું કામ આસાની

સામર્થ્ય વંચરના રહ્યા હો. ઘરમાં ધન દારૂ હોય તેની ખબર ન હોવાથી મનુષ્ય જેમ બીખારીપણાને સેવે છે તેમ તમારી વાણીના સામર્થ્યને ન જાણવાથી તમે દુરિદ્રતા તથા દુઃખનો જ આ સંસારમાં ક્ષિપ્તો છો.

વાણીનું સામર્થ્ય તમને શું અજાણ્યું છે? પૂર્વકાળના ઇતિહાસને જુઓ. એક વચન માનવી પૂર્વના સંતપુરુષો પોતે જે બોલતા તે દરી થકતા. દહાંતોનો પાર નથી. તે એક નદિ પણ હજારો છે. આપની ખોત્રી માટે થોડાજ જલારીએ. એતમ અપિએ શ્રાપ દહ પોતાની પત્ની અદભ્ય-ને પથર રૂપ દરી નાખી હતી. સતિ મદાલસાએ શ્રાપ દહ પાતાળ-દેતુ રાક્ષસને બરમ કર્યો હતો. દમયંતીએ શ્રાપ દહ પોતાને દુઃખ દેવા તૈયાર થનાર પારમીને આગયો હતો. આવી દ્રશ્યંત જેવા બેશીએ તો અંત જ ન આવે.

તમે જે બોલો છો તેનું વાતાવરણમાં (ધરત્રમાં) દ્રવ્ય ઉત્તમ થાય છે. તેની અમર તમારા શબ્દ જે પ્રકારનો હોય તે પ્રકારની તમે જેના પ્રત્યે તે બોલ્યા હો તેને યાય છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથીજ વાણીના ઉચ્ચાર કરવામાં આપણે ખરેખરી સાવધાનતા રાખવી જોઈએ.

નાથગરાના ધોધની માફક આજે વાણીના સામર્થ્યનો મિથ્યા કાય સર્વજન થતો જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય પોતે ધરના અંશ રૂપ હોવાથી જે વચન પ્રભુના વચન સમાન છે, જે વાણી પ્રભુની વાણી સમાન છે તેને આજે દહ કેટલા મનુષ્યો કાવે તેમ બોલવામાં વાપરી દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

‘તમારી વાણી સામર્થ્યવાળી થાય એવું તમે ઇચ્છતા હો’ તો આજથી જ તેના મિથ્યા વ્યવન છોડી દો. વરર ન હોય તેના ‘કરતા’ વધારે બોલવાનો અભ્યાસ રાખ્યો હોય તો તે છોડો. ‘જેનમાંજ’ સામર્થ્ય રહેલું છે. જે જરૂરનું હોય અને જે બોલનારથી ‘સાચો’ તે સાંભળનાર મનુષ્યનું હિત સધાવું હોય તે જ બોલો. કોઈની સામે રામે તેજા પ્રસંગમાં પણ કોઈ-યુક્ત બોલશે નહિ. વાણીના સામર્થ્યનો નાથ કરવાની સુરંગ આ કોઈ જ તમે ગમે તેટલું એ સામર્થ્ય મેળવ્યું હશે પણ જ્યાં કોઈ આવ્યો ત્યાં જેમ મહોલ મહોલો પર્વતોને પણ સુરંગથી વિચરી શકાય છે તેમ કોઈ રૂપી સુરંગ તમારા સઘળા સંચલી રાખેલા સામર્થ્યનો બેતજોતામાં નાથ કરશે. ચોંટીવાળું જીવન ગાળો. અજગાત તમારા હૃદયને છે. વલવનીએ જ ન રાખશે. જે પાંચ મિત્રો મળ્યા તો પછી તેની સાથે શ્રોવે તેનો

કરવા કરવા મંડી ન જાય. આ સામાન્ય સરખી જેવે તમારા જીવન-મળનો, તમરી વાણીના સામર્થ્યનો કેટલો કાર્ય કરે છે એ તમે સંતૃપ્તિ મેળવી હો તો હું ખાતરી માનું છું કે તમે આગળની માન મહી રહો. જરૂર કરતાં વધુ બોલવું એ એક પ્રકારનો બકવાદ કરવાય છે. મનુષ્યને મંદવાદ ક્યારે થાય છે એ તમે જાણો છો? જ્યારે તેની આ ૨ રિથિતિ આવે છે—સન્નેપાત થાય છે ત્યારે તેને બકવાદ કરવો પડે છે. તમે જાણી શકો છો કે જરૂર કરતાં વધારે બોલવું એ વાણીનો સન્નેપાત જ છે સન્ને-પાત થયેલો દરદી જેમ વધારે વખત જીવી શકતો નથી તેમ જરૂર કરતાં વધારે બોલનાર મનુષ્યની વાણી કેમ પણ સામર્થ્યને પ્રગટાવી શકતી નથી.

જેની આજે આખા દિગ્દુસ્તાનમાં નામના થઈ રહી છે તે મહાત્મા મોંઘીજી જેવાએ પોતાના જીવનમાં અઠવાડીયમાં એક દિવસ માનને સ્વીકાર્યું છે, એ પણ એજ સૂચવે છે કે વાણીના માનનું સામર્થ્ય ઘણું છે.

વાણીનું સામર્થ્ય શી રીતે વધી શકે? વાણીના ક્યારે અટકાવવાથી. મનુષ્યે પોતાના જીવનમાં વાણીના માનનું જીવન પણ સ્વીકારવું જોઈએ. અઠ-વાડીએ ન બને તો પંદર દિવસે, પંદર દિવસે ના બને તો મહીને પણ એક વાર માન જીવનો રાખવો જોઈએ. તેની ખુબી કાંઈ જોર જ નથી. માનનું જીવન દિવસે ફક્ત સંમાર વ્યવહારના સઘળા વિચારને બાબત ઉપર મહી ઇશિયતનમાં જ વખત પસાર કરવો. બને તો અપવાસ જ ખેંચી કાઢવો, અને જુખ્યાં ન રહેવાય તો ફક્ત દૂધ જ લેવું.

જ્યારે આપણા જીવનમાં આ જેવું સ્વીકારાશે. સોને માનનું સામર્થ્ય કેટલું બધું હોય છે તેનું આપણને કંઈક અંશે ખાન થશે. આપણી વાણી એ પ્રજાની વાણી છે એમ ત્યારે જ આપણે સમજી શકીશું. આજે તો આપણે બોલવા માત્રમાં જ એટલા બધા આગળ પધી ગયા છીએ કે જેમ કાંઈ એક આગળ મનુષ્યને. દુનિયા પ્રેમી હોય છે તેનું ખાન નથી. તેમ આપણને પણ માનના સામર્થ્યની ખબર રહી નથી.

“વિલોસ” — જોગરના અંદમાં “આગલિના પ્રવેસો” એ એક ઉપયોગી લેખ છે. અમેરિકામાં આગલોના કિતને મટે થતા પ્રવેસોની કડકિતે આપણે જાણીએ છીએ, માતાઓનાં કાવજી પર જ અસ્થાને કુહરેલા કરવાની એક કુખ્ય કાર્યદિશા એમની છે. બનાવટી ખોરાક, અથવા ગાય બેસ જેવો જનાવરનાં દૂધ કરતાં માતાનું પોતીકે દૂધ એ પોષણ ઉત્તમ છે.

એના બાર મેલીને સ્ત્રીઓને સર્વ સ્થળે સમજાવે છે. મિની પોલિસ રાજ્યમાં આ બાબત ઘણી વધારે આગળ વધેલી છે. ત્યાં ખાસ સ્થપાયેલી Clinic મારફત માતાના ધાવણની જરૂરીયાત બાંધે સમજણ આપાય છે, અને માતાઓને એની ફરજ પરખાવી વખતે વખત સલાહ આપે છે. આછો ખોરાક, નબળી દેહ, અગર બીજાં કશાં કારણથી દુધ આવતું નહીં હોય તો તેના તાજકતોળ ઉપાય પોષે છે, અને કોઈ પણ રીતે બાળકનો આ કુદરતી ખોરાક ઘટતી મુદત લમી ચાલુ રખાવે છે. આથી તંદુરસ્ત બાળકોની સંખ્યામાં હરખાવા પૂરતો વધારો નોંધાયો છે. હસમુખા, ચંચળ બેચુનાં બચ્ચાંઓ તે નીવડે છે. દાંત આવતી વેળાં કંઈ પીડાકારી ભોગવતાં નથી અને કોઈ પણ દરદ સામે ટકી રહેવાની શક્તિ એવડી પરખાવે છે. બનાવટી ખોરાકપર ઉછરેલાં નળણાં બાળકોથી તેઓ સર્વ પ્રકારે વધારે રૂઢપુઢ રહે છે.

એ મંડળની ચળવળ અમેરિકાનાં રાજ્યોમાંજ આવી અટકેલી નથી પણ ગમે તે દેશ પ્રદેશોમાં એવા પ્રયત્નો ચાલુ કરાવવા અથવા ત્યાં કોઈ તેવી સંસ્થા હોય તો તેની વિગત લેગી કરવા ઉત્સાહી પ્રયાસ કરે છે. કાવે ત્યાં પોલોના આંડવિવાએ રવાના કરી ભગૃતિ આણે છે. એમનાં વાજન Mother's Club of Chicago માં એની ઘણી રસમય વિગતો આવે છે, જેમાં વિદેશી પ્રકરણોમાંથી કાંઈક ચૂંટણી અને રજુ કરીશ. ૧૯૨૦ ની સાલમાં આરણા હિન્દમાં હિન્દી ખાતે બાળહિતનું મોટું પ્રદર્શન 'બરાધુ' હતું. એને વાઈસ-રોયનાં મહોરદારના આશરે હેઠળ વચવાળા આસામીઓએ ચળવળ કરી કાશેષ અજમાવી હતી, તેનીયે વિગત એ મંડળે મેળવી છે. યુરોપના પ્રદેશોની નીચલી ખબર મળે છે.

સ્વિટ્ઝરલેન્ડમાં ખુબી હવામાં નિરાળોની પ્રવૃત્તિ ઘણી આગળ વધેલી છે. તેનો લાભ ત્યાંની કુદરતી રચના અને અસાધારણ તંદુરસ્ત હવાપાણીથી બાળકોને ઘણો સારો મળે છે. ક્ષય, જેવાં ઉડતા રોગનાં દર્દી બાળકો માટે અલાહેલી સંગવડ છે, ત્યાં તેઓ યથા પૂરતો વખત રહ્યાથી બહુ ફાયદો પામે છે. તેમની છાતી બળવાન થાય છે અને રોગનાં ચિન્હો મટી જતો અભ્યાસ ઉપર સાફ ધ્યાન આપતા થાય છે.

વિયેનામાં છેલ્લી નાશકારક લડાઈએ દુર્ભગ અને મોટાં બચ્ચાંઓની સંખ્યામાં જખરા ઉછળો કર્યો છે. સુલેહના સમયની હીલચાલો તેટલો વખત બંધ થયાથી બાળકોના હિતનું બહુ મોટું ઠામ ત્યાં આવી પડ્યું



છે. એને પ્રહોચી વળવા સારૂ ઠેકઠેકાણે ઉત્સાહી પ્રયત્નો ચાલુ થઈ ચુક્યા છે. ત્યાં પણ આખ્ય (ગામડાંની) ખુદી હવાના ફાંપવાની બહોળી પિછાંણુ થઈ છે. અને બાળકોને ખેતરોમાં ઉછેરવાનાં સાધનો યોગ્યતાં, બધા છે. ત્યાંથી વધીને વળી મોટા “કાર્મ” સ્થાપવાની, યોજના હાથ ધરાઈ છે. જ્યાં પાળેલાં જનાવરો હસ્તક કુંધ, દહીં, માખણ વગેરે તાજું ચોકડું અને સસ્તું મેળવવા તથા બાહર સહેરોમાં તે પુરૂં પાડવા પ્રયાસ થાય છે.

ફાનસ, પશુ બાળકોની દીકરાંમાં આમળ વધ્યું છે. ત્યાં જન્મ નોંધવાની, પરિચારિકાઓ ફરતી રાખવાની, એવી એવી અજબો અડખથી ફેલાઈ ગઈ છે. અને હવે નિશાળોમાં થીખતી છોકરીઓને બાળઉછેરનું શિક્ષણ આપવાને રાજ્યાધિકારીઓ સાધન યોજે છે. એ માટે એક નવીન સચના ધણી ચોખ્ખી પડતી એવી થઈ છે કે, મોઢાંનાં બાપ્પાનો, મિત્રો, તમાશા, દોગડોળો એવાં મિથ્યા સાધન વડે થીખવવામાં કોઈ માફ નથી. તે એ તે પણ નકલી અને છવરહીત, તેથી ઝાઝું યાદ રહી, ચકલું નથી. તો છવતા બાળકના સાધન વડેજ હવે જ્ઞાન ફેલાવવું. એના માટે એક ખાસ મંરથા નિમત્તી, જ્યાં માતાઓ તેમનાં બાળકો લાવે, તેમને સલાહ અપાતી છોકરીઓ સંભાળે, તેમનાં વ્યવહાર કામ ઉપાડી લે અને એમ થતાં તેઓ અનુભવ સિદ્ધ શિક્ષણ મેળવી, તે હમેશા માટે યાદ રાખી શકે. આ યોજના કેટલી હદે સંભવિત છે તેનો વિચાર આધિકારીઓ ચલાવે છે.

વળી ફાનસમાં સુવાવડખાના અને તેની સાથે જોડાયેલા “વર્ક-રૂમ”-કાર્પગૃહો નીકળ્યાં છે. ત્યાં ગરીબ કે ગમે તે વર્ગની હમેશ્વર સ્ત્રીઓને છૂટકારા સમયે દાખલ કરવામાં આવે છે. સંસારી રિયલિતા કશા સવાસ પૂછવામાં આવતા નથી અને લંબાજન આપે કે નહીં તેનુંયે દખાણ નથી. ત્યાં છૂટકારાને વિદ્યુળ હોય તો તે દરમ્યાન સહેલું પણ ઉપયોગી ભરત, ગુંચણ, સીવણ કામ કરાવવામાં આવે છે. બાળક અવતર્યા પછી ચોખ્ખું સમય વિને તે પ્રાહુચાલુ કરાય છે અને તેના વેચાણથી જે નાણાં આવે તેના ત્રણ સરખાં ભાગ ફરી તે બાળક, માતા અને ખાનાના નભાવમાં સરખા વહેંચી લે છે. માતા અત્યંત ગરીબી બોગવતી હોય તો ખાનાને ભાગ છોડી દે છે, છતાં ગરીબ કે શક્તિજ્ઞાન સર્જતી એક સરખી સારવાર કરે છે. દવા, ખોરાક, માવજતમાં કશી કચાસ આપવા દેતા નથી; અને તેમણે કરાવેલી સુદત પૂરી થવા પછી જ ખાતામાંથી રૂખસ આપે છે.

સરખિયામાં Important Train-મુસાફરીની ગાડીઓ ચાલુ થઈ છે. નેતા પરિચારિકાઓ, ડ્રાફ્ટર-પગારદાર કે શોખની સેવા કરનારાં ક્રિસ્ટી-ગામેગામ અને ધરેધર ઉતરી પડી જોઈતી સલાહ, સુચના, મદદ દવા, બોનાઈ વગેરે પૂરું પાડવા લાગ્યાં છે. આ સાધન બહુ ઝડપી અને કાર્યસાધક માણસ પડે છે. ગમે એવા ગિચ્ચ મહોલે, કે ઐકાંત ગામડે પણ તેઓ જઈ શકે છે.

છટલીમાં પણ એવી “રેફરેસ” ગાડીઓ ફરતી થઈ છે અને રામન કૃષોધિક ધર્મ સંયોના વડપણ હેઠળ તેનું ખર્ચ ખુલ્લું નિમિત્તનું હું લખ્યું છે મોહલે મોહલે આ ગાડીઓ ફરી વળી ઉપયોગી સેવા બજાવે છે.

“બાલજીવન”—આ માસિકનો પહેલો વંષના ખારમો-છેલ્લો અંક મળ્યો. પાછલા અંકો જેટલી મોહકતા આમાં જણાતી નથી, છતાં લેખોની વિવિધતા ઠીક છે. “દેશનક્ષત્રની વર્તમાન”ના મથાળા નીચે બે વાતો આપી છે; પરંતુ તેમાંથી એકમાં “દેશનક્ષત્ર”નો ચોષઃ અંશ નથી. પહેલીમાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા સાચવવા માટે પ્રાણુની આહુતી અપાય છે તે બીજીમાં માતાને બચાવવા એક કન્યા પોતાના શરીરમાંનું લોહી આપે છે; એટલે તેમાં માતૃભક્તિનો પ્રોધ થાય છે. “ફકમણી હરણ” ની તૈયારી ચિત્રોનો સારો ઉપયોગ થઈ શકે તે સારું જિ. છાયા પ્રસે સેની વાર્તા લખાવીને સચિત્ર મૂકી છે, તે વાંચવા બલામણુ કરવા જેવી છે.

“સાહિત્ય”—(અક્ટોબર) આ માસિક નિયમિતપણે દરેક અંગ્રેજી મંદિરાની શરૂઆતમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે, એ, યુજરાતી માસિકોની અનિયમિતતા જોતાં ખાસ નોંધના જેવું અમને લાગે છે. આ અંકમાં “અભિભાષ” ના સપ્ટેમ્બરના અંકમાંનો સા. બહેન સરોજિનીનો “અંકો અને સ્વતંત્રતા” નો આખો સેખ વાંચવા જેવો જણી ઉતાર્યો છે. “સાહિત્ય”ના આ અંકમાં બાઈ નારદની “(પત્નીની) સમાજસેવા” નામે એક સરસ વાર્તા આવી છે તે “અભિભાષ”ની મુશ્કિતારી બહેનોને પ્રિય થાય તેવી લાગતી હોવાથી અમે આજી આવતા અંકમાં જગોની અનુકૂળતા રહેશે તો આપીશું. રા. ભાનુએ ત્રિવેદી વાચનમાંના વિષે વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે તેનો ખુલાસો કરતી તરફથી યંત્રા પડે છે. રા. રા. મંજુલાલ મંજુદારનો નીચેનો “સંસ” “અભિભાષ” ની વાચક બહેનો આનંદ પૂર્વક ગોંધને મોજ માણશે એવી ધારાણીથી તે અંકો આપીએ છીએ.

ચોકને આંગણે ચાંદની રે ખીલી રૂપેરી રંગ- એ મોહિનીચંદ્ર  
( મોટકનાં ગરબાનો કાળ. )

નાવને નોતરે ચાલની રે, પુરી કેસરી શાખંડ  
હંડ, રે, આલો રસિક રંગ માણવા.  
દીલાં પ્હેરી પીતાંબર રે, નાંતો જમી લ્યોને આજની.

સાખંડ:

કાકા વસે વિદેશમાં, સંધી પીતા યેંચ :  
કહોજ કેમ કરી મોકલું, કાકાને સદેશ.  
છુંલલજી રે સદેશો અમારો, જઈ કાકાજીને કહેજોજી રે,  
શીનાં ચંદનાં ઘડયાં કહેવર, નાતનાં જમણુ વિણ સુનાં સુનાંજી રે.  
છુંલલજીને બહાલો મોકો મોતીચૂર, અમને અપૂતખાણ બહાલા શીખંડજી  
નાંતનાં જમણુ વિણ સુનાં સુનાંજી રે.

સાખંડ:

કાકાને હસ કાળજી, માગી બીખી ખૂવ:  
ધરની રોટલી ના ગમે, પરધર જમવા જાય.  
મીઠાં મિઠાણ રોજ રોજ મળે તોયે, બીલા લેવાને ઘણા ખાણ છેજી રે,  
કાકાના પગે તો મળે ત્યાં જાય છે, આશરવાદ એકલો ઉચ્ચારતા જી રે.

સાખંડ:

સોજ વરસનો બગિચો, લાડ લીધા આઠ:  
મીઠાસ જોઈ મોહી, પડયો, પીરસનારનાં લાડ.  
પોટ પહોણા બાંધાયો રે, નહો રે ઉઘાય, હવે નહો રે ઉઘાય,  
મારા સખા કાકાના સખ હો રાજ ?

તેણવળે મારી શરીના વેદને, ચૂરણ લે વેદને તેણવળે જી રે,  
છુંલલજી રે સદેશો અમારો, જઈ કાકાજીને કહેજોજી રે.

તમારાં બાળકોને શું આપશો ?

શ્રી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી પ્રગટ થતું

## બાલમિત્ર

— — — — —

ગુજરાત, કાઠિયાવાડના વિદ્વાન લેખકોના જ્ઞાનવર્ધક,

આનન્દજનક અને ઉત્કર્ષ-લેખોથી ભરપૂર.

સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર, રા. રવિચંદ્ર, મહાશંકર, રાવળનાં

સુંદર ચિત્રોથી સુશોભિત,

૬ થી ૧૬ વર્ષનાં છોકરાં છોકરીઓ માટે

આત્યંત ઉપયોગી માસિક

ઓગસ્ટ માસથી પ્રકટ થઈ ચુક્યું છે.

લવાજમ માત્ર રૂ. ૪-૦-૦ પોસ્ટેજ સહીત.

ચાર વર્ષના એકી સાથે રૂ. ૧૪-૦-૦.

આફ્રિકા માટે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦.

અને ચાર વર્ષના એકી સાથે રૂ. ૧૮-૦-૦.

ખુટક નકલના છ આના.

આહક તરીકે, બાલકલુજ નામ નોંધાવો.

તેથી—ગ્રંથાલોષ લક્ષમણભાઈ પટેલ.

અમદાવાદ.

પત્ર વ્યવહાર માટે શિરનામું—

વ્યવસ્થાપક, “બાલમિત્ર” ઓફીસ.

શ્રી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી—આણંદ.

# શેઠાણીઓ! દયાળુ દેવિયો !!

તમે એવંચાની આટલી બધી લાગણી

કૃતરાં, ગિલાણી, પાપદં, મેના જેવાં પશુ પક્ષીઓ  
તરફ રાખો, તેમને લાગથી નવરાવી ધોવરાવી ખવડાવો,  
અને લાગથી રમાડો—

અને

તમારો દેશભાઈનાં માનવ સંતાનો અજ, વજ્ર અને  
ધર વિના રળવળે, જૂએ મરી જાય, તો પણ તેમના સામી  
જરા મીઠી નજરે ન જુઓ? જોઈ મુઠી અનાજ આપી  
ન બચાવો !!

શું એ તમારું દયાળુપણ કે સ્ત્રીપણ કહેવાય ?

આજથી તેમને બચાવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ કંઈ પણ  
હાનિ મોકલો.

વીરોદ્ધ મહત્ત્વ મળે છે. લખો—

મંત્રી હિંદુ અનાયાશ્રમ—નડીઆદ.

માન ઓ ! રાત્રે વણ ક્યા પછી તમારી આસપાસ એકા  
યતાં અને તમારો પ્રેમ માગતી તમારા બાળકોને તમે કેવી રીતે  
આનંદ આપશો ?

શું મીઠી મીઠી બાળવાર્તાઓ કહીને ?

ત્યારે તો જરૂર તમારાં બાળકનું નામ આપી મંગાવો.

## બાળવાર્તાઓ.

(મંથક કરનાર: ગિરિભશંકર લગ્નવાનજી બધેકા.)

કિંમત રૂપ ૦-૭-૦ ૮. ખ. બુક.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી લવન-લાવનમર.

**WHAT, NOW AND WHY TO READ?**  
The best books must be read *accu-  
rately* in order to be *wise* and *useful* to  
society. *Riskin.*

શું, શી રીતે, અને શામાટે વાંચવું ?

ઉત્તમ લખાણે ઉત્તમ રીતે ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે  
વાંચવું ! રસકીન.

ઉત્તમ લેખકોને હાથે અર્થાનું સમાજ પ્રિય મધ્ય પોરું.

**સચિત્ર “કૃષિમુખ” માસિક.**

માસપદ માસમાં આવેલા કટલાક વિષયોનું સંચય.

કારવાનનો સિદ્ધાંત, પ્રાણજી અને પ્રાણજીપણ, સાંભેલાનો અમરકાર,  
ગીતા રહસ્ય, વિમાનો, આકર.

રાક્ષસોની રમણમૂર્તિ (વાર્તા) વિદ્યારેવીની કલાસના, એક શીકારીની  
ચીત્ર કથા.

ઈ. અનેક કાવ્યો-વિષયો-વિનોદમાળા

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ ૦-૦

છુટક અંકના ૦-૧૨-૦

કાલબાદેવી બાટીઆ મહાનન વાડી.

વંજે માળે મુ. અર્ધ (૨)

ત્રીની અને પ્રકાશક

સદ વહીવટી સંસ્થા

# બાળક.

[પૃષ્ઠક ૨.]

નવેમ્બર, ૧૯૨૧.

[અંક ૧૧, મો.]



પોપટ.

(કાલરા.)

કેલું સુંદર શોભતું પોપટ તારું અંગ !

નાભુકે નમણી પાંખ ને લાંબો રંગ.

શોણો ચતુર ગણાય તું બોલે મીઠા બોલ,

સહુ પંખીની જાતમાં સારો અઢકો તોલ.

રાત્રી મનહર સાંચથી રૂપ બહુ પુખ્તાય,

તેથી તું જગમાં ખરે, પિંજરમાં પૂરાય.

ઉઠે બે બહુ કાગડા કાઠ કરે ના સંગ,

શુદ્ધિયલ ! શુદ્ધ બેઠેને સા પોપે તું અંગ.

મીઠી લજણી લાધી તું પ્રથમ સુઠને કરનાર,

મન શોભાવી લોકનાં, વળી સુખમાં રહેનાર.

પડિતલ પૂરો સદા 'રામરામ' રટનાર,

પણ સમજ્યા વિણ નકલથી લેય ન લાભ યનાર.

ધીરજ.

## કીશોરની કટેવ.

કીશોર બહુજ સારો છોકરો હતો. તે એની બાની સાથે રહેતો હતો. એના બાપા મરી ગયા હતા. ઘરમાં એ અને એની બા એ જણા એકલા જ રહેતાં હતાં. તે એની માને બહુજ લાડકવાયો હતો. એની મા એને માટે રોજ સરસ ખાવાનું કરતી હતી, એને મહેની વાતો કહેતી હતી, અને સારાં સારાં લુગડાં શીવી આપતી હતી. કીશોર પણ કોઈ દિવસ તોફાન કરતો નહોતો. રોજ વખતસર નિશાળે જતો હતો; અને લેસન પણ બેસાડી જતો હતો. એના મહેતાજી પણ એના ઉપર પ્રેમ હતા. નિશાળમાં એને ભાઈબંધો પણ ઘણા હતા. બધાની સાથે છુટીના વખતમાં તંબા નિશાળ પુરી થયા પછી એ રમતો હતો.

પણ એ કીશોરની એક છાની વાત હતી. એના ભાઈબંધો એ જાણતા નહોતા. એ જાણે તો એની ખરેખરી કુજેતી ઘણી જાણ તેવું હતું. તમે કોઈ દાડો બહુ નાનાં છોકરાંને શીશી-માંથી દૂધ પીતાં જોયાં છે? કાચની વચમાંથી જડો શીશી હોય છે તેમાં દૂધ બરેલું હોય છે, અને તેને મોઢે રબરની ટોટી હોય છે. આ ટોટી વતી છોકરાં દૂધ ચુસે છે. કીશોર પણ બહુ નાનો હતો. તે વખતે આવી શીશીમાંથી દૂધ પીતો હતો. સાધારણ રીતે છોકરાં મોટાં થાય, અને વાડકીમાંથી દૂધ પીતાં આવડે, એટલે શીશીમાંથી દૂધ પીવાનું ચુકીડે. પણ કીશોર તેની માને બહુજ લાડકો હતો. શીશી વગર એને પહેલાં દૂધ પીવાનું કાવતું નહોતું. એની મા શીશી આપવાની ના કહે; એટલે એ રહે અને કીશોર રહે એટલે એની મા પાછી શીશી આપે. આમ કીશોર મોટો પણ થઈ ગયો તોયે શીશીથી દૂધ પીવાની એની ટેવ છુટી નહિ. બધી રીતે એ માનું કહેવું માનતો હતો, પણ આટલીજ ગાંઠળ એનામાં રહી ગઈ. એ નવ વરસનો થયો તો પણ શીશીયોજ દૂધ પીતો હતો. અને હવે તો એની બા પણ



એને શીશીની ના કહેતી નહોતી. એની બાને પણ શીશી આપવાનીજ ટેવ પડી ગઈ. બહુ લાડમાં ને લાડમાં કેટલીકવાર મોટાંઓ પણ પોતાનાં છોકરાંની ખરાબ ટેવો જોતાં નથી. ક્રીડાર-ને નિશાળેથી આવવાની વખત થાય એટલે એની બા એની શીશી સાફ કરીને દૂધ ભરી રાખે. અને નિશાળેથી આવીને તરતજ ક્રીડાર એક ઝોરડામાં બંધને ટોટી વતી બચબચ કરતા દૂધ પી લે. આમ કરે નહિ તો એને રમવાની કે ભણવાની સૂઝ પડે જ નહિ.

એકવાર ક્રીડારના મહેતાંણ બંધા છોકરાંએને ઉભણીયે લઈ જવાનો હતા. એમની નિશાળમાં એવો રીવાજ હતો કે લાંબી રમતો પડવાની હોય, તે વખતે છોકરાઓ અને મહેતાંણ બંધા ઉભણીયે ભાય. દરેક જણ પોતપોતાને ઘેરથી આવવાનું લાવે. અને નહી કીનારે બાઠના છાંયડાવાળી કોઈ મોટી જગાએ બંધા ભાય, અને તે ઠેકાણે રમે. નિશાળ તરફથી દૂધ આપવામાં આવે અને બંધા છોકરાઓ ઘેરથી લાવેલું આવવાનું ખાય. ત્રણી બાઈબંધો અંદર અંદર વહેંચણી પણ કરે. આમ તેમને રમવાની અને ખાવાની બંહુજ મજા પડે. વળી મહેતાંણ પેટીનું વાળુ (હારમોનીયમ) પણ સાથે લાવે, અને છોકરાં-એને વાજ સાથે ગવડાવે તથા પોતે પણ ગાઈ સંભળાવે.

ઉભણીના દિવસની વાટ બંધા છોકરા બંહુજ હોંશયી જોતાં હતા. ઉભણીને દિવસે ક્રીડારની બાએ પણ તેને માટે ખાવા નાની પેટી તૈયાર કરી આપી. પેટી બંહુજ સંભાળથી ગોઠવી હતી. સાફ સાફ ખાવાનું પણ તૈયાર કરીને અંદર મૂકી દીધું હતું. ખાવા માટે તાસક તથા ફિથ માટે નાડકો પણ અંદર મૂકેલો હતો. અને હેતાળ માતાએ એક ખુણામાં સંતાલીને પેલી દૂધની શીશી પણ ભરીને મૂકી હતી. ક્રીડાર ઉભણીમાં પણ આ શીશી લઈ જતો હતો અને રમી આવીને પછી બંધા છોકરાઓથી સંતાઈને છાનોમાનો શીશીમાંથી દૂધ પી જતો હતો. એવટે ક્રીડાર પોતાનો પેટી સાથે નિશાળે ગયો, અને વખત ચતાં બંધા છોકરાઓ અને મહેતાંણ ઉભણીની જગાએ ગયા.

જેલમાં કીચોરને ખલે બેસાડીને, તેનાં વખાણ કરતા કરતા, પેલા છોકરાઓ પડાળીમાં ગયા. મહેતાંજીએ તે વાત પશુ બધી સાંભળી. અને પછી બધા છોકરાઓને શીખામણ આપી, કે જે જ્યાંએ નાનપણની કોઈ દેવ મુકી ના હોય, તેઓ કોઈ ખાયલા ન કહેવાય. પશુ ગરીબને કે રાંકને ઇન્ટ થતી હોય તે જોઈ, તે ખાયલા કહેવાય. અને ઇન્ટ કરનારા પશુ ખાયલા કહેવાય પછી તેમણે કીચોરને બહુ શાખાથી આપી. છોકરાઓ પશુ ચીંચીની વાત જૂલી ગયા, અને કીચોરનાં બહુજ વખાણ કરવા માંડી ગયા.

પશુ તે પછી કીચોરે કોઈ દિવસ ચીંચીમાંથી ફ્રમ પીધું નથી



## કાચબો અને હંસ.

[ખાલવાર્તા.]

કોઈ તળાવમાં એક કાચબો રહેતો હતો. તેને બે હંસ ભાઈબંધ હતા. કોઈ વખત દુકાળને લીધે તળાવમાંથી પાણી સુટવ માંડતાં પેલા બંને હંસે ત્યાંથી બીજા તળાવ લાણી જવા તૈયાર થયા. તે જોઈને કાચબે તેઓને કહ્યું:—

‘ત્હમે જ્યાં જવા માટે તૈયાર થયા છો ત્યાં મ્હને પણ તેડી લાઓ.’ તે સાંભળી બંને હંસોએ કહ્યું:—

‘જ્યાં અમે જવાના છીએ તે તાંજાવ અહીંથી ઘણું દૂર આ વહું છે માટે ત્યાં આવવાની જો ત્હારો ઇચ્છા હોય તો અમે કહીએ તે પ્રમાણે ત્હારે કરવું.’

‘ભાઈ! ત્હમે કહેશો તેમજ કરીશ.’ કાચબે કહ્યું.

ઉત્તરમાં હંસે જણાવ્યું કે, ‘અમે બંને એક લાંકડીનો દંડીકે પકડી રાખીએ તેને ત્હારે મોંડેથી વળગી લટકી રહેવું. અને આકાશમાં ઉડવા માંડીએ ત્યારે કોઈ પશુ ત્હારે બોલવું નહીં.’

કામ્ય જોયો તો એ હંડીકા છુટી જાય; અને હું નીચે પડીને મરણ પામીશ.

ત્યારે ‘બહુ સારું’, કહી કામ્યને પોતાના દાંત વડે તે હંડીકા મજબુત પકડ્યો, એટલે તેના બન્ને છેડાઓ ઝાલી બન્ને હંડો આકાશ માગે ઉડ્યા. અને પોતાના મિત્ર કામ્યનાને ઉચકી તે તળાવની લગલગ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં નીચેથી ગામના લોકો ટોળે મળી ‘જેવા’ લાગ્યાં અને માંહોમાંહે જોલવા લાગ્યાં કે— ‘આ શું ? આ હંસો શું ઉડાવી આકાશમાં ઉડી રહ્યાં છે ? આ પ્રમાણે નીચે થતો કોલાહલ એ ચપલ કામ્યનાના સાંભળવામાં આવ્યો.

‘આ કોલાહલ વળી શાનો ?’ એમ હંસોને તે પૂછવા ગયો. એટલામાં પેલો હંડીકા તેના મોઢામાંથી છુટો થઈ ગયો અને નીચે પૃથ્વી પર પડતાં વાર કામ્યો મરણ પામ્યો.

ઠંઠાલાં બાળકો! એ પ્રમાણે કોઈ દિવસ વચન કહેતું હોય તે પ્રમાણે ઘરાણર કરવું જોઈએ. નહિ તો લાકડીથી બધ થએલ કામ્યનાની પેઠે બુદ્ધિથી બધ થએલો માણસ નાશ પામે છે.

નલિનીકાન્ત.

## છેતરનાર છેતરાયો.

એક માણસ પાસે એક ઢાળી હતો. તેને ૫૦ મી. કંઈક ખોડ થઈ ત્યાં તેને વેચી નાખવા તેણે માલેક તેને ગુજરીમાં લઈ ગયો. ત્યાં એક માણસ આવ્યો અને પ્રાણીને બારીકાઈથી તપાસવા લાગ્યો. ‘આથી માલેક ગમતોયો કે તે માણસે પ્રાણીની ખોડ તપાસી કાઢી છે, તેની તેને દૂર લઈ જઈ કહ્યું, “જે બાઈ સામે માણસ આવે છે તે હું ધાડું છું કે આ ઢાળી ખરીદવા માટે અમારા વચ્ચે સારું થાય ત્યાં મુખી તારે મુંગા રહેવું. જે હું મુંગા રહીશ તો હું તને દસ રૂપિયા આપીશ.”

સામે આવતો માણસ નેના પાસે ધડા. પૈસા પણ મોડી, અફસર હતી તે આવ્યો, હાથીને જોયો, અને તેણે તે ખરીદ્યો.

તેના ગયા પછી હાથીના પહેલા માલીકે પેલા માણસને દય રૂપીયા આપી દ્યું, “ભાઈ ખરું કહેજો, તમે હાથીના પાછલા ડાબા ખમતી ખોડ ને મેં સુકિતથી ઢાંચી હતી તે કેમ શોધી કાઢી?”

આ સાંભળી પેલો માણસ અચંબો પામ્યો અને જોલ્યો, “ખોડ! મેં કંઈ પણ ખોડ હાથીમાં શોધી નથી.”

“ત્યારે તમે આમ ફરી-ફરીને શું જોતા હતા?”

“અહાહાહા! આ હાથી જેવું પ્રાણી મેં માદી જીંદગીમાં આજે જ જોયું, તેથી હું એવું મોં દ્યું અને પુછું, કયું એ જોતો હતો.”

આ વાતનો સાર શું? સાર એટલોજ કે આપણે જે કંઈ વાંચીએ, જોઈએ, અનુભવીએ એ સર્વેમાંથી કંઈક ને, કંઈક સાઈ એટલે આપણે સુધરી શકીએ તેવા પાક જેવી કાઢીએ.

આ વાતનો સાર એ છે ને. “આપણે કાંઈને છેતરવું નહિ.”

છેતરવું એટલે શું?

આપણે ‘છેતરવું’ એ શબ્દ બે રીતે (અર્થે) વાપરીએ છીએ. પહેલા અર્થ સાધારણ રૂપમાં છે એટલે ઉંચું કહી દસવાનું કરવું તે. ખીજા અર્થનું રૂપ ભ્રમકર છે. તે તમે ઉપલી વાતમાં ધાંચ્યું તેમ પાપ અથવા જુલુસ કહેવાય. પહેલા અર્થમાં છેતરનારનું મન ચોખ્ખું અને સ્વાર્થ વગરનું હોય છે. તે ખીજાને હેરાન કરવા માગતો નથી. પણ ખાલી ગમત કરે છે.

બીજા ખીજા અર્થમાં છેતરનારનું મન પાપી હોય છે. કારણ કે તે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર જુલુસ જોડી ખીજા પાસે વધારે પૈસા કમાવી લે છે. આ તો પોતાના મનપસંદ કામ કરવાની ટીક છે.

હજી પ્રથો અર્થ જોઈતા હોય તો પહેલાનો અર્થ ‘ખનાવવું’ અને ખીજાનો અર્થ ‘ભગવું’ યાય.

આથી ઘડીક પ્રમુત ખાતર ખીજાને છેતરવું-ખનાવવું-એ પામ નથી તેથી આપણને એ પ્રમાણે આલવાની ફર છે, પણ ખીજી રીતે (અર્થે) આલવું એ પાપ છે.

દવે ત્યારે આપણી વાતનો સાર એ ને.

“આપણે ખીજાને આપણા પોતાના સ્વાર્થ માટે કદી છેતરવું-ખનાવું નહિ.”

રસોઈના કામમાં સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી નવું પુસ્તક

# લઘુ પાકશાસ્ત્ર

અથવા

રસોઈના પ્રયોગનું રમણજી.

આ પુસ્તકના પાંચ ભાગ છે પહેલા ભાગમાં જુદી જુદી જાતના રસોઈના બનાવવા વિશે બીજા ભાગમાં પકવાનો બનાવવા વિશે. ત્રીજા ભાગમાં અથાણા બનાવવા વિશે. ચોથા ભાગમાં મુત્ખા, ચણીચણા વિગેરે બનાવવા વિશે અને પાંચમાં ભાગમાં રતુ રટુના પાકો બનાવવા વિશે છે. સૌને જાણે વિદ્યાગૌરી બી. એ. લખે છે કે, “સરલ ભાષામાં અને બધાને સમજાય તેવી પ્રમાણમાં આ ચોપડી લખાઈ છે તેથી (સ્ત્રીઓને) ઉપયોગી થઈ જશે.”

ક્રિમત આઈ આના “સ્ત્રી બોધ” ના આલેખને પોસ્ટેજ માર્ક આઈ આના મોકલનારને લુધોવિસ્ત્રી મોકલેલું વિ. પી યી ખા. આના લખે:-  
મંત્રી-“સ્ત્રી બોધ;” અમદાવાદ.

એકજ દામ—સ્થાપી-૧૮૯૫ મનહર હીરાના નેકલેસો-  
પ્રિસલેટ-વોટીઓ-એરીંગ્સ-જુઓસ-પેનડ-ટસ-ચાર્ગસ-પીન્સ વગેરે  
તથા ઝરેસાતના વિવિધ રકમના હાગીનાઓ, તથા હુટક હીરા,  
મેની, પાના, માથેક, સતી, નવરત્નો વગેરે ખસ જોવા અ  
ખાસ ફાંકાને પનારશો

સુરજમલ લઘુભાઈની દુકા.

૬. દાલનાદેવી, પોસ્ટ ઓફીસ સામે, મુમ્બઈ.

## હીસ્ટરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો હતાજ વાયુમુક્તા છે જેનો ૨ ન. ૧૯૯-૧૪ અને  
કીમન ૩. પા. હીસ્ટરિયા-ફ્રેજ, ચિત્રમ, ખેયાલુ, જડ થયું વગેરે  
વાયુના હાઈપર રામનાથ છે હવા વનસ્પતિની, મુદિનાતી; પથ્થ નહો  
મદરહર જેત, કાતો કે ધાતુ વિકાર, કાટ, તોડ અને ગભરાશયના  
હાઈ હાઈ ઓક્સ-ગ્રામી ૪૦ કો. ૩. ૧). બાળકોની કાંપણી કો.  
૨-૨) પોસ્ટેજ જુદાં દરેકનું.

જીનસાલ લઘુભાઈ-શાહ, દેગીનામાવાળા-૩૩૬૨૬.

# સ્ત્રીબોધ.

કુલેતક ૬૫ મું.]

ડીસેમ્બર, ૧૯૨૨.

[ અંક ૧૨ મો.]

## અનુક્રમણિકા

(વધ્ય.)

લેખક

પાનું.

૧ જાણકુમારી.	રા નાગરનાથ છે પટેલ	૫૫૫
૨ એમ ડાલિંગ.	રા સુનીલાવ સુમજીયા તિપારી.	૧૩૦
૩ મુજગનના એ સુપુત્રો	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૫૫
૪ કે પુસ્તક પરિચય.		૫૧
૫ મુસાઈનીની ડાપરી	સૌ. તરવૂદા દીરેગી મા	૫૬૧
૬ મારી વડુનીં મમાનસેવા, (વાર્તા)	રા નાગર.	૫૭૪
૭ વીજા-વિહારી (યાત્રુ વાર્તા)	રા. સીનારામ જે. શમા.	૫૮૭
૮ માસક સાહિત્યની નોંધ	રા. મંત્રી	૫૬૬
૯ નોંધ.	રા તત્રી.	૧૦૫

## બાળક વિભાગ:—

૧૦ કદી ભિગાવ ન ચડુ (કવિતા)	રા. ધીરજી.	૨૧
૧૧ સદગ્લાનુ હજાર	ગ. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ	૧૨૨
૧૨ મે બહેનો	રા. ચીમનલાલ ડાકોર	૧૨૬

## તંત્રીઓ:—આઈ પુતળીબાઈ હાબાઈ.

ગ. કેશવપ્રસાદ હોડાલાલ દેસાઈ; બી. એ. ચૌલ ચોન. બી.

## મંત્રી:—જીવનલાલ અંબરશી મહેતા.

સી. બોધ મન્દિર; ગીરમલાલ રાઈ, —અમદાવાદ.

(સપ્તમે પત્રવ્યવહાર મત્રીને ધરિનામે કરવો.)

વર્ષિક અગામી ૨-૨-૮૦ (૮પાલ ખર્ચ સુધી) સિદ્ધરતાનની બહા ના

દેસાના આદરે મારે ટપાલ ખર્ચ સુધી ૨ ૩-૪-૦

કુલેતક અકાદી ૧-૫-૦

# “સ્ત્રી-બોધ.”

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. આઠી. પરદેશ માટે રૂ. ૩-૪-૦  
( સને ૧૯૨૨ ના અક્ષિપ્ત પુસ્તકના પેસ્ટેજ માટે આઠ આના પધારે. )

**બેટનું પુસ્તક**—જગન્ના વિદ્યાનોએ લખેલા હોય એમિક તેઓ-  
ના નવો સંગ્રહ “ હાસ્ય કથામંજરી ” નામે  
૧૯૨૨ ની સાલમાં આલોકને બેટ આપીયું. આ પુસ્તક કામાં નાનું હું કે  
વિષયમાં નિર્માણ નથી, પણ એવું કિંમતી છે કે “ સ્ત્રીબોધ ” નું લવાજમ  
તો માત્ર આ પુસ્તકમાં જ વસુલ થઈ જશે; અને માનિકપત્ર એ વર્ષ માત્ર  
જ મળ્યા જેવું લગશે. છતાં અક્ષિપ્ત પુસ્તક બદલ તેના પેસ્ટેજ ખર્ચ સાથે  
માત્ર આઠ આના પધારે આપવાના છે ૧૯૨૨ નું લવાજમ મોકલ્યું  
હશે તેગનો જ આ અક્ષિપ્ત પુસ્તક ઉપર લઈ રહેશે.

વર્ષની સરકાર નવું નામ આપ્યું છે; પરંતુ “ સ્ત્રી-  
બોધ ” નામે શરૂ થયે ૧ નવી સાવિત્ર વાર્તા જમને પહેલેથી વાચવી  
હોય તેમજે જુનું થયે આલોક થઈ ૬ વર્ષનું લવાજમ સાથે મોકલ્યું  
એટલે પછી બધા આજ મળશે.

વિં પીં કરવાથી પેસ્ટના નવા નિયમ પ્રમાણે ૧૯૨૪ ડેરના  
માત્ર આના પધારે ખર્ચ થાય છે માટે આજ તેમજ નવા થનાર આલોક  
મનીઓ કયા લવાજમ મોકલશે તે તેમને જ માનવું થશે.

સરનામા માટે સૂચના— આ બોધ ના અંક મેનું નવું ૧૯૨૨  
તૈયાર કરી, સરનામા છપાવવાના છે. માટે જ આલોક ૧ સરનામામાં કાંઈ  
પણ સુધારવા જેવું હોય તે માટે અમને જુના સખી જણાવવું.

પત્ર વ્યવહારમાં ૧૯૨૨ નંબર જરૂર લખવો. નંબર  
વિના કાગળો અમલ થઈ શકશે નહિ.

પરદેશના આલોકમાંથી જેમનું લવાજમ બાકી હશે તેમને  
નવા વર્ષથી આલોક મોકલવામાં નહિ આવે. માટે જેમને હશે  
લવાજમ મોકલ્યું ન હોય તેમજે આ અંક મળેથી તરત જ મોકલી દેવું.

કેટલાંક જોડેર પુસ્તકો લેવા પછી અંક રાખી લે છે તે વિં પીં  
નો અંક પાછો વાળે છે. આ વરતમાં લગભગ સડેક જોડેર પુસ્તકો લેવાનાં  
વિં પીં પાછાં ફર્યા છે. અંક લેવા કરે ને લવાજમ ન કરે એ જોડેર  
સંચાળે માટે સરખવા જેવું તૈયાર ? આવા આલોક સીટ પ્રસિદ્ધ કરવા  
ની શીશનીય ફરજ ન પડે એટલું જ અમે ઇચ્છીએ છીએ.



સ્વ. દિવાન ખડાકુર,

અંબાલાના સાકરનાલ દેશાઈ,





લાલશંકર ભીયાશંકર ત્રવાડી.

# સ્ત્રી-બોધ.

પુસ્તક ૬૫ મું. ]

ડીસેમ્બર, ૧૯૨૧.

[ અંક ૧૨ મા.

## જયાકુમારી

અથવા

વીશમી સદીનો મોહનમંત્ર.

~~જાણી~~  
ખોવાયેલાંને ભાલાવો,

સ્વામીને સંદેશો દહાવો

પગ ધોવાને પાણી લાવો,

ખોવાયેલાંને મીઠો !

આવો, મહેલ ઉઘાડો, આવો !

હોરી હોરી હોરી લાવો;

આવોને, ખાતાં સ્વામીને,

ખોવાયાં સાથે !

ભૂખ્યાને લોજનમા લાવો,

તરસ્યાંને દ્રાક્ષારસ પાવો

પાયરબે હુયાં યાક્યાંને,

લાવો ખોવાયાં સાથે.

કલાપી.

વર્તમાન આગમને કાદિના ફૂલ છે અને રસની છેળ ઉપરી કુખો  
ગળા છે પોવનની વસતે રસિકણે ફૂલ છે અને આનન્દની રેલ રેલોએ  
વસુન્ધરાનું નન્દનન કરે છે

માર્ગ ભૂલેલી ભોજિતીની અશુદ્ધિ સાધી આનન્દની ભાગિની કરવી,  
ગસ લેવો અને દેવો સંસિદ્ધાનાં રસખેલનના એથે પ્રકાર અને 'ધર્મ' છે.

સસેવીનાં નમ્ર મનન હૃદયવેલના જાણસિન્નન છે અને નવપણવ યતી વહારીની આ પત્રાવલિ છે.

દેવી સરસ્વતીની પૂજનસામગ્રીમાં પત્ર પુરવં કલં સોયંમાં પત્રથી જ પહેલ કરી છે.

સુધાધ

(૧)

૧૬ માર્ચ —

પ્રિય સખી સરસ્વતી,

ધણા વખતથી ત્હારી તરફના સમાચાર નથી તેથી ઘણી ધીકર થાય છે. આપણે જુદાં પડ્યાં પછીથી ત્હારો એકેપણ કાગળ નથી એ ત્હારું કેટલું દેત છે તે ખતાવી આપે છે.

અમે સર્વે ઘણાં ખુશીમાં છીએ, ચણુ બહેન, ઘણા દિવસથી ત્હારું મન ખડું મુંઝાય છે, અને જો વખત મળે તો અને પરમેશ્વર જ્યારે આપણને મેળવે ત્યારે તે ત્હારી પાસે કાલવવા અને ત્હારી સલાહ લેવાનો ત્હારો વિચાર છે. અને હું આશા રાખું છું કે વળતી ઠપાલે કાગળ લખી મને કાંઈક માનિ આપશે.

એમણે તથા ત્હારી સખી વિજયાએ ત્હને જય શ્રીકૃષ્ણ કહાયા છે.

લી. ત્હારી જમાના

જય શ્રીકૃષ્ણ.

મહાદેવ

(૨)

૧૮ માર્ચ —

ત્હારી બહેન જયા,

ત્હારો તા. ૧૬મીનો કાગળ મળ્યો. વાંચી સમાચાર જાણી આનંદ થયો છે. કામની લખ્યામાં રમ્યાં પ્રચ્યાં હોવાથી અને અહીંયાં ઝાઝી અને એકએ તેથી સારી ઠપાલની સમવડ નહિ હોવાથી ત્હારાથી કાગળ લખાયેલ નથી, તેમજ કોઈનું વખત કામ પ્રસંગે મુંઝાય આવવાનું થયું હોવાથી મળી શકાતું નથી તેથી આશા રાખું છું કે ત્હારો એ બૂલ માટે હું કદાચ હૃદયથી માફી આપશે.

અમે સર્વે સુખરૂપ છીએ અને આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરીએ છીએ અને પ્રભુ પાસે માણું છું કે ત્હારા દિવસો પણ આનંદમાં જ જાય.

તું લખે છે કે ધણા દિવસથી ત્હાં મન મુઝાય છે તો એવું તે શું છે જે એ વાત કાગળમાં નથી લખતી ? જે વાત લખવી હોય તે મ્હને કાગળમાં લખીશ તો ચાલશે. કારણકે અમારે ત્યાં એવો નિયમ છે કે જેના સરનામાના કાગળ હોય તે જ વાંચે, બીજું કોઈ તે ફાડી કે ત્રાંચી શકે નહિ. એટલુંજ કે પૌસ્ટમેન પાસેથી આવેલા સમગ્ર કાગળો પહેલાં એમના હાથમાં જાય છે. એ સરનામું વાંચી જેનો કાગળ હોય તેને તરત પહોંચાડે છે. માટે ત્હારે જે કંઈ લખવું હોય તે એલાશક, કોઈ પણ જાતની ચંકા વગર, વળતી ટપાલે લખી જણાવજે. મ્હારી પ્રુદ્ધ અનુસાર ત્હારી ગડબાગને ખુંલાસો કરીશ, અથવા તો મ્હને કમગ લખજે એટલે હું એકાદ દિવસ નવરાસ મેળવી મુંગાઈ આવી જઈશ.

આ બધાં કરતાં જો તમે અમારાં મહેમાન થાવ તો તો ધણુંજ સારું. અમને એથી ધણુંજ આનંદ થશે. મ્હારા તરફથી એમને તથા વિનંતીને બપોળીકૃષ્ણ કહેજે. અહીંઆથી ચિ. ચન્દ્રકાન્તે પ્રણામ તથા તેના પિતાજીએ તને શુભાશિષ લખાવી છે.

કાગળનો જવાબ વળતી ટપાલે આપજે. એજ વિનંતિ.

લી. ત્હારી સરસ્વતીના

જયવંદન.

(૩)

મુંબાઈ

૧૯ માર્ચ —

ધણી ડાહી બહેન સરસ્વતી,

ત્હારો તા. ૧૮ નો કાગળ હમણાંજ ટપાલી આપી ગયો. વાંચી આનંદ થયો ન્હો. મને નવરાસ હોવાથી અને એ આંધ્રીસમા ગયેલા હોવાથી આ જવાબ લખવાની સોંધ થઈ છે. મ્હારા છેલ્લા કાગળમાં કંઈ આપું ? મેંજુ લખાણ હોય તો બહેનને આજ કરજે. કારણ કે ધણી વખતથી કાગળ નહિ આવેલો હોવાથી અને માફ મન મુઝવણમાં હોવાથી એમાં કંઈ આપું વજુ લખાઈ ગયું હોય તો તે તરત સ્વાભાવિક હોઈ હું કમગાત્ર છું. તું લખે છે એવી રીતે અહીંઆં કેટલેક આંશે છેવે ખરું અને નથી પણ ખરું. કોઈકોઈ વાર એ મ્હાગ કાગળો વાંચે છે અને પછીથી મ્હને આપે છે અને કોઈકોઈ વેળા વાચ્યા વગર એમના એમ મને આપી દે છે, એટલે મને જરા શીકર રહે છે.

મુન્ય ચાલે છે ત્યારે ત્યારે તમારી કડવાય વેધી પડે છે તો કૃપા કરી એમણે તને શી થી સલાહ આપેલી તે વળતી ટપાલે મને લખી જણાવજો. કારણ કે એ સલાહમાંજ કંઈ ક્વચ્છ હોયું નોંધ્યું એવું મને તો લાગે છે. ને હોય તે લખી જણાવજો એટલે; પણ તે ઉપર વિચાર કરી જવાબ દઈશ.

ખીજ એક વાત. તું મને 'ત્હમે' અને 'આપ' એવાં મોટાં નામથી લખે એ દીક ન કહેવાય. કારણ કે આપણે બરોબરીમાં હોઈ સહીઅરો હોવાથી એમ લખવું એ દીક ન ગણાય. જ્યાં સ્નેહઅંધન વધારે હોય ત્યાંજ 'તું' એ સંબોધન વાપરી શકાય છે. ૧૬૫ મ્હારા પતિ સિવાય આપણી સહીઅરોમાં 'તું' કહીને બોલાવે એવી મ્હારે તો એકલી-તું જ છે. કદાચ ત્હારે મન હું એવી સખી નહિ હોઈ તેથી કે તને આ વાનની ખબર નહિ હોય તેથી ત્હોં એમ લખ્યું હશે. પણ હવેથી એમ ન લખવાની મ્હારી ત્હને આમહપૂર્વક વિનંતી છે.

ત્હારા કામગો એ ફોડે છે એથી કંઈ ત્હારે ખોટું લગાડવા જેવું નથી; કારણ કે કદાચ એ એમ ધારતા હશે કે એમ ક્યાંથી દાખાં રહે. અથવા તો તારાપર દામ રાખવાની ઇચ્છાથીજ એ અમસ્તોજ કામગો ફોડીને ત્હને આપતા હશે. એ ગમે તેમ કરે પણ ત્હારે ખોટું લગાડવું નું નોંધ્યું એ આ કામગો પુરો વાંચી રહ્યા પછી ત્હને સમજશે.

તમારે તકરાર શય છે એ દણી દીલગીરીની વાત છે. ખરૂં કહું તો જ્ઞેન, એમાં તો મને ત્હારો જ વાંક જણાય છે. કારણ કે સૌથી પહેલેથીજ ત્હારી બૂંઝ થયેલી લાગે છે. કોઈ પણ રીતે પોતાના પતિને રાજી રાખવાનો મોહનમન તને ખબર હોત તો એવો પ્રસંગ આવત જ નહિ. ખરી રીતે આપણા ધર્મ પ્રમાણે પતિ એ અતિ પ્રેમુ છે. મન્દિરના દેવની સેવા કરતાં પતિની સેવા વધુ શ્રદ્ધા આપે છે. એકલી બકિતથી કદાચ સ્વર્ગ મળશે પણ ત્યાંથી તે જગ્યા પતિ ન સેવ્યો હોય તો અપવિત્ર થશે. સતી અનુમુવાના સમયની નર્મદાની વાત આપણે કથામાં સાંભળી હતી તે તને યોદ્ધ હશે. નર્મદા એના તપને બળે સ્વર્ગમાં ગઈ પણ આખરે પૃથ્વીપર પતિસેવા આટે પાછું આવ્યું પડ્યું હતું. માટે જ્ઞેન, કોઈપણ રીતે પતિની સેવા તેમને દેવગણીને દરેક પ્રધારે રાજી રાખીને કરવી. કહ્યું છે કે સેવ ધર્મ એ ધણીજ અધરો છે, પરંતુ તેવું શ્રદ્ધા એવું એકમ છે કે ન પુછો વાત. એક આર્થ પત્ની તરીકે ત્હારે ત્હારા પતિને કોઈપણ રીતે રાજી રાખવા અને તેમ કરવા તું તારા ધર્મથી બંધાયેલી છે. ખીજ એક વાત પણ યાદ રાખવી. નોંધ્યું કે પતિ કે પત્ની એ કુંભારના ઘરનું હાથું

નથી કે બદલાવી શકાય! ( હાલ-તો, હાલું થયું-બદલતાં-નવતેજાં-ચાલ્યું છે તોપણ બીજી વાતનું તો, પુછું જ શું ? ) સૌથી પ્રેક્ષાં યથેલી તકરાર આમ મુજબાંથીજ બંધ કરી હોત તો પછી આગળ ઉપર કડવાશ વધવા જેવો પ્રસંગ ન જ આવત. દુધીના વહાના મુળાયામાં આવેલી નાની સરખી દીકરી જેમ બધાં દુધીયાં કડવાં બનાવી દે છે તેમજ કડવાસની પરપરા ધણીજ વધી જાય તુકરાનકારક નીવડે-છે. ગમે એવી તકરાર પતાવવાનો અથવાં તેને હગતી કાપવાનો મુખ્ય ઉપાય એ છે કે એક ગરમ ચાલ તો બીજાએ નરમ થઈ જઈ નાગ્રતા બતાવવી. અને જ્યારે સામું માણસ હાંડ પડે ત્યારે અથવા બીજી કાષ્ટ રીતે ખુશ બીજાનાં આવે ત્યારે જો તેની બૂલ હોય તો ધીમેથી તેને સમજાવવી એટલે તે પણ સમજીને બીજી વખત એકદમ ગરમ થઈ જતાં વિચાર કરશે. જો આપણી બૂલ હોય તો એકદમ કપુલ કરી દેવી એટલે સામાનો ગુસ્સો થોડે પલ્લે અંશે ઠંડો પડશે. અને દશાય તે સમયે ગુસ્સો થઈ કાંઈ કહે તો સહન કરી શેવું. કારણ કે બૂલ આપણી પોતાની છે. હસતાં હસતાં પણ અંગત બાબત ઉપર એકદમ દીકા કરવા ન હોતી પડવું. કારણ એમ થાય એટલે આખરે દારીમાંથી રાણુ થવા જેવું થાય છે. બહેન, સ્ત્રીને મનોરમા, પ્રિયવદા, આદિ સારાં વિરોધી અપાય છે તે ક્યારે શોભે ? જ્યારે તેનામાં તેજા સદ્ગુણ હોય ત્યારે જ.

સૌ સ્ત્રીઓમાં પતિને મન જે ગમી તે જ મનોરમા. સૌ સ્ત્રીઓમાં જેણે પતિને પોતાની શુભ વાણીથી પ્રસન્ન કર્યો તે જ પ્રિયવદા. જેણે પતિને પ્રસન્ન રાખ્યો તેણે તેવું કશું સાર્થક કર્યું. દુઃખ આવે તે સહન કરી શેવું. કામ મોરેથી બોલે તો મોટું પેટ રાખી ગળી જવું. જોણું વતું પંડું હોય તો તે પણ મન મારી સહી શેવું. જેમ બને તેમ ઘરની આખર જાળવવી. કાંઈ પણ કામ વગર પારકે ઘેર બેઠકવા ન જવું. રસોઈ, પાણી, વાસણ, કચરો વિગેરે જે જે ઘરનાં નાનાં મોટાં કામ હોય તે બંને તેટલી સાશમાં સારી રીતે કરવાં. કપડાં બંને તેટલાં સ્વચ્છ રાખવાં, અને તેમાંથીયે વખત મેળવી કાંઈ નવું નવું શીખવું. પતિ, ઘેર હોય ત્યારે તેને હરેક પ્રકારે રાજી રાખવા. તેને હસતે કહેડે આવહારે આપી તે કહે તે ધ્યાન દઈ સાંભળી તે પ્રમાણે આચરણ કરવું. બૂલ થઈ હોય અને તે વિશે જો કંઈક આવે તો કંઈક સહી બૂલ કપુલ કરવી. 'બીજી વખત એવી બૂલ નહિ કરે.' એમ જણાવી તેની ધીરે ધીરે ખાતી કરી આપવી. હાથ બંને તેટલી નિયમીત કરવી. પોતાનું કામ પણ નિયમસર કરવું. રસોઈ જેમ બને તેમ સારી રીતે તૈયાર કરવી. પોતાનું શરીર, ઘર તેમજ વાસણ કસણુ કમેચાં સ્વચ્છ રાખવાં. આ અને આવાં અનેક કામ એક સ્ત્રીને કરવાનાં છે અને તે મંપૂર્ણ

વાદળો ધીર, અધકાર પથરાવી રહ્યાં હતાં. દીવાદાંડીમાંના દીવા જુઝાવવાની તૈયારી ચાલુ હતી. એક તરફ આ પ્રમાણેનો દેખાવ ચાલુ રહ્યો હતો જ્યારે બીજી તરફથી પેલા દગ્ગાઈ રહેલા અધમુખા મનુષ્યોની ચીસો સમુદ્રના લુપ્ત-વાટ સાથે બળી આકાશમાં ગુંજી રહી હતી. સમુદ્રના ઉંચાનીચા તરંગો કેટલીએ વાર તે દુઃખી મનુષ્યોને ઘંકાં ઉઘાડ કરી રહ્યા. કિન્તુ એવા સમયે પણ તે જીવનની આશાનું સ્વપ્ન જોઈ રહ્યા હતા. તેઓનો આર્પનાદ નજીકની દીવાદાંડીમાં રહેનારી એક બાલિકાને કાને પડ્યો. અહીં એક ડાર્લિંગ નામની કન્યા તથા તેનાં મા બાપ એમ ત્રણ માણસો રહેતા હતાં. કન્યાએ ચીસ સાંભળતાં જ તેમના રક્ષણાર્થે પોતાના પિતા વિલિયમ ડાર્લિંગને હોડી ઉતારવાને કહ્યું. પરંતુ આવા બમાનક અવસરે જીવને જોખમમાં નાખવો એ પુણ્યને વાળગ્રી જણાયું નહિ. પિતાની નમજાઈ જોઈ તેણે જાતે હોડીનું દોરડું હોડી નાંખ્યું અને તેમાં પોતે બેસી ગઈ. હવે તેના પિતાથી બેસી રહેવાયું નહિ. તે પણ તેની સાથે હોડીમાં બેસી ગયો. બન્ને નાવને હંકારતાં જ દિશાએથી અવાજ આવતો હતો તે દિશા તરફ પ્રયાણ કરી ગયાં અને ઉપદ્રવના રથાતે આવી પહોંચ્યાં. ડાર્લિંગ બહુ જ સાવચેતીથી વહાણને ખડકાક્ષી ખચ્ચારી તેમની છેક જ નજીક લઈ પહોંચી, ને પોતાના મુખમાં આવી પડેલાં તે મનુષ્યોને ધીમે ધીમે એક પછી એક પોતાના નાવમાં લઈ લીધાં. પછી વહાણને હંકારી દીવાદાંડી પાસે લઈ જવામાં આવ્યું. અહીં તેમને નીચે ઉતારવામાં આવ્યા અને અને ડાર્લિંગ તથા તેની માતાએ તેમની ઘણી સેવા શુભંપા કરી. ત્રણ દિવસ સુધી તોડાન જારી રહ્યું, અને તેટલી મુદત સુધી તેઓ અહીં બહુ જ આરામથી રહ્યા. ચોથે દિવસે તેમને તેમના દેશ પહોંચાડવામાં આવ્યા. આ વખતે એક ડાર્લિંગનો ફોટો લેવાને દૂર દૂરથી ઘણાં સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકારો આવ્યા હતાં. ઈલાંડના સુપ્રસિદ્ધ કવિ વર્ડ્સ્વર્થે તેના નામની એક કવિતા બનાવી. વળી તેની વીરતાથી પ્રસન્ન થઈ “ઝીડેલી” નામના થીએટરની કંપનીએ રૂબરૂ વહાણનું દેશ ખતાવતી વખતે એક હોડી ઉપર બેસી રંગશૂભિ ઉપર દેખાં દેવા બદલ તેને ૩૦૦ રૂ. આપવાનું કહ્યું, પરંતુ તે તેણે કબજું નહિ. એથી રીતે રૂપિયા સેવા કરતાં દીવાદાંડીમાં વસી પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરવું એ તેને સર્વોચ્ચ લાગ્યું. આ બનાવ પછી તે લગભગ ત્રણ વરસ જીવતી રહી. મરતા પહેલાં તેની મુલાકાત લેવાને નોર્થમ્પ્લેન્ડની ડયેસ મુદ્દા આવ્યાં હતાં.

ચુનીલાલ મુજબલાઈ ત્રિપાઠી

## ગુજરાતના બે સુપુત્રો.

—:—:—

દી. બા. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ.

ઝાકટોબર માસમાં ગુજરાતના બે સદ્ગત સુપુત્રોની કદર ગુજરાતના પાટનગરમાં થઈ છે તેથી દરેક ગુજરાતીને આનંદ થયો હશે. દિ. બા. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈની છત્રી રા. વૈકુંઠરાય શ્રીપતરાયે યુ. વ. સોસાયટીને અર્પણ કરી છે, તે પ્રેમાભાષ હોલમાં ખુશી મુકવાની ક્રિયા સાં. શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય કુવને હાથે થઈ હતી. દિ. બા. અંબાલાલનું અવસાન ૧૯૨૪ ના સપ્ટેમ્બરની બારમી તારીખે થયું હતું. સદ્ગતે શિક્ષક તરીકે ધંધો રાફ કર્યો હતો અને પછીથી વડોદરા રાજ્યની નોકરીમાં જતાં ત્યાંની હાઈકોર્ટના મુખ્ય ક્લાર્કમાંથી પદ સુધી પહોંચ્યા હતા. પેન્શન લીધા પછી ગુજરાતનું જાહેર જીવન ખીલવવામાં તેમણે આગેવાની બર્યો ભાગ લીધો હતો, અને આપણે એમ પશું કહી શકીએ કે અત્યારે ગુજરાતના બેકામાં જે અવનવી જન્યુતિ જોવામાં આવે છે તેના મૂળ નાંખનાર તે જ હતા. સ્વદેશી હિલચાલમાં તેમને અચળ શ્રદ્ધા હતી. ૧૯૦૫ ના બંગાળ પ્રજા દેશમાં બંદિખરની હિલચાલ ચાલી હતી તે સમયે તેમણે આ હિલચાલને સ્વદેશીનું સ્વરૂપ આપ્યું હતું અને તે માટે તેમણે અયોગ શ્રમ લીધો હતો. તે જ સમયે તેમના પ્રયાસથી અમદાવાદમાં ગુજરાત સ્વદેશી સ્ટોરની સ્થાપના થઈ હતી. સ્વદેશીના પ્રચારનો હેતુ સામાન્ય વર્ગમાં સમજાવવા માટે તેમણે “સાંતિદાસ” નામે સરળ પણ સચોટ એક વાર્તા લખી પ્રસિદ્ધ કરી હતી. તેઓ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના વર્ષો સુધી પ્રમુખ હતાં તથા ગુજરાતી માહિત્ય પરિષદની રાજકોટની બેઠક વેળાએ તેઓને પ્રમુખ તરિકે સુદી દાદવામાં આવ્યા હતા. અને તે સમયનું તેમનું બાષણ ચીર સ્મરણીય રહેશે. સંસાર સુધારા સંજ્ઞામાં તેઓ ઉદામ સુધારકોની સાથે એકમત નહોતા. તેઓ એમ માનતા હતા કે રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક પ્રશ્નો એક ખીલ સાથે ગુલામલા છે. અને એક પણ પ્રવૃત્તિ ખીજ પ્રવૃત્તિ-એથી એકત્રિય જુદી પાડશે નોંધ્યે નહિ. સામાજિક સુધારકો પોતાની પ્રવૃત્તિ અલગ અને એકાદી સંખતા હતા તે વાત એમને રૂચતી નહોતી. પરંતુ પોતાના વિચારોમાં તો તેઓ સુધારક હતા જ. એક જુવાનીમાં તેમણે બાળકને નિષેધક સખા સ્થાપી હતી. એમની પોતાની નાતમાં વરવિક્રમનો રિવાજ હતો, તેના ઉપાય તરિકે કન્યાએને મોટી ઉંમર સુધી અવિવાહિત રાખ-



વાતો તેમણે આગ્રહ કર્યો હતો. કેલવણીના તેઓ ખાસ હિમાયતી હતા, અને ગુજરાત કેળવણી મંડળ સ્થાપવામાં તેઓજ આગેવાન હતા. પરંતુ તેમની પ્રવૃત્તિનો મોટો અમય રાજકીય કાર્યોમાંજ તેમણે ગાળવો હતો. ૧૯૦૨ માં અમદાવાદમાં ભરાયેલી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં તેઓ સન્માન ઠારણી સમાના પ્રમુખ હતા અને ત્યાર પછી અમદાવાદમાં રાજકીય પ્રવૃત્તિ માટે તેમણે સતત મથ વેઠ્યો હતો. આવા મહાપુરુષના કાયમના સ્મારક સાર અમદાવાદે જે સ્મરણીયલી આપી છે તે મીઠું જ થયું છે.

રા. બ. લાલશંકર ઉમીયાશંકર.

અમદાવાદના એક ખીળ પણ સુપ્રતીતી હદર ઓકટોબરમાં ત્યાં થઈ છે. રા. બ. લાલશંકર ઉમીયાશંકરની હાજી ગુજરાત સંસાર સુધારા સમાજના હોલમાં ખૂબી મુકવામાં આવી છે. રા. બ. લાલશંકર વીત સંસાર સુધારક હતા. દેશમાં ચાલી રહેલી સામાજિક અંધાધૂની તરફ તેમને આંત તિરસ્કાર હતો અને તે દૂર કરવા તેમણે ઘણુંજ મથન કર્યું હતું. અમદાવાદના જૂના સુધારકોમાંના તેઓ એક મુખ્ય હતા અને “ધામે ધામે સુધારાનો સાર” સમજવવા તેમણે અયાગ પ્રયત્ન કર્યો હતો. ગુજરાત વર્તમાન સર સોસ ઇંદીની નાણા સંબંધી સ્થિતિ અત્યારે ઘણીજ ઉત્તમ છે તેનું સર્વ માન લાલશંકરભાઈનેજ છે. આ ઉપરાંત અમદાવાદમાં બોજાનાથ લેડીઝ ઇન્સ્ટીટ્યુટ, આપારાવ ક્ષાયગ્રેરી, પ્રાર્થના સમાજ, અંગ્રુમને ક્રિસ્તિયાન મંદીપતરામ અનાથાશ્રમ, વગેરે જાહેર સંસ્થાઓ પ્રાણ તેમણે ઘણીજ મહેનત કરી હતી અને તે સર્વનું અસ્તિત્વ ધણે મોટે બાગે લાલશંકરભાઈનેજ આભારી છે. રા. બ. લાલશંકરભાઈનું હૃદય તે માટે બહુજ ખળતું હતું. તેઓ પંદરપૂરમાં મુનસફ હતા ત્યારે ત્યાં સમ્પત દુકાળ પડ્યો. તે સમયે તેમણે ઘણુંજ સાફ દુકાળ નિવારણનું કાર્ય કર્યું અને પરિણામે ત્યાંના સોફા તેમને “દેવ-મુનસફ” તારકે જ ઓળખે છે. પંદરપૂરમાં તેમની મહેનતથી એક અનાથ આશ્રમ પણ સ્થપાયું છે જે હજી સુધી ઉત્તમ કાર્ય કરે છે. લાલશંકરભાઈ સંસાર સુધારાના આખરે કાર્યક્રમના જળસે પસપાતી હતા. સ્ત્રીઓને વિધવા વિવાહ કરવાની છુટ્ટ હતી. જોખરે એમ તેમનો આગ્રહ હતો. સ્ત્રી સંસ્થાના તેઓ વિરોધી હતા. સ્ત્રી કેલવણીના મોટા હિમાયતી હતા, અને તેની બધીજ માન્યતાઓ અમલમાં મુકવા માટે તેઓ વ્યવહાર પ્રગણ લેતા હતા. તેને પરિણામે ઉપર ગણવેડી સંસ્થાઓની સ્થાપના તેઓ કરી રાક્યા તેમણે તેમનાં સ્વં પત્ની દીવાળી બાઈના નામે એક કન્યાશાળા સ્થાપવા, ખેત્તુઓના હિદાર સાફ શાળાઓ નુમાવવા તથા ગામડાના લોકોને દવા-

ખાનાની સમગ્ર આપના સાર મોટી મોટી રૂઠ્ઠાં અલાયદી કાઢી છે, ને તેમાંથી એ કાર્યો અમદાવાદમાં ચાલી રહ્યાં છે. પોતાની જાણીને વીએ દસહજાર રૂ. નો હતરાવી તે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને આપ્યો છે. આવી રીતે જાહેર સંસ્થાઓને જ પોતાના વારસરૂપ માનનાર કાઢી વિરલે જ નીવડે છે. સામાજિક સુધારાની પાછળ સતત જીવોગ કરનારા માણસો ગુજરાતમાં અસાર પેણું બંદુળ થોડા છે, પરંતુ સંવેદીય હૃદય અને વિકાસ માટે તે સારે લક્ષ્યને પ્રયત્ન ચલાવી જરૂર છે. આ સમયે રી. બા. લીક્સ કરે. બાઈની સ્થિતિ તો જી કરવામાં આવી છે, તે બહુ જ હોતેમ કાર્ય થયું છે. આખરે આસા સખીયું કે ગુજરાતમાં હાલ મંદ પડેલી જીવોતી સંસાર સુધારાની કીલ્લાવાદને સતેજ કરવા ગુજરાતના સુવ્રા નિર્ધય કરશે.

## ગુલામી વહેપાર.

આફ્રિકામાંથી કોચી-સીદી સોડાને લેલિય આપી અશ્વત્થા બંગાલકરે અમેરિકા લેણે આપા, તેઓને બંદી અને મેદાની મારફતે વેચી દેવામાં આવેલા હતા, ત્યાં ગુલામો ઉપર કેવા અત્યાચાર કરેવામાં આવેલા હતા, તે સોમજનો પણ પાંચર જુવું હૃદય પિગળો જાય. ગુલામોનાં માલિકો પોતાની ગુલામોનો પ્રાણ લેવા તો પણ કાયદાની રૂઈએ તેઓને શિક્ષા કરેવામાં આવતી નહોતી, ગુલામો ઉપર ગુજરાત આવેલા બંધે કરે અત્યાચાર જોઈને મિસીસ એચ બી. સ્ટો નામની એક અમેરિકન વિદુષીએ સોડા ગુલામગીરી ખરે સ્વરૂપ જાણી રહે તે મોષે 'અન્કલ ટોમ્સ કુમીન' (Uncle Tom's Cabin) નામનો એક સર્વોત્કૃષ્ટ ગ્રંથ નાવેલ રૂપે લખ્યો. એ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી થોડા વખતમાં જ ઉત્તર વેદ્યા દક્ષિણ પ્રદેશનાં રહેવાસીઓ વચ્ચે ગુલામોને સ્વતંત્રતા આપવા માટે એક બંધકર યુદ્ધ (Civil-war) શરૂ થયું અને તે લગભગ ચાર પાંચ વર્ષ ચાલ્યું અને તેના અન્તે ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં રાષ્ટ્રની ગુલામગીરીનો અંત આવ્યો.

આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલી સર્વ જાણતો સાચો છે. કેટલીક તો એ વિદુષી બાઈએ પોતાની આખી જીવેલી છે. આવી જગે પ્રસિદ્ધ લોકપ્રિય તથા ઐતિહાસિક સત્ય બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા અમર્ય વાંચવા લાયક છે. બન્ને ભાગની કિમત રૂ. ૩-૦-૦

લખો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા;  
પીરમદા રોડ. — અમદાવાદ

## પુસ્તક પરિચય

સંવાદ સંગ્રહ.

( સંયોજક અને પ્રકાશકો—રા. હરિલાલ ચંદુલાલ શાહીર હેડમાસ્તર  
રોહાટા કોલેજ સાદરા અને રા. બાઈચંદ પૂજાદાસ, સાદરા. કોમત પાઠ પૂર્વ  
૨. ૨-૦-૦ કાર્ય પૂર્વ ૨. ૧-૧૨-૦ )

સંયોજકો કહે છે તેમ શાળાઓ અને કોલેજોમાં થતા ઇનામ કે અન્ય  
સમાવેશ પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓનાં વાલીઓ તથા સંબંધિત જનોને નિર્મનસ  
કરવામાં આવે છે, અને તે પ્રસંગ અતિ આતંદાયક નિવડે તેવા કાર્યક્રમ  
ગોઠવાય છે. આવે પ્રસંગે નારકરૂપે નીતિમય, ( દામિક ) હાસ્યપૂર્ણ, અને  
હાસિક સંવાદો બાવપૂર્ણ બનવાય તો અતિ આનંદરૂપ થઈ પડે છે.  
પરંતુ આપણી બાયામાં આવા સંવાદો ખોળવાનું કામ મૂકેલ થઈ પડે  
છે. આ મૂકેલી દૂર કરવાનો સંજ્ઞ પ્રવલ આ પુસ્તકમાં થયો છે. સંયો-  
જકોએ આપણા સાહિત્યમાંથી પસંદ કરીને, તેમજ જાણીતા લેખકોને  
વિનંતિ કરીને તેમની પાસે ખાસ લખાવીને, આ પુસ્તકમાં પંચાવન  
સંવાદો આપ્યા છે. કેટલાએક સંવાદો કેવળ હાસ્યરૂપે, તેમજ કેવળ  
હાસ્યરૂપે બનવી બતાવાય એવા પશુ છે. હજી હાસ્ય હાસ્યરૂપે.  
લેખા બનવી બતાવાય તેવા સંવાદો ઉપયોગમાં આવશે કે કેમ તે શક પડતું  
છે. આપણા મતે તો આવે પ્રસંગે જાળક જાળકીઓ સાથે ખામ લે તે  
મણી મેળવા ચોગ્ય છે. એકંદરે સંવાદો ઉત્તમ અને ઉપયોગી છે, અને  
આવો સંગ્રહ, જહાર પાડવા મારે અમે સંયોજકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.  
દરેક પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળામાં રાખવા ચોગ્ય આ પુસ્તક છે.  
ખાસોપયોગી વાર્તાઓનો સંગ્રહ ભા. ૧

( કર્તા રા. ગોકળદાસ કુબેરદાસ મહેતા. પ્રકાશક રા. ચંદુલાલ મણી-  
લાલ પરીખ. ખડાયતા છુકડીપોન્ડીગીરોડ, અમદાવાદ. મુલ્ય ૦-૩-૦ )

આ પુસ્તકમાં ખાસ જાળકો ત્રણે લખામણી નાની નાની ૨૪ વાર્તાઓ  
છે. જે વાર્તાઓ દર્શિત છે અને બાકીની આપણા પુરાણોના પ્રસંગે  
ઉપરથી લીધેલી છે. બાપા સહેલી વાપરી છે. અને જાળકોને ગમે તેવી  
આ હેવાથી ઇનામમાં આપવા લાયક આ નાનું પુસ્તક થયું છે.

## મુસાફરીની ડાયરી.

(અનુસન્ધાન ૫૪ પૃષ્ઠ ૫૧૭ થી.)

આજે સ્થવારે દિલ્હીથી ઉપડતી ૧૮-૨૫ ની ટ્રેનમાં ગમે આજે જવાની કબ્બાં. આમા ક્રેટોએન્ટ સ્ટેશને લગભગ બપોરે એક દિલ્હી ગુફવાર વાગે પહોંચ્યાં. ગ્રેશામ પ્રમાણે રા. ન્દાનાલાલ ગ્વાલિ-  
તા. ૨૪-૨-૨૧ યરથી આવી ત્યાં રામાયા હતા. સ્ટેશનેથી એક મોટર બાડે કરી ત્યાંની 'મેટ્રોપોલિસ' હોટેલમાં ગયાં. એ હોટેલ સ્ટેશનેથી મોટરમાં જતાં દસગાર મિનિટના રસ્તાપર છે. સ્થવારે પહેલાં દિલ્હીથી જમીને તો નીકળ્યાં હતાં તો પણ એક વાગે ભૂખ લાગી હતી. હાય મેહોં ઘાઈ, ચીખડ અને કેળાંની પુરી સાથે લઈ ગયાં હતાં તેનો નારતો કરી કપડાં બદલી બે વાગે ઘોડાગાડીમાં આશાની જોવા સાથે જગ્યાએ જોવા ગયાં. સાથી પહેલાં સદુધી દૂર આવેલ સીકન્દરા ગયાં. હોટેલથી પાંચેક માઇલ દૂર છે. દિલ્હીની જુમા મસજદ, નિઝામ-ઉદ્દીન કરતાં અદિનો દેખાવ વધારે આકર્ષક અને મોહક છે. પહેલો મોટો દરવાજો પસાર કરી અંદર ગયાં. દૂરથી દેખાવ બહુજ સરસ જણાય છે. સાથ પત્થરમાં સફેદ કામ જુદા જુદા આકારમાં બનાવેલું છે. દરવાજાની કમાન ઉપર આરસથી જડેલું કુરાન લખેલું છે. ત્યાં નીચે અકબર બાદ-શાહની અસલ કબર છે. અહિં પણ દરેક જગ્યાની માફક મોંપરામાં હોવાથી દીવો લઈ ત્યાંની માણસ આગળ ચાલતો હતો, તેની પાછળ પાછળ અમે ગયાં. બરદાનના મહારાજાએ મુખમલની મોટી માદર એ કબર ઉપર કાંચ લંકવાને આપેલી છે અને બીજી તહેવારને દિવસે વાપરવાને મોતેરી કસબથી ચારે તરફથી કિનાર બરેલી આપી છે. તે બીજી ત્યાં બાજુપર એક પેટીમાં રાખી મૂકે છે. બીજી ચોંદર પંદર હજારની કિંમતની છે. કબર ઉપર એક મોટો દીવો રહે છે. તે પણ બરદાનના મહારાજાએ આપેલો છે. નીચેની કબરની ઉપરના બાંગની કેબર મોટી આરસની છે અને તેમાં રંગીન કુલ પેલનું કામ કરેલું છે. આજુબાજુની ભંતિ ઉપર મોટા આરસના આખા પત્થરમાંથી મોટાં મોટાં ટુકડાં કુંડાં, છોડા સહિત તથા શેડ વગેરે કોરી કુદાડેલાં છે. આસપાસ એનાં સગાં સંબંધીની ન્દાની ન્દાની કબરો છે. બાજુ ઉપર એનાં છોકરાં રમાડનાર આયાની તથા એક નેહરની પણ કબર છે. કમ્પાઉન્ડને ચારે બાજુ એક સરખા મોટા દરવાજા છે. આસપાસ ચાર મોખતખાનાં અને બગીચાં છે. ત્રણ વાગે ત્યાંથી હિમાદોલ્લા

ગયાં. અહીંની કારીગીરી અને સુંદરતા સીકન્દરાથી પણ મહા નમ તેવી છે. મોટા દરવાજામાં થઈ અમે અંદર દાખલ થયાં. દરથી જોતાં જ સ્તબ્ધ થઈ જવાય તેવો મોહક દેખાવ છે. તદન સરેઈ આરસતી મોટી દીવાલો ઉપર મીનાકારી ચિત્રો, ફુલ, વેલ, આ વગેરે અસંખ્ય આકૃતિઓ બનાવેલી છે. દરેક રચનની પેઠે અહિં પણ મુખ્ય કામર તો નીચેજ છે, તે ઉપર પીળા રંગના આરસની નાજુક ઘાટની બનાવેલી છે. આ કામરો મુમતાજમહાલનાં માત પિતાની છે. સીકન્દરાની પેઠે અહિં પણ ચાર દિશામાં ચાર મોટા દરવાજા આવેલાં છે. પાછળનો એક દરવાજો વીજળી પડવાથી તુટી ગયો છે, અને અત્યારે પણ એજ સ્થિતિમાં છે. અહિં એક ઉપર એક એમ પાંચ માળ છે. તેમાં પાંચમો માળ તો બહુજ સુંદર છે. તદન સરેઈ આરસમાં બારિક નક્કી વાળું કામ છે. ઉપર ચારે બાજુ ચાર ટાવર છે. તેમાંના એક ઉપર અમે મહાયાં ત્યાંથી આખાં શહેરનો દેખાવ બહુ સારો જણાય છે. નીચે ઉતરી આસપાસ આવેલી ન્હાની કામરો વગેરે જોઈ પાંચ વાગે ફોર્ટ-કિલ્લો-જોવા ગયાં. કિલ્લામાં જવા માટે, રા- ન્હોનાલાલે ગ્વાલિયરથી આવી પાસ લઈ રાખ્યા હતા. લડાઈ થઈ ચયા પછી કોઈને અંદર જોવા જવા દેવામાં આવતા નહોતા. પરંતુ હવે કંઈ વાંધો આવતો નથી. મોટા દરવાજામાંથી આડીમાંજ અંદર ગયાં. ન્હાના સરખા ગામ નેટની જગ્યા દરવાજામાં દાખલ થયા. પછીની છે. પહેલાં મોતી મસજીદ જોઈ. તે તદન આરસની અને રોનકદાર છે. તેની પાસે અસ- લની વખતમાં રાણીઓ માટે મીનાખજાર ભરાતું તે જગ્યા છે; દિવાને ખાસ અને દિવાને આમ દિલ્લિમાં છે, તેની નકલ અહિં-છે. અહિંનું સોનેરી કામ બહુ ખરાબ થઈ ગયું છે. કેટલીક વસ્તુઓ ત્યાંથી ભરતપુર- ના મહારાજાએ લઈ લીધી એમ કહેવાય છે. તેથી સોનાના મુમટને બદલે હાલ પિત્તળના છે. અંગ્રેજને હાથ આ બધું ગયા પહેલાં ભરતપુરના રાજાએ ચાર વર્ષ સુધી લડાઈ કરી મેળવ્યું હતું. કેટલુંક રોપર કામ લોઈ કરકનના સમયમાં સારું થયું છે. પચાસ-લાખ રૂપિયા આવી જુની જગ્યાએ પાછળ સુધારવાને આપેલા છે. સોમનાથના મંદિરનાં અસલ મોટાં મુખડનાં બારણાં એક બારણાં અહિં સાચવી રાખેલાં છે. અહિં પણ મીનાખજાર, રાણીઓને નહાવાને ટુબારા, નિમાજ પડવાને જનાના માટે ખાસ જુદા જગ્યા, અને બાજુમાં પુરુષ વર્ગ માટે ત્રણસો માણસ બેસી શકે તે પ્રમાણની ગોઠવણ છે. દિલ્લિમાં આ રીતની ગોઠવણ જુમા મસ- જીદમાં છે. અહિં એક જગ્યાએ રાંઠાજહાંને ઔરંગઝેબે સાંત વરસ સુધી

કેદ કરેલો હતો. એ-ઓરડીમાં એક ન્હાની સરખી ખારી છે. તેમાંથી તાજમહોલ તરફ એની નજર રહે એવી રીતે મરતી વખતે એ સતો હતો એમ કહેવાય છે. ત્યાંના એક ભાગમાં પત્થરમાંથી લાઇટ આવતું હોય એવું દેખાય છે. ખારણું બંધ કરી અંધારામાં એ દેખાડે છે. તે પછી શીશ મહેલમાં ગયાં. ત્યાં આખર હોલમાં કાચના કડકા જડેલા છે. દીવ ના પ્રકારનાં એનો ચળકાટ બહુ સરસ દેખાય છે, ત્યાંથી રાણીને યમુનામાં ન્હાવા જવા માટેનો રસ્તો ભોંયરામાં કરેલો છે. ખાંચવાગે ઇતિમાદેસ્લાથી નીકળ્યાં અને છ વાગ્યા પહેલાં કિસ્કો જોઇ બહાર નીકળી જવાનું હતું, એટલે જોવામાં ઘણી ઉતાવળ કરવી પડી. ચાલીને અને પગથીયાં મ્હડી મ્હડીને આજે તો બહુજ થાકી ગયાં હતાં. આ તરફનાં પગથીયાં જ્યાં પણ બહુ હોય એટલે મ્હડતાં મ્હડતાં લાગે છે. કિસ્કોનો ભાગ ઘણી ઉતાવળથી જોવો પડ્યો. નિરસિથી ત્રણ ચાર દિવસ રહીને જોયું હોય તો સતોપ થાય તેવું છે. ત્યાંથી પછી તાજ તરફ ગયાં. શાન્તિથી અને નિરસિથી જોવાય એમ ખારી અહિં આવવાનું છેલ્લુંજ સપ્તું હતું. વાજનું વર્ણન લખવું તો વ્યર્થ છે. એનો ખ્યાલ જોયા સિવાય, વર્ણન કરવાથી આવી શકે એમ નથી. તેમ જોને લાપક સપ્તો પણ નથી કહીએ તો અતિશયોકિત નથી જ. દોડે સમય તાજની સામે જોતી નિહાળ્યો. આખા દિવસનો શ્રમ એને જોવા માગથી કિતરી ગયો એટલી શાન્તિ મનને લાગે છે. દુનિયામાં ખરેખર જોયા લાપક અતુપમ સુન્દરતાનો નમુનો છે. તાજને બનાવતાં ગ્રીસ વસ થયાં હતાં. ને દરરોજ એક હાથે માણસ કામ કરતું એમ કહેવાય છે. દરવાજા ઉપર અહિં પણ કુરાન લખેલું છે. અહિંની કારીગરી અત્યંત મનોહર, નાજુક અને સુખદીન છે. બહારનો ભાગ તો સ્પર્શ પહેલાં જોઇ લીધો હતો, પણ અંદર દીવાં વિના જોઇ સકાય એમ નહોતું. પત્થરની જુદી જુદી જાતની જાળીઓ વાળું મ્હોડું ગોળાકાર કુંડાળું બનાવેલું છે. આગળના ભાગમાં દાખલ થવા માટે ખારણું છે. તેની અંદર ચકાન્કાં તથા મુમતાજ મહાલની નકશીવાળી સુન્દર દુબર છે. દાખલા તરીકે એક ન્હાના કુલમાં, જાતીસ ન્હાના ખારસના રંગીન કડકા ગોડરી એક આખું કુલ બનાવેલું છે. એટલા ન્હાના ટુકડામાં એ કડકા એવી સદાચથી ગોળ્યા છે કે તે કડકા ગોળવા બનાવેલું છે એમ બીજકુલ લાગતું નથી. આખી દુબર ઉપર એવી જાંતનીજ બનાવટ છે. એ ગોળાકાર દીવાજની ઉપરના ભાગમાં અચારની બાજુમાં ત્રણ કુલ એક ક્ષણિયને બનાવેલાં છે તે જોઈને અહિંના કારીગરોએ બીજું બહુ બાંધીતું કામ કર્યું છે. કામ સરસ છે, પરંતુ એ ત્રણ કુલ

## મારી વહુની સમાજસેવા.

મારી વહુનું અઠવાડીઆનું પ્રોગ્રામ.

કડિંગ, કડિંગ, કડિંગ ! મેં ઘડીઆળ સાધું બેસું. તો નવ વાગ્યા. હજી એ કેમ ન આવી ? ખારીએ ગયો તો બહાર બધું સુનકાર લાગ્યું. બજો બંજા થઈ સર્વ થંભી ગયું ન હોય ! મેં આંટા મારવા માંડ્યા. ઘડી-આળનો ટિક ટિક અવાજ આવી વખતે-સર્વત્ર શાંતિ વ્યાપી હોય ત્યારે ખાવા ધાય છે-અવન અને મરણ વચ્ચેની કેવી ગંભીર સ્થિતિમાં આપણે છીએ તેનું બાન કરાવે છે. અને તેનું લોલક ! હા ડોકું ધુણાવી તે આપણને અવનની નચરતાની યાદ આપે છે. મારાથી આ સહેવાયું નહીં. મેં બમ પાડી : “ કોઈ છે કે ? શ્રી બાપ ! ”

આપા રેવડાઈએ ઝોરડામાં આવી પૂંજ્યું : “ કાપ સાંગતા રોડ ! ” મેં ધીરજ ખોલને બળુવા માગ્યું : “ રોડાણી દોતી વાજતા ચેણાર આલે ! ”

“ સાંજીવલા નાહી, આણી મલા ઠાકક નાહી. ”

હવે મારી તમામ ધીરજ ખુદી ગઈ. મારા આંટા માટે હવે ઝોરડો પલ્લુ નાનો લણાયો. મેં આખા ઘરમાં ધુમવા માંડ્યું. એક આંટા સ્થામાની ફરમાં ગઈ. ત્યાં દીવો ઝગ ઝગ બળતો હતો. ટેમલ પાસે ગયો. તો પટેલી નન્ડર તોંધ રાખવાની રલેટ ઉપર પડી. મેં વાંચ્યું :  
આવતી દાલ સોમવાર-સવારે સાડા સાત વાગે પ્રાર્થના સમાજમાં ઉપદેશ.

“ સવારે નવ વાગે જૂલેશરના મંદિરમાં આખ્યાન.

“ બપોરે બાર વાગે ગુ. હિં. શ્રી મંડળનો કલાસ લેવો ખાર્યો બે.

“ બપોરે ચાર વાગે ભગિની સમાજમાં ગિત મેળાપ.

“ સાંજે છ વાગે સેવાસદનમાં ઉપદેશ.

મંગળવાર-શ્રી કામનું પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા. આઠવાગે મહિલા સમાજના હોલમાં.

“ સવારે નવ વાગે દોડમાં લેડી સુશીલાને ત્યાં શ્રીઓનો મેળાપ.

“ બપોરે બાર વાગે ગુ. હિં. શ્રી મંડળનો કલાસ લેવાનો બે કલાક.

ચાર વાગે બનિતા વિશ્રામનો ક્લાસ લેવાનો.

છ વાગે મારવાડી વિદ્યાલયના હોલમાં સ્ત્રીઓના હક વિષે બાપથુ.

શુક્રવાર—સવારે આઠ વાગે સૌ. હેમલતાનું ' સંસારના પ્રશ્નો ' ઉપર બાપથુ, તેનું પ્રમુખસ્થાન લેવાનું.

સવારે દસ વાગે અનાથાશ્રમના બાળકોની તપાસ.

બપોરે બારથી બે ગુ. હિં. સ્ત્રી મંડળનો ક્લાસ.

બપોરે પાંચ વાગે રેશર્ચેટરીની બાળકીઓને ઉપદેશ.

રાતે આઠ વાગે દુકાળ ફંડના લાભાર્થી ' સંસાર ચિત્ર ' નાટક આર્થ નાટક કંપની બજાવે તે વખતે પ્રમુખ સ્થાન.

ગુરુવાર—સવારે આઠ વાગે જ્ઞાના કેદીઓની તપાસ.

સવારે દસ વાગે છૂટેલા કેદીઓના મંડળની વાર્ષિક સભા.

બપોરે બારથી બે-મંડળનો ક્લાસ.

બપોરે ચાર વાગે નર્સિંગ એસોસીએશનની વાર્ષિક સભા.

સાંજે છ વાગે ગર્લ્સ ગાઈડ એસોસીએશનની સભામાં બાપથુ.

શુક્રવાર—સવારે આઠ વાગે ગુ. હિં. સ્ત્રી મંડળ તરફથી કેળવણી ખાતાના પ્રધાન પાસે ડેપુટીશન લઈ જવાનું તેનું પ્રમુખ સ્થાન.

સવારે દસ વાગે યંગ વૂમન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસીએશનની મુલાકાત.

બપોરે બારથી બે-ક્લાસ લેવાનો.

બપોરે ચાર વાગે ' સ્ત્રી એમ્પ્લોયર નાટક સમાજ ' તરફથી બજાવવાના ખેત્રની સેવારી કરવાની-ગેઈટી થીએટર.

રાતે આઠ વાગે-રિહર્સલ.

રવિવાર—સવારે આઠ વાગે લેડીઝ કલબ તરફનું માનપત્ર સ્વીકારવાનું.

સવારે દસ વાગે લેડી સોબીલને ત્યાં વિજિટ.



- „ ખપેરે ખારથી એ-કલાય લેવાનો  
 „ બપેરે ચાર વાગે વિડોજ હોમનો, મેળાવડો.  
 „ સાંજે ૭ વાગે ચોપાટી ઉપર જાહેર ભાષણ.  
 „ રાતે આઠ વાગે એમેચોર નાટક.

રવિવાર:—સવારે આઠ વાગે પ્રાર્થના સમાજ.

- „ સવારે દસ વાગે લેડી સીપીકની રિટર્ન વિઝિટ-ધેર.  
 „ બપેરે ખારથી એ સેવાસદનના રાંધણના વર્ગે  
 તપાસવાના.

- „ સાંજે ૭ વાગે લેડીજ કલજની પડદા (ગાર્ડન) પાર્ટી.

સ્વામનુંદરીનું આ સાતે વારનું મરવાયું વાંચી માફ મગજ ભરી ગયું. આખા પ્રેમામર્મી દેવે એકજ વખત ધેર શબ્દ નજરે પડ્યો: અને ધર અને બહાર વચ્ચેનો વિરોધ મને સાક્ષ્યો. પણ પ્રેમામ પૂરું વંચાઈ રહ્યું એટલામાં તો સ્વામ મુંદરી આવી પહોંચી. તેને ચાકેલી પાકેલી નેઈ મારા મીઠાગ ઉતરી ગયો. અધુરામાં પૂરું તેણે હસતાં જ કહ્યું: “ માફ કરજો, જરા મોઢું થઈ ગયું, પણ શું કહું ? એક બાળક રસ્તામાં પડી રહ્યા કરતું હતું. તો અનાથાશ્રમમાં પહોંચાડવા જતું પડ્યું. ” તેના આજીજી ભર્મા મધુર હાસ્યે મારી ક્યારની લઈ લીધો હતી.

મારી વહુનું જાહેર ભાષણ.

આઈક દહાડા બાદ સાંજના શાંતારામની ચાલ પાસેથી થઈને હું એક મિત્રને ત્યાં જતો હતો. હાઈકોર્ટમાંથી સીધો ચાલી આવ્યો હતો. હમણાં હમણાં મારે ઘરને બહાર સરખાં હતાં. ધેર કોઈ હોય નહીં, એટલે મિત્રોને ત્યાંજ વખત ગાળતો. જતાં જતાં શાંતારામની ચાલમાં હનરોની મેદની મેં લેધ. હું મારા ધંધામાં પરવાયેલો રહેતો એટલે સ્વરાજ્ય સભા કે હોમરૂલ લીગનાં ભાષણોમાં હવે જતો નહોતો. ખારના આગેવાન કાલિન્દ્ર ( ખારિસ્ટર ) તરીકે હું બહુ પ્રખ્યાત હતો; પણ સભાઓના પ્લેટફોર્મ ઉપર હવે મારે માટે જગ્યા નહોતી. લેડી ચીફર, ભરોવા હતાં. જવાનો રસ્તો નહોતો. દૂરથી જોઈને તો સ્વામા ભાષણ કરતી હતી. મને જમને. સાંભળવાનું મન થયું, પણ જવાનો રસ્તો જડતો નહોતો. એટલામાં મને કાલે એ ઝાળખ્યો ને કહ્યું: કૃષ્ણરાય ! જાઓ આ રસ્તો રહો. માફ નામ. સુણાવાં સ્વામા મુંદરીના વર આવ્યા છે, સ્વામા બહેનના વર આવ્યા છે, એમ સર્વત્ર થઈ રહ્યું. સ્વામા મારી વહુ તરીકે ન ઝાળખાય ને હું સ્વામાના વર તરીકે ઝાળખાઉં એ મારા અભિમાનને ન રચ્યું. ગમે તેટલું

પણુ હું પુરુષ, સ્વામા કોણુ ? મારી સ્ત્રી, ને તે મારાથી જોળણાય એજ  
 વ્યાજળી. તેને બદલે હું સ્વામાથી જોળણાઉં એ મારી સ્વાર્થી મદનંગીને  
 ન રેચું. બાપણના માંચડા આગળ સ્વામાનું લાવણું પૂરું થયું, ને તે  
 તાળીઓનાં હર્ષનાદથી—“ સ્વામા સુંદરીની જે ” ના ઘોષથી અપૂર્વ મા-  
 મળ્યું, તેથી મારા મનમાં “ બળતામાં ધી ” હોમાયું. હું ઘેર ચાલ્યો ગયો  
 ઘેર પણ મને ગેઠે શાનું ? મને એના એજ વિચાર આવવા લાગ્યા. ક્ય  
 સ્વામા ને ક્યાં હું ? પાછલા દિવસો યાદ આવ્યા. સ્વામા જોડે મારું હજ  
 કેવી રીતે થયું તે ગનાવ મારા મન આંગળ સમગ્ર રીતે ખડો થયો.

‘મારી વહુએ કરેલું’ સંવનન.

સ્વામા અને હું એક નાતનાં એક પોળમાં રહેતાં હતાં. નાનપણથી  
 ભેગાં રમેલાં, ભેગાં ભણેલાં એકબેકને બાધ પહેન જેટલું ચડતાં. પણ તે  
 તેર વરસની થઈ ને નિશાળેથી ઉડી ગઈ. ઘેર અભ્યાસ માનુ હતો. હું પણ  
 તે અસ્તામાં મુખાઈ ગયો, અને ત્યાંથી વિદ્યામત જઈ બારિષ્ટર થઈને ચારેક  
 વર્ગે વડોદરે પાછો ફર્યો. મારી ઉમર તે વખતે એઝીસ - વરસની હતી  
 ચોડા દિવસમાં મુખાઈ પ્રેક્ટિસ-ધંધો કરવા જતાનું હતું. હું સ્વામાને  
 ખિલકુલ જણી ગયો હતો. એક દિવસ કરતો કરતો હું કમાડી બાગમાં જઈ  
 પહોંચ્યો. મોઝાસાતો દિવસ હતો. સાંજના પાંચેક વાગેલા. આકાશ ધનધેન  
 વાદળાથી છવાયું હતું. ક્યારેક ક્યારેક ઝરમર ઝરમર છાંટા પડતા. ઝુલતા પૃથ  
 ઉપર નાંધ હું બરોબર વચ્ચે હોયો. વરસાદની દેલીને લીધે લાં કાંઈ માણસ  
 જણાતું નહોતું. પૂલ ઉપર હોયો રહી હું આસપાસનું સુંદર દશ્ય નિહાળી  
 રહ્યો. નીચે વિશ્વામિત્રીમાં મોંદું, પૂર આવેલું, તેમાં નાનાં વમળ અને  
 કુંડાળાં પડતાં. સામે-પૂર્વમાં આમલીનાં ઝુંડ મોરથી લયો અપૂર્વ શોભા  
 દારણુ કરતાં હતાં હતાં. આમલીઓ ઉપર કાણું બગર આકાશ ચંદરના  
 માધક ઝુલતું હતું. કદી-કદી ત્યાં ચડી આવેલાં વાદળાંમાં વીજળી ઝગકતી;  
 અને મેઘગર્જનામાં પાંજરાનાં સિહોની ત્રાડ પડતી. મારી આંગળ પાછળ  
 જતે આંધુએ તાડ હમા. હમા પવનમાં ઝુકી, હનરો પખલકાડી રહી હતા.  
 દૂરના લાંબા સુધા વાંસ પવનથી હાલી અથડાઈ અવાજ કરતા હતા. નદીના  
 બંને કિનારા ઉપરના છોડવા પાણીથી ધોવાઈ હસતે મોંએ પૂરના પીચીને  
 આવકારે આપતા હમા હોય એમ જણાતું હતું. પાસેના ક્યારામાંથી કરેલુ-  
 નાં સુંદર કુલોની આછી ધામી ખુલ્લો બહેકીને આવતી. હું ધેડીકમાં નીચે  
 નદીમાં તો ધેડીકમાં આમલીઓ તરફ જોતા; ધેડીકમાં એના ખાતા પૂલ

સામે તો ધડીકમાં આઠાસમાંનાં વાઘનાં ઉપર મારી દૃષ્ટિ રિથર થતી. કુદરત પૂર બહારમાં ખીસેલી જણાઈ. હું મળમળો થઈ ગયો, અને માઈ મન પ્રભુ-બક્તિમાં પડેવાયું. પાંચેક મિનિટ હું સ્તબ્ધ થઈ રહ્યો હોઈય, એટલામાં પાછળથી કોઈ સ્ત્રીનો નાગુક, કોમળ પણ કશુંપૂણું સ્વર સંભળાયો. કોઈ માણસનો અણસારો ન લાગવાથી બલુદાર હશે જાણી હું તો પ્રભુને સંજો-ધતો ઉભો. ફરી ઝીણા તીણા મીઠા અવાજે કોઈએ માઈ નામ દીધું: “કૃષ્ણરાય!”

હું પાછો ફર્યો તો પાછળના હાથાગ્રહમાંથી કોઈ ધ્રુવતિ આવતી જણાઈ. તે આરાઠેક વર્ષેની હશે એમ લાગ્યું. હું તેને ઝોળખું તે પહેલાં તે બોલી:

“કૃષ્ણરાય! મને ન ઝોળખી? ગરીબ સ્વામાને તાલેવાન બારિસ્ટર ક્યાંથી માદ રાખે!”

“સ્વામાજીહેન! એવું ન બોલો. ગરીબી એ શુ-દ્ધો નથી, ને તાલેવાન-પણ એ ઉપાધિ છે. હજી હું તાલેવાન થયો નથી ત્યાં સુધી બાગ્યશાળી છું. તમને વિસરી ગયો નથી એની ખાતરી શી રીતે આપું? પણ તમે અહીં ક્યાંથી?”

“તમારી પાછળસ્તો. તમે અહીં કેટલા દિવસથી આવ્યા છો ને કાસે મુંબાઈ જતા રહેવાના છો, છતાં-મને કે મારી બાને મળવા આવ્યા?”

“સૂચ થઈ બહેન, ક્ષમા કરો. પણ હું પાસ થઈ દૂર દેરાથી આવ્યો તોય તમે કે તમારી બા મને મુઆરકૃપાદી આપવા આવ્યાં કેમ નહીં? હા, પણ તમે અહીં અત્યારે બાગમાં ક્યાંથી?”

“મારી બા ને તેની બહેનપણીઓ “અંગસનો રોટલા ખાવા” ઉજાણીએ આવ્યાં છે, સાચે હું આવી છું. જરા ફરી આવું એમ થયું, તેથી નીકળી. તેઓ બધાંઓ માંડવામાં બેઠાં. ફરતાં શરતાં મેં તમને જોયા. બહુ દહાડાથી મળવાનું મન, તે તમારી પાસે આવી.”

“બહુ સાફ. ચાલો તમારી બા પાસે.”

“હા રહો, મારે વાત કરવી છે.”

“બધી વાત ત્યાં કરીશું.”

“ના, મારે કાંઈ તમને કહેવું છે-તદન બાનગી.”

એટલું કહી એ જરા અચકાઈ, સંરમાઈ, ને હું વિચારમાં પડ્યો. હું રહ્યો. થરથર ધૂનથી, લયકતી હોતે તે લી: “કૃષ્ણરાય, જરા મળો ને માઈ લાગે તો માંદ કરશો. તમે મુંબાઈ જઈ મહાલશે ને અમે યી પડ્યાં પડ્યાં સડીએ? એવા એકલપેશ ન થાઓ.”

“તમારો કોમડો હું સમજી શકતો નથી. સ્વામા, જરા રપટ બોલો.”

“સ્પષ્ટ શું બોલું? મને ધરમ આવે છે. એ વાત તે બહુ હું શું કહું?”

“ત્યારે હું કેમ સમજું?”

“હ્યો, ત્યારે સાંભળો. હજી હું કુંવારી છું, અને મારી બા. મારાં લામ પીસતાળીસ વર્ષના બીજવર જોડે ગોડવે છે. અમારૂં કુળ જરા નીચું એટલે કુળવાન વર કોઈ મને લે નહીં, અને અમારો બ્યાં ઉતાર છે, ત્યાં એથી સારા વર નથી. મારી થી સ્થિતિ યશ, તેનો વિચાર કરી હ્યો. તમને ન કહું તો કોને કહું?”

“પણ એ વર તને ગમતો નથી, સ્વામા?”

“એ કુંદનલાલ એ પૈસે સુખી છે, થોડું ધણું બહેલા છે, પરંતુ હું સત્તર વરસની ને તે પીસતાળીસ વરસના, એ સંસાર કેમ નભે? અને નભે તોય છેવટે નાની ઉમરમાં વિધવા થવાનું તો ખરું ને?”

“પણ એમાં હું શું કરું?”

“કેમ, હું શું કરું? સાચે રમ્યાં, બેઠાં, હાથાં તે બહુ જૂલી ગયા? રથા પણ નહીં. ઓ ધણર! હવે હું કહેને કહું? કાંઈ નહીં, મારા કર્મના પાંક છે. કૃષ્ણરાય! મને દુઃખી કરી તમે સુખી થશો?”

“પણ બહેન! હું શું કરું? જેમણે તો તમારી બાને કહું, બીજો વર શોધી લે.”

“બાને શું કહેવાનું છે? બીજો વર છે, તે ના પાડે છે, ને ત્રીજો કોઈ મળતો નથી.”

“બીજો કોણ છે?”

“બીજો કુળવાન છે, તે—”

“પણ કોણ?”

“કૃષ્ણરાય! કૃષ્ણરાય! તમારે મને યાચી ન. છે? આટલા પાતકી ક્યારના થયા?” દડવા જેવી યદને તેણે આગળ ચલાવ્યું, “તમે ન સમજ્યા? મારે ખુલ્લું કહેવું પડશે? હા, બીજો ઉપાય નથી. તમે તમારું કુળ જૂલી અને ન સ્વીકારો અને તમારી ન કરો?”

એટલું બોલી રહી રહી યથેહુ મોં નીચું રાખી તે ઉભી. મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો, કે તે મારી સાચે પરણવાની માગણી કરશે. શો જવાબ આપવો તેની ગડબાગમાં હું સ્તબ્ધ હતો, અને મેં તેના સામું બેધું.

સ્વામા ખરેખર સ્વામ-સહેજ કાળી હતી. પણ એ કાળાશ કાંઈ જૂદા

પ્રકારની હતી. બહુ ઘોળા રંગમાં સ્થામ રંગની આંખી છાંટ પથરાયેલી તમે કદી જોઈ છે? સફેદ વાદળામાં પાણીના બારથી છવાયેલી સ્થામંતા જોઈ છે? એ દાળી નહોતી; પણ એ વાદળા જેવી—ધનસ્થામ હતી. એના રંગનું—એના એ સૌંદર્યનું પ્રયત્નશુ મારાથી થઈ શક્યું નહીં. કોઈ બરફ જેવો શ્વેત રંગ, કોઈ શુભાખી છાંટ, કોઈ અંપદર્શનું પગેંદ કરે છે. પણ ઘણા કવિઓએ કૃષ્ણને ધનસ્થામ કહી તેની ખૂબસુરતી વખાણી છે. સ્થામા પણ મને અત્યારે કોઈક એવીજ રૂપાળી લાગી. એનું રહું રહું થઈ રહેલું દયા-મણું—ઝોશીઆણું મેં અત્યારે કાંઈક તાનું જણાયું. આંખમાં આવી કરેલાં આંશુ એની કીકીઓને ચળકતી બનાવી મને મહાત કરતાં ઉમાં હતી. ગાલ શરમથી સફેદ લાલ થયા હતા. કાંઈક ઠપકામાં અને કાંઈક ક્રોધમાં તેની કાળી બગેરા ઉંચી ચડી લાલ ચોળ અનેલા કપાળને વધારે ક્રોધ દર્શાવવા દેતી નહોતી. સફેદ દાળેલા હોંઠને લીંબ તેના ઘોળા, સરખા દાંત કાચિત દર્શન થઈ મને લગ્નચાવતા હતા. મેં એક વાર ફરી તેના આખા શરીર ઉપર દ્રષ્ટિ નાખી; અને તેના ઝોશીઆણાં મેંએ અને ધનસ્થામ રૂં મારા ઉપર વિજય મેળવ્યો. કશુપાણું રવરે મેં કહ્યું:

“સ્થામા! વહાણી સ્થામા—” મારાથી આજગ બોલાયું નહીં. પણ જેવી હિંમતથી તેણે મારું સંવનન કર્યું હતું—મને છલ્લો હતો, તેનીજ હિંમત ધારણ કરી તેણે મારા જંતે હાથ જાડ્યા, અને એક હાથ પોતાના ગાલે આડી તે બોલી: “બરા, વહાણાં એટલું જ બસ છે. હવે મારી ચિંતા દૂર થઈ.”

“સ્થામા, હું મારી બાને તારી વાત કરીશ: તેને હું બહુ લાડકો છું, તેથી તે માનશે.”

“તમારે જોઈએ તેમ કરો, હવે મારે શી ચિંતા? આપણાં લગ્ન થઈ ગયાં હું સમજું છું. હો, ઉમા રહો. હું જઈ છું, મારી બા ત્રાહ જોતી હશે કે મને શોધતી હશે. શું કરું છું, વહાણા! હવે બધું તમારે શહે તેમ. હું તો તમારી સાથેજ મુંબાઈ આવીશ.”

એમ કહી તે અપાઠાર્થ અચળ સજ્જ સની ગર્વબરી ચાલે દોડી ગઈ; હું તેની અપળતા જોતો—તેના સાહસને, મનમાં વુખાણતો ઉભો.

થોડી વાર પછી ઘેર જઈ મારી બાને મેં સઘળી વાત કરી. હલકા કુળની કન્યા લેવાનું પહેલાં તેને રજૂ નહીં, પણ મારા આગ્રહને માન આપી તેણે સ્થામાની બા પાસે જઈ સ્થામાની આગણી કરી. અમારાં લગ્ન થયાં, ને મારે મુંબાઈ આવ્યાં. સ્થામાની હોશીઆરી ને ચાલારી, તેની ગૃહ-

અને પતિસેવા અનુપમ હતી. પણ મને તેથી મંતોપ થયો નહીં. મારે તો તેનું નામ જાહેરમાં આવે-જાહેર જીવનને મોખરે તે કુલે એવું જોઈતું હતું. મેં તેને એ બાબત હરહમેશ કહ્યા કરી. પંડેલાં તો તે સમાજો અને ભાષણો, મંડળો અને કક્ષો વિરુદ્ધ તિરસ્કાર દર્શાવવા લાગી; પણ છેવટે મારી મજાનુત લાગણીને તાબે થઈ. શરૂઆતમાં કાંઈક મંડાય અને કાંઈક શરમ તેને ફેલતાં; પણ પાછળથી તો તે જાહેર જીવનમાં પાવરધી થઈ ગઈ, તે એટલે ધુધી કે જે વર ને ઘર તેનું સંવસ્ત્ર હતાં, તે જ વર ને ઘર હાલ તે પિસરી ગયેલી જણાઈ.

વહુને મહાત્મ કરવાની મારી યુક્તિ.

આ બધો પાછલો વહીવટો—અમારી શરૂઆતની જીંદગી મારી આખી સમક્ષા ખડી થઈ. ઝટપટ પણ એક પછી એક તમામ ખતાવેા મારા મનમાં અંતરી ગયા; અને છેક છેવટે સ્વામાના વર તરફે હું ઓળખાઈ એ વિચારે મને ગોડો ગનાવ્યો. એક વખતે તો હું હોમરસ લીંગનો પ્રમુખ નેતા હતો; પરંતુ સત્યાગ્રહ ગર થયો ત્યારે મેં તેમાંથી રાજીનામું આપેલું, ત્યાંથી. હું ધંધા શિવાય બીજી રીતે નિવૃત્તિ ગાળતો હતો. પણ સ્વામા ? તે તો સમાજો ગમતવતી અને હજારો વાળોના હર્ષનાદ આશ્વસીતી. બ્યારે તે જહાર દેવી માફક પૂનતી, ત્યારે અત્યારે હું ઘેર એકલો સડતો હતો.

કાંઈ ઉપાય ?

મારા અર્થતોષનાં મે કારણ હતાં. એક તો પુરૂષને સામાન્ય એકલ-પેટાપણું, તેને લોકના માટે ધરનું સુખ, પત્નીના સહવાસ ધરે નામ આપવામાં આવે છે. બીજું, અદેખાઈ પત્તક વાર ચળકાટ મારી ગુમ ચતક પૂંછડીના તારાની માફક મારી ખ્યાતિ લોપ થઈ ગઈ હતી; ને તે લોપ ચંતાંની સાથે સ્વામાની કીર્તિ પ્રગટી હતી. બીજે કાંઈ સાધુ પુણ્ય હોત, તો ત્યાંમાએ લોકોની પ્રીતિ મેળવી હતી તે જોઈ આનંદ માનત. કેમકે ખડી રીતે એ પ્રીતિનું કારણ હું પોતે હતો. હું તેનો ગુરુ હતો, મેંજ તેને બહાર કાઢી-પાડી હતી. પરંતુ અદેખાઈ અને એકલપેટાપણું એ બેએ અગાધતાં મને બેમાન બરાવ્યો હતો, ને હું સ્વામાને ફરીથી વર અને ધર. મેંબાળતી કરવાનો ક્રિયા શોધવા લાગ્યો.

ખાર રૂમમાંથી એક દિવસ મારા આર્થિક્સ્ટર મિત્ર હરચંદ સાથે હું કલ્પમાં ગયો, ને ત્યાંથી તેમના આમદથી તેમને ઘેર વાળુ માટે ગયો. મને દિનગીર જોઈ તેમને મને મારા શોકનું કારણ પૂછ્યું. તેમને હું કટલો

બધા દુઃખી હું તે જાણી મારા ધરમંસારનો ઇતિહાસ મેં કહ્યો, ને સાથે સાથે “વહુનો બોગ” ચચેલો હોવાનું પણ કહી નાખ્યું. હરરાય જાણી શકેલા હતા; ઉઘટ પાલટ તપાસમાં એણે હતા. તેમણે મને ખડું કોસ કર્યો, અને તેમની ખાત્રી થઈ એમ મને લાગતાં મેં તેમને આજીજી કરી:

“હરરાય, આ દુઃખમાંથી મને છોડવો.”

વિચાર કરી ગંભીર ચહેરે હરરાયે મારી સમક્ષ ચોજના રજી કરી: “જો કૃષ્ણરાય! મામલો તું કહે છે તે ખરું હોય તો ખડું બહેણી ગયો છે. રોગ હોય તેવું આસડ જોઈએ. હું કહું તેમ કર.”

“હું તૈયાર છું.”

“ત્યારે તું સ્વામામાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન કર. બેસું માત્ર—” પુરખ હરરાય સ્ત્રી જાત ઉપર સામાન્ય આલેખ કરતો બોલ્યો—“બેસું માત્ર અદેખાં હોય છે. માટે તું કોઈ બીજી સ્ત્રી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હોઈ એવો રોગ મચાવ, અને સ્વામા તને જોઈને જાણે તેવા પ્રસંગ લાવ.”

“હા, યાર! એ હીક. પણ એવી સ્ત્રી-દોંગ કરવા ખાતર મારી સાથે શરેહરે એવી કોણ મળે? તું અને હું બંનેનાં ચારિત્ર્ય કેવાં ઉર્ચાં છે; મિત્રા-લોકો આપણે માટે કેવું સાઈ બોલે છે—આપણને કટકું માન આપે છે! હવે હું શું કોઈ બાહુતી સ્ત્રી સાથે ફરી માઈ નામ બદનામ કરું?”

“બાધ, તું મને ખડું વદાસો છું; અને ચારિત્ર્ય માટે આપણે મરવા તૈયાર થઈએ એવું સખ્ત આપણું નીતિશાસ્ત્ર છે. તેથી હું તને સચના કરું છું કે તારી બામી જ્યોત્સ્ના સાથે તું હરવા ફરવાનું રાખ એટલે તારું કામ સફળ થશે. જ્યોત્સ્ના—”, હું કાંઈ બોલું ને ના કહું ત્યાર પહેલાં તો તેણે તેની વડુ જ્યોત્સ્નાને હાંક મારી—“જ્યોત્સ્ના!”

તુર્ત દીવાનખાનામાં જ્યોત્સ્ના દાખલ થઈ. જ્યોત્સ્ના ખરેખર જ્યોત્સ્ના જેટલી જાનજરમાન હતી. અપૂર્વ રૂપ ધ્યરે તેને આપેલું હતું; અને લુગણ પહેરવાની, શણગાર સજવાની, ધરેણું ધાલવાની તેની દબથી હજારો પુરશે આકર્ષાતા. સૌંદર્યની દેવી જેવી હોવા છતાં તે એટલી બધી પવિત્ર હતી, કે હરરાયની આશાકિત દાસી થઈને રહી હતી. અત્યારે તો હું હરરાયને પુરો બાગ્યશાળા ને અને પોતાને અભાગીઓ મળતી રહ્યો હતો. હરરાયે પોતાની પત્નીને કહ્યું:

“જો, જ્યોત્સ્ના! આ કૃષ્ણરાયભાઈને તેમની પત્ની તરફનું ડુઃખ છે. સ્વામાને ડેકાણે લાવવી છે, તેથી તેને અદેખાઈની આગથી બાળવી જોઈએ. આઈ દસ દહાડા તું કૃષ્ણરાય જોડે રૂંધા કરીશ?”

આ દેવો અજ્ઞા સવાસ ! પણ તે જોયેથી મારો મિત્ર-એક જાણું  
થયો. મેં વચ્ચેનું ઉમેરું : “ જ્યોત્સ્ના બાબી-જાહેન મુઝાશો નહીં. ”  
ચિંતારપૂર્ણ મુઝા કરી જ્યોત્સ્નાએ ધીમેથી જવાબ આપ્યો : “ જાણ !  
હું-મુઝકે તો તમારા બાણને, તંમને અને મને જોતાને અન્યાય કરે  
છું. એમ થાય. તેમના, તમારા ને મારા. આદિઅમાં—આપણા પ્રણેના  
અગમાં મને એટલો અધો વિશ્વાસ છે, કે એવી હમરો વતોથી હું  
કરું કે હમું એવી નથી. પણ તમે જાને માનો છો. તેવાં સ્વાગા જાહેન સા-  
માન્ય સ્ત્રી નથી. ”

કાંઈક શરૂઆ સાથે દરરાયે કહ્યું : “ જ્યોત્સ્ના ! તારે માફ માગવું  
છે કે આગવુંજ શરૂવું છે ? ”

દરરાયનો પડયો, જોત્ત હડાવવા તત્પર રહેતી જ્યોત્સ્ના આ  
સાંતળી બોલી : “ કીક, ત્યારે તમારી આગ-પ્રમાણે વર્તવા હું તૈયાર છું. ”  
આ પ્રમાણે નક્કી થયું. બીજા દિવસથી મેં જ્યોત્સ્ના સાથે દરવા  
માંડ્યું. સિનેમા, નાટક, મેં-હરે-ડ, ચોપારી, એંગલો, બધે કેકાણે હું  
અને જ્યોત્સ્ના સાથે જતાં. જ્યોત્સ્નાને સ્ત્રીઓની કસબમાં જવું હોય તો  
હું તેને કલબ સુધી આડીમાં મકાયા જતો : ખાસ કરીને, અમે સમાજોનાં  
એને સ્વામ્યાનાં બાજુઓમાં સાથે જવા માંડ્યું. સ્વામાના મન ઉપર દેવી  
અસર થકા તે હું કળી સક્યો ત્રંદી; પુણ્ય લોકોમાં અમારાં નાન ગવાયાં-  
મેવાયા માંડ્યાં. અમારે દિનિ એ વાત પશું આવી. જ્યોત્સ્ના મુઝેમોઢે સહન  
કરતી, પણ મારા અંતઃકરણને આથી આઘાત થયો : જ્યોત્સ્ના જેવી પરમે  
સાધવી પતિવ્રતા-શીલની મૂર્તિને મારે અપવાદ આવે અને તેનું કારણ હું,  
એ વિચાર હવે મને ગુંગળાવી નાખતો હતો. પંથ પતિના વચનને માટે  
જ્યોત્સ્ના મૂકી જવાને પણ તૈયાર હતી-કેવંક ખમવામાં ને સહેવામાં વીર  
રત્નપ્રતાપીથી વધારે શોષ દાખવી રહી હતી, તેથી તેના પ્રત્યે મને એટલો  
બધો પૂજ્યમાન થયો, કે હું તેને હવે સનીને બદલે દેવી ગણવા લાગ્યો.

કેણુ કોને છત્યું ?

એવામાં મારા એકનર એક લોકો-ગણુજવને હું કાર્ટમાંથી ઘેર આ-  
વ્યો ને તુર્ સોદીની ઉઘડી થઈ. એની હમર કસ પાંચ વર્ષની હતી.  
આગા ઘેર નહોતી, મેં આંધો મદવાદ જોયો નહોતો. લાકરને જોતાના,  
તો તેમણે બરાબર મારવાર કરવાનું ને માથે અરસની કાચેળી મૂકી રતપ-  
વાનું શરૂઆત્યું. કાદ નસી (દાખજી) કે સ્ત્રી એ કોઈ સાફ કરી રહી એવી



સૂચના સાથે દાક્તર ત્રિદાસ થઈ તપાસ કરતાં મોક્ષમ પડ્યું કે સ્થામા તો મોડી રાતે આવવાની હતી, ને આપા રજા લઈને ગઈ હતી. મેં તેથી જ્યોત્સ્નાને બોલાવવા બાંધને મોકલી. સ્થામા ઉપર આ વળતે મને બહુ ગુસ્સો આવ્યો. જ્યોત્સ્નાએ આવી બધું ખડે પગે દાક્તરની સૂચના પ્રમાણે કર્યું, ને રાતના સાડાઠસ વાગતાં રજુજીતની તબીયત બહુ સુધરી ગયેલી જણાઈ. જ્યોત્સ્ના જવાને તૈયાર થઈ, એવામાં સ્થામા બહારથી આવી. સ્થામાએ મને ને જ્યોત્સ્નાને એકજ ખંડમાં જોયાં. સ્થામાને “હું જઈ છું, બહેન,” કહી સપાટાઈ જ્યોત્સ્ના બહાર ગઈ. રજુજીતની તબીયતના સમાચાર સાંભળી સ્થામા રડવા જેવી થઈ ગઈ હતી. તેને કપડાં આપતાં મેં કહ્યું:

“સ્થામા ! હજી બહુ વહેલું છે, મોડું આવવું હતું ને !”

“હરો, જ્યોત્સ્ના બહેન હતાં ને. તેમણે મારા રજુજીતની સારી ચાકરી કરેલી જણાય છે.” એટલું બોલી સ્થામા રડી પડી. એના બોલવાનો બાવાઈ ગમે તે હોય, પણ મને તો ત્રાગ્યું, કે ધાર્યું પરિશ્રામ આવ્યું, ને તેનું હૃદય શંકાશીલ થયું છે. ધુસ્કે ધુસ્કે સ્થામાએ રડવા માંડ્યું, ને છેવટે મારા બેભાનમાં તેનું પોતાનું માણું નાખી દીધું. હુમો સમ્યા પછી તે બોલી:

“વદાલા ! મને ક્ષમા કરો, મારી જૂલ થઈ.”

અદેખાઈથી બળાને તે આમ બોલે છે એવી હવે મારી ખાત્રી થઈ, તેથી હું ચુપ રહ્યો, ને તેણે ગળગળે અવાજે ચલાવ્યું:

“હું બધું, કબુત્ર કઈ છું ને હવે મારો ગુન્હો માફ કરો. ઓ વદાલા ! બોલો, કે માફ કરૂં છું.”

હવે આ લાગ સારો છે, જાણી મેં તેને સત્તાવવા માંડી: “હા, મારી ખાત્રી જ હતી, કે ઇર્ષાની આગ તારા હૃદયમાં સળગશે. જ્યોત્સ્નાને જોઈ તું બળી જઈશ. પણ જ્યોત્સ્ના—”

હું વાક્ય પૂરું કરી ત્યાર પહેલાં તિસ્તકાર પૂર્વક તેણે કહ્યું:

“શાંતમ્ પાપમ્, ખવિત્ર જ્યોત્સ્ના બહેનના નામને એવી રીતે વાપરી અમકાવશે નહીં. તેમનું શીલ ને ચારિત્ર્ય મારે અને મોને દાખલો લેવા જોગ છે. અને વદાલા ! તમે ક્યાં ઓછા પાવિત્ર છો ?”

“ત્યારે તું હમણું ‘માથી’ ને ‘ગુન્હો’ એ બધું શું કહેતી હતી ? બધું ગુહુંજ કે !”

“ના, તમે સમજ્યા નથી. હું હવે જાહેર જીવન છોડી દેવાની છું.”

“પણ તેમાં ગુન્હો શો ?”

“ગુન્હો શો ! યાદ કરો તે દિવસો. મને બેજે બેજે જાહેર જીવનમાં

હસડવા તમે દેટશે. બળાટાર કરશે તે? મને એ પસંદ નહોતું નથી, તમને દેકાણે કેવી રીતે લાવવા એના વિચારમાં હું પડી, તે પડી તમારે તાબે થઈ. મેં બહાર જીવનમાં જ પલાળ્યું, તે એવું જ પલાળ્યું, કે તમે ધરાઈ જાઓ તે તમને અણગમો. ઉપર ત્યાં મુઠી. એ પણ આજે આવી છે. મારા બહાર જીવન પ્રત્યે તિસ્કાર ને કોંઈની લાગણીઓ તમારામાં હરિ મવી છે, એ હું સ્પષ્ટ જોઉં છું.”

“પણ તું મોટી શાની માગે છે, સ્યામા?”

“સાંભળો. મેં નમારાથી આ વાત છુપાવી છે. મારી પ્રવૃત્તિઓ લોક-સેવા માટે નહોતી, પણ તમારું મગજ કેકાગે લાવવા માટે હતી. લોકસેવા થઈ હશે, પણ હું અંદર છેક મશગુલ રહી, તે એટલા માટે કે મારા વર અને માઈ ધર એ બે સૌચવીને હું બેસી રહું એવો દિવસ જાણી આવે. એ દહાડો આજે ચાલ્યો છે, ને તેથી હું તમારી માફી માગું છું. મેં એવું ન કર્યું હોત તો તમે ને હું પોતાનું બધું વિસરી પારકાનું બધું કરવા બેઠે બેઠે મારે પ્રયાણ કરતાં હોત. લોકસેવાનું પહેલું પગથીક કુદબસેવા છે, તે તમે આજથી શીખ્યા.”

જાણે શુભાવેલું સુખ પાડું હમણાંજ મળ્યું હોય તેમ અધીરા થઈ મેં પૂછ્યું: “ત્યારે સ્યામા, હવે તું બહાર નહીં જાય કે?”

“જઈશ તોય તમારી સાથે. જ્યોત્સ્ના બહેન ને હરરાયભાઈ દેવાં સુખી છે! આપણે પણ તેવું ઘેર બેઠાં સુખી થવું છે. આં શુઓ મેં રાજનામાં લખી દીધાં છે. સોએકં સંસ્થાઓમાંથી કાલથી હું છૂટી થવાની છું.”

“ત્યારે સ્યામા, તે મને મૂંઝવે બનાવશે. હું તો જાણી જોઈને જ્યોત્સ્ના બહેનની સાથે ફરતા હતા, તે એટલા માટે કે તું આંખી થઈ બહાર જીવનને મૂકી દે. હવે હું જ્યોત્સ્ના બહેનને શું કરું? અધો વખત તું તો કારસ જ બજાવતી હતી. જ્યોત્સ્ના—”

“હા, હા” કહી. એવામાં જ્યોત્સ્ના હાંફતી હાંફતી અંદર લાખલ થઈ, ને તેણે આમળ વફાવ્યું:

“હું જતી હતી, નેવામાં તમારા બાઈ મને મોટું થવું જણી તેડવા આવતા હતા. તેમને મેં સ્વચ્છતા મંદિરાઈની વાત કહી, એટલે તે બેઠા માટે આવ્યા છે.”

હરરાય અંદર આવ્યો, ને મેં નેને ઉપરો લીધે: “કેમ માઈ! એટલી બધી અધીરાઈ આવી ગઈ? તમે તો સ્યામાને અરેબી કરતા મગજ હતા, અને છતાં જ્યોત્સ્ના બહેનને મોટું...”

સ્વામા બોલી ઉઠી: “ખગરદાર એવું ન બોલો.”

રણુજીતની પાસે જઈ તેની તળીયત લેઈ હરરાય આવીને અમારી પાસે બેઠા. સ્વામાના મોં ઉપર સહેજ સ્મીત તરી આવ્યું હતું, ને મારા હમેશનો શોકમય ને ચિંતાતુર ચહેરો આજે આનંદી લાગતો હતો. તે જોઈ હરરાયે દીક્રા કરી: “માનો ન માનો પણ આજે તમે વર વહુ બહુ ખુશ છો; કોઈ સમાધાન થયેલું જણાય છે.”

જ્યોત્સ્નાએ ધીરે રહી ટાપરની પૂરી: “લડકાં તો ક્યારે કે સમાધાન થાય ?”

એની મીઠી મનકથી અમે સૌ હસી પડ્યાં, ને સ્વામાએ બંધી વાત કહી દીધી. વાત પૂરી થતાં જ્યોત્સ્ના બોલી ઉઠી: “હું કહેતી નહોતી, કે સ્વામા બહેન સામાન્ય સ્ત્રી નથી? પણ માઈ માને જ કોણ ?”

સ્વામાને પણ લાગ મળ્યો તે સાધ્યો. તેણે કહ્યું: “પણ જ્યોત્સ્ના બહેન! હું આવી ને તમે ગયાં તે વખતે આ તમારા ડાહ્યા ડગરા બાઈને તો એમજ લાગ્યું, કે જાણે તમને જોઈ હું દેવપ્રી બની ગઈ.”

“હા, પુરૂષો પોતે એમજ વતે છે, કે જાણે તેઓ દેવ ન હોય! અને સ્ત્રીઓને તો હમેશાં તેઓ અદેખી અને કછઆણોર ગણવાના. મેં એ લોકોને માર્યુંએ કહ્યું કે સ્વામા બહેન છેતરાય તેવાં નથી. પણ બહેન, તેઓ માનેજ શાના? મને ઉતાડી પાડી, અને આપણે કલ્લાગારાં એટલે તમારા બાઈએ કહ્યું તે બધું કરવું પડ્યું. પણ હું તો મારે મનથી દારસ ભજવતી હતી.”

“તમે આગાંધિતપણાનું દારસ ભજવતાં હતાં, ને હું સમાજજીવાનું દારસ ભજવતી હતી. આપણે તો અગગાઓ, પણ આ જન સમજા પુરૂષ મહારાથો? હા, તેઓ અદેખાઈનું દારસ ભજવી આપણને તે દારસનાં પાત્રો ખનાવવા ઈચ્છતા હતા, પણ પોતે જ પાત્રો બની રહ્યા.”

સ્વામા આ બોલી હસી, અને સાચે અમે બધાં ખડખડ હસી પડ્યાં. બહુ મોડું થયું હતું, એટલે જ્યોત્સ્ના અને હરરાય ઘેર જવા ઉઠ્યાં, તેમને સ્વામાએ નોંતરે દીધું: “રણુજીત સાંજે થયો તેની ખુશાલીમાં અને મારાં સૌ રણનાંમાના માનમાં હું તમને જનિતે જન્મવાનું કહું છું. કાલે સવારે અગાંધાર વાગે જરૂર જરૂર આવજો. કાલે સંવિદાર છે.”

“માઈ” કહી અને ગયાં: અને પછી-પછી શું? મને તો એમજ લાગ્યું કે જાણે આજેજ હું પરણ્યો.

નારદ.

( હિન્દુ સાંસારિક ચાલુ સચિત્ર વાતા. )

( અનુસંધાન ૫૩૪ ૫૪ થી. )

“જૂદા જૂદા દેવોની મહેં ધણીએ માનતાઓ માની ને બાધા આપ-  
ડીઓ રાખી; પણ તેથી શું ? મહેને હવે સુખમળયું કે માનતાઓ માનવી અને  
બાધાઓ રાખવી એ એક પ્રકારના ટોંગ છે, દેવોની ન્યાયની કિમ્મત ધરા-  
વવા જેવું મિથ્યા કામ છે, અને તેથી કશુંએ વળતું નથી. એ વાત ઉપર  
વિશ્વાસ રાખેનાર એ તદ્દન ખોટું છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રજાના કાય,  
ઉપર આશ્રય રાખી દેવોને છેતરવાનો બ્યર્થ પ્રયત્ન છે. મૈયા ! એ વાતને  
એકદા મહિનો થયો ન થયો ત્યાં તો ફર કાગ અમ્હારું સર્વ નાંચ  
કરવા આવીને દુઝો રહ્યો. અમદાવાદમાં પ્લેગ શરૂ થયો. અમ્હારી પોળમાં  
લોકોએ હોમ હવન કરી બાલણી જમાડવાની ધમાસ મચાવી, પણ તેથી  
પાણી, કચરો એમાં પતરાળાં પડીયા અને એટલાક વગેરેના ધાણુ વધ્યો,  
મ્યુનિસિપાલિટી પણ લગાંરે અવસ્થા રાખી રાકી નહિ અને તમ ઠંરવાથી  
દેવો પ્રુદ્ધ ન થનાં, વધિકા ગંદવાડથી ઝોધી વધારે પ્લેગ પખાલીની  
પોળમાં જ શરૂ થયો. જેના ધરમાં એ રોગ પેડો તે ધરનો ધાણુ કાઢી  
નાખ્યો. અમારા વેવાઈનું ધર પણ એ કરાળ કાળના પંડામાં ઈસ્યું. પહેલ  
વહેલા હરિદાસ સપડાયા, તે પછી એમનાં વડુ મંછા અને છેવટે અમ્હારા  
જમાઈ એમ ત્રણે જણુ આઠ દિવસમાં પ્લેગના ભોગ થઈ પડ્યાં. મૈયા,  
એ રકયા પ્લેગે મ્હારી લોકકવાયી વિલસનું સોભાગ્ય હરી લીધું. તેને  
અનાથ બનાવી. મ્હારા દુર્દેવની પરિસીમા થઈ. ” આટલું કહેતામ્  
સરસ્વતીને આમલું દુઃખ ડાઘિરી આવતાં આંખમાંથી આંસુ વહેવા માંડ્યાં  
અને હૃદય ભરાઈ આવવાથી ડુસ્કાં ખવાઈ ગયાં.  
દાણુબરમાં સ્વસ્થ થઈ સરસ્વતીએ વળી અધૂરી વાત આગળ  
ચલાવી : “ એમના દુઃખમાં તો હું જુરી રહી હતી, ત્યાં તો છોકરીનું આ  
દુઃખ આવી પડ્યું. જેમ તેમ કરીને હું દિવસ કાઢવા લાગી. છેવટે તે

વધારે બાકાતું ઘર ખાલી કરી હું બેભાલપુરમાં રહેવા ગઈ. ત્યાં ચારેક મહિના થયા એવામાં એક બે દિવસ રાતે અમે મા દિકરી ઉઘી ગયેલાં હોઈએ તે વખતે અમારા બારણાને કોઈ ધક્કા મારી જતું હોય એવો મહેને લાસ થયો. ત્યારથી અમારા પાડોશીઓને અમારા માટે સંશય પડવા માંડ્યો. અમારા ઘેર રાતે કોઈ પુરુષ આવે છે એમ હેઝો શંકા લઈ ગયા. સાર પછી આડેક દિવસ પછી રહેવારમાં કમાડ કિધાકતાં જ એક પત્ર મહેને મળ્યો. એ કાગળ રાત્રે કોઈ આગાધાં ઘરમાં નાખી મણું હશે. મહે તે કાગળ લીધો અને અક્ષરો જોયા તો વિલસુતા બાપના હતી. હેઝમણે જ તે મહારા ઉપર લખ્યો હતો. કાગળમાં માત્ર યોડીજ લીટીઓ લખેલી હતી, અને તે આ પ્રમાણે હતી :—

“ મહે તહેને રાત્રે મળવાનો બે ચાર વખત પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ” મહેને ત્વેમાં યશ મળી શક્યો નહિ. પોલિસ મહારી પાછળ સામેત્રી ” છે. પરંતુ હું તફન નિદેય છું; એ વાતની તું સમ્પૂર્ણ ખાતરી રાખજો. ” સત્ય વાત પ્રશ્ન કોઈ પણ દિવસ અમવાળામાં લાવશે જ, અને મહારા ” ગનોદેવતા મહેને હમેશાં એમજ કહે છે. તું કહી પણ સસનો આશ્રય ” છોડતી નહિ. વિલસુતું નથી જ કુટ્યું, તે વિધવા થઈ એ મહે નજીક છે. ” હુંજેવ બિચારીનું ! તહેને જીવની મારક બળવજો. ત્હારી દૃષ્ટિથી બહાર ” લગારે થયા ચમકશ નહિ; કારણ જગત્ કુદ લોકોથી બરેકું છે. કવે ” કોઈ દિવસ મળી શકીશું. પ્રશ્ન તે સુદિન જલદી લાવો ! ”

તે પછી છ મહિના સુધી તો દરદાગીના વેચી કરીને પણ મહે જેમ તેમ અમારો સંસાર નિભાવ્યો. પણ અમહારા ઉપર એક ખીલ આદત તે વખતે આવી. આપણા ગુજરાતમાં ગમે તે હાલતમાં સ્ત્રી એકલી પડી એટલે એના ભોગ ! ગમે તેવા કુદ લોકો પણ પવિત્ર બનીને—કોઈ કરીને બિચારી સીંધે માર્ગે ચાલતી સ્ત્રીઓ માટે કંઈ પણ તપાસ કર્યા વિના મન ફાવે તેમ વાતો ચલાવે છે, અને રહમતું માણસો પણ આંખો મિંચીને હેમના કહેવા ઉપર ભૂંસી રાખે છે. અમહારે માટે પણ એમજ થયું. અમહારા પાડોશીઓ હવે ખુદી રીતે અમહારે દેખ કરવા લાગ્યા. અમહારા ઘરમાં કોઈ પુરુષ નથી છતાં અમારો વ્યવહાર શીરીતે ચાલે છે, એમાં કંઈ પણ ઘોઠાળો છે, એવું હેઝો કહેવા માંડ્યાં. ધીમે ધીમે મહારે કાને પણ એ વાત આવી. અને પછી તો હું કે વિલસુ નજ ઉપર જઈએ કે બધાં ભેરાં અમહારા માટે અબદ શબ્દો બોલવા લાગે ! છેવટે એ વાત એટલી બધી વધી પડી કે હું એકદમ કંઠાળી ગઈ. ”

સરસ્વતીને આટલું બહુ જોલવાથી થયો શ્રમ પડ્યો, તે વિશ્રાન્તિ લેવાં જોઈ. એમાં જાનપણે લેની આ દુઃખમય કહાણી સાંભળતાં હતાં. હાલુબરના વિરામ પછી વળી સરસ્વતીએ જોતવું શરૂ કર્યું; “એટલે એ ઘર છોડવાને મહેં વિગાર કર્યો; પરંતુ તે પેળમાં, અમને કોઈએ ઘર બાકે આપ્યું નહિ. હવે આ કોટડીઓના શેઠ એક દિવસે મને મળ્યા. ગયા. તેઓ આમ્હારા ગામના હોનાર્યાં મને અહિં રહેવાનું સ્થાન આપ્યું. મૈયા, તે દિવસથી આજ છ વર્ષ થયાં હું આ એકાનવાસમાં રહું છું. એટલા વખતથી મને એમની કાંઈ પણ ખરખર મળી નથી, અને લેમાં વળી આ છોડીની ચિંતા. એવામાં આ હૃદયરોગથી હું દિવસે દિવસ મુકાવા માંડી; પાસેના બધા દર દારીના પણ વપરાશ ગયા. આ ઝૂંપડીઓમાં રહેનાર એક બધો માળી મંગાવ્યો કાંઈ દરહુંખાંદણું લાવી આપે છે.”

તેના ઉપર હું ગમે તેમ કરીને આમ્હારે નિર્વાહ ચલાવતી હતી. પરંતુ હવે તો હું બિલકુલ યાદી ગઈ છું. હવે તો આ રોગ જ મ્હારું બલિદાન લેશે. મૈયા, આજ સંધી મહેં આ બધી વાત વિલસુને કહી નથી. બાકી જોઈને તેનાથી છૂપાવી રાખી છે. પોતાના પિતા ઉપર એવો નીચ આરોપ આવવાથી તે મ્હારી ગમેલ છે, એથી સંકે પણ મહેં કદી લેને થવા દીધી નથી. કાંઈ કાંઈ વખતે તે એમના મંગલમાં પડપૂજ કરતી તો પણ ગમે તે રીતે હું એ વાત છાપતી અને એને સંકે ન બાપ તેવી રીતે લેની વાતનું સમાધાન કરતી. અહિં આમ્હા પછી ચાર વર્ષ સુધી મહેં લેને અહિંના ‘અનાથ આશ્રમ’ માં મૂકી હતી; પરંતુ પાછળથી મ્હારી સ્થિતિ આમ લથડવા માંડી એટલે હું લેને પાછી ઘેર લાવી હતી. એમની આજ પ્રમાણે મહેં તેને જગત્ત એ કોટલું પાપથી ભરેલું છે, સદાચરણ એટલે શું, જગત્તમાં આજે કોટલી સાંપચેતીથી ચાલતું વગેરે વાતો બરાબર રીતે સ્કમજવી દીધી છે. અત્યાર સુધી મહેં કદીપણ લેને નજરથી બહાર થવા દીધા નથી. પણ હવે—”

“ત્હમે હવે એની ચિંતા કરશો નહિ. ત્હમે બની શકે તેટલું માતૃ-કર્તવ્ય બનાવી ચૂક્યાં છો; હવે લેને સ્વામીની પાસે મુકવાથી લેમની સાંભિધમાં કોઈ પ્રકારનો ભય રહેવાનો નથી.” કારંતીમંગાએ સરસ્વતીને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

“મૈયા, મ્હારે એટલુંજ જોઈતું હતું. મ્હારે પોતાને સ્વામીજનાં દર્શન કરવા આવતું હતું. હું ખરેખર પાપાત્મા છું. તેથીજ હું અભાગણીયા લે-ગનાં દર્શન ધર્મશકયાં નહિ. પરંતુ હવે મ્હારી વિલસુની મંગાજ ત્હમે રાખજો. લેને ગોટે જ મ્હારો જીવ અટકી રહ્યો છે. મૈયા, મ્હારી દુર્દૈવી

વિલસુને હવે ત્હમે ન મ્હારે ઠેકાણે છો.” એમ કહી સરસ્વતીએ પોતાના ખાટલા નીચે હાથ ધાસ્યો. ત્હેની હાલચાલ જોઈને ભારતીયેયાએ પૂછ્યું:—  
“ત્હમને શું જોઈએ છે બ્હેન ? મ્હને કહો. ત્હમે નાહકનો શ્રમ લેશો નહિ.”

“મ્હારા ખાટલા નીચેની પેઠીમાં પેલો કાગળ છે, તે ત્હમે ત્હમારી પાસે રાખજો, પણ વિલસુને એ વાત જણાવશો નહિ. અમ્હે ખાટલાં દુઃખ, દસેશ, યાતના અને દુષ્ટ ભોગવ્યાં તો પણ મ્હારો ધર્મરના ન્યાયી-પણા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તે કોઈ પણ વખતે ખૂંડ સત્ય પ્રકટ કરશે જ. મૈયા, જો વખતે ત્હને બધી વાત કહી સંભળાવજો.”

“પ્રજા ઉપર એવીજ રીતે વિશ્વાસ રાખો એટલે ત્હમને છેવટે શાન્તિ મળશે.”

મૈયાનું વાક્ય પુરૂં થાય તેટલામાં સરસ્વતીને કંઈક ચમત્કારિક ભાવના થઈ આવી. તેણે એકદમ વિલસુને પોતાની પાસે બોલાવવાની ઇચ્છા બતાવતાં મૈયાને કહ્યું: “મૈયા, મૈયા, વિલસુને એકદમ મ્હારી પાસે બોલાવો!”

એક ક્ષણમાં સરસ્વતીના અવાજમાં પડેલો ફરક જોઈને મૈયા આશ્ચર્યચકિત થયાં. તે એકદમ ઉઠ્યાં અને વિલસુને બોલાવવા જતાં પહેલાં તેમણે એક વખત સરસ્વતીના ચહેરાનું સૂઝ અપલોકન કર્યું. તો એક ઘડી પછી બનનાર ખરો પ્રકાર તેમના લક્ષ્યમાં તત્કાલ આવી ગયો. એટલામાં વિલસુ પણ રસોડામાંથી પરતોરી બહાર આવી.

“વિલસુ, આવ બ્હેન અહિં આવ, ત્હારી બાની પાસે આવ.” એમ કહીને મૈયા ત્હેનો હાથ પકડી સરસ્વતીની પાસે એકદમ લાવ્યાં. ત્હેને જોતાંજ સરસ્વતીની હાંડી ઉતરી ગયેલી, નિસ્તેજ આંખોમાંથી બે અશ્રુખિંદુ ટપકી પડ્યાં. તેણે વિલસુના મુખ ઉપર અત્યંત બદાલથી છેવટનો હાથ ફેરવ્યો; અને ત્હેનો હાથ ભારતીયેયાના હાથમાં આપ્યો. આ વખતે તે ધણીજ શાંત દેખાતી હતી.

કિંમિત કાળ સુધી આ સ્થિતિમાંથી ત્રણેમાંથી કાઢપણ હાસ્યું નહિ. ભારતીયેયાએ વિલસુને પોતાના હૃદય સાથે આંધી હતી, ત્હેની ગુંબજુદા અત્યંત ગંભીર દેખાતી હતી. સર્વત્ર ગાંઠ શાન્તિ પ્રસરી રહી હતી.

એક ક્ષણ બીજી એ સ્થિતિમાં વડી મંત્ર. ભારતીયેયાએ સરસ્વતીના ચહેરાને નિવાળીને જોયો અને ધીમેથી પાંચમુને છૂટી કરી સરસ્વતીના ઉપર વાંકી નમી તેમણે કહ્યું:—

“સરસ્વતી બ્હેન, બેલો હરેરામ, હરેરામ, રામરામ હરે હરે—”

“હરેરામ—રામ—રા—આ—મ ! ! !”

# પ્રકરણ ત્રીજું.

આ શું ?

નહિ નહીં મળે મા ગઈ ફરી !

જગતમાં નથી મા ગતે નહીં !

[કલાપી.]



સ્તી મેવાને મવાને લગમગ એક દલાક થઈ ગયો. હવે પણ સ્વામી મિંચેલી આંખે ભિંતને ટેકા દઈને બેઠો હતા. તેને બંધ હોવા છતાં અંદરથી અત્યુપવાહ વહી રહ્યો હતો. તે વખતે ત્હેમની વૃત્તિ ધણીજ ચમત્કારિક જણાતી હતી. પરંતુ ત્હેમની તરફ બારીક

દૃષ્ટીથી જોનારા જ તે જાણી શક્યા હતા, અને આખું મંડળ તો એમજ સ્કંધજતું હતું કે સ્વામી ધ્યાનમાં છે. કેટલોક વખત એ સ્થિતિમાં પસાર થયા પછી સ્વામીએ આંખો ઉઘાડી. તે વખતે ત્હેમના ચહેરા ઉપર ધણા નવીન ખરો તરવરી રહ્યા હતા, પરંતુ ત્યાં એકેલા માણસેના લક્ષ્યમાં તે આવી શક્યા નહિ. સ્વામીએ કપાળ ઉપર હાથ ફેરવી ઝવેરીને પૂછ્યું :

“ગુણવંતલાલ, એ છોડી ક્યાં છે ?”

“એ તો, કેટલોક વખત યયાં ગઈ છે. મેંયા પણ ત્હેની સાથે ગયાં છે.”

“એ છોડી કાણુ છે એ ત્હેમે જાણો છો કે ?”

“ના જી. ત્હેને જાણ પડેલી જ ન વર જોધ છે.”

સ્વામીએ એક દીધું નિશ્વાસ મૂક્યો. એટલામાં ‘ગુણવંતલાલ ! ગુણવંતલાલ’ ફરીને હાંક મારતી વિલમ્બેના અવાજ સંભળાયો. ફરીથી તે જ અવાજ કાને પડતાં સ્વામીના ચહેરામાં યુનઃ ફેરફાર થયો ત્હેમણે ગુણવંતલાલની રહામે જોડું રૂતે તરત જ ઝવેરી ઉડીને બહાર ગયા.

“કાણુ ? કેમ પૂડેન ?” બહારથી હાંકમારતી વિલમ્બેના ઝવેરે એ પૂછ્યું.

“મહારી બા મરી-ગઈ ! ગુણવંતલાલ કાણુ ? એમને ત્યાં મેંયા બોલાવે છે. અરે બાપુ કૃપા કરીને કોઈવિજુ ત્યાં જઈદીથી આવો.” વિલમ્બે એ રડતાં રડતાં કહ્યું. એ વખતની ત્હેની ગ્રિયતિને વર્ણન કરતં અત્યવ છે !



વિલસુના મુખમાંથી નીલેના દરેક શબ્દ અંદર બેઠેલા સ્વામીને સ્પષ્ટ રીતે સંભળાયા. તેની સાથે તેમના મુખમાંથી ‘હાય!’ એવો અરકુટ શબ્દ નીકળી પડ્યો અને તેમણે પોતાનું મસ્તક પાછલી મિંતના ટેકે ટેકવી રાખ્યું.

વાચક! સ્વામી એ વખતે કંઈ ક્રિયાતિમાં હશે, તેનો ત્હને કંઈ તક થાય છે ? તે દાનસ્થ હતા ? નહિ. તેમને પ્રમળ મનર્થ આવી હતી. પરંતુ તેમની એ સ્થિતિ ત્યાં બેઠેલા મંડળમાંથી કોઈ પણ દબી સડ્યું નહિ. સ્વામીની એ સ્થિતિ બીજા દિવસ સુધી રહી હતી; પરંતુ તેમના પ્રત્યેક કાર્યપ્રતિ ધર્મભાવ ગત્તાવનાર ભક્તમંડળને એ ઘટનાની ખબર પડે શી રીતે ?

શુભવંતલાલ હજી વિલસુની સ્થાને જ ઉભા હતા.

“ અરે બાઈ, કૃપા કરીને શુભવંતલાલ ઝવેરીને બોલાવો ! હું તમારા પગે પડું છું—મહારી આ મરી ગઈ છે. ” શુભવંતલાલને જવાબ આપતાં કંઈક વાર થઈ જોડેલે રહતી વિલસુએ ફરીથી દીન રીતે કહ્યું.

શુભવંતલાલનું હૃદય પણ એ દેખાવ જોઈ પીગળી ગયું. વ્યથિત હૃદયે તેમણે ઉત્તર આપ્યો : “ બહેન, મહારૂં જ નામ શુભવંતલાલ. ”

“ ત્યારે તો કૃપા કરીને ચાલો—ચાલો—ત્હને જલસી ચાલો ! ”

શુભવંતલાલ બારણાની મધ્યમાં સ્વામી અને વિલસુની વચ્ચે ઉભા હતા. તેમની દટી એ બેની વચ્ચે ઝાલ્યા ખાઈ રહી હતી. ઝવેરીએ ફરીથી એક વખત સ્વામી તરફ જોયું. તેમને કહીને હું જલડે એવો એ જોવાનો ઉદ્દેશ હતો, પરંતુ તે વખતે સ્વામીનાં નેત્ર બંધ હતાં. ‘ એક કલાક પહેલાં ભારતીયેશા વિલસુની સાથે ગયાં તે વખતે પણ સ્વામીએ પોતાનાં નેત્ર મીંચી દીધાં હતાં, તેથી ભારતીયેશા તેમને પૂછ્યા વિના જ વિલસુની સાથે ગયાં હતાં, તે જ પ્રમાણે હું પણ કહું. તેમને પૂછ્યાં વિના જ વિલસુ સાથે જલડે. ’ એવો વિચાર કરીને ઝવેરી વિલસુની આંગળ ચેંચા. બહાર એમની માડી ઉભી હતી. શેઠે જોઈને અર્ધનિદ્રામાં ઝોંઝા ખાતો માડીવાન એકદમ ટટાર થયો. નીચે ઉતર્યો એને માડીનાં બારણાં ઉઘાડવા માંડ્યો. પણ ઝવેરી-એ તેને કહ્યું : “ રામસિંગ, હજી ઘેર જવાને વાર છે. માડીનું કાનસ લઈને તું જરા મહારી સાથે ચાલ જોડ. ”

“ અચ્છા ! હજુર ” કહીને રામસિંગે કાનસ કાઢ્યું. શુક્રપક્ષના ચંદ્રનું પણ સ્વચ્છ અન્નવાળું તે વખતે જગતના અર્ધાભાગને પોતાના તેજમાં ન્હવરવી રહ્યું હતું. ધનદળોત્પન્નામાં, રામસિંગ કાનસ પકડી આગળ ચાલતો હતો, તેની પાછળ શુભવંતલાલ ઝવેરી અને છેલ્લે વિલસુ

બધાં મૌનપણે ચાલતાં હતાં. નદીનો પૂલ ઓળંગ્યા પછી ઝવેરીએ મૌન નોકું અને વિલસુને પૂછ્યું: “બહેન, તમારા ઘેર કોણ કોણ છે?”

“કોઈ જ નહિ. હવે તો હું એકલી જ. બાકી પશુ—”

“અને તારા પિતા?”

“મહાન પિતા ક્યાં ગયા છે તેની મને ખબર જ નથી.”

“પશુ તે કહારે ગયા છે? થોડા વખતમાં આવશે ખરાને?”

“હેમને ગમે તો ઘણાં વર્ષ થઈ ગયાં. તે ક્યાંથી આવે?” આગ પાતંચિત્ત કરતાં તેઓ ઝુપેડી પાસે જઈ પહોંચ્યાં. શુશ્રુષંતલાલને આવેલા બેતાં જ ભારતીમેયા બહાર આવ્યાં અને દૂકાનાં ઝવેરીને બધી વાત કહી સંભળાવી.

“હીક છે,” ઝવેરીએ કહ્યું: “રામસિંગને આશ્રમમાં મોકલીને સ્વામીના કાને આ વાત નાંખું છું. હમણાં નવ વાગ્યા છે. હજી આશ્રમમાં સૌ મેઢાં હશે; એમાંથી કોઈ આવે તો હીક. નહિ તો પછી બીજી કંઈપણ બંધવસ્થા કરવી પડશે. મેયા, હવે હું અહીં છું અને બધી બંધવસ્થા કરી લઉં છું. તમને આ યોગીને લખને આશ્રમમાં જાઓ!”

શુશ્રુષંતલાલે કહેવા પ્રમાણે સધળી બંધવસ્થા કરી. વચ્ચે એક બે વખત તપાસ માટે આશ્રમમાં માણસ મોકલ્યું હતું, પરંતુ હજી સ્વામી ધ્યાનમાં છે એવી ખબર આવી હતી. સ્વામી ધ્યાનમાં હોવાનો બીજો અંદેશો જ્યારે ભારતીમેયાએ સાંભળ્યો ત્યારે હેમને આશ્ચર્ય લાગ્યું; પરંતુ તે જાતનો વિચાર કરવા જઈ જઈ હેમના મનને અત્યંત સ્વચ્છતા નોડતી

બહાર શગવાદિની તૈયાર થઈ ગઈ અને સરસ્વતીના કાટખત્ર દંડને બહાર લાવ્યા. દુર્ભાંગી વિલસુએ તે વખતે કરેલા આક્રંધથી ઘેઘની પશુ આંખ કાઢી રહી નહોતી. એ શોકજનક પ્રસંગ જ અગણનીય હતો.

બિહારી દુઃખથી ગાલિકા એકલી પડી. આખા જગતમાં હેને ‘મહારી વિલસુ’ કરીને કહે તેવું કોઈ નહોતું. વિલસુને અત્યંતે ‘કેવે આખ ને નીચે ધરતી’ તો આધાર હતો. હેને સર્વ જન્યતા ભાસવા લાગી. અસીમ શોકસાગરમાં હેનું મન એકદમ ડૂબી ગયું—એક જગ્યાએ જઈને જેહું. માતાના ખાંધી ખાટલા ઉપર હેની દૃષ્ટિ જતી કે, ‘હેમાં હવે મહારી આ નથી’ એ વિચાર આવનાં હેને ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કાં આવતાં. ભારતીમેયા એ હેને ઘણી ઘણી રીતે સ્કમળતી, પરંતુ હેના દુઃખી મનનું સંબંધન કંઈ રીતે થતું નહોતું અને દુઃખનો આવેગ વધતો જતો હતો.

સરસ્વતીના સખને હેવે ક્યાંથી હંચક્યું. પુરૂષવર્ગ સંજ્ઞાનવાનામાં

મયો તે વખતે વિલસુએ જે કથાંત કયું છે તેનું જો પ્રાચીન - કવિઓની બાપામાં વર્ણન કરીએ તો, તે વખતે સમ્પૂર્ણ કળાઓથી ખિલી રહેલ નિસાનાથ વાદળમાં છૂપાયો, પવન એ ઘડી થઈ ગયો, વૃક્ષોએ પત્રો રૂપી અશ્વ પાડી શોક દર્શાવ્યો. માળાઓમાં બેઠેલાં પક્ષીઓએ પણ કરુણરવે પોકાર કરી આ દુઃખમાં ભાગ પડાવ્યો એમજ કહી શકાય.

વિલસુ જાણે દિવાની બની ગઈ હોય તેમ બની ગઈ હતી. અરેરે, હવે મહાર્ હોય ? આ ઘર હવે આ વગરનું થયું. હું નગાપી હતી ને નમાઈ બની. વગેરે વિચારો હોના હૃદયમાં વારંવાર ઉઠતા અને તે સાથે તે હૈયાકાંટ ફટકા કરતી.

ફટકા એ વ્યથિત હૃદયની ઓળખ છે. જાતમાં એવું રહ્યું ધન્ય-સર્જિત પ્રાણી હશે કે જે હૃદય ઉપરનો વધારેમાં વધારે બાર હલકો કરવા એક વખત પણ નહિ રહ્યું હોય ? પોતાના નિકટના સમ્બન્ધી જનના મરણ સમયે કયા પ્રત્યક્ષ પુરુષનાં તેજો અશુભને નહિ ખિંજાયાં હોય ? મૈયા, ફટકાની મહત્તા જાણતાં હતાં. મહિલા હૃદયમાંથી આવતા ફટકાને અટકાવવું એ સાગર હૃદયમાં ઉઠના તરંગોને અટકાવવા બરાબર અશક્ય છે અને તેને દાખવા જતાં વધારે જોશ પડી, માનવ હૃદયને વધુ નિર્જળ બનાવે છે. એમ તે માનતાં હતાં. તેથી વિલસુને ત્રેમણે હોના હૃદયનો બાર હલકો કરવા હોયો અને પોતે કોટડીમાંની તમામ ઓજામાવ સર્પ, ખાલી કોટડી ત્યાં દેખરેખ રાખનારને સ્વાધીન કરી અત્યંત વ્યથિત હૃદયે વિલસુને લખે આશ્રમમાં જવા નીકળ્યાં. આ વખતે મધ્યરાત્રિ થઈ ગઈ હતી.

આશ્રમમાં આગ્યા પછી મૈયાએ સ્નાન કર્યું, વિલસુને પણ ધણી ધણી સહમજાવી અને હોને પણ સ્નાન કરાવ્યું. હજી સ્વામીજી એવી જ સ્થિતિમાં બેસી રજા હતા.

પ્રાતઃકાળનો કડો પવન આવતાં પોતાની - મૂર્ઝાઈપી સમાધીમાંથી સ્વામી જાગૃત થયા અને “ સમ્યક્દાનંદ ” એ રાખેના ધ્વનિ ત્રેમણે કર્યો. એથી બાબૂસાં ડોહાં ખાતાં બેઠેલાં ભારતમૈયા જાગી ગયાં અને હોને સ્વામી પાસે આવ્યાં.

“ પેલી છોડી ક્યાં છે ? ” ભારતમૈયા પાસે આવતાંજ સ્વામીએ પૂછ્યું.

વિલસુ બાબુના ખડમાં પડી રહી હતી. આવા પ્રસંગે હોને નિશ્ચયે પણ શી રીતે ? બહાર સ્વામીનો અવાજ આવ્યો કે તુરત તે બેઠી થઈ અને બહાર આવી. સ્વામીની અને હોની નજર એક થતાં તે

એકદમ સ્વામીના પગ પાસે આવીને પડી. હુખને લીધે ત્હેનું અંતઃકરણ  
ભરબડી રહ્યું હતું, તેના વેગ સ્વામીજીને જોઇને વંધી પડ્યો. તે હુરકે  
હુરકે રડતાં બોલીઃ—“સ્વામી ! મ્હારી બા-મ્હારી બા-મરી ગઈ !”

ત્હેના સુખમાંથી નીકળતો પ્રત્યેક શબ્દ સ્વામીના હૃદયમાં ડાઘ બળ-  
વાન સત્રુના ખાણની કમાન ઉપરથી છૂટેલા તીરની મહત્ત્વ પેઠાં. વિલસુને એકદમ  
હબો કરી ત્હેમણે પોતાના હૃદય સાથે આંધી. એ વખતે સ્વામીના હૃદય ઉપર  
પશુ અંકુશ ન રહી શક્યો. ત્હેમનાથી પણ ધૂરકે ધૂરકે રડી જવાયું. તેમનાથી  
બોલી જવાયું કે, “ગઈ-ગઈ ગિયારી ! આ હુનિમાંથી સદાને માટે ગઈ !  
દશે-ગિયારી હુખમાંથી છૂટી ! હાય !! હાય !!!”

વિલસુએ હુખાશ્રુ વહેવાથી હલકું થયેલું શીર સ્વામીના વક્ષસ્થળ  
ઉપર એક કાણુ ભર જ મૂક્યું. પરંતુ તેટલા યોગ વખતમાં પશુ ત્હેને એક  
અત્મારિક બાવના થઈ. વિલસુતાનો આઘાત લાગે તે પ્રમાણે ત્હેને ડાઘક  
પ્રકારને વિલસુણુ બાસ થયો. ત્હેનું મન શન્યકાર બની ગયું. માત્ર એક  
વિષયનું જ એ સુખ હતું તોપણ એટલે વખત પણ ત્હેને ડાઘ બનેરી,  
શાન્તિના અનુભવ થયો. એ વિલસુણુ બાવના થતાંજ એકદમ ત્હેણે પોતાનું  
કેતમાંગ હેતું કર્યું અને ત્હેણે સ્વામી તરફ એણે. ફરીથી બંનેની એક  
દષ્ટિ થઈ !

પોતાને એવી અત્મારિક બાવના કેમ થઈ ? આ શું ? એવો વિલસુ-  
ના હૃદયમાં વિચાર થયો; પણ તે કંઈ સ્વપ્નજ નહિ, તે કેટલાક સમય  
સહી એ જ સ્થિતિમાં સ્વામી તરફ જોઈ રહી. ( ચાલુ. )



## રાજસ્થાનની વીર રમાણી—ચંદા.

ઐતિહાસિક સ્વતંત્ર નવલકથા. કિં ૧-૧૨-૦

આમાં ચારસો વર્ષ ઉપર થઈ ગયેલી રણયુગ્મોરના દુર્ગરક્ષક સુરજન-  
સિંહની પત્ની રામાણી ચંદાનો ચિતાર છે. સુરજનસિંહે લોભ-સ્વાર્થને  
વશ થઈને શકેનશાહ બકઝરની સામે યુદ્ધ ન કરતાં મેવાડના મહારાણાનો  
એ અજીવ કીધો તેને એમથી દેવાનો વિચાર કર્યો. ને તેની ગણ થતાં તેની  
પત્ની ચંદાએ પોતાના સ્વામીશ્રોહી પતિનું જાતેજ ખુન કરી પોતે સતી થઈ  
હતી. ઇતિહાસમાં આવા બનાવ કવચિતજ મળી આવે છે ને તેથી આ  
નવલકથા અદ્ભુત ને આત્મંત રસિક થઈ છે.

લખોઃ—જીવનકાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

## માસિક સાહિત્યની નોંધ.

“ સ્ત્રીહિતોપદેશ ”—( અકટોબર ) મુંબઈની મુગ્ધતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતું આ ત્રૈમાસિક પત્ર રા. રા. મનમુખલાલ કે. મહેતાના તંત્રીપણા નીચે ચાર વર્ષ થયાં ચાલે છે. નામ ઉપરથીજ આ ત્રૈમાસિકનો ઉદ્દેશ સમજી શકાય છે. આ અંકમાં “ કુમારિકાએ શું જાણવું જોઈએ ? ” અને “ આદર્શ સેવિકા ” એ બે લેખો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી હોવાથી તે વાંચનાની બલામણુ કરીએ છીએ “આદર્શ સેવિકાની” સેખક બહેન ઇન્દુમતી ઠાકોરને પોતાની સક્રિયતા લાભ “ સ્ત્રીયોધ ” ની વાચક બહેનેને પણ આપવા અમે આમંત્રણ કરીએ છીએ. “ સાદગ્રહા ” નાટક છે છતાં તેને ચાલુ વાર્તાના મથાળા નીચે કેમ મૂકાય છે તે સમજાવું નથી.

“ વિનોદ ” ( પહેલા વખતના અકટોબર—નવેમ્બરના જોડીયા અંક ) આ માસિક મુગ્ધતી પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેના તંત્રીઓ બહેન જ્યોત્સ્ના શુક્લ તથા ભાઈ બટુ ઉમરવાડીઆ છે. આ અંકમાં સાહિત્યની દૃષ્ટિએ “ અમે,” હાપરસની દૃષ્ટિએ “ મુંબઈથી ચમસન; ” સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિએ “ આદર્શ પતિ ” એ કુંકી વાંતો મજેદાર લાગે છે. તંત્રીઓ પોતે લેખકો હોવાથી “ પરજીવી ” થવાનો પ્રસંગ આ માસિકને ભાગ્યે જ આવવા સંભવ છે. માસિકના નામ પ્રમાણે તેને ખરેખર વિનોદી બનાવવા માટે ગંભીર-સંજીન લેખોના કરતાં હાસ્યપ્રચૂરના મજેદાર-મમતી લેખો તરફ વધારે ધડતું ધ્યાન આપવાની જરૂર અમને લાગે છે.

દર મહીને ત્રણ ચાર કે પાંચ દરમાતું ઓપાનીક કહાડવાનું હોવા છતાં બધે અંકો સાથે નીકળે એ આપણા માસિકસાહિત્ય માટે બહુ શરમાવા જેવું નહિ ? આ પ્રશ્ન આ એકલા જ માસિક માટે નથી; પરંતુ ઘણાક માસિકોના જોડીઆ અંકો બહાર પડે છે, એટલે સર્વ સામાન્ય છે. દ્વિમાસિક થાય તો બે મહીને બે દર્શન દે; પરંતુ માસિક નામધારીએ તો દરમહિને દર્શન નો અચૂક નિયમ રાખવો ઘટે છે.

ચાલુ લખાણની સાથે સાથે જાહેર ખર્ચા લેવાનો પરિપાક વધવાથી શક આર્થિક લાભ થાય છે; પરંતુ આ પરિપાક કમજવા ચોખ્ખા નોંધી જ લાગતો. ( અમોઝ પત્ર પણ આમોથી મુક્ત ગણવાતું નથી. )

દાખલા તરીકે 'વિનોદ' ના આ અંકમાં 'અમે' ની ગવડાબંધ સુંદર વાર્તાની નીચેજ 'સુદસ એન્ડ ગ્રુન્ડ' ની જાહેર ખબર મોટા અક્ષરોમાં મુકેલી છે, તે તરફ નજર મેચાતાં ઉપલી સુંદર વાર્તાનો બાવ એકદા બહેલાઈ ન ભય ? વધારે નહિ તો. જાહેર ખબરોની પસંદગી આ ગૃહિણી વિવેકપૂર્વક કરવાતું ધ્યાન રખાય તોપણ સોફ, એવો અમારે નમ્ર મત છે.

“વિદ્યેન્વોત્તિ” (પાક્ષિક) અંક ૪-૫ અને ૬-૭ એમ બંને જોડકા અંકો મેળ્યા છે. પાક્ષિક કહેવરાવી આવી રીતે જોડકા અંકો આપવા તેના કરતાં પાક્ષિકને બંદે માસિક જ કહેવરાવવામાં ખોટું શું ? એક નહું પણ ચોતાની શરૂઆતમાંજ અનિયમિતતાનો સ્વીકાર કરે, એ તેના ભવિષ્ય માટે પણ સુક્ષ્મનક્ષર્તી નીવડવાનો ભય છે. આ પત્રના લેખો ઘણા અશી, મહાકાલ, અને “પ્રાતઃકાલ” ની પદ્ધતિના અને મનુષ્ય જીવનને ઉત્તેજિત કરનારા હોય છે. અંક ૪-૫ માં “કરતું ચક્કર”, “આરિય ઉપર શૂદ્ર અને શાળાની અસર”, “શિષ્ય પરીક્ષા” ની છુદ્દની વાર્તા વગેરે લેખો વાંચવા જેવા છે. એટલુંજ નહિ, પણ મનન કરવા યોગ્ય છે. અમે ઇંગ્લીએ છીએ કે આ પત્ર મહિનામાં બે વાર નિયમિત પ્રસિદ્ધ થઈ, ખરેખર પાક્ષિક થઈ-ચોતાની ન્યોતનો પ્રકાશ શુભરાત સમસ્તને પહેાંચાડવા બાગ્યશાળી નીવડે.

“જ્ઞાનપ્રચાર” (અકરોચર) ચરોત્તર એન્સુકેશન સોસાયટીનું આ માસિક ત્રણ વર્ષ થયાં ચાલે છે. પહેલાં “ગદ્યપદ્ય સંગ્રહ” નામે માસિક પ્રસિદ્ધ થતું હતું તેનુંજ આ રૂપાંતર છે. આ માસિક માટે નવા લેખો લખાતા નથી, પણ સાહિત્યમાંથી સુરુષી કરીને લેવાય છે. આ અકરોચરનો અંક સં. ૧૯૭૮ ની સાલના પંચાંગનો છે. પંચાંગની સાથે જે વિવિધ માહિતી આપી છે તે કેળવણી, સમાજ અને દેશની દૃષ્ટિથી ઘણીજ ઉપયોગી છે. આ માસિકપત્રના આઠેકે ચાર અમે ખાસ બહામણ કરીએ છીએ. વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૧-૮-૦ છે.

નવજીવન—તા. રૂ. મી નવેબરના અંકમાં મહાત્મા ગાંધીજીએ “સત્ય એટલે શું ?” એ મયાળાનો નીચેનો અનનીય લેખ લખ્યો છે—

ઉમેજી ધર્મશાસ્ત્રમાં એક કથા છે. તેમાં એક ન્યાયાધીશ સવાલ કરેલો ‘સત્ય શું છે ?’ તેનો જવાબ તેને મળ્યો નહિ. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં સત્યને સાત હરિશ્ચંદ્રે સંવર્તવ. દીધું ને પોતે સ્વીકૃતિ આપીને ત્યાં વેચાયો.

( તે દાળે અંરપૂરવાની ધી રિયતિ હશે ? ) ; ધર્માનુસાર ને હુસેન સત્યને ખાતર પાતાનો જીવ ખોયો.

એમ છતાં પેલા ન્યાયાધીશે પૂછેલા સવાલનો જવાબ નથી મળ્યો. હરિશ્ચંદ્ર પોતે જાણતો હતો તે સત્યને સાફ ખુલાસે થયો ને અમર થયો. દયામ હુસેન પોતે જાણ્યું તે સત્યને સાફ પ્યારો દેહ દીધો. પણ હરિશ્ચંદ્રનું સત્ય ને દયામ હુસેનનું સત્ય તે આપણું હોય કે ન હોય.

પણ આવા પરિમિત સત્ય ઉપરાંત એક શુદ્ધ સત્ય છે જે અખંડ છે, સર્વવ્યાપક છે, પણ તે અવર્ણનીય છે. કેમકે સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે અથવા પરમેશ્વર જ સત્ય છે. બીજું બધું ગિથ્યા-જોડું છે. એટલે મોત પ્રમાણમાં જ બીજા બધામાં સત્ય હોય તે ખરું.

તેથી જે સત્યને જાણે છે, મનથી, વાચાથી, દયાથી સત્ય જ આચરે છે તે પરમેશ્વરને ઝોળાળે છે. તેથી તે ત્રિકાળદર્શિ થાય છે. તેને આ દેહે મોક્ષ છે.

મને સંતોષ જ એટલો છે કે હું સત્યનો આગ્રહ રાખવા શિવાંય જે વ્રતને વિષે વધારે ઠાવો કરતો જ નથી. મારાથી જાણીને અસત્ય બાપણુ થાય જ નહિ. જાણી જોઈને ને તે પણ મારે પૂજ્ય પિતાશ્રીને છેતરવાનો એક જ પ્રસંગ શિવાય મારી જીંદગીમાં બીજો પ્રસંગ મને તેવો જાણતો નથી. સત્ય કહેવું ને કરવું એ મારો જામાય થઈ પડ્યો છે. પણ જે સત્યને હું પરાક્ષ રીતે ઝોળાળું છું તે મુત્યનું પાત્રન કરવાનો મારાથી કાવો કરાય તેમ જ નથી. મારાથી અજાણપણે પણ અતિશયોક્તિ થઈ જાય, જાતમજાપ્રા થઈ જાય, કરેલા કાર્યનું વલન કરવામાં રસ આવી જાય, આ બધામાં અસત્યની છાયા છે ને સત્યની કસોટીયે તે ન ચડી શકે. જેનું જીવન સત્યમય છે એ તો શુદ્ધ સ્વાદક્રમણીના જેવું હોય. તેની પાસે અસત્ય એક ઘડી પણ ન મળે. સત્યાચરણીને કોઈ છેતરી જ ન શકે, કેમ કે તેની પાસે અસત્ય ખોલવું એ અસાધ્ય હોવું જોઈયે. જગતમાં આકાશમાં આકાશ વ્રત સત્યનું છે. લાખો મયે તેમાંથી કોઈક જે જોઈ જનમમાં મારે કિરે.

મારી પાસે કામ અસત્ય જોલે ત્યારે મને તેની ઉપર ક્રોધ થવાને વચ્ચે મારા પોતાની ઉપર વધારે ચડે છે. કેમ કે હું જાણું છું કે મારામાં રજી અસત્યનો વાસ કંઈ ઉંડે પડ્યો જ છે.

સત્ય જાળવતી નિપત્તિ સત્તામાંથી છે. સત્ય એટલે હોવું. ત્રણે દાળમાં એક જ રૂપે હસ્તી એક માત્ર પરમત્માની છે. એવા સત્યની વાકિત કરી તે સત્યને જોશે પોતાના હૃદયમાં સદાને સાફ વાસ આપ્યો છે તેને સત્કોટી

નમન હજો એ સત્યની સેવા કરવા હું મથી રહ્યો છું. તેને સારું દિમાલયની ટોચ પરથી પડવા જેટલી હિંમત મારામાં છે એમ માનું છું. છતાં હું હજી તેથી બહુ દૂર છું એવું મને જ્ઞાન છે. જોમ હું નજીક પહોંચતો ત્યારે હું તેમ મને મારી અશક્તિનું જ્ઞાન વધારે ને વધારે થતું જાય છે, ને તેમ મને તે જ્ઞાન ત્રાસ જનાર છે. પોતાનું નજીકાપણું ન જાણતું ને અભિમાન રાખતું એ જનવા જોમ છે. પણ જે જાણે છે તેનો ગર્વ હનરી જાય છે. મારા તો ક્યારેનોયે કિતરી ગયો છે. તુલસીદાસે પોતાને રાહની હિંમત આપી તે હું ખરેખર સમજી શકું છું. એ મારગ ચરતો છે, કાચરનું ત્યાં મમ નથી. ચોક્કસ કલાક જે પ્રયત્ન કરે, ખાતાં, ખેતનાં, મતાં, માંતનાં, શોચ વગેરેનાં દરેક ક્રિયા કરતાં જે કેવળ સત્યનું જ ચિંતન કરે તે જરૂર સત્યમય બને. અને ત્યારે સત્યનો સ્વર્ગ કોઈમાં સંપૂર્ણ પ્રકારે છે ત્યારે તે છૂટો રહેતો નથી. ત્યારે તેને બોધવાપણું કે સમજાવવાપણું રહેતું નથી. અથવા તો તેના બોધમાં એટલું જોર ભરેલું હોય છે, એટલો જીવ મર્યો હોય છે કે તેની અસર લોકો ઉપર ટુરત થાય છે. એવું સત્ય મારામાં નથી. પણ જે માર્ગે હું વિહરતો હોવાથી ત્યાં જાડ જેવું ન હોય ત્યાં એરડો પ્રધાન હોય એવી મારી દીન દશા છે.

સત્યમાં પ્રેમ હોય, શત્યમાં અહિંસા, અક્રમ્ય, એરંય આદિનો સમાવેશ થઈ જાય છે. કેવળ સમજાવને ખાતર, યોગ પાંચ ગદ્યાવ્યા. સત્યને જાણ્યા પછી હિંસા કરે તે સત્યને હોડે, સત્યને જાણ્યા પછી જે વ્યક્તિચાર કરે તે તો મુજબ છતાં અંધારાની હસ્તી માન્યા જેવું થયું. આવા શુદ્ધ સત્યનું પાલન કરનાર એક માણસ પણ આ વર્ષના અંત પહેલાં નીકળી પડે તો સ્વચ્છ મળે જ. કેમકે તે કદે તે સદુને માનતું જ પડે. સુરજનો પ્રકાશ કંઈ જતાવ્યો નથી પડતો. સત્ય સ્વયંપ્રકાશ છે ને સ્વયંસિદ્ધ છે. એવું સત્યાચરણ આ વિષમ કાળને વિષે કહિને છે, પણ અશક્ય નથી એ હું જાણું છું. એવા સત્યના આશ્રી આપણે ઘણા યોરેપરે અંશે પણ થઈએ તો સ્વરાજ મેળવીએ. એવા સત્યના સમ્પત આશ્રી આપણે થોડા ચલ્યે તેમજ મળે. પણ આપણે સાચા હોવા જોઈએ. સંપત્તિ ગરલે સત્યનો ડોળ નહિ આડે. જલે મે રૂપીયે આવી હો પણ તે સત્ય ન હોતું જોઈએ. થોડાઘણા સત્યમાં કોઈ પણ જોયેયું નાહી જોડને બોલાવેલા અસત્યનો સમાવેશ તો ન જ કરે. આ ધર્મયત્રમાં આપણે જ્યાં સત્યનું સેવન કરતા થઈ જઈએ એવી મારી મહત્વાકાંક્ષા છે.

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.



આ અઠવાડિક પત્ર મુજબથી બે વર્ષ થયાં, પ્રસિદ્ધ થાય છે. વિશેષે  
કરીને થીઓસોફીને લગતા વિષયો આમાં ચર્ચાય  
“ભારતમેવા” છે. તા. ૭ મી અક્ટોબરના અંકમાં તેના ત્રી  
રા. રા. હરજીવન કાળીદાસ મહેતાના “આત્મચળ”  
વિશેના વ્યાખ્યાનનો નીચેનો સાર જણાવ્યો છે:-

“મનુષ્યદેહમાં, જીવાત્મા ધણા ધણા જન્મો પછી આવેલ છે. તે  
જીવાત્મા પ્રથમ ખનિજ કે પાણી દેહમાં હતો. સાં તેનામાં એકલો તમો-  
ગુણ વ્યાપ્ત હતો, પછી વનસ્પતિ અને પશુકોટિમાં ક્રમે ક્રમે આવતાં.  
તમોગુણ કંઈક ઓછો થતો ગયો અને રજોગુણ વધતો ગયો. હાલ મનુષ્યમાં  
તમોગુણ, રજોગુણ અને સત્ગુણ એ ત્રણ ગુણો જણાય છે. તે ક્રમે ક્રમે  
મીઝી કોટિના અવતારોમાંથી વાસ્તવ્યે મળેલાં છે, અને સત્ત્વગુણના તો  
પહેલા પગમીયા ઉપર હજી ચડવાનો આરંભ થાય છે. આપણામાં જે  
આજ્ઞા, પ્રમાદ વગેરે છે તે તમોગુણનો વારસો છે; કામ ક્રોધાદિ આવેશો  
જે તે રજોગુણનો વારસો છે અને મનુષ્યદેહ મળ્યા પછી જેમ જેમ આત્મચળ  
વધતું જાય તથા દેહજન કે પશુજન ધટતું જાય તેમ તેમ સત્ત્વગુણ ખીલતો  
જાય. નરદેહ મળ્યા પછી પણ મનુષ્યને ‘પુંસ્ત્યમ’ મળવાનું, વધારે દર્શન  
દેવું છે; તેનો અર્થ એટલોજ કે પુરુષત્વ પ્રાપ્ત, કર્મ, પ્રકૃતિના પતિ થઈ  
પ્રકૃતિને દ્વાપી દેવી એટલે કે પશુજન ઉપર કાળ્ય મેળવવો એ ‘પુંસ્ત્યમ’  
છે, અને તે મુશ્કેલ છે. તેનો અર્થ કાંઈ પુરિસ્કૃત જેવો નથી, પણ પ્રકૃતિ  
જેને સ્વીરૂપ ગણવામાં આવી છે તેની ઉપર વિજય મેળવનાર એજ પુરુષ  
કહેવાય છે.

મનુષ્યમાં શરીરની, મનની, વાસનાની, વિચારની અને આત્માની એવી  
અનેક શક્તિ રહી છે, પણ તે એક બીજી શક્તિઓ ખીળીને વેપ લઈને  
આપણને અનેકવાર ઠગે છે. શરીરને આજ્ઞા થયું હોય ત્યારે આપણે થાડી  
ગયા માનીએ છીએ, પણ આત્મા કદી થાડો જ નથી. વાસનાશરીરને  
જુદી જુદી ઈલાઓ, વૃત્તિઓ થાય, વિચારશરીરને તકે વિતકે, કુતકે કે  
એવા અનેક ખ્યાલો થાય, પણ તે આત્માનો અવાજ છે કે કેમ તે  
જાણવું જોઈએ.

હુંકામાં મનુષ્યમાં દેહશક્તિ, આત્મશક્તિ અને દેહાત્મશક્તિ એ ત્રણ  
પ્રકારની શક્તિ રહેલી છે. દેહાત્મવના કે દેહાભિમાન ન્યાસુધી હોય ત્યાં  
સુધી અહીં આત્મચળ જીવનમાં ઉતરે નહિ; પણ માન મોહનો સબ્દ રહે.

આપણાં પુરાણો અને દત્તિહાસોમાં ખરા આત્મમજ્જના અનેક દાખલા છે.

પ્રહ્લાદ એક સંપૂર્ણ આત્મમજ્જના દર્શાવે છે. તેમને અહમમદા હતી, અને તે બાળુતા હતા કે તેમને મારનાર, હુન્ન દેનાર કરતાં તેમનો અધ્યવનાર ઘણોજ વધારે સમર્થ છે. તેમને હુંગરા ઉપરથી પછાડ્યા તેપણ તેની ખીણમાં તે પરમાત્માની હાજરી જોતા હતા, હાથીના પગનીચે કચ્છતાં પણ તેમણે પ્રભુને, બાળ્યા હતા. તેમને કદગતા તેમની કડમાં પણ પ્રભુનાં દર્શન થઈ જતાં. કેમકે પ્રભુ સર્વજ છે, સર્વ શક્તિમાન છે, સર્વજ છે એવી તેમને ખાતરી હતી; અને તેઓ પડે પણ પોતાને પ્રભુનો -પરમપ્રમાણો અંચ છે, એમ બાળુતા હતા. એવા આત્મમજ્જનાવાળાને જરાય આંચ શાની આવે ?

બીજું મીઠાંખાઈને પણ તેવીજ ખાતરી હતી કે હું આત્મા છું અને પરમાત્મા રક્ષણ કરનાર છે, તે સર્વ સ્થળે પોતાનો ગિરિધરલાગને જોતાં હતાં, અને એરના પ્યાગામાં પણ તેમને અમૃત દેખાતું હતું. ત્રીજો દાખલો હરિચંદ્રનો છે. -તેમણે પણ સત્યને ખાતર કેટલાં કેટલાં હુન્ન સહન કર્યાં, તેની સ્તીને, પુત્રને, વેચ્યાં પ્રડ્યાં, સ્તીને મારવા સુધી સ્થિતિ આવવાં પણ અમૃત આચરણ કર્યું નહિ.

આત્મમજ્જની પરીક્ષા મુલુખનાં છવન ઉપરથી, તેની સહનશક્તિ ઉપરથી અને તેની સત્યપરાયણુતા ઉપરથી થાય છે. દવે એ આત્મમજ્જ કેમ પ્રાપ્ત કરવું ? જેમ જેમ શરીરમજ્જને વશ કરવામાં આવે તેમ તેમ ખરૂં આત્મમજ્જ ખીલતું જાય. પણ ઘણીવાર શરીરમજ્જ કાણુમાં આલ્યા છતાં દશ સંપૂર્ણ આત્મમજ્જ હોતું નથી, અને બની પ્રકારની અધવચ્ચરી સ્થિતિ જેને આપણે દેહાત્મમજ્જ કહ્યું, તેવી પ્રાપ્ત થઈ શકાય છે. આવી સ્થિતિનો એક દાખલો આપણે આકલાંડના મેકરવીનીનો લઈ શકીશું. ૭૨ દિવસ સુધી ઉપવાસો કરીને ઉવટ મુંઝો ત્યાંસુધી તેણે ખાધું નહિ. આમ એટલા બધા ઉપવાસો કરવા જેવી શરીરની તાકાદ અને ઉવટ સુધી અજ તે ન જ લેવું એવી દંડતા એ દેહના અને આત્માના બન્નેના બળની સાબીતી છે. પણ એવા બળને વશ થઈને દેહ પાડી દેવાના નિશ્ચય ઉપર આવતું તેના કરતાં દેશને ખાતર દેહ ટકાવવાનું અને બને ત્યાંસુધી છવિને દેશતું કલ્યાણ કરવાનું દામ ઘણીવાર વધારે દાણ થાય છે.

આપણે સંસારમાં જોઈએ તો ઘણીવાર એવું માણુમ પડે છે કે

યમા વગર - આત્મબળ આવી શકે નહિ અને ઉપર ખતાવ્યાં - તેવા તે તે શરીરની શુદ્ધિ માટેના જે નિયમો છે તે આપણે આપણા પોતાને માટે, આપણા આત્માની વિશુદ્ધિને માટે પાળીએ તોજ આપણું આત્મબળ વધે. આ વાત આપણા હિંદુધર્મશાસ્ત્રમાંજ કહેલી છે એમ નથી; પણ મારસી લોકોના ધર્મમાં, ખુદ ધર્મમાં બધે રચે જુદી જુદી રીતે કહેલી છે. જરથોસ્ત્ર ધર્મમાં મનસ્વી, ગવરની કુનસ્વી, વગેરે કહીને મનની, વચનની, આચારની શુદ્ધિનો ઉપદેશ છે, ખુદ ધર્મમાં પણ તેવીજ રીતે બોધ આપેલો છે, અને આત્મબળ મેળવવાના માર્ગો બતાવેલ છે.

ખરા આત્મબળ માટે વશિષ્ઠ મુનિનો દાખલો છે. વિશ્વામિત્ર પોતાના અસંખ્ય સૈન્યની સાથે એકવાર વશિષ્ઠ મુનિને મળ્યા. વશિષ્ઠે તેમને રાક્ષસાનું અને ત્યાં આતિથ્ય સ્વીકારવાનું કહ્યું. આટલાં બધાં માણસો અને રસાલો સાથે છે તેનું આતિથ્ય નહિ થઈ શકે એમ કહીને વિશ્વામિત્ર ત્યાં રાક્ષસાની ના પાડવા લાગ્યા. પણ વશિષ્ઠે આગ્રહ કરીને રાક્ષાપટ્ટી સર્વ સૈન્ય, રસાલો તથા માણસોને કહ્યું કે તમારે જે જોઈએ તે રાગવડ અને સામગ્રી માગી લ્યો. જેમણે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરી તે તેમને તુરત મળી અને બધી જાતની સગવડ એક પળવારમાં થઈ ગઈ. વિશ્વામિત્રને આ એક અદ્ભુત ચમત્કાર લાગ્યો, અને તેમણે વશિષ્ઠને તેનું કારણ પૂછ્યું. વશિષ્ઠે પોતાની કામધેનુ ગાય બતાવીને કહ્યું કે એ બધું આ ગાય માતાએ પુરૂં પાડ્યું છે. વિશ્વામિત્ર રાજાના મનમાં વિચાર થયો કે જો આ એક ગાયને લઈ જઈએ તો બધી ખટપટ દૂર થઈ જાય, અને રાજ્યમાં જોઈતા ખર્ચ ખૂટી જાય તેમ કરવું પડે. તેથી તેમણે તે ગાયના બંદલામાં એક દુનર બીજી ગાયો આપીને કામધેનુ ગાય લઈ જવા માટે વશિષ્ઠને કહ્યું. વશિષ્ઠે તે ગાય આપવાની ના પાડી તેથી ક્રોધે બેરાઈને પોતાના સૈન્યનાં બળથી ગાયને લઈ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. અસંખ્ય સેના તેમના શસ્ત્ર અંજની સાથે વશિષ્ઠ ઉપર તુટી પડી પણ વશિષ્ઠમુનિના એકલા બ્રહ્મ હોંટની આગે બધાં હથિયાર નકામાં થઈ નીચે પડ્યાં. એ વશિષ્ઠનો બ્રહ્મ હોંટ જે 'અસંખ્ય સૈન્ય સામે ટક્કર લેનારો તે જ તેમનું ખરું આત્મબળ. આનું આત્મબળ જો પ્રાપ્ત થાય તો એવા એકજ પુરૂષની સામે આખી દુનિયા હોય, તોપણ તે કંઈ હિસાબમાં નથી, માટેજ સધળી જાતની શક્તિઓ કરતાં આત્મશક્તિ એટલે સધળી જાતનાં બળો કરતાં આત્મબળ મહાન છે - એવું છે, પણ તે પ્રાપ્ત કરવું ઘણું કઠીન છે. માત્ર આત્મબળ શબ્દનો જપ કરવાથી તે પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમજ બધાં સારીરિક, વાચિક, માનસિક હિંસા લોચન જ નથી."

## નાંધ.

આત્મારે દાર પીવાના હુકમ રિવાજ સામે જુદી જુદી રીતે ચળવળ શરૂ થઈ છે. એક તરફથી કેટલાએક લોકો દારૂની દારૂ સામે ચળવળ. દુકાનો ઉપર પહેરા ભરી પીવા, જનારા લોકોને નહિ પીવા વિનંતી છે અને શરમતે છે. કેટલાએક સ્થળે નાતોથે દારૂ પીનારાનો દડો ફરવા ફરાવ કર્યા છે. વળી અમેરિકામાં દારૂ સામેની હીલચાલના એક આગેવાન “યુસીકુટ” જે. સન પણ હમણાં હિંદ આવેલા છે, અને તેમનાં અનુભવનાં બાપણે સંજ્ઞા આપે છે. મુંબઈ અને દિલ્લીની ધારાસભાઓમાં પણ મહાનિષેધના ફરાવો આવ્યા હતા. આ રીતે જુદી જુદી રીતે આ સમંધી હિંદમાં ચલુ છે. આ હિંદમાંનો જે લાભ લેવાય તે ધણેજ કાયદો થાય. અમારે એમ માનવું છે કે મહાનિષેધનો પ્રશ્ન તેં સ્પષ્ટિતનો પ્રશ્ન છે. અંતરુ અને મગૂર કરના પૂરો ધણે દારૂ પીયે છે. તેમની સ્ત્રીઓ દારૂ નથી પીતી પણ દારૂ ડીવા પીતી. ત્રાસ તેને ખમવો પડે છે. દારૂડીયો તેને પગલે છે, મારે છે તેવું દુઃખ અને વળી તેનાં બાળકો ઉપર ખરાબ અસર થાય તે બીજું દુઃખ, અને પૈસા ખરચી નાંખી કુટુંબ ખર્ચનો ભાર સ્ત્રી ઉપર નાંખી દે તે બીજું દુઃખ. આ રીતે આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટિતનો પ્રશ્ન છે, અને તેમાં સ્ત્રી વર્ગ ખૂબ ઉસા બતાવવી જોઈયે.

પહેરા ભરવાનો પ્રવાજ તાત્કાલિક છે. યોડા સમય માટે જ તે ઉપ-ચોળી અને અસરકારક થઈ શકે, લોકમત દારૂની વિરુદ્ધ કરવો તથા નાતો તરફથી પણ દબાણ થાય, તે વાતો પણ સારી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી દારૂ લેવાણુ અંધ થાય નહિ ત્યાં સુધી તારે પરિણામ આવે નહિ. સરકાર તરફથી દુકાનો બંધ થાય તેવીજ હીલચાલ આપણે શરૂ કરવી જોઈયે. આ સમંધમાં રેયાનિક હિંજીને માન આપવાના કાયદા સમંધી વિચાર ચલે છે, એમ કેટલાએક અધિકારીઓનાં બાપણે ઉપરથી લાગે છે, તેના અર્થ એમ થાય કે જે મ્યુનિસિપાલિટીયો ફરાવે કે તેમની હદમાં દારૂની દુકાનો નહિ જોઈયે તો એ તત્તિઆસ દુકાનો સરકાર બંધ પાડે. અને પછી બાકીની બંધ કરાવવી હોય તો તે માટે નવાં ઇલેક્શન થાય. અને તે પછી જે નવા સંભાસદ આવે તે ફરાવે તો બાકીની દુકાનો પણ બંધ થાય, આ Local Governmentનો કાયદો પસાર થાય તેવી ચળવળ કરવી જોઈયે. હવે મુંબઈ શ્લાકમાં તો ધારાસભા માટે મત આપવાનો હક સ્ત્રીઓને મળ્યો છે,

તેમણે અત્યારથીજ એવી હીલચાલ શરૂ કરવી જોઈએ કે જે સમાજને દારૂની દુકાનો બંધ કરાવવાનું વચન આપે તેમજ આમે તો સુંદીશું. વળ મ્યુનિસિપાલિટીમાં પણ મત આપવાનો હક્ક અહિં સ્ત્રીઓને છે, તેથી મ્યુનિસિપલ સુન્ટણી વખતે પણ સ્ત્રીઓએ આવજા ઉમેદવારોને મત આપવો જોઈએ, આવી રીતે દુકાનો અટકાવવા માટેજ પ્રયત્નો થાય તો દારૂની દુકાનથી જાલદી નાબૂદ થાય અને સ્ત્રીઓ જાતે આ હીલચાલ ઉપાડી લે તે નેતો ટેકા પણ ધણોજ મળશે.

આ સંબંધી એક દલીલ એમ કદાચ કરવામાં આવશે કે તેથી સરકારની મહેસુલને બહુ નુકશાન થશે, પરંતુ લોકોને નાશને માર્ગે લઈ જઈને તેમાંથી કમાણી કરવી અને તે કમાણી ચાલુ રાખવા માટે લોકોને તારવા કે ઉદ્ધારવા નહિ તેના જેવો દુષ્ટ વિચાર બીજો ક્યો હોઈ શકે? સ્ત્રીઓના લોકોને અશીલુથી ઉગારવા માટે દિલ્લે પોતાની મહેસુલ જતી કરી હતી તો પોતાનાજ દેશીઓને દારૂથી બચાવવા માટે દારૂની આવક બંધ નહિ કરે? તેનાથી મહેસુલમાં પડતો ખાડો પૂરવાના બીજા ધણા રસ્તા છે, અને તે પૈસાને અલે બીજો કર આપવા પણ આપણે તૈયાર થઈશું, દારૂ ૧ દારૂ બંધ થતાં હજારો કુટુંબમાં સુખ અને શાંતિ ઉતરશે.

હમણાં દેશનાં એક સમયથી આપણા સમાજના એક કરુણામય સદા પ્રત્યે આપણું ધ્યાન દોરાયું છે. સમાજના પતિત સ્ત્રીઓ.

એકાદ કાયદાનો બંધ કરે તો, અથવા તે એકાદવાર દોષ દુષ્ટતા પંક્તમાં સપડાય તો, નાણી સ્ત્રીઓ સદાને માટે, મરજી વિરુદ્ધ દુષ્ટ માર્ગે જ જીવન પોંપણુ કરવા બંધાઈ જાય છે. ગામે ગામ આવી સ્ત્રીઓ છે, તેનું મૂળ દારૂ તો મનુષ્ય જાતની અંધમતા છે, પરંતુ કોઈવાર ફર સામાજિક કાયદાના ઉરથી એકાદ ભૂલ થઈ ગઈ હોય તેવી યુવતીઓ સદાને માટે પાપ રસ્તે જાય છે, અને પછી પસ્તાય છે. એક બીજું મૂખ્ય દારૂ ગંભીર છે અને વિરુદ્ધ ગૃહ ઉદ્યોગની ખામી પણ છે. દુધ રંકમની લાલચથી પોતાની નીતિ કોઈકવાર સ્ત્રીઓ વેચે છે, અને પછી તો “અહીં થયું હતી તેની, શત સુખ વિનિપાત ને નિર્મેલો.” આ સંડો આપણા સમાજને દુપચરણ છે, અને હરકોઈ પ્રકારે તે દૂર કરવા પ્રયત્ન થયો જ જોઈએ તે માટે પ્રથમ તો વિરુદ્ધ ગૃહ ઉદ્યોગ એટલે ઘરમાં રહીને, નીતિ સાચવીને થઈ શકે તેવા ઉદ્યોગ ઘરમાં લાખલ કરવા જોઈએ. આવા ઉદ્યોગોમાં હાલ તરત રેડીયો અને શાળ બંધાવું ધ્યાન જોઈએ છે. ત્યારપછી આપણી નાતોના આગેવાનોએ જેવા ઉદાર

હકમના યત્ન જોઈએ. નીતિનું સ્ખલન સાધારણ રીતે માફ ન થાય તેવું છે; પરંતુ તે માટેની સંજોગોને અપરાધીને અનીતિના ખાડામાં જ ગળકાવવાનું હોય, તો તો ન્યાયાધિશેને જ દોષ લાગે, માટે આવો લાંબો વિચાર કરીને સમાજના તથા નાતોના આગેવાનોએ હિંદુતા વાપરવી જોઈએ, ત્રીજો પ્રયત્ન કામદારી મદદથી કરવો જોઈએ, અનીતિના ધામમાં બળાન પહોંચા દેવાદાર બાઈએને રાખે છે અને તેમની પાસે અનીતિના ધામમાંથી કમાણી કરાવી દેવું વસુલ કરે છે. આ સ્ત્રીઓને અતિ દુઃખ છે, રોગમાં તે સડે છે, અને કમોતે મરે છે, આવાં ધામ દૂર કરવા માટે કાયદો કરી શકાય. વળી આ બાઈઓને નીતિમય અસર તોળે લેવા ધાર્મિક સંસ્થાઓ થઈ કરી શકે, સુક્તિદોષવાળા મહેનત કરે છે, ત્યારે શું સ્વામીનારાયણ અને બીજા ધર્મચાર્યોનું ધન આ માટે ન ખર્ચાય? આવી બાઈઓને તેમાંથી મુક્ત કરી સુખને વેળાય તો હજારો હકમના આશીર્વાદ મળે.

દેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

ઐક્ય દામ—સ્થાપી-૧૮૯૫ મનહર હીરાના નેકસેસો-

ચેસકેસો-વીટીઓ-એરીગ્સ-જુઓસ-પેનડ-ટસ-ચામસ-પી-સ વગેરે તથા ઝવેરાતના વિવિધ રકમના દાગીનાઓ, તથા છુટક હીરા, મોતી, પાના, માથેક, રાતી, નવરતનો વગેરે ખાસ જોવા અગત્યની દુકાને પ્રતારણા.

સુરજમલ લલુભાઈની દુકા.

૩. કાલઝાદેવી, પાટ ઝાંપીસ સામ, મુખઈ.

હીસ્ટરિયાથી ગભરાશોમાં !

તેનો ઇલાજ વાયુમુક્તતા છે. જોનો ૨. નં. ૧૧૬-૧૪ અને કીમત રૂ. ૫૦. હીસ્ટરિયા-ફેફ્ફ, ચિત્તભ્રમ, ખેચાણ, બડ યત્ન વગેરે વાયુના હિંપર રામચાણ છે. દવા વનસ્પતિની, મદિનાની; પદ્ય નહીં. મેંદરહરે એલ, રાનો કે માત્ર નિમર, ફાર, તેડ અને ગર્ભાશયનાં દર્દ હપક મોક્ષ-ગોળી ૪૦ ટી. રૂ. ૧). બાયકેલી, કોપરી ટી. રૂ. ૨) મોરોજ જુડ દોરકું.

છગનલાલ લલુભાઈ શાહ; દેશીનાગવાળા-વડોદરા.

માતાઓ ! રાત્રે વાળુ કંઈ પછી તમારી આસપાસ એ  
યતાં અને તમારો પ્રેમ માગતાં તમારો આજકાને તમે કેવી રીતે  
આનંદ આપશો ?

શું મીઠી મીઠી બાળવાર્તાઓ કહીને ?

ત્યારે તો જરૂર તમારો બાળકનું નામ આંખી મંગાવે.

## બાળવાર્તાઓ.

(મંમદ કરનાર: ગિરજાશંકર, ભગવાનજી બંધિકા.)

કિમત દ્વિત ૦-૭-૦ | ટ. ખ. જુદ.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવન-ભાવનગર.

## WHAT, HOW AND WHY TO READ ?

The best books must be read accurately in order to be wise and useful to society.

Riskin.

શું, શી રીતે, અને શામાટે વાંચવું ?

ઉત્તમ લખાણો, ઉત્તમ રીતે ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે  
વાંચવું ! - રસકીન.

ઉત્તમ લેખકોને હારે ચંચાલું સર્માજી પ્રિય યથે પોહું.

સચિન “કવિમુખ” માસિક.

બાલપદ માસમાં આવેલા કેટલાક વિષયોનું સૂચન.  
કારનાને સિદ્ધાંત. આદ્ય અને પ્રાચીનપણું. સાંભળાનો અમલકાર.  
ગીતા રહસ્ય. વિમાતા. આકર.

રાક્ષસોની રમણમૂર્તિ (વાર્તા) વિચારવાનો ઉપાસના. એક ચીકારીની

ચીત્ર દયા.

ઈન્દ્ર અનેક કાવ્યો-વિષયો-વિનોદમાળા.

વાર્ષિક લેખાનુસાર ૩ ૬-૦-૦૩

જુદક આંકના ૦-૧૨-૦

કાલખાદેવી ભાટીયા મહાનન વાંકી

મીને માલે સુબધ (૨)

તંત્રી અને પ્રકાશક

ભટ્ટ વલ્લભદાસ દલપાણી.

# શેઠાણીઓ! દયાળુ દેવિયો !!

તમે હવંદયાની આદલી બધી લાગણી

કુતરાં, બિલાડાં, ચોપટ, મેના જેવાં પશુ પક્ષીઓ  
તરફ રાખો, તેમને લાડથી નવરાવી ધોવરાવી ખવરાવો,  
અને લાડથી રમાડો—

અને

તમારા દેશભાઈનાં માનવ સંતાનો અન્ન, વસ્ત્ર અને  
ધર વિના રળવળે, બૂખે મરી બંધ, તો પણ તેમના સામી  
જરા મીઠી નજરે ન જુઓ? ઝીંક મુઠી અનાજ આપી  
ન બચાવો !!

શુ એ તમારું દયાળુપણ કે સ્ત્રીપણ કહેવાય ?

આજથી તેમને જાગ્યાવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ કંઈ પણ  
દાન મોકલો.

રીપોર્ટ મોકલો કે. લખો—

મંત્રી હંદુ અનાયાશ્રમ—નડીયાદ.



# મહુમ કેખુશરો નવરોજી કાખરાજી કૃત પુસ્તકો

મળવાનું ઠેકાણું:—

૧ જો ૦ કે ૦ કાખરાજી;

તાતા ખશાક; ટરનરોડ; વાંકરા (જી. યાજ્ઞા).

૨ “સ્રીખોધ” ઝોફીસ; પીરમશારોડ; અમદાવાદ.

૧. નીંદાખાતું (પ્રખ્યાત નાટક)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

૨. જન્મજોડ (મરાઠી નાટક.)

૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

મિસિરા હેન્ડીલુડની પ્રખ્યાત  
વાર્તાઓના અનુવાદ:—

૧. દુખિયાર: ખચુ. ૧-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

૨. લીખો લરલરીઓ ૨-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

હાર્ય રસિક બોધદાયક વાર્તા  
આલીશ હુજારનો ચાંનજી

ભાગ ૧ લો ૩. ૩-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

ભાગ ૨ જો ૩. ૧-૮-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

ખીવન તેડવોરા પર સોદના-  
માનું વાંગન દરેક ઘરમાં  
કરી શકાય, માટે મંગાવો—

સંગીત રૂસ્તમ સોહરાખ

કાખરાજીની રસીલી કલમથી

લખાયેલું જેમાં શાહનામાનાં

સ્તાન ઉપરાંત તરેહવાર મહુર

રાગરાગણીમાં જોડેલાં ૫૬ ગીત

તેની સહેલી સા.રી.ગ.મ. સાથે

છે, જેથી હારમોનાયમ પર

કોઈ પણ વગાડી શકે છે,

અને ગીત શીખી જવાય છે.

કિં. ૩. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

૧. વાર્તાસાગર અને જ્ઞાનવિલાસ

પુસ્તક બીજું-૨૨ વાર્તાઓ

અને ૫૭ ચિત્રો. કિં. ૨-૦-૦

૮. ખ. ૦-૮-૦

૨. સંસાર મુશારો-(સ્રીખોધની

૫૦ વર્ષની જુબીલીનો અંચ.)

૩૭ મુદ્રે ચિત્રે સજ્જિત.

કિં. ૧-૮-૦. ૮. ખ. ૦-૮-૦

૩. એક પુસ્તકમાં બે મોટી વા-

ર્તાઓ-“ગુમાસ્તાની મની”

કર્તા: પુતલોખાઈ કાખરાજી.

“રનેહ કે મોહ” કર્તા રવ.

ભોગીન્દ્રરાવ દોવેદીઆ. કિં. ૨-૦-૦ ૮. ખ. ૦-૪-૦

# બાળક.

[ પુસ્તક ૨. ]

વીરેન્દ્ર, ૧૯૨૧.

[ અંક ૧૨ મો. ]

## નિરાશ ન થવું.

( તોરક )

પ્રિય બાળ ! કદી ન નિરાશ થવું,  
ધરી. હોંશ સદા કર્મોથી મથવું;  
કદો કામ હશે અઘરું પણ એ,  
કર્મોથી કરતાં અટ પૂરું થશે. ૧

ભૂલવું નથી દોષ કહો જગમાં ?  
ભૂલ યાય બધાયનો ભૂતજમાં;  
પણ જે જન ખૂબ કરી મથતા,  
જગમાં યત્ન તે જયવંત થતા. ૨

તણ આજસ ઉચમ રોજ કરો,  
સહુ બાળક હિંમત ખૂબ ધરો;  
કદો નિષ્ફળતા મળી તોય મથો,  
નહિ કાળ ગુમાવી રહો અમથો. ૩

પરમેશ્વર ઉપરની મદદે,  
પણ આજસુને કંઈ લાભ ન દે;  
સહુ બાળ ! શિષ્યો શુભ સૂચ ભણું,  
“ કદી કામ વિષે ન નિરાશ થવું. ” ૪

વીરજ.

## સુંદરલાલનું કબૂતર.

( લેખક—રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ. )

સુંદરલાલે એક કબૂતર પાળેલું હતું. તેને એ રોજ દાણા ખવડાવે, હાથ ઉપર બેસાડે, અને બહુ બહુ રમાડે. રમતમાં અને રમતમાં, એમણે તેને ચીકીયો લઈ જતા પણ શીખવ્યું હતું. નાના કાગળમાં ચીકી લખે અને પછી તેને ગળે ખાંધી દે. બે ચાર ઘર તેને બતાવ્યાં હતાં. જે ઘર તરફ ચોકલવું હોય, તે ઘર તરફ એને ઉડાડે, એટલે છેક તે ઘરની બારીયે જઈને બેસે. પછી તેને કેઈ જૂને એટલે, એને ગળેથી ચીકી છોડી લે. ધીમે ધીમે ચાર પાંચ જણનાં નામ પણ તે સમજવા લાગ્યું હતું. એકવાર કબૂતરની આવી આવડતથી સુંદરલાલને બહુજ લાજ થયો તેની વાત આજે કહીશું.

સુંદરલાલ રોજ સાંજે ફરવા જતા હતા. તે વખતે માણે ખડું પોતાના કબૂતરને પણ સાથેજ લઈ જતા હતા. કોઈકવાર તે તેમને ખભે બેસે; કોઈકવાર આગળ પાછળ ઉડતું ઉડતું આવે; કોઈક વાર તે તેમની છત્રી કે લાકડીના હાથા ઉપર બેસીને, નાચ; પણ કોઈ દિવસ તે નાસી જતું નહિ. એક દહાંડો રબ્બ હતી. તેથી સુંદરલાલ ખોરે ફરવા ગયા હતા. તે વખતે કબૂતર તેમની પાછળ પાછળ પણ ઉંચે ઉડતું ઉડતું જતું હતું. સુંદરલાલ તે દિવસે બહુજ આધા નિકળી ગયા. ત્યાં ઝાડી આવી. કબૂતરને તો ઝાડીમાં બહુજ મજા પડી. ચાંચથી પાંદડાં તોડે, ફળ ખાય, અને એક ઝાડથી બીજે ઝાડ બેસતું બેસતું જાય.

એટલામાં એક મોટર આવી. સુંદરલાલ ચાલતા હતા તે જગ્યાએ ઉભી રહી. તેમાંથી બે મજબૂત માણસે ઉતર્યા. અને સુંદરલાલને કહ્યું કે એકદમ મોટરમાં બેસી જવું; નહિ તો આ પીસ્તોલથી તમારા જીવ જશે. એમ બોલી ગોળી શરેલી પીસ્તોલ તેની સામે તાકી. સુંદરલાલ તો વગરબોલે મોટરમાં બેસી

ગયા. આ વખતે કબૂતર એક વડ ઉપર બેઠું બેઠું પાદા ટેટા ખાતું હતું. તેણે આડ ઉપરથી સુંદરલાલને મોટરમાં બેસતા જોયા. એકદમ ઉડીને તે સુંદરલાલ પાસે ગયું, પણ એટલામાં મોટર ચાલી ગઈ. એટલે તે મોટરની છતરી ઉપરજ બેસી ગયું.

મોટર પા કલાક પછી એક મકાન આગળ જઈને ઉભી. મકાન નાનું હતું. આસપાસ બીજાં એક પણ મકાન દેખાતું નહોતું. આજુબાજુ મોટો બગીચો હતો, અને દૂર માળીની ગુંપરી હતી. સુંદરલાલને પેલા લોકો એક ઓરડામાં લઈ ગયા અને બારણાં વાંસી દીધાં. કબૂતર તો એક ઉંચા પવન જવાતા કાણામાંથી તે ઓરડામાં ગયું અને છાપરાના એક મોભારીયા ઉપર બેસી રહ્યું. કારણ કે સુંદરલાલે એને એવી ટેવ પાડી હતી કે એમની સાથે કેઈ વાત કરતું હોય ત્યારે વચ્ચે આવતું નહિ.

પેલા બે માણસો હોંશીયાર લૂંટારા હતા. તેમણે સુંદરલાલની ધડીયાળ, વીંટી, અછોટો, તથા પાકોટ માંગી લીધાં. પછી કહ્યું કે એક ચીઠી તમારે ચેર લખી આપો, અને પાંચ હજાર રૂપિયા મંગાવો. આજ આજ સુધી અમને રૂપિયા નહિ મળે. તો અમે તમને મારી નાંખીશું. લૂંટારાઓ જાણતા હતા કે સુંદરલાલ પેસાવાળો છે, અને એકદમ રૂપિયા મંગાવી શકશે. સુંદરલાલે કહેવા પ્રમાણે ચીઠી લખી આપી. પછી બે જણા સુંદરલાલને એકલો મૂકી ચાલી ગયા. અને બહારથી બારણે તાળું વાંસી દીધું. બધી બારીઓએ તો સળીયા હતા જ એટલે સુંદરલાલ એક કેદી બની ગયા.

લૂંટારાઓ ઓરડાની બહાર નિકળ્યા કે તરત જ કબૂતર સુંદરલાલની પાસે ગ્રબ્યું. તેને તો સુંદરલાલ બૂલી જ ગયા હતા. કબૂતરને જોઈને એમને બહુજ આનંદ થયો. પછી તરતજ વિચાર કર્યો કે આ કબૂતરની મારફતે અહિંથી છુટવાનો હું પ્રયત્ન કરું. એમ વિચાર કરીને તેમણે પોતાના ખીસામાંથી ડાંચરી કાઢી અને તેમાંથી એક પાનું ફાડી, પેનસીલથી પોતાના

વાળાએ એક પોટલી છોડી જાવાનાં લૂગડાં કાઢી તે વેશ પહેરી લીધો. પાસે બરેલી પીસ્તોલ સંતાડીને ચાપી. મોટર તથા સાઈકલ રસ્તામાંથી ખસેડી ઝાડી વચ્ચે મૂકી દીધી. બાકીના માણસો સંતાતા છુપાતા પેલા મકાન તરફ ચાલ્યા.

કબૂતરને છોડી મૂક્યું એટલે તે સુંદરલાલના ચોરડામાં ગયું. તે ઉડીને આવ્યું નહોતું એટલે જરાયે થાકેલું નહોતું. તેને જોતાં જ સુંદરલાલને ખબર પડી કે તે કાંતો ગયું નથી, અથવા તો કોઈની મોટરમાં આવ્યું છે. તેમણે બધી જાળીઓમાંથી આસપાસ જોવા માંડ્યું. પાંદડી તરફ તેમણે જોયું એટલે તેમના ભાઈ વાડમાં સંતાયેલો હતો તેણે માથું ઘડાર કઢ્યું. ધીમેથી આસપાસ જોતો ત્યાં આવ્યો. અને તેને એક પીસ્તોલ જાળીમાંથી આપી. અને તમને છોડાવવા આવ્યા છીએ. કોઈ તમને મારવા આવે તો આ પીસ્તોલ વાપરજો. એટલું કહી તે પાછો સંતાઈ ગયો.

બાવાના વેશવાળો માણસ તો લીખ માગવાને જઈને છેક અંદર ગયો. પગથીયા આગળ તેને એક માણસે અટકાવ્યો. તેની સાથે ધરમની વાત કરવા માંડી. જોતિષની વાત કરી, એટલે તે માણસ વાતે વળ્યો. વાતમાંને વાતમાં પૂછી લીધું તો જણાવ્યું કે જંગલમાં ચાર માણસો જ છે. પછી તેણે એકદમ કુદકો મારી તે માણસની ગળગી પકેડી પીસ્તોલ ધરી અને કહ્યું કે જો જૂમ પાડીશ તો મારી નાખીશ. જાળીમાંથી દોરડું કાઢી તેને બાંધી લીધો, અને પૂછ્યું કે પેલા માણસને શહિદ લાવ્યા છો તે ખતાવ. તરત જ તેણે ચાની આપી આંગળી કરી તે તરફ જઈ તેણે ચોરડા ઉઘાડી સુંદરલાલને બહાર કાઢ્યા. પછી તમરા જેવો અવાજની ઝીલ્લી ઝીસોટી મારી એટલે એક સાથીદારે બહાર ડોકુ મઢ્યું. તેને કહી દીધું કે બધા એકદમ મોટા બારણા આગળ આવો. તેમના આવ્યા પછી ત્રણ જણા બારણા આગળ ઉભા અને ચાર જણા ચોરડે ચોરડે ફર્યા. તેમણે ધરમાંના ત્રણ માણસોને બાંધી આણ્યા. આ ચારે માણસોને બાંધીને ચાર જણને

મંની ચોક્કી ઉપર મૂક્યાં. મોટું ધૂકલ ત્યાં રાખીને છુપી પોલીસનો માણસ, સુદરલાલ તથા તેમના લાઇને મોટરમાં બેસાડીને નિકળ્યો.

પેલા હુંટાડના સરદાર તો સુદરલાલના ઘરમાં બેઠા હતા. સુદરલાલનો લાઈ પહેલાં છુપી પોલીસના માણસ સાથે ઘરમાં ગયો અને તેને એકદમ પકડીને બાંધી દીધો. એટલે તરતજ સુદરલાલ આવ્યા. પેલા લાઇયે બધું કે આપણે પકડાઈ ગયા એટલે કાંઈ બોલ્યો નહિ. છુપી પોલીસનો માણસ તેને કેઠ કરીને લઈ ગયો.

સુદરલાલે તે દિવસે કબૂતરને બહુજ રમાડ્યું. તેને માટે મોટું પાંજરા જેવું ઘર કરાવ્યું તેમાં તેને માટે હિંચકો બંધાવ્યો. એક ખાવાનો ઝોરડો કરાવ્યો. ત્યાં બત બતનું ખાવાનું તૈયાર. અને અંદર વિજળીનો નાનો સરીખો દીવો. કબૂતરનાં માન તો બહુજ વધી ગયાં. એને લીધે સુદરલાલ બચી ગયા અને હુંટાડની ટોળી પકડાઈ ને આ બધા હુંટાડને કચેરીમાંથી કેદની સબ ધઈ અને કબૂતરની બહાદુરીનો વાતો બધાં પેપરોમાં આવી તથા એક પેપરવાળાએ તો તેની છબી પણ આપી.

આ કબૂતર હજી પણ સુદરલાલ પાસે છે. આટલું બધું સુખ સુકીને શું કરવા તે ઉડી જાય?

## બે બહેનો.

લીમલાઈ દેશાઈ નડીઆદના રહીય હતા. તેમને સંતાનમાં બે પુત્રીઓ હતી. મોટી પુત્રી કેમળાની ઉંમર દસ વર્ષની અને નહાની ચતુર આઠ વર્ષની હતી. બંને બાલિકાઓનો સ્વભાવ મળતાવટો હોવાથી તેમની ગદ્યાપિકાઓ, વડીલ વર્ગ,